Gesamtwörterbuch

der

alt- und neuhebräischen Sprache

von

Elieser Ben Jehuda

in Jerusalem

Eingetragene Schutzmarke

Berlin-Schöneberg

Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung

(Prof. G. Langenscheidt)

Dictionnaire complet

de la

Langue Hébraïque ancienne et moderne

par

Éliézer Ben Yehouda

à Jérusalem

Berlin-Schöneberg

Librairie Langenscheidt

(Prof. G. Langenscheidt)

A Complete Dictionary

of

Ancient and Modern Hebrew

by

Eliezer Ben Yehuda

of Jerusalem

New York

The International News Company

Berlin-Schöneberg

Langenscheidtsche Verlagsbuchhandlung

(Prof. G. Langenscheidt)

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

VOL. IV

CAUTUM HOC SIGNO

SCHOENEBERGI APUD BEROLINUM

IN AEDIBUS PROF. G. LANGENSCHEIDTI

LANGENSCHEIDTSCHE BUCHDRUCKEREI, BERLIN-SCHÖNEBERG.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה.

כרך רביעי

Titel z. IV. Bd.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו אוֹ שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן, פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המְבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך רביעי

ירושלם—ברלין

אתתמ״ה לחרבן

Titel IV. Bd.

לכבוד

ועד המלון בברלין

ברגשי כבוד והכרת טובה

המחבר

Widmung z. IV. Bd.

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ"ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ"ך בשתי תקופות, בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה—הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ"י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים), וכמו"כ במשניות דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמבם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ"י של המשניות המנקדות שבבית הספרים בפרמה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה.

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים הלועזות בגרמנית צרפתית ואנגלית כתבתי עפ"י הכתיב הנהוג בהמלונים של .Toussaint—Langenscheidt

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם:

בלי כל סימן הם מלים מהתנ"ך.

* מלים מגוף בן סירא מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁖ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

לוח מקצת ראשי תבות

א.

א"א, ארך אנפין.

אב׳, מסכת אבות.

א"ב דר"ע, אלף בית דרבי עקיבא.

אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.

אדו"מ, אהבת דוד ומיכל.

אדר"נ, אבות דרבי נתן.

אהל׳, אהלות.

אה"ע, אבן העזר.

אה"צ, אהבת ציון.

או"א, אמת ואמונה.

או"ד, לרסע"ג, אמונות ודעות

או"ז, אור זרוע.

או"ת, אורח חיים.

אולסה׳, אולסהויזן.

או"נ, אוצר נחמד.

אוצה"ח, אוצר החיים.

אוצה"ס, אוצר הספרות.

אוצה"ש, אוצר השרשים.

אוצ"ט, אוצר טוב.

אורח׳ צד׳, אורחות צדק.

איו׳, איוב.

איכ׳, איכה.

איל׳ אהב׳, אילת אהבים.

אי"ש, איש שלום (Friedman).

אמו"ר, אמונת רמה.

אמשד׳, אמשטרדם.

א"ס, אין סוף.

אסת׳, אסתר.

אעפי"כ, אף על פי כן.

א"ק, אדם קדמון.

ארנ׳ מוס, ארנולד . . .

ב.

באה"ג, באר הגולה.

באו"ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזנו).

בארמ׳, בארמית.

ב"ב, בבא בתרא. — בר בהלול

בד"ה, בדבור המתחיל.

בוקשד׳, בוקשדורף.

ב"ז, בן זאב.

בחי"ע, בחינת עולם.

ביהמ"ד, בית המדרש.
בינ', בינוני.
בכו', בכורים.— בכורות.
ב"מ, בבא מציעא.
במד', במדבר.
ב"ס, בן סירא.
בסור', בסורית.
ב"ע, בר עלי.
בעבר', בעברית.
בע"ח, בעלי חיים.
בערב', בערבית.
ב"ק, בבא קמא.
ב"ר, בן רבי. — בראשית רבה.
בראש', בראשית.
בר"ד, בר דוד.
ברכ', מסכת ברכות.

ג.

גא', גאון. — גאונים.
גיט', גיטין.
ג"כ, גם כן.
גמ', גמרא.
גני', גניזה.
ג"ע, גן עדן, של ר"א הקראי.
גפה"ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד"א, דרך ארץ.
דבר', דברים.
ד"ה, דבור המתחיל.
דה"י, דברי הימים.
דהי"א, דברי הימים א.
דהי"ב, דברי הימים ב.
דו"מ, דוד ומיכל.
ד"ח, דברי חכמים.
די"ע, דברי ימי עולם.
דל"ע, דקדוק לשון עברית.
דני', דניאל.
ד"ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח' בתלמוד בבלי).
דרנב', דרנבורג.

ה.

ה"ג, הלכות גדולות.
הגר"א, הגאון ר' אליהו.
הוס' הוספה.
הוצ', הוצאת.
הור', הוריות.
הוש', הושע.
הלכ' פסיק', הלכות פסוקות.
הקד', הקדמה.
הרא"ש, הרב רבנו אשר.
הרדב"ז, הרב דוד בן זמרי.

ו.

ויקר', ויקרא.

ז.

ז"א, זעיר אנפין.
זבח', זבחים.
זד"ת, זואולוגי דס תלמודס, (Zoologie des Talmuds).
זכר', זכריה.
ז"ל, זה לשונו.

ח.

ח"א, חלק א.
חבק', חבקוק.
חגי', חגיגה.
חה"י, חמדת הימים.
חו"ה, חובות הלבבות.
חוה"מ, חול המועד.
חוהמ"ס, חול המועד סכות.
חוהמ"פ, חול המועד פסח.
חול', חולין.
חו"מ, חושן משפט.
חז"ס, חיים זליג סלונימסקי.
חס', חסר, חסרים.

ט.

טהר', טהרות.
טע' זקנ', טעם זקנים.

י.

י"א, יש אומרים.
יבמ', יבמות.
י"ג, יש גורסים.
יוא', יואל.
יו"ד, יורה דעה.
יוה"כ, יום הכפורים.
יחזק', יחזקאל.
יל"ג, יהודה ליב גורדון.
ילק' שמע', ילקוט שמעוני.
י"מ, יש מפרשים.
יסו"ע, יסוד עולם.
יסט', יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש', ירושלמי.
ירמ', ירמיה.
י"ש, יהודה שלמה.
ישע', ישעיה.
יש"ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כ"י, כתב יד.
כ"מ, כסף משנה.
כמו"כ, כמו כן.
כנ', כנוי.
כנה"ג, כנסת הגדולה.
כרית', כריתות.
כשת', כשתלו (Castello).
כתוב', כתובות.

ל.

לד"א, לדוד אוז.

מ.

מ' לטריש, מאיר...
מ"א, מלכים א'. — מאיר אלדבי.
מ"ב, מלכים ב'.
מג"א, מגן אבות.
מד', מדות.
מדב"מ, מתניתא דבני מערבא.
מדב"ע, מדבר בעדו.
מד"ר, מדרש רבה.
מהד', מהדורה.
מהר"י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר"מ מרוטנברג, ר' מאיר...
מהרש"ך, הרב שלמה כהן.
מהרש"ל, הרב רבי שלמה לוריא.
מה"ש, משקלי השמות.
מו"ל, מוציא לאור.
מו"מ, מזרח ומערב.
מו"נ, מורה נבוכים.
מו"ק, מועד קטן.
מ"ז, משקל זכר.
מיכ', מיכה.
מיכאל', מיכאלים.
מי"כ, מיכה יוסף כהן.
מכי', מכילתא.
מכשי', מכשירין.
מל', מלא, מלאים.
מלא', מלאכי.

מל"א, מלון לשון אשורית.
מלא' ההג', מלאכת ההגיון.
מלה"ג, מלות הגיון.
מ"מ, מכל מקום.
מנח', מנחה, מנחות.
מס', מסכת.
מסו' מסורה.
מ"ע, מצות עשה.
מע"ר, מעשר ראשון.
מע"ש, מעשר שני.
מעשר', מעשרות.
מק"נ, מקיצי נרדמים.
מ"ר, מספר רבים.
מ"ש, מנחת שי.
משמ' משמעת.
מת' שפת', מתק שפתים.

נ.

נגע', נגעים.
נדר', נדרים.
נוסח', נוסחאות.
נחו', נחום.
נחמ', נחמיה.
נחמ' ונע', נחמד ונעים.
ניד', נידה.
נל"ה, נחי למד הא.
נמס', נמסר.
נע"ו, נחי עין וו.
נע"י, נחי עין יוד.
נפ"י, נחי פה יוד.
נק', נקבה.

ס.

ס' פרנקל, סיגמונד...
סדעו"ר, סדר עולם רבה.
סוט', סוטה.
סה"ש, ספר השרשים, ספרי השנים.
סמא"צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ"ג, ספר מצות גדולות.
סמי', סמיכות.
סנה', סנהדרין.
סרע"ג, סדר רב עמרם גאון.

ע.

עב', עבר.
ע"ד, על דבר.
עדי', עדיות.
עה"מ, עמק המלך.
עה"ש, ערוך השלם.
עובד', עובדיה.
עוקצ', עוקצין.
ע"ז, עבודה זרה. — על זה.
עזר', עזרא.
ע"ח, עין חיים.
עי', עיין.
עיוה"כ, ערב יום הכפורים.
עי"ש, עין שם.
עי"ת, עשרת ימי תשובה.
ע"כ, עד כאן.
עכ"פ, על כל פנים.
ע"מ, על משקל.
עמ' פרנס', עמנואל פרנסים.
עמה"מ, עמק המלך.
עמו', עמוס.
עפי"ר, על פי רוב.
ער"ה, ערב ראש השנה.
ערכ', ערכין.
ערל', ערלה.
ע"ש, על שם.
עת', עתיד.

פ.

פ"י, פעל יוצא.
פסח', פסחים.
פסק' רב', פסיקתא רבתי.
פסק' ר"כ, פסיקתא רב כהנא.
פ"ע, פועל עומד, פתחי עולם.
פעו"י, פעל עומד ויוצא.
פרש"י, פרש רש"י.
פתי', פתיחה.

צ.

צ"ד, צמח דוד.
צו"ג, צום גדליהו.
צוה"ת, צוהר התבה.
צ"ל, צריך לומר.
צפנ', צפניה.

ק.

קהל', קהלת.
קוה', קוהוט.
קומ"ק, קונקורדנץ מנדלקרן.
קונט', קונטרים.
קינ', קינה.
קני' קנים.
ק"ס, קרית ספר.
ק"ש, קלמן שולמן.

ר.

ר"א קליר, רבי אליעזר...
ר"א מודינא, רבי אריה...
ר"א הקראי, רבי אהרן...
ר"א דלמידיגו, ר' אליהו...
ר"א בחור, רבי אליהו...
ראב"ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב"ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב"ש, ר' גרשון בן שלמה.
רגמ"ה, רבנו גרשון מאור הגולה
רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י יעבץ, רבי יוסף...
ר"י נאגארה, ר' ישראל...
ר"י סטנוב, ר' יצחק...
ר"י אברבנל, ר' יצחק...
ר"י עמדין, ר' יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, רבי יוסף...
ר"י הלוי, רבי יהודה...
ר"י אלחריזי, רבי יהודה...
ר"י חיוג, רבי יהודה...
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ל בן חביב, ר' יצחק לוי...
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
ר"מ, רבי מאיר, רבי משה.
ר"מ מרוטנברג, רבי משה...
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, ר' מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...

רמ"ק, רבי משה קורדוביריו.
ר"נ, רבנו נסים.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזילו.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, ר' עובדיה ברטנורה.
רע"פ, ר' עמנואל פרנסים.
ר"ש הנגיד, רבי שמואל . . .
ר"ש גמע, רבי שמואל . . .
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, ר' שלמה בן צמח...
ריש"ט פלקיירא, רבי שם טוב . . .
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, ר' שלמה.
ר"ת, רבנו תם, ראשי תיבות.

ש.

ש' בלאך, שמשון . . .
ש"א, שמואל א', שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועות.
שבי', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"ץ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
ש"ע, שבילי עולם.
שקל', שקלים.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. — תרגום ארמית
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תוס', תוספות.
ת"ז, תאר זכר.
תחכ', תחכמוני.
ת"י, תרגום יונתן, ירושלמי.
תל"ע, תלמוד לשון עברי.
תמו' תמורות.
תמי', תמיד.
ת"נ, תאר נקבה.
תנח' בוב', תנחומא בובר.
תרג', תרגום.
תרומ', תרומות.
תענ', תענית.
תשו', תשובות.

בסוף ההקדמה הגדולה תבוא רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טענות רבים החלטתי לא להכנים בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות בהמקורות העברים. אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אתן בכרך מיוחד בקצרה אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יוניות, רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

בהוצאת ההדפסה משתתפות החברות הללו: **Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums; Hilfsverein der Deutschen Juden; Zunz-Stiftung; Zionistische Vereinigung.**

חברי „הועד להוצאת מלון בן יהודה" הם האדונים:
Prof. Dr. M. Philippson; Dr. Paul Nathan; Prof. Dr. O. Warburg.

Barth, NB., Nominalbildung in den semitischen Sprachen.

Brock, Brockelmann.

Cis, Corpus inscriptionum Semiticarum.

Ew, Ewald.

Ges, Gesenius.

JAs, Journal asiatique.

JQR, Jewish Quarterly Review.

KMT, Kahle, Der masoretische Text des Alten Testaments nach der Überlieferung der babylonischen Juden.

Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.

Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.

MF, Morgenländische Forschungen.

MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.

Nö, Dr. Nöldeke.

Olsh, Olshausen.

Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen von Dr. J. Löw.

PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archæology.

PSm, Payne Smith.

QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.

REJ, Revue des études juives.

SKr, S. Kraus.

Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.

ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער החית

—סוף—

חרדון

*חַרְדּוֹן[1], ש"ז, מ"ר חַרְדּוֹנִים,—מין לטאה גדולה, ובפרט הזכר, big lizard ; gros lézard ; gr. Eidechse: זימן (הקדוש ב"ה) חכינא והעלה עליה חרדון ויצא ממנה חברבר (ירוש' ברכ' ח יב: וכעין זה מד"ר ברא' פב). לקוח חרדון ההולך על כפיים ומראיהו ירוק וימצא ביערים בימי אביב (אסף הרופא 108).— והשתמש בשם זה בתוה"ט להלטאה הגדולה, Stellio vulgaris: החרדון נמצא למרבה בכל מקומות משכנו והוא שוכן שם לצבאותיו על סלעים ואבנים ועל חומות ובתים אשר יסק עליהם קל מהרה במרוצתו יחפוז גוו ויתפתל כנחש וגם בהתרפקו על הכותל יתעות וירוץ בחפזון נמרץ מרום ישא אז את ראשו בגאון וגבה כאחד מבני שחץ בעמדו ישא ראשו וישתחוה לרגעים אפים ארצה וכו' ספרו (החכמים) בימיהם כי הישמעאלים שונאים את החרדון והורגים אותו בחשבם כי בהשתחויתו יניע עליהם במו ראשו וזו לעגו לדתם (תוה"ט, הזוחלים).

חרדל

*חַרְדָּל[1], ש"ז, מ"ר חַרְדָּלִים,— זרעון שגרגריו דקים עגלים, והוא חריף הטעם ושוחקים אותו ומתקינין בחמץ ואוכלין בבשר וכדומה, וישתמשו בו לרפואה בהגחות על הגוף לחמם המקום, Senf ; moutarde ; mustard: חרדל וחרדל מצרי ודלעת המצרי

---

[1]) בסור' חרדנא, וחרדנא דגילוס וחרדנא דימא להבדילו מן חרדנא דיבשה, חרדון היבשה. בארמ' חרדונא, •נה: תני ובלבד שלא ישוח (בתפלה) יותר מדאי אמר ר' ירמיה ובלחוד דלא יעביד כהדין חרדונה אלא כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (ירוש' ברכ' ה ג ד). והצב (ויקר' יא כט) ת"י: וחרדונא. בערב' חַרְדוֹן a) וחרדַ'וֹן b), וכבר הביאן אלג'ואליקי באלמערב בין המלים השאולות מפרסית, ופרנק' סובר שהיא שאולה מארמית. והביא אלג'ואליקי בשם אלאצמעי שאמר כי אינו יודע בברור איזו חיה מכנים הערבים חרדון, וכמו"כ אלמצבאח בשם אבן דריד ואחרים, ואמרו שהיא חיה קטנה דומה לחרבא (חמט) והיא מצויה בסביבות מצרים, והיא יפה ומנומרה בגונים ונקודות. ויש אומרים שהיא זכר הצב בערבית. ואמר פלישר בהערותיו למלון התרגו' של לוי כי אין לתמוה על פקפוק זה, מפני שבכלל אצל המזרחיים הרבה משמות בע"ח וצמחים אינם קבועים בדיוק. בלשון ההמונ' חערב' בסוריה ומצרים קוראים חרדַ'ון למין לטאה גדולה ששמה המדעי בלטינית הוא Stellio vulgaris, ונתקבלה מלה זו במשמ' זו גם בלעז, ועפי"ז קבע השם הזה גם בעל תוה"ט.

[1]) כך מנוק' במחזור מנוקד' ישן כ"י ביה"ם כונתנסי

a) حَرْدُون b) حَرْذَوْن

(כלא׳ א כ). ואת החרדל (מרחיקין) מן הדבורים (ב״ב ב י). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל חריע (תוספתא כלא׳ ב ד). מעשה בשיחין בקלח אחד של חרדל שהיו בו שלשה בדין ונפשח אחד מהן וסיככו סוכת היוצרין ומצאו בו שלשה קבין של חרדל (ירוש׳ פאה ז ב:). אמר ר״ש בן חלפתא קלח אחד של חרדל היה לי בתוך שלי והייתי עולה בו כעולה בראש התאנה (שם). — ובכנ׳: שאתה אומר לו הרחק חרדלך מן דבוראי (ב״ב יח.). — ומתקן לאכילה: נותנין ביצה במסננת של חרדל (שבת כ ב). אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל (פסח׳ ב ח). חרדל ששחקה מערב שבת מביא דבש ונותן לתוכו (תוספתא שבת יד יד). הלוף והחרדל ותרמיסין ושאר כל הנכבשים בין עד שלא המתקו בין משהמתיקו (שם עוקצ׳ ג ט). תמרות של תלתן של חרדל ושל פול לבן (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד). מטלטלין החרדל מפני שהוא מאכל יונים (שם שבת יח יו ג). ממתקין את החרדל בגחלת (שם ביצה ד סב ג). הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (ברכ׳ מ.). חרדל שלשו מע״ש למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש (שבת קמ.). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה כגון החרדל צריך למתוק החיטים צריכים להטחן (מד״ר בראש׳ מב). — ולכל גרגר וגרגר של החרדל: הרואה טיפה (של דם) כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז׳ נקיים (ירוש׳ ברכ׳ ה ח ד). בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה ז׳ נקיים (בבלי שם לא.). לעולם אין גלגל חמה שוקע עד שהוא נעשה כמין חרדל של דם (מד״ר ויקר׳ לא). — ומ״ל: השק מלא אגוזים בידך את נותן לתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מחזיקין (מד״ר שה״ש, אל גינת אגוז). — ובחלום סימן לקבורה: כשלקת עפר (בחלום) סימן לקבורה וחרדל גם כן לפי שהוא דק כעפר (פתר׳ חלומ׳ לר״ש אלמולי ד ד).

ברומה, וכן בוקשר׳ וצ״ד. לוי ד סגולה. יסטר׳ ד קמוצה. בארמ׳ וסורית חרדלא. בערב׳ חַ׳רְדַל a) חרדַ׳ל b). ואמר פרנק׳ (Fr. Aram. 141) שהיא מלה חשודה אעפ״י שהזכירוה כבר הערבים הקדמונ׳ עוד לפני מחמד. ולא נתברר מקור מלה זו.

a) خَرْدَل b) حَرْدَل

*חַרְדְּלִית¹), ש״נ, — זרם של מי גשמים מקלחים ובאים בעז ממקום גבוה, Giessbach; torrent: מטבילין (כלים) בחרדלית (עדי׳ ה ב, וכעי״ז מקוא׳ ה ו). ואיזהו חרדלית מי גשמים הבאין מדרון (תוספתא מקוא׳ ד י). שלש גממיות בנחל העליונה התחתונה והאמצעית וכו׳ וחרדלית של גשמים עוברת ביניהן (חגי׳ יט.). חרדלית ששוטפת ויורדת ממקום גבוה (רש״י שם).

*חַרְדֶּלֶת, ש״נ, — כמו חרדלית: שלש גממיות של נחל התחתונה והעליונה של עשרים סאה והאמצעית של ארבעים סאה חרדלת של גשמים נכנסת לתוכן ויוצא מהן (תוספתא מקוא׳ ג ד).

·חַרְדָּן²), ש״ז, — כמו א.חרדה: שהוא שאינו גוף ולא כח בגוף יתחייב לסלק ממנו יתברך ההתפעלים הגשמיים כלם כמו החרדן³) והעצב והשמחה והנקימה והנטירה (העקרים ב ז).

·חַרְדְּנִיאֵל, ש״ז, — מלאך ממונה על הרקיע, גבה קומה מאד: ועל הרקיע ממונה חרדניאל אמרו עליו על חרדניאל שגבוה מחביריו מהלך ששים רבוא פרסאות וכל דבור ודבור שמוציא מפיו יוצאים עמו י״ב אלפים ברקים של אש לבנה ושר צבאו ברקיאל ממונה עליו ומלאכים ברקיע שמגידים שבחו והיאך מתנהג עם העולם (ספר רזיאל כג:).

א.חרה⁴), ממנו חָרָה, חָרוֹן, חֳרִי, ואולי גם *תַּחֲרוּת.

חָרָה, פ״ע, עת׳ יֶחֱרֶה, יִחַר, וַיִּחַר, מקור חָרֹה, חֲרוֹת, בַּחֲרוֹת, — חרה לו, כָּעַס, קָצַף, zornig w.; se fâcher; become angry: ויאמר יי׳ לקין (שהתרעם על אלהים שלא שעה אל מנחתו) למה חָרָה לך ולמה נפלו פניך (בראש׳ ד ו). אם כה יאמר (שאול) טוב שלום לעבדך ואם חָרֹה יֶחֱרֶה לו דע כי כלתה הרעה

---

¹) כבר אמר בנימין מוספיא, כי מקור מלה זו במלה יונית חרדרא, והסכימו לזה רוב החדשים, מפני שאין בשאר הלשונות השמיות מלה דומה לה במשמ׳ זו ואין שרש שמי שנוכל לגזרה ממנו. ואעפי״כ מפני הסוף העברי ־ית, ־ת, יש לה קצת זכות בתוך אוצר המלים של הלשון העברית. ורה״ג גרס הרדלית בהא.

²) משק׳ אַבְדָן, בִּנְיָן. — ³) כך בכל הדפוסים.

⁴) בארמ׳ חרא. ברט מדמה לזה וחר a) בערב׳ במשמ׳ כעס.

a) وحر

מעמו (ש״א כ ז). ויאמר (אברהם בדברו אל האלהים) אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם (בראש׳ יח לב). וישע יי׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו (שם ד ד-ה). ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי (שם לא לו). ובני יעקב באו מן השדה כשמעם (מה שענה שכם את דינה אחותם) ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה (שכם) בישראל (שם לד ז). ויחר למשה מאד (על דתן ואבירם) ויאמר אל יי׳ אל תפן אל מנחתם (במד׳ טז טו). ויהי דבר יי׳ אל שמואל לאמר נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים. ויחר לשמואל ויזעק אל יי׳ כל הלילה (ש״א טו י-יא). והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה (שקרה בין אמנון ובין תמר) ויחר לו מאד (ש״ב יג כא). וירע אל יונה רעה גדולה (על מה ששלחהו אלהים להתנבא על נינוה) ויחר לו (יונ׳ ד א). ויהי באשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים (נחמ׳ ג לג). ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם (של העם על השרים) ואת הדברים האלה (שם ה ו). — חרה לו על דבר, כעס או הצטער בשביל הדבר: ויען כל איש יהודה על איש ישראל כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך על הדבר הזה (שמהרנו להשיבו אלינו) האכול אכלנו מן המלך (ש״ב יט מג). ותך השמש על ראש יונה ויתעלף וישאל את נפשו למות ויאמר טוב מותי מחיי ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון ויאמר היטב חרה לי עד מות (יונ׳ ד ח-ט). ויאמר (איש בשת בן שאול) אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת ויאמר הראש כלב אנכי (ש״ב ג ז-ח). וימת שם (עזה) עם ארון האלהים ויחר לדוד על אשר פרץ יי׳ פרץ בעזה (שם ו ז-ח). — וחרה בעיניו כי, כמו חרה לו על: ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה (בראש׳ מה ה). — ובפרט עם אף, חרה אף[1]) פלוני: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב (שמות כב כג). ויאמר אהרן אל יחר אף אדני (שעשיתי את העגל) (שם לב כב). ויהי כאשר קרב (משה) אל המחנה ויזא את העגל ומחלת ויחר אף משה וישלך מידו את הלחת וישבר אתם (שמות לב יט). וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו (שופט׳ ט ל). ותצלח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים (שאמר נחש העמוני לישראל) ויחר אפו מאד (ש״א יא ו). — וחרה אפו בפלוני: הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יי׳ חרה בעם ויך יי׳ בעם מכה רבה מאד (במד׳ יא לג). וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים (דבר׳ יא יז). ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי (בראש׳ ל ב). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש״א יז כח). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך (חבק׳ ג ח). ויסף אף יי׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם (ש״ב כד א). לולא יי׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו (תהל׳ קכד ב-ג). — וחרה אפו אל פלוני ועל פלוני: ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו (במד׳ כד י). על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד (זכר׳ י ג). — וחרה בעיני פלוני: ותאמר (רחל) אל אביה אל יחר[1]) בעיני אדני כי לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי (בראש׳ לא לה). — והשתמש הפיטן שלא כדין בפעל זה בהחלט חרה פלוני, ויחר פלוני במשמ׳ קצף: חם ויחר מושל רשע, חזק מכותיו בלי פשע (אודך כי אנפת, שבת א׳ חנכה).

— נפע׳, נחרה[2]), בינ׳ נחרים, עת׳ אחרה, — נחרה פלוני בפלוני, התנהג אתו בקושי, ברע לב, באיבה, : misshandeln, placken; maltraiter; maltreat אל תראני שאני (שולמית) שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו[3]) בי שמני נטרה את הכרמים (שה״ש א ו). הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך (ישע׳ מא יא). עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו (שם מה כד).

— הפע׳, החרה, החריתי[4]), יחרה, יחר, ויחר, — א) החרה אפו על פלוני, עשה שיחרה אפו: יתצני סביב

[1]) יש סמך לדבר כי לפנים קראו שתי מלים אלו חרה-אף במלה אחת, חרף, וכמו״כ חרה אפי כמו חרפי, ולכן אמרו בגמ׳ ירוש׳ (מגי׳ א הל׳ יא): אלו שמות שהן נחלקין (בכתיבה) בית אל בית און וחרה אף וחרה אפי, ע״כ. ועי׳ במבוא בחלק הדקדוק. — [1]) ריב״ג: וכבר אמרו אל יחר בעיני אדוני במקום אל ירע. — [2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) הסכמת המדקדקים הקדמונ׳ כי הוא נפע׳ מן חרה זה, וכן מהחדשים, בטכר וגז״ב, נגד אולד, אולסה׳ ושטדה שהחליטוהו מן חרר, ואמר גז״ק כי נחרו הוא במקום נחרו כמו נהיו, ונחטף מפני פגישת חית וריש. ואולם בכלל קצת קשה הסתעפות משמ׳ זו ממושג החם והרגז, ועי׳ נ ח ר. — [4]) ר״י חיו״ג.

ואלך ויסע בעץ תקותי ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (איוב יט י-יא). — ב) החרה [1] ועשה דבר, נזדרז ועשה בח"ם וקנאה, eifrig sein.; être zélé ; be zealous: אחריו החרה [2] החזיק ברוך בן זבי (בבנין החומה סביב ירושלם) מדה שנית (נחמ' ג כ). — התפ' התחרה, תתחרה, [3]), תתחר, — התחרה בפלוני, התקנא בו והשתדל לעשות במעשהו, wetteifern ; rivaliser ; to rival: אל תתחר [4]) במרעים אל תקנא בעשי עולה כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז א-ב). דום לויי' והתחולל לו אל תתחר במצליח דרכו באיש עשה מזמות הרף מאף ועזב חמה אל תתחר אך להרע (שם ז-ח). אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כד יט-כ). — ואמר המשורר: במרע אל תתחר, ודרכו אל תבחר, בליל פה ובמחר, מקמט בקברים, והתחר בירא, וקנא במורה, תעודת הבורא, ומעגל מישרים (דונש, לכבוד הנשיא חסדאי א). — ובמשמ' *התגרה: באין עצמה אל תתחר [5]) ובריב זדים אל תקומם (כ"ס גני' יא ט). באויבי אל תתחר, ואפך בו יחר, סביביו תאכל אש, ואת תוכו נחר (ראב"ע, באויבי). — וכמו שלמים: אל תתחרה באיש מתעלל כי צודה הוא לדברי פיך (כ"ס, תרג' ב"ז ח יד). — ובמשמ' *השתדל והתאמץ: ואם תחפץ לכתוב דבר בתוך עלי העתים תתחרה על פי רוב לכתוב דבר ממשי ואותך אבקש אשר בבוא התכריך מליפציג לה' ד' תתחרה לגרשו מריגא בחפזון (אגר' יל"ג א יג).

— [1]) מלה חשודה, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרשו המבארים הקדמונים ורוב החדשים במשמ' זריזות והתהלבות. אמר ריב"ג: ואפשר שיהיה מן הענין הזה ואחריו החרה החזיק כלומר חם לבו ובנה, ע"כ. אבל הדבר חשוד, כי מדוע לא נכתבה מלה זו אלא פעם אחת רק אצל אחד מרבים שנזכרו שם שעסקו בבנין החומה, ולא אצל הראשון או אצל האחרון אלא באמצע, ובודאי אין שום סבה לחשב כי זה האחד בלבד נזדרז בדבר ולא האחרים. ולכן קרוב הדבר כי מלה זו היא שבוש, כפל משובש מן המלה החזיק שלאחריה. וכבר מחקוה קצת החדשים. אבל, עפ"י הכלל שלשוננו בנויה ומיוסדה על התנ"ך לפי הנוסח המסור, יש לה למלה זו זכות בלשון במשמ' שיחסו לה המפרשים. — [3]) ר"י חיוג. — [4]) אמר ר"י חיוג: ויתכן היות אל תתחר במרעים מזה הענין (של חרה) ויהיה שרשו תתחרה כמו תתגרה. ע"כ. וכן גם החדשים. — [5]) בפנים גוף הכ"י כתוב תאחר. אבל הנוסח הסורי תתחרא מעיד כי נשתבש הנוסח העברי ונתחלפה התיו באלף.

— והשתמשו הסופרים החדשים הרבה בפעל התחרה בפלוני במשמ' נלחם עם פלוני למשל בעניני מסחר וכדומה, עשה לו תחרות, עי' זה הערך. — תתחרה', מתחרה, עי' תחר.

ב. חרה [1]), ממנו חרא, חרי, מחראה.

*חרוב [2]), חרוב, ש"ז, מ"ר חרובים, חרובים, — אילן

דומה במראהו לאילן התפוח, והוא דחום בעלים ונותן פרי בעין תרמיל ארוך נוצץ ובשרי, מתוק הטעם ובו גרעינים קשים, Bochshornbaum ; caroubier ; carob-tree: ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא' א ב). מרחיקין את האילן מן העיר כ"ה אמה בחרוב ובשקמה חמשים אמה (ב"ב ב ז). אילן שהוא נוטה לשדה חבירו קוצץ מלא המרדע על גבי המחרישה ובחרוב ובשקמה בנגד המשקולת (שם יג). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו' ואת החרוב שאינו מורכב (שם ד ח). המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה (ירוש' שם סוף ד). גוי אחד שאל את ר"ג אמר מפני מה נגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה א"ל אלו נגלה על חרוב אחד או על תאנה אחת כך היית שואלני (מד"ר במד' יב). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאהלו (האלהים לאדם את חוה) אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין את"ב הביאה לו (שם ברא' יח). אין הארץ שותה אלא לפי חסומה אם כן מה יעשו שרשי חרוב ושרשי שקמה ששרשיהם עד תהום (שם יג). — ומ"ר: ובאילן האוג והחרובין האגוזים והשקדים (פאה א ה). אר"ג נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין פאה אחת לזיתים שהיו להם בכל רוח ולחרובין כל הרואין זה את זה (שם ב ד). מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית וכו' החרובין משישלשלו והגפנים משיגריעו (שביע' ד י). לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית (שם ז ה). דקלים וזיתים וחרובין אע"פ שחנטו פירותיהן קודם ט"ו בשבט (ר"ה יה:). — והפרי, התרמילים המתוקים: ב' ציבורי זיתים וחרובין שכחה (פאה ו ה). הדבילה והתמרים והחרובים

[1]) בערב' ח'רי a).

[2]) כך נקוד בתוספתא (ב"ב א יב) כ"י אר"פ. ולוי נקד ח קמוצה ר שרוקה, וכך הברת האשכנזים, וכן גם התימנים. הספרדים הוברים חרוב. בארמ' וסורית

a) خرى

האורז והכמון (דמאי ב א). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש (שבי׳ ז ז). החרובין (חייבים במעשרות) משינקדו וכל השחורים משינקדו (מעשר׳ א ג). הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (שם ו). זהחרובים עד שלא כנסם לראש הגג מוריד מהם לבהמה (שם ג ד). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה (שבת כד ג). לולבי הזרדין והחרובין עד שלא ימתיקו (תוספתא מע״ש א יג). חרובין מאכל בהמה הן (ירוש׳ מעשר׳ ג א). בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (ברכ׳ יז:). בבקשה ממך מפני שאני בדוחק השאילני כור של חרובים א״ל בוא וטול א״ל השאילני כור של שעורים והנח כור של חרובים א״ל בוא וטול (מדר׳ אגדת ברא׳ פו). — ומשל: משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורים מפני שאין לי פת חטים מפני מה אתה אוכל חרובים מפני שאין לי דבילה (ספרי, בהעלותך פט). — ומיני חרובים גרועים: חרובי שיטה וחרובי צלמונה וחרובי גירודא [1]) שאין נאכלים (ספרי דבר׳ קה). והיו אוכלין (רשב״י ור״א בנו בהיותם במערה) הרובין של גרוד׳ עד שהעלה גופן חלודה (מד״ר ברא׳ עט). — וקללה: חרובין תאכלו (מד״ר ויקר׳ לה), ר״ל תהיו דלים ורשים שיהיה מאכלכם חרובים. יושבין (אוה״ע) משיחין בי ומלעיגין בי ואומרין (כדי שלא נצטרך לחרובים [2]) כיהודים) (ר׳ אכהו, מד״ר איכ׳, פתית׳). — וברפואה: החרובים הדומים לקרני עיזים מתוקים וחמים ויבשים מונעים את הרונחות ומכניעים את הליחה וכובשים את המררה (אסף הרופא

חרובא. בערבית ח׳רוּב a), ח׳רְנ׳ב b), וכבר פקפק פרנק׳ (Fr. Aram. 14) בערביותו, מפני שעצם המשק׳ פעוּל אינו ערבי ביותר וגם מפני מציאות הצורה השניה ח׳רנ׳ב. — ולא נתברר מקור השם. — [1]) בירוש׳ (מעשר׳ א א) גדורה: שאני מרבה חרובי שיטה וצלמונה וחרובי גדורה. — [2]) עצם המשל הוא בארמית: בגין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי. — ומשל: צריכין ישראל לחרובא עבדין תתובא (פסיק׳ דר״כ, במעו), ובעבר׳: צריכים ישראל לחרוב הם עושים תשובה. — ובדרך דרוש: למה נקראו חרובים שמחריבים את השנים (תנחום ירושלמי, הקד׳).

a) خَرُّب b) خُرْنُب

31). חרובים הצומחים בקוצים בארץ גליה ופרים דומה לכליות הכבשים מחזיקים את הילוך המעיים (שם).

***חֲרוּבִית**, ש״נ, מ״ר חֲרוּבִיוֹת, — אילן החרוב: אמר רבי חנינא (אבשלום) כחרובית גדולה היה (מד״ר במד׳ ט). מיד בעס עליו מנשה (על ישעיה) ואמר להם תפשוהו רצו אחריו לתופשו ברח מפניהם פערה החרובית עצמה ובלעה אותו אמר ר׳ יצחק בר׳ חנינא בר פפא בר׳ יצחק והוא מביא חרשים ונוסר את החרובית והיה הדם שותת (פסיק׳ רבתי, ויקח אליהו).

***חָרוּד**[1]), ש״ז, — כמו ב.חרדה: (קרע האבל) את הברסים ואת הברדסים ואת הפלמוט ואת השלל ואת החרוד[2]) לא יצא (ידי חובת קריעה) (מס׳ שמח׳ ט).

חָרוּז[3]), ש״ז, מ״ר חֲרוּזִים, — א) חוליות של פנינים וכדומה חרוזים על פתיל, תלבשם האשה לתכשיט על צוארה, Perlenschnur; collier des perles; strings of pearls: נאוו לחייך בתורים צוארך בַּחֲרוּזִים תורי זהב נעשה לך עם נקדות הכסף (שה״ש א י-יא). —ואמר הפיטן: אני ישנה זך הגוני בחרוזים, פשטתי חליתי בכרעי לתרזים (יוצר ב׳ פסח, גן נעול). — ועצם החוליות: וכבר נאמר כי החרוזים העשויים מאבן האלמוגים אם יתלו די שיגעו באצטומכא יועילו תועלת גדולה לבאביה (קאנון ג יג ד א). — ב) *נתח בשר או דג חרוז על שפוד וכדומה שתלוי בחנות הקצבים: (בעה רב הונה מרב בשר) בחרוזין [4]) מהו (אם זה סימן מספיק אם נעלם מן העין ביד גוי

[1]) עי׳ הערה שלקמן. — [2]) כך הגרסה בכל נוסח׳ של מס׳ שמחות, והגיה הגר״א עפ״י הבבלי מו״ק כו: הקורע את הסולמות ואת הלקט ואת השלל ואת המלל. אך זו הגהה יותר מדי קיצונית, כי רק המלים פלמוט ושלל דומות להמלים האחרות שבגמ׳ מו״ק שם, אבל המלים הברסים והברדסים והחרוד אינן דומות כלל ללקט ומלל, והשתבשות כזו קשה להניח. וע״כ דבר ברור הוא כי כמו ברדסים וברסים הם שמות בגדים כן גם חרוד, וכבר פרש כך גם המפרש בעל נחלת יעקב, אמר וז״ל: הברסים וכו׳ מיני בגדים הן שאינן חשובין מש״ה לא יצא בהן ידי חובת קריעה. ע״כ. ובספר המליצה לר״ש בר״ש פרש טלוא. וסמך לזה גם השם ב.חרדה, וכבר נזכר בהערה שם דעת לוי והגזרה מן השרש הרד בערבית, ואלה שתי המלות חרוד וחרדה מעידות זו על זו.

[3]) מן חרז, עי״ש. — [4]) כך בנוסח׳; ובערוך

והכיר אח"כ היהודי את החרוזים) אמר לו אל תהי שוטה בחרוזין הרי זה סימן (חול' נה:). ואם יש בשר בחרוזים כמו שתולין הקצבים ועשה בו הלוקח סימן באותם חרוזים מהו (רגמ"ה שם). מצא חרוזין [1]) של דגים ושל בשר הרי אלו שלו (תוספ' שם). — ג) "במלאכת השירה, פסוק מרבב ממספר קצוב של הברות עפ"י סדר קבוע, verse ; [2]Vers): בחרוז ומפ'רד, כמו הטל יורד, בלב חכמי ספרד, לדורי הדורים (שירי דונש על מנח' ב טו). וירב חרוזים מעותים ונלוזים בעבור הודיע חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו' תלמידי מנח', רהש דכר). ונעים זמירות כל מתי שיר, ואדון השיר ומבצר קורע, באו לך חרוזים נעמו, ירך לבבי ויקרע (רשב"ג, שירי שלמה לב). כתר לי זעיר עד אערך לפיך חרוזים רקים צנומים ודקים בם עור ופסח (ר"י הלוי, מכת' לר' דוד). חרוזי שיר בעת שקר עניתם, ואיך עת האמת עתה דמיתם, קשרתם בלבם וזדתם, עדי לבא ברסני לא רציתם (הוא, אמור ללכת בחקים). נאום אסף ביום אסף חרוזיו, ונשא על נשיא לוי חרוזיו (הוא, נאום אסף). וכאשר יפתח האות בעבור שיש אחריו נח נראה כמ"ם אמר יקמץ בקמץ גדול אם היה בסוף פסוק או באתנח כי משפט אחד להם וכאלו הוא חצי חרוז (ראב"ע, צחות, בדבר התנועות). והדרך השניה של משקל הפועלים והשמות היא על דרך בעלי החרוזים

ושוה הוא במשקל וכו' (שם, משק' הפעלים). ובעבור היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור היתרות הוצרך בעל החרוזים להפסיק מלת כגבור (שם). ובאמת כי היא (חכמת הלשון) חכמה מפוארה כי ידע בעליה לדבר לשון צחות במכתביו או בחרוזיו (הוא, יסוד מורא א). יש (נביא) עושה חרוזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך לימוד (הוא, פי' יונה א א). ואם באנו לדקדק בספרים שאינם דרך חרוזים נמצא בהם טעיות רבות בדקדוק גם בטעמי המלות אף כי בכל חרוז (הוא, שפת יתר עד). אם במפרד נפשי תחרד איך בחרוז יש לי תקוה (רמב"ע, דיואן 198). לזאת יאות להתם כל חרוזים בך כי לך נאוה תהלה (הוא, תרשיש א בסט). שלחו חרוזים ירדו על לב אנוש צמא למי שכל במימי גשם יפ ומא'דם מאד צחו עדי עלו חרוזיהם כמנין לשם (שם שט). גלה סוד רזיו דונש בחרוזיו עד פה וכו' בחרוזי שירי יאורו עיני נשפו (דונש על מנח', הכרע' ר"ת). וראינו להביא אחר כן מעט מזער מדברי החכמות ומיליהם ולחבר אליהם ממה שחיברו אנשי המוסר בחרוזים (ר"י א"ת, תמה"ג לרשב"ג כד). והיה זה אחר הגיע אלי פתביך וחרוזיך מן אסכנדריה (ר"ש א"ת, פתיח' מו"נ). שיש אתנו עם בני ישראל שלשה מינים מהשירים המין האחד הוא מהמאמרים הנעשים במדה במשקל ובמשורה וכו' ונקראו השירים ההם חרוזים לפי שהם שבילים מסודרים מלשון צוארך בחרוזים שהם אבנים טובות ומרגליות נקודות מחוברות ומסודרות בסדר ותבנית ישר (ר"י אברבנאל, בשלח). ואמרו החרוזים יגיעה רבה בהעשותם ותכלית רוחב הלב בהראותם לפני מבחיני ערכם (ידע' בדרשי, הפרדס ח). וחקקתי על פני הספר חרוזים שנים על שם הספר (ספ' הגלוי לרי"ק, קלה). — וביחוד שויון הקול בסוף שתים או יותר מלים [1]), כמו אמר-שמר; גבע-צבע-שבע, וכיוצא בזה, Reim rime ; rhyme: ומזה (מן צוארך בחרוזים) קראו המשוררים הפנות של בתי השיר חרוזים בעבור סדורם על אותות ידועות (ריב"ג, שרש חרז). צרית שיר מסוגר השערים, ונלאו מעבור בו רוב יצורים, אשר בו אוצרות שיר לא ערכו זהב אופיר ולא גזרי שמירים, ומחמד כל מליצות גם נכות החרוזים החשוקים

חריזים. ופרש: דג בו קוץ או מידי אחרינא. ע"ב. ורש"י לעז רישטש, ונראה שהכונה בזה לרשת וכדומה. אך רגמ"ה פרש חרוזים נתח כמו שעושים הקצבים, ובהיות שהוא הקדמון פרושו מכריע, ובפרט שהוא כבר השתמש בלשוננו בשם זה במשמ' זו, וגם התוספות הסכימו לפרוש זה, כנראה מדבריהם שם ד"ה בחרוזים, שאמרו שם: משמע שאין דרך לחרוז בשר, והביאו מהתוספתא מצאו חרוזין, כמו שהובא בפנים. ועי' הערה שלקמן. — [1]) הביאו התוספ' מאמר זה בשם התוספתא ב"מ ב. אך בגוף התוספתא בנוסח' וגם בכ"י אר"פ מהד' צו"מ הגרסה: חתיכות של בשר ומחרוזות של דגים. ואולי בכ"ז היתה בידיהם נוסח' אחרת ששם היתה גרסה זו שהביאו, עכ"פ בעלי התוספ' השתמשו במלה זו כמו"כ במשמ' שהשתמש בה כבר רגמ"ה. — [2]) עפ"י לשון ערבית שהשתמשו למושג זה בהשם נט'ם a), שעקר משמעתו הוא סדר וביחוד חרוזי פנינים וכדומה, ובהשאלה במלאכת השירה, פסוק שקול במספר ההברות וסדר מיוחד. — [1]) עי' בהערת לערך חרז אדות הראשונים שהשתמשו בשרש זה במלאכת השירה, אבל בצורה

a) نظم

הבחורים (ר״מ דרעי, לקו״ק פע). ענה אחד מחכמי הדור ואמר בי תרוז יקפיל הצריכו (את ר״א קליר) לאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ הפיל (ראב״ע, קהל׳ ה א). ואפשר שיביאום (מחברי ספרי הפלסופיה) במשקל שיר והחרוז[1]) ויבחרו להם מלים צחות (כ״י תריזי, מו״נ א עג). ונקרא התנועה האחרונה השוה בכל השירה חרוז ונקרא האות השרשית המתנועעת אות החרוז (רס״ע אבן דנאן, פרק בחרז). מי הוא אבי המשוררים אם תדעו אחי ואי מזה חרוזים באו (שם). וכבר בקשתי וחפשתי הרבה ומצאתי כי לפני חרוזי הרב הגדול ר״א הקליר ז״ל לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומתנו (הוא, הקד׳ הפרש׳ שלו, בכ״י). שהספרדים נתעסקו בה (במלאכת החרוזים) יותר ועשו חרוזי הנוי והצחות כמעשה הישמעאלים (שם). חרוז הוא השואת ההברה באחרית התבה כמו שירה ברה טהורה שהתנועה האחרונה לכל התבות רה וכן דבר שבר מדבר תנועה אחרונה לכלם בר (ר״ע פרנסים, מתק שפת׳ 41). תפשתי את קסתי ולשלחני ישבתי, לענוד בת שירי חרוזים כאשר נסיתי (יל״ג, השירה מאין תמצא). — חרוז עני, ששויון הקול אינו ממש או שמספר הקולות השוים אינו אלא אחד וכדומה: יש בפיוטיו (של ר״א קליר) חרוזים עניים ואביונים מחזרי על הפתחים שחיבר הר עם נבחר (ראב״ע, קהל׳ ה א).

*חָרוֹז, ש״ז, מ״ר חָרוֹזִים, — מי שמחבר חֲרוּזִים, שירים שקולים: חרוזים אלו הן הפייטנים (מדר׳ שה״ש א י).

*חֲרוּזָה, ש״נ, מ״ר חֲרוּזוֹת, — כמו חרוז בשיר במשמ׳ הכללית: לא הביא המלים האלה הדומות להם בחרוזת השיר היותם מוצאים פתחון פה ואף כי לא דבר כזאת בחרוזה ולא בפרידה (תשו׳ תלמ׳ דונש, ערך תוכן). ואת שירתי זאת, תהי אם לחרוזות, ובתיה חוזות, לשרי השירים (שם, את מי תרפת). שיש בעולם יחשבו שעלה בידם קנין נכבד מדברים פתותים בעושי החרוזות והמליצות והשירים (ר׳ קלונימ׳, אבן בחן פ:). — ובמו״כ פסוקים אחדים מהשיר חרוזים ומחברים יחד, Strophe: מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הזקן מפריז נתארח אצל ר׳ שמעון הגדול כשהתחיל ר׳ שמעון ליסד סדר זה אז בקש רבינו אליהו הזקן מרבי שמעון לייסד חרוזה אחת בשמו (מנהגי וירמייזא, א׳ אפשטיין ה). כאשר יסד המשורר בחרוזה רביעית קוץ מכאיב (מחז׳ ויטרי רמט). והתחיל בחרוזתו השלישית סיבה היתה (שם). שהרב רבי יצחק ז״ל בן גיאת כתב במחזור חרוזה אחת כתוב בה עשית בראשית שבעה גלגלי רקיע (שו״ת רשב״א תקלח). אלה הבתים וסדרם ואלה החרוזות בדקדוק רב עשויות מהררי שכל חצובות (הקדמ׳ פרדס התכמ׳ לרלב״א, אולה״ס ג). כמו שאמר המשורר במפליג בחולשת גופו ודלותו שתי חרוזות אלו במחברת שיריו (המאירי, הקדמ׳ למשלי). והמשורר אמר בנועם חרוזותיו משבח בית גדיב נכבד (שם יא). ובסוף כל אחד אומר חרוזה אחרונה מפיוטי דחתן (מהרי״ל, הלכ׳ ת״ב). וכן כל שתי חרוזות לצבור ושליח צבור ת״ר וכו׳ שליח צבור גומר הכל עד מנגד עיניך ואז אומר הצבור אתה מבין חרוזה ראשונה ופותחים בקול רם חרוזה האחרונה שמך מעולם (הוא, הלכ׳ ליל יוה״כ). ומתחילים ביום שני שמו מפארים וכל אותן חרוזות ואדר והוד וכשמגיע לחרוזה עמוסך מדלג עד קרית משוש (הוא, הלכ׳ ר״ה). והטבת מלאכת השבת תהיה בעשותה החרוזות הארוכות לא הקצרות (כאור ספ׳ השיר׳ לאריסטו ו). נתפשט המנהג לומר (במוצ״ש) החרוזות והפיוטים שנזכר בהן אליהו (לבוש או״ח רלט י). חרוזות אלו כתב א״א הגז״ל בכתב אשורית גדול למראה (שו״ת חו״ת יאיר, בסוף). — ובמשמ׳ חרוזים בענין שויון הקול, ואמר המשורר: ונאשרהו אשר יחשוק גבירה כזאת, ונדבר לפניו דברי חשק בחרוזות, ונעשה אל הגבירה המיוזות (עמנ׳, מחב׳ יז). — ובחכמת החשבון: שורת מספרים אשר יתרון מספר השני מן הראשון שוה אל יתרון מספר השלישי מן השני וכן יתרון הרביעי מן השלישי וכן כלם עד כלות כל השורה [ילכו המספרים הלוך וגדול בכדי יתרון ההוא או להיפך שהמספרים הולכים בכל השורה הלוך וחסור בכדי איזה מספר קצוב] וכו׳ ואני אקראנה חרוזה הנדסית להיות מספרי השורה חרוזים איש באחיו

חרוז במשמ׳ זו איני יודע מי השתמש קודם. — [3]) בגוף הערבי: סג׳עת. ואמר רמב״ם במכתבו לר״ש א״ת בערב׳: ואלסג׳אעה הי אלקאפיה ואסמהא באלעבראני חרוז. ע״כ. — ובעבר׳: וסג׳אעה בערב׳ היא השואת ההברות ושמה בעברית חרוז.

ובידיעת שנים מהם נוכל לחרוז את כלם ע״פ הוספה היתרון או הגרעתו ד״מ שורת מספרים הטבעיים 1 2 3 4 5 6 כו׳ אשר יתרון המאוחר מהקודם בכולם הוא 1 או שורה - זאת 3 5 7 9 11 13 כו׳ אשר היתרון הוא 2 או 26 21 16 11 6 1—4—9 וכו׳ אשר היא הולכת הלוך וחסר בכדי 5 כל אלה ודומיהן חרוזה הנדסית תקראנה (כליל התכון ו ח). שורת מספרים ההולכת תהלוכת ערך מדידי והיא מתמדת והולכת בערך הזה בכל מספריה באופן שמנת הערך שוה בכלם תהיה מתגברת והולכת או שתלך הלוך והסור וכו׳ ואני אקראנה חרוזה מדידית ד״מ 1 2 4 8 16 32 כו׳ או 4 12 36 108 324 כו׳ כל אלה ודומיהן חרוזות מדידיות (שם ג).

***חֲרוּזִי**, ת״ז, לנק׳ חֲרוּזִית, — שיר חֲרוּזִי, שעשוי בחרוז: ושיר חרוזי יקרא כל שיר שתבא אות החרוז בסוף כל דלת מדלתותיו (שקל הקדש יה). והחלק הד׳ (מהשירים) יקראוהו החרוזי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרוז אחד בשתי דלתותיו ואין חרזי בית זה כחרזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (רס״ע אבן דנאן, פרק כביר). שיר חרוזי הוא כשיבאו החרוזים בדלתות ובסוגרים (מתק שפת׳ לר״ע פרנסיס 47). וזאת ההקדמה החרוזית על דרך חרוזה אשכנזית (הקד׳ מסור׳ המסרת). ועוד יש על משקל זה אלא שהתנועה החרוזית יבא יתד במקומה (שם 52).

***חָרוּט**[1]), ש״ז, מ״ר חֲרוּטִים, — א) בתשברת, כמו גדיש, והוא גוף עגול התושבת וחד הראש [2]), : Kegel; cône; cone כשאלת החשבון וספר החרוטים ובתחכולות ולהרבות משאלות אל ההנדסה (ת׳ פרק׳ להרמב״ס ה). והנה כבר התבאר בספר החרוטים אפשרות התקצר המרחק לבלתי תכלית (ר״ת קרשקש, אור ה׳ ב א). — ב) נקודה: עושין לכל אות ואות סימן וחרוטין ומקבצין כל האותיות והחרוטין ועושים מלים (ברכיה הנקדן לב). — ג) דברים כתובים באבן או על חמר אחר, : Inschrift; inscription ועליו (על הארון) חרוטים אשר כבר נמחו רבים (אג״ל ממצרים 151). כפרי אחד הביא לנו לוח אבן גדול חקוק בחרוטים למכרו לנו (שם 158).

***חָרוּי**[1]), ש״ז, מ״ר חֲרוּיִים, — שקיעה בכתל להנית בה חפצים, : Blende; niche; blind window המוסר מפתח לעם הארץ הבית טמא וכו׳ היו שם יציעין גבוהין עשרה טפחים וחרויין [2]) גבוהים עשרה טפחים אינו טמא אלא עד מקום שהוא יכול לפשוט ידו וליגע (תוספתא טהר׳ ח א).

***חֵרוּךְ**, ש״ז, — שה״פ מן חֵרֵךְ: לא נשתנה (גרש כרמל) מבריותו אפי׳ ע״י חירוך [3]). והחרוך ידוע בדברי חז״ל (רד״ק, ערך חרך).

חָרוּל[4]), ש״ז, מ״ר חֲרֻלִּים, חֲרוּלִים, — א) צמח קוצי, : dorniges Unkraut; herbe épineuse; thorny weed לכן חי אני וכו׳ כי מואב כסדם תהיה ובני עמון כעמרה ממשק חָרוּל [5]) ומכרה מלח ושממה עד עולם (צפני׳ ב ט). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב בערוץ נחלים לשכן חורי עפר וכפים בין שיחים ינהקו תחת חָרוּל יספחו (איוב ל ה-ז). על שדה איש עצל עברתי

---

[1]) עי׳ ערך חרט. — [2]) בערב׳ מחרוט a).

a) مخروط

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) בנוסח׳ הדפוס ובמהד׳ צו״מ כאן הרויין, ה בראש המלה. אבל בסי׳ 6 במהד׳ צו״מ שם חרויין בחית, וסיוע לזה גם גרסת ר״ש (טהר׳ ז א) במקום הזה בתוספתא חררים ואין לאמר כי זה שבוש פשוט, הואיל והר״ש בעצמו פרש כאן חררין חורין שבכותל, מוכח שבאמת היתה לפניו גרסה בחית בתחלת המלה, ונגד ר השניה שבגרסת הר״ש מעידות כל הנוסח׳ של התוספתא כאן ובהלכה ה, שגם שם באה מלה זו (עי׳ למעלה ערך *חָרָד) והביאה הר״ש בעצמו בפרק זה משנה ו בצורה הדויין, בדלת במקום הריש שבכל נוסח׳ התוספתא. מכל זה מוכח, כי הצורה האמתית של מלה זו היא חרויין בחית בראשיתה וריש אחת. ובדבר משמ׳ השם חרויין הנה ר״ש פרש חורין שבכותל, אך אין ספק שלא לחור סתם שבכותל קראו חרוי, כי למושג זה משמש השם חור גם בתוספתא, ונראה מהענין שהוא דבר עשוי בכונה בהכותל כמו יציעין, ולכן נראה שהוא השקיעה הנהוגה בכתלים להנחת חפצים וכדומה, ומעיד על זה גם זווג שתי המלים חרדים וחרויין בתוספתא כאן הלכה ה׳ שהובא בערך חָרָד שנזכר למעלה. והנה לא נתברר מקור שם זה, ואולי נסתעף משרש חרה באשור׳ במשמ׳ חפר, והשם חרו כלי שיש לו בית קבול (מלון אשור׳ דליץ).

[3]) לא נמצא על הפתקה מראה מקום.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. בערב׳ דומה לה בצרוף האותיות חלר a), בסור׳ חורלא, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) אין לברר בדיוק איזה צמח מהצמחים קראו בשם זה המדברים עברית בימי חיי הלשון, כי גם

a) خُلَّر

ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה (משלי כד ל-לא).—והשתמשו במלה זו במשמ׳ זו גם בזמן מאוחר: ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא (כאשר גרש אברהם את הגר) הלך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר ואמר רבון העולמים אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא (פרקי ר״א ל). ופעמים יזרע על הארץ מאין פתוח גם כי יצאו החרולים יניחם שם עד שיכסו התבואה (מלמד התלמיד׳, שופט׳). — ואמר הפיטן: מטע קרן שמן המדושן, מרמס מדוע בחרולי כבשן, נוצר למעלה לא יישן, נטעו למשלות פרות הבשן (סליח׳ יוס ג, אין כמדת). — ב) ״השתמשו בשם זה ביחוד כמו שם לצמח הקוצי שעליו מכסות שערות דקות שבנגע בהן בשר גוף בע״ח הן גורמות כאב כמו אש שרפת, Nessel; ortie; nettle (Urtica): עשב צומח בחורבות ובחוצות נקרא בלשון ארם זאטאיי ובלשון יונן קנידא ובלשון רומיים לורדיקא הוא חרזל ובלשון ערב נקרא חורייק וקורריץ

התרגומים הקדמונים אינם מסכימים בתרגום מלה זו. השבעים תרגמו כאן ובאיוב במלה שמשמ׳ היא הוציאו ודחהו מן, ובמשלי במשמ׳ זרדים יבשים. ת״י במשלי חרול, ובאיוב מלוחין. הירונ׳ תרגם במשמ׳ קוצים, וכן רסע״ג קוצים סתם: חרשף a). ריב״ג: פרשו בו חרשף (כמו דרדר) ואמר התרגום ממשק חרול משמט מלוחין ובערבי מלאח וזה אצלי יותר נכון לפי שספר מקום צמחו בספור הזה כמו שאמר ומכרה מלח ושממה. ע״כ. רש״י במשלי: חרלים גדולים מקמשונים והרי הם חדים כקוצים. ע״כ. רק באיוב לעז חרול אורשיאש, שהוא הצמח השורף בנגיעה. רד״ק: יש מפרשים כי הוא עשב דומה לקוצים אורטיגש בלעז וי״מ שהוא הקוץ שמעמידין בפרח שלו הגבינה קרדון בלעז. ע״כ. מהחדשים, גזנ׳ פרש שיח קוצי ולא באר המקור. רק Ditrich גזר אותו מן חרר, או חרה, במשמ׳ יקידה ושרפה, ואמר כי הלמד נוספה, והסכים לזה אולסה׳ (Ohlsh. § 216 b) אף על פי שקשה היתה בעיניו דגשות הלמד, וכמו״כ בטכ׳ (Bö. § 762) שגזרו מן חרו. עד שבא נלקד׳ (Nö. Mand.) והטיל נגר בסברה זו וגזר כי השם חרול (Gr. § 54 הוא השם הערבי ח׳לר b) שהוא אחד ממיני הקטניות, Lathyrus, כמו שכבר אמר Geor. 18, 6, וכמו שתרגם ב״ע חורלא בגלבאן בערב׳. והסכים לזה לו (E. Löw, Pfln. § 127). וכן החדשים שואלי, בוהל וקניג. אבל, זה קצת קשה, יען באדמת כרם שלא נעבד עולים באמת מיני קוצים ולא מיני קטניות.

a) حرشف b) خُلَّر

(תסף 85). המלבין פני חבירו ברבים יתענה מ׳ יום וילקה בכל יום וכו׳ ויתגלגל בחרולים ערום שקורין ברע״ן נעסלי״ן בל״א (עמה״מ, תיקוני התבו׳ יכ). חרולים אורטיגא״ש בלעז אם תבשלם בשרשם ותרחוץ הפנים באותם המים יתלבנו (ספט מוסר לר׳ אליהו יח). לחרש שאינו שומע קח חרולים הנק׳ אורטיגא״ש ותסיר המיץ וערב אותו בשומן אווז וכו׳ ושים אותו באוזן ויועיל (דרך ישרה, בעל הסגולות).

*חֲרוּלָה, חרלה, ש״נ,—כמו חָרוּל: וחלק (אלכסנדר הגדול) מלכות וממשלה, לארבעה בני עולה, הם היו לסגולה, קוץ ודרדר וחרולה (זולת חנכה, אזכר מעללי יה). — ואמר המשורר: ונחשב לי (הזמן) לאכזר כיענים ולא חס עין אנוש עלי לחמלה, וייסר בוגדי בגד בשוטים ולי יסר בעקרב וחרלה, ופנה מעסקיו הזמן רע משלם אל פני נפשי גמולה (עמנ׳, מחב׳ א).

*חֵרוּם, ש״ז, — מעמד של תגרה בין שתי ארצות, שנפסק מגע ומשא ביניהן, Kriegzustand; état de guerre; state of war: רב אמר (מה שאמרו במשנה שאם היה ביהודה והחזיק בקרקע בגליל אינה חזקה) בשעת החירום[1] שנו (ירוש׳ ב״ב ג יד.). דסתם יהודה וגליל כשעת חירום דמו (כתוב׳ יח.). — ״ובכלל, במשמ׳ מעשי אלמות ותקיפת אויב: וההזקים מצויים בהם (בנסיעות הספינות בים) אם מזעף הים אם מחרום האויבים השוללים (תבו׳ ריב״ש סח).

*חָרוּם, — עי׳ *חרם.

א.חָרוֹן, ש״ז, סמי׳ חֲרוֹן, מ״ר חֲרוֹנִים, ככנ׳ חֲרוֹנֶיךָ, — שה״פ מן חָרָה, בפרט בחבור עם אַף, חֲרוֹן אַף, כעס, קצף עז, Zorn; colère; anger: והנה קמתם תחת אבתיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חֲרוֹן אַף יי׳ אל ישראל (במד׳ לב יד). הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה (ישע׳ יג ט). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי׳ צבאות וביום חרון אפו (שם יג). ונדמו נאות השלום מפני חרון אף יי׳ (ירמ׳ כה לז). והבאתי עליהם רעה את חרון אפי נאם יי׳ ושלחתי אחריהם את החרב עד כלותי אותם (שם מט לז). בטרם לא יבוא עליכם חרון אף יי׳ (צפנ׳ ב ב). לפני זעמו (של אלהים) מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו חמתו נתכה כאש והצרים נתצו

[1]) פרש הערוך: סיכסוך איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר. ע״כ. רש״י: שיש תגרה בין המלכיות. ולא נתברר מקורו.

ממנו (נחום א ו). הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו (איכ׳ א יב). ועתה שמעוני והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי חרון אף יי׳ עליכם (דהי״ב כח יא). — עשה חרון-אפו בפלוני, עשה לו הרעה שזמם בקצפו עליו: לא שמעת בקול יי׳ ולא עשית חרון-אפו בעמלק (ש״א כח יח). לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים (הושע יא ט). — שפך חרון-אפו על פלוני: כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון (איכ׳ ד יא). כי משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). — שלח חרון אפו בפלוני: ישלח בו חרון אפו וימטר עלימו בלחומו (איוב כ כג). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהל׳ עח מט). — חרון אפו השיג את פלוני, הגיע עדיו וחל עליו: שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם (תהל׳ סט כה). — שב חרון אפו מפלוני, חדל כעסו וקצפו מפלוני: וישב חרון אף יי׳ מישראל (במד׳ כה ד). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי׳ ממנו (ירמ׳ ד ח). לא ישוב חרון אף יי׳ עד עשתו ועד הקימו מזמות לבו (שם ל כד). עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליי׳ וכו׳ ועבדו את יי׳ אלהיכם וישב מכם חרון אפו (דהי״ב ל ח). — ושב מחרון אפו, חדל מקצפו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך (שמות לב יב). ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (דבר׳ יג יח). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה וישב יי׳ מחרון אפו (יהוש׳ ז כו). אך לא שב יי׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה (מ״ב כג כו). ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד (יונ׳ ג ט). — *ונסתלק ח״א: א״ל בר קפרא לרבי ראיתי (בחלומי) חוטמי שנשר א״ל חרון אף נסתלק ממך (ברכ׳ נו:). — וחרון לבד, בלי אף: וברב גאנך תהרס קמיך תשלח חרנך [1] יאכלמו כקש (שמות טו ז). הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל כי חרון אל כל המונה (יחזק׳ ז יב). כי חרוני אל כל המונה (שם יד). אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו (תהל׳ ב ה). הלוא כה עשו אבתיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת (נחמ׳ יג יח). — ומ״ר: עלי עברו חרוניך בעותיך צמתתוני (תהל׳ פח יז). — ואמר המשורר: וישובו

[1] אולי פה במשמ׳ העקרית של להט אש.

מקנאי מעלתי מלאים מחמת אף חרונים, ואת חתי באפיכם אשוה ואתן על לחייהם רסנים (רסב״ג, שירי שלמה ט). — ואמר הפיטן: מלך עליון שומע אל אביונים, ומאזין חנונים, מאריך רצונים, ומקצר חרונים (קרוב׳ ג ר״ה, מלך עליון). עלתה מהעזרה אל הגג בחרונים, וראתה אותם עושים כונים, עזבה מקום קדש ונאמה בשנונים, טוב שבת על פנת גג מאשת מדנים (קינ׳ לת״ב, שכינה לועקת). זכור אומן אשר אמן כאב המגדל בנים, ברית עניו וחזוניו נאמן הנאמנים, יקותיאל בחיל האל משיב אף וחרונים, אשר הוציא וגם המציא פדות לבני איתנים (סמח״ל, סליח׳ ר״ה, יברהל). אם בגלות ישן נושן, ארכו לך זמנים, עוד מעט אפי יעשן, אעורר חרונים (ר״י נהגארה, זמיר׳, טו״ת לד). — ובנוסח׳ החרם: ויאפל מזלו (של המחרם) במעונים, ויהיה לקצף אף וחרונים, ותהיה נבלתו להיות ופתנים (חרם הגדול, בוקסד׳, ערך חרם).

ב. **חָרוֹן**[1], ש״ז, — צמח קוצי, Dornstrauch; épine; spin: בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון [2] ישערנו (תהל׳ נח י).

חֲרוֹן[3], ש״ז, — כמו א. חרון, ומליצה, השיב אפו מחרון, כמו המליצה שב מחרון אפו: נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה אספת כל עברתך השיבות מחרון [4] אפך (תהל׳ פה ג-ד).

*חֲרוֹסֶת, — עי׳ *חרסת.

***חָרוּף**, ת״ז, לנק׳ חרופה, — שפחה חרופה, שנחרפה לאיש, עי׳ ערך ב. חרף: אשם גזילה אשם מעילה אשם

[1] עי׳ הערה לקמן. — [2] לפי היוני הגיהו קצת החדשים חרול במקום חרון זה, ועכ״פ עי״ז מתישבת מליצת הכתוב קצת יותר, בפרט אם נפרש על ישערנו במשמ׳ שרפה, עי׳ ערך שער, ולבלתי שבש הנוסחה המקבלה אפשר לאמר כי השם חרון שמש במשמ׳ קוץ.

[3] משקל באוש, שכול, ועוד. ועי׳ הערה לקמן. — [4] אמר רד״ק (במכלול ובשרשים): ומקור אחר השיבות מחרון אפך שאם היה שם היה לו לומר חרון בקמץ החת כי איננו סמוך ואפך הוא הפעול. ע״כ. אבל, מקור מוכרת פעול (ובל״ה פעון) הוא זר, ועדיף לשקלו ע״מ השמות הרשומים בהערה הקודמת. ואעפ״י שיש מקום לפקפק באמתת הנוסחה השיבות ונכונה אולי דעת רוב החדשים שצריך לקרוא בקל: שבת, וכיוצא בזה, אעפי״כ לפי הנוסחה המסורה נכונה דעת הרד״ק כי הפעול הוא אפך.

שפחה חרופה אשם נזיר ואשם מצורע (תוספתא כרית׳ א יט). איזו היא שפחה חרופה זו שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי (גיט׳ מג.). הבא על חמש שפחות חרופות בהעלם אחת (כרית׳ ט.).

*חֵרוּף, ש״ז, מ״ר חֵרוּפִים, — שה״פ מן א.חֵרֵף: ויעשו נאצות גדולות חרופין וגידופין (מד״ר שמות מא). סיסרא הרשע על ידי שנתגאה ולחץ את ישראל וכו׳ בחירופין ובגידופין לא נדון אלא באש (שם ויקר׳ ז). — ואמר הפיטן: דלת עם לקלס וְחֵרוּף, דחופים סחופים נתונים לטרוף, גלות ושעבוד ונסיון וצירוף, גלגל בחסד לסליחה ותרוף (סליח׳ יוס א, תכא לפניך). על אלה עשקונו בחרופיהם, והגדילו שאון גדופיהם, פצו עלי פיהם (ר״א קליר, איכה אפפתו). הטה אלהי אזנך לדוברת אני ואפסי עוד, ושמע גדופיה וחרופיה משתחצת עד כסאך עוד (הוא, הטה).

*חֲרוּפָה[1], ש״נ, — נערה חרופה לאיש, ובלשון בני יהודה כמו ארוסה, כלה: ביהודה קורין לארוסה חרופה (קדוש׳ ו.). האומר (לאשה ביהודה את) חרופתי (היא) מקודשת (שם).

א. חָרוּץ[2], ש״ז, — שם מליצי לזהב, Gold; or: ותבן צר מצור לה ותצבר כסף כעפר וְחָרוּץ כטיט חוצות (זכר׳ ט ג). כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חָרוּץ (תהל׳ סח יד). קחו מוסרי ואל כסף ודעת מֵחָרוּץ נבחר (משלי ח י). טוב פריי (אמרה החכמה) מֵחָרוּץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר (שם יט). קנה חכמה מה טוב מֵחָרוּץ וקנות בינה נבחר מכסף (שם יו יו). כי טוב סחרה (של החכמה) מסחר כסף וּמֵחָרוּץ תבואתה (שם ג יד). — ואמר בן סירא: ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (כ״ס גני׳ יד ג). רודף חרוץ לא ינקה ואוהב מחיר בו ישגה (שם לד ה). — ומ״ר חֲרוּצִים: יבואון מקצה ארץ בחוגים בבור עוגי והפציהם חרוצים, ליד נדבה ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים[3] (רמב״ע, תרשיש א קמג).

ב. חָרוּץ, ש״ז, מ״ר חֲרוּצִים, — א) בעבודת האדמה, כלי דישה ידושו בו תבואה, לוח קבועים בו כעין

[1]) עי׳ ב.חרף.

[2]) בכנעני׳ חרץ: כאי אדלן כסף אי אדלן חרץ וכל מנם משד (כתבת תבנת בן אשמנעזר מלך צידון), ובעבר׳: כי אין אצלי (בתוך קברי) לא כסף ולא זהב ולא כל דבר חפץ. ויש סוברים כי זו מלה שאולה גם בכנענית מאשור׳ חרצ, ומזה גם ביונ׳ כריזוס לזהב. — [3]) ורשום

שנים של אבן או של ברזל יעבירוהו על התבואה, Dreschschlitten;traînau à battre;threshingwain: כי לא בְחָרוּץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (ישע׳ כח כז). — ב) מום בגוף האדם, כעין סדק או פגימה בעין או בשפה, Schmarre; taillade; slash: עורת או שבור או חָרוּץ[1] או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה ליי׳ (ויקר׳ כב כב). מה שבור במקום עצם אף חרוץ במקום עצם (בכור׳ מא.). — ג) כעין עמק צר בין שני הרים, או חפירה רחבה מסביב לחומה וכדומה[2], Graben, Tal; fosse; ditch: המנים המנים בעמק הֶחָרוּץ[3] כי קרוב יום יי׳ בעמק הֶחָרוּץ (יואל ד יד). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וְחָרוּץ[4] ובצוק העתים (דני׳ ט כה).

ג. חָרוּץ, א) ש״ז, מ״ר חָרוּצִים, חָרֻצִים, — אדם מהיר וזריז מאד, Fleissiger, Geschickter, appliqué, adroit; sedulous, dilligent: מחשבות חָרוּץ אך למותר וכל אץ אך למחסור (משלי כא ה). ראש עשה כף רמיה ויד חָרוּצִים תעשיר (שם י ד). יד חָרוּצִים תמשול ורמיה תהיה למס (שם יב כד). מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חָרֻצִים תדשן (שם יג ד). — ב) *ת״ז, לנק׳ חֲרוּצָה, מ״ר חֲרוּצִים, חֲרוּצוֹת: א״ל (הקב״ה לדוד) דוד ידידך חרות וחרוצות הן ואני מבקש לרדות בהן עולמי (ילק׳ מכירי, תהל׳ ס כב). — *חֲרוּץ הלשון, שהוא חורץ תמיד לשונו: כי הכלב חרוץ הלשון (ר׳ בחיי, כוא).

שם: מלשון בירקרק חרוץ.

[1]) אמרו בספרא (אמור קיג): חרוץ ריס של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק. והנה אפשר כי הוא תאר כמו שבור, אך הקדמונ׳ החליטוהו לשם מום, כמו המומים שלאחריו, ואמרו שהוא מה שנזכר בבכורות ו ב חריץ של עין, לפי גרסת ריב״ג והערוך, במקום הרים שבנוסח׳, וכמו״כ מה שנזכר שם משנה ד שפמו שניקבה (רד״ק, השרשים). ואולי קצת דומה לזה השם חארצה a) בערב׳, שהוא פצע שקורע העור. וגם רוב החדשים פרשוהו כמו שם. — [2]) אמרו הקדמונ׳ שהוא כמו חריץ המצוי בתלמוד, וכן באשור׳ חריצ החפירה שמסביב לעיר. — [3]) כך ריב״ג. ות״י: במישר פליג דינא, תרגם חרוץ כשם מפשט במשמ׳ פסק דין, וכן רד״ק וכן רוב החדשים. — [4]) לפי קצת התרגומים הקדמונ׳ הגיהו רוב החדשים במקום חרוץ חוץ או חיץ.

a) حارصة

ד.**חָרוּץ, א) ש"ז, מ"ר חֲרוּצִים, — עקץ חד: ויבאו ראשי החרוצים המחודדים במעי התנין וינקבום (יוסיפון ג). — ב) ת"ז, ההפך מן חָלָק, rauh; âpre; asper: וכן בחוש המשוש אנחנו מתפעלים אך בנגוע המוחש בגופנו להרגיש בו אם הוא חם או קר לח או יבש חלק או חרוץ רך או קשה (אדס, או"א, מתקרי במות המדבר׳, חכמ׳).

ה.**חָרוּץ, ש"ז, — כמו הוּץ של דקל: ירוק שבירוקים רבי אלעזר אמר כשעוה וכתורמל סומכוס אומר ככנף טווס וכחרוץ[1]) של דקל (תוספ׳ סוכ׳ לא: כבס תוספתא נגע׳).

חֲרוּצָה, — עי׳ חֲרֻצָּה.

**חֲרוּצִי, ת"ז, לנק׳ חֲרוּצִית, — מטבע דבר חרוץ: ויש מהן מתחלקין במעניהם ואם לא נתחלקו בעיניהם כגון האומר על הנפש שהוא דבר חרוצי רוחני לא מפני שאינו היא הדבר החרוצי והרוחני אבל היא הוא בגופה ובעינה (תרג׳ דברי דוד אלמקמץ, פי׳ יליר׳ לר"י ברצלוני 80).

.**חָרוּק[2]), ש"ז, מ"ר חֲרוּקִים, — שֵׁם לבע"ח קטנים מסוג הרומשים בלי חוט השדרה בעלי שש רגלים וגופם מחלק בתוך כמו בחתך עמוק, Kerbtier, insecte; -ct (האור תרע, קלז).

*חֵרוּת[3]), ש"נ, — כמו חֹפֶשׁ, מעמד אדם חפשי, בן חורים, Freiheit; liberté; -ty: שעשה (הקב"ה) לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (פסח׳ י ה). זכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח וכו׳ רבו (של העבד) מוציאו לחירות ואינו שמח (מכי׳ בא, ה). כגון שבא (חצי עבד וחצי משוחרר) על אשת איש ונמצא צד חירות שבו משתמש באשת איש (יבמ׳ מה:). ר׳ יהודה אמר (מי שעוסק בתורה יש לו) חירות ממלאך המות ר׳ נחמן אמר

---

[1]) בגוף התוספתא שלפנינו וכחוץ של דקל, אך כנראה בנוסח׳ בעלי התוספ׳ היתה נוסחה זו, ואין זה שבוש פשוט, כי הביאו שם ראיה מן בירקרק חרוץ.

[2]) יצר דר׳ מזיא, מפני שגופם כמו חרוק באמצע, והשתמש בו גם במאמרו על שמירת הבריאות בה„אור" בגלין הרשום בפנים.

[3]) מן שרש ב.חרר, עי"ש. בערב׳ חֻרִיָּה a).

a) حُرِّيَّة

חירות מן המלכיות ורבנן אמרי חירות מן היסורין (מד"ר ויקר׳ יח). אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות (שם שמות מא). תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גלויותינו (תפלת י"ח, תקע). — ואמר הפיטן: שבים שבים שבת שחרות, שתולים יושר ילדות בחרות, תגן חֵרוּת מצד תחרות, תחון תיו חיים חרות (סלית׳ יוס ז, אס עונינו). — **וזכות מיוחדה נתונה לאדם לעשות דבר מה, במסחר וכדומה: ומי שיש לו חירות לסחור בלי מכס אינו רשאי לשלוח סחורה של איש אחר שאין לו חירות על שמו (פנק׳ קראקא, בנ"ה). — ובמשמ׳ **זכות מיוחדה בכלל מהממשלה בענין צבורי: שלא יבררו רב או ראשים וטובים לקהל ושאר מינויים שבעולם רק ברחוב היהודים וכפי דת תורתנו הקדושה ויש לנו ע"ז חירות וקיומים מן המלכים ומן השרים ומושלים (שם). — **ומ"ר: ויש לה חריות וזכיות לעמד בין המקום של אשת האלוף הפרנס וכו׳ לראות בהגבהת הס"ת על המגדל (פנק׳ ההקדש של וירמייזא יא).

א.*חָרוּת[1]), א) ש"נ, מ"ר חֲרִיוֹת[2]), — ענף הדקל, העלֶה שלו, Palmblatt; feuille de palmier, palm-twig: לולב העשוי כמין חרות ושנפרצו רוב עליו (תוספתא סוכ׳ ב ז). ריאה שדומה לחרות של דקל (והזהיר, שמיני). — ומ"ר: רבי יוחנן בן ברוקה אומר חריות של דקל היו מביאין וחובטין אותן בקרקע בצידי המזבח ואותו היום נקרא יום חבוט חריות (סוכ׳ ד ו). הקש וההריות והעצים והאבנים (ספרי, חקת קכו). חריות מלמטה ועצים מלמעלה כיון שעלה האור בנתיים מותר (ירוש׳ שבת סוף א). שיורי חריות בגפת ובעצים (שם ג ה ג). חריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור לאהלין צריכות קישור (שם ד ז.). חיפהו (את הקבר) מחצלות בטל מילאהו חריות צריכה (שם נזי׳ ט נו ד). תמרה זו אין בה פסולת אלא תמריה לאכילה ולולבים להלל חריות לסכוך סיבים לחבלים סנסנים לכברה (מד"ר בראש׳ מא). ריאה שנמצאת נפוחה כמו עיקר חריות של דקל (רמב"ם שחיט׳ ח ח). — ואמר

---

[1]) עי׳ ערך ב.חרת. בארמ׳ חרותא (סוכ׳ לב.), וכן בסור׳ חרותא, ותרגם ב"ע אלסעפה, והוא ענף ועלה התמר. — [2]) בכ"י פרמה מנק׳ חֲרִיוֹת, ובקצת

הפיטן: עמד מקדם ופניו למערב, פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריזות ומוקדה הרב (יול׳ בכת פרה, אמרה סגוגה). — *וכובע חריזות, סימן של בושה: מאימתו שם (לוט אחרי המעשה עם בנותיו) ברושו כובע חריזות[1]), ויהי ללעג וקלס לעיני הבריות (תוכח׳ מוס׳ לעזר׳ הבבלי ו). ברחובות תארוב כאריות, ותרדוף לגלות העריות, מפשעיך תשים בראשך כובע חריזות, ועל כתפך תשא סלי חוריות (שם יד). תתאוה לגלות בשר ערוה, ונפשך מנחל קישון תתרוה, בראשך תשים כובע חריזות, ותגנוב את דעת הבריות (שם יז). — ב) ת״ז, לנק׳ חרותה: לולב בפוף קווץ סדוק וכו׳ חרות פסול דומה לחרות כשר (סוכ׳ לב.). — ובע״ח חרות, חרותה, שצמקה הריאה: ניטלה האם שלה (של הבהמה) וחרותה בידי שמים (חול׳ ג ב). איזו היא חרותה כל שצמוקה הריאה שלה (תוספתא שם ג יב וגמ׳ שם נה:). — ופעול מהפעל חרת, עי׳ בזה הערך.

ב: **חָרוּת**[2]), ש״ז, מ״ר חרותים, — פרי ממין התמרים, האחונים וכדומה: עשר׳ מהם (מעצי פרי שבגן הנזכר שם) נאכלין מה שבחוץ ואלו הן תמרים זיתים חרוב׳ פירסקין עוזרדין שזופין אחונין גדגדניות חרותי׳[3]) עלוסים (א״ב של ב״ס, מהד׳ שטינשנ׳ כב.).

חרז[4]), ממנו חרוז, *חרז, *חרוז, *חרוזה, *חרוזי, *חרז, *חרז, *חרזה, *חרזן, *חריזה.

***חָרַז**, פ״י, עת׳ יחרז, — חרז חוליות על חוט וכדומה, הלביש את החוליות על החוט זו אחרי זו דרך הנקבים שבהן: לאחד שמצא צרור של מרגליות וכו׳ ישב וחרז הגדולות לעצמן והקטנות לעצמן (מד״ר שמות כ). — וכ״ד חרוז על דבר כמו חוליות: אמר ר׳ יהושע בן לוי שלש מאות תינוקות נמצאו חרוזים בשובה אחת (שם איכ׳ ה יג). בין שהוא (התכשיט) עשוי מחתיכות של זהב חרוזות בחוט בין שאותן חתיכות קבועות במטלית (הלכות או״ת סג ה). — ובהשאלה, חרז דברי תורה וכדומה, סדרם זאח״ז כמי שחורז מרגליות: אמר לו (ר״ע לבן עזאי) שמא בחדרי מרכבה היית עסוק אמר לו לאו אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים (מד״ר שה״ש, נואלך). בשעה שהיו חורזים בדברי תורה וכו׳ והאש מתלהטת סביבותיהם (שם). רבי אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו אמר שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן (שם). אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו (שם). — ואמר הפייטן: טהור פענח רזים, חכמי מדות מפריזים, טעמי תורות חורזים, קרות בתינו ארזים (ר׳ מבול׳, יול׳ ב׳ פסח, אפיק רנן). — ובני אדם חרוזים, עומדים מסדרים זא״ז כחרוז מרגליות: אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוני׳ של מרגליות (מד״ר שה״ש, נואלך). — ובהשאלה, במלאכת השיר, עושה חרוזים: ויכן אותו (את ספר האגרון) לחוד הידות ולמשול משלים ולהכין כל מתכנת ולחרוז כל מחרזת אשר יערכו בו הפורטים ובכל שרי שיר (רסע״ג, הקד׳ האגרון). לא תחרוז בשור ובחמור יחדו אך תשים את החמור בהר המור ואת השור בארץ המישור (תל״ע סי׳ בעט, בשם ראב״ע). קינה היא וקוננוה, בהר ציון חרזנוה, ובדמעות כתבנוה, ולגולה שלחנוה, והלילי אום מוכה, והאנחי ואת נדכה, עלי ציון המוכה, בכל נגע ובכל מכה (יהוד׳ בן עלאן, לקו״ק 139). — ופעול, *חרוז, חרוזה, שיר חרוז, שקול בחרוזים: יען ראיתי החרוז יתר לכל דבר ואם דרכו מאד נפצרת, שקול שקלתיו ואשימהו לשיר חרוז למען להיות מזכרת (רשב״ג, ענק). השיר השקול או המליצה החרוזה (רמב״ח, דרכי נעם).

— נפע׳, *נחרז, נחרזים, — במשמ׳ עומדים בסדר זא״ז: טבע בשני בסילים נחרזים, טבס עטר באילה (ר״א קליר, אסיפת סלותו).

— פע׳ *חורז, מחורז מחורזים, מחורזים, — חרוזים על חוט וכדומה: רמונים עשויין שתי טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה (רב״י מ״א

משנ׳ מנוק׳ נדפס׳ חריזת. — [1]) אינני יודע מקור הדבר הזה.

[2]) משק׳ תפוח. ולא נתברר מקור השם ולא מהות הפרי בדיוק, ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) כך בנוסח׳ הכ״י שלפיהו הדפים שטינשנ׳ את המהדורה שלו, ובקצת נוסח׳ נשמטו קצת השמות שבאו כאן. בתלמוד ומדרשים לא נזכר שם זה לפרי מן הפרות ולא מצאו החכמים סמך נכון לאיזה פרי נתכון בעל הספר הזה. השערת בריל (Brüls Jahrb. I,206) שהוא חנטל בערב׳ אין לה על מה לסמוך. עמ׳ לו, בספרו על הצמחים, לא פרש את השם הזה.

[4]) בערב׳ ח׳רז a), במשמ׳ של נקב ורצע במרצע. ובמשמ׳ עקרית זו גם בארמית.

a) خَرَزَ

ז כ). — ואמר הפיטן: נוקם לצרים ונוטר לאויבים, מרדת מרתם כזדו לאהובים, לוחם וניניו הותלו מוצלבים, כבחרזת של דגים חורזו תחובים (ר׳ משולם, סליח׳ לתע״ח, כמתי מספר).

— הפע׳, *החריז, — בהשאלה, החריז דברי תורה: אלא מחריז (היה בן עזאי) דברי תורה לנביאים ונביאים לכתובים ודברי תורה שמחין כיום נתינתן בסיני (מד״ר ויקר׳ יו). — ובמשמ׳ מחבר דברים זה לזה: החיים מחביר והמות מפריד, החיים מחריז והמות מפזר (תוכחה לר׳ בחיי הדיין, ברכי נפשי). והאות למטה מן הכל שאינו מוכיח לא על שם ולא על זמן אלא מחביר ומפריד ומחריז ומפזר (הור׳ הקורא 14). — ובמלאכת השיר: האלמתי כל מצחצח ואחסום פה כל מחריז לבלתי הותיר למו מקום לדבר ולא מענה להוסיף (אגר׳ מנח׳ לחסדאי).

— נתפ׳, *נתחרז, — נתחרזו חוליות על חוט: לחוט של כסף או של זהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח (נפול׳ יהודה מט).

*חֶרֶז, ש״ז, מ״ר חרזים, — כמו חרוז במלאכת השיר: וירב דונש חרזים מעותים ונלווים בעבור הודיי חכמתו בשוקלו לשון יהודית במשקל הערב (תשו׳ תלמ׳ מנח׳ על דונש 20). הלא רב סעדיה ז״ל יש לו כמה שירים וכמה חרזים ולא נשקלו במשקל הערב (שם 27). לפזר בם חרזים כבדולח ואין אוסף לפרד מחברותיו (ר״י הלוי, הלך ישרים). יהודים הפרזים, ודונש בחרזים, לחכם הרזים, כתואי מכמרים (ר״ת כהכרעותיו, אני אדרש). נעמה מליצתך ומה יקרה, לו בחרז דבקה ונקשרה, תמתך כצוף ודבש בראשית, אך באחרית כלענה מרה (פנח׳ הלוי, Mon.Fr. XX 457). אנוש חשב עלי כמה לזוזים, אני גבר ירחמאל בחרזים, אזי אדעה ואוסיף לו לכל זוז פרוטה או רביע בחפזים (ירחמאל בן שלמה, חידה). ועשיתי חרוזים אחרים על חרז אפיקורוס ציצים תנו דודים לספר זה (ספ׳ הגלוי לרי״ק 135). אמר המיסד לפי שמליצת החרז צרה ודחוקה אצלי ואצל זולתי וכו׳ לכן ישר בעיני לגמור הדברים במליצה מסודרה לא אחזור אחר חרזים אם לא שיזדמן מאליו (ר׳ קלוני׳, אבן בחן עא:). והחזן שהתפלל אמר חרז אחד של זכור ברית (הרוקח, סי׳ קיג). לכך בכל חרז ביוצר יום הכיפורים או ביום כפור יש אור ונעלם אור בחרז (שם ריז). וזה מעשה החרז נסדר תנועות ויתדים על משקלים מהמשקלים הידועים בהרגל לשוננו וכו׳ וכשנשלים חצי הבית נשקל עליו אחד כמהו שנשים בו את החרוז (רס״ע אבן דנאן, בספ׳ השרש׳ בלו). והחלק הד׳ (מהשירים) יקראוהו החרוזי והוא הקל שבשירים והוא שיש בו בכל בית לבדו חרז אחד בשתי דלתותיו ואין חרזי בית זה כחרזי בית זה כמו שירת המוסר שעשה רב האי (הוא, פרק כ״יר). יסכימו השלשה טורים ראשונים בחרז אחד והרביעי בחרז אחר וכפי חרז הרביעי כן יהיה חרז הטור הראשון מן השיר הנמשך אחריו (רמב״ת, דרכי נעם). ונשתמש (רשב״ג) בחרז אחד פעמים רבות ר״ל שסיים בתים רבים במלה אחת (מנחם מלונזנו, הקד׳ דרך חיים).

*חָרָז, ש״ז, — כמו חרזן: סדרתי כל רז עדי התמותי כל חרז[1]) האלמתי כל מצחצת ואחסום פה כל מחריז (אגר׳ מנחם לחסדאי).

*חֲרָזָה, ש״נ, — כמו חרז: ידענו כי אז מ׳ ר׳ סעדיה וזולתו מכל בני מזרח לא היתה להם ידיעה בחיבור החרזה ושיקול הפיוט׳ (תש׳ דונש על רסע״ג 105). ועשה לדוחק המשקל תשפוט ותשמור ותעבור אמר בשלשתן שרק אם אתה צריך עליה לדוחק בחרזה ואל מה שהיה על משקלה כמו תזכור תעשה אותו לפי שהוא על המידה (שם 108).

*חַרְזָן, ש״ז, מ״ר חרזנים, — מי שעושה חרוזים בשיר: אמר אחד מן החרזנים אכתב בלב רגז כל אשר עלי גז (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, גזז). החרזנים ואנשי לבב גורעין הא׳ בלשונם כאשר אמרתי ביסוד המשנה (עטר׳ לבי גרץ 110, בהערה). ושמי עמנואל תלמיד החרזנים מתאבק בעפר רגלי הרבנים (עמנ׳, מחברת א). ובמשקל שיר פלס, פן תהיה לקלס, גם בלתו כל חרזן לרוח ניב זורה, ממכשול זה סקל, שירך פן תתקלקל, כי שקל ישקל, או ירה יירה (מתק שפת׳ לרע״פ 60). — והשתמש עמנואל בשם זה כתאר לשיר, במשמ׳ שיר חרוז: כי השיר אשר חשב היותו במאזני צדק מאוזן, כדרך כל שיר חרזן, היו מזוו שגיאותיו מלאים מפיקים מזן אל זן (עמנ׳, מחב׳ כג).

*חֲרֹזֶת, ש״נ, — חרזת דגים, כמו מחרזת, עי׳ ערך חרז בנין פעל.

---

[1]) מהחרוז עם רז נראה כי גם מלה זו צריך לקרוא בריש קמוצה. ואו״כ זה שם ע״מ חרש.

*חרחבין, — עי' *חרחבינה.

*חרחבינה[1], ש"נ, — ירק ממיני החם נאכל חי בחמץ ושמן וכדומה, Mannstreu; panicaut (Eryngium): ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה[2] (פסח' ב ו). עלי תמכה וחרחבינה עלי וורד ועלי מילת (תוספתא שבי' ה ג). — ואמר המליץ: תשים לי קוצים תחת ברתי, ותשחר את פני באפר כירתי, בכל יום ויום תאבילני חרחבינה וכרתי, ולא אוכל להכיר בין תכלת לכרתי (עזר' הבבלי, תוכח' מוסר קח.).

א. חרחור, — עי' חרחר.

ב. *חרחור[3], ·חור, ש"ז, — הברזל החד הרחב שבקצה האחד של המרדע וכדומה: חרחור[4] שנפגם טמא עד שינטל רובו (כלים יג ג). המרדע יש לו אחוריים ותוך משבעה לחרחור מארבעה לדרבן (שם כה ב). שירי חרחור מלמטן שבעה (שם כט ח). מרדע[5] שניטל חרחור טמא מפני הדרבן ניטל הדרבן טמא מפני החרחור. נחלק לשנים ונשתייר בחרחור עד שבעה טפחים ובדרבן עד ארבעה טפחים טמא. (תוספתא כלים ב"מ ג ז).

ג. *חרחור[1], ש"ז, — מקום שנחרך בככר לחם: מספר שאחר הככר וגרגר מלח קטן וחרחור[2] פחות מכאצבע (טבו"י א ג).

·חרחור, ש"ז, מ"ר חרחורים, — חרחור ריב וכדומה, שה"פ מן חרחר: יבאר לנו אדוננו ויפסק מבין תלמידיו חרחור ריב (תש' גא' שע"ל ה ד). וכן פי' ז"ל בשוט לשון בחרחורי לשון (אוהב משפט לאיוב ה כא). ראיתי דמעות העשוק היורד ובוכה משוק לשוק קול נהי וקול בכי וקול תמרורים וכו' הקול קול עקב וקול ערעורים וכו' בריב ומצה וחרחורים קול דבה ויבבה בתרועה ושברים (רש"ל, בשו"ת רמ"א יג).

*חרחל, ש"ז, מ"ר חרחלים, — ירק דומה לחזרת והרחבין וכדומה, נאכל חי וכבוש: תני בר קפרא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בעולשין ובתמכא בחרחלין[3] ובחרחבינין ובחזרין (פסח' לט.), ולא נתברר בדיוק מהו.

א. חרחר, פ"י, — א) חרחר ריב, במליצה, הדליק את הריב בין אנשים, גרם בדבריו או במעשיו שיריבו ויתקוטטו זה בזה, allumer; entzünden kindle: באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתק מדון פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר ריב (משלי כו כ-כא). — ומצוי שמוש זה בספרות: שהיה זה ממלך ארם תואנה לחרחר ריב ולעלות להלחם בו (ר"י אברבנאל, מ"ב ה). כי אם אמור לו (מי שבא לפיים את חברו) הנה אנכי חטאתי לך ואם אתה דברת דופי נגדי אנכי הסיבותי שחרחרתי ריב ונתתי לך פתחון פה לדבר עלי סרה (ר"מ אלביך, איוב לג כז). חזר (שמעון) לעיר מולדתו ונשא אשה אחרת ולאחר ימים שם על לבו לחרחר דברי ריבות נגד ראובן אביו בכח השטר הראשון אשר הודה לו אביו (שו"ת תורת אמת קנה). שלא היה באסיפת כל בני הקהלה

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה לקמן. — [2]) כך נוסח' כ"י וכך הכתיב בהא בסוף במקום הנוסח שבדפוסים בכתיב אלף בסוף (ד"ס), וכן בהתוספתא ה בסוף. ופרש ד"ל שם בגמ' את השם חרחבינה באצוותא דדיקלא, זבכ"י אסיתה (ד"ס), ובר"ח אסוא, ולא נתברר לנכון מה הכונה בזה. ואמר הרי"ף וז"ל: יש שפירשו אל קוצעינה (בכ"י אלקרצעינא, ד"ס, והוא אלקרצענה [a] בערב', ונקרא בערב' גם בקלה אליהודיה וגם שיכה יהודיה וגם שיכה אברהים), ויש שפירשו אל הנדקוקי, ע"כ, והביא גם רמב"ם בפרוש המשנ' שלו את הפרוש הראשון של הרי"ף, ודחה ר"נ פרוש זה מפני שהעשב שנקרא בערב' אלקרצענה אינו חריף. אבל, אם משום זה אין קושי בדבר, שהלא גם חזרת שהיא החם אינה חריפה ביותר, ובהיות שאין לנו פרוש יותר מוסמך, עלינו לקבל פרושו של הרי"ף שהסכים לו גם הרמב"ם. וכן לו (Pfln. § 135).

[3]) לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [4]) פרש רה"ג וז"ל: שוביא דמרא בל' חכמים בטיית שהוא חותך משני צדדין. ע"כ. ואין ספק כי הלשון משובש וצ"ל שכה בטיית שופתא דמרא בל' חכמים (כך הלשון בערוך) שהוא חותך משני צדדין. וכעין זה רמב"ם בפירושו (כה ב): חרחור הוא הברזל הדומה לרומח יהיה בקצה המרדע. ע"כ. וכן הר"ש כאן: חרחור נראה שהוא אחד מכלי האיכר ועשוי כעין מר שחופרין בו את הקרקע וחרחור זה ברזל שלו מחודד לחתוך בו שרשין שלא יעכבו את המחרישה. — [5]) כך הגרסה בהר"ש במקום הנזכר, ובנוסח' וכן במהד' צו"מ מרדה, וחסרה כאן בבה שלמה שהביא הר"ש.

[a]) القرصعنة

---

[1]) לפי דעת המפרשים מן חרה, או חרר, ועי' הערה לקמן. — [2]) פרש רה"ג: וחרחור פי' מקום ששיחר הלחם כדכתיב ועצמי חרה מני חורב. וכעין זה רמב"ם ור"ש.

[3]) כך גם בכ"י (ד"ס), וכתב רש"י: חרחלין לא אתפרש שמו. ולא הביא מלה זו הערוך, וגם לא לו בספרו על הצמחים.

רק איזה מהמבוררים שחרחר עמהם ריב והכעיסם (פתחי תשוב׳, שתו״מ, סוף בלג). — ואמר הפייטן: גוזלי בתר והמלק, יקדו כהבהבי עלק, חרחר ריב וחלק, עקוד מתן חלק (ר״ש ב״י הבבלי, שבת א׳ חנוכה). — וְחִרְחֵר מתקוטטים, שסה אותם זה בזה: ושקר לא תענה, ויתום לא תענה, ועל ריב לא תענה, לְחרחר מתגרים (אזהר׳ לרשב״ג, בגל בדי). — ובהחלט, בלי השם ריב אחריו, *חִרְחֲרוּ זע״ז, התגרו והתקוטטו: ולא תקנאו זה את זה ולא תחרחרו זה עם זה ולא תביישו זה לזה (מד״ר שה״ש, היוכבת). — וְחִרְחֵר פלוני, הקים מריבות: בבן אין להמיר ולא להתמיר, אין להרהר ולא לחרחר (ר״א קליר, שבת פרה, אין לבותח). ירושלם נוצרים באו לך להריב ולחרחר, הצפעוני גרם בך בהשתחות לאל אחר (סלית׳ ג׳ עבי״ת, ירושלם). ורבים מן התועים מתגאים בתעיותם ומחרחרים בהבלותם ומתחרים בספקותם (תרג׳ קדמון של או״ד). ולסבה שהקונים הגז׳ לא רצו לתת לשמעון שאלתו שבקש מהם שיוותרו לו מזכותם בדבר אחר חרחר וערער כנגדם על פתיחת הפתח הגז׳ באומרו כי רוצה לסתום הפתח (שו״ת נחם רב קמא). — ״חִרְחֵר הגמל, במשמ׳ עשה בקצף וְחֵמה, הכה, בעט: שמועד הוא (הגמל) לנשך ולחרחר ולבעט בין הגמלים (רגמ״ה ב״ב לג.). — ב) ״חִרְחֵר את פלוני במחלה וכדומה: לא חרחרתים[1]) בחליים ולא צביתים בעונות אלא בריא אולם עשיתים בריאים כאולם (ילק׳ במע׳, תהל׳ עג תתח).

— הִתפ׳, ״הִתְחַרְחֵר, — התחרחר הריב, נדלק ופרץ: וקרוב לודאי שימאנו יושבי קוורי׳ מלסייע ליושבי הגמונ׳ ועי״כ ח״ו הריב מתחרחר וביני ביני יש לחוש לתקלה גדולה (פנק׳ במכרג ו, קובץ ע״י ז).

— פע׳, ״חֻרְחַר, מְחֻרְחָר, מְחֻרְחֶרֶת, מְחוּר׳, — גחלת מְחֻרחרת, לוחשת: גחל כי מְחוּרְחֶרֶת, קרב רגע פחרחרת (יול׳ ב׳ פסח, סדור מנוק׳ כ״י כזנתגסי ברומה).

ב. *חִרְחֵר[2]), פ״י, — חִרְחֵר את חלות הדבש בכּוֶּרֶת, חמם אותן באש להפרישן מתוך הצוף, erwärmen (die Honigwaben); rechauffer (les : rayons de miel); to heat (the honey- combs) חלות דבש מאימתי מיטמאות משום משקה ב״ש אומרים משיחרחר[3]) בית הילל אומרים משירסק

[1]) שם הגרסה הרהרתים. אך צ״ל חרחרתים, כי זהו ר״ת של חרצובות.

[2]) עי׳ הערה שלקמן. — [3]) כך בנוסח׳. ואמר

(עוק׳ ג יא). — ועי׳ כַּוֶּרֶת.

חַרְחֻר[1]), ׳חוּר, ש״ז, — שם מחלה: יככה ה׳ בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר[2]) ובחרב ובשדפון ובירקון (דבר׳ כח כב). — ונהגו הקדמונים להשתמש בשם זה למחלת הרזון והשחפת המכלה את הגוף: ואמנם בקיעת מורסא בצדדי החזה וכו׳ אם שיחנק ברוב וימות וכו׳ ואם שתתעפש הריאה ויפול בתרחור וכו׳ ואמנם אותות העתק רקיקת המוגלא אל התרתור בדעיכת המראה ומשיכת הגבות והעין (קאנון ג י ד טו). בשחיני החזה והריאה ומהם התרתור הוא טישי (שם יו). והאנשים היותר מקבלים לרפואת החרחור הם הנערים וכו׳ והנה יקרה לבעלי החרחור שימשוך בהם החרחור זמן וכו׳ והנה ראיתי אשה שחיתה מהחרחור קרוב משלש ועשרים שנים או יותר מעט (שם). באותות התרחור הם כשיראו אותות רקיקת המוגלא וכו׳ וכשיתחדש חרחור יתראו גם כן האותות אשר ספרנום וכו׳ וגם ידעך המראה בהתחלה מן החרחור אך יתאדם בעת

הגאון: פירוש איכא דאמרי משיהרהר משיביא עשן כאלו מחרחר ריב עם [הדבורים] ופירוש [אחר] משיהרהר משיחשוב מחשבה לרדות הדבש. ע״כ. וכבר דחה הרמב״ם את שני הפרושים האלה מבחינת ההלכה ואמר: הוא מאמר לא יסכים עם העקרים. ע״כ. אבל, גם מבחינת הלשון אין הפרוש הראשון מתקבל, כי אין זה כלל דרך לשון טבעית לדבר כך, אלא בעין דרוש. והרמב״ם, בחוש הדברים שלו, ראה גם כאן את הכונה האמתית בפעל זה, ופרש: מנד יסכנהא ליכרג׳ עסלהא, — ובעבר׳: בִּיוָן שיחממם אותם (את חלות הדבש) להוציא דבשן. והנה הרמב״ם גוזר פעל זה מן חרחר שבמקרא, ואעפ״י שזה קצת קשה, כי עצם פרוש מלה זו עוד לא נתברר בודאות, ואפשר שלא היתה לה כלל לפנים משמ׳ ח״ם, ועכ״פ זה חם טבעי של הגוף ולא חם של אש, ואעפי״כ בכונת הפעל חרחר כאן פרושו של הרמב״ם מסכים עם טבע הדברים, כי באמת כך נוהגים ברדיית הדבש שמחממים את הצוף וע״י זה הדבש מתרכך ונפרש מתוך בית השעוה שלו.

[1]) לא נתברר היטב מקורו ופרושו בדיוק, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) ת״א ובחרחורא, כמו בעברית. השבעים תרגמו במשמ׳ גרוי, כנראה שפרשוהו מלשון חרחר ריב. רסע״ג תרגם ואלפאלג a) שהוא הפלג, ר״ל כסיחת האברים, Lähmung, paralysie. — ובאין קבלה מחלטה ולא הכרע לאחד הפרושים האלה יש לקבל המשמעה שבה השתמשו סופרי חכמת הרפואה בספריהם.

a) فالج

עליית האדים (שם כ). ואותם שסבת חרחורם ליחה מאכלת הנה יפלטו רוק כטעם מי הים מלוח מאד (שם). נגעי הריאה הוא חולי החרחור שהוא חולי הטיסיצי (כלטי הגגור׳ ג). והרוטב שלהם (של הסרטנים) טוב למי שיש בו חולי החרחור נקרא טיסיצי (שם).

א. **חרט**[1], ממנו חֶרֶט, ב. *חַרָּט *חֲרִיטָה.

חֶרֶט, ש״ז, — א) כלי חקוקה בתוכו צורה מהצורות ויוצקים לתוכו מתכת וכדומה לתת לה הצורה ההיא, Form; moule; muld: ויקח (אהרן את הזהב) מידם ויצר אתו בַּחֶרֶט ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד).—ב) כתיבה, גופן, צורת אותיות, Schrift; écriture; writing: קח לך גליון גדול וכתב עליו בְּחֶרֶט[2] אנוש למהר שלל חש בז (ישע׳ ח א).—ג) *כלי אומנות חד לפתח בעץ ואבן ומתכת, כעין מפסלת, Meissel; burin; chisel: כלי כסף שמציירין בהן פרחים וצורות בחרט ומעשנן בגפרית והן משחירות וניכרות (רש״י שבת יח.). — ובמשמ׳ עט כתיבה: ועין רואה תראה בה (בציון) חזיונות נפלאים לא יתארם הציר בשרד ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (א׳ מפו, אה״צ י) — ובמשמ׳ עט של שער שמציירים בו בצבע, Pinsel; pinceau; pencil: אני אינני בורא יש מאין, צַיָּר אנכי ובימיני חֶרֶט, את אשר אראה עין לעין, אותו אתאר על לוח בשרד (יל״ג, אל יאהבם יהודה).

ב. ***חרט**[3], ממנו א. *חָרַט *הִתְחָרֵט, *חֲרָטָה.

א. ***חָרַט**, — קל אינו נהוג.

— התפ׳, הִתְחָרֵט, — הִתְחָרֵט בו, הִתְחָרְטוּ, בהם, הצטער ונחם שעשה דבר מהדברים, bereuen; se repentir de qqch.; to regret, repent: ארבעה מתחרט עליהן הקב״ה שבראם ואלו הן גלות כשדים וישמעאלים ויצה״ר (סוכ׳ נב:). כל העושה דבר ומתחרט בו מוחלין לו מיד (חגי׳ ה.). ומפני מה אמרה תורה (אשה שילדה) זכר (תביא קרבנה) לשבעה (ימים) ונקבה לארבעה עשר זכר שהכל שמחים בו (האשה שנדרה מפני צער לדה שלא להזקק יותר לבעלה) מתחרטת לשבעה נקבה שהכל עצבים בה (האשה) מתחרטת (על נדרה) לארבעה עשר (נדה לא:). כשהן תוהין נגזרין וכשהן מטמאין ורבין עליהן ימי נזירות מתחרטין בהן ונמצאו מביאין חולין בעזרה (נדר׳ ט:). בתחלה לא נהגו בו (האחים ביוסף) אחוה ומכרוהו ולסוף מתחרטין ואומרין אימתי נרד למצרים נחזיר את אחינו לאביו (מד״ר ברא׳ נא). מעשה באדם אחד שהיה מתחרט שלא קרא ולא שנה (שם במד׳ ד). אף במקום אחר נתחרט הקב״ה ביצר הרע אמר וכי מה שבר עשיתי ונתחרטתי ממנו שבראתי אותי בעולמי (תנא דבי אליהו יג). — ואמר החכם: מי שמתחרט על מה שעבר כאילו לא חטא (ר״י א״ת, תמה״נ לרב״ג). אמר החכם כשאני מדבר אתחרט וכשאיני מדבר לא אתחרט (הנ״ל, מבח׳ הפנינ׳, השתיקה). אלו היית מעיין במעט שנשאר מימיך היית מואס במה שתקוהו ממעט מאוייך והיית מקצר מחריצותך ותחבולתך כי אחריתך להתחרט יום שתמעד רגלך ויסרוך בני ביתך (שם, הפרישות).

ב. ***חָרַט**, פ״י, עת׳ יַחֲרֹט, — חָקַק ופתח בכלי חד בעץ או באבן או במתכת, meisseln; ciseler; to chisel: ישראל יושבין למטה וחורטין את העגל (תנחומא כי תשא יד). אז ראית וספרת והכנת וחקרת וכו׳ וכתבת וחרטת וחקקת וציינת וחרת (ר״א קליר, פ׳ שקל׳, אז ראית). הם חרטוהו (את העגל) היות צג כתמים ובו חיבו מהיות תמימים (הנ״ל, שבת פרה, אין לבותת). כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין (רש״י שמות לב ד). להשיב בן לברט, גביר סודות חרט, אשר דרך ירט, והכבוד הרעים (ר״ת בהכרעותיו, סוף תשו׳ דונש). מתוך הסנה י״מ מפני שכולו מזה ואין יכולת לחרוט בו פרצוף פסל (חזקוני, שמות ג ב). — ופעול חָרוּט, חֲרוּטִים, בהשאלה, במשמ׳ מצויר, קבוע: וכמו שהגר שזור מהרבה חוטין כן היו בנשמת אדם הראשון ניצוצות נשמות חרוטין (מעני לשון, תפי׳ על כי״ע, שלום עליך).

— הפע׳, *הֶחֱרִיט, — כמו קל במשמ׳ חקיקה, ובהשאלה ציר: עד שלא נברא העולם היה הקב״ה ושמו הגדול בלבד

---

[1] בארמ׳ וסור׳ חרט כמו בעברית. בערב׳ ח׳רט a) במשמ׳ גרד והסיר קלפתו, ובמשמ׳ עשה כלי במפסלת, במכונה סובבת.

[2] אמרו קצת הקדמונ׳ כי הוא כנוי בלשון נקיה לאבר הזכרות. אמר ריב״ג: חרט אנוש קולמוס והוא כנוי לזכרות והכתיבה הזאת כנוי למשגל. ע״כ. ונראה כי יחסו משמ׳ זו לחרט עפ״י לשון ערב׳ שאומרים חַרַט ג׳אריתה, בעל אותה.

[3] לא נתברר מקור שרש זה, שאין כמותו בשאר הלשונות השמיות במשמ׳ זו.

---

a) خرط

זעלה במחשבה לברוא את העולם והיה מחריט את העולם לפניו ולא היה עומד משלו משל למה הדבר דומה למלך שהוא רוצה לבנות פלטרין שלו אם אינו מחריט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו אינו מתחיל לבנות כך הקב"ה החריט לפניו את העולם ולא היה עומד עד שברא את התשובה (פרקי ר"א ג). קו עולם בנטותו להחריט יסודותיו ולהתמה, קרקסיו לא עמדו עד תשובה קדמה (יוצ' שבת תשוב', אשכל). והנה החריט הרצון הנמצאות כלם בגולם הלב קודם צאתם למציאות היש העצמי (עסיס רמונ' יב א).

— נפע', *נחרט, — במשמ' נדפס: נחקק (הספר) וגם נחרט בש"ת לפרט (סוף נמוקי ר"א בחור על שרשי רד"ק).

— פע', *חרט, מחרט, — כמו הפע': שבעל הרצון היה מחרט לפניו עיגול אחד (עמה"מ, שער או"א מו).

— הפע' *החרט, הוחרט, — שחרטוהו: קצף אם הוחרט בספר, לבלתי מצוא כפר (ר"א קליר, מוס' א ר"ה, זכר תחלת). קלונו הוחרט בעט לזכור, ראשית גוים לגלע בזכור (הוא, פ' שקל', אזכיר).

— התפ', *התחרט, — התחרט הציור בדבר, נחקק ונרשם: והנה נראה האנוש ידבר ביום קר ביציאת האות מהפה יתתוך באויר ויתחרט בו דמות בדמות האותיות (הריקנטי, ויקרא).

חֲרָט, מ"ר חֲרָטִים, — עי' חָרִיט.

*חֲרָטָה, ש"נ, מ"ר חֲרָטוֹת, — שה"פ מן הפעל הקודם: פותחין (למי שנדר) בחרטה (נדר' כב:). בעל נעשה שליח לחרטת אשתו (שם ח:).—ומ"ר: התעוררו חזרותי וחרטותי והענין שהייתי חושב לאבדך ולהשחיתך וכאשר הסכמתי על זה המו רחומי וחזרתי בי ממחשבתי עליך (הפרש' לריב"ג, שרש נחם). — ואמר החכם: כשתירא מן החרטה אמור לא קודם הן (מבח' הפנינ', השתק). ואמר שים החרטה מרתך תגיע אל השמחה באחריתך (שם 66). מי שזורע השנאה יקצר החרטות (מעל' המדות, אהב' השל).

*חזר בו. – *מלך, *נמלך. – נִחַם. – שב בתשובה. – *תהה.

*חַרְטוֹם[1], -טֹם, ש"ז, מ"ר חַרְטוּמִים, -טֹמִים, — אף, חוטם, בפרט ארוך ובולט בקצת בע"ח, כמו המקור של העופות וכיוצא בהם: נבלה פרט לחרטום ולצפרנים ולכנפיים ולנוצה ולביצים (ספרא, אחרי קכג). החרטום[1]) והצפרנים מיטמאין ומטמאין ומצטרפין (טהר' א ג). שמא שתו התרנגולין ממשקין הטמאים ובעוד המשקה טופח בחרטומיהם נקרו בעיסה (רש"י קדוש' פ:).— ובהרחבה, קצה הראש שמצד הפה גם בכבשים וכדומה: כולן עומדים בשורה והאברים (של הטלה) בידם הראשון בראש וברגל הראש בימינו וחרטומו[2]) כלפי זרועו (תמיד ד ג).—וגם לדבורים וכדומה: וברא לי (הבורא) שני חרטומים חדים אקבץ בם עלי האילנות ופרחיהם וכל הצמחים (ר' קלוני', אגר' בע"ח ג יד). ואיך יקחו (הדבורים) השעוה ברגליהם מעלי הצמחים והדבש בחרטומיהם מפרחי הצמחים והאילנות (שם ד א).—ומשל: המשפט יש לו חרטום שעוה, נכסף לכל צד ולכל תאוה (הקד' יהוש' כרוך לפי"מ על התלמ'). המשפט לו חרטום של שעוה, נכסף לכל תאוה, כדמיון העורות הנמשכים לכל חשק ותאבה, אליו אל תשמע ותאבה (מראה המוסר כא.).

— *חרטום הנפלא שֵׁם עוף: חרטום הנפלא קטן מעט מהראשון ונפלא לנו בחרטומו הארוך כעבי אצבע אשר לחיו העליון יכוף בראשו לתחת והתחתון יעלה מעלה ויעברו זה בצד זה שתי וערב (תוה"א לשינה"ק, העוף קלט).—חרטום החרב הידוע, חרטומו דק ושטוח משני עבריו ומתעקם מעט למעלה דומה בצלמו אל החרב וע"כ נקרא בשמו (שם קע). — ובהשאלה לקצה קצת כלים וכדומה, כמו הנעלים, ראשו החד שלפניו: חרטום של נעל[3]) (מד"ר איכ' א א). פין של עוף ושל בהמה ושל סנדל נקרא חִרטום (ערוך, ערך זה). — *חרטום, פי העורב, שם לחלק מעצם הכתף: ולו (לעצם הכתף) שתי תוספות האחת מהן למעלה ומהן לאחור ונקרא [אגרסו] חרטום ופי העורב ובהם קשרי הכתף עם השכם (קאנון א ה א יז).

חַרְטֹם[4]), ש"ז, מ"ר חַרְטֻמִּים, — כנוי לחכמי מצרים הקדמונים וקוסמיהם: ויקרא (פרעה) את כל חַרְטֻמֵּי

---

[1]) צורת גבעול, פרעוש, רפסוד. בערב' ח'רט'ם a), ח'רטום b), במשמ' זו ממש, וסוברים כי זהו השם חוטם בהוספת האות ר באמצע.—[1]) ושאלו בגמ' (חול' קכא.): חרטום עץ בעלמא הוא אמר ר' אלעזר בחרטום תחתון. ע"כ.—[2]) כך בערוך, ובנוסח' וחוטמו. אך נוסח' הערוך יותר נכונה לפי הענין, כי הכונה פה לא החוטם אלא צד הראש שלעומת הערף. — [3]) בארמ': איפסיק חרטומא דסנדליה.

[4]) לא נתברר מקור מלה זו. יש גוזרים אותה

a) خُرطم ... b) خرطوم

מצרים ואת כל חכמיה ויספר פרעה להם את חלמו ואין פותר אותם לפרעה (בראש׳ מא ח). ואמר (את החלום שחלמתי) אל החרטמים ואין מגיד (פתרונו) לי (שם כד). ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים (שמות ח ג). ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שם יד). ויאמר המלך (נבוכדנצר) לקרא לחרטמים ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך חלמתיו (דני׳ ב ב). וימצאם (המלך את דניאל חנניה מישאל ועזריה) עשר ידות על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (שם א כ).—ובספהמא״ח: כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיו מעשה אלהים ולא מעשה שדים (מד״ר שמות י). הוליכה אותו (סגולה את משה) לנחל אמרה לו במקום הזה עשו ארון של ת״ק ככרים והשליכוהו בתוך הנחל החרטומים והאשפים (שם דבר׳ יא). — ואמר הפיטן: ואשף וחרטום לא ילחצוך, וכל שם ולהט לא ינצחוך (בהי״ת ליום ה). לא ינצחוך כל החכמים, כל הקוסמים והחרטומים (שם). — °כתב החרטום, כתב הצורות של המצריים הקדמונים, Hieroglyph: עוד ימצאו בה צורות ותמונות ממכתב החרטום[1]) (בכי״ע ג). וכל חכמתם ובינתם הסתירו במסתרי מכתב החרטומים מכתב אשר לא ידעו איש אחר זולתם כי שלשה מיני מכתבים היו בידי המצרים מכתב החרטומים מכתב הכהנים ומכתב העם (די״ע לק״ש א).—והשתמש בו אחד הסופרים כשם לצִיר, חרטום-אורה, במשמ׳ צִיר-אור: (תתימ׳ קא״ש תחת הסיר הגיון, השתר ת ג).

חֲרִי[2]), ש״ז, כנ׳ חֲרִיהֶם, — כמו חֲרָא, צואה: ויאמר אליהם רבשקה (לשרי היהודים) העל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם[1]) ולשתות את שיניהם עמכם (מ״ב יח כז).—ובספהמא״ח: אף חרי יונים מפוצץ האבן אף חרי הצפורים הדרורים (אסף הרופא 56). לקוח חרי התרנגולים האדמדם מלוא התרווד (שם 109). לקוח חרי הצפורים הדרורים (שם 115).

חֳרִי, ש״ז,—חֳרִי אַף, כמו חָרוֹן: ואמרו כל הגוים על מה עשה יי׳ ככה לארץ הזאת מה חֳרִי האף הגדול הזה (דבר׳ כט כג). ויצא (משה) מעם פרעה בחרי[2]) אף (שמות יא יח). ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו (ש״א כ לד). אל תירא ולבבך אל ירך משני זנבות האודים העשנים האלה בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו (ישע׳ ז ד). גדע בחרי אף כל קרן ישראל (איכ׳ ב ג). ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם בחרי אף (דהי״ב כה י). — ובספהמא״ח, חרי לבד: שלחת בצרים חרי וזעם, שמרת בעברתך יפיפי פעם (ר״ש בר״י, יוצ׳ ז׳ פסח, אותותיך).

חֹרִי[3]), ש״ז, — מין מאפה, כעין עֻגות וכדומה, Gebäck; patisserie; cake: ויאמר (שר האופים של פרעה) אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חֹרִי[4]) על ראשי ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה (בראש׳ מ יו-יז).—ובמשנה: אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין אמרו לו מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל להיות אופין פתין גריצין וחרי[5]) (עדי׳ ג י וביצ׳ ב ו).

מן השרש חרט במשמ׳ חקיקה וכתיבה, ואומרים כי פרושו העקרי של חרטם הוא: יודע כתיבה, ויש גוזרים אותו מהשם חוטם, ואומרים כי פרושו הוא המדבר דרך חוטמו, ואומרים שכך היה מנהגם של החרטמים. ואולי יותר נכונה דעת קצת החכמים שסוברים כי זו מלה מצרית, אעפ״י שעד כה לא נמצאה במצרית הקדומה מלה דומה ממש לזו. — [1]) לפי השם הלועזי שמקורו ביונית ומשמעתו כתב הקדוש.

[2]) בערב׳ חַ֫ר a), ועי׳ הערה לערך חרא. —

a) خَر

[1]) כך הכתיב, והקרי צואתם, לשון נקיה, ונראה כי הוא מ״י, אעפ״י שחראיהם הכתוב בישע׳ (לו יב) הוא כנראה מ״ר.

[2]) עי׳ אדות קריאת קמץ הבית בהערה לערך אני והמחלקת בין המדקדקים הקדמונים שהעידו כלם בקבלה שהוא קמץ גדול, והמדקדקים הנכרים החדשים שמחליטים על פי הסברה שהוא קמץ חטף.

[3]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה שלקמן.— [4]) ת״א סלין דחירו. השבעים תרגמו במשמ׳ לחם, והולג׳ במשמ׳ קמח, ובעין זה רסע״ג. אך בירוש׳ (ביצ׳ ב סא ג) פרשו השם חרי זה כמו השם חרי שבמשנה שהובא לקמן, ששם אין ספק בדבר כי הכונה היא לעוגות. ועי׳ הערה לקמן. — [5]) כך כאן וכך במשנה שבמשניות ביצה, חורי, וכן במשנה בגמ׳ ירוש׳. אך במשנה בגמ׳ בבלי בביצה חררין. ואמרו בגמ׳ ירוש׳ (ביצ׳ ב סא ג): ורבנן שמעין לה (להמלה חורי שבמשנה שם) מן הדא

·חֲרְיוֹן[1], ש"ז, מ"ר חֶרְיוֹנִים, — צוֹאת היונה: מקום אשר תחנה עליו מחנה כזו (של עופות הנוסעות) ישונה ויפליא מראהו בשממות עולם מאד עליו ימצא חרירנים מכוסה בגובה אצבעות אחדות עשב ושוכות שוממים וחרבים (תוה"ח לביגסק, העוף קנג).

·חֲרִיזָה, ש"נ, — בה"פ מן חָרַז, כמו חרוזה: במרבדים כספירים (השירה) ארוגה, ושיחים מן בדולחים תפורה, ממלאים כתמים בחריזה, וכזמירות תהלים בספירה (ר"ש הנגיד, תלוה עוז).

חָרִיט[2], ש"ז, מ"ר חֲרִיטִים, — כעין כים מעור וכדומה לשים בו כסף וכדומה, ותשאינה אותו הנשים גם לקשוט, Tasche; bourse, ridicule; purse: ויאמר נעמן הואל קח ככרים ויפרץ בו ויצר ככרים כסף בשני חֲרִטִים ושתי חלפות בגדים ויתן אל שני נעריו (מ"ב ה כג). — ומנה הנביא את כלי הקשוט של בנות ציון: המחלצות והמעטפות והמטפחות והחריטים[3] הגלינים והסדינים והצניפות והרדידים (ישע' ג כב-כג).—ובסהמ"א: ורבים מישראל יוצאים מבתיהם אל כנסיותיהם בשבת במשאות וטוענים חריטים וקרועי בגדים על זרועותם וחלאים על נשיהם (תגר' סהל, לקו"ק, נספ' 32). טוענים חריטים על זרועותם ויושבים בשוקים, שתים בסחורה וכל מיני עסקים, מבקרים החולים ואת נשיהם מחבקים (יפת הלוי, שם 22).

והנה ג' סלי חורי על ראשי. ע"כ. ופרש הערוך בלומר חררות גדולות אפויות למלך. ויותר מדויק פרושו של הרמב"ם למשנה עדיות: וחרי מין מן הפת גדול הגוף, ע"כ, ור"ל כי חרי הוא עוגה עבה, לא דקה כרקיק.

[1]) מצמצם מן חרי יונים, והוא מהמלה חרייונים שבמקרא (מ"ב ו כה), לפי הכתיב שם בשתי מלים חרי יונים, עי' חרי, ואמר ריב"ג שהיו משתמשים בזה לשרפה, ואולי באמת היו אנשים רעבים אוכלים זה עפ"י הדחק, ויש מי שהגיה חרובין (ZAW XX 207).

[2]) בערב' חַ'רִיטַה a) ופרשו המלונים הערבים: מת'ל אלכיס תכון מן אלח'רק ואלאדם (לסאן אלערב), ובעבר': כעין הכיס תהיה מבגד או מעור.—[3]) בירוש' (שבת ו ח:) אמרו: וההחריטין זונרין מציירין, ע"כ, ר"ל אזורים מצויירים. אך רוב המפרשים הקדמוני' והאחרונים פרשו גם חריטים של ישע' מלשון כיס, וקצתם פרשוהו רדיד. ובמשמ' כים של נשים וכדומה נהוג השמוש במלה זו בלשון הדבור בא"י.

a) خَرِيطَة

·חֲרִיטָה, ש"נ, — בה"פ מן א.חרט: הוא המכונה גליפא וחקיקה וחריטה (עסים רמוני ה ה).

·חֲרִיכָה, ש"נ, — בה"פ מן חָרַךְ: שהאזן רבה ונצלית בחריכתה (רש"י ע"ז לח.). ונראין הדברים שהחריכה מרכבת כעין הפתיחה (ר"ת שבת קנה:). החריכה נמי כמו היתוך הוא (הוה, יומ' סח:). והוציאו בלשון חריכה שהוא התחלת הבנת הבשול (המאירי למבלי יב).

***חָרִיעַ**[1], ש"ז, —צמח עשבי שנתי דומה בגונו לכרכום, Saflor; carthame; safflower: אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע אבל סומכים לשדה ירקות חרדל וחריע[2]) (כלא' ב ח). מותר לעשות לתוך שדהו שורות של חרדל חריע וכמה אורך השדה עשר אמות ומחצה (תוספתא שם ב 7). — בנות חָרִיעַ, הזרע, הגרעינים: בנות חריע[3]) נקחות בכסף מע"ש (תוספתא מע"ש א יג).—*חַלַּת חָרִיעַ, כעין עגה קטנה של זרעוני החריע בתבלים שהיו אוכלים לפני הסעודה לרכך הבטן: התיאה והחלתית והפלפלין וחלות[4]) חריע (עוקצ' ג ה). מביא מלילות שלא הביאו שליש וכותשן ועושה אותן כחלות חריע ונותן בקדירה (ירוש' פסח' ג כט 7). — והצבע: צמר גפנים שצובעין אותו בחריע ומעבירין אותו על פני כלות שתתראו אדומות (ערוך, ערך ברק). וחריע הוא הצבע שצובעים בו הבגדים והוא דומה לשערות אדומות מעט ונוטות לירוקה (רמב"ם, בחיע' ז).

·חָרִיף[5]), ת"ז, נקב' חֲרִיפָה, מ"ר חֲרִיפִים, חֲרִיפוֹת, — חַד, כמו סכין וכדומה, ובהשאלה חד השכל, פִּקֵּחַ,

[1]) בערב' אלח'רִיעַ a), וכן בסורית חריע.—[2]) ואמרו בגמ' ירוש' שם (ב כח.) מהו חריע מוריקא. — [3]) בכ"י אר"פ מהד' צו"מ בנת חריעא, אך בנוסח' בנות חריע. — [4]) פרש הרמב"ם וז"ל: וחלות חריע קרץ אלקרטם וד'לך אנ יכרג' לבה ויסחק ותקרץ מנה אקראץ תצרף פי אלאטעמה ואלירושלמי בינ לנא אנ חריע הו אלקרטם, — ובעבר': וחלות חריע חלות של מוריקא וזה שמוציאין את לבו ושוחקין אותו ועושין ממנו חלות שמשתמשים בהם במאכלים והירושלמי ביאר לנו שחריע הוא המוריקא.

[5]) בארמ' חריפא במשמ' העקרית, כלי חד: איזמלוון חריפין (ת"י יהוש' ה ב). ההוא סבא דפרזלוי חריפין (ירוש' נדה ב נ:). סכינא חריפא (ב"ב קיא:). —

a) الخَرِيع

scharfsinnig; ingénieux, fin; acute: מי שאינו חריף לרמות קרוי תם (רש"י ברא' כה כז). סוחרים חריפין שבה הרגילים לצאת ולשוט ככפירים בכל המדינות ויודעין איזה מקום העושר (הוא, יחזק' לח יג). ולא יוכל לבשל זה הכלי אלא החריף מאד במלאכה עד שיצא הכלי ממורט המראה (פי' המשני' להרמב"ם, כלים כ א). ומזה הצד ימצאו אנשים בעיר אחת או במחוז אחד יותר חריפים ויותר פקחים (העקרים א כה). כלומר (אשה) חריפה ומחודדת ויודעת ושומרת עצמה שאדם לא יוכל לרמותה (פי' משלי לזרח' הלוי ז). ומכאן ואילך (מבן עשר ומעלה הקטן הוא) בחזקת חריף עד שיתברר לך שאינו חריף (טוחו"מ רלה א). שהיה חזק בכח המשער הזה ממה שהיה חריף בקניין הממונות (פתר' חלמ' לר"ש אלמולי כז). — ואנשי מחוזא ופומבדיתא היו חריפים מפורסמים: מה [1]) שבני מחוזא חריפים הוא בשביל ששותים מים מדגלת (ברכ' נט:). אמרו חריפי דפומבדיתא אין ערלה בחוצה לארץ (קדוש' לט.). — ובבע"ח, עז וכדומה: יש לבעל העדר עז חריף ודרך העזים (האלה) להלך בראש והעדר הולך אחריהם (רש"י ב"ק נב.). — וטעם חריף, כגון צנון ופלפלים וכדומה, piquant: כל מאכל בני אדם נחלק לששה מיני טעם ממתוק ומחמץ ומרור ומלוח וחריף ושנוח הוא מעופץ (אסף 12). — ואמר המשורר: תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו

וטעם חריף: פיפלתא חריפתא (מגי' ז.). — ואדם חד השכל: רבי זירא חריף ומקשה (הור' יד.). וכן בסור' חריפא, ואמר ב"ע וז"ל: יקאל עלי אלשבל אד'א כאן מתהי לאן יקטע פישמא חשב אלאיג'אד ויקאל עלי אלצות אד'א כאן רקיקא צלבא ויקאל עלי אלחרכא אד'א כאנת שריעה מנ אלאנשאנ או מנ אלמרצ' ומנ ע'יר ד'לכ ויקאל עלי אלטעם אד'א כאנ חריפא חרקא או משבע אלטעם ויקאל עלי אלד'הנ אד'א כאנ ד'כיא מאצ'יא ויקאל עלי אלחאל פי אלמואד אד'א כאנת קויה מתמכנה, ע"כ, — ובעבר': יאמרו (חריפא בסור') על הצורה כשהיא עשויה להיות קוטעת ויקרא לפי תבונתה, ויאמרו על הקול כשהיא דקה קשה ויאמרו על התנועה כשהיא מהירה באנשים והמחלה וזולתם, ויאמרו על הטעם כשהוא עוקץ ושורף ויאמרו על השכל כשהוא זך וחד, ויאמרו על מעמד העצמים כשהוא חזק. בערב' חַרִיף a), בפרט טעם חריף. — [1]) בארמ': האי

a) خَوِّيف

הרוחות הקשים, ויקררו את גופי האנשים, ראוי לאכול בו את הכרשים, כל חריף זרע גם שרשים, ולחזק הכליות הרפושים (ראב"ע, במעו נא). תמוז בו ירבה החם בגופים, עם יבש שיבער כרשפים, השמר פן תאכל החריפים, ותאכל מאכל קר גם כל רפים (שם). — ונהר וכדומה, שמימיו נוהרים במהירות ובכח עז: כנחל המושך בין גדות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג (רש"י ישע' לח יב). — ובכלל מהיר, חריף להתבשל וכדומה, שמתבשל מהרה: שעורה וקטנית החריפים להתבשל מהרה (ר"א כדכסי, תו"ת, תרף). — ומקת חריף [1]), ושער חריף [2]).

חֲרִיפוּת, ש"נ, — סגולת דבר חריף: כשהחריפות (של הסכין) נהפך לצדדין ואינו הותך יפה (רש"י יהוש' ה ב). — וחריפות הטעם: והמרבה לאכול חריפות [3]) וכל טעם מפולפל וחרוך ימעט בו הזרע (אסף 15). מתוק או מר או חמוץ או מלוח והשמנונית וההחריפות והעפיצות והתפל (פי' יצירה מיוח' לראב"ד א). עוד יש בה (בהמרה) תועלת אחרת שהיא מרחיבה הגידים הצרים והדקים מרוב חדודה וחריפותה כדי שיכנס בהם הדם בנקל (מ' אלדבי, ש"א 7). — וחדוד השכל: בשעת העדות כבר הגיע לפרקו ובדקוהו עדים ומצאו בו חריפות וכתבו עליו שטר בהודאתו (תש' הגא', ני"ת ה). מי שהיה בעל לימוד יותר מחבריו לא ישתרר עליהם בשום דבר מן הדברים וגם חבריו לא יהיו שונאים אותו בעבור חריפותו (פי' משלי לזרח' הלוי ג). ולענין החריפות והפלפול היה ר' אלעזר בן ערך מכריע (רע"ב אבות ב ח). שבתחבולה וחריפות אמר לו משה (לפרעה) התפאר עלי (פענח רזא, וארא). — וחריפות המטבע, שיוצאת בכל מקום והכל רוצים לקבל אותה: המטבע היוצאה מהרה ובחריפות יותר מהאחרת היא חשובה טיבעא נגד האחרת והאחרת חשובה פירות לגבה וידוע שמטבע' של כסף יוצאות בחריפות יותר מכל המטבעות (לבוש,

[1]) — דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת (שם). — [2]) בארמ': בזבינא חריפא (נדר' לא:). — [2]) בארמ': האי מאן דיהיב זוזי אתרעא חריפא צריך לאתחזויי לבי דרי (ב"מ סג:).

[3]) ואולי הכונה חריפות ו חלומה, מ"ר מן חריפה, והכונה דברים חריפים.

מקת וממכ׳ רג ד). — ובמליצה וכדומה, כח המליצה ועזה: אמנם דע כי לא על המשקל והחרוז לבדם תהיה תפארת השיר אם לא יהיה מאמרו ועניני בחריפות ואם מגמת המשורר לא תהיה אלא למשקל וחרוז יהיה שירו כגוף בלי נשמה (מתק שפת׳ לרע״פ 55).

:חֲרִיפִי, ת״ז, לנק׳ חֲרִיפִית, — מטבע החריף: ע״י מלאכת ההטפה נוכל להפריד שלשה מינים מתחלפים מן הגשם עצם מימיי עצם חריפיי עצם שמניי (כה״ש למוד׳ כ ז כ). ההתחמצות יחלק לג׳ מינים התחמצות ייני או חריפי התחמצות חומצי התחמצות עפושי או הרקבון (שם).

א. **חָרִיץ**[1], ס״ז, מ״ר חֲרִיצִים, סמי׳ חֲרִיצֵי, חַרְצֵי, — גבינה לחה, חמצמצה, מתבלה בעשבים חמוצים: ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך ואת עשרת חַרְצֵי החלב האלה תביא לשר האלף (ש״א יז יז-יח). — והשתמשו בו בספרות במשמ׳ מקרץ אחת של גבינה בכלל: לקפות גבינה לקבץ פיתותי החלב הקפוי ולעשותם חריץ של גבינה (ר״ח שבת קלד:). רק לכותבים במכתב לאמר יגיעך כך וכך חריצים של גבינה (גינת ורד׳, יו״ד א כ). לקנות חריץ אחד שלם שהרי כל הגבינות עשויות חריצים (שם).

ב. **חָרִיץ**[1], ס״ז, מ״ר חֲרִיצִים, סמי׳ חֲרִיצֵי, חַרְצֵי, — חֲרִיץ ברזל, כלי אומנות בעין החרוץ של דישה: ואת העם אשר בה (בעיר המואבית רבה) הוציא (דוד) וישם [2] במגרה ובחרצי [3] הברזל ובמגזרת הברזל (ש״ב יב לא). — ואמר הפיטן: נטע בנתך למגזר ברזל וַחֲרִיצִים, נטשת ועזבת ובאו בה פריצים (סליח׳ ה׳ עי״ת, תוחלת).

ג. *__חָרִיץ__*[4], ס״ז, מ״ר חֲרִיצִים, — א) חפירה בקרקע ארוכה וצרה, Graben; fossée; trench: גדר שהוא גבוה עשרה טפחים וחריץ שהוא עמוק י׳ ורחב ד׳ (כלא׳ ד ג). חריץ שהוא עובר בכרם עמוק עשרה ורחב ד׳ ראב״י אומר אם היה מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים (שם ה ג). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה (ערוב׳ ז ג). החופר בור שיח ומערה חריצין ונעיצין (ב״ק ה ה). מטבילין (כלים) בחריצין ובנעיצין (מקוא׳ ה ו). חריץ שבין שתי הצירות צידו אחד עמוק עשרה וצידו אחד שוה לארץ (ערוב׳ עז.). הדבר דומה לב׳ בני אדם לאחד היה לו תל בתוך שדהו ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו בעל חריץ אמר מי יתן לי תל זה בדמים בעל התל אמר מי יתן לי חריץ זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך אמר לו טול אותה בחנם והלואי (מגי׳ יד.). יש בבבל קול שנשמע מתוך אגמים וחריצים של מים וקול קשה הוא ואומרין זה קול רידיא (תשו׳ הגא׳, הרכבי רפט). — חָרִיץ מְבֹרָץ: נראה דברי ר׳ אליעזר בחריץ המבורץ (תוספתא כלא׳ ג י), ועי׳ ערך ברץ. — חריץ מבריק: מודין חכמים לר׳ ליעזר בן יעקב בחריץ מבריק כדי הוא ועבודתו (ירוש׳ כלא׳ ד כט ד), ועי׳ ערך ברק. — בֶּן חָרִיץ, חריץ קטן: (האומר לחברו) חציה בדרום אני מוכר לך משמני׳ ביניהן ונוטל חציה והוא מקבל עליו מקום הגדר וחריץ ובן חריץ וכמה הוא חריץ ו׳ טפחים ובן חריץ

---

[1]) בערב׳ כַּרִיץ a), ואמר אבן מנט׳ור: ואלכריץ אלאקט אלמג׳מוע אלמדקוק וקיל הו אלאקט קבל אן ישתחכם יבשה וקיל אלאקט אלד׳י ירפע פיג׳על פיה שי מן בקל לילא יפסד וקיל אלכריץ אלאקט ואלבקל יטבחאן וקיל אלכאריץ אלאקט עאמה, ע״כ, — ובעברית: אלכריץ הוא אלאקט (גבינה רכה שנעשית מחלב חמוץ) המקובץ והכתות, וי״א שהוא האקט קודם שנתיבש יפה, וי״א שהוא האקט שישימו בו מעט מעשבים כדי שלא יתקלקל, וי״א שהכריץ הוא האקט והעשבים שיבושלו יחד, וי״א שהכריץ הוא הוא האקט בכלל. והוסיף עוד אלשרתוני וז״ל: וקיל אלכריץ אן יטבח אלחמאצ׳ באללבן פיגפף פירפע וידח׳ר פיוכל פי אלקיט׳ וקיל אלכריץ אן יכרצ אי יחלט אלאקט ואלתמר, ע״כ, — ובעבר׳: וי״א הכריץ הוא שיבושל (עשב) החמיץ בלבן ויתיבש ויכבשוהו ויאכל בעתות חום הקיץ, וי״א שהכריץ הוא שיעורב האקט ותמרים יחד. — ונראה כי הערבים קוראים כריץ לחלב נחמץ ולגבינה רכה מתוקנים במיני עשבים בכל מקום ומקום לפי מנהגו, וכך היה גם החריץ אצל היהודים לפנים.

[1]) עי׳ ב. חָרוּץ, ושרש ב. חרץ, ולא נתברר בדיוק איזה כלי באמת היה החריץ, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בדהי״א (כ ג) וישר בריש, במקום וישם במם. — [3]) בדהי״א (שם) ובחריצי מלא.

[4]) בערב׳ חַ׳רִיצ a).

---

a) كَرِيص

a) خَرِيص

שלשה (כ"ב ז ד). כופין בני בקעה זה את זה לעשות ביניהם חריץ ובן חריץ (תוספתא ב"מ יא יח). וכמה בין חריץ לבן חריץ טפח (ב"ב קח.). — ב) בכלל, חתך ושריטה שעושה דבר חד בגוף מן הגופים, בקרקע וכדומה, Einschnitt; incision: לא יגור אדם את הכסא ואת המיטה ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חריץ (ירוש' כלא' ה כז:). א"ר מנא עד מקום שהוא (הכלי הנגרר) עושה חריץ (שם שבת ג ה ג). מקום חריץ (חול' נה:). ואם אין חריצן ניכר (מנח' לד:). כלו הוא (המורג) של עץ וכבד ועשוי חריצים חריצים כעין כלי נפחים של ברזל (רש"י ישע' מא טו). בעל פיפיות הם חידודי החריצין (שם). שני חריצין בכל אחד מן הבדים והטבעות נתונות בהם (חזקוני, תרומ' כה טו). וכשהיה מכנים הידות (של הקרשים) לתוך נקבי האדנים עובי החריצים יהיו מכסים שפת האדנים מכל צד בצמצום (שם כו כג). — ובמשמ' °חור: שהשמש היה גונב בכל שבוע מתוך הקלפי דרך החריץ שלמעלה (פתחי תשו', שו"ע חו"מ שא ה). — ובהשאלה, °רֶוַח דק בין שני דברים: ביצד עושים תפילין של ראש לוקחין עץ מרובע ארכו כרחבו וכגבהו וכו' וחופרין בו שלשה חריצין כדי שיעשה לו ארבעה ראשים (רמב"ם תפיל' ג ב). ונראין העדים בין חריצי הקשרים (רשב"ם ב"ב קס:).

***חֲרִיצָה**, ש"נ, — שה"פ מן חרץ לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון (מדר' תהל' סב). כי מכיר בין חריצת הכלב ובין נעירת החמור (י' זכלת, ס' שעשוע').

°חֲרִיצוּת, ש"נ, — סגולת האיש החָרוּץ: החרון והרצון והקנאה והחריצות וכו' והקנאה והחריצות יש שיהיו בחוש האף וכו' והחריצות היא תנועת האדם ותהיה כלי הנשימה אשר הם קוטב חוש הריח (ר"י א"ת, תמה"נ לרשב"ג טז). ואמר על מלך אחד שהרג אחד משריו ומצא כתוב בחגורתו אם הגזרה אמת החריצות שקר (סוא, מבח' הפניני' 62). הטבע שם בטבע הדרור שיתאחדו איש ואשתו ויבחרו להם לדירה מקום דירתנו החשובה וכו' ויגדלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה ובחריצות רב (מלמ' התלמיד', תרומה). בטח לבי אחרי תכלית הבטחון בבוראך בעזר החריצות ותשועת העצה כי בם יברך גבר (בחי"פ טז). היקר שבהון האדם הוא החריצות (פרפי כד"ק, חרן). בעת לא יעזור האל לגבר בחמת שוא וריק ירחץ הליכיו חריצותו יתישהו לחרץ (בן המלך והנזיר יז). אהוב את המלאכה והחריצות ושנא את הרבנות והעצלות (אגר' המוסר לר"ש אלעמי). גם שלח (המלך) כתב לאמיר אלמועדין היושב בבגדד שיעשה בזה כל החריצות הראוי ויתרה לראשי הגולה על הדבר הזה (שבט יהוד' לא). שאין להמנע מן החריצות כי בחריצות יגיע תכלית אשר ידרשהו הנגזר (ר"מ גרכוני, המאמר בבחירה). והנצל ברוב זריזותך וחריצותך כהנצל הצבי מיד (המאירי, משלי יא). שלא יתרשל מהשתדל בקניית הממון בבדי צרכו וצורך ביתו בחריצות וזריזות (שם יב). החריצות היא תבונה ודעת להיות רואה את הנולד ולהגיד מראשית אחרית בכל עסקיו (א' מודינא, צמח צדיק יח). מה שעמדו עליו (החוקרים) אחרי הפלגת חקירתם ותכלית חריצותם להוציא האמת לאמתו (אמונה רמה א). בתאות בני אדם העושר והושבים שיוכלו להשיגו בחריצותם מתעסקים כל ימיהם בחמדתם להעשיר (מנוה"מ א א א). — ועי' °זְרִיזוּת, מָהִיר, *אֹשֶׁק, *בֹּשֶׁק. — חֲרִיצוּת הכלב, סגולתו שהוא חורץ את לשונו: ועל דרך הקבלה מה שהביא חריצות הכלב אצל מכת בכורות ידוע כי הכלב הגשמיי לא ישבע לעולם (ר' בחיי, כוא).

°חֲרִיק[1], ש"ז, — עשה דבר בַּחֲרִיקוֹ של פלוני, לאמר תחתיו, במקומו, מה שפלוני היה צריך לעשות:

---

[1]) מלה מקורה במאמר הגמ' בסגנון ארמי: הא שארא עבדא ותימא ליה עיילית לך איתתא בחריקאי (כתוב' סא.), — ובעבר': אבל שאר הדברים (האשה שהכניסה לבעלה שפחה אחת) עושה, ומדוע לא תאמר לו האשה הלא הכנסתי לך אשה שתעשה לך המלאכות שמוטל עלי לעשות. וכמו"כ בדברי רב הונא למי שהיו באים לבקש ממנו לשפוט ביניהם: כי הוה אתי דינא לקמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי לי בחריקאי ואידון לכו דינא (שם קה.), ובעבר': כשהיו בעלי דינים באים לפניו אמר להם תנו אדם שידלה (מים להשקות השדה שלי) במקומי ואדון לכם הדין. וכמו"כ בערכין (כז:): אמר אחד הרי שלי בעשרים ושש וכו' רצו אין לא רצו לא אמרו אתא גברא בחריקין. ע"כ. והנה, יש פקפוק בעצם הגרסה, כי במקום חריקאי בחית בראש המלה שבנוסח', גרסת הערוך היא הריקאי, בהא, וכמו"כ לא נתברר מקורה הראשון של מלה זו, מאיזו לשון באה, וי"א שהיא פרסית. אבל, כבר נתנו לה רבים מגדולי לשוננו צורה עברית והשתמשו בה בסגנון עברי. וכן קצת בצורה ארמ' חריקאו: ואגב ק"ס הנ"ל נתנו לשלשתן הנ"ל כח הרשאה להיותם עומדים בחריקאו ובמקומם

שמנהג הוא בכל תפוצות הגולה במקום שיש להם א׳ או שנים פחות ממנין שמשכירין להשלים את המנין בימים הנוראים שאין דרכם לצאת מביתם יכולין לכופם או לישאר או להשכיר אחר בחריקיהם (מרדכי ב״ב תעת). — ועי׳ ב.״חריקה.

א.״**חֲרִיקָה**, ש״נ, — שה״פ מן א.חרק: ידידי צעקני זמני ותרק שן מאד עלי חריקה, נאקתי לך רבה וגדלה ועדי אל אשר ישמע נאקה (ר״ש הנגיד, נדיבותך).

ב.״**חֲרִיקָה**, ש״נ, — כמו חריק: שאם התובע עומד וח״ב בידו מסך אלף וש״ע ותובע סך זה ועוד ח׳ מאות וזה מודה בסך שבח״ב ועל ח׳ מאות טוען שפרעתי ללוי שבא בחריקתך ישבע שבועה דאורייתא (שו״ת חת״ס, חו״מ ו).

א.*‏**חֲרִיר**, ש״ז, מ״ר חרירים, — קוף המחט, והוא הנקב הקטן שבראשו שדרך בו משחילים את החוט, Oehr; œil; eye: מחט שניטל חרירה או עוקצה טהורה אם התקינה למיתוח טמאה (מחט) של סקיין שניטל חרירה טמאה מפני שהוא כותב בה (כלים יג ה). אמר הקב״ה פתחו לי פתח כחרירה של מחט ואני פותח לכם פתח שיהו אהליות ובחצריות נכנסין בו (פסיק׳ דר״כ, החדש).

ב.**חֲרִיר** חֲרִירִים, — עי׳ חָרַר.

חָרִישׁ, ש״ז, בכנ׳ חרישו, — א) הזמן שהאכר חורש שדהו, Pflügezeit; temps de labour; plowing time: כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (בראש׳ מה ו). — ב) עצם העבודה, Pflügen; labour; plowing: ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת (שמות לד כא). — ובסהמ״א: גמר חריש בחצות יום לא יאמר בוא ונכבש בשדה אחרת (תוספתא ב״מ ז ו). אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית (ר״ה ט.). מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה (שם). — ואמר המליץ: התחשוב לפניך היהודים, לפניך עתודים, הלא אתה כשור חריש, ומי יתן ותהי אויל. מחריש (הכר׳ בר הלל, מגי׳ זוטא הרפע).

— והשדה שצריך לחרש: (לקוח יקח המלך את בניכם לעבודת הצבא) ולחרש חרישו ולקצר קצירו (ש״א ח יב). — ג) *צורת החרישה: אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גס (תוספתא כלא׳ א יז).

א.*‏**חֲרִישָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן א.חרש: אם כשמכרו (את השור) לארים דברי הכל לחרישה מכר (ירוש׳ בכו׳ ה ט.). חרישה היתה במשכן שהיו חורשין ליטע סממנין (שם שבת ז ע ד). כשהיתה המלכות אונסת הורי ר׳ ינאי שיהו חורשין חרישה הראשונה (שם סנה׳ ג כא:). כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם בחרישתן ובזריעתן בקצירתן וכו׳ (מד״ר במד׳ י). — ומ״ר בהשאלה בלשון נקיה להזדוגות זו״נ: כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן עכשו חזרה הבכורה לבעליה (שם בראש׳ לח).

ב.*‏**חֲרִישָׁה**, ש״נ, — סגולת מי שהוא חרש: לא תקלל חרש דבר הכתוב באומללים של אדם מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו (ספרא קדוש׳ קד).

ג.*‏**חֲרִישָׁה**, ש״נ, — שה״פ מן ב.חרש, החריש, כמו שתיקה, ההפך מן דבור: ולימד בבעל שעשה חרישה ושמיעה ביום נדר (ספרי מטות קנג). מה בעל עשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר אף האב נעשה בו חרישה ושמיעה ביום נדר (שם). כשראיתי ימי בדמי בשממון וחרישה (רש״י ישע׳ לח י).

ד.*‏**חֲרִישָׁה**, ש״נ, — כמו חֹרְשָׁה: לחרישת הקנים שאין אדם יכול להכנס לתוכה מה עשה פיקח אחד ביסח ונכנס (מד״ר קהל׳, ופניתי אני).

חֲרִישִׁי[1], ת״ז, לנק׳ חרישית, — תאר לרוח, רוח חרישית, חמה, יוקדת, glühend; brûlant; hot: ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוח קדים חרישית [2] ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד

הן על פי הדברים אגרת שלומים שכתוב יכתוב במהרר״י הנ״ל לשלשתן מארץ הקדושה לטובה איך ומה שיתנהגו בהבית אשר לו (פנק׳ קראקא יד, שנת ת).

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו לנכון, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) בקצת כ״י חרישות (K), אבל אין צורה זו טובה מהצורה המסורה. ופרש ריב״ג: ויתכן שיהיה מן הענין הזה (של חריש בשדה) רוח קדים חרישית שניחם אותה אל הפרק אשר יהיה בו התריש והוא פרק קר ויבש והיתה הרוח ההיא קרה ויבישה. ע״כ. רש״י: אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן ת״י שתיקא. ע״כ. ראב״ע: אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד

ה). — *וכמו שם, רוח יוקד, ובהשאלה במשמ׳ חרון אף: שצף חרישית אם חר להשית, שובה אשר השית, לשובבים יזכר (מוסף ה׳ ר״ה, זכר תחלת). דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלט שובבים מחרישית (שם, אף ארת). — ורוב שמושו בספרות המאוח׳ במשמ׳ שקט ומנוחה, כמו שה״ת: ויחרישו כל העם ולא ענוהו דבר אך נתלחשו וירננו זה על זה חרישית (תולד׳ אלכסנדר 16). השכילו שכל טוב לאסור ביתרים לחים כן תרנה ולהובילוה לאט לאט לרוח צח חרישית מאחורי עבי גבי הגלים (בכי״ע, הקד׳ ת״א). — ואמר הפיטן: בו (בשבת) ידו שם חפשית, לכן בקול המולה ולא בחרישית, אקום בעוד לילה בזמרה ותהלה לתת גדולה ליוצר בראשית (ר״י נגארה, פזמ׳, יום זה). — וכמו תאר: מה נעים קול מרכבות בראשי ההרים כשאון הרישי שואן מקצות ארץ (ה׳ מפו, אה״ל י).

*חֲרִיתָה, ש״נ, — בה״פ מן חָרַת: סתות וכריתה וחפירה ובקוע וחריתה (הכרב׳ לריב״ג, אלב).

*חֲרִיתוּת, ש״נ, — סגולת דבר שצבעו כמו חרת הדיו: השחור כחריתות הדיו טמא (רה״ג נדה ב ג).

חֲרַךְ[1]), ש״ז, מ״ר חֲרַכִּים, — בעין חלון קטן בקיר, Luke; lucarne: דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים[2]) (שה״ש ב ט). — ויחיד: כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות (מד״ר במד׳ יא). ועלתה לראש הגג שיש שם חרך אחד שיכולה להציץ משם ולראות (שו״ת מהרי״ט, אה״ע א). — ואמר הפיטן: ואם תעינו מדרכך, אנא הצל מחרכך, ותושיע עם עני ומתכך (יוצר ב׳ פסח, אודך). — ובהשאלה: אך היא (האהבה האמתית) נתלית בדברים נצחיים יוצאת מן חרכי ידיעת ההשכלות האמתיות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא א). — ובעין נקבים קטנים עשוים בלוח וכדומה: הדרך

שתחרשנה האזנים. ע״כ. וכן רד״ק: ויתכן לפרש מזה הענין (מלשון חרש שאינו שומע) רוח קדים חרישית כלומר חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בהיותה. ע״כ. אבל, כל זה דחוק.

[1]) בארמ׳ חרכא: בחרכא דכותלא (ת״י במות כב א), ועוד. — [2]) הפעל מציץ מעיד על חרך שהוא פתיחה קטנה מחלון, וכן נראה מדמיון המדרש זכות אבות להחלון וזכות האמהות לחרך.

האחד אשר הוא דרך החרכים כי עשה תעשה לך ולרעך דף אם מנסרים דקים אם ממתכת ותחקוק עליו שורות שורות של חרכים קטנים מפולשים (ערוג׳ הכב׳ ל).

א. *חֶרֶךְ[1]), ש״ז, — כמו חֲרַךְ: טוב התואר קדורנית מפרך, טריה מכה מבלי ארך, יום נקם נסתם דרך, יום שלום נחתם חרך (סלית׳ יוה ג, אין כמדת). השגית עפר מחרך ארבות, וחתל ארך בתבם תערובות (שבת פ׳ החדש, אתית עת). וכבודך צץ מחרך, בכל רחב וארך, ועמך בטובך להארך (שבת פ׳ זכור, זכור את).

ב. *חֶרֶךְ[2]), תגרי חרך, כמו תגרי הֶרֶךְ, עי״ש. — ומצוי בצורה זו בספרות: אין ביד הקהל להחכיר כזאת האומנות ומ״ש אומנות הקצבות מהחייטים וסוחרי המשי והפשתן ותגרי חרך וכדומה (שו״ת חת״ס, חו״מ סא). מיהו מ״ש מהותני הגנ״י לחוש ג״כ למוכרי תבלין ותגרי חרך ונראה דלא שכיחי כלל שיהי׳ בחצר השותפים כי רובם כבולם יש להם חנות פתוח לרה״ר (שם לב). תגרי חרך שבירושלים היו אומרים בואו וקחו לכם תבלין למצוה כגון קנמון וכיוצא בו (ר״ת פסח׳ קטז.). יורו עליו בשמים ראש כדי שיהיה נערך ותבלין שיקנו מתגרי חרך (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה).

חרך[3]), ממנו חָרַךְ, *חָרוּךְ, *חֲרִיכָה.

חָרַךְ, פ״י, עת׳ יַחֲרֹךְ — שרף קצת, הבהב, sengen brûler; to char: לא יחרֹך רמיה צידו (משלי יב כז). — ואמר הפיטן: לא יחרכו רמיה צידתם, כי און ועמל תחת שפתם (יוצ׳ ב שבוע׳, תתערב). — ומצוי במשמ׳ זו בספרות המאוחרת: חרכו (את החמץ) קודם זמנו מותר בהנאה אפילו לאחר זמנו (פסח׳ כח:). וברגלים אין מחמירין אלא חורכין אותן ברמץ בלי מליחה (שו״ת תרומ׳ הדשן קסח). ופעמים שיפול הברק על בגדים ויחרכם ולא ישרפם (שעה״ש א א ג). — *וטעם חָרוּךְ: והמרבה לאכול חריפות וכל

[1]) מהחרוז של מלה זו עם דרך נראה כי הם קראו חֶרֶךְ, וכך מנוק׳ במחזורים.

[2]) כך בחית בנוסח׳ הדפוס ובכ״י (ד״ס) במקום הגרסה הרך בהא שבהערוך, ועי׳ בהערה לערך הרך שהכרעתי כגרסת הערוך, ואעפי״כ גם להגרסה חרך בחת יש זכות בלשון.

[3]) כך גם בארמ׳ וסור׳. בערב׳ חרק a).

a) حرق

טעם מפולפל ותרוך ימעט בו הזרע (אסף 15). — ובהשאלה: והשירה ארוכה, והסיגים חרכה, ורק לא נערבה, לאחד מעשרים (דונש על מנח׳, לדורש התכמות).

— פע׳, *חֵרֵךְ, מְחָרֵךְ: פורסין עור של גדי על גבי שידה תיבה ומגדל שאחז בו את האור מפני שהוא מחרך (שבת עז ה). שחירכו (את החמץ) קודם זמנו (פסח׳ כח:). מפני שהוא מחרך גרם כיבוי (שבת קכ:).

— פע׳, *חֹרַךְ, מְחֹרָךְ, מְחוֹרֶכֶת: מדליקין בפתילה המחורכת ולא בסמרטוטין (תוספתא שבת ב א). שאין מדליקין בפתילה שאינה מחורכת ולא בסמרטוטין שאינן מחורכין (גמ׳ שם כט.).

— נתפ׳, *נִתְחָרֵךְ: א״ר יהושע בן לוי (זו האגדה) הכותבה אין לו חלק הדורשה מתחרך השומעה אינו מקבל שכר (ירוש׳ שבת יס יו ג). לכרמל שלא נשתנה מברייתו כלל שלא נתחרך ולא נטחן (רגמ״ס כרית׳ ו:). — והשערות נתחרכו, במשמ׳ נעשו מקוצים ומתלתלים: וחם על שראה בעיניו ערות אביו נעשו עיניו אדומות ועל שהגיד בפיו נעשו שפתותיו עקומות ועל שלא חזר פניו נתחרך[1]) שער ראשו וזקנו (תנחומא נח טז).

חרל[2]), ממנו חָרוּל, עי״ש.

∴חֲרֶלֶת[3]), ש״נ, — שם מחלה שתחדש שחינים בעור כמו מנגיעה בחרול, Nesselfieber (Urticaria).

א.חרם[4]), ממנו א.חֵרֶם, חָרַם, הֶחֱרִים, *חֵרוּם.

א.חֵרֶם[5]), חֵרֶם, בכנ׳ חֶרְמִי, מ״ר חֲרָמִים, — א) דבר מנוע מאדם, שאסור לו להנות ממנו, אם מפני שהקדיש את הדבר לגבוה או מפני שצריך לכלות את הדבר ולהעבירו מן העולם, Verbotenes; chose défendue; prohibited thing: אך כל חרם[6]) אשר יחרם איש ליי׳ מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליי׳ (ויקר׳ כז כח). והיה השדה (אשר הקדיש) בצאתו ביבל קדש ליי׳ כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו (שם כא). כל חרם בישראל לך (לאהרן) יהיה (במד׳ יח יד). רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל (של יריחו שלכדוה בני ישראל) נתנו אוצר בית יי׳ וכו׳ וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם ויחר אף יי׳ בבני ישראל (יהוש׳ ו כד-ז-א). חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (שם יא). המנחה והחטאת והאשם המה (הכהנים) יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה (יחזק׳ מד כט). — ומ״ר: ואלו ניתנין לכל כהן החרמים והבכורות ופדיון הבן (חלה ד ט). כל כנוי נדרים כנדרים וחרמים כחרמים (נדר׳ א א). ר׳ יהודה בן בתירא אומר סתם חרמים לבדק הבית וכו׳ וחכמים אומרים סתם חרמים לכהנים (ערכ׳ ח ו). הערכין והחרמים והקדישות (סנה׳ פח.). סתם חרמים ביהודה מותרין ובגליל אסורין שאין אנשי גליל מכירין את חרמי הכהנים (נדר׳ ב ד). חרמי כהנים אין להם פדיון אלא ניתנים לכהנים (ערכ׳ ח ו). חרמי כהנים שהקדישן להקדש המזבח או להקדש בדק הבית לא עשה כלום (תוספתא שם ד ל). קדשי מזבח שהתפיסו לחרמי כהנים לא עשו כלום (תמור׳ לב.). כנגד ד׳ חרמין שהוא עתיד לפשוט את ידיו בהן ואלו הן ד׳ חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של יריחו וחרמו של מדין (מד״ר ברא׳ פה). — ודבר שנגזרה עליו כליה ואבדון: והיתה העיר (הלכודה) חרם היא וכל אשר בה ליי׳ רק רחב הזונה תחיה (יהוש׳ ו יז). ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם (של עמלק שצוה שמואל להשמיד הכל) לזבח ליי׳ אלהיך בגלגל (ש״א יה כא). ואת כל שללה (של העיר הלכודה) תקבץ אל תוך רחבה ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל וכו׳ ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב יי׳ מחרון אפו (דבר׳ יג יז-יח). — ודבר נתעב שראוי שינתן לכליה ואבדון: פסילי אלהיהם תשרפון באש לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כי תועבת יי׳ אלהיך הוא ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא (דבר׳ ז כה-כו). — ובמשמ׳ מעשה תועבה, מַעַל בְּהַחֵרֶם: כי בה אמר

---

[1]) וי״א שצ״ל נתכרך (REJ 1892, 89).

[2]) רק עברית. וי״א שדומה לו חלר בסור׳ וערב׳, עי׳ חרול.

[3]) יצירת דר׳ מזיא, והשתמש בה בהאזר.

[4]) שרש משותף לרוב הלשונות השמיות במשמ׳ דומות למשמ׳ בעברית, ועי׳ הערה לקמן.

[5]) בערב׳ חרם a) במשמ׳ אסור ומניעה. — [6]) העיר רד״ק כי הוא בשש נקודות, ר״ל בסגול, אך בבל

(a حَرُم

יי׳ אלהי ישראל חֵרֶם בקרבך ישראל (שאיש אחד מעל בחרם ולקח לו דבר ממנו) לא תוכל לקום לפני איביך עד הסירכם הַחֵרֶם מקרבכם וכו׳ והיה הנלכד בַּחֵרֶם ישרף באש (יהוש׳ ז יג-יה). — ועושה מעשה התועבה, המועל בחרם: ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לְחֵרֶם לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו הַחֵרֶם מקרבכם (שם יב). — ומליצה, שם דבר פלוני לְחֵרֶם, לאמר לדבר נתעב שראוי בשביל זה לְכָלָיָה: ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לְחֵרֶם ועכרתם אותו (שם ו יח). — ונתן את פלוני לְחֵרֶם, גזר עליו כָּלָיָה: אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל שרי קדש ואתנה לַחֵרֶם יעקב וישראל לגדופים (ישע׳ מג כז-כח). — הכה את העיר חֵרֶם, לכדה ונתנה לְחֵרֶם: פן אבוא והכיתי את הארץ חֵרֶם (מלא׳ ג כד). — ובמשמ׳ חרבן: וישבו בה (ישראל בירושלם) וְחֵרֶם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח (זכר׳ יד יא). — איש חֶרְמִי, עַם חֶרְמִי, שגזר עליו חֵרֶם כליה והשמד: ויאמר אליו (הנביא למלך ישראל אשר שלח את מלך דמשק מידיו חפשי) כה אמר יי׳ יען שלחת את איש חֶרְמִי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ מב). כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חֶרְמִי למשפט (ישע׳ לד ה). — ואמר בן סירא: אשר לא נשא לנסיכי קדם המורים בגבורתם ולא חמל על מגורי לוט המתעברים בגאותם ולא חמל על גוי חרם הנורשים [1]) בעונם (ב״ס גני׳ יו ז-ט). — ב) *התיחד אח״כ בפרט למעשה רְשות דתית שמטלת חובה על אדם ומבדלת ומפרשת מתוך העדה את אחד מיחידיה בכח הדת ובאלות וקללות וכדומה, וגוזרת שאיש מהעדה לא יהיה בשום מגע ומשא [2]), Bann; anathème; -thema: אמר להם יהודה (לאחיו) ראובן אין בכאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה מה עשו שתפו להקב״ה באותו חרם שלא יגיד לאביהם וכו׳ הגידו לו (לראובן) את המעשה ואת החרם ושתק ואף הב״ה אעפ״י שכתיב בו מגיד דבריו ליעקב דבר זה לא הגיד מפני החרם (מספ׳ החרם לרמב״ן בשם מדרש אגדה). איזהו חרם ואיזהו שמתא שמתא היא נדוי שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחא לאחר שמנדין אותו שלשים יום ואינו חוזר כותבין עליו חרם ומוציאין אותו מכלל ישראל (תשו׳ הגא׳, שע״ל עה). אל יאמר אדם לא שמעתי החרם ולא כללתי בה עצמי צא ולמד מיהונתן בן שאול כי לא ידע יהונתן בהשבע אביו ואפ״ה רצה שאול להרוג יהונתן על השבועה ועל החרם בלא ידיעתו (תשו׳ כ״א מגרמיזא). וכיצד מתירין הנידוי או החרם אומר לו שרוי לך ומחול לך (רמב״ם ת״ת ז ג). ויחיד מומחה מתיר הנידוי או החרם לבדו (שם ז). היהודים העניים שלחו במרוצה לאפיפיור והוא צוה חרם גדול בכל המקומות שיקומו נגד הרועי׳ ולא הועיל (שבט יהוד׳ ד). ואומרין (בי״ד) בלשון הזה כל העושה כך וכך וכל הפורץ גדר בדבר זה יהיה בחרם או מוחרם הוא זה הלשון סתם נקרא חרם (מספ׳ החרם לרמב״ן, בסוף כלבו). והחרם נכנס לו (להמוחרם) ברמ״ח אבריו וכלתה את עציו ואת אבניו (שם). שהעידו עליו שני העדים שעבר על החרם ופסול לעדות (שו״ת ריב״ש רסו). שהעובר על חרם הקהל פסול הוא (שם). כל העובר על החרם כאלו עובר על כל התורה כלה (כלבו, סי׳ קלט, בשם אמרו חז״ל). מלשין יכולים להכריחו בכח חרם לומר מה שאמר (שם קיו). וכל האיש אשר ימלאנו לבו לבקש מאחד מהאנשים ההמה דבר מכל הכתוב פה או יבטא בשפתיו יחול עליו חרם האל י״ת ומלאכיו הקדושים ובני האדם ורבץ בו החרם עד יהיה מוסר לכל רואיו (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ שסד). — ומ״ר חֲרָמִים: כל נדרים ואסרים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו (נוסח כל נדרי מרסע״ג, בסוף כלבו). — ומ״ר חֲרָמוֹת: ובכל החרמות והאלות והקללות והנדויין והשמתות שנעשו מימות משה רבנו ועד עכשיו (שם). מכל אלה יש חרמות חמורות מגאוני עולם (כלבו, סי׳ קיו). טוב לעשות תקנה בחרמות ונידויים על מי שישא אשה על אשתו (שו״ע אה״ע א נא). — *חרם רבנו גרשון: והחרם ששם רבנו גרשון שלא לישא שתי נשים אין להתירו רק במאה אנשים (כלבו, סי׳ קיו). והעם רגנו אחריו מטעם חרם רבינו גרשון ז״ל כי קרובי המקודשת הראשונה מאיימים עליו להלשינו ומורים התר לעצמם על כי עבר חרם ר״ג (שו״ת רשד״ם, אה״ע עת). שמקבלים עליהם חרם רבינו גרשון שלא לישא אשה על אשתו (שם). למי שעבר על חרם רבינו גרשון או על חרם הקהל ונשא

נוסח׳ דפוס וכ״י בצירה. — [1]) בגוף הנוסח העברי, הנודשים, אך הנוסח היוני מעיד כי צ״ל הנורשים. — [2]) כך גם בערבית. ובדרך דרש: חר״ם בגימטריא רמ״ח הוי כך יוצאה ברמ״ח איברים (ר״ת מו״ק יז.).

אשה אחרת על אשתו (שו"ת מהר"א מזרחי א יד). תראו שזה רבי יודא מינץ כתב שאני עברתי חרם רבנו גרשון (שו"ת מהר"י מינץ י).—ואמר המליץ: טוב לי לשבוע מטוב וממגד, מהיות חיי תלואים מנגד, כי כמה פעמים ריקות בטני לא יניחני לישון, ואני לא קבלתי חרם רבנו גרשון, לכן זכר טוב החש לבי, אשר לא ימצא עון בי (כגיד' הזמן ז).

ב.חרם[1]), ממנו ב.חרם, ואולי חרם.

ב.חרם, ש"ז, ככנ' חרמי, מ"ר חרמים, — א) רשת לצוד בה דגים שבקציה כעין כים צר, Netz;filet;net: ותעשה אדם (הפקר) כדגי הים כרמש לא מושל בו כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבק' א יד-יה). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בראה העל כן יריק חרמו ותמיד להרג גוים לא יחמול (שם יו-יז). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רבים והעלוך בחרמי (יחזק' לב ג). משטח חרמים תהיה בתוך הים (שם כו ה). יעמדו עליו דוגים מעין גדי ועד עין עגלים משטוח לחרמים יהיו למינה תהיה דגתם (שם מז י). החרם טמא מפני זוטו (כלים כג ה). העושה בגד מן החרם טהור ומזוטו טמא ר"א בן יעקב אומר אף העושה בגד מן החרם וכפלו טמא (שם כח ט). כיצד צדין דגים בחזקת טהרה בין שצדן בחרם ובין שצדן בכפיפה ובין שצדן במצודה (תוספתא מכשיר' ג יב). כמה מצודות וחרמים עשיתי לו (לבן הדד מלך ארם) עד שמסרתיו תחת ידך ושלחתו והלך בשלום (ילקו' סוף סנה').—צד אותו חרם: אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם[2]) (מיכ' ז ב). ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (קהל' ז כו). — ב) *ים או ברכה שצדים בה דגים: ימה של טבריא בחלקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרם בדרומה (ב"ק פא:). נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים (נדר' כ ז).

[1]) לפי דעת רוב החכמים מהשם ח'ר a) בערב' שמשמש במשמ' נקב.

[2]) בקצת כ"י ח קמוצה, אך ברוב הספרים בצירה, וכן המסורת בפסוק והכיתי את הארץ חרם: שנים בסו"פ, וכן רד"ק: בחמש נקודות.

a) خ

ג.*חרם[1]), ש"ז, מ"ר חרמים, — נקע מלא מים: תני רבי חייא חרם[2]) שבין תחומי שבת צריך מחיצה של ברזל להפסיקו (ערוב' מז:).

חרם[3]), חרום, ת"ז, — מי שחטמו תחת המצח שקוע והוא יכול לכחל שתי עיניו באחת: איש עור או פסח או חרם או שרוע (ויקר' כא יח).

חרם, —קל לא היה נהוג בזמן הקדום.

— הפע', החרים, החרמתי, והחרמתי, החרמתם, והחרמתם, יחרים, ויחרם, נחרים, ונחרם, החרם, להחרים, גווי החרם, החרימו, — עשה חרם, נתן דבר לחרם, במשמ' הקדיש: אך כל חרם אשר יחרם איש ליי' מכל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחזתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא ליי' (ויקר' כז כח). והדקות עמים רבים והחרמתי ליי' בצעם וחילם לאדון כל הארץ (מיכ' ד יג). — ובמשמ' השמיד: והכיתם (את העמים במלחמה) החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם (דבר' ז ב). ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך הגרסה בנוסח', וכן ברש"י ותוספ' שרצו לגזרו מן מצודות וחרמים או מן והחרים יי' לשון ים, וכן בכ"י א"פ, וכן באו"ז סי' קנא ובריא"ף כ"י. אבל בריא"ף הנדפס ובראש דפו' ויניציה ובס' העתים וברוקח, חרס, בסמך בסוף (ד"ס), וכן בר"ח הנדפס. אך רגלים לדבר כי בר"ח שהיה לעיני בעלי התוספ' היה חרם במם, כי הם הביאו פרושו של ר"ח ולא העירו שהוא גורס בסמך. והנה רש"י פרש חרב זה כמו ב.חרם במשמ' מצודת דגים, וכבר הביאו התוספ' פרושו של ר"ת שפרש חרם זה במשמ' נקע מלא מים סתם, והסתייעו גם מר"ח שפרש חריץ מלא מים, וכן הרי"ף. ובגמ' כ"י מ' בפרוש. חריץ מים במקום חרם שבנוסחא' (ד"ס). עכ"פ, הנוסחא' חרם מכריעות, ומשמ' בארו לנו הקדמונים, ואעפ"י שלא נתברר מקור המלה במשמ' זו יש לה זכות אזרח בלשוננו, ועי' מים.

[3]) בערב' משמש הפעל ח'רם a) במשמ' נקב את דופן הפנימי של האף. ואעפ"י שאפשר כי כך היתה הכונה בהתאר חרום גם בעבר', ובמשמ' זו פרשוהו רוב החדשים, אעפי"כ אין ספק כי בזמן התלמוד היתה לו הכונה הרשומה בפנים, כמו שאמרו: חרום שחוטמו שקוע (ספרא אמור מח), חרום שחוטמו שקוע וכו' יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו באחת (בכור' מג:), ופרוש זה שבאה עליו עדות הקבלה הוא המכריע.

a) خرم

(יהוש׳ ח כו). ואת כל מלכיהם (הכה יהושע) לא השאיר שריד ואת כל הנשמה החרים (שם י מ). כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח וכו׳ ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחן מלך חשבון החרם כל עיר מתם הנשים והטף (דבר׳ ג ה-ו). ואת עמלק החרמתי (ש״א יה כ). אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במד׳ כא ב). והבאתים (את האויבים) על הארץ הזאת ועל ישביה ועל כל הגוים האלה סביב והחרמתים ושמתים לשמה ולשרקה (ירמ׳ כה ט). לך והחרמתה את החטאים (ש״א יה יח). ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם (יהוש׳ ב י). לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (ש״א יה ג). ואת היותר החרמנו (שם יה). כל זכר וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו (שופט׳ כא יא). וישמע יי׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם (במד׳ כא ג). ויכום לפי חרב ויחרימו את כל נפש אשר בה לא השאיר שריד (יהוש׳ י לט). כי לכד יהושע את העי ויחרימה כאשר עשה ליריחו ולמלכה כן עשה לעי ולמלכה (שם א). ויכרת (יהושע) את הענקים מן ההר וכו׳ עם עריהם החרימם יהושע (שם יא כא). ויכו את אהליהם ואת המעינים אשר נמצאו שמה ויחרימם עד היום הזה וישבו תחתיהם (דהי״א ד מא). ואל תחמלו אל בחריה החרימו כל צבאה (ירמ׳ נא ג). סלוה כמו ערמים והחרימוה אל תהי לה שארית (שם נ כו). — ובמשמ׳ גזר עליהם כליה: כי קצף ליי׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לטבח (ישע׳ לד ב). — והחרים, במשמ׳ מעל ונגע בחרם: ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו [1]) ולקחתם מן החרם (יהוש׳ ו יח). — ובמשמ׳ *הכריז חרם על איש: מנדין לאלתר ושונין לאחר ל׳ ומחרימין לאחר ששים (מו״ק טז.). אמרו (אחי יוסף) נחרים בינינו שלא יגיד אחד ממנו ליעקב אבינו (כלבו, בשם מדר׳ אגדה). גזרנו ונדינו והחרמנו על כל איש ואשה הקרובים או הרחוקים אשר יביא את חברו בדיני גויים (נוסח׳ תקנ׳ לר״ת, שם קיז). וכן אם ראו בית דין להחרים לזה לכתחלה ולהחרים מי שיאכל עמו ושותה עמו או מי שיעמוד עמו בארבע אמות מחרימין כדי לייסרו (רמב״ם ת״ת ז יג). עכשו נהגו להחרים ולהשביע על דעת המקום ועל דעת הקהל (מספ׳ החרם לרמב״ן, בסוף כלבו). ועכשו שהנהיגו אבות לומר מחרימין אנו ומשביעין שלא יעשה אדם דבר פלוני וכל העובר ועושה ארור הוא (שם). בגזרת עירין ובמימר קדישין אנו מחרימין ומשביעין ומנדין ומשמתין ומקללין ומארריו על דעת המקום ועל דעת הקהל (כלבו, סי׳ קלט). בני העיר שמחרימין פורעי המס כל מי שלא יבא לזמן פלוני ויפרע (שו״ת הרא״ש ו). ר״ג החרים על הנושא על אשתו אבל ביבמה לא החרים וכן בארוסה וכו׳ ולא החרים אלא עד סוף האלף החמשי (שו״ע אה״ע א י). תקנת חכמים היא שרשאי כל אדם להחרים בבית הכנסת על כל מי שיודע לו עדות שיבא ויעיד (לבוש כח). — והחרים על עצמו: ובעת שנחשד (בדבר עברה) החרים על עצמו אם עשה זה המעשה (כלבו, בשם ר״י אלפסי).

— הפע׳, החרם, יחרם, — שהחרימוהו, שהשמידוהו: זבח לאלהים יחרם [1]) בלתי ליי׳ לבדו (שמות כב יט). — ובמשמ׳ הקדישוהו לשמים וכדומה: כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה (ויקר׳ כז כט). — והרכוש וכדומה יחרם, ילקח מבעליו ויעשוהו חרם: וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (עזר׳ י ח). — *ויחרם האיש, והוא מחרם, מוחרם, שהטילו עליו חרם דתי: מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו (מו״ק טו.). שעל דעת כן הוחרם מתחלה (מספ׳ החרם לרמב״ן, בסוף כלבו). שאסור לאכול ולשתות עם המנודה או המוחרם (שו״ע יו״ד שלד ה). האיש העושה הרע הזה וגם העדים אשר המציאו עצמם לעדות קידושין יהיו מוחרמים ומנודים בשני

---

[1]) יש מגיהים תחמדו לפי ת״ע, אך לפי הנוסחה המקובלה יש לו לפעל זה המשמ׳ הרשומה בפנים.

— [1]) אמר ריב״ג במשתלחק: בנקל אלדמה פי יחרם מן אל יא אלי אלחרף אלחלקי, ע״ב, ובעבר׳: בהעתק הקמץ החטף מן היוד אל האות הגרונית. וכן ברקמה (שער ל): החרם (יהוש׳ יא יא) והכניסו על הה״א הקמצות על הזרות היה כבד עליהם היות הקמץ בה״א עם תנועת הח״ת והיה זה קל עליהם בה״א והחתל בעבור נח הח״ת מפני דגשות הת״ו. ע״כ. וחלקו החדשים ע״ז, ואמרו כי צריך לקרוא היוד בק״ת (דרנבור׳ בהערה למשתלחק שם) והעתיקוה johorau (Stade 93,), אך אנו סומכים על מסורת רבי הלשון שלנו, ועי׳ הערה לערך אני.

עולמות (תקו' הקהל' שנת ספ"ג, כנס' ישרא' ב, לקוט').
—קל, חָרַם: שהלכו (כל השבטים) ונפלו על פניהם ארצה לפני ארון ברית ה' ועשו תשובה גדולה וחרמו שיהא כל ישראל עולים אחריהם ועשו שבועה מקטן ועד גדול (פרקי ר"א לח). כל נדרים ואסרים וחרמים ושבועות וקיומים שנדרנו ושאסרנו ושחרמנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו בכלן חזרנו ובאנו לפני אבינו שבשמים אם נדר נדרנו אין כאן נדר וכו' אם חרם חרמנו אין כאן חרם (רסע"ג, נוסח כל נדרי, כסוף כלבו).—ועי' נדוי.

א.*חָרָם, ש"ז, מ"ר חָרָמִים, — אָדָם, גנב, גזלן: נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינה תרומה (נדר' ג ד). חרם[1] שפשט ידו כמדומה שהיא של שמן ואח"כ נמצאת של יין (תוספתא ע"ז ז ו). לא ימכרנה (את המטבע החסרה) לא לתגר ולא להרג ולא לחרם מפני שמרמין בהן את אחרים (שם ב"מ ג יט). הגבאין והחרמין והפורטין והמוכסין (מס' דא"ר ב). משל לאדם מהלך בדרך ופחורתו בידו הגיע להרגים נתן להם מה שנתן ונצל הגיע לחרמים נתן להם מה שנתן ונצל (מדר' תהל' קיח).

ב.*חָרָם, ש"ז, מ"ר חָרָמִים, — דַּיָּג שצד דגים בחֵרֶם: קיבלו עליהן חרמי טבריה וגרוסי צפורין דשושי עכו שלא לעשות מלאכה בחולו של מועד (ירוש' פסח' ד ל ד). החרם הזה צד במים ואינו צד ביבשה אבל האשה צדה בים וביבשה (תנחומא נשא ד).

*חָרְמָה[2], ש"נ, — במשמ' חרם: עדי ארדוף ואשיגה ואכה עדי חָרְמָה, ואשיאה כמו נחש והנחש גדול ערמה (ראב"ע, הרקחת כליל חכמה). ובכל מי ששותק כל עיקר וכו' יענשוהו תיכף ומיד וכו' בעונש גוף ועונש ממון להדפו ולרדפו עד חרמה וכל ישראל נקיים (מפנק' סקפ' שנת ש"ג, ככנס' ישרא' ב, לקוט' סי' ח). ונבון מעם אלהים ואדם ליתן עליו (על האדם המחרם שברח לעיר אחרת) חומרי מקום שיצא משם ויצאו מכ"ת לקראתו בנח"ש ובכל כפיות ונגישות ורדיפות עד חרמה (מכת' ד' אר"י כפולין, שנת תכ"א).

*חֶרְמוֹן, ש"ז, — במו ב.חֵרֶם: מה חרמון זה כל טובו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב לויה מיעקב מלכות מיעקב (מד"ר שה"ש, אתי מלבנון).

*חַרְמַל[1], ש"ז, — שם עשב חריף הטעם ומר יצמח בראשית הקיץ, Peganum Harmala: ויעורר בהם רפואות מעוררות מאד כמו זרע חרמל וזרע חסא הררית (קאנון ג יט ב ו). ותחבושת בפרת המלח מופלא ומזה נפת גרגרי באן בחומץ וגם חרמל עם זרעו בחומץ עד שימוח ויחובש בו (שם טו ב ו). בודקין את הבתולה מביאין חרמל[2] שיח (המליצ' לר"ש כר"ם 477).

*חַרְמָן[3], ש"ז, — שם נחש ארסי מאד: בנשיכת באשיליקוש והוא הראשון למין פתן חרש וחזרמן (קאנון ד ו ג כב). כבר זכרו חורמן בתארים קרובים מתארי המוכתר (הוא באזיליק) שהוא אינו צולה ואינו ממית בנשיכה לבד אבל גם בהבטה ושמיעת שריקתו ואי זה בעלי חיים שיש שישוך ימק בשרו וימית מה שיקרב אליו מבעלי החיים אך הם תארו אותו שעורו חלף שעור המוכתר וחשבו

---

[1] כך בתוספתא נוסח' הדפוס וכ"י אר"פ מהדו' צו"מ, וכן בגמ' ע"ז נח. אך בפרושי רב נחשון גאון שבסוף תש' גאונ' של ר"י טוב עלם מהר' קאסיל דף מ. הגרסה חרים, יוד אחרי הריש, ופרש שם: גוי שממונה על מכס של מלך. ע"כ. וגרסתו של ר"י נחשון גאון ופרושו נותן זכות למלה חרים, משקל חסיד, לש"ת לפקיד ממונה על המכס.

[2] במקרא שם עיר: וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום (את בני ישראל) ויכתום עד החרמה (במד' יד מה). ויקרא שם המקום חרמה (שם כא ג). מלך חרמה (יהוש' יב יד). ועל סמך דבור זה השתמשו בשם חרמה במשמ' חֵרֶם הרשומה בפנים.

[1] בערב' חרמל [a], ותרגמו אסף בארמית בששא (ספ' רפואות אסף 73), והוא בשבשא בסור' (Löw, Pfln. 371). וכן בערוך (נשמט המ"ם) שתרגם חרמל בפתילת המדבר ובשבשא. ויצמח העשב הזה בצדי הדרכים בסוריה ומדבר סיני ומצרים (פוסת, נכאת סוריה ופלשטין 191) וגם בלשון פונית (לו 411).—[2] איני יודע מקור המאמר הזה ומה כונתו האמתית.

[3] בארמ' הביא הערוך תרג' פתן חרש חורמנא חרשא, ותרגום בבלי נחש עלי דרך כחיוי חורמן ישכו עלי אורחא, ע"כ. ואמר בר עלי: ואית תוב אף חיויא חרמנא ויערף באבן קתרה. — ובעבר' ויש כמו"ב אף נחש וידוע באבן קתרה, ר"ל שבערב' יקראו כך לנחש זה. ופרשו המלונים הערבים השם אבן קתרה ואמרו שהוא נחש קטן כזרת ארכו, אך ארסי מאד ומי שהכישו הנחש הזה אין לו רפואה. ואמרו שהוא בבור האפעה.

---

a) حرمل

שהוא מאמה עד אמה וחצי (שם כג). — ואמר המליץ: חמוקי ירכיך כמו חלאים, ומרוב גאונך עצמותי נחלאים, דלת ראשך כ ח ו ר מ ן, וטומאתך כעובדי חמן (תוכח׳ מוסר לעזר׳ הבבלי ט).

חֶרְמֵשׁ[1], ש״ז, — מַגַּל יד, כלי שהאכר קוצר בו את השבלים, קטן מהמגל, Sichel ; faucille ; sickle: מהחל חֶרְמֵשׁ[2]) בקמה תחל לספר שבעה שבעות ועשית חג שבעות (דבר׳ יו ט-י). כי תבא בקמת רעך וקטפת מלילת בידך וְחֶרְמֵשׁ לא תניף על קמת רעך (שם כג כו). — ובסהמ״א: מסמר שעקמו לו להיות פותח ונגעל וכו׳ נתנו ב ח ר מ ש שלא ישמט המסיט (תוספת׳ כל׳ ב״מ ג יד). אילן שהתליע מגרדין אותו ב ח ר מ ש או בקרדום (רב נחש׳ גאון, כסוף תש׳ גאו׳ ליט״ע). — ואמר הפיטן: ליל שמורים עמר חֶרְמֵשׁ פלחם, ובמלחמת תנופה נלחם (מער׳ ליל יוה״כ, ל״ם).

[1]) לא נתברר מקורו. קצת החדשים אמרו שנגזר מן חרם בהוספת ש המשקל, אבל אין בשרש חרם שום משמעה שיסתעף ממנו שם לכלי קצירה. ועי׳ בהערה לקמן. — [2]) ת״א מגלא, וכן רסע״ג אלמנגל. וכן שאר התרגומים הקדמונים וכל המפרשים הקדמונים והאחרונים. ואולם מפני שלא בא בתנ״ך השם הזה אלא בשני המקומות האלה ובכל שאר המקומות שמדובר שם על ענין קצירת הקמה השתמשו רק בשם מגל, קצת קשה להניח כי השם חרמש אינו אלא שם נרדף להשם מגל ואין שום הבדל ביניהם. ומשמוש הלשון בזמן המשנה אנו רואים כי היו להיהודים שני מיני מגל, אחד קטן ואחד יותר גדול, וקראו להראשון מגל יד ולהשני מגל קציר, ונראה מהענין בשני המקומות שבא בהם השם חרמש, שהוא הקטן. במקום הראשון מדבר הכתוב בעת שהאכר רק מ ת ח י ל לקצור מעט שבלים שבשלו בשדהו, ולזה האכר משתמש במגל קטן, ובמקום השני הכתוב מדבר באדם שבא בקמת רעהו שרשאי הוא לקטוף מלילות אך לא לקצור במגל, וגם כאן יותר יש לחשוב כי הכונה היא למגל קטן שרגילים ב״א להביא בידיהם. ומשמושו של רב נחשון גאון שמובא בפנים נראה כי חרמש הוא כעין סכין עקום, ופיו לא עשוי פגימות. ור׳ אהרן הקראי (כס׳ גן עדן) חלק בין חרמש ומגל שהחרמש הוא בלח ומגל הוא ביבש. והנה עצם זה השם חֶרְמֵשׁ a) ישנו גם בערב׳ ויאמרוהו לאדמה קשה, ח ל ק ה, שאין על פניה שום צמח. ואולי נסתעף מזה השם חרמש בעבר׳ לכלי שעושה את האדמה חרמש, ר״ל כלי שבו מחליקים את פני האדמה. קצת החכמים ראו בחרמש המלה הערבית הרמוז b) לסכין, ואחרים גלמוש, כלי ברזל ישתמשו בו בשעת הקצירה להדק את קני השבלים יחד.

a) حِرْمِس b) هرميز

חָרָן[1]), ממנו אולי שם העיר חָרָן.

א. חרם[2]), ממנו א.חֶרֶס.

א. חֶרֶס[3]), ש״ז, כהפס׳ חָרֶס, — שֵׁם מחלה, מין ממיני השחין בעור, שגורם אפול וחכוך חד וקשה, Juckblattern ; prurigo: יככה יי׳ בשחין מצרים ובעפלים ובגרב וּבֶחָרֶס אשר לא תוכל להרפא (דבר׳ כח כז). — ואמר המשורר: לולא בנו יעקב יחיה את שחין ימים בטל חסדו ורופא ח ר ס ו (ר״י בן סהל כשבת רמב״ע).

ב. חרם[4]), ממנו ב.חֶרֶס, חַרְסָה.

ב. חֶרֶס, ש״ז, — שֶׁמֶשׁ, Sonne ; soleil ; sun: המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון האמר לַחֶרֶס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ו-ז). — ואמר המשורר: אמרו לאיש צבע שער להיו אדום עלי ציץ הוא כמו ח ר ס[5]) (רמב״ע, תרשיש ה). צביה

[1]) בערב׳ חרנ a) משמש גם במשמ׳ שהה במקום ולא זז ממנו. ואולי מזה שם העיר חרן. וקצת החדשים גזרו השם חרן עפ״י צורתו בערב׳ בחית דגושה, מהשרש חרר במשמ׳ ח֗ם האש או השמש.

[2]) עי׳ הערה להשם א.חרס.

[3]) לא נתברר מקור שם זה. אמר רד״ק: נקרא חרס לפי שמחככין אותו בחרס כמו שנאמר ויקח חרש להתגרד בו. ע״כ. וגם רוב החדשים סוברים כי חרס זה דומה לג.*חרס שלקמן ועקר משמ׳ הוא החכוך. אבל במשמ׳ כלי חרס לא אמרו בעבר׳ הקדומה חרס בסמך אלא חרשׂ בשׂין שמאלית, ורחוק הוא שאמרו אז משרש זה בעצמו להמחלה חרס בסמך ולא כמו״כ בשׂין שמאלית. ובאמת, שרש חרשׂ בערב׳, שהוא מקביל להשרש חרשׂ בעבר׳ שממנו חרשׂ, אינו משמש כלל במשמ׳ חכוך וגרוד, ואין שום שם משרש זה למין שחין על העור. ועפ״י כללי חלוף האותיות בין עבר׳ וערב׳ יותר נראה כי חרס זה מקביל להשרש חרצ בערב׳, והשם חרצה b) לפצע שקורע העור. ובדבר משמ׳ המלה בדיוק הנה אונק׳ תרגמה בחרסא, וכן בסור׳, ואעפ״י שהמלונים הסורים תרגמו חרסא בגרב הערבי, אין ספק בדבר כי בעבר׳ היה הבדל בין גרב ובין חרס. ואמרו בגמ׳ חרס הוא גרב היבש, והשבעים תרגמו במלה שר״ל אכול וחכוך קשה, וכן הירונ׳ תרגם prurigine, וכן רסע״ג חכה c) בערב׳.

[4]) רק עברית, ולא נתברר מקורו.

[5]) ורשום בצדו: מל׳ האומר לחרס ולא יזרח.

a) حرن b) حرصة c) حكة

בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב, בעת יעל עלי זהר באפה עשן בשם עלי חרם ראה עב (שם ד). אבל ארוץ אני לקראת תבונה, בעוד חיין כרוץ גלגל וחרסו, ודע כי לא אנוש יקנה תבונה, כאיש יקנה מעט כסף בכיסו (רשב"ג, כתר מהתלי).

ג.**חרם**, כמו חרש, וממנו ג.*חֶרֶם, *חָרָם, *חַרְסִי, *חַרְסִית.

ג.***חֶרֶם**, ש"ז, — כמו חֶרֶשׂ: חרם כדי ליתן בין פצים לחבירו (שבת ח ז). בתולת אדמה שלא נעבדה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חרם (תוספתא שבי' ג יט). — ומ"ר: חבית שנתרועעה וטפלה בגללים אע"פ שהוא נוטל את הגללים והחרסים נופלים (כלים ג ז). חרסין שנשתמש בהן משקין טמאין (שם ט ה). המפנה חרסין מתוך השוקת בשביל שתחזיק מים הרבה (פרה ז ח). בשחיקת אבנים בשחיקת חרסים בנעורת של פשתים דקה (ספרא אחרי קכ). בראשונה היו אומרים מלקט אדם צרורות וחרסין מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגס הגס (תוספתא שבי' ג ט). זלוף בידו וברגלו ובחרסין של שוקת (שם פרה ו ג). חזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין (שם כלים ב"ק ג ח). נשברה כדו ברשות הרבים והוחלק אחד במים או שלקה בחרסיה חייב (ב"ק ג א). — כלי חֶרֶם: לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ואפילו היא (הנר) של חרם (שבת ב ד). גת של אבן שזפתה עכו"ם וכו' יקלוף את הזפת ושל חרם אעפ"י שקלף את הזפת הרי זו אסורה (ע"ז ה יא). כלי חרם[1] ברייתו מן המים והכשירו באור כלי זכוכית ברייתו מן האור והכשירו באור זה נשבר ויש לו תקנה וזה נשבר ואין לו תקנה (מד"ר כרא"ב' יד). לזהבי שהביאו לו (מוניטה) אחת וראה אותה מבפנים של חרם ומבחוץ של זהב לימים הביאו לו מוניטה שכולה זהב אמר להם הראשון חרם היה והיה מצופה זהב אבל זה כולה זהב (שם במות ה). אין עושין כסוי לגיגית לא מכסף וזהב ולא משאר מתכות אלא מחרם מפני שהוא מין במינו (שם ויקר' כז). — חֶרֶם התנור וכיוצא בו, דופנו או קרקעיתו העשוי חֶרֶם: נטף מרוטבו על החרם וחזר עליו יטול את מקומו (פסח' ז ב). נגע בחרסו של תנור

[1]) כך במהד' תאודור, ובנוסח' חרש, בשין. —

יקלוף את מקומו (שם). — חֶרֶם הדרייני, חֶרֶם שיין בלוע בו: אלו דברים של ע"א אסורין ואיסורן איסור הנאה היין והחומץ של ע"א שהיה מתחילתו יין וחרם הדרייני[1]) ועורות לבובין (ע"ז ב ג). — ולכתוב עליו: כתב בחרם ונתן על פי חבית בנייר ונתן על פי עיגול (תוספתא ב"מ ב ד). כתבו (את הגט) על החרם או על נייר (ירוש' קדוש' א נח ג). — ומליצה, "צלל במים אדירים והעלה חֶרֶם, ר"ל טרח ויגע הרבה בדבר ולא עלה בידו אלא דבר קל הערך, כמו מי שצולל במים אדירים לדלות פנינים והוציא חרסים: שהנשבע לעבור על דברי צבור נשבע לשוא הוא וכו' וצלל במים אדירים והעלה בידו חרם ולא נפטר מגזירת צבור אם כדין גזרו (תשו' רש"י, חו"מ ב). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרם בידם כי לא ידעו ממנו יתברך דבר (מנח' קנא' לר"י מפיסא 22). — ובהשאלה, "כנוי לצפוי קשה על קצת בע"ח כמו החלזון וכדומה: סביב גוף זה הב"ח חרם מקשיו ושער בעבור שמירתו (רבכ"ל דורא, מג"א, ח"י ד). בב"ח הבלתי דמיים הרך והחרם הקשה ובעל חוליות (שם).

ד.***חֶרֶם**, ש"ז, — כמו ג.*חֶרֶם: חרם[2]) שבין שני תחומי שבת (הרי"ף עירוב', סי' תריט).

***חָרָם**, ש"ז, — מי שעושה כלי חֶרֶם: אל תקרי (בכתוב מרגלים חרש) חרש אלא חרם שעשו עצמם קדרים שלא יכירום בני אדם (ערוך, בשם ילמדנו).

חַרְסָה[3]), מלעיל, ש"נ, — כמו ב.חֶרֶם: ויאמרו לו אנשי העיר (לשמשון) ביום השביעי בטרם יבא החַרְסָה[4]) מה מתוק מדבש ומה עז מארי (שופט' יד יח).

חרסות, — עי' *חַרְסִית, בהערה.

[1]) ופרשו בגמ' שם (דף לב.): א"ר יהודה אמר שמואל חרם של הדרינוס קיסר כי אתא רב דימי אמר קרקע בתולה היתה שלא עבדה אדם מעולם עבדה ונטעה ורמי ליה לחמרא בגלופי חיורי ומייצי להו לחמרייהו ומתברו להו בחספי ודרו בהדייהו וכל היכא דמטו תרו להו ושתו. — ועי' יין.

[2]) כך הגרסה בהרי"ף הנדפס, במקום חרם שבנוסח' הגמ', וכך בראש דפוס ויניציה ובס' העתים וברוקה, וכן בר"ת הנדפס, והוסיף שם הרי"ף: פירוש חרם כמו חריץ מלא מים. ע"כ. ועי' הערה להשם ג.*חרם.

[3]) ה נוספה, כמו לילה. — [4]) יש מגיהים החדרה.

***חַרְסִי**, ת״ז, מ״ר חַרְסִיִּים, — של חֶרֶס: במין השני והוא החרסי ואולם זה הב״ח הוא מעט החלקים והוא מעט האברים החצוניים (רמב״ם דורה, מג״ה, ח״י ד). העופות והדגים והרך הגוף החרסי הנקרא בלשון יון מלאקר (שם). שימצא מין שיקוב בלשוננו כמו מ״ש בקצת ב״ח חרסי שהוא יקוב חרס קצת מיני הלזון (שם). וזה מהב״ח החרסיים שהנקבה מכנסת אבר בזכר וכן יש מזה המין שאין חבורם דבר אחר אלא שהם מתדבקים זע״ז (שם).

***חַרְסִית**[1], נ״נ — ח'מר שעושים ממנו כלי חֶרֶס, ומכתות חרס שעשאן כעין טיט, Töpferlehm, argile, terre glaise ; clay: כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד (מע״ש ה א). חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). מכסין (את הדם) בזבל הדק ובחול הדק ובסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חול׳ ו ז). מיחם שטפלו בחומר ובחרסית (כלים ג ז). נותנין טיט או חרסית תחת הנר ערב שבת עם חשיכה (תוספתא שבת ג ז). מולגין את הראש ואת הכרעים וטופלין אותן בחרסית ובאדמה (שם יו״ע ג יט). נתן עליו טיט חרסית אדמה סיד וגפסין אפילו כל שהוא ואפילו מבית האומן (שם כל׳ ב״ק ד יא). לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן וכו׳ אם חברה בסיד ובחרסית מותר (שבת כט:).

***חֲרֹסֶת**[2], חרוסת, נ״נ, — טִבּוּל עשוי מפֵּרוֹת כתושים בתערובות תבלים והמץ, לטבל בו ירקות חריפים וכדומה, Tunke; sauce: הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין אעפ״י שאין חרוסת מצוה (פסח׳ י ג). אין נותנין קמח לתוך החרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד (שם ב ח). תבלין זכר לתבן חרוסת[1]) זכר לטיט (גמ׳ שם קטז.). מצה לפני כל אחד ואחד מרור לפני כל אחד ואחד חרוסת לפני כל אחד ואחד (הלכ׳ פסוק׳ לר״י גאון, הלכ׳ פסח). והחרוסת (בפסח) היא מצוה מדברי סופרים וכו׳ ועושין אותה ממיני פירות מתוקים ומרורים וחומץ ומתבלים אותם בתבלים (אכודרהם, תפל׳ ליל פסח). — ואמר הפיטן: ולמה טבולו בחרֹסת, זכר לטיט שאשה עם בעלה דורסת (יול׳ שבה״ג, אין ערוך). — ואמר המליץ: ובי״ד (בניסן) בין הערבים מועד צאתנו ממצרים נערי בני ישראל מערכה מול מערכה טחנו ברחים או דכו במדוכה לעשות חרוסת מקובץ מכמה מינים (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סה.). — בית החרסת, כלי שמחזיקים בו החרסת: כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה אמר רב אשי ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי (פסח׳ ל:).

***חרע**[2]), ממנו *חָרִיעַ.

א.חרף[3]), ממנו א.חֹרֶף, א.חָרַף, ־חֹרְפִּי.

א.חֹרֶף[4]), ש״ז, — זמן השנה שאחרי הקיץ, ראשית ימי הגשמים והקֹר, Herbst; automne; autumn,

---

[1]) מן ג.*חרס. ופרש רה״ג: חרס שמכתשין אותו ועושין אותו טיט שמו חרסית, ע״כ, ולעז הערוך טיסטטסא, והוא testaccio בלעז. והביא הערוך עוד פרוש אחד וז״ל: חרסית מין סיד הוא שחופרין מן האדמה. ע״כ. ורמב״ם פרש: טיט האדמה והוא ידוע אצל הרופאים. ע״כ. — והנה נזכר השם חרסות, לפי הכתיב, וחרסית לפי הקרי, בירמ׳ (יט ב) בין שמות שערי העיר ירושלם, ופרשוהו קצת הקדמונים ורוב החדשים כמו חרסית זו ואמרו ששם היו יושבים עושי כלי חרס. אך קשה, כי השם חרס בסמך לא נמצא במקרא אלא בשין שמאלית, וגם ירמיהו בעצמו אמר חרש (ירמ׳ יט א, לב יד) ולא חרס, ולמה אמר השם הנגזר מזה חרסית בסמך ולא חרשית בשין? ובגמ׳ ירוש׳ (ערוב׳ ה כב ג) אמרו: שער חרסית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה, ע״כ, וכן הרד״ק בשרשיו. וגם זה מוטל בספק, ולא נתבררה בודאות כונת מלה זו.

[2]) מלה עברית בלבד, ולא נתברר מקורו. י״א שנגזר מן השם חרס מפני שמראהו דומה קצת לחרס כתוש: על כן עושין אותה מכל מיני פירות מתוקין ומרורין וחומץ כמו הטיט שיש בו כל דבר (ערוך, ערך זה), וזה רק דרוש. ומה שהביא לוי השם הערבי ח׳ראשהa) וקוהוט הרישה b) אינו נכון כלל, כי בשני השמות הערבים האלה אין שום דמיון להדבר המכון בהשם חרסת. — [1]) ואמרו בגמ׳ (שם קטו:): האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא.

[2]) בערב׳ משמש השרש ח׳רע c) במשמ׳ דומה להשרש חרץ בעבר׳, ואולי גם השם חריע דומה קצת להשם חרוץ במשמ׳ זהב ע״ש גונו.

[3]) בערב׳ ח׳רפ d) במשמ׳ קטיפת הפֵּרות ולקיטתם.

[4]) בערב׳ ח׳ריף e), ופרש אבו אלמנצור וז״ל: ואחד פציל אלשנה והי ת׳לאת׳ה אשהר מן אח׳ר אלקיט׳ ואול אלשתא ושמי ח׳ריפא לאנה תח׳רפ פיה אלת׳אמר

---

a) حراشة b) هرية c) خرع d) خرف e) خريف

שהוא ימי החרישה בשדות בארץ ישראל, וגם כל ימי הגשמים והקֹר, Winter; hiver : עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וָחֹרֶף ויום ולילה לא ישבתו (בראש׳ ח כב). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וָחֹרֶף אתה יצרתם (תהל׳ עד יו-יז). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון בקיץ וּבַחֹרֶף יהיה (זכר׳ יד ח). מֵחֹרֶף [1]) עצל לא יחרש ישאל בקציר ואין (משלי כ ד). —ובסהמ״א: חצי תשרי מרחשון וחצי כסלו זרע חצי כסלו טבת וחצי שבט חורף (ב״מ קו:). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה (ב״ק לב:). אתה היום רואה החורף את שרך גדילה ובאה עד שנעשית שבולים (פסיק׳ רבתי כה). מועד החורף קר ולח מועד האביב חם ולח (אסף 5). וראשית שנתם הוא כמו שבעת יום אחר תקופת החורף בזמן שהימים מתחילים להתארך (ערוך, ערך קלנדס). — ומ״ר ״חֳרָפִים: ואל זה כיון אלפרגנ״י באמרו ויהיו זמני החום והקור שוים להם במזג כי הזמן המשומר אלינו היותו קיץ אחד וחורף אחד הוא אצלם שתי קייצים ושתי חורפים (אספירה לר״א בר״ח הכניה ג). שכל השוכנים תחת קו הישר יש להם שני קייצים ושני חורפים וכו׳ ושני החורפים הם בהיות השמש בראש מזל סרטן וכן בראש מזל גדי (נחמ׳ וגע׳, דוד גנז קנו). — והשתמשו בו קצת הסופרים במשמ׳ סוף הקיץ בלבד: ומה שירד מן הגשם קודם י״ז מרחשון הוא ממטרות החורף לא מתחלת הסתיו (פי׳ המשנ׳ לרמב״ס, פאה ח א). והקיץ הוא כל זמן החם והסתיו הוא כל זמן הקור וידמה שיהיה האביב זמן הפרחים והתחלת הפירות וזה החורף זמן שנוי מראה העלים והתחלת נבול העלים (קאנון א ב ב ג). — בֵּית הַחֹרֶף, שדרים בו ב״א בימי החֹרף והקר: והכיתי בֵית הַחֹרֶף על בית הקיץ ואבדו בתי השן (עמו׳ ג יה). והמלך יושב בֵית הַחֹרֶף בחדש התשיעי ואת האח לפניו מבערת (ירמ׳ לו כב).—ובהשאלה לימי הבחרות של האדם: כאשר הייתי בימי חָרְפִּי בסוד אלוה עלי אהלי (איוב כט ד). — ואמר המליץ: אראה ימי הקור והחום גם קיץ ואביטה זמן חורף, מאין שתות יין ימי רעה המה ובשתותו ימי חורף (רמב״ע, תרשיש ב מג). מה לי ולידידים ימי חרפי על כל לזות פי אמרו חסד, אכן בהתהפך זמן עלי לנגיד דברי קראו חסד (שם:ו). — ובמשמ׳ ״ימי הזקנה: ואם צפון ותימן גן יפיחון יניפון שבלי בשם וקמה, כמו עשו ימי הרפי ואפלי דבש ארדה וממתקי טעימה (ספר היש׳ לר״ת, בהל׳ נח). נטו ימי בחרות ופנו ערף, וסתיו ימי חיי ועת החרף, ישבות בגן עדני פרי ופרח, ובשערי ימטיר כפור וקרח (מתק שפת׳ לרע״פ 87).

ב.··**חֹרֶף**[1]), ש״ז, — אחד ממיני הגרגיר והשחלים, Wiesenkresse; cardamine; lady's smock: מזונות חדים כשום ובצל או חרף הוא נשטורש (קאנון ג י ג ב). חורף חם ויבש יחזק השער הנופל ויועיל לגרב ולשחין (מ׳ אלדכי, ש״א ה). אוכל אדם אוכלין ומשקין שדרך הבריאים לשתותן ולאכלן כמו הירקות הקרות כגון החורף והכוסבר וחלוגלוגות (סמ״ג סס).

ג.··**חֹרֶף**, ש״ז, מ״ר חֳרָפִים, חורפים,— כמו חריפות, בענין חדוד השכל: הידיעות הקנויות וחדוד המדע וחורפיה ופלפוליה וצלילתו בימי החכמה וכו׳ לכל אלו הידיעות אין להם מבוא כי אם בכח הדעת לבד (ספ׳ המוסר לר״י בן יהודה, אבות ב יג).

א.**חָרַף**[2]), פ״ע, עת׳ יֶחֱרַף, — חָרַף העוף וכדומה, שהה ימי החֹרֶף במקום מן המקומות, überwintern, hiverner; to Winter: יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תֶּחֱרָף (ישע׳ יח ו). — ואמר המשורר: ועד אן אֶחֱרַף ואקיץ, בינות חרפי ואקץ (ר״י הלוי, קראים כלבב).— ובסהמ״א: ותור לא יחרף במקומו וכו׳ כ״א מעבר לים (שעה״ש ה א). — ״וחָרְפָה הארץ, במשמ׳ היתה בחֹרֶף:

(נבאן אגערב), ובעברית: הוא אחד מפרקי השנה והוא שלשה חדשים מאחרית הקיץ ותחלת הסתו וקראוהו חריף מפני שקוטפים בו את הפרות. ואמר אבן אלאת׳יר שהוא הזמן שבין סוף הקיץ ותחלת הסתו. וחריף הוא גם שם תחלת המטר בראשית ימי הסתו, ואמר אבו חניפה וז״ל: ליש אלחריף פי אלאצל באשם אלפצל ואנמא הו אשם מטר אלקיט׳ ת׳ם שמי אלזמן בה, ע״כ, ובעבר׳: אין חריף בעקרו שם לפרק השנה אלא הוא שם מטר הקיץ ואח״כ כנו בו את עת השנה. ואבו זיד אמר להפך כי חריף הוא המטר האחרון, כמו מלקוש בעברית. — [1]) יש מגיהים בחֹרף.

[1]) בערב׳ ח׳רפ a), ואמרו שעיקרו בלשון נבטית, ובערב׳ אלשפאה, ואמרו שהוא זרעוני רשאד הבר.
[2]) נגזר מן א.חרף, עי״ש.

a) خرف

תישן תנום ארצנו גם תחרף כל החרף, כי תנום תרחק שמש לצפון תפן ערף (אדס בב"ק, שירת גניס).

ב·**חרף**[1]), ממנו ב·חָרֵף.

ב·**חָרַף**[2]), פ"ע, עת' יחרף, — חרף פלוני, נסוג לאחור מאיזה דבר, abweichen; s'écarter; to retire: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף[3]) לבבי מימי (איוב כז ו).

ג·**חרף**[4]), ממנו ג·חרף, *חרוף, חרפה, "חרפת.

ג·**חָרַף**[5]), פ"י, עת' יחרף, בינוני חורף, — חרף את פלוני, בזה וגדף וקלל, schmähen; injurier, to outrage, ובינוני כמו שם: ואענה חורפי דבר כי בטחתי בדברך (תהל' קיט מב). חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר (משלי כז יא). כי קנאת ביתך אכלתני וחרפות חורפיך נפלו עלי (תהל' סט י). — ועבר כמו"כ קל: אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחרף וגידף (מד"ר בראש' יט). מלך גדול וקדוש מה מאד חרפתני חרפה שאין עליה חרפה (שבט יהוד' ז). — ופעול, "חרוף, לנק' חרופה, מ"ר חרופות, בזוי, בזויה, "מלאכה חרופה, ובדומה, מלאכה פשוטה, של ימי חול: שאסור לעשות מלאכה חרופה בחולי המועדים וכו' שמסתיעים מן הכתובים שנראה שמראים כי בראש חדש היתה להם שביתה ממלאכות חרופות כגון שאמר אשר נסתרת ביום המעשה מכלל שיום ראש חדש אינו יום המעשה (ג"ע לר"א הקראי, סוף ענין החדש יג). — ואולם רוב שמושו בבנין פִּעֵל.

— פע', חֵרֵף: כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (ש"א יז כו). עשק דל חרף עשהו ומכבדו חנן אביון (משלי יד לא). ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העלה הזה כי לחרף את ישראל עלה (ש"א יז כה). אולי ישמע יי' אלהיך את דברי רבשקה אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי (ישע' לז ד). ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום (ש"א יז י). אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (שם מה). את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול ותשא מרום עיניך אל קדוש ישראל ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים (ישע' לז כג-כד). זאת להם (לבני עמון) תחת גאונם כי חרפו ויגדלו על עם יי' צבאות (צפנ' ב י). אשר חרפו אויביך יי' אשר חרפו עקבות משיחך (תהל' פט נב). כל היום חרפוני אויבי (שם קב ט). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (שם עט יב). ויאמר (גדעון לאנשי סכות) הנה זבח וצלמנע אשר חרפתם אתי לאמר הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לאנשיך היעפים לחם (שופט' ח טו). עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך (תהל' עד י). ויחרף (איש מדין) את ישראל ויכהו יהונתן בן שמעי (ש"ב כא כא). כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו (תהל' נה יג). והיה להם (המורא שאירא מהם) לשם רע למען יחרפוני (נחמ' ו יג). מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם (תהל' מד יז). — ובתו"מ: שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים (מכי' בשלח ב א). שלטון משל מלכות יון היה עובר לאלכסנדריאה וראה את ירושלם וחירף וניאץ וגידף (ירוש' מגי' א ע ג). המחרפים והעובדים ע"ז עאכ"ו שימחו מן העולם (מד"ר בראש' א). לפי שהיה מחרפם (סיסרא את ישראל) ומגדפם לכך מת מיתה גדופה (בס במד' ז). — ואמר הפיטן: חרפו וגדפו מלאכי תלגת, בצווי אדוניהם לגדל לעגת (יוצ' ז פסח, אמרו). — ובהשאלה, חרף נפשו לדבר, שם אותה בסכנה, in Gefahr bringen; exposer; expose: זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שופט' ה יח). — חרף בפלוני, נלחם אתו בחרוף נפש:

---

[1]) עי' הערה להפעל.

[2]) בערב' חַרַף a), שב, ואנחרף ען b), שטה מן הדרך הישר וכדומה, ועי' הערה שלקמן. — [3]) פרשו רוב הקדמונ' וגם החדשים במשמ' הוכחה, וזה פרוש דחוק, וכבר פרש הרמב"ם מלה זו במשמ' נטייה ואמר: וכן אמרו לא יחרף לבבי מימי ענייננו לא תטה עצתי מזה הענין (מו"נ, תרג' א"ת, א לט), וכן הביא רד"ק בשם אביו רי"ק ז"ל: ואדוני אבי ז"ל פירש לא יחרף לא יסוג אחור לבבי מאשר אמרתי כי לא חטאתי, ובערבי יקרא אלמנחראף הדבר הנסוג אחור. ע"כ. וזהו הפרוש היותר נכון לפי בנינת המליצה שטען איוב בפסוק זה שמימיו לא עזב את צדקתו.

[4]) עי' הערה להפעל.

[5]) סוברים החדשים כי נסתעף מושג החרוף והגדוף ממושג של חד ועקץ שבהמלה חריף, אך זה דחוק, ובכל המלים המשמשות בערב' במושג של חרוף וגדוף אין אף אחת דומה קצת לחרף.

---

a) حَرَف b) إنْحَرَف عن

„ ואחרו אלעזר בן דדי בן אחחי בשלשה גברים עם דוד בחרפם [1]) בפלשתים נאספו שם למלחמה (ש״ב כג ט).
— והשתמשו הרבה במליצה חרף נפשו בסהמאו״ת במשמ׳ זלזל בנפשו ולא חשבה לכלום: הגבור הוא מה שיתרף נפשו וחיין שלא יחרידהו המות היפה (ר״י אברבנאל, שופט׳ ה).

— פע׳, *חֹרַף, מְחֹרָף, מחורף — שחֵרפוהו: ואומרים (היהודים) בני אנשים גדולים אנחנו אשר מעולם אנשי שם היינו והם עניים ומדולדלים ומחורפים שאין כמותן בעולם (חמד׳ הימים ב, פורים ד).

— נתפ׳, *נִתְחָרֵף, — כמו פֻעל במשמ׳ חרפוהו: דוד נתחרף מן גולית (ילקוט ש״ב כג קסה).

ד׳חרף[2]), ממנו ד׳חָרַף, *חֲרוּפָה.

ד׳חָרַף, קל לא נהוג. — ופעול *חֲרוּפָה, שפחה חֲרוּפָה וכדומה, יעודה לאדם, עי׳ ערך *חָרוּף.

— נפע׳, נֶחֱרַף, נֶחֱרָפָה, נֶחֱרֶפֶת, — קנויה, נועדה, bestimmt; désigné, destiné; designated: ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נֶחֱרֶפֶת[3]) לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה (ויקר׳ יט כ). — ואמר המליץ: ואם תסור אלי להתעדן באשנבי צללי ובמשאבי מקלי תרוה בנוזלי

---

[1]) ח קמוצה ומתוגה, ואמר רד״ק: והחית מעמדת בגעיא ויש קוראים אותה חטף קמץ ולאותה הקריאה יהיה מקור מן הקל. ע״כ. והנה בדהי״א (יא יג) כתוב במקום בחרפם בפס דמים: הוא היה עם דויד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה, ע״כ, ונראה כי זוהי הנוסחה הנכונה, אך לפי הנוסחה כאן משמש חרף במשמ׳ זו.

[2]) אולי בערב׳ קרפ a), ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) לא באו המפרשים הקדמונ׳ והאחרונ׳ וגם החדשים להסכמה בפרוש מלה זו ומשמ׳ בדיוק, וכבר פקפקו בזה גם בעלי התלמוד. כונת הכתוב בכללה היתה ידועה להם שהוא מדבר בשפחה יעודה לאיש לתשמיש המטה, אך בעצם פרוש המלה נחרפת לא היתה להם קבלה, ובקשו לפרשה על פי הסברה. הפרוש היותר קדום אנו מוצאים בהשבעים, שתרגמו במלה יונית במשמ׳ נתונה לשרת ולשמירה, וכנראה כך היו מפרשים מלה זו בקרב היהודים שדברו יונית. אונק׳ תרגם אחידה במשמ׳ מיוחדה. אח״כ נמסר לנו בתלמוד ירושלמי פרושו של עקילס הגר: דאמר ר׳ יוסי בשם ר׳ יוחנן תירגם עקילס הגר לפני ר׳ עקיבה והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דאת אמר ותשטח עליו הריפות (ירוש׳ קדוש׳ א נט.), ור׳ חייה בשם ר׳ יוחנן העיד שם: בן פירשה ר׳ לעזר בי ר״ש לפני חכמים והיא שפחה נחרפת לאיש בכתושה לפני איש כמה דתימר בתוך הריפות בעלי. ע״כ. ופרוש זה של נחרפת בלשון הריפות, עפ״י חלוף ה—ח בא גם בגמ׳ בבלי (כרית׳ יא.) בסתם, לא בשם אומרו. והנה אין לברר מזה אם עצם פרוש המלה היה ידוע להם ועקילס גזר אותה עפ״י סברה מן השם הריפות, או, כמו שנראה מהלשון תירגם עקילס הגר, גם עצם הפרוש במשמ׳ בעולה הוציא עקילס עפ״י הסברה. תרגומו היוני של עקילס להתנ״ך אינו מצטין בסגנונו, אך עקילס לא התכון לעשות תרגום יפה, אלא לתרגם את כתבי הקדש מלה במלה בדיוק היותר אפשרי, ולכן בכלל הסברה נותנת שתרגומי המלים שלו הם לפחות לפי מה שהיה מוסכם אז בקרב תלמידי עקיבא רבו, ואעפ״י שהגזרה מן הריפות אינה יכולה להתקבל, מ״מ בעצם משמ׳ המלה רגלים לדבר כי כך היו מפרשים אותה בזמן ההוא. ואולם ראיה יותר ממשית לפרושה של המלה נחרפת יש לנו ממנהג הלשון החיה עפ״י עדות תלמוד בבלי: האומר (לאשה) חרופתי (את) מקודשת שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה (קדוש׳ ו.). אין ספק איפוא כי הצרוף חרף שמש בזמן ההוא, לפחות ביהודה, במשמ׳ של אשה יעודה לאיש לבעילה, אך עוד הדבר מוטל בספק אם מנהג השמוש הזה בלשון בני יהודה הסתעף מהמלה נחרפת, או להפך, שמוש זה של הלשון החיה הוא קדום. ובמשמ׳ ארוסה תרגם גם רסע״ג: והיא אמה מכ׳טובה a) לאי רג׳ל כאן. מנחם בן סרוק פרש: נחרפת מזומנת ומיועדת לבעל. ע״כ. ריב״ג פרש: נחרפת לאיש מפורסמת כלומר מדוברת לו ונזכרת ומזה נקראת הכלה במשנה חרופה. ע״כ. אבל גזרה זו אינה טבעית. רש״י הודה שאינו יודע גזרת מלה זו: נחרפת לאיש מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע דמיון במקרא. ראב״ע: ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר. ע״כ. הרמב״ם גזרה מלשון נטייה: אמרו שפחה נחרפת לאיש דומה לערבי כלומר מנחרפה רוצים בה נוטה מקניין העבדות לקניין האישות (מו״נ א לט), והרמב״ן מלשון בימי חרפי, במשמ׳ נערה יעודה למשכב, ורד״ק: מיועדת ומפורסמת. והחדשים קצתם גזרוה מן א׳חרף במשמ׳ העקרית של קטיפת פרות, ובהשאלה לבעילת אשה. אך זו גזרה יותר מדי מלאכותית וקשה להניחה לזמן ההוא. ואולי מקור המלה נחרפת וכן גם חרופה בלשון בני יהודה, הוא בהשרש קרפ בערב׳ הרשום בהערה להשרש, שמשמש גם במשמ׳ קנה והשיג דבר: קרפ אלמאל, השיג את הממון, וקרפ לעיאלה, הרויח למשפחתו, ובעיר מקתרפ והי אלדי׳ אשתרי חדית׳א, ר״ל בהמה שנקנתה מקרוב, וקארפ b) אלמראה, בעל

---

a) قَرَف

a) مخطوبة b) قارف

טללי והיית קרוב אלי וכשפחה אחרף אליך ואשא משאות מאת פני אליך (ר״י אלחריזי, תחכמוני מט), ר״ל אשעבד א״ע לך כמו שפחה.

ה.**חרף**, ממנו *חריף, חריפות, ג. חֹרֶף, חרפה, חרפית.

י.**חרף**[1], ממנו ה.*חָרַף.

ה.**חָרַף**[2], — קל לא נמצא.

— פִּע׳, *חֵרֵף, — א) פ״י, חֵרֵף את הרוח, עשה שיתפרץ וינשב בחזקה: קול רעמו יחיל ארצו ובכוחו יזעים הרים אימתו תחרף[3] תימן זלעפות צפון סופה וסערה (כ״ס גבי׳ מג יו-יז). — ב) פ״ע, רוח מְחָרֶף, מנשב בחזקה, שאין לעמד בפניה: אני משביע המדבר והערבה והים והחרבה וכו׳ בחרבי השלופה ובזרועי החשופה ובסערה המחרפת[4] ובאש השורפת (ר״י אלחריזי, תחכמוני לז).

חֶרְפָּה, ש״נ, סמי׳ חֶרְפַּת, ככנ׳ חֶרְפָּתִי, חֶרְפָּתְךָ, מ״ר חֲרָפוֹת, סמי׳ חֶרְפּוֹת, — א) בושה גדולה, דבר של גנאי וזלזול, Schande ; honte ; shame : ויאמרו אליהם (בני יעקב לשכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חֶרְפָּה הוא לנו (ברא׳ לד יד). ויאמר אליהם נחש העמוני (לאנשי יבש גלעד) בזאת אכרות לכם (ברית) בנקור לכם כל עין ימין ושמתיה חֶרְפָּה על כל ישראל (ש״א יא ב). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חֶרְפָּה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים (שם יז כו). לא לעזר ולא להועיל (הלכו למצרים לבקש עזרה) כי לבשת וגם לְחֶרְפָּה (ישע׳ ל ה). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה דבר יי׳ היה להם לְחֶרְפָּה לא יחפצו בו (ירמ׳ ו י). הנשארים אשר נשארו מן השבי שם במדינה ברעה גדלה וּבְחֶרְפָּה וחומת ירושלם מפרצת (נחמ׳ א ג). ויאמר יי׳ אל יהושע היום גלותי את חֶרְפַּת מצרים מעליכם (יהוש׳ ה ט). ומחה אדני יי׳ דמעה מעל כל בנים וְחֶרְפַּת עמו יסיר מעל כל הארץ (ישע׳ כה ח). ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני ונתתי עליכם חֶרְפַּת עולם וכלמות עולם אשר לא תשכח (ירמ׳ כג לט-מ). כי בשת עלומיך תשכחי וְחֶרְפַּת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישע׳ נד ד). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חֶרְפַּת רעב בגוים (יחזק׳ לו ל). ותהר (רחל) ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חֶרְפָּתִי (ברא׳ ל כג). ותאמר לו (תמר לאמנון) אל אחי אל תענני כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה את הנבלה הזאת ואני אנה אוליך את חֶרְפָּתִי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל (ש״ב יג יב-יג). והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חֶרְפָּתֵנוּ (ישע׳ ד א). זכר יי׳ מה היה לנו הביטה וראה את חֶרְפָּתֵנוּ נחלתנו נהפכה לזרים (איכ׳ ה׳ א-ב). נאף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה נגע וקלון ימצא וְחֶרְפָּתוֹ לא תמחה (משלי ו לב-לג). — וכנוי להערוה: גלי שק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חֶרְפָּתֵךְ נקם אקח (ישע׳ מז ב-ג). — נשא חֶרְפָּה, הכבידה עליו החרפה, היתה דבוקה בו: בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי חֶרְפַּת נעורי (ירמ׳ לא יט). — ומ״ר: ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לַחֲרָפוֹת לדראון עולם (דני׳ יב ב). — ב) בִּזּוּי וְחֵרוּף וְגִדּוּף מהזולת, Verschmähung, outrage : פתיתני יי׳ ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלה לעג לי כי מדי

אשה, והשם קראפ בעילה, וממנו החדית׳ של עאישה: כאן אלנבי צלי אללה עליה ושלם ליצבח ג׳נבא מנ קראפ ע׳יר אחתלאם ת׳ם יצום, ובעברית: היה הנביא עה״ש משכים לא טהור מתשמיש מבלי שראה קרי ואח״כ צם. ובחדית׳ אחר אדות קבורת אם כלת׳ום: מנ כאנ מנכמ לא יקארפ אהלה אלילה פלידחל קברהא, ובעבר׳: מי מכם לא בעל אשתו בלילה יכנס בהקבר. ובחדית׳ עבד אללה בנ חד׳אפה: קאלת לה אמה אמנת אנ תכונ אמכ קארפת בעצ׳ מא יקארפ אהל אלג׳אהליה, ובעבר׳: אמרה לו אמו היה בדעתך כי אמך תבעל כמו שנבעלו הנשים בזמן הבערות. ונראה כי במשמ׳ של קנין שמש פעל זה גם בעבר׳ אלא שנתיחד לענין קנין שפחה לבעילה, ונתרחב אח״כ אולי גם לעצם הבעילה כמו בערב׳, וכמו שתרגם עקילס הגר, ומזה נסתעף אח״כ גם השמוש חרופה במשמ׳ ארוסה ביהודה. וסמך למשמ׳ קנין להמלה נחרפת הוא תרגום הסורי של הפשיטא שתרגם נחרפת בזבינא: ואמתה הי זבינא לה לגברא. ואעפ״י שלא נתברר מקור תרגום הפשיטא שלא כמו היוני והסורי, ואפשר שזו סברת המתרגם, מ״מ קצת יש להסתיע ממנו בגזרת המלה שנזכרה למעלה.

[1]) עי׳ הערה להפעל.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בגוף הנוסחה, ופרושו לפי הענין, אעפ״י שלא נתברר מקור משמ׳ זו לחרף, ומה שהביאו קצת החכמים סיוע מסור׳ חרף בפעל במשמ׳ גרה והעיר, הוא רחוק. — [4]) לא ידוע מאין שאב המשורר כונה זו לשרש חרף.

אדבר אזעק חמס ושד אקרא כי היה דבר יי׳ לי לחרפה ולקלס כל היום (ירמ׳ כ ז־ח). יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכ׳ ג ל). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי (איוב טז י) חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין (תהל׳ סט כא). גל מעלי חרפה ובוז כי עדתיך נצרתי (שם קיט כב). אל תיראו חרפת אנוש [1] ומגדפתם אל תחתו (ישע׳ נא ז). שמעתי חרפת מואב וגדפי בני עמון אשר חרפו את עמי (צפנ׳ ב ח). ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (ש״א כה לט). שמעתי חרפתם (של הגוים) יי׳ כל מחשבתם עלי (איכ׳ ג סא). כה אמר אדני יי׳ אל בני עמון ואל חרפתם ואמרת חרב חרב פתוחה (יחזק׳ כא לג). קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (תהל׳ עד כב). ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם ואל תמסור מזונותינו בידי בשר ודם שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה (ירוש׳ ברכ׳ ד ו ד). — השיב חרפה: הבעים אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו (הוש׳ יב יה). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם (של הגוים) אל ראשם (נחמ׳ ג לו). והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני (תהל׳ עט יב). — נשא חרפת פלוני, שפלוני חרף אותו: למען תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי [2] תשאו (מיכ׳ ו יז). ולא אשמיע אליך עוד כלמת הגוים וחרפת עמים לא תשאי עוד (יחזק׳ לו יה). — נשא חרפה על פלוני, בגלל פלוני, חרפוהו וגדפוהו: זכרני ופקדני והנקם לי מרדפי אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה יה). כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני (תהל׳ סט ח). — ובמשמ׳ הביא על פלוני חרפה: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו (שם יה ג). — ובמשמ׳ הדבר שאותו מחרפים, נתן את פלוני חרפה, לחרפה, עשהו דבר שהכל מחרפים אותו: הנני שלח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים (יוא׳ ב יט). בדמך אשר שפכת אשמת ובגלוליך אשר עשית טמאת ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך על כן נתתיך חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות (יחזק׳ כב ד). ונתתים לזועה לרעה לכל ממלכות הארץ לחרפה ולמשל לשנינה ולקללה (ירמ׳ כד ט). ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיך (יחזק׳ ה יד). — שמהו חרפה, כמו נתנהו: תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל׳ מד יד). — ואמר הפיטן: הנני אליה באף ורוח ולעפות, ושמתיה למשל ולשנינה ולחרפות (סליח׳ י טבת, או). — היה חרפה לפלוני, שפלוני היה מחרף אותו: היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו (תהל׳ עט ד). שסהו כל עברי דרך היה חרפה לשכניו (שם פט מב). ואבכה בצום נפשי ותהי לחרפות לי (שם סט יא). — ועי׳ בושה, קללה.

חֲרָפָה, ש״נ, מ״ר חרפות, — כמו חריפות: ודע כי כבר תמצא בתוך החבור הזה דרכים חדשים חדשתים שם וחורפות נכבדות (הקד׳ חכמ׳ המספ׳ לר״א מזרחי).

חָרְפִּי, ת״ז, לנק׳ חרפית, מ״ר חרפיים, חרפיות, — של החרף: וכן הנקודה הראשונה ממזל גדי נקראת מקום עמידת השמש החורפית (אספיר׳ לר״א בר״ח הנביא ג). וכן בהיות השמש במעלה ראשונה מגדי אשר הוא מקום עמידת השמש החורפיית ירשום ג״ב עגול אחד (שם). כי האויר החרפי חזק היובש וכו׳ כי יש מהימים מה שהוא סתוי ויש מהם שהוא קיצי ומהם שהוא חרפי (קאנון א ב ב ג). ומה שיהי׳ בסתיו הנה זמנו יותר ארוך מהזמן החרפיי (קבולי גליגוס, בכתבא, כ״י פריז). והרגע הזה (כשהשמש במאזנים) יקראוהו חכמי התבונה רגע השואת החורפי ובעלי מלאכת העיבור יקראוהו תקופת תשרי (מ׳ אלדבי, ש״א ב). ולמה שהחורף נוטה אל הקור והקור הפך החיים אשר לזה היה הסתיו זמן המיתה צוה שנחזור בתשובה בזמני אותה העבודה החרפיית קודם שנכנס בסכנת המות (אכר׳ ביבאגו, דרך אמונ׳ ג). נקרא זה האופן (העובר דרך סרטן) בשני שמות נקרא מעמד מפני שתי עמידות שבו הקייצית והחורפית ונקרא אופן ארבע צירים יען שהוא עובר על שני צירי העולם (נחמ׳ ונעים ב לח). הרומיים לפנים היו גומרים חרישות שדותיהם ותקון אילנותיהם ביום ארבעים ושבעה אחר עמידת השמש החורפית ומיום עשרים וחמשה לעמידת השמש הקייצית תוקף החום (מעב׳ טוביה, העולם יג).

חֲרְפִּית, ש״נ, — טעם החריף: מר ומלוח וחרפית ועפיץ (אסף הרופא 4).

---

[1]) מ״ר שבור כמו אנשים. — [2]) במקום עמים, כך גם תל״ע.

***חִרְפֵּף**[1], פ"י, — כמו חֵרֵף, הביא עליו כלימה: חרפף, הכלים (ל"ד לר"ד מהתפותים).

***חִרְפֵּשׁ**[2], פ"י, — חרפש את ידו, את רגלו וכדומה, כמו חרבש: ואם שור נפל בבור וכו' אם היו מעלים אותו משם ישפך דמו וטרם תצא נשמתו ויפילהו לארץ ויתרפש את ידו ואת רגלו כמות הבהמה אשר תשחט על הארץ (הלכ' טרפ' להלדד הדני ג כג).

***חֲרֶפֶת**[3], ש"נ, —כמו חרפה: הלחם התהלל ראשונה, לי עצה וגבורה לי בינה, וכו' בשת פנים ותרפת, כי שלחן יחסר פת, פת מבחר כל מאכל, כבוד גוה והוד היכל (ראב"ע, בין רעים).

א. חרץ[4], ממנו א. חרוץ.

ב. חרץ[5], ממנו ב. חרוץ, א. חרץ, ג.*חריץ, *חריצה.

א. חָרַץ[6], פ"י, עת' יחרץ, — א) חרץ את לשונו לאיש, הכלב וכדומה, במשמ' נבח עליו הכלב ורצה לנשכו, ומליצה, לא חרץ כלב לשונו לפלוני, במשמ' איש לא התיצב בפניו ולא נגע בו לרעה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים (בגלל מכת בכורות) וכו' ולכל בני ישראל לא יחרץ[7] כלב לשנו למאיש ועד בהמה (שמות יא ו-ז). וישבו כל העם אל המחנה אל יהושע מקדה בשלום לא חרץ לבני ישראל לאיש[8] את לשנו (יהוש' י כא). — ואמר המשורר: הן חרץ גם הכלב לשון, מי יתן יגרוף נחל קישון, את חוה עם אדם הראשון (ראב"ע, אל כורא). גם כאריה ישאג עד כי כלב לשון לא חרץ (העגק לר"י חריזי ג). — והפעל חרץ בלבדו בלי השם לשון, *חרץ לפלוני, התגרה בו בחריצת לשון: וימשוך לכעס שיהיה מתקוטט עם האנשים ויחרץ להם כמו שיעשו הכלבים (המוג'

[1]) בכפילת הלמד כמו אמלל, ולא נתברר לי איה מצא בעל צ"ד פעל זה.
[2]) עי' הערה לחרבש.
[3]) כמו חכמת ודעת (ישע' לג ו), עזרת, ועוד.
[4]) עי' למעלה בהערה לערך א.חרוץ ולהשרש חרע.
[5]) אמרו החכמים הקדמונ' כי עקר משמ' של שרש זה בלשונ' השמיות היא תנועה, והחדשים אמרו שמשמ' היא חתך וחפר, וכן באשור' וארמ', וגם בערב' משמש שרש זה במשמ' דומה קצת למשמ' בעבר' בענין סריטה על העור וכדומה.
[6]) עי' הערה להשרש. — [7]) מליצה מיוחדה לעברית. ואמרו הקדמונ' שפרושו הניע לשונו, וכן הירונ' mutiet, והחדשים אמרו שהוא במשמ' חדוד. — [8]) י"א

רמה ו ג). — ב) בהשאלה, חרץ משפט, חתך, פסק הדין, determine ; décider ; entscheiden: ויהי המלך עבר והוא (הנביא המתחפש) צעק אל המלך ויאמר עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש ויאמר שמר את האיש הזה אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול ויהי עבדך עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר אליו מלך ישראל כן משפטך אתה חרצת (מ"א כ לט-מ), ועי' עוד חרץ. — ופעול חרוץ, חרוצים, דבר חרוץ, מחלט, שלם: כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ[1] שוטף צדקה (ישע' י כא). — ובמשמ' קבוע במדה: אם חרוצים ימיו (של האדם) מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר שעה מעליו ויחדל עד ירצה בשכיר יומו (איוב יד ה-ו). — ועכל: בשעה שברא הקב"ה את עולמו חרץ ימיו של כל אחד ואחד (תנחומא בחקותי א). — ג) *במשמ' העקרית, עשה חריץ, חתך, סריטה: גבי שבת חפר חרץ נעץ אינו חייב אלא אחת (ירוש' שבת ז ט ד). החופר החורץ הנועץ המדייר המעדר המזבל (שם). ת"ר חרוצים היו קרשים וחלולים היו אדנים (בבלי שם לח:). והיה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן (בריתא דמלאכ' המשכן א). לפיכך אין חורצין חריץ בעת שסותמין (ר"ח ערוב' קא.). מליאה (המגירה) פגימות ובשרוצים לחתוך קורה לשנים מוליכה ומביאה על גבה והפגימות חורצות אותה עד סופה (ר"ב כלים יג ד). — ואמר המליץ: קללות נמרצת, גדירות פורצת, כמורג חורצת, גבעות עם הרים (תפו' תלמידי דונש על תלמידי מנח').

— נפע', נחרץ, נחרצה, נחרצת, — א) שחרצו את הדבר והחליטוהו, וכמו שם, נחרצה, דבר חרוץ, שאין לשנותו, שלא ישאר אחריו כלום: כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (ישע' י כג). אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יי' צבאות על כל הארץ (שם כח כב). — כלה ונחרצה נתכה עליו, באה עליו בליה ושמד: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם (דני' ט כז), ועי' כלה. — נחרצת, מלחמה נחרצת: ועד קץ מלחמה נחרצת[2] שממות (שם כו). — ב) *במשמ' העקרית: בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה (ירוש' נדה

שזה שבוש במקום כלב. — [1]) המליצה פה קצת קשה ולא טבעית. — [2]) בקצת ספרים ח בשוא פשוטה.

א מט.). כל עצם שבגלוי שנחרץ בו חריץ הרי זה מום והוא בכלל חרוץ האמור בתורה (רמב"ם, ביאת המקדש ז יא). — ואמר המשורר: נמשלים הארצות לשוממות נחרצות, נחרצות בזקנה, אלמנה אביונה (ראב"ע, אל אחד).

— הפע', *החריץ, — גזר בליה על: זרע קדש החרץ, חכמו קלי מרץ, גזור אצבע קרץ, כותב כתובת פרץ (יוצ' שבת א חנכה, אין צור).

ג. **חרץ**, ממנו ב. חרץ, ג. חרוץ, *חריצות.

ב. **חרץ**, פ"ע, עת' יחרץ, — חרץ האיש, הזדרז והתאמץ והשתדל לעשות דבר, eifrig tun; faire avec zèle; be strenous: ויהי בשמעך את קול צעדה (של הפלשתים) בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא יי' לפניך להכות במחנה פלשתים (ב"ש ה כד). — והשתמשו בו בספרות המאוחרת במשמ' זו: השבונו עם נפשו על מה שיש ביכלתו ממעשי העבודה ולהרגיל בה ולהתמיד עליה וירוץ ויחרץ לעשותה עד שתשוב לו למנהג (ר"י א"ת, תו"ה, חבב' הנפ' ג). ותראה האחד יחרוץ כל ימיו לרכוב האניות ולדרוך בציות לקבוץ הממון ואינו מניח עצמו לישן והוא בילי לנפשו ב"ש לאחרים (מבחר הפנינים, ג). — וחרץ על דבר: הלא תקיץ אחי ותראה חסרון מה שחרצת עליו ומהרת אליו להעמיד גופך על עניננו (ר"י א"ת, תו"ה, חבב' הנפש ג). — ואמר המשורר: אשרי אדם יתאזר עז, גם ללחום עם יצרו חרץ (ר"י חריזי, הענק ג). — והמליץ אמר: בני בטח ביי' ואל תרשע הרבה חרץ ואל תבטול (אסף ב טו א). חרץ למלא מחסורך ואל תיגע אך למותר (שם ג). — ובמשמ' מצא אמץ לב לעשות דבר: אם תראה (האלמנה) יעשו דין יתום אז תחרץ לצאת גם היא באומרה כי גם בן יעשו דינה (ר"מ אלביך, איוב כט יג).

— הפע', *החריץ, — השתדל: אדון הרופאים גלינוס אשר דבר בארוכה ומשתדל ומחריץ ברפואות החלאים תמיד (מוסר הרופא' מיוח' לר"י יבראלי).

א. ***חרץ**, ש"ז, מ"ר חרצים, — א) חתך ושריטה: אין הזכרים (של הכבשים) יוצאין בעגלה שתחת האליה שלהן מפני שהוא עושה חרץ (ירוש' שבת ה ז ג). לא יגרר אדם את המטה את הכסא ואת הספסל ואת הקתידרה מפני שהוא עושה חרץ (שם ביצ' סוף ב). בתולת הארץ כל שלא נחרץ בה מימיה רשב"ג אומר כל שאין בה חרץ (שם נדה א מט.). והיה עושה את הארנים (של המשכן) חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחרץ חציו באמצע (ברייתא דמלאכ' המשכן א). — ובספרות: התמרים משיטילו שאור ר' חייה בר ווא אמר משיתמלא החרץ וכו' אם בשיתמלא החרץ נובלת היא אם משתפרוש גרעינה מתוך האוכל בשילה היא כל צורכה (ירוש' מעשר' א מח ד). — ובכליות וכדומה: חותך מן הכליות שלא במקום חרץ (הרוקח סי' תסה). — וסריטה: ומראה להם שמיר על פני הדיו כחרץ האות (רב"י סוט' מח:). — ורוח דק בין שתי שנים וכדומה: ואם כתבן (את פרשיות התפלין) בעור והניחן בד' בתים צריך שיהא ריוח ביניהן וכו' ואם אין חרצם ניכר פסול' וצריך שיגיע החרץ למקום התפר (סי' יראים, סירא"ה). — ומ"ר: חרציו (של שער המקדש) בגלגלו וצירי צריחו, ונשמע קולו בבקעת יריחו (סלית' ער"ה, תפלה תקח). — ב) *בהשאלה, במשמ' כליה והשמדה: דרך קשתו וכלה בחרץ, וכברזל עפל שמי ערץ (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה). נאקת חלל בכל דור בבליון וחרץ, סורו טמא קראו למו בטומאת השרץ (שם, אלה אזכרה). דין כהנים לשמור בנגע הצרעת פן יקוץ בהרת בקרץ, דופי טומאת הארץ פן תטמא ואפקוד עונה בחרץ (אזהר' לר"י ברצלוני, אספרה). עלי זה הפרץ, לכלה ולחרץ, בשבור גע ארץ, ורגזו ההרים (דונש על מגת', לדורש החכמות). וקרני כל מתי און יגדע ושמם כעפר ארץ מדושה, וייגע מעשות חרץ יגעים בימיו מצאה נפשם נפישה (רשב"ג, הלפור אז לדור). ושת בהם תבל, תלויה בחבל, ושת תלה סבל, במאזני מישרים, ובמרוצת מרץ, ירוצון מחרץ, להעמיד תל ארץ, יצוקה מעפרים (הוא, תחלת החכמה). יראה וחלה מתנאה הארץ, יומה פן תהפך לתהו בחרץ (יוצר ב' בכוע', בלמים). פדה דבקיך מחרץ ובלוי, פלטם מצורר ותנם לעלוי (סלית' ה' עבי"ת, אזון תחן). וידידים פליטי חרץ, נגינתם יפצחו במרץ, בלי צוחה ובלי פרץ (זמיר' למוצ"ב, כמוצאי). ועליו נגזר חרץ וקרץ משמי ערץ וגופו השלך אל ארץ אחרת כיום (ראב"ע, האספו מבכילים). כי ממקומם גוססים רגלים ויבאו להלחם בחרץ ובלה (הוא, אביר בקולי). יום לבלה ולחרץ, יקום שוכן שמי ערץ, למען הרגיע את הארץ (רמב"ע, תוכחה, התבוננו ונדפה). כי אז הגוף במורד והולך

לחרץ וכלה ויורד מטה מטה והנפש למעלה (המכק׳ לרמ"ע פלקיירה). אני ואבוי להם ביום הקרץ וכו׳ יום יעשה משפט בזעם חרץ (יסו"ע לר"מ זכות). נתן אתן את מצרים לכלה וחרץ, על כי בעמי פרצו פרץ (ר"י נאגארה, אלהים דכר). שוכן גבהי רום שמי עריץ, בזרוע עוזו תולה ארץ, פדה עמך מחרץ (הוא, יפלתו זמירות). קדוש ונורא ישימהו בפרץ, ודגה לרוב בקרב הארץ, יכלו משנאיו ואויביו בחרץ, ולטוב מעשה ימהר וירץ (סמא"ל, פזמונ׳ למילה, למטוב רנגיס). נפלו (המלאכים) לארץ, ויצעקו אֶל אל התפרוץ פרץ, נא על טלה חלב התגזור חרץ, אי אהבת אורח בבן חטבת (שם, סלית׳ לר"ה, חסדך). — ובמשמ׳ החלטה: פרצו (ישראל) ליושב בארץ (מצרים) ובני נוף חרצו חרץ לאכול עניים מארץ (רבנ"ג, אזכיר כפחד). במדת הדין התחיל לבראותו (את האדם) לאחוז בחרץ המשפט (מתו׳ ויטלי, פתרון נבמת). ודקדקתי עמהם עדו כחוט השערה, במדתו של אלהים הדין והמשפט והחרץ והשורה (שם).

ב. *חָרֶיץ, ש"ז, — כמו חָרִיץ: חרץ הוא מקום שפעמים מתקבצים בו מים ושוהין בו ימים רבים ואינן ראויים לא לשתייה ולא להסתפק מהם ופעמים שריחן רע ואפילו לטבילה אינן ראויין (המליצ׳ לר"ב כר"ש 29).

חַרְצֹב[1], ש"ז, מ"ר חַרְצֻבּוֹת, — א) קשר ואגד, Band; lieu: הלוא זה צום אבחרהו פתח חַרְצֻבּוֹת רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים (ישע׳ נח ו). ומ"י בהשאלה, במשמ׳ אגודה, קבוץ: פתרון ספר האמונות וחרצב הבינות ממליצת מפענח צפונות (כראש תרג׳ או"ד, מיות׳ לברכיה הנקדן). — ואמר המליץ: קומה יי׳ עזור את משפטך קשר למו חרצב וירבצו בחוניםו (רסע"ג, גוף ספר הגלוי). — ב) בהשאלה, יסורים, Qualen; tourments; pangs: כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חַרְצֻבּוֹת[2]) למותם ובריא אולם (תהל׳ עג ג-ד). — ואמר הפיטן: סבוני תחלואים ולמותם אין חרצב, ונחנו מה. אלהים אם לא תביט צור חִצב, הלא בצדקו אני נצב, עליך מן הבקר (אילת השחר, יוה"כ, כני עמי). — והשתמשו במשמ׳ זו בספרות המאוחרת: (מי שהכניס עצמו להגזר בפרישות כבר הכניס נפשו ביסורין) וחולי נפשי וגשמי כי נפשו עליו תאבל ואדמתו תשם בחרצבות יסוריו (קול יהודה, כוזרי ג א).

*חִרְצֵב[1], פ"י, — חִרְצֵב את פלוני לדבר, הביאהו לידי זה, הכריחהו לסבול הדבר, unterwerfen; assujétir à; subject to: לא הורדתם לאין ולא חרצבתם[2]) ליסורין ובריא אולם לפיכך הם בריאים כאולם (תנחומא מצורע יא).

— נתפ׳, *נִתְחַרְצֵב בדבר, — נקשר ונאחז ונקבע בו: איך תתיצב אמונתנו במחשבתנו ותתחרצב בלבנו (תרג׳ או"ד ד, מיות׳ לברכיה הנקדן).

---

[1]) הסכימו החדשים שמלה זו דומה להמלים הערב׳ חצ׳רב, חצ׳רם a) שמשמ׳ שתיהן קשר וחזק את החבל, למשל היתר אל הקשת, ואמרו שמשמ׳ הצער והיסורים נסתעף ממושג הקשירה. אך הסתעפות זו איננה טבעית ביותר, ואולם לא מצאו החכמים מלה דומה לזו במשמ׳ יותר קרובה למושג היסורים, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אין התרגומים הקדמונ׳ מסכימים בתרגום מלה זו כאן. השבעים תרגמו במשמ׳ מאון ודחייה. ת"י: ארום ליתיהון תוהין ומצטערין מטול יום מיתתיהון. הירונ׳ במשמ׳ ראיה והבטה והשקפה, וכעין זה הפשיטא: מטול דלית סכא למותהון. רסע"ג: ואמר בפתרון כי אין חרצבות למותם כי אין קשר לשחתם ואומרין אולי יהיו בריאים (תבו׳ דוגא על רסע"ג קכו). וממשמ׳ זו של קשר בהשאלה לענין צער ויסורים גזרוה שאר הקדמונ׳. מנחם: פתח חרצבות רשע כי אין חרצבות למותם לשון אסירות הם וכה פתרון אין חרצבות למותם לפי הענין הפושעים והמורדים עושי רשעה הנאספים מהם [נ"ה והנואפים הם] על ערסותם ימותו לא לקוחים למות ולא אסורים בזקים ולא תפושים בכבל ולא מוגשים לנחושתים לא יקרה להם מקרה זה ולא נלכדים באחד מאלה כי בשלום ימותו. ע"כ. ריב"ג: חרצבות רשע קשריהם וקשים ור"ל הצרות המביעות מהם והמצוקות הקשות שבאות מחמתם וכמוהו כי אין חרצבות למותם. ע"כ. רש"י: לשון אסיר׳ כמו פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם מהם מתים בריאים כאולם בלי יסורין. ע"כ. ראב"ע: חרצובות כמו אגודות וכו׳ גם במותם ימותו בלא פגעים ותחלואים ונגעים ומכאובים כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם. ע"כ. וכעין זה רד"ק: חרצבות רשע קשרים ואסרים וכן אין חרצבות למותם פירוש שלא יבואו להם יסורים ותחלואים רבים בעת מותם כי ברגוע ונחת ימותו. ע"כ. ובגמ׳ (שבת לא:) דרשו בר"ת חרד ועצב: לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה אלא שלבם בריא להן כאולם.

[1]) עי׳ הערה להשם חרצ׳ב. — [2]) במד"ר (ויקר׳ יז) הגרסה צביתים.

a) حضرم

***חַרְצְבִיָּה**, ש"נ, — כמו חַרְצֹב: ופשטום (את הנשים בשעת השמד) מכבודם והניחום ערום ועריה, ויצברום ויאספום יחד כמין חרצוביה, יונק שדי אמו ושפיר ושליה (קינה, מַחַ׳ בכי, QGJD,III,329).

חַרְצָה, ש"נ, מ"ר חַרְצוֹת, — כמו ב.חָרוּץ: על דושם בַּחֲרֻצוֹת הברזל את הגלעד (עמוס א ג).

***חַרְצִין**, ש"ז, מ"ר *חַרְצִינִים, — כמו חַרְצָן: ומוציאין חרציניהם (פי׳ רסע"ג על ברכ׳ יג:).

*חַרְצִינָה, — עי׳ *חַרְצְנָה.

חַרְצָן[1], שזו"נ, מ"ר חַרְצַנִּים, —הגרעינים הפנימיים של הענבים, Weinbeerkern; grain de raisin; grape-stone: כל ימי נזרו (של הנזיר) מכל אשר יֵעָשֶׂה מגפן היין מֵחַרְצַנִּים[2]) ועד זג לא יאכל (במד׳ ו ד). —ומצוי השמוש בו בתו"מ: החרצנים והזגין של גוים אסורין (ע"ז כ ד). וחייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגים בפני עצמן ראב"ע אומר אינו חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן (נזיר ו ב). הזורע חרצנים עם החיטין הרי זה לוקה ארבעים (תוספתא כלא׳ א יה). אכל הימנו (הנזיר מהאשכול) שני חרצנים וזגיו או שסחט ממנו כזית יין ושתה (בב מכות ה א). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (ירוש׳ דמאי א כא ד). מן החרצנים שהכניס (נח) עמו לתיבה נטל וזרע (תנחומא נח כ). שנותנין מים בחרצנין והוא מחמיץ ומרתית לאחר זמן כיין התוסס והיינו תמד (רש"י פסח׳ מכ:). החרצנים שבענבים נקראים בלשון יון גרגרתא (אסף 55). —ויחיד *חַרְצָן: לעולם אינו חייב (משום כלאים) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד (ירוש׳ כלכ׳ ג ו ג). מן חרצן ומן זג לא הפר לה (נדר׳ פג.). אכל (הנזיר) חרצן לוקה שתים אכל זג לוקה שתים אכל חרצן וזג לוקה שלש (נזיר לח:). ומשקין בלועין בחרצן ובין לחוץ (רב"י כ״ה ג.). החרצנים והזגים של התר שם זג וחרצן של התר עליהם (בו"ת תמת ישר׳ ג). — וגם *של תמר וכדומה: והחרצנים (של התמרים בטריפולי) אחר כי יודקו המה מספוא לגמלים (בכי"ע ב, טריפולי). והוא (התמר) מתוק ומימיו ובו חרצן קשה בקרן ועגול הנבקע מעט לארכו (תוה"א לבינהק, הממתיב יב).

***חַרְצְנָה**, ש"נ, — חַרְצָן אחד: הענבים והאבשין משיבאישו וכו׳ והוא שתהא חרצנה שלהן נראית מבחוץ (ירוש׳ מעשר׳ א מח ד).

א.חרק[1], ממנו א.חָרַק, *חֲרִיקָה.

א.חָרַק[2], פ"י, עת׳ יַחֲרֹק, יַחַרְקוּ, מקו׳ חָרֹק, — חָרַק שֵׁן, חָרַק שִׁנָּיו על פלוני, וְחָרַק בְּשִׁנָּיו עליו, —

---

[1]) בארמ׳ פורצן, בסור׳ פרצנא, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) עי׳ בהערה לערך זג שכבר בימי המשנה לא ידעו בודאות גמורה מה קראו לפנים חרצן ומה זג, ונפלגו בזה ר׳ יהודה ור׳ יוסי (נזיר ו ב), שר׳ יהודה אמר שהחרצנים הם החצוניים, ר"ל הקלפה הדקה, ור׳ יוסי סבר להפך, שהחרצנים הם הפנימיים, ר"ל הגרעינים, וכבר נזכר שם (נזיר לט.) שרב יוסף העיד שאונקלוס שתרגם חרצנים בפורצנין היתה דעתו כר׳ יוסי, ומ"מ יש לפקפק בדבר, מפני הטעמים המבוארים שם בהערה. ומלבד זה יש עוד טעם להכריע לדעתו של ר׳ יהודה מפני שהוא היה מדיק בלשונו והיה בן סמך בפרוש המלים עפ"י מה שהיה ידוע לו בקבלה ועפ"י שמוש הדבור, ופרושו של ר׳ יוסי הוא חשוד עוד שהיא סברתו עפ"י הדמיון עם השם זוג של בהמה, ואין סברה זו יכולה להכריע נגד המקובל, ועוד יש לו לר׳ יהודה סיוע מהתרגומים הקדמונ׳ השבעים והירונ׳, ואעפי"כ, השם פורצן בארמ׳ שאין בו ספק שהכונה בו להגרעינים, וכן בסור׳ פרצנא במשמ׳ זו, הוא סעד למשמ׳ זו של המלה הדומה לה חרצן. ועוד יש קצת סמך לזה ממה שבא חרצנים במ"ר וזג במ"י. גם קדמוני המפרשים שלנו חלוקים. רסע"ג תרגם פ׳רצן, ולא מצאתי מלה זו בהמלונים הערבים באחת המשמעות האלו. ריב"ג כרבי יהודה שהחרצנים הם הקלפה. הפרחון אינו מכריע. רש"י: הם הגרעינים. וכן גם רד"ק. ומשמוש הלשון בימי המשנה נראה ברור כי לפחות בזמן ההוא שמשה מלה זו בדבור הרגיל במשמ׳ שיחס לה רבי יוסי, שכן אמרו במשנה ותוספתא זרע חרצנים עם חיטים יחד, וכן השמוש במשק׳ הנקבה חרצנה, עי׳ זה, וכן נקבע השמוש בספרות. וקצת החדשים שהביאו לחרצן דמיון מהשם חצרם a) בערב׳ שהוא ראשית הענבים, צריכים הם לבאר גם את השם זג במשמ׳ זולת המשמעה שרגילים ליחס לו לפי ר׳ יהודה או ר׳ יוסי, אולי באמת כמו דעת דילמי שהוא לולבי הגפן או ראשי הפסיגים.

[1]) משותף לכל הלשונות במשמ׳ זו.
[2]) בערב׳ חרק a).

---

a) حِضْرِم

a) حرق

חכך שן בשן בדחיקה ונשמע מביניהם קול חד צרוד, knirschen; grincer (les dents); to gnash (the teeths), בפרט בכעס וקצף בכונה של קלס ולעג: פצו עליך פיהם כל איביך שרקו ויחרקו שן אמרו בלענו (איכ׳ ב יו). בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו (תהל׳ לה יו). זמם רשע לצדיק וחרק עליו שניו (שם לז יב). רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס (שם קיב י). — ומצוי בסהמ״א: התחיל בלעם חורק שיניו עליו (על בלק) שהיה נפשו רחבה (מד״ר במד׳ כ). —*וחרק שניו מצער וכאב לב: (אומרים לרשע בעולם הבא) אם אין אדם מתקן לו מן הישוב מה יאכל במדבר מיד חורק שיניו ואוכל את בשרו (שם קהל׳, מעוות).

— פע׳, *חרק, מחרק, — כמו קל בנחץ הפעולה: אמר רשב״י התחיל (פרעה) מחרק עליהם שיניו ואומר נרפים אתם (מד״ר שמות ה). שבכל יום ויום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם (פסיק׳ רבתי, בום אביב).

— הפע׳, *החריק: מפה ומפה הביא עלי מעריק, ובלעגי מעוג שני צר החריק, וכלה בתי בנאום ותם לריק (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה תפארתי).

ב.*חרק[1]), ממנו ב.*חרקא. *חרק, *חרוק,

ב.*חרק, פ״י, — כמו א.חרץ משמ׳ ג, עשה חתך דק, ופעול חרוק, חרוקה, חרוקים, חרוקות, שיש בו חתך דק: כל ידות הכלים הקדוחות הבור ר׳ יונתן בן נורי אומר אף החרוקות (פרה יב ח). (קרנים) כרוכות חדורות וחרוקות (חול׳ נט:). והרי עז דחרוקות (קרניו) וחלבו אסור (שם). וכל שאין קרניו מפוצלות אם היו קרניו כרוכות בקרני השור וחרוקות בקרני העז (רמב״ס, מאכ׳ אסור׳ א).

א.*חרק[2]), ב״ז, מ״ר חרקים, — בעין חתך דק, חריצה בגוף מהגופים: אם היו קרניו כרוכות בקרני השור וחרוקות בקרני העז ויהיה החרק מובלע בהן (רמב״ס, מאכ׳ אסור׳ א).

---

[1]) בערב׳ ח׳רק a) במשמ׳ קריעה. בארמ׳ חרק: ליחרוק ביה פורתא (בכת סז.).

[2]) בארמ׳ חירקא, מ״ר חירקייה: בעינן כרוכות חדורות וחרוקות והוא דמיבלע חירקייהו (חול׳ נט:).

---

a) خَرق

ב.*חרק[1]), חרק, חירק, ב״ז, — שם אחת התנועות הקוליות של הלשון העברית, שצורתה היא נקודה אחת, בנקוד הבבלי העליוני על האות כזה: א׳, ובנקוד הטברני התחתוני תחת האות כך: אִ, וכל היהודים המערבים והמזרחים בלי הבדל הבירים אותו כמו קול i ברוב לשונות לעז: קמץ פתח חלם סגל חרק צרי שרק (גוף פי׳ יציר׳ לרסע״ג). שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק[2]) (דה״ט, סי׳ י). סגול אֶ חרק אִ שרק אוּ (ר״י חיוג, בער הנקוד). כי האות הנעה היא אשר יהגו בה באחת משבע תנועות ונקראות מלכים והם אָה ושמו קמץ וכו׳ ואִי ושמו חרק ואוֹ ושמו חולם (שם). ואם תהיה (אות אהה״ע שאחרי שוא) בחרק תהיה גם היא לפניה בחרק (שם 5). ואמר בהעתקת החרק[3]) אל הצרי למני אשור שהוא בחרק הועתק אל צרי באמרו סורו מני דרך (תשו׳ דונש על רסע״ג 107). חלם חרק סגול פתח קטן פתח גדול צרי קמץ שרק (ריב״ג, רבאלגה אלתנביה 276). ותנועת החירק למטה וכו׳ ומפני שבהוצאתו מן הפה נראה הקורא כחורק שיניו קראוהו חירק (ראב״ע, צחות א). בעבור היות החולם עליון והחירק שפל (שם). דע כי התנועות הם חמש וכו׳ הראשונה אָה ושמה קמץ גדול וכו׳ החמישית אִי ושמה חירק (רד״ק, מכלול, בער הנקוד). כי הצירי והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (שם, דקד׳ הפועלים). כי החירק והסגול הרי הם כתנועה אחת ותכבד קריאתם כאחת (שם, הפעיל). תנועת השבר והיא החרק וצורתה אִי (רס״ע אבן דנאן, כספר הברכים שלו). והחרק אשר מחמש תנועות אלה תקרא חרק גדולה ולעולם תהיה עמה היוד במכתב (שם). בבוא יוד בחירק[4]) אל תסטה לדרך זו לבך (כשם קדמון ח).

---

[1]) לפי דעת הקדמונ׳ מן א.חרק. לפי דעת קצת (REJ, 1902, Avril 308) צריך לנקד חרק. אך הנקוד בשני סגול נהוג אצל הקדמונ׳, כמו שנראה בדברי דונש בן לברט המובאים בפנים. — [2]) עי׳ בהערה לערך חולם השערתו של למבר ומה שהעיר ע״ז פרופ׳ בכר. — [3]) כך בגוף הספר, ואין ספק שהוא עכ״פ נקוד קדמון, גם אם אין לנו ודאות גמורה שכך יצא מידי דונש. וכן בדקדוק ר״י חיוג תרגום ראב״ע, הוצ׳ דוקס, ג״כ אפילו אם אין לנו ודאות גמורה כי כך יצא מידו של הראב״ע, עכ״פ זה מזמן קדום, מזמן כתיבת הכ״י לפחות. — [4]) כך מנוקד בגוף הספר.

א·חרר [1]; ממנו חר, חרר, חררה; ואולי גם חרחר.

חר, חר, פ"ע, עבר חרה, חרתי [2], עת׳ אחר יחר, יחרו [2], — חר הדבר, נעשה חם מאד ונשרף, brennen, glühen ; brûler ; burn, glow : והעמידה (את הקדרה) על גחליה רקה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק׳ כד יא). — והעצם בגוף בע"ת מחם הטבעי, במשמ׳ נתיבשה וכלתה: עורי שחר מעלי ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל). — ובמליצה, במשמ׳ כלה ונשמד: על כן אלה אכלה ארץ ויאשמו ישבי בה על כן חרו [3] ישבי ארץ ונשאר אנוש מזער (ישע׳ כד ו).

— נפע׳, נחר נחר, עת׳ יחר, — כמו קל: נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט). הנה לאש נתן (עץ הגפן) לאכלה את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה (יחזק׳ יה ד). כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד [4] נחרו (תהל׳ קב ד). הנה בהיותו (עץ הגפן) תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק׳ יה ה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר והרקח המרקחה והעצמות יחרו (שם כד י). — ובהשאלה להגרון, נחר הגרון מצעקה וכדומה, נתיבש הגרון ונעשה הקול צרוד [5], heiser w ; dev. enroué ; bec. hoarse : יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי (תהל׳ סט ד).

— נחרו בי, עי׳ חרה ועי׳ נחר.

חרר [6], ש"ז, מ"ר חררים, — ארץ יבשה, שרופה מחם השמש, מדבר ישימון וכדומה, verbrannter Gegend ; pays brûlé ; sunburnt place : והיה (הגבר אשר יבטח באדם) בערער בערבה ולא יראה

[1]) בערב׳ חר a).

[2]) ר"י חיוג. — [3]) בכל הספרים מלרע, וכבר פקפק בשביל זה ר"י חיוג אם הוא מן הכפולים או מנל"י, אמר בשער חרר וז"ל: וגם יתכן להיות משם על כן חרו יושבי הארץ. והתפלפל בזה הרבה ריב"ג (כתאב אלתקריב, 320) ובאר דעתו של ר"י חיוג שפקפק בזה מפני שהכפולים קצתם מלעיל כמו סבו, קלו, וקצתם מלרע כמו זפו, רפו, ודעתו של ריב"ג נוטה יותר לגזור על חרו שהוא מנל"י מן חרה. ואולם, בקצת כ"י חרו זה מלעיל (Mich.). — [4]) יש מגיהים במוקד. — [5]) בסור׳ חר במשמ׳ זו.

[6]) כך רד"ק, ובנראה מן א.חרר.

a) حر

כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב (ירמ׳ יז ו). — ואמר המשורר: וידיו יזלו גשמי נדבות עדי במקום חררים שם נהרים (ראב"ע, חדשים). אמנם מדינות בתבל כתרצה מאין דרוך רגלך בם בגלים, כאשר חרירי ישימון בעת כפך בם תנופף ישובון בגלים (רמב"ע, תרשיש א).

ב·חרר, ממנו א.חר, *חרר, *חרר, *חריר.

***חרר**, פ"י, עת׳ יחרר, — עשה חר, נקב, durchlöchern ; trouer ; make holes : חור שחררוהו מים או שרצים (אהל׳ ג ז).

— פע׳, *חרר, מחרר, — כמו קל בנחץ הפעולה: מה הקב"ה עושה (להצדיקים שמתו בחו"ל) מחרר לפניהם את הארץ ועושה אותן כנודות הללו והם מתגלגלין ובאין עד שמגיעין לא"י (תנחומא ויחי ו).

***חרר**, ש"ז, מ"ר חררים, — כמו חר: חררי [1] המערה וסדקי המערה מטבילין בהם כמה שהם (מקוא׳ ו א). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחררה [2] של מחט כל רוחו יוצאה ממנו (מד"ר כהלת׳ א).

***חררה**, ש"נ, מ"ר חררות, — א) עגת לחם עגלה דקה אפויה ע"ג גחלים, Kuchen gebackt auf Kohlen ; gâteau cuit aux charbons ; cake : אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). הכלב שנטל חררה והלך לגדיש אכל החררה והדליק הגדיש (ב"ק ב ג). נס גדול נעשה להם (ליוצאי מצרים) בחררה שאכלו ממנה שלשים יום עד שירד המן (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יד). חררה שטמנה בגחלים אם מגולה מקצתה נוטל ואם לאו אינו נוטל (תוספתא שבת טז י). (מי שידיו מסואבות) תוחב את החררה בכוש או בקיסם ואוכל עמה זית או בצל בתרומה (שם חגי׳ ג יב). אמר לו הקב"ה (למשה) מן חררה שהיא יוצא עמהן ממצרים מספיק להן שלשים יום (מד"ר שמות ג). כשיצאו ישראל ממצרים במדבר על חררה אחת יצאו ולא הרהרו על דרכיו (סד׳ אליהו רבה יז). — ומ"ר: כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפוחיות וחררות (שבלי הלק׳, ברכ׳ קנט). — ואמר הפיטן: טרם חומצה חררה חופזו לצאת בבישור

[1]) כך הגרסה במשנה עם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם, ובנוסחא׳ חורי. — [2]) כך במהדו׳ ד"ר תאודור, ובנוסח׳: כחוד של מחט.

(יוצ' ב' פסח, אדירים). קטוף העסה בחררה קמוצה, רצופה בראשיהם שלא המצה (יוצר בכה"ג, אמנה גדולה). — ומליצה, *עני המהפך בחררה, ר"ל שהוא עוסק בדבר המועט שיש לו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו וכו' נקרא רשע (קדוש' נט.). — ואמר המשורר: ואיש זולתך בשדי תבונות כעני המהפך בחררה, לאור חצך יהלך כל משורר ורשת בלתך חנם מזורה (עמנ', מחברי ח). — ודמיון לשנוי הפנים מכעס: א"ר אלעזר שנשתנו פניו (של דוד על הפרץ בעוזא) כחררה (מד"ר במד' ד). — ומליצה, "כלתה החררה, לא נשאר כלום: ולולי בחירי לוי שהיו להם כפרה, כי כבר כלתה החררה (יהוש' כעז, כהקד' למסור' התלמ'). — ב) בהשאלה, דבר שיש לו צורת חררה: המעמר לכובעות ולכומסאות לחררה ולעמרים אין לו שכחה (פאה ה ח), ר"ל שבלים צבורים יחד בעגול כמו חררה. — ונסכת מתכת עגלה דקה: העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל (כלים יא ג). צלם של אבן היה נימוח (בשעת מכת בכורות במצרים) ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה (מכי' בא ז). — ודם קרוש: בהמה גסה ששפעה חררת דם (בכור' ג א). לא זזו משם (מנהר אחד שרות שרה עליו) עד שראו כחררת דם צף על המים (תנחומא קדוש' ט).

חֲרָרָה, ש"נ, — כמו חָרֵר: בבקרנו הכי נציץ ונחליף ולערב הכי נשכון חֲרֵירָה, גזיר אחים ומי ראוי לעדן ועדן גן למי ראוי לדירה (עמנ', מחברי ח).

א. **חרשׁ**[1]), ממנו חוֹרֵשׁ, חָרִישׁ, חָרָשׁ, מַחֲרֵשָׁה, מַחֲרֶשֶׁת, א.*חֲרִישָׁה.

חָרַשׁ[2]), פ"י, עת' יַחֲרֹשׁ, מקו' חֲרֹשׁ, — חָרַשׁ האכר את אדמתו, פתח את האדמה בכלי חד כדי לעשותה תחוחה ולהכשירה לזריעה, pflügen; labourer; to plough: לא תחרש בשור ובחמר יחדו (דבר' כב י). וימצא (אליהו) את אלישע בן שפט והוא חֹרֵשׁ שנים עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר (מ"א יט יט). הבקר היו חֹרְשׁוֹת והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). את בניכם יקח (המלך) ושם לו במרכבתו וכו' ולחרש חרישו ולקצר קצירו (ש"א ח יא-יב). — ותֹרֵשׁ חוֹרֵשׁ, כמו שֵׁם: הנה ימים באים נאם יי' ונגש חוֹרֵשׁ בקוצר ודרך ענבים במשך הזרע (עמו' ט יג). הכל היום יחרש החֹרֵשׁ לזרע (ישע' כח כד). — ומליצה: חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (הוש' י יג), לאמר עשיתם מעשה רשע. כאשר ראיתי חֹרְשֵׁי און וזרעי עמל יקצרהו (איוב ד ח). — ומשל, חָרַשׁ בעגלתו של פלוני, השתמש בדבר של פלוני: ויאמר להם (שמשון להפלשתים שע"י דלילה נודע להם החידה שלו) לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי (שופט' יד יח). — ובהשאלה, חרש על פלוני דבר, זמם, חשב: אל תַּחֲרֹשׁ על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך (משלי ג כט). — ומצוי בתו"מ: כמה יהא חורש בתלמי הרביעה אבא שאול אומר כדי שלא ישייר רובע לבית סאה (כלא' ב ג). עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב"ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי (שבי' א א). עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות (שם ב א). לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית (שם ה ח). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר וכו' (שבת ז ב). לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב"מ ה י). השוכר את הפרה לחרוש בהר וחרש בבקעה אם נשבר הקנקן פטור (שם ו ד). קונם שדי שאיני חורש בה לעולם (נדר' ד ו). לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום (ירוש' דמאי ז כו:). שהיו חורשין (במשכן) ליטע סממנין (שם שבת ז ט ד). ירד (אבא יהודה) לחרוש בהוך חצי שדהו עם כשהוא חורש בתוך חצי שדהו שקעה פרתו ונשברה (שם הור' ג מח.). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה (בע"ש) נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות (שבת לה:). בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמעת לחורש והתלם נשמע לחורש כיון שחטא אדם מרדו עליו הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היה נשמע לחורש (מד"ר בראש' כה). הרי שחרשת וזרעת ועדרת וכו' אם אין הקב"ה מוציא לך מעטרות שתזרה מהיכן אתה חי (שם ויקר' כח). — ואמר המשורר: אשר היתה סגורה מפנינים כמו סלע אשר אינה חרושה, עדי פתח סגוריה ותפש טמוניה והוציא כל רכושה (רשב"ג, הגפור). — ובהשאלה,

---

[1]) בערב' חרת' a), בארמ' וסור' חרת.
[2]) עי' הערה להשרש.

a) حرث

בענין בעילת אשה[1]) : ר׳ יוסי בן חלפתא ייבם את אשת אחיו חמש חרישות חרש וחמש נטיעות נטע ודרך פדין בעל (ירוש׳ יבמ׳ א ב:). שהיה (ער בכור יהודה) חורש בגנות ומערה לאשפות (מד״ר כראש׳ פה). כלום הלך יעקב אצל לבן אלא בשביל רחל כל החרישות שחרשתי באמך לא ברחל הייתי ראוי לחרשן (שם לח).—ובמליצה במשמ׳ ענוי ואכזריות : על גבי חרשו חרשים האריכו למעניתם (תהל׳ קכט ג), ענו אותי והתאכזרו בי. — ואמר המשורר : נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הזמן חורש עלי גב הוא (ר״י חריזי, הענק ג). לי ישקוד לדרשי, מכף משדדי ותרשי, להרביצני בנוה מדרשי (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק).

— נפע׳, נחרש, עת׳ יחרש,—נחרש השדה, חרשו אותו, ותחרש האדמה שדה, כמו שדה, לעשותה לשדה : לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה (מיכ׳ ג יב). — ובתו״מ : בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו׳ ונלכדה ביתר ונחרשה העיר (תענ׳ ד ו). לא נימעת ולא נזרעת ולא נחרשת (תוספתא נגע׳ ו ב).— ואמר הפיטן : נשחטים נשפטים בידי אדונים קשים, ביד הגרים נחרשים ולאדומים נכבשים (סמא״ל, סליח׳ צו״ג, חי בכל).

— הפע׳, החריש, — החריש על פלוני, כמו חרש : וישמע שאול את כל העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד ואל אנשיו וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (שופט׳ כג ח-ט).

ב.חרש, ממנו ב.חרש, א.חרש, חרשת.

ב.חרש, פ״י, בינ׳ חרש, — חרש ברזל, נחשת, אבן ועץ וכדומה, פעל אותו באש, בכלי מלאכה ונתן לו הצורה הרצויה לו, bearbeiten; travailler fabricate : כל חרש נחשת וברזל (בראש׳ ד כב). וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר וכו׳ ואביו איש צרי חרש נחשת וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת לעשות כל מלאכה בנחשת (מ״א ז יג-יד).— ואמר המשורר : תהי לעד תהלתו שמורה ועל שמיר בעט ברזל תרושה (רשב״ג, הלפור).

א.חרש[2]), ש״ז, סמי׳ חרש, מ״ר חרשים, — מי שחרש בעץ, באבן, בברזל ובנחשת וכדומה, artificer; Arbeiter; artisan : מלא אתם (אלהים) חכמת לב לעשות כל מלאכת חרש וחשב ורקם (שמות לה לה). וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית (ש״א יג יט). והוא (העגל שעשו להם לעצבים) חרש עשהו ולא אלהים הוא (הוש׳ ח ו). כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד (ירמ׳ י ג). הפסל נסך חרש וצרף בזהב ירקענו וכו׳ עץ לא ירקב יבחר (לפסלו) חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט (ישע׳ מ יט-כ). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). הן אנכי בראתי חרש נפח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (שם נד יו). מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). חרש ברזל (עשה) [ב]מעצד ופעל בפחם וכו׳ ובמקבות יצרהו וכו׳ חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש (ישע׳ מד יב-יג). ויעשו להם מסכה מכספם כתבונם עצבים מעשה חרשים כלה (הוש׳ יג ב). ויתנו אתו (את הכסף) לעשי המלאכה אשר בבית יי׳ לחזק את בדק הבית לחרשים ולבנים ולגדרים (מ״ב כב ה-ו). וישלח חירם מלך צר מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד (ש״ב ה יא). ויוציאהו (את הכסף המתכן) לחרשי העץ ולבנים העשים בית יי׳ (מ״ב יב יב). מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל הן כל חבריו יבשו וחרשים[1]) המה מאדם (ישע׳ מד י-יא).—ובמשנה, לחרש עץ : טומנין בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן (שבת ד א). נתן לחרש שידה תיבה ומגדל לתקן וקילקל (ב״ק ט ג).— חרשי משחית, עי׳ משחית. — חרשי צירים, עי׳ ציר.

ב.חרש, ש״ז, מ״ר חרשים, — א) כשוף : שר חמשים ונשוא פנים ויועץ וחכם חרשים ונבון לחש (ישע׳ ג ג). — ב) מכשף : ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו (דהי״א ד יד).

חרש-עץ, ש״ז,—שם מין עוף, Specht; pic woodpecker : חרשי עץ חרטומם על הרוב

— [1]) כך גם בערבית.

[2]) משקל גנב. וכן גם בכנעני׳ חרשם : לחרשם אש פעל אשתת אבן (כתב׳ כתיס), ובעברית : להחרשים אשר עשו יסודות האבן. — [1]) ככר הגיהו קצת החדשים וחרשיו, וזה יותר מקביל לחבריו שקצת החדשים קוראים חבריו בחית חלומה, ועדין אין המליצה „המה מאדם" מיושבת. ואולי היה כתוב הם אדם ונכפל אח״כ הם ונחלק אח״כ הם השני לשתים המה—מאדם.

ישר ולא עב וארכו במדה מסביב נחיריהם נוצות דקות רגליהם קצרות ומאכלם רמשים (תוה״א לבינהק, העוף קכב).

[ג] חרש, ממנו חֵרֵשׁ, ג. חָרַשׁ, ב. *חֲרִישָׁה, *חֶרְשֶׁת, *חֵרְשׁוּת.

חֵרֵשׁ, ת״ז, מ״ר חֵרְשִׁים, — מי שיש לו מום באזנו ואינו שומע, tauber ; sourd ; deaf : מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור (שמות ד יא). לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל (ויקר׳ יט יד). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו (תהל׳ לח יד). אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה (ישע׳ לה ה). הוציא עם עור ועינים יש וחרשים ואזנים למו (שם מג ח).—ובמליצה להפלגת הפלא, החרשים ישמעו : ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (שם כט יח). — ובהעברה, למי שאינו רוצה לשמ׳ע : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מי עור כי אם עבדי וחרש במלאכי אשלח (שם מב יח-יט). — פתן חרש, עי׳ פתן. — ובמשנה : חרש המדבר ואינו שומע וכו׳ חרש שדברו בו חכמים בכל מקום שאינו לא שומע ולא מדבר (תרומ׳ א ב). נתפקח החרש נשתפה השוטה והגדיל הקטן (כ״ק ד ד). מעשה בבניו של ר״י בן גודגדא שהיו חרשים והיו כל טהרות שבירושלם נעשין על גבן (תוספתא תרומ׳ א א) שני אחין חרשין נשואין שתי אחיות פיקחות (שם יבמ׳ יג ח). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשים נתפקחו וכל הסומים נתפתחו (פסיק׳ דר״כ, סוף אבים). אמר להם יהושע (למרגלים) עשו עצמכם חרשים ואתם עומדים על רזיהם (מד״ר רות, רבי סימן).—ואמר המליץ : באוטם אזן חרש באדם אין (רמח״ל, מגד׳ עז כ ב).—ומשל : הסומא לא ישפוט על הצבע והחרש על השיר (ר״ע מן האדומים, מא״ע, אמרי בינה טו).—ובהשאלה, *בצק החרש, קשה, שאינו תפוח : בצק החרש אם יש כיוצא בו שהחמיץ (פסח׳ ג ב).

[ג] חָרַשׁ, פ״ע, עת׳ יֶחֱרַשׁ, — א) היה חרש : יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על פה אזניהם תחרשנה (מיכ׳ ז יז). — ב) שתק, לא דבר, עבר בשתיקה על דבר, לא עשה כלום נגד זה, schweigen ; garder le silence ; keep silence : ראיתה יי׳ (את מעשי האויב) אל תחרש אדני אל תרחק ממני (תהל׳ לה כב). אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (שם פג ב-ג). אלהי תהלתי אל תחֲרש [1]) כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו (שם קט א-ב). — וחרש לדבר, לדמעות וכדומה : שמעה תפלתי יי׳ ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש כי גר אנכי עמך (שם לט יג). — וחרש מן פלוני, הניח את פלוני ולא חש לעזרתו : אליך יי׳ אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בו (שם כח א).

— הפע׳, החריש, החרשתי, אחריש, החרש, — א) היה חרש, לא שמע : ובני בליעל אמרו מה ישענו זה (המלך שאול) ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (ש״א י כז), ר״ל כאלו היה חרש, כאלו לא שמע כלום. — ב) שתק, לא דבר כלום : ויעקב שמע כי טמא (שכם בן חמור) את דינה בתו ובניו היו את מקנהו בשדה והחרש יעקב עד באם (בראש׳ לד ה). והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יי׳ דרכו אם לא (שם כד כא). ויצעקו בני ישראל אל יי׳ (כאשר ראו כי מצרים רודפים אחריהם) וכו׳ ויאמר משה אל העם אל תיראו וכו׳ יי׳ ילחם לכם ואתם תחרשון (שמות יד י-יד). והחרישו העם (כששמעו את חרופי רבשקה) ולא ענו אתו דבר (מ״ב יח לו). ויחרישו ולא ענו אתו דבר (ישע׳ לו כא). ויאמר אליהם הכהן מה אתם עשים ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו (שופט׳ יח יח-יט). הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך אם אין אתה שמע לי החרש ואאלפך חכמה (איוב לג לא-לג). ויאמר אליה אבשלום אחיה (אל תמר) האמינון אחיך היה עמך ועתה אחותי החרישי אחיך הוא (ש״ב יג כ). הורוני ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו כד). למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (חבק׳ א יג). חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש תבונה גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נבון (משלי יז כז-כח) מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה (איוב יג ה). תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דפי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך (תהל׳ נ כ-כא). ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך (אסת׳ ז ד). כי אם החרש תחרישי

---

[1]) בקצת ספרים ר קמוצה.

בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (שם ד יד). — ועם לו אחריו, החריש לפלוני, לא ענה על דבריו, לא ערער עליהם: ואשה כי תדר נדר ליי׳ וכו׳ ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה (במד׳ ל ד-ה). ושמע אישה (את נדרה) והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה (שם יב). ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה וכו׳ הקים אתם כי החרש לה ביום שמעו (שם יה). — והחריש אל פלוני, במשמ׳ לא דבר ונטה אזן קשבת לדבריו: החרישו אלי איים ולאמים יחליפו כח יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (ישע׳ מא א). — והחריש ממנו, שתק והניח אותו ולא ספרו דבריו: ויבאו כל השרים אל ירמיהו וישאלו אתו ויגד להם ככל הדברים האלה אשר צוה המלך ויחרשו ממנו כי לא נשמע הדבר (ירמ׳ לח כז). — ובמשמ׳ שתק והניח לו לדבר: החרישו ממני ואדברה אני ויעבר עלי מה (איוב יג יג). — והחריש במשמ׳ נמנע מלעשות כלום, לא הזדרז לעשות הדבר הראוי: ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבנו וכו׳ ועתה למה אתם מחרישים להשיב את המלך (ש״ב יט י-יא). — והחריש מפלוני במשמ׳ זו, נמנע ולא הזדרז לעשות לטובת פלוני: ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל יי׳ אלהינו ויושיענו מיד פלשתים (ש״א ז ח). — ובספרות המאוחרת: אל דמעתה של הגר לא החרשת על דמעתי אתה מחריש (מד״ר בראש׳ נג). — ואמר המשורר: לא אחריש עד אחרוש שירי על לוח לבב תבל לבל ימחק (רמב״ג, אולי דמעות). נאם אזן לעין החרש נא ומה תוכל ולך צרך לאורים (ראב״ע, תחכמוני). — ואמר החכם: אם לא תהיה משכיל יודע לדבר היה שומע יודע להחריש (מוסרי הפלסופ׳ א יד). — והחריש ממנו: ויאמר לי כי יש לו טעם ואני החרשתי ממנו ולא שאלתיו (ראב״ע רות ב יז). — ג) פ״י, החריש את פלוני, עשה שיחריש: הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק בדיך מתים יחרישו [1]) ותלעג ואין מכלם (איוב יא ב-ג). — והחריש את הדבר, במשמ׳ כבש אותו תחת לשונו, לא ספר אותו: לא אחריש [1]) בדיו ודבר גבורות וחין ערכו (איוב מא ד).

— נתפ׳, *נתחרש, — נהיה חרש: פקח ונתחרש וחזר ונתפקח פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח (גיט׳ ב ו). האשה שנתחרשה יוצאת והאיש שנתחרש אינו מוציא (יבמ׳ יד א). איזה הוא חרש (שאמרו חכמים שממנים לו אפוטרופוס לתרום) כל שהיה חרש מתחילתו אבל פיקח ונתחרש הוא כותב והן מקיימין על ידיו (תוספתא תרומ׳ א א). שור שנתחרשו בעליו או שנשתטו בעליו (שם ב״ק ד ד). בת ישראל פיקחת שנתארסה לכהן פיקח לא הספיק לכונסה לחופה של נשואין עד שיתחרש הוא או עד שנתחרשה היא (ירוש׳ יבמ׳ ו ז.).

— נפע׳, *נחרש, — כמו נתחרש: הוא (המספר בשעת תשמיש) מספר בשעה שהיה לו לחרוש לכך נחרש אזן זרעו (כלה רבתי א).

ד׳חרש [1]), ממנו ד׳חרש החריש.

ד׳חָרַשׁ, — קל לא נהוג.

— הפע׳, התריש, — היה בהרוחת נפש, היה שש ושמח, Gefallen finden, sich freuen; être charmé, se réjouir; be pleased, charmed: יי׳ אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש [2]) באהבתו יגיל עליך ברנה (צפנ׳ ג יז).

ה׳חרש [3]), ממנו ה׳חרש.

— [1]) פקפק רד״ק ואמר: גם הוא פועל עומד ופירושו לבדיך מתים יחרישו שעושים עצמם בחרשים בשמעם כזביך. ע״כ. ורוב החדשים משבשים את הכתוב ומגיהים לבדיך, לבדיו, וכדומה, אך לפי הנוסחה המסורה הפעל החריש משמש גם כמו פעל יוצא.

[1]) בערב׳ שרח a), ועי׳ הערה שלקמן.

[2]) פרשו הקדמונים גם החריש זה במשמ׳ שתיקה ואמרו שכונתו אשתוק על פשעיך (ריב״ג ורד״ק ועוד), אך זה מקלקל המליצה פתאם בין שני קצות הפסוק, ולכן קצת החדשים סוברים כי שתי המלים האלו יחריש באהבתו נוספו אח״כ, ואחרים הגיהו יחדש, או ירחש, או במחדש, וכדומה. אך לפי הנוסחה המקובלה אין ספק כי כונת יחריש באהבתו היא כמו שני הפעלים של שמחה שמעבר מזה ומעבר מזה, ואין שום הכרח לאמר כי המלים נוספו, כי אמנם יש גם בערב׳ שרש דומה לזה, רק מסורס, במשמ׳ נחת רוח ושמחה, והוא שרח a) הרשום בהערה להשרש, ואנשרח b), במשמ׳ שרור c) בערב׳, שהוא שמחה והרחבת הנפש.

[3]) בערב׳ חרש d) במשמ׳ שמירה.

---

a) شرح b) انشرح c) سرور d) حرس

ה־חָרַשׁ, — קל לא נמצא.

— התפ׳, התחרש, — עשה את עצמו לשומר, בפרט ארב לפלוני ושמר אותו בסתר שלא ירגיש, heimlich bewachen; garder secrètement; to watch: ויסבו (אנשי עזה) ויארבו לו (לשמשון) כל הלילה בשער העיר ויתחרשו[1]) כל הלילה לאמר עד אור הבקר והרגנהו (שופט׳ יו ב).

חֶרֶשׁ, ת״ז, — וכמו תה״פ, במשמ׳ בסתר, heimlich; secrètement; silently: וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חֶרֶשׁ[2]) לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש׳ ב א).

חֹרֶשׁ[3]), ש״ז, מ״ר חֳרָשִׁים, *חֹרְשִׁים, חורשים, — מקום יגדלו בו אלנות סרק קטנים, Dickicht; broussailles; thicket: ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החֹרֶשׁ והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל (ישע׳ יז ט). הנה אשור ארז בלבנון יפה ענף וְחֹרֶשׁ מצל וגבה קומה (יחזק׳ לא ג). וערים בנה (המלך יותם) בהר יהודה ובחרשים בנה בירניות ומגדלים (דהי״ב כז ד). — ומצוי בתו״מ: יום שנתחתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטיט ונעשה חורש גדול וזה הוא כרך גדול שברומי (ירוש׳ ע״ז א לט ג). שהיה אברהם אבינו רואה את האיל ניתלש מן החורש הזה והולך ומסתבך בחורש אחר (מד״ר בראש׳ נו). — ומ״ר *חֹרְשִׁים: מברך בחורשין וגומם מעם הארץ ובלבד שלא יקוץ בקורדום (תוספתא ב״מ ג כ). אין מגדלין בהמה דקה בא״י אבל מגדלין בחורשין שבא״י (ב״ק עט:). א״ר ישמעאל מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעין בחורשין (שם פ.). עשרה תנאין התנה יהושע (עם ישראל) שיהו מרעין בחורשין ומלקטין עצים בשדותיהם (שם פא.). אבל לא (מכר המוכר עיר) שיריה (של העיר) ולא בנותיה ולא חורשין המוקצין לה (ב״ב סח:). ארז זה עולה בחורשין והוא עשוי הפקר לכל אדם (ילק׳ במע׳, בלק תשע״א).

*__חֵרְשׁוּת,__ ש״נ, — מום החֵרֵשׁ שאינו שומע: הילוך וחגרות ראיה וסמיות שמיעה וחרשות ים ויבשה מעשה ובטלות (מדר׳ תמורה, ביהמ״ד ילינק א). הואיל ולעולם היא (החרשת) יבולה למאן מפני חרשותה (רש״י יבמ׳ קיג.). שסבת האלמות היא חרשות יתחדש בעובר בעודו בבטן אמו ולא ישמע מה שמדברין לו (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, תרומ׳ א ב).

*__חֹרְשִׁי__ ת״ז, — של חֹרֶשׁ, ושם חֹרְשִׁי, שם עוף: החורשי נקרא כן יען כי יאהב לשכון ולקנן בחורש קרוב לערים (תוה״א לביגהק, העוף קמו).

*__חַרְשַׁף,__ ש״ז, — מין עשב קוצי נאכל, Artischocke; artichaut; -choke: ועלי חרשף וכרתי ומטה רועה (קאנון ד ו ה ז).

חֲרֹשֶׁת, ש״נ, — מלאכת החָרָשׁ, das Arbeiten; travail; work: ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לחשב מחשבת לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחֲרֹשֶׁת אבן למלאת ובחֲרֹשֶׁת עץ לעשות בכל מלאכה (שמות לא ג-ה). — והשתמשו הסופרים החדשים בהשם חֲרֹשֶׁת, חֲרֹשֶׁת המעשה, במשמ׳ כללות המלאכה שנעשית בבתי המעשה, במכונות, וכדומה, Industrie.

*__חֵרֶשֶׁת,__ ש״נ, מ״ר חֵרְשׁוֹת, — אשה שיש לה המום באזנה שאינה שומעת: העיד ר״י בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט (גיט׳ ה ה). חרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת מן הקטן חליצתה פסולה (יבמ׳ קד:). שני אחין אחד פקח ואחד חרש נשואין לשתי נכריות אחת פקחת ואחת חרשת (שם קי.). אמר רבי חרשת היתה בשכונתינו לא דיה שבודקת לעצמה אלא שחברותיה רואות ומראות לה (נדה יג:). — ומ״ר: וכן שתי חרשות גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה (יבמ׳ יג ז). שתי אחיות חרשות או שתי אחיות אחת פקיחת ואחת חרשת (תוספתא שם יג ח).

---

[1]) פרשו רוב הקדמונ׳ במשמ׳ שתיקה, או במשמ׳ חשב מחשבות. אך יותר נראה שהוא כמו בערב׳ חרשׁ a) במשמ׳ שמירה, בפרט שמירה בסתר.

[2]) תרגם ריב״ג שרא, ר״ל בסוד. וכן רד״ק: והשם חרש בשש נקודות כלומר הלכו כך בשתיקה שהיו עושים עצמם כחרשים שלא ירגישו בהם. ע״כ. וכך החדשים, במשמ׳ בשתיקה, בסוד וסתר.

[3]) בערב׳ ההמונ׳ חֹרשׁ a) במשמ׳ יער. ואולי זה בא להלשון הערב׳ מהלשון העברית.

---

a) حُرش

חרש[1]), ממנו חֶרֶשׁ.

חֶרֶשׂ[2]), ש"ז, כהפס' חָרֶשׂ, מ"ר חֲרָשִׂים, — א) ח'מר שנשרף בכבשן ונהיה קשה, Terracotta, וּכְלִי חֶרֶשׂ, כלי עשוי מחרש: וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (ויקר' ו כא). ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במד' ה יז). כה אמר יי' הלך וקנית בקבק יוצר חרש (ירמ' יט א). לקוח את הספרים האלה וכו' ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים (שם לב יד). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכ' ד ב). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (משלי כו כג). תחתיו (של הלויתן) חדודי חרש ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ב) קֶטַע, שֶׁבֶר מכלי חֶרֶשׂ, Scherbe; tesson; potsherd: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד ולחשף מים מגבא (ישע' ל יד). יבש כחרש כחי[3]) ולשוני מדבק מלקחי (תהל' כב טז). ושתית אותה (את הכוס) ומצית ואת חרשיה תגרמי (יחזק' כג לד). — ומפני שאינו חלק השתמשו בו להתגרד בו: ויקח לו (איוב) חרש להתגרד בו (איוב ב ח). — ובכונה של זלזול: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ישע' מה ט).

א.**חרת**[4]), ממנו א.חֶרֶת, *חֲרִיתָה.

א.**חָרַת**, פ"י, עת' יַחֲרֹת, בינ' חָרוּת, — חרת אותיות על לוח, רשם אותן בעט ברזל חד, eingraben; graver; to engrave: והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחות (שמות לב טז). — ובהשאלה לאש: תורה שנתן הקב"ה עורה אש לבנה חרותה אש שחורה היא אש ומובללת באש חצובה מאש (ירוש' סוט' ח כב ד). — ובכלל במשמ' כתב, ואמר הפיטן: הכפר. דעו דרשו מעל ספר, כמו הוא חרות באמרי שפר, התשירו בו פני

[1]) בערב' حرش a) במשמ' קשה ולא חלק והכוך וגרוד.

[2]) מעקר משמ' הקושי ולא חֵלֶק שבהשרש. — [3]) י"ם חפי.

[4]) רק בעבר', וי"א שהוא הוא השרש חרש.

a) حرش

נדמה לעפר, ויזכור להם זכות עפר ואפר (שבת שקל', הכפר). הלא בחטאו בבן פרה, חרת עליהם גזרה, והנם באמירה סורה (שבת פרה, אם אסר). — ואמר המשורר: ונכרים בסמנים ואותות, בפגריהם רשומות וחרותות (רמח"ע, אשורל ביל). גבר אשר דת וחק חרת עלי לבו, ישמח בדעתו כגבור עת שלוף חרבו (הוא, גבר).

— נפע', *נֶחֱרַת, — נכתב, ובמשמ' נגזר: צדיק הוא יי' כי פיהו מרת, וערו ערו עד היסוד בה הוערת, ותמור עזי וזמרת, קינים עליה נחרת (ר"א קליר, קינ', איכה ישבה). יען אשר נוקש בעשר, נחרתו בו מיתות עשר (הוא, מוס' א ר"ה, אמץ אדירי).

— הפע', *הָחֳרִית, — כמו חרת: גאה מגיד מראשית אחרית, בנוי וחרב ובגוי באחרית, ומחובי קלקלתו החרית (ר"א קליר, קינ', איכה את). החרית אישון וחשך מיודע, וקדמונים חזוהו מגודע, אז לראשי דורות נתוצו נודע (שם). הושיעה יי' את עמך את שארית, תכרות להם ברית, כנם נביא והחרית, וכרתי להם ברית שלום (סלית' ד עפי"ת, בלוס תפפות). ייעד ארבעה פרקים והחרית, ידון במו נחלת שארית, (סלית' ער"ה, אל אלוס).

ב.***חרת**[1]), ממנו א.*חֲרוּת, ב.*חֶרֶת.

ב.***חָרַת**, פ"ע, בינ' חָרוּת, — שנהיה כמו *חָרוּת, כמו עלה הדקל: ניטלה האם שלה וחרותה[2]) בידי שמים (חול' ג ב). חרותה בידי אדם פסולה (תוספתא שם ג ו). איזוהי חרותה כל שצמקה ריאה שלה (גמ' שם נה:).

א.***חֶרֶת**[3]), ש"ז, — צבע שחור של רצענים ומעבדי עורות, Schwärze; noir; blacking: איזהו אדום בדם המכה שחור כחרת[4]) עמוק מכן טמא (משנ' נדה ב ז, ותוספתא שם ג יא). נוטל את החרת ונותן על גבי עור לבן ר' יוסי בי ר' בון אמר על גבי עור צבוע (ירוש' שם ב ג.). — ואמר הפיטן: נחן

[1]) עי' ערך *חָרוּת.

[2]) כך בנוסח', וכן במשנ' שבגמ' ירוש', וכן בגמ' בבלי (שם נה:), וכן באלפסי וכו'. אך בערוך ובכ"י: חרותא חירותא (ד"ס). והגמ' בעצמה פרשה את המלה, והוסיף הערוך: ראתה הברד או שמעה הרעם ופחדה ונתיבשה הריאה כשרה אבל ראתה בהמה אחרת שנשחטה וכיוצא בזה ופחדה ויבשה הריאה שלה טרפה.

[3]) אין לו אח בשאר הלשונות האחיות, ולא נתברר מקורו. — [4]) ואמרו בגמ' (שם כ.): חרת שאמרו

קדורגית כחרת [1]), אל תראוני שאני שחרחרת (יול׳ א׳ פסח, אור יבע).

ב׳·חֲרֶת, ש״ז, כהפס׳ חרת, — הרשם העמוק החרות בדבר חד: שימנה לתהלה לכבוד ולתפארת, וקיים לה חזון אשר התויתה בחרת, וגליתי להם עתרת שלום (סלית׳ ד עבי״ת, בלוס תכפות). גלף לוחות חרת [2]), יקרה מדר וסחרת (יול׳ ב פסח, אפיק).

*חֲשָׁאִי, חֲשָׁאִים, — עי׳ *חשי.

חשב [3]), ממנו חשב, חשב, חשב, חשבון, חשבון, מחשבה, מחשבת, *מחשב, *מחשבי.

חָשַׁב, פ״ע, עת׳ יחשב, יחשב·, תחשב, תחשבו, תחשבו, יחשבו, יחשבו, יחשבון, נחשבה, חשב, לחשב, תחשבני, יחשבה, — א) חשב האדם מחשבה, נצטרף בדעתו ובשכלו צרופים שכליים אודות מושג מהמושגים, נדמה לו בדמיונו כך וכך, denken, penser; to think, בפרט חשב מחשבה על ואל פלוני, היה בדעתו וברצונו לעשות דבר מה לפלוני: ויאמר אליהם יוסף (אל אחיו) אל תיראו כי התחת אלהים אני ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה (כראש׳ נ יט-כ). לכן שמעו עצת יי׳ אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (ירמ׳ מט כ). ויאמרו לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות (שם יח יח). ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות נשחיתה עץ בלחמו ונכרתנו מארץ חיים (שם יא יט). ולא יעמד כי יחשבו עליו מחשבות (דני׳ יא כה). ותבך (אסתר) ותתחנן לו (לאחשורוש) להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים (אסת׳ ח ג). — וחשב לעשות דבר: ושאול חשב (במה שאמר לדוד שיתן לו את בתו במאה ערלות פלשתים) להפיל את דוד ביד פלשתים (ש״א יח כה). אולי ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רע מעלליהם (ירמ׳ כו ג). חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון (איכ׳ ב ח). אשר חשבו לדחות פעמי (תהל׳ קמ ה). — וחשב דבר על פלוני, במשמ׳ חשד אותו בכך, היה בדעתו שפלוני עשה כך: ותאמר האשה (אל דוד) ולמה חשבתה כזאת על עם אלהים (ש״ב יד יג) — ב) חשב את פלוני לדבר, נדמה לו שפלוני הוא כך וכך: ויראה יהודה (את תמר שישבה בפתח עינים על הדרך) ויחשבה לזונה (בראש׳ לח יט), חשב ונדמה לו שהיא זונה. וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה (ש״א א יג). למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך (איוב יג כד). גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם (שם יט יה). — וחשב את פלוני כדבר, במשמ׳ זו: ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (שם יא). — ג) חשב לו דבר פלוני כך וכך, שם לבו לדבר שעשה פלוני והחליט זאת לו כך וכך: והאמן (אברהם) ביי׳ ויחשבה לו (אלהים) צדקה (בראש׳ יה ו). ויאמר (שמעי) אל המלך אל יחשב·לי אדני עון ואל תזכר את אשר העוה עבדך ביום אשר יצא אדני המלך מירושלם (ש״ב יט כ). אשרי אדם לא יחשב יי׳ לו עון (תהל׳ לב ב). — וסתם, הוא יחשב·לו, ישים דעתו לו, למעשיו, למעמדו, וישלם לו שכר בעד זה: ואני עני ואביון אדני יחשב·לי עזרתי ומפלטי אתה (תהל׳ מ יח). — ד) חשב את פלוני, היה פלוני בעיניו נכבד ורב הערך: הנני מעיר עליהם את מדי אשר כסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו (ישע׳ יג יז). הפר ברית מאס ערים לא חשב אנוש (שם לג ח). איש מכאבות וידוע חלי וכו׳ נבזה ולא חשבנהו (שם נג ג). ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי׳ ולחשבי שמו (מלאכ׳ ג יו). — ואמר בן סירא: אל תחשובך במתי עם זכור כי עברון לא יתעבר (כ״ס גני׳ ז יו). — חשב דבר לכך וכך, התנהג בו כאלו היה כך וכך: יחשב (הלויתן) לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה (איוב מא יט). ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה (שם כג-כד). — ה) חשב, וחשב מחשבות, עין בדבר והתבונן וחקר בו כדי לדעת איך לעשותו, כדי לדעת לעשות דבר הדש

דין תניא נמי הכי שחור כחרת ושחור שאמרו דיו ולימא דיו אי אמר דיו הוה אמינא כי פכחותא דדיותא קמ״ל כי חרותא דדיותא. ע״כ. והוסיף הערוך, וז״ל: והשחור כחרת פי׳ חרת הצביעה שצובעין בה העורות. — [1]) כך נקוד גם במחזור׳ מנוק׳ כ״י עתיקים בביה״ס כונתנסי שברומא.

[2]) מהחרוז עם סחרת נראה כי זה חרת צ״ל נקוד ת קמוצה ר סגולה, וכ״ה בהמחזור׳ המנוק׳ הנדפסים, והוא שם ע״מ אבן.

[3]) בערב׳ חשב a) ממש כמו בעברית. בכל המשמעות.

---

a) حشب

דבר של תחבולה ומבונה: ואמלא אתו (את בצלאל) רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה לַחְשֹׁב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שמות לא ג-ה). ואת המשכן תעשה עשר יריעת שש משזר ותכלת וכו׳ מעשה חֹשֵׁב תעשה אתם (שם כו א). עשי כל מלאכה וְחֹשְׁבֵי מחשבת (שם לה לה). ויעש בירושלם חשבנות מחשבת חוֹשֵׁב להיות על המגדלים ועל הפנות (דהי״ב כו יח). הפרטים על פי הנבל כדויד חָשְׁבוּ להם כלי שיר (עמו׳ ו ה), המציאו והבינו. — ומצוי בתו״מ ובסהמ״א: חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה (ברכ׳ ו.). מי גשמים שחשב עליהם להדיח את האיצטרובלין (כ״ב סו:). שבעלה (של הנואפת) חושב בו (בהממזר) שהוא בנו ומנחילו עם בניו (מד״ר במד׳ יא). שכל גזילות שגוזלין לישראל אין חושבין עצמם עון אלא חושבין שכל מה שעושין להם מן היושר (שם י). אמר הקב״ה אני חשבתיה לטובה והם חשבו לרעה (סוט׳ לה.). — וחשב בדעתו: עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי (מד״ר במד׳ כב). ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח (כלה רבתי ג). תן דעתך עד שיצא מפיך חשוב מעשיך בדרך ארץ ותן שכר לפסיעותיך (דא״ז ג). — ואמר המליץ: ואם שכיר יהי לך ועבדך חשוב אותו כאלו הוא ילדך (רה״ג שערי מוס׳). — ו) *עשה חֶשְׁבּוֹן, rechnen; faire le compte; to count: ואם אמרו גדולים (שבבנים) אין אנו יודעים חשבונות שחשב [1]) אבינו עמך פטורין (ב״ק קיב.). אמר לו (הונגטים לריב״ז) משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב א״ל למה אמר לו הונגטים מפני שהיו כ״ב אלף בכורות ועוד וכו׳ (מד״ר במד׳ ד). — ופעול *חָשׁוּב, הדבר חשוב כך וכך, הוא כאלו היה כך: ויום אחד בשנה חשוב שנה (ר״ה ב:). ד׳ חשובין כמתים עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים (נדר׳ סד:). לעולם יהו כל בני אדם חשובין לפניך כלסטים והוי מכבדן כר״ג (דא״ר ה). — ואמר המליץ: דעה צורך בלב שלם ודע כי מעשיך הישרים חשובים על אלהיך כמלוה (ר״ב הנגיד בן משלי). — *ואדם חשוב[1]), דבר חשוב, נכבד, רב הערך: אתה אומר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו (מכי׳ בא, פתיח׳). לאדם שנשא אשה על אשתו חשובה ממנה אין מתקנאה בה (ע״ז נה.). הוי קטן בעיני עצמך יהי חלקך ברוך לעולם עין טובה ונפש חשובה ילמדך לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה (כלה רבתי ה). שאינו דומה מבייש נערה חשובה וממשפחה מיוחסה למבייש קטנה עניה בזויה (רמב״ם, נער׳ בתולה ב ד). — ודבר׳ לא בע״ח: עלשין חשובות הן (ירוש׳ שבי׳ ז ב). מריבת הים והיבשה מי היא יותר חשובה ודרושה (ר״י חריזי לד). שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקה והרחמנות (שבט יהוד׳ ז). — וחשוב לדבר, הוא חשוב וכדי שיהיה כמו הדבר הזה: ר״ג אומר (תמרות של תלתן) חשובות הן לאוכל ורבנן אמרו אין חשובות לאוכל (ירוש׳ מעשר׳ א א).

— נפע׳, נֶחְשַׁב, עת׳ יֵחָשֵׁב, — א) נחשב הדבר לו כך וכך, ונחשב הדבר כך וכך, היה הדבר הזה בעיניו או בעיני כל כאלו היה כך: הלוא נכריות נֶחְשַׁבְנוּ לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספנו (בראש׳ לא יה). כל הגוים כאין נגדו מאפס [2]) ותהו נֶחְשְׁבוּ לו (ישע׳ מ יז). — ובפרט עם ב הדמיון: פרסות סוסיו בצר נֶחְשָׁבוּ וגלגליו בסופה (שם ה כח). אכתוב לו רבו תורתי כמו זר נֶחְשָׁבוּ (הוש׳ ח יב). הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נֶחְשָׁבוּ (ישע׳ מ יה). כקש נֶחְשְׁבוּ תותח וישחק לרעש כידון (איוב מא כא). מדוע נֶחְשַׁבְנוּ כבהמה נטמינו בעיניכם (שם יח ג). כי עליך הרגנו כל היום נֶחְשַׁבְנוּ כצאן טבחה (תהל׳ מד כג). הפככם אם כחמר היצר יֵחָשֵׁב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע׳ כט יו). — ונחשב לדבר, כמו כדבר: הלא עוד מעט מזער ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יֵחָשֵׁב (שם יז). בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נֶחְשְׁבוּ לנבלי חרש (ד״ס).

[1]) כך בלי יוד אחרי חית בכל הנוסח׳ וגם בב״י (ד״ס). — [1]) בערב׳ חשיב a), ואמר ריב״ג: ומנ הד׳א קאלת אלאואיל לדגל אלשריף אדם חשוב, ע״כ, ובעבר׳: ומזה (ממשמ׳ כבוד וגדולה שבשרש חשב) אמרו הקדמונים לאדם נכבד אדם חשוב. — [2]) ואולי כאפס.

a) حسيب

מעשה ידי יוצר (איכ׳ ד ב).—ונחשב עַל דבר במשמ׳ זו: ובתי החצרים אשר אין להם חמה סביב עַל שדה הארץ יֵחָשֵׁב גאלה תהיה לו (ויקר׳ כה לא). — ב) נֶחְשַׁב הדבר, היה הדבר חשוב בעיני כל, ורב הערך: כסף לא נֶחְשָׁב בימי שלמה למאומה (מ״א י כא). חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נֶחְשָׁב הוא (ישע׳ ב כב). — ״אדם נחשב, ודבר נחשב, כמו חשוב: ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך (הקד׳ תו״ה). אם תעזוב המים העבים זמן רב לא ישקע מהם דבר נחשב (קאנון א.ב ב. יו). — נחשב הדבר לפלוני כך וכך, נתקבל הדבר מפלוני באלו היה כך וכך: וְנֶחְשַׁב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן (במד׳ יח כז). בהרימכם את חלבו ממנו וְנֶחְשַׁב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב (שם ל). — ונחשב הדבר לפלוני, הסכימו כאלו עשה פלוני: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא ירצה המקריב אתו לא יֵחָשֵׁב לו פגול יהיה (ויקר׳ ז יח). איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב וכו׳ ואל פתח אהל מועד לא הביאו וכו׳ דם יֵחָשֵׁב לאיש ההוא דם שפך (שם יז ג-ד). מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים קללה תֵּחָשֶׁב לו (משלי כז יד). — ונחשב לו לדבר: ויפלל (פינחס) ותעצר המגפה וַתֵּחָשֶׁב לו לצדקה לדר ודר (תהל׳ קו ל-לא). — ונחשב על דבר, לדבר, הוא שיך להדבר: מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תֵּחָשֵׁב (יהוש׳ יג ג). כי גם בארות תֵּחָשֵׁב על בנימן (ש״ב ד ב).

— התפ׳ הִתְחַשֵּׁב, — א) התחשב בדבר, כמו נפע׳ היה בחשבון הדבר, היה שיך לו: כי מראש צורים אראנו (את עם ישראל) ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יִתְחַשָּׁב (במד׳ כג ט).—ובמשמ׳ זו במשנה: אמר ר״ע יש לי חמשי השפוד התחוב באהל וכו׳ אמרו לו אין האהל מתחשב (אהל׳ א ג).—ב) ״היה אדם חשוב, נכבד, angesehen s.; être distingué: be distinguished: מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב [1]) הוא הרי זה לא ירחוץ (בבי׳ ח. י).—ובמשמ׳ הקפיד ונתן דעתו: לא ישא אדם ויתן עם הגוי ביום אידו ולא יקל עמו את ראשו ולא ישאל בשלומן במקום שמתחשב (תוספתא ע״ז א ב). —ובמשמ׳ ״התגאה, עשה א״ע חשוב: מי שמתחשב על בני אדם אינו מבין עניני הזמן (מכת׳ הפני׳ 60). — ג) ״חשב וחשב בנפשו בדבר מהדברים, nachdenken; reflêchir; meditate: ויפול אברהם על פניו להתבודד ולהתחשב בדבר ההוא באופן שלא יטרידוהו הדברים החמריים המושגים בחושים (ר״י אברבנל, לך לך, ויהי אברהם).— והשתמשו הסופרים החדשים בדבור התחשב עם דבר לפי לשונו, הלעז במשמ׳ השגיח בדבר, שם לבו להדבר.

— פעל חִשֵּׁב, — א) שחִשְּׁבוּ בדבר, ובמשמ׳ מדמה, שנמצא רק בדמיון, במחשבה: ותכלית הענינים ההם (רכיבת ימים ולמוד חכמות) מחושבים לא הכרחיים (מאזני צדק לאלגזלי 67). ולפיכך כשהשמש על האופק יחצוב האופק העגולה המחושבת בלב חציה (מאיר אלדבי שבי״ל ב ד).—ובמשמ׳ עסוק במחשבות: והמחושב או הדואג לא יטחן המעט קל העכול (תרגום גלינוס כ״י פריז).—ב) ״ממון מְחוּשָּׁב [1]) ממון בעין, במזומנים, שנותנים תיכף ומיד: הנותן לחברו ד״מ מאה זהובי׳ מאלו הפתקי׳ כדי שישלם לו אחר עבור שנים או שלשה חדשים מאה זהובים במעות מחושבים היש חשש איסור (שמש צדקה, א׳ מורפ׳ א). מקץ ימים נפלה קטטה בין בעלה רבקה ואחיו ובסבת קטטה זו באתה רבקה ברצון בעלה וברצונה לב״ד לטעון מאת אחי בעלה שיחזיר תשע אלפים פוצי מחושבים שנתנה בתפוסת הבית (עמו׳ תי ריקי, בו״ת הדר׳ אליהו ח). ואם לא תרצה (האלמנה) לעמוד עמהם (עם החורגים) שיתנו לה מדי חדש בחדש די ספוקה במעות מחושבים בב״ב סך מעות לכל חדש (שם כד).

חֵשֶׁב [2]), ש״ז, מ״ר חֲשָׁבִים, — בעין חגורה מקשטה יהדק בו אדם לבוש על גופו, בפרט באופן שקצהו האחד שיושם על הכתף הימנית תעבר מאחור מתחת לבית השחי של יד השמאלית וקצהו השני מהכתף השמאלית תעבר מתחת לבית השחי הימני ויקשרו שני קצותם יחד על החזה, זה בזה, geschm. Gürtel; ceinture ornée; adorned girdle: וְחֵשֶׁב [3]) אפדתו אשר עליו (על האפוד) כמעשהו

---

[1]) ואמרו בירוש׳ שם: ואם היה אדם של צורה.

— [1]) עפ״י לשון לעז in contanti.

[2]) לא נתברר מקורו, ואולי כמו בערב׳ וִשאח a) ועי׳ הערה שלקמן. — [3]) ת״א השבעים והולגתה תרגמו

a) وِشَاح

ממנו, היה זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמות כח ח). ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו

במשמ׳ מלאכת ח̇שב ואריגה, הפשיטא המיאן, רסע״ג ש פ ש ג ובן ריב״ג, וגם החדשים כמו״כ במשמ׳ מלאכת אמנוּת, וביחוד לפי הענין חגורה. ואולם קצת קשה למה נקראה כך דוקא החגורה והלא גם כל שאר הכלים שנזכרו בענין היו כלים מלאכת חשב. והנה, בין שמות החגורה בערב׳ יש השם וִשאח a), אך אין בערב׳ שרש ושח באיזו משמ׳ שנוכל לאמר שממנה נסתעף השם ושאח להגורה, ואין גם פעלים מצרוף ושח זולתי הפעל הנגזר מהשם ו ש א ח, ולכן יש לשער כי זו מלה שאולה בערב׳. וסמך לזה עוד שהיא לא מלה ערב׳ מקורית, ממה שהזכיר אבן שידה שבשם הפעולה אומרים אלתפשק ואלתושח, מוכח שפקפקו בהכתיב העקרי של מלה זו. ואולי הוא השם חֵשֶב שאנו עסקים בו, ואולי גם בעבר׳ אינו עברי בעקרו מהמושג חשב במשמ׳ אריגה, אלא שאול הוא בשתי הלשונות מאיזו לשון אחרת ובכל אחת מהן נשתנה קצת צרוף האותיות לפי רוחה של הלשון. ואין לברר איזו היא הצורה העקרית לפי הלשון שממנה בא השם הזה לשתי הלשונות, העברית והערב, יחד. ואולי העקר היה ושאח, ונשתנה בעברית לחֵשֶב בכח מדרש מלים המוני, מפני הדמיון עם הפעל חשב במשמ׳ אריגה. ונרויח בזה שנוכל לקבוע ביחוד מהותו של החשב וצורתו ואופן השמוש בו, כי השם ושאח מבואר היטב בכל פרטיו בהמלונים הקדמונים הערבים, וז״ל אלגוהרי בהצחאח: אלושאח באלכשר שי ינשג׳ מנ אדים עריצ׳א וירצע באלגוהר ותשדה אלמראה בינ עאתקהא וכשחהא, ע״כ, ובעבר׳ ושאח בוו חרוקה דבר יארג מן עור רחב ויקבעו בו פנינים וכדומה ותהדקו האשה בין כתפותיה ובין חלציה. וביותר באור אבן שידה בערך לבושים (מחֹ׳ן ד לח): ולא יכונ אלושאח ושאחא חתי יכונ מנט׳מא בלולו או ודע, ע״כ, ובעבר׳: ולא יהיה הושאח ושאח עד שיהי תרוז בפנינים או צדפים. ובאר שם אבן שידה בפרט אופן לבישת הושאח ואמר: אלתפשק ואלתושח ואחד והוא אנ יתושח באלתוב ת׳ם יחרג׳ טרפה אלד׳י אלקאה עלי ימינה מנ תחת ידה אלישרי וטרפה אלד׳י אלקאה עלי עאתקה אלאישר מנ תחת ידה אלימני ת׳ם יעקד טרפיהמא עלי צדרה, ע״כ, ובעבר׳: תפשק ותושח הכל אחד והוא שישים הלבוש ואח״כ יוציא הקצה שהטיל על ימינו מתחת לידו השמאלית והקצה שהטיל על כתפו השמאלית מתחת ידו הימנית ואח״כ יקשר שני קצותיו יחד על חזהו. וכעין זה גם בלשאן אלערב, בדבר מהותו וצורתו של הושאח ואופן לבישתו, יוכל זה נאות מאוד לפי הענין בדבר חשב האפוד.

---

a) وِشَاح

לעמת מחברתו ממעל לְחֵשֶׁב האפוד ולא יזח החשן וכו׳ מעל האפוד (שם כח). והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפד ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בְּחֵשֶׁב האפד (שם כט ה). ויתן עליו (משה על אהרן) את האפד ויחגר אתו בְּחֵשֶׁב האפד ויאפד לו בו (ויקר׳ ח ז). — ואמר המשורר במליצה: ואם כנור ואם מחול ועוגב בקול נוסדו והיו לאחדים בחין שרות כוללות חן ותבוקות כלי שירים כאם חובקה ילדים, ערבות קול ומנעימות זמירות ב ח ש ב חן וכל יופי אפודים מרימות קול עלי הרי בשמים בלי מורא ומבלתי פחדים (לקו״ק נג).

חֶשְׁבּוֹן, ש״ז, מ״ר חֶשְׁבּוֹנוֹת, — עיון ומחשבה שכלית, ובפרט פעולת מי שמחשב מספרים יחד, שמחברם זה עם זה או מחסרם זה מזה או כפלם זה בזה, d. Denken, Berechnung; raisonnement, calcul; reasoning, counting: סבותי אני ולבי לדעת ולתור ובקש חכמה וְחֶשְׁבּוֹן ולדעת רשע וכסל (קהל׳ ז כה). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וְחֶשְׁבּוֹן ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה (שם ט י). ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חֶשְׁבּוֹן אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי (שם ז כז). — ואמר בן סירא: עם נבון יהי חשבונך וכל סודך בינותם [1] (כ״ס גני׳ ט יה). כלי יוצר לבער כבשן וכמהו איש על ח ש ב ו נ ו על עבדת איש יהי פריו כן ח ש ב ו ן על יצר איש (שם כ ז ה ו). — ובמשמ׳ החשבון של מספרים, של עסק וכדומה: על ח ש ב ו ן חובר וארח ועל מחלקות נחלה (כ״ס גני׳ מב ג). — ומצוי מאד במשמ׳ זו בפרט בתו״מ: הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה אם יש לו פרנסה ממקום אחר מוציא לפי ח ש ב ו ן ואם לא מוציא חלה אחת על הכל (חלה ג ח). שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי חשבון (אבות ד כב). דגים שנתבשלו עם הקפלוטות של מעשר שני והשביחו השבח לפי ה ח ש ב ו ן (ירוש׳ תרומ׳ י א). גיזבר נאמן ובקי ב ח ש ב ו ן היה (משה רבנו) (שם סנה׳ סוף א). ח ש ב ו ן מרובה בולע לחשבון ממועט (שם ר״ה א נו:). ח ש ב ו ן מום הוא יודע (שם ע״ז ב מב.). כשבלל (משה רבינו) מנין הלוים בסוף

---

[1]) יש מפקפקים באמיתות מלה זו.

מפני מה פחת מהן ג׳ מאות מן מנין הראשון הוי לא גנב אותן מן החשבון אלא כדי שיתנו אותן רע״ג בכורות ה׳ ה׳ סלעים לאהרן אחיו (מד״ר במד׳ ד). כל החשבונות שצריך להן בין לשעבר בין לעתיד לבוא אין מחשבין אותן בשבת (תוספתא שבת יז ט). למלך שהיה יושב ומחשב חשבונות באו ואמרו לו נשבה בנך ונתקלקלו חשבונותיו (ירוש׳ תעני׳ ד כח ג). הגוזל ומאכיל את בניו פטורין מלשלם וכו׳ ואם אמרו גדולים אין אנו יודעין חשבונות שחשב אבינו עמך פטורין (ב״ק קיב.). כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (ב״ב ט:). בואו ונחשב חשבונו של עולם (שם עח:). מדלג (הקב״ה) על החשבונות ועל הקצים ועיבורין ובהודש הזה אתם נגאלין (מד״ר שה״ש, קול דודי). כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלם וכל מי שהיה רוצה לחשב היה רץ ומחשב שם (שם איכ׳, ספקו עליך). למי שאמר לחבירו השאילני זהוב אחד אמר לו איני מכיר חשבונך (שם דבר׳ ד). והוא (יוסף) נכנס למלאכתו לחשוב חשבונותיו של רבו (שם בה״ש א א). אמר להם (משה לישראל) הואיל והוא (הקב״ה) חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים (שם, קול דודי). חשבונותיך אלינו כל אותם שני אלפים וארבע מאות וארבעים ושמנה שנים עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב״ה יושב וחושב חשבונות ומעבר עיבורים (פסיקתא רב׳ טו).—ואמר הפיטן: אימתי בחיל כפור, בעותה בחשבון הספור, גלתי כהצדק פור, דולק כנמצא חפור (יוצר א סוכ׳, אימתי). היאך לדקדק חשבון לכל דבר, לבל יוגלם חשבון וישטף ויעבר (סלוק לפ׳ בקל׳, אז ראית). יפקוד עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב להם חשבונות, להפילם לתופת הראונות (סלוק שב׳ זכור, אלהים). לכן נבוכות כל עשתונות, ונבהלות כל החשבונות, וכל שרעפים וכל הרהורים, נלאים לשום בו שיעורים (שהי״ת ליום ה).—ומ״ר ״חשבונים, חשבוני: מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני, אף כי עמדה לי זכות איתני, ועתה נטשתני וכלו חשבוני, אפסו עתותי וגם עברו זמני, וכצאן לטבח נתתי ביד מעני (שבת ב׳ את״פ, אימתי).—ועשה חשבון: לוף שעברה עליו שביעית ר״א אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים (שבי׳ ה ג).

מצילין (מן השרפה) סל מלא ככרות וכו׳ ואומר לאחרים בואו והצילו לכם ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת (שבת עז ג). וכן ערב פסח בירושלם שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ואוכל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום טוב (שם כג א). אין אנו יודעים מה חשבון עשה עמכם אבא (תוספתא ב״ק יכא). כהן שבא אצל ישראל לעשות עמו חשבון והדליק על גביו שמן שריפה (ירוש׳ סוף תרומ׳). אין אנו יודעין אם עשה אבינו חשבון באחרונה (שם ב״ק י ז:). בא (החנוני) לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר (תנחומא בלק כד).—נתן חשבון, נתן דין וחשבון: דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון (אבו׳ ג א).—״ספר חשבונות, הספר שכתובים בהם החשבונות של אדם: ועכשיו באת לתבעני והרי ספר חשבונות של אבי מצוי ויש לו עליך הוצאה וחשבון (תבו׳ הגא׳ גני׳, גנזכ׳, 284).—״סך חשבון: בעבור היות חשבון עשרה סך חשבון (ראב״ע איוב יט ג).—וחכמת החשבון, החכמה המלמדת מלאכת החשבון, Arithmetik; ·méthique: דעה חכמה ואם דעתה פליאה, דעה חשבון ובין ספרי רפואה (רה״ג, מוס׳ השכל). כאשר נסיר הא׳ מן הי׳ ישארו ט׳ והם סוף המספרים הנמצאים בחכמתו של השם ית׳ ועליהם מתגלגל כל החשבון אשר בכל העולם (פי׳ יציר׳ לדונש בן תמים, כז). וחכמת החשבון נחלקת לשני חלקים האחד חכמת החשבון המעשית והאחר חכמת החשבון העיונית (ראב׳ חכמ׳ לרב״ע פלקיירא 41). ויחל מחכמת החשבון וימצא איש חכם מכת פיתאגוריים (הוא, המנקש).—וחכמי החשבון: כתוב בספרי חכמי החשבון כי הרוצה לדעת כמה המחובר מן המספרים שיעברו על הסדר עד סוף מספר ידוע יכפול אותו על חציו (ראב״ע, ספר המספ׳ ג). וחכמי החשבון שמו המספרים הראשונים במעלות (שם). — ובמשמ׳ סכום: דע כי כל חשבון הוא חברת אחדים (ראב״ע, ס׳ המספר ב). לכפול חשבון על עצמו או על אחר או לכפול חשבון אחד על שנים חשבונות או יותר (שם, הקדמ׳). כפלנו ב׳ על ג׳ והנה עלו ששה וזהו החשבון השמור (שם א). ועתה אתן לך כלל איך תחלק כל חשבון בין שיהיה אחד או שנים (שם). לגרוע חשבון אחד מחשבון אחר וכו׳ לגרוע חשבונים רבים מחשבונים רבים (שם ד). — ״חשבון

עגול: ובעבור כי חשבון חמשה הוא אמצע בט׳ המספרים על כן נקרא חשבון עגול כי הוא מתגלגל על עצמו כי מרובעו יש בו חמשה (ראב״ע, ספר המספר). וחמשה וששה חשבון עגול כי שניהם אמצעים (הנ״ל, יסוד מורא יא). — ״חשבון הודו, החשבון באותות המספר המיוחסים להודו: ואנחנו נחשוב בחשבון הודו י׳ אלפים משא חרדל וספרנוה וערכנוה יצא חשבון המדה (פי׳ יצירה לדונש בן תמים, כז) — ״חשבון האבק[1]): בספר אשר חברתי הנקרא הפתח הודו הנודע בחשבון האבק (פ׳ יצי׳ לדונש בן תמים, כז). — ועי׳ *שִׁעוּר, ״חכמת השעור.

חִשָּׁבוֹן[2]), ש״ז, מ״ר חִשְּׁבֹנוֹת, — מכונה, בפרט מכונת מלחמה לקלוע מרחוק אבני קלע גדולות וכדומה, Maschine, Wurf; baliste; -ta: ויעש (המלך עזיהו) בירושלם חִשְּׁבֹנוֹת[3]) מחשבת חושב להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (דהי״ב כו יה). — ובהשאלה, תחבולה ומזמה: ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חִשְּׁבֹנוֹת[1]) רבים (קהל׳ ז כט).

·· חֶשְׁבּוֹן, ש״ז, — מחשבה, ואמר המשורר: אם אשכונה מזרח אני הוא מערב ישכון ועלי לא יחשוב חִשָּׁבוֹן[2]) (עמנ׳, מחבר׳ ז).

·· חֶשְׁבּוֹנִי, ת״ז, לנק׳ חֶשְׁבּוֹנִית, — של חשבון, מטבע החשבון, — ושם החֶשְׁבּוֹנִי, יודע חכמת החשבון: השיב החשבוני זאת החכמה נפלאה וחכמים גדולים דקדקו בה (המבקש לרש״ט פלקיירא). ויקרא המבקש עם החשבוני בחכמת החשבון עד מלאת לו שנת תמימה וכו׳ וילך המבקש לדרכו והחשבוני ישב במקומו (שם).

·· חַשְׁבָּן, ש״ז, — בעל חשבונות, יודע לחשב חשבונות: והיו המלכים הראשונים אשר היו משימין דעתן להעמיד הדבר הזה (ארך ורחב כדור הארץ) על בוריו ממנים אנשים חכמים וחשבנים בכל מדינה ומדינה (ר״א בר״ח הנשיא, העבור א ה). ואלו החושבים על הדרך הזה הם החשבנים מהם (מהישמעאלים) והם אנשי מערב ומזרח (שם ט). שראו קצת החשבנים שבחלוף הזה בא להטעות ולהשתבש בו הלומדים ולהתחלף עליהם (שם ז). ואולם דקדוקו הנפלא יותר משאר החשבונות היוצאים מתחת יד שאר החשבנים הוא מטעמים רבים הא׳ שכבר פשט המנהג אצל שאר החשבנים לגרוע ערך החלוף מזמן המולד או הניגוד האמתי (עמנו׳ בן יעקב, שש כנפים, תכונה, כ״י פריז).

·· חַשְׁבָּנִי, ת״ז, לנק׳ חַשְׁבָּנִית, — של מחשבה: הכח המציירת היא הרמיונית והמכרת היא החשבנית (מדר׳ התכמ׳ ליהוד׳ הכהן, כ״י ברלין). ענין הצורה תביאנו הזכרנית וחקיקתה תביאנו הדמיונית והרכבת הענין אל החוק תתנהו החשבנית והיא המכרת ומשגת מה שאפשר לה להשיג מאמתת בוראה יתברך (מ׳ הלדכי, ש״א ד א). — ונפש חשבנית וכדומה: ואם יהיה האדם שלם במעלת הנפש

---

[1]) לא נתברר לי מהו, ולא מצאתי שם זה בספר אחר.

[2]) משק׳ קִלְּשׁוֹן, קִמְּשׁוֹן, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) מפני שלא נמצא במקרא מ״ר מן חֶשְׁבּוֹן ולא מ״י מן חִשְּׁבֹנוֹת ובהיות שכמעט בפסוק אחד ובענין אחד (קהל׳ ז כז-כט) נמצא מ״י חֶשְׁבּוֹן ומ״ר חִשְּׁבֹנוֹת, יש לשער אולי כי חִשְּׁבֹנוֹת הוא מ״ר מן חֶשְׁבּוֹן, ושכך אמרו אולי באמת בזמן ההוא בדבור החי ליחיד חֶשְׁבּוֹן ולרבים חִשְּׁבֹנוֹת. אבל קצת קשה, כי לפי תנועת החית נראה כי ההברה חשבֹנות בחית חרוקה היא הקדומה, מזמן קודם שנשתנה החירק לסגול, ולפי הברת הבית נראה כי חשבון בבית דגושה היא היותר קדומה מזמן קודם שנתרככה הברת הבית. ולכן עדיף לקבל דעת רוב המדקדקים הקדמוני׳ והאחרונ׳ שהחליטו כי הן שתי מלים מיוחדות ומ״ר של חֶשְׁבּוֹן הוא חֶשְׁבּוֹנוֹת, ולמ״ר חִשְּׁבֹנוֹת הניחו מ״י מיוחד. והנה אמר רד״ק בהשרשים שלו כי דגש השין בחִשְּׁבֹנוֹת לתפארת, אך לא באר בפרוש אם ביחיד מוכרת השין קמוצה או כמו״כ שואית. ורוב החדשים (גם Barth NB §196 b) החליטוהו בשין קמוצה, רק בטכר (Bö. § 750) אמר שהשין שואית, כמו קלשון, וכמו שהחליט רד״ק גם קמשונים מן קמשון במם דגושה שואית, עי׳ זה הערך. ואולי דגש השין אינו לתפארת הקריאה כ״א לציין שהבית אחריה היא רפה, ונקבעה כך ההברה במלה זו, שהיא מזמן מאוחר, אחרי שכבר נהיה הבדל בהברת האות ב בין דגושה ורפויה, כדי להבדילה מהשם חשבון, ומפני שלא היה שמושה מצוי בלשון נשמר החירק בהויתו ולא נשתנה לסגול. — [1]) עי׳ הערה שלמעלה, וגם כאן אפשר לבאר חשבונות במשמ׳ מכונה אלא שהיא בהשאלה במשמ׳ תחבולה ומזמה, ממש כמו המלה machination בלעז.

[2]) כך מנוק׳ בהנדפס וכך נראה לפי מספר התנועות, שבשתי המלים יחשב חשבון צ״ל חמש תנועות, ומהטור השני של החרוזה נראה כי אינו חושב חטף פתח במספר התנועות.

הדברנית ובמעלת הנפש החשבנית אי אפשר שלא יתנבא (ע"ח לר"א הקרא' לז).

***חשד** [1], ממנו *חֲשַׁד, *חֶשֶׁד, *חָשֵׁד, *חֲשָׁדָה, *חַשְׁדָן.

***חָשַׁד**, פ"י, עת', יַחְשֹׁד, חֲשַׁדְתַּנִי, חֲשָׁדֵנִי, חָשׁוּד, חֲשׁוּדָה, חֲשׁוּדִים, חֲשׁוּדוֹת, — פלוני חָשׁוּד על דבר, בדבר, יש סבה לחשב שהוא עשה הדבר, verdächtigen, soupçonner; to suspect: החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר צבאים ולא עורות שאינן עבודין (בכור' ד ז). החשוד להיות מוכר תרומה לשם חולין אין לוקחין ממנו אפילו מים או מלח (שם ט). החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות החשוד על המעשרות אינו חשוד על השביעית החשוד על זה ועל זה חשוד על הטהרות ויש שהוא חשוד על הטהרות ואינו חשוד לא על זה ולא על זה זה הכלל כל החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו (שם י). הנותן לפונדקי' מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף (דמאי ג ה). משאלה אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע' ה ט). שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת (טהר' ז ט). אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עובדי אלילים מפני שחשודין על הרביעה ולא תתייחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים (ע"ז ב א). והיו (המצריים) סבורין שכל מי שיש לו ד' או ה' בנים אין מת אלא הבכור שבהם והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים (מכי' בא יג). עם הארץ שקבל עליו דברי חבירות וכו' אינו חשוד אלא על אותו דבר בלבד (תוספתא דמאי ב ג). מוכרין ומוציאין זבלים ערב שביעית מישראל החשוד על השביעית (שם בבי' א ד). ישראל החשוד להכנים פירותיו לתוך ביתו פירותיו מתוקנין (שם תרומ' ד יב). נכרית מיילדת את בת ישראל בזמן שאחרים עומדין על גבה בינו לבינה אסור מפני שחשודין (הגויים) על הנפשות (שם ע"ז ג ג). לא אמרו (שלוקחים שמן ערב שביעית) אלא בשאינו יודע אם החשוד אם אינו חשוד הא דבר בריא שהוא חשוד אסור (ירוש' בבי' ח לא.). אמר ר' אבין אינו חשוד לקלקלה בידי שמים בבית דין הוא חשוד לקלקלה (שם גיט' א מג.). חשודה היא (אשה) לקלקל עצמה בדי לקלקל צרתה (שם יבמ' יה יה:). חבירין אינן חשודין לא לאכול (דמאי) ולא להאכיל (שם דמאי ב כב ד). הרועין והחמסנין והגזלנין וכל החשודין בממון עדותן בטילה (שם שבוע' ז לז ד). עכשיו שאין להם (להכותים) לא מצוה ולא שירי מצוה חשודין הן ומקולקלין הן (שם פסח' א כז:). לא יצא כשהוא מבושם לשוק וכו' במקום שחשודים על משכב זכור (ברכ' מג:). כל העבדים חשודים על הגזל אבל זה (יוסף) וילקט יוסף את כל הכסף כל העבדים חשודים על הערוה אבל זה ולא שמע אליה (מד"ר ברא"ש פו). מכאן לחושד את חבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (ברכ' לא:). יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו (מו"ק יח:). כל החושד בכשרים לוקה בגופו (יומ' יט:). אמרה ליה (חנה לעלי הכהן) לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה (ברכ' לא:). אמר לו (בעה"ב לפועלו) בשעה שאמרת תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתני אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך (שבת קכז:). מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו וכו' אמר להן (לתלמידיו) בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי (שם). אמרו לו (המלאכים לאברהם) וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם (ב"מ פו:). הוא (הכה"ג) פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי (יומ' יט:). הרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור שלא יחשדוך אחרים בעבירה (מדר' תנא', דבר' כב ה). למדתך תורה דרך ארץ שהנשבע בפני חברו לא יתירנו אלא בפניו שלא יחשדנו שהוא נשבע לשקר (מד"ר שמות ה). ובעלי רואה אותי (מסתתרת עמך) וחושדני ומוליכני אצל כהן ומשקה אותי מי המרים (פסיק' רב' מג). ואם היה שומע (אהרן) על אדם בעולם שרוצה לילך לדבר עבירה בלילה היה יוצא בדרך וכשהיה מוצאו אומר לו בני מפני מה אתה מהלך בדרך שמא יחשדוך בני אדם בדברים רעים (תנחומא חקת, הוספה ב).

—נפע', *נֶחְשַׁד, — שחשדוהו בדבר: ספיחי חרדל מנתרין

---

[1]) קרוב לשרש הערבי חשד[a]) במשמ' קנא.

[a]) حشد

שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה (שביע׳ ט א). שונא (הוא) כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה אמרו לו לא נחשדו ישראל על כך (סנה׳ ג ה). שלא נחשדו (בנות ישראל) על בתמיהן (נדה ז ג). שלא נחשדו (ישראל במצרים) על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם (מכי׳ בא ה). שהיו בני אדם כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל (ספרי מטות קנז). עם הארץ שקבל עליו דברי חבירות ונחשד על דבר אחד נחשד על כולן (תוספתא דמאי ב ג). המוכר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם וכו׳ שורת הדין אינו נאמן ר׳ יהודה אומר לא נחשדו ישראל על כך אלה הכל לפי מה שהוא איש (שם תרומ׳ ב א).

— פע׳, *חִשֵּׁד, — כמו קל: ובמה ניגף (אביה) רבי יוחנן אמר על שחישד את ירבעם ברבים (ירוש׳ יבמ׳ יו יח ג).

— הִתפ׳, *הִתְחַשֵּׁד, — כמו חשוד: העולה לתיאטרון וצווח אם לצורך הרבים מותר ואם מתחשד הוא אסור (ירוש׳ ע״ז א מ.).

***חֲשָׁד**[1]), חֶשֶׁד [2]), ש״ז, מ״ר חֲשָׁדִים, — מחשבה של השערה אדות דבר בלי ודאות ובלי יסוד, רק דרך השערה פחות או יותר קרובה להתקבל, Verdacht, soupçon; suspicion: לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך א״ר בא מפני החשד שלא יהו אומרים איש פלוני יצא לעשות מלאכתו בשבת (ירוש׳ שבת ה ז). קיווץ לא יתרום מפני החשד (שם שקל׳ ג מז ג). מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני המפולת ומפני המזיקין (ברכ׳ ג.). בשביל ד׳ דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני ביטול עניים ומפני החשד וכו׳ שלא יהו עוברין ושבין אומרים תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו (שבת כג.). הלכה בסעודה אדם יוצא להשתין מים נוטל ידו וכו׳ ובשהוא נוטל לא יטול מבחוץ ויכנס מפני החשד (שיחשדוהו שלא נטל) אלא נכנס ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו (יומ׳ ל.). כיון שירדו משה ואלעזר מן ההר נתקבצו כל הקהל עליהם ואמרו להם היכן אהרן וכו׳ עמד משה בתפילה ואמר רבש״ע הוציאנו מן החשד מיד פתח הקב״ה את המערה והראהו להם (מד״ר במד׳ יט). — ואמר החכם: מי שהכנים עצמו בדבר רע

1) כך הספרדים ובוקשד׳. — 2) אשכנזים ונקוד לוי וקוהוט.

ישיגהו החשד (מבחר הפנינים, ישיב׳ התבורה). מי שיביא עצמו אל החשד אל יאשים מי שמחשב עליו רע (שם). — וחשד לטובה: כיון שראיתי כל מי שיבוא יאמר כדבר הראשון ובאו השמועות (בדבר המשיח דוד אלראי) שמועה אחר שמועה נכנס בלבי חשד ואמרתי שמא אמת הדבר (אגר׳ מסג׳ תתקמו, REJ 1882, 174).

***חַשָּׁד**, ת״ז, מ״ר חַשָּׁדִים, — מי שמדתו לחשד: הפיגול והנותר מטמאין את הידים רב הונא ורב חסדא חד אמר מפני חשדי כהונה וחד אמר מפני עצלי כהונה (פסח׳ פה.).

***חֲשָׁדָה**, ש״נ, — כמו חֶשֶׁד[1]).

***חַשְׁדָן**, ש״ז, מ״ר חַשְׁדָנִים, — מי שמדתו לחשד באחרים[1])

***חַשְׁדָנוּת**, ש״נ, — סגולת מי שהוא חשדן, נהוגת בדבור העברי ובספרות החדשה.

חשה[2]), ממנו חָשָׁה, *חָשִׁי, *חֲשַׁאי.

חָשָׁה, פ״ע, עת׳ יחשה, להֶשות, — חשה פלוני, החריש, שתק, נמנע מדבר או מלעשות דבר, schweigen, untätig s.; se taire, être inactif; be still, quiet: למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע׳ סב א). אלה עשן באפי אש יקדת כל היום הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי על חיקם (שם סה ו). העל אלה תתאפק יי׳ תחשה ותעננו עד מאד (שם סד יא). על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את יי׳ אל דמי לכם (שם סב ו). עת לחשות ועת לדבר (קהל׳ ג ז). — וחשה מן פלוני, הניחו ולא ענה לו ולא עשה דבר לטובתו: אליך יי׳ אקרא צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור (תהל׳ כח א). — ובדברים לא בע״ח, חשו גלי הים, שקטו ולא סערו: יקם סערה (של הים) לדממה ויחשו גליהם (תהל׳ קז כט). — *וחשה לעשות דבר ומעשות דבר, במשמ׳ התאפק: הנה הוא בעלייתו מתפלל

1) נאבדה הפתקה שהיה בה מראה המקום שבאה שם מלה זו.

2) רק עבר׳. אך כבר הזכיר ברט השרש שח׳ a) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ שקט בתנועתו ועצר מפעולתו.

a) خشى

גבת החלון הפונה נגד בית האלהים אשר בירושלם ויאמינו האנשים ויחשו לעלות אליו אל העליה אשר הוא מתפלל שמה (יוסיפון ג). דהע"ה בספר תהלותיו תמיד לא יחשה מהזכיר זאת ההצלחה הנפשית (חזוק אמונ׳ לר"י בר"א א יח).

—הפע׳ הֶחֱשָׁה, הֶחֱשֵׁיתִי, מַחְשֶׁה, מַחְשִׁים, צווי הֶחֱשׁוּ,— א) כמו קל: ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך ויאמר גם אני ידעתי הֶחֱשׁוּ ויאמר לו אליהו אלישע שב נא פה (מ"ב ב ג-ד). הֶחֱשֵׁיתִי מעולם אחריש אתאפק (ישע׳ מב יד). ואותי לא זכרת לא שמת על לבך הלא אני מַחְשֶׁה ומעלם (שם נז יא). — ואמר הפיטן: זמרי שחק הֶחֱשׁוּ מנועם, וגם מה לכם פה אין היום טעם (ר"א קליר, קינ׳, על תרבן). — ובמשמ׳ נמנע מעשות דבר: ויאמרו (המרגלים) קומה ונעלה עליהם כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד ואתם מַחְשִׁים אל תעצלו ללכת לבא לרשת את הארץ (שופט׳ יח ט). ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו עשים היום הזה יום בשרה הוא ואנחנו מַחְשִׁים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון (מ"ב ז ט). ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת גלעד ואנחנו מַחְשִׁים מקחת אתה מיד מלך ארם (מ"א כב ג). נאלמתי דומיה הֶחֱשֵׁיתִי מטוב וכאבי נעכר (תהל׳ לט ג). — ומקו׳ להחשות: ומהחל בממון יש להחשות (רה"ג, שערי דיני ממונו׳ נא). — ב) הֶחֱשָׁה את פלוני, לפלוני, עשה שיחשה, השתיקו: והלוים מַחְשִׁים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו (נחמ׳ ח יא).

חש"ו,—ר"ת: חרש שוטה וקטן.

*חִשּׁוּב, ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁב, א) כמו חֲשִׁיבוּת: הואיל ואיסורו חישובו (בכור׳ י.). — ב) חֶשְׁבּוֹן: איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות (שבת עה.). עיבור חודש חישוב חודש (סנהד׳ י:). — ואמר הפיטן: שמטים ויובלות וחשוב תקופות, וספירת העמר שבעה שבועות (מוס׳ א׳ שבוע׳, תודה). — ובספהמ"א: וכעין החישוב הזה יאות שיהיה המנהג בתיקון עת הקבלה האמתית (יסו"ע לר"י ישראלי לא:). ואביא לך משל לחישוב הקבלה האמתית (שם). אמנם אנכי הועלתי ע"פ מזימות לבבי חישוב קל מאד לחשוב התיתוך שבין הקווים (ברוך משקלוב, עמודי השמ׳ י:).

**חָשׁוּב, ש"ז, מ"ר חֲשׁוּבִים, — אדם חָשׁוּב, עי׳ חָשַׁב.

א. חָשׁוּךְ, — עי׳ חָשַׁךְ.

ב. *חָשׁוּךְ, ש"ז, — של חֹשֶׁךְ: אמרה (השכנה) לבעלה כל בני אדם הולכים והקב"ה נותן להם ומזמן להם טובה ואתה יושב בבית חשוך [1]) באופל (תנחומא קדוש׳ ח).

**חִשּׁוּל, ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁל: וכל תופשי משוט וכו׳ שינהגו אותה (את האניה) כראוי בלא עצלה ובלא חישול ובלא תשות בה (סמא"ג, תפלת הים).

**חִשּׁוּם, ש"ז, — שה"פ מן חִשֵּׁם: זרם מים מתחלפים בשרתם לאלהי הרוחות, חשום וקרח ערך למכעיסיו במפלחות (שבת ג׳ אחה"פ, אמן דר).

חֶשְׁוָן, ש"ז, — שם החדש שאחרי תשרי, עי׳ מרחשון.

*חֲשׁוּפָה, — עי׳ *חֲשִׂיפָה.

א. חָשׁוּק, מ"ר חֲשׁוּקִים, — עי׳ חֵשֶׁק, חֲשָׁקִים.

ב. **חָשׁוּק, ש"ז, מ"ר חֲשׁוּקִים, — א) אדם שאדם אחר חשק בו, ובפרט שאשה חשקה בו, Geliebter amant; belowed one: שהחושק על דרך משל כאשר הרגיש שלמות החשוק תתפעל ותתנועע מבלי שיתנועע החשוק כלל ולא ישתנה (אמונה רמה ד ב). כי השי"ת מניע השמים הראשונים שהוא הגלגל העליון המקיף בכל והוא שיונעעו כמו שיניע החשוק חשוקו (ר"ח קרשקש, מו"נ ב ה). צורת האשה בחשוקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (משל הקדמוני ב). — ואמר המשורר: דודי כל יפי למול יפיך אחי קין, גם חן כל החשוקים נגדך אין, דודי את חמדת כל עין, קרב כי טובים דודיך מיין (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק נח). ירקרק מבלי מחלה כדמיון פני החושק בעת יפגוש חשוקו (ר"י חריזי, תחכמוני לב). צבית חן בתפות תעורר חשוקה לחסות תחת צלליו (עמנ׳, מחבר׳ כג). אומר היין לולא מלאו צביות ממני שקיהם, לא חלצו שד הניקו חשוקיהם (שם כה). ויגש החמשי ויאמר אדוני היו לי שני חשוקים, במעבה החן יצוקים (שם כז). — ב) כל דבר שאדם חושק ומתאוה לו: יקרים מפנינים ומכל חשוקים, כתב אצבע שוכן שחקים (יוצ׳ א שבוע׳, אתו). ענדם בכסות נקיה בחשוקים, פנה לגערתם לבל יהו מצוקים (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, אומן). — ובמשמ׳ חשק ועגבים: הנשים המגדלות בניהן בשירי עגבים ודברי חשוקים (שבט

[1]) ואולי גם זה מערך חָשַׁךְ.

מוסר לר׳ אליהו כב). ומה נשאר בירם (של הרשעים) מן התענוגים אשר אחריהם רדפו ומן המטעמים אשר בהם חשקו ומן הטיולים אשר בהם דבקו ומיני דברי חשוקים והתולים ודברי ליצנות אשר שניהם שרקו (שם פא).

חִשּׁוּק, ש״ז, מ״ר חִשּׁוּקִים, — עי׳ חִשֶּׁק, חִשֻּׁקִים.

*חֲשׁוּקָה, ש״נ, מ״ר חֲשׁוּקוֹת, — א) אשה שאיש חשק בה, Geliebte; bien aimée, maîtresse, sweetheart, paramour: ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה (ראב״ע[1]) שה״ש ז א). כמו חשוקה יפת עין, ורוק פיה יין (ר״י חריזי, תחכמוני כז). שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא כחושק עם חשוקתו (מלמ׳ התלמיד׳, חיי שרה). למלך שיש לו חשוקה בשוק של בורסקי שיש בה כל מיני ריח רע ואין כבודו של מלך לעבור בה אבל בשביל אותה חשוקה עובר בה (צרור המור, בחוק׳ קו). אחי יש לו חשוקה שהוא מזנה עמה (שבט יהוד׳ ז). ראובן נשבע שכל ימי חיי דינה אשתו לא יקח שום אשה להיות חשוקתו או פלגשו (שו״ת ריב״ש שלה). וחושק עם חֲשׁוּקָה בין ערגות בשמים רוכבים יחדו צמדים (עמנ׳, מחבר׳ ט). אשביעך באילות ובצבאות, לחבר שיר כאשר יאות, ואשלחנו אל הצביה חשוקתי, כי היא לבדה בזמן תשוקתי (שם כ). הריאה היא המלכה אשת המלך כי היא חובקת הלב כחשוקה שחובקת לחשוק (מ׳ אלדבי, ש״א ד). ילמד אדם מאיש שיש לו חשוקה וקבע לה זמן שיבא עליה באשמורת הבוקר שאז אין בעלה אתה בבית לא יאחר רגע (שבט מוס׳ כו).

חִשּׁוּר, ש״ז, מ״ר חִשּׁוּרִים, עי׳ חִשֶּׁר, חִשֻּׁרִים.

*חֲשַׁי, חשאי, ש״ז, מ״ר חֲשָׁאִים, — שתיקה, בְּחֲשַׁאי, בשתיקה, בסתר, בסוד, heimlich; en secret, in secret: שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאים ואחת לשכת הכלים לשכת חשאים יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי (שקל׳ ה ו). רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות (בכור׳ יה:). התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי (פסח׳ נו.). משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא בחשאי (שם). על מה קטורת מכפרת על לשון הרע יבא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי (יומ׳ מד.). אם הפקיד אדם לידך אונקיא של כסף בחשאי. והזרת לו ליטרא של זהב בפרהסיא זו גניבה (מד״ר כרמ׳ יז). אמר לו (ר׳ מאיר לכותי אחד) נאמן אחד בעירנו והכל מפקידין אצלו בחשאי והוא מחזיר להם בפרהסיא בא אחד והפקיד אצלו בפרהסיא היאך יחזיר לו או בחשאי או בפרהסיא לא בפרהסיא (שם קהל׳, ברכות הטובה), — ומצוי בסהמ״א.

[1]) לא מצאתי מלה זו כמו שם במקור יותר קדום.

*חֲשִׁיבוּת, ש״נ, — סגולת דבר חשוב, Bedeutung importance: באן שמנאן (את הלוים) למנותן על כלי הקדש לפי חשיבות עבודתן מנאן (מד״ר במד׳ ד). שהשמן היה אצלם מצוי הרבה וכי מה שהושם בנר ויש בו שברי פתילה אין לו חשיבות אצלם ואינן משתמשין בו לצרכם (ר״נ גאון, שבת מז.). וזה שהזכיר לו החשיבות כלומר שהוא יפה כמו שדה אחרת שיש במשיחתה מאתים (רמב״ם, מכיר׳ כח יג). כי גדולים הי׳ בחכמה וביראת חטא והתאבלו עליהם הקרובים והרחוקים מפני חשיבותם (שבט יהוד׳ י). גם זה מפני חשיבותינו וטוב מזגנו כי דבר מועט יספיק לשנבוא אל השלמות (שם י). — ומ״ר חֲשִׁיבֻיּוֹת: והיורדות ממקומות גבוהים עם שאר החשיבויות הם יתר חשובים (קאון א ב כ יו).

חֲשִׁיבָה, — עי׳ חֲשִׁבָה.

*חֲשִׁיפָה[1]), ש״נ, — אחד ממיני הקנה וגמא יעשו ממנו מחצלאות, Binse; roseau; bulrush: מחצלת של חשיפה[2]) ושל גמי גדולה מסככין בה קטנה אין מסככין בה (סוכ׳ כ.), — ועי׳ שיפה.

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך בכ״י וכן בתוספתא א, וברש״י כ״י ובפסקי המאירי להל׳ הרי״ף ובס׳ יראים עמוד זמנים סי׳ קכג וכ״ה בדפ׳ פיזרו (עד.), וכן העתיק הר״ש ספ״י דטהרות ופי׳ רה״ג לכלים ט (ד״ס). וכן במשנה כ״י פרמה מכשי׳ ה ט, וכן בשאלת׳ ובהלכ׳ פסוק׳, וכן בסדור רש״י מהד׳ בובר. והנה רה״ג בפרושו לכלים ט ח כתב: איכא דאמרי שיפה ואיכא של חשיפה פי׳ אלא של בטיית וחיטאני בלישנא דרבנן בדאמרינן של חשיפה ושל גמי. ע״כ. וצ״ל במקום אלא של אלאשל, והוא אלאשל a) בערב׳ שפרשו המלונים הערבים כך: נבאת דקיק אלע׳צאן יתחד׳ מנהא אלע׳ראביל באלעראק, ובעבר׳: צמח דק הענפים יקחו ממנו הכברות בעראק. ופרשו עוד: עידאן ינבת בלא ורק יעמל מנהא אלחצר, ע״כ, ובעבר׳: דקל דק

a) الاسل

***חֲשִׁיקָה**, ש"נ, — שה"פ מן חָשַׁק: בנ׳ לשונות של חבה חבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחשיקה ובחפיצה (מד"ר ברא׳ פ).—ואמר המשורר: ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה, ולא תתמול עלי קטן וגדול ותאמר כי בזה יש לי חשיקה (ר"ש הנגיד, פני תבל). ואם תשך נשיכתך נשיכה, ואם תשק נשיקתך נשיקה, באנשים אשר אין לך ולי בהם חשיקה (הנ"ל, ידידותך).

חשך[1], ממנו חֹשֶׁךְ, חָשַׁךְ, חָשֹׁךְ, חָשֵׁךְ, חֲשֵׁכָה, *חָשׁוּךְ, *חֲשֵׁכוּת, מַחְשָׁךְ.

חֹשֶׁךְ[2], ש"ז, בכנ׳ חָשְׁכִּי,—ההפך מן אור, העדר האור, שאין העין רואה כלום, Finsternis ; obscurité darkness: ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים לא ראו איש את אחיו (שמות י כב-כג). ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (ברא׳ א ד-ה). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יוא׳ ב ב) תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון (תהל׳ קד כ-כב)—ומליצה, עיניו בחשך תראינה, לפלא של שנוי הטבע: ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע׳ כט יח).— וכנוי להלילה: ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש׳ ב ה). חתר בחשך בתים יומם חתמו למו (איוב כד יז).—וביחס למקום שאין בו אור, כלא, קבר, וכיוצא בזה: להוציא ממסגר אסיר מבית כלא ישבי חשך (ישע׳ מב ז). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (שם מט ט). ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל (תהל׳ קז י).—והקבר: היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון היודע בחשך פלאך וצדקתך בארץ נשיה (תהל׳ פח יב-יג). אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לרמה (איוב יז יג-יד).— בא בחשך, ישב במקום שאין בו אור, מפני צער ויגון, או להסתתר מעיני רואים: שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (ישע׳ מז ה). — ובמליצה, כנוי לרע אם חמרי או רוחני ומוסרי, למעשים רעים ומדות רעות: הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר (ישע׳ ה כ). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג).—ולצרה וכיוצא בזה: הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור (עמו׳ ה יח). הלא חשך יום יי׳ ולא אור ואפל ולא נגה לו (שם כ). ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך (נחו׳ א ח). יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ׳ א טו). ידע (הרשע) כי נכון בידו יום חשך (איוב טו כג). העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם הרבית הגוי לא הגדלת השמחה שמחו לפניך כשמחת בקציר (ישע׳ ט א-ב). אל תשמחי איבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יי׳ אור לי (מיכ׳ ז ח). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נהלך (ישע׳ נט ט). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי׳ (שם ס ב). רגלי חסידו ישמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב ט).—ובמדרש: בשנה השנית למלך אחשורוש וירא (מרדכי בחלום) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ וכו׳ ויקומו כל הגוים על הגוי הקטן לאבד זכרו מעל הארץ ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ויצר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה׳ (מד"ר אסתר, ויגד לו). — ובמשמ׳ יגון וצער, ההפך משמחה: גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו וקצף (קהל׳ ה יו). — ואמר המשורר: דיך כי מלכך יגן בעדך, ובארץ חשכך יכין צעדך (ר"י הלוי, יונה מה תהגי).—

יצמח בלא עלים יעשו ממנו מחצלאות. ובהתזכרה של מנזור נאמר: אשל הוא שמאר וענדנא ישמי אלבוט ובאלשאם אלבאביר, ובעבר׳: אשל הוא שמאר ואצלינו יקראו אותו אלבוט, ובדמשק אלבאביר. ושמאר הוא צמאר במערבי׳ שם קנה וגמא. ומתוספתא כלא׳ נראה ברור כי החשיפה אינו אילן אלא מין קנה דומה לגומא. וכן אמר רה"ג (פרה ג ט): עשב שמו מגג ועושין ממנו חבל דומה לגמי והשיפה והלפה.

[1]) גם בארמ׳. ודמה .Lag לזה את השרש הערבי חשכ a) במשמ׳ כעס, ויותר קרובה דעת Barth שהביא דמיון לשרש זה את השרש הערבי שחב, שחכב b), אשחנכב אלליל, חשך הלילה, ולשערות שחורות שחכוב c). ולא רחוק הוא, כי השרש המקביל בערב׳ לשרש העברי חשך הוא ע׳שק d) שהוא משמש בפרט במשמ׳ חשכת הלילה, וכמו"כ העין.

[2]) בארמ׳ חשוכא. בערב׳ ע׳אשק e), הלילה כשחזקה חשכתו.

a) سحك b) سحك سحكك c) سحكوك d) غسق e) غاسق

וכנוי ללא ידיעה וסכלות: כי אתה נירי יי׳ ויי׳ יגיה חשכי (ש״ב כב כט).— הוא הלך בחשך, בסכלות ולא ידיעה: החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך ילך (קהל׳ ב יד).— ובמשמ׳ העלם, שאין איש יודע מזה כלום: כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה (שם ו ד).— *שר החשך, המלאך הממונה על החשך: שבשעה שברא הקב״ה את עולמו אמר לו לשר החשך סור מלפני מפני שאני מבקש לבראות את העולם באורה ושרו של חשך דומה לשד (פסיק׳ רבתי, מתן תורה). — דבר של חשך, דבר לא נכון, דבר משבש: אמר להן (למך לנשיו) כי איש הרגתי לפצעי וכו׳ קין הרג ונתלה לו ז׳ דורות ואני שלא הרגתי אינו דין שיתלה לי ע״ז רבי אומר הרי זה ק״ו של חשך א״כ מהיכן גובה הקב״ה שטר חובו (מד״ר בראש׳ כג).

אור, עי׳ במקומו.—אפל, אפלה.–אישון אשון.
כהה.
לילה, עי׳ במקומו.—*לקוי חמה, לקוי לבנה.
*נעמן, אוצר החשך בשמים.
ענן.–ערב, בין ערבים.–ערפל.–עתם.
צל.–צלמות.
קדר, קדר השמש.–קדרות.
שחור.–*שקיעת החמה.

חָשַׁךְ, פ״ע, עת׳ יחשך, יחשכו,—היה חשך, finster, dunkel sein; être obscur; be dark, ויאמר להמקום שנסתלק האור ממנו: ויכס (הארבה) את עין כל הארץ ותחשך הארץ (שמות י טו).— והגוף המאיר כשכבה אורו: כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך (איוב יח ו). יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין (שם ג ט).— ובמליצה, חשך היום: ובתחפנחס חשך היום בשברי שם את מטות מצרים (יחזק׳ ל יח).— ובהשאלה להעינים, חשכו העינים, חדלו לראות, ובמליצה בענין צער ויגון: על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו (איכ׳ ה יז-יח). תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד (תהל׳ סט כד). ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו (ברכ׳ יז.).—ובמשמ׳ העקרית, כשהעינים קמות מזקנה: ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל׳ יב ג).— ובלשון נקבה חשכה, נעשה חשך: לכן לילה לכם מחזון וחשכה[1]

[1]) י״ס שהוא ש״נ ע״מ חכמה.

לכם מקסם ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום (מיכ׳ ג ו).—ומצוי שמוש זה בתלמוד: לא כסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך (שבת ד ב). מי שבא בדרך והיה ירא שמא תחשך לו והיה מכיר אילן או גדר (ערוב׳ ד ז). מאימתי מברך משתחשך לא בירך משתחשך מברך כל הלילה (תוספתא ברכ׳ ו י). מעשה ברבי טרפון שהיה מהלך בדרך וחשכה לו ולן חוץ לעיר (ערוב׳ מה.). ר׳ יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך (פסח׳ קב.).—ובהשאלה במשמ׳ שחור, חשכו הפנים, נעשו שחורים, כהים: חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות (איכ׳ ד ח). ר״ח בן אנטיגנוס אומר (מרוח אשך הוא) כל שמראיו חשוכים (בכור׳ ו ה). — ואמר הפיטן: אבלה נפשי וחשך תארי, בית תפארתי נשרף ביד הארי (בחרית לגו״מ, אבלה). — ובמליצה, *חשך העולם בעדו, היה בצרה גדולה: כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו (סנה׳ כב.). אוי לי שבשביל שסרחתי עולם חשוך בעדי (ע״ז ח.). —הפע׳, החשיך, יחשיך, והחשכתי,— א) פ״י, החשיך את היום וכדומה, עשה שיחשך: עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה[1] החשיך (עמוס ה ח). והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (שם ח ט). תנו ליי׳ אלהיכם כבוד בטרם יחשיך[2] ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג טז). — ובהשאלה, החשיך עצה וכדומה: מי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת (איוב לח א). החשכת עצה שנטלתי למעלן (פסיק׳ רבתי, אחרי מות). — *והחשיך את העינים: הוא מלאך המות שמחשיך עיניהן של בריות (ילמדנו חקת, בערוך). זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה (מד״ר שמות נא). — ב) פ״ע, החשיך כמו חשך, נהיה חשך: שלח חשך ויחשך ולא מרו את דבריו (תהל׳ קה כח). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר (שם קלט יב).—*החשיך לו, נעשה חשך, שקעה החמה ובא הלילה: מי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי (תוספתא שבת יח א).— ובמליצה, במשמ׳ בא זמנו למות: וכבוא שמשו יניח כל רכושו לאכזרי ומי שהחשיך לו בדרך נותן כיסו לנכרי ואוהב כסף לא ישבע כסף ואתה מאומה לא תשא בידך כאשר תלך (מלחמ׳ החכמה והעשר ד:). — ג) *החשיך פלוני במקום, שהה שם עד הלילה: מי שהחשיך בדרך נותן כיסו

[1]) ס״א ללילה.— [2]) ואולי כאן במשמ׳ פ״ע.

לנכרי (שבת כד א). כל שאני זכאי באמירתו רשאי אני להחשיך עליו (שם כג ג). אין מחשיכין על התחום לשכור פועלים ולהביא פירות אבל מחשיך הוא לשמור (שם). מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה (שם ד). למלך שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו (מכי׳ בשלח, פתיח׳). המוצא ספר בשדה יושב עליו ומשמרו מחשיך עליו נוטלו ובא לו (תוספתא עירובי׳ יא יח). ובאין עניי כפר שיחין ועניי כפר חנניה ומחשיכין על התחום למחר משכימין ובאין (גמ׳ שם נא:). לא יהא אדם מחשיך בדרך ולא יצא כשהוא מבושם (דא״ז ו).

—נפע׳ *נֶחְשַׁךְ,—נהיה חשך: חשכו מאורות וגם שחקים וכל דרך מאד נֶחְשַׁךְ סתום לפניך, כי השחקים מאד זורו ואספו לאורם לפני כל שאון על רוב יגוניך (ר״א קג״ר, קינ׳, ליון). תועלתה (של הנפש) בהכנסה בתוך גוף האפול והנחשך (מ׳ די ליאון, הקד׳ נפש החכמ׳).

— נתפ׳, *נִתְחַשֵּׁךְ, — נתחשכו העינים, חדלו מראות: אלו עינים של האדם שהם ראים את העולם ובשעת זקנתו יתחשכו (הוספ׳ ב לאדר״נ נוסח׳ א).—*והתחשך, נעשת חשך, סר האור ממנו: כפי מה שירבה (האדם) להסתבך בעניני העולם כך מתרחק מן האור העליון ומתחשך יותר (רמח״ל, דרך ה׳ ד ה).

חָשֹׁךְ, ת״ז, מ״ר חֲשֻׁכִּים,— אדם חָשֹׁךְ, שפל ונבזה, : aus niederem Stande ; bas ; ignoble

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חֲשֻׁכִּים (משלי כב כט).—וליח׳ חָשֹׁךְ: בל יתייצב לפני פרעה החשוך (פסיק׳ רבתי, ותשלם). ואין אתה חושש לדבר מקצת החשוכים מעמי הארץ (ספ׳ היסר ליבועה הקראי, העריות). — *פנים חֲשֻׁכּוֹת, פנים של כעס: השלו ששאלו (ישראל במדבר) ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי׳ בשלח ד ג). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש במלה זו במשמ׳ אנשים בלי השכלה ומתנגדים להשכלה ודעת, Finsterling, obscurant: הו הו חשכים הסרי לב וזהר, מה יחר אפכם ותקנאו איש דעת, כי יאיר עינים כי יפתח צהר, לראות למאורו כל מום מגרעת (אד״ס, מורדי אור).

חָשֵׁךְ[1], ת״ז, מ״ר חֲשֵׁכִים,—כמו חשֶׁךְ, הלך חֲשֵׁכִים, הלך בחשך, במשמ׳ הפשוטה או במליצה במשמ׳ רוחנית: מי בכם ירא יי׳ שמע בקול עבדו אשר הלך חֲשֵׁכִים [1]) ואין נגה לו יבטח בשם יי׳ וישען באלהיו (ישע׳ נ י).—ואמר הפיטן: בוראו הכיר לשלש איתן האזרח, וכתת ושבר אלילי תרח, ומבין חֲשֵׁכִים אורו זרח (יוצ׳ ב׳ שבוע׳, בכורי מעבהו). — והמשורר אמר: וישאף (השמש) ויזרח אל מקומו בראש טלה ויסוב על בתיו כמלך בטירותיו, ויבא בצל ארץ ואז יחשך אורו בצלו למען אין חֲשֵׁכִים תמורותיו (ראב״ע, בשם אל).

[1]) משק׳ יָרֵחַ, ובערב׳ עַ׳אסִק, ועי׳ הערה לקמן.

חֲשֵׁכָה, חשיכה, ש״נ, סמי׳ חֶשְׁכַת,—כמו הקודם: ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חֲשֵׁכָה גדלה נפלת עליו (בראש׳ טו יב). גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כַּחֲשֵׁיכָה כאורה (תהל׳ קלט יב). —והגון השחור של גוף עכור: ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חֶשְׁכַת[2]) מים עבי שחקים (תהל׳ יח יב).—ובמליצה בהשאלה במשמ׳ צרה: ואל ארץ יביט והנה צרה וַחֲשֵׁכָה מעוף צוקה ואפלה מנדח (ישע׳ ח כב). — ובמשמ׳ סכלות ובערות: לא ידעו ולא יבינו בַּחֲשֵׁכָה יתהלכו (תהל׳ פב ה). —ומצוי בתו״מ בפרט במשמ׳ ראשית הלילה אחרי הערב השמש [3]): ספק חשכה ספק אין חשכה (בע״ש) אין מעשרין את הודאי (שבת ב ז). לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא (שם א ג). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת חשיכה יצאו וצלו את פסחיהן (פסח׳ ה י). פעם אחת נתקשרו השמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא (ברכ׳ כז:). — ואמר הפיטן: חול ושבת כרבים מלאכותיו בשלש באות, קובצו עיירות הסמוכות עסק גדול לנאות, חשכה קצרוהו ונתנוהו בקופה ולעזרה מובאות (ליל ב׳ פסח, אור יום).—*עם חשכה, מיד בתחלת הלילה: שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם

—[1]) י״ם כי זה רבים בל״ז מן חָשֵׁכָה, אך יותר נראה להניח לרבים זה יחיד בפ״ע, וכן דעת Stade § 324 b, וסמך לדבר גם השם הערבי עַ׳אסק a), בשין חרוקה, שהוא מקביל ממש להצורה חָשֵׁךְ בעבר׳, ומשמ׳ הוא הלילה החשוך מאד, ועי׳ הערה להשרש.

[2]) כך ברוב הספרים, ובקצתם חשכת, בכף דגושה. ובש״ב במקום זה חשרת, עי׳ זה הערך. — [3]) כך גם בערב׳ עַ׳אסק, אול ט׳למה אלליל (תאג׳ והכי).

a) غَاسِق

הדליקו את הנר (שבת ב ז). אין נותנין פת לתנור עם חשכה (שם א י). משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה (שם יא). בשבעה נכנסו גוים להיכל ונטלו את הים ואת המכונות ואת העמודים והיו מקרקרין בו שביעי שמיני ותשיעי עד שפנה היום וכו׳ עם חשיכה הציתו בו את האור והיה נשרף בעשור לחודש (סעו״ר כז). לא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמוסין ותתנם לתוך התנור ע״ש עם חשכה (ירוש׳ תרומ׳ כ מא ג). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא עם מלך ערבי ערב יום כפורים עם חשכה ונתזה צינורה של רוק מפיו על בגדיו (שם מגי׳ א עב.). אבא תחנה חסידא נכנס לעירו ערב שבת עם חשיכה וחבילתו מונחת לו על כתפו (מד״ר קהל׳, לך אכול). — ובשמוש פעל עבר שֶׁחָשְׁכָה, מִשֶּׁחָשְׁכָה: נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר (ר״ה ג א). שחטה עד שלא חשיכה מותר לשחוט את בתה משחשיכה אסור לשחוט את בתה כל היום וכל הלילה (תוספתא חול׳ ה ח). כיון שחשיכה אמר להן בא השמש או׳ הין (ירוש׳ מגי׳ כ עג ג). מכיון שחשיכה מהו שיהא (הנכנס בסוכה) צריך להזכיר זמן (שם סוכ׳ א נג:). אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה (שבת נא.). — ובהשאלה, קרן חֲשֵׁכָה, בסכלות ולא דעת: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו (ברכ׳ יז.).

°חֲשֵׁכוּת, ש״נ, — כמו חֲשֵׁכָה, בהשאלה, במשמ׳ לא-דעת ובערות: אעבוד את ה׳ בשביל ימות המשיח אשר יסיר החשכות מעמנו ויתרבה האור והשכל וההשגה (קדוש׳ לוי, כי תבא).

א·חשל[1], ממנו א.חָשַׁל, °חָשׁוּל, °הִשֵּׁל.

א·חָשַׁל, — קל לא נמצא בספרות הקדומה.

— נפע׳, נֶחְשַׁל, נֶחְשָׁלִים, — הַנֶּחֱשָׁל אחרי החיל, מי שתשש כחו ואינו יכול למהר לכת עם החיל והולך לאט לאט ונשאר לאחור, Maroḍeur: זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ועתה עיף ויגע (דבר׳ כה יז-יח). — ואמר הפיטן: אמרו לכו ונכחיד נכשלים, אז כמאז זנב כל הנחשלים (יוצ׳ שבת זכור, תמימים). עוילים הוצעו חללים, יציאי עקרבי אמללים, עומדים לזנב נחשלים, אחזו לנו שועלים (יוצ׳ בחוה״מ פסח, אהובין). נבוני דעת התקדשו ברוח שפלה כי הוא כבודי ופארי, נין ונכד למזנב נחשלים תמחו שמם וזכרם מעפרי (אזהר׳ לר״י ברגלוני, אמגס). — והמשורר אמר: אבן אצילי עמך יקלו בסוד השיר ומימיו תשבו מי שחו, וביום קרב כנחשלים נחספו ובנוססם קוץ ודרדר ידלחו (רבכ״ג, אולי דמעות). — וגם שאר בע״ח: ויצאו האילים המתחבאים מפחד הארי, וינגחו נחשלי הצאן בחרי (ר״י ב״ר תנח׳ ירוש׳ לר״ד בן הרמב״ם). — ועת׳: דורשיך בת ציון יום יום ימעטו, מפלטת מתנך רבים יֶחְשָׁלוּ, אלה מכאב לב וריש יכשלו, אלה מטוב לב שמנו ויבעטו (יל״ג, אחרי מות בד״ל). — °ובהשאלה במליצה להרעיונות, המחשבות: לבי באימת אהבה גוע, כי הזמן אבני נדוד קולע, חילי סעיפי אחריה נחשלו וזמן יזנב ואני יגע (רבכ״ג, לבי באימת). והנה אנחנו פה היום מלקטים שבחת שבליהם ומזנבים נחשליהם (ר״י אלחריזי, תחכמוני יח), ר״ל השירים החלשים, הרפים. וללמוד ניביו ונתיביו ולזנב נחשלי אמריו (שם יו). השמתם לבבכם אליו, ואם טעמתם דבש מליו, כי אין מזנב נחשליו, ואין משיג במרוצתו אבק רגליו, מה מתקו משליו, ומה נעמו מהלליו (שם א). —ובכלל במשמ׳ °לֵאוּת ורפיון כח: אום גלות סובלת, ביד אויב נחשלת, גועשת וזחלת (סליח׳ יוס ה, יחידה). בעון כי כשלת ולבך אחורנית, ונבוך ונחשלת ראשונה ושנית (סליח׳ י׳ טבת, אבותי). חיש קם בגבור לעשות מצותו לא עיפה נפשו ולא נחשלה (ר״י נאגארא, זמיר׳ לר״ה, נפשי). — ואמר המליץ: ואין תומך עלי, לחזק נחשלי, ונשארו רגלי, סבובים בסירים (ספ׳ המוס׳ לר״ז בן סעדיה ב). ומי יחזק נחשלי, ואימות מות נפלו עלי (שם). — וכח הגוף ביחס להדפק: ואיננו חליש (הדפק) כי לא נחשל הכח באיבות או כבד כהחשל הנאדי (קאנון ג יד ד ה). — ועץ נֶחְשָׁל, נרקב: איזה עץ עומד במים ואינו נחשל ואיזה עץ נחשל (מדה״ג, ויעש נח).

— פע׳, *חִשֵּׁל, — חִשֵּׁל את הרוח וכדומה, שבר וחרפה את כחו: הרוח הזה בשעה שהוא יוצא בעולם הקב״ה מחשלו בהרים ומשברו בגבעות (מד״ר קהל׳, הולך אל דרום). — ואת הגוף וכדומה: חומץ קר ורטוב

---

[1] וי״א כי הוא הסרוס מן חלש, ובערב׳ משמש שרש ח׳של[a] גם במשמ׳ רפיון כח.

---

[a] خشل

ממעיט האדומה והדם והזרע ומחשל הבשר וכח הגוף (מ' אלדכי, ס"א ה). — ובהשאלה: כי השררה מחזקתה והדלות מחשלתה ולולי השררה לא היה העולם מתקיים (ר"י א"ת, תמה"כ לרסב"ג כז).

— קל, ˙חָשַׁל, — כמו נחשל: אשרי אדם בוטח בך, בך אומץ חושלים, בך בטחון כושלים (תיק' ליל סכת כין ר"ה ויוה"כ, אסרי אדס). — ומקו' חָשׁוּל: דודי נקדתי לך שירי יען שכלך נחשל חשול, ונתיבותיו לך פניתי אולי לבך עליו ימשול (ר"י אלחריזי, תתכמוני ג).

— הִפע', ˙הֶחְשִׁיל, — הֶחְשִׁיל אותו, עשה שיֵחָשֵׁל, ואמר הפיטן: פץ לי מחשילי, מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי (ר"א קליר, יוצר ב' פסח, אפיק). בבתר גזל המשיל, והחציו הגביה בסתר, בעמק חציו החשיל, והברית עד הרי בתר (רסע"ג, עבודה). זכור אשר עשה לך, אשר קרך ויחשילך (יוצ' סבת זכור, אלהים).

˙חֶשֶׁל, ס"ז, מ"ר חֲשָׁלִים, — חלשות ורפיון כח: צור תמוך אשורי מהנשל, קוממני וחזקני מרפיון וחשל (יוצ' יוה"כ, אמיץ). למען נאמן אמיץ בלי חשל ונצל מכשל (הובע"ר, אגא אל נא). — ובמשמ' אדם נחשל: שדי זכר לילה חולק, שרש וענף בחלקלק להחלק, תמור כי חשליו המליק (עמלק), תבע להזכר מעש עמלק (יוצ' זכור, אזכיר סלה).

ב.*חשל[1]), ממנו ב.*חָשַׁל.

ב.*חָשַׁל, — קל לא נמצא.

— נפע', *נֶחְשַׁל, — נדחה והשלך בזלזול ובעס, verwerfen: rejeter; throw away שלא היה (עמלק) הורג אלא בני אדם שנמשכו מדרכי המקום ונחשלו [2]) מתחת כנפי הענן (ספרי, תצא רלו).

˙חשם[3]), ממנו ˙חִשּׁוּם, ˙חָשַׁם, וי"א גם חַשְׁמַן.

[1]) בערב' ח'של a) במשמ' דחיה והשלכה בזלזול, ועי' בהערה לקמן.

[2]) פרשו המפרשים גם זה במשמ' רפיון כח. אך מהמליצה ונחשל מתחת הכנפים נראה כי הכונה נתרחק, השלך מן, והוא ממש כמו הפעל חַ'שַׁל a) בערב' הרשום בהערה להשרש.

[3]) שרש הניחו קצת בעלי הלשון להשם הפרטי חשם שבמקרא ולהשם חשמנים, ודמוהו להשרש הערבי חשם b) שמשמש במשמ' עובי ושומן, ואמרו שמזה

a) خَشَّل b) خشم

˙חָשַׁם, פ"ע, — קל לא נמצא.

— נפע', ˙נֶחְשַׁם, — נהיה אמיץ כח וחשוב, mächtig sein: être puissant; be forthy: דודי גזר לעבד ינצל אליך בעזך כי נחשמת, אל תלשין עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת (אזהר' לרסע"ג, קמע"ג).

חַשְׁמַל[1]), ס"ז, ובהוספת ה חַשְׁמַלָה, מלעיל, — א) שֵׁם דבר נוצץ ומבהיק, ולא נתבאר בודאות מהו: וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונגה לו סביב ומתוכה כעין החַשְׁמַל מתוך האש (יחזק' א ד). וארא כעין חַשְׁמַל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונגה לו סביב (סס כז). ואראה והנה דמות כמראה אש ממראה מתניו ולמטה אש וממתניו ולמעלה כמראה זהר כעין החַשְׁמַלָה (סס ח ב). — ובמשמ' ˙זֹהַר ונגה: בשמוע השר יופי השירה, נפלא על חשמלי זהרה, ויאמר שירתך זאת גברה, על כל השירות ביופיה (עמנ', מחבר' ת). — ב) *שֵׁם למין ממיני המלאכים מאירים ומגונים: מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל

נסתעף המושג של כח ואמץ ושל גדלות ושררה, ועי' הערה לחשמן.

[1]) כבר הקדמונים לא ידעו לנכון משמ' מלה זו. השבעים והולג' תרגמוה electrum, שעקר משמעתו הוא תערובת מזהב וכסף, וכמו"כ השרף הידוע, חלמוני הגון, שיש לו הסגולה הידועה שבהתחככו ימשך אליו גופים דקים. ובגמ' (חגי' יג.) אמרו: מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב"ה חשות ובשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב"ה ממללות, ע"כ, ואמרו המפרשים כי הכונה בדרוש זה שפרשו חשמל כנוי למלאכים, וכן פרשו את המאמר שהובא בפנים בענין התינוק שהיה מבין בחשמל. והנה כל זה מפוקפק, ומלשון הכתוב כעין החשמל מתוך האש, אם אין נוסחה זו משובשת, נראה יותר כי הכונה בחשמל היא לחלק מעצם האש, או הלהבה. ולכן בארו המפרשים הקדמונים שלנו מלה זו במשמ' החלק היותר דק מהשלהבת, תכלת הגון. אמר ריב"ג: כעין החשמל כלון נאר זרקא באצ'מאר אלנאר, ע"כ, ובעבר' בתרג' ר"י א"ת: כמראה הצבע הקרוב לתכלת ויש בו הסתר כי צריך להיות כמראה אש חשמל. ע"כ. וכעין זה רוב שאר המפרשים. ואמר ר' אליעזר מבלגנצי: אין אנו בקיאים בלשון המקרא ברוב דברים ואין לנו אלא הענין וענינו יורה עליו כי זוהר צח וברור במאד מאד הוא כזוהר ברירות החמה שנראית נעה ונדה כגלי מים

והיה מבין בחשמל[1]) ויצאה אש מחשמל ושרפתו (חגי׳ יג.). כנגדם למעלה אותם המלאכים הנקראים חשמלים ואלו הם לפנים ממעלת הצדיקים (מדר׳ ג״ע). באותה שעה רעשה הארץ והעולם מזדעזע והים מתפרד וחשמלי אש שהיו דומים לגדפי טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו (מדר׳ ג״ע וגיהנם). כתובים בו (בהספר) ענינים ומלים מאירים ככבבי גלגלים וכאראלים וכחשמלים (הקד׳ מנורת המאור). וסוד החשמל שהוא המלאך העליון והקרוב אל השכינה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 103).— ואמר הפיטן: רוחש חשמל, אשר חש ומל, שבחו למל, ומעצומו יאמל (יוצר שבת ב׳ חנוכה, אמצו). זכור נלהט אשר דהט דרוש חשמל והוא מקנא (יוצ׳ שבת ור״ח, אכיר). ומתעטפים בשרפים ואראלים, והמשילם לתרשישים וחשמלים (ר״י הלוי, קדוש׳ יוה״כ, ברכו ה׳). אראלים וחשמלים יתנו שיר לשם האל (יוצ׳ שבת א׳ אחה״פ, אראלים). ומלאכי מעלה הנעימו מהללו, ובהיכלו כבוד אומר כלו, שרפים ואופנים וזיקי חשמלו, קדושה ותהלה קדמו לסלסלו (יוצר ב׳ שבוע׳, וכל העם). בחשמלי הערבות הראה צור מלכי, כי מארץ ערבות יבש בקראי חבי (סמא״ל, נעי׳ יוה״כ, עב קל).— ג) *הכח הטבעי שיש בקצת גופים שבהתחככם ימשכו אליהם גופים אחרים ויולידו אש ואור וכדומה, Elektrizität; électricité;e-ty: מה הספירות אם לא גלגלי שמים, האור החם הקיטור החשמלה[2]), כל בחות הטבע הם מלאכי מעלה, ידעום החוקרים גלויי העינים (יל״ג, שני יוסף בן שמעון ה). — ופשט השמוש הזה מאד בפרט בדבור ובספרות החדשה, וגזרו ממנו גם פעל חִשְׁמֵל במשמ׳ טען גוף מן הגופים בכח החשמל.

חַשְׁמַן, ש״ז, מ״ר חַשְׁמַנִּים, — א) מלה לא נתבררה משמעתה בודאות: יאתיו חַשְׁמַנִּים[1]) מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל׳ סח לב). — ופשט המנהג להשתמש בשם זה כתאר כבוד להכהנים העליונים של הכנסת הקתולית[2]), cardinal ; Kardinal: ושם (ברומי) שר גדול מאד, חשמן נשא הוד, חכם בידידיה, שמו קארדינאל איגידייה (ר״א בחור, הקד׳ תריזות למסו׳ המסור׳). ואמר לי החשמן תלמידי כי לא ידע מה הוא (הוא, נמוק׳ על שרשי רד״ק, בדלח). ואחר שנתרפאתי הלכתי לרומה לראות הככבים ודמותם וקודם בואם הגדתי הכל לאפיפיור ולקצת החשמנים מגדולי החצר כתוב על ספר (מכת׳ ר״ש מולכו, בדה״י של יוסף הכהן ב). וילכו אחריהם (אחרי הדוכסים שהלכו עם הקיסר) שני החשמנים ועמהם אמתחות מלאות מטבעות זהב וכסף (שם). סוף דבר כשראו החשמנים ההגמונים והעירונים ושאר גדולי העיר את הנער ההוא מת המה ראו כן תמהו נבהלו (גזר׳ פאולי בשנ׳ שטו, REJ IV 95). נדפס וכו׳ תחת ממשלת האדון החשמן (שער תשוב׳ ריכ״ש, משנ׳ שיט). בשנת חמשת אלפים ושנ״ו ביום א׳ וי״ג ימים לחדש סיון בא השמועה מרומי אשר הפיפיור הלז הנקרא קלימינטי אוטבו עשה י״ו חשמנים ובתוכם נעשה ההגמון הלז מפרמו הנקרא בשם אוטביו בנאגרינג (כ״י אוקספ׳, REJ IX, 154). הנה הגם על ראשה מעלת החשמן פילויו אסטלי ומעלת החשמן טריאו לואיגיידיל וירמו (מגלת נהרות למרדכי כ״י זהלון). מנעורי ועד עתה נאמן בית החשמן המפואר והיקר ומאד נעלה פרנסיסקו בינטיולי הייתי (הקדמ׳ הודא׳ כע״ד לדוד נשיא). ואנה ה׳ לפנינו המרומם כמ״ר מנחם תנחום וכו׳ וקנא לאלהינו ולתורתו נכנם בעובי

(פרוש יחזק׳, הול׳ מק״ג). אך יש מפקפקים בנוסחה זו, וסוברים כי היא קצת משובשה. ולכן אין לעמד על פרושה האמתי של מלה זו. — [1]) כבר נזכרה בהערה למעלה דעת המפרשים שהכונה כאן למלאך, אך הלשון והיה מבין בחשמל ויצא אש מחשמל איננו מתישב יפה בענין זה.— [2]) והעיר המשורר שם בהערות וז״ל: כונתי להכח הטבעי הנקרא עלעקטריציטעט שכן תרגום היוני של חשמל הוא עלעקטראן ואלו היתה שפת עבר עתידה להתחדש והסופרים ראשין לברוא בה ניב שפתים הייתי אומר לקרוא בשם חשמל להטיליגרף או להטיליפון ויהיה השם חשמל מורכב משתי מלות: חש מל כלומר ממהר לדבר על דרך חש בז (ישע׳ ח) וכדרשת חז״ל עליו עתים חשות ועתים ממללות (חגי׳ ט:). ע״כ. ואעפ״י שאין כל יסוד אמתי ליחס לחשמל משמ׳ electrum, זו, כי אין ספק בדבר שלא היתה לחשמל משמ׳ electrum, וההרכבה של חשמל אינה אלא דרשה, אעפי״כ, בודאי כדי הוא יל״ג לקבל השמוש שהשתמש בו במלה מן המלים למושג מן המושגים, והצרך עשה שנתקבל השמוש הזה בהדבור ובהספרות ואין מערער ע״ז.

[1]) פרשו קצת הקדמונים שם עם, שם יושבי ארץ חשמון, ויש פרשו במשמ׳ שרים גדולים.— [2]) ר״א בחור, בנמוקיו לשרשי רד״ק, ערך חשמן אומר: א״א היהודים הלועזים קוראים הקרדינלי חשמנים ולא ידעתי מהיכן למדו לומר כן והלא לא נמצאו במצרים קרדינלי. ע״כ. וכבר העיר מ׳ פרלס (M. Perles, Beitr.) כי השם חשמן במשמ׳ קרדינל בא בפעם הראשונה בערוך הקצר כ״י רטיסבון, שהוא עתה במינכן.

הקורה וסבב פני הדבר בחכמתו עם החשמן ירי"ה אדון יקר רוח איש תבונה (הקד' מגיה ספ' הזהר, דפ' מנטובה). שבאו לידיהם עזבונות חכמי היונים שהביא עמו ביזאריאון החשמן מקוסטנטינה (אליס ליס"ר מקנדיה, כתב ג' לזרת).

חשן, ממנו חֹשֶׁן.

חֹשֶׁן[1], ש"ז, — כעין כסות או תכשיט יכסה את החזה, Brustschild ; pectoral : ואלה הבגדים אשר יעשו חֹשֶׁן[2]) ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ (שמות כח ד). ועשית חֹשֶׁן משפט מעשה חשב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן וכו' רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו ומלאת בו מלאת אבן וכו' ועשית על הַחֹשֶׁן שרשת גבלת מעשה עבת זהב טהור ועשית על הַחֹשֶׁן שתי טבעות זהב ונתת את שתי הטבעות על שני קצות הַחֹשֶׁן ונתתה את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעת אל קצות הַחֹשֶׁן ואת שתי קצות שתי העבתת תתן על שתי המשבצות ונתתה על כתפות האפד אל מול פניו ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם על שני קצות הַחֹשֶׁן על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה ועשית שתי טבעות זהב ונתתה אתם על שתי כתפות האפוד מלמטה ממול פניו לעמת מחברתו ממעל לחשב האפוד וירכסו את הַחֹשֶׁן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח הַחֹשֶׁן מעל האפוד (שם יה-כח). — והשתמשו המשוררים במלה זו במליצתם: אמריו ספירים, ואותותיו שרים, ומלואת טורים, בחשן סדורים (ר"ש הנגיד, באשמורת). והסהר לבוש חשן ירקרק שאלו מהדר שמש ואוריו (רשב"ג, בסורש ענן). אסירי הזמן טבעו בתוך בוץ ורגלי הטבעו תוך מצולה, אני ארן והצרות קרשים אני אפוד וְחָשְׁנִי כוס רעולה (עמנ', מחבר' ה).

חשק[3], ממנו חֵשֶׁק, חֵשֶׁק, *חוֹשֵׁק, *חָשׁוּק, *חֲשׁוּקָה, *חֲשִׁיקָה, *חַשְׁקוּת, *חַשְׁקָן.

[1]) לא נתברר מקורו. יש סברים כי נגזר מהשרש חשן a) שמשמש בערב' במשמ' יפה, אך זה רחוק. ועי' הערה לקמן. — [2]) צורת החשן הזה מבוארה היטב בהכתוב בעצמו, ותרגמו ריב"ג בדנה b) בערב', והוא כעין כתנת קטנה או שריון.

[3]) בערב' עשק c).

a) حسن b) دنة c) عشق

חֵשֶׁק[1], ש"ז, בכנ' חִשְׁקִי, — נטיה עזה של הנפש לדָבָר, ומשמש, א) במשמעה בללית של חפץ ורצון, Begehren ; désir ; desire : ככלות שלמה לבנות את בית יי' ואת בית המלך ואת כל חֵשֶׁק שלמה אשר חפץ לעשות (מ"א ט. א). תעה לבבי פלצות בעתתני את נשף חִשְׁקִי שם לי לחרדה (ישע' כא ד). — ואמר הפיטן: אזכרה מקדם פלאיך לשמך ולזכרך תשק, בך גילה שלמה מחמד חפצי חשק (שבת כין יוה"כ וסוכות, אזכרה). דקדוק הלכות שבת הזהר ממצוא ולדבר חפצי חשקך (אזהר' ר"י ברצלוני, אתוה דעי). — ותשוקה חזקה לדבר: אם הנדוד חלקי, מכל עמל נפשי, אשמח בחבלי כי, צריי בתירושי, לא אשבהה חשקי, לעד ולא אשי (ראב"ע, אם הנדוד). על דרך מליצת השיר המפורסמת שתקר' שם ההשגה המגעת עם חזוק חשק השם יתעלה נשיקה (מו"נ ג נא). עת כל אנוש ישים בתבל חשקו, אשים באל חשקי ואשמר חקו (ר"י חריזי, תחכמוני ע). נתן (האלהים) בלבי חשק העולם לרדוף אחרי ימים והבלם (רמב"ן, מסתגאב לר"ה, מרא"ב). — ומ"ר: החשקים מחשכים, ובלי הנשקים שקים, הפנינים צנינים, והשושנים קמשונים (בחי"ע ד). ובהעמיקו העלה עמו את חשק שלמה וכל החשקים הגאים (אגר' התמו' לר"י לטיף). — ב) *בפרט בענין נטית אהבה בין זכר לנקבה, Liebe; amour ; love : נגיעה (באמה) מביאה לידי חימום וחימום לידי יצר החשק (כלה רבתי ב). החשק יעור עיני חכמים (ראב"ע, פתגמ' ומכתבים לא). חֵדָה עם יעלת חשק יפת מראה יפת קומה, ואולם שור ואל תגע כמו תשור פני בימה (הוא, קרא ביר זה). לא ארע מה הוא החשק אבל אדע כי הוא שגעון אלהי (מוסרי הפלוסופ' ב ב). החשק כח בראו הבורא למען יהיה כל חי יבול לדחות הכח ההוא כי היא דוחקת אותו על תאותו להוליד (שם א). והיה אפלטון אומר לא יתכן למנוע חשק הנפשות בנפשות כחשק הגויות בגויות (שם א יט). בני אל תמכור אשתך ביפי אשת זולתך כי החשק מתעה השכל וכבר התעה מי שהיה חכם ממך (מבח' הפנינ' לרשב"ג 58). שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא בחושק עם חשוקתו (מלמד התלמיד',

[1]) בערב' עִשְׁק a).

a) عِشق

חיי בזה). החשק הוא דבקות המחשבה באהבה גדולה ועזה שאין מחשבת החושק נפרדת מן החשוק כלל (כד הקמח לר׳ בחיי, אהבה). אם לא תרחמני אהי יורד לשאול בציר חשק ואספה (ר״י חריזי, תחכמוני מח). ואש חשקה תפלת הלבבות כלפיד יעבור בין הבתרים (שם מט). עלמה וחשק עם ימי נער המה דמות חותם בתוך חותם (תרוז׳ מבותפ׳, הול׳ כרודי ג, הקדס כ כ). נפשי! בים חשק כבר צללנו, ותחזי כי העלינו חרס, גם כי חפצים העלות פללנו (מתק שפת׳ לרע״פ 24).—ובמדרגת מחלה: והחשק מן החליים המתילדים במות והוא תגבורת תשיקה עם מחשבה ותאוה וכו׳ ולכן החשק הוא שם למה שיהיה יותר מן האהבה וכמו שהניצות הפלגת הזריזות כן החשק הפלגת האהבה (מ׳ אלדבי, ש״א ה). — ובדבור ההמוני במשמ׳ קצת יותר חלשה, חפץ ותשוקה: כי לא היה לי חשק לשתות ואם הייתי יושב ולא שותה היה הבעל הבית מתרעם עלי (כוהן לדיק, מכת׳ ו).

א. חָשַׁק[1], פ״י, עת׳ יַחְשֹׁק, — היה לו חֵשֶׁק, חָשַׁק לעשות דבר, חפץ ורצה, Lust haben; désirer to desire: ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה וכו׳ ואת חשק שלמה אשר חָשַׁק לבנות בירושלם (מ״א ט יט). — ובפרט חָשַׁק בפלוני, היה לו חשק במשמ׳ אהבה בין זו״נ: שכם בני חָשְׁקָה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה (בראש׳ לד ח). וראית בשביה אשת יפת תאר וְחָשַׁקְתָּ בה ולקחת לך לאשה (דבר׳ כא יא). — וגם במשמ׳ נטיה בכלל: לא מרבכם מכל העמים חָשַׁק יי׳ בכם ויבחר בכם (דבר׳ ז ז). כי בי חָשַׁק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (תהל׳ צא יד).— וְחָשַׁק את פלוני מן דבר, חשק בו והצילו מהדבר: ואתה חָשַׁקְתָּ[2]) נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (ישע׳ לח יז). — ובתו״מ: אמר לו (בן עזאי לר״א) מה אעשה חשקה נפשי בתורה ויתקיים העולם על ידי אחרים (תוספתא יבמ׳ ח ד). נתגרשה תלך ותידבק בערביים שחשקה נפשה בהם (ירוש׳ סוף נדר׳). אמר להם הקב״ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני (חול׳ פט.). — ואמר הפיטן: טנא בכורים למאה חננתו, לקרבן ניחוח חשקתו, יחדו בכל לבם רצו, לעשות רצונך רצו (סלית׳ ד׳ עשי״ת, איתן). ודברו (המלאכים) לפני צור ואמרו לו, מה אנוש כי תגדלו, ומה תחשבהו למקומנו להעלו, קנין שעשועים להנחילו, והשיבם אל הניחו לו, מאז חשקתיו להגדילו, קנין שעשועים לנחלו (יול׳ א׳ שבוע׳, אלה). הגה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (רה״ג, מוסר השכל).—ופָעול: בשורי עצבך אדאג ואגיל בדעתי אחריתך כי חשוקה (ר״ש הנגיד, נדיבותך). כאין נשאו מרוב חלקיו, בחלותו פני רעיו חשוקיו, וראו בחצי יום דמותו, ועל כן יאמרו קו אחרי קו (רשב״ג, כאין נשאו). אהבתיו בעודי באמת ובתם לבב והיה גמולי שוא ושקר תמורתי, ולאל מיודעי חשוקי אשר ארחו ורחק בעת רחקם משושי ושמחתי (הוא, ידידי). למבין נסתרים, שתי עיני ארים, למלטנו תרים, חמודים וחשוקים (ראב״ע, נדוד הסיר). בקשת החכמה הוא חשוק מאד ואעפ״י שהוא רחוק להשיגו (רלב״ג קהל׳ ח). כי עניינה (של התכמה) הוא חשוק למשתדל בה כ״כ עד שלא יתן שינה לעיניו מרוב העומק והמבוכות הנופלות בה (שם). לפי שהשאלה הזאת (אם העולם הוא קדום) למעלתה היא חשוקה בטבע לכל מעיין (הוא, הקד׳ מלחמ׳ ה׳). וכל מגדיו (של חדש אב) חשוקים ופירותיו מתוקים (ר״י חריזי, תחכמוני ה). נפתה לבבך בתמונה הלבנה ובאשפה היפה ובמראה הנאה והרקה החשוקה (שם לא). ועוד עשיתי בענין התשוקה והחברה החשוקה (שם נ). לעזיאל בחיר האל פעולות, לשומעיהם חשוקות ואהובות (שם מו). ומדות האמת אצלו חשוקים, ומדבשו יקבינו משיקים (רס״ע בן יוסף, נטמו׳ נסתר׳ יג).—ואמר הפיטן: תמכו כבוד נותלי תעודה, שותפו במתן יקרה וחמודה, רצויה חשוקה מכל כלי חמדה (יול׳ ב׳ שבוע׳, תמכו). אלה העדות והחקים, אשר נתנו לעם חשוקים, בקולות ושופרות ולפידים וברקים (יול׳ א׳ שבוע׳, אלה).

— נפע׳, *נֶחְשַׁק, — שהשקו בו: חיי יין ושכר ימתקו ומשניהם מוצא אוצר ילד ועיר יעמידו שם ומשניהם אשה נחשקת (כ״ם גגי׳ מ יח-יט). פרוש נחשק לביתך שהוא קדש (שרשי רד״ק, הוה). כי הם (החקירות) מטבעם נחשקות ונכספות למעיינים אשר הם הוצאת דבר מתוך דבר (כיכאגו, דרך אמונ׳ כ כ). והמה סבת כל מהותם כחם ופעולתם נוראות בעלילותם ומופלאות בעצמותם מכל המצויים נכספות ונחשקות (שעה״ש לר״א אירירו ז י).

---

[1]) בערב׳ עַשִׁק a), אהב אהבה עזה. — [2]) יש מגיהים חשׂכת.

a) عَشِقَ

—פע׳, *חִשֵּׁק, — חִשֵּׁק את עצמו בדבר, התאמץ וגרם שיתחשק: החכם עיניו בראשו ועיני כסיל בקצה ארץ מסתכל למה שיש לפניו ומשכח סופו חשק עצמך במצוה לנשאת עושי את המצוה [1]) (כלה רבתי ז).

— פע׳, ״חֻשַּׁק, מְחֻשָּׁק, — שחשקו בו: שנתפס בפי ראשונים על האמונה הנפלאה המחושקה בכל העולמות (אגר׳ ר״א היכיני, REJ XI, 214).

—התפע׳ ״הִתְחַשֵּׁק, — כמו חָשַׁק: צורת האשה בחשוקה מתחשקת ועל דודה מתרפקת (מבל הקדמוני כ).

ב. חשק [2]), ממנו חֵשֶׁק, חִשֻּׁק, ב. הֵשֵׁק.

חָשׁוּק, ש״ז, מ״ר חֲשׁוּקִים, — א) קשוט דבר בפרט בקביעת כסף או זהב בתוכו, Verzierung; ornementation: ווי העמדים וַחֲשֻׁקֵיהֶם [3]) כסף (שמות כז י). וויהם (של העמודים) כסף וצפוי ראשיהם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כסף (שם לח יט). ואת עמודיו (של האהל עשה) חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זהב (שם לו לח).— ב) ״כעין טבעת פחות או יותר גדולה יעשו סביב גוף של כלי וכדומה להדקו יחד [4]), Reifen; cercle; hoop: חשוק של כסף או זהב סביב ראשה (מחז׳ ויטרי לכ). כלי של עץ החשוק בחשוקי ברזל (ר״א בן ירחי, המנהיג, פסח ט). ויכה את בורז ביד חזקה ובחפץ גדול ובכעס וחמה רבה בענין שחשוקי האוכף של בורז נשברו ובכן נפל לארץ והסוס הלך בשדה (מלך ארטוס, הו״ט, כרלינר 1885). נשאל אם מותר בשבת לפתוח אותו (חבית של דגים) ע״י הסרת החשוקים לאכול הדגים או אסור (תמדה״י ה יד). שופר שגלדו דק ועשו לו חשוקים של ברזל (הלכ׳ קטנ׳, הו״ת עו).

חִשּׁוּק [5]), ש״ז, מ״ר חִשֻּׁקִים, — אחד מחלקי האופן, העגול העליון החיצון של האופן, Radkranz; circonférence d'une roue; rim of a wheel: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וְחִשֻּׁקֵיהֶם [1]) וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לג).

— [1]) הנוסחה כנראה קצת משובשת.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, וגזורים המלים הרשומות כאן מהשרש א. חשק, במשמ׳ חבור, ועי׳ הערה לקמן.

[3]) תרגמו השבעים והולג׳ במשמ׳ קשוט, וכן ריב״ג: אלזח׳רפה ואלתזיין, ובתרג׳ העברי של ר״י א״ת: עניני הזיון, והיא המלה הערב׳ במשמ׳ קשוט. אך רד״ק פרש: ענין הדוק וחבור כי היו לעמודים חוטי כסף מדובקים ומקושרים בהם סביב כמו שעושים בחביות העץ להדק אותם. — [4]) עפ״י פרוש רד״ק שלמעלה.

[5]) עי׳ הערה לקמן.

— [1]) לא נתברר משמע׳ שתי המלים האלה חשקים וחשרים בדיוק. לפי תרגום השבעים נראה כי בנוסחה שלהם היתה רק אחת משתי המלים האלה, לא ידוע איזו מהן, ומלה זו תרגמוה בפרגמטיה, בכונ׳ מלאכה. בהולגתה יש שתי המלים, והן מתורגמות הראשנה canthi, ר״ל העגול העליון החיצון, והשניה modioli, ר״ל הנקבות שבה סובב הקטב, ואם נניח שהיה גם בנוסחה של הולגתה המלה הראשנה חשקים והשניה חשרים, כמו בהנוסחה המסורה, יש לנו פרוש מהזמן ההוא לכ״א משתי מלים אלו, אך אין לברר אם שמע הירונ׳ פרוש זה ממוריו היהודים או זו סברת הכרם שלו. ת״י תרגם וחופיהן וכבושיהן, אפס במשמ׳ אלה שתי המלים הארמיות בעצמן יש לפקפק, ורק דרך השערה פרשון בעלי המלונים. הסורי תרגם חשקיהם וחשריהם: צבתיהן ושופריהן, ר״ל קשוטיהם ויפוייהם. וקצת במשמ׳ זו גם הערבי: שושנהא ונרגשהא, וכעין זה גם ריב״ג, אמר וז״ל: וחשקיהם וחשריהם זח׳רפתהא וארהאפהא יריד רווישהא אלרקאק אלמרהפא אלנאתיה והו מג׳אנש לקול אלערב חשרת אלשנאנ אי רקקתהא ולקולהם איצ׳א למא לטף מנ אלאד׳אנ ומנ קדר ריש אלשהאם חשר בפתח אלחא ואשכאנ אלשינ, ע״כ, ובעבר׳: וחשקיהם וחשריהם קשוטיהם וחדודיהם. ר״ל ראשיהם הדקים המחודדים, והוא דומה למה שיאמרו הערב חשרת אלשנאנ דקותם ולמה שיאמרו כמו״כ להרך מן האזנים ונוצת החץ חשר בפתח החית, ונחות השין (כל זה נשמט בתרגומו של ר״י א״ת). גם ריב״ג פרש איפוא שתי המלים האלה לא במשמ׳ של חלקי האופן, אלא במשמ׳ יפוי וקשוט בכלל. ואעפ״י שהסתיע ריב״ג בזה מלשון הערב׳, רגלים לדבר כי שתי המלים שמשו בלשון החיה באמת במשמ׳ חלקי האופן, כי שתי המלים שלפניהן, ידותם וגביהם, שאין ספק בדבר כי הכונה בהן לשני חלקי האופן, מעידות על חשקיהם ותשריהם כי גם הם שמות לשני חלקי האופן. וכן פרש רש״י, אלא שהוא פרש חשקיהם: הם עגולים סביב שהוא קישורן וחשריהם זרועות האופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין רייש בלעז, והוא rais בצרפתית. רד״ק אמר: תשקיהם הוא ענין כבוש והדוק וחשריהם ענין קשירה, ע״כ, ולא סיים הדבר בדיוק. ורלב״ג: כי חשקים הם הנקבות שהידות תחובות בהם, וחשרים כמו רש״י, השלבים שבין הנקבות והעגול החיצוני, וכן ר״י אברבנאל. העולה מכל זה הוא, כי מהתרגומים הקדמונ׳ רק הירונ׳ פרש את שתי המלים האלה במשמ׳ חלקי האופן, ויחס לחשק משמ׳ העגול החיצון ולחשר משמ׳ הנקבות שבו תחובות הידות, ומהמפרשים פרש כך רש״י, וגם הוא יחס לחשק משמ׳ העגול החיצוני אלא שלחשר יחס משמ׳ האצבעות שבין העגול החיצוני ובין המרכז, ורלב״ג ור״י אברבנאל שיחסו לחשק משמ׳ המרכז יחסו גם הם לחשר משמ׳ האצבעות. ובכן, במשמ׳ השם

ב. **חָשַׁק**, פ"י, — קל לא נמצא במקרא.

— פִּעֵ', חִשֵּׁק, — חִשֵּׁק את העמוד וכדומה, עשה לו חִשֻּׁקִים בכסף או בזהב: עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וְחִשַּׁק אתם (שמות לח כח).

— קל, *חָשַׁק דבר בדבר, כמו הדביק, חָשַׁק השפתים זו בזו, הדביק אותם זו בזו: ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב (ע"ז לה.).

— פִּעֵ', *חִשֵּׁק, מְחֻשָּׁק, — שֶׁחִשְּׁקוּהוּ וקשטוהו: רוגי רוני השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקת בריקמי זהב המהוללה בדביר ארמון ומפוארה בעדי עדיים (ע"ז כד:). — ואמר המשורר: אכול גזה משחקת, כמו ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת, ותתהפך כמו חולה בירקון ודלקת, באלו היא גליל כסף ובזהב מחושקת (רשב"ג, חידה על התפוח, האסיף תרנ"ד). אשא לבבי לכף אביט בעיני תהום בזהב צדקה אשו רנה מחושקת (ערוג' הבשם לב).

— נִפְעַ', *נֶחְשַׁק, — עשו לו חִשֻּׁק, כעין טבעת סביב להדקו: ואם בא להגעיל סכינים המחושקים בכסף אצל הקתא ובראשם מסתמ' מעיקר' בחידושן נחשקו ובבולען כך פולטן ואם אחר תשמישן נחשקו צריך להסירם טרם שמגעיל (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).

חֶשְׁקָה, ש"נ, — כמו חֵשֶׁק: ונפשי נשקה נפשו בחשקה (פזמונ' תימנ', אבי יהודה). שם אל אהלל בחשקה, כי ידו על כל חזקה (ר"י נאגארה, פזמונ', פו). ונראה שהכל תלוי כפי חוזק חשקת תשובתו ודבקותו בהקב"ה שימחול לו (שבט מוס' לר' אליהו, מה).

חֲשְׁקוּת, ש"נ, — כמו חֶשְׁקָה: והיה לעשו קצת חשקות[1]) להיות עבד הבורא (קדוש' לוי, דרוש לשבוע'). כי הוא (העסק בבנין) קיום העולם כי א"א להיות בלא זה וע"כ בהכרח שיהיו ב"א שיהיה להם חשקות לזה (מגיד שיחות עב).

חֶשְׁקִי, ת"ז, — מטבע הַחֵשֶׁק: שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי שבבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי (מלמד התלמיד', תרומה). רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית (שם, נח). ואמנם החשקיי (מחנק הרחם שבא בעקב החשק) הנה ימהר להזיק בנשימה (קאנון ג כא ד ט).

א. **חשר**[1]), ממנו א. חַשְׁרָה.

ב. *__חשר__, ממנו *חָשַׁר, *חִשֵּׁר, *חֶשֶׁר, ב. *חַשְׁרָה.

*__חָשַׁר__, פ"י, עת' יַחְשֹׁר, — חָשְׁרָה הכברה מים, הזילה המים מתוכה דרך נקביה בענין שאין טפה נוגעת בחברתה: והעננים מתגברין מן הארץ ועד הרקיע ומקבלין אותן (את המים) כמפי הנוד וכו' וחושרים אותו כמין כברה ואין טיפה נוגעת בחברתה (מד"ר בראש' יג). — ואמר הפיטן: טל דוק למו חֲשׁוֹר, עד קץ לחיבת שור (ר"א קליר, תפי' טל, אליס). חוף ימים בציינו, מראית טללי נצנו, טל חֲשׁוֹר לרבץ צאנו, וכטל על עשב רצונו (שם). אשר בחפצו השרת מים חשר, ומעדנות בימה קשר (תולא' חיים, כספ' בתי הידות). — ופעול *חָשׁוּר, חֲשׁוּרָה: המלתה שיקי רשף למנה, ונלאתה בכלם נטיעת נעמנה, זו קצותם ענתה מאמנה, חשורת טל תהי עדות ה' נאמנה (פתיח' תרי"ג מצות לרסע"ג, קמע"ג). — ובהשאלה, *חָשַׁר ברכות וכדומה: במזל שור ברכות יחשור, ורב תבואות בכח שור (יוצ' במע"ל, אל חי). ללמדנו היטב חמוצנו לאשור, ברכות יחשור ומרודנו יעשור (סלית' ב' עי"ת, שבת הכסא).

— פִּעֵ', *חִשֵּׁר, — כמו קל בנִחוּץ הפעולה: שהעננים מתגברים ועולים לרקיע ופותחין פיהן כנוד ומקבלין מי מטר וכו' ומנוקבות הן (העננים) ככברה ובאות ומחשרות[2]) מים על גבי קרקע (תענ' ט:). — ואמר הפיטן: ארץ רעשה וגם שמים נטפו לחשרה, גשם נדבות תניף אלהים ליפה וברה (יוצ' ב' שבוע', וכל העם). — ודמעות מהעינים: ובחדש השלישי בקריאת הלל לשורה, השלימו נפשם באהבה קשורה,

---

חשק מסכימים הירוג', שאולי הוא הפרוש שקבל ממוריו היהודים, ורש"י, ובמשמ' השם חשר מסכימים רש"י ורלב"ג ורי"א. ואעפ"י שלא נתברר יסוד אמתי למשמעות אלו להמלים האלה ואין להן דמיון בלשון ערב', שהיא משתמשת להחלקים האלה במלים אחרות, וכמו כן לא באו המלים האלה במשנה במקום שמדובר שם על אופני העגלה, וברור הוא כי בזמן המשנה לא השתמשו המדברים עברית יותר במלים האלה, בכל זאת כדאים הם תרגומו של הירוג' ופרושו של רש"י להמלה חשק ופרושם של רש"י ושל רלב"ג ורי"א להמלה חשר, להחליט משמ' שתי המלים האלה והשמוש בהן.

[1]) ואולי זה מ"ר מן חֶשְׁקָה.

[1]) בערב' חת'ר a), במשמ' של עובי וצפיפות יחד, למשל כשנעשה החלב חמץ.

[2]) כך בנוסח' הדפוס', ובקצת כ"י ומנשרות.

a) خثر

אהימה עליהם בבכי ילל לחשרה, בלולי כתר על ראשם לעטרה (קינ׳ לת״ב, מי יתן). — ובהשאלה, חשר לחם וכדומה: ענגים סכוכים כעל כנפי נשרים, רגש שנאנים חזו מאושרים, שבע מחיצות סוככות ולחם מחשרים (ר״א קליר, יוצ׳ ב׳ סכות, אליס). ישראל מקוה כושר, טהרה תזרוק ותחשר, טומאה תשליך ותגשר (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, לך ה׳).

— נפע׳, *נחשר: מדד מים בשעלו, בשעלו מדדם ואז בקיו, חילקם במאמר תליים ונחשרים בארץ, בארץ יפיץ עב מפרי גוזלימו ברד, וצינת שלג שת במימיהם (עבודה, אספוך בית, J. Elbogen, SGJG 1,156).

— הפע׳, *החשיר, — עשה שיחשר: טל מתחת ולחם ממעל למו החשרת, יאורים לצמאם מצור הוצאת, כנסתם להר חמד ומצוות וחקים הורית (יוצ׳ אחרון פסת, אורת).

***חשר**, ש״ז, — מים שנחשרו דרך כברה, וכנוי לגשם: נדבות פי רצה והכשר, סדר הגיגי כשי יתשר, עתר פצחי כזלת חשר (יוצ׳ יוה״כ, אמיך).

***חשר**, ש״ז, — כמו חשר: המזריח מאורות רמים, ומנהיגם לילות וימים, זיקים עושה ורעמים, חשר טללים וגשמים (ר״א קליר, יוצ׳ א׳ שבוע׳, אתו מלות). וכור דלות ועשר, בצרת וחשר, דופי וגם ישר, בדין הוא יוזכר (מוס׳ א׳ ר״ה, זכר תחלת). — ובהשאלה: חשר לחמי (הוא המן) הטעמת, בשבע שמחות הנעמת (מבול׳ כר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסת, אודך).

חשר[1], ש״ז, מ״ר חשרים, — אחד מחלקי האופן, האצבעות המחברות הגב עם ההיקף החיצוני, Speiche; rayon; spoke: ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה ידותם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לג).

א. **חשרה**[2], ש״נ, סמי׳ חשרת, — חשרת מים וכדומה, עובים וצמצומם, Dichtigkeit; densité; -ty: וישת חשך סביבתיו חשרת[3] מים עבי שחקים (ש״ב כב יב).

ב. ***חשרה**, ש״נ, — כמו חשר: חשרת כברה, חשור לרות נשברה, מים חזו בגבורה, למביני עתי ברה (ר״א קליר, תפי׳ גשם, יפתח). חדש אשר רביבים בו מריקים, חשרת מים למלאות רקים (מוס׳ שבת החדש, הנה זה). חן וחסד יחובר, לחנני על דבר, חשרת מים יעבר, כי הנה הסתו עבר (תפי׳ טל, ארשה). חשרת מים עליהם העביר כי עברו תורות חלפו חוק (רשב״ג, ארץ במדה יסד). בן רגע לא אנוח, בבשר וברוח, כן תמיד אסובבה, עד זקנה ועד שיבה, וכגלגל בית רחים, מורדף מחשרת מים, על כן רעי בו חפצתי, עד כה את פי קפצתי, כי מעבודה קשת, רוחי רפיון לבשה (אגר׳ יל״ג א מז).

א. **חשש**[1], מזה א. חשש, ב. *חששה.

א. **חשש**, ש״ז, — עשב יבש דק, trock. Gras; herbe sèche; dry grass: לכן באכל קש לשון אש וחשש[2] להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). תהרו חשש תלדו קש (שם לג יא). — ומ״ר *חששים: ואין יתרון לחזק התרנים ואין חמדה לתחבולת ישישים, ונחשבו לקוץ תרני ארזים ונהפכו לקנים הברושים, ונטל חול בגבהים כתבן וברזלי אבנים כחששים (ר״י הלוי, התרדוף נערות). — ואמר הפיטן: חשמלי מרכבה, חששם לא כבה, חשים בלי עכבה, חרדים ומזיעים (יוצ׳ בחוה״מ סכות, ירוגלו).

ב. ***חשש**, ממנו *חשש, ב. *חשש, א. *חששה.

***חשש**, פ״ע, בינ׳ חשש, חש, עתיד יחשש, יחש, לווי חש, חשו, — א) חשש פלוני, ירא ודאג, besorgt sein; être soucieux; to apprehend: הנוער את הקלח חוששים אנו שמא יצאו מן העלה לעלה (מכשיר׳ א ד). המעלה שק מלא פירות ונתנו על גבי הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון לתחתון (שם). אין חוששין שמא גררה חולדה מבית לבית וממקום למקום (פסח׳ א ב). ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני (גיט׳ ג ז). הלוקח בהמה מניקה מן הנכרי אינו חושש שמא בנה של אחרת היה וכו׳ אינו חושש שמא בנה של זו בא לו אצל זו (בכור׳ ג ב). בן לוי שנתמנו לו ענבים והיו בהן עוללות אין חוששין שמא של עניים הן (תוספתא פאה ג יד). בן חבר שהיה הולך אצל אבי

---

[1]) עי׳ הערה לערך חשק.

[2]) מן חת׳ר a) בערב׳, עי׳ הערה להשרש. —

[3]) בתהל׳ (יח ב): חשכת.

a) حثّر

---

[1]) בערב׳ חש a), ועי׳ הערה לקמן.

[2]) כבר דמה ריב״ג מלה זו להמלה חשיש b) בערב׳ במשמ׳ עשב יבש.

a) حشّ b) حشيش

אמו עם הארץ אין אבי אמו חושש שמא מאכילו טהרות (שם דמאי ב יה). עושה אתה בה והולך ואי אתה חושש שמא הלכה לה צרעתו (ספרי תזא רעד). ואם אינו מאמינו מניחן (את הכלים) בבית הסמוך לו ואם חושש שמא יגנבו מביאן בצינעה בתוך ביתו (פסח׳ נה:). מפצעין את האגוז במטלית ואין חוששין שמא תקרע (ביצ׳ לד.). רב אמר חוששין שמא בן גרושה או בן חלוצה הוא (סוט׳ לח:). ונקה האיש מעון אינו חושש שמא תלתה לה זכיות (מד״ר במד׳ ט).—וחוששני: אמר לו (יצחק לאביו) אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין (מד״ר ברא׳ נו). ועוד יש לי מעות להרצותן אך חוששני פן אהיה לפני רבינו במטרית (ס׳ היכר לר״ת, בהל׳ נה). — וחִשֵּׁשׁ לְדָבָר, במשמ׳ זו: המפלת שפיר מלא מים מלא דם מלא גנונים אינה חוששת לולד (נדה ג ג). אם יש לה ווסת הרי זו חוששת לווסתה (תוספתא שם ח ב). הרי שיש בו עשר שערות לבנות כלום הן סימני טומאה אלא שתים חוששנו למותר (שם נגע׳ ב ג). טומטום זכר ואנדרגינס זכר תשב לזכר ולנקבה וחוששין לזכר (ברידי סירוש׳ נדה ג). —וחִשֵּׁשׁ מִשּׁוּם דבר: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (כלא׳ א ט). שמין עגל עם אמו וסיח עם אמו ומפריז על שדהו ואינו חושש משום רבית (ב״מ ה ה). ירד לתוך שדה חברו וליקט ותרם שלא ברשות אם חושש משום גזל אין תרומתו תרומה ואם אינו חושש משום גזל תרומתו תרומה כיצד יודע אם חושש משום גזל ואם לאו הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל ואם לאו הרי זה חושש משום גזל ואם היה בעל הבית מלקט ומוסיף עליהן בין כך ובין כך אינו חושש משום גזל (תוספתא תרומ׳ א ה). רשאי שיאמר לו תן לי מיד בפחות ואין חוששין משום ריבית (שם בקל׳ ב יב). ראת כתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת משום זוב דברי ר׳ מאיר וחכ״א אינה חוששת משום זוב (שם נדה ג ג). הנותן לשכינתו פת לאפות בו תבשיל לעשות לו אינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשרות (ירוש׳ דמאי ג כג ד). הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים (חול׳ נא.).

— וחִשֵּׁשׁ לְדָבָר מִשּׁוּם דבר: ופוצעין אגוזים של תרומה בידים סאובות ולא חששו להן משום טומאה (תוספתא פרה יא ו). הנותן לשכנתו עיסה לאפות וקדירה לבשל אינו חושש לשאור ותבלין שבה לא משום שביעית ולא משום מעשר ואם אמר לה עשי לי משליכי חושש לשאור ותבלין שבה משום שביעית ומשום מעשר (חול׳ ו.). — וחִשֵּׁשׁ עַל דבר משום דבר: אומר הוא אדם לפועל הילך דינר זה אכול בו הילך דינר זה שתה בו ואינו חושש על שכרו לא משום שביעית ולא משום מעשרות ולא משום יין נסך (ירוש׳ דמאי ו כה ד).—ודבור רגיל, עושה דבר ואינו חֹשֵׁשׁ, ר״ל אין לו לדאג משום דבר: מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם (שבת כב ד), ר״ל אין לו לדאג שמא בא עי״ז לידי חלול שבת. ונותנה (את הסלע החסרה) למעשר שני ואינו חושש שאינו אלא נפש רעה (ב״מ ד ו). ואסור להעלותו (את הבשר) עם הגבינה על השולחן וכו׳ אבל בשולחן שסודר עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו חושש (חול׳ ח א). שני אכסנאין אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (שם ב). אין פוחתין לעניים בשנת מעשר עני מחצי קב חיטין וקב שעורין במה דברים אמורים על הגורן אבל מתוך ביתו נותן כל שהוא ואינו חושש ושאר מתנות כהונה ולויה נותן לו כל שהוא ואינו חושש (תוספתא פאה ד ב). גוי שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי ודאי אסור דמאי מותר נפל על גבי בשרו משפשף ואינו חושש (שם דמאי א יח). סך אדם את עצמו שמן ומתחמם כנגד המדורה ואינו חושש (שם שבת ג ה). אין שורפין שתי פרות בגת אחת משנעשת אפר מביא אחרת שורף על גבה ואינו חושש (שם פרה ד ח). חמרים מקבלין מבעל הבית ומעמידין במקום היוקר כשער הזול ואינן חוששין (שם ב״מ ד ח). עומד הוא גוי וחולב בעדר וישראל עומד על גביו ואינו חושש (ירוש׳ תרומ׳ ח מה ד). מסתכל הוא מה שבכוס ומה שבקערה ואינו חושש (שם שבת א ג). היה הולך אצל רבו אצל בתו ועבר בים או בנהר אינו חושש נימנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש (שם יומ׳ ח מד ד). אם יש ביום כדי למרק ממרק ואינו חושש (שם יבמ׳ ח ט). מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש (שבת

לח.). אמבטיאות של כרכין מטייל בהן ואינו חושש (שם מ.). מניח ישראל בשר על גבי גחלים ובא גברי ומהפך בו עד שיבא ישראל מבהכ"נ או מבית המדרש ואינו חושש שופתת אשה קדירה ע"ג כירה ובאת נכרית ומגיסה עד שתבא מבית המרחץ או מבהכ"נ ואינה חוששת (ע"ז לח.). דם שעל גבי כבר גוררו ואוכלו של בין השינים מוצצו ובולעו ואינו חושש (כרית' כא:). כשאדם אוחז המגן אפילו חצים ואבנים נזרקים עליו אינו חושש (תנחומא לך לך יד). כנדה שיש לה טהרה במקוה והכהן עמה בבית ואינו חושש (שם מצורע יח). — וחִשֵּׁשׁ לפלוני מִדְּבַר, ירא ודאג שמא יקרה לו לפלוני הדבר: אמר ר' יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת (שבת יו ז, כב ג). ולמה היו (חיילי נבוכדנצר) רודפים אותם (את ישראל) אלא היו חוששים לנפשם לומר אלהיהם של אומה זו מצפה להם שיעשו תשובה שמא יעשו תשובה עד שהם נתונים בתוך ארצם והוא עושה לנו כדרך שעשה לסנחריב (פסיק' רבתי לא). חִשֵּׁשׁ לדבר, נתן דעתו להדבר, השגיח בהדבר, etw. berücksichtigen; faire attention à; take in consideration: מת בני ואח"כ מת בעלי אינה נאמנת וחוששין לדבריה וחולצת ולא מתייבמת (יבמ' טו ח). עומד על הגורן ומעשר ואינו חושש למי שאכלו שאין אחריות לרמאין (תוספתא דמאי ז יב). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (כיל' לו.). זה יום של גלות שמרחיקים אותו מלבם שאין חוששין עליו שאומרים לא תבוא עלינו רעה (מד"ר במד' י). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה (מס' סופרים כ ד). מפני עוצם דקותו לא חשש לו ולא הקפיד עליו (יסו"ע לר"י ירבאלי לט:). אפילו האילת ילדה העפרים ועזבה אותם וכו' ולא חששה על ילדיה אעפ"י שהיא רחמנית (רד"ק ירמ' יד ה). — וחִשֵּׁשׁ לעשות דבר, sich kümmern; se soucier; to trouble about: הישן ביום אינו חושש לחלוץ את תפיליו (מס' תפלין א, הוצ' קורכהיים). בעל הבית העושה אותן לעצמו איננו חושש לייפותן כל כך (רש"י פסח' לז.). לפי שעת צרה היא או שרוצה לצמצם סעודתו ואינו חושש להרבות אוכלין (רשב"ם ב"ב קמה:). הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים (ראב"ע שמות ז כ). שבעל החצר לא חשש למחות בו כיון שהוא פחות מטפח (טוחו"מ קנג ה). אבל היכא שהמחזיק ניזוק כמו שהוא מזיק יכול לומר לא חששתי למחות כיון שאני מזיקך כמו שאתה מזיקני (שם קנז ט, בשם הרא"ש). כל ימי הקיץ הייתי אומר עדיין יש לי שהות לאכול מהן (מהענבים) ולא הייתי חושש לאכלם (ראש' חכמה, פ' ד"א). — ובמשמ' ״אכפת לו: וקרא (בן המלך המת) לכל האנוסים והבטיחם הבטחות ורמז להם שאינו חושש אם יאמינו במה שיאמינו (שבט יהוד' ד). כיון שהוא לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו (רד"ק ישע' יד יט). — וגם בנטיות כמו חסרים: רוב ארץ ישראל נתונה ביד ישראל רבי לעזר חש למעוט (ירוש' דמאי ב כב ג). להפסד מרובה חשו להפסד מעט לא חשו (שם תרומ' ח מו.). עד כאן חשו למראית העין מיכן ואילך לא חשו למראית העין (שם כלא' ב כז ג). לוים המוזהמין מאימן לא חשו להם משום ריח פסול (שם יבמ' י י ד). שהיה אגרונימוס גדול ודחק עליו להיות מוכר בזול והתירו לו להיות מוכר טבלים והלוקח יחוש לעצמו (שם דמאי ב כב ג). אמר ר"א בר' צדוק פעם אחת נכנס אבא להסב בבית ר"ג והביאו לפניו אניגרון ואכסיגרון ועליהן פלפלין שחוקות ומשך אבא את ידו אמר לו ר"ג אל תחוש להן מערב יום טוב היו שחוקות (תוספתא יו"ט ב יו). מעתה לא יחושו כהנים על חלתן (ירוש' שבי' ו לו ג). וכלים טעונין טבילה א"ר בא אני אומר שמא היה שם אחד מן הכלים שלא הווה מעתה נחוש לכולן וכו' (שם, סוף חגי'). לך אמור להם אל תחושו למניינכם (חגי' ג:). בעל שאמר גרשתי את אשתי אינו נאמן וכו' א"ל רבא לרב נתן בר אמי חוש לה (ב"ב קלה.). א"ל (ר"ח לר"ש בן לקיש) לא הלכת לצור מימיך וראית ישראל ונכרי ששפתו שתי קדירות על גבי כירה אחד ולא חשו להם חכמים (ע"ז יח:). אמר לו (הקב"ה למשה) אם אין אתה איש דברים אל תחוש הלא אני בראתי כל פיות שבעולם (מד"ר שמות ג). — וחש לאמר: וחש לומר שמא אותה שקבע מעשרות לקט היא (ירוש' פאה ה יח ד). וחש לומר שמא אותה חולין עושה אותה תרום' מעשר למקום אחר (שם דמאי ה כד ג). צריך להתנות ולומר אם מאותה שמכניסין לשוק היא מה שעשיתי עשוי וכו' וחש לומר שמא מאותה שמכניסין לבית היא (שם מעשר' ג נ ג). ואפילו נתקלקלה המצודה וחש לומר שמא לא ניצודו מבעוד יום (שם כיל' ג סב.). ואקרב אליה ולא מצאתי לה

בתולים ו חש לומר שמא מצא ואיבד (שם כתוב׳ ד כח ג). —ב) *חָשַׁשׁ באבר מאברי הגוף, הרגיש כאב באבר זה: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו וכו׳ החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ (שבת יד ד). החושש בגרונו מטילין לו סם בתוך פיו בשבת (יומ׳ ח ו). ואלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת וחוששת בפי כריסה ובשפולי מעיה (נדה ט ח). החושש בגרונו לא ירדנו בשמן (תוספתא תרומ׳ ט יב). ולא חולה מסוכן (דוקא פטור מן הסוכה) אלא אף מי שחושש בעיניו וחושש בראשו (שם סוכ׳ ב ב). אדם מישראל שהיה חושש באזנו מהו שיהא מותר לרפאותו בשבת (מד״ר דבר׳ י). חשש המלך במעיו ולא הניח סם בעולם שלא השקוהו ולא נתרפא (והזהיר, בחקותי). — וְחִשֵּׁשׁ את אבר פלוני במשמ׳ זו: החושש את ראשו או שעלו בו חטטין סך שמן ולא יסוך יין וחומץ (ירוש׳ מע״ש ב נג:). שכן אשה חוששת אחת מעיניה וכוחלת חבירתה ויוצאת לשוק (שם שבת ח יא:). אמר רשב״ג מעשה שהייתי חושש עיניי בקיסרין וכו׳ (שם סוכ׳ ב נג.). מעשה היה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו (מד״ר ברא׳ לד). התומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש (שם שמות ב). שכל מי שזוכרו (את אחשורוש) חושש את ראשו (שם אסתר א). למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחד לרפאותו כשהזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (שם במד׳ כג). החושש פיו מטילין לתוכו סם ואפילו בשבת (הלכ׳ פסוק׳, יוה״כ). תרגיש בעצמה (האשה בשעת וסתה) מפהקת ומתעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה (רמב״ם איסורי ביאה ח ב).

ב. °**חֲשַׁשׁ**[1], חֲשֵׁשׁ[2], ש״ז, — מה שאדם חשֵׁש: ומפני שאנו חוששין נמי עוד חשש אחד כי שמא לאחר פריעת שטר זה המחודש יוציא ראובן אותו שטר הראשון (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 33). ואנו בית דין שראינו שחששו חשש קבלנו מידו אותו השטר והוזקקנו לעדותן של עדים (שם 45). ויבואו לומר שאין הכלים צריכין הערב שמש מפני זה החשש גזרו טומאה עליהם (רמב״ם כלים יב ב). לא היו עושין כן אלא מחשש חולשת כ״ג שהיה צריך להביא בידו מזרק מלא דם עד לכבש שהיה בדרום והיו מקצרין לו את הדרך (המאירי יומא ג). אין שולחים מטלטלים או סחורה של יתומים בדרך ים ולא בדרך שיש בה ספק אונס אלא שכר שיש בו חשש שמא יחמיץ (שו״ע חו״מ רל י).

א. °**חֲשָׁשָׁה**, ש״נ, מ״ר חֲשָׁשׁוֹת,—כמו חשש: שאין חששה בה שבעצם נפגמה (והזהיר ויקר׳ יא:). יש לנו לדעת לכמה חששות היא חוששת בתחילת וסתה (בעה״נ לראב״ד, הוסתות). היא חוששת בתחלת הוסתות הימים לשתי חששות כגון שראתה בר״ח ניסן הרי היא חוששת לראש אייר (שם). כל אלו החששות הן בשאין מכירין הקטנה (שו״ת ר״נ גירונדי ס). אם אין שם אחת מכל החששות האלו אעפ״י שטען המלוה כי אין רצונו לקבל מעותיו וכו׳ הלוה יכול לכופו לקבלם תוך הזמן (טור מלוה ולוה עד).—וקצת במשמ׳ חמלה: אמר להם המקום במקומכם לא היה לכם חששה עלי אלא אתם הייתם עובדים לעבודה זרה (מדר׳ תדבא, אפשטיין יו).

ב. °**חֲשָׁשָׁה**, ש״נ,—כמו א.חֲשַׁשׁ, במשמ׳ חציר יבש: כפות משיחכם בוששות, חרפוני טותי עששות, כלפיד אש בחששות (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק).

°**חֲשִׁיכָה**, ש״נ,—שה״פ מן חָשַׁךְ, ובמשמ׳ חסר בכתיב, בלי וו או בלי יוד: וישמר (הסופר שיכתוב המקרא) בכל טעם ובמגידה ובסמיכה, ובפתוחים ובקמוצים ובמלאה ובחשיכה (ר״ש הנגיד, עטה אחי).

חָשִׁיף, ש״ז, מ״ר חֲשִׂיפִים, סמי׳ חֲשִׂיפֵי, חֲשִׂפֵי—עי׳ חָשִׂף.

***חֲשִׂיפָה**, ש״נ,—שה״פ מן חָשַׂף: הקב״ה דרכו בקדושה דיבורו בקדושה ויישובו בקדושה חשיפת זרועו בקדושה (ירוש׳ ברכ׳ ט יג.). — ואמר הפיטן: שריגי הלבינו והשליכוני בחשיפה, שום שמוני לשמה וקצפה (אילי׳ הבחר, יוס ו, אני הכרם).—ומ״ר: הוא החזיק בכנף החשיפות במעיל המעילה ואחז בערפי לבלעני חנם (אגר׳ אילת אהב׳ לר״ש אולוירו).

חשך, ממנו חָשַׁךְ, חָשָׁךְ, °חֲשִׁיכָה.

חָשַׂךְ, פ״י, עת׳ אֶחְשֹׂךְ, אחשך, תַּחְשֹׂךְ, תַּחְשְׂכִי,— חָשַׂךְ דבר מפלוני, מנעהו ממנו, לא נתנו לו, zurückhalten, versagen; refuser, épargner; withold, spare: איננו גדול בבית הזה ממני ולא

[1] כך ספרדים ואשכנזים.—[2] כך מנֻקד באגר׳ חשן משפט לדון אשטרוק מלוניל.

חָשַׂךְ ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו (בראש׳ לט ט). כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חָשַׂכְתָּ את בנך את יחידך ממני (שם כב יב). תעבוני רחקו מני ומפני לא חָשְׂכוּ רק (איוב ל י). — וחָשַׂךְ את פלוני מדבר, מנע אותו ולא הניחו לעשות הדבר: גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת וָאֶחְשֹׂךְ גם אנכי אותך מחטו לי (בראש׳ כ ו). ברוך יי׳ אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חָשַׂךְ מרעה (ש״א כה לט), לאמר מנע אותי מעשות רעה. הנה חָשַׂךְ אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא (מ״ב ה כ). — וחָשַׂךְ את פלוני מדבר, במשמ׳ עצר שלא יקרה לו הדבר: יַחְשֹׂךְ נפשו מני שחת (איוב לג יח). יפלס נתיב לאפו לא חָשַׂךְ ממות נפשם (תהל׳ עח נ). גם מזדים חֲשֹׂךְ עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב (שם יט יד). —ובהחלט, חָשַׂךְ אותו, מנע אותו: ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חָשַׂךְ יואב את העם (ש״ב יח טז). כן אהבו לנוע רגליהם לא חָשָׂכוּ ויי׳ לא רצם (ירמ׳ יד י). חוֹשֵׂךְ שבטו שונא בנו (משלי יג כד). חוֹשֵׂךְ אמריו יודע דעת (שם יז כז). ברב דברים לא יחדל פשע וְחוֹשֵׂךְ שפתיו משכיל (שם י יט). גם אני לא אֶחֱשָׂךְ־פי אדברה בצר רוחי (איוב ז יא).— וקצת במשמ׳ פ״ע: קרא בגרון אל תַּחְשֹׂךְ כשופר הרם קולך (ישע׳ נח א). הצל לקחים למות ומטים להרג אם תַּחְשׂוֹךְ כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין (משלי כד יא-יב). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תַּחְשֹׂכִי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישע׳ נד ב).—ומצוי בתו״מ ובסהמ״א: פועל שאינו מאמין לבעל הבית נוטל גרוגרת אחת וכו׳ ומחולל על המעות ו חו שך גרוגרת אחת רשב״ג אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית ר׳ יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין (דמאי ז ג). החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא (אבות ד ז). חשוך שעה אחת עד שתגיע שעת הסעודה (סדא״ר ג). אמנם כי חשכני האלהים מפי האריות ויחסום את פיהם ממני (יוסיפון ג). ואל נא תחשוך עצמך ועצתך מאת העם הזה (שם).—ואמר הפיטן: טללם בצל מחרב מצוא נפישה, יחד לחשכם מורם ורוח קשה, כל נגע וכל מכה אנושה, להסיר מאום משולשה (מכה כ״ר קלוני׳, יוצ׳ אחרון פסח, אלוליס). עברים באברתך סכת, עורים בעברתך חשכת (יוצ׳ ב׳ פסח, אסירים). — ופָעוּל, *חָשׂוּךְ דָּבָר, שאין לו דבר זה: לטמא בגדים במגע וחשוכי בגדים במגע (כליס א ב). ומת שמעון ונשארו בניו בחזקת חשוכי ממון ויצאו הרבה שטרות על שמעון (טור מלוא׳ בטר׳ סה כ, בשם הרא״ש).—וְחָשׂוּךְ בנים, שאין לו ילדים: כי רבה רעת החשוך בנים (פלא יועץ, פריה).

— נִפע׳, °נֶחְשַׂךְ, — שחשכו אותו: הדברים בצאתם מעם מסוכסך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יוצ׳ סכה״ג, אאמיר).

חָשָׂךְ[1], ש״ז — הֶפסק: רדה באף גוים מרדף בלי חָשָׂךְ [2] (ישע׳ יד ו). — ואמר המשורר: חלפה עת הפלאות ימי עולם עברו, נפלאות לא יֵעשו השמים סוגרו, הארץ עומדת ממקומה לא תמש, מורדף בלי חָשָׂךְ ילך לו השמש (יל״ג, וממחת כחגן).

חָשִׂף[3], חֲשִׂיף, ש״ז, מ״ר חֲשִׂפִים, חֲשִׂפֵי, — חֲשִׂף עזים, עדר של עזים, Herd ; troupeau ; flock ויפקד בן הדד את ארם ויעל אפקה למלחמה עם ישראל ובני ישראל התפקדו וכלכלו וילכו לקראתם ויחנו בני ישראל נגדם כשני חֲשִׂפֵי עזים וארם מלאו את הארץ (מ״א כ כו-כז). — ואמר המשורר: ויהיו מחנה הנגידים והנדיבים לנגדם כשני חשיפי עזים (ר״י חריזי, תחכמוני יב). ולא יהיו עוד בני האדם משפחות משפחות לבד כי אם בעדרים ובחשיפים כבהמת הארץ (יל״ג, פרק׳ מקוטע׳ ממגי׳ אלכסנדר).

חשף[4], ממנו חָשַׂף, *חֲשִׂיפָה, °חֶשְׂפָּה.

חָשַׂף, פ״י, מקו׳ חָשֹׂף, לַחְשֹׂף, עת׳ יֶחֱשֹׂף, וַיֶּחֱשֹׂף, צווי חֲשֹׂף, חֶשְׂפִי,—א) חָשַׂף הכסות וכדומה, הרימה

---

[1]) משק׳ דָּבָר, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) הקדמונים ראו בזה עבר, אך לפי המליצה יותר נכונה דעת קצת החדשים שהוא שֵׁם למושג מפשט, כמו דָּבָר. וקצת החדשים אמרו שהוא מקור ונקדוהו חֲשֹׂךְ.

[3]) לא נתברר מקור שם זה ולא משמעתו בדיוק, אך התרגומים הקדמונ׳ והמפרשים הקדמונ׳ מסכימים כי הכונה בחשף עדר קטן של עזים. ת״י: כתרי גזרי, וריב״ג תרגם בערב׳ בקטיעין, שהוא השם הערבי לעדר בכלל. אך קצת תמוה שלא באה מלה זו בשום מקום אחר בתנ״ך בענין עדרי צאן.

[4]) הביאו קצת החכמים דמיון לזה את השרש הערבי שחף a) הנהוג בתימן במשמ׳ הסיר הקלפה.

a) شحف

מעל דבר ונגלה הדבר, wegnehmen ; enlever to take of : וגם אני חשפתי שוליך על פניך ונראה קלונך (ירמ׳ יג כו). קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשׂפי[1]) שבל גלי שק עברי נהרות (ישע׳ מז ב).—ב) חשף העץ, הסיר מעליו הקלפה, abrinden ; écorcer decorticate : שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה (יואל א ז).— וחשף היער וכדומה, החריב האילנות: קול יי׳ יחולל אילות ויחשף יערות (תהל׳ כט ט).—וחשף את הגוף, גלה אותו, entblössen ; dénuder ; denude : חשף יי׳ את זרוע קדשו לעיני כל הגוים (ישע׳ נב י). — ואמר הפיטן : יצאת לישע עמך, טבחה לשית בקמיך, חשפת ימין תעצומיך, זרות כמוץ לזהמיך (יוצ׳ אחרון פסח, למען). בחשפך אדיר זרועך, נבהלו נחפזו מרעיך, שבטים נהלת במרעך, מה יקרו רעיך (יוצ׳ שבת אחר שבוע׳, אור יברהג). ירום ונשא וגבה נבוה, ישכיל ויוכיח וגוים רבים יזה, חשוף זרועך קרוא כזה, קול דודי הוא זה (יוצ׳ א פסח, ברח דודי).—ופעול: כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי[2]) שת (ישע׳ כ ד). ואל מצור ירושלם תכין פניך וזרעך חשופה (יחזק׳ ד ז). —ואמר המשורר : אבל כי משכו קשת לתומן והרגו איש והן זכות והפות, אשר לא שאלו לקרב חרבות ודין בזרועות החשופות (ר״י הלוי, יפי קול). אנחנו יד יקר נניף תנופה וחרבנו לאויבנו שלופה, ועת יתחבאו בעלי גבורה זרוענו להלחם חשופה (ר״י חריזי, תחכמוני מ). ראו חרב שלופה, בגזרת בכסף צרופה, ובצניף היופי צנופה, פעם מסתתרת ופעם חשופה (שם לב).— *וחשף שן, גלה שניו בעת הצחוק: ואם תחשוף לנער שן בתאוה[3]), מצחק יחשוף לך שת וערוה (רה״ג, מוסר השכל). צריך שיכבד אדם עצמו מעט במלבושיו ובדיבורו שלא יקל עם הבריות ולא יחשוף השן תמיד (ספ׳ חרדים עא), ר״ל לא יצחק.— ג) חשף מים, שאב: ולא ימצא במכתתו (של הנבל) חרש לחתות אש מיקוד ולחשוף מים מגבא (ישע׳ ל יד).

בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב יו). — והשתמשו במשמ׳ זו בסהמ״א : כלי שנתנו בו יין נסך ואין מכניסו לקיום כגון כלי שחושף בו או המשפך וכיוצא בה משפשפו במים ודיו (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ יא יז).—ובהשאלה, חשף את פלוני, גלה אותו לעיני כל, הניחו ערום, בלי עזרה : כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ׳ מט י).—ואמר הפיטן : מאד אתחל ואתחלחל ביום שדי חשפני, והשפיפון מצפון כשבולת שטפני (סליח׳ י״ז תמוז, בעה). — *וחשף סוד וכדומה: יש אוהב נהפך לשנא ואת ריב חרפתך יחשוף (ב״ס גני׳ ו ט). ולא תחשף לשונא מה בלבך, ושנאתו סתור אם לא תהי בך (רה״ג, מוסר השכל). אל תאמין נא בפקדון ומקחת איש רכיל אשר לאחרים סוד יהי חושף (ר״ש הנגיד, בן משלי 24). אשר הגיב אסף, ואת סודו חשף, ושכל טוב יסף, עלי כל המורים (דונש על מנחם, לדורש החכמ׳). ותחשפו מליך, לכל איש סכליך, וצחקו עליך, צעירים וכבירים (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש). שקטה תמר מלזעוק ומחשוף הדבר (שם, ערך כנס). — ואמר הפיטן : ואות (הוא הטל) לחשוף חתומים, ורמז לצחצת בתמים (ר״א קליר, תפי׳ טל, אלים). יחודת ילד השיב בהתרת טל, סדר וחשף לכל כח גבורות טל, רמז כי שכונים יקיצו בטל (שם, תחת אילת). — ופעול : אחום בגוד דודי ואוכיחו בשובו אהבה מסתרת ותוכחת חשופה (ר״ש הנגיד, לכל זמן). לבעלי אסופות, חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות, דקדוקיה ספות (קרובץ׳ לפורים, אלורה). השחורות צחורות, החשופות אטורות, הפרוטות אצורות (יוצ׳ פרה, אין לבותח).— ולווי : ומשא שא והשלך לך שאולה, וליעוש עוש והשבת בית אלילו, בשקוץ קוץ ומעוז עוז וסתרי, וחשוף סוף ודורשיו שוא יקראו לו (ר״מ דרעי הקראי, לקו״ק ע).—ובמשמ׳ הראה : חשוף שירתך לפני חכמים ולא לפני סכלים יחמסוה, ואם תשליך אבן יקרה לרגלי הכלבים ירמסוה (ר״י חריזי, תחכמוני נ).— וחשוף לרוח וכדומה, שהרוח יוכל להגיע אליו, שאין מחצה בינו ובין הרוח : ראוי למי שיבחר המשכנים שידע עפר הארץ וענינה וכו׳ ואם תהיה (הדירה) חשופה לרוחות או שקועה בארץ (קאנון א ב ב יא). —נפע׳, *נחשף, — שחשפו אותו : פרשתי עונש לאוין שבעה מבוארים ונחשפים (אזהר׳ לר״י ברצלוני׳

[1]) כמו אספי, אלא שבמלה זו כבר נשתנה החירק לסגול, אולם מפני החית. — [2]) לפי דעת קצת זה שם בצורה ארמית, ולפי דעת קצת החדשים זו צורה של הקטנה. אבל, רגלים לדבר, כי הכונה האמתית היתה חשופי בפא צרויה. — [3]) בקצת נוסח׳ באהבה (מהד׳ וילנס׳).

אספרה). קודם שיקשר הזרע וקודם שתחשף ממכסיה תיבש (דוגמ על רסע"ג 62). ולא אוית להחביר ספר תשובות במחברת פשו ולא נודע שגגתך ולא נחשף סכלך (תלמידי מנח' על דונמ, ערך תגן). אלהים אלי אתה, נגדך עלומי נחשפו, נפשי ועצמותי מפחדך שוספו (רשב"ג, רשות לנשמת, אלהים). כי פשטה תבל לבוש דשא גם נחשפו שיחים וכלה בול (רמב"ע, תרשיש כ טו). וכל נעימה בשלשה תנאים סודה יחשף, במצאה נדיב או חכם או נכבד אשר אליה כוסף (ר"י חריזי, תחכמוני א). והגיונו יגלה את קלונו וערותו בשירו נחשפת, ואביו הוא משועבד לנבלות ואמו לחרפות נחרפת (שם יח). — ואמר הפיטן: זרוע עוז נחשפת, חושה כי קראתיך בנפש לך נכספת (סמא"ל, סלית' לגו"ג, רחמיך).

— הפע', הֶחֱשִׂיף, — כמו קל: עז וישועה לי תוסיף, סבוך נשק זרוע להחשיף (יול' ב' סכות, תבורת שי).

חֲשֹׂפָה, ש"נ, — שה"פ, והמקום שנחשף בעץ: כי נותרתי כיונה קצוצה אגפות, ובשריג המלבין אשר נחשף חשפות, ואלוה מעוזים שלום לך ישפות (הגר' מנח' לחסדאי).

חֲשַׂפְנִיאֵל, ש"ז, — מלאך הממונה על ערבוב הדעת: הממונה לערבב השכל ולהפוך לבות בני האדם נקרא שמו חשפניאל (ברית מנוח' ו).

חַת[1], בכנ' חִתּוֹ, חִתְּכֶם, — א) ש"ז, מורא ופחד מפני דבר, Furcht; frayeur; terror: ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים (בראש' ט ב). — בלי חָת, בלי פחד: אין על עפר משלו העשו לבלי חת[2] (איוב מא כה). — ב) ת"י לנק' חַתָּה, מ"ר חַתִּים, בלי אמץ לב ורוח, mutlos; découragé, confounded: קשת[3]) גברים חַתִּים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). מדוע ראיתי המה חַתִּים נסוגים אחור וגבוריהם יכתו ומנוס נסו ולא הפנו (ירמ' מו ה).

א. חתה, ממנו חָתָה, ב*חִתּוּי, *חִתִּיָּה, מַחְתָּה.

א. חָתָה, פ"י, עת' יַחְתֶּה, לַחְתּוֹת, — חתה גחלים וכדומה, גרפם ממקום למקום בידו או בכלי: ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמל ולא ימצא במכתתו חרש לַחְתּוֹת אש מיקוד (ישע' ל יד). היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו כז). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חֹתֶה על ראשו (שם כה כא-כב). — ומצוי בתו"מ: נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וחותה מן המעוכלות הפנימות (יומ' ד ג). מי שזכה במחתה נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה וירד ועירן לתוך של זהב (תמיד ה ה). שיצאה (האשה) ומצאת את חברתה חותה גחלים תחת קדרה של תרומה (טהר' ז ט). (המוציא חרס) כדי לחתות בו את האור (שבת ח ז). כלבה של ספרין ושל רופאין ושל עושה זכוכית שנחלקה לשנים טהורה ושל נפחין שנחלקה לשנים טמאה מפני שהוא בתחילה חותה בה את הגחלים ועכשו חותה בה את הגחלים (תוספתא כל' ב"מ ג יא). החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת (ירוש' שבת ג ה.). חתה והקטיר ונשפך הדם (שם יומ' ד מא ג). — וחתה בגחלים: גזירה שמא יחתה בגחלים (שבת לד:). — ואמר המשורר: פגשתם נעמו נחל שתיתם, דרשתם זעמו גחל חִתִּיתֶם (ר"י הלוי, אמר ללכה בחק).

ב. *חתה, ממנו ב.*חָתָה א.*חִתּוּי.

ב. *חָתָה, — קל לא נהוג.

— פע', *חִתָּה, לווי חִתֵּה, — כמו חתך: ממקום שזב (הדם) חתהו[1]) (חול' כז.).

ג. *חָתָה, פ"ע, עת' יֶחְתֶּה, — כמו *חות: נפשו של אדם חותה לשתות בשל זהב (מד"ר אסת', והשקות). שדבר האסור נפשו של אדם חותה ממנו (רמב"ם תרומ' י).

חִתָּה[2]), ש"נ, — כמו חַת: ויסעו ויהי חִתַּת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראש' לה ה).

א. *חִתּוּי, ש"ז, — שה"פ מן חָתָה מן ב.חָתָה, במשמ' חתך: זב על ידי חתוי בעינן (חול' כז.).

ב. ∵חִתּוּי, ש"ז, — שה"פ מן א.חָתָה: שהרי צימוקה רע לה (להקדרה) ואין שם חתוי (והזהיר שמות טז:). הנה חיתוי הלזה (של החותה גחלים בבגדיו) הנה הוא בין בגד לעור הבשר (ר"מ אלשיך, משלי ו כו).

---

[1]) עי' שרש חתת. — [2]) אין מליצה זו מתישבת בדרך טבעי בכתוב, ויש מגיהים הגהות מתחלפות. — [3]) י"ם כי מלה זו משובשה.

[1]) דרוש שדרשו החכמים את המלה וזבחת, כדי לסמוך ע"ז שהשחיטה היא בצואר.

[2]) מן חתת, עי"ש.

***חִתּוּךְ**, ש"ז, — שה"פ מן חִתֵּךְ: שלא היה חסר אלא חיתוך הראש (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). קריעה בבגדים וחיתוך בעורות קריעה בבגדים באמצע וחיתוך בעורות מן הצד (שם שבת ז י ג). אבל כשנותן סימן בחיתוכה הוי סימן (טות"מ הכלה רסו טו). — ואמר הפיטן: על זאת בשק עוברים עברים אבל בוטחים כי ישמחו אחרי חתוך בתריך (ר"ה קליר, קינ׳, ציון ידידות). — *וְחִתּוּךְ ידים וכדומה, צורת הידים: ופיו מתות בחוט השערה וגויתו בעדשה וכו׳ וחתוך ידים ורגלים אין לו (נדה כה.). כגולם שאין לו חיתוך אברים (רש"י שבת עז:). — *חִתּוּךְ בגדים, הגזרה והחתוך שעושה החיט לפי הצורה הדרושה: החיתוך של כל מיני בגדים שבעולם (פנק׳ קראקא, שנת תי"א). וזהו מלבוש העשוי כגולם בלי צורת חיתוך אברים (מהרי"ל, הלכ׳ שמח׳). — *וְחִתּוּךְ הלשון, חִתּוּךְ הקול, חִתּוּךְ אותיות, הוצאת הקולות המתחלפות בכלי הדבור: לא דבר עמהם שום אדם בקושי וחתוך לשון [1]) מטוב ועד רע ובזה הלשון לקחו האומר לדבור חיתוך לשון לא יחרץ כלב לשונו לא ינענע לשונו בחתוך קול כי אין לכלב חתוך דבור (ספ׳ סגלוי לרי"ק ט). כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לשון בלא מורא (רד"ק ישע׳ מט ב). שהמתים מספרים בקבריהם זה לזה אף כי אין הסיפור בשפה וחיתוך לשון (הריקנטי, ויחי). ובעת שהתחלנו ללמוד המשנה ולמדנו ב׳ מסכתות זיכנו בוראנו ונשמע את הקול מדבר בפי החסיד נר"ו קול גדול בחתוך האותיות וכל השכנים שומעים את הקול ולא היו מבינים (הקד׳ של׳ אלקוין למגיד מישר׳ של ר"י קארו). שאין לנו אות מיוחדת לחתוך הצי שלהם (של הרומים) על כן שמו בתמורתה הקוף (ר"ד מהתפוחים, צמח דוד, ערך קסר). — *ובמחלות, כאב חד באברים: וההתוך יקרה למי שישתלשל מהרחיצה ובמי שיתקבץ בגופו מהזוהמה (קבולי גלינוס, בסבות התליים) — *ובחכמת השעור, חִתּוּךְ שני גופים, הקו שהם נוגעים זה בזה: חתוך משותף (כספ׳ החשבון של ר"מ מוטוט).

חִתּוּל, ש"ז, מ"ר חִתּוּלִים, — מטלית יתחלוה על מכה וכדומה, Binde; bandage: את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רפאות לשום חִתּוּל לחבשה לחזקה (יחזק׳ ל כא). — ואמר הפיטן: צעקתי לצור מכאבי, מתי חתול מכאובי, צפות באבדן מרכבי (יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק). זאת העיזה ומצחה לא בישן, לב לה לדעת רק חדת לישן, חתול סם היושם וגגע ידושן, זה כמה שנים ישן נושן (שבת ברא׳, אתבכה). הלב יכון למעלה מעלות שמיר ושית, חתול חלחוליות מדית ידיה יקציע מבית (שבת תשוב׳, אשחר). הוחגר אבנט שש כולו, הקיפו בשידיש בנחש בעיקולו, הוכן ליישר עקב מפיתולו, הבינו באומן מראות חיתולו (מסול׳ כר׳ קלוני׳, אבותח, Elb. 129). כיון זהורית בקרניו לאורה, כהדהפה גולגל וגוזר בגזירה, ירימו נס ירעו נזורה, ירוית שעיר חיתול מזורו (שם).

***חָתוּל**, ש"ז, מ"ר חֲתוּלִים, חֲתוּלוֹת, — חיה ביתית צדה העכברים, Katze; chat; cat: חתול מותר להורגו ואסור לקיימו (ב"ק פ:). שאלו תלמידיו את ר"א מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו אמר להם ומה האוכל ממה שעכבר אוכל משכח האוכל עכבר עצמו עאכ"ו (הור׳ יג.). חתול (עִבּוּרוֹ) לחמשים ושנים יום (בכור׳ ח.). מעשה באחד שהניח בית של תרנגולין ובא ומצא חתולות מקורעין לפניו (ירוש׳ פאה ג יז ד). כי יש דברים הרבה מרבים הבל כגון מגדלי קופות וחתולות וחולדות הסנאין (מד"ר קהל׳, כי יח). בתחלה חתול ועכבר חברים היו פעם אחת הלך העכבר והלשין לחתול להקב"ה אמר לו רבש"ע אני וחתול השתתפנו ואין לנו מה לאכול אמר לו אתה הלשנת את חברך כדי שתאכלנו עתה הוא יאכל אותך ואתה תהיה לו מזונות (א"ב של ב"ס). — ואמר המשורר: הלבני פראים תדמו לבאים ואם לחתולים תדמו שהלים (רס"ע אבן דנאן, מלאכ׳ השיר). — וקצת משלים: חתול יודע זקן מי לוחך (משלי שועלים, עורב וכבשה). לא ראיתי חתול ישן שבא אל תוך פיהו עכבר (ראב"ע, קוס עגל). כמאמר משל הקדמוני איך יהיה העכבר פקדון ביד החתול (ר"י אברבנאל, ש"א כט). החתול בראותו הבשר גבוה מאד עד שלא יוכל להגיעו יאמר מסריח הוא (מ׳ אלדבי, ש"א ח). שאמרו המושלים כי החתול כשהזקין נעשה גזיר (תמדה"י ג קיב.). — *גנבת חתול: כי תמצא בו מרמת שועלים, וגנבות חתולים, ועזות כלב, ונבל דוב אורב, וטמאת עורב (ר"י חריזי, התחכמוני מו). — עזב

[1]) לא נמצאו בין הפתקאות שלי מקורות יותר קדומים לשמוש זה.

העכבר ונכו בפי החתול: ואם נחבא ונסתר מלפני שמו הרע בפי עטי עזבו, כמו עכבר אשר נכנס בתוך חור ועזב חוץ בפי חתול ונכו (שם ג). — ״אכל מוח חתול, נשתטה: השיב המלך (לטומאש) אילו היה האומר איש אחר הייתי חושב כי מוח חתול אכל (שבט יהוד׳ ז).—״חתול הבר: וכלי ההולדה של חתול הבר שהוא דומה לכל תמונתו לחתולים הביתיים (שלטי הגבור׳ ג). — ״חתול הים: חתולי הים המה שוכנים רק באמריקה הדרומית והולכים ושטים במים לצוד דגים וכו׳ ונמצא ג״כ במדינות אזיא ואפריקה מין אותים הנקרא בלשונם מאקי הדומים מאד לחתול הים אך שאין להם צפרנים (רפא׳ למוד׳ א ו).

א. **חֲתוּלָה**, — עי׳ חִתֻּלָּה.

ב. ״**חֲתוּלָה**, ש״נ, — כמו חָתוּל: מין חיה קטנה כפלים מן חתולה נאה (ר״י הדסי, האשכול מה). והיתה (האשה) מזקת ונדמית ליהודי כחתולה והכה אותה היהודי (ספ׳ חסידים תתתרכו).

״**חֲתוּלִירוֹן**, ש״ז, — אחד משרי הגהנום: השר הי״ב נשמירון הוא וכל מחנהו צורת נשים רעות ומזיקות מכל הכתות המזיקות ובעלי חכמה זאת הבקיאים בשמוש השמות אומרים שג״כ שמו חתולירון שפעמים הוא וכל מחנהו נראים כדמות חתולים גדולים ושחורים (עמה״מ, קרית ארבע יה).

חָתוּם, ש״ז, מ״ר חֲתוּמִים, — א) ספר מקנה וכדומה מקפל וחתום, versieg.Urkunde;docum.scellé;seal.doc.: לקוח את הספרים האלה את ספר המקנה הזה ואת החתום ואת ספר הגלוי הזה ונתתם בכלי חרש (ירמ׳ לב יד). ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (נחמ׳ י א). ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וצדקיה (שם ב). — ב) *סוף נוסחה, סיום, Schluss; conclusion: פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום [1]) (ברכ׳ יב.). — ג) ״מקום חתימה: מי שלוה מחבירו ולא עשה לו שטר אלא כתב בכתב ידו כגון שכתב אני הבא על החתום מודה שאני חייב לפלוני מנה וחתם למטה (טוחו״מ סט א). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון כשם למי ששלם סכום קצוב בעד ספר או עתון Abonnent; abonné; subscriber, — ועי׳ פעול חתם.

[1]) ובב״י אחר: חתום ברכות. וכ״ה ברי״ף.

*__חִתּוּם__, ש״ז, מ״ר חִתּוּמִים, — שה״פ מן חִתֵּם: ערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (ב״ב י א). ושאין עליו עדים ויוצא מתחת ידי שליש אחר חיתום שטרות כשר (תוספתא ב״מ א יג). אמר רב קודם חיתום שטרות גובה (הערב) מנכסים משועבדים לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין (ב״ב קעו.). — ובמשמ׳ חתום ב׳, סוף וסיום: כל הברכות אחר חיתומיהן אין אומרים ברכ׳ פסוק וכו׳ מהו אחר חיתומיהן שאם היה עומד בשחרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שמכת בכורות שהיתה עתידה היא המכה היותר עקרית שבמכות ולפיכך התרה בהם ראשונה והיא תחלת המחשבה וסוף המעשה וכמו שאמרו הכל הולך אחר החיתום ולכן נעשתה ביד השם (גרול המור, כוא).

*__חִתּוּן__, ש״ז, — שה״פ מן חִתֵּן: ביום חתונתו חיתונים היו וביום שמחת לבו זה בנין בית העולמים (פסיק׳ דר״כ, ויהי ביום כלות). וגם חכמי ישראל לא כתבו עליהם שהחיתון הזה היה אסור להם או עבירה בידם (רס״ע אבן דנאן, באלה ע״ד האנוסים). קצת חכמי גלילו שאלוהו (את אבי הבת) אם נעשה החתון ברצונו והוא השיב להם שלא היה ברצונו מתרצה בו (שו״ת ריב״ש קלג). — ואמר הפיטן: איכה זנחת בזעמך לזלזל ביד זדים זבולך, ולא זכרת חתון חקי חורב אשר חקקת להמוליך (ר״א קליר, קינ׳, איכה אלת). קפץ יהודה ואחיו כבאים לחתונו, קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשטנו (שבת ב׳ חנוכה, אודך). עלוז בשמחת ארמונך, ולדוץ ביום חתונך, מי יתנך (יוצר ב׳ פסח, אודך). ויעורר אהבת איתנים, וכהון פאר חתונים, היות למעלה מהם נתונים (יוצ׳ ב׳ סכות, כי אקח).

חֲתוּנָּה, ש״נ, מ״ר חֲתוּנוֹת, — עי׳ חֲתֻנָּה.

חֲתַחַת, ש״ז, מ״ר חַתְחַתִּים, — בקע וסדק רחב באדמה, או כמו נקרה קטנה: גם מגבה ייראו וחתחתים [1])

[1]) תרגמו השבעים והירונ׳ במשמ׳ בהלה, וכן נראה דעת מנחם. וריב״ג תרגמו בבקעים ושברים, אמר וז״ל: חתחתים בדרך והי אלאח׳אקיק אי אלשקיק ואלכשור אלתי תציר פי אלארצ׳, ובעבר׳: הוא הבקיעה והסדק או השברים שיתהוו בארץ. ורד״ק: כלומר שברים ומורא. וכן רוב המפרשים האחרנים. והמפרשים החדשים הנכרים פרשוהו רק במשמ׳ מורא.

בדרך ויגאץ השקד ויסתבל החגב ותפר האביונה כי הלך האדם אל בית עלמו (קהל׳ יב ה).—ואמר המשורר: והקור יחביא בני איש ויעש להם בתים, והדרכים מי הגשם והשלג תחתחים (ר״י חריזי, תחכמוני ה).

***חתייה**, ש״נ, — שה״פ מן א.חתה, חתיית גחלים: חתה והקטיר ונשפך הדם יביא פר אחר ונכנס בדמו (ואם) עד שלא הקטיר נשפך הדם חתייה פסולה היא וכו׳ שאני אומר עד שלא הקטיר נשפך הדם והיא חתייה פסולה (ירוש׳ יומ׳ ד מא ג). חישב בחתיית גחלים מהו (בבלי שם מח:). כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה (רש״י ישע׳ ל יד). כי אין חתיית אש כי אם רדיית גחלים וחתייתם במקומם (ר״ת על דונש, חותה). וחתייה זו שהותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום (רמב״ם, תמיד׳ ומוספ׳ ב יב). וגדולי המחברים פסקו שאף החתייה נפסלת במחשבה (המאירי יומ׳ ה).

***חתיכה**, ש״נ, מ״ר חתיכות, — בה״פ מן חתך, א) עצם שה״פ: והבאתו (של הפסח) מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח׳ ו א). —ובהשאלה, *חתיכת דין, כמו פסק דין: שאין מקבלין עדים אלא בפני בעל דין חוץ מן הדרבים שפירש זה על דרך גמירת דין וחתיכתו הוא אמור (העטר׳ לר״י ברצלוני נו).—ב) חלק חתוך מן דבר מהדברים, של בשר וכדומה, Stück; morceau; piece: חתיכה של (בשר) קדשי קדשים של פגול ושל נותר שנתבשלו עם החתיכות אסור לזרים ומותר לכהנים (ערלה ב יו). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן טעם באותה חתיכה אסורה (חול׳ ח ג). וכן חתיכה של נבלה וכן חתיכה של דג טמא שנתבשלו עם החתיכות (שם ז ה). בשר שנמצא בעזרה איברין עולות וחתיכות חטאות בירושלם (שקל׳ ז ג). וכן היה בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני ייגות הביא לפנינו כמה מיני חתיכות הביא לפנינו (תוספתא ברכ׳ ז ה). ואין מוכרין אותה (את הנבלה) מחרוזות מחרוזות אבל מביאין אותה חתיכות חתיכות על גבי מוטות (שם בכי׳ ה ח). וכן חתיכה של חטאת שנתערבה במאה חתיכות של חולין לא יעלו (ירוש׳ ערל׳ ב סא ד). שהיתה חתיכה גדולה ואכל חצייה והניח חצייה (שם יבמ׳ ד ה ג). מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס א׳ שתיתי (ברכ׳ נח.). ממלאה אשה כל הקדרה בשר אע״פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ביצ׳ יז.). אמר ב״ה לשלוחו תן להן חתיכה לאורחין והוא אומר טלו שתים (כתוב׳ לח:). ב׳ אכסנאים שנתארחו לפונדק אחד זה בא מן הצפון וזה בא מן הדרום זה בא בחתיכתו וזה בא בגבינתו אוכלין על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין חוששין (חול׳ קז:). למלך שהיה לפניו שולחן ערוך ומיני תבשילין נכנס עבדו נתן לו חתיכה שני נתן לו ביצה שלישי נתן לו ירק (מד״ר שמות ל). למלך שהיה לו בן בא בנו מבית הספר מצא תמחוי לפני אביו נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו (שם מא). שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול׳ ק.), ר״ל חתיכה גדולה. — והשתמשו בדבור זה בהשאלה לכל דבר רב הכמות ואמרו חתיכה הראויה להתכבד. — ובכלל גוש גלמי בלי חתוך אברים: המפלת חתיכה אם יש עמה דם טמאת ואם לאו טהורה (נדה ג א). — *וחלק של שדה וכדומה: הלכו להם המים על כל הגן אך אותה חתיכה של שדה לא שקתה שהיא אינה דבקה (הריקנטי, ברא׳). למלך שהיה לו גן נאה וחוץ לגן קרוב ממנו חתיכת שדה נאה (החייט, מערכ׳ האלהות ג). — וכנוי למטבע מהמטבעות: שכל שאהי שוה ה׳ חתיכות וכשבא ראובן ליפרע משמעון החוב שלו וכו׳ אינו שוה שם השאהי כי אם ארבע חתיכות והצי (שו״ת ר״מ אלשיך סא). ובהמשך השתי שנים עלה שער הפרחי זהב ערך ס״ו חתיכות והגרוש ערך מ״ג חתיכות כפי התנאי שביניהם (שו״ת מעש׳ חיית ה). — ובהנדסה, *חתיכת העגולה, שבין ההקף וקו ישר: חתיכת העגולה היא הצורה שסובב לה קו ישר וקצת מהסובב או יותר מחציה או פחות (ZAW 35,314).—ובלשון החקירה של הקראים, במשמ׳ *חלק שלא יחולק יותר: שאנחנו נדע בבירור כי כל דבר יעבור שיהיה ויעבור שלא יהיה והדרך בשני הדברים אחד כי לא יהיה אלא לדבר וזה ספור הגוף כי לא יש עת בעתיד יתכן שיהיה החתיכה בפאה וכו׳ כי מן החוב שיהיה בפאות כלם בעת אחד (פאלה כתדוש העולם ליוסף בן יהודה). הדבר שלא יחלק ויתחך לשנים הוא יקרא חתיכה או חלק והוא הדבר הדק דק לעיניך יכולה אינה העין לראותו כגון דקות אבק עפר וקמח הנטחן (האשכל לר״י הדסי סה).

***חֲתִימָה**, ש"נ, מ"ר חֲתִימוֹת, — שה"פ מן חָתַם, א) כתיבת השם: כתבו (את הגט) במחובר (לקרקע) תלשו וחתמו ונתנו לה כשר ר' יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש (גיט' כ ד). אין הוא ואחר מצטרפין על חתימת העד השני (ירוש' כתוב' ב כו ג). ואין כל חתימה וחתימה צריכה שני עדים (שם). אימתי עשו אותו כשנים בזמן שהוא מעיד על הכתיבה ועל החתימה (שם גיט' ב מד.). כתיבה בשנים וחתימה בשנים חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (שם). ג' שישבו לקיים את השטר שנים מכירין חתימות ידי עדים ואחד אינו מכיר (כתוב' כה:). דייני המכירין חתימות ידי עדים אינן צריכין להעיד בפניהם (שם). — ובהשאלה, חֲתִימַת זָקָן: שיצא (יוסף) בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן (כ"מ לט:). שאין בן סורר ומורה נידון אלא בחתימת זקן התחתון (יבמ' פ.). — ב) חתימת ספר וכדומה, הדברים האחרונים שלו, חִתּוּם: בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו (פסח' קד.). החתימה היא גבול ותכלית מלאכותי מכל מה שנאמר (גופ' גופים ס). הראה בשתי חתימות המזמורים האלה שהוא מדבר על תכלית הצדיקים והרשעים (מלמד התלמי', נלבים). — ג) סגירה ואטימה, Verstopfung obstruction: הרואה קרי בקיסם וכו' אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה (נדה כב.). אמר שמואל זב צריך בחתימת פי האמה (שם מג:).

***חֲתִירָה**, ש"נ, מ"ר חֲתִירוֹת, — שה"פ מן חָתַר: חתר לו (הקב"ה למנשה) חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ונשמע תחינתו (ירוש' סנה' י כח ג). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב"ה חתירה במקום אחר ויצא (מד"ר ברא' עו). לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן חתירה אחת וברחו כולן (שם קהל', את הכל). — ובמשמ' חָלָל ונקרה: ויש לתורף שתי חתירות שומרות אותו מהקור (מ' אלדבי, ש"א ד).

חִתִּית[1], ש"נ, — כמו חַת: כלם חללים נפלים בחרב אשר נתנו חִתִּית[1]) בארץ חיים (יחזק' לב כג). כי הִתִּית גבורים בארץ חיים (שם כו). כי נתתי את חתיתו[2]) בארץ חיים והשכב בתוך ערלים (שם לב). איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו[3]) חִתִּיתָם[3]) לכל יושביה (שם כו יז). אשר נתנו חִתִּיתָם בארץ חיים וישאו כלמתם את יורדי בור (שם לב כד). אשר ירדו את חללים בְּחִתִּיתָם מגבורתם בושים (שם ל). — והשתמשו במליצה זו אח"כ בדבור קבוע לתקיפים בכלל שמטילים אימה על החלשים: המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם[4]) בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם

---

[1]) מן ב.חתת, ואין במקרא חבר למשקל זה אלא גִּתִּית, ומנע"י ציצית. בערב' הֲדִיד a), ועי' הערה לקמן. — [1]) לא באה מלה זו בשום מקום אחר במקרא זולתי במקומות המובאים כאן, שכולם הם אצל יחזקאל. ואעפ"י שבקצת פסוקים יש לחשד כי הנוסחה קצת משובשה, בכ"ז בכלל אין לפקפק בעצם המלה וגם בצורתה, ועכ"פ בזמן חכמי התלמוד קראו בודאי את החית חרוקה, כי כך הוא הכתיב בגמ' ר"ה במקום המובא בפנים, יוד אחרי החית, ואין שנוי בזה בכל הדפו' וכ"י. ולפי הענין בכל אלה הפסוקים ברור הוא שהכונה בהשם חתית האימה שמפיל התקיף על החלש ממנו, ובמשמ' אימה ופחד תרגמו השבעים והירונ', רק הפשיטא תרגמה במשמ' תברא, ר"ל שבר. ונראה שבמשמ' אימה פרשו בעלי התלמוד שהשתמשו במליצה זו לפרנס המטיל אימה יתרה על הצבור, וכן פרשו המפרשים הקדמונ' והאחרונים. ומשמוש מליצה זו בגמ' בתוך דבר הלכה, שעפי"ר אין מליצות נהוגות בסגנון ההלכות, נראה כי מליצה זו, נתן חתית בארץ חיים, היתה כ"כ מצויה בדבור הפשוט ושגורה בפי כל, שנכנסה אפילו בסגנון היבש של ההלכה, מפני הגון המיוחד שכבר קנתה לה מליצה זו בלשון הדבור, ועי' הערה לשרש חתת. וכבר הביא גזנ' דמיון למלה זו מערב' בשרש הדּ b). והשם הדיד, תהדיד, שעקר משמע' הוא קול אדיר וחזק כמו קול רעם, והקול הנשמע מהארץ בעת רעש, וכמו"כ קול בנין נהרס, וכדומה, ובהשאלה איום וגזום והטלת אימה של אדם בספור כחו וגבורתו, ועי' עוד שרש ב.חתת. — [2]) נמסר: חתיתו כתיב חתיתי קרי. ויש מגיהים נתן במקום נתתי. — [3]) לפי היוני נתנה חתיתה. — [4]) ופרשו שם בגמ': ושנתנו חיתיתם בארץ חיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים.

---

a) هدّ يهدّ b) هدّ

 חתך

ונידונין בה לדורי דורות (כ״ה יז.). — *וחתיתו של דרך וכדומה: חתיתה של דרך נפלה עליו (על נבוכדנצר) (מד״ר איכה, פתיח׳).

חתך[1], ממנו חָתַךְ, *חִתּוּךְ, *חֲתִיכָה, *חֹתֵךְ, ״חֲתֻכָּה.

חָתַךְ, פ״י, עת׳ יַחְתֹּךְ, — א) *חָתַךְ בסכין וכדומה, בדבר חד, דחק הסכין בפיהו החד על הגוף כדי לחלק הגוף לשנים או להסיר ממנו חלק אחד, schneiden couper ; to cut : בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו בנותן טעם (תרומ׳ י א). ואין עושין פחמין ביום טוב ואין חותכין את הפתילה לשנים רבי יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות (ביצ׳ ד ד). אין שוברין את החרס ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (שם ה). בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו וחתכה ואח״כ שחט את אמו (חול׳ ד ד). כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היד (כרכ׳ ח:) אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (שם לב:). אין אומרין בטרפות זו דומה לזו שהרי חותכה מכאן ומתה חותכה מכאן וחיה (חול׳ מח:). — והרופא וכדומה את בשר הגוף: וקושרין את הטבור (בשבת) ר׳ יוסי אומר אף חותכין וכל צרכי מילה עושין בשבת (שבת יח ג). וכך היו מוכי שחין שבירושלם עושין הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו עד שהוא מניח בו כשערה (ספרא ויקר׳, ונפש כי תחטא). הגע עצמך שנולדה לו יבולת הרי אינו ראוי לחותכה בשבת (ירוש׳ פסח׳ יד לג ג). מעשה ביוסי בן פכסס שעלת על רגלו גומי ונכנס הרופא לחותכה אמר לו כשתניח בו כחוט השערה הודיעני (שם נזיר ז נה ד). — וגם לא בבלי: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה ואם בבלי כאן וכאן אסור (ערוב׳ י יג). — ופעול חָתוּךְ, אֵבֶר חָתוּךְ, שיש לו צורת האבר: (המפלת) יד חתוכה ורגל חתוכה הרי זה ולד (תוספתא נדה ד יה). המפלת בריית גוף שאינו חתוך ובריית ראש שאינו חתוך (גמ׳ שם כד:). — ״חוֹתֵךְ כִּיסִים, גנב, משמוט: ואחד מהם גנב מפורסם וחותך כיסים מובהק הביא חגורת כסף גדולה (שו״ת חות יאיר רט). — ובהשאלה, חָתַךְ פרנסתו של פלוני וכדומה, לקחה ממנו: חותכת אני פרנסה שלך והיה (יוסף) אומר לה נותן לחם לרעבים (מד״ר ברא׳ פז). הרי אתה חותך פרנסתו (ילק׳ שמעוני, תהל׳ כב תרפ״ח). — וחתך חייו, גרם לו מיתה: הרשעים שמתכוונים לומר לשון הרע על חביריהן לחתוך את חייהם על אחת במה וכמה שיחתוך הקב״ה את לשונם (מד״ר דבר׳ ו). — וחָתַךְ את הדין, החליט שכך וכך דינו, entscheiden; décider ; to decide : אמר ריש לקיש צדק את הדין ואח״כ חתכהו (סנה׳ ו:). מקום שסנהדרי גדולה יושבת וחותכת דיניהם של ישראל שמה הרשע (מד״ר ויקר׳ ד). ויבאו שרי מלך בבל וישבו בשער התוך ששם חותכין את ההלכה (שם). אזהרה לדיינין שדנין דיני נפשות שלא יהו חותכין את הדין ביומו (תנחומא שופט׳ ו). הוו מתונים בדין שיאחרו לחתוך הדין ולא יפסיקוהו מהרה עד שיבינום (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, אבות א א). — ואמר המליץ: דרוש משפט לדונו גם לחקר, וחתכהו לעת יאיר בקר (רה״ג, שערי דיני ממונ׳ לב). — *תורה חתוכה, פסוקה, מחלטה: א״ר ינאי אילו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה (ירוש׳ סנה׳ ד כב.). — ״וחָתַךְ עליו, פסק, גזר: מודיעין אנו אתכם שפב״פ יש עליו ממון של פלוני וחתכנו עליו ולא קבל (רב פלטוי, תשו׳ הגא׳, חול׳ מק״ג). ומעשה באחד שהפיל שינו של חברו ונידהו רב יצחק גאון זצוק״ל ואמר לו דבר קצוב אין אני חותך עליך אלא לך ופייסהו בממון או בדברים (ר״י מטראני, המכריע עו). — ״וחָתַךְ ביניהם. עשה פשרה ביניהם: אם הדיין החותך ביניהן רואה להשביען שבועת היורשין ולתתו להם עושה בו כך (תשו׳ הגא׳, הרכבי תכ״ע). — ובבלל במשמ׳ החליט: כיון שחתך אביהם את הדבר יש לאמר שפרעו היכן שאמר מנה לפלוני בידי (הלכ׳ פסוק׳, ממונ׳). ומתנה זו היא מתנה גמורה מתנה מעכשו מתנת בריא מתנת פרהסיא גלויה ומפורסמת. לכל מתנת עלמין חתוכה וחלוטה כדת וכהלכה (השטר׳ לר״י ברצלוני יא). ומסרתי לו אותו שטר חוב בפניכם ומכרתיו לו בדינרין אלו מכירה גמורה חתוכה וחלוטה (שם כח). — ״חָתַךְ דבר לפלוני, קצב לו: ותפקוד נפש כל חי ותחתוך קצבה לכל בריה ותכתוב את גזר דינם (מוס׳ א׳ ר״ה, ונתנה תוקף). החותך חיים לכל חי וכל מאמינים שהוא חי וקים (שם, האוחז ביד). — ״מופת חוֹתֵךְ, שאין בו כל ספק: ויש להם (להפלסופים) ראיות

[1]) רק עבר׳ וארמ׳. לפי דעת ברט השרש המקביל לזה בערב׳ הוא התכ a).

a) هتك

רבות להביא מופת חותך וראיה ברורה על זה (אגר׳ הרמב״ם לחכמי מרסיליה), —ועי׳ מופת. — ב) *חתך המלים בכלי הדבור, הוציא והפיק את קולות הדבור במוצאיהן, ausdrücken; prononcer; to pronounce: רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו (ברכ׳ לא.). שאינו מגמגם בדברי תורה אלא חותכן בלשון ומוציאן בפה (רמ״י אבות ו ה). — ג) *בחכמת התשברת, בענין פגישת שני קוים או שני שטחים זה בזה: וענין פגישתן זו ד״ל ע״י חיתוך זה ע״ז עיין צורה א׳ כעין ב׳ קוים א״ב ג״ד החותכים זה את זה על נקודת ה׳ (יסו״ע לר״י ישראלי א ב). — והשם חותך, Sektor; secteur: ומצאו קוים אחרים זולת הבקעים קראום נוגעים וחותכים ועליהם בנו למוזיים ומופתים חזקים (יס״ר מקנדיס, סוד היסוד א). והחותך הוא חצי אלכסון עובר חוץ לעגול דרך קצה הקשת האחד (ברוך משקלוב, עמודי השמ׳ לז).

— נפע׳, נחתך, — שחתכו אותו, ובהשאלה במשמ׳ החלט, נגזרה הגזרה, נפסק הדין, verhängt s.; être décidé; be determined: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון (דני׳ ט כד). שכל דברי מלכות נחתכין על פיו (מגי׳ יח.). — ונחתך הדין וכדומה, נפסק: ועל זו נחתכה ההלכה כדברי אבא שאול (תשו׳ הגא׳, הרכבי קעח). ומוטב שיחתך הדין באחד עשר יותר מעשרה (רמב״ם סנה׳ ב יג). — *ובמשמ׳ העקרית בענין חתיכה בכלי חד: ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה עיברה לא תאכל בתרומה נחתך העובר במעיה תאכל (יבמ׳ ז ה). בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה (חול׳ ד ו). נחתכה דלעת עמה דברי הכל כשרה (גמ׳ שם לב.). —ובמשמ׳ *יציאת האותיות מכלי הדבור: שיש אותיות שאינן נחתכות כי אם בשנים (מ׳ אלדבי, ש״א ד).

— פע׳, *חתך, מחתך, — כמו קל בנחץ הפעולה: המחתך (בשר) לבשל אעפ״י שלא מירק (עוקצ׳ ב ה). מחתכין את הדילועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים (שבת כד ד). הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו והמחתכו (שם ז ב). לאחד שעלתה לו מכה ברגלו והיה רופא בופתו ומחתך ברגלו כדי לראותו (תוספתא שקל׳ א ו). המחתך את העובר במעי אשה ברשות ב״ד והזיק (שם גיט׳ ד ז). לא תחתך נכרית העובר במעיה של בת ישראל (שם ע״ז ג ד). צליון (את הפסח) שלם ותיתכו (ירוש׳ שבת א ד:). פירפר ביצה על גבי המליח או שחיתך קפלוט תחת הדג (שם ביצ׳ ב סא:). וזהב מזוקק שהיו מחתכין אותו כזתים (שם יומ׳ ד מא ד). יהא רואה את החרב כילו מחתכת בבשרו (שם הור׳ ב מו ד). הר קשה ברזל מחתכו ברזל קשה אור מפעפעו אור קשה מים מכבין אותו (ב״ב י.). הטבח צריך שלש סכינין אחת ששוחט בה ואחת שמחתך בה בשר ואחת שמחתך בה חלבים (חול׳ ח:). אמר יצחק הלואי היה נגלה עלי הקב״ה ואומר לי שאחתך אחד מאיברי ולא אעכב (מד״ר ברא׳ נה). נטלו (נבוכדנצר את יהויקים) והחזירו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך ממנו כזתים ומשליך לכלבים (שם ויקר׳ יט). אדם רואה בחלומו חרב מחתכת בירכו (שם שה״ש, סנה מטתו). המחתך בספרים חדשים (מס׳ ס״ת ה יד). — וחתך מתכת ממקומה: איזהו מצרף זה המחתך נחושת מעיקרו (כתוב׳ עז.). — ובהשאלה, חתך הלכה וכדומה: מקום שמחתכין בו הלכות (סנה׳ קג.). לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל והעדים מעידין אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים (שבוע׳ ל:). לתלמיד שיודע ברבו שהוא טועה שלא יאמר אניח לו עד שיחתכנו ואסתרנו (הלכ׳ פסוק׳, קדוש׳). —וחתך המלים: אעפ״י שכליות יועצות ולב מבין ולשון מחתך פה גומר (שבת לג:). ולא יתפלל בלבו אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש (רמב״ם תפל׳ ה ט). — ואמר המשורר: ורוח עלי גרון שבילו לתתו קול וחתך בחך ובשן ולשון בשפתותיו (ראב״ע, כשם אל). ויתנבא בתוך הבית ויחוד חידות, ויתבונן לדבר בסודות, ויחשוב כי ידבר דבר נבואות, ולשונו כאלו קשורה בשלשלאות, ולא יוכל לחתך אות (עמנ׳, מחבר׳ כה). — וחתך האויר להדבור: ותועלת הלשון גדולה מלבד שהוא כלי חוש הטעם כי מחתך האויר ומבדיל הקול באותיות ותיבות (מ׳ אלדבי, ש״א ד). — חתך אות פלונית, הגה אותה: שהאפרתים לא היו יכולים לחתוך אותו (את השין) אבל במקום שי״ן היו מחתכים סי״ן בסמך וכו׳ כמו הצרפתים מחתכים שי״ן כמו תי״ו רפה (צמח דוד, ערך שבלת).

— פע׳, *חתך, מחתך, מחותך, — שחתכו אותו: בצל שנתנו בתוך עדשים אם שלם מותר ואם חתכו

בנותן טעם ושאר כל התבשיל בין שלם בין מחותך בנותן טעם (תרומ׳ י א). תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה בו למודין ונותנן עליו (כלים ה ט). השולח ירך מחותכת להברו (תוספתא חול׳ ז ג). פסח מחזירו את שלם ואין את מחזירו מחותך (ירוש׳ שבת א ד:). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי זה בילוד (בס נדה סוף ג). המשגר לאשתו בשר שאינו מחותך בערבי שבתות (תגי׳ ה.).

— נתפ׳, *נִתְחַתֵּךְ: נתפתחו חביות נתחתכו דלועין נתפרסו כברות (תוספתא תרומ׳ ה י). שטובחת אבילתה מבני מעיה שהמאכל מתחתך ומתעכל שם (רב״י ביל׳ כה.). שהרי לפעמים כל הבשר מתחתך לו בחתיכות קטנות מאד מחמת רתיחת האש (התרומה, א״ה כט). — ובהשאלה, נתחתכו מעיו, הרגיש צער גדול וכאב עז: ונתנו (מן הדם) על שתי המזוזות ועל המשקוף מבפנים וכו׳ ר׳ יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ו). אמר ר׳ חמא בר חנינ׳ הדברים הללו היה יעקב אבינו נזכר ומעיו מתחתכין יודע היית שאחיך שונאים אותך והיית אומר לי הנני (מד״ר בראש׳ פד). ישים (הרשע) נגד עיניו בנים קטנים מתים מחולאים קשים ומתרגשים בתנועות בלי כבוד אב ואם רואים ומעיהם מתחתכין (בצע מוסר לר״א פט). — ובתשברת, ״שני קוים מתחתכים, נפגשים זה בזה: הצורה הגשמית אצלם אינה זולת לדבקות הנ׳ רחקים מתחתכים על זויות נצבות (ר״ת קרשקש, אור ה׳ ג ז). ויישם בו שם שני שסועים מתחתכים על זוית נצבת (קאגון ד ה ג א).

בציר, בציר הענבים. — בצע הלחם. — ברה. — בתר, בתרים.

*גדם. — גזז. — גזם. — גזע. — גזר. — גלח. — *גמם. — גרד. — *גָּרְדֵּם, *גרדום.

*חזם. — חֲרֵק. — *חַלֵּף. — חרמש. — חרב. — חרק. — חתה.

טבח. — טַבָּח.

כרת הראש וכדומה.

מגל. — מול, מילה. — *מטלית. — מִסְפָּרַיִם. — *מַסְפֶּרֶת, לחתוך מתכיות. — *מרק, גמר החתיכה.

ניצוצות, צרורות של אבן. — נקף. — נתז, התיז הראש. — נתח.

סכין. — *סמרטוט. — סַפָּר, הסתפר. — סרים, סרס.

*פגם. — פלה, דבלה, וכו׳. — פסג. — פרם. — פשח. פשר. — פתת, פתים.

*צרם.

*קטם. — קטע. — קטף. — קצב. — קצע. — קצץ. — קצר. — קרדם. — *קרטב. — קרס. — קִרְסֵם. — קרץ.

רסים.

שבר. — שחט.

תלש, תלושים. — תער.

*חֶתֶךְ[1], חֲתָךְ[2], ש״ז, — א) מקום שחתכו שם: קשרי עני וכו׳ הרי אלו אינן חוצצין ר׳ יהודה אומר צריך להטביל את כולו מפני החתך (תוספתא מקוא׳ ז ג). לא נצרכה אלא למקום חתך (ערוב׳ יח.). נוטלין את היבש מן האילן וסכין שמן את החתך כדי שלא יכהו שרב (ר״נ גאון, סוף תשו׳ גא׳ ריט״ע). — ב) ״כמו חתיכה, חלק חתוך מן דבר: בין הגזרים האלה בין שני החתכים (הסרב׳ לריב״ג, גזר).

״חֲתַךְ[3], ש״ז, — שם מלאך ממונה על הפרנסה: חתך שר הממונה על הפרנסה (לקך יברכה, המזון).

״חֲתָכָה, ש״נ, — כמו חתיכה: ונעלות בלות ומטלאות כלומר שהיו מתוקנים בהתכות והחתכה מן הבגד נקראת בלשון משנה מטלית (הסרב׳ לריב״ג, טלא).

חתל[4], ממנו חִתּוּל, חָתֻל, חֲתֻלָּה, *חוֹתֵל, ״חִתֻּלָּה, ״חוֹתֶלֶת.

חָתַל, פ״י, — קל לא נמצא במקרא.

— פע׳, חִתֵּל, הפע׳, חֻתַּל, — שחתלוהו בחתולים, : eingewickelt w.; être emmailloté; be swaddled ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חֻתָּלְתְּ (יחזק׳ יו ד).

— פע׳, ״חִתֵּל — חִתֵּל המחלה, חִתֵּל אֶרֶךְ, עשה חתול על המכה: אכוף לך ראש ה׳ חולי, אבריע לך ברך לחתל מחלי, אכתירך משירי מחולי (קינ׳ לת״ב, אאדה). — ובמליצה במשמ׳ הצלה וישועה: השגית

1) כך בוקשד׳ וכך בצ״ד. דוד מהתפוחים: והשם חֶתֶךְ, וכך הספרדים. — 2) לוי ויסטרוב, וכך אשכנזים. 3) סופי תבות משלש המלים הראשונות שבפסוק פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. 4) רק בעברית.

עפר מחרך ארבות, וחתל [1]) ארך בתכם תערובות (פכת החדש, אתית עת). רחצו והזכו כל קהלי, וחתלו חבש עצב מחלי (פכת פרה, אלילי עס). שמצם (של ישראל) העברת, דפים הצללת, קצפם השבת, לחתלם חשבת, וישעם קרבת (יוצ׳ ב׳ פסח, אסירים).—ובמשמ׳ העקרית, בענין חתול הילד: ויחתלו גופו (של התינוק) בנחת שלא יתעוותו איבריו (מ׳ אלדכי, פ״א ה).
—נפע׳, *נחתל,—נעטף בבגד: טהרת לבוש תפארתכם ציציות אשר לארבע פאות שתולים, טעינת בגד פתיל תכלת להיותכם בו נחתלים (אזהר׳ ר״י ברצלוני).
—קל, *חתל,—חתל סחורה וכדומה: החותלות אשר חתל מע״ל את הסחורה בהן גרועות מאד ובלתי מסוגלות למשוך את עיני הקונים על הסחורה (מא״ג, קרית ספר כז).

חֲתֻלָּה, פ״נ, בכנ׳ חתלתו, — בגד שחתלים בו ילד וכדומה, Windel; maillot; swaddling-clothes, ובמליצה בהשאלה בענין ערפל שמכסה ומאפיל על דבר: בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו (איוב לח ט). — ואמר המשורר: ולילה כיום יאיר ואם נתן ערפל חתלתו וחשך סביבותיו (ראב״ע, כבס אל).—ואמר הפיטן: לאות טוב טל נתלה, תת לעולם חתלה, טל לנובב תנוב שתולה, להגיל במשוש בתולה (תפי׳ טל, אלים כיום).—וכמו חתול למכה: חובש ארוכה, וארך יום מבוכה, חתלה למכה, יעל בעת ימלוך (ר״א קליר, מוס׳ א׳ ר״ה, אנסיכה).

***חֲתָלָה**, פ״נ, — כמו חותלה: ובמשקל הזה (ש׳ ארוה) שם בדברי רז״ל חתלה [2]) (רד״ק מכלול, מה״ש, פעלה).

חתם [3]), ממנו חותם, *חותם, חותמת, חתום, *חתום, חתם, *חתימה, *חתם, *חתמה.

חָתַם, פ״י, עת׳ יחתם, חתום, חתום, חתמו חתום, חתמים, לחתם, — א) שם חותמו על כתב וכיוצא בזה, versiegeln; mettre le sceau; to seal: ותכתב ספרים בשם אחאב ותחתם בחתמו ותשלח (מ״א כא ה). ואכתב בספר ואחתם ואעד עדים (ירמ׳ לב י). שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים (פס מד). ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בטבעת המלך (אסת׳ ח י). ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך (פס ח).—ופעול חתום, במשמ׳ סגור וחתום למעלה לבלי יקראוהו: ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (ישע׳ כט יא). ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר עד עת קץ (דני׳ יב ד). — ובכלל סגור לבלתי ידעו מה שם: הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי (דבר׳ לב לד). — ולבלתי יוכלו לגעת בו: גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום (שה״ש ד יב). — ולמען ישמר היטב: צור תעודה חתום תורה בלמדי (ישע׳ ח יז). חתם בצרור פשעי ותטפל על עוני (איוב יד יז).—ובמשמ׳ סגר וחתם לבלתי יצא: האמר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתם (איוב ט ז).—וקצת כמו״ב במשמ׳ נעלם ולא מובן בכל הצרך: לך דניאל כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ (דני׳ יב ט). — ומצוי בתו״מ, חתם בחותם או בכתב: הסייף שהורג בו והעטרה שמתעטר בה וטבעת שחותם בה (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (פס). — ובהשאלה: אשר קדש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש (שבת קלז:).—וחתם בכתב על שטר וכדומה: זה גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים (שבי׳ י ד). אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אעפ״י שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (גיט׳ ז ב). שלשה שדנו ומת אחד מהן חותמין בשנים (ירוש׳ שבי׳ י לט ג). אמרו על זה חתמנו ולא חתמנו על זה (פס פס ד). המלך וכהן גדול כשהוא חותם הגיזבר חותם ונתנו לאמרכל (פס שקל׳ ה מט.). עדים חותמין זה שלא כנגד זה (פס גיט׳ א מג ג). כתבו (את הגט) בארץ ישראל וחתמו בחוץ לארץ (פס.). כתבו על קרן צבי גרדו וחתמו ונתנו לה כשר (פס מד:). מעשה באחד שאמר לעשרה חתמו בגט וחתמו מקצתן היום ומקצתן למחר (פס). לשעבר

---

[1]) כך מנקד בכל ספרי הדפוס.

[2]) לא נתברר לי לאיזה שם התכון הרד״ק. בירוש׳ נמצא השם חותלה (כתוב׳ ח לב:), אך הקריאה הרגילה היא בחית חלומה ובתיו נחה.

[3]) בערב׳ ח׳תם a).

---

a) خَتَمَ

היה אדם עושה מצוה והנביא כותבה ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם (מד"ר ויקר' לד). הוא (הקב"ה) חותם יחידי לכל באי עולם ואין בריה חותמת עמו (פס פס"ב, לסופתי). — ופָעוּל חָתוּם, שחתם על דבר: מכיון שהוא חתום עליה עד איבד את זכותו (ירוש' כתוב' יג לו:). — ״ומטבע קבועה בנוסח' שטרות, אני החתום למטה, אנו החתומים למטה: אנו עדים החתומים למטה כך היה שאמר לנו פלוני בר' פלוני הוו עלינו עדים (הבטר' לר"י ברגלוני ח). יודעים אנו עדים חתומי מטה עדות ברור שאמר לנו פלוני וכו' (פס ד). — ובמשמ' *סגור: או החתים בשרו מזובו דבר שחתום וסגור (תנחומא מצורע טו). — ב) במשמ' גמר, חתם והשלים, schliessen, vollenden; close, conclure: שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הפשע ולחתם [1] חטאות ולכפר עון ולהביא צדק עלמים לחתם חזון ונביא (דני' ט כד). — ובתו"מ: (מקום שאמרו) לחתום (בברוך) אינו רשאי שלא לחתום (מקום שאמרו) שלא לחתום אינו רשאי לחתום (ברכ' א ד). הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (מגי' ד ב). היה עומד בשחרית ושכח והזכיר את של ערבית וחזר ונתחם בשל שחרית יצא (ירוש' ברכ' א ג ד). שכן מצינו בנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות אמר ר' אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות (פס ה ח ד). זה שעומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב (פס מגי' ג עד:). אין הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה (פס). יום הכיפורים עם חשיכה מתפלל שבע ומתודה וחותם בוידוי דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מתפלל שבע ואם רצה לחתום בוידוי חותם (יומ' פז:). הרשעים ע"י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וחותמין בקללה וכו' אבל הצדיקים על ידי שתחלתן ייסורין וסופן שלוה הם פותחין בקללה וחותמין בברכה (מד"ר בראש' סו). — ופָעוּל חָתוּם, חֲתוּמָה, שלמה וגמורה עד הסוף: תורה חתומה ניתנה (גיט' ס.).

— נִפע', נֶחְתַּם, מקו' נֶחְתּוֹם, — שחתמוהו: בשם המלך אחשורש נכתב ונֶחְתָּם בטבעת המלך (אסת' ג יב). כי

[1]) כך הכתיב, והקרי ולהתם בהא.

כתב אשר נכתב בשם המלך ונַחְתּוֹם [1]) בטבעת המלך אין להשיב (פס ח ח). — ומצוי בתו"מ: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו (יבמ' ב ט). הא למדת בעשרת השבטים שלא נחתם גזר דין אלא בעון הניאוף (מד"ר במד' ט). — ובמשמ' נחתם הדין עליו: צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה (ר"ה יו:).

— פִּע', חִתֵּם, — א) במשמ' סגר והסתיר, חִתֵּם לו, סגר והסתיר את עצמו: חתר בחשך בתים יומם חִתְּמוּ [2]) למו לא ידעו אור (איוב כד יו). — ב) *כמו קל בנחץ הפעולה: שהוא מתיר אחד ומחתם אחד וכו' אבל אם קושר ג' הראשונים וחותם אפילו מקשר ומחתם כמה כשר (ירוש' גיט' סוף ח). וצריך ליזהר כשמלוין לנכרים ומחתמין החוב בחותם של שעוה שתלוי באגרת (תוספ' ר"ה כד:). — ג) *חִתֵּם את הדבר, עשה שפלוני יחת'ם עליו: שמתוך שהוא יודע שאם בא ועידיו עמו בטל אף הוא מחתמו (את הגט) בעדים כשרים (ירוש' יבמ' יה יה.).

— הִפע', הֶחְתִּים, — א) פ"ע, כמו נֶחְתַּם, במשמ' נסתם, נסגר, נאטם: וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו את זובו או הֶחְתִּים בשרו מזובו (ויקר' יה ג). — ב) *הֶחְתִּים את פלוני, עשה שפלוני יַחְתֹּם: אמר הקב"ה לא דיין לרשעים (הנואפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל ברחי (ע"ז נד:), ר"ל מכריחים אותי לשים חותם שלי על הילד, לעשות צורתו. ועשה בחכמתך ועוצם זריזותך להתפשט התקנה הזאת בכל הארץ ולהחתים בה כל גדול עיר ועיר עד הגיעך לבית מדרשו של ר' משולם אשר בב"ר יחיאל (מנח' קנא' לאבת מארי סט). שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה ובפרט על מורה הנבוכים (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם). בשמכרה (את השדה)

— [1]) כך דעת ריב"ג שהוא עבר כמו נמול אברהם, או בינוני כמו אשר הם נמולים. וכן רד"ק: ולגזרת פעול ונחתום והוא בינוני. והחדשים החליטוהו למקור. — [2]) כך לפי הנוסחה המסורה פרוש רוב המפרשים, אמר ריב"ג: והי פעל ת'קיל ע'יר מתעד אי כמנוא ואשתתרוא כאנה קאל נסגרו למו, ע"כ, ובעבר': והוא פעל כבד ואינו מתעבר ר"ל נתחבאו ונסתתרו כאלו אמר נסגרו למו. ויש מפרשים חתמו למו עשום רשם או סימן. אך אין ספק בדבר כי נפל בנוסחה זו שבוש.

בשטר א׳ או בשמכרה בב׳ שטרות והחתימם השליח (שו״ע חו״מ, שלוח׳ קפב).

— נתפ׳, *נתחתם, — כמו נחתם: באותה שעה נתחתם גזר דינן של אומות העולם לבאר שחת (תוספתא סוט׳ ח ו). בשנת ארבע ליהויקים נתחתם גזר דינן של ישראל לגלות (סעו״ר כד). נידונין בראש השנה וגזר דינו של כל אחד ואחד מתחתם בראש השנה (ירוש׳ ר״ה א נז.). — ובהשאלה: אהיה אשר אהיה אהיה שלחני הרי י״ב אותיות וכיצד נתחתמו בהן ארבע לכל רוח (אות׳ דר״ע, הא).

— פע׳, *חתם מחתם, מחותם, — כמו חתום: היה (הגט) מחותם בארבעה (ירוש׳ גיט׳ ב מד.). שטר שהוא מחותם בארבעה עדים (שם סוט׳ א יו ג). תשובת רשעים מעכבת וגזר דינם מחותם (אדר״נ לט). לדיוטגמה שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם במדינה (מד״ר שה״ש, כתפות). — ואמר הפיטן: איכה זם והרג מצרי בגן בקדש, ויפן כה וכה חתם בעדת קדש, והן עתה חלקם אכל חדש (ר״א קליר, קינ׳, איכה את). חתם על הרי בתר נקמת דיני, חבל נוגשי ודן דיני (יוצ׳ אחרון פסח, אתה האורת).

חתם, ש״ז, סמי׳ חתם, — כמו חתימה: בקום עדים עליהם, מעידים על חתם ידם בפיהם (בערי ד״מ לרה״ג, קכו). בטרם יחתמו בו הם לקיימו, יעידון מן חברם על חתמו (שם קל).

חתמה, ש״נ, מ״ר חתמות, — כמו חתם: שלשה שישבו לקיים את השטר שנים מהן מכירין חתמות ידי עדים ואחד אינו מכיר (תשו׳ הגא׳, הרכבי קפג). ורבנן היו רגילין שמרבין לחתום על דיאסיקי כדי שיודיעו חתמות ידיהם לכל (שם שעת). כיון ששנים מן העדים מחוו להו חתמות ידיהם או שנים מעידין על חתמות ידי שניהן מקיימין את השטר (שם רלא).

חתמת, ש״נ, — עי׳ חותמת.

חתן[1], ממנו חותן, חותנת, חתן, חתן, חתנה, *חתון, *התחתנות מתחתן.

[1]) בערב׳ ח׳תנ a) במשמ׳ חתוך וקטיעה, ועי׳ הערה לערך חתן.

a) ختن

חתן[1], ש״ז, סמי׳ חתן, חתנו, מ״ר חתנים, חתניו, — א) מי שנמול בשר ערלתו: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן[2] דמים אתה לי (שמות ד כה). וההורגו (את הילוד) חייב והרי הוא לאביו ולאמו ולכל קרוביו כחתן שלם (נדה ה ג). — ב) בעל בתו של אדם, Eidam; beau fils; son-in-law: ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך פה חתן ובניך ובנתיך וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום (בראש׳ יט יב). ויאמר דוד אל שאול (שאמר לו כי יתן לו את בתו לאשה) מי אנכי ומי חיי משפחת אבי בישראל כי אהיה חתן למלך (ש״א יח יח). ומבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני (נחמ׳ יג כח). ויאמרו פלשתים מי עשה זאת ויאמרו שמשון חתן התמני (שופט׳ יה ו). וילך (אחזיהו) בדרך בית אחאב ויעש הרע בעיני יי׳ כבית אחאב כי חתן בית אחאב הוא (מ״ב ח כז). ומי בכל עבדיך כדוד נאמן וחתן המלך וסר אל משמעתך (ש״א כב יד). ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך פת לחם ואחר תלכו (שופט׳ יט ה). ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו (בראש׳ יט יד). — ובמשנה: הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה וכו׳ רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה (דמאי ג ו). בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח׳ קיג.). ואלו הן הקרובין וכו׳ ובעל אמו וחמיו וגיסו הן ובניהן וחתניהן וחורגו (סנה׳ ג ד). — ב) איש ביום חתונתו, Bräutigam; fiancé; bridgroom: יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה (יואל ב יו). עוד ישמע במקום הזה אשר אתם אמרים חרב

[1]) באשור׳ חתנ, בארמ׳ וסורית חתנא, בערב׳ ח׳אתנ a), הילד הנמול, וח׳תנ b) בעל הבת, וגם אביה ואחיה. ואמרו קצת החכמים כי נסתעף המושג של בעל הבת כמו״כ ממושג קטיעת הערלה יען בתחלה היה המנהג שהזכר היה נמול בעת החתונה. — [2]) אמרו בירושל׳ (נדר׳ ג לח:): לא ביקש המלאך להרוג למשה אלא לתינוק בוא וראה מי קרוי חתן משה או התינוק אית תניי תני משה קרוי חתן ואית תניי תני התינוק קרוי חתן מאן דאמר משה קרוי חתן חתן דמים מתבקש מידך ומאן דמר התינוק קרוי חתן חתן בדמים את עומד לי. — ואמר ראב״ע: ומנהג הנשים לקרוא לבן באשר יומל חתן.

a) خاتن b) خَتَن

הוא מאין אדם וכו׳ קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה (ירמ׳ לג י-יא). ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (ישע׳ סב ה). כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (שם סא י). והוא כחתן יצא מחופתו (תהל׳ יט ו). — ומצוי במשמ׳ זו בתו"מ: חתן אם רוצה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא (ברכ׳ ב ה). במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (סוט׳ ח ז). אין כותבין שטרי ארוסין ונישואין אלא מדעת שניהם והחתן נותן שכר (ב"ב י ד). והיו מלאכי השרת מקפצין לפניהן כבני חופה שמחין לפני חתן (ירוש׳ חגי׳ ב עז.). בא"י משמח חתן עם הכלה (כתוב׳ ח.). הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בית חמיו (ב"ב לח: בשם ב"ס). למדתך תורה דרך ארץ שאין חתן נכנס לחופה אלא אם כן נותנת לו כלה רשות (מד"ר ויקר׳ ט). חתן דומה למלך מה מלך אינו יוצא לשוק לבדו אף חתן אינו יוצא לשוק לבדו מה מלך אינו עושה מלאכה אף חתן אינו עושה מלאכה (ר"ג פ"א כתוב׳ בשם פדר"א). — ומ"ר: אלו הן חופות חתנים אלו זהוריות המוזהבות (תוספתא סוט׳ טו ט). קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם (כתוב׳ ח.). —ואמר הפיטן: ובחורים עלי תולע אמונים, הם לחכו עפר כתנינים, והכלות לבושות שנים, מעלפות בזרועות חתנים, מנותחות בחרב וכידונים (ר"א קליר, קינ׳, החריבו). — והמשורר אמר: חתן חדה ושמח כי אל בעזרך, ויצו לך שלום מכל עבריך (ראב"ע, חתן). החתנים שלשה חתן ממון וחתן יחס וחתן קבר וטוב מכלם חתן קבר (ר"י חריזי, תחכמוני מה).—"וחתן דמים, שהכלה פרסה נדה: קרא שיר זה לנחמה, חתן דמים אשר דמה, לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (ראב"ע, קרא שיר זה). — "בשמחתך חתן, דבור של ברכה לחתן: וכאשר שמע ראובן את דברי שמעון (שהוא מתרצה לקחת בתו לאשה) שמח עד מאד ולקה כוס יין מלא ואמר לשמעון בשמחתך חתן ולקח שמעון פת להם ונתן לראובן (בו"ת לחם רב כב), ועי׳ חתנה.—ובמליצה: מאימתי מברבין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה (תעג׳ ו:), ר"ל המטר כשהתחיל לרדת ארצה.—ובהשאלה, "חתן תורה, מי שנקרא לעלות לקריאת התורה לסיום פרשה האחרנה בש"ת: ומנהג לומר פזמונים ורהיטין כשעולה הקורא האחרון לקרות בתורה כמו שעושים לחתנים ונקרא חתן תורה וכו׳ ומתנדב חתן התורה לכבוד התורה (שבלי הלקט, לולב שעב). ובתשיעי ספק שמיני אנו עושין שמחת תורה ומסיימין התורה ומתחילין בראשית וחתני תורה עושין סעודה לכבוד גמר תורה (אור זרוע, הלכ׳ סוכה). ונוהגים בכל גלילות ישראל שהמסיים התורה והמתחיל בה עושין שמחה ונקראים חתני תורה (תמה"י ג, שמת׳ תתגיס). הזהירו רבים מגדולי ישראל שאין ראוי שיהיו חתני תורה אלא מי שהוא מוכתר בתורה ולפחות שיהיו מגדולי הקהל (שם). והורגלנו לבחור עפ"י הגורל חתן התורה להשלים אותה ולהתחילה (נפול׳ יהודה ל). ובמלכותנו בשושניא עושים חתני תורה סעודה גמורה ומזמינין מבני הקהל (מנהגי וירמייזא). — ובזמן האחרון נהגו לקרוא חתן מי שעושים לכבודו איזו חגיגה, חתן החג, חתן חג היובל, וכדומה.

חָתַן, פ"ע, — קל לא נהוג.

— התפ׳, התחתן עם פלוני, — נשא אשה מביתו של פלוני, ממשפחתו, sich verschwägern ; devenir parents par mariage; become related by mariage: והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם (בראש׳ לד ט). ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך (דבר׳ ז ג). ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם והתחתנתם בהם ובאתם בהם והם בכם (יהוש׳ כג יב). ועתה התחתן במלך (ש"א יח כב). הנקלה בעיניכם התחתן במלך (שם כג). ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה (מ"א ג א). — והתחתן לפלוני: ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב ויתחתן לאחאב (דהי"ב יח א). — ובתו"מ: כל הבא על הכותית כאילו מתחתן בעכו"ם (סנה׳ פב.). זה עשו הרשע שנתחתן ביהודית ובשמת ומחלת להרבות עושר (מד"ר בראש׳ פב).

ארוס.—כלה.—"מְחֻתָּן.—*נשואים.—*קדושים.—*שדוך.—"שדכן.—*שושבין.

חֲתֻנָּה, חתונה, ש"נ, מ"ר חתנות, חתונות, — חגיגת הנשואים בין איש ואשה, Hochzeit ; noce ; nuptials: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו (שה"ש ג יא). — "חתנת תורה, יום שאדם הוא חתן תורה: ורע עלי המעשה לכמה בוערים בעם המקילים היום בתפלתם ביום חתונתם ותפלתם חטופה בהתאחרם

לבא לבית הכנסת יותר מדי ואף בבה״כ בעמדם בתפלתם לא ישקוטו ולא ינוחו מחשבותם לתקן סדר שמחת חתונתם בקהל עם רעיהם (תמה״י ג, שמת׳ תתגים).

***חֲתֻנּוֹת**, ש״נ, — כמו התנה: המקבל מחבירו לבנות לו בית חתנות לבנו ובית אלמנות לבתו בונה ארבע אמות על שש (ב״ב ו ד). אברהם היה דומה (בשעת העקדה) לאדם שהיה בונה בית חתנות לבנו ויצחק היה דומה לאדם שהיה מכין עצמו לחופה שעושה בשמחה (מדר׳ ויושע א). שבעת ימי החתנות הרי הן כרגל (רמב״ם אבל יא ז).—ובמשמ׳ התחתנות, ר״ל נשיאת אשה: מפני מה אסרו שכר של עכו״ם וכו׳ א״ר יצחק משום חתנות (ע״ז לא:). אמר רבא בגויתן אין להם (להנתינים) חתנות זנות היא נתגיירו יש להן חתנות ואסור להתחתן בם (הלכ׳ פסוק׳, בכור׳). שעיקר הגזירה משום חתנות ואם יאכל פת בעלי בתים יבוא לסעוד אצלו (רמב״ם, מהל׳ אסור׳ יז).— ואמר הפיטן: היום קימתי לך קיום החֻנּוֹת אשר ערבת, הכינותי לך כלתך על הר סיני בעורכי לך מקום ונצבת (אזהר׳ ר״י ברצלוני, את קולך). — ובמשמ׳ מעשה ההתחתנות בדרך הקבוע במנהג ועפ״י החקים, והוא ההפך מן זנות: (מן התורה) אישות דרך חתנות (ובאו חכמים וגזרו) אפילו דרך זנות (ע״ז לו:). ולא אסרה תורה אלא חתנות אבל הבא על הכותית דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מד״ם (רמב״ם איסורי ביאה יב). וכן אם לקח שפחה דרך חתנות אינו לוקה מן התורה (שם).

חתף[1], ממנו חֶתֶף, הָתַף.

חֶתֶף[2], ש״ז, — דבר החוֹתֵף, כנוי להמות הפתאמי: אף היא (הזונה) כְּחֶתֶף[3] תארב ובוגדים באדם תוסף (משלי כג כח). — ואמר בן סירא: אל תבטח בדרך מחתף ובארחתיך הזהר (כ״ס גני׳ לה כא).

[1]) בערב׳ חתפ a).

[2]) בערב׳ מות, ועי׳ הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמונ׳ והחדשים שהוא כמו חטף בטית, ופרשוהו במשמ׳ חטיפה. אך לפי הענין נראה כי מדובר פה על דבר יותר עז ורע מחטיפה, ובמשמ׳ מות שיש למלה זו בערב׳ המליצה יפה ועזה. וכבר השתמש׳ בזה קצת הקדמונים.

a) حتف

הדואג לעמו מחתף ומחזק עירו מצר (שם ג ד). ואמר חתף האדם תחת לשונו ואמר מות האדם בין לחייו (מכת׳ הפנינ׳ לרשב״ג, השתיקה). כי בראותם אשר הדבר כחתף יארוב יאספו כל אשר להם הביתה ויסגרו בעדם (בכי״ע א, מצרים). — ואמר הפיטן: ראו עתה זאת לתגות, איך נמחה בחתף בכל פנות (בכת זכור, אלהים אל).

חָתַף[1], פ״י, עת׳ יַחְתֹּף,—כמו המית: הן יַחְתֹּף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה (איוב ט יב).— ואמר הפיטן: ישר יי׳ וישר דברו, ידידי ידידות משכנות דבירו, יועץ וגוזר ומי יפירנה, ויחתוף ויפיל ומי ישיבנה (שהי״ת ליוס ד).

חתר[2], ממנו חֶתֶר, *חֲתִירָה, מַחְתֶּרֶת.

חָתַר, פ״י, עת׳ אֶחְתֹּר, יַחְתֹּר, יַחְתְּרוּ, — א) חָתַר בקיר, באדמה, תחת הקיר וכדומה, חפר מתחת ועשה שם פתיחה להכנס, untergraben; miner; dig through: אם יַחְתְּרוּ בשאול משם ידי תקחם ואם יעלו השמים משם אורידם (עמוס ט ב). ויאמר אלי בן אדם חֲתָר נא בקיר וָאֶחְתֹּר בקיר והנה פתח אחד (יחזק׳ ח ח). ובערב חָתַרְתִּי לי בקיר (שם יב ז). בקיר יַחְתְּרוּ להוציא בו (שם יב). חָתַר בחשך בתים (איוב כד יו). — ובתו״מ: יום אחד מצאו שומר בית האסורין (את ר״ע) אמר לו היום מימך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך שפך חציין ונתן לו חציין (ערוב׳ כא:). היו מביאים אפופולסימון ושף באבן ובאים בלילה ומריחים וחותרים (מד״ר בראש׳ כז). נכנס אבינו יעקב שם ונעל בפניו עשו וחתר לו הקב״ה חתירה במקום אחר ויצא (שם עו). לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו (שם במות לז). לכת אחת לסטין שהיתה חבושה בבית האסורין חתר אחד מהן התירה אחת וברחו כולן (שם קהל׳, את הכל). — ופָעוּל, מחתרת חֲתוּרָה: כגון שהיתה מחתרת חתורה בתוך ביתו ובני אדם שלנו בתוך ביתו יצאו ואנבורקאות של כלים על כתפיהם והכל אומרים נגנבו כליו של פלוני (ב״ק קיד:). — והרופא את השֵׁן וכדומה, חפר בה: הרי שהיה רבו רופא ואמר לו לכחול לו עינו וסמאה לחתור לו שינו והפילה שיתק באדון ויצא לחירות

[1]) עי׳ הערה למעלה.

[2]) רק בעברית.

(קדוש׳ כד:).—ובהשאלה, *חתר פרנסתו, החריבה: אמר לו (עני אחד לכהן גדול) אדוני כהן גדול ארבעה (תורים) אני צד בכל יום ואני מקריב שנים ומתפרנס משנים אם אי אתה מקריבן אתה חותר פרנסתי (מד״ר ויקר׳ ג).— ב) חתר במים, עשה במשוט בתוך המים במאמצי כח להושיט הספינה, rudern; ramer; to row: ויחתרו האנשים (שעל הספינה) להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונ׳ א יג).—ובהשאלה, *חתרו למצא דרך, השתדלו למצא אופן לצאת מן המבוכה בחקירה וכדומה: ואולם אבן סינא והאחרונים מפלוסופי הישמעאלים חתרו דרך בשימצא הרבוי מן האמצעיים על הדרך שאמרנו (העקרים ב יג).

— פע׳, *חתר,—כמו קל בנחץ הפעולה: רשע אשר במחבא יחתר, צקק לפניו יהלך ויגתר, אולי ביום אף יסתר (ר״ה קליר, מוס׳ א ר״ה, אומן).

*חֶתֶר, ש״ז, מ״ר חתרים,—כמו תתירה במשמ׳ חלל: ויש בו (ברחם האשה) שבעה חתרים ג׳ מימין וד׳ משמאל (מ׳ אלדכי, ב״א ד).

א. **חתת**[1], ממנו הפעל חת חתת, חתת, מחתה.

ב. **חתת**[2], ממנו השם חת, חתה, חתית.

---

[1]) לא הפרידו חכמי הלשון בין שני השרשים האלה, ונמשכו אחרי הקדמונ׳ שמחתו את השם חת, חתית וחתה והפעל חת והשם מחתה הכל במחת אחד, ומקור נתן גזנ׳ לכלם את השרש הד a) בערב׳, והסכימו לדעה זו הבאים אחריו. אבל, מבחינת הלשונ׳ זה קצת קשה, כי המושג הנשמע מהמלים חתית וחברותיה הוא ההפך מהמושג הנשמע מהפעל חת שאנו עסקים בו, כי בהראשון הכונה הטלת האימת והבהלה על אדם, והכונה בהפעל חתו היא להפך, נשבר מפני פחד. ואעפ״י שאין זה מהנמנעות בלשון אעפי״כ עדיף אם אפשר למצא מקור וסבה לחבור שני מושגים הפוכים בצרוף שרש אחד. ולכן יותר מסתבר, כי נתמזגו בצרוף חתת שני צרופים נבדלים ושונים בתחלה זה מזה. הצרוף הראשון היה בתחלה הדד, במשמ׳ העקרית ותהשאלה שיש לו לצרוף זה בערב׳, שבה נשאר הצרוף כהויתו, ובפי העברים נשתנה קצת ויהי לחתת, וזהו ב.חתת. והצרוף השני הוא שהיה בתחלה ח׳תת, וישנו גם בערב׳ ח׳ת b), ואח׳תתא c) פרשו המלונים הערבים וז״ל: תע׳יר לונה מן מח׳אפה שלטאנ ונחוה, ובעבר׳: נשתנה גון פניו מפני מורא מן שולטן וכיוצא בזה, וכמו״כ נשבר מפני בושה.

[1]) בערב׳ הד a), במשמ׳ השמעת קול אדיר

a) هدّ b) ختّ c) اختتا

חַת, פ״ע, חתו, עת׳ יחת, יחתו, לווי חת, ח׳תו,—חת האדם מפני דבר, נבהל ונשבר מפחד ולא נשאר בו כח לעשות דבר, niedergeschlagen s.; être confus; be confounded: הגידו בגוים והשמיעו ושאו נס השמיעו אל תכחדו אמרו נלכדה בבל הביש בל חת מרדך הבישו עצביה חתו גלוליה (ירמ׳ נ ב). ויושביהן קצרי יד חתו ובשו (ישע׳ לז כז). חתו לא ענו עוד העתיקו מהם מלים (איוב לב טו). וחתו ובשו מכוש מבטם (ישע׳ כ ה). וחתו גבוריך תימן (עובד׳ א ט). כי שברתי את מואב בכלי אין חפץ בו נאם יי׳ איך חתה הילילו (ירמ׳ מח לח-לט). נלכדה קריתים הבישה המשגב וחתה (שם א).

—נפע׳, נחת, יחת, יחתו, — נבהל ונשבר ונשאר בלי כח ונחרב, zerbrochen w.; être cassé; be broken: עלה רש כאשר דבר יי׳ אלהי אבתיך לך אל תירא ואל תחת (דבר׳ א כא). חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך יי׳ אלהיך (יהוש׳ א ט). כי מקול יי׳ יחת אשור (ישע׳ ל לא). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (שם לא ד). אל תירא עבדי יעקב נאם יי׳ ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק (ירמ׳ ל י). מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה (יחזק׳ ב ו). ישחק לפחד ולא יחת ולא ישוב מפני חרב (איוב לט כב). יי׳ יחתו מריבו (ש״א ב י). וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד (שם יז יא). ויאמר אליהם יהושע אל תיראו ואל תחתו חזקו ואמצו (יהוש׳ י כה). אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה (ירמ׳ י ב). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו המה ואל אחתה אני (שם יז יח). ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא (מלא׳ ב ה). — ונחת פלוני מדבר, נשבר ונחרב ולא היה עוד הדבר: ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם (ישע׳ ז ח).—וגם לדבר לא בע״ח: וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחת (ישע׳ נא ו).

— פע׳, חתת, — א) חתת הקשת, שברו, הרפה אותו, כמו חתה: ונלכדו גבוריה חתתה[1]) קשתותם (ירמ׳ נא נו). — ב) פ״י, חתת את פלוני, שבר אותו: והתתני

כמו קול הרעם וקול בנין נהרס בחזקה, ובהשאלה במשמ׳ הטלת אימה בספור כחו וגבורתו של אדם.

[1]) י״ם חתה.

בחלמות ומחזינות תבעתני (איוב ז יד).
— הפע׳, החת, החתת, החתתי, אחתך, יחתני, — שבר, הע״ל וכדומה: כי את ע״ל סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישע׳ ט ג). והחתתי את עילם לפני איביהם ולפני מבקשי נפשם (ירמ׳ מט לז). אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם (שם א יז). כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני (איוב לא לד).

חֲתַת[1], ש״ז, — שבר וצרה גדולה שאדם נשבר מפניו, perdition ; Verderben : כי עתה הייתם לו[2] תיראו חתת[1] ותיראו (איוב ו כא).

---

[1]) משק׳ אגם, דבש, חשש. — [2]) אין ספק בדבר כי נוסח׳ המסורה של פסוק זה משובשה, וכבר נתחלפו מערבאי ומדנחאי, שלהמערבאי היה הכתיב לו בוו ולמדנחאי היה הכתיב לא באלף אך הקרי היה גם להמדנחאי לו בוו, ויש לא כתיב וקרי, ובקצת ספרים לי כתיב וקרי, וכן נראה שהיתה קריאת השבעים והפשיטא, וכן גם רסע״ג. וגם בהמלה כי יש לפקפק ויש מגיהים כן. — [1]) פרשו הקדמונ׳ ורוב החדשים במשמ׳ פחד ובהלה. השבעים והירונ׳ תרגמו במשמ׳ מכה, ועל סמך זה יש שרוצים להגיה חברתי במקום חתת. אך המלה שתרגם היוני את המלה חתת משמשת גם במשמ׳ שבר של חיל בפני האויב, וגם המלה plagam שתרגם בה הירונ׳ את המלה חתת גם היא משמשת בהשאלה במשמ׳ צרה ושבר, וזה יותר נאות לפי הענין כאן וגם לפי משמ׳ הפעל חתת, חת לפני האויב, נשבר. וגם בערב׳ אלחתת a) הוא רפיון כח כללי.

---

a) الحَتَت

שער הטית

ט האות התשיעית באלף בית העברית, ושמה טֵית, עי׳ בזה הערך.

האות ט היא אחת מאותיות דטלנת שנחשבות ממוצא הלשון, אבל היא גם שִׁנִּית, כי הברתה מתהוה בדחיקת גב הלשון אל בשר הַשִּׁנַּיִם בקצת כח ונחץ[1], ולכן לא נתרככה אצל העברים כמו האות ת, ונשמרה הברתה החזקה כמעט בטהרתה[2] אצל הספרדים והתימנים ורוב שאר יהודי המזרח, ובפי האשכנזים נחלשה הברתה ונתמזגה בהברת ת דגושה.

ט היא מאותיות השרשיות, רק בשרשים שפ״פ שלהם צ תבוא בבנין התפעל ט אחרי צ פ״פ במקום ת השמוש, הצטדק במקום התצדק, הצטַיר במקום התציר[1].

ט לא תבוא בצרופים אלה: בשרשי הלשון העברית

---

[1]) אין ספק בדבר כי קול זה היה בזמן קדום בכל הלשונות השמיות, והיה נבדל מן הקול האחר הקרוב לו, שקבעו לו השמיים את האות ת, עי׳ בהערה לאות זו. קול זה היה בתחלה גם בבנענ׳, הואיל והכנענים הם שקבעו שתי האותיות ט ת, לשני הקולות הנבדלות האלה, ונראה כי הקול נשאר בטהרתו אצל רוב הכנענים עד הזמן האחרון, ובכתבות הכנעניות הבדל הכתיב בין המלים בטית ובתו שמור. רק אצל הפונים רגלים לדבר כי כבר התחילה הטית להתמתק ולהיות הגויה כמו ת, הואיל ונמצא בכתבת אחת טישם במקום תשעם (Schrö, Phön. Spr § 25). בערב׳ החיה נשמרה הברת קול זה בטהרתה באות ט a) שלה גם בלשון הדבור ההמוני, רק שיש בה עוד קול ט׳ b) שקצתם הוגים אותה יותר קרוב לקול ז וקצתם, הפלחים וכדומה, יותר נוטה לקול ד׳. אך רגלים לדבר, כי קול זה הוא ערבי בלבד ולא שמי כללי, הואיל והשרשים שהם בערב׳ באות ט׳ הם בעבר׳ וארמ׳ קצתם באות ט וקצתם באות צ.—[2]) בזמן תרגום השבעים עוד היה הבדל ההברה בין אות ט ובין אות ת בתקפו, ולכן העתיקו המתרגמים ההם את אות ט כמעט בכל מקום

רק באות τ, ואלו את האות ת העתיקו באות θ. בזמן מאוחר, בימי הגמ׳, כנראה התחילה הברת קול זה קצת להתמתק וכתבו ט גם במקום ת, ובמקום θ היונית (S. Kraus, Lehnw. I, § 8), אך אצל קצת הספרדים נתמתקה הברת הטית, כמו שאנו רואים מעדות ר׳ דוד יחייא, בעל לשון למודים וז״ל: שאין אנו מבדילים ג״ב באותיות בין הקוף והכף הדגושה ובין הטית והתיו (כס פרק ה). — [1]) ואמרו תלמידי מנחם (תבו׳ על דונש, ערך אותיות ט׳ וד׳): גם צד״י גלוה עם השי״ן והסמ״ך רק התי״ו מתחלף בט׳ בהתפעלה עם צד״י למען הראותה כי לולי נתחלפה בטי״ת נהפכה הצד״י לסמ״ך בלשון כמו אלה מה נצטדק היה ראוי לומר נצתדק בתי״ו ולא נוכל לדבר כן כי נשבר כח הצד״י ונחלפה לסמ״ך ויהי נסתדק ובהראותינו הצד״י במבטא נחלש כח תי״ו ויהי מוצאה הטי״ת חלישות התי״ו והראות הצד״י כי הצד״י מיסוד המלה והתי״ו איננה יסוד ולכן באה הט׳ בנצטדק. ע״כ. וכמו״כ ריב״ג בהמשתלחק (130-131): כמא צנעוא בתא׳ אלאפתעאל אלתי בעד אלצאד פאנהם אבדלוא מנהא טא׳ ליִשהל אלאפצאח באלצאד פקאלוא מה נצטדק, וילכו ויצטידו, הצטידנו אותו, ולו לם יבדלוהא טא׳ לעאד אלצאד שינא פי אללפט׳ פכאנ יכונ נסתדק ויסתידו הסתידנו אותו אד׳ לא אשתטאעה באללשאן עלי אלאפצאח בצאד שאכנה בעדהא תא׳,—ובעבר׳: כמו שעשו בתו התפעל שאחרי הצדי שהם החליפוה בטית למען הקל ההברה הצחה של הצדי ואמרו מה נצטדק וילכו ויצטידו הצטידנו אותו ולולא החליפו בטא היתה הצדי משתנה לסמך בהמבטא והיה יוצא כמו נסתדק ויסתידו הסתידנו אותו מפני שקשה על הלשון הברה צחה של צדי נחה שאחריה תו. ע״כ. הדברים

---

a) ط b) ظ

גט, דט, זט, טג, טד, טז, טך, טץ, טק, טת, סט, וצרופים אלה רק במקרה: הט, וט, טס, כט, תט [1]).

במספרים מסמנת אות ט מספר תשעה.

ט מתחלפת בעברית בעצמה באות ת וכן תבוא בעברית במקום ת בערבית.

ּ טָאָה, פ"י, — כמו טֵאטֵא: ט א ה [2]) וטאטא הסיר הדומן (ר"ד מהתפותים, למ"ד ערך זה). כבר טאטא ט א ה (שם, ככר).

ּ טֵאוּט, ש"ז, — בה"פ מן טֵאֵט, עי"ש: ויעה לשון ט י או ט כמו את היעים שגורפים בהם אפר הכירות (רב"י ישע' כח יז). ונקה לא אנקך לשון ט י או ט השמד (הוה, ירמ' ל יא).

ּ טֵאֵט, פ"י, עת' יְטָאֵט, — כמו טֵאטֵא: ומפני מה הביא עליהם כנים לפי שהמצריים אמרו לישראל לכו ו ט א ט ו בתינו וחצרינו והשוקים ולכך נהפך עפר מצרים לכנים (מדר' ויושע, וכרוב גאונך). היתה (הסוכה) עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה כגון ל ט א ט ה או לפרוש לתוכה כרים וכסתות (הלכ' פסוק', סוכה). הכביד ט י א ט את הכל כמכבד את הבית (רב"י ישע' ח כג). הוא דבר הט א ו ט במטאטא (הוא, במד' כא יא). יבא ברד ו יט א ט נו (הוא, ישע' כח יז). כיצד אינם מרגישים אותה הנידה הגדולה (של הארץ) ולמה לא תטאט את כל היקום מן הקרקע

האלה מוכיחים מעצם דקדוק הלשון ההבדל שהיה לפנים בין הברת הטית ובין הברת התו, שלפני ט היה אפשר להגות צ בהברה צחה, אבל לפני ת היתה הברת האות צ קשה והיתה משתנה להברה יותר רכה, כמו הברת ס. וכבר נסה אחד מהחדשים לבאר מנהג לשוני זה, ואמר: בהברת קול ט לא בלבד שהאויר נדחה דרך החלל שמתהוה על ידי השנים העליונים וקצה הלשון, אלא ששתי שורות השנים נפרדות זו מזו. ואם רוצה אדם להוציא מפיו אחרי ט קול שנקרא בשריקה צריך לא בלבד למשוך הלשון בחזרה כ"א גם השנים צריך לקרב יחד. אבל אם להפך בתחלה אדם מוציא מפיו קול ס, אין לה להלשון לפעל אלא פעם אחת והשנים כבר מוכנות להקרע זו מעל זו כדי לעשות קול האות ט (Kö. GLA, 66). — [1]) כ"ז מנחם בן סרוק. והנה הצרופים גט, טג, טד לא נמצאו אמנם במקרא, ואולי באמת בלשון עברית הקדומה לא היו צרופים אלה, אך אחר כך נוספו בלשון עברית המאוחרה המלים גט, טגן, טדי, שהן אולי מלים זרות אך עכ"פ קנו להן כמעט זכות אזרחים עברים גמורים.

[2]) השתמש ר"ד מהתפותים בקצור זה מן טאטא, עפ"י סברה אחת של רד"ק שסבר שאולי השרש של טאטא הוא ט א ה.

(כתב תמים, הו"ג ג). — ואמר הפיטן: זרע מרעים הקיפוני כזאבים, חרבו מקדשי וסבבוני פרים רבים. ט א ט ו המקדש המעוז וגורשתי ממנוחי, יבש כחרש כחי (קינ' ליל ת"ב, אקונן).

טאטא [1]), ממנו טֵאטֵא, מְטַאטֵא, ּטָאָה, ּטֵאוּט, ּטֵאֵט.

טֵאטֵא, פ"י, טֵאטֵאתִי, טֵאטֵאתִיהָ, — טֵאטֵא הבית, גרף את הסחי שעל פני הקרקע בקבוצת שבטים וכדומה, fegen; balayer; to sweep, ובמליצה טֵאטֵא את הארץ, החריבה, השמיד כל אשר בה: ושמתיה (את בבל) למורש קפד ואגמי מים וְטֵאטֵאתִיהָ [2]) במטאטא השמד (ישע' יד כג). — ואמר הפיטן: וזעמו סדומים ולוהטו באש פסח, הולץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח, ט א ט א ת אדמת מוף ונוף בעברך בפסח (יוצ' ב' פסח, אמץ גבורותיך). אתה ט א ט א ת ששים ושמונים, להביא גוי שומר אמונים (קינ' לת"ב, ואתה אמרת). שמעת זמורות אף הכין ל ט א ט א נ י, שכבו וגדו חצץ להבריאני, שמעו כי נאנחה אני (שם, שכת סורו). אנא גאול כנת נטעך דומה ב ט א ט א ך והושיעה נא (הושע' להושע"ר, אנא אזון). שדי שוכן עד, צו ללועט עד, ואחריו לצעד, ל ט א ט א ו עדי עד (קרוב' לפורים, תמימים). אם טעינו לא ת ט א ט א נ ו אם חבלנו לא תוכיח (מוס' יוה"כ, אם תעינו). — ומקו' טאטות, כאלו היה ה בסוף במקום א: טַמְאוּת לזנות ולפעור הפעיר, ט א ט ו ת במטאטי הובקעה העיר, הובקעה בעון חמנים, בשוחחם להם עדת אמונים (סליח' י"ז תמוז, מחז' רומני).

— פע', ּטֻאטָא, — שטאטאו אותו: טבעו בלבותי ים צוררי אמוניך, טֹ א ט א ו קמיך בחרונך, וברוב גאונך ירית באש וענן חצי רשפיך (יוצ' אחרון פסח, אתה הארת).

***טֶבַע** [3]), טִיב, ש"ז, ככנ' טִבּוֹ, טיבו, טִבָּהּ, טִבָּם, — ענין ומהות ותכונה ודרך של דבר, Wesen, Weise; nature, condition: ראוה מדברת עם אחד בשוק אמרו לה מה טי ב ו [4]) של זה איש פלוני וכהן הוא (כתוב' א ח).

[1]) רק בעבר' וארמ', ועי' הערה לקמן.

[2]) כבר אמרו בגמ' (ר"ה כו:): לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה לחבירתה שקולי ט א טי ת א ו ט א טי ביתא. ע"כ. אך לא ידוע מקורו.

[3]) בערב' טב a), ועי' הערה לקמן. — [4]) כך

a) طب

אומר לו (אדם ליתרו) מה ט י ב ך אמר אני חותן משה (מכי׳ יתרו, עמלק ה). שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים והיו עוברים ושבים אומרים מה ט י ב ן של שני ארונות הללו והם אומרים להם זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העולמים (שם בשלח ב, פתיח׳). לכו ועשו עצמכם גרים וראו תורתן של ישראל מה ט י ב ה (ספרי דבר׳ שמד). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה ט י ב ה אל תפליגנה לדבר אחר (ירוש׳ חגי׳ ה עו ד). מעשה בהלל הזקן שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה בי״ט חברו עליו תלמידי שמאי הזקן אמרו לו מה ט י ב ה של בהמה זו אמר להם נקבה היא ולזבחי שלמים הבאתיה (ביצ׳ כ.). מצא שדה מצויינת ואין יודע מה ט י ב ו (אם) יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר (מו״ק ה:). שהיו עוברים ושבים אומרים מה ט י ב ן של אלו הללו בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים (יבמ׳ עט.). מה ט י ב ו של בדאי הזה אפי׳ אומר דברים של אמת אין מאמינין אותו (מד״ר בראש׳ לד). בא (השמש) עמד לפני המלך אמר לו המלך מה ט י ב ך אמר לו אני הוא שנתתי לך גלוסקא (ילקוט שמע׳, תהל׳ קטז). — ולמה הוא כך: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל ראהו קסדור אחד אמר מה ט י ב ו של זה אמרו לו בכור הוא (בכור׳ ה ג).

— ומה טבו של פלוני במקום פלוני, ר״ל למה הוא במקום ההוא, איך אפשר שיהיה במקום ההוא: שורי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה ט י ב ו אצלך שומר חנם אני עליו (ב״ק קה:), למה הוא אצלך. עבדי גנבת והוא אומר לא גנבתי מה ט י ב ו אצלך אתה מכרתו לי (ב״ב קכז:). וירדו אבותינו מצרימה מה ט י ב ן של אבות כאן (מד״ר במד׳ יט). נטל יוסף שבעים גבורים מבית המלך ושגר בשבילם לבקש אותם (את אחיו) בשוק הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות ומה ט י ב ן בשוק של זונות אלא אמרו אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא בקובא הוא ותפשו אותן והביאום לפני יוסף וכו׳ אמר להם בשוק של זונות מה ט י ב כ ם לא הייתם מתייראין מן העין (שם בראש׳ צא). ויאמר מואב אל זקני מדין מה ט י ב ן של זקני מדין כאן (תנחומא בלק ד). וכי מה ט י ב ו של ברק אצל דבורה (ילקוט שופט׳ ד מב).—ומה טבו של פלוני לעשות כך וכך: אמרו מה ט י ב ך ליטע בתוך מחנה דן אמר להן מבנות דן אני (ספרא אמור רלה). מה מעורבב השחוק שאומות העולם שוחקים בבתי קרקסיאות ובבתי תיאטריאות שלהם ולשמחה מה זו עושה מה ט י ב ו של תלמיד חכם להכנס שם (מד״ר קהל׳, לשחוק). עלה (הבן) להביא יין ישן מן העליה הכישו נחש ומת המתין (אביו) לירד ולא ירד אמר אעלה ואראה מה ט י ב ו שבני מתעכב (שם). וכי מה ט י ב ו של חור זה להיות מגדל שרצים (שם שה״ש, פסעתי). ואומרין (אוה״ע) מה ט י ב ו של ארון זה שמהלך עם ארון התורה (תנחומא נשא לד).— דבר פלוני מה טבו, למה הוא, מאין נלקח: ואחד עשר יום היתירין (בחשבון ימי המבול) מה ט י ב ן מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום (סעו״ר ד). היתומים מן היתומים לא יפרעו אלא בשבועה וכו׳ שבועה זו מה ט י ב ה (שבוע׳ מח.), למה היא באה, מה סבתה. ויזד יעקב נזיד אמר לו (עשו) מה ט י ב ו של נזיד זה אמר לו שמת אותו זקן (מד״ר בראש׳ סג). וכיון שעלה נבוזראדן התתיל הדם (של זכריה) תוסס אמר להם מה ט י ב ו של דם זה (שם איכ׳, פתית׳), למה הוא תוסס. — מה טבך, למה אתה עושה כך: אם ת״ח מנצחים זה את זה אתם מה ט י ב כ ם (ב״מ נט:). לאשה עוברת שהיה לה כעס עם אמה ועלתה אמה למעלה ובשעת לידתה היתה צווחת מלמטה והיתה אמה שומעת קולה מלמעלה והיתה אף היא צווחת

הכתיב מלא ביוד אחרי טית בכל ספרי הדפוס, ירוש׳ ובבלי ומדרש׳, וכן קוראים האשכנזים טיבו, בבית רפה, רק במשנ׳ מנוקדות נדפסות ליבורנו תריז ואמשט״ד: מה טבו בית דגושה. ואמר ר״ב מוספיא, כי טיב הוא ט ב ע. ורוב בעלי השרשים חשבוהו מנע״י, וחפש לו לוי מקור בשרש ט׳אב a) בערב׳ במשמ׳ דבור ושאון וצעקה. וכל הדחק הזה הוא מפני שעפ״י הכתיב הרגיל חשבוה משרש נע״ו או נע״י, אבל רגלים לדבר שהנקוד טבו בבית דגושה נוסד על איזו קבלה, כי לא יעלה על דעת אדם מסברת עצמו לנקד טבו. וראיה לדבר גם המלים טבו וטבם באזהרות של ר״א הזקן. ואין שום ספק בדבר כי זו באמת היא הקריאה האמתית, והמלה היא מהכפולים משרש טבב b) שישנו בערב׳, ומשמש בלשון זו במשמ׳ מהירות ותריצות וזריזות, והמלה טב c) פרשוה הערבים אלשאנ ואלעאדה ואלאראדה, ר״ל הדבר והענין והמנהג והרצון, ואומרים ממש כמו בעבר׳ מא טבב, מה טבך, במשמ׳ מה ענינך ומה רצונך וכו׳, וכבר העיר קוה׳ על מקור הערבי הזה להמלה העברית.

a) ظاب b) طبّ c) طبّ

בנגדה והיו שכנותיה אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה (ילקוט במע׳, תהל׳ נח).— ידע בטב דבר פלוני, ידע תכונתו, בקיא בו: כדי שיהא (הקטן) יודע טיב ברכה (ירוש׳ ברכ׳ ז יא:). כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהן (קדוש׳ יג.). יודע בטיב של כו״ם ומשמשיה מבטל ושאינו יודע בטיב כו״ם ומשמשיה אינו מבטל (ע״ז מג.). גדולים יודעין בטיב עכו״ם ומשמשיה קטנים אינם יודעין בטיב עכו״ם ומשמשיה (שם נז.). ויודע הוא עניני מלחמה וטכסיסיה וטיב מארב (רש״י מ״ב יז ח).— ואמר הפיטן: כשדה הארץ בית חצר ומסבו, חנכת מזבח להדליק אש שבו, לקרבן תקנתי לעסוקי טבו[1], עולים ויורדים בו (אזהר׳ לר״א הזקן, קמע״ג). מסית ומדית במחשבי חכם, חלל שבתותי במלאכת טבם, אבנים מחצב בם (שם).

***טָבוּחַ**[2], ש״ז, — שֵׁם רוח חם ששולט בא״י בזמן חג השבעות, ויום טבוח, יום שרוח זה מנשב בו, ונתיחד השם ליום ערב שבעות או יום אחרי חג השבעות שהיו טובחים בו קרבנות החג[3]: עצרת שחל להיות בערב שבת בש״א יום טבוח אחר השבת ובה״א אין לה יום טבוח ומודים שאם חל להיות בשבת שיום טבוח אחר השבת (חגי׳ ב ד). ערב הפסח כפסח ויום טבוח בעצרת (ירוש׳ שם ג ע״ד). מעשה ומת אלכסא בלוד ונכנסו כל ישראל לסופדו ולא הניחם ר׳ טרפון וכו׳ מפני שיום טבוח היה (גמ׳ שם יח.).

— [1]) ובהערות שם: טבו מלשון מה טיבו של עובר זה. ע״כ. ואין ספק כי הבית היא דגושה לא בלבד מפני שכך הוא הכתיב חסר אלא מפני החרוז.

[2]) בערב׳ טַבִּיחַ׳ה a), ועי׳ הערה לקמן — [3]) מלשון המשנה ובפרט מלשון הירושלמי המובא בפנים נראה ברור, כי השם יום טבוח היה קבוע בלשון רק לחג השבועות, ולא נתברר טעם הדבר, ומדוע לא קראו יום טבוח את יום טביחת הקרבנות לשאר החגים. והנה בגמ׳ (שבת קכט:) אמרו: מעלי יומא דעצרת סכנתא (להקיז דם) וכו׳ דנפיק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו, ע״כ, ובעבר׳: ערב יום עצרת סכנה להקיז דם מפני שיוצא בו רוח ושמו טבוח שאם לא קבלו ישראל תורה היה טובח את בשרם ואת דמם.

a) طَبِيخَة

טְבוּלִ[1]), ש״ז, מ״ר טְבוּלִים, — מצנפת מפארה סביב להראש, Turban: חגורי אזור בכרניהם סרוחי טבולים בראשיהם מראה שלישים כלם (יחזק׳ כג טו).

טָבוּל, עי׳ פָּעוּל טָבַל.

א. ***טִבּוּל**, ש״ז, — שה״פ מן א. טִבֵּל: במגמא חומץ של תרומה אחר טיבולו (ירוש׳ שבת יד יד ד). מגמע (את החומץ ובולע כאן לפני טיבול כאן לאחר טיבול (בבלי שם קיא.). כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים (פסח׳ קטו.). נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני (שם:). הרוצה שלא יבא לידי חולי מעיים יהא רגיל בטיבול קיץ וחורף (גיט׳ ע.). — ומ״ר: ירק זה אינו בא לחובה אלא לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה בטיבול שני שהרי אנו צריכין בשני טיבולין כדי לעשות שינוי מפני התינוקות כדי שיבינו וישאלו (שבלי הלקט, פסח ריח). — ועצם הדבר שבו מטבלים בשר וכדומה: ועושין ממנו (מן היין) מיני טבול הנעשין בחומץ כגון חרדל (דוד כר״ש ללעי, REJ 1899, 238).

ב. ***טִבּוּל**, ש״ז, — שה״פ מן ב. *טִבֵּל, עשה טֶבֶל: מודה ר״ע לחכמים בעיסת הדיוט שגילגולה טיבולה

ונראה מלשון המאמר הזה, כי עצם הדבר שהרוח הנושב בימים שלפני חג השבועות שמו טבות הוא מן המציאות, ורק טעם השם הוא סברה על פי הדרש. ולפי טבע הרוחות המנשבות בא״י הוא הרוח הנקרא שמום a) בערב׳, שהוא רוח חם לוהט ומזיק כמו סם המות. ואומרים בערב׳ כמו״כ יום שאם, ר״ל יום שמנשב בו רוח שמום. והנה השם טביח׳ה b) בערב׳ משמש גם במשמ׳ רוח חם ומ״ר ממנו טבאיח אלחר, פרשו המלונים הערבים: שמאימה פי אלהואגר, ר״ל הרוחות הנקראים שמום בשעות היותר חמות של היום, והשם טאבח׳ c) ומ״ר טבח׳ פרשו המלונים הערבים: אלמלאיכה אלמוכלינ באלעד׳אב יעני אלכפאר, ר״ל המלאכים הממונים ליסר את הרשעים. מכל העדיות האלה נראה ברור כי השם טביח שמש גם בערב׳ במשמ׳ רוח חם לוהט ומלא ארס, והשם טאבח׳ הוא כנוי למלאך הממונה ליסר את הרשעים באש של גהנם, ממש כמו המאמר בגמ׳ חגיגה. ואולי גם השם יום טבוח לימי טביחת הקרבנות מקורו בשם זה הרוח, שאולי היו בפרט טובחים הרבה קרבנות בימים האלה לסגולה נגד הרוח ההוא.

[1]) לפי דעת החכמים דבל באשור׳ במשמ׳ אגודה או צניף. ובאתופ׳ שרש טבל במשמ׳ דומה לזה.

a) سموم b) طبيخة c) طابخ

(ירוש׳ חלה ג נט:). נשרפו הפירות התרומה בטיבולה נשרפה (שם דמאי ז כו:).

***טְבוּעַ**, ש״ז, — שה״פ מן טָבַע במשמ׳ מטבע: קדושין לטיבועין ניתנו (ב״ב קמה.). — ובמשמ׳ ״טביעה בים: אנא סב״ת צקון לחשון, דלותי מטבוע רפשון, גאול נצורי באישון (יוצ׳ ב׳ פסח, אודך).

טַבּוּר[1], ש״ז, מ״ר טַבּוּרִים, — שֹׁרֶר, ובהשאלה, טַבּוּר הארץ, האמצעי, המרכז, המקום הגבוה: הנה עם ירדים מעם טַבּוּר הארץ (שופט׳ ט לז). עשה מקנה וקנין ישבי על טַבּוּר הארץ (יחזק׳ לח יב). — ובמשמ׳ מרכז: דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה כלפי הרקיע (רמב״ם יסודי התורה ד ג). — ובמשמ׳ העקרית: ומילדין את האשה בשבת וכו׳ ומחללין עליה את השבת וקושרין את הטבור[2] (שבת יח ג). דדין שוכבים כשל אשה כרסו צבה טבורו יוצא (בכור׳ ז ה). כל המכנים ידו למטה מטבורו תקצץ (נדה יג:). — ואמר הפיטן: סלה כל אבירי הטבור והשרר, רטיה למזור אין לברר (ר״א קליר, קינ׳, מי יתן).

***טִבּוּר**, ש״ז, מ״ר טִבּוּרִים, — כמו טַבּוּר: מאין היו מודדין (כשנמצא חלל סמוך לעיר) ר״א אומר מטיבורו ר״ע אומר מחוטמו (סוט׳ ט ד). קושרין את הטיבור ור׳ יוסי אומר אף חותכין (תוספתא שבת טו ג). רואין שתי ידיו (של העובר בבטן אמו) כמין שתי טיפין של זבוב טיבורו כמין טיפה של זבוב (ירוש׳ נדה ג נ ד). מודים חכמים לר׳ יוסי בטיבור של שני תינוקות שחותכין (שבת קכט:). עד היכן קורע (האבל) עד טיבורו ויש אומרים עד לבו וכו׳ הגיע לטיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע (מו״ק כו:). מהיכן הולד נוצר מראשו וכו׳ אבא שאול אומר מטיבורו (יומ׳ פה.). שנשתרבב לשונם (של המרגלים) ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם נכנסות בלשונם (סוט׳ לה.). מיד היה יורד הקב״ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן ומרחיצן וסכן (מד״ר שמות כג). פיו סתום טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת (שם ויקר׳ יד). אין קורעין אלא על הטיבור (שמחות ט). מכאן שכורתין את הטיבור בשבת (הלכ׳ פסוק׳, שבת). — ובהשאלה, טִבּוּר הארץ, העולם: ולמה נקרא שמה טבריא שיושבת בטיבורה של ארץ ישראל (מגי׳ ו.). למה נקרא שמה (של סנהדרין) שרֶרך שהיא יושבת בטיבורו של עולם (סנה׳ לז.). כשם שהטיבור הזה נתון באמצע האיש כך ארץ ישראל טיבורה של עולם (תנחומא קדוש׳ י).

[1]) רק בעברית, ולא נתברר מקורו. — [2]) כך במשנ׳ שבמשנ׳ וכן בהרי״ף וברמב״ם, ובמשנ׳ שבגמ׳ הטיבור, י אחרי הטית.

טבח[1]), ממנו טֶבַח, טָבַח, טַבָּח, טַבָּחָה, טִבְחָה, מַטְבֵּחַ מַטְבְּחַיִם, *טָבוּחַ, *טְבִיחָה, *טַבָּחוּת.

טֶבַח, ש״ז, — שה״פ מן טָבַח, א) בשול והכנת המאכלים לסעודה: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טֶבַח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (ברא׳ מג יז). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טִבְחָהּ מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב). הרי שהיה פיתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו (כתוב׳ ג:). — ב) הריגת בהמה לאכילה, d.Schlachten; égorgement; slaying: כשה לַטֶּבַח יובל וכרחל לפני גוזיה (ישע׳ נג ז). הולך אחריה פתאם כשור אל טֶבַח יבא (משלי ז כב). חרבו כל פריה ירדו לַטָּבַח (ירמ׳ נ כז). — והריגת אנשים במלחמה וכיוצא בזה: כי קצף לה׳ על כל הגוים וחמה על כל צבאם החרימם נתנם לַטָּבַח (ישע׳ לד ב). כי זבח לה׳ בבצרה וְטֶבַח גדול בארץ אדום (שם ו). שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לַטָּבַח (ירמ׳ מח טו). ומניתי אתכם לחרב וכלכם לַטֶּבַח תכרעו (ישע׳ סה יב). חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבח טֶבַח הוחדה (יחזק׳ כא יד-טו). חרב פתוחה לְטֶבַח מרוטה להכיל (שם לג).

טָבַח, פ״י, מקו׳ טְבֹחַ, לִטְבּוֹחַ, — א) טָבַח שור וכיוצא בזה, הרגו לאכילה, schlachten; tuer; to slay: כי יגנב איש שור או שה וּטְבָחוֹ או מכרו (שמות כא לז). ואני ככבש אלוף יובל לִטְבוֹחַ (ירמ׳ יא יט). הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי מלאו ימיכם לִטְבוֹחַ (שם כה לד). שורך טָבוּחַ לעיניך ולא תאכל ממנו (דבר׳ כח לא). — ובענין הריגת אנשים במלחמה וכדומה: בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טָבַחְתָּ לא חמלת (איכ׳ ב כא). למען טְבֹחַ טבח הוחדה (יחזק׳ כא טו). חרב פתחו רשעים ודרכו

[1]) בערב׳ טבח׳ a).

a) طبخ

קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך (תהל׳ לז יד). — ובמליצה *טבח את יצרו, ואמר הפיטן: גבורות הזובחים, אשר יצרם ט ו ב ח י ם, ומודים ומשבחים המה הגבורים (ר׳ אפריס, כת״א למהרב״א, סנה׳ מג:).— ב) בשל והכין המאכלים, kochen ; cuire ; to cook: ויאמר (יוסף) לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה וטבח טבח והכן כי אתי יוכלו האנשים בצהרים (ברא׳ מג יו). ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט א-ב).—ובתו״מ: גנב וטבח ומכר ביום הכפורים (ב״ק ז ב). כסבורין של אביהם היא (הפרה) וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול (כתוב׳ לד:). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה וכיון שהקיפה מצודה לירושלם טבחתו אמו בידה (מד״ר איכ׳, רבה׳ ה׳). —וכמו״כ במשמ׳ בשול: ממקום שטובחת אבילתה (כיל׳ כה.), ר״ל המקום ששם המזון מתבשל ומתעכל.

טַבָּח[1], ש״ז, מ״ר טַבָּחִים,— א) מבשל, מי שאומנותו להכין המאכלים, Koch; cuisinier ; cook: ויאמר שמואל לטבח תנה את המנה אשר נתתי לך וכו׳ וירם הטבח את השוק והעליה וישם לפני שאול (ש״א ט כג-כד). ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל בית הסהר (ברא׳ מ ג-ג). נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל (מ״ב כה ח).—ובתו״מ: מעשה בטבחו של אונקלוס הגר שהביא פתו לפני רבן גמליאל וכו׳ (תוספתא כל׳ כ״ב ב ד). לטבחו של מלך ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו (ספרי דבר׳ שנז). משל לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו (מד״ר במד׳ יה). הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין (סנה׳ ו ד).—ב) *מי שאומנותו לטבח בהמה, שוחט, או קצב, Schlächter, Fleischer; égorgeur, boucher; butcher: טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק (קדוש׳ ד יד). אמר רבי ינאי טבח שהוא מקצב והכה בין מלמעלה בין מלמטה גולה (ירוש׳ מכות ב לא ג). טבח אומן אסור לשקול בשר ביד (כיל׳ כח.). כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו (חול׳ ט.). הטבח צריך שני כלים של מים אחד שמדיח בו בשר ואחד שמדיח בו חלבים (שם ח:). הטבח צריך שלשה סכינין אחת ששוחט בה ואחת שמחתך בה בשר ואחת שמחתך בה חלבים (שם). והטבח לוקח ושוחט לוקח ושוהה (ב״ק פ.). בצפור לא נתעסקה בשוק של טבחים לא עברה (נדה ג.). אמר לו (בעה״ב לר״ח) טבח הייתי וכל בהמה יפה שהייתי רואה כל ימות השבת הייתי מפרישה לשבת (מד״ר ברא׳ יא). שבעה אין להם חלק לעוה״ב ואלו הן לבלר וסופר וטוב שברופאין ודיין לעירו וקוסם חזן וטבח (אדר״נ לו). שלא ילמדנו (את העבד) לא צבע ולא טבח ולא נחתום לרבים (מס׳ עבד׳ ב). כהן היה ועני היה אמר לו לך והשתתף עם טבח ישראל (הלכ׳ פסוק׳, בכורות). היה לטבח שור אפילו שוה מאה דינרין ולקח דינר אחד מן הלוקח (רמב״ם מכיר׳ ט ז).—ג) *מי שאומנותו להמית מי שנדון למיתה, תלין: אמר שר הטבחים (של אלכסנדר) מדוע חרבות נקמותיך הובאו בעריהן (ר״י אלחריזי, מוסרי הפלסופ׳ ג ז). אב הרחמים הלזה (קיסר חינה) יושב ספון וטמון באליל קנא ונוקם בתוך היכלו ועין רואי לא תשופהו אם ידבנו לבו לשוטט חוצות שני אלפים טבחים ואיש משחתו וכלי מפצו בידו לפניו ירוצו וכו׳ פקודת שר הטבחים יקרה בעיניהם (של החינים) וכאחד השרים ממשפחת הקיסר חגורה ממשי ירוק יחגור (בכי״ע ג, חינא).— וכמו *טבוח, שם לרוח חם מאד: ערב יום טוב של עצרת סכנה (להקיז דם) שיש רוח אחד ששמו טבח שיוצא בערב יו״ט של עצרת (הלכ׳ פסוק׳, מועד), ועי׳ ערך *טבוח.

טַבָּחָה, ש״נ, מ״ר טַבָּחוֹת, — אשה יודעת לבשל, Köchin; cuisinière: ואת בנותיכם יקח (המלך) לרקחות ולטבחות ולאפות (ש״א ח יג).

טִבְחָה, ש״נ,— כמו טבח, במשמ׳ מאכלים מבושלים ומוכנים לסעודה: ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה (ש״א כה יא). — ובמשמ׳

[1]) בערב׳ טבאח׳ a).

a) طباخ

הריגה: התקם בצאן לְטִבְחָה והקדשם ליום הרגה (ירמ׳ יב ג). כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טִבְחָה (תהל׳ מד כג). — ואמר הפיטן: הקדישם ליום הרגה ולטבחה התיקם כלם, הורג שבעתים יקם ושבעים ושבעה ישלם (סליח׳ ג׳ עי״ת, תחרות).

*טַבָּחוּת, ש״נ, — אומנות הטבח: מעשה בטבח אחד שהוציא טרפה מתחת ידו הביאוהו לר״נ ופסלו לעדות ועיברו מן הטבחות (והזהיר, שמות). שבמקומו כבר העבירוהו מאומנותו ואין מניחין אותו לעסוק באומנות הטבחות (לבוש חו״מ לד לה). — ובמשמ בשר שחוט: ראובן הוליך בידו סך כמה ממולאות וטבחות של בשר שחיטה וכשרה למכרן ורצה להבריחם מהמכס ותפסוהו התפסנים חרובי קרתא ולקחו מידו הטבחות והכרכשות הנ״ל והוליכום אל שופטי העיר וכו׳ ולבסוף גזרו מה שגזרו והחזירו הטבחות הנ״ל ליד הבעלים (שו״ת מים רבים, יו״ד ג).

*טְבִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן טָבַח: בהמה מסוכנת לא ישחוט אלא אם כן יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלי ר״ע אומר אפילו כזית חי מבית טביחתה (כיל׳ ג ג). הצאן מתוקן לטביחה (מד״ר שמות כד). — ואמר הפיטן: פסח חרב על רשעי הד׳ם ביד צח ואדום כימי חג הפסח, פסח טביחת גיני כוש להוציא עמו ברכוש בימי חג הפסח (ליל א׳ פסח, פסח אכלו).

*טְבִילָה, ש״נ, מ״ר טְבִילוֹת, — שה״פ מן טָבַל: והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה (מכי׳ בוא, מס׳ דפסח׳ יא). לא התקינו את הטבילה הזאת (אחרי תשמיש המטה) אלא שלא יהו ישראל כתרנגולין הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצינה (שם). עזרא תקן טבילה לבעלי קריין (בבלי שם כב:). אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה (כרית׳ ט.). נזדמנה לו טבילת מצוה כורך עליו גמי ויורד וטובל (יומ׳ פח.). ועל גגה (של לשכת הפרוה) היתה בית טבילה לכ״ג ביום הכפורים (שם ט.). קיבל עליו (הגר את היהדות) מורידין אותו לבית הטבילה וכסוהו מים עד מקום הערוה (מסכ׳ גרים א). — ומ״ר: כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט׳ באב בין ביוה״כ (ביצ׳ יח:). — וטבילת אצבע וכדומה: שטבילת אצבע מפגלת בחטאת פנימית (זבח׳ יג:).

*טְבִיעָה, ש״נ, — שה״פ מן טָבַע: שהסרתי אותו (את משה) מן הטביעה על ידי רחיצת בת פרעה (מד״ר במד׳ יד). — ובפרט *טְבִיעַת עַיִן, כמו *טְבִיעוּת עין: כאדם המכיר את חבירו בטביעת עין שטבע בו ואין בו סימן (רש״י ב״מ יט.). שהרי העדים מתוך בינת הלב וטביעת העין הם מעידים (תשו׳ ר״ת 60).

*טְבִיעוּת, ש״נ, — טְבִיעוּת הָעַיִן, הפעולה לטבע העין בדבר ולהכירו: איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בטביעות העין זה המקפיד על חלוקו להופכו (שבת קיד.). וכל זה צריך עיון וטביעות עין (שו״ת רלב״ח א). — ובהשאלה גם בקול: ואם פתח בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות[1] בקול (רמב״ן ברא׳ כז יב).

א·טבל[2], ממנו א.טֶבֶל, א.*טִבּוּל, *טְבִילָה, *הַטְבָּלָה, טוֹבֵל.

א·טָבַל, פ״י, טֹבֵל, יִטְבֹּל, יִטְבְּלוּ, יִטְבְּלֵנִי, — טבל דבר במים וכדומה, השקיע את הדבר קצת בתוך המים, eintauchen; immerser; immerse: וְטָבַל הכהן את אצבעו בדם (ויקר׳ ד ו). ולקח אזוב וְטָבַל במים (במד׳ יט יח). ולקחתם אגדת אזוב וּטְבַלְתֶּם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף (שמות יב כב). ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וְטֹבֵל בשמן רגלו (דבר׳ לג כד). גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ (רות ב יד). ויקרבו בני אהרן את הדם אליו וַיִּטְבֹּל (אהרן) אצבעו בדם (ויקר׳ ט ט). וישלח (יונתן) את קצה המטה אשר בידו וַיִּטְבֹּל אותה ביערת הדבש (ש״א יד כז). ויקח המכבר וַיִּטְבֹּל במים ויפרש על פניו (מ״ב ח טו). ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים וַיִּטְבְּלוּ את הכתנת בדם (ברא׳ לז לא). אז בשחת תִּטְבְּלֵנִי ותעבוני שלמותי (איוב ט לא). — וכמו פ״ע: וירד (נעמן) וַיִּטְבֹּל בירדן שבע פעמים (מ״ב ה יד). — ובתו״מ, פ״ע: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם (שבת ו א).

---

[1]) המקור לזה בגמ׳ בארמ׳, והעיר בעל הכריתות וז״ל: מצינו טביעות עין על השמע בלשון תלמוד בגיטין דף כג דקאמר סומא היאך מותר באשתו אלא בטביעות עינא דקלא.

[2]) רק עברית וארמית.

ותינוק שאין בו דעת האשה מסעדתו ומזה ואוחזת לו במים והוא טובל ומזה (פרה יב י). מעשה בר׳ יוסה בן חלפתא שראו אותו טובל בצינעה ביום הכיפורים (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ג). טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה (פסח׳ ז:). נדה ויולדת טובלות כדרכן בלילי יוה״כ בעל קרי טובל והולך כל היום כולו רבי יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אין יכול לטבול (יומ׳ פח.). — ופ״י: עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פיתו ונותן לתוך התבשיל (שבת יד ב). — ואת הקלמוס בדיו וכדומה: הטובל קולמוס לא יתחיל אותיות השם (מס׳ סופר׳ ה ו). — טוֹבֵל, עי׳ זה הערך.

— נפע׳, נִטְבַּל, — שטבלו אותו: ורגלי הכהנים נשאי הארון נִטְבְּלוּ בקצה המים והירדן מלא על כל גדותיו (יהוש׳ ג יה). בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וביון שניטבלו רגלי הכהנים במים עמדו מי הירדן במקומן (תוספתא סוט׳ ח ב-ג).

— פע׳, *טִבֵּל, מְטַבֵּל, — כמו קל בנחץ הפעולה: החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו (שבת יד ד). הביאו לפניו (הירקות) מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפר את הפת (פסח׳ י ג). אפילו לא טיבל עמו אלא בציר ולא אכל עמו אלא גרוגרת אחת זהו שכרו (ב״מ פח:). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (שם פט.). שבכל הלילות אין אנו מְטַבְּלִין[1]) אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים (סדר הגדה של פסח).

— הפע׳, *הִטְבִּיל, — כמו טִבֵּל: ספק חשכה ספק אין חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים (שבת ב ז). הלוקח כלי תשמיש מן הנכרי את שדרכו להטביל יטביל (את שדרכו) להגעיל יגעיל (ע״ז ה יב). המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין טהור (כלים יט א). שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים (פסח׳ י ד). אין מטבילין חמין בצונן ולא צונן בחמין (מקוא׳ י ו). כלי שהוא מלא משקין והטבילו כאלו לא טבל (שם). השמש מטביל בבני מעיין ונותנן לפני האורחים (פסח׳ קז:). והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה (כתוב׳ כו.). לא גיירום

[1]) כך מנוק׳ במחזור כ״י ביה״ם בונתנסי רומא, בן קריאת הספרדים.

ולא הטבילו אותם (מד״ר רות, ויצאו להם).

— הפע׳, *הֻטְבַּל, הוטבל, — שהטבילוהו, בפרט לשם נצרות: כי שלשים שנה היה דר במצרים והיה שרוי בטומאה עד שהטבילו יואניש בירדן לטהרו וכן הוא בלשונם והרי המטביל טוב מן הנטבל כי הוא הקריבו לטבילה וכשהוטבל נפתח השמים (נסתור הכומר 7).

ב.*טבל[1]), ממנו *טֶבֶל, ב.*טִבּוּל, ב.*טָבָל.

*טֶבֶל[2]), ש״ז, בכנ׳ טִבְלוֹ, מ״ר טְבָלִים, — תבואה קודם שנפרשו ממנה תרומות ומעשרות: אבל טבל ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו (ברכ׳ ז א). היו לו תאנים של טבל בתוך ביתו והוא בבית המדרש או בשדה אומר מה שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה (דמאי ז ה). המוצא כלי וכתוב עליו ק׳ קרבן מ׳ מעשר ד׳ דמאי ט׳ טבל ת׳ תרומה שבשעת סכנה היו כותבים ת׳ תחת תרומה (מע״ש ד יא). מערבין בדמאי וכו׳ אבל לא בטבל ולא במעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו (ערוב׳ ג ב). אין זורעין את הטבל ואין מחפין את הטבל ואין עושין עם הגוי בטבל (תוספתא דמאי א כג). מודד אדם את טיבלו ומכניסו לתוך ביתו (שם תרומ׳ ג כא). נאכלו פירות או נגנבו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר בלבלה בטיבלה (שם ב ח). רשאי ישראל לומר לכהן הילך סלע זו והנח טבלים (שם דמאי ה ב). אחד המקדיש טיבלו ואחד המקדיש תרומתו (ירוש׳ שבת ב ה.). אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית (ברכ׳ לה:). — ומ״ר: המוכר פירות לחברו ואמר לו פירות שמכרתי לך טבלים הם (תוספתא תרומ׳ ב א). שמא תיבקע הנוד ונמצא זה שותה טבלים למפרע (ירוש׳ דמאי ז כו:). שהיו לו טבלים ממורחים בתוך ביתו שנפלו מבית אבי אמו (בכור׳ יא.). ענייה זו הולכת לעשות רצון קונה ואתם מאכילין אותה טבלים

[1]) רק בעברית ולא נתבאר מקורו, ועי׳ הערה להערך.

[2]) מלה שהיתה בודאי נהוגה בלשון הדבור התי בענין התבואה והפרות ביחס למתנות כהונה, אך לא נתברר מקורה, ולא נמסר לנו בקבלה שום מקור ודאי לזה. הערוך אמר: פי׳ כטבלא של עץ שאין אדם יכול לאכול ממנה. ע״כ. ואין צרך להרבות דברים להוכית זרות גזרה זו ולא טבעיותה. ולא יותר טבעית היא גם סברתו של הרמב״ם שראה במלה זו הרכבה מן טב לא. וכן אין כל חשיבות לגזרתו של לוי שהוא כמו טפל, ולא של קוה׳ שהוא כמו תבל.

(חול׳ ז:). ואל תהי רגיל אצל עם הארץ שסופך להאכילך טבלים (נדר׳ כ.). הטבל כיצד כל אוכל שהוא חייב להפריש ממנו תרומה ומעשרות קודם שיפריש ממנו נקרא טבל (רמב״ם, מאכ׳ אסור׳ י יט).

ב.*טָבַל, פ״ע, טוֹבֵל, טוֹבֶלֶת, טָבוּל, טְבוּלִים,—שהיה טֶבֶל: אין תרומה טוֹבֶלֶת בפירות שלא נגמרו מלאכתן (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). ישראל שהיה מוכר זתים בששים לוג טבולים אמר לו תנם לי ואני נותן לך ששים לוג מתוקנין מותר ששים לוג טבולין ואני ואת חולקים את המעשרות אסור (שם דמאי ו כה ג). המוכר פירות טבולין לחבירו הרי זה רץ אחריו ומתקנו (שם ז כו:). חולין הטבולין לחלה כחלה דמו (נדה ו:). היה ככר טבול אכלו עד שלא עישרו (מד״ר ויקר׳ לג). — ובמשמ׳ פעל יוצא, עשה טֶבֶל: מתוך שיודע שביתו טובל אף הוא מפריש תרומה משעה ראשונה (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). פירות שלקטן שלא לצורך השבת וקדש עליהן השבת ר׳ יוחנן אומר השבת טובלת ר״ש בן לקיש אמר אין שבת טובלת (שם). היסב בשדה טובל אם לא היסב אינו טובל (שם ד נא:).

— נפע׳, *נִטְבַּל, — נהיה טֶבֶל: בטבל שנטבל מדבריהן אבל טבל שנטבל דבר תורה (אף חכמים מודים) (ירוש׳ מעש׳ א מט:). אשכול שסחטו לכוס נטבל לתמחוי לא נטבל (שם ד נא:). תינוק שחיפה כלכלה לשוק נטבלה (שם).

טבע[1], ממנו טָבַע, טַבַּעַת, *טֶבַע, *טִבּוּעַ, *טְבִיעָה, *טְבִיעוּת, מַטְבֵּעַ, ״טִבְעָה, ״טִבְעוֹן, ״טִבְעִי, ״טִבְעִנִי.

טָבַע, טָבְעוּ טָבַעְתִּי, יִטְבַּע, אֶטְבָּעָה,—א) פ״ע, טָבַע בתוך גוף קשה או רך, נשקע בכח אל תוכו, hineinsinken; s'enfoncer; to sink: וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע ויך את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו (ש״א יז מט). טָבְעוּ בארץ שעריה (איכ׳ ב ט). ויקחו את ירמיהו וישלכו אתו אל הבור וכו׳ ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט (ירמ׳ לח ו). טָבַעְתִּי ביון מצולה ואין מעמד (תהל׳ סט ג). הצילני מטיט ואל אֶטְבָּעָה (שם יה). טָבְעוּ גוים בשחת עשו (שם ט יו). — ובתו״מ, טָבַע בים: אפילו טבעה ספינתו בים (ברכ׳ יו:). מעשה בשני תלמידי חכמים שהיו באין עם אבא יוסי בן סימאי בספינה וטבעה והשיא רבי נשותיהן (יבמ׳ קטו.). באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ומיאנו שתי כלותיו (שם קה:). באותה שעה (שטבעו המצריים) בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב״ה אמר להן הקב״ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני (סנה׳ לט:). א״ר עקיבא כשהייתי בא בים ראיתי ספינה שטבעה בים ונצטערתי על תלמיד אחד שהיה בה (מד״ר קהל׳, שלח לחמך).—ומקו׳ ״טְבוֹעַ: וילכו בנחל ההוא הלוך וטבוע ויגיעו המים עד צואריהם ויבהלו כלם יחד מהמים (ספ׳ היבר, וירא). — ומשל: הטובע יחזיק בקוץ, השבע בדבש יקוץ (עמנ׳, מחב׳ יח).—ב) *פ״י, טָבַע את פלוני במים: עמד עליו נחשול שבים לטובעו אמר כמדומה אני שאלהיהם של אלו אין גבורתו אלא במים בא פרעה טבעו במים בא סיסרא טבעו במים אף הוא עומד עלי לטובעי במים (גיט׳ נו:). ר״ג היה בא בספינה עמד עליו נחשול לטובעו אמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל ר״א בן הורקנוס (ב״מ נט:). — ובהשאלה: ויטבע עצמו בתוך עמק המלחמה ויבוא בין רגלי הפיל וידקרהו בחרבו (יוסיפון כד).—ופעול ״טָבוּעַ, במשמ׳ עשוי בטֶבַע: אילו היו (אברי האדם) עוברים ברית הבורא באדם וינוחו אבריו הטבועים על התנועה וכו׳ היה חבורו נפסד והרכבתו נתקת (חו״ה, תקון הנפש ג). — ג) *טָבַע מַטְבֵּעַ, עשה את הפתוח שבהמטבע[1]), prägen; estamper, frapper (la monnaie); to coin: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו (סנה׳ ד ה). —ופעול ״טָבוּעַ, ואמר הפיטן: חותמות שנים עשר נחתמו מזה חותם, בטבעת המלך טבועים באחד חותם, על לב ועל זרוע התמתי חותם (יוצ׳ א׳ שבוע׳, כאמלו). — ובהשאלה, *וקבע נוסח קבוע בתפלה, ברכה וכיוצא בזה: אין לך רשות להוסיף על מטבע שטבעו חכמים (ירוש׳ ברכ׳ ט יב ד). כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ טבע[a]).

[a] طبع

[1]) גם בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ זו, אך כבר פקפק פרנקל (S. Fr. Aram. Lw. 193) במקוריותו הערבית והחליטו לשאול מארמית.

(כבלי שם מ:). ובמטבע ברכות שטבע רבינו יוסף זצ"ל מצאתי ברכת חנוכה וכו' (שבלי הלקט, חנכה קפה). —ד)*טָבַע את פלוני, נקבו בשמו, nennen; nommer to name: בשעה שהיה מצוה אותם על הברכות ועל הקללות בברכות היה מזכירן שנאמר אלה יעמדו לברך את העם ובקללות לא היה טובען שכן הוא אומר ואלה יעמדו על הקללה בהר עבל (מד"ר במד' כ).

— פע', טֻבַּע, — שהשקיעו במים: מרכבת פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טֻבְּעוּ בים סוף (שמות יה ד).

— הפע', הָטְבַּע, — כמו טָבַע: הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הָטְבְּעוּ בבץ רגלך (ירמ' לח כב). —ואדן וכדומה, שקוע באדמה: על מה אדניה (של הארץ) הָטְבָּעוּ או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו). — ובהשאלה במליצה: בטרם הרים הָטְבָּעוּ לפני גבעות חוללתי (משלי ח כה). —ואמר הפיטן: שמנה וארבעים ומאתים נטועים, כמו מסמרות תקועים, במספר אברים בסיני נודעו, ומרום נשמעו ויחדיו הטבעו, בתוך עשרת דברים (אזהר' ר"י ברצלוני, אמון). — ובמשמ' "הושם בטבעו: לפי שהוא (הכח) מוטבע בלחות (רמב"ע, ספ' העצמים). שהדבר שהוא עושה מעשה אחד תדיר מורה שמעשהו אינו לרצונו אך הוא עושה בטבעו שהוטבע עליו בלבד ויש לו מכריח שמכריחו על המעשה ההוא ואין לו יכולת לשנות ממנו (חו"ה, הבחינה א). ומין התימה הגדול שהוטבע האדם על הבושת מבני אדם בעבור מה שזכרנו מתועלותיו בה ויותר ממה שזכרנו ולא הוטבע על הבושת מבוראו המשקיף עליו תמיד (שם ה). וכן בטבע מין ומין ממיני החיים נטיה ותאוה אל מין ממיני הצמחים והחיים הוטבע עליו להיות סיבה למזונו (שם, הבטחון ג). והדין נותן שתחזק התאוה מפני שמשתמשים בה תדיד ויחלש השכל מפני מעוט השמוש בו והנהגתו על מה שהוטבע עליו (שם, עבוד' ה' ב). שנמצא איש אחד מוטבע מתחלה לעשות טוב ואחד מוטבע לעשות רע (מלמד התלמ', בשלח). שכל אדם ששב מוטבע בדבר גופני אין ראוי שיעזוב אותו לגמרי בדרך שיענה נפשו בו (שם, תולדות). אין משיג השלמות הזה אלא חכם ומוטבע ביצירתו על זה (שם, פנחס). גם כלל התנועות המוטבעות בעולם שלש תנועה מן האמצע ותנועה אל האמצע ותנועה סביב האמצע (שם, מתן תורה). שאין ממנהג ההשגחה להצילו מההפסדים כולן מפני היות בהן קצת הכרחיים לטבע החומר והוא מוטבע ומוכן בקיבולן (ידע' הפניני, ביאור תהל' ח). כי המוטבע מן המורגש והמורגש מן המושכל והמושכל מרום המעלה (רמב"ן פי' יציר' א ה). אמנם אתה תוכל ללמד הטוב למי שבו טוב אבל המוטבעים על הרע אם תתחבר להם יפסידו שכלך (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). — ובמשמ' שָׁקוּעַ בדבר: היוצאים ממצרים שהיו מוטבעים במעשה ארץ מצרים ומורגלים בחומר ובלבנים (מלמד התלמיד', בלק). שמי שהוא ידוע חולי ובעל ייסורין וכו' תהיה רפואתו קשה מצד היותו מוטבע בחליים (המאירי, משלי כט). לפי שבכל השנה הוא מוטבע בתאוות ואינו מתעורר אל התשובה צוותה תורה לתקוע שופר (מנוה"מ ה ד ב א). הבוחר באשה כשרה וממשפחתה כלם ברורים כלם צדיקים כי בהיותה משרש צדיקים טבע האב מוטבע בבן (שבט מוס' לר"א כד). — ובמשמ' נעשה צורת מטבע: וקבלתי ממנו כך וכך דינרין יפין שקולין לבד לבד ומוטבע ממטבע פלונית מפרוטת דינר כך וכך זוזים (השטר' לר"י ברצלוני ז). לקחו הכסף שלא היה מוטבע ועשו אותו מוטבע (שרשי רד"ק, תכן).

— נפע', "נִטְבַּע, —הושם טבע: דרך האש והרוח להיות מהלכם ממטה מטבור הארץ למעלה וכו' ואין הילוכם לא בדעתם ולא בחפצם אלא מנהג שנקבע בהן וטבע שנטבע בהן (רמב"ם, יסודי התורה ד ג). הצורות הנטבעות (תרג' מקור חיים לרשב"ג ג). —ובהשאלה במשמ' שקוע: ויש שהוא חכם ונטבע בתאות העולם מנעוריו (הקד' אורח' צדיק').

— פע', "טִבַּע, —כמו קל במשמ' השקיע: טיען העליונים במאמר לתלות, טיבע התחתונים בעמקי מצולות, טורדים כצינורות למולם לעלות (מחז' ויטרי תעת). פשעיך סביב וכנן, טִבְּעָךְ בטיט היון, כי לא יצא מעפר און (רמב"ע תוכח', אם תסדיך).

— הפע', "הִטְבִּיעַ, —א) השקיע, ובהשאלה: הטבעת בתרמית רגלי בת ענמית ופעמי שולמית יפו בנעלים (שכת ב חנכה, יוס ליכשה). —ב) שֹׂם בטבע הדבר: וכל אשר תוכל להטביע נפשך שלא להרגיש על ענין המאכל והמשתה (חו"ה, הפרישות ה). ולכל אדם שחפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחבה וכן בשאר החיים כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים (שם, הבטחון ג). — ואמר המשורר: וכאשר ציד רעבון הדבורים הבש,

בהטביעו אותם על בנין חדרי משכית ועשות דבש (עמנ׳, מחכ׳ ז). כאשר חנן הטבע הבריות הנזכרות הסכלות, והטביעם על מלאכות מהוללות, כן חמל האל על הכסילים, ונחם אותם מהבל הבלים (שם).
— התפ׳, ״הִתְטַבֵּעַ, — הונח בטבע: אך הם כשהגיעו בו והתטבעו התמרים בהם תכוסה זאת הצורה המחודשת בבסויים זרים (הגר׳ חי בן מקיץ).—ובמשמ׳ נחקק: כי הצורות המוחשות יתטבעו בכלים (מקור חיים לרשב״ג ב).— ובמשמ׳ הנהיג טבעו: שיש לגוף האנושי נפש על דרך ההנהגה כלומר שלא יתנהג ויתטבע הגוף מעצמו מבלתי דבר אחר חוץ ממנו (תגמולי הנפ׳ ג).

*טֶבַע, ש״ז, מ״ר טְבָעִים,—א) מַטְבֵּעַ, חתיכת מתכת טבועה עליה צורה וכדומה, וקבוע בחקי המדינה לתשלומים במקח וממכר, Münze; monnaie; money: שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעים ובקשו לשקול דנרים (שקל׳ ב ד). לפי שמכרה בכורה של רחל בעשרים כסף ונפל לכל אחד ואחד מהן טבע לפיכך יהא כל אחד ואחד נותן שקלו טבע (ירוש׳ שם ב מו ד). אמר אביי בקשו לגנוז (דנרי אדריינוס וטרינוס) מפני טבעה של ירושלם (ע״ז נב:).—יצא טִבְעָהּ של ממלכה פלונית או טִבְעוֹ של מלך פלוני בעולם, מטבעות של ממלכה זו או של מלך זה מתקבלות בכל העולם, ובמליצה במשמ׳ נתקבל שלטון של הממלכה או המלך על העולם: זו פרס חייבת שטיבעה יצא בכל העולם כולו (שבוע׳ ו:). אמרה לו (אביגיל לדוד שדן את נבל כמורד במלכות) עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם (מגי׳ יד:). — ב) יסוד, והוא העצם הראשון שנברא בעולם שממנו מתרכבים שאר העצמים, Urelement; substance; element: ארבעה טבעים שברא מהם הקב״ה העולם השלשה הם עליונים זה למעלה מזה והרביעי הוא התחתון הכבד שבכולן ואלו הן הארץ היא הכבדה שבכולן וכו׳ המים למעלה מן הארץ האויר שממנו נוצר הרוח למעלה מן המים והאש למעלה מן האויר (מד״ר במד׳ יד). שכל דברים שמתחייבים ונעשים בעולם בהשתנות עקרם מן הבריאה והיצירה הנבראת מששת ימי בראשית מארבע טבעים ומן איכיות ואותיות שמן האש והאויר והמים והארץ נצמדים (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בן נח, לקו״ק 3).—ג) ״הכח המהוה את העצמים ועושה אותם כמו שהם [1], Natur; nature: ומצאנו בבריאתו של עולם ארבעה דברים צווי מלאכה מטביע וספור ויאמר אלהים יהי אור הוא צווי ואשר אמר ויהי אור הוא מלאכה ואשר אמר ויבדל אלהים בין האור ובין החושך הרי טבע (פי׳ י׳ הדבר׳ לנסי בן נח, לקו״ק 7). החכם היודע טבע העולם (יוסיפון ד). חרטומי מצרים וחכמיה המתעסקים בחכמות הרקיע ובטבעי היצורים והכוכבים (שם ו). אמר הכוזרי וזהו המיוחס אל הטבע אמר החבר ומה הוא הטבע אמר הכוזרי הוא כח מהכחות על מה ששמענו בחכמות ואין אנו יודעים מה הוא אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק (כוזרי ה עג). כי הצורה אשר בה יהיה עצם צמח מבלתי צמח וחי מבלתי חי איננה מן הטבעים אך מעשה אלהי מאת האלהים יתברך קוראים אותו החכמים טבע ואמת הוא כי הטבעים מזדמנים

---

[1]) בארמ׳ טבעא: אמר ר׳ זירא טבעא דבבל גרמא לי דלא חזאי דמא דאמינא בטבעא לא ידענא בדמא ידענא (נדה כ:). ואחד מגדולי התלמוד׳ האחרונים אמר וז״ל: אבל צריך לידע ששם טבע הוא מהמצאת האחרונים מזמן ארבע מאות או חמש מאות שנה סמוך לזמנינו מאחר שאינו מצוי בדברי חכמינו הקדמונים ז״ל (שאל׳ לח״ל בשו״ת חכם לבי יח), אבל אין ספק בדבר כי כבר בימיהם השתמשו במלה זו במשמ׳ כל כח המהוה. בערב׳ טביעה[a]), וגם במשמ׳ זו יש מקום לפקפק במקוריותו הערב׳. וכבר הביא פרנקל במקום הנזכר למעלה כי באתיאפ׳ בא השם טבע בתרגום התנ״ך במשמ׳ זו, ואולי היה שרש טבע במשמ׳ יצר בלשונ׳ השמיות הדרומיות. ואמר ר״ש א״ת בפרוש המלים הזרות שבמו״נ: טבע שם משותף לענינים רבים וכל שכן בלשוננו ששמתיו במקום שתי מלות ערביות שונות חלוקות בענין, האחד טביעת והאחר בפתח תחת הטית ושוא תחת הבית ולא ראי זה כראי זה וכל א׳ משניהם משותף לענינים רבים ראה מה יהיו בלשוננו שיתקבצו הענינים שבשתי המלות הערביות במלה אחת עברית היא מלת טבע וכבר בארו הפלוסופים שתי המלות ולאיזה ענינים כל אחת מהן משותפת ואולם הצריך לנו טוב מהם הם המינים האלו יאמר טבע להתחלה לכל שינוי וקיום ועמידה והרופאים יקראו טבע המזג והחום הטבעי ותכונת האברים ויקרא טבע כל תכונה שישלם בה מין המינים תהיה פועלת או מתפעלת וכל כח למצא בדבר תמיד לא ישנהו יקרא טבע. ע״כ. ור״י חריזי שם: טבע הוא כח הגוף הנברא ותולדתו ומנהגו.

---

a) طبع

לקבול המעשה ההוא כפי ערכם (שם ג כג). הטבע שם לדבר אשר איננו נמצא אך יודע מכחותיו ופעולותיו (רמב"ע, פרוש' הכסס, ליון כ). כי הכח הבשריי קצר מהשיג והטבע האנושיי חסר מהשלים (הקד' תו"ה). שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה (רמב"ס, רולח ו יכ). וזה הענין אשר ישבחהו אריסטו תמיד ויאמר הטבע חכם ולא יעשה דבר לבטלה (ר"ש א"ת, מו"נ ג יד). כשברא הבורא זה המציאות והגבילו על אלה הטבעים נתן בטבעים ההם יכלת לחדש כל אשר תדש מן הנפלאות (ר"י תריזי, שם ג ל). והטבע האלהי פעל בראשונה דבר בטל חלילה לנו להאמין (זכות אדם 14). והטבע החכם מסיר הדאגות (משל הקדמוני א). חכמים מחוכמים על דרך ההשאלה כי חכמתם אינה במחשבה ועצה אבל מטבע מוטבע בהם ועל כן אמרו הטבע חכם בלא שכל (פי' משלי לזרח' הלוי ל כח). כי השם יתעלה משגיח רוצה ויכול לשנות הטבעים שהוא אדון הטבעים לקיימם או לשנותם (בו"ת רשב"א י). לא תמלא האוזן לשמוע מוחשיה לרוב החלופים אשר בהם אלא שעם כל זה ימצאו בהם טבעים קיימים (רלב"ג קהל' א). בשנת חמשת אלפים ואחת וארבעים, לצאת לפועל אדם וטבעים, ויעבר רוח עליו, והבין רוח פעליו (הקד' משל הקדמוני). כי הטבע הוא אחד מעבדי האל ומשרתיו יצונו וירוץ כעבד לפניו (מ' אלדכי, ב"א א).— ואמר המשורר: היתכן בתנועת הגלגל מבלי הרכבת הטבעים, ובעלייתו וירידתו מבלתי ביאת הפגעים (עמנ', מחב' כד).— טֶבַע נעלם: וע"כ קראוהו בעלי הטבע (את כח הסגולות של הגופים) טבע נעלם לא ידע טבע הסגולה הזאת אלא אדון הטבע (רשב"ל דורן, מג"א חלק בוסינו א). —°לפי טֶבַע העולם, בדרך הטבע, הטבע הנהוג: וקחו לכם עדים ודמיון ומשל מבהמות והחיות המתגאים ומושלים זה על זה לפי טבע העולם וסדרו (יוסיפון פד). ועדיין לא השגתי לגבול בקשת המות בדרך הטבע לא בבחירה בלתי רצון ולא ברצון בלתי בחירה (שם פה). אם בשנת היובל אחרי חשבונך ודי בזה ארכא בחיים זמן ועדן כפי הטבע הנהוג (ר' קלוני', אבן בחן עג).— °טֶבַע האדם וכדומה, התכונה הנטועה בו מבריתו: כמה טבענו עבה וערפנו קשה ואמונתנו מעוטה וכמה אנו קשים להמשך אחר האמת (תו"ה, חבב' הנפ' ג). שהנביאים כשתבואם הנבואה אעפ"י שיהיה במראה

עכ"ז יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בניני גופו (ר"י אברבנאל, ראש אמנה א). ואפי' אם יעשה כל העברות שיש בעולם מצד התאוה והיצר וגבורת טבעיו החסרים הנה הוא מפושעי ישראל (שם). אחר זמן כשיתעוררו ויתחזקו בו הטבעים ראוי מדרך הטבע שידבר או יגמגם גמגום שרובו יהיו מלות מדוברות (שאל' ר' הלל לר"ז הלוי, או"נ כ). לכן צריך אדם לכוין שעת החבור בחצי הלילה שהוא שעה שנפשו מיושבת עליו ושקטו טבעי הגוף מרתיחת המזון שאכל (מגוה"מ ג כ ו ו).—יצא מטבעו, נשתנה ממה שהוא בטבעו: ואמר המנסה שאם תקח האלים הנזכר ויתלהו עליו למי שיצא מטבעו ר"ל שאין לו פנים יפות ויש לו ג"כ דאגה יסור למראהו ולטבעו הראשון (ראב"ע, ספ' הנסיונות כ). — ורפו טבעיו של אדם: והגיע לעת זקנותו בחולשת טבעיו ואפיסת כחותיו (המאירי, הקד' למשלי). כי גם אם ארכו הימים ונושנו העתים מן היום אשר נתחברנו בעיר רומי עד היום הזה ורפו טבעיי ונחלשו כחותיי מאז ועד עתה עם כל זה לבבי חדש וטבעי חזק וכוחי גדול להתחבב בחיבתך (מכת' ר' הלל ע"ד ספרי הרמב"ם). — ובמשמ' תכונה ומנהג קבוע: שטבע של אדם נוטה להרבות קניינו ולחוס על ממונו (רמב"ס תמור' ד יג). כי טבע האדם תלוי במנהג (הוא, אגר' לכנו, דרך טוכיס). לפי שטבעה של אשה להתביש יותר מן האיש (ספ' מוסר לר"י בן יהודה א).—טֶבַע שני, ר"ל תכונה קבועה שלא היה לו מקודם: יגביר שכלו על תאותו עד שתשוב יראתו לו טבע שני (המאירי משלי ט).— טֶבַע דבק: יהיה תמיד נכנע ושפל עד אשר תהיה לו הכניעה טבע דבק לא יפרד ממנו (תו"ה, הכניעה א). — ובמשמ' מדה ממדות הנפש: יש באדם ארבעה טבעים שכל וסכלות ויושר ותאוה (מוסרי הפלסופ' ב ב). — מה שאחר הטֶבַע, מה שלמעלה מהטֶבַע: ויקראו ג"כ את החכמה האלהית מה שאחר הטבע (מלות הגיון יד). זאת היא סברת בעלי העיון האמת במה שאחר הטבע (אמונ' רמה ב א). ויאמרו בעלי העיון במה שאחר הטבע כי אחדותו ית' הוא עצמותו (שם). שהתחלת הדברים הנפסדים תהיה בהברח מתחלפת להתחלת הדברים הבלתי נפסדים והיא אחת מהשאלות אשר יחקור בהן הפלוסוף במה שאחר הטבע (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג יג). — ד) °בהשאלה, יציאת הצואה מהגוף: ואמנם ההוראה מדרך העכול הנה

העכול הטוב אמנם יהיה כשיהיה המאכל הנקל עליו וכו׳ וביאת הטבע לצאת נקלה (קאנון ג יג א יד). אמר אבוקרט מי שיהיה בבחרותו רך הטבע או קשה הנה יהיה בזקנתו בהפך (שם יו א ב). ואם יהיה הטבע נעצר ראוי שישתה בכל יום פעם מזה המשקה (שם י ה ד). וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות ואעפ״י שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (שם ד יד יב). —ובהרחבה, עולם ומלוא: הבט ימין ושמאל קדמה וימה, פה תרדמת נצח נרדם הטבע (יל״ג, בית מועד לכל חי).

טִבְעָה, ש״נ, — כמו טֶבַע: וכל הדיעות יש מהן שהיו לאדם מתחילת ברייתו לפי טבע טבעת גופו ויש מהן דעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם מהרה יותר משאר דעות (הקד׳ אורח׳ לדיקים).

טִבְעוֹן, ש״ז, —כמו *טִבּוּעַ: כהן הדיוט עם הארץ שנשא גרושה או חלוצה ולא ידע שדבר זה אסור לסוף נודע הדבר וכתב לה גט וגרשה הקידושין שקידשה בהן ניתנו לטיבעון או לא כך ראינו שאילו הקידושין לטיבעון ניתנו בין הכיר בה שהיא גרושה ובין לא הכיר בה (תמו׳ הגא׳, הרכבי יז).

טִבְעִי[1], ת״ז, לנק׳ טִבְעִית, מ״ר טִבְעִיִּים, טִבְעִיּוֹת, א) של הטבע, מסגולת הטבע, natürlich: physisch; naturel, physique; natural, physical: טבע יסוד האש לעלות למעלה כאשר תראה העשן העולה מן העצים שהוא מגביה למעלה מן האויר עד היותו למקומו הטבעי (כוזרי ה ז). ואחר שהגשם הוא טבעי יש בו גדר הטבע כי הוא נקרא טבעי מפני שהטבע דבוק בו (מעה״ש יג). לכל גשם טבעי יש לו תנועה טבעית (שם). כי נסמך על הקדמות טבעיות אשר נתבארו (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 26). — וטבעי בנגוד לנפשי, במשמ׳ גופני, חמרי: הפרק השלישי (מדבר) בתנועה ומיניה וזכרון הטבעית ממנה והנפשית (אמונה רמה א ג). הוצרכנו ג״כ לומר שמהן (מהתנועות) נפשיות ומהן טבעיות (שם א). — וטבעי בנגוד למלאכותי: כל מה שלא יבדיל בין מה שבכח ובין מה שבפעל ומה שבעצמות ומה שבמקרה ובין הענינים המלאכותיים ובין הענינים הטבעיים (מלות הגיון, פרק יא). ראו הפלוסופים שהפעולות הטבעיות הולכות על דרך הפעולות המלאכותיות (ספורנו, אור עמים, ידיעה). —ובנגוד לנפי: כי בארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח אשר הוא דבר טבעיי דומה לנסיי (יוסף דון יחייא, מכוא לפי׳ שה״ש). — ובנגוד למקרי: ולא יועיל הממון והשמירה אחר שהגופות נאבדים בדרך מקריי או טבעיי או עונשיי כמו שזכר שלשת אלו המתות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי יא ד). —וחכמה הטבעית, החוקרת בכחות הטבע: והפלוסופיא העיונית נחלקת לשלשה חלקים החלק האחד הלמודית והטבעית והאלהית (מלות הגיון יד). והחכמה הטבעית תעיין בגשמים הנמצאים בטבע (שם). ויחקור האדם סביב הדברים הנמצאים אשר אין פעולתם אלינו והיא החקירה בשלשת מיני החכמות למודית טבעית אלהית (זכות אדם 10). כי מעשה בראשית יורה על עניני המציאות מצד הנודע בחכמות למודיות וטבעיות ומעשה מרכבה יהיה ענייני התנועות הגלגליות (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 102). — ומ״ר הַטִּבְעִיּוֹת, ר״ל החכמות הטבעיות: כי כבר התבאר בטבעיות שאין באש כח פועל זולת החום (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג ב). ואמר (אבן רשד) וכשנחבר עם זה מה שנתבאר בטבעיות והוא שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, כלתי גשם). — ב) חכם בקי בחכמת הטבע, Physiker; physicien; -cist: שזאת האמונה הנפסדת היתה מפורסמת בימי משה רבינו ע״ה והיא אמונת הטבעיים הקדמונים קודם סקראט וחבריו שהיו מאמינים כי אין האדם אלא מציאותו המורגש (המעל׳ לרב״ע פלקיירא א). כי הלמודיי יחקור בגשם המוחלט והטבעי יחקור גם בגשם מוחלט אלא שהוא יחקור בו מצד שהוא מתנועע (הקד׳ מלחמ׳ ה׳ לרלב״ג). ועל ההתחלות ההן נבנו כל מופתי החכמה ההיא כמו שיקבל המהנדס מציאות הקו והנקודה מהטבעיי והמספרי מציאות האחדות והטבעי מציאות העצמים והמקרים מבעלי הפלוסופיא הראשונה ובעל הפלוסופיא הראשונה יקבל מן הטבעי מציאות מניע ראשון (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו (שם ד ב). והדעות היותר קרובות לאמת בזה דעות הטבעיים כפי התחלפותם (אמונה רמה א ו). שחשבו

---

[1]) בערב׳ טביעי a).

a) طبيعى

אנשים מהטבעיים שגלגלי כוכבי לכת כולם בעל חיים אחד (שם ח). כי כבר בארו הטבעיים היות היסודות במורכב בפועל (דרך אמונה כז). ויקבל במסרת הרופא מן הטבעי שם (היסודות) ארבעה ואין עוד (קאנון א א ה ב). אמר אבן רשד בפירושיו כי מציאות העלה ראשונה יתבאר בחכמה הטבעית והאלהי יקחנו כמו דבר מקובל מהטבעי (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 19). כי ידיעת הטרפיות לגדולי אומתנו היא יותר דקה מכל מה שזכר אותו הגדול שבטבעיים כי זכות נבואתן מסייעתן לעמוד על מה שלא יוכל עליו טבע שכלו של אדם (קול יהודה, כוזרי ג סד).—ואמר המשורר: ואין כמוך בכל הארץ טבעי, ובירדן התעודות רוחצת למשעי, ואני לא כטבעך טבעי (עמנ׳, מחב׳ ח).

°טִבְעֲנִי, ת״ז, לנק׳ טִבְעֲנִית, — כמו טִבְעִי: שיש ראיה טבענית והודאה פתוכית מבארים לנו איזהו המובחר מכל כלל היצורים (כרכ׳ הנקדן כא).

טַבַּעַת, ש״נ, כנ׳ טַבַּעְתּוֹ, מ״ר טַבָּעוֹת, טַבְּעוֹת, טַבְּעֹתָיו, טַבְּעֹתָם, טַבְּעֹתֵיהֶם,—עגול עשוי ממתכת וכדומה, Ring; anneau: ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת (שמות כו כד). ויצקת לו (להארון) ארבע טַבְּעֹת זהב וכו׳ והבאת את הבדים בַּטַּבָּעֹת על צלעת הארן (שם כה יב-יד). לעמת המסגרת היו הַטַּבָּעֹת בתים לבדים לשאת את השלחן (שם לז יד). ואת הקרשים צפה זהב ואת טַבְּעֹתָם עשה זהב בתים לבריחם (שם לו לד). ואת הקרשים תצפה זהב ואת טַבְּעֹתֵיהֶם תעשה זהב (שם כו כט).—ובתו״מ: בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה קבועה וחלונה סתומה (סוכה ה ח). תמיד של שחר היה נשחט על קרן צפונית מערבית על טבעת שניה (יומ׳ סב:). וטבעות היו לצפונו של מזבח וכו׳ שעליהן שוחטין את הקדשים (מדות ג ה).—ובפרט עגול קטן ילבישוהו על האצבע לקשוט, Fingerring; bague: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וְטַבַּעַת וכומז כל כלי זהב (שמות לה כב). איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד טַבַּעַת עגיל וכומז (במד׳ לא נ). — ועם חותם למעלה יחתמו בו: ויסר פרעה את טַבַּעְתּוֹ מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (בראש׳ מא מב). ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בְּטַבַּעַת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בְּטַבַּעַת המלך אין להשיב (אסת׳ ח ח). ויכתב בשם המלך אחשורש ויחתם בְּטַבַּעַת המלך (שם י). — ובתו״מ: ולא (תצא האשה בשבת) בנזמים ולא בטבעת שאין עליה חותם (שבת ו א). ואין עושין תכשיטים לעבודת אלילים קוטלאות ונזמים וטבעות (ע״ז א ח). טבעת אדם טמאה טבעת בהמה וכלים ושאר כל הטבעות טהורות (כלים יב א). טבעת של מתכת וחותם שלה של אלמוג טמאה טבעת של אלמוג וחותם שלה של מתכת טהורה (שם יג ו). טבעת שיש עליה עבודה זרה אסור לחתום בה (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). השירין והנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר (מו״ק יב:). למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסירה חותם כך מה היה העולם חסר שבת (מד״ר בראש׳ י). פעם אחת הייתי משתעה בטבעתי ובא שיד שימדין וחטפה ממני והשליך אותה לים (שם שה״ש ג ח, הוצ׳ גרינהוט).—וטַבַּעַת שבראש הרצועה להכניס דרך בה הקצה השני של הרצועה ולהדקה: טבעת שהתקינה לחגור בה מתניו ולקשר בה בין כתפיו (שבת נב:). שאין מחוברות יחד אלא ע״י טבעת מתכת שבראש הרצועה ובו מסמר קטן (רש״י שם קנד:).— וטבעת הקנה שבגרון: השוחט מתוך הטבעת ושייר בה מלא החוט על פני כולה (חול׳ א ג). לא אמר אלא בטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה אבל בשאר טבעות לא (גמ׳ שם יח.). השוחט בשאר טבעות אע״פ שאין מקיפות את כל הקנה הואיל ומקיפות את רוב הקנה שחיטתו כשרה (שם:).—ובהשאלה: כך עשה ר״ע ועשה כל התורה טבעות טבעות (אדר״נ יט). — *ונקב עגול, ובפרט פי הטבעת, הפתיחה בתחתית השת ליציאת הצואה, After; anus: יד לפי טבעת תיקצץ (שבת קח:). שלש (עצירות עצר הקב״ה כשלקה אבימלך את שרה) באיש שכבת זרע וקטנים ופי טבעת ד׳ באשה שכבת זרה ולידה וקטנים ופי טבעת (ב״ק צב.). בפיקעא פי׳ טבעת של בית רעי (רש״י ע״ז כח:).— ואמר המליץ: יגורשו צבי מן גו ונתן ויהיו על שני עצים צלובים, אשר תתמיד שטותם עם חזותם בטבעתם שפודי עץ תחובים (ר״ע פרגס׳, הקד׳ מתק שפת׳).—וטבעת של ברזל גדול לצחצח הבגדים: ופירוש הגיהוץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תשו׳ הגא׳, הרכבי רמט).

טבר[1], ממנו טַבּוּר, *טִבּוּר, °טָבַר °הִטְבִּיר.

---

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו ושרשו האמתי

טָבַר, — קל לא נהוג.

— הִפעי, *הִטְבִּיר, — עשה כמו טַבּוּר, הגביה: דגלים סכות סביבותיו הקיף והתקיע, דמיון קרח הנורא האיר והרקיע, הרי בשמים הטביר וכביר הצביר, הצמיח משמח ומסעד ופנים מסביר (מאיר כר"י, את הכס).

טֵבֵת[1], ש"ז, — שם החדש העשירי מחדשי היהודים מאחרי חדש האביב שבו חג הפסח, והוא חדש הרביעי מראש השנה: בחדש העשירי הוא חדש טֵבֵת בשנת שבע למלכותו (אסת׳ ב יו). — ובתו"מ: באחד בטבת שבו בני פרעוש שנייה (תעני׳ ד ה). אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה וירד עליו השלג מן השמים (יומ׳ לה:). חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע חצי כסלו וטבת וחצי שבט חורף (מד"ר ברא׳ לד). לא הוציאו (את ישראל ממצרים) אלא בחדש כשר לצאת לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה אלא בניסן (שם במד׳ ג). טבת הוא המועד לזמור את הכרמים ראוי לאכול בו כל אוכל מדושן ממשמני הבשר ולשתות הממתקים מכל יין מרוקח ולהרבות לרחוץ במרחץ ולעסוק בנשים לשכיבה (אסף הרופא 38). — ואמר המשורר: טבת הוא הרביעי למונים, הוא מועד הזמיר לגפנים, תאכל בו בשר ממשמנים, תשתה המרוקחים מיינים, גם תרחץ במרחץ רב מונים, תקן משכב נשים מעדנים (ראב"ע, שמעו נא). חדש טבת מרפא לנפש נדאבת ולרוח נעצבת השוכבת למעצבת (ר"י חריזי, תחכמ׳ ה). — ומשל: טוב לשנה שטבת מנוולת[2]. — ומלאך הממונה על זה החדש *ענאל: ואם נולד בחדש טבת ששם מלאך ראש משמרתו, שמזלו ענאל ארור הוא מפיו ומפי כל משמרתו (חרס גדול כספ׳ ברכ׳ הכרהס).

***טגן**[3], ממנו *טִגּוּן, *טִגֵּן, *טִיגָן.

***טִגּוּן**, ש"ז, מ"ר טִגּוּנִים, — א) שה"פ מן טִגֵּן: ותקח את המשרת ותצוק לפניו א"ר יהודה אמר רב שעשתה

[1]) באשור׳ טֵבֵת, וכן בארמית.

[2]) גוף המשל בארמ׳: טבא לשתא דטבת מנוולתא (תעני׳ ו:).

[3]) גם בסור׳ וערב׳ נמצא שרש זה במשמ׳ שיש לו בעברית. אבל, כבר חשבוהו הערבים בעצמם בין המעֻרב, ר"ל מלות הזרות שנהיו לערביות, והביא אבו מנצור אלג׳ואליקי בהמ׳ערב בשם אבן דריד כי המִלה טיגן לקוחה מפרסית. אך הערבים מדברים בה (מערב דף 100). והעקר שמקורה ביונית.

לו מיני טיגון (סנה׳ כא.). אמר רבי יצחק מה נשתנית מנחה שנאמר בה חמשה מיני טיגון הללו משל למלך בשר ודם שעשה לו אוהבו סעודה ויודע בו שהוא עני אמר לו עשה לי מן חמשה מיני טיגון כדי שאהנה ממך (מנח׳ קד:). ומתקנין אותו (את האגוז) ע"י טיגון הדבש (הלכות או"ח רב יג). שאם היו אוכלין כל היום כולו ובסוף אכילתם היו מביאים להם מעשה טיגון היו לוחכין גם הקערה (הקנה, ברכ׳ הנהנין). — ב) *כמו טִיגָן: אבוב קלאים פי׳ כלי חרש כמין טיגון[1] שקולין בו (רה"ג כלים ב ג). וע"י שמן נעשה בטיגון ואין נאפה בתנור (האשכל, נט"י וסעודה).

***טִגֵּן**, פ"י, — טִגֵּן דבר בשמן, בשל אותו היטב בשמן, gar machen; frire; fry,roast: הצולה והמטגן השולק והמעשן (ירוש׳ שבת ז י:). אופה אותה ואחר כך מטגנה (שם שקל׳ ז ג ד). שלקו (את הקור) וטגנו (ערוב׳ כח:). מיד נטלוהו (את הבן הראשון של מרים) ונתנוהו בתוך הטיגן וטגנו אותו (פסיק׳ רבתי מג). בשעת אפייתה בתנור תהא נאה ואם מטגנה תחילה הרי היא שחורה מן השמן ומן המחבת (רש"י מנח׳ ג:). עיסה שבלילתה עבה כעיסת לחם גמור המתגלגלת בידים וטגנה במחבת בשמן (ברכ׳ הנהג׳ ב יב). — ובהשאלה, צער את פלוני וענה אותו: אמר הקב"ה ליהודה אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים את טיגנת מעיו של אביך והטעית אותו ואמרת לו חיה רעה אכלתהו (אגד׳ ברא׳ נט).

— פע׳, *טֻגַּן, מְטֻגָּן, מטוגן, — שטגנו אותו: הנודר מן המבושל וכו׳ מהו שיהא מותר במטוגן (ירוש׳ נדר׳ ו לט ג). הסופגנין עשויין כספוג והדובשנין מטוגנין בדבש (רש"י פסח׳ לז.). שהמנחות מטוגנות בשמן (תוספ׳ ברכ׳ לז:). אגוז המטוגן בדבש (הלכות או"ח רב יג). שאינה ממולאת בפירות וכיוצא בהם אלא בגבינה ומטוגנת בחמאה או בבשר ומטוגנת בשומן (ברכ׳ הנהג׳ ב יב). — ואמר המליץ: ושירותי כאור שמש והם כעב תעופינה וברננה ובנגינה, מליצתי מהוגנה מתוקה היא כצפיחית אשר בדבש מטוגנה (רמב"ת, הקד׳ דרכי נעם).

— נִפע׳, *נִטְגַּן, — כמו טֻגַּן: מעשה היה בהר בדגים שניטגנו במחבת בשמן ונמצא בין קרבי הדגים שרץ קטן (רבימ׳ כ"י קמרידג 87). כיון שנטגנין בשמן

[1]) כך בפרוש רה"ג שבש"ם וילנה, אבל בערוך טיגן.

כנתבשלו דמי (תוספ׳ ברכ׳ לז:). אבל אם משימים לתוך הקדירה שנטגנים בתוכה הרבה שומן הצף ע״פ החלב ה״ז כמין בישול גמור (ברכ׳ הנהג׳ ג יב).

*טָדִי[1], ש״ז, — קשת מחדדה: ה׳ שערים היו להר הבית וכו׳ טדי[2]) מן הצפון לא היה משמש כלום (מדות א ג). יוצא והולך לו בטדי (שם ט). כל השערים שהיו שם היו להם שקופות חוץ משער טדי שהיו שם שתי אבנים מוטות זו על גבי זו (שם ב ג).

טהב[3]), ממנו ״טָהָב.

״טָהָב[4]), ש״ז,—כנוי לקרקע הים: ותר די זהב, אויבי זקר טהב[5]), והעניק לזרע אהב, תורי זהב (מחזו׳ בר׳ קלוני׳, יוצ׳ ב׳ פסח, אפיק רנן).

טָהוֹר[1]), טְהֹר, סמי׳ טְהֹר, טְהָר־, לנק׳ טְהוֹרָה, מ״ר טְהוֹרִים טְהוֹרוֹת,—נקי, שאין בו שום תערובת, pure ; rein : וצפית אתו (את הארון) זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו (שמות כה יא), שאין בו תערובת מתכת אחרת. לא יערכנה (את החכמה) פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה (איוב כח יט).—ומה שאינו מלכלך: ישימו צניף טהור על ראשו (זכר׳ ג ה).— ובהשאלה, שאינו טמא, לפי המקבל או המדמה: ויקח (נח) מכל הבהמה הטהֹרה ומכל העוף הטהור ויעל עלת במזבח (בראש׳ ח כ). כל עוף טהור תאכלו (דבר׳ יד כ). כל צפור טהֹרה תאכלו וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה (שם יא-יב). ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהֹרות ועץ ארז (ויקר׳ יד ד).— ומי שלא נגע בדבר טמא, או שלא קרהו דבר שמטמא אותו: נרפא הנתק טהור הוא (ויקר׳ יג לז). כל טהור בביתך יאכל אתו (במד׳ יח יא). כי אמר (שאול אולי מה שלא בא דוד אל השלחן) מקרה הוא בלתי טהור הוא (ש״א כ כו). הכהנים והלוים כאחד כלם טהורים (עזר׳ ו כ).—ודבר טהור, מקום טהור וכדומה: ואת המנרה הטהֹרה ואת כל כליה (שמות לא ח). והוציא את כל הפר אל-מחוץ למחנה אל מקום טהור אל שפך הדשן (ויקר׳ ד יב). אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור (שם יא לו). על השלחן הטהור לפני יי׳ (שם כד ו). וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם (יחזק׳ לו כה).— ובמשמ׳ מוסרית, לב טהור וכדומה, שאינו מלכלך בחטאים, בעול וחמס וכדומה: טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). אהב טהור[2]) לב (משלי כב יא). ויאחז צדיק דרכו וטהר-ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). יראת יי׳ טהורה

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.—[2]) כך ד אחרי ט ברוב נוסח׳ הדפוס, וכך ר״ש בפרוש: טדי בדלת. ובקצת נוסח׳ טרי בריש. ולא בא לנו בקבלה שום פרוש קדמון למלה זו. הערוך הביא השם הזה ולא פרשו, וכן הרמב״ם והר״ש ושאר המפרשים. רק הרא״ש כתב: טדי לשון גובה כדתנן לקמן כל השערים שהיו שם היו להן שקופות חוץ משער טדי שהיו שם ב׳ אבנים מוטות זו על זו כזה ∧ והיה הגובה באמצע. ע״כ. והנה אין זו אמנם אלא השערה, ויש לפקפק ולשער כי טדי הוא אולי שע״פ כמו הולדה וקיפונוס הנזכרים שם. אבל, שום מסורה ע״ד איש ששמו טדי ג״כ לא נמסרה לנו, ומבחינה הלשונית אין מניעה להניח מציאות שרש טדי בעברית, הואיל ושרש זה בעצמו ישנו גם בערב׳ טדו a), ופרשוהו המלונים הערבים במשמ׳ חזק וקבוע, ואמרו שהוא מסורס מן וטד b) בערב׳, ושרש זה משמש בערב׳ במשמ׳ חזק וקבוע, וגם משמש במשמ׳ הנחת אבן בפי מערה, וגם במשמ׳ הר גבוה, וכן משמש בערב׳ השרש טודc) במשמ׳ של הר גבוה, עי׳ הערה לערך טיד. מכל זה נראה כי אין עצם הצרוף הזה זר לרוח הלשון המזרחי, ובאין פרוש מסור להמלה טדי, כדי הוא הרא״ש לסמוך עליו ולקבל פרושו שיש לו עכ״פ סמך מצורת השער ההוא שמבואר בפרוש במשנה בעצמה. — ועי׳ עוד ערך טיד.

[3]) עי׳ הערה להערך.

[4]) עי׳ הערה לקמן.—[5]) כך הגרסה ברוב הספרים, ויש מי שהגיהו תאב ותחב. והנה גם הנוסחה עפ״י הגהות אלו אינה יותר טבעית, ואין הכונה מתישבת יפה, ולכן יותר יש לקבל הנוסחה כמו שהיא לפנינו ברוב הספרים, ובפרט שיותר יש להניח השתבשות מן טהב, שאין כמותה לא במקרא ולא בתלמוד, לתחב או תאב, שהן מלות ידועות, מלהניח השתבשות להפך, מן תחב או תאב לטהב. ולהצרוף הזה של טהב אין מניעה מבחינ׳ טבע הלשונ׳ השמיות, כי עצם צרוף זה ישנו גם בערב׳ בהשם טהב a) שהוא שם לאילן קטן, ולכן רשאים אנו לקבל צרוף זה גם בלשוננו למושג מן המושגים אחרי שהשתמש בו הפיטן. ובמשמ׳ המלה פרשו המפרשים שהכונה בטהב לקרקע הים, והוא כמו טחב. ואעפ״י שאין גזרה זו טבעית ביותר מ״מ בעצם פרוש המלה אפשר להסכים, כי משמעה זו מתישבת יפה לפי הענין.

[1]) בערב׳ טַאהִר b).—[2]) כך הכתיב, והקרי טְהָר.

---

a) طدو b) وطد c) طود

a طهب b طاهر

עמדת לעד (תהל׳ יב י). תועבת יי׳ מחשבות רע וטהרים אמרי נעם (משלי יה כו). אמרות יי׳ אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ (תהל׳ יב ז).—ובתו״מ: אין תורמין מ ט ה ו ר על הטמא (תרומ׳ ב א). אונקלין של כתפין ט ה ו ר ה ושל רוכלין טמאה (כליס יב ב). וכל הכסויין ט ה ו ר י ם חוץ משל מיחם (שס יד ג). ארובות של נחתומין טמאות ושל בעלי בתים ט ה ו ר ו ת (שס יה ב). מדרס כלי חרס ט ה ו ר ומגעו טמא (שבת פד.). זו שכבת זרע שהוא טמא ואדם הנוצר ממנו ט ה ו ר (נדה ע.). אמר הקב״ה לאדם זה ראה שאני ט ה ו ר ומעוני ט ה ו ר ומשרתי ט ה ו ר י ם ונשמה שנתתי לך ט ה ו ר ה (מד״ר ויקר׳ יח).

טהר[1], ממנו טהור, טֹהר, טהר, טהרה, *טהרון, *מטהרת.

א. **טֹהַר**, ש״ז, בכנ׳ טהרו, — סגולת מה שהוא טהור, במשמ׳ טבעית, Klarheit, Reinheit; pureté; -ty טהר השמים וכדומה, בענין הגון הטהור שאין בו כתם: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר (שמות כד י).—וטהר חקי ודתי: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה (ויקר׳ יב ד).

ב. ***טֹהַר**[1], ש״ז,—כמו צֹהר, גב העליון של כלי: הזה על ט ה ר ו [2]) של מזבח ז׳ פעמים ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (יומ׳ ה ו). ארבעה חלות צריכות ג׳ ג׳ קנים וכו׳ התחתונה אינה צריכה כל עיקר לפי שמנחת על ט ה ר ו של שולחן (מנח׳ לז.).

טָהֵר, פ״ע, טהרה, אטהר, תטהרי, טהר, — טהר פלוני, היה טהור, בכל המשמעות של התאר, rein s.; être pure; be: במים יובא וטמא עד הערב וטהר (ויקר׳ יא לב). וכפר עליו הכהן (על המצורע שנרפא מצרעתו) וטהר (שס יד כ). ואם טהרה (האשה הזבה) מזובה וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר (שס יה כח). לפני יי׳ תטהרו (שס יו ל). וכפר (הכהן) עליה וטהרה ממקר דמיה (שס יב ז). הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר (במד׳ יט יב). הלא ארחץ בהם (בנהרות דמשק) וטהרתי וכו׳ כי אמר אליך רחץ וטהר וכו׳ וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר (מ״ב ה יב-יד). וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה (במד׳ לא כד). אוי לך ירושלם לא תטהרי אחרי מתי עוד (ירמ׳ יג כז). תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין (תהל׳ נא ט). האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר (איוב ד יז).

—פע׳, טהר, טהרת, טהרה, טהר, טהרי, טהרני, יטהרם, —עשה שפלוני יטהר, החליט שפלוני טהור, reinigen; purifier; purify: וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע (ויקר׳ יג יג), ר״ל יחליט כי הנגע טהור. והנה לא פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמק מן העור וטהר אתו הכהן (שס לד). שאת המכוה הוא וטהרו הכהן (שס כח). קח את הלוים מתוך בני ישראל וטהרת אתם וכה תעשה להם לטהרם הזה עליהם מי חטאת (במד׳ ח ו-ז). וטהרתי אותם והיו לי לעם (יחזק׳ לז כג). וטהרתים מכל עונם אשר חטאו לי (ירמ׳ לג ח). טהרנו את כל בית יי׳ (דהי״ב כט יח). כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם (ויקר׳ יו ל). ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם (יחזק׳ לו לג). זאת תורת נגע צרעת וכו׳ כל כלי עור לטהרו או לטמאו (ויקר׳ יג נט). מקברים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה (יחזק׳ לט יד). מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (שס לו כה). ועצמות כהנים שרף (יאשיהו) על מזבחותים ויטהר את יהודה ואת ירושלם (דהי״ב לד ה). ויטהרו (הכהנים) את העם ואת השערים ואת החומה (נחמ׳ יב ל). כבסני מעוני ומחטאתי טהרני (תהל׳ נא ד). והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יי׳ (ויקר׳ יד יא).— וטהר את השמים מעננים וכדומה: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא).— וטהר כסף וכדומה מסיגיו: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלא׳ ג ג).—ובתו״מ: מה מקוה מ ט ה ר

---

[1]) בערב׳ טהר a).

[2]) בערב׳ ט׳הר b).— [3]) ושאלו בגמ׳ שם (נט.): מאי ט ה ר ו אמר רבה בר רב שילא פלגיה דמזבח כדאמרי אינשי טהר טיהרא והוי פלגיה דיומא וכו׳ אלא אמר רבה בר רב שילא על גלויי דמזבח כדכתיב ועצם השמים לטוהר. ע״כ. והנה שני הפרושים האלה אינם אלא דרשה, כי לא במשמ׳ חצי ולא במשמ׳ גלוי תגזור לשון טבעית מלה על סמך מליצה כזאת, וברור הוא כי בימיהם אעפ״י שהיתה ידועה כונת המלה כבר נשכח עקר משמעתה, כי מלה זו יצאה כר מהשמוש הרגיל במשמ׳ העקרית שנשארה עוד בלשון ערבית בתקף השמוש המצוי, כמו שרשום בהערה למעלה, וכמו שאמרו שם עוד: יהיב על גגו.

a) طهر b) طَهْر

את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל (יומ' ח ט). הוא (עקביא) היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק וחכמים מטהרין (עדי' ה ו). אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום לפניו (ברכ' יט.). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב' יג:). אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה אמר רב אני אדון ואטהרנו (סנה' יז.). ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה (ברכ' ד.). חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (ר"ה טז:). אם שאלה לך אשה על נידותה אתה אומר לה טבלי בבור הזה שמימיו מטהרין (מד"ר קהל', במוך רגליך).— ומשל: אמר רבי יהושע בן לוי כסף מטהר ממזרים (קדוש' עא.).—*וטהר את הגוף מהמותרות שבפנים: שומרי הבית וכו' שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר (ראב"ע קהל' יב ג).— ובהשאלה, *טהר החשבונות, פרע מה שהיה חייב ונגמרו החשבונות: כי מהשותפות אשר היה ביניהם זמן רב כמו חמש עשרה שנים ועסקים רבים לא יכלו לטהר כל החשבונות עד עתה (בו"ת תורת אמת ע). שיום ע"ש אחד שלבש בגדי שבת בהליכתו לבהכ"נ מצאו הגוי והפציר בו לטהר החשבון ולא היה לו נייר וכתב החשבון על כף ידו וטיהר חשבונו עמו (בו"ת פרי הארץ, או"ח ד).
— פע', טֹהַר, מְטֹהָר, מְטֹהָרָה,— שטהרו אותו: את ארץ לא מְטֹהָרָה היא (יחזק' כב כד).
— התפ', הִטַּהֵר,— טהר את עצמו: הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם וְהִטַּהֲרוּ והחליפו שמלתיכם (ברא' לה ב). וכבסו בגדיהם וְהִטֶּהָרוּ[1]) (במד' ח ז). כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הִטֶּהָרוּ כי אכלו את הפסח בלא ככתוב (דהי"ב ל יח). כי הטהרו הכהנים והלוים כאחד (עזר' ו כ). וַיִּטַּהֲרוּ הכהנים והלוים (נחמ' יב ל). המעט לנו את עון פעור אשר לא הִטַּהַרְנוּ ממנו עד היום הזה (יהוש' כב יז). והזה על הַמִּטַּהֵר מן הצרעת שבע פעמים וכו' וכבס הַמִּטַּהֵר את בגדיו (ויקר' יד ז-ח). ועשה הכהן את החטאת וכפר על הַמִּטַּהֵר מטמאתו (שם יט). המתקדשים וְהַמִּטַּהֲרִים אל הגנות (ישע' סו יז).— ובתו"מ: אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים (יומ' ח ט). כלי מתכת מיטמאין ומיטהרין שבורין דברי ר"א ר"י אומר אינן מיטהרין אלא שלמין (כלים יד ז). כשהקב"ה מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחילה (קדוש' עא.).
— נפע', *נִטְהַר, לְהִטָּהֵר, לִיטָּהֵר, — כמו התפ': יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר שנשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא הבן בן חורין (קדוש' ג יג). בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעים אותו (שבת קד.).

[1]) אמר ריב"ג: ושמוהו (הסגול) במקום הקמץ וכו' ומקום הפתח וכו' במלת והטהרו (הרקמה ח).

טָהֳרָה, ש"נ, בכנ' טָהֳרָתוֹ, — כמו טֹהַר: ואם פשה יפשה הנתק בעור אחרי טָהֳרָתוֹ וראהו הכהן וכו' (ויקר' יג לה-לו). זאת תורת אשר בו נגע צרעת אשר לא תשיג ידו בְּטָהֳרָתוֹ (שם יד לב). וישמרו משמרת אלהיהם ומשמרת הַטָּהֳרָה (נחמ' יב מה). כל לבבו הכין לדרש האלהים יי' אלהי אבותיו ולא כְּטָהֳרַת הקדש (דהי"ב ל יט). — ובתו"מ: משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה וכו' כיצד מעבירין על טהרת העזרה מטבילין את הכלים שהיו במקדש ואומרין להן הזהרו שלא תגעו בשלחן ובמנורה ותטמאוהו (חגי' ג ז-ח). משמת ר"ג הזקן בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות (סוט' ט טו). זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות (שם). ומביאין קרבן טהרה ואומרים אם אני הוא הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך וזה קרבן טהרתי ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה שלי וקרבן טומאה שלך וזה קרבן טהרתך (נזיר ח א). דם עכו"ם ודם טהרה של מצורעת (נדה ד ג). ועל כל דבר ודבר של טהרה (היה סומכוס אומר) ארבעים ושמונה טעמי טהרה (ערוב' יג:). שמא יהא רגיל אצלו ויאכילנו דברים טמאין בימי טהרתו (שבת יג.). ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים (יומ' כג.). לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה (מו"ק ט.). הכדור והאמום והקמיע וכו' טמאין וטהרתן במה שהן (סנה' סח.). לאילן שכולו עומד במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה (קדוש' מ:). אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה (ב"מ פז.). וכלם פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה בשירה ובזמרה (תפי' שבת, יתכרך).—ומ"ר טְהָרוֹת [1]), טְהֳרוֹת [2]), ההלכות בעניני

[1]) כך הנקוד במשנ' מנוק' כ"י פרמה, וכן בקטע' הנדפסים REJ 1887, Janv. 273, וכן מנוקד בספ' הפזמ' של התימנ', וכן גם בכר ZDMG 63, 207. — [2]) קריאת

טהרה: דיני ממונות הטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה׳ ד ג). כלל אמרו בטהרות כל המיוחד לאוכל אדם טמא עד שיפסל מאוכל הכלב (טהר׳ ח ו). מעשה בשוקת יהוא שהיתה בירושלם והיתה נקובה כשפופרת הנוד והיו כל הטהרות שבירושלם נעשות על גבה (מקוא׳ ד ה). ואין נשאלין לעם הארץ על טהרותיו (תוספתא דמאי ב כד). — ובהשאלה, *טְהָרַת החשבון, גמירת החשבון: ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא ביניהם שנתפרע ממנה מכל מזונותיה עד היום ההוא עד פרוטה אחרונה (שו״ת תורת אמת כג). ואחר טהרת כל חשבונותם נמצא שנתפרע ראובן מאחותו ממזונותיה (שם). — *טְהָרַת הלשון, בלי תערובת מלים שאינן ממקור הלשון, שאינן לפי חקי הלשון: כי נמעטו ונצערו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה ואין מחזק את ידי המחבר ספר על טהרת הלשון ההוא (הקדמ׳ מא״ג, הלרפת׳ כרוסיה).

***טַהֲרוֹן**, ש״ז, — כמו ב.*טֹהַר: צחצח שבע על טהרון ושפך השריון עד צאתו (רסע״ג, עבודה).

***טַהֲרִיאֵל**, ש״ז, — שֵׁם מלאך הממונה על שערי דמעה: הוא נקרא שערי דמעה ובפתח הזה מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון והממונה עליהם הוא טהריאל [1]) המלאך (עמה״מ, עולם הבריאה י). ועל המדור הזה (הראשון שבשבעה מדורי עולם העשייה) ממונה עליו מלאך אחד שמו טהריאל ועמו שבעים ממונים (שם, עולם העשייה). בפתח היכל אחד לבנת הספיר שם מלאך טהריאל העומד לקבל תפילת היחיד אם היא הגונה מכניסה לפני המלך לדורון (שבט מוסר לג).

טוב[2]), ממנו א.טוב, ב.טוב, טוּב, טוֹבָה, *טוֹבוּת, *טוֹבִי, *טוֹבִיּוּת.

ספרדים ואשכנזים.

[1]) בארמ׳ בזהר: בהאי היכלא חד ממנא שמשא טהריאל שמיה ואיהו קיימא על פתחא דההוא היכלא וכל נשמתין דסלקין קיימא האי ממנא בהאי פתחא (זוהר, פקודי). מדורא קדמאה לתתא הוא אתר בי חשוך דלא נהיר וכו׳ ועל ההוא אתר ממנא חד מלאכא טהריאל שמיה ועמיה שבעין ממנן מעופפין (שם, בראש׳).

[2]) שרש משתף לכל הלשונות השמיות, בערב׳ טיב [a]).

---

[a]) طيب

א.טוֹב, ת״ז, לנק׳ טוֹבָה, טֹבָה, טֹבַת, מ״ר טוֹבִים, טוֹבוֹת, — א) שאינו רע, שהוא נעים, יפה, מועיל, שהוא כמו שצריך וראוי להיות, שהוא לפי החק, הצדק והדעת, good ; bon ; gut: וירא אלהים את האור כי טוב (בראש׳ א ד). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם לא). וזהב הארץ ההוא טוב (שם ב יב). ויקח בן בקר רך וָטוב (שם יח ז). זבדני אלהים אתי זבד טוב (שם ל כ). ותרא אתו (את הילד) כי טוב הוא (שמות ב ב). ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבד ממך הדבר (שם יח יז-יח). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בְּטוב (ויקר׳ כז י). הֲטוב טוב אתה מבלק בן צפור (שופט׳ יא כה). תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו (מ״א כא ב). ואת הבשמים ואת השמן הַטוב (ישע׳ לט ב). וחכך כיין הַטוב (שה״ש ז י). לבונה משבא תבוא וקנה הַטוב מארץ מרחק (ירמ׳ ו כ). לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טֹבִים (בראש׳ כז ט). ובתים טֹבִים תבנה וישבת (דבר׳ ח יב). ואת כרמיכם וזיתיכם הַטּוֹבִים יקח (ש״א ח יד). ואת בחוריכם הַטּוֹבִים ואת חמוריכם יקח (שם יז). כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הַטֹּבִים הבאתם להיכליכם (יואל ד ה). ראה דבריך טוֹבִים ונכחים (ש״ב טו ג), ר״ל נאמרו בצדק. אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טוֹבִים והיו לך עבדים כל הימים (מ״א יב ז), ר״ל דברים של רצון, בנחת, לפי בקשתם. ילדים אשר אין בהם כל מאום וְטוֹבֵי מראה (דני׳ א ד). ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טוֹבָה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הֲטוֹבָה הוא אם רעה (במד׳ יג יט). ואראה בשלל אדרת שנער אחת טוֹבָה ומאתים שקלים כסף (יהוש׳ ז כא). הלא אחותה הקטנה טוֹבָה ממנה (שופט׳ טו ב). אל בני כי לוא טוֹבָה השמעה אשר אנכי שמע (ש״א ב כד). טוֹבָה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל (ש״ב יז יד). והנער טֹבַת מראה מאד (בראש׳ כד טז). והאשה טוֹבַת שכל ויפת תאר (ש״א כה ג). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טֹבֹת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו (בראש׳ ו ב), יפות ונחמדות. שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וְטֹבֹת (שם מא ה), מלאות, לא

שדופות. הדוד אחד תאנים טֹבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד ב).— הדבר טוב לדבר: עץ נחמד למראה וטוב למאכל (בראש׳ ב ט).—ובגמ׳: תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכ״ש לבני מעים (ברכ׳ לט.). —לבו טוב עליו, עי׳ לֵב.—*טוב שברופאים, עי׳ רופא. —ודבור *בטוב שבעינינים, באופן היותר טוב שאפשר: לכן הם (השכלים) מניעים על צד הדמותם לאל ית׳ שהוא המניע הראשון אשר בזה ההדמות יקויימו נצחיים במציאות ובטוב שבעינינים וכו׳ ואמנם ן׳ רשד יראה שהשכלים הם על הטוב שבעינינים למה שהם מניעים וזה הטוב לא שיגיע בהם ויקבלו אותו מחדש אבל בשביל התנועה יקוימו בטוב שבעינינים (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 32).—*לא-טוב, הלא-טוב, כנוי להשד: ונעשה ברוגז עליה ונזרקה מפיו דיבור שהלא טוב יקח אותך (מוהר״ן, ספורי מעש׳ ג).--ובמשמ׳ תה״פ, טוב, טוב לפלוני, טוב לעשות כך וכך: ויאמר יי׳ אלהים לא טוב היות האדם לבדו (בראש׳ ב יח). ויאמר לבן טוב תתי אתה לך מתתי אתה לאיש אחר (שם כט יט). וירא שר האפים כי טוב פתר (שם מ יו). כי טוב לנו עבד את מצרים (שמות יד יב). כי טוב לנו במצרים (במד׳ יא יח). הלוא טוב לנו שוב מצרימה (שם יד ג). כי טוב לו עמך (דבר׳ יה יו). דברו נא באזני כל בעלי שכם מה-טוב לכם (שופט׳ ט ב). הנה שמע מזבח טוב (ש״א יה כב). ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (שם כז א). למה באתי מגשור טוב לי עד אני שם (ש״ב יד לב). ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזיר (שם יח ג). כי טוב יום בחצריך מאלף (תהל׳ פד יא). טוב להודות ליי׳ (שם צב ב). טוב לחסות ביי׳ (שם קיח ח). טוב לי כי עניתי (שם קיט עא). הנה מה-טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (שם קלג א). גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו). שאת פני רשע לא טוב (שם יח ה). טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדונים וכעס (שם כא יט). כי טוב אמר לך עלה הנה (שם כה ז). אכל דבש הרבות לא טוב (שם כז). טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם (קהל׳ ה ד). — ובמשמ׳ זו ישמש טוב בל״י גם לרבים ורבות: וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה (בראש׳ מט יה). הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר (שופט׳ ח ב). הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל (מ״ב ה יב). ואני קרבת אלהים לי טוב (תהל׳ עג כח). טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (שם קיט עב). טוב ארחת ירק ואהבה שם (משלי יה יז). טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (רות ב כב). — והמלה טוב בלבדה, במשמ׳ אני מסכים לדבריך, אעשה ברצונך: אם כה יאמר טוב שלום לעבדך ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש״א כ ז). וישלח אבנר מלאכים אל דוד וכו׳ לאמר כרתה בריתך אתי וכו׳ ויאמר (דוד) טוב אני אכרת אתך ברית (ש״ב ג יב-יג). שאלה אחת אנכי שאל מאתך וכו׳ אמרי נא לשלמה המלך וכו׳ ותאמר בת שבע טוב אנכי אדבר (מ״א ב יו-יח). —טוב בעיני פלוני לעשות דבר פלוני, שדָבָר פלוני רצוי לו: וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳ לברך את ישראל (במד׳ כד א). ככל אשר עשה המלך בעיני כל העם טוב (ש״ב ג לו). יעשה יי׳ באשר טוב בעיניו (שם יה כו). ועשה לו את אשר טוב בעיניך (שם יט לח). אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא (ירמ׳ מ ד). — טוב על פלוני, זה רצוי לו: ואומר למלך אם על המלך טוב אגרות יתנו לי על פחוות עבר הנהר (נחמ׳ ב ז). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו (אסתר א יט). אם על המלך טוב יכתב לאבדם (שם ג ט). ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשתה (שם ה ד). ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי׳ אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו וכו׳ ויקבצו אלינו (דהי״א יג ב). —*בטוב, בחסד: הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון (אבות ג טו). — ובמשמ׳ בדרך טוב, בדרך רצוי: אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שידע לתרגם בטוב ומתרגם (סופרים יח ד). שאלך עמך ותראני גן עדן בטוב עד שאסתכל בחדריו מן השער (א״ב בל ב״ס כט.). והרב רואה ובודקם ובטוב הם לומדים שאינם טועים (ספ׳ חסיד׳, תתרפד). מה שאני נותן לך המעות בידיך בשביל שאני מכירך שאתה נאמן ואע״פ שאם לא תרויח כאחר אינני מקפיד רק תשמרם בטוב (שם תתתיב). — ובמשמ׳ *במעמד טוב: ואמר אחד מן החסידים שהיה לו שכן סופר מהיר היה מתפרנס משכר ספרותו אמר לו יום אחד היאך ענינך אמר לו בטוב בעוד ידי שלמה (תו״ה, הבטחון ג). בדורות אשר היו לפנינו שהיה מעמד ישראל בטוב (ד״ת

ודעת חכמ׳ כ יו). — ״רצה בטוב, ברצון טוב באמת: וענתה לאביה שהיתה רוצה ב ט ו ב שרבי חיים הנזכר יקבל גיטה מיד בעלה (שו״ת ריב״ש תעכ). — ״היה בטוב עם פלוני, ביחס טוב: אתה שעוסק במשא ומתן תהיה ב ט ו ב עם העולם ותזהר שלא יהא ההכרע שלך אלא לחבירך (ספר חסידים, תתתט״ו). —ב) ש״ז, דבר טוב: לא נוכל דבר אליך רע או טוב (בראש׳ כד נ). כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (שם כו כט). ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה (דבר׳ א לט). ואני שנאתיו כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ״א כב ח). דרשו טוב ואל רע (עמוס ה יד). זנח ישראל טוב (הוש׳ ח ג). מבשר טוב משמיע ישועה (ישע׳ נב ז). שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (שם נה ב). לא תשוב עיני לראות טוב (איוב ז ז). והוא (האלהים) מלא בתיהם טוב (שם כב יח). כי טוב קויתי ויבא רע (שם ל כו). סור מרע ועשה טוב (תהל׳ לד יה). מפרי פי איש ישבע טוב (משלי יב יד). משכיל על דבר ימצא טוב (שם יו כ). מצא אשה מצא טוב (שם יח כב). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (שם לא יב). —ובתו״מ: על כן צפור יגיעו רחמיך ועל ט ו ב יזכר שמך (ברכ׳ ה ג). מה בעלך עושה עמך אמרה לה כל ט ו ב הוא עושה עמי חוץ מחבית זו שהיא מליאה נחשים ועקרבים שאינו משליטני עליה (מד״ר בראש׳ יט). —*זכור לטוב, עי׳ א. זכר. — ומשל: ט ו ב [1]) לרע לא תעשה ורע לא יגיעך (מד״ר בראש׳ כב). שאין רע שאין בו ט ו ב כמשל הדיוט (צרור המור, חיי שרה). איש טוב מבשר ט ו ב זר מכסה ומעלים (ר״י מודינא, צמח צדיק, מבל׳). —ג) * ... טוב, ואמר בן סירא: תן לט ו ב ומנע מרע (כ״ס גני׳ יב ז). האומר יברכוך ט ו ב י ם ה״ז דרכי מינות (ברכ׳ לג.). לעולם ידבק אדם בט ו ב י ם (ב״ב קט:). —*בֶן טוֹבִים, בַּת טוֹבִים, אדם ממשפחה טובה, מיוחסת וכדומה: מעשה בהלל הזקן שלקח לעני ב ן ט ו ב י ם אחד סוס שהיה מתעמל בו ועבד שהיה משמשו (תוספתא פאה ד י). כשהיה רואה (ר׳ יונה) ב ן ט ו ב י ם שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש׳ שקל׳ ה מט:). הדבר דומה ל ב ן ט ו ב י ם שנמצא גונב כלים מבית המרחץ ולא היה

[1]) גוף המשל בארמית: טב לביש לא תעביד וביש לא ימטי לך.

רוצה בעל הגניבה לפרסמו התחיל נותן סימנין אמרו לו מי גנב כליך אמר להם אותו ב ן ט ו ב י ם בעל קומה ושיניו נאות ושערו שחור (מד״ר במד׳ יח). הלכה אשה אחת ב ת ט ו ב י ם ליקטה ואכלה פגי שביעית (ספרי דבר׳ כו). משל למי שנשא אשה ב ת ט ו ב י ם עד שהוא מתקן לה חופה מצאה שזנתה (מד״ר שה״ש א). למלך שמבקש ליקח לו אשה ב ת ט ו ב י ם ובת גנוסים (שם, ילקו׳). —*טוֹבֵי [1]) העיר, העומדים בראש הנהגת העיר, Vorsteher; représentant: שלא התנו שבעה ט ו ב י העיר במעמד אנשי העיר (מגי׳ כו.). מקלסו בשנים עשר ט ו ב י העיר כנגד י״ב שבטים (סופרים יט י). ואין קוברין בתוכן מת עד שירצו שבעה ט ו ב י העיר (רמב״ם בית הבחיר׳ ז יג). ואם יטעון קניתיו משבעה ט ו ב י העיר בדרך שמוכרין ההקדשות ז׳ ט ו ב י העיר אם יודו שבעה ט ו ב י העיר יש לו חזקה אע״פ שאין לו שטר (טוחו״מ קמט לט). שיחיד לא יוכל לעכב אפילו לכתחלה בלא טעם אם לא ע״י ט ו ב י העיר שיאמר טעם הגון לפניהם למה מעכב (הלבוש חו״מ נג כ). בכל מין וער שעושים בין מחכמי העיר בין מט ו ב י העיר (פלא יועץ, ברורים). —ובמשמ׳ ״היותר חשוב בעיר: ומט ו ב י העיר רבי פתחיה הצורף היה איש גדול בעניניו ונכבד בהמוניו (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). — טובֵי הקהל: ט ו ב י הקהל שרוצים להטיל חרם (שו״ת תמת ישר׳ פו). —והַטּוֹבִים בלבד, במשמ׳ טובי העיר: וע״ז העמדנו את הט ו ב י ם יצ״ו באם אשר הפרנס החדש וכו׳ (פנק׳ קראקא, בנת שנ״ה).

ב·**טוֹב**, פ״ע, טוֹבוּ, טֹבוּ, טוֹבַת, טוֹבְתִי [2]), אֵטוֹב, יֵטוֹב [3]), —היה טוב: מה-טֹבוּ אהליך יעקב משכנתיך ישראל (במד׳ כד ה). מה-טֹבוּ דדיך מיין (שה״ש ד י). —הפע׳, הֵטִיב, הֵטִיבוֹת, הֵטִיבֹתָ—א) פ״ע, עשה טוב: יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הֵטִיבֹתָ [4]) כי היה עם לבבך (מ״א ח יח). יען אשר הֵטִיבֹתָ לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (מ״ב י ל). — *והֵטִיב לאחרים, עשה שיהיה להם טוב, ואמר ב״ס: אם ת ט י ב דע למי ת ט י ב (כ״ס גני׳ יב א). ועל בשורות טובות אומר ברוך

[1]) כך נקוד בלוי וקוה׳, אך ספרדים ואשכנזים קוראים טוֹבֵי.

[2]) ר״י חיוג. — [3]) רד״ק, מכלול. — [4]) בדהי״ב (ו ח): הטיבות מלא.

הטוב והמטיב (בְּרָכ׳ ע א). כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו (קדוש׳ א י). והמסית את החדיוט אמר לו יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו (ב״ק פ:). אם הטיבות הרבה יהא בעיניך מעט ואם הטיבוך מעט יהא בעיניך הרבה (דא״ז ב).— ב) *פ״י, הֵטִיב את האשה וכדומה, יפה אותה, קשטה: משהיו מטיבין אשה לבעלה היה גדול גבנם ובועלה תחלה (מד״ר בראש׳ כו).—הֵטִיב חלום, החליטו שיהיה טוב: הרואה חלום ונפשו עגומה וכו׳ יטיבנו בפני שלשה (ברכ׳ נה:).—הָפעו׳, *הוּטַב, — נעשה טוב, ומוּטָב, במשמ׳ יותר טוב, besser; mieu; beter: מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום (עדי׳ ה ו). מוטב להנית דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (שם ו). הנשר הזה אינו מתיירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ אומר מוטב שיכנס בו ולא בבנו (מכי׳ יתרו, החדש ב). אם שחט מוטב שיטול מאפר שהוסק ביום טוב ואל יחפור בדקר ויכסה (ירוש׳ ביצ׳ א ס:). ראיתי אותם מבקשין להטעות את חכמים אמרתי מוטב שאלך אני ונודיע לחכמים (שם ר״ה ב נח.). ונשמתו של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב״ה (שבת ל:). לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו א״ל עירבת לי בהן קב חומטין א״ל לאו אמר לו מוטב אם לא העליתה (שם לא.). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא (יבמ׳ עט.). מוטב שיתכפרו בפרו של אהרן וכו׳ ואל יתכפרו בשעיר הנעשה בפנים (שבוע׳ יג:). מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד עבו״ם (סנה׳ סד.). מוטב תיעקר תורה ואל תשתכח תורה מישראל (תמור׳ יד:). מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקבורת אבותי (מד״ר במד׳ כג). אם אני משיבו יודע אני שהוא חכם גדול עכשיו יקפחני בדבריו ומקלקלני ואני מתרצה לו בעל כרחי מוטב שלא אזקק לו (תנחומא קרח טו).— ובמשמ׳ טוב בהחלט: אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה (ברכ׳ ה.). לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי (שם סג.). על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם (שבת לב.). כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה (שם קלג.). אם אתה מראה עצמך מוטב ואם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך (סוט׳ יג.). אם אתם עושין כן מוטב ואם לאו באין מים ושוטפין אותיכם (שם לד.). אם תרצה להיות השדה שטרפת שומה לך בכל המאתים שיש לך הרי מוטב ואם לאו הילך מאתים של חובך והסתלק (רמב״ם מלוה ולוה יח ט).—החזירו את פלוני למוטב, העלהו למוטב: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל שכולן לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב (מגי׳ יד.). מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (סנה׳ קא:).—ודבור ״בין טוב למוּטָב, במשמ׳ בין טוב ובין רע: וכל מה שיפסקו עלינו נקבל עלינו כפי מה שיראום מן השמים בין טוב למוטב[1]) בין לזכות בין לחובה בין לדין בין לפשרה (השטר׳ לר״י ברצלוני ח). ולכשנפרד זה מעם זה יוציא כל אחד ואחד ממנו הקרן שלו שלם והשאר נחלק בשוה בין טוב בין מוטב ושטר שיתוף זה שריר ומקויים (שם סד). כי החי הוא יודע דבר אשר לפניו דבר שהוא עתיד לבוא אליו הן טוב הן מוטב ויכול לחזור ולחפש הדרך אשר הוא מטיב ומביא אל הטוב ההוא (הגיון הנפ׳ לבר חייא ד). כי שום דבר שיצא מהקב״ה לא ישוב ריקם בין במחשבתו בין בדבורו כי הכל עשה פרי בין לטוב בין למוטב (החייט, מערכ׳ האלהות). שהשר יקבל כל דמי הפדיון ולא יחסר לו מאומה על כל אופן שיהיה בין לטוב בין למוטב (תשב״ץ ד כט). הסכימו שכל פרנס אשר ימנו הקהלות כל מה שיעשה יהיה עשוי הן לטוב הן למוטב וזה נעשה ברשות ועצת והסכמת שתי הקהלות (שו״ת מהרשד״ם, יו״ד קכה). ועיניו חזו בחלוקתו של שותפות הן לטוב הן למוטב ולוי ושותפיו עשו בערמה בחפצם ונתנו עיניהם בחלקו של ראובן (שו״ע פרח מטה אהרן פט). כי תחלה הודיעם שעב״פ יתקיימו כל היעודים הן לטוב הן למוטב ושלא יפול דבר מכל דברו

[1]) לא נמצא אצלי מקור יותר קדום לדבור זה, אך נראה כי אין זו המצאת המחבר אלא מליצה קבועה ורגילה, ולא ידעתי מי חדש אותה.

הטוב (נפול' יהוד' כח). ולהבחין בין טוב למוטב (פלא יועץ, תענית). — ב) *הוטב, שעשו לו טובה, מוטב, מי שנעשה לו טובה: ואמר (אריסטו) ויחשב שהמטיב יותר רב חבה להמוטב מן המוטב אל המטיב (ר"י כספי, ספ' מוסר ט, כ"י וטיקן).

טוב, ש"ז, ככנו' טובי, טובה טובך, —א) דברים טובים, עשר, נכסים, אבני חפץ, פרות וכדומה, Kostbarkeit, Güter; : ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו (ברא' כד י). ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים (שם מה יח). ועינכם אל תחס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא (שם כ). ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים מטוב מצרים (שם כג). ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת (דבר' ו יא). ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מ"ב ח ט). אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו (ישע' א יט). ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה (ירמ' ב ז). ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו (שם לא יד). והם במלכותם ובטובך הרב אשר נתת להם וכו' והארץ אשר נתת לאבתינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה (נחמ' ט לה-לו). — ובמדרש: למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנייה יש למלך שמלאו (מד"ר ברא' ח).—ב) טוב הגוף, בריאותו, שמנו, יפיו, Beleibtheit, Schönheit; beauté, embonpoint; beauty : ואני עברתי על טוב צוארה (הוש' י יא). כי מה-טובו [1]) ומה יפיו (זכר' ט יז).—ג) כבוד ויקר: ויאמר (אלהים) אני אעביר כל טובי על פניך (שמות לג יט).—ד) תכונה טובה, הנטייה לעשות טוב וחסד, Güte; bonté; kindness: ובקשו את יי' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל יי' ואל טובו באחרית הימים (הוש' ג ה). לולא האמנתי לראות בטוב יי' בארץ חיים (תהל' כז יג). כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי' (שם כה ז). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (שם לא כ). — ה) טוב לב, שלבו טוב עליו, שמחה וששון, Fröhlichkeit; gaité; -ty : תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרב כל (דבר' כח מז). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע' סה יד).—ו) אשר, הצלחה, Glück; prospérité; felicity :

[1]) בהללי טובו.

הן לא בידם טובם (איוב כא יז). יברכך יי' מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך (תהל' קכח ה). בטוב צדיקים תעלץ קריה (משלי יא י).— ז) איכות טובה של דבר: טוב טעם ודעת למדני (תהל' קיט סו). — ועי' טעם.—ובתו"מ: טובך עדיף עלי ועל כל באי העולם יעדיף טובך עלי ולמדני חקיך (ספרי במד' קיט). ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחניגותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך (ברכ' יז:). שואל אדם בטובו לעולם (ב"מ קג.).—ומשל: זהו המשל שאומרים בני אדם מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (מד"ר איכ', פתית').—*טוב, כמו טוב, טובי [1]) העיר, עי' טוב, טובי העיר.

טובה, —א) ת"נ, מ"ר טובות, עי' טוב משם' א.— ב) ש"נ, כנ' טובתי, מ"ר, טובות, טבות, — מה שטוב לאדם, בחמר' או במוסר': ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה יי' לישראל אשר הצילו מיד מצרים (שמות יח ט). ולא עשו חסד עם בית ירבעל גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל (שופט' ח לה). ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו (שם ט יו). כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה ואת הגדת היום אשר עשיתם אתי טובה וכו' ויי' ישלמך טובה תחת היום הזה (ש"א כד יח-כ). וגם אנכי אעשה אתכם הטובה הזאת אשר עשיתם הדבר הזה (ש"ב ב ו). משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו (משלי יז יג). חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים (תהל' סח יא). — ובתו"מ: בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה לפני (מכי' בשלח ב). בטובה שהיטבתי לכם אתם מתגאים בה אני אפרע מכם (ספרי דבר' מג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (ברכ' לג:). ואם רצו בני חבורה לעשות עמו טובה באין ויושבין בצידו (פסח' פו.). כל טובתן של רשעים אינה אלא רעה אצל צדיקים (נזיר כג:) אומה שכל טובה שהיא באה לעולם אינה באה אלא בזכותה (מד"ר ברא' סו). ארורים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה (שם פט). אלא זו טובה עשה לי שבכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם (שם ויקר' לג). מה עשו בטובה שעשה להם האלהים התחילו אומרים ליצנות עליו (שם במד' ז). על מה אתה מתרברב עלינו מה טובה

— [1]) לפי הקריאה הרגילה, כמו סור בור.

עשית לנו הוצאתנו ממצרים שהוא כגן ה׳ ובארץ כנען לא הכנסתנו (שם יח). אינו כדין שאני מצר למי שעשה בי טובה (שם כב). וכופרים במי שעשה להם טובה (שם אסת׳ ג ט). ואם עשית לחברך טובה הרבה יהא בעיניך מעט (אדר״נ מא). הרבה פעולות וטובות עשיתי עמו היום בשביל פרוסה שנתן לי (מד״ר ויקר׳ לד). אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך (פסיק׳ רבתי, נחמו). — חשב לטובה, הותיר לטובה וכדומה: ואתם חשבתם עלי (במה שמכרתוני למצרים) רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כיום הזה להחית עם רב (בראש׳ נ כ). והותרך יי׳ לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך (דבר׳ כח יא). —*הטה לטובה: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה׳ א ו). —*לטובתו של פלוני: לטובתו של אהרן בא קרח וערער על הכהונה נגדו (ספרי במד׳ קיט). עצה טובה אני נותן לך לטובתך (שם דבר׳ קיח). כל מה שעושה הקב״ה הכל לטובה (ברכ׳ סא.). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי (מד״ר בראש׳ מב). לטובתך מקשקשין וממרקין לך מן חוביך (שם סט). ואם תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נהאוו לה ונעלמה מהן (שם דבר׳ ח). האגוזה היא נגזזת ונחלפת ולטובתה היא נגזזת (שם שה״ש, אל גינת). לטובתו אדם למד תורה ושוכח (שם קהל׳, ונתתי את לבי). — ומליצה, *גם זו לטובה: נחום איש גם זו (היה רגיל שכל מה שארע לו) אמר גם זו לטובה (סנה׳ קח:). —ואמר המליץ: וכל דבר אשר מאל יהי בא, רצה בו ואמור גם זאת לטובה (רה״ג, שירי מוסר השכל). —דבר אתו טובות, דברים טובים, דברי ידידות: נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא וידבר אתו טבות ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל (מ״ב כה כז-כח). —*עשה דבר בטובה, לא מפני שכר או מפני חובה, אלא חנם, מפני טוב לבו, בחסד, gratis; gratuitement: אוכלין פירות שביעית בטובה ובה״א אוכלין בטובה ושלא בטובה (שביע׳ ד ב). משרבו עוברי עברה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה (שם א). עבודת אלילים שהיה לה גינה או מרחץ נהנין מהן שלא בטובה ואין נהנין מהן בטובה (ע״ז ד ג). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה (תוספתא שבי׳ ב כ). בראשונה היו אומרין מלקט אדם זיתים מתוך שלו כדרך שמלקט מתוך של חבירו את הגם הגם חזרו להיות נותנין זה לזה בטובה התקינו שיהא מביא מן הקרוב (שם ג ח). ומוסרים להם שומר לנער את צאנם רבי אומר בשבת בטובה ביו״ט במזונות במועד בשכר (מו״ק יב.). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה (שם יט.). —לשום טובה, רק לעשות טובה ולא בשביל שכר: לא יתן אדם תרומת גיתו לשומר גיתו ולא בכר צאנו לרועה צאנו אם נתן להן שכרן רצה ליתן להם לשום טובה (תוספתא דמאי ה יח). — משום טובה, שפלוני יודהו בשביל הטובה: מתנות כהונה ולויה כגון הזרוע והלחיים והקיבה יש בהן משום טובה ונותנן לכל כהן שירצה (תוספתא פאה ב יג). הלקט והשכחה והפיאה אין בהן משום טובה ואפי׳ עני שבישראל מוציא את שלו מתחת ידו (שם). — עשה בדבר פלוני טובה: שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה טובה (ספרי דבר׳ ריד). — *החזיק טובה לפלוני, עי׳ ערך חזק. —כפה טובה, עי׳ ערך כפה. — *טובת הנאה, עי׳ הנאה. —ג) אשר והצלחה: לא תדרש שלמם (של המואבים) וטבתם כל ימיך לעולם (דבר׳ כג ז). וימי קלו מני רץ ברחו לא ראו טובה (איוב ט כה). זכרני יי׳ ברצון עמך פקדני בישועתך לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך (תהל׳ קו ד-ה). —ואמר בן סירא: לא יודע בטובה אוהב ולא יכוסה ברעה שונא בטובת איש גם שונא ריע וברעתו גם ריע בודד (ב״ס גני׳ יב ח-ט). — ובתו״מ: כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו״ר כח). כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו בטובה (ירוש׳ ברכ׳ ב א). כך התניתי עם אבותיהם שבזמן שהם בטובה ואני עמהם ואם אחרת כבודי עמהם (פסיק׳ רבתי, ותאמר ציון). אמרתי כשראיתי בצרתן כך אראה בטובתן ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל אתה אומר לי לא תעבור את הירדן (מד״ר דבר׳ יא). ביום טובתו של חברך היה כטובה וביום רעה ראה היאך עשות עמו חסד (פסיק׳ רבתי, ביום השמיני). —*וטובת יום:

טובת יום תשכח רעה ורעת יום תשכח טובה (ב"ס גגי' יא כה). אל תמנע מטובת יום ובהלקה אח אל תעבר (שם יד יד). — ובמשם מעשה טוב, מדה טובה: גם טובותיו (של טוביה) היו אמרים לפני (נחמ' ו יט). אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו (ב"ב קסד:). אמר לה הקב"ה (לציון) רעותייך אני שוכח וטובותייך לא אשכח (פסיק' רבתי, ותאמר ציון). וכל עונות האדם וחטאותיו כלם הם נמשכות אחרי החמר אשר לו לא אחרי צורתו אבל מדותיו החמודות וטובותיו הם נמשכים אחרי צורתו (ר"י תריזי, מו"נ ג ח). —ואמר החכם: מי מבני אדם תאהב יותר מי שרבו טובותיו אצלו (מבח' הפנינ', ההקדמה). כמו שאמר חכם אחד ממבחר הטובות הזריזות וההשתדלות (בית מדו', מעל' הזריז'). —*בְּטוֹבָה, ברצון טוב, בהסכמתו, שֶׁלֹּא בְּטוֹבָה, על כרחו: פותחין את פיו (של הנדון לשרפה) בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו (סנה' ז ב). רצה אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשבת בטובתו משבחין אותו שלא בטובתו (מכי' בבלת ד א). זו דרכו של רב"ג להסתכל בנשים וכו' והביט בה שלא בטובתו (ירוש' ברכ' ט יג ג). הקב"ה יושב ומזווג זיווגים בתו של פלוני לפלוני וכו' מזווגן בעל כרחן שלא בטובתן (מד"ר בראש' סח). זיט אליה אל הדרך בעל כרחו שלא בטובתו (שם פה). לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו על כרחה שלא בטובתה (שם פו). כמה ביקש ירמיה שלא להתנבאות ונתנבא שלא בטובתו (שם שמות ד). זה פרעה והמצריים שכיון שנתכלו במכות שלא בטובתם שלחו את ישראל (שם כ). מה העבד בטובתו ושלא בטובתו משמש לאדוניו בעל כרחו כך אתם תעשו רצונו של מקום בטובה ושלא בטובה על ברחכם (שם כד). אם הבאתה לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבני ואם באונס על כרחך איני מעלה לך שתקריב לפני (שם ויקר' כז). לחרש שהיה עושה איקונין של מלך מתוך שהוא עושה בה נשברה לתוך ידיו אמר המלך אלו בטובתו שיברה היה נהרג עכשיו ששיברה שלא בטובתו יטרד למטלון (שם דבר' ב). מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה (פסיק' רבתי מג). אם ראה מוטב ואם לאו תראה שלא בטובתך (שם). היו נוטלים אחד מהם והורגים אותו ועושים אותו איברים ומשליכים אותו לפניהם והם רואים ומהלכים שלא בטובתן כשם שהלסטים עושים כשהם שובים את הצאן (שם כט). עמדו (המוכסים) עליו (על אברהם) ופתחו את התיבה שלא בטובתו (תנחומא לך לך ח). העין הזו רואה שלא בטובת אדם והאזן שומעת שלא בטובת אדם (שם מקץ ה). — ואמר הפיטן: וגאולים השיבו לא יצאנו ברשותם, כי אם ביד רמה בעל כרחם שלא בטובתם (יוצ' ז' פסח, חסדי). —*טוּבַת עַיִן, בלי קנאה, בנדיבות, בלי קמוץ: משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל (נדר' לח.). —*טובת נֶפֶשׁ, טוב לבו, רצון, שמחה: וחייב אדם לברך על הרעה בטובת נפש כדרך שהוא מברך על הטובה בשמחה (סמ"ג, מ"ע כז). — ובמשמ' עשר וברכה ביבול השדה ובנכסים: עטרת שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן (תהל' סה יב). הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח' קיח.).

טוֹבוֹת, ש"נ, — א) סגולת מה שהוא טוב: ולשון בריאה סובלת שלשה ענינים האחד הוא מענין בריאות וטובות (עמנואל, בראש', פייטרו פירו). — ב) משרת טובי העיר: אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטובות עד שיבררו כסדר הקהל (פנק' קראקא, שנת במג).

טוֹבִי, ת"ז, — של טוב, מטבע הטוב: ולא שהיה השינוי הטובי ההוא בבחירת המקום (רבנ"ל דורן, מגי' ספ', אסתר).

טוֹבִיּוּת, ש"נ, — סגולת מי שהוא טוב: כשנאמר עליו יתברך שהוא טוב ראוי שיובן שהוא בלתי ב"ת בטוביות בהכרח שאם היה הטוב מוגבל יהיה אפשר שיהיה טוב יותר גדול ממנו (העקר' ב כה). הנה הם ז"ל הסיבו פני הטוביות ההיא ששינה בה שהוא חוזר אל דבר אחד נקרא טוב (מגי' ספ' לרבנ"ל דורן, אסתר). אפילו שתהיה הארץ רעה מצד עציה הקב"ה יעשה אותה טובה ואם היא טובה יוסיף בה טוביות (תולד' יצחק לר"י קארו, תולדות). וכאשר ישתוו שני אנשים בקבלת תועלת או בערבות או בטוביות תהיה האהבה יותר שלמה ביניהם (מרפא לנפש, ההקדמה). ופעולותיו

(של הבורא) חסד משפט ותפארת טוביות ואחדות יותר התוארים (בפה"ם לר"מ אירינו א ה). כי הפועל הנעדר והפחות מ הטוביות יורה על העדר וחסרון הטוביות והיכולת (שם ב ג). — וטוביות הארץ וכדומה, סגולותיה חטובות: ויהי כאשר ראה כי ארכו ימי חוליו רצה ללכת אל עיר מוא"ב אולי ימצא שם מזור לחליו כפי טוביות הארץ ההיא (תפכ"ן ד לג). —ומ"ר: הטובה ממנה כפי מה שפרשוה קצת מפרשים ז"ל הטובה מעצמה ומצדה ולא שיהיו טוביותיה מצד התיחסותה לבית אביה כושתי (מגי' ספ' לרשב"ל דורן, אסתר).—ובמשמ' מדה טובה, Tugend ; vertu ; virtue: ולא היה להם טוביות הצאן שהן אוהבות הקבוץ (שבט יהודה ז). ושטוביות האדם ושלמותו הוא להשתדל בעולם הזה כדי שישיג הע"ה המושג אחר המות (רא' דעת לר"מ אלכילה ב ז). וכמו שטוביות הפרי ושבחו הפנימי בצורתו העצמית מוליד ערבות נמרץ ריח טוב ויופי מצהיל פנים בחיצונו (נפול' יהוד' ז). שכן אמרו מביני מדע והם בעלי ברית אפלטון שהיופי אינו אלא ריח הטוביות (שם).

*טֻבָּל, ש"ז, מ"ר טֻבָּלִים, — א) מי שדרכו ומנהגו לטבול: מה טובלי שחרית עושין פה (ירוש' ברכ' ג ו ג). מה טיבן של טובלי שחרין (בבלי שם כב.).—ב) "שם עוף מעופות המים, Taucher ; plongeon; diver: הטובל וכו' נתנו מחקרי הטבע רק למשפחה זאת הכלולה מששה ועשרים מינים את השם הזה ביתר שאת אשר לה במלאכה זאת על כולהם גם בנין גופם כונן ביותר לפעולה זו רגליהם עומדות קרוב לאחוריהם יותר מבשאר עופות וכו' רובם הם חסרי הזנב ולזאת כאשר יטבלו וילכו שטים בה לא נראה גופם מאומה (תוה"א לשינהק, סעוף קעב). המחלקה הזאת תכלכל בתוכה טובלי המסוה החרטום שטות על פני כל ארכו משני צדיו באמצעו הוא גבוה ארבע פעמים יותר מרחבו (תוה"ט לאברמוב', העוף).

טוד, עי' "טיד.

טוה[1]), ממנו טָוָה, מַטְוֶה, *טְוִיָּה, "טִוּוּי.

טָוָה, פ"י, טָוָה, טָוִית, אֶטְוֶה, טְוֵה, טָווּי,—טָוָה חוטים, עשה חוט מצמר או מפשתן על ידי פתול ושזירה, spinnen; filer ; to spin: וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן וכו' וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה טוו את העזים (שמות לה כה-כו). — ומצוי בתו"מ: שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רחב הסיט כפול (שבת יג ד). כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו (מו"ק ג ד). יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם (כתוב' ז ו). כדי שיהו נשים טוות לאורו (ירוש' ברכ' ח יב ג). וכמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא בגד ללבוש גוז ולבן ונפץ וטוה וארג (בבלי שם נח.). הטוה צמר שעל גבי בהמה בשבת (שבת קעד:). והאשה (האבלה) טווה בפלך בתוך ביתה (מו"ק כא:). בטווה ורד כנגד פניה (כתוב' עב:). גוזז טוואו וארגו (ב"ק לג:). פשתן שטוואתו נדה מסיטו טהור (זבח' עט:). — ופָעוּל טָווּי: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג וכו' דבר שהוא שוע טווי ונוז (כלא' ט ח). תכלת טווי ושזור לבן (ספרי שלח קטו). אין דרך גזיזה בכך ואין דרך מנפץ בכך ואין דרך טווי בכך (שבת עד:). טרפן וטוה אותן כאחד וארג בגד מטווי זה (רמב"ם כלא' י ב).— "נשים הטוות לאור הלבנה: ששמע מהנשים הטוות לאור הלבנה נושאות ונותנות בה שזינתה (רמב"ם סוט' א ח). —ולמלאכת העכביש: לעכביש שמושלת בהם (בהזבובים) וגם שטוה ברוקה פעם או פעמים ביום (ספ' חסיד', תתתתכג).— ובמליצה, "טָוָה שיר וכדומה, ואמר המשורר: ויטוה לשוני, פתיל רעיוני, ובגדי זמני, בשירי אשבץ (ר"י חריזי, הקד' תחכמ'). טוו בנות שיר מחלצות הודו ממשבצות עדים וטוב נשים (שם א).

—נפע', *נִטְוָה,—שטוו אותו: הנותן צמר בפשתן להיות אורג עליו אסור שבשעה שהיה ליגוז היה ניטווה (תוספתא כלא' ה כא). זהב שחוט שנטווה כחוט (חול' לז:). וצמר גמלים וארנבים וחיה שבים ושאר כל הנטוין כדי לטוות חוט וכו' (רמב"ם שבת יח יג).

*אימה.—*אשויה.— חוט.—*כוש.— כישור.— *פיקה.— פלך.—*פקעת.— פשתן, וכדומה.— פתל.— צמר.—*צנור.— שזר.—ועי' חוט.

טוהר,— עי' טֹהַר.

[1]) בערב' טוי a) במשמ' קפול וקמוט, אך במשמ' עשיית חוטים רק בעברית.

a) طوى

טוּוּי, ש"ז,—מה שנטוה: חשר לחמי הטעמת, בשובע שמחות הונעמת, מה יפית ומה נעמת, טווי יריעות רקמתך, ידידות שבן הקמתך, זאת קומתך (כ פסח, אודן).

טוח[1], ממנו א. טוּח, טיח, *טיחה, וי"א גם *טוּחה, טחה.

א. **טוּח**, א) פ"י, טח, טחתם, יטוח טוח,—טח את הקיר וכדומה, צפה את האבנים בטיט ושיד וכדומה, übertünchen; crépir; to daub: ולקחו אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח וטח את הבית (ויקר׳ יד מב). והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תפל אמר אל טחי תפל וכו׳ איה הטיח אשר טחתם וכו׳ והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל וכו׳ וכליתי את חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו (יחזק׳ יג י-יה). ושבעת אלפים ככר כסף מזקק לטוח קירות הבתים (דהי"א כט ד).— ובהשאלה, הוא טח תפל, דבר דברים בטלים, שאין בהם ממש: ונביאיה טחו להם תפל חזים שוא וקסמים להם כזב (יחזק׳ כב כח). — ומצוי בתו"מ: בית שחצצו בקנקנים וטח בטית (אהל׳ ו ב). תאינה שנתקלפה אין טחין אותה בטיט (תוספתא שביע׳ א ט). הביא עפר לטוח את גגו סיד לסוד את ביתו מכסין בו (ירוש׳ ביצ׳ א ס:). אבל לא (נותנים) קדרה ע"ג מיחם ומיחם על גבי קדירה וטח את פיה בבצק (שבת נא:). אם טח פניה בטיט (פסח׳ מה:). לפי שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרשי ימים מצירין בהם ודורכי גתות וטחי גגות (מד"ר ויקר׳ לה). סתם החבית בכלי שאינו מחודק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט (רמב"ם מאכ׳ אסור׳ יג ח).—ובשמן: שמן ערב בימינו וכוס בשמאלו וכו׳ וטחו בראש השמש אם היה שמש ת"ח טחו בכותל שאין שבחו של ת"ח להיות יוצא מבושם (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:).—ובביצה: שהיו טחין ביצה על הדג בשצולין אותו (תוספ׳ ביצ׳ יה:).—ובמיני תמרוקים: ואין צריך לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תבו׳ הגא׳, הרכבי שנו).—ובזהב וכדומה: ומפארין אותו (את היכל הקדש) ומייפין כפי כחן אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו ה"ז מצוה (רמב"ם בית הבחיר׳ א יא). — ופעול *טוּח, טוחים, טוחות, שטחו אותו בדבר: שכל הבית טוח בזהב חוץ מאחר הדלתות (מדות ד א). אמר להם (ר"ח לבניו) כלום בא מעשה לידכם אמרו לו פנים טוחות בא לידינו וטימאנוה (נדה כד.). אלו הכליות שהן טוחות בגוף (מד"ר במד׳ י). סיד שהוא טוח על גבי אבנים (אדר"נ נוסח׳ ב לה). תנור המוקף צמיד פתיל שניקב נקב בעינו של תנור הטוחה (רמב"ם טומ׳ מת כב ה). העין נברא משבע לחות קצתם שטוחות וקצתם עגולות וטוחות ובהם רוחות שלוחות לכחות (ר"י חריזי, אגר׳ לשון הזהב). כשטח לצד חבירו ואינו טוח לתוך שלו (רע"ב ב"ב א ב).—ב) *ש"ז, מה שטחים על הפנים: שער אשר הוזהב לעין החרם, מצח אשר נמרט במלקחים פנים מלוטשים בטוח ארם (רע"פ, שמעו שחקים). — ועי׳ טחח.

— נפע׳, הטוח, נטוח: ואם ישוב הנגע ופרח בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות את הבית ואחרי הטוח וכו׳ צרעת ממארת הוא (ויקר׳ יד מג-מד). רפידתו זהב וכו׳ שכל הבית נטוח בזהב (מד"ר שה"ש, עמודיו). כלי נחושת הנטוח בזהב ששוכרין אותו לכלה להתקשט בו (רמב"ם טוען ונטע׳ ח ט).—ואמר המשורר: דודים בלבנת יעלה אם לא ידעתוה תמול אל תבטחו בטוח, כי ראתה עיני שחורה משחור שבה לבנה אחרי הטוח (עמנ׳, מחב׳ יז).

— הפע׳, *הטיח,—כמו טח בקל: הרואה (שמוליך את הסולם משובך לשובך) אומר להטיח גגו הוא צריך (ביצ׳ ט.). יורה (נקרא המטר הראשון ע"ש) שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכנים את פירותיהן (תענ׳ ו.). המשכיר בית לחבירו וכו׳ שוכר חייב לעשות לו סולם לעשות לו מעקה לעשות לו מרזב ולהטיח את גגו (ב"מ קא:). ויטיחו את השער בזפת ובו מעורבים קוצי מדבר ויתנו בהם אש וישרפו את השער (יוסיפון כג). שהיו רגילים להטיח את הדג בביצים (רשב"ם פסח׳ קיד:).

— הפע׳, *הוּטח, יוּטח: וימורח בטנו בשמן מור מריחה דקה ויוטח טבורו במרת בקר (קאנון א ג א ג).

ב. **טוּח**, ש"ז, מ"ר טוחים,—המחשבה הנסתרה בדעתו של אדם, verborg. Gedanke; pensée secrète; secret, thought: כי הוא יתברך שמו לעד שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה עד עלי והוא יודע

---

[1]) קצת דומה לזה בערב׳ טיח׳ a) במשמ׳ לכלוך, אך במשמ׳ המיוחדה שמשמש שרש זה בעברית בפרט במלאכ׳ הבנין אין לו חבר בשאר הלשונות האחיות.

a) طيخ

טוחי לבי ומסתרי כי אין כונתי אלא לשמו (הקד' ר"נ גאון להתלמוד). — ואמר הפיטן: זמם להרוג ששת אחיו, זד יהיר בעברת טוחיו, וזבחם ככבש אלוף בחוחיו (יוצ' שבת א' חנכה, אודך). טפלתי שקר, וטוחי לאין חקר, טפלו עלי שקר (ר"י הלוי, ודוי, רבב"ע). ידע (האלהים) לבבי כי בתום הולך בוחן סעיפותי ובן טוחי, לא לעשות לי שם אני כותב ולהעלות זכרי וטוב שבחי (נ"ד"ק, מכלול, שיר, השכל וידוע).—ובמשמ' בליות: יודו לאל חי, לבי וטוחי, ורעי ואחי, ונשמת כל חי (רשות לנשמת, יודו). למבין מחשבות לבי וטוחי, אעורר ואסדר את שבחי (ר"א גאביזון, עמר השכחה). ואודה ואזמר ואהלל למבין מחשבות לבי וטוחי (שם). לבי ובשרי וטוחי, ירננו לך אל חי, אספר שמך לאחי (ר"י נגארה, לבי ובשרי).

*טֻוַח, ש"ז, מ"ר טֻוָחִים, טווחים,—יריה, כמו טחו: שני טווחים בקשת מיל (מד"ר בראש' נג).

א. טוּחה,—עי' טְחָה.

ב. **טוּחָה[1]**, ש"נ, מ"ר טוּחוֹת, — כמו ב.טוּחַ, כִּלְיָה, כליות: שם הליכות עולם ששה כמו ששה בלבביהם טוחות וכסל ושכוי וסרעף ובטן וקרב (מוס' א' ר"ה, ואתה אזון). ויצר בראשו מזכרת ומשמרת ונתן לשכוי בין וחכמה בטוחותיו, בקרב אנוש הושם כמלך עלי כסאו וכל האברים לעבדיו ואמהתיו (ראב"ע, בשם אל). די לו להיות עיניו תוך גן עדן ובתוך טוחותיו אש (רמב"ע, תרשיש א). ולשור נגידי אמרים במעבה לבבי יצקתים צרפתים בטוחות, היותם כאזן לשכל ועין לדעה ואל גוף תעודות ברוחות (שם, הקד'). ופניהם ימלאו בשחוק לפני וטוחותם באש קנאה אכולות (הוא, הענקות, או"נ ב). להבה השיקתני מלהטת כסל וטוחות, מספד מר אגדילו ארחיק שמחות (רשב"י ב' נתנאל, י"ז תמוז, וארץ שפל). מטוב אמרות טהורות (מלותיו) חשוקות, בככר כור השכל יצוקות, ובמעבה הטוחות טוחות ומוצקות (ר"י חריזי, תחכמ' יו). גם אנכי אשנן כליותי ואסיר טיח תפל מטוחותי ודברי תוכחות אחבר (כתיב' עולם יד).—ובמשמ' סתרי המחשבות: ואסון אין במגורתם, ודמעה אין בעפעפותם, וצרה אין במחשבותם, וצוקה אין בטוחותם, ויצר רע אין בלבותם (ר"א קליר, יוצ' ב' סכות, כי אקח). ויש נותן בפיהו לי ברכות ויטור לי בטוחותיו מארה (ר"ש הנגיד, לבבי). בלב נדכה ונשבר באנו לחלותך ובשברון רוחות, גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (סלית' ד' עי"ת, ה' אלהי). וירקדו צבאות מרומות, ויובילו לרוחות מנוחות, ולטוחות שובע שמחות, וירפאו הנפשות האנושות, ויחלימו הגופות הנגופות (ר"י ב"ר תנח' לר"ד נכד הרמב"ם). והוא היודע מה בסתרי טוּחוֹתֵיהֶם שהרי הוא עשאן ואין להסתיר בהן דבר ממנו (מחז' ויטרי תכד). ועץ הדעת נטע בלב יציר כפו וְטוּחוֹתָיו, טוחותיו פוחדות אל השם ואל טובו (הקד' תרג' פי' המשנ' לרמב"ם, מועד). בוחן כליות ולב תאות לבו יגלה ויגיל טוּחוֹתָיו ויסיר טיחותיו והאלהים אנה לידו להפק רצון כל מזימותיו (ר"ש אוליוירו, אגר' אילת אהבי). שיתקן גופו ויטהר נשמתו ויזקק טוחותיו כדי שימצא חן בעיני אלהים חיים (שערי אורה, המחבר' ט). בךָ חוקר טוחות אל את לבי יודע, בך אלהים נשבעתי אף אקימה (מיכל, הרים' טרויא).

טוֹחֵן, ש"ז, מ"ר טוֹחֲנִים, — א) מי שאומנותו לטחן, Müller; meunier; miller: ויאחזוהו פלשתים (את שמשון) וינקרו את עיניו ויורידו אתו עזתה ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוֹחֵן בבית האסירים (שופט' יו כא). —ובתו"מ: המוליך חטים לטוחן כותי או לטוחן עם הארץ בחזקתן למעשרות ולשביעית לטוחן נכרי דמאי (דמאי ג ד).—ומ"ר: כגון חמורים של טוחנים (תנחומא משפט' יט).— ב) *שם אחד ממיני הצפרים: הטוחן נקרא בשמותיו אלה למהירת קול צפצופו אשר ישמיענו דחופים זה אחר זה בקול בית הטחנה קלאפ קלאפ מראהו ממעל אמוץ אדמוני ובטנו לבן משכנו בגנים ובחורש על שוכות ועצים שפלים אשר ירוץ עליהם במהירות נפלאה מצפצף בקולו הנעים והוא עוף המסע (תוה"א לשינהק, העוף קמה). להצפור הנחמד הזו קראו טוחן מפני אשר בשירתו יצלצל בקול קלאפ קלאפ כקול הטחנה גבו אמוץ חום ומלמטה הוא לבן ארכו חמש אצבעות ורביעית משכנו בארצות אירופה ואזיה (תוה"ט לאכרומ', העוף 125).

טוֹחֲנָה, ש"נ, מ"ר טֹחֲנוֹת, טוֹחֲנוֹת, — השִׁנַּיִם הגסות שמשני צדדי הפה, המדקדקות המאכל: ביום שיזעו שמרי הבית והתעותו אנשי החיל ובטלו הטֹּחֲנוֹת[1] כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב.

[1]) עפ"י הפרוש הרגיל של המלה טְחָה, עי' זה.

[1]) ואמרו בגמ' (שבת קנב.): ביום שיזועו שומרי

ג). — ובפהמ״א: נמשלו ישראל כטוחנות מה הטוחנות אינן בטלות לעולם אף ישראל אינן בטלין מן התורה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). ואם יאכל האדם במהרה ולא יטיב לטחון מאכלו בשיניו כי ימהר לבלענו טרם יטחון בטוחנותיו גם זה מוקש גדול הוא בכל הגוף (אסף הרופא 13). ויחלו (הילדים בשמתחילים השנים לצמוח) את מעיהם בהילוך הבטן עד צמות טוחנותיהם (שם 129). המוכר שור לחבירו שאין לו טוחנות והניחו הלוקח עם הבקר שלו (רמב״ם מכיר׳ טז י). שרשי הטוחנות למה הם ג׳ למעלה ולמטה הם ב׳ (ספ׳ בעבוע׳ לר׳ זכדא).

*טוֹחֶנֶת, ש״נ,—אשה שאומנותה לטחן, ובהשאלה אשה נבעלת לאיש: מה אומרת הטוחנת לרעותה, ולקחת סולת ואפיתה אותה (עמנ׳, מחב׳ ו).

*טוֹט, ש״ז,—חקוי הקול של תקיעת שופר: טוט[1] אסר וטוט התיר (מו״ק יז.), ר״ל קול תקיעת השופר הטיל החרם על אדם וקול תקעה״ש שבהתרת החרם הוא מתיר את החרם.

טוֹטֶפֶת[1], טֹטֶפֶת, ש״נ, מ״ר טוֹטָפוֹת, — א) מין קשוט על המצח בין העינים מאזן לאזן, Stirnband; frontal; frontlet: והיה לאות על ידכה ולטוטפ̇ת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים (שמות יג יז). וקשרתם (את הדברים האמורים שם) לאות על ידך והיו לטֹטפ̇ת בין עיניך (דבר׳ ו ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפ̇ת בין עיניכם (שם יא יח). — ומצוי בתו״מ בפרט לקשוט אשה: ולא (תצא האשה בשבת) בטוטפות[2] ולא בסנבוטין בזמן שאינן תפורין (שבת ו א). יוצאה אשה בסבכה המוזהבת ובטוטפת (גמ׳ שם נז:).—ואמר הפיטן: אתי מלבנון כלה צעדי טוטפת מקשרת, לבבתיני חסן יקרי מזכרת (יוצ׳ שתוהמ״פ, שני בדיך). — ובמשמ׳ קשוט סתם: לנכבד אשר הוא צפת, על ראש הדת וטוטפת (מכת׳ ר׳ אגטולי להרמב״ם). ספרי יהי זכרי ואעדהו תמיד כטוטפת עלי מצחי (רד״ק מכלול, שיר, השכל וידוע).— ב) *כ״א מארבע האגרות שבתפלים: תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש ארבע טוטפות אף ביד ארבע טוטפות (מכי׳ בא יז). הורה להוסיף טוטפת חמישית בתפילין ויעשנה חמש טוטפות הרי זה חייב (רמב״ם ממרים ד ג). — והשתמשו קצת הסופרים במשמ׳ ציון וקשוט על הכובע, cocoarde: הוא היה הראשון אשר חבש הטוטפת הירוקה בכובעו (דכי״ע לק״ש 603). ועל כובעם התנוססה טוטפת חדשה אשר חוברה לה מצבע תכלת לבן ואדום (שם).

*טְוִיָּה, ש״נ,— שה״פ מן טָוָה: (מי שעושה בשבת) ממזור חייב משום טויה (ירוש׳ שבת ז י ג). טוייה על גבי בהמה שמה טוויה (בבלי שם עד:). וכי דרך טוויה בכך (שם לד:).—וטוית קורי העכביש: שטוה (העכביש) ברוקה פעם או פעמים ביום ואין ברוק אלא כדי טויה אחת (ספ׳ חסיד׳, תתתתב).

טול[1]), ממנו טוּל.

טוּל, פ״י,—קל לא נהוג.

—הפע׳, הֵטִיל, הֵטַלְתִּי, וַיָּטֶל, הֲטִילֻנִי,—זָרַק, השליך, werfen; jeter; to throw: והחנית ביד שאול ויטל שאול את החנית ויאמר אכה בדוד ובקיר (ש״א יח י-יא). והטלתי אתכם מעל הארץ הזאת על הארץ אשר לא ידעתם אתם ואבתיכם (ירמ׳ יו יג). והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (שם כב כו). ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך והשכנתי עליך כל עוף השמים (יחזק׳ לב ד). ויטלו את הכלים אשר באניה אל הים (יונ׳ א ה). ויאמר אליהם (יונה אל המלחים) שאוני והטילני אל הים וכו׳ וישאו את יונה ויטלהו אל הים (שם יב-טו).

הבית אלו הכסלים והצלעות והתעותו אנשי החיל אלו שוקים ובטלו הטוחנות אלו שינים וחשכו הרואות בארובות אלו עינים.

[1]) עצם המאמר בארמ׳, טוט אסיר וטוט שרי, בענין חרם בשופר.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו ואין לה אח בלשונות האחיות, זולתי בארמ׳ טוטפתא, גם לאצעדה על הזרוע: טוטפתא דעל ידא (ת״י ש״ב א י). וסוברים רוב המדקדקים כי העקר היה טפטף ונבלעה פ ראשונה. — [2]) ופרשו בגמ׳ (שם נז:): מאי טוטפת א״ר יוסף חומרתא דקטיפתא וכו׳ איזו טוטפת ואיזו סרביטין א״ר אבהו טוטפת המוקפת לה מאזן לאזן סרביטין המגיעין לה עד לחייה.

[1]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו, בערב׳ טול, טאל a) במשמ׳ היה ארוך, וי״א כי גם טול העברי הסתעף מן טול הערבי במשמ׳ עשה שישתטח בארץ, וזה דחוק.

a) طول طال

— ובהשאלה, הֵטִיל רוח, עשה שיתהיל רוח: וַיי׳ הֵטִיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונ׳ א 7).

— הִפְעִ׳, הוּטַל, יוּטַל, הוּטָלוּ, — שהטילו אותו: מדוע הוּטלו הוא וזרעו והשלכו על הארץ אשר לא ידעו (ירמ׳ כב כח). בחיק יוּטַל את הגורל ומיי׳ כל משפטו (משלי יו לג). כי יפל לא יוּטָל כי יי׳ סומך ידו (תהל׳ לז כד).

*טוֹל, טוּל, — עי׳ נָטַל.

*טוּלטלת, — עי׳ טלטלת.

*טום, ממנו *טוּם.

***טוּם**, פ״י, טָם, — כמו אָטַם: טם טפח וסילק אבניו מהו (ב״ק נא:).

*טוּמטוּם, — עי׳ *טמטם.

*טוס[1]), ממנו *טוּס, *טִיסָה.

***טוּס**, פ״ע, טָס, טָסַת, — עבר ממקום למקום באויר, מבלי לנגע באדמה, schweben; planer; float: חמשים ושתים שנה לא נראה עוף טס בארץ ישראל (ירוש׳ תענ׳ ד סט:). יש להם (להשֵדים) כנפים כמלאכי השרת וטסין מסוף העולם ועד סופו (חגי׳ טז.). יוד שנטל הקב״ה משרי היה טס ופורח לפני כסאו של הקב״ה (מד״ר בראש׳ מז). העוף הזה פורח וטס בכל העולם (שם ויקר׳ ג). יש מזיק שקושט כחץ וטס כעוף (שם דבר׳ ו). נטל הקב״ה ארונו של אהרן והעביר אותו מעל המחנה וראו כל ישראל ארונו של אהרן פורח וטס באויר (פרקי ר״א יז). אילו יכולתי להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע (דונש על מנח׳, ואבא). ובזה יתבטלו דברי המכחישים במציאות הגלגלים ואומרים כי הכוכבים בעצמם טסים ורצים באויר העולם כעוף זה הפורח באויר (יסו״ע לר״י יצראלי ב יז). ולהיותם (השֵדים) מחלק האישיי והאוירי יטוסו באויר העולם ולא יורגשו בחוש העין (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 49). — ואמר הפיטן: טס וידא ועדן שנה, יקץ כישן וער כמשנה (ר״א קליר, שבת החדש, אתית עת). טסה מדי לאבד חמודי, ומשלה במחמדי, בקרעי מדי, ואין מנחם (הוא קינ׳, איך תנחמוני). אטוסה ואשכונה עד חצר מות, אטפל את המחכים למות (שם, אאדה). טסו הרגלי ילק, זמורי הבקק והבלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (ר״ש הבבלי, שב׳ א חנכה, אין צור). טהר טבילות מקוה מהם החדיל, טסו קדושים מנשיהם להבדיל, טרחם סקרת גם להגדיל (שם, אודך).

[1]) בעבר׳ הקדומה טוּשׂ עי׳ זה.

לבני שלשת איתנים, אשר בשבילם טסת ממעונים, ברכוב כרוב ורוח ענגים (יוצ׳ אחרון פסח, אומץ). עטופים וצעופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם טסים בפתע חוג שמים (שבת ד׳ אחה״פ, ידודון). זכור חנט מנו עמלקי, טס בילק לאבד חלקי (שבת זכור, זכור אים). אם תטוסנה רוחות עוללים ברחובות קריה תפוחים אללי לי (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה).

— הִפְעִ׳, *הֵטִיס, — עשה שיטוּס: אפילו היה בסוף העולם הטיסו הקב״ה והביאו לשם (מד״ר רות, ובעז עלה). שהטיסן הקב״ה (את אדם וחוה) וקרא אותן אלוהות (שם ויקר׳ יא). מבין גלגלי המרכבה שמטן הקב״ה והטיסן על הים (שם שה״ש, לסוסתי).

***טַוָּס[1])**, ש״ז, מ״ר טַוָּסִים, — א) עוף שלהנקבה יש זנב ארוך שנוצותיו מגוונות בגונים ירקרקים ומזהירים בציורים יפים, Pfau; paon; peacock: אי זהו ירקרק שבירוקים ר״ל אומר כשעוה וכו׳ סומכוס אמר ככנפי טווס (ירוש׳ סוכ׳ ג נג ד). תרנגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה (ב״ק נה.). ואת כל עוף כנף זה הטווס (מד״ר בראש׳ ז). הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול הכלב היה הולך אצל הזאב והתרנגול היה מהלך אצל הטווס (שם כח). בא וראה הטווס הזה שבו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן (תנחומא תזריע ג). למלך שאמר לאוהבו מתאוה אני לראות טווס על שולחני הלך אוהבו מיד והביא את הטווס והעמידו על השולחן רץ להביא את המאכלת לשוחטו צוות המלך ואמר לו מה אתה עושה (אגד׳ בראש׳ לא). — ומ״ר: כמה טווסין וכמה פסיונין יש לי (מד״ר קהל׳, טוב אחרית). בשעה שהקב״ה אמר למשה על הקרבנות היה משה סבור שיקריב טווסים או פסיונים או אווזים (פסיק׳ רבתי, שור או כשב). — ואמר המליץ: והיה כראותו כי לפי סברתו דעת ותבונה סובבים אותו יסתכל בדבריו הנעימים כהסתכל הטווס בנוצתו יעיר על עצמו פקיחות גדולה (ר׳ קלוני׳, אבן בחן לג). הלובש בגדי רקמה והוא ערום משכל וערמה ידמה לטווס אשר יסירו נוצותיו וישאר כתרנגלת ערומה (שעשוע׳ לר׳ זבדא 24). וכן ידמה (האדם) לטווסים בכספו מעילים בעלי מראה יקרים (בתי הנפ׳ והלחשים). — ב) *נוצות מגוונות

[1]) מיונית ταώς, אך כבר נתאזרחה בלשון. וכן בסור׳ וערבית.

בראש קצת העופות: שהודו כפות שיש לו בראש כעין טווס וכפות (רגמ"ה חול' סג.).

*טַוָּסוּת, ש"נ, — סגולת הַטָּוָּס, וגון נוצת הטוס: ויש מהם שיסתפקו באינדי שירצו להחזירם (את השערות) במראה הטווס ולהצהיבם ושמה הינדיית הטובה יותר מהירה לצבוע אך היא יותר חזקת הטווסות וצהיבות (קאנון ד ז א יט).

*טַוֶּסֶת, ש"נ, — נקבת הטָּוּס: תרנגול עם הטווסת אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (ירוש' כ"ק ה ה.).

*טוֹעַ, ש"ז, — כמו טעות: טיט נגרש תוכו תצליל, טוע זדון טמון ועליל, יודע יצר מה מעליל (סלית' יוה ז, אס עוניני).

*טוֹעֶה, ש"ז, מ"ר טוֹעִים, — מי שטועה בדבר: אמר ר"י אפילו טועה שבטועין אינו טועה בדבר הזה (ירוש' ר"ה ב נח.). — ובפרט כנוי למי שטעו אחרי הנוצרים הראשונים: אמרו עליו על אחר בשעה שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי טועין נושרין מחיקו (חגי' טו:). ואין כותבין גט מיאון אא"כ מכירין (מפני שחוששים) לב"ד טועין (יבמ' קו.).

*טוֹעֵן, ש"ז, מ"ר טוֹעֲנִים, — א) בינוני מן טָעַן. — ב) מי שטוען על חברו, מי שתובע מחברו: ואם טען טוען איך נקרא אות שאיננו כתוב וכו' (ראב"ע, צחות ד.). ואם טען טוען למה הוצרכו לשום שו"א וכו' (שם). אם טען הטוען שבית דין חייבוך לשלם לי מאה דינרין משום שחבלת בי (רמב"ם טוען ונטען א יז). התחיל הטוען ואמר כור חטין יש לי בידך וקודם שישלים דבריו אמר כור שעורים יש לי בידך (שם ג יא). וכן אם טען הטוען ואמר זה חייב לי מנה וכו' ואח"כ הביא הטוען עדים שהלוהו בפניהם (שם ו א). שהביא הטוען עדים שזה ידוע שהוא עבדו וכו' ויחזור העבד לבעליו וישבע הטוען שלא מכר ולא נתן (שם י ד). — ג) כמו עורך דין, מי שטוען לזכות פלוני: וכן הזהיר למדבר המליץ והטוען בפני הדיין בעד הבעלי דינים תובע או נטבע וכו' יש עוד בהם למוד טוב אל החכם המליץ והטוען וכו' כשיתברר לך שקרות דברי הטוען תתרחק ממנו ולא תקבלם (ר"י אברבנאל, משפט'). לא שכרת טוען שיטעון יפה כנגד אותו עורר (בטר מכיר', REJ XLVII, 56).

*טוֹף, פ"י, טַפְתִּי, — טָף המשכב במור וכדומה, כמו נף: קרצתי דצתי באומרים, טפתי[1]) נפתי במורים, קלקלתי שמנים שמרים (ר"ש בכ"ר, יוצ' א פסח, אור ישע).

טוֹפֶס, — עי' טֹפֶס.

טור[2]), ממנו טוּר.

טוּר, ש"ז, מ"ר טוּרִים, — מה שמסדר בקו ישר אחד, Reihe; rang; range, row: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת הַטּוּר האחד והַטּוּר השני נפך ספיר ויהלם וכו' (שמות כח יז-יח). — ושורת אבנים או כרתות בבנין: ויבן את החצר הפנימית שלשה טוּרֵי גזית וְטוּר כרתת ארזים (מ"א ו לו). — ועמודים עומדים ומסדרים בשורה: ארבעה טוּרֵי עמודי ארזים וכו' חמשה עשר הַטּוּר ושקפים שלשה טורים (שם ז ג-ד). — וקשוטים לנוי על עמודים וכדומה עשויים בשורה: ושני טורים סביב על השבכה האחת (שם שם יח). ופקעים מתחת לשפתו (של הים) סביב סבבים אתו שני טורים הפקעים (שם כד). שני טורים רמנים לשבכה האחת (שם מב). ודמות בקרים תחת לו (להים) סביב וכו' שנים טורים הבקר (דהי"ב ד ג). — ושורה של כתב, Zeile; ligne; line: למי שיש בידו ספר רפואות והוא מיגע עצמו לספור כמה דפין בספר וכמה טורים בכל דף ודף וכמה אותיות בכל טור (ראב"ע, יסוד מורא א). ומביאה (החכמה) אל דרך נכונה והמליץ בין השכל והלבבות לא ישכחו אותותיה ולא ימחקו טוריה ולא יכבשו דבר אלא בידיעתה (מוסרי הפלסופ' א ז). כתב באגרת ארבעה טורים (מכת' הפניני, התקוה). — ובחשבון: והנה ראוי להיות האמצעי ה' עד שיהיה כל טור באורך ברוחב ובאלכסון במספר ט"ו ויהיו ככה כל הט' מספרים (ראב"ע, ספ' השם ו). גם בתקון הלבנה גם בתקון ה' המשרתים טור יקרא טור הערך וזה הערך הוא אל הס' כי אם היה כתוב בטור הערך פ' יהיה בטור

---

[1]) מכל הפרושים הרבים שנתנו מפרשי הפיוטים למליצה זו, היותר מתקבל על הדעת הוא הפרוש האומר כי מורים הוא מ"ר מן מור ואהלות, וטפתי הוא פעל נרדף לנפתי, אולי במקום הטפתי וכמו נפתי משכבי מור ואהלות.

[2]) שרש משותף, אך במשמ' שהוא משמש בערב' אין לו אח בשאר הלשונות. ויש מדמים לו משמ' פעם שיש לו לשרש זה בערב' טַור a).

---

a) طور

אחריו שיקרא הטור החמשי או הכתוב בטור השביעי (הוה, המספר 58). כאשר תרצה לחבר מספרים כמה שיהיה ראוי שתכתוב כל מספר ומספר מהם בטור אחד ותחלק הטורים לאבנים וכו׳ ותעשה הטורים איש תחת אחיו (מעשה חושב לרלב״ג ב). כאשר תרצה להוסיף מספרים יותר מאחד קצתם על קצתם להשיבם אל מספר אחד הנה ראוי שתסדר כל טורי המספרים זה תחת זה (ר״א מזרחי, חכמ׳ המספר, הקבוץ). הנה נסדר הטורים ונתחיל מהאחדים וכו׳ (שם).—ובמלאכת השיר: הראשון הוא השיר השקול במספר הברותיו בשני טוריו מזולת שיסכים הטור הראשון עם השני (רמב״ת, הקד׳ דרכי נעם). וכן ראוי לדעת כי אין שיר פחות מארבעה טורים (שם). המכוון יהיה השיר השקול המסכים מכל צדדיו במספר תנועותיו והסכמת הטורים כל אחד עם חבירו בחרוז שוה (שם).

טוֹרַח,—עי׳ טֹרַח.

*טורחן,—עי׳ *טַרְחָן.

טוֹרֵף, בינוני מן טָרַף,—וּשֵׁם, מי *שטֹרֵף נכסי הלוה: הואיל ומכר הלוה או נתן אחר שנשתעבד בחוב זה הרי זה מוציא מיד הלקוחות או מיד בעלי המתנות וזהו הנקרא טורף (רמב״ם מלוה ולוה יח א). ישבע שמעון ויטול מלוי כדין כל טורף שאינו נפרע אלא בשבועה (שם א ו). ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ שלא נפרע חוב זה (שם כב י). בית דין ששמו לטורף בנכסי לוקח וטעו בכל שהוא מכרן בטל שהרי הן בשליח לטורף וללוקח ויש להן רשות לתקן אבל לא לעוות (שם טו). — *טוֹרֵף האדם, שֵׁם דג מהדגים: טורף האדם ארכו כט״ו אמה ומשקלו לפעמים ד׳ אלפים ליטרה והוא עצום מאד אמיץ לב ושובב (תוה״א לבינהק, הדגים ריג). הטורף אדם והוא היותר גדול מכל דגי האי (רחב׳ למודים א ו).

א. **טוּשׁ**, פ״ע, עת׳ יָטוּשׁ, — כמו *טוּס: כנשר יָטוּשׁ עלי אכל (איוב ט כו).

ב. ***טוּשׁ**, פ״י, טָשׁ, אָטוּשׁ,—טָשׁ בשמן, חָךְ אותו בשמן: הרק וטש בפניו בנגד חבירו ותלש בשערו (תוספתא ב״ק ט יא). אין טשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולה אסורה (פסח׳ ל:). אין סכין אותם (את הכירים) שמן ואין טשין אותן במטלת (ביצ׳ לד.).

***טחב**[1], ממנו טַחַב.

***טַחַב**[1], טְחָב[2], ש״ז,— רטיבות[3], Feuchtigkeit humidité; moisture: אל תשתה צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני (ספרא, אחרי א ג). שאם יתנו זה הדג בשתן נער בטחב חמשה ועשרים יום טמון ברפת ואחר יבשלוהו באש עד שימחה כלו וישוב משיחה ימית בנגיעה (תולד׳ יצחק לר״י קארו, במיני). — ואמר המליץ: ומצחו הרחב, כבר גם בטחב, ועל פניו נסחב, בתוך אש להבה (ספר המוס׳ לר״ז בן סעד׳, כ״י תימני׳ יב).

טחה[4], ממנו טֻחָה.

טֻחָה[5], ש״נ, מ״ר טֻחוֹת,— א) ענן דק מתרומם ומתעגל, dünne Wolke; nuage mince; thin cloud: הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו מי שת בַּטֻּחוֹת[6] חכמה או מי נתן לשכוי בינה מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי

---

[1]) רק בעבר׳, ולא ידוע מקורו, ואין לו חבר

בשאר לשונות המזרחיות. בערב׳ טח׳פ a) ענן קל.

[1]) כך הקריאה הרגילה וכך נקדו לוי ויסטרוב. —[2]) כך בוקשד׳, וכן נראה מהחרוז של ר״י בן סעדיה. —[3]) הערוך פרשו קור. ויש מפרשים טל של בֹּקר, וכעין זה יסטרוב, והפרוש הרגיל הוא רטיבות, וכן נראה מהשמוש שהשתמשו בו במשמ׳ זו בשני המקומות המובאים בפנים.

[4]) בערב׳ טח׳א׳ b).

[5]) בערב׳ טח׳א׳ c), ועי׳ הערה לקמן. — [6]) מלה שנעלמה משמעתה האמתית כבר מהקדמונים. השבעים תרגמוה בשתי מלים שפרושן הוא מטוה של נשים, והוא תרגום זר ותמוה מאד. ובעלי התלמוד פרשוה במשמ׳ כליה, כליות: מי שת בטוחות חכמה אלו הכליות (ר״ה כו.), וכן התרג׳: בבוליין. וכעין זה גם הירונ׳ visceribus. הפשיטא: בכסיא, ורסע״ג: ות׳אק. המפרשים הקדמונ׳ שלנו, ריב״ג, רש״י, ראב״ע, רד״ק וכו׳ פרשו לפי התרגום והתלמוד במשמ׳ כליות, ועל פי פרוש זה השתמשו במלה טוחות כל הפיטנים במשמ׳ המחשבה הטמונה ונסתרה שבלב, כמו כליות בהמליצה חוקר כליות, עי׳ ערך ב. *טוּחַ, ב. *טוּחָה. אך אין שום ספק בדבר כי פרוש זה אינו אמתי, כי אין שום ענין לכליות ומחשבות כאן, שהמליץ מדבר קודם על הענן והגשמים והברקים, ואח״כ עוד פעם על השחקים והעננים, וכליות ומחשבות מפסיקים את המליצה היפה והנהדרה בלי שום צרך ובלי שום שיכות, ומחלישים את כח המליצה ועז יפיה. וכל כרכוריו של קניג (Kö.2,61) לישב מליצת המקרא בפרוש טחות ושכוי

---

a) طخف b) طخا c) طخاء

ישביב (איוב לח לג-לז). — ב) דבר לא ידוע ולא מובן, etw.ungewisses, unverständl.; chose incertaine inintelligible; uncertain: הן אמת חפצת בַטֻּחוֹת[1] ובסתם חכמה תודיעני (תהל׳ נא ח). — ועי׳ ב. ״טוּחָה.

טחו, ממנו מטחוי, ״טֶחֶו.

״טֶחֶו, ש״ז, מ״ר טְחָוִים, — כמו מטחוי: נראו רחוקים כשש מאות אלף טחוי קשת במנין (כרית מנוחה א).

***טְחוֹל**[2]**,** ש״ז, מ״ר טְחוֹלִים, — אבר בשרי דמי מהאברים הפנימים של גוף בע״ח, Milz; rate; milt: ניטל הטחול ניטלו הכליות ניטל לחי התחתון (חול׳ ג ג). דם הטחול דם הלב דם ביצים (כרית׳ ה א). קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן (ברכ׳ סא:). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים (שם מד:). כולן (כל הרצים של דוד) נטולֵי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (סנה׳ כא:). קרום שעל הטחול אסור (חול׳ נג.). אסרתי לך אשת איש התרתי לך את השבויה וכו׳ את הדם התרתי לך טחול (מד״ר ויקר׳ כב). הטחול יכון מכונו בצד השמאלי בתוך גוף האדם כספוג שהוא מלא מים קרים והוא עומד כאיש מלחמה בצד השמאלי להלחם בקרתו עם המוקשים הניצבים למולו בצד הימני שהם יכולים להמית בחומם (אסף הרופא 25). כי הטחול אויב הוא לכבד והוא כשוכן בתוך עיר מצור אשר נסגרו מבואותיה ואין לצאת ולבוא כי אם בשער אחד כן הטחול בזמן שהמים מגיעים אליו בעת צמאת האדם הוא שותה אותם כספוג (שם). כי כח הטחול חם (צ״ל קר) בקרח וככפור והוא מקום המרה השחורה (שם 4). ולולי חומם של כליות לא היה הגוף עומד מפני קרתו של טחול (שם). וטחול העוף עגול כמו עינב ואינו כטחול בהמה (רמב״ם שחיט׳ י י). — ״עשב הטחול, הוא חרול: ורפואה פרטית בו (במי שחלה בחלי הטחול) היא אורטיקה וקראו אותו ההמון עשב הטחול (ר״י להלון, אולה״ת ע ד).

״טְחוֹלִי, ת״ז, לנק׳ טְחוֹלִית, מ״ר טְחוֹלִיִּים, — של הטחול: ואעפ״י שהשחור יהיה לפעמים מן הכבד אך השחור הטחולי יתר חזק השחרות (קאנון ג יה א ה). — ובמשמ׳ ינגוע הטחול, חולה במחלת הטחול: הטחוליים שתבוא להם דיסינתיריאה טוב (פרקי אבוקרט ו מז).

טְחוֹן, ש״ז, — אבן הריחים: בחורים טְחוֹן נשאו ונערים בעץ כשלו (איכ׳ ה יג). — ״וכמו טַחֲנָה: שהיתה שם מרחץ אוֹ חנות אוֹ ריחיים וּבא חבירו ועשה מרחץ אחרת כנגדו או טחון אחרת אינו יכול למנעו (רמב״ם שכנ׳ ו ח).

***טָחוֹן,** ש״ז, — כמו טוֹחֵן: נתחלפה קופתו אצל הטחון אם הוחזק עם הארץ להיות טוחן שם באותו היום חושש (ירוש׳ דמאי ג כג ג). כשטוחנין הולך ישראל עם הטחון לשמור (הרוקח סי׳ רעג).

במשמ׳ סתרי המחשבות, אינם מועילים כלום. וכדי שיהיה גם פסוק זה במקומו ובהסכמה למה שלפניו ולאחריו צריך שגם בו תהיה הכונה לדבר מהדברים השמימיים והאויריים, וכבר הרגישו בזה קצת החדשים, וראה G. Hoffm. בשתי המלים טחות ושכוי שבפסוק זה שמות לשני מזלות, אך כבר השיגו אחרים על זה שאדות הכוכבים והמזלות מדובר בפסקה שלפני הפסקה המתחלת בפסוק הידעת, ובפסקה זו אין מקום לכוכבים ומזלות. וכדי להציל את יפי המליצה הנשגבה ושלמותה על כרחנו אנו צריכים לאמר כי גם בפסוק זה דבר המליץ על המטר והעננים, וכבר ראה זאת Duhm, Dillman ואחרים, ותרגמו קצתם עננים חשכים, ודוהם תרגם Federwolken, ר״ל העננים המתהוים מפתילי גליד ופרושים כמו מעטה דק על השמים. ומשמ׳ זו של מין ממיני העננים להמלה טחות היא האמתית בלי שום ספק, כי מלבד הכרת הענין והמליצה יש עוד ראיה מפורשת לזה מלשון הערבית החיה, שיש גם בה מלה זו בצורתה ממש כמו בעברית, היא המלה טח׳א׳ הרשומה בהערה למעלה, ופרשוה הערבים: אלטח׳א׳ אלשחאב אלרקיק אלמרתפע, יקאל מא פי אלשמא טח׳א׳ אי שחאב (לשאן אלערב), ובעבר׳: אלטח׳א הוא ענן דק גבוה, יאמרו אין בהשמים טח׳א ר״ל ענן. ויש בערב׳ עוד משקלים אחרים משרש זה במשמ׳ זו: טחוה, וגם טחיה, ואמר אללהיאני, אומרים מא פי אלשמא טחיה אי שי מנ אלשחאב, ע״כ, ובעבר׳: אומרים אין בשמים טחיה ר״ל שום דבר מן ענן. ומשמ׳ זו של טחות מעידה גם על שכוי שפרושה האמתי גם הוא כמו״כ ענן, עי׳ זה הערך. — [1]) במקום זה, הפרוש המקובל במשמ׳ מחשבה נסתרה מתישב, ויותר בדיוק הוא מחשבה או דבור לא ברור ולא מובן, ובמשמ׳ זו משמשת מלה זו בעצמה גם בערב׳: ומנ אלכלאם מא לא יפהם, ובעבר׳: ובנוגע לדבור (משמשות המלים טח׳א וטח׳יה במשמ׳) מה שאינו מובן. והוא נרדף ממש להמלה סתם, וכן תרגם הירונ׳ incerta, ואולי יותר נאות להפסיק הכתוב לא אחרי בטחות אלא, כמו השבעים והירונ׳, אחרי חפצת, ולחבר בטחות עם סתם שלאחריה.

[2]) בערב׳ טַחַאל a).

---

a) طحال

***טָחוֹף**[1], ת"ז, לנק' טְחוֹפָה, מ"ר טְחוֹפִים, טְחוֹפוֹת, — מגון דומה לאפר, grau; gris; gray : היו לו שני מינים של (גִזות) טחופות [2] ולבנות מכר לו טחופות אבל לא לבנות (חול' יא כ).

טָחוֹר[3], ש"ז, מ"ר טְחוֹרִים, טְחֹרִים,—א) בעין אבעבועות בפי הטבעת שגורמות מכאובים בעת הנקבים, hämorrhoid. Geschwülste ; tumeur hémorroid. -tumors : ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם טְחֹרִים [4] (ש"א ה ט). והאנשים אשר לא מתו הכו בַטְּחֹרִים (שם יב). יככה יי' בשחין מצרים וּבַטְּחֹרִים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח ז).— והשתמשו במלה זו הרבה בספרות הרפואית המאוחרת: ויצא האדם במידי צואתו כאשר יצא בימי קדם בימי שרותו בלא טחור ובלא מכאוב (אסף הרופא 143). על תחלואי הבטן והילוך המעיים והטחורים (שם 55). אז תכאבנה הכליות ויתגרו רוחות הטחורים לנגעי התחתוניות (שם 14). אם תחבוש הטחורים בקמח שעורים מולש בחלב בקר יסיר וישקוט ממנו הטחורים ועקיצתם (ראב"ע, ספ' הנסיונות ה ה). אמנם הטחור הוא בשר נוסף צומח ולפעמים יהי' בשר רך לבן אין בו כאב ולפעמים יהי' אדום או כהה חזק הכאב (קאנון ג ה ב ו). היותר טוב שיקשר בהדוק שרש הטחור בחוט משי או פשתן (שם יז א ג). ולפעמים תקשר מהרה בחוט קשירה באלכסון שישאר הטחור בחוץ (שם). והטחורים מתחלקים למין מהחלוקה הנראית אל היבלתיים ואל ענביים ואל תותיים (שם שם ב). דע כי הטחורים הם תוספות ובועות וצמחים בפי הנקב התחתון והוא בפי הרעי הנקרא בלשון חכמים כרכשא (שלמה בדרבי הרופא, כ"י, Magr. Berl. X,102). לרפאות הטחורים הישנים ולא ישאר אחד מהם סכנה (פרקי אבוקרט ו יב). והזיעה הקרה והפלצות והסערה הבאים מהקדחות יבא משם ויתילדו בהם הטחורים (מ' אלדבי, ב"א ד). ואמרו הרופאים

[1]) רק בעבר' במשמ' זו, ועי' הערה לקמן.— [2]) גרסת הערוך, וכן בב"י ר', וכן ברשב"א, ובנוסח' שחופות.

[3]) בסור' טחורא וטחרא, תרגם ב"ע אל-זחירה a) בערב', והוא יציאה בכאב בדם.— [4]) כך הקרי במקום עפלים בכתיב, וכן בכל המקומות המובאים כאן, זולתי ש"א (ו יא-יז), טחרי זהב גם בכתיב.

a) الزحيرة

שאם יהי' לו הטחורים פתוחים המקלחים דם שהוא דבר המצוי בבני אותה מדינה ויתרפא (שו"ת בשמים ראש רפ). — ב) "כנוי להמעי המחבר לפי הטבעת שממנו הרעי יוצא : עשה לו הטחור הוא מעי השרשור הנדבק בחור התחתון להוציא הגלל והדומן והצואה (ר"ש דונולו, תכמוני א).

טחח, ממנו טַח.

טַח, פ"ע, עת' יִטַּח,—טָחָה עינו, היתה עינו מכסה בדבר, היה דבר דבוק עליה ולא יכול לראות, verklebt s. : être couvert ; be covered : לא ידעו ולא יבינו כי טַח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (ישע' מד יח). —וכל"ג, "טָחָה העין מראות: הגבירה מדת התאוה על שאר מדותיו עד שגברה על השכל שנוצר עליו האדם וטחה מראות עינו ואבדו סימני חמודותיו (תו"ה, עבוד' ה' ב).—ב) *טַח[2]) דבר בדבר, נגע בו בבח, הקיש בו, knock against ; heurter ; anstossen : קורעו (את הבחל) שתי וערב וטחו בכותל (חול' קט:). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' יטוח ראשי אצבעותיו בכותל ויהא מיצן (ירוש' הור' ב מו ד).—ופעול *טוּחַ, טוּחָה בדבר, נוגעת בו: האשה יושבת וקוצה לה חלתה ערומה מפני שיכולה לכסות פניה בקרקע אבל לא האיש וכו' תרגמה ר"נ בר יצחק כגון שהיו פניה טוחות בקרקע (ברכ' כד.). ואסור לקרות קריאת שמע והוא מוטל ופניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה (רמב"ם ק"ש ב ב). ואסור למברך לברך כשהוא ערום עד שיכסה ערותו במד"א באיש אבל באשה יושבת ופניה טוחות בקרקע ומברכת (הוא, ברכ' א ט).

— הִפע', *הִטִּיחַ,—הִטִּיחַ בסלע וכדומה, כמו קל : היה חורש והטיח בסלע או בגדר (אהל' יז ב). אם הטיח צלוחיתו באבן חייב (ב"ק כח:).—והטיח ראשו בדבר: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו (ברכ' לד :). התחיל מטיח ראשו לכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד"ר בראש' ב). אפשר שהיה צדקיה רואה אחרים שהיו

[1]) בערב' טח' a), זרק ורמה.

a) طخ

מנקרין את עיניו ולא היה לו דעת להטיח את ראשו בכותל עד שיצאת נשמתו (שם איכ׳, על אלה). — ובהשאלה, הִטִּיחַ את האשה [1], בְּאִשָּׁה, בעלה: נתכוון להטיח בכותל והטיח ביבמתו וכו׳ (נתכוון להטיח בבהמה והטיח ביבמה וכו׳ (יבמ׳ נד.). מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאינה והביאוהו לב״ד והלקוהו (סנה׳ מו.). — והִטִּיחַ דברים כלפי פלוני, דבר עליו דברים קשים: אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית (ברכ׳ לא:). חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על יי׳ מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה (שם). משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל יי׳ אל תקרי אל יי׳ אלא על יי׳ (שם לב.). אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה (תענ׳ כה.). הודיעו הקב״ה (למשה) כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה ואעפ״כ הטיח דברים כלפי מעלה (מד״ר שמות ג). התחילה (הגר) מטחת דברים כלפי מעלה אמרה רבון העולם אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך והיום הוא מת (שם). מי שדורש המקרא הזה עושה לדניאל מטיח דברים כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך אין שונאו בעולם יותר מן הקב״ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו (שם ל). ואלו יפורש הדבר בספר יביא רבים לדבר בו ויטיחו דברים כלפי מעלה (מלמד התלמיד׳, והרא). שהיו מטיחין בדברי תפלות וגנות דברים כלפי מעלה (מעין גנים לאיוב א ז). — והטיח עלי: מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל מה עשה יונתן בן עוזיאל מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש בא עליו שמאי במקלו ותרמילו אמר לו שמאי אם אתה יכול להוציא את מה שמכרתי ומה שהקדשתי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי אמר (שמאי) הטיח עלי בן עוזיאל הטיח עלי בן עוזיאל (ב״ב קלד.). — והטיח עם פלוני, במשמ׳ התקוטט עם פלוני: אמרו לו (רֵעיו של איוב) יכול אתה להטיח עם מיכאל (תנחומא בראש׳ יג). — והטיח קוֹל: הטיח בגרונו קול כדי שישמע רב ספרא ויצא (רגמ״ה תמיד כז:).

*טָחִין, ש״ז, מ״ר טְחִינִים, — עדשים וכדומה טחונים ועשויים גריסים: כרשינין לעשות טחינין (תוספתא דמאי א כד). קטניות של תרומה אין עושין אותה טחינין (שם תרומ׳ י ב).

*טְחִינָה, ש״נ, מ״ר טְחִינוֹת, — שם״פ מן טָחַן: חביתי כהן גדול לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים ודוחות את השבת טחינתן [1] והרקדתן אינן דוחות את השבת (מנח׳ יא ג). לא הותרה טחינה בדרכה (ירוש׳ שבת ז י:). בשעת קטיפה טחינה והרקדה (פסח׳ יא.). קצירה וטחינה (סנה׳ סב:). — ועי׳ רֵחַיִם, הפעלים והשמות השיכים למלאכה זו. — ובענין העכול במעים: ויאמץ כח הטחינה במעים אשר אחר הרחים (ר״י תריוי, איתיאל ב). — ופעולת השִׁנים על המזון: אח״כ טוחן אותו (את המזון) הבטן יותר מן הטחינה שטחנו אותו השנים בתחלה (תו״ה, הבחינה ה). — ובהשאלה בלשון נקיה לבעילה: אין טחינה אלא לשון עבירה וכן הוא אומר תטחן לאחר אשתי מלמד שכל אחד ואחד הביא לו (לשמשון) את אשתו לבית האסורים כדי שתתעבר הימנו (סוט׳ י.).

*טחל, ממנו *טְחוֹל, ״טָחַל.

״טָחַל, — קל לא נהוג.

— פע׳, ״מְטֻחָּל, — נגוע במחלות הטחול: כל המטוחלים והמפולגים נגע פרלסיאה אשר שבתו צרדיהם מצד אחד (אסף הרופא 126).

— הפע׳, ״הֻטְחַל, מוּטְחָל, כמו מטוחל: וכאשר יהי׳ בשתן כעלוקה אדומה והחולה מוטחל יצטמק טחולו (קאנון א כ ג ו). ונקרא המוטחל מי שיהיה בטחולו קשי אם לעובי עצמו ואם שלא יגיע הגעת המורסא וכו׳ (שם ג טו ב ג). אמר אבוקרט אם ימצא המוטחל כאב פנימי הנה הוא יותר בטוח (שם).

״טַחְלַב [2], ש״ז, — ירוקה שעל פני המים, Wassermoos, moss : mousse verte : וטחלב שהוא ירוקה שעל פני המים (ספ׳ רפואות, כ״י פלורנץ).

״טַחְלַבִּי, ת״ז, מ״ר טַחְלַבִּיִּים, — של טחלב, מטבע הטחלב: פרוחים בלתי טובים כביציים ר״ל מיני הביצה והטחלביים ר״ל מיני עדשי המים

---

[1]) כן גם בערב׳: טח׳ אלמראה, ג׳אמעה.

[1]) כך במשנ׳ שבגמ׳, ובכ״י טחינה והרקדה, ובמשנ׳ שבמשנ׳: טוחנן, טחונן.

[2]) בערב׳ טַחְלַב a), אך לא ידוע מקורו לנכון.

a) طحلب

(קאגון ג א א ט).

טחן[1], ממנו טְחוֹן, טַחַן, טַחֲנָה, *טָחוֹן, *טְחִינָה, *מַטְחֵן.

טָחַן, פ״י, טָחֲנוּ, יִטְחַן, טַחֲנִי, טָחוֹן, — טָחַן חִטִּים וכדומה ברֵחים, דקק אותם בין אבנים סובבות זו על זו ועשה מהם קמח, mahlen; moudre; to mill: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדכה (במד׳ יא ח). קחי רחים וְטַחֲנִי קמח (ישע׳ מז ב).—ובתו״מ: הבורר והטוחן והמרקד והלש והאופה (שבת ז ב). אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה (כתוב׳ ה ה). כברה לכבור בה חול הֵיתיים לטחון בה סממנין (ירוש׳ שביע׳ ה לו.). שכן דרך הכהנים להיות טוחנין מדומע לתוך בתיהן (שם ערל׳ א סא:). ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן (מו״ק יב:). טוחנין במועד לצורך המועד (שם). המוליך חטים לטחון ולא לתתן ועשאן סובין (ב״ק לט:).—ובמשמ׳ כתת דבר לרסיסים דקים, zerstossen; pulveriser: ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש וַיִּטְחַן עד אשר דק (שמות לב כ). ואכת אתו טָחוֹן היטב עד אשר דק לעפר (דבר׳ ט כא). —וזיתים וכדומה: אף טוחן הוא (הזיתים) בבית הבד ומכניס לבודידה (שבי׳ ח ו). שלשה זיתים הן ובהן שלשה שלשה שמנים הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש וכו׳ חזר וטחן וטען זה שלישי (מנח׳ ח ד). דורכים את עבטו (של האבל) וזולפים את יינו וגפים חביותיו וזיתיו הפוכין ושנויין טוחנן כדרכן (ירוש׳ מטק׳ ב א). וכונסו (את הזית) לבית הבד וטוחנו בריחים זנותנו בסלין ושמן היוצא ממנו זה היה ראשון (מנח׳ פו.). —והקֵבה את המזון: קנה מוציא קול ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן (ברכ׳ סא:). שהמאכל הולך אל הבטן אל תעלה מוכנת על קו ישר אין בה עקום ולא עוות והוא הושט אח״כ טוחן אותו הבטן (חו״ה, הכתיב׳ ה). — והשנים את המזון: ואם יאכל האדם במהרה ולא יטיב לטחון מאכלו בשיניו כי ימהר לבלענו טרם יטחון בטוחנותיו גם זה מוקש גדול הוא בכל הגוף (אסף הרופא 13). — ובמליצה: הרואה את ר״ל בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה (סנה׳ כד.). צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו ועקרן שמשון וטחנן זה בזה (סוט׳ ט:). — ובמליצה ללמוד: רבי שמעון טוחן הרבה ומוציא קימעא וכו׳ ומה שמוציא אינו מוציא אלא סובין (גיט׳ סז.). — ובהשאלה, טָחַן פניו של פלוני, התנהג אתו בקושי, העליבו, חמסו: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תִּטְחָנוּ (ישע׳ ג יה).—*טחוני פנים, ואמר המליץ: כי לא נכון להוכית מרי נפש ולא לגעור בדוי לבב ולא לדחוף טחוני פנים כי במצוק ידברו ובמרירות יביעו (אגר׳ מנח׳ לחסדאי).—ובהשאלה להאשה הנבעלה: אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי תִּטְחַן[1] לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין (איוב לא ט-י).—והאיש הבועל: ואדני זקן רב יהודה אמר טוחן ולא פולט (מד״ר בראש׳ מח). יש לך אדם טוחן ואינו פולט (פסיק׳ זוט׳ מה עג).

—נפע׳, *נִטְחַן, — שטחנו אותו: אין נותנין חיטין לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (ירוש׳ שבת א ד). טחנו (את הלוז שבשדרה) ברחים ולא נטחן שרפו באש ולא נשרף נתנו במים ולא נמחה (מד״ר בראש׳ כח). החטים צריכים להטחן והחרדל והתרמוסין צריכין להמתק (שם אסת׳ א א). כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תיקון וכו׳ החיטין צריכין ליטחן אפילו אדם צריך תיקון (פסיק׳ רבתי כג).

—הפע׳, *הִטְחִין, — עשה שיטחן: יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא (קדוש׳ לא.). סימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו הוא מטחינו בריחיים (ב״ק פה:). לכשיזקין מטחינו ברחיים בשבת (ע״ז טז.).

טַחֲנָה, ש״נ, — שה״פ, כמו *טחינה: וסגרו דלתים בשוק בשפל קול הַטַּחֲנָה (קהל׳ יב ד).—והשתמשו במלה זו במשמ׳ זו: ויש לי אבן טחנה שטוחנין בה עפר הזהב והכסף ומטה של עץ הנקראת דכה (תשו׳ הגא׳, הרכבי 186). — ובמשמ׳ אבן הרחים: בפלח תחתית רוצה הטחנה התחתונה מפני שהיא בקע העליונה (הפרש׳ לריב״ג, פלח).—ומצוי השמוש במלה זו בספרות החדשה במשמ׳ בית רחים, בית מוכן לטחינה.

***טִיֵּב**, טייב, פ״י, בכנ׳ טִיַּבְתִּי, טִיְּבָה, — עשה טוב, ובפרט טִיֵּב את האדמה, התקין אותה בחרישה

1) בערב׳ טחנ a).

a) طحن

1) אמרו בגמ׳ (סוט׳ י.) כי הכונה בפעל זה

כראוי לזריעה, d. Feld meliorieren; meliorer le sol improve a field : מ י י ב ה (את השדה) ומת בנו מותר לזורעה טייבה ומכרה אסור לזורעה (ירוש' שבי' ד לה:). ט י י ב בזמן זה מהו (שם). —ואמר הפיטן : זבדני זבול ארמון, טַיֵּב יושבי אמון, בפלת הרמון (יוצ' א' פסח, אהכון). טַיֵּב מאורות אחד להמעט זמן, טבעו יצא להתחדש נאמן (שבת אחר שבוע', אדיר). טירתך הושמה לעיים, טַיְּבָהּ בחומות בנוים, כי טוב חסדך מחיים (סלית' צו"ג, אורך).

— נִתְפע', נִטַּיֵּב, נִטַּיְּבָה,—שֶׁטִּיבוּ אותה: שדה שנקוצה תזרע במוצאי שביעית ש נ ט י י ב ה או שנדיירה לא תזרע (שבי' ד ב). שדה שנטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלין (שם). שדה ש נ ט י י ב ה אין מקיימין אותה בשביעית איזו היא שדה ש נ ט י י ב ה כל שבני אדם חורשין חמש והוא חורש שש (תוספתא שם ג י).

*טִיבָה, עי' *טִיבוּת.

***טִיבוּת,** ש"נ,—סגולת מי שמֵטיב: מ ט י ב ו ת ן[1] של (אלילים) קרובים אתה למד מה ט י ב ו ת ן של רחוקים וכו' כך אוכלת (העבודה זרה) כך שותה כך מ ט י ב ה כך מריעה (סנה' סא:).

***טִיגָן[2]),** ש"ז, מ"ר טִיגָנִים,—מחבת שמטגנים בה, Tiegel poêle ; sauce pan : מיד נטלוהו ונתנוהו בתוך ה ט י ג ן וטגנו אותו (פסיק' רבתי מג). כגון ט י ג ן של חרס שאופין עליו עוגות (ר"ת פסח' ל:).—ומ"ר : היורות ומחמי חמין ו ה ט י ג נ י ן והקומקמיסין מדיחן ברותחין (תוספתא ע"ז ח-ט ב).

***טיד[3]),** ממנו *טַיָּד, *טִיד.

***טַיָּד,** ש"ז, מ"ר טַיָּדִים, טיידים,—מליץ טוב, מדבר בזכות אדם, Verteidiger; défenseur; defender: כל ימיהם של ישראל לא היה להם ט י י ד י ם[4])

לבעילה, וכן משמש פעל זה בכונה זו גם בערב'.

[1]) כך בנוסח', ובערוך טיבתן, וכן בילק' (ראה, רמז תתפ"ו), וכן ברש"י דפוס שונצינו.

[2]) מיונית , אבל כבר נתאזרח זה השרש גם בלשונות השמיות, בארמ' וסור' וגם בערב' ששאלתהו מארמ', ומצוי מאד בספרות הארמית, ונבנה ממנו גם פעל.

[3]) אולי כמו בערב' טודa), ועי' הערה לערך *טדי.

[4]) העיד בעל פסקי תוספות למדות א ג כי השם טַיָּד

a) طود

טובים כמשה ואליהו (מִפְּרִש המחזור, כשם מדרש).

***טִיד[1]),** פ"י, טַד, עת' יָטִיד, יְטִידוּךָ,—טָד אותו, הללו, פארו ורוממו, verherrlichen ; glorifier; -fy : כי טפסרי טוהר בטעמם י ט י ד ו ך [2]), כי יודעי יראתך ביחולם ייחדוך (יוצר יוה"כ, כי אדוקי).

***טִיּוּב,** ש"ז,— שה"פ מן טַיֵּב : איזהו ה ט י י ו ב כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שתי פעמים (ירוש' שבי' ד לה.).

.טִיּוּל, ש"ז, מ"ר טִיּוּלִים, — נהוג בעתונים ובדבור העברי בא"י.

טִיחַ, ש"ז, — מה שטחים על כותל וכדומה, Tünche plâtre; plaister : והנה נפל הקיר הלא יאמר אליכם איה הַטִּיחַ אשר טחתם (יחזק' יג יב).—ובמשנה : בית שחצצו בקנקנים וטח בטיח אם יכול ה ט י ח לעמוד בפני עצמו (אהל' ו ב).

***טִיחָה,** ש"נ,—שה"פ מן א.טוּחַ : שניהן חולצין שניהם קוצעין שניהן מביאין את האבנים אבל הוא לבדו מביא את העפר וכו' אין חברו מיטפל עמו ב ט י ח ה (נגע' יב ו). והנה הוא רואה תחת החומה בור אחד ואבן גדולה עליו והיא היתה מטוחה ב ט י ח ה של סיד ויתצו את ה ט י ח ה ויגוללו את האבן מעל פי הבאר (יוספון ג). הרי הן כחותם אחד ו ה ט י ח ה או הקשירה חותם שני (רמב"ם מאכ' אסור' יג ח). — וברפואה : ושירפא המקום שסביבו (סביב המורסא) בסמים מנגבים ויהיו קצתם ט י ח ו ת וקצתם תחבושות (קבוצ' גליגוס ב, כ"י פריז). ובאשר עשינו רפואות משלשלות והרקנו החולה בקלוחים ובבניסת המרחץ אזי נשוב אל ט י ח ו ת ומשיחות מחוץ (מ' אלדבי, ב"ת ז). ואחר כן נעשה ט י ח ו ת על הסדיקות מחוץ (שם).

טִיט, ש"ז,—חֹמֶר, עפר מעורב במים, Lehm; argile loam : ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו

היה רגיל בדבור בבית ראשי הגולה במשמ' פיטן : הני ט י י ד י ופיוטי רגילי בהו קמי ריש גלותא. ע"כ. וכל זה אולי מהמשמ' העקרית של טוד במשמ' גבה ורוממות.

[1]) עי' הערה שלקמן. — [2]) כבר אמר המפרש הקדמון להמחזור וז"ל : לא ידעתי מהו יטידוך אך שמעתי אומרים שהוא לשון שער, שער הטדי בלשון המשנה ופתרון יטידוך יבאו שעריך פי' אחר מצא הרב זצל"ה בשם הר' יהודה מפריש מפוז ומכרכר תרגום ירוש' טרויי ופיוטוי. ע"כ. ועי' הערה לערך טַיָּד עדות בעל פסקי תוספות. וכבר הבאתי בהערה לערך טדי השרש הערבי

בְּטִיט (ירמ׳ לח ו). הצילני מִטִּיט ואל אטבעה (תהל׳ סט יס). ויבא [1]) סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע׳ מא כה). ויגרשו מימיו (של הים) רפש וָטִיט (שם נז כ). מי מצור שאבי לך חזקי מבצריך באי בַטִּיט ורמסי בחמר (נחו׳ ג יד).— וטִיט חוּצוֹת: ואשחקם כעפר ארץ כְּטִיט חוצות אדקם ארקעם (ש״ב כב מג). עתה תהיה למרמס כְּטִיט חוצות (מיכ׳ ז י). ותצבר (צור) כסף כעפר וחרוץ כְּטִיט חוצות (זכר׳ ט ג). כגברים בוסים בְּטִיט חוצות במלחמה (שם י ה).— ובתו״מ: אין שורין טיט ברשות הרבים ואין לובנין לבנים אבל גובלין טיט ברה״ר (ב״מ י ה). מקוה שיש בו מ׳ סאה מים וטיט וכו׳ באיזה טיט אמרו בטיט שהקנה יורד מאליו (מקוא׳ ב י). המסנק את הטיט לצדדין ומשכו ממנו שלשה לוגין (שם ו). השלג והברד והכפור והגליד והמלח והטיט הנרוק (שם ז א). הטביל בו את המטה אעפ״י שרגליה שקועות בטיט העבה (שם ז). טיט הנרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו (ירוש׳ ברכ׳ ז יא.). בבסא שרגליו משוקעות בטיט (שם שבת ג ו.). טיט שעל גבי מנעלו מגררו בגב סבין (בבלי שם קמא.). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה (תעני׳ יט:). לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה הציץ המלך וראה אותו א״ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי (מד״ר בראש׳ ל). בנוהג שבעולם פועל עושה עם בעה״ב ע״י שהוא מגבל עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו (שם במד׳ י). והלך הסייד לסידו ויוצר לטיטו נפח לפחמו (שם קהל׳, בכל עת).— טִיט הַיָּוֵן: ויעלני מבור שאון מִטִּיט היון ויקם על סלע רגלי (תהל׳ מ ג). והמלמולין וטיט היון וטיט היוצרים וגץ יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות (מקוא׳ ט ב). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח וכו׳ ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה (תוספתא שם ו יב).— ואחד ממדורי גהנום: המדור הד׳ נקרא טיט היון שם נדונים אותם גסי הרוח וכל אותם העונים עזות לעניים (ראב״ע חכמה, היראה יג). היכל ד׳ הוא הנקרא טיט היון ונקרא בנגד זה יצה״ר אבן מכשול היכל זה נקרא חובה מטעם שהוא בנגד היכל זכות (שם). האש של בור שחת היא חזקה ס״א מן האש של טיט היון האש של טיט היון

טוד במשמ׳ גבה ורוממות.

[1]) יש מגיהים ויב״ס.

היא חזקה ס״א מן האש של שערי מות (ספ׳ רזיאל לה:).— טִיט ארמני: ומי שיפחד מהגרידה יקח טיט ארמיני במי הרמונים (קאנון א ד ה).

טִיֵּט [1]), טייט, פ״י, פת׳ יְטַיֵּט, יטייט,— שטב הכתוב בקו או ב קודות של דיו על פניו, durchstreichen, raturer, biffer; to erase: ואפילו טייטוהו בדיו פסול (טוהו״מ מה ו). וכיצד יעשו יטייטנו בדיו (שם יא).

טִיטִי, ת״ז, מ״ר טִיטִיִּים,— של טיט, מטבע הטיט: ואמנם התחלקות הארצות בעפר כי קצתם יהיו טיטיי מזוקק וקצתם סלעי וקצתם חולי (קאנון א ב ב ח). ולא כל זוחלים מגולים אבל אשר מקומותם טיטיים (שם שם יו). כי המימות אשר מקום הזלתם טיטיי יותר טובים מאותם אשר הם נוזלים על האבנים כי הטיט מנקה המים (שם). הנערים והחולים וחלושי המזג הנרתעים אחור מפני הקור או החום או הגשמים וסכנת הדרכים הטיטיים (הקד׳ פי׳ בה״ש לר״י דון יחייא).

***טיל** [2]), ממנו *טִיּוּל, *טַיָּל, *טָיָל.

***טִיֵּל** [3]), א) פ״ע. עת׳ יְטַיֵּל, יטייל,— הלך הנה והנה בחוץ, בשדה כדי לנוח, לשאף רוח צח, spazieren, se promener; to walk: ונקה המכה שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק ת״ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא (מכי׳ משפט׳ ו). שהראהו (הקב״ה למשה) גן עדן וצדיקים מטיילים בו (ספרי דבר׳ שנז). מה עשה המלך נטלו (להפועל שעבד היטב) והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). רבן גמליאל ברבי ירד לטייל בתוך חצירו בשבת ומפתח של זהב בידו וגערו בו חביריו (שם שבת ו ח.). מעשה בשמעון בן קמחית שיצא לטייל עם המלך ערב יו״כ עם חשיכה (שם הור׳ ג מז ד). אמר (ר״ג) לשואל (ששאל אותו על נדרו)

[1]) בגמ׳ בארמ׳: דמטייט ליה (ב״ב קסג.). והביא הערוך גרסת ס״א דמדיית, ופרש: עושה נקודין של דיו. אך נראה כי זו גרסה עפ״י סברה מהשם דיו, והגרסה האמתית היא טייט בשתי טיט. ואין לו חבר בשאר הלשונות, ולא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן טיט, אך זה דחוק, כי עקר הכונה בפעל זה העברת קו או נקודות בדיו על פני הכתוב.

[2]) עי׳ הערה להערך.

[3]) אולי באמת פעל זה נגזר מהשם טולא בארמ׳ במשמ׳ צל, ר״ל ישב או הלך בצל.

טיל עמנו עד שנפיג את יגיננו (שם פ"ו ה מ.). והיו ישראל אוכלין ושותין והיה אחד מהן יוצא לטייל בשוק וליקח לו חפץ וכו' (שם סנה' י כח ד). אמבטיאות של כרכים מטייל בהן ואינו חושש (שבת מ.). ופוקקין לה זוג בצוארה ומטיילת עמו בחצר (שבת נג.). לא יטייל אדם על פתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד (ערוב' לס.). אוכל ושותה ומטייל בסוכה (סוכ' כח:). והיה (ר"א) רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמח שמחה גדולה (תענ' כ.). היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו וכו' אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריך (שם:). חוזר בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן (סנה' קב.). למי שמהלך עם המלך ראה ליסטין הגית את המלך וטייל עם הליסטין כשחזר אצל המלך אמר לו המלך לך עם אותו שטיילת עמו שאי אפשר לך שתלך עמי (מד"ר במד' כ). רבן גמליאל היה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו (שם ויקר' לז). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית הכנסת ביום הכפורים שחל להיות בשבת (שם רות, לימי הלילה). והיו הפקחין מטיילין על פתח פלטין של מלך (שם קהל', ככל פת). מעשה בחסיד אחד שירד לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך (פסיק' רבתי כג). ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו (רמב"ם דעות ד ג). — ואמר הפיטן: השב ידידך למשתך וללון בצלך ולטיל בסגת גן ודדיך (ר"א קליר, קינ', ליום לפירת). — טיל בפרדס, בהשאלה במשמ' למד החכמות: שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר (רמב"ם יסוה"ת ד יג). — ובמשמ' בדיחות הדעת ותענוג: המשוררים לטייל לפני המלך וכו' הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל (פירו' לרמב"ם, דסי"ב ט יח). אמרתי להם בבעו מנכון תשבו עמי אטייל עמכם בדברים וכו' והיינו יושבים בפתח הפונדק בך לטייל בדברים (אגר' רמב"ם נפס, REJ 1882,174). והאנשים מורים תמיד בקשתות אל השערה ולא יחטיאו או מתאבקים זה עם זה לטייל והם ציידים [1]). ובתוך היער מקוה מים באים מנהר חדקל ובשעה שירצה לטייל עצמו בו ולשמוח ולשתות צדין לו עופות וחיות ודגים (מסע' ר' בנימין 50). ושם ספינות למלך מצופים זהב וכסף ויבא בהם

[1]) נשמט המראה מקום.

המלך לטייל לנפשו ונשיו (שם 101). או היו (אנשי קריטה) נלחמים ביניהם לטיל[1]) כעם ערוך מלחמת (יוסף הכהן, תליב גבולות ג ד, כ"י ברלין). — ב) °פ"י, טיל את פלוני, נהגו לטיל: ור' יהודה נשיאה לצורך גופו ולצורך מקומו (הוציאם) כגון לטייל בהם את התינוק או שאר ענייניו (תוספ' ערוב' סט.).

— התפ', °התטיל, הטיל: ולא תמצא תומת במדינת תעמוד נגדך שלא תוכל לכבשה ולהכנס במדינה ולהתטייל בה עם הרואים פני המלך והמדברים עמו (ר"מ גרבוני, מו"נ פג ה). ויקר להם מקרה העתים, להטייל בארץ החתים (ספ' כמוס' לר"ו בן ספד' לג).

*טַיָּל, ש"ז, מ"ר טיילים, — מי שדרכו לטיל תמיד, מי שהולך בטל, idler ;désœuvré ;Müssiggänger:

הטיילין[2]) בכל יום הפועלים שתים בשבת (כתוב' ה ו). שמקצת העם אינם בעלי אומנות אלא בטלים כל ימיהם כגון הטיילין ושובתי קרנות שכל ימיהן שובתין ממלאכה (כמ"ג, לאוין סב).

א. *טִין[3]), ש"ז, ובצורה ארמית טינא, ש"נ, — כמו טיט: עד כמה היא מתלפת עד שלשה ימים במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (תוספתה כלא' ה יו). קפר קושה לה טינא והיא גדילה מחמתו (ירוש' כליפ' ב לג ד). הרי זה שותלו (את הקלח) במקום הטינא אבל לא במקום הגריד (שם תלה ה נז ג). אסור לישב על גבי טינא ביום הכפורים אמר רבי יהושע בן לוי וב טינא מטפחת (יומ' עח.). — ומ"ר °טינים: ואשר ראיי שתבינהו שכל הטינים וכו' וזולתן מן הטינים כאשר נעשה מהן כלים כל זמן שהן נאים ולא נקלו באויר הנה הן כלי אדמה ולא יקבלו טומאה (פי' המשנ' לרמב"ם, כלים ב ה). — ובהשאלה, טינא היתה בלבו, העלה לבו טינא, היה בלבו, או נולד בלבו רגש של תרעומות על פלוני: טינא היתה בלבם (תענ' יט:). כי העלה לבם של תלמידים

— [1]) כך נקוד בגוף הכ"י.

[2]) ושאלו בגמ' (שם סג.): מאי טיילין אמר רבא בני פירקי וכו' כגון רב שמואל בר שילת דאכיל מדידיה ושתי מדידיה וגני בטולא דאפדניה ולא חליף פריסתקא דמלכא אבביה כי אתא רבין אמר כגון מפנקי דמערבא.

[3]) בארם' טינא, בערב' טינa).

a) طين

טינא לאמר הלא טוב לנו לשמוע מפי חכמי הנוצרים (ר"י פרובינצלו, שו"ת בלמוד החכמ').—והעלה לבו טינא, במשמ' נולד בו רגש של תאוה לאשה וכדומה: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא ובאו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל (סנה' עה.).

ב.*טִין, עי' *טַנֵּן.

***טִינָה**, ש"נ,—כמו טִין, טִינָא: מוליכין טינה אצל טינה וסריות אצל סריות (ירוש' קדוש' ג סה.). הנמלה הזו שלשה בתים יש לה ואינה כונסת בעליון מפני הדלף ולא בתחתון מפני הטינה אלא באמצעי (מד"ר דבר' ה). ואחר פטירתו העלה טינתם שרטון עד שהומלך די אלפונש (ספ' יוחס' ד). — ובמשמ' תרעומות וטענות: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קוראין אותן מפני טינת המינים שלא יהו אומרין אלו לבדן נתנו למשה בסיני (שרידי הירושלמי ברכ' א).

:טִיסָה, ש"נ, — שה"פ מן טוס: זרע בכורי פתרום מחצת בחצי הלילה, חילם לא מצאו בקומם בלילה, טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה (יוצ' שבה"ג, אז רוב נסים). יש לשתי טיסות טסים עולם, ויש לטיסה אחת עפים עולם, וכל אחד ואחד במחנהו נעלם (סלוק שבת שקל', או ראית).

:טִיעָה, ש"נ,—מ"ר טִיעוֹת, — כמו נטיעה, שה"פ מן נטע: טיעת הוצב גבעות וצורים, יולדו בו מראש צורים, כיושבי נטעים המה היוצרים (ר"א קליר, מוס' א' ר"ה, אפד). טיעת רבעי עברי לנכרי בממכריו, חצוצרות להריע למסע הבריו (אזהר' ר"א הזקן, אמת יהגה חכי). חדוש פני אדמה, טיעת עצי נשמה, יקבים וקמה, כרמים ושקמה (הושענ', אדם ובהמה). רחם עדת קהל מקשטים, טיעת שנים עשר שבטים (סלית' ב עי"ת, איתן). טיעת מטות שנים עשר, מזג מהם אל יחסר, ידידות משכנותיך תביאם, בהר נהלתך תטעם (סלית' ד' עי"ת, אזרחי). טלול הקריש, טיעתו תשריש, טמונים להגריש (יוצ' שבת בראש', אל נשא).—ומ"ר: חשר טללים וגשמים, טיעות מגדל וצמחי תלמים, יוצר ובורא כל הנשמים (ר"א קליר, א' שבוע', אתו מלות). חשרת מים למלאות רקים, טיעות לרוות ויורקים (מוס' החדש, הנה זה בא).

א.***טִיף**, ש"ז,—תושבת לכירה, Basis; base: כירה שניתנה על גבי הטיף של אבן וכו' אם נוטלת כירה והטיף עולה עמה חיבור וכו' אם מטה את הטיף וכירה עומדת הרי זה חיבור (תוספתא כל' ב"ק ה ד).

ב.***טִיף**, ש"ז,—חקוי קול המים כשנופלים טפה טפה: מי טיף טיף אין בו משום גילוי (ע"ז ל:). קמח שנפל לתוכו הדלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חמץ אמר רב פפא והוא שעושה טיף טיף [1]) (הלכ' פסוק', פסח). שתן מעט ויצא טיף טיף רע (ספר השתנים, כ"י ברלין).—°ובמשמ' טפה: תרים תם יה נעלם, תרים תם תוריד לו טיף טל (רני ושמחי, יוטל עם אל).—ובהשאלה לשביב אור הברק: יראך טיף ברקים המבריקים לדעתך, יאמרו הננו בהשתלחם עשות משמעתך (יוצר יוה"כ, יראך). — ועי' *טִף.

ג.**:טִיף**, ש"ז, — שה"פ מן הִטִּיף, במשמ' דבור: זעם מרבה ועצב ממהרת, חמת גבר ושנאה מעוררת, טיף נפת בשפתיה מדברת, יום אחריתה כלענה ממררת (יוצ' ב שבוע', את כסילות).

טיפה,— עי' טִפָּה.

טיפוח, — עי' טִפּוּחַ.

טיפול, — עי' טִפּוּל.

***טִיר**, ש"ז, מ"ר טִירִים,—כמו טִירָה: ערים ולא טירים ערים ולא כרכים ערים ולא כפרים (ספרי דבר' קפ). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכים גדולים אלא עיירות בינוניות (מכות י.).

***טַיָּר**[2]), ש"ז, מ"ר טַיָּרִים,—חכמת הַטַּיָּר, החכמה להגיד עתידות לפי מעוף העופות: מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים במזל וערומים בטייר (פסיק' דר"כ, פרה ד, מד"ר במד' יט, תנחומ' חקת יא). יודעין במזל וקוסמין בעופות ובקיאין בטייר (מד"ר קהל', כל זה).— ומ"ר טַיָּרִים, טיירין: כי עוף השמים יוליך את הקול אמר ירמיה בן אלעזר זה העורב וחכמת טיירין [3]) (מד"ר ויקר' לב).

---

[1]) המקור בגמ' (פסח' לט:) בארמ': אמר רב פפא והוא דעביד טיף להדי טיף.

[2]) מלשון ערב' טיר a), עוף, וטאיר b), דבר שעל פיהו אדם מגיד עתידות, וטירה c) חכמת הגדת עתידות. —[3]) גרסת הערוך, ובנוסח' טאיירין.

a) طير b) طاير c) طيرة

טִירָה[1], ש״נ, מ״ר טִירוֹת,—א) ישוב של אהלים יחד, Zeltlager; camp de tentes; camp of tentes: אלה הם בני ישמעאל ואלה שמתם בחצריהם וּבְטִירֹתָם[2] (ברא׳ כה יו). ואת כל עריהם במושבתם ואת כל טִירֹתָם שרפו באש (במד׳ לא י). לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טִירוֹתֵיהֶם בך ונתנו בך משכניהם (יחזק׳ כה ד). תהי טִירָתָם נשמה באהליהם אל יהי ישב (תהל׳ סט כו).—ב) כעין גב פחות או יותר גבוה בנוי באבנים וכדומה, Erhöhung; éminence; elevation: אם חומה היא נבנה עליה טִירַת[3] כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה״ש ח ט). ומבשלות עשוי מתחת הַטִּירוֹת[4] סביב (יחזק׳ מו כג).—ובפרט *טירת התנור, כעין דוכן לפני התנור לשים עליו הלחם: טירת[5] התנור בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים (כלים ה ג). שלש אבנים שחברן זו לזו וכו׳ ולא חיברן לתנור הרי הן כטירה חפר בארץ ועשה להן טירה טהורה וטירת כירה טהורה (תוספתא כל׳ ב״ק ד ג). וטירת התנור והוא המקום הבנוי בצידו שמניחין בו את הפת בעת רדייתה (רמב״ם כלים יז ז).— ג) ״היכל[6], Palast; palais: טבעו טירותי ופי צר דמם, וכל עובר עלי שרק ושמם (ר״א קליר, קינ׳, איכה אכפתו).

---

[1]) דעת בעלי הלשון כי נגזר שם זה משרש טור במשמ׳ הקיף, אך אין זה מחוּור.—[2]) פִּרשו הקדמונ׳ היכל. אך מלשון הכתוב וגם מהשם *טיר הקודם נראה יותר דעת החדשים כי הכונה בו ישוב של אהלים.—[3]) גם מלה זו פרשו קצת הקדמונ׳ במשמ׳ א. ורד״ק פרש כותל. והחדשים פרשו קשוט על החומה. ולי נראה כי טירה זו היא כמו הטירה שבמשנה.—[4]) כבר פקפקו בפרוש מלה זו הקדמונים. ת״י: מלרע לנדבכיא, פרש טירה כמו נדבך. וכן ריב״ג ורד״ק, אך אין זה מוכרע.—[5]) אמר רה״ג: כמין חצר שעודפת חוץ לכירה ושמה טירה כמו שאמר בחצריהם ובטירותם. ע״כ. וכעין זה הרמב״ם אמר וז״ל: ויעמל בין ידי אלתנור מוצ׳ע מבני מחיט בחיטאן יג׳על פיה אלח׳בז ענד ח׳רוג׳ה מן אלתנור יתסמי ד׳לך אלמוצ׳ע טירת התנור תשביה באלקצר מן קולה בחצריהם ובטירותם,—ובעבר׳: ויעשו לפני התנור מקום בנוי מוקף בכתלים להניח בו הלחם בעת יציאתו מהתנור וזה המקום יקרא טירת התנור שמדמין אותה להיכל מאמרו בחצריהם ובטירותם. ואין זה פרוש מקובל, אלא סברה עפ״י השם טירה שבמקרא. אך מעצם דברי המשנה והתוספתא נראה ברור כי עקר הכונה בהשם טירה הוא כעין שטח גבוה קצת לפני התנור. וכן הרמב״ם בהלכותיו. — [6]) עפ״י פרוש הקדמונ׳ להשם טירה שבמקרא.

אשרי עין ראתה הוד היכל והדרתו, והכבוד מחופף כמלך בתוך טירתו, והכהן מביא כף ומחתה ביקרתו (רסב״ג, מוס׳ יוה״כ, אשרי עין). אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכבוד מחופף בעטרה על ראש מלך (שם). קבץ נדחי עמך מטביעתם, ראה יושבי שלוה בשקוץ טירתם, רחומיך חטא מכל טומאתם (מנח׳ יוה״כ, אבינו מלך). טירת מצוקי נעזוים, תואר איתני חרוזים (יוצ׳ בחוהמ״פ, אהוביך). טבע ערוך מקדמונים, טירתו מהלך אלפים ומאה שנים (שבת ה׳ אחה״פ, אגורה). — ואמר המשורר: בואי עפרת טירות אלי כי כל נ׳עם בימינך בא (רמב״ע תרשיש ב י). טירת ששוני על עוני חרבה, וברב יגונותי במדבר נצתה (ר״י חריזי, הענק ג).

טירוף,— עי׳ טֵרוּף

*טֵית[1], ש״ז, מ״ר טֵיתִים,— שם האות ט: אלף דלת חית טית ריש מם תיו (ירוש׳ מע״ש ב נה:). כתב לאלפים עיינים וכו׳ לטיתים פיפים ולפיפים טיתים לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים ((ספרי דבר׳ לו). הרואה טית בחלומו סימן יפה לו (ב״ק נה.). מצא כלי וכתוב עליו קוף קרבן מם מעשר דלת דמוע טית טבל תיו תרומה שבשעת הסכנה היו כותבין תיו תחת תרומה (יבמ׳ קיה:). טית ראשון שנכתב בתורה לטוב נכתב ופתח בו הכתוב תחלה לטובה ומפני שסוף הדברות והלוחות להשתבר לא נכתב בהן טית שהוא טוב (תשו׳ הגא׳, גינצבורג 246). והמליך חט ספר, וחטא ניב שפר, וטית דלת הפר, מלאכתם בדברים (דונש על מנחם, לדורש התכמ׳). ומהיסוד נבדל, יסוד טית שת גם דל, ומאן ויחדל, עשותם עקרים, למען טית גלוה, עלי צד במחוה, כמו טית נצטוה, וטית הצטירים (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש, הניכותי). ואמרת כי טית ודלת ימצאון משרתים ויתנהגו מנהג התיו כמו טית ויצטירו (שם, ערך ט׳ וד׳). אות טית לעולם עיקר רק בשלשה מקומות הוא תחת תיו התפעל (ראב״ע, צחות ט:). צריך אדם להזהר ולהבדיל בין זו ובית רפה וכו׳ ובין תיו דגושה לטית שקריאתם קרובה (רד״ק, מכלול, דקדוק

---

[1]) בתרג׳ השבעים שם האות ט כתוב θήτα. ולא נתברר מקור השם הזה. קצת החדשים אמרו כי פרוש שם זה הוא נאד, ואחרים אמרו כי ר״ל עקלקלות, או נחש. אך לכל זה אין מקור לא בעבר׳ ולא בערב׳, רק באתאפ׳ טיטא נחש, אך לפי זה היה צריך האות להיות נקראת טיט ולא טית.

הפעל׳).—ואמר הפיטן: אלף אות ראשונה וכו׳, טית טיט העולם הבא שחסידים מנו נצמחים, כתות וחבורות יקרים ומשובחים, וריח לבושיהם כריח ניחוחים (שבת לפני שבוע׳, אהלל).

טַיִּת[1], טיית, ש״נ,—בדרך הערבים: אמר רב עיליש טיית[2] פי׳ שהערביים מפשילין כליהן לאחוריהן (ר״ח שבת קטז:). — ובפרט לשון הערבית: בטיית אלמסאם (ר״ח שבת פ:). ואף בטיית אומר כתבה קלם חד (תשו׳ גא׳ ליק יג). מצה שנקרא בטיית רק (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת יג).

טִכּוּס[3], ש״ז,—שה״פ מן טִכֵּס: בקראי ענני יום טכוס לענות נפש דבקיך, טוב לי כי ענתי למען אלמד חקיך (רשב״ג, רשות לנשמת, אלהים). וירד טכוס המלך חפץ ביקרו, ויורד יראת אדני היא אוצרו (ר״י הלוי, גהוטה, וילד אים). אלה בטכוס ערכן, ואלה בטכסים צרכן, ואנחנו כאין בערכו ערכן (סליח׳ יוס ז, תגנו). יהר ליץ והעמיד מסלה, טכוס בחורי בזמה סלה (קרוב׳ פר׳ זכור, תמימים). טכוס עשר חפות טללו מגלה טמר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (שבת ג אחה״פ, אמן דל).

טְכִיסָה, ש״נ,—כמו טִכּוּס: הקשה עקלתון לשלח אום עמוסה, הטיח דברים כמוטל בעריסה, ופץ מי יי׳ להציל ארוסה, ובספר דתותי אין שמו בטכיסה, והשיבו שליש בשם דר מעונים, התיצב והכן לך מול נגף אבנים (יוצ׳ שתוהמ״פ, יפה וברה).

***טֶכֶס**, ש״ז, — סדר: טכס נגעים אינם באים על הבריות כשם שהם כתובים בתורה אלא בתחלה אמר הקב״ה ילקה בהונו וכו׳ (מדר׳ תדשא יז). ג׳ טכסים הם הקרבנות עולה שלמים וחטאת (שם יב). ג׳ טכסים בזבחי שלמים תודה נדבה נדר (שם יח).—ובמשמ׳ יפי וקשוט: וכולם חקוקים בטכסי שלהבת על כסא הכבוד (מדר׳ א״ב דר״ע). — ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה טירת יקרת מלך, והכהן מהופף כטכס על ראש מלך (רשב״ג, מוס׳ יוה״כ, אשרי עין). טכס תבניתו הכנת בחותמך, טפח הכנתה חלדו גבלתו מהדומך (מסול׳ כר׳ קלוני׳, עכוד׳, אמוחת). ליל שמורים טכס פלאיך משירי הודאות נתיחדת (ליל ב׳ פסח,

[1]) מן טייעת, והעין נבלעה, והוא השם טייעא בארמ׳ לערבי. — [2]) במקום טייעת שבנוסח׳ בגוף הגמ׳.

[3]) מן *טכסים, שהיא המלה היונית τάξις, ובנו ממנו הפיטנים כל השמות האלה.

ל״ב). טירת מצוקי נעזזים, תואר איתני חרוזים, טכס זרועי מפוזים, קרות בתיגו ארזים (יוצ׳ שבת תוהמ״פ, אהוכיך). טכס מצות נרות שבעה יערכו בקדש, כהנים קרושים לבושי בגדי קדש (שבת א׳ חנכה, אור כבודו). טיט נרמסתי בעוני, טפלו עלי מוני, טכס רות המוני, טוב וישר ה׳ (ידע׳ בדרשי, המגיד יו). זיוינו שוגה מפני מחרפים יום יום, חורקים שן ושוחחים אך זה היום, טכס ממשלתך גלה איום, כי עליך הורגנו כל היום (סליח׳ יוס ב, איה קנאתך).

טִכֵּס[1], פ״י,—טִכֵּס את פלוני, סדרו וקשטו וצינו: אלהי טכסת עם זה להבדילו, טהר וצהר יום זה להנחילו (רשב״ג, שחר׳ יוה״כ, ארן אשפיל). טכוסי הוד, לך שהוד, ברביעית יעידו, ואמרתך וזמרתך, עם רפאל יגידו (ר״ש הקטן, שחר׳ יוה״כ, שנאנים). תלבשת הוד עדי עדים טכוסה, אור פניך עלינו אדון נסה (מוס׳ פר׳ שקל׳, גדי קשור). טעונה ברכה בתחילת עשייתה, טכוסה אחרת בשעת כניסתה (מחז׳ ויטרי, מער׳ לסכות, איומתך). נקמות אשר בלב מכוסות, נתכנו במועד זה היות טכוסות (מוס׳ פר׳ החדש, ולירושלם). —ובמשמ׳ התנהג בטכסים: אלה (המינים) שהיו באותו זמן שעד אותה שעה לא טוכסין[2] להן הטוכסוסין שהן עכשיו בידיהן אלא כתועין היו יש מהן שומרין התורה ויש מהן שאינן שומרין וכולן קוראין אותה (ר״ח שבת קטז.).

— פע׳, *טִכֵּס,—סִדֵּר וְקִשֵּׁט וְיִפָּה: טכס[3]) חול לרהבים, טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבים (שבת ד׳ אחה״פ, אשיתה). טכס וזכר שמו יהודי, טבוח וקרוץ כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (שבת א׳ חנכה, אודך). זרז גבר חכם בעוז חסות באה לנחם, טכסה במשכרת שלמה ידיד מבית לחם (שבת נחמו, אמת משל). טכסת מקדם אלו ימים עשרה, יחיד בה לשוב ולמצא כפרה, כל השנה כלה לרבים מסורה (סליח׳ צו״ג, אמנת). טכסת והקדמת תשובה ליצורים, ידות רוע מעש ולברור מעשים הברורים (סליח׳ ג עי״ת, אליך ההל). טבעו יצא להתחדש ולהתקדש נאמן, טכסו

[1]) עי׳ הערה שלפני זו. — [2]) כך נראה פרוש פעל זה לפי הנוסחה שבפרוש הר״ח בש״ס וילנה.

[3]) בכל המחזורים הנדפסים נקוד בבנין פִּעֵל, ולא נתברר לי אם הנקוד הזה קדום, או היה כתוב בכתיב העקרי בכל מקום י אחרי הטית.

בכפרה ובלגיון לציון סימן (שבת אחר שבוע׳, אדיר). לזכותו לחיותו לטכסו בטכס אורה (רשות לחתן תורה). — ובהשאלה, טֵכֵּס עצה: טכסנו עצות מה לעשות, יועץ בקרבנו אין, כוננו בלב מחשבות, למרחוק שאת דעה (סליח׳ תעני׳ ב׳, אפפונו מים).

— פע׳, ״טִכֵּס: טוּכַּס והואפד בחשב האפודה, טכס שהוּמים מכותף ברפדה (מסול׳ כר׳ קלוני׳, אשוחת). שמיני טוּכַּס לברך קהל מלכם, בשלח את העם לדרכם, ביום השמיני (ליל שמע״צ, שמיני אספון לב).

*טַכְסִיס[1], ש״ז, מ״ר טַכְסִיסִים, טַכְסִיסֵי, — סדר ומערך מלחמה: כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות (שבת נא.). אמר לו הקב״ה (למשה) בטכסים הזה הבא עליו את המכות (מד״ר שמות ח). בטכסים של מלכים נהג הקב״ה עם ישראל (שם כח). א״ר יוסי בר חנינא בטכסים של מלכות בא הקב״ה על המצריים (פסיק׳ רבתי, ויהי בחצי הלילה). אחד עשר מזמורים שאמר משה בטכסים של נבואה אמרן (מדר׳ תהל׳, שוח״ט צ). — ובכלל ״סדר ומנהג: לטכסס עצמם בטכסים הראוי (פרקי משה יז). אבל הבריתה מרוצת אותו הטכסים הרע והתאמצה לקראת המגיאים והמונעים (מ׳ אלדכי, ש״א ט). די לה שנשמרה היא מהפסד בעד הפסד אותם הטכסיסים הרעים (שם). מטכסיסי המוסר להזהר בכך כל אדם שהוא חוץ מביתו (המאירי יומ׳ א). כי המשרתים אשר הם עומדים בהיכל המלך הם מובדלים מן ההמון בכל מדות וטכסיסיהם על אחת כמה וכמה (מגוה״מ א א ג ב). — ואמר הפיטן: טירת ביתו נאצלת, יתנני רון מצהלת, טכסים חתונה מצלצלת, אני חבצלת (יוצ׳ א׳ פסח, אור ישע). טכסים נוי תהלתך, יתאוו לאמים לראותך, זאת קומתך (יוצ׳ שחוהמ״פ, אלה וכאלה). מעת לעת זוכרת, אהבת נוער נטהרת, ערבה מדבש כוורת, ובקולה מתרמרת, בוכה עת שמחתה, טכסים אבל זוכרת, מצויה דמעתה (רני ושמחי, עגו הכת).

*טִכְסֵס, פ״י, — כמו טִכֵּס: לטכסס עצמם בטכסים הראוי (פרקי משה יז).

— פע׳, ״טֻכְסַס, — כמו טֻכַּס: בבגדי ישעם מטוכססת, ובמעלות סולם חכמתם עולה ומטפסת (תשב״ץ א כח).

[1]) מיונ׳ עי׳ הערה לטכוס, וצורתו משק׳ סגריר, וכבר בנו ממנו הפיטנים שמות ופעלים.

טַל[1]), ש״ז, כהפס׳ טָל, מ״ר טְלָלִים [2]), — טפות דקות של מים שמתהוה על פני האדמה, הצמחים, וכדומה בלילה אחרי יום חם, Tau; rosée; dew: הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טַל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וכו׳ וישכם ממחרת ויזר את הגזה וימץ טל מן הגזה מלוא הספל מים (שופט׳ ו לז-לח). הרי בגלבע אל טַל ואל מטר עליכם (ש״ב א כא). אם יהיה השנים האלה טַל ומטר כי אם לפי דברי (מ״א יז א). כחם צח עלי אור כעב טַל בחם קציר (ישע׳ יח ד). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טַל קוצתי רסיסי לילה (שה״ש ה ב). היש למטר אב או מי הוליד אגלי טָל (איוב לח כח). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טָל (משלי ג כ). ובבקר היתה שכבת הטָל סביב למחנה ותעל שכבת הטָל (שמות יו יג-יד). וברדת הטַל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד׳ יא ט). ונחנו עליו כאשר יפל הטַל על האדמה (ש״ב יז יב). שרשי פתוח אלי מים וטַל ילין בקצירי (איוב כט יט). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטַל מאת יי׳ כרביבים עלי עשב (מיכ׳ ה ו). יערף כמטר לקחי תזל כטַל אמרתי (דבר׳ לב ב). אהיה כטַל לישראל יפרח כשושנה (הוש׳ יד ו). נהם ככפיר זעף מלך וּכְטַל על עשב רצונו (משלי יט יב). כטַל חרמון שירד על הררי ציון (תהל׳ קלג ג). ויתן לך האלהים מִטַּל השמים ומשמני הארץ (בראש׳ כז כח). משמני הארץ יהיה מושבך וּמִטַּל השמים מעל (שם לט). ממגד שמים מִטָּל (דבר׳ לג יג). על כן עליכם כלאו שמים מִטָּל והארץ כלאה יבולה (חגי א י). כי טל אורת טַלֶּךָ (ישע׳ כו יט). הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טַלָּם (זכר׳ ח יב). — ואמר בן סירא: מרפא כל מערף ענן טל פורע לדשן שרב (ב״ס גני׳ מג כב). — ובתו״מ: מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות (סוט׳ ט יב). המלקט עשבים כשהטל עליהם (מכשיר׳ ג ה). חש״ו שהעלו פירותיהן לגג ללותתן בטל ובגשמים (תוספתא שם ג ב). ואם היתה העצרת ברורה זרעו חטים וכיתן ולא יודעין אם ברורה בטל ואם ברורה בשרב (ירוש׳ סנה׳ י כט:).

[1]) מלה משותפת לרוב לשונות השמיות. בארמ׳ טלא. בערב׳ טַל a). — [2]) ר״י תיוג. וסבר שאפשר

a) طَلّ

הטל הזה סימן ברכה לעולם (מד"ר שמות לט). מה טל זה פורח אף עונותיך פורחים (שם). שושנה זו יוצאה עליה שרב הרי היא כמושה יצא טל הרי היא מפרחת (שם ויקר' כג).—ובהשאלה, טל הילדות: בהדרי קדש מרחם משחר לך טל ילדתך [1] (תהל' קי ג).—*טל של תחיה: הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם (שבת פח:). רוחות ונשמות שעתיד להיבראות וכו' וטל שעתיד הקב"ה להחיות בו מתים (חגי' יב:). — ואמר הפיטן: כטל חיים במושבו, כיורה ומלקוש בעונתו, כן כהן גדול בצאתו מן הקדש (סדר עבודה, J. Elbogen 115). תבור וכרמל כהרי גלבוע בלי טלך ומטרך ולא אור ענגיך (קינ' לת"ב, ציון כמשפט). — ואמר המשורר: בנימין יזיל טלי בין ויהודה יערוף מטרותם, בנימין מגן למבינים ויהודה נושא צנתם (עמנ', מחב' יב).—ומ"ר טללים, עי' *טלל.

טלא [2]), ממנו טלא, טלוא, *טלי, ״טלא.

טלא, —קל לא נמצא במקרא. — ופעול טלוא, עי' ערך טלוא.

— פע', טלא, מטלא, — שטלאו עליו, שמו עליו טלי, geflickt; raccommodé; patched: ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם (יהוש' ט ה). ואל יצא (הת"ח) במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק (ברכ' מג:). — ואמר המשורר: הפקיד בידי מתמול מחט לתפור בגדי המטולאים (ר"י חריזי, איתיאל ח).—ובהשאלה: ושיר בלתי כמו בגד מטולא, ומאמריו כנוד צרור מבוקע (הוא, תחכמ' יו).

— קל, *טלא, פ"י, — טלא את הבגד או הנעל, שם עליו טלא: טלא [3]) עליו את המטלת מלמטן (כלים כו ב). אוזן חמור שטלאה לקופתו (חול' קכב:).

— הפע', ״הטליא: טאלצה מתקנת להם את הפוזמקאות וטריינה מטליאה להם הכתנות טלאי על גבי טלאי (מסע' בנימין הטליטי י). ואל יסתום השבירה בחתיכת נחשת מחובר ביתידות כרגילין להטליא כלי נחשת (מהרי"ל, הלכ' הגעלה).

״טלא, ש"ז, —כמו טלי: רעי שתו כי הסתו עבר גם מחלצות זקן זמן פשט, אבן בחול שמש בטלא סות נוער עלי עמק והר פשט (רמב"ע, תרשיש ב ל). ואשחה בדמעות את מטתי, אולי אכפרה בעד חטאתי, ומשערות ראשי חוטים אשזור, למצוא לטלאי נפשי מזור (תוכח' מוס' לעזר' הבבלי קד:).

טלה, טלה, טלה, ש"ז, מ"ר טלאים, טליים, —א) הקטן של הכבשים, junges Lamm; petit d'agneau; young lamb: זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן (ישע' סה כה). ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל לי"י (ש"א ז ט). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל (ישע' מ יא).—ובתו"מ: הגונב טלה מן העדר והחזירו ומת או נגנב חייב באחריותו (ב"ק י ח). אין אומר בקרו גמל בקרו חזיר אלא בקרו טלה (חגי' ט:). אין מעברין את השנים לא מפני הגדיים ולא מפני הטלאים ולא מפני גוזלות שלא הגיעו (תוספתא סנה' ב ד). — ומ"ר *טליים: בימי מלכות יון היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להם שני טליים פעם אחת שילשלו להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני גדיים באותה שעה האיר הקב"ה עיניהם ומצאו שני טליים מבוקרים בלשכת הטלאים (ירוש' ברכ' ד ז:). — ואמר הפיטן: טוב ערה מנוצלת, עגלה גוי מפצלת, טלאיו סך כבחוצלת (יוצ' ב פסח, אפיק רנן). איכה טרחת בטרחך לטרוף ביד זרים טלאיך, ולא זכרת יקר ידידות יושר אשר יחדת ליודעיך (קינ' לת"ב, איכה אלת). טלאיך דופקים בים הומים, אנוסים חמוסים ביד אמים (סלית' ד' עשי"ת, אתה חלקי). טלאי ממבלה, גזורים עד תכלה, והייתי לאכלה, בפי מדהבה (סלית' מוס' יוה"כ, אני אני). — ב) *שם מזל מהמזלות, Sternb. Widder; constel. belier; Aries: מאי עש א"ר יהודה וכו' זנב טלה (ברכ' נח:). הלך (יעקב) בהרים וחצב שנים עשר אבנים והעמידן שורה וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו ושם ירחו היאך הוא על האבן האחת ראובן טלה ניסן וכן לכל אבן ואבן (סופרים כא ט). וכולם משרתים לי"ב מזלות שהן כנגד י"ב חדשים ואלו הן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה (פדר"א ו). טלה אריה קשת פונים צפונה (ילקוט מ"א קפה). חדש ניסן מנהגו מזל טלה ראש המזרות (אסף 9). הנקודה אשר החמה נוטה ממנה לפאת צפון היא הנקראת ראש טלה ומסמנת ראש ימי הקיץ (ר"א בר"ח הנשיא.

גם כן שהרבוי הוא טללים.—[1]) רגלים לדבר כי נשתבשה הנוסחה, וכבר הגיהו החדשים הגהות מתחלפות. אך לפי הנוסחה המקובלה השתמשו גם הסופרים במליצת טל-ילדות.

[2]) רק בעברית.

[3]) גרסת הערוך, ובנוסח' טלה.

לוה"א א ד). כשהיום והלילה שוים והיום מתחיל להוסיף על הלילה והחמה בעת ההיא בראש ט ל ה על גוף גלגל השוה (הוא, העבור ב). גלגל חמה עגול הוא וכו׳ ושנים עשר מזלות קבועים בו וזה סדרן ט ל ה שור תאומים סרטן אריה בתולה וכו׳ (רש"י ר"ה יא:). ט ל ה מזל אש זכר מתולדות היום מזרחי מזמן החום וכו׳ והוא מן המזלות הטובים המעודנים (ראב"ע, ראש׳ חכמ׳ ב). והנה המחברת השניים העליונים במזל ט ל ה היא בכל תשע מאות וששים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כ׳ שנה (הוא, תשא לג כג). והם המזלות ששמותם ט ל ה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים (רמב"ם יסוה"ת ג ו). תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש בראש מזל ט ל ה (הוא, קדוה"ח ט ג). אם היתה השמש מחצי מזל דגים עד חצי מזל ט ל ה תניח אמצע הירח כמות שהוא ואם תהיה השמש מחצי מזל ט ל ה עד תחלת מזל תאומים תוסיף על אמצע הירח ט"ו חלקים (שם יד ה). בעת שתחול השמש במזל סרטן יתגבר החום ובעת שיהיה במזל גדי תתגבר הקרה ובעת שתחול במזל ט ל ה ובמזל מאזנים יהיה הזמן בינוני לא חם ולא קר (ספ׳ מוסר לר"י בן יהודה, אבות ב טז). והחמה הוסיפה אורה ויגלה וחנתה במזל ט ל ה (ר"י חריזי, תחכמ׳ ה). ומזל ט ל ה, בחבלי שבלי יתלה, וקרני השור, בלי עבות אקשור (שם כב). ישמח אנוש בראות ערוגות גן צצו ושמש חנתה ט ל ה (הוא, הענק ג). ידמה בהתחבר זמן אליו כזאב אשר נחבר אלי ט ל ה (שם). ולפי שהשווי נבחר בכל דבר היה ראוי להניח ט ל ה או מאזנים שראשיהם על השווי (מלמ׳ התלמיד׳, כוא). בהגיע מרכז החמה עפ"י מסיבתה המזרחית לחנות נוכח ראש מזל ט ל ה (יסו"ע לר"י ישראלי ב ו). וכל החכמים בהסכמה מהם ראו לשום ראש מזל ט ל ה ולקרוא אותו ראש המזלות (שם שם א). שלפעמים המזלות עולים על האופק נזורים שור לפני ט ל ה וט ל ה לפני דגים (נחמ׳ ונעים ה קז). — ואמר המקונן: חשך השמש וירח קדר וכוכבים אספו נגהם, ט ל ה ראשון צועק במר נפש על כי כבשיו לטבח הובלו, יללה השמיע שור במרומים על כי בכור שור שחו קרניו (ליל ת"ב, אז בחטאינו). — והמשורר אמר: אל מעלה נשיאים, להחיות לב נדכאים, ב ט ל ה יראה לנו פלאים, ובזרועו יקבץ טלאים, בניסן יעלה אד והשקה, להשביע נפש שוקקה (רמב"ע, שמע"ל, אל חי). מן הבתולה שם צדה יקח לו לדרך, כי סרטן ודג חיים נושאת בדלי מים, ובשר שור ט ל ה וגדי תשקול במאזנים, ובנסעו ומצאו עקרב וארי בדרך, וימלטוהו מפיהם התאומים בקשת, כי הוא פה בארץ כאלהים בשמים (אדס, או"א, מחזה ה).

*טָלָה, פ"י, עת׳ יִטְלֶה, בינ׳ טוֹלֶה, טוּלִים, — כמו טָלָא: כים של שנצות וכו׳ טלה עליו את המטלת מלמטן (כלים כו ב). ה ט ו ל ה מן המוסגר בטהור וכו׳ שורף את המטלית (נגע׳ יא ו). אין סכין אותן בשמן ואין ט ו ל י ן אותן במטלית (ירוש׳ מו"ק א פא.). ציפן (את התפלים) זהב או ש ט ל ה עליהן עור של בהמה טמאה (סנה׳ מח:). ותרנגולת היתה לו לר"ש בן חלפתא שניטלה נוצה שלה והניחה בתנור וטל ה עליה במטלית של טרסיים וגידלה כנפים (חול׳ נז:). שאם אין לו תפילין של יד ויש לו שתי תפילין של ראש ש ט ו ל ה עור על אחת מהן ומניחה (מנח׳ לד:). וספר שהוא נקרע ט ו ל ה עליו מטלית מבחוץ (מס׳ ס"ת ב יב). היאך ט ו ל ה עליו (על הס"ת) מטלית מכוין קרעים וכתב שבהם זה בעד זה ועושה מטלית ממין הספר ושורה קימוס במים וגותנה על המטלת ומדביקה על הקרע (ר"י ברצלוני, הלכ׳ ס"ת מב). ט ו ל ה עליה עור עד שתעשה אחת וקושרה על ידו (רמב"ם תפילין ג יז). שיהו כותבין בעורות בדיו מסורגל וכורכין בשיער ו ט ו ל י ן במטלית ודובקין בדבק (שבלי הלקט, תפלה לא). — ובכנ׳: מטלית ש ט ל ו י ה על הקופה וכו׳ ט ל ו י ה על הבגד (כלים כח ו). (מטלית) מהוהה ש ט ל ו י ה על הבריה וכו׳ כף מאזנים ש ט ל ו י ה על שולי המיחם מבפנים (שם כד יז). ומטלית ש ט ל ו י ה על השפה (שם כו ו). בין שהכינה ל ט ל ו ת ה בין שלא הכינה ל ט ל ו ת ה (ירוש׳ שבת ב ד ד).

טָלוּא, ת"ז, מ"ר טְלֻאִים, — שיש בעור מקומות מגון אחר לא כמו גון הכללי, gefleckt; tacheté; spotted: הסר משם כל שה נקד וְטָלוּא וכל שה חום בכשבים וְטָלוּא ונקד בעזים (בראש׳ ל לב). כל אשר איננו נקד וְטָלוּא בעזים וחום בכשבים (שם לג). ויסר ביום ההוא את התישים העקדים וְהַטְּלֻאִים ואת כל העזים הנקדות וְהַטְּלֻאֹת (שם לה). — ובבגד וכדומה: ותקחי מבגדיך ותעשי לך במות טְלֻאוֹת ותזני עליהם (יחזק׳ יז טז).

טָלוּל, — עי׳ טָלַל.

א.*טְלוֹל, ש"ז, — שה"פ מן א.טלל: חבצלת וערבה תגלנה בפריחת טל, מדבר וציה ישׂשום בטלול טל (ר"א קליר, תפ' טל, תחת אילת).

ב.*טְלוֹל, ש"ז,—שה"פ מן ב.טִלֵּל: יושב בסוכה תמור נוה אהלו, טלול עצי עדן יאהילו (ר"א קליר, ב סכות, תשורת שי). — ובמליצה: טלול ידידות שכני, ישכון לבטח לשכני (תפל' טל, אליס כיוס). חופפתם בטלול שבעת ענגים, מעלה ומטה ומארבע רוחות גנונים (יוצ' אחרון פסח, גבורותיך).

***טִלְטוּל**, ש"ז, — שה"פ מן טִלְטֵל: טלטול מן הצד שמיה טלטול (שבת מג:). הנה ארחיק נדוד נדנוד טלטול אחר טלטול (מד"ר בראש' לט). הטלטול קשה לאדם יותר מכל (פדר"א כו). שלא יהא טילטול השבת כטילטול החול כדי שלא יהא השבת כיום החול בעיניו (סמ"ג, לאוין סה). — ואמר הפיטן: טלטול שׂער בגדידה וקרחה ומרדית פרך ירא מבוראך טוהר בכורות לאסור בגזיזה ועבודה ופן תתור אחר יצר משיאך (אזהר' ר"י ברצלוני, אתוה). הביטה וראה את טלטולנו, האזינה ושמע את יללתנו (הוספ' ותקונ' לסדר רע"ג 30).

טִלְטֵל, פ"י, — הניד הדבר, נשאהו ממקום למקום, bewegen, tragen; remuer, porter; to move carry: הנה יי' מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה (ישע' כב יז).—ומצוי הרבה בתו"מ: המפקיד חבית אצל חבירו ולא יחדו לה הבעלים מקום וטילטלה ונשברה (ב"מ ג ט). מטלטלין נר חדש (בשבת) אבל לא ישן (שבת ג ו). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו אם אינן קשורות אעפ"י שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שם יח ה). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן ואם לאו אין מטלטלין אותן (שם יח ב). שאין מטלטלין מרשות לרשות (תוספתא שם י ט). מעשה היה וטילטלו קרון של בית רבי בשבת (ירוש' שם יז יו.). גשרין המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת (שם א ב 7). מטלטלין את השופר להשקות בו את התינוק (שם ו ז 7). קשרו לכם ראשי גיזיות ואתם מותרין לטלטלן למחר (שם 7 ו.). הניחו (את הלולב) בארץ אסור לטלטלו (שם סוכ' ג נד.). מטלטלין עצי בשמים להריח בהן לחולה בשבת (שם). שמעתי מאביך תרנגולת מותר לטלטלה (שם ביצ' א סא.). ככלי שבא חוץ לתחום משחשיכה שמותר לטלטלו בתוך ארבע אמות (שם ר"ה ב נח.). שכח ארנקי בחצר מניח עליה ככר או תינוק ומטלטלה (שבת קמב:). הלוקח פשתן מחבירו לא קנה עד שיטלטלנו ממקום זה למקום אחר (ב"ב פו:). קופה שנשתמשו בה טהרות בזוית בית זו וטלטלוה בזוית אחרת (נדה ד.). אמר הקב"ה לאברהם טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם (מד"ר בראש' לט).—ובמשמ' זעזע: הניעמו בחילך טלטלימו והורידמו מגדולתן (מד"ר בראש' לח).—ובהשאלה: אם דל הוא ממצות וטלטל מעשיו כדלת נצור עליה לוח ארז (מד"ר שה"ש, אם חומה). אל תתן לנשים חילך שתהא רודף אחר זמה שהן מטלטלין דעתו של אדם (שם במד' י).

—פע', *טֻלְטַל, מְטֻלְטָל,—שטלטלו אותו: שכל זמן שעכו"ם שרויין בטוב הם דחופים וגזופים ומטולטלים (אדר"נ כ). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחו נודף כיון שהיתה מטולטלת היה ריחו נודף (מד"ר בראש' לט). אעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחים (ר' משה הדרשן בפרושו עה"ת). אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן או מטולטלות (רב"י תרומ' כו כד).—ואמר הפיטן: עדיו נעו לודה ונזם טולטל, עול ברזל שם עלימו להטל (תפי' טל, אאגרה). מטולטלים בכל פאה, נפוצים במדינות, סחובים מנוי עוז, עטויים בסדינות (סמא"ל, נעי' יוה"כ, אבר לו).—ובהשאלה, *דעת מטלטלת: היין נכנס בכל אבר ואבר והגוף מתרשל והדעת מטולטלת (תנחומא במיני ז).

—נתפ', *נִטַלְטֵל, הִטַּלְטֵל: חבית שנתרועעה ואינה יכולה להטלטל בחצי קב גרוגרות (כלים 7 ג). ובור ספינה קטנה והארון וכו' שאינן עשויין ליטלטל אלא במה שבתוכן (שם יה א). כל הנרות מיטלטלין חוץ מן הנר הדלק בשבת (מסכ' ירוש' שבת ג ו). תנור וכיריים חדשים הרי הן ככל הכלים המיטלטלין בחצר (שם מו"ק א פא.). מעין המיטלטל טהור וזהו בארה של מרים (שבת לה.). דבר המטלטל וגופו ממון (ב"ק סב:). מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן (בכור' לח.). מה הדרבן מטלטל יכול אף הם ת"ל וכמסמרות

נטועים (פסיק׳ רבתי, ביום השמיני). עד יום גלות הארץ וכי ארץ גולה או מטלטלת (מד״ר קהל׳, והארץ לעולם). אלכסנדרוס מוקדון שנטלטל בכל העולם כלו כארבה שטם ופורח באויר (ילקוט משלי תתקסד).— ובהשאלה, נטלטלת דעתו: ואומר דברים רעים בשכרות ואינו מתבייש לפי שנטלטלה דעתו (תנחומא שמיני ז). שלא ישתה (הכ״ג) יין בשעת העבודה שלא תטלטל דעתו (שם).

***טלטל**, ש״ז,—דבר מטלטל: ואם יש לה אם ויתברר היטב שאותו הממון היה מאשר נתנה לה האם בשעת נישואיה והיא אלמנה או גרושה והיה הממון קרקע או טלטל אחד שיודע בברור שהאלמנה נתנתו משלה (ס׳ה לרבן ג ב יח). ואם ימות הבעל תקח מחצית הנכסים כולם או טלטל וישאר מחצית הנותר לזוכה בירושת הבעל (שם). במטלטלין אשר חילק אותם לשני סוגים בטלטל טבוע ובלתי טבוע (הקד׳ כללי שמואל).

טלטלה, ש״נ,—פעולת הטלטול: הנה יי׳ מטלטלך טלטלה גבר ועטך עטה (ישע׳ כב יז).

***טלטלת**, ש״נ,—ערלת הגרון: הטולטלת היא ערלת הגרון אם תכריתנה יועיל (אסף הרופא 146). וגם מזה יהיה שחין צומח מתחת לחיין ומחוץ לגרגרת ועד חלקת הצואר ותאריך עד הגרון והטלטלת ויתעבו ויתנפחו הרקתיים (שם 43). גימוק הלשון עד הטולטלת היא ערלת הגרון (הרוקח שלח).

***טלי**, טלאי, ש״ז, מ״ר טלאים, טליים,—חתיכת בגד וכדומה שנותנים על בגד במקום הבלוי, Fleck: pièce (de raccommodage); piece: גגאי הוא לת״ח שיצא במנעלים מטולאים וכו׳ בטלאי על גבי טלאי (ברכ׳ מג:).—ומצוי בספרות המאוחרת: והעולם נהגו שלא להגעיל כלי שיש בו טלאי ולא שמעתי טעם (אור זרוע, הלכ׳ פסח). וידקדק היטב אם יש טלאי בכלי שנדבק בו מאז שנשתמש בבלי אין להגעילו אך בהסרת הטלאי (האגור, הלכ׳ הגעלה).

***טלי**[1], ש״ז, — כל כלי תשמיש השלחן בסעודה, Tischgeschirr; vaisselle; table requisites: (רבי חנינא היה רגיל לשלוח לעני אחד ארבעה זוזים כל ערב שבת, יום אחד שלחם לו ע״י אשתו שבה אשתו ואמרה לו אין צרך, אמר לה מה ראית אמרה

[1]) לא נתברר מקור מלה זו ומשמ׳ בדיוק, ועי׳

לו שמעתי שאמרה לו אשתו) במה אתה סועד בטלי[1]) כסף או בטלי זהב (כתוב׳ סח.).

***טלית**[2]), טלית[3]), ש״נ, מ״ר טליות, טליתות, — מין מעטה מבגד להתעטף בו, Hülle; manteau; cloak: שנים אוחזין בטלית זה אומר אני מצאתיה וכו׳ (ב״מ א א). נפל לו עליה ופירש טליתו עליה (פאה ד

הערה לקמן.—[1]) מלה זו באה כאן ועוד במקום אחר, ושם בסגנון ארמי: ההוא דאמר להו אבזקא במילתא דמלכא אמרו ליה במאי בטלי כסף או בטלי דהב איכא דאמרי בטלי כסף אמר וקטלוה איכא דאמרי בטלי דהב אמר ושבקוה (ב״מ עת:). ופרש הערוך: פי׳ טלי כסף בגדי פשתן בלומר טליתות לבנות בכסף שאין דרכן להרקב וקטלוה מפני שבפשיעה אירע לו ואיכא דאמר בטליתות של צמר דהן אדומות כזהב ודרכן להרקב ולא פשע ושבקוה פ״א אחד שהתנה עם חברו אני אקלל משי של מלך ותן לי כך וכך ועשה כן שאלוהו עבדי המלך בכמה דמים אמרת זה הדבר אמר להן בטלי כסף שהן קערות בסף אמר הואיל ובדבר מועט וילזל משי של מלך חייב מיתה וקטלוה איכא דאמר בטלי דהב בקערות של זהב שהן דבר יקר. ע״כ. וגם רש״י פרש: במפות של פשתן לבנות או בשל משי צבועות. ע״כ. ואמר בנימין מוספיא: פי׳ בל״י כלי עגול כמין קערה. ע״כ. אך לא ידוע לאיזו מלה יונית נתכון מוספיא. ובעל כ׳ כהונה פרש כפרוש הראשון של הערוך במשמ׳ בלי, ואמר: שזו היא המלה היונית ηλάτ. וכן לוי. אך גזרה זו רחוקה, ולכן לא הביא ש׳ קרוים מלה זו בין המלים השאולות מלשון יונית ורומית. והנה בסור׳ הביא בר בהלול מלה טולתא במשמ׳ טיגן, והובאה מלה זו גם אצל כסתלי, ולא ידעתי אם יש איזה יחס בינה ובין המלה טלי. עכ״פ מכל הענין ומהלשון במה אתה סועד בטלי כסף או בטלי זהב נראה ברור כי הכונה לכסף וזהב ממש, ור״ל כלי תשמיש השלחן, אך לא נתברר מקור המלה.

[2]) כך, בלמד דגושה וצרויה, הנקוד בת״י (שמות כב כו), במהד׳ ראשונה, והכתיב חסר בלי יוד: היא טלת דמתכסי בה. וכך לפי מ״ר טליות שבמשנ׳ מנוק׳ כ״י פרמה, עי׳ לקמן. וכך קריאת הספרדים בלמד צרויה, וכך נקוד בצ״ד, טלית.—[3]) כך קריאת האשכנזים בטית פתוחה ולמד חרוקה, וכך לוי וקוה׳. בוקסד׳ הביא את שני הנקודים: טלית, טלית. ולא נתברר עד כה מקורה האמתי של מלה זו. הערוך הביא את דברי רב מצליח וז״ל: פי׳ רב מצליח ז״ל טלית הוא רדיד ולמה נקרא שמו טלית שהוא למעלה מכל הבגדים כמו שאמר התרגום וישאו אותו בניו ונטלו יתיה בנוהי, ועוד טלל שהוא סיכוך למעלה. ע״כ. אך שתי הגזרות האלה אינן נכונות, כי מלבד שאין המושג של רדיד שמעטף בו כל הגוף מסתעף יפה מן מושג של נטילה או אפילו של טלל,

ג). ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר השבת (שבת כג א). העביר טליתו ממנו פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). טלית של עני שבלת אם היו רוב שפתותיה קיימות (תוספתא כלים ב"ב ו ג). זה שהוא מתמני בכסף אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו כמרדעת של חמור (ירוש' ביכו' ג סה ד). עתיד עשו הרשע לעטוף טליתו ולישב עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא והקב"ה גוררו ומוציאו משם (שם נדר' ג לח.). היוצא בטלית מקופלת ומונחת על כתיפיו בשבת (שבת נח.). טלית כפולה לא יעשה (שם קלח.). הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעה"ב (ב"מ עח:). טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח (ב"ב נז:). כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (שם לח.). שם התחיל במצוה תחלה ובא יפת ונשמע לו לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפוולא (מד"ר בראש' לו). היתה לו טליתו חגורה לו על מתניו (ברכ' כד:). היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק מבליעו בטליתו ואם טלית נאה הוא מבליעו באפרקסותו (שם). היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצינה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (שם). היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק (שם). המנער טליתו בשבת חייב חטאת (שבת קמז.). כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה (קדוש' יח:). ראה עבדו ביד אומן וטליתו ביד כובס אומר לו מה טיבו אצלך (ב"ב מה:). נתעטף בטליתו ועמד בתפילה לפני הקב"ה (מד"ר ויקר' כח). מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרושה על מטתו (שם דבר' ב). וכיון שנתעסק בתורה אפילו טליתו לא היה יכול לסבול (שם שה"ש, ידיו). וקודם שיכנס (למרחץ) כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק את כובעו ומסלק את טליתו (מס' דא"ר י). ומצא לאה אשתו שוכבת עם שמעון אחיו בטלית אחת וגער בה ואמרה באונם השינה נתגלה הטלית ונתכסיתי בטליתו כמדומה אני שהוא טליתך וכו' עד שראה אותה נכנסת עם שמעון בטלית אחת (שו"ת הרי"ף סג).—ואמר הפיטן: מלך טַלִּיתוֹ כשלג מצוחצח, צח ובצחצחות יצחצח (יוצ' א ר"ה, מלך אזור).—ומ"ר טליות: עשר טליות[1] זו על גב זו ישב על גבי העליונה כולן טמאות (זבים ד ה). היה יושב על גבי המטה וארבע טליות תחת ארבע רגלי המטה (שם ז).— ומ"ר טַלִּיתוֹת[2]: סוחרי כסות היוצאים בטליתות מקופלות ומונחות על כתיפן בשבת (שבת קמז.). היו עושין (התלמידים) חותמות לטליתות שלהן כעין עבדים להראות שהן כפופין לריש גלותא (רש"י שבת נח.). שהרבה טליתות מידותן שוות (רשב"ם ב"ב קכח.). — ובפרט טלית של ציצית שלובשים היהודים בשעת תפלה: הלוקח טלית מצוייצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה (מנח' מג.). אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעכו"ם עד שיתיר ציציותיה (שם). טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה חוץ מקלא אילן וכו' כאן בטלית בת ארבעה חוטין כאן בטלית בת שמונה חוטין (שם מא:). עמד (קרח) ועשה טליות שכולן תכלת (בא לפני) משה אמר לו משה רבינו טלית שכלה תכלת מהו שתהא חייבת בציצית (ירוש' סנה' י כז ד). צוה (משה) ועשו ר"נ טליתות תכלת ונתעטפו בהן אותן ר"נ ראשי סנהדראות שקמו על משה וכו' עמד קרח ועשה להם משתה נתעטפו בטליתות

גם המשקל החיצוני של המלה הוא זר, כי אין לנו במשקלי השמות הקדומים משקל פַּלֵּת, פַּלִּית, או עַלֵּת, עַלִּית, וגם במשקלי השמות שבתלמוד רק השם דקיתא דומה בצורתו, כמו שהעיר ע"ז ד' גינזב' במחקרו על אדות מקור השם טלית בקבץ REJ XX,17. ויש גוזרים טלית מן טלה כמו מטלית, אבל גם זה רחוק, ועוד שלפי זה צריך לנקד טְלִית במשק' פְּעִית, ולו היה כך נקודה האמתי, היו האשכנזים אומרים tolis ולא talis. ולכן רגלים לדבר, כמו ששער ד' גנזבורג במאמר הנזכר למעלה, כי התו הסופית שבמלה טלית היא שרשית, אעפ"י שמ"ר טליות מורה שהיא באמת מנל"ה, אבל במשנ' מנוק' כ"י פרמה, שהוא עכ"פ קדום, נקוד טַלֵּיּוֹת, ואין זה נקוד של ס"ר מן פְּעִית, ולכן אין מזה ראיה שהתיו היא ת המשקל. אך השערת ד' ג' שהיא המלה תליש[a]) בערב', גם היא רחוקה מאד, כמו שהשיג עליו א' אפשתין באותו הקבץ דף 301. ועוד לא נתברר מקור מלה זו שהיתה בזמן המשנה השם להמעיל שהיה אז נהוג בקרב היהודים והיה לבוש יהודי בפרט, כמו התוגה להרומאים (S. Kr. Archl. II, 167).

a) تليس

—[1]) במשנ' מנק' כ"י פרמה מנקד טַלֵּיּוֹת. — [2]) אם טלית הוא משק' פעית, מ"ר טליתות הוא כמו שחיתות.

תכלת (מד"ר במד' יח). — ועל סמך דרשה זו נהגו להשתמש במליצה פלוני לבש טלית שכלה תכלת, לאדם צבוע שמחמיר בדברי הדת יותר מהראוי, כדי להתראות צדיק וחסיד.

א. טלל, ממנו טַל, *טלל, א. *טָלַל, א. °טִלּוּל.

***טָלָל**, ש"ז, מ"ר טְלָלִים, סמי' טַלְלֵי, — כמו טַל: אמר רשב"ג תדע שנתארו טללים בראשונה כשהיה הטל יורד על הקש ועל התבן היה מלבין שנאמר דק מחספס עכשיו משחיר בראשונה כל עיר שטלליה מרובין מחברותיה פירותיה מרובין ועכשיו פירותיה מועטין (תוספתא סוט' טו ב). אם היו טללים אומרים בטללי ברכה (ירוש' ברכ' ד ח.). מורידן (הקב"ה את הגשמים) כדי הארץ ומשיב עמהן טללים ורוחות כדי שתיהנה הארץ מהן (שם ר"ה א נז.). אמר לו הקב"ה לאליהו לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים (שם (תענ' א סג ד). מפני ארבעה דברים יורדין (הגשמים) מלמעלן מפני בעלי זרוע ומפני טללים הרעים ושיהא העליון שותה כנמוך (שם ג סו ג). שמראשית השנה נגזר עליהם כמה גשמים כמה טללים כמה יתירה כמה רוחות נושבין עליה (ספרי דבר' מ). לפי ששותה מי שלגים אבל אינו שותה מי טללים (שם לט). השמים מכון שבו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליית טללים רעים ועליית אגלים (חגי' יב:) הגשמים אינן יורדין אלה בזכותה (של אמת ישראל) הטללים אינם יורדים אלא בזכותה (מד"ר בראש' סו). הארץ שלו והפירות שלו והוא מוריד גשמים ומפריח טללים כדי לגדלה (שם במות מא). אמר לו משה (להקב"ה) אם אתה מוריד גשמים הוא (העגל) מפריח טללים אתה מוציא את הרוחות והוא את הברקים (שם דבר' א). ישמר לנו משרב ישמר לנו מהטללים רעים (שם קהל', מה יתרון). שהוא מבטיח ע"ג חיינו להוריד גשמים בעונתם ולהפריח טללים בזמנם בשביל חיינו (פסיק' רבתי א). משיב רוחות ומעלה ענגים ומוריד גשמים ומזיל טללים (שם כג). זה הלילה כל העולם כלו אומרים בו הלל ואוצרות טללים נפתחים בזו הלילה (פדר"א לב). — ואמר הפיטן: צנתי במסלולים, להזכר בפלולים, שוע גבורות טללים (תפי' טל, ארבה). המזרית מאורות רמים, ומנהיגם לילות וימים, זיקים עושה ורעמים, חשר טללים וגשמים (יוצ' א שבוע', באמלו בחקים). צחצות זבול גטוי ברנת סערה, צמודים בו גנזי גבורה, ואוצרות טללים ונהרי אש ומים מזה ומזה בעברה (שבת לפנ' ר"ה, אל אלהים). בהכרעת צדק תכריע שנה, אסומה טלולה גשומה אם שחונה, אטומים להחיות בטללים שנה (מוסף א' ר"ה, עולם בנקרך). וברך שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה (תפל' י"ת, ברכנו). — ואמר המשורר: ואם תסור אלי, להתעדן באשנבי צללי, ובמשאבי נחלי, תרוה בנוזלי טללי, והיית קרוב אלי (ר"י חריזי, תחכמ' מט). ודמעת טללים בלחיה שחרים ותשחק ותבכה ואין לה הפוגה (שם).

א. *טָלַל, פ"י, קל עבר לא נמצא. — ופעו' טָלוּל, טְלוּלָה, שיש בו טל: שתהא השנה הזאת שנת זול שנת שובע שנת משא ומתן שנת גשומה ושחונה וטלולה ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו (ירוש' יומ' ה מב ג). אם שחונה תהא גשומה וטלולה (תענ' כד:). — ואמר הפיטן: זרב ושרב ושמש וחרב וחמת טל, קמות לא יקדירו בגיא טלולת טל (ר"א קליר, תפל' טל, תחת אילת). בהכרעת צדק תכריע שנה, אסומה טלולה גשומה אם שחונה (מוס' א ר"ה, עולם בנקרך). — ובמשמ' מלחלח בטל: גת שפקקה גוי מבפנים אסורה ומבחוץ מותרת שאי אפשר שלא היה שם שיפה אחת טלולה ונוגע בה ומנסך כל הבור (ירוש' ע"ז ד מד.).

— הפע', °הִטְלִיל, — הוריד טל: טל יבולי אל הטלילה, כטל המתנה לילה (ר"א קליר, תפ' טל, אלים). טל אורות לנוססן, להטלילם בעצם ניסן (שם). מטי הרג הסליל והטלילם בטל, משם צדק נחול לילדותיו טל (שם, אאגרה). חתומים חתומי חשכה תחפש חדרתם בשופר, טמאים טבוע טמון תטליל טניפתם בשופר (מטמוני המכורג, המגיד יו).

— פע', °טִלֵּל, — כמו הפעיל: טל שובע לטללם, צו לשמים תת טלם (ר"א קליר, תפ' טל, אלים).

— פעו', °טֻלָּל, — שירד עליו הטל: טרח מטרות עוז עד עתה לא הוטל, טוללה עד דור עשירי מתגובבת בטל (ר"א קליר, תפ' טל, אאגרה).

ב. טלל, ממנו ב. טָלַל, ב. °טִלּוּל.

ב. טָלַל[1], פ"י, — קל לא נמצא.

— פעי', טִלֵּל, — טִלֵּל את הבית, סככו בסכך, עשה לו כעין

---

[1]) לפי דעת החכמים כמו צֵל, עשה לו סכך לצל, בדרך לשון ארמית.

גג, überdachen; couvrir d'un toit; to cover: הוא יבננו (את השער) ויטללנו ויעמידו דלתתיו מנעליו ובריחיו (נחמ' ג טו).—ואמר הפיטן: טכוס עשר הפות טללו מגלה טמר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (שבת ג אחר פסח, אמן דר).

טלע[1], ממנו טלע.

טלע[2], — קל לא נמצא.

— נפע', נטלע, — נעשה צ'לע: רגליך בכל טומאה יתגלעו, ומרוב חטאתיך נפלו ונטלעו, לעמקי שאול ירדו ונבלעו, לכן דברי עמך לעו (תוכח' מוסר פת.).

***טלף**[3], ממנו *טלף, *טלפה.

***טלף**[4], ש"ז, מ"ר טלפים, טלפים, טלפי, — פרסה שלקצת בע"ח, כמו הבקר, הסוס וכדומה, Klaue, Huf; sabot; hoof: והעצמות והגידין והקרנים והטלפים (חול' ע א). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור וכו' מן הטלפים מן הקרנים (זבח' ג ד). כל שיש לו קרנים יש לו טלפים ויש שיש לו טלפים ואין לו קרנים (נדה ו' ט). נטלו טלפיים וזכרותן עמהן (בכור' מד.). אלו הן סימני חיה שחלבה מותר כל שיש לה קרנים וטלפים (חול' נט:). אפילו בהמה שהיא כולה של מצרי ויש בה טלף אחד לישראל איני מניח אותה (מד"ר שמות יח). כיצד במסירה אחזה בטלפה בשערה באוכף שעליה (ב"ב עה:). פרה שקרניה וטלפיה שחורים יגוד (פרה ב ג). ראיתיה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו (ירוש, כתוב' ה ל ג). אמר לו (זמרי למשה) אין צפורך מדינית ואין טלפיה סדוקות (שם סנה' י כח ד). חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור (מר"ר ברא' סה).—ואדם, הראה טלפיו, ר"ל התחסד, מראה א"ע חסיד אף שבאמת אינו כן: וגם מן הצבועים המחפים ראשיהם ומראין טלפיהן וציציותיהן ומאריכין בד' של אחד (ספ' שבוע' לר' ובדא 21). והנה הראב"ע עם היותו פושט טלפיו בענין הזה וכו' (ר"י אברבנאל, ברא' י'). אם יאמרו בחלקת לשון לבה אתנו וכו' שיורו לך טלפים במתק לשונם ולבם לא נבון (ר"מ אלשיך, רב פנינ' א יא). זורע צדקה מאשר יקבץ להראות טלפים שיראוהו שהוא טהור (הות, מבלי יא יח). שאומרים (הרשעים) כי הצדיק אדרבה יכסה חמסו בהכריזו מוסרים למען יחשבו שככל היוצא מפיו יעשה והוא מראה טלפים (שם י יא).

***טלפה**, ש"נ, מ"ר טלפות, סמי' טלפות, — כמו טלף: שהיה עמוד הענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפות סוסיו משתמטות (מכי' בשלח ב ה).

טמא[1], ממנו א.טמא, ב.טמא, טמאה.

א. **טמא**, ת"ז, לנק' טמאה, סמי' טמא, מ"ר טמאים, טמאות, — ההפך מן טהור, מי שאינו טהור, unrein; impure, unclean: או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או בנבלת חיה טמאה או בנבלת בהמה טמאה או בנבלת שרץ טמא (ויקר' ה ב). איש צרוע הוא טמא הוא וכו' ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא וכו' טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (שם יג מד-מו). ואת החזיר וכו' טמא הוא לכם (דבר' יד ח). והיה שם מסלול ודרך ודרך הקדש יקרא לה לא יעברנו טמא (ישע' לה ח). סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו (איכ' ד טו). ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וכו' בימי נדתה תהיה טמאה היא (ויקר' טו כה). את הגמל את הארנבת ואת השפן וכו' טמאים הם לכם (דבר' יד ז). אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא (חגי ב יג).— והארץ וכדומה: ואך אם טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת יי' (יהוש' כב יט). ואתה על אדמה טמאה תמות (עמו' ז יז). הקרבות והרחקות ממך יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזק' כב ה). ערות אב גלה בך טמאת הנדה ענו בך (שם י). — ומצוי מאד בתו"מ ובסהמ"א.

ב. **טמא**, פ"ע, טמאה, טמאת, עת' יטמא, יטמאו, — היה טמא, unrein s.; être impure; be unclean: וכל הנשא מנבלתם יכבס בגדיו וטמא עד הערב (ויקר' יא כה). אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים (שם יב ב). בדמך אשר שפכת אשמת

[1]) בארמ' טלע כמו צלע בעברית.

[2]) בגמ' בארמ': ואם לא איטלע לך ריגלא דימינא ואטלע לה (יבמ' לט:), והוא כמו צלע בעבר', צ'לע על ירכו.

[3]) בערב' ט'לפ a).

[4]) בערב' ט'לפ b).

a) ظَلْف b) ظِلْف

[1]) רק עברית וארמית. בערב' משמשים שרשים אחרים למשמ' זו.

ובגלוליך אשר עשית טמאת (יחזק׳ כב ד). ורחצו במים וטמאו עד הערב (ויקר׳ יה יח). כל הנגע בנבלתם יטמא עד הערב (שם יא כד). בימי נדת דותה תטמא (שם יב ב). ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא (חגי ב יג). וישפכו דם נקי וכו׳ ויטמאו במעשיהם ויזנו במעלליהם (תהל׳ קו לח-לט). זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה (ויקר׳ יה לב).

— נפע׳, נטמא, נטמאה, נטמאת, נטמאתם, נטמאים,—נהיה טמא: כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל (הוש׳ ה ג). והשקה (הכהן את הסוטה) את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים וכו׳ ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה (במד׳ ה כז-כח). איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אתה וכו׳ ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה (שם יב-יג). איך תאמרי לא נטמאתי אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך בגיא (ירמ׳ ב כג). כי שטית תחת אישך וכי נטמאת (במד׳ ה כ). על אשר נטמאת בגלוליהם (יחזק׳ כג ל). כי בכל אלה (התועבות) נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם (ויקר׳ יח כד). וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם (יחזק׳ כ מג). אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ וכו׳ ונטמתם בם (ויקר׳ יא מג). הבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם אתם זנים (יחזק׳ כ ל). מדוע נחשבנו כבהמה נטמאנו [1]) בעיניכם (איוב יח ג). —ובתו״מ: מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בוולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסח׳ א ז). אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה (סוט׳ ו ב).—ועי״י מחלה מדבקת: ביום ד ד׳ לחדש תמוז שנת תכו וכו׳ וביום א׳ שלאחריו נטמא הבית בדבר ב״מ וכו׳ ונסגר ביתו של יצחק (מנהגי וירמייזא, תהל׳ לדוד XXIX).

— פע׳, טמא, פ״י, מקו׳ ככנ׳ טמאו, טמאכם,—טמא את הדבר, עשהו טמא: ויעקב שמע כי טמא (חמור בן שכם) את דינה בתו (בראש׳ לד ה). כל הנגע במת וכו׳ ולא יתחטא את משכן יי׳ טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל (במד׳ יט יג). ואת הבמות אשר על פני ירושלם וכו׳ טמא המלך (מ״ב כג יג). את מקדשי טמאת בכל שקוציך (יחזק׳ ה יא). ויבזו (בני יעקב) העיר

[1]) כך הקרי, והכתיב נטמינו.

אשר (חמור ושכם בנו שאנס את דינה) טמאו אחותם (בראש׳ לד כז). עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא (יחזק׳ כג לח). אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך (תהל׳ עט א). ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה (יחזק׳ לו יח). עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם (שם לג כו). ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם (שם כ כו). ולא תטמא (בשפיכת דמים) את הארץ אשר אתם ישבים בה (במד׳ לה לד). ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ (ויקר׳ יא מד). ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה (ירמ׳ ב ז). צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכו׳ ולא יטמאו את מחניהם (במד׳ ה ב-ג). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם (יחזק׳ כג יז). וישרף (יאשיהו את העצמות) על המזבח ויטמאהו (מ״ב כג יו). כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי (ויקר׳ כ ג). שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו (ירמ׳ ז ל). ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם (ויקר׳ יה לא). ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה (שם יח כח). ויאמר אליהם טמאו את הבית ומלאו את החצרות חללים (יחזק׳ ט ז). — ובמשמ׳ החליטו לטמא: וראהו הכהן (את המצורע) וטמא אתו (ויקר׳ יג ג). וטמאו הכהן צרעת הוא (שם ח). איש צרוע הוא טמא הוא טמא יטמאנו הכהן (שם מד). וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה (ישע׳ ל כב).—ובתו״מ: מה נדה מטמאה במשא אף ע״ז מטמאה במשא (שבת ט א). הרי הוא אומר מטמאיך לא טמאוני ואתה טמאתני (פרה ח ג). מעין אחד הוא התורה טמאתו והתורה טהרתו (נדה לה:). — ובהפלת האלף: שיצא (הכהן) לדבר עם האשה על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגדיו וטימתו (ירוש׳ חגי׳ ג עט ד). הואיל ויש כאן מטמים [1]) ויש כאן מטהרין נעמוד על המיניין (שרידי הירוש׳ ברכ׳ א ג). מה מצינו עד אחד שנאמן לטמותה [1]) כך עד אחד נאמן להפסידה מכתובתה (שם סוט׳ ו ג).

—פע׳, טמא, בינ׳ מטמא, מטמאה, — שטמאו אותו:

—[1]) כך בשרידי הירושלמי הוצא׳ גינצבורג, ובירוש׳ דפוס ויניציה: מטמאים, לטמאותה.

ואמר אהה אדני יי׳ הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד אתה (יחזק׳ ד יד).

—התפ׳, הטמא, —טמא א״ע: ועל כל נפשת מת לא יבא (הכהן) לאביו ולאמו לא יטמא (ויקר׳ כא יא). אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם (שם יא מג). ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם יטמא (שם כד). איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (יחזק׳ כ ז). למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ולא יטמאו עוד בכל פשעיהם (שם יד יא). כלחם אונים להם כל אכליו יטמאו (הוש׳ ט ד).—ובתו״מ: הכל מיטמאין בנגעים (נגע׳ ג א). אלו מיטמאין ומטמאין ולא מצטרפים (עוקצ׳ א ג). כל הגלעינין מיטמאות ומטמאות (שם ב ב). לקרוע ולהתאבל כר׳ אחא שלא להיטמאות כרבי יוסי (ירוש׳ מו״ק א פ ד). — ובהפלת האלף: אם מטמים אתם בהם נפסלים אתם מאחרי (ספרא אחרי קנא). לקרוע וליתאבל כר׳ אחה ושלא ליטמות (פרידי הירוש׳ מסק׳ א ח).—ובאות תיו בכתב: הדברים שחוצצים על הגוף אינם כעור הבשר לא לטמא ולא להתטמא (רמב״ם, טומא׳ מת א ד). כשם שאדם מתטמא בנגיעתו בטומאה כך הכלים מתטמאין בנגיעת הטומאה בהן (שם ה). כל המתטמאין מחמת המת בין אדם בין כלים טמאים טומאת שבעה (שם ה א). צמיד פתיל ואהלין מצילין על הטהורים שלא יתטמאו (שם כ א).

—הפע׳, הטמא, הטמאה, — הניח שיטמאו אותו: לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי תועבה הוא לפני יי׳ (דבר׳ כד ד). אם המוטמאה טומאה קלה עשה בה אונס כרצון סוטה חמורה דין הוא שנעשה אונס כרצון (ספרי במד׳ ז).

טֻמְאָה, ש״נ, סמי׳ טמאת, טמאתך, טמאתו, מ״ר טמאות, טמאותיכם, טמאתם,—סגולת דבר הטמא, Unreinheit; impureté; uncleanliness: אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך (במד׳ ה יט). טמא יהיה כטמאת נדתה (ויקר׳ יח כו). כטמאת הנדה היתה דרכם לפני (יחזק׳ לו יז). וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ (עזר׳ ו כא). וזאת תהיה טמאתו בזובו רר בשרו וכו׳ טמאתו הוא (ויקר׳ יח ג). כל הנגע במת וכו׳ ולא יתחטא וכו׳ טמא יהיה עוד טמאתו בו (במד׳ יט יג). וכפר (הכהן) על המטהר מטמאתו (ויקר׳ יד יט). כל ימי זוב טמאתה כימי נדתה תהיה (שם יח כה). טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה (איכ׳ א ט). והיא מתקדשת מטמאתה (ש״ב יא ד). והתמתי טמאתך ממך (יחזק׳ כב יח). בטמאתך זמה יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד (שם כד יג). והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימתו בטמאתם בטמאם את משכני (ויקר׳ יח לא). בתועבתיהם אשר מלאוה מפה אל פה בטמאתם (עזר׳ ט יא). כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם (יחזק׳ לט כד). וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל (ויקר׳ יו יו). וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם (יחזק׳ לו כה). וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם (ויקר׳ יו יו).—ובמשמ׳ דבר טמא: ואל תאכלי כל טמאה (שופט׳ יג ז). ויבאו הכהנים לפנימה בית יי׳ לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יי׳ (דהי״ב כט יו).—ובתו״מ: שמוסיפין טומאה על טומאתו (פסח׳ א ו). כהן ששמש בטומאה אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבי״ד (סנה׳ ט ו). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל טומאה תחתיה (אהל׳ יב ו). כל דבר שהוא בחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך טומאה היכן היא (נדה ט ה). אין דברי תורה מקבלין טומאה (ברכ׳ כב.). שהיה (סומכוס) אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה (ערוב׳ יג:). חמשה דברים מביאים את האדם לידי טומאה ואלו הן השום והשחלים והלגלוגות והבצים והגרגיר (יומ׳ יח.). אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (כתוב׳ מו.) גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה (סנה׳ לד:). פעם אחת מצאו עצמות בלשכת דיר העצים ובקשו לגזור טומאה על ירושלם עמד ר׳ יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה הוא לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח׳ קיג.).—רוח הטמאה: והיה ביום ההוא נאם יי׳ צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכר׳ יג ב).—ובתלמ׳: המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה (סנה׳ סה:). והלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה (נדה י.). — *אב הטמאה, *ולד הטמאה, עי׳ אב, ולד. —*ובמחלה מדבקת: וביום א׳ שלאחריו נטמא הבית בדבר וכו׳ ונסגר ביתו של יצחק מכח טומאה הנ״ל (מנהגי וירמייזא, תהל׳ לדוד XXIX).

טמה[1]), ממנו טָמָה.

טָמָה[2]), — קל לא נמצא.

— נִפע׳, נִטְמָה, נִטְמוּ, נִטְמִינוּ,— נִטְמָה בעיני פלוני, נחשב בעיניו אויל, חסר דעת: מדוע נחשבנו כבהמה נִטְמִינוּ[3]) בעיניכם (איוב יח ג).—ואמר המשורר: ומהם אין קול אין קשב אין עונה, כי נטמו כלם כאלפים וכצנה (יל״ג, לבעל המשכיל).—"נִטְמָה בצללים וכדומה, נחשך, נהיה בער: יפעת השחר עלינו נגלתה, ונגהות בקר חיש לראות קוינו, סור סרו הצללים במו נטמינו, פתאם הה שבו ועלטה היתה (יל״ג, השחר נדמה).

טָמוֹן, ש״ז, — מקום שטומנים שם: טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בַּטָּמוֹן (איוב מ יג).

∴**טִמּוּעַ**, ש״ז,—שה״פ מן טמע: ומה טימוע שייך במה שנישאת לספק חלל (תוספ׳ כתוב׳ יז.).

***טִמְטוּם**, ש״ז, — שה״פ מן טִמְטֵם, טמטום העיסה, אחת ממלאכות הלישה, המלאכה שאחר הגלגול: ושאר כל הדברים את מהלך בהן אחר הטימטום עשה עיסה מן החטים ומן האורז אחר מי את מהלך אחר הגילגול או אחר הטימטום (ירוש׳ חלה ג נט.).

***טֻמְטֻם**, טֻמְט֫ם[4]), טוּמְטוּם, ש״ז, מ״ר טֻמְטֻמִּים, טומטמין, מי שאבר המין שלו לא נפתח או עלה עליו קרום ולא נכר אם הוא זכר או נקבה: והעבד והאשה וטומטום ואנדרוגינוס (ביכור׳ א ה). אנדרוגינוס בריה בפ״ע הוא ולא יכלו חכמים להכריע עליו אם הוא איש או אשה אבל טומטום אינו כן פעמים שהוא איש פעמים שהוא אשה (שם ד ה). המפלת טומטום ואנדרוגינוס תשב לזכר ולנקבה (נדה ג ה). לא אמרו טומטום ספק אלא באדם הואיל וזכרותו ונקבותו במקום אחד (בכור׳ מב:). טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים (ב״ב קכו:). אברהם ושרה טומטמין היו (יבמ׳ סד.).

***טִמְטֵם**, פ״י,— א) טִמְטֵם את העיסה, לש אותה וגבלה ועשאה עבה וקשה, fest zusammen-kneten; pêtrir (la pâte) solidement; knead into a cohesive mass: גלגלה (את העיסה) וטמטמה בשעורים (חלה ג א).—ב) בהשאלה, טִמְטֵם את הלב, עשה שלא יוכל להבין כלום: שלשה דברים נאמר בכותח הבבלי מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומכחיש את הגוף (פסח׳ מב.). עבירה מטמטמת לבו של אדם (יומ׳ לט.).—"וטמטם את העינים, סגר, עצם: חפן כל הקטרת ונתן על הגחלים וממנו נתמלא הבית כלו עשן, טמטם עיניו ופסע לאחוריו ומתפלל בהיכל תפלה קצרה (יוסי בן יוסי, עבודה).

—התפ׳, *הִטַּמְטֵם, יִטַּמְטֵם,—תִּטַּמְטֵם העיסה, תולש ותוגבל בחזקה: אוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים (חלה ג א). האשה שהפקידה עיסתה או שמכרתו או שנתנתו במתנה עד שתיגלגל בחיטין ותיטמטם בשעורין אין חייבת בחלה עד שיהא בדגן כשיעור (תוספתא שם א יא). — ובמשמ׳ "נסתם: ותכרע האשה כמתה עד שלא יהיה לה נשימה אלא הכאת גידים ושמא תטמטם ותמות (מ׳ אלדכי, ס״א ד).

—פֻּע׳, "טֻמְטַם, מְטֻמְטָם,—אטום: ריאה שנופחין אותה ויש בה מקום שמטומטם ואין הרוח נכנס בה (הלכ׳ פסוק׳, סתימ׳). — ובהשאלה, מטמטם בשֵׁנָה, שאין דעתו צלולה עליו מפני השֵׁנָה: ולא יבדוק כשהוא שתוי ולא כשהוא מטומטם בשינה (פלא יועץ, בודק). שתהא דעתו צלולה באותו פרק ולא יהא מטומטם בשינה (שם, אות זיין).

***טְמִינָה**, ש״נ,—שה״פ מן טָמַן: (לסלק הקדרה) מבירה ולשימה) לטמינה אסור מטמינה לכירה אסור מטמינה לטמינה צריכה (ירוש׳ שבת ה ז.). וזו הלפת טומנה להתרכך כגון טמינת פגא בתבן (ר״ת שבת נא.).—"וטמינת לב, מה שטמון בלבו, במחשבתו של אדם: טמינת לב ונקימת קץ, גדחים לאסוף בו בקץ (מוס׳ א ר״ה, אף אלת). והלא אין אדם יודע טמינותיו של חברו (רש״י דבר׳ כט כח).

∴**טְמִיעָה**, ש״נ,—שה״פ מן טָמַע, במשמ׳ התבוללות עַם בעַם, נהוג בספרות החדשה.

---

[1]) עי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) כך כמעט בכל הספרים. בקצת כ״י נטמאנו, ובמשמ׳ טמא מבארים פסוק זה קצת המפרשים הקדמונים. התרגומים הקדמונ׳ וקצת החדשים רואים במלה זו צורה משובשה אולי מן אטם או טמם. ריב״ג לא פרש, רק אמר כי הוא מגל״י: עלי זנה נגלינו. ראב״ע אמר: נטמינו בעיניכם וטעמו כאדם שאין לו דעת (ראב״ע ויקר׳ יא סד). ובעין זה רד״ק: ענין סתימת הלב ואין דעת. ובמשמ׳ זו רוב שאר המפרשים.

[4]) כך נקוד בקטע משניות מנוק׳ (REJ 1887 Avr. 274). וכן הכרת הספרדים.

***טָמִיר**, ת"ז, — כמו טמון, נסתר: צייר במחשבתו כביכול באיזה ציור יהיה העולם כדרך האומן כשנופל במחשבתו לעשות איזה דבר אבל עדיין הוא טמיר וגנוז במחשבתו באיזה ציור שיהיה (קדוש׳ לוי, בשלח).

***טָמַם**, פ"י, — טָמַם את החפירה, סתם אותה, verstopfen; boucher; to stop: היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בונה בשדה משום חורש (שבת עג:). למוצא בור מגולה וטממה וחזר וחפרה (ב"ק כט:). — ופעול ״טָמוּם, כמו אטום, ובהשאלה, טמום הדעת: נחשבנו בעיניכם טמומים (רש"י איוב יח ג). — ואמר הפיטן: יום יום נצרה גלוי סודיך, טמום ועמום ובלה בשר חסידיך (סליח׳ לו"ג, תשוב תרחמנו).

טמן, ממנו טָמוּן, טְמַן, מַטְמוֹן, *טְמִינָה, *הַטְמָנָה, ״טֶמֶן.

טָמַן, פ"י, עת׳ יִטְמֹן יִטְמְנֵהוּ לִטְמֹן, טָמְנוּ, טְמָנֵהוּ, — טָמַן דבר, שָׂם אותו במקום שאיש לא יראהו, verbergen, cacher; to hide: ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם וכו׳ ויטמֹן אתם יעקב תחת האלה (בראש׳ לה ד). ויך (משה) את המצרי ויטמנהו בחול (שמות ב יב). העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ (יהוש׳ ב ו). קח את האזור אשר קנית אשר על מתניך וקום לך פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע ואלך ואטמנהו בפרת (ירמ׳ יג ד-ה). קום לך פרתה וקח משם את האזור אשר צויתיך לטמנו שם ואלך פרתה ואחפר ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה (שם ו-ז). קח בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט במלבן וכו׳ ושמתי כסאו ממעל לאבנים האלה אשר טמנתי (שם מג ט-י). טמנם בעפר יחד (איוב מ יג). וירצו האהלה והנה (האדרת) טמונה באהלו (יהוש׳ ז כב). והנם טמנים בארץ בתוך האהלי (שם כא). ושפני טמוני חול (דבר׳ לג יט). או כנפל טמון לא אהיה (איוב ג יו). — וטמן רשת, פח או חבל לפלוני, שָׂם רשת או חבל בדרך שלא יראהו פלוני וילכד בו ויפול בו: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ׳ יח כב). תוציאני מרשת זו טמנו לי (תהל׳ לא ה). טמנו גאים פח לי וחבלים (שם קמ ו). כי חנם טמנו לי שחת רשתם חנם חפרו לנפשי תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו (שם לה ז-ח). טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (שם ט יו). טמון בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח י). יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל׳ סד ו). — ובהרחבה, הכניס במקום: טָמַן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד, כו יו). — ודברים מפשטים, טָמַן עָוֹן וכדומה, הסתירו: אם כסיתי כאדם פשעי לִטְמוֹן בחבי עוני (איוב לא לג). — ובתו"מ, טָמַן באדמה, תחב באדמה: תינוקות שטמנו תאנים לשבת ושכחו לעשרן (מעשר׳ ד ב). הטומן את הלוף בשביעית ר׳ מאיר אומר דרך ארץ טומנו בעציץ כדי שלא יצמח (תוספתא שבי׳ ד ב). זהב מזוקק וכו׳ שהיו טומנין אותו בזבל ז׳ שנים (ירוש׳ יומ׳ ד מא ד). השליא הזאת בשבת עשירין טומנין אותן בשמן והעניים טומנין אותן בתבן וחול אילו ואילו טומנין אותן בארץ כדי ליתן ערבון לארץ (שם שבת יח יו ג). — ושָׂם במקום נסתר: הטומן לפת וצנונות תחת הגפן (כלא׳ א ט). ריחיים לטחון בה סממנין תנור לטמון בה אונין של פשתן (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). — ובכלל שָׂם בתוך דבר: אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית וממי שטומן משקלותיו במלח (ב"מ סא:). — והסתיר: מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות היו נוטלות בניהן וטומנות אותם במחילות (מד"ר שה"ש, אחזו לנו). אברהם אבינו היה טומנו (את אליעזר) בכף ידו (סופרים כא ט). — ושָׂם דבר חם בתוך דבר השומר חמו: מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין (שבת ב ז). במה טומנין ובמה אין טומנין אין טומנין לא בגפת ולא בזבל (שם ד א). אין טומנין את החמין מיו"ט לשבת (עדי׳ ג י). אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים (ירוש׳ שבת ד ז.). אין טומנין בדבר המוסיף הבל (בבלי שם לד:). טומנין בגיזי צמר ובציפי צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (שם מח.). פגה שטמנה בתבן וחררה שטמנה בגחלים (שם קכג.). מי שלא הניח ערובי תבשילין אופין לו פת אחת וטומנין לו קדרה אחת ומדליקין לו את הנר (ביצ׳ כב.). — ופעול: וכל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים (פאה ו י). נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים (סוט׳ ט ב). שלא ילך ויביא מן האסור ויאמר מן הטמון הבאתי (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). בשדה פרט לטמונה (ספרי דבר׳ רפג). כאן במעות טמונים כאן במעות שאינם טמונים (ב"ב נא:). היה טמון בתבן או בצרורות הרי זו טומאת התהום (מד"ר במד׳ י). — ודבר מפשט: טומאה טמונה בוקעת (חול׳ קכו.). — ושֵׁם, ״המאכלים שטומנים בבירה ליום

השבת וכדומה: ראיתי בצרפת בבית מורי ר׳ יהודה בר׳ יצחק שפעמים מקררים צלנ״ט שלהם דהיינו טמון ובשבת טרם עת האוכל מדליקין העבדים אש סמוך לקדרות (אור זרוע, ע״ש ח).

—נפע׳, נִטְמַן, הִטָּמֵן,—שטמנו אותו או שטמן א״ע: בוא בצור והִטָּמֵן בעפר מפני פחד יי׳ (ישע׳ ב י).— ובתו״מ: בכלי גורן שדרכן ליטמן (ירוש׳ ב״ק ו ה ג). רואה קרובו נטמן מפניו שהוא מתבייש להשיח עמו לפי שהוא עני (מד״ר שמות לא). לאחר נעשה גבאי והיו בני המדינה נטמנים[1] מפניו בתוך החדרים ובתוך המערות (שם ברא׳ כד).

—הפע׳, הִטְמִין, יַטְמִין,—כמו טָמַן קל: וישאו משם כסף וזהב ובגדים וילכו וַיַּטְמִנוּ[2] וישבו ויבאו אל אהל אחר וישאו משם וילכו וַיַּטְמִנוּ (מ״ב ז ח).— ובתו״מ: וכולן שאמרו להטמין אסור (ב״ק י ט). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שבת ג ג). שלא הטמינה ושלא הערימה (ירוש׳ כתוב׳ יג לה ד). התחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק והטמין המטמין והדליק המדליק (שבת לה:). אסור להטמין את הצונן (סנה׳ כד.). איבדה כתובתה הטמינה כתובתה נשרפה כתובתה (כתוב׳ יז:). שלא יטמין משקלותיו במלח (ב״מ סא:). אני הוא שבניתי את המערות ומפני מה אתם מטמינים עצמכם בהן (מד״ר ברא׳ כד). כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם עמדו והטמינו ממונם בבתים ובשדות (שם ויקר׳ יז). כיון שראה אוהבו את כל הכבוד התבייש והטמין את כל מה שהתקין לו (שם במד׳ טו). מי שהוא שומע סבור שהטמינה אותה חי (פסיק׳ רבתי כט). והיו מטמינים ולא היו אומרין (תנחומא לך לך י).—ובמשמ׳ הסתיר ובחד מעיני רואים: יכולה היא אשה להטמין עצמה ולומר לא נתארסתי ואינה יכולה להטמין עצמה ולומר לא נשאתי (ירוש׳ יבמ׳ יג יג ג). יכולה אשה להטמין את עצמה ולומר גויה אני ואין האיש יכול להטמין עצמו ולומר גוי הוא (שם ע״ז ב מ ג).

—הפע׳, *הָטְמַן, מוטמן,—שהטמינוהו: היה אבינו יעקב מוטמן בא״י י״ד שנה ומשמש את עבר (סעו״ר ב). כל ארבע שנים היתה אסתר מוטמנת בשושן הבירה (שם כט).—ואמר הפיטן: עניבת האפוד בשני ושש משזר, כפרה על פשע עבודת זר, פעמוני פז ורמוני ארגמן, צחצות רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (סלית׳ מוס׳ יוה״כ, אכל אנתנו).

— פע׳, *טִמֵּן, מְטַמֵּן, מְטַמֶּנֶת,—כמו קל והפע׳: לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה והציץ המלך וראה אותו התחיל מטמן מפניו אמר לו מפני מה אתה מטמן כמה פועלים הייתי צריך שיקושו אותה עכשיו שקששתה אותה בא וטול שכר (מד״ר ברא׳ מד). שכן אשה כוחלת אחת מעיניה ומטמנת חבירתה ויוצאת לשוק (ירוש׳ שבת ח יא:).

*טֶמֶן, ש״ז,—כמו מטמון, מקום שטומנים בו: חנכו וכבדו היכל להעלות נר באמן, חפשו ומצאו בשיתין פך שיש בטמן (שבת ב׳ חנכה, אודך).

*טמע, ממנו *טָמַע, *טִמּוּעַ, *טְמִיעָה.

*טָמַע[1], פ״י,—קל לא נמצא.

—נפע׳, *נִטְמַע,—נטמע בדבר, שקע בו, נבלע בו ונאבד, : sich vermischen; être absorbé; be mixed up ארבעת אלפי עבדים היו לו לפשחור בן אימר וכולם נטמעו בכהונה (קדוש׳ ע:). מה אעשה שהרי גדולי־הדור נטמעו בה (שם עא:). משפחה שנטמעה נטמעה (שם). איזהו אלמנת עיסה כל שנטמע בה ספק חלל (כתוב׳ יד:). לאחר שנמכר לעכו״ם אעפ״י שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו ולא יטמע בהם (רמב״ם עבד׳ ח ד). שמעה שבתה המירה דתה ואמרה כיון שנטמעה בין הישמעאלים שיחזירו לה הממון (טוחו״מ רפג ז). אבל משפחה שנטמעה מחמת שלא נודע פסולם יניחה בכשרותה (רע״ב עדי׳ ח ז).

—הפע׳, *הָטְמַע, יוטמע: שלא יוטמעו בגברים וילמדו ממעשיהם (רש״י גיט׳ מז.).

—פע׳, *טִמֵּעַ, מטמע: לברר ספק משפחות המטומעות מי נטמע ומי לא נטמע (רע״ב עדי׳ ח ז).

—התפ׳, הִטַּמֵּעַ: קשים (הגרים) שמטמעים בישראל (תוספ׳ נדה יג:).

*טמר, ממנו *טָמִיר, *טֹמֶר.

*טֹמֶר, ש״ז,—דבר נסתר: טכום עשר חפות טללו מגלה טֹמֶר, נאור צוהו ועבר ונתחיב להגמר (שבת ב׳ אחה״פ, אמן דר).

---

[1]) כך בהוצ׳ דר׳ תאודור, ובנוסח׳ מטמינין. —[2]) כך הקרי, ואולי הכונה ויטמנו יוד חרוקה ומם שואית.

[1]) בארמ׳ טְמַע וטומעא. בערב׳ שרש זה משמש

טנא, ממנו טֶנֶא.

טֶנֶא[1], ש״ז, מ״ר טְנָאִים, ככנ׳ טַנְאֲךָ,—א) סל של נצרים גדול להוליך בו פירות וכדומה, gr. Korb; grand panier; basket: ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וכו׳ ושמת בַּטֶּנֶא והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ וכו׳ ולקח הכהן הַטֶּנֶא מידך והניחו לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ב-ד). ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וכו׳ ברוך טַנְאֲךָ ומשארתך (שם כח ד-ה). —ואמר הפיטן: טנא בכורים למאה חננתו, לקרבן ניחוח השקתו (סליח׳ ד עי״ת, איתן למד).—ומ״ר: הסלים כטנאים וכדודים והסלסלות כענפים וכזולזלים (דוגמ על מנחס, סלסלות).—ומ״ר טְנָאוֹת, טַנְאוֹתֶיהָ: יטמא השרץ במגע כל כלי ואדם פקוד, ומשקה ותנור וכירים וזרע זרוע במים שקוד, טנאותיה וכל אוכל ולשבור בלי חרש הסקוד (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה חכי). — ב) *כמו טֵנִי, קערה: רעה רעך בנפשך ובכל ששנאת התבונן מקום יביט אל תושיט יד ואל תיחד עמו בטנא (כ״ס גני׳ לד יז).

***טִנּוּף**, ש״ז, מ״ר טִנּוּפִים,— שה״פ מן טִנֵּף, ובפרט יציאת דם ומים ופרש מבהמה בשעת לֵדה, Lochien, Reinigung; lochies, vidanges; (lochia, purgamenta[2]): סימן הולד בבהמה דקה טנוף[3] ובגסה שליא (בכור׳ ג א). אין טינוף פחות משלשים יום (גמ׳ שם כ.).—ובכלל לכלוך, ובהשאלה לכלוך מוסרי: רחצתי את רגלי מטינוף ע״ז (מד״ר שה״ב, פשטתי). כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים ומה שנראה עליו מחוץ (חו״ה, עבוד׳ ה׳ א).—ואמר הפיטן: יבא אפר פרה, להלבין טנוף בן פרה, היות כפרה, לסוררה כפרה (יוצ׳ שבת פרה, אזורה).—וכנוי לאלילים ועבודה זרה: והכנעניים היו עובדין ע״ז ומתדבקים ברות הטומאה והיו בונים בתיהם לשם טינופיהם (תולד׳ יצחק לר״י קארו, מצורע).

***טֵנִי**, טֵנִי, ש״ז,—כעין קערה גדולה של מתכת וכדומה, gr. Schüssel; grand plat; large bowl: מי שזכה בדישון מזבח הפנימי נכנס ונטל את הטני[4] והניחו לפניו והיה חופן ונותן לתוכו (תמיד ג ט). באו ועמדו על מעלות האולם עמדו הראשונים לדרום אחיהם הכהנים וחמשה כלים בידם הטני ביד אחד והכוז ביד אחד והמחתה ביד אחד והבזך ביד אחד (שם ז ג). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים (כלים יג ג). כסוי טני של מתכת שעשה בו מראה (שם יד ו). היה בוקע (השמיר) ויורד מה היו עושין לו להעמידו היו כורכין אותו מוכין של צמר ונותנין אותו לתוך טני של אבר מלא סובין של שעורים (ירוש׳ סוטה ט כד.). — ואמר הפיטן: במעלות אולם עלות במרוצה, מדשן פנימי טני נטל ויצא (סליח׳ ער״ה, תפלה תקת). על מחתה ומזרק, אויב שן חרק, אויה טני גם כוז זרק, ואת חרבו הבריק (קינ׳ לת״ב, אלבעותי).

***טְנִיפָה**, ש״נ, — שה״פ מן טנף: התומים חתומי חשכה תחפש הדרתם בשופר, טמאים טבוע טמון תטליל טניפתם בשופר (מטמ׳ המכורג, המגיד יו).

*טנן, ממנו *טָנַן.

***טָנַן**[1], פ״ע, — נהיה רטוב, feucht werden; devenir humide; become moistened: המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו וכו׳ המכבס את כסותו בעריבה ונתן בה חטים וטננו (מכשיר׳ ג ד). המרבץ את גרנו אינו חושש שמא נתן בה חטים וטננו (שם ה).

—פע׳, *טִנֵּן, מְטַנֵּן,— עשה שיטנן: המטנן בחול הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ג ד). המטנן בטיט הנגוב ר״ש אומר אם יש בו משקה טופח בכי יותן (שם ה).

—פע׳, *טֻנַּן, מְטֻנָּן, מטוננת: כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר (מו״ק ו:).

—הפע׳, *הֵטֵן, מֵטִין,—כמו פִּעֵל: המלקט עשבים כשהטל עליהם להטן בהם חטים (מכשיר׳ ג ה). מעשה באנשי המחוז שהיו מטינין בחול אמרו להם חכמים

במשמ׳ אחרת.

[1]) רק בעבר׳. בארמ׳ צנא.

[2]) תרגום דר׳ סזיא. — [3]) ושאלו שם בגמ׳ (כא:): היכי דמי טינוף אמר רבא כדאמרי רעותא דצלתא אצר חיותא ושמואל אמר בעבועי דדמא.

[4]) ופרשו שם במשנה: הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי. והוסיף הרמב״ם (עדי׳ ג ט): טני מין כלי כחצי סאה מנחשת ויבשלו בו בעלי בתים דברים הנגרים והרופאים ישימו בו הרטיות.

[1]) לפי דעת קצת מן טון, טין, לאמר מורטב בטיט. ובערב׳ ההמונ׳ משמש התאר נַאטִ a) מהשרש נטי b) במשמ׳ רטיבות.

---

a) ناط b) نطي

אם כך הייתם עושים לא עשיתם טהרות מימיכם (שם ד). התציר וירקות שדה שליקטן להטין בהן רשאי להטין בהן למאכל בהמה אין רשאי להטין בהן (תוספתא שבי׳ ה יו).

טנף[2]), ממנו טִנֵּף *טִנּוּף, ״טְנִיפָה, ״טֶנֶף, ״טִינֶף, *טִנֹּפֶת.

טִנֵּף, פ״י,—טִנֵּף דבר, לכלך אותו, עשהו לא נקי בטיט וכיוצא בזה, to soil ; salir ; beschmutzen : פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה״ש ה ג). — ובתו״מ : אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטינף את בני המסיבה (ספרי דבר׳ מג). נתחככה בכותל להנאתה וטינפה פירות (ב״ק ג.). משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה (מד״ר במד׳ יט). למלך שהיה לו בן וכו׳ והרכיבו על כתפו טינף עליו מיד השליכו לארץ (שם איכה, איכה יעיב). למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן הגדול מכובד והקטן מטנף אעפ״כ הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול (שם קהל׳, את הכל).—ואמר הפיטן: אל תתערב במנאפים, במגלי עריות גופים, גוים בתועבות מטנפים, דורשי רע ומבקשי כשפים (יול׳ א׳ שבוע׳, באמלו בחקים). הונוני מוני בתלאה, וטנפוני ברבת תלאה, ואמרו הנה מתלאה (שבת ב אחה״פ, אל אל חי ארנן).—וביחוד בענין בהמה שיצא ממנה הטנוף: עז שטינפה בת ששה יולדת בתוך שנתה רחל שטינפה בת שנתה יולדת בתוך שתים (בכור׳ כ.). מטנפת אינה חוזרת ויולדת בתוך שנתה (שם כא.).

—פע׳, *טֻנַּף, מְטֻנָּף, מטונף;—שטנפו אותו : יכול יהיו אוכלים (את המן) מטונף ומלוכלך ת״ל והנה על פני המדבר דק מחוספס (ספרי במד׳ פט). מהו לענות אמן במקום מטונף (ירוש׳ שבת ג ו.). מימיי לא קדמני אדם לבית הכנסת וכו׳ ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף (שם תענ׳ ג סז.). מזכיר דברי תורה במקום מטונף (שם סנה׳ י כז ד). היה מהלך במבואות המטונפות מניח ידו על פיו וקורא ק״ש (ברכ׳ כד:). בזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם חוטמו (מד״ר ויקר׳ יב). מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית (שם במד׳ כ).—ואמר המליץ : עצור ברחם מטונף, סגור בבטן מלוכלך, ילד בצירים וחבלים, לראות עמל והבלים (תוכח׳ לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ובהשאלה, בחטא : היאך אנו נגאלין וכל מצרים מטונפת מע״ז שלנו (מד״ר שה״ש, קול דודי). שהנפש הנקיה הטהורה אשר לא נטמאה ולא טונפה בטינוף הגוף היא העולה אל עולמה (המעל׳ לרש״ט פלקיירא ב).

—נתפ׳, *נִטַּנֵּף,— נתלכלך : ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש (ירוש׳ יומ׳ ח מד ד). שהרביין גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (ב״ק מח.).—ובהשאלה, בחטא: ואהרן ובניו מקיפין את אהל מועד שאם ניטנפו ישראל בדבר והפורענות באה לצאת מאהל מועד מפני השכינה ומיד בני קהת שהם שרויים אצל אהל מועד עומדים וכלים אותה (מד״ר במד׳ ה).—ובתו מפ׳רש : מעין שמימיו נובעים אשר נתטנף ברפש עד שנשחת המקור שמשם נובעים (רלב״ג משלי כה). והנפש היא אשר תתטנף במעשיה הרעים ותקבל ענשה באש של גהינם אשר שם תתלבן (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 73).

—קל, ״טָנַף, וממנו פָּעוּל, טָנוּף, טְנוּפָה : מלוכלך בליחה טנופה מאוסה סרוחה (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ג א).

:טֶנֶף, ש״ז,—לכלוך, ובפרט בהשאלה חטא: טנף צחוני רשע, בשובם מפשע, טרייתם תשעשע, בקול שוע שופר (ר״ה קליר, מוס׳ ר״ה, אתה דעי). טנף רחץ ועון כבש תלונות וסרות טעם (רסע״ג, עבודה). טהורים וזכים בגללו נוססים, טנף מוסיף בלי היות ששים (סלית׳ שחר׳ יוה״כ, ה׳ אלהי). טנף צחנתם מאנתי בם להשתתף (קינ׳ לת״ב, אמרתי שעו). וכל טנף רחץ, ותגינים לחץ, וראשימו מחץ, ודשם בעפרים (תשו׳ תלמידי דונש). רחץ טנף והתם שמצה, קבל אנק וגדור פרצה (קרוב׳ ב׳ ר״ה, תמיס פעלך). קדש גופך מטנף חטא ועלי ראשך מי בור הזה (רמב״ע, תרשיש ת). אם לי סבב עון גלות גם מרבצי חטא הדית, בנדודי יש תמרוק פשעי גם טנף לב הוא הדית (שם ט). טיף העקר סרוח ומתוכו מתליע, טנף תבלין שאור שבעיסה מבליע (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, ארח לדקה). טנף טהר ותדית כתמים, יוצלל בצלול כובד אשמים (סלית׳ ער״ה, אך כמתח). טנף גוף טורחת, ומנבלה סורחת,

---

[1]) באשור׳ טנפ. בארמ׳ טנף. בערב׳ דנש a), בחלוף פ בשין, עי׳ הערה לאות פ. ויש מדמים לזה נטף b) בערב׳ שמשמש גם במשמ׳ טנף, אך יש לפקפק אם איננו שאול מארמית (S. Fr. Aram. 23).

a) دنش b) نطف

אנכי בורחת (רשב"ג, ערכ' ליוה"כ, שטל עלי). ומגנת ומצלת מכל ט נ ף וזרות, נותנת לוית חן לראש ופאר וצפירות (מחז' ויטרי תפד). שדי הנקדש בשבע כתות צדיקים, שמורים מכל ט נ ף ומכל חטא מנוקים (סמה"ל, ערכ' יוה"כ, אנוש).

***טֹנֶף**, טונף, ש"ז, — כמו טֶנֶף: ויראה מן התשוקה כפי כח קיבול המקבל כפי זכותו ונקיותו מן החונף ומן ה ט ו נ ף [1]) (מוסרי הפלסופ' א יט).

***טִנֹּפֶת**, טינופת, ש"נ, מ"ר טִנּוּפוֹת, — דבר לא נקי, פסולת, Unrat; ordures; rebut: המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל רובע ט נ ו פ ת לסאה (ב"ב ו ב). אין ט נ ו פ ת של תרומה מצטרפת עם תרומה לאסור על החולין (ירוש' תרומ' ה מג ד). סאה תרומה שנפלה למאה אין אתה מוציא זונין ט נ ו פ ת שבה (שם). ט נ ו פ ת של חולין מצטרף עם החולין להעלות את התרומה (שם ערל' א סא:). גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז ובמקום ט נ ו פ ת ובמקום טומאה בשביל לגאלן (מד"ר שמות טו).—ומ"ר: למלך שהיו לו גרנות הרבה והיו כולם ט י נ ו פ ו ת ומלאות זונים ולא דקדק במנינן והיה לו גורן אחת ראה אותה נאה אמר לבן ביתו אותן הגרנות ט י נ ו פ ו ת ומלאות זונים לפיכך אל תדקדק במנינם אבל זה דע כמה כורים יש בו (מד"ר במד' ד). — ובמשמ' לכלוך, Schmutz; saleté; filth: שעשה לה (להאשה) דדים במקום בינה וכו' כדי שלא ייגק (הילד) ממקום ה ט נ ו פ ת (ברכ' י.). ת"ח אסור לו לעמוד במקום ה ט נ פ ו ת (שם כד:). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום ה ט נ ו פ ת במקומה ריחה נודף וב"ש במקום הבוסם (סנה' קח.). — ומ"ר: אתה ממקום הטנופות באת ומהלך במקום טהרה (פסיק' רבתי, מתן תורה).—ובהשאלה, לא נקיות מוסרית: אברהם מקפיד על ט נ ו פ ת ע"ז לפיכך הקדים רחיצה ולוט אינו מקפיד על ט נ ו פ ת ע"ז (מד"ר ברא' נ). על ידי שהיתה רבקה בת כומרים לא היתה מקפדת על טנופת ע"ז וזה (יצחק) ע"י שהיה בן קדושים היה מקפיד על ט נ ו פ ת ע"ז (שם סה).—ואמר הפיטן: זרם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יהדפך, אף כל ט נ ו פ ת לא תטנפך, אש אוכלה אש לא תשרפך (שהי"ת ליוס ג).

[1]) כך נוסח' הכ"י, ובנדפס הנוטף.

***טנר**, ממנו *טִנָּר *טִנֳּרָה.

***טִנָּר**[1]), טינר, ש"ז, מ"ר טִנָּרִים, טינרים,—אבן קשה מאד דומה לצ'ר: כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד והיתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכו' היה יורד הקב"ה וכו' והיה נותן ב' ט י נ ר י ן בידו אחד מניקו שמן ואחד מניקו דבש (מד"ר שמות כג).

***טִנֳּרָה**[2]), ש"נ, מ"ר טִנֳּרוֹת,—בועות קשות על הגוף, Verhärtung; induration [3]): רוב הבועות וה ט נ ר ו ת בכלל מראות טרפות (טו"ת רמ"א ו).

***טַס**, ש"ז, מ"ר טַסִּים, — לוח דק של מתכת, Platte, Blech; toile; foil: השן ש ב ט ס שבפותחת ושבמפתח (כלים יג ו). מלמד שהן (השמים) עשויין כ ט ס (ירוש' ברכ' א ב ג). ואין כל דבר יכול לעמוד בו (בהשמיר) אפילו נתון על גבי האבן או לתוך ט ס של מתכת מיד היה בוקע ויורד (שם סוט' ט כד:). כתבו (את הגט) על טס של זהב (שם גיט' ב מד:). ט ס של זהב יש לה (להאשה) על ראשה בחול חולקת בה שערה בשבת מניחתה כנגד פדחתה (שבת ס.). מר לעשות לו ט ס ולחפור (שם לד:). ציץ דומה כמין ט ס של זהב ורחב ב' אצבעות ומוקף מאזן לאזן (סוכ' ה.). הביא לו אפרכס נתן עליה טס של זהב ולא עמדו מים ט ס של כסף ולא עמדו מים כיון שנתן אצבעו עמדו מים (מד"ר ברא' ד). נשתייר ט ס אחד דמות שור בידו (שם שה"ש, הולא' גרינה' א). שכן מנהג מרקעי פחים כשמניחים ה ט ס על הסדן מכין תחלה בקורנס על הסדן (ר"ח שבת קג:). כי כאשר תעשה טס מברזל עשות ותלטשהו עד שתסור קדרותו וכו' אז יראה לך מן הצורה העליונה (חו"ה, חשבון הנפ' ד). וט ס של ברזל כמו סייף גובהו אמה על גבי המעקה סביב (רמב"ם, בית הבחי' ד ג).—ומ"ר: העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל

[1]) בתלמוד טינרא: בריא ליה בירא ומליא ליה מיא ומיכסיא ב ט י נ ר א (גיט' סח.). בסור' טרנא, ותרגם ב"ע אלטראנ והו חג'ר צמד אצלב מא יכונ פי אלחג'ארה והו אלחג'ר אלדי' יצ'רב עליה אלנחאש, ע"כ, ובעבר': והוא אבן קשה היותר קשה שיש באבנים והוא האבן שמכים עליה הנחשת.

[2]) בגמ' בארמ': ר' אמי ור' אסי הוו חלפי בשוקא דטבריא חזי הנך דקיימי ט י נ ר י ט י נ ר י (חול' מח:). — [3]) תרגום דר' מויא.

וּמן הטסין וּמן הצפויין (כלים יא ג). הטסים והצפויים ושאר כל המסמרות (שם יד ה). שכן מרדכי טסי משכן עושין כן (שבת קג.). והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו (רד"ק ירמ׳ י ט). טסי הכסף וזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות והמקבות שיכו בהם עליהם (שם ד). והאזורות שיש בראשם טסים של כסף או של זהב נחשת וברזל (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ שבת).

טעה[1], ממנו טָעָה, *טוֹעֶה, *טָעוּת, *טוֹעַ, *טְעִיָּה, *הַטְעָאָה, *הַטְעַאי, *הַטְעִי.

טָעָה,—קל לא נמצא במקרא.

—הפע׳, הִטְעָה פ"י,— הִטְעָה את פלוני, עשה שיִטְעֶה, שיחשב לא כמו שהוא על פי האמת, או שיעשה לא כמו שראוי, z. Irrtum verführen; enduire qqn. en erreur; to lead astray: יען וביען הִטְעוּ את עמי לאמר שלום ואין שלום (יחזק׳ יג י). — ומצוי מאד בתו"מ: השוכר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת (ב"מ ו א). ראיתי אותם מבקשין להטעות את חכמים (ירוש׳ ר"ה ב נח.). הזהרו שלא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה (ספרי דבר׳ מג). קין בשעה שאמר הקב"ה אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש"ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות (מד"ר במד׳ כ). הלך קרח כל אותו הלילה והיה מטעה את ישראל (שם יח). זו מלכות הרשעה שמסיתה את העולם ומטעה אותו בכזביה (שם שה"ש, התחנה). בני אל יטעה אותך יצרך הרע לומר אינו מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילה מלפניו (פסיק׳ רבתי, סוף או כשב א). שלא יטעה אותך יצרך לוֹמר שהוּא צריך אורה (תנחומא בהעלותך ז).—ובכנ׳ הִטְעוּ, מַטְעוּ, הִטְעָהוּ, הִטְעַתּוּ: על מנת שאני כהן ונמצא לוי וכו׳ אינה מקודשת וכן היא שהטעתו (קדוש׳ ב ג). המקדש את האשה ואמר כסבור הָייתי שהיא כהנת והרי היא לויה וכו׳ עשירה והרי היא ענייה הרי זו מקודשת מפני שלא הטעתו (שם ג ה). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו׳ הרי זו בחזקת בעולה עד שלא תתארס והטעתו (כתוב׳ א ו). מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים זולף וגומר וגף כדרכו (מו"ק ב א). שבר את החמר ואת הקדר וכו׳ וחזרו בהן מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען (ב"מ ו א). בדבר האבד שוכר עליו ממקום אחר ומטעו ואומר לו סלע פסקתי לך שנים אני נותן לך (ירוש׳ שם ו יא.). אין מוכרין נבילות וטריפות לנכרי אחד מפני שמטעהו ואחד שמא יחזור וימכרנה לישראל אחר (חול׳ לד:). וכל ע"ז שבעולם אבדו הוץ מבעל צפון שלהם למה בשביל להטעותן (מד"ר שמות טו). ואם היה יצר הרע בא להטעותי שלא לילך ולנחם את האבלים לומר שאני אדם גדול לא הייתי שומע (פסיק׳ רבתי לג).— והִטְעַתּוּ עינו, ר"ל טעה במה שראה: וקרח שפקח היה מה ראה לשטות הזו אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן וכו׳ אמר אפשר הגדולה הזו עתידה לעמוד ממני (מד"ר במד׳ יח).

—קל, *טָעָה, פ"ע, טָעִיתִי, אֶטְעֶה, טָעוּ,—חשב בדעתו לא כמו שהוא באמת, irren; se tromper; to err: קרא וטעה יחזור למקום שטעה (ברכ׳ ב ג). העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו (שם ה ד). איזהו ערים הנוטע שורה של חמש גפנים בצד הגדר וכו׳ א"ר יוחנן בן נורי טועים כל האומרים כן אלא אם יש שם ד"א מעיקר גפנים ולגדר וכו׳ (כלא׳ ו א). הורו ב"ד וידע אחד מהן שטעו ואמר להן טועין אתם (הור׳ א ד). טעה והשמיט פסוק אחד ותירגמו המתרגם יצא (ירוש׳ מגי׳ ב עג.). אמר ר׳ אבהו כל ימינו היינו טועין בה במקל הזה של סומא עד שלמדנוה מן חשבון גימטרי׳ (שם תרומ׳ ה מג ג). ואין בני אדם טועין לומר שמביאין תרומה מחו"ל (שם חלה ד ס:). כוי דרך בני אדם לטעות בו (שם כיל׳ א ס:). טעה בדבר משנה חוזר טעה בשיקול הדעת אינו חוזר (סנה׳ לג.). אמר להם צאו ואמרו לו לעקיבא עקיבא טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם (יומ׳ עה:). כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה (שבת נה:). כל האומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה (ב"ב יה:). שהכיר בו מנוח שהוא מלאך ואעפי"כ היה מזמנו לו לאכול שטועה היה כסבור שיש אכילה למעלה (מד"ר במד׳ י). אמר לו הקב"ה (למשה) אף אתה טועה בעגל (שם דבר׳ א).— ועב׳ לנק׳ טָעָת במקום טָעֲתָה: שלא יהו אומות העולם אומרים טעת מדת הדין היה יודע שמבקש לשחטן במדבר ושחטן במדבר (שם שה"ש, הגידה לי).—ובמשמ׳

[1]) כמו תעה עי"ש.

תעה בדרך: הרי שהיה טועה בכרמים ובשדות מקדד ויוצא עד שהוא מגיע לדרך (ירוש׳ כתוב׳ יג לו:). תכין לך הדרך תכוין לך הדרך שלא יהיו טועים (מד״ר במד׳ כג).

—הפע׳, *הטעה, הוטעה, — שהטעו אותו: ולא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה (ספרא קדוש׳ ח י). לא אנוסה ולא שוגגת ולא מוטעת (ספרי דבר׳ קמט). אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין (ר״ה כה.). חלוצה מוטעת כשרה איזו היא חליצה מוטעת כל שאומרים לו חלוץ ובכך אתה כונסה (יבמ׳ קו.), ובאמת אינו יכול לכונסה אח״כ. וכמו שהטעה (בלעם) הוטעה בעצה שנתן בה נפל (מד״ר במד׳ כ).—ומוטעית: יחוש שמא אותה החכמה מוטעית היא ואין בה ממש (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין כ יח). ואשר יראה אדוננו בחלק השלישי קצת הגהות בקצתם הגהתים מנוסחא שנית שהגיע לידי מקצת החלק ההוא ולא היתה מוטעית כראשונה (אגר׳ ר״מ א״ת, קובץ אגר׳ בוקסד׳ 374).

דמיון.—*הזיה.— חזון=שוא.—חטא.— חלום.— כזב.— כשל, נכשל. — מכשול.— עִוֵּר.—*רמאות. — רמה. —*שבוש. —*שבש, נשתבש. — שגה. — שגיאה. — תעה.

***טָעוּן,** ש״ז, מ״ר טְעוּנִים, — א) מי שטּ׳ען, שנשׂא דבר: בשר ודם שהוא רוכב על טעונו על דבר שיש בו ממש אבל הקב״ה אינו כן טוען את רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש (מד״ר שה״ש, לסוסתי).—ב) *משא שאדם ט׳ען ונשׂא, Bürde; charge; burden: המקבץ עצים או פשתן וכיוצא בהן ועשה מהן טעון גדול שאי אפשר להגביהו וכו׳ אבל אם היה טעון של אגוזים או של פלפלים או של שקדים וכיוצא בהן והיה גדול שאין אחד יוכל להגביהו (רמב״ם מכיר׳ ג כ). טעון של פירות שהיה מונח ברשות הרבים ומשכו לוקח לרשותו (שם ד ה). — ואמר הפיטן: מארבים על דרכים יושבים, לגזול לכל עוברי נתיבים, כלי זין עליהם מלהיבים, יחד גם להרגם רוהבים, טעונו ובגדו שוללים כאויבים, חוטפים וטורפים כזאבים (יוצ׳ א׳ שבוע׳, אתו מלות). — ג) *מין ממיני המורסות בעור: והמובט שבטעונים [1] הממיתים מה שהוא אדום וכו׳ והטעונים ירבו בעת הדֶּבר ובארצות הדבריות (קאנון ד ג א יז).

***טִעוּן,** ש״ז,—שה״פ מן ב.טֵעֵן: וענינו (של הפעל בתק) הנחירה והטיעון (הערב׳ לריב״ג, כתק).

***טָעוּת,** ש״נ, מ״ר טְעֻיוֹת, טָעוּתִים, טָעוּתֵיהֶם,—א) פעולת מי שטּ׳עָה בדבר, Irrtum; erreur; error: אם נישאת למי שאין לו אשה ובנים תצא שלא בכתובה מפני שנישואיה נשואי טעות (תוספתא יבמ׳ ח ד). המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן רב אמר מקח טעות הוא (ירוש׳ שבי׳ ה לו.). פלוגין בטעות משנה שר׳ יוחנן אמר בטעות משנה שקול הדעת ר״ש בן לקיש אמר טעות משנה דבר תורה (שם כתוב׳ ע לג.). יאוש של טעות היה (שם סנה׳ ו כג:). דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי (שבת סג:). קניין בטעות הוא וכל קניין בטעות חוזר (גיט׳ יד.). במקום שיש חילול השם אפילו אבידתו (של הגוי) אסור ואמר שמואל טעותו מותרת (ב״ק קיג:). זה הרב שהוא מחזיר להם (להתלמידים) טעותן (מד״ר קהל׳, טובים השנים). ומצאתי בדונש בשירו אשר שר טעות גדול בבנין הזה (תלמידי מנח׳ על דונש, טעות בשיר). וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם (ראב״ע שמות לד ח). הבטחון על האלהים בזה טעות וסכלות כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו (חו״ה, הבטחון ד). —וטעות הבנה: ושמא טעות סופר הוא באלו המקומות או טעות הבנה (רשב״ל דורן, מג״א ה). — ומ״ר טעיות: שתי טעיות טעה יואב באותה שעה (מכות יב.). שלש טעיות עתיד שרו של אדום לטעות (שם). שהוא מחוור להם טעיותיהן (מד״ר ברא׳ לח). בדתי העובדי כוכבים טעיות הרבה יש (תנחומא קרח יא). על כן טעה שתי טעיות ר׳ אדונים הלוי ז״ל (ראב״ע, צחות כד.). וגם על גירסת שמא ישחט בן עוף ומנה שנים ובין אחיו בין תנור לכירים שהם טעיות גדולות (תשו׳ ר״ת מו). כמה טעיות טעיתם (שם מח). כי לא שמעתי יוצא מבית מדרשך אלא טעיות וקולות לנשים ולטפשים (שם מט). ועל

[1]) ושם מ״י טאעון, לפי הכתיב הערבי, ופרש מהותו וז״ל: פרק יז בטאעון הנה קדמוני הקדמונים היו קוראים בשם הזה מה שיפרשהו לשון הערבי במורסא תהיה באברים הגדריים מהבשר או במקום אחר והבשר המרגיש כמו הבשר הגדריי ושרש הלשון ואשר אין חוש בהם כמו הבשר הגדריי ואשר באצילים והאורבים וכיוצא בהם וכו׳ ואחר נאמר לכל מורסא ממית בהשתנות ליתחה לעצם ארמיי מפסיד האבר.

ההוא דהמפקיד אצל חברו בשטר טעית טעיות רבות (שם סו). ואותו שהכנים פרוסה בתוך השלמה ובירך על הפרוסה היה טועה כמה טעיות כי על השלמה יש לבצוע (שם קג). — ומשל: לא תתקן לבעל הטעות טעותו כי ילמד ממך חכמה וישוב לך לאויב (סקלאט, מוסרי הפלסופ׳ ב א). כפי שימעטו דברי האדם ימעטו טעיותיו (מבח׳ הפניני׳, השתיקה). —וטעות בספר, שבוש: אין מדקדקין בטעיותיה (של המגלה) (ירוש׳ מגי׳ ב עג.). אחריות טעות סופר הוא בין בשטרי הלוואה בין בשטרי מקח וממכר (ב״מ קו:). ס״ת שיש בו שתי טעיות בכל דף ודף יתקן (מנח׳ כט:). ספר התשובות שהשיב ר׳ אדונים וכו׳ והיו בו טעיות סופר הרבה (שפת יתר לראב״ע). יש נוסחאות מן הגמרא שכתוב בהן שהאומר לחבירו אל תפרעני אלא בעדים ואמר לו פרעתיך בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים אינו נאמן וטעות ספרים הוא ולפיכך טעו המורים על פי אותן הספרים (רמב״ם מלוה ולוה יה ב).—ומ״ר טְעֻוּתִים: שנעשו שני טעותים אלו בזדון או בשגגה (שו״ת חות יאיר סא). — ב) כנוי להאלילים: מעשה בשלטון אחד שבא ממדינת הים להשתחוות לפעור אמר להם הביאו פר אחד וכו׳ אמרו לו אין אנו נזקקים בכך אלא שתגלה עצמך לו גירה בהם סנגדודים והיו מפצעים את ראשיהם אמר להם אוי לכם ולטעותיכם (ספרי דבר׳ קלא). אמר הקב״ה למשה לך והכה את אלהיהן לפניהן וכו׳ הכה לטעות ויבושו הכומרים (תנחומא וארא יד).

*טְעִיָּה, טעייה, ש״נ,—שה״פ מן טָעָה: וכל היום ראה עמל והבט שערוריה, והתאבל למבריע במחלוקת ובטעיה (ר״ש הנגיד, הספד על רה״ג, הכמות פליליס). טעית רבים בלי להיות אחריתו ומשמע שוא להתרחקם (אזהר׳ ר״י ברצלוני, איסרה). שלא תהיה (חכמת הרפואה) על האדם למכשול עון אם יעסוק בה בבחרותו להתלמד שהרי אין בזו החכמה חשש טעייה לאדם (ר״י פרובינצלו, שו״ת בלמוד החכמ׳).

*טְעִימָה, ש״נ, — שה״פ מן טָעַם, ובהשאלה כמות קטנה מצבע וכדומה לבחינה אם הוא עשוי כהגן: טעימה (בצבע התכלת של ציצית) פסולה (מנח׳ מב:). גזירה משום טעימה (שם מ.). נסיון שמנסין את הצבע של תכלת שלוקחין מעט צמר ומטבילין בצבע לידע אם יהיה לו מראה יפה של תכלת וזו היא טעימה ואותה טעימה פסולה שלא נצבעה לשום ציצית (רגמ״ה שם). — ובמשמ׳ העקרית: כי המאכל תערב יטעמנו האוכל אותו בחכו ולא יבלע ממנו מאומה בלי טעימה (הקד׳ מלמד התלמ׳). ואם צפון ותימן גן יפיחון יניפון שבלי בשם וקמה, כמו עשו ימי חרפי ואפלי דבש ארדה וממתקי טעימה, ועתה יבשה נפשי ואין קול והייתי כיונה נאלמה (תשו׳ ר״ת, שאל׳ לר׳ אליעזר נח). פירש רבינו חננאל טעימה זו בחיך (הרוקח, סי׳ רי). —ובמשמ׳ ״לקיחת מעט אכילה: חשק עידונים מסך וטעימה, חשתה לברא יצור מאדמה (משול׳ בר׳ קלוני׳, ענוד׳, אבוחת). טעימת בג לא יטעמו חוצה, ישן תחתיה באהל אחר לא יצא (הושע׳ ליום א, ענה אומני). אם צריך שיטעום המוהל (מהיין) או תינוק שהגיע לחינוך כדי שלא תהא ברכה לבטלה או נאמר שטעימת התינוק הנמול פוטרתו וכו׳ שנוכל לברך על הכוס בטעימתו בלבד (שו״ת ר״נ גירונדי נב). לאסור הטעימה קודם ההלל זו לא שמענו וכו׳ שגם בתפלת שחרית אין איסור הטעימה ברור שלדעתי אינו אלא מדת חסידות בלבד (שאלת יעבץ א מ). הקריבו לפניו כוס יי״ש ותתיכת לעקיך דגניי ואחר טעימתו הלך בבית (ספורי מעשיות יג).—ובהשאלה ברוחניות: לסבול צער הסגופים למרק טעימת עבירות שעברת (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין, סוף נב).— ובעניני דקדוק, ״קביעת הטעם, ר״ל נתינת הנגינה על אות מהאותיות: והנה בחכמת הדקדוק אין לי יד ושם וכו׳ אבל בדבר פשוט כזה אפילו תשב״ר יודעים שרוב המלות מלרע זולת אם לא תהא אחרונה ראויה לקבל הטעימה או שאר טעמים אחרים ידועים למדקדקים (שו״ת נודע ביהוד׳, או״ת ב).

א. *טְעִינָה, ש״נ, — שה״פ מן א.טָעַן: פריקה בחנם טעינה בשכר (ב״מ לב.).—ובמשמ׳ נשיאה: לפי שמניינם (של בני קהת) היה לשם טעינת הארון צירף הקב״ה שמו עמהם כדי שלא יכלו (מד״ר במד׳ ו). — ואמר הפיטן: טעינת עצים אשר על המזבח נעמסה, יקוד אש ומאכלת אשר אב נשא (סלית׳ מנח׳ יוה״כ, אמונים).—ובמשמ׳ מה שהתרנגלת טוענת ביצים: תרנגולת שפלטה מן חתול או נץ או מן הדורס כל הבצים שתלד מאותה טעינה ראשונה אסורין עד שתפסוק ותטעון טעינה אחרת (והזהיר, ויקר׳ מז:). ובנקבה עד שתלד כל הביצים של טעינה הראשונה (רמב״ם שחיט׳ יא א).

ב.**טְעִינָה**, ש"נ, — שה"פ מן ב.טען: ט ע י נ ת ריב פן תענה ודל לא תהדר ונקי וצדיק אל תהרוג להצדיקם (אזהר׳ ר"י ברצלוני, איסרה).—ובמשמ׳ הכאה ברמח וכדומה: כי בלשון הערבית לא נמצא דקירה וט ע י נ ה כי אם ברומח (הכרע׳ ר"ת, דונש על מנח׳, ערך מטועני).

טעם[1]), ממנו טַעַם, טָעַם, מַטְעַם, *טְעִימָה, ״הַטְעָמָה.

טַעַם, ש"ז, בכנ׳ טַעְמוֹ, טַעַמְךָ, מ"ר טְעָמִים[2]), טְעָמִים[3]), — א) איכות דבר שאדם חש בחֵך, Geschmack, goût; taste, flavour: והוא (המן) כזרע גד לבן וְטַעְמוֹ כצפיחת בדבש (שמות יו לא). ובשלו (את המן) בפרור ועשו אתו עגות והיה טַעְמוֹ כְּטַעַם לשד השמן (במד׳ יא ח). היאכל תפל מבלי מלח אם יש טַעַם בריר חלמות (איוב ו ו).—ובתו"מ: תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת שאין ט ע ם כמון אלא ריח כמון (תרומ׳ י ד). ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן ט ע ם בפירות (מע"ש ה יג). מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל ט ע ם הפירות (סוט׳ ט יב). טיפת חלב שנפלה על החתיכה אם יש בה בנותן ט ע ם באותה חתיכה אסורה (חול׳ ח ג). אמרו לו (ישראל למשה) המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו ט ע ם הפת ט ע ם בשר ט ע ם דגים ט ע ם חגבים ט ע ם כל המטעמים שבעולם (מכי׳ יתרו, עמלק א). נותן ט ע ם לפגם אסור (ירוש׳ תרומ׳ י מז:). מכיון שנתנה ט ע ם בקדירה בטלה (שם יא מז ג). עץ שפריו הדר ועצו הדר ט ע ם פריו כ ט ע ם עצו ט ע ם עצו כ ט ע ם פריו (שם סוכ׳ ג נג ד). מים שאין מפיגין ט ע מ ן (פסח׳ מא.). אינו דומה טַעַם דג העולה מעכו לעולה מצידון (מד"ר בראש׳ ה). אמר לו (יצחק לעשו) בתחילה הייתי נהנה מן הראייה ועכשיו איני נהנה אלא מן ה ט ע ם (שם שם). אתרוג זה יש בו ט ע ם ויש בו ריח (שם ויקר׳ ל). הדסה ריחה מתוק ו ט ע מ ו מר (שם אסת׳, ויהי אומן). — ומ"ר: ג׳ נותני ט ע מ י ם הן כל שההדיוט טועמו ואומר קדירה זו אינה חסירה וכו׳ (ירוש׳ ערל׳ ב סב:). מה שד זה תינוק טועם בה כמה ט ע מ י ם אף המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה ט ע מ י ם (יומ׳ עה.). — ובמליצה: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טַעְמוֹ בו וריחו לא נמר (ירמ׳ מח יא). — ומליצה, ״אין לדבר פלוני טַעַם וָרֵיחַ: ומי יתן וידום ואז טוב לו כי אין לפי׳ זה ט ע ם וריח (שפת יתר לראב"ע 17).—והמתיק הזמן טַעְמוֹ, נעשה יותר טוב: והחביא הזמן כלי זעמו, והשקיט רעמו, והמתיק ט ע מ ו (ר"י חריזי, תחכמ׳ יו). —ומשל: א"ר לוי מי שאכל את התבשיל הוא יודע ט ע מ ו (מד"ר דבר׳ ב). — ״והטעמים המתחלפים: ואמנם ה ט ע מ י ם השמנה אשר זכרום הם המתיקות המרירות החריפות המליחות החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (קאנון ב א ג).—ובהשאלה, איכיותו הרוחנית והמוסרית של אדם: ויאמר דוד לאביגל ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר שלחך היום הזה לקראתי וברוך טַעְמֵךְ וברוכה את אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (ש"א כה לב-לג). ויירא (דוד) מאד מפני אכיש מלך גת וישנו את טַעְמוֹ בעיניהם ויתהלל בידם (שם כא יג-יד). נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טָעַם (משלי יא כב).—וחכמה ודעת: מסיר שפה לנאמנים וְטַעַם זקנים יקח (איוב יב כ). טוב טַעַם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי (תהל׳ קיט סו). חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טָעַם[1]) (משלי כו יז). — ובמשמ׳ ״רגש האדם לפי מה שמוצא חן בעיניו שהוא לרצון לו: בצביונם בטעם כל אחד ואחד (רש"י ר"ה יא.). — ״אִישׁ טַעַם, שיש לו חוש ה ט ע ם, במשמ׳ מוסרית, ששופט בדיוק מה נאה ומה לא נאה: איש ט ע ם יאכל במדה וישתה במשורה ישכב ושנתו ערבה עליו (כ"ס, תרג׳ כ"ז לא כא). — *דברים של טַעַם, לפי הדעת, מה שהשכל מחייב: אני אומר לך דברים של ט ע ם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו (ע"ז יח.). שדברים אלו שהורו דברי ט ע ם הם (רמב"ם גלות׳ ו ה). שמא מפני הפחד נסתתמו טענותיו וכשיחזור לבית דין תתיישב דעתו ויאמר ט ע ם (הוא, סנה׳ יג א). —ב) פקודה, מצוה: ויזעק (יונה) ויאמר בנינוה מִטַּעַם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל

---

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ טעמa).

[2]) כך לפי הדקדוק, וכן נראה קריאת הקדמונ׳ כנראה ממשקל שירי ראב"ע ואחרים.— [3]) כך הקריאה של הספרדים, וכן גם האשכנזים, והעיד ע"ז גם אד"ם הכהן ביתרון לאדם בהער׳ לתל"ע מאמר בהברת האותיות.

a) طعم

—[1]) אולי זה כנוי מיוחד לשבעה יועצי המלכות וכדומה.

יטעמו מאומה (יונ׳ ג ז). — ג) *טַעַם הדבר, סִבָּתוֹ, היסוד שבשבילו נאמר הדבר, Grund; raison; reason: מפני מה אמרו בעל הבית אחד מעשרים וארבעה ונחתום אחד מארבעים ושמונה אלא שהנחתום עינו יפה בעיסתו ובעל הבית רעה בעיסתו וחכמים אומרים לא משם הוא זה ולא מטעם זה אלא ונתתם ממנו את תרומת ה׳ לאהרן הכהן עשה שיתנו לכהן בכהונתו (ירוש׳ חלה ב נח ד). שיהו כולם מורין מטעם אחד (שם ר״ה ב נח:). (מפני מה) מציאת בנו ובתו הגדולים ועבדו ושפחתו העברים הרי אלו שלהן שאינו יכול לשנותן למלאכה אחרת וכו׳ הרי אשתו אינו יכול לשנותה למלאכה אחרת ואת אומר מציאתה שלו א״ר יוחנן טעם אחר יש באשה מהו טעם אחר באשה א״ר חגיי מפני קטטה (שם כתוב׳ ו ל ג). זה נוען טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו (יומ׳ נט.). דבר שהראשונים לא אמרו בו טעם תשאלני בביהמ״ד כדי לביישני (ב״ב פח:). שהרי כמה שנים נשנית משנה זו בביהמ״ד ולא נתגלה טעמה עד שבא ר״ח בן עקביא ופירשה (שבת פג:). שנכתב במקומו לידע מאיזה טעם נאסר להם (חול׳ קח:). תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים (ערוב׳ יג:). שהיה (סומכוס) אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה (שם). מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם (סנה׳ כא:). אלו ואלו מביאין טעם לדבריהם (מד״ר ויקר׳ לו). אמר לו אלולי לא יצאתי לעולם אלא לשמוע טעם זה מפיך דיי (שם במד׳ יב). על כל פסוק ופסוק ג׳ אלפים משל ואלף וה׳ טעמים על כל משל ומשל (שם קהל׳, כל זה). חכמים נכנסים לתלמוד ועוסקים בתורה זה אומר טעמו וזה אומר טעמו זה אומר טעם אחד וזה אומר טעם אחר (פסיק׳ רבתי ג). ולפי דעתי שמלת גד מגזרת גדוד מבעלי הכפל והטעם שיש לה בנים רבים (ראב״ע, שמות יתר יג). ויתבן המשכיל הבא אחרי שיוציא ג״ב הוא טעמים לאשר הזכרתי יותר נכונים מהטעמים שלי (הוא, לחות ט.). אבל אפוד ירד בידו יש לי בו טעם נכון (השרש׳ לרד״ק, אוה). —*מה טַעַם, ר״ל מה הסבה והיסוד לדבר: הִשביע עליהן חמשה פעמים בפני בית דין וכפרו אינן חייבין אלא אחת. אמר ר׳ שמעון מה טעם הואיל ואינן יכולין לחזור ולהודות (שבוע׳ ד ג). ארץ שמתיה חיין תחילה לימות המשיח ומה טעם נותן נשמה לעם עליה (ירוש׳ כלא׳ ט לב ג). וכיון שהן (המתים שבחו״ל) מגיעין לארץ ישראל נפשן חוזרת עליהן ומה טעם והנחתי אתכם על אדמת ישראל ונתתי רוחי בכם וחייתם (שם). והלוקח פירות מחוברין מן הגוי מפריש תרומה ותרומת מעשר מהלכה ונותנן לשבט ואינו נוטל דמים מן השבט מה טעם כי תקחו מאת בני ישראל וכו׳ ואין את מוציא מיד הגוי (שם דמאי ה כד ד). קול באשה ערוה מה טעם והיה מקול זנותה ותחנף הארץ (שם חלה ב נח ג). (מעות שנמצאו) בירושלם בשעת הרגל מעשר בשאר ימות השנה חולין ואמר ר״ש בר זעירא מה טעם הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח׳ ז.). הלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוח הקדש מה טעם למען תשמור לעשות בכל הכתוב בו כי אז תצליח דרכך ואז תשכיל ואין תשכיל אלא רוח הקדש (מד״ר ויקר׳ לה). נביא כופף ידיו ורגליו ויושב לו לפני כהן מה טעם דכתיב שמע נא יהושע הכהן הגדול וכו׳ (שם במד׳ ו). כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם מה טעם בא זדון ויבא קלון (שם שה״ש, נפת). —מה טַעַם אמרו: מה טעם אמרו (חכמים) אדם לובש תפילין וקורא את שמע ומתפלל כדי שיקבל עליו מלכות שמים תחילה (ירוש׳ ברכ׳ ב ד:). רבי יעקב אומר מוחל הרי הוא במשקה ומה טעם אמרו מוחל היוצא בתחלה טהור לפי שאינו רוצה בקיומו ר״ש אומר מוחל אינו כמשקה ומה טעם אמרו מוחל היוצא מעיקול בית הבד טמא לפי שאי אפשר לו בלא ציחצוחי שמן (שבת קמד:). —מאיזה טעם, כמו מה טעם: מאיזה טעם אינו מביא משום שנאמר ראשית בכורי אדמתך (ביכור׳ א ב). —ד) *חליפות קול הקריאה בחבור והפסקה לפי הענין והכונה: ושום שכל אלו הטעמים ויבינו במקרא זה המסורת (ירוש׳ מגי׳ ד עד ד). כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בכיוון הדעת בקול אחד בדעה אחת בטעם אחד הקב״ה אומר להם היושבת בגנים (מד״ר שה״ש, היושבת). וטעמי התורה, בקול נעים קרא, ותושיה הורה, פתיים נמהרים (דונש על מנח׳, לדורש החכמ׳). ונאמר למלך אחד היאך לא ערבה לך קריאת פלוני והיה קולו ערב ובקי בטעמים של קריאה (תו״ה, יחוד המעש׳ ה). —והסימנים המיוחדים שנקבעו לזה: Akzente

accents: לימד דעת את העם (שלמדם) בסימני טעמים (ערוכ׳ כח:). רב אמר (השכר שמקבל מלמד התינוקות בעד למוד המקרא הוא) שכר שימור ור׳ יוחנן אמר שכר פיסוק טעמים (נדר׳ לז.). הטעם באלף (מסור׳ סופט׳ ט כח). סדר סוד הטעמים, שנים עשר רשומים, כמאורות מקוימים (קונט׳ המסור׳, מיות׳ לב״ה). ויען כי בא לידי דברת קמץ ופתח וענין הטעמים הנה אבאר לכל אוהבי שכל ודורשי לימוד ענין מלעיל ומלרע וכו׳ ויש (מלים) אשר הטעם באות השניה והוא הנקרא מלרע (תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש 52). צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו׳ צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רש״י תגי׳ ו:). הנגינות קרויין טעמים (הוה, מגי׳ ג.). וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו (שם יב.). והחרוזים שיש להם טעם נגינות ראויים להיות משקל כל חרוז וחרוז שוה (ראב״ע, לחות ז:). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם כצופים, טעמים בספרים הם פזורים, ראה כלם בספרי נאספים (שם, בסוף הספר). התבונן בתכונת כלי הקול ומוצאי הדבור הקנה נבוב להוצאת הקול והלשון והשפתים והשנים לחתוך האותיות והטעמים (חו״ה, הבחינ׳ ה). שער טעמי המקרא ומשרתיהם (מ׳ ג׳יקטיליה, כספ׳ ר״י חיוג). הטעמים והם מיני הלחנים (מג״א לרשב״ל דורן, ת״י ד). את ה׳ זכרתי, ואת הנדר אשר נדרתי, בספרי הקדומים, לחבר חבור בטעמים, ולבאר דרכים במשפט המלכים, ובדיני משרתיהם (ר״א בחור, הקד׳ טוב טעם). כבר בארתי וברורתי בספר מסורת המסורת בראיות גמורות וברורות כי הטעמים והנקודות לא היו מושמים עם האותיות עד אחר חתימת התלמוד (שם). —ו) *בדקדוק, מלות הטעם [1]), אותן מלות הלשון שאינן לא שם ולא פעל אלא משמשות לקשור השם והפעל ונותנות טעם המשפט, Partikel; particule, -ticle: דע כי התחלות הדבור כלו עברי וערבי וזולתם מן הלשונות שלש והם שמות ופעלים ומלות הטעם אין לשון חסר מהם וכו׳ ומלות הטעם כמו גם כי רק את והדומה להם (הרקמה, שער ח). הפעלים השלמים והפעלים העלולים והפעלים בעלי הכפל ומלות הטעמים (שם, הקד׳ המחבר). וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו ודעת השמות והפעלים ותיבות הטעם והסמוך והנפרד (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ד). שער מלות הטעם וכו׳ ודע כי מלת את ממלות הטעם וכו׳ והנה מלת הטעם שיסמכו אל אחרים כמו אל משה הנה יאמרו אלי אלינו אליך (ראב״ע, לחות, שע׳ מלות הטעם). מלת הטעם היא חלק המאמר המגביל את השם או הפעל בדרכי הוראותיהם וכו׳ הוכרח מניח הלשון להניח מלות תורינה על טעמי הדרכים הנזכרים ולכן קראו אותן המדקדקים מלות הטעם (ר״א בלמשי, מקנ״א ו).

טָעַם, פ״י, טָעֲמוּ, עת׳ יִטְעַם, יִטְעֲמוּ,—א) לקח אל פיו מעט מן האכל או משקה, kosten; goûter; to taste: ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאיבי ולא טָעַם כל העם לחם (ש״א יד כד). כי טָעֲמְתִּי מעט דבש (שם כט). ויאמר (יונתן) טָעֹם טָעַמְתִּי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש (שם מג). וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אֶטְעַם לחם או כל מאומה (ש״ב ג לה). האדם והבהמה הבקר והצאן אל יִטְעֲמוּ מאומה אל ירעו ומים אל ישתו (יונה ג ז). — ובתו״מ: שאיני אוכל לך שאיני טועם לך (נדר׳ ח ח). לא יטעום אדם כלום עד שיברך (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך (שם). אמר ר׳ אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום (שם מו״ק ג פג:). השרוי בתענית מהו שיטעום (ברכ׳ יד.). לא טעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו (ערוכ׳ כח:). לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום כל אותו היום (סנה׳ סג.).— ב) לקח מעט אל הפה לדעת מה טעמו, schmecken, déguster; try the flavour: בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יִטְעַם עבדך את אשר אכל ואת אשר אשתה (ש״ב יט לו). הלא אזן מלין תבחן וחך אכל יִטְעַם לו (איוב יב יא). וחך יִטְעַם לאכל (שם לד ג). — ובתו״מ: באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל (מכי׳ בשלח ד ד). היו נותנין חמטתינו על גבי קבוטין של מוריים והיו טועמין בה טעם מוריים (ירוש׳ תרומ׳ י מז.). ביום שלישי הקדיחתן (את הפולים) במלח כיון שטעמתי משכתי ידי

—[1]) על פי לשון ערב׳ חרף מעני a).

a) حرف معنى

מהן (ערוב׳ נג:). טעם תבשיל זה שאני טועם בתבשיל שטעמתי בבית המלך (סוט׳ מח:). דגים הללו גדלים במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן (מד״ר ברא׳ נז). אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם (שם כ). אמר לו (עשו ליצחק) עיקרו של דבר מה האכילך (יעקב) אמר לו איני יודע אלא טועם הייתי טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל מעדנים שבעולם (שם סז). שהמן היה יורד לישראל וכל אחד ואחד היה טועמו לפי חכו (פסיק׳ דר״כ, בחדש השלישי). זקנתי יותר מדי ועתה חיים של ניוול הם שאיני טועמת לא מאכל ולא משתה (ילק׳ שמעוני, משלי ת). ומי יטעום את התערובת אם היה המעורב תרומות עם החולין טועם אותו הכהן (רמב״ם מאכ׳ אסור׳ טו כט). — ובהשאלה: כל ימים של שמחת בית השואבה לא היו טועמין טעם שינה כל עיקר (ירוש׳ סוכ׳ ה נה:). שלא טעם (שאול) טעם חטא (יומ׳ כב:). אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא (פסח׳ פז.). שלא טעמו טעם ביאה (סנה׳ יט:). ביקש לטעום טעם בתולה טעם טעם בעולה טעם (מגי׳ יג.). תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה (מד״ר במד׳ יט). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה (שם ברא׳ ט). כמאמר החכם כי לא טעם טעם שמחה מי שלא טעם שמחת ספיקות והתרתם (בו״ת רמ״א ה). — ג) *צוה [1]: טעם (אחשורוש) עשות רצון כל איש ויצרו ואין אונס לאיש יין עברו (ר״י הלוי, שבת לפני פורים).

— הפע׳, *הטעים, — עשה שיטעם, במשמ׳ העקרית ובהשאלה: מלמד שהטעימו הקב״ה לאיוב מעין העולם הבא (ב״ב טו:). שלשה הטעימן הקב״ה בעולם הזה מעין העולם הבא אלו הן אברהם יצחק ויעקב (שם טז:). לשבעת הימים שהטעימם מעין העולם הבא כדי שידעו מה טובה מנעו מהן (סנה׳ קח:). קונם שאי אתה נהנת לי עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולר״ש (נדר׳ סו:). הייתי סבור שהוא מטעימני מאותן הברכות (מד״ר ברא׳ לד). חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה (שם ויקר׳ יב). איני תובע ממך דבר אלא בשעה שהנטיעות הללו מבכרות תהא מביא לפני מהן ומטעימני כדי שאראה מעשה ידי ואשמח (שם שה״ש, מה יפו). מותר להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימן טעם רבית (שבת קמט:). — והטעים דבריו, נתן להם טעם, עשה שיבינום יותר, שישמעו יותר: להזהיר בעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו (ספרי דבר׳ קל). רשע ערום א״ר יוחנן זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו (סוט׳ כא:). ביד רב אחא הטעימו תשובה זו לאומרה לרבה משמו (רש״י פסח׳ מז.). רבינו חננאל הטעים דבריו ופירש (תוספ׳ סוט׳ ה:).

— נפע׳, *נטעם, — שטבעו הוא שטועמים אותו: המוחשים חמשה נטעמים נראים נשמעים מורחים וממוששים (או״ד לרסע״ג י יח). כי הרבה מהדברים הנטעמים הם רעי הטעם מאד מצירים לחיים (אמונה רמה א ו). וזה החוש (של הטעם) הוא מימי ולא ירגיש בדבר הנטעם עד שידבק בו (מ׳ אלדכי, ש״א ד). — ובדקדוק, שיש בו טעם נגינה: אותיות הסתר והמשך שלש והן או״י מראה האותיות האלה נחלק בלשון העברים לשני ענינים שונים בטעמם הענין האחד תנועה נראת ונטעמת ונות נראה ונטעם כאשר כל האותיות בנועם ונוחם והענין השני נוח נסתר ונחבא ולא נטעם (ר״י חיוג, אותיות הנח).

— פע׳ *טעם, מטעם: למלך שאמר לעבדו אל תטעום דבר עד שאבא מן המרחץ אמרה לו אשתו טעום אתה תבשיל הזה שלא יהא מבקש ליתן לתוכו או מלח או מוריים בא המלך ומצאו מטעם בשפתותיו (מד״ר דבר׳ ד). — ובהשאלה בדקדוק, טעם את התבה, קרא אותה בטעם, שם הנגינה עליה: לפיכך אם נמצאת או לא נמצאת (הגעיה) יטעם הקורא התיבה (סור׳ הקורא 98).

— הפע׳, *הטעם, הוטעם, — שיש בו טעם: פירות שבהרים יותר טובים מפירות העמקים ויותר מוטעמים והתמרים במישור ובעמק יש בהם יותר דבש (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, ביכור׳ א י). דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא מאכל טוב ומוטעם (ספ׳ חינוך, בוא ז). אם הפת נקיה ומוטעם או מתובל בתבלין או מלוח כעין שלנו (הלבוש או״ח קסז ה). — ובמשמ׳ שטועמים אותו: והמורח גם כן גשם ואם לא היה גשם לא היה ריח וכן המוטעם והממושש כי כל חם וקר ולח ויבש גשם וכל מרגיש גשם (זרחיה הספרדי, תרג׳

---

[1]) פעל נגזר מהשם מטעם המלך.

מאמ׳ במהות הנפ׳ לאבוגלר אלפרבי).

א.טען, ממנו א.טַעַן, א.*טְעִינָה, *טָעוּן.

א.טָעַן, פ״י, עת׳ יִטְעַן, צווי טַעֲנוּ,—א) שָׂם משא על בהמה וכדומה להוליכו ממקום למקום, beladen, charger ; to load: זאת עשו טַעֲנוּ את בעירכם ולכו באו ארצה כנען (בראש׳ מה יז).— ובתו״מ: אין מוכרין לעובד כוכבים ואין טוענין עמו ואין מגביהין עליו (שבת א ז). ישוין אלו ואלו שטוענים קורות בית הבד ועגולי הגת (שם ט). פרק (החמור) וטען פרק וטען אפילו ד׳ וה׳ פעמים (ב״מ ב י). מצוה מן התורה לפרוק אבל לא לטעון רבי שמעון אומר אף לטעון (שם). מי שהפך זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד (מו״ק ב א). הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכו׳ טען בקורה ר׳ יהודה אומר באבנים זה שני חור וטחן וטען זה שלישי (מנח׳ ח ד). פורקן (את הזיתים) וטוחנם שנית וטוענם בקורה (ספרא אמור כג יז). טענו אבנים וציערו הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו (מכי׳ משפט׳ ח). שהיה (המצרי) עומד ולא היה יכול לישב יושב ולא היה יכול לעמוד פורק אינו יכול לטעון טוען אינו יכול לפרוק מפני שהוא מש באפלה (שם בשלח ב ד). סוקרין את האילן בסיקרא וטוענין אותו באבנים (תוספתא שבי׳ א י). — ופָעוּל, טָעוּן, טְעוּנָה, טְעוּנִים, טְעוּנוֹת, שטענו עליו משא: גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברה״ר (ב״ק ו ו). גמל טעון פשתן או חבילי זמורות (ב״ב ב יד). אין עושין חלל תחת רשות הרבים וכו׳ כדי שתהא עגלה מהלכת וטעונה אבנים (שם ג ח). ועצר את השמים שיהו ענגים טעונים גשמים ואין מורידין גשמים אפילו טיפה אחת (ספרי דבר׳ מג). היה אחד ריקן ואחד טעון מעבירין את הריקן מפני הטעון אחד פרוק ואחד טעון מעבירין את הפרוק מפני הטעון היו שניהן טעונין שניהן פרוקין יעשו פשרה ביניהן (ירוש׳ ב״ק ג ג ד). היתה בהמתו טעונה כלי זכוכית מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה (שבת קנד:). גמל שמהלך לפנינו סומא באחד מעיניו וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן (סנה׳ קד:). ומצאן לעניים שהיו טעונין ירק ועומדין על פתח הגינה (פסח׳ נז.). אין דרכן של ישמעאלים להיות טעונים אלא עורות ועיטרן (מד״ר בראש׳ פד). וישראל היו משוררים שהיו טעונים בזת שונאיהם (שם במד׳ ג). ויצחק היה טעון עצים כאדם שטעון את הצלוב שלו (פסיק׳ רבתי לא). — ובדרך טבעי, רחל טְעוּנָה, שצמרה עליה, שלא נגזזה: גזל פרה מעוברת וילדה רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד דמי רחל העומדת ליגזז (ב״ק ט א).—גפן טְעוּנָה, שהענבים עליה, שלא נקטפו: עשר גפנים טעונות מסרתי לך והלה אומר אינן אלא חמש (שבוע׳ ו ו). — ובהשאלה, טָעוּן במשמ׳ מוטל עליו, חַיָּב: דם חטאת שניתז על הבגד הרי זה טעון כבוס (זבח׳ יא א). קדשי קדשים שחיטתן בצפון וכו׳ ודמן טעון הזיה על בין הבדים (שם ה א). ואעפ״י שכתובים (כתבי הקדש) בכל לשון טעונים גניזה (שבת טז א). כל המנחות טעונות שמן ולבונה וזו (של הסוטה) אינה טעונה לא שמן ולא לבונה (סוט׳ ב א). יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ז). אם יו״ט הראשון ואחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקודשין הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא מקודש לפניו ולאחריו דין הוא שיהא טעון חגיגה (שם). שמעשר שני קונה את הקנקן וכו׳ וטעון חומש וטעון וידוי ואסור לאונן (תוספתא שבי׳ ז ז). פת הבאה בכסנין אחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה (שם ברכ׳ ה יג). אבני היכל שנפגמו אין להן פדיון וטעונין גניזה (שם מגי׳ ג ה). בא הכתוב ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת הגוף (ספרי במד׳ קכד). ושמת בטנא מלמד שטעונים כלים (שם דבר׳ רלח). והתודו ר׳ נתן אומר זה בנה אב לכל המתים שטעונים וידוי (שם במד׳ ב). קודש הילולים מלמד שהוא טעון ברכה לפניו ולאחריו (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). הקיש תורה למצוה מה תורה טעונה ברכה אף מצוה טעונה ברכה (שם). אם מזון שאין טעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריו תורה שהיא טעונה ברכה לפניה אינו דין שתהא טעונה ברכה לאחריה (שם ז יא.). כל המצות טעונות ברכה בשעת עשייתן (שם ט יד.). ישן טעון טבילה נתגמגם טעון קידוש ידים ורגלים (שם יומ׳ ג מ:). מלך בתחילה טעון משיחה מלך בן מלך אינו טעון משיחה וכו׳ אבל כה״ג בן כה״ג אפילו עד עשרה דורות טעונין משיחה (שם שקל׳ ו מט ג). הטעון תיטוי חייב על ביאת מקדש ושאין טעון חיטוי אינו חייב על ביאת מקדש

(שם נזיר ז נו ד). ויי׳ יסלח לה מגיד שטעונה סליחה (שם ד נג:). דבר שנהנה וטעון ברכה (ברכ׳ לה.). שכן טעון (הלולב) ארבע מינים (שבת קלא:). מה חג המצות טעון לינה אף חג הסוכות טעון לינה (חגי׳ יז.). בן פקועה טעון שחיטה (בכור׳ יב.). מה לזכר שכן טעון פריעה ופרימה (נדה לד:). מטעמת אינה טעונה ברכה (ברכ׳ יד.). עולה שהקריבו ישראל במדבר אינה טעונה הפשט וניתוח (חגי׳ ו:). עכו״ם שהתנדב קורה ושם כתוב עליה וכו׳ טעונה גניזה (ערכ׳ ו.). הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה וכו׳ טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם (ברכ׳ מא:). והניחם שם מלמד שטעונין גניזה (יומ׳ יב:). מניין לביכורים שטעונין שירה (ערכ׳ יא.). מה הגפן הזו טעונה שלש ברכות כך ישראל מתברכין שלש ברכות בכל יום (מד״ר ויקר׳ לו). מנחת סוטה שטעונה תנופה והגשה (שם במד׳ ט). דגים טעונין שחיטה (שם ברא״ש ז). ואף בנגעים כן בתחלה הן באין על ביתו אם חזר בו מוטב ואם לאו הרי הן טעונין חליצה וכו׳ אם חזר בו מוטב ואם לאו טעונין נתיצה חזר בו מוטב ואם לאו באים על הבגדים וטעונין כיבום חזר בו מוטב ואם לאו טעונין קריעה (שם רות, וימותו). כלה זו טעונה חסד בעיני כל רואיה (פסיק׳ דר״כ קמט:). אין בכל הקרבנות קרבן שטעון הזיית דם באצבעו אלא חטאת בלבד (רמב״ם מעש׳ הקרב׳ ה ט). ואם לא נועד בבך אלא יחיד כותב גט בלשון אחר טעון מחקר ואינו מוחזק בזה (תשו׳ הגא׳, הרכבי רנה).—ב) היה טָעוּן, נשא וסבל דבר: טען (צמר או פשתן) והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי (נדר׳ ז ג). מקבלין עגלין ופייחין למחצה ומגדלין אותן עד שיהיו משולשין וחמור עד שתהא טוענת (ב״מ ה ד). משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות (מכי׳ בשלח ב א). בידיו אוגד ברגליו מסמיך אפילו על כתיפו טוען (ירוש׳ מעשר׳ ב ג.). שתהא עגלה מהלכת וטוענת אבנים (שם ביכור׳ א סג ד). וכמה גמל הרכה אמר עולא אמר ריב״ל כל זמן שלא טענה וכו׳ הגיעה זמנה לטעון ולא טענה מהו (חול׳ קכב.). בשר ודם העבד טוען את רבו והקב״ה אינו כן (מד״ר שמות כה). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו ומלבישין אותו וטוענין אותו ומאירין לפניו (שם כ). כבר יש להם טכסים מיעקב אביהם כמו שטענו אותו והקיפו את מטתו כך יקיפו את המשכן (שם במד׳ ב). אמר להם בני יהודה יששכר וזבולן יטענו מטתי מן המזרח ראובן ושמעון וגד יטענו מטתי מן הדרום אפרים ומנשה ובנימן יטענו מן המערב דן אשר ונפתלי יטענו מן הצפון יוסף אל יטען שהוא מלך ואתם צריכין לחלק לו כבוד לוי אל יטען למה שהוא טוען את הארון ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת ואם עשיתם וטענתם את מטתי כשם שצויתי אתכם האלהים עתיד להשרות אתכם דגלים כיון שנפטר טענו אותו כשם שציום (שם). ומשפחת קהת היו טוענין הארון והשלחן והמנורה והמזבחות (שם ה). בנוהג שבעולם אדם יש לו בן והוא טוענו אם מצער אותו מיד הוא משליכו כביכול הקב״ה אינו כן אלא היו ישראל במדבר ארבעים שנה והיו מכעיסין אותו והוא טוענן (שם דבר׳ ז). חכם גדול היה קרח ומטועני הארון היה (תנחומא קרח ה).—ואמר המליץ: טוענים חריטים על זרועותם ויושבים בשוקים, שחים בסחורה וכל מיני עסקים (יפת הקראי, לקו״ק נספח׳ 22).—ובענין טבעי בהשאלה, נקבה טֹעֶנֶת: נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת וחוזרת ופורקת ושוב אינה טוענת (מד״ר שה״ש, שחורה אני), לאמר היא הרה ויולדת. — וכמו טָעוּן במשמ׳ היה חיב דבר: ניתז מן הצואר על הבגד יכול יטעון כיבום ת״ל ואשר יזה עליה תכבס (ספרא צו ו ו).

— נפע׳, *נִטְעַן,—שטענו אותו, או שנהיה טעון בדרך טבעי: גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה רחל ונטענה אצלו וגזזה (ב״ק ט א). — ובדרך מלאכותי: המשכן הזה שאתם עושים פורח הוא באויר עשו לו עגלות כדי שיהא נטען בהם (מד״ר שה״ש, יפה את). ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה ואפילו בגלקטיקא לא היה יכול להטען (שם, קמתי אני).—ואמר הפיטן: כתועפות ראם רמים ועליונים, ועל כנפי נשר נטענים, שיר ושבח והלל רוננים (יוצ׳ אחרון פסח, אמן).—ובמשמ׳ היה צריך לדבר: אם למדת על יו״ט הראשון והאחרון שהן קרויין מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיטען חגיגה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ ז).

—ספע׳, *הִטְעִין,—כמו טָעַן: לאחד ששילח את חמורו ואת כלבו לגורן והטעינו לחמורו לתך ולכלבו ג׳

סאים (ספרי דבר׳ שמג). מאימתי תורמין את הזיתים משיטעינו ור״ש אומר משיטחינו (תוספתא תרומ׳ ג יג). אילן שהוא מנבל פירותיו סוקרין אותו בסיקרא וממטעינין אותו אבנים (ירוש׳ מע״ש ה נה ד). מה לי הטעינו חבירו מה לי הטעינו שמים (שבת ה.). שאם החזיק בעל החצר בבעל הגג משתמש בו ובונה וממטעין עליו כל מה שיכול לפי רוחב הזיז שהחזיק בו (טוח״מ קנג י, בשם ר״י ברצלוני).— ובהשאלה: ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח (ר״נ גאון, הקד׳ על התלמוד). ולמה ייחד הקב״ה את ישראל לתת להם התורה ולהטעינם במצותיה הם לבדם ואין אומה אחרת זולתם (שם).

ב׳טען[1]), ממנו ב.טַעַן, *טֹעַן, *טַעֲנָה, ״טוֹעֵן, ״טִעוּן, ״טַעַן, ב.״טְעִינָה.

ב׳טָעַן,—קל לא נמצא במקרא.

—פֻּעַ׳, טֹעַן, מְטֹעֲנֵי,—מְטֹעַן חֶרֶב, שהכוהו בחרב [2]), שדקרוהו בחרב, be pierced; percé; durchbohrt s.: ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מְטֹעֲנֵי חרב יורדי אל אבני בור כפגר מובס (ישע׳ יד יט).

—קל, *טָעַן, — בהשאלה, טָעַן, את פלוני דבר, תבע ודרש ממנו ואמר שהוא חַיָּב לו הדבר הזה, Anspruch erheben; réclamer; to claim: הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה מפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי (שם ז ה). במומין שבגלוי אינו יכול לטעון ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו (שם ח). טענו חיטין והודה לו בשעורין (שבוע׳ ו ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (שם). אמר לו מה אתה טועניני רצוני שתשבע לי (שם ז ח). טענו שני מחטים והודה לו על אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). עומד הייתי על אבא בשעת מיתתו וטענך מנה והודיתה לו (שם גיט׳ ה מז.). הטוען טענת גנב באבידה משלם תשלומי כפל (ב״ק נז.). בטוען טענת לסטים מזויין (שם:). אין נשבעין על העבדים אמר רב בטוענו דמי עבד גדול (ב״מ ק.). שאין לו ממון אצל חבירו וטוענו ומשביעו (שבוע׳ לט.). לנושה בחבירו מנה שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה (שם לא.). לעולם אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו (שם מג.). אם אתה טוענני כלום ואם תקבל שבועתי הריני נשבע אבל מה שאני טוען אותך וְאינך מודה בו במה תדחני מלהשבע לי (תשו׳ הגא׳, הרכבי נו). המלוה טוענו חמשה סלעים ועדי השטר מעידין שחייב לו סלעים לא פחות משתים (ר״ח ב״מ ד:). — ובהחלט, טָעַן, ערך דברים של תביעה, או להפך של התנצלות: האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב׳ א ה). לעולם אינו חייב עד שיכנוס ויבעול ויטעון טענת בתולים (ירוש׳ שם ד כח:). אם טען ואמר לפירות ירדתי נאמן (ב״ב נג:). אמר לו אם לא תמכרנו לי אכבוש שטר שכירות ואטעון שהוא לקוח בידי (רמב״ם מכיר׳ י ד). טען העד ואמר תלם אחד הוא שעשיתי סימן ולא כל השדה (הוא, טוען ונטען יו ב). טען שמעון שיש לו שטר שמכרה לו וראובן כופר ואומר ששטרו מזוייף (טוחו״מ, חזק׳ קרקע׳ קמ ב).—וטָעַן על דבר, בנוגע להדבר: או שטען על הסחורה שהיא שלו לבדו וזה אומר משל השותפות היא (טוחו״מ, שבוע׳ לג יט). — ״וטָעַן על פלוני, דבר דברי חובה עליו, האשימו: וקצתם טוענים עלינו בהם וקצתם מיחשים אותם אל אומר שאיננו נמצא (הרקמה, שער כח). ואלהים אשאל להצילני מטעות הטוענים עלינו בסכלותם ולחסום פי מקנאינו באולתם (תמה״נ לרשב״ג, מדת הנפש). על כן מי שיטעון שהוא יותר מאחד לא יתקיימו דבריו אלא בראיה (תו״ה, היחוד ז). — ובמשמ׳ ״שאל והקשה: ואם יטען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן (ראב״ע ברא׳ יח יג). ואם יטען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש וכו׳ (שם מו כג).

— נִפְעַ׳, *נִטְעַן, — א) שטענו אותו, תבעו ממנו דבר: הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה (יבמ׳ ב ח). הנטען על אשת איש והוציאוה

---

[1]) בערב׳ טענ a).

[2]) כך בערבית.

a) طعن

מתחת ידו אעפ"י שכנס יוצא (שם). אפילו קטנים נטענין להן בבית דין (ירוש' כ"ק י ז:). יאמר לנטען הרי זה העיד עליך (רמב"ם סנה' כא י). היתה נטענת ממנו בעוד היתה תחת בעלה הראשון וכל זמן שהיתה תחת בעלה השני לא היתה נטענה ממנו (הלבוש, אישות יא ב).—"ובמשמ' שהקשו עליו קושיות, שהשיגו עליו: ואם אמר הנטען לי והיך תוכל לצרף עשיתיני כדבריך והיא מלת שקרנית ריקנית (דונש על רסע"ג 102).—ב) נחלה [1]: וכשהיה ר"ש בנו של ר' עקיבא חולה ולא ביטל בית מדרשו אלא פקדו (את בנו החולה) ביד שלוחו בא הראשון ואמר לו נטען אמר להן (לתלמידיו) שאלו עד שבא השני ואמר לו הכביד החזירן לת"ת בא השלישי ואמר לו גוסס אמר להם שאלו ובא הרביעי ואמר לו השלים (מס' שמחות ח).

—פע', "טִעֵן, יְטַעֵן, וַיְטַעֵן, — טִעֵן את הסוס, הכהו בפריש הברזל שברגליו, וכדומה: ויחת האב שערותיו סמרו, וַיְטַעֵן את סוסו אף טש כנשר, ובנו בימינו יאנק מר יצריח, ובחצי הליל אתא הביתה, ובזרועו הה הנה מת הילד (מיכ"ל, מלך בלהות).

—הפע', "הֻטְעַן, יוטען, — כמו נִטְעַן: ונשוב אל מה שיוטען מן החלוף (אמונה רמה ה ב).

***טַעַן**, טוען ש"ז, — שה"פ מן ב.טָעַן: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טוען [2]) אחר שהוא בענינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לטעון טוען אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר (ספרא, בריית' די"ג מדות).

***טַעַן**, ש"ז,—כמו *טַעֲנָה: מטן טַעַן בפיצה, להשיב מה אמצא, נתעבתי ונאלחתי כי מלאתי דופי ושמצה (סלית' ער"ה, איככה אפלה). אל סרחון כתב עד הנחתם, ספרו זיף טַעַן הסתתם (סלית' יוס ז, אס עונינו). — ואמר המשורר: ואם תוכל לגלות את סתמיו בלא משנה ותלמוד והלכה, אני אשוב לטענך ואודה ואומר כי לך תאות מלוכה (ר"י חריזי, תחכמ' יז).

***טַעֲנָה**, ש"נ, מ"ר טַעֲנוֹת,—א) מה שאדם טוען ותובע מחברו שהוא חַיָּב לו, Rechtsanspruch; réclamation; claim: האונאה ארבעה כסף והטענה שתי כסף (ב"מ ד ז). שבועות הדיינין הטענה שתי כסף והודאה בשוה פרוטה ואם ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע' ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע וחכ"א אין הודאה ממין הטענה (כתוב' יג ד). היה לו טענת בתולים היה משכים לב"ד (שם א א). הואיל והודה מן הטענה ישבע (ירוש' שם ב כו.). פעמים שאדם נשבע על טענת עצמו (בבלי שם יח.). אין נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן (שם). אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע (שם). אינו יכול לחזור ולהשביעו בטענת ספק אבל אם היתה טענת ודאי משביעו עליה ומגלגל בה כל מה שירצה (רמב"ם שלוח' ט ז). — "טענה ריקנית, שאין לה יסוד: אבל טענה רקנית אין מחייבין את הנטען לצאת כלל אלא נשבע במקומו ונפטר (רמב"ם סנה' ו ח). — ומ"ר: זה אומר חבלת בי וזה אומר לא חבלתי הרי זה כשאר הטענות (ירוש' שבוע' ז לז ד). וצריך הדיין לשנות טענותיהן מפיו (מד"ר דבר' ה). — ב) מה שיש בו כח לחזק התביעה וכדומה: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה (ב"ב ג ג).—ג) דברים של אשמה בכלל על אדם: בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום ומפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני (ירוש' ברכ' א ג ג). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות לא יספר עם אשה בשוק אפילו עם אשתו ואין צריך לומר עם אשה אחרת מפני טענת הבריות (מד"ר במד' י). — ובכלל "תביעה: לאל יתברך הטענה הנצחת על האדם ואין טענה לאדם על האלהים יתברך (חו"ה, עבוד' ה' ח). — והתנצלות: וכאשר עיינתי מצאתי שאנו חייבין בו תמיד כל ימינו בלי הפסק ושאין לנו שום טענה בהנחתו כמו יחוד אלהינו בלבבנו ועבדו במצפונינו (הקד' חו"ה).— ובמשמ' "שאלה וקושיה: ור"א אמר שלא יתכן היות ככה רק בתנועת האלף בשוא ופתח וזאת איננה טענה (שפת יתר לראב"ע יד). שאם ישמע דברי המשנים וטענותם אפשר שתשתנה דעתו ויטעה (חו"ה, יחוד ב). — ואמר המשורר: ואיך יוכל ראות מוכה בסנור ועין לבו בפוך סכלות כחולה, וחולש טענתו היא לאות לו הכי טענת מריבו היא מעלה (ר"י חריזי, תחכמ' כד).

---

[1]) כך גם בארמ': ויאנש (ש"ב יב טו) ת"י ואיטען.

[2]) ראב"ד גורם טעון.

טַף[1], ש"ז, בכנ׳ טַפּוֹ, טַפְּכֶם,—שֵׁם כללי, ילדים קטנים, :kleine Kinder; petits enfants; little childerns ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הַטָּף (ברא״ש׳ מז יב). כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מִטָּף (שמות יב לז). הרגו כל זכר בַּטָּף וכו׳ וכל הַטַּף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם (במד׳ לא יז-יח). ונחרם את כל עיר מתם והנשים וְהַטָּף לא השארנו שריד (דבר׳ ב לד). וישימו את הַטַּף ואת המקנה ואת הכבודה לפניהם (שופט׳ יח כא). את הגברים ואת הנשים ואת הַטַּף ואת בנות המלך (ירמ׳ מג ו). וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וָטָף (שם מ ז). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טַף ונשים ביום אחד (אסת׳ ג יג). — ובכנ׳: ולא נמות (ברעב) גם אנחנו גם אתה גם טַפֵּנוּ (ברא״ש׳ מג ח). ולמה יי׳ מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב נשינו וְטַפֵּנוּ יהיו לבז (במד׳ יד ג). לבקש ממנו דרך ישרה לנו וּלְטַפֵּנוּ ולכל רכושנו (עזר׳ ח כא). אנכי אכלכל אתכם ואת טַפְּכֶם (ברא״ש׳ נ כא). קחו לכם מארץ מצרים עגלות לְטַפְּכֶם ולנשיכם (שם מה יט). ואת כל חילם ואת כל טַפָּם ואת נשיהם שבו ויבזו (שם לד כט). וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טַפָּם ואת נשיהם בעגלות (שם מו ה). — והשתמשו גם במ״ר מִמִּלָּה זו אעפ״י שהשם טַף בעצמו הוא לרבים: עתיד ר״ע לחייב את כל העניים בדין שאם אומר להם מפני מה לא למדתם וכו׳ והם אמרו מפני טפינו אומרים להם והלא ר׳ עקיבא היה לו בנים ובנות (אדר״נ ו). טפי לוי בחרת למשכן בבודך יובלים (סד׳ עבוד׳ לרסע״ג, J. Elbogen 123). והטפים נתחייבו בעון יולדיהם (ר״י הלוי, האזכל בעג).

*טִף, ש״ז, מ״ר טִפִּים, טיפין,—עי׳ *טִפָּה.

***טִפָּה**, ש״נ, מ״ר טִפִּים, טִפּוֹת,—א) כמות קטנה מאד של מים או של כל משקה, וצורתה כדורית, Tropfen; goutte; drop: בור סיד שאינו מאבד טפה (אבות ב ח). טיפת חלב שנפלה על החתיכה (חול׳ ח ג). אמרו לא טפת גשמים הוא אין אנו צריכים לו (מכי׳ בשלח, שיר׳ ב). שיהו העננים טעונים גשמים ואין מורידים גשמים אפילו טיפה אחת (ספרי דבר׳ מג). היה (הכלי) טורד טפה אחר טפה בידוע שהוא בכונס משקה (תוספתא כל׳ ב״ק ז ג). יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). כל טיפה וטיפה שהיה הקב״ה מוריד עליהן (על אנשי דור המבול) היה מרתיחה בתוך גיהנם ומורידה עליהן (שם סנה׳ י כט:). טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים שטיפה של גשמים בעולם הזה ורבי בעוה״ז ובעוה״ב (בבלי שם קא.). כלום צריכין אנו לו אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעינות שאנו מסתפקין מהם (שם קח.). בשעת פטירתו של חולה עומד (מלאך המות) מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטיפה של מרה תלויה בו (ע״ז כ:). בשעה שאמר הקב״ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי שמים העליונים (מד״ר ברא״ש׳ ד). וכיון שאתה נותן עליה (על האדמה) טפה של מים מיד היא נשרית (שם יז). דגים הללו גדלים במים כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון (שם לז). מדת ב״ו כל זמן שהספוג בידו פותח ידו אין טיפה יורד׳ קפץ ידו הוא מוריד מים (שם שמות כה).—ומשל: מטיפה לטיפה נתמלא ההין (תנחומא שלח יט, הוספה).— וטפת דם: לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף נחלקה הטיפה לכאן ולכאן (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). הרואה טיפה כעין החרדל יושבת ומשמרת עליו ז׳ נקיים (שם ה ח ד). נכשל באצבעו הקטנה ויצא ממנה טיפת דם (מד״ר קהל׳, ראה זה). — וקצת במשמ׳ כמות מועטה בכלל: היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס טיפת צונן שאיני טועם לך (נדר׳ ח ז). טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם (שבת קח:).— ובפרט טִפָּה של זרע: מאין באת מטיפה סרוחה (אבות ג א). שלא ראה (אלישע) טיפת קרי מימיו (ירוש׳ יבמ׳ ב ג ד). אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור (ב״מ סא:). אותו מלאך הממונה על הריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב״ה ואומר לפניו רבש״ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש וכו׳ (נדה יו:). כדי שיצא יצחק מטיפה קדושה (מד״ר ברא״ש׳ מו). אני עשיתי פ׳ שנה אפילו

---

[1]) רק בעברית. בארמ׳ טפלא, בערב׳ טפל [a], ואולי נתקצרה בעברית.

[a]) طفل

טיפת קרי לא ראיתי וכו׳ אתה היית טיפה ראשונה שלי (בס לט). חבריות מפקידין אצל גשותיהן טיפה של לבנות והקב״ה מחזיר להם אותה טיפה בריה נאה שלימה (בס קהל׳, ברכות הטובה). —ואמר המליץ: קרוץ ממעין נרפש וממקור משחת בנוי מטפה מרוחה שרופה באש באש כסוחה (תוכחה לר׳ בחיי, ברכי נפשי). — ומ״ר טפים: המערה (שמן או יין של תרומה) מכד לכד ונוטף שלש טפים ונותן לתוך החולין (תרומ׳ יא ח). המטיל טפין עבות מתוך האמה טמא (מקוא׳ ח ג). לבשה המשה חלוקין הבדוקין לה וראת עליהן שלש טיפין לשלשה ימים (תוספתא נדה ג ה). הטורף את גגו והמכבס את כסותו אימתי יודע אם רבו גשמים אם לאו בתחילה הוא מנטף טיפין טיפין דקות ועכשיו הוא מנטף טיפין עבות (בס מכשיר׳ א ח). רואין שתי עיניו (של העובר בבטן אמו) כמין שתי טיפין של זבוב (ירוש׳ נדה ג ג ד). הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד שאלמלא שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות (ב״ב טז.). הרקיע דומה לבריכה ולמעלה מן הבריכה כיפה ומחמת הבריכה כיפה מזעת טיפים עבות והן יורדין לתוך מים המלוחים ואינן מתערבין (מד״ר בראש׳ ד). ואי׳ מכם מטמא למת מזין עליו שתים ושלש טיפין ואתם אומרים לו טהרת (בס במד׳ יט). מים יורדין טיפין טיפין ונעשות נחלים (בס שה״ש, כי טובים). שמטפטף תדיר והטיפים רודפות זו את זו ותכופות (רב״י ע״ז לז:). וכיון שנטפו שלש טיפים זו אחר זו דיו (רמב״ם תרומ׳ יא טו). שהיה משים עור בעין בים במכנסים שלו כנגד ערלתו מפני טיפי מי רגלים שמא יהיו נוטפים על בגדיו (ספ׳ חסידים תתרסה). להיי בנחל ירוצו טיפין (בסוף בו״ת חות יאיר, אלי בורא). —ושל דם וכדומה: הדבר דומה לארבע כוסות של חלב אחד נפלו לתוכו שתי טיפין של דם ואחד נפלו לתוכו ארבע טיפין של דם וכו׳ שכולן מראות לובן הן (בכוע׳ ו.). אמר ר״א בר׳ יוסי אני ראיתיה (את הפרוכת) ברומי והיו עליה כמה טיפי דמים של פר (יומ׳ נז.). — ומ״ר טפות: ר״א חסמא ור״י בן גודגדא שיודעין לשער כמה טפות יש בים (הור׳ י.). — ומ״ר טפיים: שאמרו חז״ל אין טפה [1]) יורדת מלמעלה אלא א״כ טפיים עולות מלמטה כנגדן (נועם אלימלך, תזריע). — ב) כנוי למחלה [2]), כאב בפרקים, Gicht; goutte; gout: (אסף [3]) הרופא 157).

א. טָפוּחַ, ש״ז, מ״ר טפחים, טפוחים, — שה״פ מן א. טפח משמע׳ א: אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים (איכ׳ ב כ). —ובהרחבה ילדי טפוחים: רובים ופרחים, לחצים ושלחים, אויה, בכורות וטפוחים, ביגון נאנחים (קינ׳ לת״ב, אלכעותי). — ב) שה״פ מן א. טפח משמ׳ ב: ולא מטפחין טיפוח שהוא לרצונו (ירוש׳ ביצ׳ ה סג.). הספד על לב וכו׳ טיפוח ביד קילוס ברגל (מו״ק כז:). ועל זה נהגו להקל בכל טיפוח וריקוד (הלכות או״ח בלט ג).

ב. ״טָפוּחַ, ש״ז, — שה״פ מן ג. טפח: ודוב הסתלקה (של הקדחת היומית) יהיה בזיעה ובטפוח דומה לזיעה טבעית (קאנון ד א ז ב).

״טָפּוּחַ, ש״ז, מ״ר טפוחים, — כנוי פיטני להשמים [4]): פעל בם תפוח, שכר לא קפוח, פקוד טפוח, עד שיפוח (יוצר א׳ פסח, אור יפע). צרוף שטוח פני טפוח, כמעלה אפר על גב תפוח (סליח׳ ער״ה, תפלה תקח). חכמי חידות יחסנו בקול ה׳ מלך, טפסרי טפוחים יטכסו בקול ה׳ ימלוך (יוצ׳ א ר״ה, אדירי איומה). טפה הגליד, טפוחים הפליד, טרק והקליד, טוען ומוליד (יוצ׳ בכ׳ ור״ת, אילת השחר).

״טְפוּחָה, ש״נ, —כמו ״טפוח: הללי ברורה מאוצר חיים לקוחה, בבשר ודם מאת שדי נפוחה, בראך לכבודו שוכן טפוחה (סמא״ל, ערב׳ יוה״כ, אגוש עלל).

***טָפּוּי** [5]), ש״ז, מ״ר טפויים, טפויין, —ביצת החרוקים, Ei d. Insekts; œuf d'insecte; egg of insect: הטפויין [6]) וביצי כינים (שבת קז:).

---

[1]) בגמ׳ (תענ׳ כה:) טפח, טפחיים. — [2]) לפי השם בלעז. — [3]) לא נמצא בפתקה אלא המראה מקום בלבד.

[4]) ע״ש הכתוב וימיני טפחה שמים.

[5]) עי׳ הערה לקמן. — [6]) כך הנוסחה בר״ח וכן בכ״י (ד״ס), וכן גם ברש״י. ובנוסח׳ טפויי, דרך לשון ארמ׳. אך גרסת הערוך וכ״י מכרעת, וזו איפוא צורה עברית, וכן הלשון של ביצי כינים שהוא בעבר׳ מוכיחה כי גם המלה שלפניה היא בלשון עברית. וממה שמלה זו כתובה אצל וביצי כינים בוו החבור מוכח כי טפויים אינם ביצי כינים אלא דומים לביצי כינים, ונראה שהם ביצי שאר החרוקים.

א. *טִפּוּל, ש"ז, — שה"פ מן טִפֵּל: אל הכהן מלמד שהוא חייב בטיפול הבאתם (ספרא ויקר׳ י יח). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (ספרי, נשא). חייבת אשה בטיפול בנה כל עשרים וארבעה חדש (תוספתא נדה ב ד). לא דומה טיפול שנה אחת לשתי שנים (ירוש׳ ב"מ ה י:). אווזין ותרנגולין וכל דבר שטיפולו מרובה משכרו (ב"מ כח:). השם בהמה לחבירו עד מתי חייב לטפל בולדות וכו׳. בדקה ג׳ הדשים מפני שטיפולה מרובה. מאי טיפולה מרובה מפני ששיניה דקות (שם סט.). הנוטע במקום שאינו יישוב פטור והוא שלא יהיה עושה כדי טיפול שמטפל בפירותיו עד שמביאן ליישוב אבל אם היה עושה כדי טיפולו חייב בערלה (רמב"ם מע"ב וגטע רבעי י ו).

ב. *טִפּוּל, ש"ז, — מה שטָּפֵל לדבר: הנוגע בטפולו של תנור (כלים ג ו). זה טיפולן של בנות עשירים שמשיירות אותו לבנות עניים (פסח׳ מב:). טיפולי נשים (שם).

ג. *טִפּוּל, ש"ז, — כמו טַפְל במשמ׳ ילדים, טַף: למי שיש לו טפול ובנים ומאוויו להוציא (ממון) לשם שמים (כוזרי ב נ). אין בני הישוב יכולין לעכב בידם מלהלוות ומלהרויח כשיעור חיותם וכפי טיפול ביתם (מרדכי ב"ב תקי"ט). מעשה בעני אחד שהיה עליו עול גדול וטפול מרובה (ר׳ יחיאל בר׳ יוסף, REJ XLIX, 233). וכמה בני אדם חלושי כח הממון אין להם פרנסה ויש להם טיפול גדול (סלה סלת לרפא׳ מגורלי, הכנע׳ הלב). שרצה (יוסף) לידע מספר טפול הבית אם מרובה או מועט ולידע עושר כל אחד כדי ליתן אוכל לפי הטף ואנשי הבית (פענח רזא, ויגש).

***טָפוּף**[1], ת"ז, לנק׳ טפוּפָה, מ"ר טְפוּפִים, טְפוּפוֹת, — מדה טְפוּפָה, לא גדושה ולא מחוקה: מלא חפניו שאמרו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (יומ׳ מח.). כגון שהחזירו (את הקֹמץ) לביסא טפופה (מנח׳ ז.). כל ימות השנה מודדין להקדש במדה מבורצת טפופה ולא מחוקה והמקריבן מוחק המדה (רש"י כתוב׳ קו:). (אפר לא מנפה) אינו נכבש וכל

1) בערב׳ טַפאנ a) מן טפף, מלא שפתו.

a) طفان

שעה הוא טפוף ואינו קשה (הוא, חול׳ נא:). וחופן ממנה מלא חפניו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות (רמב"ם יוה"כ ד א). — והשערות וכדומה, מרובות ומלאות: היו (בנות ציון) קושרות פאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות (רש"י ישע׳ ג טז). — ובהשאלה בבנין וכדומה, שאין בו לא גרעון ולא תוספת: אלף גנות טפופות שבנויות בנין משווה שאין בו תוספ׳ ולא גרעון זה מזה (תב׳ הגא׳, הרכבי לו).

***טַפּוּת**, ש"נ, — ימי חייו של אדם כשהוא טַף: וכמו שהבחרות יש בו מדרגות מהטפות והילדות והנערות בגדול והבחרות בעמידה כן בזקנה יש מדרגות (ר"י אברבנאל, חיי בלה). אך שני החרוש (והם עד קרוב לשלשים שנה) מתחלקים לשני הטפות והם שיהיו אברי הנולד עדין בלתי מוכנים אל התנועה וההלוך וכו׳ ר"ל שני הטפות עד הבחרות וכו׳ (קאגון א א, במזגי הבנים). ובו"ש אם יעברו שני הטפות עם הנערות (שם ג ב, בהנהג׳ היונק). ימי האדם ו׳ ימי הטפות נערות בחרות זקנה שיבה ישישות (גוה בלוס י ת). שהאדם ישתנה בזמן גדולו בג׳ פנים האחד נקרא ימי הטפות והם קודם התנועה וההלוך וא׳ שני הנערות והם אחר ההליכה והתנועה והאחד שני הבחרות והוא אחר שצמח זקנו (אורי ויסעי, התבוכה י).

א. טֹפַח[1], ממנו א. טִפּוּחַ, טִפַּח, טַפֵּחַ, א. טֶפַח, *טְפִיחָה.

א. טֶפַח, טָפַח, ש"ז, מ"ר טְפָחוֹת, טְפָחִים, מ"ז טְפָחַיִם, — מדת רֹחַב היד, רֹחַב ארבע האצבעות מחוברות יחד, Handbreite; largeur de paume; handbreadth: ועשית לו (להשלחן) מסגרת טֹפַח סביב (שמות כה כה). וביד האיש קנה המדה שש אמות באמה וטֹפַח (יחזק׳ מ ה). ועביו טֶפַח (מ"א ז כו). — ובהשאלה, נתן את הדבר טְפָחוֹת, ר"ל במדה קטנה: הנה טפחות נתתה ימי וחלדי כאין נגדך (תהל׳ לט ו). — ומצוי מאד בתו"מ: אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה בנטיעה מטפח ולמעלה באילן (שבי׳ א ת). תבואה בתבואה בית רובע ירק בירק ששה טפחים (כלא׳ ב י). ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים וורעים בתוכה חמשה זרעונים (שם ג א). המבריך את הגפן בארץ אם אין עפר על גבה ג׳ טפחים

1) רק עברית וארמית.

לא יביא זרע עליה (שם ז א). דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (ערובי׳ א ג). ואריח חצי לבנה של שלשה טפחים (שם). ושאינה גבוהה (הסוכה) עשרה טפחים ושאין לה שלש דפנות (סוכ׳ א א). בגויל זה נותן שלשה טפחים וזה נותן שלשה טפחים בגזית זה נותן טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה בכפיסין זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה (כ״ב א א). נותן ארכו (של לחם הפנים) כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחיים ומחצה מכאן וטפחיים ומחצה מכאן (מנח׳ יא ה). יד מקבת של מפתחי אבנים טפח חוט מאוניים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים יד המקור טפחים וכו׳ יד הקורנס של זהבים טפחים ושל חרשין שלשה טפחים (כליס כט ה-ו). מותר הוא אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה עמוקה טפח ולזרע בתוכה ארבע זירעונין (ירוש׳ כלא׳ ג כח ד). וכמה גשמים ירדו ויהא בהם כדי רביעה מלא כלי מחזיק שלשה טפחים דבר ר״מ ר׳ יהודה אומר בתחילה טפח ובשנייה טפחיים ובשלישית ג׳ טפחים (בב׳ תענ׳ א כד:). הלוחות היו אורכן ששה טפחים ורחבן שלשה והיה משה תפוש בטפחיים והקב״ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (שם ד סח ג). כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ׳ כג:). אמר ר׳ יצחק טפח (גלוי) באשה ערוה (שם כד.). שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים (מו״ק ד:). עושה לו טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן (סוכ׳ ז.). אצבע שאמרו אחד מארבעה בטפח של כל האדם (בכור׳ לט:). לדברי האומר טפחיים ומחצה קופל נמצא שלחן מקדש חמשה עשר טפח למעלה (מנח׳ פז:). התחיל ממדד בחומה והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה בולה (מד״ר איכ׳, פתיח׳). מעשה בדואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה ממדדת אותו בטפחים ונותנת משקלו זהב לשמים בכל שנה ושנה (שם, ראה ה׳). וכל טפח האמור בכל מקום הוא ארבעה אצבעות (רמב״ם ס״ת ט ט). — ואמר הפיטן: והזרת מותחת עד שנים בסיט, וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט (יוצ׳ שבת שקל׳, אז ראית). אם תבשלנה נשים רחמניות ילדים המדודים טפחים (קינ׳ לת״ב, אם תאכלנה). — וככנ׳: כשהוא מזה אינו מזה על הכפורת אלא כנגד טיפחה [1]) של כפורת (יומ׳ נה.). ולא תמצא בכל המקרא כלה מלשון מדידה וישלח את אמתו או את זרתו ולא את טפחו אלא וישלח ידו וכו׳ (דונש על רסע״ג א). ולא נאמר אמתם ולא זרתם ולא טפחם (שם). — ומשל: ר׳ יוסי אומר טוב עשרה טפחים; ועומד ממאה אמה ונופל (אדר״נ א).

ב.*טֹפַח[2]), ש״ז, — מין ממיני הקטניות: קמה שיש בה סאתים ושכחה אינה שכחה וכו׳ אפילו היא של טופח רואים אותה כאילו היא ענוה של שעורים (פאה ו ז). הפול והספיר הפורקדן והטופח ופול הלבן (כלא׳ א א). בראשונה היה גרים של פול ושל טופח [3]) ושל צפורי טמא מפני ששורין אות במים בשעה שגורסין אותו (תוספתא מכשיר׳ ג ו). — ועי׳ *קטניות.

א.טָפַח[4]), — קל לא נמצא במקרא.

— פע׳, טִפַּח, — א) טִפַּח את הילד, גִּדֵּל וטפל בו, pflegen hätscheln; soigner(enfant); to care(a child): אשר טִפַּחְתִּי[5]) ורביתי איבי כלם (איכ׳ ב כב). — ואמר המשורר:

---

[1]) גרסת הערוך, וכן בב״י ב׳ וא״פ, ובנוסח׳ עוביה של כפורת.

[2]) לא נתברר לא מקור המלה ולא משמ׳ בדיוק. בירוש׳ (כלא׳ ה כז.) פרשו טופח מילותא. ולא נתברר מהו. רה״ג תרגמו בגולבאן, הערוך ערך פול לעז טופח בנרבולו, וכבר הגיהו זה בערבולו, והוא ervolo באיטלק׳, ורמב״ם בפרוש המשנה תרגמו בקורטמן, ונוטה לו J. Löw (Pflm. § 127 לראות בטופח המין Lathyrus cicera. — [3]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, ובהוצ׳ צוק״מ טופית.

[4]) עי׳ הערה שלקמן. — [5]) פרשורוב המפרשים במשמ׳ גדול וטפול ופנוק, אך ריב״ג בחר לו דרך אחרת ופרשו עפ״י לשון ערב׳ במשמ׳ ילד, אמר וז״ל: וקד ימכנ אנ יכונ מג׳אנשא לקול אלערב טפחת אלקדר בזבדהא אי רמת בה ואלמעני אלד׳י ולדתהם כמא קיל ותסג ולא תפליט ואשר תפלט פי מעני אלולאדה וחקיקה אללפט׳ה אלקד׳פ ואלטרח וקד אשתעמלת אלערב איצ׳א לפט׳ אלטפח פי מעני אלולאדה יקולון טפחת אלמראה בולדהא אי נפצ׳תה מן רחמהא פתרג׳מה אשר טפחתי עלי הד׳א אלמד׳הב והד׳א הו אלדי׳ אמיל אליה הי אלד׳ינ טפחתחם ורביתהם אי אלד׳ינ ולדתהם, ע״כ, ובעבר׳: ויהיה דומה למה שאומרים הערב טפחת אלקדר בזבדהא, ר״ל השליכה אותו והכונה (בעוללי טפוחים) מה שילדתם כמו שאמרו ותסג ולא תפליט ואשר תפלט במשמ׳ לדה

טַפַּח קרוץ מעפריו, והכין שבילי אשוריו, לשלוט ולמשול על יצוריו (ר"י הלוי, מי כמוך). אלך עלי ברכיו בכל יום רבבות בנים וטפחתי וגם רביתי, אוחיל לפרוד אוהבי הוך והראשון ועליו יום וליל בכיתי (ר"י תריזי, תחכמ' יג). — ב) *טִפֵּחַ בידיו, הכה בכף ידיו, klatschen ; claquer ; to slap : ולא שטין על פני המים ולא מטפחים ולא מספקים ולא מרקדין (ביל' ה ב). נשים במועד מענות אבל לא מטפחות וכו' נקבר המת לא מענות ולא מטפחות (מו"ק ג ת-ט). שהיה מטפח על פי החבית מרותחת (ע"ז ד י). תנוק שנמצא בצד העסה והבצק בידו ר"מ מטהר וחכמים מטמאים שדרך התנוק לטפח (טהר' ג ח). זיבח קיטר ניסך היה מת בבי"ד טיפח ריקד שיחק היה נבדק כסוטה (ירוש' סוט' ג יט.). התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע (מד"ר כרא' כב). שהיתה (תמר) מטפחת על כריסה ואומרת מלכים אני מעוברת (שם פה). בנות ירושלם חוזרות ורואות בחורים יושבים בחוץ ומטפחות ומקשות ברגליהם (פסיק' רבתי כו-כח). התחילו כל אותם חייבים מטפחים על פניהם ואומרים למה לא עשינו כך (מד"ז פה"ס, בוכר 19). הרוצה להקנות אפרוחים וביצים אלו לחבירו מטפח על השובך שיפרחו האמהות ויגבהו מעל הארץ (רמב"ם מכיר' כג י). שחוק אגוזים אסור שהוא מספק ומטפח ומונה (הרוקח, סי' קנ).—ובהרחבה, היונה באגפיה: מה עשתה היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה (מד"ר פה"ס, יונתי).

— קל, *טָפַח, — כמו טִפֵּחַ משמעה ב': טפח על אזנו והרשו על עינו וסמא אותו (מכי' מבפט', מס' דנזק' ט). מרים בת בלגה שנשתמדה וכו' ובאה וטפחה על גגו של מזבח אמרה לו לוקוס לוקוס אתה החרבתה נכסיהן של ישראל (ירוש' סוכ' ה נה ד). (ראו אה) שניהם טופחות על יריכה במרחץ כאור הדבר (שם כתוב' ז לא ג). פעם אחת היה (דמא בן נתינה) לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה (קדוש' לא.). וכיון שהטילוהו (את משה) ליאור עמד אביה וטפחה (למרים) על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך (סוט' יג.). מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו וטופח ואומר כירי רם (מד"ר במד' ד). התחיל טופח על פניו (פסיק' דר"כ, בוכה).—ובהרחבה גם לא בהיד: הנכנס לחנותו של נגר שלא ברשות ונתזה לו בקעת וטפחה לו על פניו ומת (ב"ק לב:). הנכנס לחנותו של נפח ונתזה ניצוצות וטפחה לו על פניו ומת (שם). אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחייה מתים בבקעת דורא כיון שהחייה אותן באו עצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו (סנה' לב:). ואף הוא (הנואף) עלה לישב ערום כנגדה באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו נשמט וישב לו ע"ג קרקע (מנח' מד.). הלך רבי יהושע וטפח על הדלת (דה"ל ה). העצמות שהיו טופחין זה לזה (רב"י יחזק' לז).

—הִפְעִ', *הִטְפִּיחַ, כמו פִּעֵ' וקל: ולא יספוק ולא יטפיח ולא ירקד (ספרא אחרי עג). או שהיה (הגוי) מטפיח[1]) על פי חבית מרותחת (ע"ז ד י). פגע בו (בקין) אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם הראשון מטפיח [2]) על פניו (מד"ר כרא' כב).

ב.טפח[3]), ממנו ב.טֶפַח, טִפְחָה, ־טִפּוּחַ, ־טְפוּחָה.

ב.טָפַח, — קל לא נמצא.

— פִּעֵ', טִפַּח, — כונן הכפה וכדומה על הַטְפָחוֹת: אף ידי יסדה ארץ וימיני טִפְּחָה[4]) שמים (ישע' מח יג). — ואמר הפיטן: טוב שוכן עד, טובו לעד, טִפַּח שמי עד (מוס' א ר"ה, מלך עליון). בימין טרם טפחם (את השמים) מימינו אש דת טפחני, ובזרת טרם תכנם בה תכנני (יוצ' א שבוע', יי' קנני).

ג.*טפח[5]), ממנו ג.*טֶפַח, ב.־מִטְפּוּחַ.

ג.*טָפַח, פעו"י, עת' יִטְפַּח, — הרטיב קצת, לחלח, או היה רטוב קצת, מלחלח, anfeuchten, feucht w.

ואמתת הדבור הוא השלכה וזריקה וכבר השתמשו הערב כמו"כ בהדבור אלטפח במשמ' לדה יאמ־ו טפחת אלמראה בולדה ר"ל פלטתהו מרחמה ופרוש אשר טפחתי ורביתי על ענין הזה והוא שדעתי נוטה אליו אשר ילדתים.

—[1]) כך במשנ' שבגמ', וכן גרס' הערוך, ובמשנ' שבמשנ' מטפח. — [2]) כך בהוצא' י' תיאודור, ובנוסח' מטפח.

[3]) רק בעבר'. ועי' הערה לערך טפחה.

[4]) למדנחאי טפחה, ופרשו רוב המפרשים הקדמונ' והחדשים פעל זה מהשם טפח במשמ' מתח והרחיב. ואולם היותר נראה לפי ההקבלה להפעל יסד שהוא מן טפחה המקביל למסד.

[5]) רק בעברית וארמית.

משקה: humecter, être humide; to drip, be moist: משקה טופח שבשולי החבית (כליס ח ג). היה בה (בהקדרה) משקה טופח (שס ה). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה קרשו הרי אלו שניים (טהר׳ ג ח). עריבה שהיא קטפרס והבצק מלמעלן ומשקה טופח מלמטן (שס ח ח). היה שמן טמא מתחילתו ב״ש אומרים כדי סיכת אבר קטן ובה״א משקה טופח (עדי׳ ד ו). ונוטל אשכול ענבים לסוחטו ומולף על גבי ענבים ובשעת בצירה עדיין משקה טופח עליהם (שבת יז:). שהיתה פרה של זבחי שלמים והעבירה בנהר ושחטה ועדיין משקה טופח עליה (פסח׳ כ.). שצריך ליתן המים על ידיו שני פעמים הראשונים מטהרין את הידים והשניים מטהרין את המים הטופחים על ידיו (רש״י סוט׳ ד:).

—הפע׳, *הטפיח, —הרטיב: משקה טופח וכו׳ ומטפיח (עדי׳ ד ו). צואה עד שתיבש כעצם מים כל זמן שהן מטפיחין וכו׳ כל זמן שרישומן ניכר (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). בטופח על מנת להטפיח (בבלי שס כה:). לוקח צמר מלובן ומנופץ ושוטחו על גבי בגד ונותן מוך על מוך עד שנעשה עבה ומטפיחו במים וכורכו עם הבגד ומהדקו עד שמתחבר (הגה׳ רא״ד על רמב״ס, שבת ט טו). ויננב היטב קודם שיבצע שיש בו מיאוס אם יאכל בידים מטפיחים (הלכות א״ח קנח יב).

—פע׳, *טפח, מטפח, — א) נגע בידו לדבר רטוב, למקום רטוב, כדי שתדבק הרטיבות בהיד, ובכלל גרף משקה וכדומה בידו מהמקום שהוא שפוך שם: חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח אלא נוהג בה כדרך שהוא נוהג בחולין (תרומ׳ יא ז). שמרה (את האשה עד שראה אותה) עומדת על פתח חצרה ושבר את הפך בפניה ובו כאיסר שמן גילתה את ראשה והיתה מטפחת ומנחת ידה על ראשה (ב״ק ח ו). לא יספוג ביין ולא יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (שבת קמג:). —ב) כמו קל: אסור לישב על גבי טינא ביוה״כ אמר ריב״ל ובטינא מטפחת (יומ׳ עח.). משחזת של עץ שמשחיז בה את הסכין ועושין לה בית קבול שמן שמטפחים המשחזת להשחיז את הסכין כמו שאנו עושין במשחזת של אבן במים (ר״ש כליס יז יז).

—נפע׳, *נטפח, —נרטב: אם נתזו לאדם מי רגלים על בגדיו בשבת ורוצה לברך או להתפלל ואינו יכול מפני שנטפח בגדו במי רגלים וכו׳ שמותר לתת מים על בגדו בשבת באותו מקום שנטפח במי רגלים (אור זרוע, שבת סג). והבלתי נקי (השחין) אם נטפח כלומר יש בו ליחה רבה ולחות מותרות (קאנון ד ד ג ח).

—פע׳, *טפח, מטפח, — כמו נטפח: אין מכניסין פועלין בשדה לקוצרה כשהיא מטופחה ומרובצת במים שהעניים אינם יכולים לבוא (ר״י מלכי צדק, פאה ה ג).

—הפע׳, *הטפח, יוטפח: וגם יודע (משקל המים) שיוטפחו שתי חתיכות בגד בשני מימות מתחלפים וכו׳ ואחר ינוגבו נגוב נמרץ ואחר יושקלו (קאנון א ב ב יו).

ד*טָפַח, פ״ע, —טפח רוחו של פלוני עליו, נתגאה ונתיהר: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח [1]) רוחי עלי (ירוש׳ יבמ׳ יב יג.).

*טפחא, —עי׳ טפחה.

טְפָחָה[2]), ש״נ, מ״ר טפחות, — במלאכת הבנין, דבר בראש גבה הכותל, ולא נתברר בדיוק מהותו, ואמרו שהוא זיז של אבן וכדומה בולט מהקיר ישימו עליו קורות התקרה, console; Kragstein: כל אלה אבנים יקרת כמדות גזית מגררות במגרה מבית ומחוץ וממסד עד הטפחות [3]) ומחוץ עד החצר הגדולה (מ״א ז ט).

---

[1]) כמו בערב׳ טפח׳ a) במשמ׳ נמלא, נהיה נפוח כמו קדרה רותחת ונשפכו המים החוצה. ואומרים בערב׳ טפח׳ עקלה, ארתפע, — טפח שכלו, נתרומם. וכן בסגנון ארמי בפע׳: טיפח רוחי׳ עלי׳ (שס יו יס ד).

[2]) אין בעלי השרשים מודים בשם מיוחד זה, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) הניחו רוב הקדמונ׳ והאחרונים כי זהו מ״ר מן טפח. ת״י: בפושכיא, שהוא תרגום של טפח. ריב״ג אמר: פתפשירה ענדי מן אלאשאש אלי אלחיטאן קיאשא בקולה פי בית אלת׳אני ויבן וכו׳ מן הקרקע ועד הקירות. ובעבר׳: פרושו אצלי מן היסוד עד הכותלים בהקשה לאמרו בבית השני ויבן וכו׳ מן הקרקע ועד הקירות. ע״כ. והוסיף רד״ק: מן היסוד ועד הכותל למעלה שהיה בנוי במדת הטפח. ע״כ. ואמר ר״י אברבנאל: וממסד עד הטפחות ר״ל מן היסוד עד שמי הקורה ונקראו טפחות לפי שבטור העליון מהכותל אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשאר כמדת טפח לתפארת המלאכה וישימו אותם נוספות מבפנים וזה מבואר בבנינים היפים והשלמים. ע״כ. אך כל זה דחוק, שהעקר הרצוי במלה זו כאן לעומת מסד, אם פרושו הוא יסוד, הוא העליון של הכותל, וזה לא נאמר בטפחות אם זה מ״ר מן טפח. ולכן יותר נראה

---

a) طفح

טִפְחָה[1], ש"נ, מ"ר טִפְחָאוֹת, — שם אחד הטעמים בן זוגו של המאריך וצורתה ֖, ונרדף עם השם טרחא: תחלה היא הטפחה אשר לאחור מתוחה במהרה בה לשיחה וסמוך לה אתנחה (דה"ט, סי' 17). תלשא תברא טפחה אתנחה (שם 16). שני מאריכין לטפחה (שם 22): הששי הוא אתנחה רווחת ומרויחה השביעי הוא טפחה נקודה ופשטה לא מזיחה (הור' הקורא ג, 74). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ורביע ותביר וטפחא וסליק שהוא סוף פסוק (ר"י תיוג, בעל הטעמי'). והנרדפים אצלם הם טרחא וטפחא שהם דבר אחד (טעמי המקרא של ר' קלונ' כר"ד, כספי מקנ"א). תלישא תביר טפחא רביע יתיב פשיטא (ר"א בחור, טוב טעם). ודע כי לא נמצא פסוק בלי טפחא לעולם ואחר כל טפחא אתנח או סוף פסוק ובפסוק שיש בו אתנח יש בו שתי טפחאות אחת לפני אתנח ואחת לפני ס"פ (שם).

טִפְטוּף, ש"ז, — שה"פ מן *טִפְטֵף: טפטוף השתן יורה על חולשת הכח המחזק אשר לאברי השתן (המפרש לפרקי אבוקרט ה נח). — ובהשאלה: לפי קוצר לשוני ודעתי אכתוב בזה מעט מזער מה ששאבתי מטפטוף מטרו (של הרמב"ם) ואאיר להמון עמי באור נפשי ההולכת לאורו (רס"ע אבן דנאן, ע"ד האנוסים). שאותו המועט המטפטף מספירת בינה אינו בא דרך הצנורות לספירת המלכות שהרי נתקלקלו כל הצנורות ונמצאת ספירת המלכות יבשה ואותו הטפטוף המועט מטפטף לכאן ולכאן (בעלי אורה לר"מ ג'יקטיליה). — ואמר הפיטן: טפש עוד מדון מגרה, טפטופי אשר לא ימרה, טימוסי יוני החי יקרא (שבת א' חנכה, אודך).

***טִפְטֵף**, פ"ע, — א) טִפְטְפוּ הגשמים וכדומה, ירדו טפות טפות, to drop; tomber à goutte; tröpfeln:

כדעת החדשים שזו מלה מיוחדה במלאכת הבנין, וכבר הביאו קצת החכמים דמיון לזה את המלה טפת שבאה במכתבי עמרנה במקומות אחדים בנוגע לבנין, אך יש מפקפקים בשרש מלה זו וסוברים שהיא מהכפולים והוא כמו טף דומה לדף, והיותר נאות לפי הענין הוא זיזי האבנים הבולטים מן הקיר למעלה שעליהם סמוכות קורות התקרה.

[1]) לא נתברר טעם שם זה, כי אין בצורתו שום דבר דומה לטפח. וכבר אמר ר"א בחור בספרו טוב טעם וז"ל: אכן מי יגיד לנו פי' של טפחא או טרחא והיתיב והתלישא והמאליא ודומיהן. — ובאה מלה זו בתוך סגנון ערבי בצורה עברית: אלטפחה מן אלאלחאן אלתי

מעשה שירד ר"י בן נורי אצל ר' יוחנן בן ברוקא אבא לבית שריו והראהו גובי שלא היה בו אלא שלשה לוגין מים והיו הגשמים מטפטפין ויורדין ושחה ושתה (ירוש' תרומ' ח מו.). ראינוהו רודף אחריו וסייף בידו נכנס לחורבה אחריו נכנסנו אחריו ומצאנוהו הרוג ראינוהו יוצא והסייף מטפטפת דם (שם סנה' ד כב:). מסתפק מן הנר הכבה ומן השמן המטפטף ואפי' בשעה שהוא דולק (שבת מד.). בריכה שנוטפת מים משרה בית השלחין וכו' אמר ר' ירמיה ועדיין היא מטפטפת (מו"ק ד.). ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו ומצאתי סייף בידו ודם מטפטף והרוג מפרפר (שבוע' לד.). וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן של יין מטפטף ושוקע (בקרקע) ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:). — ב) בהשאלה, אור מְטַפְטֵף, נוצץ ושב: עד הנץ החמה וכו' כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים (ירוש' ברכ' א ג:). — ולהבת הנר וכדומה, קופץ, מתרומם ודֹעֵךְ [1]: משל לנר שהוא מטפטף [2] כיון שנגע בו אדם מכבהו (שמחות א 7).

— נתפ', *נִטְפְּטֵף, — התחיל לטפטף מעצמו, פתאם: חלב שחלבה נכרית בשבת ואפילו נטפטף מדדי הבהמה ממילא בשבת אסור ביו"ט משום הכנה (אור זרוע, הלכ' יו"ט שכט).

***טְפִי**[3], טָפִי [4]), ש"ז, בכנ' טְפִיו, — כלי צר הפה מאד לשמן וכדומה: הפך והטפי [5]) שיעורן בשמן (כלים ג ב). המקדיש בשוקת והטפי בתוכה אעפ"י שפיו צר כל שהוא המים שבתוכה מקודשין (פרה ו

יתע'ייר שבלהא (טעמי אמת, מיוח' לבן בלעם).

[1]) בערב' ההמונ' טפטף a) דעכה הפתילה. —

[2]) ויש גורסים מתפתף תו במקום טית.

[3]) כך הנקוד בקטע משנ' מנק' בכ"י (REJ 274 ,Avr. 1887). — [4]) כך בכ"י פרמה. — [5]) אמר רה"ג: טפי זה דומה לפך אלא שהפך פיו רחב והטפי פיו צר שיוצא השמן ממנו טפה אחר טפה (פי' רה"ג כל' ג ב, וכעי"ז נגע' יב ה). וכך רמב"ם: טפי ופך אניתין ללזית גיר אן טפי אניה צ'יקה אלפם ג'דא לא יסיל מנהא גיר נקטה ולד'לך תסמי טפי לאן אסם אלנקט טפה, ובעבר': טפי ופך שני כלים לשמן אלא שטפי הוא כלי צר הפה מאד לא יזל ממנו אלא טפה ולכך נקראת טפי. ע"כ. אבל

a) طفطف

ג). על מה חסה התורה על כלי חרסו ועל פכו ועל טפיו [1]) אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק״ו על ממונו החביב (נגע׳ יב ה).

***טְפִי** [2]), ש״ז, —כמו ב.טְפִיחַ: ו ט פ י [3]) שהתקינו לענבים (כליס כ ג).

א.***טְפִיחַ** [4]), ש״ז, מ״ר טְפִיחִים, — מין פול: אוכלין על הטפיחין [5]) ועל הדופרא (שבי׳ ט ז). גרים של פול וגרים של טפית הרי אלו מין אחד (תוספתא תרומ׳ ו יא).

ב.***טְפִיחַ**, ש״ז, מ״ר טְפִיחִים, —א) כלי ישמש לצוק ממנו מים על הידים לנטילת הידים, Kanne, cruche; pitcher: זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שבת יז ו). ויושב במקומו ונוטל שתי ידיו ומחזיר הטפיח [1]) על האורחין (יומ׳ ל.). כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא האדים (הענן) היו יודעין ששקעה החמה הלבין היו יודעין שזרחה החמה מסתכל בחבית ויודע מה שבתוכה בטפית ויודע מה שבתוכו מפני ענן שכינה שביניהם (כ׳ פרק׳ האחרונים של ברייתא׳ דמלאכ׳ המשכן). — ומדה של יין: האומר תנו חלק לפלוני בבור סומכוס אומר אין פחות מרביע לחבית אין פחות משמינית לקדרה אין פחות מי״ב לטפית אין פחות משׁשה עשר (כ״ב סג.). טפיחים שמודדין בהן את היין (תשו׳ הגא׳, הרככי מז). במקומו של רב יהודה היו נותנין (שמנה וארבעים) טפיחין של יין בחבית והיו קונין החבית והיין שבתוכו ו׳ זוזים וכאשר היה היין מתיישן ושוקעין שמריו בתחתיתו היה מצוה רב יהודה לקונים למכור ו׳ טפיחים לזוז ל״ו טפיחין בו׳ זוזין (ר״ח כ״מ מ.). — ב) כלי חרס וכדומה קבוע בכותל להצפרים לקנן שם: הצד יוני שובך ויוני עלייה וציפרין שקינו בטפיחין או בבירה (תוספתא שבת יב-יג ז).

ג.***טְפִיחַ** [2]), ש״ז, —אדם שחור ביותר: שחור לא ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח [3]) (בכור׳ מה:).

גזרה זו אינה מחורת, כי מן טפף או טפה אין משקל פעי. עכ״פ בעצם משמ׳ המלה כנראה אין ספק והסכמת כל המפרשים מכרעת. —[1]) כך במשנ׳ מנק׳ כ״י פרמה.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך גרס׳ הספרים, ורה״ג גרס טפית. והרמב״ם, שהיתה לפניו גרסת הספרים שלנו טפי, אמר כי הוא מקצר מן טפיח: וטפי הוא שם חסר והשלם הוא טפיח והוא כלי חרס חד השולים ושמו המפורסם בערבי קאדם.

[4]) לא נתברר מקורו ומשמ׳ בדיוק, בערב׳ אולי טחפ a), ועי׳ הערה לקמן. —[5]) במשנ׳ שבירוש׳ טפחין. והביא הערוך בשם אחיו ר׳ דניאל פרוש תמוה: מה שמשימין העופות בטפיחין שהן כלי חרס הבנויין בכותלים לקנן בהן העופות וי״מ אוכלין על הטפיחים על מה שבין העשבים. ע״כ. ורמב״ם אמר: וטפיחים קבוץ טפיח והם הגרגרים הקשים ממיני התבואה והקטנית שאינם נזרעים אבל צומחין מכח הארץ וישארו בארץ ימים רבים לרוב יבשותם וחוזקתם. ע״כ. והנה מהתוספתא המובאה כאן נראה בפרוש שהוא מין קטניות, אך דבר תמוה הוא שלא הובאה תוספתא זו בערוך ולא הזכירה גם הרמב״ם. ורה״ג בתשובותיו (תשו׳ הגא׳, הרככי רכב) אמר כי טפיח הוא מין ממיני עשבים, והביא סעד לזה את המשנה פקקו את המאור בטפיח, שלפי דעתו גם שם הכונה למין עשבים. והנה בלשון ערב׳ יש השם טחפ a) שנזכר בהערה הקודמת, והביא לשאן אלערב בשם אלאזהרי ואללית: אלטחפ חב יכונ באלימנ יטבח׳ קאל אלאזהרי הוא אלטהפ באלהא, ע״כ, ובעבר׳: טחפ הוא גרגר יהיה בתימן ויבושל ואמר אלאזהרי טחף הוא טהף בהא. ובערך טהפ אמר: אלטהפ נבת ישבה אלדח׳נ אלא אנהו ארק מנה ואלטפ וכו׳ אבנ אלאעראבי אלטהפ אלד׳רה וכו׳ ואלטהפ בשכונ אלהא׳ עשבה חג׳אזיה ד׳את ע׳צנה וורק כאנה ורק אלקצב ומנבתה אלצחרא׳ ומתונ אלארצ׳ ות׳מרתהא חב פי אכמאמ המרא׳. ע״כ, ובמחיט אלמחיט: אלטהפ עשב צעיפ לה חב יוכל פי אלמג׳הדה. מכל זה נראה כי יש מין ירק או זרעון ששמו בערב׳ דומה להשם טפח או טפיח. אך בכ״ז לא נתברר לאיזה מין היתה הכונה בשם הזה.

b) طحف

[1]) כך בנוסח׳ הדפוס, ובכ״י: והטפיח חוזר, וכן בבה״ג, ובכ״י ב׳ וטפיח מחזיר על האורחין וכן גרסת הערוך. אך בכ״י ל׳ ומחזיר מפה לפני האורחין, (ד״ס), וכן גם בתוספתא (כרכ׳ ד ט) כ״י אר״פ הוצא׳ צוק״מ.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) כך בערוך וברש״י, ובנוסח׳ טפוח. ופרשו המפרשים שחור כמו כלי חרס הנקרא טפיח, אך זה קצת דחוק, כי אין הטפיח דוקא מחרס שחור, ואפילו אם נאמר שהיה דרכו להיות מכלי חרס שחור אין שחרותו כל כך עזה. ואולי ב.טפיח הוא מין גרעין שחור מאד. ותמוה הוא פרושו של רה״ג בתשובותיו שפרש טפיח בקצר, אמר שם וז״ל: הקצר שמו טפיח כמו שאמרו חכמים שחור אל ישא שחורה שמא יצא מהן טפיח ופירושו בלשון ישמעאל קציר (תשו׳ הגא׳, הרככי רכב), וזה תמוה מאד, כי אדות הקצר מדובר שם קודם: ננס לא ישא ננסת שמא יצא מהם אצבעי. ע״כ. ופה מדובר אדות שחור ואיך אפשר שמשני שחורים יולד קצר?

∴טְפִיחָה, ש״נ,— שה״פ מן א.טָפַח: ואפשר שיהיה דומה ללשון הערב שמפילין הטפיחה על ההפלטה (הערש׳ לריב״ג, שרש טפח).—ובמשמ׳ הכאה, דפיקה: אין אדם יכול לעמוד מן האגף ולפנים בלתי קחת הרשות או טפיחה על הפתח (באר׳ הנחלה כ). — ובמשמ׳ מדידה בטפח, ואמר הפיטן: תמונה גבל משובחה, תבנית אנוש בטפיחה, יצרו בכפו היות דרכו צלחה (שבת ב׳ אחה״פ, ארגן).

∴טַפִּילִי[1], ש״ז, — חיה דבקה לגוף חיה זולתה ונזון ממנה, כמו הכנים על האדם וכדומה, Parasit parasite,—נהוג בדבור העברי בא״י.

א.*טְפִילָה, ש״נ,— שה״פ מן א.טפל: נפלו לה עבדים ושפחות וכו׳ כשאינן עושין כדי טפילתן אבל אם היו עושין כדי טפילתן לא תמכור שעדיין כבוד בית אביה קיים (ירוש׳ כתוב׳ ח לב:). גפן שעלת במקום חורשין פטורה מן הערלה וכו׳ כשאינה עושה כדי טפילתה אבל אם היתה עושה כדי טפילתה חייבת (שם ערל׳ א ס ד).

ב.*טפילה,—עי׳ *טפלה.

א.∴טְפִיפָה, ש״נ,—שה״פ מן טָפַף: גנות טפופות שבנויות בנין משווה שאין בו תוספה ולא גרעון זה מזה כי כן לשון טפיפה (תשו׳ הגא׳, הרכבי לו). נמצאת מדתם מחוקה מטפיפתה וטוב היה להם להיות מדתם טפופה (רש״י שבת קנז:).

ב.∴טְפִיפָה, ש״נ,—מלוא ושטיפה: בטמון פניו (של פרעה) חבש ושלישיו לא אמון, טפיפת[2] ים לעם ייבש והנוגשים בחשך טמון (רסע״ג, עבודה).

*טפיפית, מ״ר טפיפיות,—עי׳ קפופית.

א.טפל[3], ממנו טָפַל, א.טִפֵּל, *טפול, *טפילה, *טפלה, *טפלות, *טפלות, *טפלי.

[1]) יצר דר׳ מזיא עפ״י לשון ערב׳ טפילי a).

[2]) המפרש שם רואה במלה זו כמו״כ שה״פ מן הלוך וטפוף, אבל כבר הודה שם בהערות כי זה דחוק ואמר כי לפי הענין הכונה היא שטיפת מי הים, ואולי השתמש רסע״ג כאן עפ״י שגירת הלשון הערב׳ שבפיו, שבלשון ההמונ׳ טפיפ b) הוא מה שנשפך מכלי מלא יותר מדי.

[3]) רק בעבר׳ ובארמ׳. בערב׳ רק השם טפאל c) במשמ׳ טיט יבש קצת דומה לזה.

a) طفيلي b) طفيف c) طفال

א.טָפַל[1], פ״י, עת׳ יִטְפֹּל,—א) טָפַל דבר על פלוני, חבר והדביק בו דבר, ובהשאלה טפל עליו שקר וכדומה, אמר עליו כי יש לו הדבר הזה, Jem. andichten : attribuer à ; imput to: טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצר פקודיך (תהל׳ קיט סט). ואולם אתם טפלי[2] שקר רפאי אלל כלכם (איוב יג ד).—ב) *טָפַל כלי בטיט וכדומה, הדביק בו הטיט, bestreichen, bekleben; enduire; to paste, line: חבית שנתרועעה וטפלה בגללים (כלים ג ד). הטופל כלי חרס הבריא (שם ה). יבלית שטופלין בה את הפטסין (שם ו). מיחם שטפלו בחומר ובתרסית (שם ז). היקירן שטפלן להיות זופת בהן (תוספתא כלים ב״ק ג כ). בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן (את מקומות השערות על עורן) בסיד עשירות טופלות אותן בסולת (מו״ק ט:). ומודה ר׳ יהודה בסיד שיכולה לקלפו[3] במועד שטופלתו במועד שאע״פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן (שם). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור אבל אין טופלין אותם בתרסית ולא באדמה ולא בסיד (ביצ׳ לד.) — ג) *טָפַל דבר לדבר, שָׂם דבר אצל דבר, על צדו: אדם טופל בהמות לבהמה ואין אדם טופל מעות למעה (ירוש׳ פאה א טו:).—טָפַל אותו, התחבר אתו ועמד אצלו, על צדו: ישראל שנזדמן לו עכו״ם בדרך טופלו לימינו ר״י בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר בסייף טופלו לימינו במקל טופלו לשמאלו (ע״ז כה:).— ולווי: (קח גרעיני תמרים וכו׳) וצואת קטן נגובה ושחוק וטפול (ירוש׳ ע״ז ב מ ד). אם אתה מבקש להתרפאות בדבר קל אתה מתרפא טפול לך גללי בהמה (מד״ר שה״ש, כתפות). —ופעול טָפוּל, מחבר ודבוק בו: מתניתין (שאמרה שמצילין התיק עם הספר הוא) בשאינו טפול לו אבל אם היה טפול לו כגופו הוא (ירוש׳ שבת יו יס ג). א״ר יוחנן (מה שאמרו שמציאת הבן והבת הגדולים היא להם) בשאין טפולין לאביהן אבל אם היו טפולין לאביהן מציאתן שלו (שם כתוב׳ ו ל ג). —ואמר הפיטן: ומוריהם שחתו ובקקום בוקקים,

[1]) עי׳ הערה להשרש.—[2]) אולי טופלי זה במשמ׳ העקרית של טפילת טיט או סיד לגוף בע״ח לרפואה, כמו בנות ישראל טופלות אותן בסיד.—[3]) כך בבבלי (ד״ס), ובנוסח׳ לקפלו.

חמוסים נגושים ביד מדיקים, טפוליך שעשעת כילדים רכים, ימים רבים לחוצים והפוקים (סליח׳ יום ב, אויתיך).

— פע׳, *טִפֵּל, — א) במוקל משמע׳ ב: הקנונים הגדולים שטיפלן ביבלות ובאדמה (תוספתא כלים ב״ק ג, ג). כלי חרס שטיפלו להיות מבשל בו וכו׳ מיחם שטיפלו עד מקום שהאור שולט בו (שם). — ב) טִפֵּל בדבר, עסק בו: המקבל שדה מחבירו ולא עשתה אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב לטפל בה (ב״מ ט ה). שומע אני אף ברחוק מקום יהיה חובה עליו לטפל בו (בהבכור) ולהביאו בבית הבחירה (ספרי במד׳ קיח). ומה אם מדת פורענות המטפל בהם בעוברי עבירה הרי הוא בעוברי עבירה המטפל בעושי מצוה על אחת כמה וכמה (שם דבר׳ רפו). כל דבר שעושה ואוכל כגון פרה וחמור מטפל בהן עד י״ב חדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן עגלים וסייחין מטפל בהן ג׳ חדשים (ב״מ כח:). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו בג׳ תחומי שבת עד שהבאתיו למקום קבורה (מס׳ שמח׳ ד). אני שאיני חייב לבריה אני מטפל בך ואקברך (מד״ר שמות כ). יצתה בת קול ואמרה לו (למשה) אל תתירא אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך (שם דבר׳ יא). כל הבריות כשהן מתים מטפלין בהן קרוביהן ושכניהם (שם ט). וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר (תנחומ׳ שלח י, הוספה). תרומת מעשר שהיה בה אחד משמונה בשמינית מוליכה לכהן פחות מכן אינו מטפל להוליכה אלא משליכה באור ושורפה (רמב״ם תרומ׳ ג טז). התקינו חכמים שיטפל בה (בתרומה) ויביאנה לעיר ויטול שכר הבאתה מכהן (שם יב יז). שאינו דומה המטפל בהולכת הספינה ליושב ובטל (הוא, בכיר׳ ה ג).

—נפע׳, *נִטְפַּל, — שטפל את עצמו לדבר, נתחבר אליו: וא״כ ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה בעוברי עבירה עאכ״ו שישלם שכר לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה (מכות ה ז). בדין הוא שלא ישבע ולמה אמרו ישבע שלא יהו בעלי בתים נטפלין לגנבים (ירוש׳ ב״ק י ז ג). שני דברים נתנבא בארי ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיהו (מד״ר ויקר׳ יה), אם זקנים הן חביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות (שם יא). זה יהוידע הכהן הגדול שנטפל עם יואש לבדק הבית (שם רות א, ר׳ סימן). כל הנטפל לשם מלפניו מותר למוחקו כגון למד מליהוה ובית מבאלהים וכו׳ וכל הנטפל לשם מאחריו כגון ך של אלהיך וכ״ם של אלהיכם וכיוצא בהם אינם נמחקים וכו׳ ואע״פ שנתקדשו ואסור למוחקם המוחק אלו האותיות הנטפלות אינו לוקה (רמב״ם יסוה״ת ו ג). — ואמר הפיטן: אטוסה ואשכונה עד חצרי מות, אטפל את המחכים למות, אנהה מי גבר יחיה ולא יראת מות (קינ׳ לת״ב, אלדה). — ובמשמ׳ קרב אליו והלך אתו: ישראל שנטפל לו עכו״ם בדרך טופלו לימינו (חול׳ לא.). — ובמשמ׳ התחיל לדבר אתו ולהתוכח אתו: אמר לו (ר״ח לאותו המין) רצונך יטפל לך תלמיד אחד נטפל לו רבי אושעיא וכו׳ (פסח׳ פז:). שאלה בלוריא הגיורת את ר״ג כתוב בתורתכם אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה׳ פניו אליך נטפל לה ר׳ יוסי הכהן אמר לה אמשול לך משל וכו׳ (ר״ה יז:). שהיו בייתוסין אומרים עצרת אחר השבת ניטפל להם ריב״ז ואמר להם שוטים מנין לכם ולא היה אדם אחד שהיה משיבו (מנח׳ סה.). ר״ג היה מטייל מן עכו לכזיב והיה טבי עבדו מהלך לפניו ור׳ אלעאי מאחוריו ראה ככר אחד מושלך בדרך וראה גוי אחד אמר לו מבגי טול את הככר הזה ונטלו נטפל לו ר׳ אלעאי אמר לו מה שמך אמר לו מבגי (מד״ר ויקר׳ לז). — ונטפל בדבר, במשמ׳ עסק בו, attend; s'occupper de; sich befassen: רבי צווה ג׳ דברים בשעת פטירתו מן העולם אל תזוז אלמנתי מביתי ואל תספדוני בעיירות ומי שניטפל בי בחיי יטפל בי במותי (ירוש׳ כלא׳ ט לב.). המקבל שדה מחבירו ולא עשת אם יש בה כדי להעמיד כרי חייב להיטפל בה (שם מעש׳ ב״מ ט ה). אמר לו נחונייה בני עד כאן הייתה חייב ליטפל בי מיכן ואילך צא שאין אדם מיטמא על אבר מן החי מאביו (שם נזיר ז נה ד). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וניטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתיו (שם נו.). אני טהור ואברהם טהור נאה טהור להטפל בטהור (מד״ר שה״ש, עד שיפוח). מת יוסף במצרים מי ראוי להטפל בו לא השבטים שחשביע אותם (שם קהל׳, טוב ללכת). והלכו בניו (של איוב) ועשו משתה ר״מ אומר שכן דרך בני מלכים להיות קורים לאחיהן ולאחיותיהן עמהן בסעודה ר׳ תנחום ב״ר חייא אמר להיטפל בהם הלכו שקדשו להם נשים (שם ויקר׳ ז). כאשר עשיתן עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן (שם רות, ותאמר נעמי). אין

ישראל חייבין להטפל בתרומה ולהביאה מן הגורן לעיר (רמב"ם תרומ' יב יז). ועד מתי חייב להטפל ולזרוע פעם אחרת אם לא צמחה כל זמן שראוי לזריעה (הוא, שכיר' ח ה). בעת ינקותו השליכתו אמו במסילה ועבר אדם אחד וראה אותו וחמל עליו ואספו אותו אל ביתו ונטפל בגדולו עד אשר גדל והשכיל (תוי"ט, תשב' הגפ' ג). ואמרו לשמעון ולוי שיסלקו עצמן מהטפל בענין (בו"ת במם לדק' ב לח:). לא מצינו באבות הקדושים ע"ה מי שנטרד ונטפל כל כך בעניני קניני הגוף כיעקב (רמח' דעת לר"מ אלביליה ג ד).—ובהשאלה "מדבק לפלוני, במשמ' שיך לפלוני: שמעון שכר בית מראובן ואומר שמעון ששכרו בתנאי שאם ירצה ישכיר מהבית לאחרים שידורו עמו וכו' וראובן כופר בתנאי ואומר שלא השכירו אלא שידור הוא והנטפלין עמו (בו"ת הרא"ש א ז).

—התפ', *הטפל,—נטפל בו, כמו נטפל בו: אין חברו מיטפל עמו בטיחה (נגע' יב ו). השמה תרנגולת מחבירתה מיטפלת באפרוחין כל זמן שצריכין לאימן (ירוש' ב"מ ה י:). מלמד שהבעלין מיטפלין בנבילה (שם ב"ק א ג:).—מטפל במקום, עסק ויצחק והתהלך שם: עיסה בתוך הבית ושרצים וצפרדעים מיטפלין שם ונמצאו חתיכות בעיסה (קדוש' פ.).

—פע', "טפל,—היה טרוד: לאיש אשר חננו אלהים זכרון טוב וטרדות הזמן הציקוהו או מטופל מאד בעסקים או עיונים רבים (א' מודינא, לב הארי' א יב).

—הפע', "הטפיל,—הטפילו לפלוני, עשהו טפל לו: אבל בהיות דבר אחר שצריכה שנה עיבור בעבורו יש לשום את אלו סעד לו ולהטפילם עליו כטפלה ולמנותן עם המדות שבעבורן עיברו את השנה (תבו' הגא', הרכבי בנה). ואותי הטפיל לגדור גדרים ולתקן להם תקנות ועל פי בקשת רבותינו וכו' (זכרונ' יוסלמן הנ' רלד, REJ 1888,92).

ב.*טפל, ממנו ב.*טפל, *טפל, ג."טפול.

ב.*טָפַל,—קל לא נמצא.

—פע', טפל, מטפל, מטופל,—שהיו לו טפלים, ילדים: אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל איזהו רגיל ר"י אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיע בשדה וביתו ריקם (תענ' טז.).

א.*טָפֵל, א) ת"ז, לנק' טפלה, מ"ר טפלים, טפלות,—טפל לדבר, שאינו כל כך חשוב כמו הדבר השני, nebensächlicher; d'importance secondaire; of secondary imp.: את שדרכו (המדד) בגסה ומדדו בדקה טפלה דקה לגסה את שדרכו להמדד בדקה ומדדו בגסה טפלה גסה לדקה (דמאי ב ה). את שהוא טפל לדקה כדקה ואת שהוא טפל לגסה כגסה (שם ב כג.). לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שיעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו (ברכ' יב:). ישראל יהיה שמך לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו (שם יג.). מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנבואות (מד"ר שמות א). כשהמלכות במדי פרס טפילה לה בשהמלכות בפרס מדי טפילה לה (שם אסת'; שבת שלם). אמר לו הקב"ה (למשה) מן הדבר הזה אתה מתירא חייך אפילו הם (האומות) עושים כל מצות שבתורה הם טפילין בפניכם (שם דבר' א). שתעשה תלמוד תורתך עיקר וכל עסקיך טפלים לה (ספ' מוסר לר"י בן עקנין א טו). —"וטפל ליום פלוני, ערב יום ההוא: טפל לעשר אור כהזריח, טהורים יציגוהו בשער מזרח (מבול' בר' קלוני', עבוד', אבותת).—ובמחקר "כמו תאר: לא משיגים לו איך וכמה, לא מוצאים לו דבר דומה, מקרה וערער ושנוי וטפל, וחבר וממסך אור וגם אופל (בהי"ת ליוס ה). לממש וגודש לא נשערהו, לטפל ותואר לא נדמהו (שם). — ובדקדוק, במשמ' "אות השמוש: ויש להם (להמלים) טפל בתחלה ובסוף נופל (דה"ט סי' 71). אני אומר לך וי"ו ואמר טפל בפתרון (דונש על מנח', ערך כנס). והמלאים והחסרים היתרים הכרותים הסמוכים והטפלים והקלים והכבדים (שם, הקד' דונש). — ב) "מטבע קטנה: וכל איש הרוצה לילך במרחץ של גויים מחוייב ליתן מקודם לבעל המרחץ היהודי או לשומר שלו (אחד) טפל ואם לאו מחויב ליתן ב' גדולים לקנס (פנק' קראקא, שנת שנ"ה). יתן לשמשים א' טפל והשמשים הנ"ל מחוייבים לבא בכל יום וכו' לגבות הטפלים והחלקים והרוחים (שם, שע"ג). קבענו בחוק ולא יעבור שכל אחד מבעלי בתים דפה שיתחיל בנו ללמוד חומש יתן נדבה לחברה זו ח"י טפלים וכן אם יעשה לבנו סעודת בר מצוה יתן ג"כ נדבה ח"י טפלים (שם, שנ' של"ת). בימי ילדותו היה נוהג שהיה לוקח איזה גדולים והחליפם על טפלים ונכנס לביהכ"נ בהצנע דרך החלון וכו' ולקח טפל אחד והשליכו לתוך המתן בסתר (בכתי הכ"נ, מגיד ביתות ד).

ב. ***טָפֵל,** ת״ז, לנק׳ טְפֵלָה, מ״ר טְפֵלִים, טְפֵלוֹת,—כמו תפל, שאין לו טעם, שאינו מתוק ולא מלוח וכדומה: הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפילה (נדר׳ ו ה). — ובהשאלה ברוחניות, אדם טפל, שאין לו דעת, חכמה: ומי יאמין לדברי הנשים הטפלות, האומרות כי בת שוע בוכה בלילות (יל״ג, קוצו של יוד).

***טְפָל,** ש״ז, מ״ר טפלים,— כמו טַף, ילד: אם אנשים באו ללמוד נשים באו לשמוע טפלין [1]) למה הן באין כדי ליתן שכר למביאיהן (תוספתא סוט׳ ז ו). אין מקיימין את הטפלין (ספרי דבר׳ לד). לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה כאלה להוציא את הטפלים (ב״ב קיז.). יש לו טפלים ואין לו במה להתפרנס (רב״י תענ׳ טז.).

***טְפֵלָה,** טפילה, ש״נ, מ״ר טְפֵלוֹת,—א) מה שטופלים ומדביקים על דבר או מוסיפים לו, Anstrich Ansatz; platrâge; paste, plaster: עשה לו (להתנור) טפלה או מוסף של טיט (כלים ה יא). תנור שנטמא כיצד מטהרין אותו חולקו לשלשה וגורר את הטפלה עד שיהא בארץ (שם ז). הרחיק ממנו את הטפלה ונתן חול או צרור בינתיים (שם ח). מחט או טבעת שהיו מובלעין בטפילת התנור (רמב״ם טומא׳ מת ב ד).—ב) דבר טָפֵל לדבר, שאינו חשוב כמהו: הביאו לפניו מליח תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה (ברכ׳ ו ו). המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי שהכלי טפלה לו (שבת י ה). מפני שבטל העיקר ובטלה הטפלה (כלים יט י). שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר (מכי׳ בא ג). הדד הזה לתינוק עיקר והכל טפילה לו (ספרי במד׳ פט). עשם (את דברי התורה) עיקר ואל תעשם טפילה שלא יהיה משאך ומתנך אלא עליהם שלא תערב בהם דברים אחרים (שם דבר׳ לד). לא שיעקר יציאת מצרים אלא מצרים מוסף על המלכיות מלכיות עיקר ומצרים טפילה (ירוש׳ ברכ׳ א ד.). האשה עושה פסח הראשון לעצמה והשני טפילה לאחרים (שם חלה ד ס:). ריבה על הראשון וביטלו נעשה עיקר טפילה וטפילה עיקר (שם ערל׳ ב סב.). הוציאה (את הטבעת) לשם תכשיט פטור אף על החותם שאף החותם טפילה לתכשיט (שם שבת ו ח:). שאפילו יהויריב עולה מן הגולה שלא ידחה את המשמר שלפניו אלא יעשה טפילה לו (שם תענ׳ ד סח.). הנודר מן העיקר אסור בטפילה הנודר מן הטפילה מותר בעיקר (שם נדר׳ ז מ:). לעיקר אין מקדדין ולטפילה מקדדין (שם סוט׳ ה כ ג). המה (נח ובניו) עיקר והכל טפילה להם (מד״ר בראש׳ לב). שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה ונעשו טפילה אברהם וברק וכו׳ אברהם היה עיקר ויקח אברהם את שרי אשתו עשה עצמו טפילה אמרי נא אחותי את ונעשה טפילה לה ולאברם היטיב בעבורה (שם מא). הסוס טפול לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס (שם סח). בא וראה עד היכן חיבב אבינו יעקב את רחל אפילו בשעה שבא לברך את בנה עשאו טפילה לה (שם לח). אתה הוא שהקרבת אחרון שכך כתיב וקרבנו עשה אותך טפילה לאחיך (שם במד׳ יג). לפי שהיה (קרח) גדול שבשבט נעשו אחיו טפלה לו (שם יח). ביום השני הקריב נתנאל קרבנו ולמה עשה יהודה טפלה שלא יתגאה וכו׳ (שם שה״ש, כלך יפה). המוציא תינוק חי וכים תלוי בצוארו חייב משום הכים שאין הכים טפילה לתינוק (רמב״ם שבת יח יז). וכאשר נשמע אליו (אל היצר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו ייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). —ובדקדוק, *אות השמוש: כתב אלף דלת מיי׳ וכו׳ צדי בית מצבאות הרי אילו נמחקין ומוחק את טפילותיהם לאלהים מוחק את למד ליי׳ מוחק את למד (ירוש׳ מגי׳ א עא ד). עשה הב׳ (במלת בצרת) טפילה והוא מיסוד המלה כמו על דברי הבצרות (דונש על רסע״ג 9) שהמשרתים הם טפילה לשרים והם מחזקים המלות (הור׳ הקורא 93).

***טַפְלוּת,** ש״נ,—סגולת מה שהוא טָפֵל: שמכר דבר שאין צריך למכרו או שקנה דבר מה שאין צריך לקנותו ובית דין מתאמצין הרבה עליו לידע כל משאו ומתנו וכל העיקר ורוב הטפלות (תשו׳ הגא׳, הרכבי קעח).

***טִפְלוּת,** ש״נ,—שה״פ מן טפל שקר על אדם: זוממים און ומרמה יועצים, חנפים ולרכל אצים, טפלות עדות שוא פוצים, יהירים ובעין קורצים (יוצ׳ א שבוע׳, באמצו שתקים).

[1]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, ובהוצ׳ צוק״מ טף.

***טְפֵלִי**, ת״ז, לנק׳ טְפֵלִית, מ״ר טְפֵלִיִּים, טְפֵלִיּוֹת, —מה שהוא טפל לדבר: וחלקי מלאכת המאמר הטפליי מצד מה שהוא מחקה שני חלקים (כאור ספ׳ הפירים לאריסטו ח).—ובסגנון הפלסופי במשמ׳ ״תאר[1]: שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותכניות טפליות נלקחות מהפעלות הברואים לו וכו׳ כי המדות מתחלקות וזולתי השם המפורש יתברך לשלשה חלקים שתהיינה מעשיות או טפליות או שולליות וכו׳ והטפליות כמו ברוך ומבורך מהולל קדוש רם ונשא נלקחות מרוממות המדברים לו (כוזרי כ ב).

***טֹפֶס**[2], טופס, ש״ז, מ״ר טְפָסִים, טִפְסֵי, טופסי, — כלל הנוסח הקבוע של שטר או מעשה בית דין, שיש בו מקום פנוי להתרף לכתוב בו הפרטים המשתנים לפי האיש והמקרה, Formel; formule; -la: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן (גיט׳ ג ב). היה כתוב (בגט) טופס לכל אחת ואחת והעדים מלמטה את שהעדים ניקרין עמו כשר (שם ט ה). טופס שטרות מקושרין כך הוא (ירוש׳ שם ח מט ד). כתב תרפו בטופס כשר (שם ג מד ג). אמר ר״א מחלוקת בששניהם אדוקים בטופס ושניהם בתורף אבל אחד אדוק בטופס ואחד אדוק בתורף זה נוטל טופס וזה נוטל תורף (ב״מ ז:). החזרנו הנה טופס גט חליצה להחזירו בסדר השטרות (הפטר׳ לר״י ברצלוני יג). סופר שבא לכתוב טופסי שטרות כדי שיהיו מצויים אצלו הרשות בידו (שו״ע חו״מ, הלוא׳ מח א).—ונוסח ברכות וכדומה: א״ר מנא טופס ברכות כך הוא (ירוש׳ ברכ׳ א ג ד). שלמדנו מטופס ברכה שני דברים שבה שאין קביעותה עליו בלבד וכו׳ (חידושי פסח׳ לרמב״ן ז.). והרמב״ם ז״ל בספר זמנים כשהביא טופס ההגדה כך הביאה (ר״י אברבנאל, זבח פסח, וירד מלרימה).—״ובהרחבה במשמ׳ העתקה: שהיה השטר בנייר שאינו חזק והעמיד על טופסו שלשה עדים וכתב בנייר חזק אות באות (ספ׳ הפטר׳ לר״י ברצלוני י). ראובן נתן כל נכסיו לבית הכנסת וזהו טופס השטר (שו״ת הרי״ף כג). לא כמו שמוצא שטר ומעתיקו דאין אדם יכול לגבות באותו טופס אלא כחומר כל השטרות שהן עיקר (רגמ״ה ב״ב מד:). על שאלותיך השיבותיך ולכבודך הריצותים לוויטרי והטופס אני שולח לך עתה (תשו׳ ר״ת פה). והנה טופס השטר נשלח בטופסים רבים אחרים (שו״ת ריב״ש קכ). כאשר תראה אדוננו מטופס פתקא אחת אשר כתב רבי אברהם הנ״ז מכתיבת ידו (שם קעט). ושלחתם לי טופס השטר כדי שאוכל לדקדק בו ולראות אמתת הענין (שם רג). וכן בקשו מהגזבר וצוה לסופר הקהל שיתן להם טופס ההסכמה (שם רמט). כי בא לידי כמו ב׳ חדשים טופס כתב ידך שלות לנאבארא לר׳ יוסף (נוסח כתב קבלת יהושע אלורקי לדון שלמון הלוי, ד״ת מא). ואם כתבו לאדם טופס שטר ובא לפני ב״ד אין בית דין גובין בו עד שיוציא גוף השטר (טות״מ מא, בשם הרא״ש). שכתב אז משה טופסים מספר התורה (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ב).—וגם לא בכתב, לדברים שבע״פ: וכאשר המלך שמע טופס דבריו השיבו בן משפטך (ר״י אברבנאל, מ״א ב). עד כאן טופס דברי העדים אות באות תיבה בתיבה מבלי שנוי ותמורה כלל (שו״ת פרי הארץ, אה״ע ג).—וקצת במשמ׳ תמצית: והנראה לי כי החכם הנזכר עמד על אלה הדברים שכתב מורנו ז״ל וע״כ כתב בזה הענין דברים זה טופסם (מורה המורה יב). ועל דרך זו פסק כן בתשובותיו של הרי״ף ז״ל וזה טופס שאלתו ותשובתו (התרומות ב א ו). וכן כתב הרי״ף בתשובה וזה טופסו (שם ג א ג). — ובמשמ׳ ״צורה ודמיון גם לדברים רוחניים: הנה הדברים הרוחניים תמיד נלמוד אליהם מן הגשמיים מפני שהצורה הגשמיית טופס הרוחנית (ר״מ קורדוביירו, אילימה, עין הכדולח ג כא). שהיתה התורה מצויירת בחכמתו העליונה ודברי משה היו טופס אותו ציור אלהי (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ א ב). שהתורה היתה טופס המציאות ונמוסו וסדרו כפי מה שעברו בו הדברים ראשון ואחרון אחרון (שם).

א.***טפס**, ממנו א.*טָפַס *טִפֵּס.

א.***טָפַס**[1], — קל לא נמצא.

—פִּע׳, *טִפֵּס, פ״ע,—עלה על הר וכדומה או ירד ממנו מעט מעט מתאחז בו גם בידיו, klettern; grimper; to climb: אחר האילן ואחר הבהמה ואפילו בור

[1]) בערב׳ אצ׳אפיה a).

[2]) מקורו ביונ׳ τύπος, אך נתאזרח ונשתנה ונהיה עברי לגמרה.

a) اضافيه

[1]) רק בעברית, כמו תָּפַשׂ.

ושיח ומערה וגדר מטפס ועולה מטפס ויורד אפילו מאה אמה (תוספתא ערוב׳ ג יד). מבואות היורדין לים או לנהר אעפ״י שגדורין מכאן ומכאן ורבים מטפסין ועולין בהן (שם טהר׳ ז י). לא הותרו פסי ביראות אלא לבהמה בלבד אבל אדם מטפס ועולה מטפס ויורד (ערוב׳ כא.). לול של תרנגולין יש לו ארבע אמות וכו׳ (התרנגול) מטפס[1] ועולה מטפס ויורד (כ״ב יא:). — ובהשאלה: והנפש העלובה מטפסת ועולה על הגוף תוך קברו (שבט מוסר לר״א כא).

ב.*טִפֵּס, ממנו *טֹפֶס, ב.״טֻפָּס.

ב.״טָפַס, — קל לא נמצא.

—הִפע׳, ״הִטְפִּיס,—עשה טֹפֶס משטר וכדומה, העתיקו, kopieren; copier; -py: ולכך הטפסנו לו אותו השטר אות באות תיבה בתיבה והצנענו תחת ידינו אותו השטר הראשון (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני כה). ששאל ממני החכם השלם כמה״ר דוד בן שושן שאצוה להטפים השטר הנזכר (שו״ת רלב״ח לו). ואם יש חשש שמא יטפים החכם התובע השטר הנזכר לפני איזה בית דין הנני גוזר עליו בגזרת התורה שלא יטפים אותו בפני שום בית דין בעולם (שם). והנה זה טופס הפתקא הנזכרת בחתימתו אשר הטפיסוה בהיות החכמים הנכבדים וכו׳ בכאן (שו״ת ריב״ש קעט). אנו העדים חתומי מטה הטפסנו הפתקה הנזכרת אות באות תבה בתבה ונתאמת אצלנו שהכתב כתב יד החכם ר׳ אברהם (שם). נאבד השטר שהטפים כשהוא הולך לו אצל הלוה (שו״ע חו״מ מא ג). אין מטפיסין שום שטר ללא צורך (רמ״א שם, כנס תשו׳ הרא״ש סח). ומכאן אנו למדים להטפים כל שטר שאינו ש״ח וכו׳ מה לנו אם מטפיסין אותו ב״ד על דרך אחרת בכל ענין יש לנו להטפים וכשר (התרומות נז ב ג). שאם הלוה במדינת הים והמלוה חושש שמא יוליך שטר חובו בידו שלא יאבד אותו בדרך בא לבי״ד ומטפיסין אותו אות באות תיבה בתיבה (שם שם ד).

—הָפע׳, ״הֻטְפַּס, מוטפס, — הָעתק, מָעתק: וכשגובה משמעון באותו השטר המוטפס מחזיר אותו השטר לשמעון וכו׳ ואם היתה נאבדת מיד ראובן השטר המוטפס שמוליך בידו והיה יודע דבר זה בעדים היה חוזר לפני בי״ד ומחזירין לו אותו השטר שהוגנת בידם (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני כה).

—[1]) גרסת הערוך, וכן ברש״י. ובנוסח׳ מטפים.

א.טִפְסָר[1]), ש״ז, מ״ר טִפְסְרִים, טִפְסְרֵי, טִפְסְרַיִךְ,—שם תאר לשר משרי אשור: פִּקְדוּ עָלֶיהָ (על בבל) טִפְסָר הַעֲלוּ סוּס כְּיֶלֶק סָמָר (ירמ׳ נא כז). מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי (נחום ג יז).—והשתמשו הפיטנים, המליצים והמשוררים הרבה במלה זו בסהמ״א בכנוי להמלאכים: כי טפסרי טוהר בטעמם יטידוך, כי יודעי יראתך ביחולם ייחדוך (יוצ׳ יוה״כ, כי אדוקי). טפסרי מרומים, לרם על רמים, אומרים קדוש (מוס׳ יוה״כ, אמיצי שחקים). טפסרי קלל בעין נחושת יצפצף, טהור עינים עליהם יחופף (שם, אילי מרום). זוכרי זמירות יזמרו בקול יי׳ מלך, חכמי חידות יחסנו בקול יי׳ מלך, טפסרי טפוחים יטכסו בקול יי׳ ימלוך (יוצ׳ א ר״ה, אדירי איומה). טכוסי הוד לך סהוד יסהדון כי אתה צורם, יהודוך ויודוך במהללם וטוב שירם, כגבריאל קדוש האל וסנדלפון טפסרם (שבת א אחה״פ, אראלים). טפוחי שמים, טפסרי אש ומים, טרמני יומים, נכבדי מים (יוצ׳ א שבוע׳, אדון אמוני).—ובמשמ׳ ״שר גדול, אדם נכבד: וממבחר אצילי צובה וגדוליה, ופאר כל קהליה, רופא המלך רבי אלעזר, הוא לעם הקדש טפסר ומנזר, במלוכה נאזר, ובאזור המשרה נאזר (ר״י חריזי, תחכמ׳ מו). ומכל נדיבי עולם, ושרי תבל כולם, בחרתי בבחיר האל, השר הטפסר רבינו שמואל (הוא, אגר׳ לשון הזהב).

ב.״טִפְסָר, ש״ז,— כמו חידה: אשא משל ואחוד טפסר[2]) אותות ומופתות, אשר לא נבראו בכל כתות, ובריתות כרותות עלי גלילי שוהם חרותות (רסע״ג, תשו׳ תלמידי מנח׳ על דונש, ערך חרוז).

[1]) לפי דעת החכמים באשור׳ טַפְשַׁר, מרכב מן טפ-דף, ושר-שר, ר״ל שר הדף, הלוח, במשמ׳ שר הסופרים וכדומה.

[2]) את הבית הזה הביאו תלמידי מנחם בשם רסע״ג, והעיר שם המו״ל כי הטורים האלה הם בודאי לקוחים מאחת מאזהרותיו, אך לא מאזהרותיו שנתפרסמו בקבץ מעשי גאונים. והנה תלמידי מנחם נושאים ונותנים שם בשמוש המלה ש׳הם שבאת בטורים האלה, אך אדות טפסר אינם מזכירים כלום, ולא ידעתי מקור משמעה זו לטפסר, כי במקרא בודאי אי אפשר לפרש טפסר במשמ׳ זו וגם רסע״ג לא פרש כך, וגם בלשון ערב׳ אין פעל זה במשמ׳ זו.

א.*טפף[1]), ממנו טִפֵּף, *טְפִיפָה.

טָפַף[2]), פ"ע, מקו' טָפוֹף, — הָלַךְ בפסיעות קְרוֹבוֹת וּמְהִירוֹת זוֹ אַחַר זוֹ, trippeln; marcher à petits pas; to trip : כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וְטָפוֹף [3]) תלכנה וּבְרַגְלֵיהֶם תעכסנה (ישע' ג יו).—ואמר הפיטן : אשרי עין ראתה

[1]) בערב' זפּ a).

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) רסע"ג תרגם תח'טרג, ר"ל תלכנה בגאוה ותתנדנדנה מצד אל צד. מנחם אמר : ופתרון הלוך וטפוף תלכנה כה הוא לפי הענין הולכות בנות ציון נטופות בושם רקוחות במרקח' וראוי להיות טפוף מגזרת נטף ושחלת והלבנה וגמול המפעל יוכיח והיה תחת בשם מק יהוה וגם יתכן להוות טפוף מגזרת והטף אל דרום וכה יהיה פתרונו הלוך וטפוף ואמור תלכנה מדברות גדולות ויוצא עתק מפיהן המלה נוטה הנה והנה נכונה לשתי פנים ראויה לשני ענינים. ע"כ. אך שני הפרושים יחד גזרתם דחוקה ואינם לפי הענין. גם ריב"ג פרש מלה זו בשני פרושים, הראשון במשמ' דומה לתרגום רסע"ג והשני במשמ' פסיעות שוות ונכונות, אמר וז"ל : ומענאה עלי חשב אלמעני תמשינ בתהזע אי באצ'טראב יקאל תהזעת אלמראה פי משיתהא אד'א אצ'טרבת פיהא וכאנה מג'אנש לד'שריאני אלד'י יקול פי אשר הציף את מי ים סוף דאטוף לאנ אלעום אצ'טראב וחרכה ואלערב תצף אלאבל פי משיהא באלעום וקד יחתשג ענדי ג'דא אנ ישתק מנ קול אלאואיל רצ'י אללה ענהם פי קול אללה תבארכ ותעאלי ומלא הפניו וכו' חפניו שאמרו מחוקות או גדושות א"ל רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות אי מעתדלה משתויה לאנ אלשי אלמעתדל אלמשתוי הו בינ אלחואשי פכאנ משיתהנ באנת באשתוא ואתקאנ תצנעא מנהא ללרג'ל, ע"כ, ובעבר' : ופרושו לפי הענין תלכנה הליכה מהירה בנדנוד יאמרו בערב' תהזעת אלמראה פי משיתהא כשהיא מתנדנדת בה, ויהיה דומה לארמ' שהוא אומר באשר הציף את מי ים סוף דאטוף מפני שהשיטה היא נדנוד ותנועה, והערב יתארו את הגמל בהליכתו בשיטה וכבר טוב אצלי מאד שיהיה נגזר מדברי קדמונינו עה"ש במה שאמר הקב"ה ומלא הפניו וכו' חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אמר לו רבה לרב אשי לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות, כלומר מכוונות שוות מפני שהדבר המכוון והשוה הוא בין שני הקצוות והיתה הליכתם כאלו היתה מכוונת ושוה ומתוקנת היו עושות זאת למצא חן בעיני האנשים. והנה בתוך המלים הרבות שיש בלשון הערבית למינים המתחלפים של ההליכה יש

b) زفف

טירת יקרת מלך, וְהַכָּבוֹד מחופף כעטרה על ראש מלך, והכהן טוֹפֵף וכת וכה מתהלך, וְהַסְגָנִים אחריו ברגב עם הדרת מלך (רבכ"ג, מוס' יוה"כ, אשרי עין). אוזלת וְטוֹפֶפֶת להרבות חלליה, בביתה לא ישכנו רגליה, גלוית מצח כלענה אחריתה, דרכי שאול ביתה (ר"י הלוי, רסוטה, וירד אים). ישמח (שירו) כל קשי לבב וזעף, עדי כי יהיה הולך וְטוֹפֵף, ולו סהר יהי רואה מאורו, לרגליו ראש יהי משפיל וכופף (ר"י חריזי, תחכמוני יו). והיא (היונה) מצפצפת, וסביבם מעופפת, והולכת וְטוֹפֶפֶת, ויתבוננו אליה והנה ספר קשור באברתה, ותלוי בנוצתה (שם יב). ובכרמי עין גדי במחולת מחנים, תצא בת ישראל יפת פעמים, בת עמי-נדיב מעדנות טוֹפֶפֶת, כשושנה חיה לעין נשקפת (יל"ג, הכת הבוגבה).—ונעב' טַף, כמו כפול חסר : נטוי גרון אחי שכל מהלך ואט עבר ברגל בין וגם טף, עדי קמו לפניו כל ישישים ונחבאו אחי נ'ער ובל טף (רמב"ע, תרבים י). — והצעד יְטַפֵּף : קול צעדך כי יְטַפֵּף על רצפת בית, קול רוח מתדפק על עלי זית (אד"ם הכהן, כלה נאה ותסודה).

—פוע', טוֹפֵף, בינ' מְטוֹפֵף, מְטוֹפֶפֶת : וכל אחת מהן מקוטרת בקנה וקדה, לובשת שכיות החמדה, מְטוֹפֶפֶת בשדה, כאלו היופי עגולה והיא בתוכו נקודה (ר"י חריזי, תחכמ' כ).

ב.*טפף[1]), ממנו *טָפוּף, עי"ש.

טפש[2]), ממנו טָפֵשׁ, *טִפֵּשׁ, *טֶפֶשׁ, *טִפְּשָׁה,

מלה אחת קרובה מאד גם בצרופה ומכוונת מאד להענין פה, והיא זַפּ a), והשם זְפִיפ b) אמר אבן שידה באלמחכם (ג קג) : וקד זפ וזפ זפיפא והו משי מתקארב אלח'טו פי עג'לה ושרעה,—ובעבר' : זף זפיפא והוא הליכה כפסיעות קרובות במהירות. וכן בלשאן אלערב : אלזפיפ שרעה באלמשי מע תקארב אלח'טו וקיל הו אול עדו אלנעאם וקיל הו כאלד'מיל וקאל אללחיאני אלזפיפ אלאשראע ומקארבה אלח'טו וכו' יכונ ד'לכ פי אלנאש וע'ירהם, ע"כ, ובעבר' : זפיפ מהירות ההליכה עם קרוב הפסיעות וי"א שהוא הריצה הראשונה של הנעמה וי"א שהוא כמו ד'מיל (בערב', שהוא הליכה רכה) ואמר אללחיאני אלזפיפ המהירות והקרבה של הפסיעות וכו' ויהיה באדם ובזולתו.

[1]) בערב' טפ c) מלא עד שפתו.

[2]) אולי כמו בערב' טפש d) במשמ' זהם.

a) زف b) فيف c) طف d) طفس

*טִפְּשׁוֹן, *טִפְּשׁוּת, *טִפְּשִׁי, *טַפְּשָׁן, *טִפֶּשֶׁת.

טָפַשׁ, פ"ע, — היה שָׁמֵן, טָפַשׁ הלב, נתכסה הלב בשומן, ובהשאלה חדל להבין, נסתלקה ממנו דעתו: טָפַשׁ כחלב לבם אני תורתך שעשעתי (תהל' קיט ע). —ואמר הפיטן: ט פ ש לבו (של פרעה) ונבער אחרי זאת, יעץ רדוף אחרימו לבוז בזות (יוצ' אחרון פסח, אימת נוראותיך).—והפעל טָפַשׁ בלבד בלי השם לֵב, טָפַשׁ, היה סורר ומורה, היה בלי דעת: זכור ט פ ש מהערימה, ירד וכתת עמי עד חרמה (פכ' זכור, זכר איפ). יען ועדסוסי פלדות, במו רוכבים שנוסי לפידות, מופת הראות בתוך עיר נכבדות, ט פ ש עוד מדון מגרה, טפטופי אשר לא ימרה (שבת א' חנכה, אודך). מה נאמר לפניך טהור עינים ומה נספר לפניך כי ט פ ש נ ו בעונינו (הוספ' ותקו' לסדר רע"ג). ט פ ש ת י ולא שמעתי לחוזה, יקשוני צרים מזה ומזה (סמא"ל, סלית' י' טבת, אריה עלה). טעינו מדרך החיים טפשנו וסרחנו, לכן אבדנו ובמת מלב נשכחנו (סלית' שחר' יוה"כ, אנא זכור). ט פ ש ו דריה וגאו באיד טל, טרחות גשמים מה צרך דיינו בטל (תפל' טל, אאגרה). ט פ ש ו בני כנען כי נברים הם באדמת בני שם זרע מלוכה, טבחם בן נון עד פנה ארץ לפני ארון הברית אדון המלוכה (מוס' ב ר"ה, אהללה).

—פִּע', *טִפֵּשׁ,—א) פ"ע, כמו קל: חרב על שונאיהן של ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה ולא עוד אלא ש מ ט פ ש י ן שנאמר נואלו (תעני' ז.). ולמען יעלו לשם ולתהלה על כל הגוים שכחי אלהים ה מ ט פ ש י ם ומעבטים אורחותם ללכת אחרי אלהים אחרים (שו"ת בשמים ראש רנא).—ודבר דברי שטות: וכמו שטען הגאון וזכרו בעל ספר הכוזר כנגד הקראים ה מ ט פ ש י ם בזה (ר"י אברבנאל, משפטים).—ב) פ"י, עשה שיהיה שוטה: שיש אויר מחכים או מ ט פ ש ואוירא דא"י מחכים (תולד' יצחק לר"י קארו, נצבים). מים עבים כבדים מזיקים לשותים ומעבים שכלם ו מ ט פ ש י ם אותם (צרור המור, בראש').

—פֻּע', *טֻפַּשׁ, מְטֻפָּשׁ, מטופש,—נעשה חסר דעת: מי גרם להם לישראל שיהיו מנוולים ו מ ט ו פ ש י ם שלא היו בונים בדבר תורה (ספרי דבר' שט).

—נִפְ', *נִטְפַּשׁ,—כמו *טָפַשׁ: ולמי שיכאב בן הטחול ו ל נ ט פ ש מדעתו (אסף הרופא 60). והותר הדבר מחמת עוצם קטנות דעתנו בדברי התורה והמצות ורוב הטפשות אשר נ ט פ ש נ ו בגלותנו (שו"ת בשמים ראש רנא). — ובהשאלה: אשר נפוֹרנו מקצה הארץ עד קצהו ונפלה עטרת ראשנו ו נ ט פ ש הלב ואבדה חכמת חכמינו (שם).

***טִפֵּשׁ,** ש"ז, מ"ר טִפְּשִׁים,—שוטה, חסר דעת, Tor, sot, stupide; dull: ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל הרשעים ו ה ט פ ש י ם שבהם היו אומרים מפני דווין וכסופים הללו אנו בורחין (מכי' בשלח ב ה). כנגד ד' בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן ט י פ ש בן שאינו יודע לשאל (ירוש' פסח' י לז ד). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לט י פ ש י ם (שם ט לז.). שעושין (המלוים ברבית) התורה פלסתר ואת משה ט י פ ש ואומרים אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו (שם ב"מ ה י ד). כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר היה למד תורה ומשכחה ובסוף נתנה לו במתנה כל כך למה בשביל להחזיר את ה ט י פ ש י ם (שם הור' ג מח:). אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא ט פ ש אתה (ברכ' סא:). למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחין שבהן קיפלום והניחום בקופסא ט פ ש י ם שבהן הלכו ועשו בהן מלאכה לימים ביקש המלך את כליו פקחין שבהן החזירום לו כשהן מגוהצין ט פ ש י ן שבהן החזירום לו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת ט י פ ש י ן (שבת קנב:). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך ט י פ ש י ן שבהן הלכו למלאכתן וכו' פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין ו ה ט י פ ש י ן נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין (שם קנג.). רבש"ע טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או ט י פ ש עשיר או עני (נדה יו:). עושה כולם ה' מי שעשאו חכם לזה עושה אותו ט י פ ש לזה עושה אותו חכם (תמור' טז.). אמר לו הקב"ה (לפרעה) רשע מי שנתן העצה הזאת ט פ ש הוא היה לך להרוג את הנקבה אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים (מד"ר שמות א). ה ט י פ ש הזה נכנס לבית הכנסת והוא רואה אותן שנושאים ונותנים בתלמוד והוא אינו יודע מה הן אומרין הוא מתבייש (שם דבר' ח). לככר שהיה תלוי באויר ט י פ ש אומר מי יוכל להביאו ופקח אומר לא אחד תלה אותו מביא סולם או קנה ומוריד אותו כך כל מי שהוא

טיפש אומר אימתי אקרא כל התורה (שם). לטרסקל נקוב ששכר בעליו פועלים למלאותו מי שטיפש מהו אומר מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו מי שפיקח מהו אומר ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל (שם ויקר׳ יט). הרי אמרתי לכם לא טפשים היו שכך התורה להם וקבלו עליהם (שם במד׳ יח). וכעס (המלך) על הטפשין שלא קיימו את דבר המלך (שם קהל׳, בכל עת). ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול (ראב״ע נח יא ג). וכן לא יהיה שטוף בנשים אפילו לא היתה לו אלא אחת לא יהיה מצוי אצלה תמיד כשאר הטפשים (רמב״ם מלכ׳ ג ו). אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה״ע ורוב גולמי בני ישראל (שם תשוב׳ ה ב). בשעת מתן תורה שכל ישראל חכמיהם וטפשיהם וקצרי הקומה עם רמי הקומה ורכי הלבב עם הגבורים ועשיר ורש כלם הגיעו למעלת הנבואה (העקר׳ א יט).—ומשל: כל מי שהוא דן את טיפש הוא עצמו נדון (מד״ר איכ׳, פתיח׳).— ואמר הפיטן: נרגן דבריו כמתלהמים חשים, שפת אמת יכון בישישים, עד ארגיעה לשון טפשים (יוצ׳ ב שבוע׳, אמרי כזב). אם זדונות השיאו לב טפש ונשחץ, נא כל מדה נכונה חלץ אותם יי׳ ממחץ (סלית׳ ער״ה, שלש עשרה).—ועי׳ אויל, שוטה.

טֶפֶשׁ, ש״ז,—מעשה זדון ושטות: זכר טעם שופטים, ואותו קציר חטים, טפש שוטים, יתחל מלזכר (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, זכר תחלת). דינך לפסול זבהי טפש, העורים והפסחים שנואי נפש (אזהר׳ ר״א הזקן, אמת יהגה חכי). בצלו חמדתי שבת מצוא נופש, בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש, חמק עבר מלהדריר לי חפש (מוס׳ שבת שקל׳, אשכול). חסדיך יקדמונו יצורים בורא, טפשנו העבר ואפך אל יחרה, כי עמך הסליחה למען תורא (סמא״ל, סלית׳ לו״ג, דרוש נא). צויתם לענות בצום נפשם, ויספת להעביר כתם טפשם (ר״י גיאת, מוס׳ יוה״כ, אגר׳ שד״ל 518). — ומ״ר טפשים, סמי׳ טפשי: טפשי לבי בל יהיו נמצאים, יום יפתחו בו ספרים מלאים, כחשי להיות נקראים, לפני המלך (מער׳ ב ר״ה, אתיתי ירא).

***טִפְּשָׁה**[1], ש״נ,—אשה שאין בה דעת: וסתם (הקב״ה) פי הבהמה שאלו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה שזו הטפשה שבבהמה וזה (בלעם) החכם שבחכמים כיון שדברה (האתון) לא היה יכול לעמוד בה (מד״ר במד׳ כ).

טִפְּשׁוֹן, ש״ז, — כמו טֵפֵשׁ: למען גדודי תמימים בלי טפשון, בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון (מחז׳ ויטרי, הושע׳, למענך).

***טִפְּשׁוּת**[1], ש״נ,— סגולת הַטִּפֵּשׁ: ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו וכו׳ משכח תלמודו ומוסיף טיפשות (נדר׳ כב:). עשרה חלקים של טפשות בעולם תשעה בישמעאלים ואחד בכל העולם (מד״ר אסת׳, בשנת שלש). הוללות זו תולדה של מינות וסכלות זו הטפשות (שם קהל׳, ופניתי).—ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בטומאת שפתים ועל חטא שחטאנו לפניך בטפשות פה (תפל׳ יוה״כ, על חטא). טפשות לב וגאונו, שאר בריו גם גאונו, נהפך לטוב כל יגונו, אם תמיד ינצור התורה (אילי הבחל, פזמ׳ לשבוע׳, אכיעה שיר).—ומצוי מאד בסהמ״א: עתה שים לבך והבן טפשות המפרשים (ראב״ע שמות טו כה). היש טפשות כזאת איך יאמר האומר ואשמעתי רק יאמר ואשמע אם הוא לעתיד (הוא, לחות, אות גימל). והוא נבון מטפשות ר׳ אדונים כי מה טעם לומר שהשתטו אנשי מצרים (שם פא). ואל תשים את לבך לדברי הטפשות והסכלות שאומרין החוזים בכוכבים שמזל האדם העולה בעת יציאתו מרחם אמו וצורת הכוכבים וכו׳ היא העלה המסבבת להיות הילוד חכם או סכל (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טו). ואל יעלה על לבו טפשות ההמון שאומרים שהכונה בזה ידיעת השמות וכו׳ (רש״ע שפרוט, פרד׳ רמונ׳, סד׳ נסים). כי חריפותו וחדודו נהפך לגסות וטפשות וקרה לו כמי שרוצה לחתוך עמוד של שיש בחרב הבדיל (נפול׳ יהודה ט). וכל דבר שלא ידעוהו מצד טפשותם יגנו את מי שידענו ובהכרת ישוב זה להיותם מהללים הסכלות (רמב״ת, הקד׳ מרפא לשון).

טִפְּשִׁי[1], ת״ז, לנק׳ טִפְּשִׁית,—של טִפֵּשׁ, מטבע הטפש: עבר עליו דרך כבושית ולבשה אותו רוח

---

[1]) הקריאה הנהוגה של מלה זו וכן המלים טפשות וטפשי, בין אצל הספרד׳ ובין אצל האשכנז׳ היא כמו שנקוד פה פ דגושה, וכן בארמ׳ בתרגום טפשא, טפשותא, ומלבד ההשפעה של הארמ׳ אין ספק עוד כי גם ההרגל של הברת השם טִפֵּשׁ השפיעה על הנגזרים ממנו.

[1]) עי׳ הערה הקודמת.

טפשית עד שמסר ועבר שארו (בו"ת רמ"א יז).

·טַפְשָׁן, ש"ז, — כמו טִפֵּשׁ: מושל טפשן (ספ׳ המוס׳ לר"ז בן סעד׳ ג).

·טַפְשֶׁת, ש"נ, — כמו טִפְּשׁוּת: שנפש עם הארץ היא חסרה וטפשת מפני שלא התעסקה בתורה ואלו התעסקה בתורה היה בו נפש חכמה לצייר הדברים (רב"ע פלקיירא, אגר׳ הויכוח).

טרד[1]), ממנו טָרַד, "טֹרֵד, *טְרָדָה, *טֵרוּד, *טְרִידָה.

טָרַד, טֹרֵד, — א) פ"ע, טָרַד הדלף וכדומה, טפטף בלי הפסק, ירדו ובאו הטפות זו אחרי זו, בתמידות, unablässig rinnen; couler sans interruption; run continually: הות לאביו בן כסיל ודלף טֹרֵד[2]) מדיני אשה (משלי יט יג). דלף טוֹרֵד[2]) ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה (שם כז יה). — ומצוי בתו"מ: היה (הכלי) טורד טפה אחר טפה בידוע שהוא כבונס משקה (תוספתא כל׳ ב"ק ז ג). בתחילה הוא (הגג) מנטף טיפין מתונות ועכשיו טורד טפה אחר טפה (שם מכשיר׳ א ת). עיניו תרוטות וצירניות דומעות דולפות טורדות (בכור׳ מד.). — ואמר הפיטן: טיען העליונים במאמר לתלות, טיבע התחתונים בעמקי מצולות, טורדים בצינורות למולם לעלות (מחזור ויטרי תעת). ואיך ארבה אומר, ואשיר ואזמר, וגבי גב הומר, לזאת טורד דלפי (ר"י נגארה, הקד׳ עולת תמיד). — וברקים טורדים, מבריקים בלי הפסק: על הברקים ועל הרעמים וכו׳ אם בטורדין דיו (לברך) פעם אחת ביום אם במפסיקין מברך על כל אחת ואחת (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). — ב) פ"י, *טָרַד את פלוני, גֵּרֵשׁ אותו ממקום שהיה בו פלוני, vertreiben; banir qqn.; to banish: לאדם שבעם על בנו וטרדו מביתו (מכי׳ בשלח ב ג). יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העוה"ב (קדוש׳ לא.).

מוצאי שבת ניטל ממנו (מאדם) זיוו וטרדו מגן עדן (מד"ל בראש׳ יא). אמר ריב"ל כשבראו (הקב"ה את אדם) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת רחמים (שם כא). שהיה (אברהם) שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה ושלחו הוא ואמו הגר וטרדו מביתו על כך (שם שמות א). למלך שקדש מטרונה בשתי מרגליות וכו׳ כיון שידע המלך שאיבדה אותן טרדה מביתו (שם מב). האריך הקב"ה אפו עם ישראל שלא טרדם (מן העולם) וגבה מהם קמעה קמעה בגלות כדי לנקותם ולא ביקש למחותם (שם במד׳ ה). לא בשאת סבורה להנהיל הממזר שלך נכסי בעליך אני מכיר הממזר ואני טורדו מן העולם (שם ט). וביון שחטא (שלמה) טרדו אשמדאי (שם יא). למלך שנשא למטרונה וכו׳ לימים כעם עליה המלך וטרדה חוץ לפלטין (שם איכ׳, שמעו כי). מהטבאל שהיו מטיבין אותה לבעלה ואח"כ טורדין אותה מבעלה (שם ברא׳ פג). — ואמר הפיטן: חנפים מרדו במלכם, והשחיתו נתיבם ודרכם, עזב בכפיר סכם, ותבער בם אש, טרדם מתוך היכליו, ונגרש נעו מעגליו, בנהמת ים נהם עליו, כקול להב אש (ר"י הלוי, אל נעלה). — ובמשמ׳ האיץ בו לצאת מהרה: שהיו (המצריים) טורדין אותן (את ישראל) לצאת בבהלה (מכי׳ בא, מס׳ דפסח׳ יג). — ובהשאלה, טְרָדוֹ מן העולם, אִבֵּד אותו: הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם (נדר׳ ט:). — והוריק כלי וכדומה: טורד אדם חבית של יין ייגה ושמריה ונותן לתוך המשמרת בשבת (שבת קלט:) — ודחף והעתיק ממקום למקום: גל טרדני להבירו וחבירו לחבירו עד שהקיאני ליבשה (יבמ׳ קכא.). — ובהשאלה, עשהו יגע ועיף: ששתה כדי רביעית (יין) אבל שתה יותר מרביעית כ"ש שדרך טורדתו ושינה משכרתו (ערוב׳ סה:). — ואמר הפיטן: טבס חול לרהבים, טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבין (שבת ד אחה"פ, אביתה). — והסית את דעתו ובלבל אותו: בקשו כל ישראל להורגו (את יהושע) אמר לו הקב"ה לומר לך אי אפשר לך טרוד אותם במלחמה (ילקוט שמע׳, יהוש׳ א ד). הפרישות עזיבת כל מה שטורד מן האלהים (חו"ה, הפרישות ב). ושנפרוש ממותרי עניני העולם שטורדין אותנו מעבודת השם (שם, הקדמ׳).

---

[1]) משותף גם לשאר לשונות השמיות. בערב׳ טרד a).

[2]) רוב הקדמונ׳ ראו בפעל זה פ"י ופרשו טורד שהוא מגרש את שוכני הבית. אבל, בהיות שאין ספק בדבר, כי פעל זה שמש גם במשמ׳ פ"ע, במשמ׳ מתמיד ואינו פוסק, יותר נראה לפי מליצת הלשון לפרש גם באן במשמ׳ זו.

a) طرد

ויסיר כיתו וניעו וכל דבר הטורדו ואחר כך יתפלל (רמב"ם תפל' ד י). — ואמר החכם: הטורח בבקשת החכמה והמוסר טורד מקנות העונות והעבירות (מבח' הפנינ', החכמה). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (שם, ההסתפקות).—ופָעוּל טָרוּד, טְרוּדָה, טְרוּדִים, טְרוּדוֹת, בפרט במשמ' עסוק ואין דעתו פנוי אלא לדבר אחד: עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל וכו' עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מר"א (יומ' לה:). טרודים היו במזונותם (מד"ר ברא' פג). אם היה טרוד ודחוק או שקצרה לשונו מהתפלל (רמב"ם תפל' ב ב). אין עומדין להתפלל וכו' מתוך דין והלכה אעפ"י שהם דברי תורה כדי שלא יהא לבו טרוד בהלכה (שם ד יח). אין בהן דין בן המצר שכל אלו טרודין הן למכור (הוא, שכני' יב ט). אין קובעין זמן לא בימי ניסן ולא בימי תשרי מפני שהעם טרודין במועדות (הוא, סנה' כה ט). וימנע מן המאכל והמשקה להתעסקות המוח לציורו וזכרו ומחשבתו ויהיו כל מקומות הנפש עסוקים וטרודים בו (מוסרי הפלסופ' ב י).—ובמשמ' עכור, לא ברור: כי חוש הראות לא ישיג הלבן והשחור בהשגה אחת וחוש הטעם לא ישיג המר והמתוק ואם ישיגם תהיה השגה בלתי שלמה וטרודה ומבולבלת (מנח' קנא' לר"י מפיסא 60).

—פע', *טֵרֵד, לְטָרֵד, — טֵרֵד אותו, בלבל אותו והציק אותו בשאלות ודברים וכדומה: בין זקנים אל תקומם ושרים אל תרבה לטרד (ב"ס גני' לה ט). ואין מדקדקין עליו (על הגר) שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה (רמב"ם איסורי ביאה יד ב).—ובמשמ' העקרית גֵּרֵשׁ: ראוי לדיין לגעור בתובע ולטרדו מפני שהוא נוטר והולך בשרירות לבו (רמב"ם, מלוה ולוה ב ד).

—נפע', *נִטְרַד,—שטרדו אותו, גרשוהו: אמר לו הקב"ה לדוד עד מתי יהיה עון זה טמון בידיך על ידך נהרג נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי (סנה' לה.). אדם הראשון לא נטרד מגן עדן עד שחרף וגידף (מד"ר ברא' יט). על מצוה קלה עבר ונטרד מתוך גן עדן (שם כב).—ואמר הפיטן: איך ידידות נפש מקנה נדדה, ומהדרת קדש ביום ועם נטרדה, תיליל שכול ואלמון ביום שבו שודדה (קינ' לת"ב, איך ידידות). — ונִטְרַד מן העולם, נאבד: הבא על אשת איש ואסרה לבעלה נטרד מן העולם (חגי' ט:). שהבל וקין נטרדו מן העולם (מד"ר במד' יד).—ונטרד בלבד, במשמ' זו: בשעה שפירש הקב"ה למשה ל"ו כריתות שבתורה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם יחטא אדם בהן כך הוא נטרד אמר לו הקב"ה ילקו ארבעים ויצאו ידי כריתתן (שם ה).—ובמשמ' נתבלבל: דעתו (של בלעם) היה לקלל שעה אותה שעה היה שפוי ומן אותה שעה נטרד (מד"ר במד' כ).—ועסק הרבה בדבר: ושלא תוציאנו הקנאה בהוכח תוכיח את עמיתך ובדברי החכמות לידי הכעס והנטירה תטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יא). שלא נתעסק משה ולא נטרד ימים רבים בביאת חותנו ואשתו ובניו כי הנה ביום בואם נטרד עמהם אבל מיד למחרתו ישב משה לשפוט את העם (ר"י אברבנאל, יתרו). לא מצינו באבות הקדושים ע"ה מי שנטרד ונטפל כל כך בעניני קניני הגוף כיעקב (רא' דעת לר"מ אלבילה ג ד).

—הפע', *הִטְרִיד,—הִטְרִידוֹ ממקום, כמו טרדו, גרשו: כיון שהטרידו[1] (הקב"ה את אדם מג"ע) התחיל מקונן עליו ואומר הן האדם היה כאחד ממנו (מד"ר ברא' כא). — ובהשאלה, במשמ' *העסיק ובלבל: כששתה שיעור רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך מטרידתו[2] ושינה משכרתו (תענ' יז:). ותנה לנו ארוכה ימים שמנה כי לא תטרידנו במלחמה ונחוג את חג ה' (יוסיפון כח). והיה מחמלת הבורא יתעלה על האדם שהטרידו בעניני עולמו ואחריתו להתעסק כל ימי חייו בזה ולא יבקש מה שאינו צריך לו (תו"ה, הבטחון ג). שישתדל (היה"ר) לספק עליך אמתותך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים יטריד אותך בהם מתועלותיך (שם, יחוד המעש' ה). ההרגשות היו סבה שאתעסק בדברים הם זרים ממני והטרידוני בתענוגיהם עד ששכחתי מלבקש הדבר המיוחד לי (המעל' לרש"ט פלקירא א). שאינו סכל בשום דבר שבכחו להשיג כי אין בו הסבות המטרידות ההשגה (העקרים ב כד). הכונה להנאות הגופיות המטרידות האדם מהגיע לתכליתו (פעמ"ב לאבן לטיף כה). — והטריד

---

[1]) כך בהוצ' ד"ר תיאודור, ובנוסח' שטרדו. —

[2]) בגמ' סנה' כו: דרך טורדתו, בקל. ובב"י מטרחתו.

הקבה וכדומה, העסיקה: ומתחבולת הרפואה להטריד האצטומכא באיזה מאכל ומיד יקל החולי (המאירי יומ׳ ח). —פע׳, °טרד,—כמו נטרד: חכמו לקבוע ראשון וליסדו, באגה״ז לעשות הפסח במועדו, זכר לדבר הוא לבדו ולא בד״ו, טורד וגוער שוטן באיתן ההאצל, בעבור אד״ו ויגיעו בגה״ז אל אצל, סמך למקרא הלא זה אוד מוצל (בכת הפסק׳ א, אור זרוע).

°טרד, ש״ז,—כמו טרדה: מתוך טורדם ועיסוקם של כהנים שמא ישכחו עד לאחר התמיד (ר״ש טהר׳ א ג).

°טרדה[1], ש״נ, מ״ר טרדות, —הפעולה להיות עסוק בדבר, Befangenheit, Sorge; préoccupation: ואני מבקש מן המעיינים בספרים האלה שאם ימצאו בקצת מלות ההעתקה טעות שיבינו שהיתה מחמת שגגה וטרדת המחשבה שיתקנוה וידונוני לזכות בראותם כי הטעות ההיא לא עברה עלינו בעבור קצר בינה וחסר הכרה כי אם מפני השגגה וטרדת הלב במליצה (ר״י א״ת, הקד׳ הרקמה). אם לא תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך ועסקך בו (תו״ה, הפרישות ה). שכן מנהג העולם שלפעמים אינם נכנסים לבית הכנסת מחמת טרדת עסקיהם (טוחו״מ, חזק׳ קרקע׳ קמ יו). — ומ״ר טרדות: צרי היגון ומרפא לאנחה, בו ימצאו גיל ושמחה, לאובד ולמרי נפש אתן מנחה, כל עיף הטרדות ויגע המקרים יתור בו מנוחה (רש״ט פלקיירא, ס׳ היגון ב:). אפשר שיקרה בין כך ובין כך ענין אחר שיהיה מונע אותך כהעדר הבריאות או עסק מן העסקים או טרדה מן הטרדות או שתקפוץ עליו זקנה ויהיה מפסיד כל הטובה ההיא (פי׳ מבלי נורת׳ הלוי ג כח). אם יש לך עסקים וטרדות או יבאו עליך מקרים תכופים (ר׳ בחיי, כד הקמח). להניח רבים מעצבון הטרדות והיגונות אשר מקצתם לפעמים כאשר יבקשו להשקיט המיית עצבונם ויגונם ילכו לקרוא בקריאות שירות באהבי זמה (הקד, ארחות עולם).

א.°טרה[2], ממנו טרי.

---

[1]) בארמ׳ טרדא: אי משום טרדא אפי׳ טבעה ספינתו בים נמי (ברכ׳ יו:). הכא טריד טירדא דמצוה התם טריד טירדא דרשות (סוכ׳ כה.).

[2]) בערב׳ טרי a).

---

a) طري

ב.°טרה[1], ממנו °טרה.

°טרה[2], פ״ע, בינ׳ טורה, טורה — בהדבור שקל וטרה, שקל וטרה, עבר שקלתי וטריתי, עתיד אשקול ואטרה, כמו נשא ונתן, התוכח בדבר, עיין בו: עזוב כל אלו הראיות כי עליהם לא אענה ולשטי כזבים לא אפנה כי די שאאמין שהוא יתברך אחד היה הוה ויהיה ואין צורך כלי האי להיות שוקל וטורה (אגר׳ הויכוח לרש״ט פלקיירא). ונזדקקנו לדבריהם הנאמרים באמת ובצדק ובמאזני השכל שקלנו וטרנו[3]) ובכן מלפנינו יצא משפטנו וזאת אשר מצאנו כפי שכלנו אשר מן השמים הורונו (פנק׳ קראקא כב, בנ׳ תי). שקלתי וטריתי בלבי לתור ולעיין על הענין (בו״ת בנימין זאב רכד).

°טרה, ממנו °טרה.

°טרה[4], פ״י, — טרה את פלוני, טרהו שחין וכדומה, נגפו בשחין, — קל לא נמצא. ופעול °טרוה, לנק׳ טרוהה, מ״ר טרוהים, טרוהות, סמי׳ טרוהי, נגוף: יחד דגת וקשקשת הגדלים בהמון מים, יתאוו לרהתו גמות מנו מעט מים, טרוהי[5]) שחין וכאב וחולי מעיים, רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים (ר״א קליר, תפל׳ גבס, תכגס).

***טרוד**, טירוד, ש״ז, מ״ר טרודים, — שה״פ מן טרד, במשמ׳ גרוש: למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין (מד״ר כרה״ב׳ ב). מלך בשם ודם יש לו מטלון של טרודין אף האלהים יש לו מטלון של טרודין (שם כמד׳ ז).—ובהשאלה, °כמו טרדה: בשעת צרה אל תערוך תפלתך כשיש טירוד (תוספ׳ ערוב׳ סה.). שאין בכך שום טירוד ודוחק שאין נכנס ויוצא

---

[1]) עי׳ הערה לקמן.

[2]) בארמ׳ טרי במשמ׳ ועזע וזרק: חזייא לההוא גברא דטרייה לרישיה (חול׳ מה:). וכל מאן דעייל ונפק יהא טרי על אפי (מד״ר ויקר׳ כו). ושקל וטרי לקח וזרק, כמו נשא ונתן: בי תרי כי יתבי קמי רבייהו חד שקיל וטרי בהדי רביה ואידך מצלי אודניה לגמרא (חגי׳ יא:). איניש דאתא מעלמא דלא שקיל וטרי בהדיה (כ״מ סז.). — [3]) לא לפי הדקדוק, וצריך להיות וטרינו.

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) אין ספק בדבר כי ר״א קליר בהשתמשו במלה זו רחף בדעתו המלה מכה טריה, אך באמרו טרוהי ולא טרויי עשה בהסח הדעת פעל חדש ל״פ מפיק ה.

שמה רק כהן גדול (חזקוני תרומ׳ כו לב).— ״טרודים במ״ר, כמו גרושים, גרושי אשה מבעלה: זרע ובנים מחוטבים לאישך הלא ילדת, ואיך נשכלת מכל חסידיך, חמק ועבר וגז מסך ולא נשלחת, לא בא בידך שטר ספר טרודיך (קינ׳ לת״ב, ציון לפירת).

״טרוח, טרוחה,—עי׳ טרח.

א.*טרוט, ת״ז, לנק׳ טרוטה, מ״ר טרוטים, טרוטות, — במלאכת הבנין, עי׳ תרוט.

ב.*טרוט[1], ת״ז, לנק׳ טרוטה, מ״ר טרוטים, טרוטות, — עין טרוטה, ששערות ריסי העין והגבות מעטות ודלות: חוטמו בלום וסולד ונוטף אזניו רצומות ואזניו רצועות ועיניו טרוטות[2]) ועיניו מלודניות (תוספתא בכור׳ ה ג). נתעטף (הלל) ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין טרוטות[3]) אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין החולות (שבת לא.). לכלה שהיא בבית אביה כל זמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה עיניה טרוטות כל גופה צריכה בדיקה (תעני׳ כד.). אמר כמה יפה אכסניא זו א״ל רבי עיניה טרוטות[4]) אמר לו רשע בכך אתה עוסק (סנה׳ קז:). שמא שערה נאה דומה לאניצי פשתן שמא עיניה נאות טרוטות הן שמא אזניה נאות כפולות הן (נדר׳ סו:).

״טרוי ת״ז, לנק׳ טרויה,—שיש בו מכה טריה: דרוש והעל רטיה, לפני טריה, דעת לטרויה, קול חופש שופר (ר״ה קליר, מוס׳ ה ר״ה, אפה דעי).

טרום, — מלת הטעם, כמו טרם: ותשכב (רות) מרגלתו עד הבקר ותקם בטרום[1]) יכיר איש את רעהו (רות ג יד).

״טרום, טרומים,— עי׳ ״טרם.

א.*טרוף, ש״ז, — שה״פ מן א.טרף, ובהשאלה טרוף הדעת, בלבול הדעת, שגעון: כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם וכו׳ עד שיהא בו אחד משלשה דברים הללו או טירוף דעת בתורה שיטהר טמא או שיטמא טהור או יצטרך לבריות או שיחסר מאור עיניו (מכי׳ משפט׳, כספ׳ כ). כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונין דעתם בקריאת שמע (מד״ר שה״ש, היונתי בחגוים). שהמסתכל בהן (במעשי המרכבה) בא בטירוף דעת שאי אפשר לומר יש שם מקום חלל מופנה (ר״ח חגי׳ יג.). —וטרוף לבד, בלי המלה דעת: העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו (ברכ׳ ה ד). מת מתוך היישוב סימן יפה לו מת מתוך הטירוף סימן רע לו (אדר״נ כה). — ״טרוף השעה, חלוף שעת הכשר במהרה שאי אפשר אח״כ לעשות הדבר הרצוי: ובקש ממנו אז לקבל עדותו מפני טירוף השעה וכן עשינו (השטר׳ לר״י ברצלוני נו). אם ישבו בית דין והוצרך להם לעיין ולאחר הדבר בין מפני טרוף השעה בין מפני עיון הדין לעיין בדבר כותבין שטר שימוש על כך (שם נח). ונפטר יעקב בטרוף שעה ונשארה אלמנתו מעוברת וילדה בת (ר״מ בר׳ קלוני׳, תשו׳ ג״ק, קסל).—ובמשמ׳ העקרית, בענין טרף חיה רעה: דלת עם לקלס וחרוף, דחופים סחופים נתונים לטרוף, גלות ושעבוד ונסיון וצרוף (סלית׳ יוס א, תכות לפניך).

ב.*טרוף, ש״ז, מ״ר טרופים, — שה״פ מן ב.*טרף, נדנוד ממקום למקום: אשר עשה לך עמלק וכו׳ בדרך בשעת טרופיכם בצאתכם ממצרים בשעת גאולתכם (ספרי דבר׳ רלו).

---

[1]) בערב׳ טרט a), ועי׳ הערה לקמן.—[2]) כך בתוספתא שבש״ס וילנה, וכן גרס׳ הערוך, ובכ״י אירפ׳ תרוטות בתו.—[3]) גרסת הערוך, ובנוסח׳ תרוטות. ופרש הערוך: שעפעפיו סגורות ואינן פתוחות אלא מעט. ע״כ. רגמ״ה ורש״י פרשו טרוטות עגולות, ונראה כי פרשו כך מלשון טרוטות בענין בנין במשנה מדות ב ה, אבל גם שם אין הפרוש עגולות עולה יפה, ועי׳ ערך תרוט. והנה כבר העיר לוי על המלה טרט a) שבערב׳, ואעפי״כ באר את המלה טרוטות לפי פרוש הערוך, אעפ״י שאין פרוש זה מקובל ואין הענין מכריחו בשום מקום מהמקומות שבאה שם מלה זו בתלמוד. ולכן, נראה לפרש מלה זו גם בעבר׳ במשמ׳ שיש לה בערב׳, שהיא משמשת בלשון זו כמו״כ לאחד ממומי העין, ופרשו המלונים הערבים: טרט ח׳פ שער עיניה וחג׳ביה ואהדאביה, ובעבר׳: דלו שערות עיניו וריסי עפעפיו. ואומרים: אמראה טרטא׳ אלעיניג קלילה הדבהא, ובעבר׳: אשה טרוטת העינים קלת הריסים והגבות. — [4]) כל המאמר נשמט בנוסח׳ הדפוס ונמצא בכ״י (ד״ס), והובא גם בקונט׳ חסרונות הש״ס לסוטה מו.

---

a) طرط

---

[1]) כך הכתיב, וכבר העיד ע״ז המדרש: בטרם יכיר איש בטרום כתיב. ונמסר: בטרום כתיב בטרם קרי. אך בקצת ספרים בטרם כתיב וקרי.

טרח[1], ממנו טֹרַח, טֹרַח, *טִרְחָה, *טִרְחוּת, *טַרְחָן, *טֹרְחָן, *טְרִיחָה.

טֹרַח, ש"ז, כנו' טָרְחֲכֶם, — משא כבד, ובהשאלה בדברים מפשטים מה שקשה לאדם לסבל, Last, Beschwerde charge ; burden : חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לָטֹרַח נלאתי נשא (ישע' א יד). איכה אשא לבדי טָרְחֲכֶם ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). — ובתו"מ, קצת במשמ' יגיעה: אין נושאין נשים במועד וכו' מפני הטורח (ירוש' מו"ק א פ ד). מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה (שם פסח' י לז ד). בקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש ומפני מה לא קבעוה משום טורח צבור (ברכ' יב:). מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי (שבת קכז:). כלום יש סעודה בלא טורח (שם קנג.). שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (ערוב' מג:). כל טורח הצבור עליו (מד"ר שמות כז). אמר לו משה רבי טורח זה למה (תנחומא ואתחנן ו). צריך לנכות כדי הטורח של חצי הדרך (רמב"ם שכיר' ה ג). ואיננו נעלם מאחד מאנשי החכמה עצם הטרח אשר ימצאני בחבור הזה (הקד' הרקמה). כי זה היה מכיר בהמתו שאינה יכולה לסבול טורח חרישות הר (טוחו"מ, בוכר שט ג, בשם הרא"ש). — וגם על דברים לא בע"ח: ולא יאכל הרבה ואפילו ממאכלות המהנין הגוף מפני שהוא טורח על האצטומכא ואינה יכולה לסובלו ומזיק אותה (ספ' מוסר לר"י בן עקנין ב טז). — וכמו השתדלות: ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר ובהפסד נוטל (הלכ' פסוק', רבית). — ואמר החכם: הטורח בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזרים יעשו העטרות מזהב הלשון המדברת (מבח' הפנינ' לרשב"ג, החכמה). מי שהשלים טרחו עליך ומנע ממך טובו אל תאמין באהבתו (שם, האהבה). — ומ"ל: שכן גזר הקב"ה על בני האדם לתת להם מתנותיו הטובות רק ע"י סבות ועלילות וטרחים (הקד' פי' ספ' יליר' לר"י ברצלוני). המאכלים הרעים והמשתה הרע והתנועות והטרחים והשינה והקיצה כלם פועלים בו (כוזרי ב לח). להקל העבודות והטורחים וכל מה שאפשר שתדמה בקצתם שיש בו צער או טורח גדול (ר"ב א"ת, מו"נ ג מז). ויסירו מעצמם הטרחים אשר יטריחו החושים (מג"א לרשב"ג דונן, חלק יעקב ד). כי אחר שיגע (האדם) כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו והגיע זמן שעשה פרי וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו מיד נותנו להקב"ה (ס' החינוך, כוא יח). ולמה יהיה זה שמי שאינו הגון יבואו לו בלא טרחים ובלא צער אשה כחפצו ולצדיק בבמה טרחים וכו' ויש צדיק במקום שחפץ לא יקח אלא באשר לא חפץ יקח בטרחים ובצער (ספ' חסידים, תתבלג). אחד הלך לפדות שבוים וכו' וכשהגיע שם בטרחים גדולים לא הספיק לבא שם עד שבא אחד ופדאם בלא טורח (שם תתתתעג). — ואמר הפיטן: חתולה למכה יעל בעת ימלוך, טורח מלכיות עובדי משכיות, טמאו חמד שביות, בגאוה למלוך (מוס' א ר"ה, אגסיכה). חזיו לארבעים שנה לפקדה יטל, טרח מטרות עוז עד עתה לא הטל (תפל' טל, אאגרה). טרח עול סובלת, ולא נבזבה תוחלת (שבת תוהמ"פ, אהוכיך). יזמו לרדוף ולהסיר כתר, טרח עבודה ונצול התר, חזקה להוסיף שבועת בתר (יוצ' ז' פסח, תרגלת). — *חכמת הַטֹּרַח, כמו חכמת השמושיות, חשבון, תשברת וכו': וזה מחכמת המוציקי והוא המעולה שבארבעה חכמת הטורח[1] וסופם (פי' ספ' יליר' לר"י ישראלי). וכשתחתך מן הגלגל בשעור שתות רביעי וכו' וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת הטורח דרגה (פי' יליר' מיוח' לריב"ן).

טָרַח, פ"ע, עת' יִטְרַח, — קל לא נמצא במקרא.

—הִפע', הִטְרִיחַ, — א) הִטְרִיחַ דבר בדבר, הכביד אותו, טענו, מלא אותו, את הענן במים, וכדומה, belasten charger; to load : מנשמת אל יתן קרח ורחב מים במוצק אף ברי יַטְרִיחַ עב יפיץ ענן אורו (איוב לז י-יא). — ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ברי, הדשיא דשאים והפריא, עץ פרי עשה פרי (יוצ' שבה"ג, אאמיר). יום אור בהיר או עת זמיר, יד עמל לא יניח, לא ירת

[1]) במשמ' המיוחדה שיש לו בעבר' אין לשרש זה אח בלשונ' האחרות, זולתי בארמ'. בערב' משמש שרש זה במשמ' השלכה וזריקה, ויש עוד קצת שרשים דומים קצת להשרש טרח, והם תרח a), טלח b).

a) ترح b) طلح

[1]) והעיר הרב זקש (כרם חמד ח 65) ואמר: והאמת שפירוש בני חכמת הטורח הוא בעלי חכמת השימושיות.

יקר מזהיר, יגון מלב מקשית, דלף טורד ביום סגריר, את שש בלתי יטריח (ר"י הלוי, מאורה, יום אור).

—ב) *הטריח את פלוני והטריח על פלוני, במשמ׳ נתן עליו טרח לעסוק בדבר, belästigen; déranger accabler; tramb, weary: מנין לזקן שלא יטריח (את זולתו לקום לפניו) ת"ל זקן ויראת מאלהיך (ספרא קדוש׳ יט ז). אמר לו המלך הואיל ולא היית יכול להעשות אפוטרופוס למה הטרחתני כל הטורח הזה (מכי׳ בשלח כ א). בדין היה שיהו קורין פרשת בלק ובלעם בכל יום ומפני מה אין קורי׳ אותם שלא להטריח על הציבור (ירוש׳ ברכ׳ א ג ג). חולה מאונס אין מטריחין עליו (לטבול) (שם ג ו ג). לתלה ולנטילת ידים אדם מהלך ארבע מילין רבי אבהו בשם ר"י בר"ח (אומר זה דוקא) לפניו אבל לאחריו אין מטריחין עליו (שם ח יב.). הטריחו על בעל הבית שתהא הוצאה שלו מפני הסכנה (שם פאה ד יח.). שאין מטריחין על הציבור יותר מדאי (שם תענ׳ א סד ד). לאחר שסרחו (ישראל) אמר הקב"ה אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומ׳ עה:). לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע איזו גזירה קשה אביא עליהן (בבת קמה:). אתה הטרחת את קונך להוציא תאינה פירותיה שלא בזמנה יאסף שלא בזמנו (תענ׳ כד.). רבו עונותיו תקפוהו אבליו הטריח רבותיו (מו"ק כח:) לא הטריחו רבנן באבדה יותר מדאי (ב"מ כח.). אמר הקב"ה לא דיין לרשעים (הנואפים) שעושין סלע שלי פומבי אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כורחי (ע"ז נד:). שלחתי לכם שלשה שלוחין משה אהרן ומרים שמא אכלו מכם שמא שתו מכם שמא הטריחו עליכם כלום (מד"ר ויקר׳ כז). אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הצבור (שם במד׳ ח). א"ר אבא הכהן בר פפא כשהייתי רואה סיעה של בני אדם הייתי הולך בדרך אחרת שלא להטריח עליהן שלא יהיו רואין ועומדים מלפני (שם טו). כשסרח (בן המלך פעם) רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך אמר כמה פעמים אטריח את המלך אף כאן וכו׳ במחלוקתו של קרח אמר (משה) כמה אוכל להטריח את המקום (שם יח). שמא הטרחתיך עליהם להביא לפני מהבהמה שאינה ברשותך (שם כ). בנגד ג׳ פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו (שם רות, בבנה בגותי). לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה (שם, והנה כועז). שיטין הרבה יש למקרא הזה אלא בשביל שלא להטריח (תנחומא אמור ז). הספינה של אוהבך תפוסה ולא הטריח עליה לפנותה (פסיק׳ רבתי מב). כיון שראתה נעמי שקיבלה והטריחה עליה בבכיה גדולה נתגלגלו רחמיה והטריחה עליה וקבלתה (מד"ז רות, בוכנה). בא אחד אלי והטריח עלי עד שלשה פעמים (שם). למלך שהיתה לו מרגלית אחת בא בנו ואמר לו תן אותה לי אמר לו אינה שלך הטריח עליו ונתנה לו (מדר׳ תהל׳ כח). עד שהטריחו עצמם למנות הפסוקים ואשר יתקבצו בהם אותיות אלפא ביתא (הקד׳ הרקמה). אנשי דורנו זה אינם מיגעים מחשבותם ואינם מטריחים על נפשותם בעמידה על סודות הספרים האלה (שם, שער ל). כי האדם כשהוא יודע בחבירו שהוא מרחם והומל עליו יבטח בו ותנוח נפשו עליו בכל מה שיטריחהו מעניניו (חו"ה, הבטחון ב). מפני שהטריח את שכלו ומחשבתו בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו (כוזרי א סה). אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר (רב"י במד׳ כא כג). הנערים אשר יצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני (הוא, ש"א כא ג). התעסקו והטריחו נפשם שלשה ימים להגיד החידה ולא יכולו (רלב"ע, סוף נתות). ואין גוללין ס"ת בציבור מפני טורח הציבור שלא יטריח עליהם להיותן עומדין עד שיגלול ס"ת (רמב"ם תפל׳ יב כג). ואפילו באו בסוף החדש מאיימין עליהם איום גדול ומטריפים אותם בשאלות ומטריחין עליהן בבדיקות (הוא, קדוה"ח ג טו). הטרחתני להוציא חלאתה ממנה שהייתי מחדש ומביא עליה במצור צרות יום יום הלוך וקשה אולי תשוב ולא שבה (ר"א מכלגנלי, יחזק׳ כד יב).

—*והטריח כלפי פלוני: ולא יחשבך הוא יתברך למטריח כלפי מעלה חלילה להיות בוש מנשוא פניך אליו (ר"מ אלבין, איוב כב כו).

—והטריח דבר לא בע"ת, במשמ׳ הכביד עליו, הוגיעו: וכבר הזהיר הרב המורה מהטריח העיון בכל מה שבא במשל אבל שיסתכל האדם בכונת המשל (מלמ׳ התלמיד׳, כרא"ב׳). ויסירו מעצמם הטרחים אשר יטריחו החושים (מג"א לרשב"ל דורן, ת"י ד).

—ופ"ע: אמר משה לישראל כי יהיה להם דבר בא אלי ואני לא עשיתי

כן אלא אני מטריח והולך אצלם (תנחומא קרח יט).

—קל, *טָרַח,—לקח על עצמו טֹרַח, יגע, השתדל: אורח רע מהו אומר וכי מה אכלתי משל בעל הבית וכו׳ וכל טורח שטרח לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו אבל אורח טוב אומר וכו׳ כמה טורח טרח לפני כל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). לפי שאין אדם טורח לגבל טיט לעשות פי בור (שבת עח.). שאין אדם טורח לשרות סממנין לצבוע בהן דוגמא (שם ל.). שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שיהא טורח בסעודה ג׳ ימים (כתוב׳ ב.). שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה (יבמ׳ קז.). מכל טורח שטרח בו (חזקיהו במנשה) ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא ייסורין (סנה׳ קא:). מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת (ע״ז ג.). אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו (מד״ר בראש׳ סד). יששכר היה עוסק בתורה וזבולן היה עוסק בפרקמטיא והיה טורח זבולן ונותן לתוך פיו של יששכר (שם במד׳ יג). כבר טרחו בזה השינוי ששינה אביי הרבה מן החכמים ולא שמעתי מהם כלום ולא מצאתי בו לאחד מן הגאונים פירוש אבל טרחתי על שינויו ומצאתי וכו׳ (ר״נ גאון, שבת מז.). שבעל הכימיאה אם יודע ענינו תהיה סיבת מותו מפני מה שהוא משתדל וטורח בו הפך הנהגת העולם (חו״ה, הבטחון א). וכן תהיה למצותיו ואזהרותיו מעלה בלבך כפי זה והשתדלך וטרחך בעניניו (שם, סוף הבתינ׳). ומנכין לו בכל זמן טורח שהיה טורח בטבירתה (רמב״ם שכיר׳ ג ג). ואפילו אמר אני אסתור כל הכותל ואבנה אותו לך חדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה יכול לעכב עליו ואומר לו אין רצוני שאטרח ממקום למקום (הוא, שכנ׳ ז ח). היא הגביהתם (את הספרים) ונתנתם לי וטרחתי בשבילה ונתתים לאביה (תשו׳ הרא״ש קא ח). כמה טורח האדם אחר הממון (טוחו״מ לח כה).— ולווי ״טָרֵחַ: על כן מהר להציל את נפשך והעזר באלהים לדחותו מעליך וטרח והשתדל תאור באור החכמה ותראה אמתת הדברים בעין לבך (חו״ה, תשב׳ הנפ׳ ג). השתדל בעניני עולמך וטרח בהם (שם, יחוד המעש׳ ה). ראה הטרח אשר טרחתי בעבורך וקח האמת ממי שאמרו וטרח בו להביאו הנה בגבול זה הקטן אשר נעשה בו נס (ר״י פרוביגלו, בו״ת בלמוד החכמ׳).—ואמר הפיטן: איכה טרחת בטרחך לטרוף ביד זרים טלאיך, ולא זכרת יקר ידידות יושר אשר יחדת ליודעיך (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אלת). יתומים חומסים ולא חומלים, טורחים להשיג גבול עולים, חוטפים עניים ודלים (הוא, א בכוע׳, אתו מלות). ושמר (אברהם) תורות ובמצות טרח, וגבר כצאת השמש מן המזרח (יול׳ ב׳ שבוע׳, כבורי מעשהו). חשה למהר ביאת שבת, טורחת כל משׁשה לשבת, יושבת וממתנת עד כלות שבת (הושע׳, אוס נצורה).—ופעול ״טָרוּחַ, טְרוּחָה: קוצפתי ואהי טרוחה, רוחקתי מבית המנוחה, שמשי מתי תזריחה, ה׳ שמעה ה׳ סלחה (סמא״ל, מעריב יוה״כ, בשם אלהי). הטה אזנך ושמע נא והושענא, נפשות הטרוחות במאמרי תחנה (הושע׳ להושע״ר, האל למושעות). — ובמשמ׳ עָסוּק וטרוד, גם בדברים לא בע״ח: טוב לקרר רוב חום הקדחת וכו׳ לא בזמן שהטבע טרוח להוציא זיעה וביוצא מתנועות אחרות המועילות (אוצה״ת לר״י נהלון ב ט יב). אין זה (ההתעלפות) מחמת כליון והסרון כחות אלא שהן (הרגלים וכדומה) טרוחות בנושא משא ואין למנוע מהקיז דם מטעם זה (שם ט א יא).

—פע׳, *טֵרַח, מְטָרֵחַ,—כמו קל בנחץ הפעולה: לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע על איזו מהן הוא מטרח לא על אותה שכחה יפה (מד״ר שה״ש, דודי לי).

— פע׳, ״טֹרַח,—שטרחו אותו: כרמל ובשן כמו אילים יחד תבור וכל תלולים, טֹרְחוּ בגבה ונמצאו פסולים, חי רם רואה שפלים, זה סיני כדך לא הכלים (ר״א קליר, יוצר א שבוע׳, אתו מלות).

—נפע׳, ״נִטְרַח: עת בא אתוי נהרים אשר זרח ממזרח, העלם באפל ובעשור נטרח, וכבוד ה׳ עליך זרח (שבת ב אתה״פ, אימתי). והגסות הוא גדול האדם באורך ברוחב ובעומק ותהיינה תנועותיו עם זה בלתי נטרחות ויהיה גסותו אין סבתו שמן (גופ׳ לופ׳ ב יה).

—הפע׳, ״הֻטְרַח, הוטרח, — שהטריחו אותו: פת אם הוטרח, פרחיו למרח, פלולו יצרח, בעדם יזכור (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, זכר תחלת). שלא היתה לה חיבת ביאה ולא ירע בעיני הנשים אם הוטרחה זו (רש״י כתוב׳ לז:). כל הנמצאים יבקשו תכליתם בתנועה אצלו והיא התנועה אשר יבקשו בה ותכליתם אשר בעבורה נמצאו וזה לכל הנמצאים בטבע ולאדם ברצון וע״ב היה מוטרח מבין שאר הנמצאים ומצוה (מורה המורה א סט).

*__טַרְחָא__[1], ש"נ,—בצורה ארמית, שם אחת הנגינות המפסיקות, כמו טפחה: ואם בלי געיא תצא, שופר בתבה הראשונה תמצא, ולפני טרחא תרצה (דה"ט, סי' כו). הנעימה הסמוכה לסוף פסוק דיגה כמו הטרחא (רד"ק מכלול ו.). ובא גם כן בטרחא שגם הוא יש לו במקומות מנהג הפסק (שם טז.). — ובעל זוגה הוא המאריך שיבוא לפניה, ומזה המשל: אחרי מאריך טרחא (ספ' המוסר לר"מ אלמולי), ר"ל שהאריכות בדבר הוא לטֹרח על בני אדם. — ולהפך, אחרי טרחא אתנח, ר"ל אחרי טרחה מנוחה: אדם עצב אל תאנח, אחר טרחא יבוא אתנח, אל תתהדר אנוש גביר, אחר דרגא יבוא תביר (יצחק בן שלמ' לדיק, בלוחות מבנ' ה' ר"ה), ר"ל יבוא שבר.

*__טִרְחָה__[2], ש"נ, מ"ר טְרָחוֹת,—כמו טֹרַח: צוהו (משה את יהושע) על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות (ספרי במד' קלו). אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין (ברכ' נח.). כי הרבה טרחות טרחו ולריק יגעו בעיוניהם ולתהו והבל כחם כלו מבלי השיג שום תכלית (נפול' יהוד' יד).

*__טַרְחוֹן__, ש"ז,—כמו טֹרַח: ישתוקק שכלי ליעלת חן ואני בטרחון (פומ' לחתן, תימני, בבלי ונפבי).

*__טַרְחוּת__, ש"נ,— כמו טֹרַח, טִרְחָה: ולמה בראש הזית ובראש התאינה (דוקא יכול להתפלל שם ולא צריך לרדת) וכו' מפני שטרחותם מרובה (ירוש' ברכ' ב ה.). אבא לא היה עליו אלא טרחות נפש אחת בלבד אבל אני יש עלי טרחות שבעים נפש (מד"ר בראש' לד). אמר אליהו לא מצינו כח גבורתו של הקב"ה עם בריותיו שאין הקב"ה בא בטרחות עם בריותיו לא בא על האדם אלא לפי כחו (שם שמות לד). משה עסוק בטרחות של ישראל (שם ויקר' א). אמרו דור המבול הואיל ואין לו עלינו טרחות אלא שתי טיפות של גשמים הללו אין אנו צריכין יש לנו מעיין ונחלים שאנו מסתפקין מהם מים (שם במד' ט). שהגשמים הללו

[1]) לא ידוע בברור משמ' שם זה ולמה כנו בו את הנגינה, ועי' הערת ר"א בחור ע"ז בהערה להשם טפחה.

[2]) בארמ' טירחא: משום טירחא דאחרון (ערוב' נד:). מועד משום טירחא הוא (מו"ק יג.). קא טרח טירחא (תמור' כד).

סימן טרחות הן לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרישי ימים מצירין בהם טחי גגות מצירין בהם (שם שה"ש, בימני). הוללות זו הוללה של מלכות וסכלות זו הטרחות (שם קהל', ופניתי). ר' יהושע אומר טרחות של בית היתה מושלכת עליו (על ראובן) וכיון שנפנה מטרחות של בית בא והציץ בבור והנה אין יוסף בבור (פסיק' דר"כ, שובה). בפסח על ידי שישראל יוצאין מן החורף לקיץ ואינה טרחות הדרכים קשה וכו' אבל בחג על ידי שישראל יוצאין מן הקיץ לחורף וטרחות הדרכים קשה (שם, ביום השמיני). מתה עלי (רחל) מהו עלי עלי היתה טרחותה (פסיק' רבתי ג). הגשם שהוא טרחותו של הסתו (רש"י שה"ש ב יג). — ואמר הפיטן: טפשו דריה וגאו באד טל, טרחות גשמים מה צרך דיינו בטל (ר"א קליר, תפל' טל, אאגרה). רץ והקרה בדרך, עייפי טרחות דרך, ופץ לא זו הדרך (קרוב' פר' זכור, אז קוצן).

*__טַרְחָן__, ש"ז, מ"ר טַרְחָנִים,—מי שטבעו להטריח את זולתו: היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם שיהו מקללים אתכם (ספרי במד' לא). א"ל הקב"ה (למשה) בני סרבנים הן רגזנים הן טרחנין הן (מד"ר שמות ז). אמר לו הקב"ה ישעיה בני טרחנין סרבנים הם אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני את הולך בשליחותי (שם ויקר' י). אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר להחליפן באומה אחרת אי אפשר (שם, רות א).

*__טֹרְחָן__, טורחן, ש"ז, מ"ר טֹרְחָנִים,—כמו טַרְחָן: מלמד שהיו (ישראל) טורחנים היה אחד מהם רואה שנוצח חברו בדין אומר יש לי עדים להביא (ספרי דבר' יב). — ואמר הפיטן: קובלים הסתר פניך עם טורחן, קנוי והרוג אכול ומכור וטורחן, דגלנו כעבד רב פשע וסורחן, רבה להטיב רב חסד וסולחן (סליח' ד עי"ת, אמרנו נגזרנו).

*__טרט__, ממנו *טֵרוּט, טְרוּטָה, עי' זה, ואולי גם *טָרָט.

*__טָרָט__[1]), ש"ז, מ"ר טְרָטִים,—אדם פשוט, רגיל, מהשוק, משפל העם, gemeiner Mensch, banal; trivial:

[1]) בערב' טַרְט a), ועי' הערה לקמן.

a) طرط

מה היו בני הדיינים עושים היו אוחזים נשים מן השוק ומענים אותן אם כך היו עושים בני הדיינים קל וחומר לשאר הטרטין [1]) (ספרי במד׳ פו).

***טַרְטִין**[2]), ש״ז,—כובע גבוה קצת ומשופע: נומי הסדין והסודרין והטרטין [3]) והפיליון של ראש שש אצבעות (כלים כט א).

***טִרְטֵר**, פ״י, — השמיע קול אדיר: בשעה שברא הקב״ה את עולמו היה העולם מלא מים במים מה עשה הקב״ה התחיל גוזר עליהם שיפנו מן העולם וכו׳ ר׳ לוי אמר קולו של הקב״ה היה מטרטר להם קול ה׳ על המים ורבותינו אמרו הם היו מלחשים אלו לאלו ואומרים להיכן גזר עלינו קונינו שנלך (פסיק׳ רבתי, שור או כשב).

טָרִי, א) ת״ז, לנק׳ טְרִיָּה, טְרִיִּים, טְרִיּוֹת,—שהוא מזמן קרוב, עוד לא יָשָׁן, frisch; frais; fresh: וימצא (שמשון) לחי חמור טְרִיָּה וישלח ידו ויקחה (שופט׳ יה יה).—ומכה טְרִיָּה, שנעשתה מזמן קרוב, ועוד יזוב הדם: מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טְרִיָּה לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן (ישע׳ א ו).—ואמר הפיטן: טוב התואר קדורנית מפרך, טריה מכה מבלי ארך, יום נקם נסתם דרך (סליח׳ יוס ג, אין כמדת). — והמשורר אמר: ולפניו כפות מלאות, במיני רפואות, באלה מרקחות, ובאלה משיחות, ולפנין רטיות, למכות טריות, ותעלות וארוכות, לכל מחלה ערוכות (ר״י חריזי, תחכמ׳ ל). — והשתמשו בה במשמ׳ זו בנגוד לישן. גם בסהמ״א: ודע כי העוגות הלקוחות בענין הזה לא יקובל תועלת בישן מהם אבל בטרי ואם אי אפשר בלתי הנה ראוי שישמרו במעוג (קאנון ד ד ג יב). בהנהגת השואת הרשבאר אמנם ההתחלה וכל עוד שיהיה טרי הנה הקובצים הנזכרים כי הם יקבצוהו ויהדקוהו וימעיטו גדלו (שם ד ה ב יד). יוקח אתרוג טרי ויתתך בארך לארבעה גזרים (שם, מזכר׳ הרפוא׳ ז ג). המירובולנום המרוקחים נעשים טריים בארץ סין והודו (שם שם ז). וקח מטלאים מצועים גדיים ותגים לקוחים ביומם טריים וגם תרנגולת וגם תרנגולים (חרוזי אבן סינא, תרג׳ שלמה הרופא, כ״י ברלין). — ובהשאלה, אדם טָרִי, שכחו חדש עמו: במשכנים הקרים אנשיהם יתר חזקים ויתר גבורים וכו׳ בעלי בשר וחלב שקועי העורקים מסותרים הפרקים טריים מזהירים (קאנון א ב ב יא). — וכמו שֵׁם במקום מכה טריה: דרוש והעל רטיה, לפני טריה, דעת לטרויה, קול חובש שופר (מוס׳ א ר״ה, אבא דעי). עצב טריה, אם כואבה פוריה, עתרו לראיה, ולזכות יזכור (שם, זכר תחלת). הגרת לגיא המון פי-בסת, ונקתה לארץ בטריה נחבסת (קרוב׳ שבה״ג, אלהים בלעדך). המפליא לעשות עם בריא ואמל, קרובים רחמיו ולא בחציר קמל, טריה לרטיה יגלגל בו באזמל, גם בתוך נם ינוסס חומל (זולת שב׳ ברא״ב, אחבבה). טבות וקרוץ כמו גדי, טריה ובקרת להכביד בשלדי (שבת א׳ חנכה, אודך). טעה בתחלה ונודע בסופה, טריתו חצון וכפור לתרופה, יודע כפרתו נכונה וצרופה, ישוה לנכנס לפנים פרופה (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, איך אבא).—ב) ש״ז, בכנ׳ טְרִיוֹ, לֵחָה ומגל שבמכה וכדומה, Eiter pus: וניחור הגרון וניגעי הריאה לליתה ולטרי (אסף הרופא 52). לכל נגעי הצדדים והצלעות והקרב הנכאב בדיקר המכאוב ולאגורות הדם והטרי הניקוות אל מקום הכאב (שם 55). כל שתן אשר יהיה בו דם או מוגלא או טרי דע כי חוליו במקוות השתן (שם 133). כל אדם אשר ילכו מעיו בלא מנהג אחריתו ללכת טרי ומוגל (שם 137). כל אדם אשר ירוק טרי ומוגל והיה מראהו לבן יש תקוה (שם). ואם ראית

—[1]) כבכל הנוסח׳. ולא הובאה מלה זו בערוך. ובילקוט במקום לשאר הטרטין: לשאר בני אדם. ונראה כי זהו פרושו של המלה טרטין, והוא נאות לפי המכון, אך אין אנו רשאים לדחות עצם המלה טרטין שבספרי, ואדרבה זרותה מעידה על אמתותה, ואין לנו גם לקבל ההגהה הדיוטין במקום טרטין שהגיהו קצת החוקרים, והלשון הערבית היא לנו סעד כי צרוף זה אינו מתנגד לרוח הלשון השמית, כי הצרוף הזה בעצמו, טרט, ישנו גם בלשון ערב׳ ומשמש גם בה שמוש של תאר לאדם וקרוב מאד להכונה הרצויה כאן, כי טַרַט בערב׳ הוא אויל, שוטה, ודבר טבעי הוא שבלשון עברית שמשה מלה זו בגון אחר ממה שהיא משמשת בערב׳, והוא במשמ׳ של אדם פשוט, רגיל, אדם מן השוק, לא מבני עליה, ואין הכרח לפסול מלה זו מכשרותה השמית ולגזור עליה שהיא זרה, מרומית triti, כדעת י׳ לוי.

[2]) בערב׳ טרטור [a]).—[3]) מהשם סדין ופליון ששניהם ביחיד נראה כי גם טרטין הוא ביחיד, ואין זה מ״ר מן טרט. ופרש רה״ג מין כובעין, וכך בספר המליצה של שב״ש, והביא לדמיון השם הערבי טרטור. וכך גם פלישר בהער׳ ללוי.

[a]) طرطور

את החולה כי יתנשם גדולות ממוהרות וכו׳ דע כי זאת אות טרי סוער בתוך חזיהו (שם 142). אלה אותות הטרי והמוגל אשר לרפואה אם ראית את הטרי או את המוגל והנה הוא זך ולבן (שם 143). אם תודק (העשב ברוכתא) ותנתן על השחין הקשה יתרכך ויתבשל לצאת טריו ממנו (שם 51). כל שחין או אגודה או ניפוח אשר יצמח בגרון או בצואר או בחזה אם יפתח לצאת טיריו ומוגלו חוצה קוה רפואתו (שם 146).

***טְרִידָה,** ש״נ, — שה״פ מן טָרַד: אלהים עמך בכל אשר אתה עושה אפילו בטרידת בנך ממך (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כח כז). ואחרי מותו עמדו עליהם בניו הנשיאים ואמרו להם אין לכם חלק עמנו בנחלת אבינו כי בני שפחה אתם ועלתה ביניהם מריבה ונעשה להם קיבוץ בפניהם ופסקו כולם שאין להם טרידה מנחלת אביהם ולא גרעון ביחוסם ואע״פ שאין ביד אמם כתובה מצויה (מסעה ר׳ בנימין). — ובהשאלה כמו טרדה, עסק, דאגה: וכשאתה כל היום וכל הלילה דואג כלום מועילות טרידות לבך ודאגותיך (ספ׳ חסיד׳ תתתשמט). כשיטרד שכל מוחו בדבר הנאהב מיד יחמוד אותו בלבו וכן להיפוך כשיטרד שכל מוחו לדבר השנאוי יתפעל השנאה בלב וכן להיפוך בביטול טרידת המוח יבוטל המדות (מאמ׳ יקר׳, ברכ׳ תתי׳ טו).

∴טְרִיָּה, ש״נ, מ״ר טְרִיּוֹת, — כמו טָרִי משמ׳ ב: יועיל לכל מיני קדחת והשעול והגחון והריאה והכבד וטחול ו הטריה הנעלם בחדרי הבטן ולכל מכאוב (אסף הרופא 107).

∴טְרִיּוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא טָרִי: שקאקל הוא עורקים ושרשים וזנגביל מובאים מארץ הודו ויעשו ממנו בטריותו במעוג (קאנון מזכר׳ הרפוא׳ ז י).

***טְרִיחָה,** ש״נ, מ״ר טְרִיחוֹת, — כמו טִרְחָה: למלך שהיה לו שני בנים אחד אומר לו איני יכול בך ולא בטריחותיך והשני אומר לו או אני או אתה (תנחומא נח כז).

∴טְרִים, ש״ז, מ״ר טְרִימִים, — שם אחד הטעמים, כמו טרם, עי״ש: י״ב הטעמים שהם פזר תלשא גדולה טרים אחד ושנים טרימין פשטא זקף קטן וזקף גדול וכו׳ (ר״י הדסי, אשכל הכפר קסג).

א. ***טְרִיפָה,** ש״נ, — שה״פ מן א. טָרַף: נותנין לו שהות כדי טריפה (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד). טרף פתאום בטריפה ובחטיפה (רש״י יומ׳ לט.). ויזונו בנים ובנות עד שעת טריפת בעל חוב וכשיטרוף אם יש מותר יזונו בנות עד בגר (רשב״ם ב״ב קמ.).

ב. **∴טְרִיפָה,** ש״נ, — שה״פ מן ב. טָרַף: ולא יטרוף כדרך שטורפין ביצים בקערה בכף דרך טריפה שמכה בכח (רש״י שבת קמ.).

∴טְרִיקָה, ש״נ, — שה״פ מן *טָרַק: ובצפעוני יפריש והוא ענין טריקה בדברי רבותינו (שרשי רד״ק, פרב).

טֶרֶם, — מלת הטעם, ותורה הזמן שקודם הדבר שנאמר אח״כ, במשמ׳ עוד לא, קודם, noch nicht, ehe; pas encore, avant que; not yet, previousely, ויבוא עם עתיד אחריו גם לזמן עבר: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טֶרֶם יצמח כי לא המטיר ה׳ אלהים על הארץ (ברא׳ ב ה). טֶרֶם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית (שם יט ד). והמה טֶרֶם ישכבון והיא עלתה עליהם על הגג (יהוש׳ ב ח). ונר אלהים טֶרֶם יכבה ושמואל שכב בהיכל יי׳ וכו׳ ויקרא יי׳ אל שמואל (ש״א ג ג-ד). — ועם עבר אחריו: ויהי הוא טֶרֶם כלה לדבר והנה רבקה יצאת (ברא׳ כד יה). — ולזמן ההוה והעתיד: ואתה ועבדיך ידעתי כי טֶרֶם תיראון מפני יי׳ אלהים (שמות ט ל). — ובשאלה: שלח את האנשים ויעבדו את יי׳ אלהיהם הֲטֶרֶם תדע כי אבדה מצרים (שם י ז). — וכמו מלת חבור כמו״כ: וישא העם את בצקו טֶרֶם יחמץ (שמות יב לד). וילנו שם טֶרֶם יעברו (יהוש׳ ג א). טֶרֶם אענה אני שגג (תהל׳ קיט סז). — ולזמן עתיד באמת: והיה טֶרֶם יקראו ואני אענה (ישע׳ סה כד). — והשתמשו בו קצת גם במדרש: שכל דבר ודבר שיוצא מלפניו טרם הוא נמלך בפמליא של מעלה (מד״ר שמות ו). וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה היה משה יודע שבא סמאל (שם דבר׳ יא), והרבה בסהמ״א. — ועם ב: בְּטֶרֶם, לפני עתיד לזמן עבר: ואכל מכל בְּטֶרֶם תבוא ואברכהו (ברא׳ כז לג). ויאמרו לו אנשי העיר ביום השביעי בְּטֶרֶם יבא החרסה (שופט׳ יד יח). בְּטֶרֶם תחיל ילדה בְּטֶרֶם יבוא חבל לה והמליטה זכר (ישע׳ סו ז). בְּטֶרֶם אצורך בבטן ידעתיך וּבְטֶרֶם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ׳ א ה). ותקם בְּטֶרֶם[1]) יכיר איש את רעהו (רות ג יד). — ולזמן עתיד: עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בְּטֶרֶם אמות (ברא׳ מה כח). שאל מה אעשה לך בְּטֶרֶם

[1]) לפי הקריא, במקום הכתיב בטרום, עי׳ זה הערך.

אלקח מעמך (מ"ב ב ט). בטרם אלך ולא אשוב (איוב י כא).—ואמר ב"ם: בטרם תחקר אל תסלף (ב"ס נגי' יא ז).—ועם שם אחריו: לעת ערב והנה בלהה בטרם בקר איננו (ישע' יז יד). כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הראה אותה בעודה בכפו יבלענה (שם כח ד).—ועם עבר: מעון אתה היית לנו בדר ודר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ א-ב). בטרם הרים הטבעו (משלי ח כה).

*טרם, פ"י, עת' יטרם,—עשה דבר טרם דבר: והביט קדוש ללב ולא לעינים וישע ערך ניחות צעיר, וישגב את קודר לטרום ברצותו שי ערך גיחותו, והקדיר פני רב וגם חרה לו כי מאס בשי יתר מאכלו (יוסי בן יוסי, עבודה, אזכיר גבורות).

—פע', *טרם,—כמו קל בבנין הפעולה: טפוחי שמים, טפסרי אש ומים, טרמני יומים, נכבדי מים (יוצ' א שבוע', אדון אמנני).

—הפע', *הטרים,—כמו טרם: ערב ובקר הטרים (מלב' ר' ברוך מרוטנב' מסג' 1275).

*טרם[1], ש"ז,—שם אחד הטעמים, ונקרא גם גרש, וזו צורתו —: שמיני הוא טרס, נדחה בשתי אצבעות בפרס, אחד באחד בקרם, מחובר בלי הרם (דה"ט, סי' 16). ושאר החמשה לא יכפלו לא ימצא טרם סמוך לטרם ולא רביע סמוך לרביע (הור' הקורא 83). ואם אין לטרם משרת כלל פעם יהיה טרם אחד ופעם יהיה שני טרסין (שם 93). אבל בזמן שיהיה אחריו רביע יבטל משרתו ויהיה שני טרסין (שם). ועוד ישרת הטרם בזמן שאין לטרם אלא משרת אחד (שם 104). טרם תופש המלה לאחריה (שם 108). תמונת הטרם הוא הגרש והוא מקלבא באלכסון באמצע התיבה נוטה לצד ימין (ר"א בחור, טוב טעם ה).

א.טרף[2], ממנו א.טרף, א.טרף, טרפה, *טרוף, א.*טריפה, *טרפה, *טרפות.

א.טרף, ש"ז, כהפס' טרף, ככנ' טרפו,—בע"ח שתפסתו חית היער וכדומה וקרעתו בשניה למזונה, Raub d. Tiere; proie; prey: הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה (במד' כג כד). שאגה לו כלביא ושאג ככפירים וינהם ויאחז טרף ויפליט ואין מציל (ישע' ה כט). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד). התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא (איוב לח לט). הכפירים שאגים לטרף ולבקש מאל אכלם (תהל' קד כא). ברוך יי' שלא נתננו טרף לשניהם (שם קכד ו). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת (ישע' לא ד).—ובהשאלה, מה שאדם תופס בחזקת היד, בעול: ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף (איוב כט יז). וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך ולא ישמע עוד קול מלאככה (נחום ב יד). משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט' מז:). — ובהשאלה, מזון בכלל: ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערתיה (משלי לא טו). טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו (תהל' קיא ה). — ובמליצה: הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי (מלא' ג י).—ובסהמ"א: וכן בעלי המלאכה והסחורה והשכירות מצווין לחזור על הטרף בהם עם הבטחון באלהים (חו"ה, הבטחון ד). ומי שהוא חלש בגופו והכרתו חזקה אל יבקש מסיבות הטרף מה שמיגע גופו (שם ג). והבוטח ביי' הוא תובע מסיבות הטרף מה שיש בו יותר מנוחה לגופו (שם א). הוא חושב שכל מה שהגיע אליו מן הממון הוא טרף מזונו ולא יבין כי הטרף מתחלק לשלשה חלקים אחד מהם טרף מזונו והוא כלכלת גופו בלבד וכו' והשני טרף מזון זולתו מאשה ובנים ועבדים ומשרתים והדומה להם וכו' והשלישי טרף קנין והוא הממון (שם ד). שיאמר בלבו כי אשר הוציאני אל העולם הזה בזמן ידוע ועת ידועה ולא הוציאני אליו לפניהם ולא לאחריהם הוא שמעכב ממנו בו טרפי לעת ידוע ויום ידוע לדעתו מה שהוא טוב לי (שם). שמחשבתך על עניני עולמך לא תוסיף לך בטרפך מאומה (שם הקד' ה' ז). וכל אשר יבואנו מאת האלהים יהיה לו לששון ולשמחה וטרפו בא אליו במנוחה והשקט ושלוה (שם הבטחון א). אילו לא הוצרך האדם לטרוח ולחזר ולסבב להבאת טרפו היה בועט ורודף אחר העבירות (שם ג). כי עסקו באדמתו בלבד ימנע אותו מעסוק בפרנסתו ומהגיע אל טרפו (שם הכתיב' ג). מי מבני אדם דאגתו ארוכה אמר מי שאין לבו בטוח בטרפו (מבח' הפנינ', התרילות). כי היה שועל דק ודל בשר, כל היום טרפו יחסר, ושב כמו השפן, מחוסר ובפן (ספ' השעשוע' לר' זבדא). ויאמר כי מקומנו

[1]) לא נתברר מקורו ולא פרושו.

[2]) רק בעברית.

צר, ומצענו קצר, ובכל יום ט ר פ נ ו יחסר, ואין לחם ובשר (שם). אך הט ר פ י ם המיוחדים לאישי מיני החיים רבו מספר (חו"ה, הכתיג' ה). ומה שראוי לך להתעסק בו מסיבות הט ר פ י ם ומה שאינו ראוי לך (שם, יחוד המעשה ה). שהוא נותן הט ר פ י ם לבעליהם כמו שגזר להם הבורא על ידו (שם, הבטחון ד). ויש שמנהיג הבורא ט ר פ י רבים מבני אדם על יד איש אחד (שם). וכי לולי הוא היו נפסקים ט ר פ י ה ם (שם). — ואמר הפיטן: טרם היה לי מכפר פנים מנחה הולכת כשוחד לזכרון, ט ר ף נרד וסמים למסב חדריו דם וחלב לניחוח ולחם הפנים לזכרון (מוס' כ ר"ה, אפחד במעשי). תבקוך ברכים ושדים מניקים, ט ר ף חקיך זנים ומשקים, יגיעת עמלם עמך מחלקים (יוצ' כ שבוע', בכורי מעשהו). הונן חנם פתות דלתות שמים צוה, ט ר ף דגנו לנו ממטיר דרך ארובה, ידו פתוחה לכל צדק ילין בה (מחז' ויטרי תלג).—ואמר המשורר: מניק מצור צופים גם הוא מוציא חטה תחת חוח, ט ר פ ך יפיק לך במרחב גם עת תהיה בכלוא חוח (רמב"ע, תרביב ע פ).—הר טֶרֶף, הר גבוה שעליו תעלה החיה לאכול טרפה: נאור אתה אדיר מהררי טָרֶף [1] (תהל' עו ה).

ב.טרף [2]), ממנו ב.טֶרֶף, טָרָף.

ב.טֶרֶף, ש"ז, מ"ר טְרָפִים, סמי' טַרְפֵּי, — עָלֶה, של אילן, של גפן, של זית וכדומה, Blatt; feuille, leaf: הלוא את שרשיה (של הגפן) ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טַרְפֵּי צמחה תיבש (יחזק' יז ט). — ובתו"מ: ועץ יבול כל עץ ת"ל ארז אי ארז יכול ט ר ף ת"ל ועץ הא כיצד בקעת של ארז ר"ח בן גמליאל אומר ובראשה ט ר ף (ספרא מצורע יד א). ותים שבבשן בט ר פ י ה ן טהורין לפי שלא כבשן אלא למראה (עוקצ' ב א).—ואמר המשורר: עץ לחדשיו יבכר עליו תרופה וט ר פ ו, לו חן עפרים וגור אריה מאכלו וטרפו (רמב"ע, תרביב א). אם המטר עקב חורף ט ר פ י שיחים בגן יחמום, יחל כי הוא ילביש אותו

[1]) כך הנוסחה המסורה. ויש מגיהים הררי עד. ואולי מ א ר י ה טרף.

[2]) בארמ' טרפא, וגם בערב' טרפ a) משמש גם במשמ' זו.

a) طرف

מכסיות אם אותו יחמום (שם ג). — ובמליצה: תקח לך אגדה מעשב התקוה וכו' וענפי החרי והחרדה, וציצי התוגה, וקוצי הדאגה, ושרשי העצבון, ועלי היגון והדאבון, וט ר פ י התשוקה, והצירי המצוקה, ומרורות האנקה, ותכתוש כל אלה העשבים, במכתש העצבים (ר"י חריזי, תחכמ' מח).

טָרָף [1]), ת"ז, — טרי ורענן, frisch; frais; fresh: ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טָרָף [2]) בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ (בראש' ח יא). — *ותאר לענף: ופשט (ר' טרפון) ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל אמר לי יהודה בני בזו טיהרתי שלשה מצורעין ולמדתי בה שבע הלכות שהיא שלברית וראשה ט ר ף [3]) ואורכה אמה ועובייה כרביע וכו' (ירוש' סוט' ב יח.), ר"ל רך ורענן.

א.טָרַף, פ"י, יִטְרֹף, טָרֹף, טְרֹף, טֹרֵף, טֹרְפֵי, — א)

טָרַף האריה או הזאב את הכבש וכדומה, חטף אותו ועשה אותו טֶרֶף לו, rauben, zerreissen; ravir et déchirer (la proie); pull, tear: טָרֹף טרף יוסף (בראש' לז לג). כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וְטָרַף ואין מציל (מיכ' ה ז). כארי שואג טֹרֵף טרף (יחזק' כב כה). אריה טֹרֵף בדי גרתיו ומחנק ללבאתיו (נחום ב יג). כזאבים טֹרְפֵי טרף (יחזק' כב כז). ותעל (הלביאה) אחד מגריה כפיר היה וילמד לִטְרֹף טרף אדם אכל (שם יט ג). דמינו כאריה

[1]) משקל לָבָן וכדומה. בערב' טרפ a), חדש.—

[2]) רוב הקדמונ' גזרו מלה זו מן א.טרף במשמ' תלישה מן האילן, וכן רסע"ג. אבל כבר השיג עליו דונש ואמר: ופתר והנה עלה זית טרף בפיה חתוך בפיה עשה טרף כמו טרוף וזה מנכרין אותו בעלי הדקדוק היעשה ממילה משקלה פעל פעול ואני אומר כי עלה וטרף שני שמות הן לדבר אחד הן טרף אחד כמו טרפי צמחה והיא עלה אבל מכופל הוא בפסוק. ע"כ. וכן אמר ריב"ג כי אפשר שיהיה טרף זה מן ב.טרף במשמ' עלה, אמר וז"ל: וקד יג'וז איצ'א אן יכון מן הד'א אלמעני טרף בפיה עלי אן יכון בדלא מן עלה זית כאנה קאל והנה טרף בפיה, ע"כ, ובעברית: ויתכן עוד שיהיה מזה הענין טרף בפיה על שיהיה תמורה מעלה זית וכאלו אמר והנה טרף בפיה. וכך רוב החדשים, אלא שקצתם סוברים, כי זה כפל לעלה, כמו דונש וריב"ג. והשמוש בתלמ' ירוש' שלקמן ראיה שהוא תאר. — [3]) בתוספתא (נגע' ח ב) וראשו ט ר ו ף.

a) طَرِف

 טרף

יטסף לטרף וככפיר ישב במסתרים (תהל׳ יז יב). — ובמליצה לאדם וכדומה: בנימין זאב יטרף (ברא׳ מט כז). כלביא שכן (גד) וטרף זרוע אף קדקד (דבר׳ לג כ). כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל (הוש׳ ה יד).—ובלי הדמיון לאריה וכדומה: כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו (הוש׳ ו א). בינו נא זאת שכחי אלוה פן אטרף ואין מציל (תהל׳ נ כב). טרף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ (איוב יח ד).—טרף אפו[1], כעם וקצף קצף גדול: אפו טרף [2]) וישטמני חרק עלי בשניו (איוב יו ט). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף[2]) לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). — ובתו״מ: משרבו צרי עין וטורפי טרף רבו מאמצי הלב וקופצי ידים מלהלוות (סוט׳ מז:). ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל (מד״ר ויקר׳ כו). ואין הארי טורף אלא א״כ נלחש לו מלמעלה (שם קהל׳, אם יכך הנחש). —ובמליצה: לבת מלכים שסרחה על אביה והיו לה בנים וטרפה אותם עליו והלכה לה (שם שמות ל). למלך שראה את אשתו מנשקת לסרים אמר לשושבינה מגרשה אני טורפה אני תלך בית אביה (שם במד׳ ב). ונשמה שנתתי לך טהורה אם אתה מחזירה לי בדרך שאני נותנה לך מוטב ואם לאו הריני טורפה לפניך (שם ויקר׳ יח). אם שותין (שרשי האילן) של חמשים אמה טורף אותן של שלשה טפחים (שם במות ה). —ואמר הפיטן: חלפו עלי ביום זה חמש תלאות, טרפו חיתי וישימוני למשואות, יגעה נפשי יגוע והלאות (סליח׳ י״ז תמוז, והרן בפל).—*טרף את הבהמה, החליט שהיא *טרפה: ובאת לפני רבי מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות והפכה רבי ומצא עליה קורט דם וטרפה (חול׳ נא.). צא טרוף (שם פה:). — ב) *לקח דבר בחזקה על כרחו ושלא בטובתו של בעל

הדבר, בפרט בשביל חוב, entreissen, in Besitz nehmen; saisir; to seize: המשעבד שדה לחבירו והלך ומכרה שמא אין בעל חוב בא וטורף (ירוש׳ גיט׳ ד מה ד). הרי שמכר שדה לחבירו והשביחה ובא בעל חוב וטרפה כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדין ואת השבח מנכסים בני חורין (ב״ב קנז:). ומותר הממון אטרוף אותו ממחצית שאצל המותך שלא מכרת אותה לה אלא משום הערמה (שו״ת הרי״ף נה). ואם אתאחר מלפרוע לו סך זה הממון הרשיתי מעכשיו לטרוף לו כל מה שימצא אצלי בעולם ולהשתלם סך זה עד סוף פרוטה (שם רעת). בעל חוב של מוכר שטרף השדה מיד בעל המצר הרי בעל המצר חוזר וטורף מן הלוקח שסלקו והלוקח חוזר ונוטל מן המוכר (רמב״ם שכנ׳ יג יא). ואם אמרו לו אלו במאה דמי השדה שטרפת אינו יכול לחזור ולטרוף אותה פעם אחרת בשאר חובו (הוא, מלוה ולוה יח י). איש פלוני בן פלוני זכה בדין לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו וכו׳ והרשינוהו לטרוף מזה בכך וכך (שו״ע חו״מ, גביית מלוה לח). —ובכלל *גזל ושלל דבר מפלוני: שיירא שהיתה מהלכת במדבר ועמד עליה גיים לטורפה מחשבין לפי ממון (ב״ק קיו:). — ובמליצה גם בדבר מפשט: שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו (ברכ׳ ה:).— ובמשמ׳ מנע: טורפין את האדם מחיי עולם הבא (אדר״נ נוסח׳ ב לד).

—נפע׳, נטרף, עת׳ יטרף,—א) שטרפו אותו: אם טרף יטרף (השור) יבאהו עד (שמות כב יב). על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף כי רבו פשעיהם (ירמ׳ ה ו).— ובמשמ׳ *נהיה טרפה: בשנטרפה ולבסוף עיברה (חול׳ נח.). כגון שעיברה ולבסוף נטרפה (תמור׳ לא.). —ואמר הפיטן: חוק בשר הנטרף באחד משמנה עשרה אל תתאו למאכלו (אזהר׳ ר״י ברצלוני, איסרה). —ב) *נלקח מפלוני על כרחו, בשביל חובו וכדומה: א״ר יוסי הלקוחות עוררין שלא תיטרף מידן (ירוש׳ גיט׳ א מג ג). ודע כי הפירות התלושין ומה שאכל הלוקח כבר אינן נטרפין ממנו אבל פירות המחוברים לקרקע אעפ״י שאינן צריכין לקרקע נטרפין ממנו כגון ענבים שהגיעו ליבצר (התרומות ג ג יב).—*הנטרף, במשמ׳ האדם שטרפו ממנו: ואחר כל זה אם רצה

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הנוסחה המסורה בשני המקומות, אך המליצה טרף את אפו קצת לא טבעית, ולכן קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. ובאמת, בפסוק שבעמוס חציו האחרון של הפסוק, ועברתו שמרה נצח, מעיד על חציו הראשון כי במקום ויטרף לעד אפו עדיף ויטר לעד אפו. ולפי זה אולי גם בפסוק באיוב במקום אפו טרף היתה נוסחה קצת אחרת, אולי אפו נטר. אך, על כל פנים, לפי הנוסחה המסורה יש לה, להמליצה טרף אפו, זכות בלשון שלנו, הבנויה על הנוסחה המסורה של התנ״ך כמו שהוא.

הנטרף מבי״ד שיכתבו לו שטר טרפה על הלוה שיחזיר לו מעותיו לכשתשיג ידו הרי זה כותבין לו (בס בס יג). — ובהשאלה, *נִטְרְפָה דעתו של פלוני, נלקחה הדעת או נקרעה, נתבלבלה, verwirrt w. se troubler (l'esprit) ; be confused : החרשת והשוטה והסומא ושנטרפה דעתה אם יש להן פקחות מתקנות אותן והן אוכלות בתרומה (נדה ב ה). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו בו ביום הכניסן הרי אלו בחזקת מתוקנים ואיפשר שלא נטרפה דעתו שעה אחת וכו׳ שמת מתוך יישוב (ירוש׳ מעש׳ ג ג ג). מעשה בר״א שהיה גוסס ערב שבת עם חשיכה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ את תפיליו אמר לו בני הנחת מצות הנר שהיא שבות וחייבין עליה כרת ובאת לחלוץ תפילין שאינן אלא רשות ואינן אלא מצוה יצא לו והיה צועק ואמר אוי לי שנטרפה דעתו של אבא אמר לו דעתך היא שנטרפה דעתי היא לא נטרפה (בס בכת ב ה:). מפני מה כותבין דברי המוכה מפני המחייב שמא תיטרף דעתו (בס סנה׳ ה כג.) חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו (מו״ק כו:). אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה (יומ׳ פז:). מסיעין את העדים ממקום למקום כדי שתיטרף דעתן ויחזרו בהן (סנה׳ לב:). כל הנהרגים בבי״ד היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (מד״ר במד׳ י). מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן (רמב״ם ממר׳ ו י). — ונִטְרַף הלֵב, כמו נטרפה הדעת: שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול (מד״ר במד׳ י). — *נִטְרְפָה השעה, עברה פתאם: בואו ונתקן שיהא צרות חולצות ולא מתייבמות ולא הספיקו לתקן את הדבר עד שנטרפה השעה (תוספתא יבמ׳ א ט). בימי ר׳ הושעיה ביקשו להימנות על הר המלך לפוטרו מן המעשרות אמרו יבא רבי הושעיה לא הספיק לבוא עד שנטרפה השעה (ירוש׳ דמאי ה כד ד). מעשה בתלמיד וותיק למד עיבורו בג׳ שנים ומחצה לפני רבו ובא ועיבר את הגליל ולא הספיק לעבר את הדרום עד שנטרפה השעה (בס ערוב׳ ה כב ג). ועל ר׳ יהודה בן בבא התקינו שיהו אומרים הוי עניו חסיד אלא שנטרפה השעה (בס סוט׳ ט כד:). לא הספיקו לגמור את הדבר עד שנטרפה השעה (יבמ׳ טו.).

—פע׳, טֹרַף, —כמו נִטְרַף: ויאמר (יעקב) כתנת בני (יוסף) חיה רעה אכלתהו טרף טֹרַף יוסף (בראש׳ לז לג). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טֹרָף ולא ראיתיו עד הנה (בס מד כח). — ובמליצה ״גם בידי אדם: זרים עורכי חניתות, חגורי חרבות וקשתות, טֹרְפוּ במכמורי רשתות (יוצ׳ ז פסח, אילי הצדק). טורפו עניי עם הארץ, יתר הגזם אכל הארבה במרץ (סתל׳ לו״ג, אכלה גפני). — ובהשאלה *מְטֹרָף, שטרפוהו, שנגזרה עליו גזרת מות: אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ברכ׳ לד:). — והלֵב מְטֹרָף, קרוע, מבלבל: שתה ג׳ כוסות (של יין) יצאו שלשה חלקים מדעתו ולבו מטורף מיד הוא מתחיל לדבר שלא כהוגן (מד״ר במד׳ י). — ואמר הפיטן: ולעפה אחזה ציון והיכליה, חרדה רוחה נמוגו חיליה, טֹרַף לבה עת קרוא אליה, אסוף נתחיה אליה (סלית׳ י טבת, אז בבוא). — ״ונחטף בשביל חוב וכדומה: עמד בעל הבת על דורה ואמר יש לי ירושה בחצר מחלק המטורף (תבו׳ הגא׳, גינזבורג 288).

—הפע׳, הִטְרִיף, — א) המציא לו טֶרֶף: ראש ועשר אל תתן לי הַטְרִיפֵנִי לחם חקי (משלי ל ח). — והשתמשו בו במשמ׳ זו בסהמ״א: אני עובד הבורא היכול המכלכל האחד המטריף אשר אין כמוהו (חו״ה, הבטחון א). יודה הבורא אשר הטריפו אחר יגיעתו ולא שם עמלו וטרחו לריק (בס ד). כמלך שהוא מטריף חילו ועבדיו (בס). כאשר ישים עבודת הארץ וזריעתה סיבה לטרפו ואם ירצה להטריפו ממנה יצמח הזרע ויפרה וירבה (בס). אילו היה מה שאמרת אמת היה מטריפך בעירך כמו שהטריפך הנה ולא היית טורח לבוא אל ארץ רחוקה כזאת (בס א). כי אתה מאמין בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו ובמי שבראך והטריפך (כוזרי א יב). ואל השלמות הזו נבחרו בני לוי להיותם נתונים לשם ולפיכך הטריף להם לחם חוקם בלא טורח רב (מלמד התלמיד׳, בהעלותך). ענין הבטחון הש״י מטריף כל חוסיו ורחמיו על כל מעשיו (שבט מוסר לר״א מ). — ואמר הפיטן: רובץ בהררי אלף הטריפו חקה, שת נחש בריח במצולה עמוקה (שבת ב אחה״פ, ארנן). וזיזים חשו להקדיש קרואיו, חסו במטריף כל ברואיו, טוב אין מחסור ליראיו (יוצ׳ שבה״ג, יוצאי חפזון). — ב) *נהיה טְרֵפָה: עד עכשיו הן העגלות והפרות (שהשיאו את המשכן) קיימות ולא

הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו ולא נשברו (מד"ר כמד' יב).—ג) ״החליט (את הבע"ח) שהוא טְרֵפָה, ובכלל שזה דבר אסור: מעשה היה שהיתה חלחולת נקובה וכו' ולא היו יריכות מעמידות אותה והטריפוה (מרדכי תול' תריז). ובשומן הגרגרת מטריפין כל הסרוך אליה (שם, בסוף ההגהות). ועתה נוהגין להטריף כל הסרכות (שם, לות הדינ' קח).

—הִתפ', ״הִטָּרֵף, מִטָּרֶפֶת, — כמו נטרפה דעתו: כיון שרואה שנותר לבדו (בבית הכנסת) מטרפת דעתו ומתיירא מן המזיקין ועוקר לבו מן התפילה (תבו' הגה', גני', גינזבורג 91).

—פִּע', ״טֵרֵף, מְטָרֵף,—בהשאלה, טֵרֵף את הדעת, עשה שתִטרף דעתו: שמטרף (היין) דעת מי שישגה בו (רד"ק ירמ' לה ז).

ב.*טָרַף[1], פ"י,—חָבַט והכה, schlagen, klopfen frapper; cast, knock: טרף בקלפי והעלה שני גורלות (יומ' ד ה). דרסה וטרפה בכותל או שריצצתה בהמה (חול' ג ג). מה עשה (משה) נטל שבעים ושנים פתקין וכתוב בהן זקן עוד שנים פתקין חלק וטרפן בקלפי אמר בואו וטלו פתקכם (מד"ר במד' טו). נטל פתקין במנין כל הבכורות וכתב בהן בן לוי ועוד לקח פתקים אחרים במנינם וכתב בהן חמשה סלעים טרפן ונתנן בקלפי (תנחומא במד' כה).—וטָרַף שני דברים זה בזה, ערב אותם יחד בתנועה חזקה, בחבוט וכדומה: אם לא טרף יין ושמן מערב שבת ינתן זה בעצמו וזה בעצמו (שבת יט ב). עושין אלונתיות לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפה מערב שבת לא טרפה מערב שבת אסורה שאין טורפין כתחילה בשבת (תוספתא שם יב-יג יב). רשב"ג אומר טורף אדם חבית ביינה ושמריה ונותנת לתלויה בשבת (שם טז-יז ה). מתיר היה ר' מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת (ירוש' ברכ' ה ג.). פעם אחת חש ר' מאיר במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן ולא הנחנו (שבת קלד.). דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביום טוב שוחקין לה כמון וטורפין לה יין ושמן (שם). חרדל שלשו מע"ש למחר ממחו בין ביד בין בכלי ונותן לתוכו דבש ולא יטרוף אלא מערב (שם קמ.). לטרוף ביצים מגולגלין בקערה (רב"י שם קט.). אם תרצה לכתוב בזהב תטרוף לובן ביצה היטב ותתיך בו צמג הערבי וכו' (מ' אלדכי, ס"א ד). — וצמר וכדומה: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה וכו' וכן הפשתן והקונבוס שטרפן זה בזה (כלא' ט א). צמר הגמלים והרחלים אסור במה דברים אמורים בזמן שהביא פשתן וטרף עמהם וטרפן זה בזה אבל העושה חלוק שכולו צמר גמלים וכו' (תוספתא שם ה יב). צמר הבכור שטרפו בטל ברוב (ירוש' כתוב' ו לא.). שפיר שטרפוהו במימיו נעשה כמת שנתבלבלה צורתו (נדה כז:).—ובמליצה טָרַף אש ומים, ערבם זה בזה: (השמים הם) אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע (חגי' יב.). — ופָעוּל *טָרוּף, טְרוּפָה: כדי לבשל בו ביצה קלה שבבצים טרופה ונתונה באילפס (שבת ח ה). ביצה טרופה שהיא נתונה ע"ג ירק של תרומה (עדי' ב ד). ירק של תרומה וביצה טרופה נתונה על גביו (טבו"י ג ב). ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וציר וכו' (ע"ז ב ו). וכל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף (תוספתא שבת ג ד). אין לוקחין מהם ביצים טרופות בקערה (חול' סד.).—״וצמר ופשתים טרופים: הלבדים אסורין מפני שהן שועין והטווי על שני פנים או שטווין צמר ופשתים טרופין זה בזה או שטווין הוט צמר לבדו וחוט פשתן לבדו (תבו' הגה', הרכבי מט).—וטָרַף ידו ורגלו בצונן, שפשף: מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם[1]) בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו (שבת כב ו).

—פִּע', *טֵרֵף,—טֵרֵף בלולב, נענע אותו עד שחבטו העלים זה בזה: אמר ר"ע צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שכל העם היו מטרפין[2]) את לולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' (סוכ' ג ט).

—פִּע', *טוֹרַף, מְטוֹרָף, מטורף,—מטלטל: הרשעים שבהם (שבמצריים) היו מטורפין כקש הבינונים כאבן הפקחים כעופרת (מכי' בשלח ה). שישראל בזמן הזה דוויים דחופים חסופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יכמ' מז.). י"ט שנה היו חוזרין ומטורפין וי"ט שנה ישבו בקדש ברנע (סעו"ר ח). שנשמתן של צדיקים הן נתונות באוצר ונשמותיהן של רשעים

---

[1]) בארמ' במשמ' דפק וחבט: יומא חד הוה בצ,א דביתהו וקא חייפא רישה אתאי שיבבת' טרפא אדשא (סנה' נז.).

[1]) כך הקריאה הרגילה בקל, וכן במשנ' המנוק' הנדפסות.—[2]) כך במשנ' שבתלמוד ירוש'. וכן במשנ' שבמשנ' ניאפ', וכן ברי"ף ובערוך ועוד. ובמשנ'

מטורפות בארץ (מד"ר קהל', מי יודע). שנשמתו הולכת ומטורפת לשוט בעולם ואינה מוצאת מקום מנוח עד שישלימו ימי עונשה (סכנ מוס' לר"ח יז).

—הפע', *הוטרף,—כמו מטרף: ועל הספינה המוטרפת[1]) בים ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימין (גיט' ג ז).

—התפ', *הטרף, מטרף, מטרפת, — ספינה מטרפת בים, שהגלים זורקים ומשליכים אותה הנה והנה: על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עכו"ם או נהר ועל הספינה המטרפת[2]) בים (תעני' ג ז). אמר ר"ע פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שמטרפת בים והייתי מצטער על ת"ח שבה (יבמ' קכא.). מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול אחזו נחשולה והיתה מיטרפת בים והיה בה נער אחד עברי (פסיק' רבתי לב).— ואמר המליץ: כאניה בלב ים מיטרפת והים י[זעף וים]ער (קטע מגני' ספר החכמ' לבן עירי).—ואדם מטרף ממקום למקום: מלך בשר ודם משלח ספקלטור להרוג את האדם מהלך אחריו ימים הרבה וזה שנתחייב מיתה אוכל ושותה והספקלטור מהלך ומטרף אחריו ממקום למקום (מד"ר במד' כ). והיה הורגן (הורדוס את חכמי ישראל) מיום אל יום עד שהרגן כולם חוץ מבבא בן בוטא והיו מטרפין וגולין ממקום למקום (סדר חכמ' וקורות העתים 169). — ובמליצה, נפשו מטרפת: כל אחד ואחד מכיר את אמו והוא עולה ונוטל את דדו ונותנו בפיו שמא ימשוך לו חלב והוא אינו מושך ונפשו מטרפת והוא מת אל חיק אמו (פסיק' רבתי כו).— והמחשבות: כי המות הממנו אכלנו בכל פה עד כי הידים רפות והרגלים בהרי נשף מתנגפות והעשתונות מטרפות והאזנים תצילנה עד נחרשו והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו (ספר המוסר לר"ז בן סעד' הגל'/אהרי מה). — *ומתטרף, בתו כתובה: וכולן כשמתנבאים אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפות ותשאר הדעת פנויה להבין מה שתראה (רמב"ם יסוה"ת ז ב).

ג.*טרף, פ"י, — עשה שטוח כמו טרף, כמו עלה, einebnen; niveler; to level: הטורף את גגו והמכבם את כסותו וירדו עליהן גשמים (מכשיר' ג ז). —ופעול טרוף, מי שהוא שטוח כמו טרף, flach; plan; even: (קונם) אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד וכו' אמר שמואל בטרוף[1]) (נדר' כה.).

*טרף, ש"ז, — פעולת טריפת נכסים בשביל חוב: כשיעמדוך ויזכו בדין ויכתוב לך הדיין שטר טורף עלי שבדין טרפוה ממך בשבילי בא ואשלם לך (רש"י ב"מ יד:).

*טרף[2]), ש"ז,—שם אחת הנגינות, כמו גרש: מלכים (ב כה טז) הים האחד והמכנות זקף, ירמיה (נב כ) והבקר טרף (חלופי מלכ' וירמ' מכ"י טשופ' 19).

טרפה, ש"נ, מ"ר טרפות, — א) מה שטרפה חיה טרפת, von wild. Tieren Zerrissenes; déchiré par les fauves; cattle tornt by wild beasts: זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה מידי תבקשנה (בראש' לא לח-לט). אם טרף יטרף (השור שנתן לרעהו לשמור) יבאהו עד הטרפה לא ישלם (שמות כב יב). אריה טרף בדי גרתיו

שבתלמ' בבלי מנענעין. —[1]) במשנ' תענ' ועוד מטרפת. — [2]) במשנ' שבירוש' מוטרפת, ובגמ' בבלי שם (דף יז.) מטורפת.

[1]) הובא בערוך פרושו של רב שרירא גאון וז"ל: פי' רב שרירא גאון פי' טרוף משווה וכך אמר ראיתי נחש גדול כקורת בית הבד אינן דברי הבאי אבל ראיתי נחש טרוף כקורת בית הבד דברי הבאי שאין נמצא טרוף כקורת בית הבד וטרוף זה שפניו משווין דוגמת הכתוב (ישע' כח כה) הלא אם שוה פניה כי משווין פני קורת בית הבד כדי שתרכס על מה שתחתיה ואין מניחין פניה עגולות ומשופעות וכן הקשו כל הנהשים מיטרף טריפי כי כריסן כולן משוות ועל גחונן ילכו נמצאו בשווי בטן כקורת בית הבד ואיך יהא זה דברי הבאי ופרקו גבו טרוף קאמר ובודאי לא נמצא נחש שגבו טרוף ומשווה ומרובע אלא גבות גבינים ומשופעים לפיכך האומר ראיתי נחש שגבו טרוף כקורת בית הבד הרי אלו דברי הבאי שאין נמצא זה ולפי דרכנו למדנו שהמוכר קורת בית הבד לחברו הרי זה נותן לו גופה טרופה שמשוין ומרובעין פניה וזהו שאמר אגב אורחיה קמ"ל למקח וממכר לומר המוכר קורת בית הבד לחברו אם גבו טרוף אין ואי לא לא. ע"כ. ורש"י פרש טרוף חרוץ, והשתמש בזה בלשונו: דף גדול ועב מאד ורחב וטרוף בפגימות הרבה לרוחבו עמוקות תכופות זו אצל זו (רש"י ע"ז כד:). אבל שמוש פעל זה בארמ' מכריע לדעת רב שרירא, כמו שנראה ברור בבכור' מה: פרסותיו רחבות כשל אווז אמר רב פפא לא תימא דטריפה ולא סדיקא אלא כיון דטריפה אע"ג דסדיקא, פי' רחבה ומשווה.

[2]) בצורה ארמ' טרפא: פזר הגדול טרפא רתק שופר (דה"ע, סי' יו).—ומ"ז טארפתין (מכות הנקוד מג).

ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו ומענתיו טרפה (נחו׳ ב יג). ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שמות כב ל). נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה (ויקר׳ כב ח). נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה (יחזק׳ ד יד). יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם ואיזה טרפה שחייב לשלם כגון טרפת חתול שועל ונמייה וכו׳ ואיזו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב והארי והדוב (מכי׳ משפט׳ טו).—וגם המוכן להיות לטרף בעודנו חי: כי האריה והכפיר כששואגים בקולם נשמעת קולם למרחוק מפחדתם עומדת הטריפה במקומה עד שטורפים אותה (צרור המור, ויגא). — ב) *כל לקוי בגוף בע״ח ע״י חיה או ע״י מחלה שבשבילו לא יוכל בעה״ח לחיות, Verletzung im Körper ein. Tieres, infolgedessen es nicht leben kann ; maladie organique fatale ; fatal organic discase : אלו טרפות בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת (חול׳ ג א). מדבריו (של ר״ח) למדנו שהמפשיט את הבכור ונמצא טריפה שיאותו הכהנים בעורו (עדי׳ ב ב). כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה (ירוש׳ ע״ז ב מא ג). רמז לטרפה שאינה חיה (חול׳ מב.). אין אומרים בטרפה זו דומה לזו (שם נד:). סימן לטריפה שלשים יום (שם נז:). סימן לטריפה כל שאינה יולדת רשב״ג אומר משבחת והולכת בידוע שהיא כשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (שם). שמונה עשרה טרפות שנאמרו למשה בסיני (שם מג.). ואם יצאת טריפה מתחת ידו (של הטבח) מנדין אותו ומעבירין אותו (רמב״ם שחיט׳ י יד). כשישחטו שחיטה כשירה אינן צריכין בדיקה שמא יש בהן אחת מן הטריפות (שם יא ב). אלה הם חוקי הטריפות אשר הנהיגו בו אנשי קנדיאה עפ״י חכמים הראשונים (הגה׳ מרדכי, בסוף חולין). — ואדם לקוי במכה שלא יוכל לחיות בה: ההורג את הטריפה פטור וטריפה שהרג בפני בית דין חייב (סנה׳ עח.). הרובע את הטריפה חייב (שם). עדים שהעידו בטריפה והוזמו אין נהרגין עידי טריפה שהוזמו נהרגין (שם). ראובן נשוי עם לאה ונעשית טריפה וקדש לאחותה (שו״ת מגיד מרא׳ ב).

טְרֵפָה, ש״נ,—שטר מעשה בית דין לטרוף הנכסים מבע״ח: ואחר כל זה אם רצה הנטרף מבי״ד שיכתבו לו שטר טרפה על הלוה שיהזיר לו מעותיו לכשתשיג ידו הרי זה כותבין לו (התרומות ג ג יג).— ובצורה ארמית טרפא, טירפא: והשטר השלשים ושלש הוא שטר טירפא [1]) וכו׳ וטירפא זו יש אחריה אדרכתא ושומה בזמן שגובה מנכסים משועבדים אבל בזמן שגובה מנכסים בני חורין אין שם טירפא כלל וכו׳ וטירפא הוא שטר מעשה בית דין וכו׳ וכותבין לשמעון שטר טירפא על נכסי הלקוחות (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני לג). קורעין אותה אדרכתא וכותבים לו טרפא כי פלוני יש לו לגבות חובו שהוא כך וכך (שו״ת הרי״ף רז). הולך המלוה ומחפש אם מצא לו נכסים בני חורין שמין לו מהן מצא לו נכסים משועבדין מאחר זמן שטרו טורף מהן וקורעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטירפא כיצד כותבין איש פלוני בן פלוני זכה בדין לטרוף בחוב שפלוני חייב לו וכו׳ ואחר שכותבין הטירפא לטרוף מורידין שלשה בקיאין לאותה שדה ושמין לו ממנה כשיעור חובו (רמב״ם מלוה ולוה כב ז-ט). מלוה שיודע לקוחות שקנו מהלוה אחר שלוה הולך וטורף מהם ואין צריך ד״א ואם אינו יודע לקוחות שקנו מהלוה וצריך להפש אחריהם כותבין לו בי״ד שטר טירפא שיטרוף מהלקוחות וקורעין ש״ח וכותבין בטירפא שקרעו שטר חוב (טוחו״מ, גביית חוב קיד א).

טְרֵפוּת, ש״נ, מ״ר טְרֵפִיּוֹת, — סגולת מה שהוא *טרפה: בהמה שנולד בה אחת מן הטרפיות האוסרות אותה באכילה אסורה לגבי המזבח (רמב״ם איסורי המזבח ב ט). אם הובאה הריאה לפניהם ואם מצאו בה שום טרפות ממיני הטרפיות שבהמה בחייה בחזקת הכשר עומדת (שו״ת ריב״ש תלז). שזה הטרפות מצוי הרבה והיא טרפות הריאה שמצויים בה רירין הנקראים סירכות (התינוך, משפט׳ עג). והדרוסה היא הטרפות החמורה מכולן וכו׳ ובשאר הטרפיות

---

[1]) בארמ׳ בתלמ׳: וניכתוב לי מר טרפא מאייר ואילך (כתוב׳ לה.). דההוא גברא דמשכן ליה פרדיסא להבריה לעשר שנין וקש לחמש שנין ואתא לקמיהו דרבנן וכתבו ליה טירפא (שם). כל טירפא דלא כתיב ביה קרעניה לשטרא דמלוה לאו טירפא הוא (ב״בקסט.). —וככ׳: דאמר ליה אחוי טירפך ואשלם לך (ב״ק ט.). והנה לפי זה צריך להיות בעבר׳ טֶרֶף, וכבר עשה רש״י הצורה טֹרֶף עי׳ זה. אך הקריא גבר על הדקדוק ונתנה לו צורת נקבה.

יש בהם ספיקין מותרים (שם). בטרפות הבאה לה אחר שנולדה הבהמה (ספ׳ האלון). ואסרו תחלתו משום סופו והיה פתחון פה לשואל לשאול שיאמר שזו תוספת על הטרפיות שמנו חכמים (שו״ת מהר״מ מטראני, א״ה ע). וראיתי לסדר טרפיות של שאלוניקי (שם). דלא הוכר טרפותו עד לאחר הפשט (רע״ב עדי׳ ב ג). עוף שנולד בו ספק טרפות ואחר שנולד בו הספק לאחר כ״א יום וכו׳ מתה או נשחטה (שו״ת מגיד מראש׳ ג).

*טַרְפַּחַת, ש״נ, — שם נרדף ל*אֵם, *שלחופית: האם היא טרפחת והיא שלחופית (חול׳ נה:). מעשה בר׳ סימאי ור׳ צדוק שהלכו לעבר שנה בלוד ושבתו באונו והורו בטרפחת כרבי (שם נו:). נגזר על שרה שיהיה הדמות שלה חסר הטרפחת ושלסוף צ׳ (שנה) ברא יברא לה ה׳ (אמר׳ טהור׳, אס כל תי ג ד).

*טַרְפַּס, ש״ז, — כמו טַרְפַּשׁ: שהסרכה נכנסה דרך הטרפס המפסיק בין אברי הנשימה לאברי המאכל (שו״ת מהר״מ מטראני, א״ה ע). בטרפס שהוא נמצא לכל ב״ח שיש לו לב וכבד והוא מסך מבדיל ביניהם (מג״א לרשב״ל דורן, ת״י ד).

*טַרְפַּשׁ[1], ש״ז, — מסך מבדיל בין הלב והכבד, diaphragme ; Zwerchfell : והמחיצה שבאמצע הבטן המבדלת בין איברי המאכל ואיברי הנשימה והיא שקורעין אותה ואח״כ תראה הריאה והיא הנקראת טרפש הכבד (רמב״ם שחיט׳ ו י). ריאה שהעלתה צמחין או שנמצאו סירכות כמו חוטין תלויין ממנה ולדופן או ללב או לטרפש הכבד חוששין לה שמה ניקבה (שם יא ה). היה מן הריאה חוט משוך ללב או לטרפש הכבד (שם ט). ויפסיק בין שני החללים האלה אבר אחד הנקרא טרפש והוא מתחיל מראש החזה והולך באלכסון למטה (מ׳ אלדכי, ב״א ד). ניקב טרפש הכבד נקב מפולש מצד הכבד טרפה (שו״ע יו״ד מא ח). ויפריד (החלל השני של הבטן) בין שני האברים האלה אבר אחד שנקרא טרפש והאבר הזה מתחיל מראש החזה והולך באלכסון מלמטה וכו׳ (שער השמים ט). —ומ״ר: והן טרפשין (רש״י חול׳ מו.).

[1]) בארמ׳ טרפשא: טרפשא דליבא (חול׳ מט:). גדלדלה כבד ומעורה בטרפשיה (שם מו.).

*טרק[1]), ממנו *טְרִיקָה, *טָרָק.

*טָרַק, פ״י, — דפק וחבט, וכמו טרף, ערבב משקה מלמעלה למטה: אמר ריב״ל לא שנו (שהארס של נחש צף למעלה על המשקה) אלא שלא טרקו אבל טרקו אסור (ב״ק קיה:). — ובמשמ׳ הראשנה, ואמר הפיטן: תהומות כסו בנכנסו טֵרְקַתָּ[2]) כוי גליך, ירית חץ בנץ החזר גלגליך (בכת א אתה״פ, ויושע אור).

—פע׳, *טֵרֵק, —כמו קל: טפה הגליד, טפוחים הפליד, טֵרֵק[3]) והקליד, טוען ומוליד (ר״מ בר״ב נהוראי, בר״ת, אילת השחר).

—הפע׳, *הִטְרִיק: (כששופך אותו) מחבית למסננת מטריק ומתבלבל הארס עם היין ויוצא דרך המסננת לכלי (רש״י ב״ק קטו:).

*טֶרֶשׁ, ש״ז, מ״ר טְרָשִׁים, — אדמה קשה: ואם סוקל יוציא לים או לנהר או למקום הטרשים (תוספתא בבי׳ ג ה). מודה ר״ש בן לקיש בזורע ע״ג הים ע״ג פטורה ע״ג סלעים ע״ג טרשים שהוא פטור (ירוש׳ כלא׳ א כז:). זאת אומרת שאסור ללקט צרורות מתוך שדה חבירו וכו׳ בבקעה אבל בהרים ובטרשים מותר (שם בבי׳ ג לד ד). המוכר את העיר וכו׳ לא מכר לא את שורה ובנותיה והטרשים המוקצין ממנה (שם ב״ב ד יד ג). ואין לך טרשים בכל ארץ ישראל יתר מחברון (סוט׳ לד:). טרשים שאמרו בית ארבעת קבין (ב״ב קג.). הקדיש טרשין פודן בשוויין (ערכ׳ יד:). ד׳ דברים נשתנו בימי אנוש בן שת ההרים נעשו טרשים והתחיל המת מרחש ונעשו פניהן בקופות ונעשו חולין למזיקין (מד״ר בראש׳ כג). הגפן הזו אין נוטעין אותה במקום טרשים גדולים אלא בולשין אותה מתחתיה ואח״כ נוטעין אותה (שם ויקר׳ לו). מעשה בר״א בן הורקנוס שהיו לאביו הורשים והיו חורשין על גבי המענה והוא היה חורש בטרשין ישב לו והיה בוכה וכו׳ שמא מצטער אתה שאתה חורש בטרשין (פדר״א א). כל המדבר שהוא הולך מירושלם למדין שכלו טרשים וחיה רעה

[1]) כך בארמ׳. בערב׳ טרק a) כמו״כ במשמ׳ דפק, וגם במשמ׳ ערבב. — [2]) כך מנוק׳, בקל, ובמחזור׳ אחרים טֵרַקְתָּ בפעל. — [3]) כך מנוקד, ואולי הוא כמו״כ קל.

a) طرق

עושה לו המקום נסים והוא בא ועומד לפני המשיח במדין (מד"ו בה"ב, כוכב 34). השדה שאינה ראויה לזריעה והיא הנקראת טרשין (רמב"ם ערכ׳ ד טז). העולה מאליו במקום טרשים פטור (הוה, מע"ש י ו).

טַרְשָׁא,—עי׳ *טַרְשָׁה.

***טַרְשָׁה**[1], טַרְשָׁא, ש"נ, מ"ר טַרְשׁוֹת,— מכירת סחורה בהקפה לשלם אח"כ: מפני שהייתי דחוק ומוצרך אגב דוחקי נטלתי אותם בטרשא זו (תבו׳ הכי"ף, התרומ׳ מו). אודיעך הטרשא אשר נוהגין לעשות בברצלונה בענין זה שהיא מותרת גמורה ואין בה צד רבית כלל והוא שבעל הקרקע מוכר את ביתו תהלה לגמרי בסך ידוע לחלוטין ואחר כך חוכר המוכר מן הקונה הבית ההוא בשטר אחר לתת לו מס בכל שנה דבר קצוב וגם לפעמים נותן לו החוכר למחכיר קצת דמים בראשונה מאותן שקבל ממנו מן המכירה הראשונה מלבד המס שעושה לו בכל שנה ואין המוכר יכול לפדות הבית ההוא בשום זמן (תו"ת ריב"ש שה). אלא בא רב פפא ללמוד לנו טרשא המותרת אפי׳ בדקין (התרומות מו ג). ומסתברא דטרשא המותרת לכל הסברות היא על ענין זה כשאומר לו בלא מעכשיו הרי פירות הללו מכורות לך בדמים שישוו באייר בין רב בין מעט וכו׳ וכן יש טרשא אחרת שפסקנו שהיא מותרת (שם). — ומ"ר: ומצאנו בגמרא שלשה עניני טרשות (שם).

***טִשְׁטוּשׁ**[1], ש"ז,—שה"פ מן טִשְׁטֵשׁ: שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת בין בעיקר הכתיבה בין בנקב בין בקרע בין בטשטוש (רמב"ם ס"ת י א). וצריך שלא יהיה שום טשטוש ולכלוך בגט (ר"א מלוניל, אורח׳ חיים ב, גיט׳). ושלא יהא שום טשטוש בגט על המחק (התרומה, גיט׳ קיו). כי יש בנוסח הטענות המקויימות טשטושין ומחקין הרבה אני מצאתי עיקר הטענות והתשובות שהדין תלוי בהם בלא טשטוש ומחק (תו"ת הרא"ש קז ו). ס"ת אחד הנלקט לפי הנראה מב׳ או ג׳ ספרי תורה ישנים שהעבירו עליהם הקולמוס והדיו לתקן טשטושו (במב לדק׳, יו"ד נג). ואשר נפקד שמו הוא מפני טשטוש החתימה ולא יכולתי להעתיקו (מוסד׳ תבל, התגלות המתב׳).—ואמר המליץ: עדים נייר ודיו עלי יפיו גם אין כתמים בו וטשטושים, גם הפסוקים בו מנוקדים כלם כדין נרפים ונדגשים (תרוזי ר"א כתור, בסוף ערבי לד"ק).

***טִשְׁטֵשׁ**, פ"י,—טִשְׁטְשׁוּ הגשמים את האדמה, רככוה כמו טיט וכדומה: שכל זמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות (תענ׳ כב:). שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות (ב"ב טז.). שהמים מטשטשין את שפתם וכותליהם (של הבורות)

---

[1]) בארמ׳ טרשא: כגון אילין דיהבין עיבידתא לאילי׳ דמפרשין לריפים מתרתון קסוסטבן או משלשה קסוסטבן אין זו רבית׳ אלא הטרשא (ירוש׳ ב"מ ה ג). אמר ר"נ טרשא שרי וכו׳ אמר ר"פ טרשא דידי שרי מ"ט שכראי לא פסיד זוזי לא צריכנא אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח וכו׳ א"ר חמא טרשא דידי ודאי שרי מ"ט ניחא להו דליקו ברשותי דכל היכא דקא אזלי שבקו להו מכסא ונקוט להו שוקא (בבלי בם סה.). —ומ"ר טרשי: אמר רבא לית הלכתא לא כטרשי פפונאי ולא כשטרי מחוזנאי ולא כחכירי נרשאי (שם סח.). — ופרשו הגאונים: הכי פרושיה ראובן דמזבין לשמעון תיטי או חמרא וקא אזיל בניסן כור בדינר ולא פסק ליה דמיה בדמיפרע מיניה בתמוז אי חשיב ליה עליה בשלשים דינר כסף שרי ליה למשקל שלשים כסף וכי האי מעשה קריוה רבנן טרשא (תש׳ הגא׳, שערי צדק, רבית כח). ור"י ברצלוני פרש טרשא זו משרש טרש במשמ׳ חֵרֵשׁ, שאינו שומע. ורבנו נתן: פירוש נותן לו הפירות במרחשון ומתנה לפורעו הדמים באייר כשער אייר שהוא ביוקר. ע"כ. ורש"י פרש: למכור סחורה בהמתנה ביותר מדמיה ובלבד שלא יפרש לו אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות אלא ימכור סתם בכך ובך ליום פלוני וכו׳ (ור"פ) עושה שכר תמרים היה ומוכר לו בזמן הזול בתשרי כשער של ניסן וממתין לו עד ניסן וכו׳ (ורב חמא) מוכר פרקמטיא היה ומוכר במקום הזול כשער שהוא נמכר במקום היוקר וממתין להן והן מעלין אותו למקום היוקר והוא מקבל עליו אחריות דרך בהליכה והלקוחות משתכרים בפרקמטיא שלוקחין שם מעותיו ומביאין לכאן ואחריות החזרה עליהם וכיון דלא מקבלי עלייהו אחריות לא הויא מלוה גבייהו עד שהפרקמטיא נמכרת והן מקבלין המעות ואותן המעות נעשין עליהם מלוה ואין כאן ריבית. ע"כ. וראב"ד פרש מענין אדמת טרשים, אבל כל זה דחוק. והנה לפי המשק׳ הארמי היה צריך להיות בעבר׳ טֶרֶשׁ, ולשון זכר, אבל כמו ברוב המלים מהלשון הארמית שנכנסו בעברית גם במלה זו גבר השמע על הדקדוק ונהגו בה כאלו היתה האלף בסוף במקום ה הנקבה, והשתמשו במלה זו בכל מקום בלשון נקבה, ולכן יש לכתבה בעבר׳ בצורת נקבה ה בסוף.

[1]) כך גם בארמ׳. מטיט היון ת"י מסנן טשטושא. יהמו יחמרו מימיו, מתגרשין ומטשטשין מוהי. פני חמרמרו מני בכי אפי מטשטשין מן בכותא.

והם נופלים (רש"י ירמ' ב יג). — ובמשמ' לכלך את הכתב, הספר וכדומה, לכלכו ברטיבות שנמחקו האותיות: מטשטשו (את השטר) כולו בדיו שאין יכול לכתוב בו על גביו שום זיוף (רגמ"ה ב"ב קסג.). ראובן משכן לשמעון ספר וכשבא לפדותו טוען ראובן נשתמשת בספר שלי וטשטשתו ושמעון השיב קריתי ושניתי בו וכו' (מרדכי ב"מ רסח).

—נתפ', *נִטַשְׁטֵשׁ,—נהיה מטשטש: נטשטשה (המראה) אם מראה רוב הפנים טמאה (תוספתא כלים ב"מ ד יג). נמחק (השטר) או ניטשטש אם רישומו ניכר כשר (ב"ב קסח:). ירדו עליה גשמים ונטשטשו[1]) (שבת פח.). הצורה הזו שעל הלוח נוחה להטשטש (תנחומא לך לך ב). מי שנמחק שטר חובו מעצמו שנטשטש או שנפלו עליו מים (רש"י ב"ב קסח.).— ונתטשטש בתו כתובה: אבל אם נתטשטשו (בגדי הכה"ג) מכל וכל או נקרעו או נתקצרו בפחות מכדי מדתו וכו' פסולים (המאירי יומ' ח). מזוזת היחיד וכו' צריך הוא לבדקה שתי פעמים בשמיטה שמא נגנבה או נמחקה או נתטשטשה או נרקבה (שם).

—פע', *טִשְׁטֵשׁ, מְטַשְׁטֵשׁ, — נתלכלך בטיט וכדומה: היו בגדיו מטושטשין ועבד עבודתו פסולה (פסח' סה:). שהיו (הבגדים) מטושטשים או מקורעין (זבח' יח:). שנפל (הדבש) על הקש ועל התבן [ש]מטֻשטש הוא ומוקצה הוא (רגמ"ה ב"ב פ:). — ואותיות מטושטשות: היו בה (במגלה) אותיות מטושטשות או מקורעות אם רישומן ניכר כשירה (מגי' יח:). כל שנמצאת תיבה שלימה מונין אותיותיה להעלות לפ"א אותיות וכל תיבה מקצתה מטושטשת אין אותיותיה המוגהות עולות למנין פ"ה (ר"ת שבת קטו:). כי ברוב המקומות היה (הכתב) מטושטש כי ההעתק היה ישן נושן (מעתיק כיאור על פי' הרא"בע עה"ת לרש"ט אבן מאיור).

*טֹשֹׁשׁ[1]), ממנו טִשֵּׁשׁ, טֵשׁ.

*טָשַׁשׁ, פ"י, עב' טָשַׁשׁ, עת' יָטֹשׁ,—לכלך באיזה דבר: (מי) שרק וטש[2]) בפני חבירו וכו' פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים (תוספתא ב"ק ט לא).

---

[1]) כך בב"י, ובקצת דפוס' ניטשטשו, אך בנוסח' נשטשטשו.

[1]) בערב' טש a) טבל במים.

[2]) כך הנוסחה בכ"י אר"פ (צוק"מ), ובתוספתא שבש"ס וילנה: הרק וטש בפניו כנגד חבירו. ואולי הוא מן טוש, עי"ש.

a) طس

שער היוד

י

י אות העשירית[1]) באלף בית העברית ושמה יוד, עי׳ זה.

אות י היא אחת מאותיות גיכק שהן סימנים לארבעה הקולות שמתהוים בדחיקת הלשון להחך במקומות מתחלפים, ולכן היא נקראת חִכִּית, והיתה לפנים מצינת שני גוני הקול הזה, האחד קצת יותר רך כמו א חרוקה אִ [2]), וכך היו ה׳ברים אותה קצת המדברים ובפרט בקצת מקומות, והשני קצת יתר קשה, כשהקול מתהוה במקום קצת יותר גבוה בהחך. אך עתה כל היהודים שוים בזה וכלם ה׳ברים באות זו רק את הגון הקשה של הקול.

---

[1]) בפרשה א׳ של איכה הפסוק המתחיל באות יוד בא אחרי הפסוק המתחיל באות ט: טמאתה בשוליה לא זכרה אחריתה וכו׳ ידו פרש צר על כל מחמדיה. וכן בפרשה ב: טבעו בארץ שעריה וכו׳ ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. וכן בשאר הפרשיות. וכן באותם מזמורי תהל׳ שפסוקיהם מסודרים עפ״י א״ב, תהל׳ לד: טעמו וראו כי טוב וכו׳ יראו את יי׳ קדשיו. וכן משלי לא: טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה, ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך.—[2]) כבר התפלפל בפרט החכם הגרמני פיליפי (Philippi ZDMG IL,639, LI, 66) בדבר מהותה של אות זו בתחלתה, שקצת החכמים החליטו שהיתה בעצם וראשנה תנועית, ואח״כ נתרככה ונאצלה ממנה הברה הקשה במקום היותר גבוה בהחך. אך אם עוד לא הכרע בודאות איזה גון של הקול הזה היה בלשונות השמיות בכלל ואצל העברים בפרט, הנה בזה אין שום ספק כי היו שני גוני הקול נהוגים גם אצל העברים, ובקצת מקומות בארץ ישראל היו ה׳ברים הקול בהברה הרכה כמו א, כמו שמעיד על זה אופן דבורה של האשה התקועית שהיתה אומרת אִשׁ במקום יֵשׁ: ותען האשה (התקועית) ותאמר חֵי נפשך אדני המלך אם אִשׁ להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). ועוד במקום אחר באה אולי הברה זו של אִשׁ במקום יֵשׁ: הַאִשׁ בית רשע (מיכ׳ ו י), וכן שם אולי האזכה במקום היזכה: האזכה במאזני רשע (שם יא), אך כאן יש לפקפק באמתת הנוסחה המסורה. וכן נמצא השם יִשַׁי בזמן מא׳חר בכתיב אִישַׁי (דהי״א ב יג), ומזמן המא׳חר ההוא יש עוד עדות כי היו ה׳ברים את האות י בקצת צרופים כמו א חרוקה, והיא העתקת הירונ׳ קצת שמות שתחלתם י באות I ולא J כמו יצחק Isaac, יִשַׁי Issai, יָגַר igar, ידידיה Ididia. וכן גם בערב׳ ההמונ׳ האות י a) נוטה להברת א חרוקה (Spitta § 2, 25), וכן ה׳ברים בערב׳ ההמונ׳ את השם יד באלף חרוקה בראשיתה ואומרים אִד. וכן יש קצת ראיה להברה זו גם בפי היהודים הספרדים בימי ר׳ דוד קמחי, שהוא אומר כי לכן נקודה א עתיד מדב״ע בפעלים בסגול אֶפְע׳ל ולא בחירק כמו שאר האותיות יתנ יִפְע׳ל, תִּפְע׳ל נִפְע׳ל, כדי להבדיל בין מדב״ע ונסתר: ושאר הנוספות (בתחלת העתידים) זולתי האלף הם בחיריק והיתה האלף לבדה בסגול שלא להתערב עם יוד (מכלול, שער דה״פ, אכן כד). ועל היוד הדגושה העיד רסע״ג כי אנשי מעזיה היו ק׳ראים אותה באופן מיוחד, והוא כמו האות ג׳ b) בערב׳, אמר בפרוש ספר יצירה וז״ל: פפימא בינ אלג׳ימל ואליוד ולד׳לכ ג׳עלהא אלטבר־אניון פי אליוד אלדגש וג׳עלהא בעצ׳ אלערב מקאם אליא אד׳ יקולונ נחנ בני עלג׳ יענונ בני עלי נאכל אלתמר אלברנג׳ יענונ אלברני והד׳א יוג׳ד פי בעצ׳ כתב לע׳ה אלערב, ע״כ, ובעבר׳: ומה שבין הגימל והיוד ולכן עשוה הטברניים ביוד הדגושה ועשוה קצת הערבים במקום היוד כשאומרים אנו בני עלג׳ בונתם עלי, נאכל תמר אלברנג׳ כונתם ברני, וזה נמצא בקצת

---

a) ي b) ج

האות י היא אות שרשית ושמושית, ונוספת בפעלים בעבר בסוף השרש למדב"ע ובעתיד בתחלת השרש לנסתר ונסתרים, ובסוף לנ׳כחת בעתיד וצווי, ובשמות לסימן המשקל יפעול. בסוף המלים האות י משמשת לסימן היחס: הזבלוני, השמעוני, של זבלון, של שמעון. לפנים היתה משמשת לסימן סמיכות בין שתי מלים, ונשארו משמוש זה רק שרידים אחדים בלשון, בפרט במליצה: אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו (בראש׳ מט יא). נאדרי בכח (שמות טו ו). חצבי מרום קברו חקקי בסלע משכן לו (ישע׳ כב יו). שכני בחגוי הסלע תפשי מרום גבעה (ירמ׳ מט יו). עגלה מלמדה אהבתי לדוש (הוש׳ י יא). עזבי הצאן (זכר׳ יא יז). העיר רבתי עם היתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות (איכ׳ א א). מי כיי׳ אלהינו המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ מקימי מעפר דל וכו׳ להושיבי עם נדיבים (תהל׳ קיג ו-ח). ההפכי הצור אגם מים (שם קיד ח). הישבי בשמים (שם קכג א).

בשמות נוספת בסוף לסימן יחס הקנין לנקבה נ׳כחת אחרי האות כ: הסלח לכל ע ו נ כ י הרפא לכל ת ח ל ו א י כ י הגואל משחת ח י י כ י המעטרכי חסד ורחמים וכו׳ תתחדש כנשר נ ע ו ר י כ י (תהל׳ קג ג-ה).—וגם לסימן הקטנה: אמינון, במקום אמנון, דוכיפת במקום דוכפת, ועוד.

האות י נחה אחרי נקודת חירק ארוכה, ובקצת מקומות גם אחרי צירי וגם אחרי סגול, וגם אחרי קמץ. וכשהיא באה בתחלת מלה והיא שואית אם תבאנה לפניה אותיות ב ו כ ל מ תנוח, ואותיות בוכלם תרוקות: כי רבים ביהודה בעלי שבועה (נחמ׳ ו יח). וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). ותאכל (האש) ארץ ויבלה (דבר׳ לב כב). ויסדתיך בספירים (ישע׳ נד יא). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (שם נה ב). קול צעקת הרעים ויללת אדירי הצאן (ירמ׳ כה לו). ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איוב כט ח). וכן לפי קריאת בן נפתלי וישתחו לך לאמים (בראש׳ כז כט), במקום וישתחו. יקד כיקוד אש (ישע׳ י יו). ונשקה כיאור מצרים (עמו׳ ח ח). כיתרון האור מן החשך (קהל׳ ב יג). וזאת ליהודה (דבר׳ לג ז). מידי אביר יעקב (בראש׳ מט כד). ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יב). כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (איכ׳ א ז). מביתו ומיגיעו (נחמ׳ ה יג).— אך יש שיניעו אותה: עברי ארצך כיאר (ישע׳ כג י). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (דני׳ יב ב). לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ יא).—ויש שנשמטה כלה: ועלתה כאר כלה (עמו׳ ח ח). ובלבד ש י ה ו עושין מעין מלאכה (שבת יז ה). התקין ריב"ז ש י ה ו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר"ה ד ד).— והשתמשו בה לסימן גם לסגול: מפני ש א י פ ש ר (פאה ה ג).

ספרי לשון הערבים. וכבר הבאתי בהערה לאות ג מהמלון את הדברים האלה בעצמם מהמלון הערבי לשאן אלערב בשם אבו עמר. והביא גם ריב"ג עדות זו של רסע"ג בדבר הברת אנשי טבריה את היוד הדגושה, ואמר: מת׳ל הד׳א רב סעדיה ז"ל פי ספר יצירה פאנה למא ד׳כר אנ אהל טבריה ינטקונ באליא אלמשדדה ג׳ימא ד׳כר איצ׳ אנ אלערב כד יפעל ד׳לכ, ע"כ, ובעבר׳: וכמו זה רב סעדיה ז"ל בספר יצירה והוא כאשר הזכיר כי אנשי טבריה הוגים היוד הדגושה כמו ג׳ים ערבי הזכיר כמו"כ כי הערבים עושים גם הם ככה. גם ריו"פ דוראן בספרו מעשה אפד על דקדוק העיד כי ליהודי קטלוניה בימיו היתה הברה כפולה להאות י, והיו ה׳ברים אותה בתחלת ההברה בגון אחד ובתוך ההברה בגון אחר, אמר וז"ל: ודע כי על פי ההנחה הזאת האמתית קול היוד אשר הוא כפול אצלינו אנשי הגלילות האלה הוא יותר חזק בתנועת הלשון אל הגובה מקולות גבק אמנם הכפלת קול היוד אצלנו הוא כי אנחנו נקרא היוד באמצע התיבה בקול מיוחד כמו אים דים ובתחלת התיבה בקול מיוחד כמו ים יד ובשתי הקולות האלה תנועות היוד אל המעלה יותר מוחשת לחזקה מתנועת גבק ותנועת הכף הרפה יוהר חלושה ויש לה שתוף קצת עם הגרון אמנם אמרתי אצלינו לפי שהאשכנזים וצרפתים יתנו לשני היודין תנועה אחת והיא התנועה אשר לה אצלינו בראשי התיבות ואין ספק כי תנועת היוד גם לנו גם להם אינה כפי מה שהיתה אצל הראשונים כי אחר שהניחו היוד מאותיות החיך לפי דרכם אין ספק שהיו מניעים אותה בכל מקום על הדרך שאנו מניעים אותה בדים ואים כי לו יניעוה על דרך תנועתה ביד וים אצלנו לא היו מניחים אותה מאותיות החיך לפי דרכם לפי שהוא מן הנראה תכלית ההראות כי על דרך תנועתה אצלנו ביד וים שהיא מאותיות הלשון על כן נראה כי לפי דרך הראשונים אנחנו טועים בתנועתה ביד וים והדומים להם והצרפתים טועים בתנועתה בכל מקום שהיא ר"ל בראש התיבה ואמצעה. ע"כ. ולא נתברר לי טיב החלוף הזה בהברת היוד מה היה, ואולי זוהי הברת הטברניים, וכך העיד אברהם בלמשי על האיטלקים והפרובינצלים: לפי קריאת האיטלקי והפרובינצלי היוד בדגש מוצאה מוצא הגימל בלשון ערב (מקנ"א, דמיון והפרש האות׳). ולהספרדים בירושלם אין הבדל הברה זו, וכן אין הבדל בהברת היוד בתחלת התבה ובאמצעה להתימנים.

אי איפשר לאיש בלא אשה (ירוש׳ ברכ׳ ט יב ד).— וגם במקום חטף סגול: האילוליים מתעשרין לעצמן (תוספתה ר״ה ו ה). — וכן *במקום דגש חזק, כמו במקור נפעל: ליבנס, לימנות, במקום לִכָּנֵס, לִמָּנוֹת. —וגם °במקום שוא נע בראש תבה, ביראשית במקום בראשית: ביראשית ברא אי״ם אין ראשית אלא תורה (קטע מגני׳ מד״ר, JQR XX, 778).

י היא אחת מאותיות א ה ו י, ופועלת על אותיות ב ג ד כ פ ת שלאחריה, כשהיא נחה, לרפותן.

ברבים מהפעלים שאות הראשנה שלהם היא י, אין האות י קדומה, אלא באה במקום אות ו שהיתה בתחלה האות הראשנה בהשרש הזה, והפעלים האלה הם גזרה מיוחדת בדקדוק, גזרת נחיפה יוד, ובר״ת נפ״י.

במספרים משמשת האות י לסימן המספר עשרה: ויהושע נטל שכר עשרה אנשים של מרגלים שנתוסף יוד יתיר יוד עשרה (מד״ר במד׳ טז). י׳ (של יצחק) מול עשרה נסיונות (שם יח). כמה נשתייר מהם (ממחנה אשור) רב אמר עשרה שנאמר ונער יכתבם שכן דרכו של נער להיות כותב יוד (שם היכ׳, פתית׳). הביאני אל בית היין יוד יוד עשרים נון חמשים הרי שבעים (תנחומה במד׳ י).

י״א,—ר״ת: יש אומרים.

יאב, ממנו יָאַב, °יָאֵב.

יָאַב, פ״ע, יָאַבְתִּי, עת׳ אִיאַב, יִיאַב, אֵאוֹב, יֵאוֹב [1], תִּיאַב [2]), נִיאַב, יִיאֲבוּ, תִּיאֲבוּ, תִּיאֲבִי, תִּיאַבְנָה, צווי יְאַב, יַאֲבוּ, יַאֲבִי, יְאַבְנָה, מקו׳ יְאַב, יְאוֹב, ובאותיות בכלם בנוח היוד בְּיאַב, כְּיאַב, לִיאַב, מִיאַב, — כמו אבה, יָאַב לדבר, התאוה והשתוקק אליו, כמו צמא למים, לרוח טרי: פִּי פערתי ואשאפה כי למצותיך יָאָבְתִּי (תהל׳ קיט קלא).

°יָאֵב, ת״ז,—כמו תָּאֵב: יאב ותאב אל רצון הבורא, חש לעשות חקו בלבב יבא, לקח נעריו עם שתיל עץ פורה, ימים שלשה צור נתיבם יורה (סמא״ג,

סנית׳ ר״ה, תסדך וכור).

יאה, ממנו יָאָה, °יָאֶה, *יָאוּת.

יָאָה, פ״ע, לנק׳ יָאֲתָה, בהפס׳ יָאָתָה,—היה נאה ויפה וראוי להדבר, sich ziemen, gebühren; convenir be becomming: מי לא יראך מלך הגוים כי לך יָאָתָה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמ׳ י ז).— ואמר הפיטן: יאתה תהלה ועוז לבקדש נאדר, ומי שקול גשת אליו גדלו לאדר (יוצ׳ יוה״כ, יאתה). יאתה חסדי צור סלה להזכיר, ומי זך דבק דרכיו להכיר (שם). לך כל הנשמות מהללות אלהים לך נאוו תהלות ויאתו (ר״י הלוי, רבות לפסח, גלילי זכול).

—התפ׳, °הִתְיָאָה,—הראה את עצמו יָאֶה: הנאה בך לפנות לדברי מרשלי ידי מחזיקי דת תעודה ואתה נקי לבב ביושר ותם לב למנעה נדבה ממחכה ומתיאה (רה״ג לר״א בן עטא, JQR n. s. I, 2, 235).

°יָאֶה, ת״ז, לנק׳ יָאָה, מ״ר יָאִים, יָאוֹת,—כמו נאה, טוב ויפה: הנמצא להודאה תמונה ומראה, לשומו לנגדך ביפיו כאיש יאה (רה״ג לר״א בן עטא, JQR n.s. I, 2, 233). ויאים הדברים לפה קדוש שאמרם (בכי״ע א, מלרים).

יְאוֹר, —עי׳ יְאֹר.

***יֵאוּשׁ,** ש״ז,—שה״פ, מן יֵאֵשׁ, הִתְיָאֵשׁ: אע״פ שאין קרקע נגזל יש יאוש לקרקע (ירוש׳ ערל׳ א סא.), ר״ל מי שמתיאש מקרקע שהיא בידי זולתו נעשה הקרקע הפקר. מניין ליאוש בעלין מן התורה ר״י בשם רשב״י כן תעשה לחמורו וגו׳ את שאבוד לו ומצוי לך את חייב להכריז ואת שאינו אבוד לו ומצוי לך אין את חייב להכריז יצא יאוש בעלים שאבוד ממנו ומכל אדם (שם ב״מ כ ח:). שור שהוא יוצא ליסקל ונמצאו עידיו זוממין ר׳ יוחנן אמר כל הקודם בו זכה (מפני שכבר התיאש רבו ממנו והוא הפקר) רשב״ל אמר יאוש של טעות היה וכן העבד שהוא יוצא ליהרג ונמצאו עדים זוממין ר״י אמר זכה לעצמו רשב״ל אמר יאוש של טעות הָיָה (שם סנה׳ י כט ד). אין הגונב אחר הגנב משלם תשלומי כפל אמר רב לא שנו אלא לפני יאוש אבל לאחר יאוש קנאו גנב ראשון וגנב שני משלם תשלומי כפל לגנב ראשון (ב״ק סז:). שסתם גניבה יאוש בעלים הוא (שם סח:). יאוש שלא מדעת אביי אמר לא הוי יאוש (ב״מ כא:). הגניבה עצמה שהיא ביד הגנב ולא נשתנית

---

[1]) ריב״ג במשתלחק (דף 25) אמר וז״ל: יאב לם יד׳כרה כי למצותיך יאבתי ואלמשתקבל עלי אלקיאש ייאב עלי זנה ייבש יירש או יֵאוֹב עלי זנה יאותו לנו האנשים, ע״ב, ובעברית: יאב לא הזכירהו (ר״י חיוג) והעתיד לפי ההקשה ייאב עלי צורת ייבש יירש או יֵאוֹב על צורת יאותו לנו האנשים. — [2]) רד״ק, מכלול שרה״פ, ערך יאב.

חוזרת לבעליה בין לפני יאוש בין לאחר יאוש אלא שאחר יאוש השבח לגנב (רמב"ם גניבה א יב).

***יאוּת,** תה"פ,—זה טוב ויפה, richtig, schön; bien, parfait; right: אילו קצר חצי שדהו ומכר מה שקצר הלוקח מותר בלקט ובשכחה ובפיאה יאות (ירוש׳ פאה ב יז:). א"ר יונה יאות הוא מקשי (שם דמאי א כא ג). ר׳ אחא אמר במזיד כר"מ ר׳ יוסי אומר בשוגג כר׳ יהודה א"ר מנא יאות (שם תרומ׳ ב מא ג). ר"א אומר בו ביום גדשו את הסאה ר"י אומר בו ביום מחקו אותה אמר לו ר"א אילו היתה חסירה ומילאוה יאות וכו׳ אמר לו ר׳ יהושע אילו היתה מליאה וחיסרוה יאות (שם שבת א ג ג). אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולן משוקעות במשנה א"ר אבין ויאות הרי שני מיני חיטים אילולא שבא נחום ופירשה לנו יודעין היינו (שם חגי׳ א עו ד). א"ר יוחנן בנימין היה (כתוב באפוד) חציו בן מיכן ימין מיכן אמר ר׳ זבידה ויאות מי כתיב ששה שמותם לא אלא משמותם משמותם ולא כל שמותם (שם סוט׳ ז כא ד). אילו אמר בת חלל כבת גר יאות (שם קדוש׳ ד סו.). אילו אמר לא מאותו המקום ולא מאותו המקום יאות (שם שבוע׳ ה לו:). לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שלא עשיתי כשורה שעשיתי את שאינו בכור בכור כיון שאמר (עשו) את בכורתי לקח אמר יאות ברכתי (מד"ר בראש׳ סז).—ומצוי מאד בסהמ"א: ברוך ה׳ אלהי ישראל אשר לו יאות ענין האחד האמתי הקדמון במציאותו (הקד׳ תו"ה). ולהביא אחר כל ענין מה שיאות לו מן הענינים אשר בהם נתחייב בעבודת האל יתעלה (שם הכתיב׳, פתיח׳). ואני אומר חיי! שהענין יאות לו אבל ההקשה מונעת ממנו (הרקמה, שער יה). נתנו בו כחות שישמרוהו זמן קצוב וימשכו אליו מה שיאות לו וידחו מעליו מה שאין תועלת בו (ר"ש א"ת, מו"נ ג יז). כח הזן הוא הכח המעמיד הגוף במזג שוה ומושך אליו מה שיאות לו ודוחה מעליו מה שיזיקהו (ר"י א"ת, כוזרי ה ב). שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר (רא"כ"ע משלי לא). אמר לו המלך (להנדיב) יאות לך שתהיה אדון בעמך ובזולתם (מעל׳ המדות, הנדיבות). ושאלו לחכם אחד מהו הדבר שיאות לאדם להשמר ממנו ואמר קנאת האחים (ספ׳ שעשוע׳ לר׳ זכדא 24). ולא יאות להם לבד ההרקה בחפיפה החזקה (פרקי משה י). ולא יאות שיתעסקו השמים בתועלות של אלה ושלמותם (אמונה רמה ד ב). שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים (ספ׳ תיקון, כות טז). ולעם קדוש אמתי אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר (שם, קדוש׳ ירמע). הנה לא יאות לנבל לדבר דברי נבלה (רלב"ג משלי יז). כמו נזם זהב שיאות להשלים קשוט מי שיש לו חלי זהב (שם כה). כי שני אלה לא יאות שיעשו בהם בנינים בפני עצמם (ר"ד יחייא, לשון למוד׳ ב). וזה יאות שיהיה ע"ד הזאת נשים (יסו"ע לר"י ישראלי א ד). לכן יאות לנו שנסיח דעתנו מסברתו האמורה (שם ב ט). ולפיכך יאות לומר כי שם השנה אינו נאמר באמת לפי משמעות המלה אלא על שנת החמה בלבד (שם ג ב). כי באותו העת הוא (העובר) קטן מאד והיא העת אשר לא יאות שיקרא אז עובר אלא הריון (מ׳ אלדכי, ש"א ה). ובכן יאות שבספרי הקדש נקרא הבורא הממציא ומסדר מיני הנמצאות בשם ה׳ צבאות (ספורנו, אור עמים, אחדות). כי רצון כזה לא יאות בשום פנים לבורא יתברך (שם, רצון). כי לא יאות לאיש מלחמה בעת צרה וצוקה לאכול משמנים (שלטי הגבור׳ מב). שלא יאות אלא למורכב הזה ולא למורכב אחר בלתו (שם מח). לסחורה זו זרוז יאות פן תהיה כלה נמכרת (ר"א כתור, הקד׳ מסור׳ המסור׳). ואנשי אקלים חם לא יאות להם מזון אנשי אקלים קר (ר"י עמדין, כיר׳ מגד׳ עז סב:). כי יאות לכל בעל צורה אנושית לדעת מ"ש הטבעיים והרופאים וכו׳ (שם לה:).—°כִּיאוּת, כמו שיאות וראוי: ידענו שהתורה טובה היא בעשותה כִּיאוּת (דוד נשיא, הודאת בע"ד). — °ובמשמ׳ ת"ז, לנק׳ יְאוּתָה: האומה הישראלית לה משפט הבכורה ליטול פי שנים בכל שני העולמות כי לה יאותה הנחלה האמתית ומבחר היישוב (נוה שלום א יח).

א.יאל[1], ממנו א.יַאַל.

א.יַאַל,—קל לא נמצא.

—נפע׳, נוֹאַל, נוֹאַלְנוּ, נוֹאַלוּ, נֹאֲלוּ במקום נוֹאֲלוּ, עת׳

---

[1]) רק עבר׳. לפי דעת קצת כמו אול, שממנו אויל.

אואל [1], **יואל, הואל,** נווי הואל,—עשה מעשה שטות, töricht handeln ; se conduire sottement ; be foolish : ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו (במה שדברנו כך) ואשר חטאנו (במד׳ יב יא). ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך יי׳ (ירמ׳ ה ד).—ונשאר בלי דעת : אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה יעץ יי׳ צבאות על מצרים נואלו שרי צען נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה (ישע׳ יט יב-יג). חרב אל הבדים ונאלו חרב אל גבוריה וחתו (ירמ׳ נ לו). —ואמר בן סירא : יש חכם לרבים נחכם ולנפשו הוא נואל (כ״ס גני׳ לז יט). — ואמר המשורר : מה נואלו האומרים טב לחלום איך שכחו ולא זכרו, כן הוא כדבריכם אבל הוא מאשר שוא דברו לאיש ולא נפתרו (רמב״ע, מתהל׳רה 145, כפס רפב״ג). —ובמשמ׳ נשתבש : כולל פתרון כל הדברים העמוקים והתר כל הספקות הקשות אשר נואלו בהם דעות כל הפלוסופים (חזות קשה לר״י ערמאה ה).

ב. יאל, ממנו ב. יאל.

ב. יאל,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הואיל, הואלתי, עת׳ יואל, יאל, ויואל, ויאל, נווי הואל, הואל-, הואילו,—א) הסכים, רצה, החליט, התחיל לעשות דבר אחרי פקפוק וקושי : ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (ברא׳ יח כז). בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דבר׳ א ה).—ובינו׳ מואיל : ויש מהם שאומרים שהוא (הבורא) גולם בלא צורה והנני מואיל להשיב עליהן ולשבור כל דבריהן בעזרת האל (פי׳ יציר׳ לר״י ברצלוני 81).—ב) התרצה והסכים לבקשה : ויאמר אבי הנערה אל האיש הואל-נא ולין ויטב לבך (שופט׳ יט ו). ועתה הואל וברך את בית עבדך להיות לעולם לפניך (ש״ב ז כט). —ובמשמ׳ עשה נא למעני : ויאמר האחד הואל-נא ולך את עבדיך (מ״ב ו ג). ויאמר נעמן הואל קח ככרים (שם ה כג).

ג. יאל, ממנו ג. יאל.

ג. יאל,—קל לא נמצא.

---

[1]) ר״י חיוג ורד״ק.

—הפע׳, הואיל, עת׳ יואל, ויאל, — התקשה, היה לו קשה הדבר, Schwierigkeit empfinden; éprouver des difficultés; to feel difficulty : וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אתו שריון ויחגר דוד את חרבו מעל למדיו ויאל [1]) ללכת כי לא נסה ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ויסרם דוד מעליו (ש״א יז לח-לט).

ד. יאל,—כמו אלה, קל לא נמצא.

—הפע׳, הואיל, עת׳ יואל, ויאל, — כמו יאלה, ויאל, עי׳ ערך אלה הערה 5.

יאר [2]), יאור, ב״ז, היארה [3]), היארה, יארי, מ״ר יארים, יארי, יאריו,—שם פרטי של הנהר הגדול העבר דרך מצרים מדרום צפונה ונשפך אל תוך ים התיכון, Nil Nile : ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות (ברא׳ מא א-ב). ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם והדגה אשר ביאר תמות

---

[1]) ת״י: ולא אבא למיזל. וכבר הביא פרוש זה ריב״ג והחליט גם הוא כי זו היא כונת הפעל הזה. אמר וז״ל : ונחנ נרי אלאנ אנ נצ׳יפ אלי הד׳א אלאצל מעני ראבעא והו ויואל ללכת כי לא נסה פאלאחשנ ענדנא אנ נקול פיה ואמתנע מנ אלמשיר בתלב אלאלאת אד׳ למ יעתד ד׳לב ולא יצלח אנ יקאל ואמענ פי אלמשיר אד׳ למ יעתד לאשתחאלה אלמעני ולקד אחשנ צאחב אלתרגום פי קולה ולא אבא למיזל, ע״כ, ובעבר׳: ואנחנו ראים עתה לחבר אל השרש הזה ענין רביעי והוא ויואל ללכת כי לא נסה כי הטוב בעינינו לומר וימנע מלכת בכלים ההם ואין נכון לומר והתמיד בהליכה כי לא נסה מפני שנוי הענין והטיב המתרגם באמרו ולא אבא למיזל. ואחרים מפרשים ויאל זה מן א. יאל במשמ׳ רצה. והנה משמ׳ רצה בודאי אינה מסכמת עם הבא אח״כ כי לא נסה, וצריך לשער כי חסרות פה המלים ולא יכול, וכך היה צריך להיות נוסח׳ הכתוב : ויאל דוד ללכת ולא יכול כי לא נסה. ובמשמ׳ ולא יכול תרגמו השבעים, וישערו קצת החדשים כי היה כתוב וילא במקום ויאל. אבל גם זה דחוק. ולפי הנוסחה המסורה צריך לפרש ויאל זה במשמ׳ הרשומה בפנים, אעפ״י שאין לזה דמיון בשום אחת משאר הלשונות השמיות.

[2]) דעת רוב החכמים כי מקור שם זה במצרית יואור.— [3]) רפה, וכבר העיר על זה רד״ק ואמר : היוד דגושה ברוב כמו היעפים היעלים ליעלים היהודים ליהודים היהודי אבל היאור ביאור היאורים רפה היוד

ובאש היאר ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שם ז יז-יח). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו ואנו הדיגים ואבלו כל משליכי ביאור חכה (ישע׳ יט ז-ח). עברי ארצך כיאר בת תרשיש (שם כג י). מצרים כיאר יעלה וכנהרות יתגעשו מים (ירמ׳ מו ח). ועלתה כיאר כלה ושקעה כיאר מצרים (עמו׳ ט ה). ועלתה כאר [1]) כלה ונגרשה ונשקה כיאור מצרים (שם ח ח). כל הבן הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). אשר אמר (פרעה) לי יארי ואני עשיתני (יחזק׳ כט ג).—וכמ״כ יארים גם לתעלות וזרועות היאור, וגם לנהרות בכלל: נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים (שמות ח א). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם (שם ז יט). מקום נהרים יארים רחבי ידים (ישע׳ לג כא). בקצה יארי מצרים (שם ז יח). אני קרתי ושתיתי מים ואחרב בכף פעמי כל יארי מצור (שם לז כה). בצורות יארים בקע (איוב כח י). התיטבי מנא אמון הישבה ביארים מים סביב לה (נחו׳ ג ח). ונתתי יארים חרבה (יחזק׳ ל יב). התנים הגדול הרבץ בתוך יאריו (שם כט ג). והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק (שם ד). ויהפך לדם יאריהם ונוזליהם בל ישתיון (תהל׳ עח מד). — ואמר הפיטן: מטר יורה לירות, שדות ויערות, מים ימלאו יאורות, למגודדי גדוד שירות (ר״א קליר, תפל׳ גשם, יפתח אכן).—והמשורר אמר: היוכלו לעלות שחק בני איש להסתיר מעלי תבל מאורות, והדבר מאד נקל בעיני הייבשו מדלי אחר יאורות (רשב״ג, הגנבת וכחשת).

יאש [2]), ממנו יאש, *יאוש.

יאש, —קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳, נואש, עת׳ יואש, — נואש פלוני מדבר, החליט כי אין לו יותר תקוה להשיג הדבר, verzweifeln, désespérer; to despair: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו (ש״א כז א). —

—[1]) כך הכתיב, וס״א כיאר.

[2]) בערבית איש a), יאש b), ממש כמו בעברית.

a) ايس b) يأس

נואש [1]) כמו שם, אדם שנואש מדבר: הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו). — ובמשמ׳ פעל סתמי, כעין תה״פ, קצת במשמ׳ לשוא, אין יותר תקוה: מנעי רגלך מיחף וגורנך מצמאה ותאמרי נואש לוא כי אהבתי זרים ואחריהם אלך (ירמ׳ ב כה), ר״ל לשוא כל דבריך. ועתה אמר נא אל איש יהודה ועל יושבי ירושלם לאמר כה אמר יי׳ הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הרע נעשה (שם יח יא-יב).—ובמשמ׳ בלי תועלת: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית ידך מצאת על כן לא חלית (ישע׳ נז י).

—פע׳, יאש, יאש, מקו׳ יאש, יאש, — יאש את פלוני, עשה שפלוני יואש: וסבותי אני ליאש [2]) את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש (קהל׳ ב כ). — וככנ׳ יאשתני: אמרה הנפש כבר נחמתי במה שיאשתני מהשיג סוד הדבר וזה לדקותו ועומק ענינו (תו״ה, עבוד׳ ה׳ ט).

—התפ׳, *התיאש, נתייאש,—כמו נואש: נטלו מוכסין את חמורו ונתנו לו חמור אחר גזלו לסטים את כסותו ונתנו לו כסות אחרת הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהן (ב״ק י ב). המציל מן הנהר או מן הגיים או מן הליסטים אם נתייאשו הבעלים הרי אלו שלו (שם). הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות (אבות א ו). אמר ר׳ יהודה פעם אחת הייתי מהלך אחר ר״ע ואחר ר״א בן עזריה והגיע זמן קרית שמע כמדומה אני שנתיאשו מלקרות מפני שהן עסוקין בצורכי ציבור קריתי ושניתי ואח״כ התחילו הן (תוספתא ברכ׳ א ד). מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור גדרה ונפרצה אומרים לו גדור נתייאש הימנה הרי זה קידש (שם כלא׳ ג ג). כל שהוא בטובה אל יתיאש מן הרעה וכל שהוא ברעה אל יתיאש מן הטובה (סעו״ר כח). מי שגררתו חיה מאימתי מונין לו משנתייאשו

[1]) בצורה זו התפלפל ריב״ג הרבה, כי היה קשה עליו הדבר להניח נפעל בשמוש תה״פ ויניח כי הוא מקור כמו ונחבה לא יוכל, ובפרוש המלה אמר כי היא משמשת במשמ׳ די, ורד״ק אמר כי בהמלה נואש יש הסתר ענין, ר״ל שהכונה בה נואש לבו, או שהמלה נואש היא שם; ואפשר שתהיה מלת נואש באלה המקומות שם היאוש. — [2]) בקצת ספרים ליאש, י פתוחה.

מלבקש (ירוש׳ מו״ק ג פב.). נחיל של דבורים אם נתייאשו בעלין הרי אילו שלו (שם ב״ק י ז:). פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן עלה לביתו ופניו חולניות (שם הור׳ ג מח.). שנתייאשו הבעלים בלוקח ולא נתייאשו בגנב (ב״ק סח.). גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינן יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו (שם:). שטף נהר קוריו עציו ואבניו ונתנן בתוך שדה חבירו הרי אלו שלו מפני שנתיאשו הבעלים (ב״מ כב.). המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אלו שלו מפני שהבעלים מתיאשין מהן (שם כד.). מלמד שהקב״ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם (מד״ר איכ׳, אני הגבר). שנתיאש (דוד) מן החיים (ואמר אל האלהים) תהי נא ידך בי (שם, רות א). יש בדבר ספק אם למפרע היא בעלת מום קבוע מעת שבאו לה המומים או מעת שנתייאשו מרפואתה לפיכך הפודה אותה קודם שנתיאשו מרפואתה ונהנה באותו הפדיון אחר שנתייאשו מרפואתה הרי זה ספק מועל (רמב״ם איסורי מזבח ב טז).—וקצת במשמ׳ לא חפץ בשום אופן: אם מיחה ואמר אל תשביחו חלקי אלא נחלוק מיד ואשביח אני שני חלקים שלי ואטול כל שבחן והן נתייאשו מלחלוק והשביחו הנכסים (רשב״י ב״ב קכו.).

—קל, יאַשׁ[1]), פ״ע,—כמו נואש, נתיאש: מה תשאלו על איש אשר דודיו נדו כנום עיניו ועפעפיו, ארך מאד לילו עדי יָאַשׁ לראות מאור שחרו ועפעפיו (רמב״ע, תרשיש ז).—ומקו׳: נבעים בגות ימים בזכרו עד יָאֵשׁ לעד באפר בוז להכפישנו, כאשר בזכרו נשכחה עמל אשר לא נשכחה בשתות לתירושנו (רמב״ע, לכבוד אלעזר בן נחמן).

יָאַת[2]),—עי׳ יָאָה.

יבב, ממנו יָבַב, *יְבָבָה.

יָבַב[3]),—קל לא נמצא.

---

[1]) כך בערבית, בקל.

[2]) סברו הקדמונים, ר״י חיוג, ריב״ג ורד״ק, כי היה בעבר׳ שרש זה וממנו יָאָתָה (ירמ׳ י ז) וגם יֵאֹת. אך רוב החדשים החליטו יאתה מן יָאָה, עי״ש.

[3]) כך בארמ׳ וסורית. בערב׳ אבב a), ועק.

a) أبّ

—פע׳, יִבֵּב, עת׳ יְיַבֵּב, תְּיַבֵּב, — הוציא קולות מקטעים זה אחרי זה כעין בכי מקטע, schluchzen; sanglot; to sob: בעד החלון נשקפה וַתְּיַבֵּב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט׳ ה כח).—ובתו״מ: שמע קול המקוננת מיבבתו בין המתים אין עדות גדולה מזו (ירוש׳ יבמ׳ טו יה ד).— וגם לשמחה: לאלהים שבחה ובשירה מיבבת, לאל אשר לא שמח לה אויבת, הללי יה המגביהי לשבת, מושיבי עקרת הבית (ר״י הלוי, אבאר קלת).—ובמשמ׳ פ״י, יִבֵּב אותו, עשה שייבב: וצריכה המינקת לעשות לילד תמיד דברים המשמחים אותו ותסיר ממנו הדברים המיבבים אותו ותאמר לו נגונים לשמחו (דרך ישרה, בע׳ הסגול׳).

—נתפ׳, נִתְיַבֵּב, — התחיל לְיַבֵּב: כשנתייבבה (אם סיסרא) כחבלי יולדה באו לה כאשה יושבת על משבר (אבן ירחי, המנהיג, הלכ׳ ר״ה כח).

***יְבָבָה,** ש״נ, מ״ר יְבָבוֹת,—קול תקיעה וכדומה מקטע פתאם וחוזר זה אחרי זה, Schluchzen; sanglot; sobbing: שיעור תקיעות כשלש תרועות שיעור תרועה כשלש יבבות[1]) (ר״ה ד ט). וכך היה הדבר מימים קדמונים מנהג בכל ישראל מהן עושין תרועה יבבות קלות ומהן עושין תרועה יבבות כבדות שהן שברים ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן (ר״נ על הרי״ף, ר״ה יג:).—ובענין בכיה: מכה יבבת הבכיה אין שייך שתוציא ראשה מהאשנב (פענח רזא, תולדות).—ובענין השירה והזמרה: כי השיר הנגוניי כשיהיה מקובל ונעים למקבלים צריך שיהיה בו העתקה ישרה ממעלה לחברתה הסמוכה לה בערך הנגוני בלי שידלג המנגן ממעלה למעלה זרה שאיננה מרוצפת עם הראשונה וגם שלא יהיה שם פגם וחריץ בשליבת היבבות האחדיות זו עם זו הן בערך

---

[1]) כבר פקפקו בגמ׳ (שם לג:). בענין יבבה זו ואמרו: מר סבר גנוחי גנח ומר סבר ילולי יליל. ע״כ. ופרש״י: גנוחי גנח כאדם הגונח מלבו כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן, ילולי יליל כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה. ע״כ. והוסיף ע״ז אבודרהם (סדר תפל׳ ר״ה) ואמר: ולשון יבבא מלשון ותיבב אם סיסרא ולא ידענו אם יבבא ענין יללה שאין בה הפסק כדרך שמילל אדם מתוך צערו ואומר אוי אוי אוי ג׳ פעמים במהירות בלא הפסק וכו׳ או שמא יבבא הוא לשון אנחה כדרך שיאנח אדם פעם אחר פעם מתוך צערו ואומר אוי אוי בהפסק.

העליה והן בירידה (ירוש׳ בלמה א כ א).

יְבוּל, ש"ז,—מה שהאדמה נותנת פרי, תבואת האדמה, Ertrag ; production : ויתנו עליהם (מדין ועמלק) וישחיתו את יבול הארץ (שופט׳ ו ד). כי תאנה לא תפרח ואין יבול בגפנים (חבק׳ ג יז). ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקר׳ כו ד). ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה (דבר׳ יא יז). ותאכל (האש) ארץ ויבלה (שם לב כב). ונתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה (יחזק׳ לד כז). כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם (זכר׳ ח יב). על כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה (חגי א י). גם יי׳ יתן הטוב וארצנו תתן יבולה (תהל׳ פה יג). ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה (שם עח מו). — יבול הבית : יגל יבול ביתו (איוב כ כח).—ובמליצה : פרצו אוילים גדריה (של חכמת הלשון) והורידו לארץ שעריה וכו׳ והסיגו גבוליה, והשחיתו י ב ו ל י ה, ושוגים שנו טעמה, ושועלים חבלו כרמה (הקד׳ ר"י א"ת להרקמה).

יבולת,—עי׳ *יַבֶּלֶת.

***יִבּוּם**, ש"ז, מ"ר יִבּוּמִים, — שה"פ מן יִבֵּם : חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן ה י ב ו ם עד סוף העולם (יבמ׳ א א). מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ל י ב ו ם (שם ב ה). או שנולד להם אח ואחר כך כנסה ומת שתיהן פטורות מן החליצה ומן ה י ב ו ם (תוספתא שם כ א). לא הספיקה ליתן עד שמת רשב"ג אומר תינתן לאביו ולאחיו והיא פטורה מן החליצה ומן ה י י ב ו ם (ירוש׳ גיט׳ ע מט). מצות י י ב ו ם קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונין לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות י י ב ו ם (יבמ׳ לט:).—ומ"ר : ויבמה אמר רחמנא ועדיין י ב ו מ י ן הראשונים עליה (כתוב׳ פב.).

יְבוּסִי, שת"ז, מ"ר יְבוּסִים,—במקרא שם העם הקדמוני יושב ירושלם : ואת ה י ב ו ס י יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב ה י ב ו ס י את בני יהודה בירושלם (יהוש׳ טו סג). וילך המלך ואנשיו ירושלם אל ה י ב ס י יושב הארץ ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים (ש"ב ה ו). ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה י ב ו ס י ויגע בצנור ואת הפסחים ואת העורים שנאו נפש דוד (שם ח).— ונהגו קצת המדברים עברית בארץ ישראל לקרא בשם יבוסי מין שרץ לילי דומה קצת לחפושית ודר עפי"ר בבתי תבשיל בסדקים ובחורים וכדומה, Schabe ; blatte ; black beetle.

***יַבְחוּשׁ**[1], ש"ז, מ"ר יַבְחוּשִׁים,—בע"ח שרץ קטן, שחי בפרט במשקאות, ויש בהם גם אדומים : המפלת כמין קליפה כמין שערה כמין עפר כמין י ב ח ו ש י ם אדומים תטיל למים אם נמוכו טמאה (נדה ג ב). י ב ח ו ש י ן שביין ושבחומץ הרי אילו מותרין סיננן הרי אילו אסורין (תוספתא תרומ׳ ז יא). נטל את הראשונים ואחר כך נמצא על ידיו י ב ח ו ש שבריתו מן המים (שם ידים ב ג). כל השרץ השורץ על הארץ לרבות י ב ח ו ש י ן שסיננן (חול׳ סז.).

א.יבל[2], ממנו יָבָל, א.יָבַל.

יָבָל, ש"ז, מ"ר יבלים, סמי׳ יִבְלֵי,—יבל מים, כעין אמת מים, טבעית, Wasserstrom ; torrent ; stream : והיה על כל הר גבה ועל כל גבעה נשאה פלגים יבלי מים (ישע׳ ל כה). וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים (שם מד ד).—ואמר המשורר : ובתוך הגנה י ב ל י מים, ומקום נהרים יאורים רחבי ידים, ומימיהם נגרים במורד, כענק בדלת לח מפזר ומפרד (ר"י חריזי, תחכמ׳ מט).— ובהשאלה : שלום לאור מערב אשר ערב כפי שועת לבבות בעדו שסעו, י ב ל י סליחה יענו קברו ואל יבלה ותחתיו רחמים יוצעו (רמב"ע, קינה על מות אחיו, נטפי דמעות). ובראותי הספר ההוא נגלו כספר שמי גילי, ונזולו י ב ל י אבלי, יען כל עם ועם נזהרים בהגיונם, נשמרים מחטוא בלשונם (ר"י חריזי, הקד׳ תחכמ׳).

א.יָבַל,—קל לא נמצא.

—הפע׳, הוביל, יוביל, יובילו, יובלון, יובילני, אובילם, יובלנה,—הוליך, הנהיג, עשה שילך, führen ; conduire ; to lead : בבכי יבאו ובתחנונים אובילם אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (ירמ׳ לא ח). מי יובלני עיר מצור מי נחני עד אדום (תהל׳ ס יא). —

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) סוברים רוב החכמים כי משרש זה במשמ׳ העקרית של הולכה נסתעף גם השם יבל לפלג מים, ויש מדמים לו השרש הערבי ובל (a במשמ׳ זרם של גשמים

---

a) وبل

והרגלים הובילו: הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע׳ כג ז).—ובמשמ׳ הביא ביחס לדבר לא בע״ת: מהיכלך על ירושלם לך יובילו מלכים שי (תהל׳ סח ל). נדרו ושלמו ליוי׳ אלהיכם כל סביביו יבילו שי למורא (שם עו יב). מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון [1] מנחתי (צפנ׳ ג י).—ובהשאלה, הוביל במשמ׳ גרם, הוביל לידי כך, גרם שיקרה כך: והנה יוביל (שבר העקב) למקרים גדולים מקדחת וערבוב שכל (קאנון ד ה ג יח).—הפע׳, הובל, עת׳ אובל, יובל,—שהובילו אותו: ואני ככבש אלוף יובל לטבוח (ירמ׳ יא יט). כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה (ישע׳ נג ז). כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (איוב י יט). והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד (שם כא לב). כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (שם ל). לרקמות תובל למלך בתלות אחריה רעותיה מובאות לך תובלנה בשמחת וגיל תבואינה בהיכל מלך (תהל׳ מה יה-יו). כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה (ישע׳ נה יב). — ודברים לא בע״ח: גם אותו לאשור יובל מנחה למלך ירב (הוש׳ י ו). וברית עם אשור יכרתו ושמן למצרים יובל (שם יב ב). בעת ההיא יובל שי ליוי׳ צבאות (ישע׳ יח ז).

ב. יבל[2], ממנו יבלת, *יבל, *יבלת, *יבלתי.

***יבל,** פ״י, — חתך את היבלת מהגוף: מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ר״ה (שבי׳ ב ג).

***יבלית**[3], ש״נ,—עשב יגדל בפרט בארצות החמות, אצבעי העלים, Cynodon; dactylon: יבלית שטופלין בה את הפטסין (כליס ג ו). הקנונים הגדולים שטיפלן ביבלית[4]) ובאדמה (תוספתא כל׳ ב״ק ג ב).

יבלת, ש״נ, מ״ר יבלות,—צמח בשרי על הגוף, עורת או שבור או : Auswuchs ; excroissance חרוץ או יבלת או גרב או ילפת (ויקר׳ כב כב).—ובתו״מ: חותכין יבלת במקדש אבל לא במדינה (ערוב׳ י יג). הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתיכת יבלתו אין דוחין את השבת (פסח׳ ו א). היתה בה יבלת וחתכה ר׳ יהודה פוסל (פרה ב ב). לחותך יבלת חברו ועתיד לחתכה (ירוש׳ כתוב׳ ג כז ג). כהן שעלתה בו יבלת חבירו חותכה לו בשיניו (ערוב׳ קג:).—ומ״ר: אף היבלות והדלדולין אינן מיטמאין משום מחיה (נגע׳ ו ז).—ומיני יבלות בחכמ׳ הרפואה: פרק יז ביבלות המסמרות וכו׳ ויש מהם יבלות מין נקרא טרסכוס (קאנון ד ז ג יב).

***יבולת,** ש״נ, — כמו יבלת: הגע עצמך שנולדה לו יבולת הרי אינו ראוי לחותכה בשבת (ירוש׳ פסח׳ ו לג ג). יבולת ראויה ליחתך מאתמול (שם).—ובצמח: מעבירין את היבולת מפרקין בעלין (ירוש׳ שבי׳ ב לג ד). ולא יחתוך היבולת מן האילנות ולא יפרק העלין והבדים היבשים (רמב״ם שמיט׳ א ה).—וגם בבגד, על פני ארג: הלוקט יבולת שעל גבי בגדים בידו כגון אלו היבולות שבכלי צמר חייב משום מכה בפטיש (הוה, שבת י יח).

***יבלתי,** ת״ז,—מטבע היבלת: ופעמים רבות יקיא האדם חתיכת בשר והסבה בזה בשר נוסף יבלתיי או נאצורי יצמח באצטומכא (קאנון ג יג ה). ואלה הצמחים (של הטחורים) נחלקים לג׳ מינים אל יבלתיים ואל תותיים ואל ענביים היבלתיים הם דומים ליבלת וכו׳ ותותיים הם דומים לתות והם ארוכים מעט וכו׳ והענביים הם עגולים מעט (ספר הטחורים א, כ״י פריז).

יבם[1], ממנו יבם, יבם, יבמה, *יבום.

יבם, ש״ז, מ״ר יבמים,—אחי בעל האשה, Schwager (Bruder d. Ehemannes); beau frère (frère du mari) husbands brother: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה וכו׳ והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואם לא יחפץ האיש וכו׳ ואמרה (האלמנה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל (דבר׳ כה ה-ז). בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב יתירה על

---

[1]) ס״א יובילון מלא.

[2]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

[3]) אמר רה״ג: עשב ששמו יבלא בארמית ובטיית תיל ובלשון הקדש חצוב. ע״כ. וכבר הגיה עמנ׳ לו שצ״ל תייל, והוא אלת״יל a), וכך תרגמו המלוגים הסורים את השם הסורי יבלא באלת׳יל. ונמצא השם יבלא גם בתלמוד: וחילפי דימא ויבלא (גיט׳ סח:).—[4]) בב״ו אר״פ (צוק״מ) יבלות.

a) الثيل

[1]) רק בעבר׳, ולא נתברר מקורו.

ישראל ארבע שמחות ואבל אחד יבמה מלך ובעלה כהן גדול אחיה נשיא ובניה סגני כהונה (סעו"ר ז). —ובתו"מ וגם בסהמ"א בפרט אחי הבעל המת: שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יִבָמין (יבמ׳ ג ט). יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן (שם ט א). נתייבמו ומתו היבמין אסורות להנשא ר"א אומר הואיל והותרו ליבמין הותרו לכל אדם (שם יו ב). שתי יבמות ליבם אחד נתן גט לזו וחזר ונתן גט לזו (תוספתא שם ז ב). היבמה שחלץ לה יבמה בתוך שלשה חדשים וכו׳ שלשה הדשים שאמרו לאחר מיתת בעלה ולא מאחר חליצת יבמה וכו׳ לאחר שלשה חדשים אינה ניזונת לא משל בעלה ולא משל יבמה אם עמד יבמה בבית דין וברח ניזונת מנכסיו (שם ו ז). וכן שני יבמין ליבמה אחת (שם ז ב). ג׳ חדשים שאמרו משעת מיתת הבעל ולא משעת חליצת היבם (גמ׳ שם מב.). שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין (ב"ב קיט:). ומשום הכי הרגילו היבמין להרחיק הייבום ולידבק בחליצה (סו"ת בנימין זאב עח). — *שומרת יְבָם, אשה אלמנה שממתנת עד שיגדל הַיָּבָם שלה: שומרת יבם שנפלו לה נכסים (יבמ׳ ד ג). שומרת יבם שקידש אחיו את אחותה (שם ט). שומרת יבם לכהן וכן בת כהן ללוי לא תאכל לא בתרומה ולא במעשר (שם ט ד). ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה (סוט׳ ד א). מעשה ברופא אחד שהיה הולך למדינת הים והיתה לו שומרת יבם ולו אח קטן וכו׳ (תוספתא יבמ׳ ו ח). אמר רב שומרת יבם שמתה מותר באמה (גמ׳ שם יז:).

יִבֵּם, פ"י, —נשא את אשת אחיו המת לאשה לו: ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך (המת) וְיַבֵּם אתה והקם זרע לאחיך (בראש׳ לח ח). יבמה (של האשה שמת בעלה ולא הניח לה ילד) יבא עליה ולקחה לו לאשה וְיִבְּמָהּ (דבר׳ כה ה). ואמרה (האשה) מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יַבְּמִי[1]) (שם ז). —ובתו"מ: שני אחים ומת אחד מהם ונולד להם אח ואח"כ ייבם השני את אשת אחיו (יבמ׳ ב א). שנים שקדשו שתי אחיות וכו׳ אחיו של זה מייבם חלוצתו של זה ואחיו של זה מייבם חלוצתו של זה קדמו שנים וחלצו לא ייבמו השנים אלא אחד חולץ ואחד מייבם (שם ז). מצוה בַּגדול לִיַבֵּם לא רצה מהלכין על כל האחין לא רצו חוזרין אצל גדול ואומרים לו עליך מצוה או חלוץ או ייבם (שם ד ה). כהן גדול דן ודנין אותו וכו׳ ומייבמין את אשתו אבל הוא אינו מייבם מפני שהוא אסור באלמנה (סנה׳ ב א). אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו (מו"ק א ז). החרש והשוטה מייבמין ולא חולצין (תוספתא יבמ׳ ב ו). כל שאינו מְיַבְּמֵנִי אין מייבם צרתי (ירוש׳ שם י יא:). העיד ר"י בן בתירה על בן מגוסת שהיה בירושלם סרים אדם ויבמו את אשתו (בבלי שם עט:). —ובמליצה, ואמר המשורר: ירקה (תבל) בפניך ותוסיף יבמה אחר היות נעלך שולפת (ר"י הלוי, העוד לילדות).

—התפ׳, *הִתְיַבֵּם, נִתְיַבְּמָה, —נִשְּׂאָה לְיָבָם: וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתייבמת (יבמ׳ א ב). ב"ש מתירין הצרות לאחין וכו׳ נתייבמו ב"ש מכשירין וב"ה פוסלין (שם ד). עשה בה מאמר ומת שנייה הולצת ולא מתייבמת (שם ב א). ארבעה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ומת הנשואים את האחיות הרי אלו חולצות ולא מתייבמות (שם ג א). בואו ונתקן שיהא צרות חולצות ולא מתייבמות (תוספתא שם א ט). מצוה בגדול ליבם ולא בגדולה להתייבם אלא מייבם את איזו מהן שירצה (שם ד ג). האשה שאמרה גירשני בעלי וחלץ לי יבמי ונתיבמתי ליבמי ומת הרי זו אינה נאמנת (שם יד א). אילו שומרת יבם שנפלה לפני כמה יבמין שמא אינה מתייבמת תני ר׳ חייא אשת מת אחד מתייבמת ולא אשת שני מתים (ירוש׳ שם י יא:). כל הנשים לא תתייבמנה גזירה משום אילונית (בבלי שם כ:).

***יְבָמָה**, ש"נ, מ"ר יְבָמוֹת, כנ׳ יבמתו[1]), יבי, —אלמנה שאין לה ילד מבעלה והיא צריכה עפ"י דת

---

[1]) אמר ריב"ג (הרקמה שער ו): ויוסיפוה (את היוד) באחרית שמות הפועלים ואחרית המקורים בכמו מקימי מעפר דל וכו׳ אסרי לגפן לא אבה יבמי כלומר לא אבה יבם זאת היא דעתי בו כי כנוי הפעל הדבוק במקור לא יהיה כי אם נון ויוד כמו הלהרגני אתה אומר המה יקרבו אלי לשרתני ואין נכון לומר להרגי ולא לשרתי ואלו היה רוצה זה היה אומר יבמני. ע"כ. אבל כבר השיג ע"ז הראב"ע (במד׳ כג יג) ואמר: והנה שכח לתתי להלוך עמכם.

[1]) כך רד"ק שער דה"ש, משק׳ פְּעֻלָּת.

ישראל להתיבם או להחליץ: כלל אמרו ביבמה כל שהיא אסורה איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (יבמ׳ ב ג). היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם עד שיהיו לה שלשה חדשים (שם ד י). יבמה כל שלשה חדשים ניזונת משל בעלה (תוספתא שם ו ז). המאמר קונה קניין גמור ביבמה (ירוש׳ שם ג ד ד). שאין קידושין תופסין ביבמה (שם סוט׳ ב יח:). התרת יבמה לשוק (יבמ׳ נג.).—ובבל׳: החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה (יבמ׳ ד א). אני פלוני בן פלוני מקבל אני עלי פלונית יבמתי לזון ולפרנס כראוי (תוספתא שם ב א). הבא על יבמתו לשום נוי ולשום נכסים הרי זו בעילת זנות (שם ו ט). — ומ״ר: נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום בין יבם אחד לשתי יבמות בין שני יבמין ליבמה אחת (יבמ׳ ה ה). שתי יבמות זו אומרת מת בעלי וזו אומרת מת בעלי (שם טז ב). שתי יבמות ליבם אחד נתן גט לזו וחזר ונתן גט לזו (תוספתא שם ז ב). לא דומה איסור אחיות יבמות לאיסור אחיות שאינן יבמות (ירוש׳ שם ג ד ג).

יְבֶמֶת[1], ש״נ, כנ׳ יבמתו, יבמתך, — אשת אחיו: ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים (דבר׳ כה ז). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו (שם ט).— ואשת אחי הבעל: ותאמר (נעמי אל רות) הנה שבה יבמתך (ערפה) אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א יה). אהותה שהיא יבמתה או חולצת או מתיבמת כיצד בתו מאנוסתו נשואה לאחיו ולה אחות מאם ומאיש אחר נשואה לאחיו השני (תוספתא יבמ׳ ג ב).

***יַבְרוּחַ**[2], ש״ז, מ״ר יברוחים, — כמו דודי, דודאים: וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים ר״ח בר אבא אמר יברוחין ר׳ יצחק אמר שעורין (מד״ר ברא׳ עב).

***יַבְרוּחִי**, ת״, לנק׳ יברוחית, — של יברוח, מטבע היברוח: וגם הרפואה היברוחית ותריאק שאיננו ישן (קאנון ג יח ב ז).

יבש[1]), ממנו א. יבש, ב. יבש, יבש, יבשה, יבשת, *התיבשות, *יבשות, *יבשני.

א. **יָבֵשׁ**, ת״ז, לנק׳ יבשה, מ״ר יבשים, יבשות, — ההפך מן לח ורטב, מה שהוא טבול במים הוא רטב, לח, ומה שהוא מונח בשמש זמן מה יהיה יבש, העץ כשהוא נטוע באדמה ויונק ממנה הוא לח, וכשנעקר והיה זמן מה בשמש נהיה יבש, trocken; sec; dry: הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש (יחזק׳ כא ג). אכלו (באש) כקש יבש (נחום א י). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה). וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל (במד׳ ו ג). והיא (הבקעה) מלאה עצמות וכו׳ והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד (יחזק׳ לז א-ב).—ובתו״מ: המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם הארץ לח ויבש (דמאי ב ג). איזו היא מדה גסה ביבש שלשת קבין ובלח דינר (שם ה). אתרוג הגזול והיבש (סוכ׳ ג ה). נתנו שיעור ליבש ולא נתנו שיעור ללח נתנו דמים ללח ולא נתנו דמים ליבש (ירוש׳ שם ב כג.). שרשי השום והבצלים והקפלוטות בזמן שהן לחין והפיטמא שלהן בין לחה בין יבשה (עוקצ׳ א ב). נקר בתאינה ונעשית גרוגרת בתמרה ונעשית יבישה הרי אלו מותרין (תוספתא תרומ׳ ז יו). אין טומנין לא בגפת ולא בזבל וכו׳ בין לחים בין יבשים וכו׳ ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין (שבת ד א). בחזרת בעולשין וכו׳ ובמרור יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין (פסח׳ ב ו). היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות כל שאינו רוצה למוץ את גרעינתו ונפל על בגדיו (טבו״י ג ו).—ובהשאלה, נפש יבשה, שאין לה ממה

---

[1]) אמר ריב״ג: ושמוהו (את החירק) במקום הפתח במלת וגלגליו בסופה, והתגדלתי והתקדשתי, ואך את דמכם, יבמתו, שבה יבמתך (במקום יבמתך כמו עטרתך). ע״כ. וכך רד״ק שם בפרוש: בהמת יבמת ואם לא נמצאו חבורם אל הכנויים יוכית בהמתך בהמתם יבמתו יבמתך כי אם היו מחוברים מן בהמה יבמה היתה התו רפה. ע״כ. והחדשים הסכימו כי תחלת יבמתך הואיבמה, ונטתה כמו יבמת מפני פעולת אותיות השפתים במ (Kö. II, 171).

[2]) בארמ׳ יברוחא: וההן דקרא על יברוחא אסור (ירוש׳ ערוב׳ ל כו ג). ומ״ר: מאי דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי (בבלי שם לט:).

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ יבש [a] ממש כמו בעברית.

[a]) يبس

לינק הלח הנצרך לה: זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכו׳ ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו (במד׳ יא ה-ו).—ובמליצה, פלוני עץ יבש, שאינו מוליד ילדים: ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש (ישע׳ נו ג).

ב. **יָבֵשׁ,** פ״ע, יבשה, יבשה, יבשו, יבשו, יבוש, יבש, ביבש, איבש, תיבש, וייבש, ותיבש, יבשו, ויבשו, יבשת,—היה יבש, נפסקו וכלו המים: ונשתו מים מהים ונהר יחרב ויבש והאזניחו נהרות (ישע׳ יט ה-ו). גם בהמות שדה תערוג אליך כי יבשו אפיקי מים (יואל א כ). חרב אל מימיה ויבשו (ירמ׳ נ לח). בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ (בראש׳ ח יד). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ (מ״א יז ז). וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש (עמו׳ ד ז). בל שרש בארץ גזעם וגם נשף בהם ויבשו (ישע׳ מ כד). הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יה).—והצמח: כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע׳ יה ו). וכל מזרע יאור יבש נדף ואיננו (שם יט ז). ביבש קצירה תשברנה נשים (שם כז יא). עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש מרעת ישבי בה (ירמ׳ יב ד). כי מפני אלה אבלה הארץ יבשו נאות מדבר (שם כג י). הלוא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש כל טרפי צמחה תיבש וכו׳ בגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש (יחזק׳ יז ט-י). ואבלו נאות הרעים ויבש ראש הכרמל (עמו׳ א ב). וימן האלהים תולעת בעלות השחר למחרת ותך את הקיקיון וייבש (יונ׳ ד ז). ימי כצל נטוי ואני כעשב איבש (תהל׳ קב יב). יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש (שם קכט ו). עדנו באבו לא יקטף ולפני כל חציר ייבש (איוב ח יב).—ולחם: וכל לחם צידם יבש היה נקדים (יהוש׳ ט ה). — והעצמות: הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו (יחזק׳ לז יא). — ובהשאלה, הכח וכדומה: יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי (תהל׳ כב יו).—והלב: הוכה כעשב ויבש לבי כי שכחתי מאכל לחמי (שם קב ה).—והיד יבשה, שנפסק אצלה הכח לעשות שום תנועה: וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו (מ״א יג ד). חרב על זרועו ועל עין ימינו זרעו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה (זכר׳ יא יז). — ובתו״מ: ביצה שנולדה ביום טוב וכו׳ נעשית כמוקצה שי ב ש ולא ידע בו (ירוש׳ ביצה א ס.). פעם אחת י ב ש ה ארץ ישראל ולא ידעו מהיכן להביא עומר (שם שקל׳ ה מח ד). — *והאֹזן, הריאה וכדומה: נסדקה (האזן) אף על פי שלא חסרה ניקבה מלא כרשינ׳ או ש י ב ש ה (בכור׳ ו א). ריאה ש י ב ש ה מקצתה טרפה (חול׳ מו:)

—פע׳, יִבֵּשׁ,— עשה יבש: לא יסור מני חשך ינקתו תיבש שלהבת ויסור ברוח פיו (איוב יה ל). גוער בים ויבשהו[1]) וכל הנהרות החריב (נחו׳ א ד).—ואת העצם: לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש-גרם (משלי יז כב).—ובתו״מ: בראשונה היו אומרין אין כובשין ומי י ב ש י ן ואין מביאין יבשת וכובשת מחוצ״ל לארץ רבותינו התירו וכו׳ (תוספתא שבי׳ ד יו). תשרי מרחשון וכסלו מהלכת (החמה) בימים כדי לי י ב ש את הנהרות (פסח׳ נד:). עתיד צדיק אחד לעמוד ול י ב ש את העולם (מד״ר בראש׳ לג).—ואמר המליץ: ואלו בצדקו גער בים י ב ש הו, ואלו השלך באור כשדים לא שרפהו (ר״י חריזי, תתכמ׳ מו).

—הפע׳, הוֹבִישׁ,—כמו יבש, עשה יבש: כי שמענו את אשר הוביש יי׳ את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים (יהוש׳ ב י). אשר הוביש יי׳ אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם (שם ד כג). והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ׳ נא לו). ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש (ישע׳ מב יה). האמר לצולה חרבי ונהרתיך אוביש (שם מד כז). אתה בקעת מעין ונחל אתה הובשת נהרות איתן (תהל׳ עד יה).—ואת הצמח:

[1]) אמר ר״י חיוג: ויש מי שיחשוב שיוד יבש נפל מן ו י ב ש ה ו ולכן אבאר כי איננה נופלת לפי שבשאנחנו מביאים היוד המלמדת על הזכר שאיננו נמצא עמך יתקבצו שני יודין זאת היוד והיוד שהיא פא הפועל ויאמר ייבש כמו ישבר ונדע כי יוד ישבר בשתוסיף עליו הוו הפתוחה יהפוך ענין עתיד לשעבר ויאמר וישבר וידבר וכן בשתוסיף וו זאת על ייבש ותאמר וייבש בשני יודין הראשונה בשוא והשנית בפתח הראשונה כנגד יוד וישבר וידבר והשנית כנגד שין וישבר ודלת וידבר אז יכבד על הלשון על כן תבליע הראשונה בשנית ותדגיש לכך ותאמר ויבש ויבשהו כמו וישבר וישברהו נשארה יוד ויבשהו הדגושה עומדת במקום שין וישברהו והיא פא הפועל והיוד הראשונה שהיא במקום יוד וישברהו מובלעת בה ולכן נדגשה ועמדה במקום שתים וכבר נראה שפא הפועל בויבשהו קיימת ואינה נופלת. ע״כ. וכן רד״ק: וכן אמר במלת ויבשהו (שחסרה היוד) ויגה בני איש ויפתום שהם מבנין הפעיל (מכלול שדה״פ, חלף).

אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש (ישע׳ מב יה). **ותתש** (הגפן) בחמה לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש פריה (יחזק׳ יט יב). הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש (שם יז כד).—ואמר המשורר: אבכה פרידת זה עלי הוד זה, עד כי יקוד נודו בכי הוביש (רמב״ע, תרשיש ב כה).

—פמ׳, יבש, יובש, ייובש: יחממו קצתם (מהגשמים) קצת או יתקרר קצתם מקצת או יתלחלח או ייובש (מלחמ׳ ה׳ ו ג ב).

—נתפ׳, ״נתיבש,—כמו קל, נהיה יבש, מצוי בדבור ובספרות המאוחרת.

****יֹבֶשׁ,** ש״ז,—סגולת דבר יבש, יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקירור וההרטבה והיובש (כוזרי ה עז). החלק הראשון מן החומר קבל צורת האש ואין לזו הצורה שם מיוחד רק אשות כי החום והיובש אינם צורתו העצמית רק הם איכיות נמשכים אחר צורתו (ר״י א״ת, רוח חן ז). —וביחס לשעול: וידעתי כי הצמח היה במחיצתו (של הריאה) מחידוד הקדחת וקושי נשימתו ויובש שעולו בתחלתו (המנהג לרמ״ע פלקיירא).

יַבָּשָׁה, ש״נ,—חלק היבש מן הארץ, לא מכסה מים, ההפך מן ים, Festland; terre ferme; dry land: ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (בראש׳ א ט-י). ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה (שמות ד ט). עברי אנכי ואת יי׳ אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה (יונ׳ א ט). ויחתרו האנשים להשיב (את הספינה) אל היבשה ולא יכלו (שם יג). ויאמר יי׳ לדג (אשר בלע את יונה בתוך הים) ויקא את יונה אל היבשה (שם ב יא). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (תהל׳ סו ו).—ובמשמ׳ יותר מצמצמה, מקום יבש: הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (שמות יד טז). ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שם כט). ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (יהוש׳ ד כב).—ובתו״מ: קל וחומר מה אם בשעה ששניהן ביבשה את אמר אסור בשעה שאחד ביבשה ואחד בים לא כל שכן (ירוש׳ כלא׳ ח לא ג). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו׳ אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם (ברכ׳ סא:). אף הוא עומד עלי לטובעי במים אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה (גיט׳ נו:).

****יַבְשׁוּת,** ש״נ,—כמו יֹבֶשׁ, הסגולה להיות יבש: ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות (ראב״ע שמות ג א). וטבע מוחו במעט רטיבות נוטה לקצה היבשות זה האדם ממהר לשמוע וקשה לאבד (ספ׳ מוסר לר״י בן עקנין ב טז). אין היבשות תלוי בשנים עשר חדש (תוספ׳ סוכ׳ לט:). ומהתנגבותם (של הצמחים) וכחישותם ויבשותם ומיעוט נעימותם בארץ (בער המים ג א).—ובהשאלה יבשות היד, שנפסק כחה להניע וכדומה: אם קריעת המזבח ושפיכת הדשן ואם יבשות ידו ואם רפואתו בתפלת איש האלקים (ר״י אברבנאל, מ״א יג לג).

***יַבְשָׁנִי,** ת״ז,—שיש בו יֹבֶשׁ, קרקע יבש: טובעני ולא יובשני (תעני׳ י.), מוטב קרקע רטובה מאד שטובעים בה, מקרקע יבשה. נהפוך הוא טבעני ולא יבשני (ר׳ קלוני׳, אבן בחן סט.).

יַבֶּשֶׁת, ש״נ, בהפס׳ יבשת,—א) כמו יבשה: והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת (שמות ד ט). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (תהל׳ צה ה).—ואמר המשורר: אלו כפי אידי דמעי יזולו לא דרכה רגל אנוש יבשת, אמנם דעו כי לא למי מבול לבד כי גם לדמעי נראתה הקשת (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). —ב) *דברים יבשים, ירקות יבשים: בראשונה היו אומרין אין כובשין ומייבשין ואין מביאין [1] יבשת וכובשת מחוצה לארץ לארץ רבותינו התירו שיהו מביאין יבשת [1] וכובשת מחו״ל (תוספתא שבי׳ ד יז).

יגא,—עי׳ יגה.

יגב [2], ממנו יֹגֵב, יָגֵב.

יֹגֵב, ש״ז, מ״ר יֹגְבִים,—אכר, עֹבד אדמה: ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליֹגבים [3] (ירמ׳ נב יז).

יָגֵב, ש״ז, מ״ר יגבים,— אדמה לזריעה, שדה, Acker, field; champ: ומן העם הדלים אשר אין להם

---

[1]) כך בכ״י אר״פ, ובנוסח׳: אין כובשין ואין מייבשין יבשת וכו׳ רבותינו התירו שיהו מביאין ירקות מחו״ל לארץ.

[2]) לא נתברר מקורו.

[3]) כך גם במ״ב כה יב לפי המערבאי, וכך ברוב הספרים, אך למדנחאי לגבים כתיב וליגבים קרי.

מאומה השאיר נבוזראדן רב טבחים בארץ יהודה ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא (ירמ׳ לט י).

***יגד**[1]), ממנו *יגד.

***יגד**[2]), —קל לא נמצא.

—הפע׳, *היגיד, מיגיד, מיגדת, — היגיד את זמנו במקום פלוני, שהה שם, verbringen (die Zeit) : passer (le temps) ; to pass (the times) אלמנה שאמרה הרי אני מ י ג ד ת [3]) אלמנותי בבית בעלי שומעין לה (ירוש׳ כתוב׳ ה כט ד).

יגה, ממנו יגה, יגון, תוגה, *יגוני.

יגה, —קל לא נמצא.

—נפע׳, נוגה, לנק׳ נוגה, מ״ר נוגים, נוגות, —מי שיש לו תוגה: כל שעריה (של ציון) שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר לה (איכ׳ א ד). נוגי [4]) ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה (צפנ׳ ג יח).

—הפע׳, הוגה, — גרם לו תוגה: הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי אשר עולל לי אשר הוגה יי׳ ביום חרון אפו (איכ׳ א יב). כי לא יזנח לעולם אדני כי אם הוגה ורחם כרב חסדו (שם ג לב-לג). ושמתיה ביד מוגיך [5]) אשר אמרו לנפשך שחי ונעברה (ישע׳ נא כג).

—פע׳, יגה, —כמו הוגה: כי לא ענה מלבו ויגה [6]) בני איש (איכ׳ ג לג).

---

[1]) עי׳ הערה להפעל. — [2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בארמ׳: את תהא יתבא בביתי ומתזנא מנכסי כל ימי מ י ג ד אלמנותיך בביתי (כתוב׳ ד יב), כך ג בסוף במשנה שבמשניות, וכן במשנה שבתלמוד ירוש׳, וכן בגמ׳ ירוש׳ במאמר המובא בפנים. ובהיות שכאן כל המאמר הוא בעברית, א״כ גם הפעל הזה הוא בעברית, ובעבר׳ הצורה הדומה לו היא מ י נ ק ת, וא״כ שרשו הוא יגד ולא נגד כמו שסברו רוב המפרשים. ואעפ״י ששתי הגזרות האלה קרובות זל״ז, ובאות זו במקום זו, אעפי״כ עדיף ליחסו להגזרה העקרית. ופרושו ומשמ׳ מתבררים לפי הענין. רש״י פרש: כל ימי מ ש ך אלמנותיך, ונראה א״כ שפרשו מלשון נגד במשמ׳ משיכה. וכן בעל פני משה: הרי אני מ י ג ד ת רוצה אני כל ימי להיות במשך אלמנותי בבית בעלי ולא אנשא. ע״כ. וכן בעל קרבן העדה: מיגדת מושכת כלומר הרי אני מושכת ימי אלמנותי בבית בעלי ואיני רוצה להנשא לאחר. ע״כ. ויש מי שגזרו פעל זה מן אגד, ופרשו מיגדת קושרת. אך כל זה אינו טבעי, ולכן נראה שהוא פעל מיוחד יגד במשמ׳ זו.

[4]) יש סוברים כי הנוסחה משובשה. — [5]) י״ס מוגיך. — [6]) בקצת ספרים ויגא, א במקום ה.

יגה, הוגה, מוגה, —עי׳ נגה.

יגון, ש״ז, סמי׳ יגון, ביגון, מיגון מיגונם, מ״ר *יגונים, *יגונות, —רגש של צער וכאב רוחני, נפשי, שעושה את האדם לא עלול לשמח ולעלז, Kummer; tristesse; sorrow: ויאמר (יעקב לבניו שבקשו ממנו שיתן להם את בנימין ללכת אתם למצרים) לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (ברא׳ מב לח). מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי (ירמ׳ ח יח). למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון ויכלו בבשת ימי (שם כ יח). אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (שם מה ג). ופדויי יי׳ ישבון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה (ישע׳ לה י). שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושממה (יחזק׳ כג לג). עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם (תהל׳ יג ג). כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (שם לא יא). כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת׳ ט כב). והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמ׳ לא יב). — ואמר המשורר: בשורש עץ יהי אורך אמירו ובתבונת אנוש יושר אמריו, וכמזימת לב אנוש כן י ג ו נ ו בשור טרם יבואהו מגוריו (רשב״ג, בבחר הפנינים). — ואמר החכם: אין דבר מזיק לבעליו כמו אורך ה י ג ו ן (מוסרי הפלסופ׳ ב יז). ה י ג ו ן בצרעת פורחת, והיין רפואה לו ומרקחת (ר״י חריזי, תחכמ׳ כז). —ובמליצה, *נחש היגון, הכאב הנפשי המפריש כמו נחש: הלא בכוס ישכח אדם עצבונו, ויסיר יגונו ואונו, וכל מי נשכהו נחש ה י ג ו ן יביט לכוסו ודי, והיה כל הנשוך וראה אותו וחי (ר״י חריזי, תחכמ׳ ה). —ומ״ר יגונות: שבעונותינו ובעון דורנו גברו ה י ג ו נ ו ת ועצמו התלאות ורבו האנחות (ספ׳ העטר׳ לר״י ברצלוני, בסוף). ואדאג מ י ג ו נ ו ת! ואשום ואשאף כי שאפני שאפה, וימים אחרי ימים ירוצון ולילות אחרי לילות חלופה (רשב״ג, זרועי). מדות שיביאוהו למאוס בעולם ולהניח ישובו מפני התהפכות עניניו בו והתמדת הפגעים וה י ג ו נ ו ת עליו ולנטות אל עולם השכל העליון (תו״ה, עבוד׳ ה׳ ג). בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי ה י ג ו נ ו ת נדחפו, וצבאות השמחות גברו, ופזורי הגילות נחברו (מכת׳ ר״י בן תבת׳ הירוב׳ לר״ד נכד הרמב״ם). היין

צרי הגוף ומבטל היגונות ומשמח הלב ומסעדו ומטיב מראה הפנים (מ׳ אלדבי, ב״א ה).—ומ״ר יגונים: זרועי על בנות ימים חשופה וחרב הזמן עליו שלופה, ונשטפתי בשבולת יגונים והייתי בשבולת שדופה (רשב״ג, זרועי). ידידי אהלו תקע בלבי ומורשי לבבי הם יתריו, ונשבע כל אשר יסע ויאבה נסוע הכאב לתמוך אשוריו, ושם תבל בידי כוס יגונים ועלי הפקדה למצות שמריו (הוא, כשורש עץ). עטה הוד ולבש גאונים, והנחם והרף מיגונים (הוא, עטה הוד). יודעי מליצה חכמים נבונים, הבו עצה במלים נכונים, כדת מה לעשות ברעית אמונים, נותרה בגלות לארך שנים, תחיל תזעק מרוב יגונים (ר״י הלוי, אהבה, ידידות נעורים). ישתדל להכניס הדאגות בלבך ולהתמיד עליך היגונים כדי שתתחרט על מה שקדם לך מן המעשה הטוב (חו״ה, היחוד ה). אשבור עול הזמן מעליך, ואצוה ליגונים כל קרוב אליך (ר״י חריזי, תחכמ׳ כג). וזה אומר לולי בת הגפנים, כסה על הלב עשן היגונים, ופנו אלינו הששונים, ערף ולא פנים (שם כז). הקנינים מקורות היגונים (אגר׳ עלי היבמעאלי). בנודי מלפניך צביה לבבי נד וסבוני יגונים, בחברתך שנותי הם כרגע ובנדודך רגעי הם כשנים (פניני המליצות, גנזי פט״כ ד). הייתי בדמי היגונים מתבוסס, עתים חלים עתים גוסס, ולא היה גם להתנוסס (עמנ׳, מחבר׳ א). תמיה אני אם בעל אשה בזאת ירעב ויצמא, ואם יטרידוהו היגונים ואם יוסיף עצב עמה (שם). תבל יגוניה בלי קצב באשר מצוקיה בלי תכלה (ר״י חריזי, תחכ׳ לג).

***יגוני**, ת״ז, נקב׳ יגונית, — מטבע היגון: העילוף היגוני (בן סוטיב, קול כוכים כג.). קדחת יום יגונית הנה תקרה מתנועת הרוח לפנים והעצרו בו להפלגת הדאגה והיגון (קאנון ד א יא).

יגי, פ״י,—כמו יגה, קל לא נמצא.

—הפע׳, הוגי, עת׳ תוגיג, ובהוספ׳ ן תוגיון: עד אנה תוגיון נפשי ותדכאונני במלים (איוב יט ב).

א.יגיע, ב״ז, סמי׳ יגיע, כנוי יגיעו, יגיעה, יגיעך, מ״ר יגיעים, יגיעי,—בס״פ מן יגע: את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים (בראש׳ לא מב).—והנעשה ביגיע כפים: כה אמר יי׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו (ישע׳ מה יד). ואקרא חרב על הארץ ועל ההרים וכו׳ ועל כל יגיע כפים (חגי א יא). יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך (תהל׳ קכח ב). הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך (איוב י ג). ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם (ירמ׳ כ ה). פרי אדמתך וכל יגיעך יאכל עם אשר לא ידעת (דבר׳ כח לג). התבטח בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך התאמין בו כי ישוב זרעך וגרנך יאסף (איוב לט יא-יב). ועשו אותך בשנאה ולקחו כל יגיעך ועזבוך עירם ועריה (יחזק׳ כג כט). ינקש נושה לכל אשר לו ויבזו זרים יגיעו (תהל׳ קט יא). ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור ורק (נחמ׳ ה יג). למה תשקלו כסף בלוא לחם ויגיעכם בלוא לשבעה (ישע׳ נה ב). ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה (תהל׳ עח מו). — ומ״ר: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא (הושע יב ט).—וגם לילדים: והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו את צאנם ואת בקרם את בניהם ואת בנותיהם (ירמ׳ ג כד).—ובתו״מ: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ׳ ח.). אם עבד כשר הוא (שמת) אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו (שם יז:). מטופל ואין לו ויש לו יגיע בשדה וביתו ריקם (תענ׳ טז.). אמר לו (יעקב לעשו) כמה יגיע יגעתי עד שתבא לידי אבל אתה מאליה היא באה אצלך (מד״ר בראש׳ עח). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע גלוי וידוע לפניך יגיע[י] וצערי שנצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך (שם דבר׳ יא).

ב.יגיע, ת״ז, מ״ר יגיעים, סמי׳ יגיעי, — כמו יגע, מי שהוא עיף: שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג יז).

***יגיעה**, ש״נ, סמי׳ יגיעת, מ״ר יגיעות,—בס״פ מן יגע: וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר לא ייעף ולא ייגע (מכי׳ יתרו, בחדש ז). יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). ראה כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא חלוק ללבוש גזז וליבן וכו׳ כבס ותפר (ירוש׳ ברכ׳ ט יג ג). להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (שם סנה׳ י כח.). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר

גדש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל (ברכ׳ נח.). אמר הקב"ה יקרה היא בעיני בני אדם ורואים כאלו יגיעה היא לפני ואינה יגיעה (מד"ר שמות יג). בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצער עד שבישלה (שם ויקר׳ כח). אמר (משה) לפניו רבש"ע אחר כל היגיעה הזו אתה אומר לי הן קרבו ימיך (שם דבר׳ יא).—וברפואה, יְגִיעָה נגעיית, מתוחיית וכו׳: מיני היגיעה ג׳ וכו׳ הם הנגעיית והמתוחיית והמורסיית והנוסף בהם היא היגיעה הנקראת הלכלוכיית והיבשיית והכחושיית והנגעיית היא יגיעה יוחש ממנה בחיצוני העור דומה לכאב הנגעים וכו׳ ואמנם היגיעה המורסיית היא שיהיה הגוף יותר חם מן המנהג ודומה לנפות וכו׳ היגיעה הכחושיית הנה היא ענין ירגיש בו האדם מגופו כאלו כבר הפליג בו הנגוב והיובש (קאנון א ג ב יב). ליחה ממתחת תקרא מה שיתחדש ממנה היגיעה המתחתיית (שם א ב ב ב).

***יְגִיעִי**, ת"ז, לנק׳ יְגִיעִית, — של יגיעה, מטבע היגיעה: וסבת הכאב היגיעי הוא אם עמל ונקרא הכאב ההוא יגיעה עמלית ואם ליחה ממתחת (קאנון אב ב ב). כי דרך החקירה היא דרך יגיעית ויפול בה (דרך אמונה לר"א ביבאגו מט.).

***יָגַן**[1], פ"ע,—היה בְּיָגוֹן: יה כהכרין נעשה אדם יגנו פניהם (ר"א קליר, אגמי קריס, תפאר׳ שיבה).

יגע[2]), ממנו א.יָגֵעַ, ב.יָגִיעַ, יָגָע, א.יָגֵעַ, ב.יָגֵעַ, יְגָעָה, *יְגִיעָה, **יְגִיעִי.

יָגָע, ש"ז,—כמו יְגִיעַ, מה שעשה אדם בעבודתו: משיב יָגָע ולא יבלע (איוב כ יח). — ובתו"מ: בלא עמל ובלא יגע ברא הקב"ה את עולמו (מד"ר בראש׳ יב). מאליהן הן (הקוצים) יוצאים ומתמרים ועולים החטים הללו כמה צער וכמה יגע עד שלא יעלו (שם מה). לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע אחר (רמב"ם דעות ד ב).

א.יָגֵעַ, ת"ז, מ"ר יְגֵעִים,—עָיֵף, אין לו די כח לעבד, müde; fatigué; exhausted: ואבוא עליו והוא יָגֵעַ ורפה ידים והחרדתי אתו (ש"ב יז ב). אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף וְיָגֵעַ ולא ירא אלהים (דבר׳ כה יח).—ובתו"מ: שכל העופות בשעה שהם יגעים הנוחין על גבי סלע או ע"ג אילן אבל היונה הזו בשעה שהיא פורחת ויגיעה קופצת בא׳ מאגפיה ופורחת בא׳ מאגפיה (מד"ר בראש׳ לט).

ב.יָגַע, פ"ע, יָגַעְתָּ, יָגָעַת, עת׳ אִיגַע, יִיגַע, יִיגְעוּ, יִגְעוּ, יִיגָעוּ, יְגָעוּ,—א) עבד עבודה במאמצי כח, עד שלא יהיה לו כח יותר לעבד, sich bemühen; se donner de fatigue; labor with effort or toil: ואתן לכם ארץ אשר לא יָגַעְתָּ בה וערים אשר לא בניתם (יהוש׳ כד יג). עמדי נא בחבריך וברב כשפיך באשר יָגַעַתְּ מנעוריך אולי תוכלי הועיל (ישע׳ מז יב). ואני אמרתי לריק יָגַעְתִּי לתהו והבל כחי כליתי (שם מט ד). נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יָגַעַתְּ בו (שם סב ח). אנכי ארשע למה זה הבל אִיגָע אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבר כפי אז בשחת תטבלני ותעבוני שלמותי (איוב ט כט-לא). אל תִּיגַע להעשיר (משלי כג ד). לא יִגְעוּ[1]) לריק ולא ילדו לבהלה (ישע׳ סה כג). וְיִגְעוּ[2]) עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח).—ובתו"מ: למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד והיה משתכ׳ במלאכתו יותר מדאי מה עשה המלך נטלו והיה מטייל עמו ארוכות וקצרות לעיתותי ערב באו אותם פועלים ליטול שכרן ונתן לו שכרו עמהן משלם והיו הפועלים מתרעמין ואומרים אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם אמר להן המלך יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ג). זה הוא הלשון שהיה יגיע בתורה כל ימיו זו תורה וזו שכרה (שם חגי׳ ב עז:). רב הונא אמר לא שנו אלא בפושרין הא בצונין מותר ר"י בשם ר׳ ינאי אפילו בצונן אסור אמר לו ר׳ יוחנן והלא לא שנו אלא בפושרין אלא על חנם יגענו (שם שבת ב יז ג).ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יגעים בו כי היא חייכם אימתי היא חייכם

[1]) פעל נגזר מן השם יגון כאלו היתה הנון הסופית מהשרש.

[2]) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. בערב׳ קצת דומה לזה וג׳ע a) במשמ׳ כאב וצער ומחלה.

a) وجع

[1]) במקום ייגעו. — [2]) במקום וייגעו.

בשעה שאתם יגעין בו (בס בכיע׳ א לג:). אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן (מגי׳ ו:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין וכו׳ ובא לפני ר׳ חייא אמר יגעת ופתחת יגע וסתום (ב״ב נט:). כל שיגעת לריק יגעת (נזיר סה.). למלך שקנה לו שני עבדים שניהם באוני אחת ובטימי אחת על אחד גזר שיהא ניזון מטמיון ועל אחד גזר שיהא יגע ואוכל ישב לו אותו (העבד) תוהא ובוהא אמר שנינו באוני אחת ובטימי אחת זה ניזון מטמיון ואני אם איני יגע איני אוכל (מד״ר ברא׳ ב). למה כתוב בו כבוד על שייגע בתורה (בס במות לח). אין הקב״ה מקפח שכר בריה בכל מקום שאדם יגע ונותן נפשו על הדבר אין הקב״ה מקפח שכרו (בס במד׳ יב). באותה שעה אמר אברהם איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם שאם חס ושלום לא הייתי שומע לך אבדתני כל אשר יגעתי מימי (בס יז). יגע רבי בון בר חייא לעשרים ושמנה שנה בתורה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה (בס בה״ב, דודי ירד). אם הלשון שיגע בתורה כל ימיו כך לשון שאינו יודע ואינו יגע בתורה על אחת כמה וכמה (בס רות, ליני הלילה). וסבותי אני ליאש את לבי, מליגע וחזרתי ואמרתי כשם שיגעו אחרים לי כך אני יגע לאחרים (בס קהל׳, וסבותי). כיון שהייתי יגע בה ודורש וחוקר בה אמרתי אחכמה (בס, כל זה). ברית כרותה שכל היגע בתורתו בבית המדרש לא במהרה הוא משכח וכל היגע בתלמודו בצנעה מחכים (רמב״ם ת״ת ג יב).—ב) נעשה יָגֵעַ, לא היה לו יותר כח לעבד, ermüdet s.; être fatigué; be wearied: הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו ותדבק ידו אל החרב (ש״ב כג י). אוי נא לי כי יסף יי׳ יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (ירמ׳ מה ג). יגעתי בקראי נחר גרוני (תהל׳ סט ד). על צוארנו נרדפנו יגענו לא הונח לנו (איכ׳ ה ה). אלהי עולם יי׳ בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו (ישע׳ מ כח). וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (בס לא). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו (בס ל).—וכמו פ״י, *יגעתיך, דבור של דרך ארץ מהתלמיד לרבו אחרי גמר הלמוד: בנוהג שבעולם התלמיד יושב לפני רבו ומשהוא גומר התלמיד אומר לרב יגעתיך[1]

(מד״ר שמות מא).

—פע׳, יִגַּע, תִּיַגַּע, פ״י,—עשה שהוא יהיה יָגֵעַ ורפה כח: ויאמרו אליו (המרגלים אל יהושע) אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי אל תיגע שמה את כל העם (יהוש׳ ז ג). עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר (קהל׳ י יה).—ובתו״מ: היה מביא את מנחתה בתוך כפיפה מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה (סוט׳ ב א). והלא המים תחת רגלי ישראל היו והארץ צפה על המים וכו׳ הא מה תלמוד לומר ולא מצאו מים כדי ליגען (מכי׳ כבלת, ויסע מבה ד א). בכל יום היתה (המתתה) כבידה והיום קלה שלא לייגעו בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה שלא לייגעו (ירוש׳ יומ׳ ד מא ג). מתוך שאת מייגעו אף הוא אינו אופה אלא צורכו (בס בינ׳ ב סא ג). מפני מה אין כל החלומות מיגעין את האדם וזו (ראיית האשה בחלום) מיגעת את האדם (מד״ר ברא׳ יח). לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו אמר לו פדגוגו אל תייגע עצמך תן לי ואני אחתור (בס במות לז). דברי הבטלה מיגעין את האדם (בס קהל׳, כל הדברים).

—הפע׳, הוֹגִיעַ, הוֹגַעְתִּי, הוֹגַעְנוּ,—כמו יִגַּע, עשה שיהיה יָגֵעַ: הוגעתם יי׳ בדבריכם ואמרתם במה הוגענו באמרכם כל עשה רע טוב בעיני יי׳ (מלאכי ב יז). לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה וכו׳ אך העבדתני בחטאותיך הוגעתני בעונתיך (ישע׳ מג כג-כד). — ובתלמוד הַגִּיעַ במקום הוגיע, ובפרט בצווי הַגַּע, הַגַּע עצמך, התאמץ להבין: הגע עצמך שחל יום הראשון להיות בשבת לשוחטן מערב הרגל אין את יכול וכו׳ (ירוש׳ סוכ׳ ד נד ג). תרומה אינו זכאי בהרמתה הגע עצמך שיש עליה תניי (בס בינ׳ א ס ד). הגע עצמך שחל יום טוב האחרון להיות בשבת מעתה צא מהם שני ימים הרי ששה (בס חגי׳ א עו ג). הגע עצמך שהיתה עקרה ואין סופה לילד הגע עצמך שהיתה זקנה (בס יבמ׳ ו ז ג). הגע עצמך שהכניסתן קטנים וגדלו (בס ז ח.). הגע עצמך בשהניח לפניהן קרקע לא הכל מהן לומר אין אנו יודעין מה חשבון עשה אבינו באחרונה (בס ב״ק י ז:). הגע עצמך שהיתה גזילה מפורסמת (בס). הגע עצמך

[1]) כך י אחת בכל הדפוס׳ ולא ייגעהיך בשתי יודים, כנהוג בכ״מ במלה זו בבנין פעל בתו״מ, ולכן ברור שהוא קל ולא פעל׳.

שנפלה לו שבועה (פס סנה' כ יע ד). וכיצד משערין שיעור זה רואין אם נחתך ירק זה מן הארץ בכמה זמן ייבש הגע בעצמך שיבש עד שלא תשאר בו לחה במאה שעה (רמב"ם כלא' ה כב). והגע עצמך על דרך משל אם יוליד איש מאה ובנה להם עיר וכו' כן הדבר הזה (ספ' החינוך, משפט' עז).

—פע', יֻגַּע, מְיֻגָּע, מיוגע, — שהוגיעו אותו: אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת (כתוב' ח:). יסורין הבאין על האדם בזקנתו והוא מעודן ומפונק בנערותו הוא יכול לסבול אותן אבל אם הוא מיוגע מנערותו הן מחלחלין אותו ואינו יכול לסבול אותן (מדה"ג, ויחי). כשרואה חבריו מיוגעים מטורח הדרך מחזיק עצמו חכם מכל חבריו ושטות הוא בידו (תורת' לדיק', העצלות).

—נתפ', *נִתְיַגֵּעַ, — כמו קל, יָגַע: הדבר דומה לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד' פב). עתידין הן חבירין להתייגע מבתי כניסיות לבתי מדרשות (ירוש' שביע' ד לה ג). הבא בדרך ונתייגע הקיז דם ונכנס לבית המרחץ ושתה ונשתכר וישן ע"ג קרקע (גיט' ע.). המתין להם (יוסף להחרטומים) עד שנתייגעו והוציאו את רוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה (מד"ר בראש' פט). אמר משה צועק אני שנתיגעתי להוציא את ישראל ממצרים (פס שמות כ). שלא הניח (הקב"ה) הר במדבר שלא יהיו מתיגעין ועולים ויורדים (פס במד' יט). לאדם שבא לקוץ את האילן מי שאינו בקי קוצץ את הנופים כל ענף וענף ומתייגע והפיקח מגלה את השרשין וקוצץ (פס כ). אמר לו אדרינוס (להזקן שנטע נטיעות) אתה זקן עומד וטורח ומתייגע לאחרים* (תנחומא קדוש' ח). לליסטים שברח מפני קוסטינר אמרו לו מעט בריצה שלא תתייגע בחזירה (פסיק' דר"כ, סוכה). לא יאכל אדם עד שילך קודם אכילה עד שיתחיל גופו לחום או יעשה מלאכה או יתיגע ביגע אחר (רמב"ם דעות ד ב).

יְגִעָה, ש"נ, סמי' יְגִעַת, — כמו יְגִיעַ, יְגִיעָה: ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגִעַת בשר (קהל' יב יב).

א.יגר[1]**,** ממנו יָגֹר, מָגוֹר.

א.יָגֹר[1]**,** פ"ע, יָגֹרוּ, יָגֹרְתְּ, ועם ו המהפכת ויגרת, כינ' יָגוֹר[2]), עת' אָגוּר, תָּגוּר, יָגוּר[3]), — היה לו מגור, יָרֵא, פָּחַד, fürchten; craindre; to fear: כי יָגֹרְתִּי מפני האף והחמה אשר קצף יי' עליכם להשמיד אתכם (דבר' ט יט). והשיב בך את כל מדוה מצרים אשר יָגֹרְתָּ מפניהם ודבקו בך (פס כח ס). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יָגֹרְתִּי יבא לי (איוב ג כה). העבר חרפתי אשר יָגֹרְתִּי כי משפטיך טובים (תהל' קיט לט).

—וכינ' יָגוֹר: ונתתיך ביד מבקשי נפשך וביד אשר אתה יָגוֹר[2]) מפניהם (ירמ' כב כה). ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יָגוֹר מפניהם (פס לט יז). — ותאר לנק' יְגוֹרָה, מ"ר יְגוֹרִים, יְגוֹרוֹת, מי שירא ומפחד: וידים רפות ויגורות מפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם (רש"י איוב ד ג).

ב.יגר[4]**,** ממנו ב.יָגֹר.

ב.יָגֹר[5]**,** יָגֹרְתִּי, — יָגֹר מים, רפואה, וכדומה, בלע אותו מעט מעט נגד רצונו, ובהרחבה יָגֹר את כעסו, עצבו ורגזו, בלעהו, גבר עליו והתאפק ולא הוציאו מפיו: אם אמרי אשכחה שיחי אעזבה פני ואבליגה יָגֹרְתִּי[6]) כל עצבתי ידעתי כי לא תנקני אנכי ארשע למה זה הבל איגע (איוב ט כז-כט).

---

[1]) בעברית בעצמה דומה לו ג.גור. בערבית וג'ר a) שמשמש גם במשמ' של פחד.

[1]) בערב' וַגִ'ר b) ח'אפ, ר"ל ירא. — [2]) בינוני כמו תאר, כמו יכול. — [3]) כמו אוכל תוכל, ויש סוברים כי העתיד הוא אָגוּר משרש גור, עי"ש.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה להפעל.

[5]) אין חכמי הלשון מודים בפעל מיוחד זה, וכוללים אותו בתוך הפעל א.יָגֹר, ועי' הערה לקמן. — [6]) לפי התרגום היוני יש לשער כי היתה לפניהם נוסחה רגזתי בכל עצמותי, או כדומה לזה. אך ולג' ופשי' ורוב המפרשים הקדמונ' והאחרונ' וגם רוב החדשים פרשו יגרתי זה כמו א.יגר, במשמ' יראה ופחד. כך מנחם: לשון מורא הוא. וכן רד"ק. אך אין משמ' זו מתישבת יפה לפי כונת המליצה, והיא מפסקת את מהלך הרעיון העקרי של שלשה הפסוקים האלה, שהוא: כי לו גם יכול להתגבר על מכאוביו ולהמנע מהתלונן על אלהים כמו שרצו חבריו, גם אז לא תרף מעליו יד אלהים, ולכן למה זה ייגע לסבל מכאוביו ולא לשפך שיחו. זהו הרעיון, ואין מקום באמצע לאמר פחדתי מכל עצבי.

a) وجر b) وجر

יד[1], יַד, ס״נ, בכנ׳ יָדִי, יָדְךָ[2], יָדֵךְ, יָדוֹ, יָדָהּ, יָדֵנוּ, יֶדְכֶם, יָדָם, מ״ז יָדַיִם, יְדֵי, בְּיָדַי, פִּידֵי, לִידֵי, מִידֵי, יָדַי, יָדֶיךָ, יָדַיִךְ, יָדָיו, יָדוֹ, יָדֶיהָ, יָדֵינוּ, יְדֵיכֶם, יְדֵיהֶם, בִּידֵיהֶם, וִידֵיהֶם, וגם מ״ר יְדוֹת, יָדוֹת, —א) האבר הזוגי של האדם המחבר להכתפים שבקצהו הכף והאצבעות, ומשמש ללקיחת דבר ולעשות כל פעולה, Hand; main; hand: ויהי בלדתה ויתן (הילד) יד ותקח המילדת ותקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (בראש׳ לח כח). שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל (שמות כא כד). איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר׳ כא יט). ודוד מנגן ביד (ש״א יט ט). הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (ירמ׳ יח ו). וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל (בראש׳ מג כב). שים נא ידך[1] תחת ירכי (שם כד ב). הבא נא ידך בחיקך (שמות ד ו). קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים (שם ז יט). וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך (דבר׳ ו ח). הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ׳ מ ד). והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (שמות יג יו). וקח משענתי בידך ולך (מ״ב ד כט). ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ד). לקחי נא לי פת לחם בידך (מ״א יז יא). הביאי הבריה החדר ואברה מידך (ש״ב יג י). וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם (דבר׳ יא יח). נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא). ואחרי כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו (בראש׳ כה כו). ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו). ויתמהמה ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנתיו בחמלת יי׳ עליו ויצאהו (בראש׳ יט יו). ונתת כום פרעה בידו (שם מ יג). וישלך הלחי מידו (שופט׳ טו יז). ותרד כדה על ידה ותשקהו (בראש׳ כד יח). ותשם ידה על ראשה (ש״ב יג יט). ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה (בראש׳ לט יב). ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו (ש״א כה לה). ועל בהן ידם הימנית (שמות כט כ). ומשנה כסף לקחו בידם (בראש׳ מג יה). ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש (שופט׳ ז ו). ויקח מידם ויצר אתו בחרט (שמות לב ד). הקל קול יעקב והידים ידי עשו (בראש׳ כז כב). הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ״ב ט לה). מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב (משלי ו י). אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן (דבר׳ ד כח). וידי משה כבדים (שמות יז יב). מעשה חרש וידי צורף (ירמ׳ י ט). מלמד ידי למלחמה (ש״ב כב לה). ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם (דבר׳ ט יז). וענו ואמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה (שם כא ז). עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (במד׳ לא מט). ידך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו כנפול לפני בני עולה נפלת (ש״ב ג לד). שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצילות ידיך מתחת לחבלים (ירמ׳ לח יב). ואתנה צמידים על ידיך ורביד על גרונך (יחזק׳ יו יא). גם כי תרבו תפלה אינני שמע ידיכם דמים מלאו (ישע׳ א

ולכן נראה כי המאמר יגרתי כל עצבתי הוגה גם הוא את הרעיון של הפסוק הקודם אשכחה שיחי אעזבה פני, ואולי זו היתה כונת התרגום שתרגם כ נ ש י ת, ר״ל אספתי והכנסתי את כל עצבי, והוא כנראה מן יגר בארמ׳, במשמ׳ גל אבנים, וכמו אגר. ואולם בערב׳ יש זה השרש בעצמו, וג׳ר a), והוא משמש בה בשתי משמעות, האחת במשמ׳ יראה כמו א.יגר בעבר׳, אך שמוש זה איננו תדיר, ולא הביאהו אלג׳והרי, ורוב שמושו הוא במשמ׳ שתה ובלע דבר על כרחו ושלא ברצונו, למשל מים סרוחים ובפרט רפואה, שם אותה בתוך הפה או בבית הבליעה ובלע אותה, ואמר אלג׳והרי: אומרים וג׳רת אלצבי או אוג׳רתה, במשמ׳ זו, ר״ל שמתי רפואה להילד בפיו, בבית הבליעה, וכן אוג׳רת אלמריצ׳ (הלמגלה), ר״ל הוגרתי את החולה, שמתי לו הרפואה בפיו והבלעתיו. ובתפעל תוג׳ר אלדוא, בלע הרפואה מעט מעט, ובהשאלה יאמרו אוג׳ר פלנא אלרמח, הבליעהו את הרמח, ר״ל טענהו בו, הכהו, ובהשאלה אחרת וג׳ר פלנא, השמיע את פלוני דברים מאוסים לו. וכבר העיד אבן עבידה כי אומרים אוג׳רתה אלמא ואלרמח ואלע׳יט׳ (לבאן אלערב), הבלעתיו מים, רמח, כ ע ס ו ע צ ב (ע׳יט׳ מתרגמים המלונים הערבים בע׳צ׳ב שהוא עצב בעבר׳). ועדות זו של אבו עבידה היא מקיימת ומאשרת כי שמוש הפעל וגר הערבי, שהוא יגר העברי, נהוג בלשון ההיא בהשאלה ביחס להכעס, ל ה ע צ ב, ממש כמו המליצה הזאת בדברי איוב.

[1]) מלה שמית קדומה, משותפה לכל הלשונות האחיות. בערב׳ יד b). — [2]) שוא הדלת נח, כך קבלה בידי הקדמונים: דע כי יש לנו משקל מרובע ואין לו יתד כלל אלא כולו ת נ ו ע ו ת והוא י״ו תנועות כמו אב בחכמה אור החמה י ד ך רמה על כל תבל והשוא הבאה בכף של מלת בחכמה ובמלת ידך אינה נמשכת כלל (מגלת הסיר, ניבויאר 23). — [1]) עי׳ הערה הקודמת.

a) وَجَرَ b) يد

יה). ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערת (בראש׳ כז כג). ויפזו זרעי ידיו מידי אביר יעקב (שם מט כד). ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו (שופט׳ א ו). וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות (ש״א ה ד). מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמ׳ ל ו). וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם (ויקר׳ ט כב). וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים (שם יה יא). וישלך מידו את הלחת (שמות לב יט). ושני צמידים על ידיה (בראש׳ כד כב). ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך (משלי לא יט). ויצא ללכת לדרכו והנה האשה פילגשו נפלת פתח הבית וידיה על הסף (שופט׳ יט כז). וכל אשה חכמת לב בידיה טוו (שמות לה כה). וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (שם כט י). ורחצו ידיהם ורגליהם (שם ל כא). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שופט׳ א ז). ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם (ש״ב ד יב). אף להם ולא יריחון ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו (תהל׳ קיה ו-ז). בשרם וגבהם וידיהם וכנפיהם (יחזק׳ י יב). ויתנו צמידים אל ידיהן (שם כג מב). כי נאפו ודם בידיהן (שם לז). — ומצוי מאד בתו״מ: החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת (אבות ג יז). היה קוצר מלא ידו תלש מלא קומצו הכהו קוץ ונפל מידו לארץ וכו׳ (פאה ד י). כפה עליו (על החמץ) כלי ולא מצאו אני אומר יד נטלתו (ירוש׳ פסח׳ א כז ג). רופא חבר שהיה מאכיל לחולה עם הארץ נותן לתוך ידו ואינו נותן לתוך פיו (שם דמאי ג כג:). שהיתה ידה ארוכה והושיטה את ידה ונטלתו (שם גיט׳ א מג:). — ויאמרו היתה ידו בפלוני, עשה לו רעה, נזק: הנה יד יי׳ הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבד מאד (שמות ט ג). וגם יד יי׳ היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם (דבר׳ ב יה). יד העדים תהיה בו בראשנה להמיתו ויד כל העם באחרנה (שם יז ז). בכל אשר יצאו יד יי׳ היתה בם לרעה (שופט׳ ב יה). ותהי יד יי׳ בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול (ש״א ה ט). ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד יי׳ בפלשתים כל ימי שמואל (שם ז יג). ואם לא תשמעו בקול יי׳ ומריתם את פי יי׳ והיתה יד יי׳ בכם ובאבותיכם (שם יב ה). ויאמר שאול אתננה לו ותהי לו למוקש ותהי בו יד פלשתים (שם יח כא). גם ביהודה היתה יד האלהים לתת להם לב אחד לעשות מצות המלך והשרים (דהי״ב ל יב). ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים (ש״א יח כא). ונקמני יי׳ ממך וידי לא תהיה בך (שם כד יב). כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה להמיתו (דבר׳ יג י). ויאמר דוד אל יי׳ בראתו את המלאך המכה בעם ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (ש״ב כד יז). — והיתה ידו עם פלוני, עזר לו, תמך בו, היה בהסכמה אתו: כרתה בריתך אתי והנה ידי עמך להסב אליך את כל ישראל (ש״ב ג יב). סבו והמיתו כהני יי׳ כי גם ידם עם דוד וכי ידעו כי ברח הוא ולא גלו את אזנו (ש״א כב יז). ויאמר המלך היד יואב אתך בכל זאת (ש״ב יד יט). ויתן מנחם לפול אלף ככר כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו (מ״ב יה יט). ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי (דהי״א ד י). — שלח ידו, הושיט ופשט את ידו לעשות דבר: ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל (בראש׳ ג כב). וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו (שם ח ט). וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת (שם כב י). וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה (שם יט י). ויאמר יי׳ אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד ד). ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו (שם כד יא). וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן (ש״א יז מט). והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לו (ש״ב יה ה). וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו (מ״א יג ד). דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (שה״ש ה ד). — ושלח יד בפלוני, בכונה לעשות לו רעה, להזיקו: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה (בראש׳ כב יב). השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו (שם לז כב). ולא אבו עבדי המלך לשלח את ידם לפגע בכהני יי׳ (ש״א כב יז). ויאמר (דוד) לאנשיו חלילה לי מיי׳ אם אעשה את הדבר הזה לאדני למשיח יי׳ לשלח ידי בו (שם כד ז). הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך יי׳ היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך ואמר לא אשלח ידי באדני כי משיח יי׳ הוא (שם י). ויאמר דוד אל אבישי אל תשחיתהו כי מי שלח ידו

במשיח יי׳ ונקה (שם כו ט). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יי׳ (ש״ב א יד). ולא אנכי שקל על כפי אלף כסף לא אשלח ידי אל בן המלך (שם יח יב). שלח ידיו בשלמיו חלל בריתו (תהל׳ נה כא). הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך (איוב א יב). ואולם שלח נא ידך ונגע בכל אשר לו (שם יא). ויבקשו לשלח יד במלך אחשורש (אסת׳ ב כא). ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו (שם ג ו). אשר בקשו לשלה יד במלך (שם ו ב). ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודיים (שם ח ז). לשלח יד במבקשי רעתם (שם ט ב). ואעידה בהם ואמרה אלהם מדוע אתם לנים נגד החומה אם תשנו יד אשלח בכם (נחמ׳ יג כא). — וגם בדברים לא בע״ח: ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כב ז), נגע בו, מעל בו והאבידו. בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה (דני׳ יא מב). — ומשלח ידו של פלוני, פלוני שלח ידו בדבר: ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישע׳ יא יד).—ובחו״מ: החושב לשלח יד בפקדון וכו׳ אינו חייב עד שישלח בו יד (ב״מ ג יב). — וכן *פשט ידו בפלוני: שפשטו ידיהן בגירים ארורי׳ (ירוש׳ סנה׳ ו כג ד). אבותיהם של אלו פשטו ידיהם בגרים (מד״ר במד׳ ח). לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב (שם אסת׳, אם על המלך טוב). קשה לפני הקב״ה לפשוט ידו באדם זה אלא מתרה אותו ומלקה ביתו (תנחומא תזריע יג).—מצאה ידו לדבר, השיגה ידו, הגיעה ידו, יכול לעשות הדבר: ואם לא מצאה ידו די השיב לו (ויקר׳ כה כח). ועשית לו כאשר תמצא ידך (שופט׳ ט לג). עשה לך אשר תמצא ידך כי האלהים עמך (ש״א י ז). כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם וכו׳ כן אעשה לירושלם ולעצביה (ישע׳ י י-יא). ותמצא כקן ידי לחיל העמים (שם יד). אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי (איוב לא כה). תמצא ידך לכל איביך (תהל׳ כא ט). כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהל׳ ט י). ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו (ויקר׳ כה כו). ואם לא תשיג ידו לשתי תרים (שם ה יא). ואם דל הוא ואין ידו משגת (שם יד כא). על פי אשר תשיג יד הנדר יעריכנו הכהן (שם כז ח). ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו (יחזק׳ מו ז). —ואמר בן סירא: תן לאל כמתנתו לך בטוב עין ובהשגת יד (ב״ס גני׳ לב יב).—והגיעה ידו במשמ׳ זו: ואם לא תגיע ידו די שה והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים (ויקר׳ ה ז).—*והגיעה ידו במשמ׳ הפשוטה: חור שבין יהודי לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת והשאר מבטלו בלבו (פסח׳ ח:).—ולהפך, קצרה יד פלוני, לא יכול לעשות הדבר: הצאן ובקר ישחט להם (להעם) ומצא להם אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם ויאמר יי׳ אל משה היד יי׳ תקצר עתה תראה היקרך דברי אם לא (במד׳ יא כב-כג). מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל (ישע׳ נ ב). וישביהן קצרי יד חתו ובשו (שם לז כז).—יד חזקה, בת גדול, קשה: עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (שמות ו א). כי ביד חזקה הוצאך יי׳ ממצרים (שם יג ט). ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה (במד׳ כ כ). חי אני נאם אדני יי׳ אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (יחזק׳ כ לג).— וחזקה ידו של פלוני עליו, חש כחו וגבורתו של פלוני, פלוני הכריחו לעשות דבר: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי ויד יי׳ עלי חזקה (יחזק׳ ג יד).—*ידו תקיפה על פלוני, יש לו עליו שלטון: אמר רב לא שנו (שהאשה שנחבשה בידי עכו״ם ע״י ממון שמותרת לבעלה) אלא שיד ישראל תקיפה על עכו״ם אבל יד עכו״ם תקיפה על עצמן אפילו ע״י ממון אסורה (כתוב׳ כו:). — ולהפך, רפו ידיו, נלקח כחו לעשות דבר: וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו (ש״ב ד א). שמענו את שמעו רפו ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). שמע מלך בבל את שמעם ורפו ידיו צרה החזיקתהו (שם נ מג). שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב). על כן כל ידים תרפינה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ז). ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ׳ ג יז). כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה (נחמ׳ ו ט). — ידים רפות, העדר

כח: חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו (ישע׳ לה ג). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק (איוב ד ג). — ואמר בן סירא: כי עבדה קשה ובושת אשה מכלכלת את בעלה, רפיון ידים וכשלון ברכים אשר לא תאשר את בעלה (כ״ס גני׳ כה כב-כג).—ואזלת יד: כי ידין יי׳ עמו ועל עבדיו יתנחם כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דבר׳ לב לו).—ואמר המליץ: שרי זמן נבהלו על מות גבירם אשר משחו למלך ואזלת יד גאונינו, בושש בחיר אל ולזמן יאמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). — *נתרשלו ידיו: לבני אדם שיוצאים למלחמה בשעה שהם יוצאים הם שמחים וכל זמן שהם מתיגעים ידיהם מתרשלות (ספרי במד׳ פב). לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם שתים ושלשה כשסרח רביעית נתרשלו ידי אוהבו של מלך (מד״ר במד׳ יח). לצייר שהוא צר איקונין של מלך בא לגמור את הפרצוף אמרו מת המלך ועמד מלך אחר כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל לומר מה אעשה באלו הסמנין אשר בידי (תנחומא נשא ו). במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו (של משה) (רש״י במד׳ טז ד).—משך ידו את פלוני: משך ידו את לצצים (הוש׳ ז ה), עי׳ ערך משך.—*ומשך ידו מן דבר, התרחק ממנו, עזב אותו, לא עשה אותו: משמת שמעון הצדיק ניטלה ברכה משתי הלחם ומלחם הפנים והיה נופל לכל אחד ואחד מהן עד כאפון הצנועים היו מושכין את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (ירוש׳ יומ׳ ו מג ג). אם שלנו הוא הפסח הזה ידיך משוכות משלך ונמנית על שלנו ואם שלך הוא הפסח הזה ידינו משוכות משלנו ונמנינו על שלך (פסח׳ נח:). למלך שעשה סעודה וזימן האורחין ונפל השרץ לתוך התמחוי שאילו משך המלך את ידו היו הכל מושכין את ידיהם פשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם (מד״ר בה״ב, באתי לגני).—השיב ידו מעשות דבר, נמנע מעשות הדבר: חשב יי׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע (איכ׳ ב ח).—והשיב ידו מפלוני, נמנע מלהרע לו: לחמו לרעב נתן וערום כסה בגד מעני השיב ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי עשה (יחזק׳ יח טז-יז). — *סלק ידיו מן פלוני, וידיו מסלקות מן הדבר: האומר לחבירו דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקות ממנה לא אמר כלום (ב״ב מט.).

— יד רמה, עשה הדבר ביד רמה, בגלוי, בלי מורא ופחד: ובני ישראל יצאים ביד רמה (שמות יד ח). ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (במד׳ לג ג). והנפש אשר תעשה (החטא) ביד רמה מן האזרח ומן הגר את יי׳ הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה (שם טו ל). רמה ידו של פלוני, חזק, גבר: פן יאמרו ידנו רמה ולא יי׳ פעל כל זאת (דבר׳ לב כז). יי׳ רמה ידך בל יחזיון (ישע׳ כו יא).—ורמה ידו על פלוני, גבר עליו: תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ׳ ה ח). — והרים יד בפלוני, בפרט במלך וכדומה, פשע בו, מרד בו: וירבעם בן נבט אפרתי וכו׳ וירם יד במלך וזה הדבר אשר הרים יד במלך (מ״א יא כו-כז).—יד לפה, קריאה וצווי לשתוק: אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה (משלי ל לב).—שם יד על פה: פנו אלי והשמו ושימו יד על פה (איוב כא ה). הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (שם מ ד).—ונשקה ידו לפיו, במשמ׳ זו: ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי (שם לא כז). — ואמר בן סירא: אם יש אתך ענה רעך ואם אין ידך על פיך (כ״ס גני׳ ה יב).—ידיו על ראשו, לאות אבל וצער, לאות יאוש: גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמ׳ ב לז). ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה (ש״ב יג יט). — ובתו״מ: מוכיח בדבר בלוט שלא ישב בסדום אלא מפני ממונו אף הוא יצא וידיו על ראשו (ירוש׳ סנה׳ י כט ד).—קבץ על יד, מעט מעט: הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא).—וכפול בתו״מ, על יד על יד: רועה שעשה תשובה אין מחייבין אותו למכור כולן באחת אלא מוכר והולך על יד על יד נפלו לו חזירים וכלבים בירושה אין מחייבין אותו למכור כולן באחת אלא מוכר והולך על יד על יד (תוספתא ב״ק ח יה). נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל (שבת קמג:). ינית הסלע בחנות כלומר יתן אותו אל בעל החנות ויוציא אותו על יד על יד עד שישלים הסלע (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, מע״ש ב ט). — יד ליד, כך או כך, באיזה אופן שיהיה: יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). תועבת יי׳ כל גבה לב יד ליד לא ינקה (שם טז ה).— *לקח דבר מיד ליד, במשמ׳ בלי אמצעי ומתוך ביניהם: למלך שקדש מטרונה בב׳ מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמונה ע״י שלוחו וכו׳ אמר

המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה וכו׳ שאותן שתי מרגליות שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (מד״ר שמות מב). ראובן טוען על שמעון שלקח ממנו רבית מיד ליד ושמעון השיב שקבלו מיד כותי (שו״ת הרא״ש קח ט).—מִלֵּא את יָדוֹ של פלוני, נתן לו הכהונה וכדומה: ומשחת אתם (את אהרן ובניו) ומלאת את יָדָם וקדשת אתם וכהנו לי (שמות כח מא). ומלאת יַד אהרן וְיַד בניו והקרבת את הפר וכו׳ (שם כט ט-י). כי שבעת ימים ימלא את יֶדְכֶם (ויקר׳ ח לג). והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יַד אחד מבניו ויהי לו לכהן (שופט׳ יז ה). וישב (ירבעם) ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את יָדוֹ ויהי כהני במות (מ״א יג לג).—ואמר בן סירא בפרק הכהונה: וימלא משה את ידו (של אהרן) וימשחהו בשמן הקדש ותהי לו ברית עולם ולזרעו כימי שמים לשרת ולכהן ולברך את עמו בשמו (כ״ס גני׳ מה יח). — *יָדָיו יפות, מהיר וזריז באכילה: בני חבורה שהיו ידיו של אחד מהן יפות רשאין לומר לו טול חלקך ואכול לעצמך (ירוש׳ פסח׳ ח לו.).—*יָדָיו חֲמוּמוֹת, עי׳ חמם.—ובמשמ׳ מיוח׳ יַד יי׳ בענין רוח הקדש שישרה על הנביא וכדומה: כי כה אמר יי׳ אלי בחזקת היד ויסרני מלכת בדרך העם הזה (ישע׳ ח יא). היה היה דבר יי׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר ותהי עליו שם יַד יי׳ (יחזק׳ א ג). ותהי עלי שם יַד יי׳ ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך (שם ג כב). היתה עלי יַד יי׳ ויוציאני ברוח יי׳ (שם לז א).—ובהרחבה, יַד משמשת במשמ׳ שלטון ורשות[1], נתן בְּיַד פלוני, בשלטונו ורשותו: ויתן בְּיַד עבדיו עדר עדר לבדו (בראש׳ לב יז). ויעזב (פוטיפר) כל אשר לו בְּיַד יוסף (שם לט ו). ויתן שר בית הסהר בְּיַד יוסף את כל האסירים אשר בבית הסהר (שם כב). ויצברו בר תחת יַד פרעה אכל בערים ושמרו (שם מא לה). והבאתי עליכם חרב וכו׳ ונתתם בְּיַד אויב (ויקר׳ כו כה). לתת אתנו בְּיַד האמרי להשמידנו (דבר׳ א כז). ושלחו זקני עירו (של הרוצח) ולקחו אתו משם ונתנו אתו בְּיַד גאל הדם ומת (שם יט יב). ויתן יי׳ גם אותה (את העיר לבנה) בְּיַד ישראל (יהוש׳ י ל). ויתנם יי׳ בְּיַד ישראל ויכום (שם יא ח). ויחר אף יי׳ בישראל ויתנם בְּיַד שסים וישסו אותם (שופט׳ ב יד). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר ולא נתנם בְּיַד יהושע (שם כג). לא תנתן ירושלם בְּיַד מלך אשור (ישע׳ לז י). ונתתיך בְּיַד מבקשי נפשך וּבְיַד אשר אתה יגור מפניהם (ירמ׳ כב כה). ארץ נתנה בְיַד רשע (איוב ט כד). ויחר אף יי׳ בישראל וימכרם בְּיַד כושן רשעתים (שופט׳ ג ח). כי בְּיַד אשה ימכר יי׳ את סיסרא (שם ד ט). ושאול חשב להפיל את דוד בְּיַד פלשתים (ש״א יח כה). ויאמר דוד היסגרו בעלי קעילה אתי ואת אנשי בְּיַד שאול (שם כג יב). רד ולנו הסגירו בְּיַד המלך (שם כ). ולא הסגרתני בְּיַד אויב (תהל׳ לא ט). וסכרתי את מצרים בְּיַד אדנים קשה (ישע׳ יט ד). עתה אספה יום אחד בְּיַד שאול (ש״א כז א). ולא המציתך בְּיַד דוד (ש״ב ג ח). והממלכה נכונה בְּיַד שלמה (מ״א ב מו). אתם עזבתם אתי ואף אני עזבתי אתכם בְּיַד שישק (דהי״ב יב ה). ותעזבם בְּיַד איביהם וירדו בהם (נחמ׳ ט כח). הנה שפחתך בְּיָדֵךְ עשי לה הטוב בעיניך (בראש׳ יו ו). קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בְּיָדֵךְ (ישע׳ מז ו). כי אתן בְּיֶדְכֶם את ישבי הארץ (שמות כג לא). ונתן את מואב בְּיֶדְכֶם (מ״ב ג יח). ואני הנני בְּיֶדְכֶם עשו לי כטוב וכישר בעיניכם (ירמ׳ כו יד). ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בְּיָדוֹ (בראש׳ לט ד). ולא יסגרו את הרצח בְּיָדוֹ כי בבלי דעת הכה את רעהו (יהוש׳ כ ה). הנה נתתי את הארץ בְּיָדוֹ (שופט׳ א ב). את כל איביהם נתן יי׳ בְּיָדָם (יהוש׳ כא מג). פן יתנו אתי בְּיָדָם והתעללו בי (ירמ׳ לח יט). נתנני אדני בִּידֵי לא אוכל קום (איכה א יד). — ודבר לא בע״ת: מות וחיים בְּיַד לשון (משלי יח כא). כי הסתרת פניך ממנו ותמוגגנו בְּיַד עונינו (ישע׳ סד ו). — ובתו״מ: לא יאמר כן לבנו ולבתו הקטנים לעבדו ולשפחתו הכנענים מפני שידן בידו (מע״ש ד ד). ולא (יזכה) ע״י עבדו ושפחתו הכנענים מפני שידן בידו (ערוב׳ ז ו). אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבש״ע ומה בידי לעשות (מכי׳ בשלח ב ה). שהיה פרנס ויד הפרנס כיד העני (ירוש׳ מע״ש ה נו ג). יד אשה כיד בעלה (נדר׳ פח:). אמר אביי נשואה ידו כידה (כתוב׳ פג.). הואיל ובידו להפקירן (שבת קלא:). לקח פרקמטיא שלו ועשאה

— [1]) כבר אמרו בגמ׳ ירוש׳ (גיט׳ ח מט:): תני רבי ישמעאל ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן וכי מידו לקח אלא מהו מידו מרשותו.

אבנים טובות ומרגליות יצא לדרך ותפשוהו לסטים אמרו לו מה בידך אמר להם כלי זכוכית (מד"ר שמות ל). בשר ודם אומר דבר ואינו עושה למה שאין ספיקה בידו לעשות (פסיק' רבתי, פרה). תפישתי בתפישתו כי ידי כידו בכל עסק השותפות (טוטו"מ עב לג, בשם הרא"ש).—מִיַּד פלוני, מרשותו, משלטונו וכחו: הצילני נא מִיַּד אחי מִיַּד עשו (בראש' לב יב). ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מִיַּד בני חמור אבי שכם (שם לג יט). ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מִיַּד האמרי בחרבי ובקשתי (שם מח כב). איש מצרי הצילנו מִיַּד הרעים (שמות ב יט). וארד להצילו מִיַּד מצרים (שם ג ח). או קנה מִיַּד עמיתך (ויקר' כה יד). ויקם יי' שפטים ויושיעום מִיַּד שסיהם (שופט' ב טז). קרע אקרע את הממלכה מעליך וכו' מִיַּד בנך אקרענה (מ"א יא יא-יב). הנני קרע את הממלכה מִיַּד שלמה (שם לא). והצילו גזול מִיַּד עושק (ירמ' כא יב). ומלטוני מִיַּד צר וּמִיַּד עריצים תפדוני (איוב ו כג). אנכי אחטנה מִיָּדִי תבקשנה (בראש' לא לט). כי הצילו את שמרון מִיָּדִי (מ"ב יח לד). ואיש לא יצילנה מִיָּדִי (הוש' ב יב). לא לקח מִיָּדֵנוּ עלה ומנחה (שופט' יג כג). ואין מִיָּדְךָ מציל (איוב י ז). ויקרע יי' את הממלכה מִיָּדֶךָ (ש"א כח יז). והצלתי את עמי מִיֶּדְכֶן (יחזק' יג כא). ואתה לא תמלט מִיָּדוֹ כי תפש תתפש (ירמ' לד ג). הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מִיָּדָם (יחזק' לד י).—ובתו"מ: זכות הוא לעבד שיצא מיד רבו לחירות (קדוש' כג.).
—ועם הפעלים שָׁפַט, רָב: ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יי' מִיַּד איביו (ש"ב יח יט). והיה יי' לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מִיָּדֶךָ (ש"א כד טו). ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מִיַּד נבל (שם כה לט).—ובמשמ' זו אומרים גם מִיַּד בהמה וחיה: יי' אשר הצלני מִיַּד הארי וּמִיַּד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה (ש"א יז לז). הצילה מחרב נפשי מִיַּד כלב יחידתי (תהל' כב כא). — וגם מִיַּד לא בע"ח: מִיַּד שאול אפדם ממות אגאלם (הוש' יג יד). לא יצילו את נפשם מִיַּד להבה (ישע' מז יד). אך אלהים יפדה נפשי מִיַּד שאול (תהל' מט טז). וכצפור מִיַּד יקוש (משלי ו ה). ברעב פדך ממות ובמלחמה מִידֵי חרב (איוב ה כ). שמרני מִידֵי פח יקשו לי (תהל' קמא ט).— ובתו"מ: והבא להציל מיד הדליקה מיד הגיים מיד המפולת (ירוש' ר"ה ב נו ג).

—תחת יָדוֹ, התענה, נכנע תחת ידו, תחת שלטונו: שובי אל גברתך והתעני תחת יָדֶיהָ (בראש' טז ט). וילחצום אויביהם ויכנעו תחת יָדָם (תהל' קו מב).
—מת תחת יָדוֹ של פלוני, בעוד שהוא עוסק בו: וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת יָדוֹ נקם ינקם (שמות כא כ). — וגם °בין יְדֵי פלוני במשמ' אצלו: היה עבד לאישים בין ידיהם[1], ואז תיקר וגם תכבד בפיהם (רה"ג, שירי מוסר השכל). הנני אדוני המלך בין ידיך (בן המלך והנזיר יח). ומקום הבשת בהמרות המטיב לך בטובתו על פניו ובין ידיו בהוכיחו אותך בעדיו הטובים והרעים (חו"ה, עבוד' ה' י). הדורות חולפים ואוהביו ומיודעיו מתפרדים מעליו מבין שתי ידיו (כד הקמח לר' בחיי הדין).
—*ומתחת יָדוֹ: אמר משה רבש"ע אחר כל נסים שעשית להם אני מת מתחת ידיהם (מד"ר במד' יט). — °הוא תחת יָדוֹ, הוא נכנע לו: שכל עכו"ם שלא קבל מצות שנצטוו בני נח הורגין אותו אם ישנו תחת ידינו (רמב"ם מלכ' ח ט).—*ותחת ידו, מתחת ידו, אצלו, ברשותו: הנחבל כיצד היו מעידין אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול (שבוע' ז ג). לא ישמש חבר במשתה עם הארץ ולא בסעודת ע"ה אלא א"כ היה הכל מתוקן ומעושר מתחת ידו (ירוש' דמאי ב כב ד).—*ויוצא מִתַּחַת יָדָיו במשמ' זו: שטר היוצא מתחת ידי המלוה בכתב ידו פסול (ירוש' שבוע' ז לח.). סמפון שיש עליו עדים יתקיים בחותמיו אין עליו עדים ויוצא מתחת ידי שליש או שיוצא לאחר חיתום שטרות כשר (ב"מ כא.). אחד מן האחין שהשטר חוב יוצא מתחת ידו עליו להביא ראיה (ב"ב קעג.).—*ולקח את שלו מתחת ידיו של פלוני, נענש: לבן מלך שהיה ישן על גבי עריסה והיתה מניקתו תוהא ובוהא למה שהיתה יודעת שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו כך צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם שנאמר ארורה האדמה בעבורך (מד"ר בראש' ה). כל מי שהוא בא להזדווג לישראל (לעשות להם רעה) סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם (שם מה). כל מי שפשטו בו חכמים יד אעפ"י שחזרו וקבלוהו סופו ליטול שלו מתחת ידיהם (שם במד' יד).•כך אמר משה בשביל שאמרתי להן שמעו נא המורים נטלתי שלי

—[1]) לפי מנהג הלשון הערבית.

מתחת ידי הן ועכשיו אני בא להוכיחן (שם דבר׳ א). והיו ישראל אומרים להם (לאנשי מדין) לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם (שם שם״ש, אל תראוני).—בְּיַד פלוני, במשמ׳ שפלוני הוא כמו השליח להדבר: וישלח יהודה את גדי העזים בְּיַד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה (בראש׳ לח כ). ויאמר (משה) בי אדני שלח נא בְּיַד תשלח (שמות ד יג). להביא לכל המלאכה אשר צוה יי׳ לעשות בְּיַד משה (שם לה כט). ויעש אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה יי׳ בְּיַד משה (ויקר׳ ח לו). כל החקים אשר דבר יי׳ אליהם בְּיַד משה (שם י יא). ושלח (את השעיר) בְּיַד איש עתי המדברה (שם יו כא). אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן יי׳ בינו ובין בני ישראל בהר סיני בְּיַד משה (שם כו מו). אשר דברתי אליכם בְּיַד משה (יהוש׳ כ ב). וישלחו בני ישראל בְּיָדוֹ מנחה לעגלון מלך מואב (שופט׳ ג יה). וישלח בכל גבול ישראל בְּיַד המלאכים לאמר (ש״א יא ז). ויקח ישי חמור לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח בְּיַד דוד בנו אל שאול (שם יו כ). ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם בְּיַד הנבאים גם בחלמות (שם כח יה). כי יי׳ אמר אל דוד לאמר בְּיַד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים (ש״ב ג יח). ויכתב דוד ספר אל יואב וישלח בְּיַד אוריה (שם יא יד). וישלח בְּיַד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה (שם יב כה). ושלחתם בְּיָדָם אלי כל דבר אשר תשמעו (שם יה לו). למען הקים את דברו אשר דבר יי׳ בְּיַד אחיה השילני אל ירבעם בן נבט (מ״א יב יה). וגם בְּיַד יהוא בן חנני הנביא דבר יי׳ היה אל בעשא ואל ביתו (שם יו ז). דבר יי׳ הוא אשר דבר בְּיַד עבדו אליהו התשבי (מ״ב ט לו). ויי׳ עשה את אשר דבר בְּיַד עבדו אליהו (שם י י). בעת ההיא דבר יי׳ בְּיַד ישעיהו בן אמוץ (ישע׳ כ ב). בְּיַד עבדיך חרפת אדני (שם לז כד). ושלחתם אל מלך אדום וכו׳ ואל מלך צידון בְּיַד מלאכים הבאים ירושלם (ירמ׳ כז ג). היה דבר יי׳ בְּיַד חגי הנביא אל זרבבל בן שאלתיאל (חגי א א). ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו בְּיַד עבדיו הנביאים (דני׳ ט י). — ובתו״מ: השואל את הפרה ושלחה לו ב י ד בנו ב י ד עבדו ב י ד שלוחו או ב י ד בנו ב י ד עבדו ב י ד שלוחו של שואל ומתה פטור אמר לו השואל שלחה לי ב י ד בני ב י ד עבדי ב י ד שלוחי או ב י ד בנך ב י ד עבדך ב י ד שלוחך או שאמר לו המשאיל הריני משלחה לך ב י ד בני ב י ד עבדי ב י ד שלוחי או ב י ד בנך ב י ד עבדך ב י ד שלוחך ואמר לו השואל שלח (ב״מ ח ג).—*וגם בדבר לא בע״ח: אילולי שאתה מחזיק בי כבר הייתי שטוף ב י ד השיבולת ומת (פסיק׳ רבתי לא). — ובזמן מאחר השתמשו במשמ׳ זו בדבור עַל־יְדֵי: להלל את יי׳ עַל־יְדֵי דויד מלך ישראל (עזר׳ ג י). להעלות עלות יי׳ ככתוב בתורת משה בשמחה ובשיר עַל־יְדֵי דויד (דהי״ב כג יח). — וגם לדברים לא בע״ח כשהם ה א מ צ ע י ם שמשתמשים בהם לעשות הדבר: החל שיר יי׳ והחצצרות וְעַל־יְדֵי כלי דויד מלך ישראל (דהי״ב כט כז). — ומצוי מאד שמוש זה בתו״מ ובסהמ״א: המשרה את אשתו ע ל י ד י שליש לא יפחות לה משני קבין חטין (כתוב׳ ה ח). רשב״י אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע ל י ד י יסורין (ברכ׳ ה.). שמא זיכה לו ע ל י ד י אחר (גיט׳ מ:). זה תשמישו ע ל ידי חמין וזה תשמישו ע ל י ד י צונן (פסח׳ ל:). וחזר ושלח לה עוד שמונה (מרגליות) על י ד י שלוחו וכו׳ אמר המלך אי שמים ב׳ מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלחתי לה על י ד ך שמנה (מד״ר שמות מב). אם טהורה את שתי ואל תמנעי כדי שתהא נקיה לבעליך ע ל י ד י אלו המים (שם במד׳ ט).—וְעַל יָדְךָ, בסבתך: מפני שאבדתי על י ד ך ד׳ מאות זוז (שבת לא.).—*עַל יְדֵי שֶׁ, במשמ׳ בסבת הדבר: יעקב ע ל י ד י שנטל ארבעה נשים לאה רחל זלפה ובלהה הוא אומר בני אביך (מד״ר בראש׳ סו). הרשעים ע ל י ד י שתחלתן שלוה וסופן יסורין פותחין בברכה וכו׳ אבל הצדיקים ע ל י ד י שתחלתן ייסורין וסופן שלווה הם פותחין בקללה (שם). אמר איוב על י ד י שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין יבשות ואני קוצר מלילות (שם). לפי שדרכו של נשיא להיות כל חפציו משל ציבור וזה על ידי שלא נהנה משל ציבור כלום לפיכך הוא אומר אל תזוז אלמנתי מתוך ביתי (שם ק). על ידי שגדרו ישראל במצרים עצמן מן הערוה נגאלו (שם ויקר׳ לב).—נתן עַל־יַד פלוני, נתן לפלוני, שפלוני ישמור על הדבר, וכדומה: תנה אתו (את בנימין) על־יָדִי ואני אשיבנו אליך (בראש׳ מב לז). והפקיד (רחבעם את המגנים) על־יַד שרי הרצים (מ״א יד כז). האיש אשר ימלט מן האנשים אשר אני מביא על־יְדֵיכֶם נפשו תחת נפשו (מ״ב י כד). ונתנו את הכסף

המתכן על-יד [1]) עשי המלאכה (שם יב יב). ויוציאם כורש מלך פרס (את כלי המקדש) על-יד מתרדת הגזבר (עזר׳ א ח). ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל-יד הגא סרים המלך (אסת׳ ב ג).—ואנה לידו, אנה לו, הזמין לו: ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יג).—וגם לא בע״ת: תן את בניהם לרעב והגרם על-ידי חרב (ירמ׳ יח כא). ותגר את בני ישראל על-ידי חרב (יחזק׳ לה ה). נשמטו בידי סלע שפטיהם (תהל׳ קמא ו).—*בא לידי דבר, והביאו לידי דבר: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה (אבות ג א). שלא השם המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומין (מכות א ב). האורז והדוחן והפרגין והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון (מכי׳ כא ח). פעמים שהכתמים מביאין את האשה לידי זיבה (תוספתא נדה ג ה). אם היה אבר מן החי אפילו משל חולה אסור שלא יבוא לידי תקלה (ירוש׳ דמאי ג כג:). שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד (שם חלה א נז.). אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של יסורין ואינו יכול לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב (שם קדוש׳ ד סו ד). דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה (פסח׳ לה.). או קוברתו או מביאתו לידי עניות (שם מט.). שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה (שם קח.). אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה (כתוב׳ מו.). באומר הנאה המביאה לידי מאכלך עלי (נדר׳ לג.). שכל מי שאינו נוהג ברבו כל המדות האלו נקרא רשע לפני המקום ותלמודו משתכח ושנותיו מתקצרות ולסוף הוא בא לידי עניות (מד״ר במד׳ טו).—*יצא ידי פלוני, עשה מה שהוא חיב לעשות ביחס לפלוני, שפלוני לא יחשדהו בדבר: לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות בדרך שצריך לצאת ידי המקום (שקל׳ ג ב).—וידי שמים, מה שחיב לעשות להשמים, לאלהים: ויאמרו לו צא ידי שמים (ירוש׳ כתוב׳ ג כח.).—יצא ידי חובתו, עשה מה שהיה חיב לעשות: עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה וכו׳ ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח (חלה א ח). הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (סוכ׳ ב א). חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (ר״ה ג ח). האומר הרי עלי במחבת והביא במרחשת וכו׳ מה שהביא הביא וידי חובתו לא יצא (מנח׳ יב ב). אפילו אם אתה עושה להם (להפועלים) כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן (ב״מ ז א). נשים ועבדים וקטנים אין מוציאין את הרבים ידי חובתן (תוספתא ברכ׳ ה יח). הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו א״כ למה קורין אותה בבית הכנסת אמר ר׳ יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת בשביל לצאת ידי חובתו אלא לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה (ירוש׳ שם א ב.). א״ל אבהו בני אם מפסיק את כדי לקרות את כולה לא יצאת ידי חובתך (שם ב ד:). כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון (שם ג ו:). וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו (בבלי שם מט.). יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלם (פסח׳ לו.). כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון על הארץ ועל המזון ארץ חמדה וברית ותורה וחיים לא יצא ידי חובתו (מד״ר במד׳ כג).—ויצא ידי קרעו, עשה החובה שחיב לקרוע: מאן דאמר יצא ידי קירעו כבר קרע מאן דאמר לא יצא ידי קירעו שהרי על חי קרע (ירוש׳ מו״ק ג פג ג). מת לו מת וקסבר אביו הוא וקרע ואחר כך נמצא בנו יצא ידי קריעה (נדר׳ פז.).—ידי חרות, ידי יין, עשה חובתו להראות עצמו בן חורים, עשה את חובתו לשתות יין: שתאן (את ארבע הכוסות) חי יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא שתאן בבת אחת רב אמר ידי יין יצא ידי ארבע כוסות לא יצא (פסח׳ קח:).—וידי שבועה: אתה מערים על השבועה אם כן לא יצאת ידי שבועה (מד״ר ויקר׳ ט).—יצא ידי שניהם, עשה רצון שניהם: שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב יכול אתה לצאת ידי שניהם אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה (מד״ר אסת׳, והפתיח כלת).—ויצא ידיו מפלוני במשמ׳ זו: למלך שעשה סעודה שבעת ימים וזימן כל בני אדם שבמדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו כבר יצאנו ידינו מכל בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או של דג או של

— [1]) יד כתיב, ידי קרי.

ירק (מד"ר במד' כא). — *ועלה ידי דבר, כמו יצא: המטביל כלים בשבת בין בשוגג בין במזיד עלו ידי טבילה (תוספתא תרומ' ד א).—*ידו על העליונה, הוא צדק, לו הכח והרשות, ידו על התחתונה, הוא לא צדק, הכח והזכות לזולתו: כל שהכסף בידו ידו על העליונה (ב"מ ד ב). מי שהוטל עליו ידו על העליונה רצה אומר לו תן לי מעותי או תן לי מה שאוניתני (שם ד). כל שהפירות בידו ידו על העליונה (שבוע' ז ו). השוכר את האומנין והזרו בהן ידן על התחתונה אם בע"ה חזר בו ידו על התחתונה כל המשנה ידו על התחתונה וכל החוזר בו ידו על התחתונה (ב"מ ו ב). — וידו לעליונה, לתחתונה: אין לך יורד ברשות וידו לעליונה אצל ראובן (ירוש' גיט' ה מו ד). יד השטרות לעליונה (שם ב"ב ט יז). אין לך יורד ברשות וידו לתחתונה אצל שמעון (שם גיט' ה מו ד). יד בעל השטר לתחתונה (שם ב"ב ט יז).—*מיד, עשה דבר פלוני, מיד עשה הדבר במהרה, באותו הרגע, sofort; tout de suite, immédiatement; at once, immediately: אין נותנין קמח לתוך ההרוסת או לתוך החרדל ואם נתן יאכל מיד ור' מאיר אוסר (פסח' ב ח). סכין שנמצא בארבעה עשר שוחט בה מיד בשלשה עשר שונה ומטביל וכו' חל ארבעה עשר להיות בשבת שוחט בה מיד בחמשה עשר שוחט בה מיד (שקל' ח ג). פרוכת שנטמאת בולד הטומאה מטבילין אותה בפנים ומכניסין אותה מיד (שם ד). עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד (יבמ' ח ג). ר"י אומר אין מענין את דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד וכותבים ושולחין שלוחין בכל המקומות (סנה' יא ד). שני לוגין שאני עתיד להפריש הרי הן תרומה וכו' ומיחל ושותה מיד (תוספתא דמאי ח ז). הדבר דומה לעד שהיו נותנין בצד המשקוף כיון שיצא השמש ונכנס העד מיד זהו וסת (שם ניד' ג ה). אם יהיה השרץ בידו של אדם אפי' טובל במי שילות או במי בראשית אין לו טהרה עולמית השליכו מידו מיד הוא טהור (ירוש' פסח' ו לג.). מיד כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה (את הסכין) בגיזתו (שם). אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו וכו' מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהן (בבלי שם סו.). אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה וכו' כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה (מו"ק ט.). אין אומרים נמתין עד שיבואו עדים אלא מתירין אותה מיד (כתוב' כג.). השוכר בית מן הנכרי ומן הכותי נותן מזוזה מיד (מסכ' מזוזה ב). לחלב שהיה נתון בקערה וכו' כיון שירדה לתוכו טיפה אחת של מסו מיד הוא קופה ועומד (מד"ר ברא' ד). אמר לו הקב"ה (לטיטוס) רשע חייך מבריה שהיא פחותה מכל הבריות שבראתי מששת ימי בראשית בה אני נפרע מאותו רשע מיד רמז הקב"ה לשר של ים ועמד מזעפו וכו' ונכנס יתוש בתוך חוטמו (שם י). כיון שראה משה כן לא ידע מה לעשות וכו' מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (שם במד' ד). אמר לו (הקב"ה למשה) אחוז בכסא כבודי והחזר להם דבר מיד נתחזק והחזיר תשובה למלאכי השרת (פסיק' רבתי כ).—כיד פלוני, לפי כחו ויכלתו, כיד המלך, בכחו ויכלתו ונדיבותו של המלך: והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה (מ"א י יג). ויין מלכות רב כיד המלך (אסת' א ז). והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך (שם ב יח).—ליד פלוני, אצלו, על צדו: ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה אשר אתה שם (ש"א יט ג). ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו (שבי' ז ג).—וגם על דברים לא בע"ח: ויעמד המלך אל יד השער וכל העם יצאו למאות ולאלפים (ש"ב יח ד). בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה ליד שערים לפי קרת (משלי ח ב-ג). טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל (תהל' קמ ו). — יש לאל ידו, עי' אל.—אין ידים לדבר, אין בו ממש: היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (ישע' מה ט).—לא היה לו ידים לעשות דבר, לא היה לו הכח, האפשרות: ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה עלה עשן העיר השמימה ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה (יהוש' ח כ).—שם ידים לפלוני, נתן לו הכח והאפשרות לעשות דבר: וישמו לה (לעתליה) ידים ותבוא דרך מבוא הסוסים בית המלך (מ"ב יא יו).—ובחבור עם קצת פעלים לכונות מתחלפות, נטה, הטה ידו על, בכונה לעשות דבר של כח וגבורה, בפרט להכותו: נטה את ידך במטך על הנהרת וכו' ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע (שמות ח א-ב). וידעו מצרים כי אני יי' בנטתי את ידי על מצרים (שם ז ה). על כן חרה אף יי' בעמו

ויט ידו עליו ויכהו (ישע׳ ה כה). — יד נטויה, מוכנה ומזמנה לעשות דבר, להכות: בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה (ישע׳ ה כה).—וזאת היד הנטויה על כל הגוים כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם יד כו-כז), ועי׳ ערך נטה.—נשא ידו, לשבועה: והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב (שמות ו ח). כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעלם (דבר׳ לב מ), ועי׳ נשא.—ונשא ידו בפלוני, מרד בו: איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד (ש״ב כ כא). — הניע ידו, בכונה של לעג וזלזול: זאת העיר העליזה היושבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד איך היתה לשמה מרבץ לחיה כל עובר עליה ישרק יניע ידו (צפנ׳ ב טו). — נופף ידו, בכונת מזמה של מלחמה וחרבן וכדומה: עוד היום בנב לעמד ינפף ידו הר בית ציון גבעת ירושלם (ישע׳ י לב).—ואמר בן סירא: וגם אם בעיניו ידמיע אויב אם מצא עת לא ישבע דם אם רע קראך וכו׳ ראש יניע והניף ידו (כ״ס גני׳ יב יו-יח).—*נפנף בידיו, עי׳ נפנף. — *נפח בידו, לאות בטול, שאין להדבר קיום, עי׳ נפח.— פרש ידו, לגזול דבר: ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכ׳ א י).—ופרש ידיו בבקשה, וכדומה: פרשתי ידי כל היום אל עם סורר ההלכים הדרך לא טוב (ישע׳ סה ב). פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה (תהל׳ קמג ו).—ופרש בידיו, מפני בכי ואבל: פרשה ציון בידיה אין מנחם לה (איכ׳ א יז).—שם ידו של פלוני בדבר, נתן לו שלטון וכח על הדבר: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו וכו׳ וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף וכו׳ ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (תהל׳ פט כא-כו).—ושת ידו על פלוני, להכריחו לדבר מהדברים: לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו (איוב ט לג). — הודיעו את ידו, את כחו ויכלתו: בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (ירמ׳ טז כא). ונודעה יד יי׳ את עבדיו וזעם את איביו (ישע׳ סו יד).—ארץ ממשלת ידו, שהוא משל עליה: וכל חילו וכל ממלכות ארץ ממשלת ידו וכל העמים נלחמים על ירושלם (ירמ׳ לד א). — יצאה ידו בפלוני, הכה אותו, העניש אותו וכדומה: אל בנתי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). —וכבדה ידו על פלוני במשמ׳ זו: כי היתה מהומת מות בכל העיר כבדה מאד יד האלהים שם (ש״א ה יא). ותכבד יד יי׳ אל האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (שם ו).—ונחתה ידו על פלוני: כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך (תהל׳ לח ג).—הרפה ידו ממנו, חדל מהענישו: ויאמר (אלהים) למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד יו). — אבן יד, אבן קטנה שאוחזים אותה ביד: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וימת רצח הוא (במד׳ לה יז). ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח (יחזק׳ לט ט). השוחט במגל יד וכו׳ חוץ ממגל קציר (חול׳ א ב). — באפס יד, בלי כח, פתאם: ועל שר שרים יעמד ובאפס יד ישבר (דני׳ ח כה).—מצא חית ידו, מצא מחיתו: ברב דרכך יגעת לא אמרת נואש חית[1] ידך[2] מצאת על כן לא חלית (ישע׳ נז י).—רחב ידים, רחב, גם בדברים לא בע״ח, ארץ רחבת ידים: וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם (בראש׳ לד כא). כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רחבת ידים כי נתנה אלהים בידכם (שופט׳ יח י). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים שמה תמות (ישע׳ כב יח). וימצאו מרעה שמן וטוב והארץ רחבת ידים ושקטת ושלוה (דהי״א ד מ). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט (ישע׳ לג כא). זה הים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר (תהל׳ קד כה).—*יד רחבה, נדיבה, ויד מעוטה, כילי: עני וידו רחבה קורא אני עליו איש כמתנת ידו עשיר וידו מעוטה קורא אני עליו כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך (ירוש׳ חגי׳ א טו ג). והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה (מד״ר דבר׳ ד).—*רחב היד, נדיב: שאל מאל אשר ידו ידי רחבי יד וקצרי יד ממלאה (ר״ש הנגיד ב נב).—קפץ את ידו מפלוני, נמנע מתת דבר לפלוני העני: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון (דבר׳ יט ז).—ואמר המליץ: בשיקצוף האל על הקהלה יתן העשר לנבלים ולקופצי ידים, וכשיאהב אותם יתן העשר לנדיבים ולטובים אשר בהם (ר״י חריזי, תחכמ׳ מד),

---

—[1]) עי׳ ערך ד.חיה, הערה א. —[2]) כך הנוסחת המסורה, ופרשו רוב המפרשים ידך שבכאן במשמ׳ גופך, עצמך, וכדומה. אך אין המליצה מתישבת יפה, ואולם כבר השתמשו בספרות בדבור חית ידו במשמ׳ מחיתו, פרנסתו.

ועי׳ ערך קפיץ.—וכן °קְבִיצַת הַיָד, עי׳ ערך קביצה. —וכמו״כ °יָדוֹ סגורה: ועשיתי לאיש אשר ידו סגורה, ועם נדבתו אצורה, ידך לכל שואל סגורה, בתולה ואיש לא ידעה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ג). כי הוא גבה עינים, קצר אפים, טמא שפתים, סגור ידים, נעקש דרכים (שם מו). —°עַנְוַת יַד, נדיבות: וזאת הענוה לא תהיה שלמה עד שתדבק בה ענות היד והיא הנדיבות (מאזני צדק, אלגזלי 146). — מָצָא את יָדָיו, הצליח ויכול לעמוד ולהתקים ולעשות דבר: אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל יְדֵיהֶם (תהל׳ עו ו). —*והצליח להבין את הדבר, לברר את הדבר, וכדומה: אמר ר׳ יהודה בר״ש היאך ימצא הדורש ידיו בין פקודיו לפקודיהם אם פקודיו למה פקודיהם (מד״ר במד׳ ז). — °ומצא ידיו ורגליו: היאך נמצא ידינו ורגלינו על כל תנאי בני אדם זה עם זה (החינוך, מלוה שמג). ולא מצינו ידינו ורגלינו בהבנתו (פתחי הכמ׳ לרמח״ל ב). — גמול יָדוֹ, גמול מעשיו: מפרי פי איש ישבע טוב וגמול יְדֵי אדם ישוב לו (משלי יב יד). — סמך יָדוֹ, תמך בְּיָדוֹ, עי׳ סמך, תמך.—*יָדוֹ שֹׁלֶטֶת במקום פלוני, הוא יכול לגעת בידו במקום פלוני: היה האחד מכיר מקצת אבניו נוטלן ועולות לו מן החשבון א״ר הושעיה זאת אומרת ששולטת היד מצד אחד (ירוש׳ ב״מ י יב ג). אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו (ב״ב יא.).—*יָדָיו מונחות לו בין עיניו, אינו עושה בהן שום דבר: אמרו לו לר׳ יהודה אלמלי ידיה מונחות בעיניה כל בין השמשות יפה אתה אומר (נדה סח:).—*יש יָד פלוני בדבר, יש לו חלק בו: כל סחורה שיש יד עובד כוכבים באמצע וכו׳ (רגמ״ה בכור׳ יג.).—ובמשמ׳ *הוא מתערב בדבר, עוסק בו, נהוג בדבור.—*לאחר ידו, עשה דבר לאחר ידו, עי׳ אַחַר.—*בית יד, עי׳ בַּיִת. — *יש לפלוני יָד ארוכה, הוא גַּנָּב, נהוג בדבור.—°מלאכת יד, ברפואה, נתוח שעושה הרופא לרפא אבר לקוי: רפואת כל פצע וחבורה ומכה טריה בד׳ פעולותיה הידועות במלאכת היד (אמרות טהור׳, תקו״ד ה ח). — *יַד אחת, עשו יד אחת, הסכימו ביניהם בהסכמה להיות בדעה אחת בדבר, נהוג בדבור. — תשומת יד, עי׳ תשומת.—כתב־יד, עי׳ כתב.—ומשל, °שתי יָדוֹת רוחצות זא״ז: להטיב זה את זה כשתי ידות רוחצות זו את זו וכזאת אהבה טובה יקרא לה (ר״י מודינא, צמח צדיק ד).

—ב) בהשאלה, כל דבר בולט או משמש לאחיזה, תבנית דומה ליד, ומ״ר יָדוֹת: יְדוֹתָיו: שתי יָדוֹת לקרש האחד (שמות כו יז). שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי יְדֹתָיו (שם יט).—ואמר המשורר במליצה: ועטה הזמן בגדי חרדות, וקשרי בין לשירם העמידו ובלבבם אדנים לו וידות, והם היו בעם האל יחידים וכן היו מליצותם יחידות (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח). —וְיָדוֹת של כסא, כעין משענות משני עברי הכסא: שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו וְיָדֹת מזה ומזה אל מקום השבת ושנים אריות עמדים אצל הַיָּדוֹת (מ״א י יט). — ובאופן, כמו סרן: וארבעת האופנים למתחת למסגרות וידות[1]) האופנים במכונה וכו׳ ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכבה יְדוֹתָם וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (מ״א ז לב-לג). — והשתמשו הסופרים במשמ׳ זו: ולזה היו ידים לאופנים כמו ידות לקרשים אשר עליו מתגלגל האופן בעת ההליכה (רשב״ל דוכן, מג״א, חלק שושינו ג).—ואמר המליץ: על כן יאמרו המושלים אופנים יסובבו עלי ידותם, וחכמה ואולת בבני אדם לאומותם (אסף ב, ד ט).—והמשורר אמר: עגלה עמוסה טבעה ברפש עד ידות אופניה ותקצר נפש בעל העגלה כי האסון קרהו במקום עקבות אדם לא נודעו (יל״ג, משלים ג יה).— ובמכונה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה יְדֹתֶיהָ[2]) ומסגרתיה ממנה ויפתח על הלחת יְדֹתֶיהָ ועל ומסגרתיה כרובים אריות ותמרת (שם לה-לו).—ומצוי בתו״מ במשמ׳ זו, בפרט יד של כלי, הקת שאחזים בו, Griff; manche; handle: מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יום הכפורים של זהב (יומ׳ ג י). בכל יום היתה ידה (של המחתה) קצרה והיום ארוכה (שם ד ד). יד הקורדום מאחריו שלש אצבעות (כלים כט ד). כל ידות הכלים שהכניסן שלא בדרכן (מקוא׳ י א). ידה (של הרצועה) טפח ורחבה טפח (מכות ג יג). מקל שעשאו יד לקורדום (שבת מח:). אף הוא עשה כני כלים ואוגני כלים וידות כלים וידות סכינין של יוה״כ של זהב (יומ׳ לו:). כל אותן ז׳ שנים מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים וידותיהן של סכיני׳ (מד״ר ויקר׳ יא).—*וְיַד של פרי, העוקץ שלו: כל

— [1]) עי׳ בהערה לערך גב ובהערה לערך חשוק וחשור דעות המפרשים לכ״א מחלקי האופן הנזכרים בפסוקים האלה. וכבר השתמשו בספרות בשם ידות במשמ׳ זו. — [2]) לא נתברר לאיזה חלק מחלקי המכונה הכונה

שהוא י ד ולא שומר מיטמא ומטמא (עוקצ׳ א א). י ד ו ת האוכלין כאוכלין (ירוש׳ גיט׳ ג מד:). אין מכסין באוכלים וכו׳ ר׳ יהודה אומר כל שיש לו עוקץ או י ד מותר (מס׳ ס״ת ג יב). — ובהשאלה יד לקרבן, יַד לשבועה, יַד לנדרים, וכיוצא בזה, לא נדר מפורש ולא שבועה מפורשת, אלא רמז ודבור קרוב ללשון של נדר ושבועה: שאני אוכל לך שאני טועם לך ר״א בשם ר׳ הושעיה תופשין אותו משום י ד לקרבן וכו׳ אם אמר לא אוכל לך תופשין אותו משום י ד לשבועה (ירוש׳ נדר׳ א לו ד). כל י ד ו ת נדרים כנדרים וכל כינויי נדרים כנדרים ואלו הן י ד ו ת האומר לחבירו ואלו הן כנויין קונם קונח קונס (בבלי שם ג.). לעשות כינויי נזירות כנזירות ו י ד ו ת נזירות כנזירות (שם). הרי זה עלי אסור מפני שהוא י ד לקרבן (שם ו.). יש י ד לקידושין[1]) או לא (שם:). יש י ד לפיאה[2]) אין יד לפיאה וכו׳ מה קרבנות יש להן י ד אף פיאה יש לה יד (שם). יש י ד לצדקה[3]) או אין י ד לצדקה (שם ז.). יש י ד להפקר וכו׳ יש י ד לבית הכסא[4]) או לא (שם). — * י ד י ם מוכיחות: י ד י ם שאין מוכיחות הויין ידים (קדוש׳ ה: גיט׳ פה: נדר׳ ו: נזיר ב:).—והשתמשו בדבור "י ד י ם מ ו כ י ח ו ת במשמ׳ ראיות ברורות: ואין לך רישומו ניכר יותר מנדון זה מכמה אמתלאות ואומדנות ברורות ו י ד י ם מ ו כ י ח ו ת שגלוי וידוע לכל שממון זה לא נפרע (טוחו״מ סה כא, בשם הרא״ש). וכן בנדון זה יש כמה סברות ו י ד י ם מוכיחות (שם).— ג) מצבת זכרון[5]), Denkmal ; monument: בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יָד (ש״א יה יב). ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יַד אבשלום עד היום הזה (ש״ב יח יח). ונתתי להם בביתי ובחומתי יָד ושם טוב מבנים ומבנות (ישע׳ נו ה). —ד) מקום, Ort ; place: וְיָד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ (דבר׳ כג יג). כאשר יחנו כן יסעו איש על יָדו לדגליהם (במד׳ ב יז). ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך וכו׳ אהבת משכבם יָד[1]) חזית (ישע׳ נז ח). אליה יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את יָדו (ירמ׳ ו ג). וְיָד ברא[2]) בראש דרך עיר ברא דרך תשים לבוא חרב (יחזק׳ כא כד-כה).—ועל-יד במשמ׳ בקרבת מקום: מעקרון וימה כל אשר על-יַד אשדוד וחצריהן (יהוש׳ יו מו). מקצה צפונה אל-יַד דרך חתלן לבוא חמת חצר עינן גבול דמשק צפונה אל-יַד חמת (יחזק׳ מח א). פרשו רשת לְיַד מעגל מקשים שתו לי (תהל׳ קמ ו). בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה לְיַד שערים לפי קרת (משלי ח ב-ג). — יַד הנהר וכדומה, שפת הנהר: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על-יַד היאר (שמות ב ה). והכנעני יושב על הים ועל יַד הירדן (במד׳ יג כט). על-יַד נהר פרת כשלו ונפלו (ירמ׳ מו ו). ואני הייתי על-יַד הנהר הגדול הוא חדקל (דני׳ י ד).— ה) יַד, מ״ר יָדוֹת, חלק, חלק של תבואה וכדומה: והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הַיָּדֹת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם (בראש׳ מז כד). ושמרתם את משמרת הבית מסח ושתי הַיָּדוֹת בכם כל יצאי השבת ושמרו את משמרת בית יי׳ (מ״ב יא ו-ז). וישאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש ותשע הַיָּדוֹת בערים (נחמ׳ יא א).—ובתו״מ: ר״ש אומר שתי י ד ו ת לככר משלש לקב (ערוב׳ ח ב). ויעש את הים מוצק עשר באמה וכו׳ אין תימר עגול נמצאת אומר מאה וששים י ד ו ת טהרה הוא מחזיק אין תימר מרובע נמצאת אומר מאה ועשרים ושתי י ד ו ת טהרה היה מחזיק (ירוש׳ שם א יט.). הקיף לבו של ים וכו׳ צף שתי י ד ו ת מלמעלה (אדר״נ נוסח׳ ב לח). ובסהמ״א: הוי מחשב מה שאתה מפסיד עכשיו

בהשם ידות.— [1]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לחבירתה ואת נמי פשיטא היינו קדושין עצמן אלא כגון דאמר לה לאשה הרי את מקודשת לי ואמר לה לחבירתה ואת, מי אמרינן ואת נמי אמר לה לחבירתה ותפסי בה קידושין לחבירתה או דילמא ואת תזאי אמר לה לחבירתה ולא תפסי קידושין בחבירתה.— [2]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין אוגיא ליהוי פיאה והדין נמי ההיא פיאה מעלייתא היא כי קא מיבעיא ליה כגון דאמר והדין ולא אמר נמי.— [3]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין זוזא לצדקה והדין נמי ההוא צדקה עצמה היא אלא כגון דאמר הדין ולא אמר נמי.— [4]) ואמרו שם: היכי דמי אילימא דאמר הדין בית ליהוי בית הכסא והדין נמי ההוא בית הכסא נמי הוה אלא כגון דאמר והדין ולא אמר נמי. — [5]) יש לשער כי היו המצבות האלה בתחלה אולי בצורת יד פחות או יותר. — [1]) כך רוב המפרשים במשמ׳ מקום, ור״ל בכל מקום שחזית. אך יש מפרשים יד זו במשמ׳ כנוי לאבר הזכרות כמו אמה בתלמוד. — [2]) י״ם שהנוסחה משובשה ומגיהים ויד בראש דרך תשים וכו׳.

כנגד שכר שאתה נוטל כנגדו אלף ידות לעולם הבא (מחז׳ ויטרי תכס). ונעשה לישראל חומה מזה ומזה ושתי הידות קפאו (חזקוני, בשלח יד כח). — כך וכך ידות, פי כך וכך: ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש יָדוֹת (בראש׳ מג לד). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר יָדוֹת לי במלך (ש״ב יט מד). וכל דבר חכמת בינה אשר בקש מהם המלך וימצאם עשר יָדוֹת על כל החרטמים האשפים אשר בכל מלכותו (דני׳ א כ).—ובסהמ״א: נמצא עפר יעקב הוא הטף מרובה על הגדולים כמה ידות ואם הגדולים חטאו הקטנים לא חטאו לכך אינו חפץ בקללתן (חזקוני, בלק כג י).—*וחלקי היום: לא היו מהלכין כל היום אלא שתי ידות ביום (תוספתא ביכור׳ ב ח).—וחלקי החדש: וכמה רובו של חודש ששה עשר יום ר׳ יהודה אומר שתי ידות בחודש וכמה שתי ידות בחודש עשרים יום (ערוב׳ יג.).—*וחלקי השעה: כל הכוכבים והמזלות ושני המאורות נבראו בתחלת ליל רביעי ולא קדם זה לזה אלא שתי ידות שעות (פדר״א ו). וימי חדש הלבנה כ״ט ימים ומחצה ושתי ידות שעה וע״ג חלקים (שם). הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש״כ חלקים (רלב״ע שמות יב ב). יש לך לסלק קרוב לאחת מהי״ג ידות משל ע״ג חלקים וישארו ע״ב חלקים שכן היום הולך ורבה על חבירו מתקופת טבת עד תקופת תמוז (חזקוני, וישלח לב לג).—ואמר הפיטן: להודיע שאין מושלים אלא יום אחד מיומו של יוצר הרים, חוץ משתי ידות שעה בשעורים, כשהחמה נוטה במערב שתי ידות שעה מכהה אורים, כן עד שלא יבא הערב יצמח אור לישרים (יוצ׳ ב ר״ה, אשר מי יעשה).—״ידות מיל: וכל מעלה מהן בארץ ששה וששים מילין ושתי ידות מיל (מכת׳ ר׳ חסדאי להכוזר). — ״יד יד, חלק חלק: יטול החכם מכל בית יד יד מן קמח וילש ויאפהו (הלכ׳ קצוב׳ לר״י גאון, הלכ׳ ערוב׳).— ״וחלק מהחיל, מהצבא: אבל אלעזר בנו הגבור ואתו יד רבה וחזקה מאד מבחורי העריצים לא בכה (יוסיפון סה). וישלח נירון את כסתיאו שר צבא רומא היושב בארם ויד רמה אתו מחיל הרומיים (שם). — *ידות דרכים, עי׳ ית דות דרכים —״יד של נְיָר, מספר קבוע של עלי ניר מסדרים ונמכרים יחד: ואת שמו הגיד לי וכי כתב לי ספר כ״ג ידות של נייר וקרא פלאות החכמה ועוד התחיל לכתב לו פירוש ארוך על כל תיבה ותיבה ועל עלה אחד של נייר מן הספר ההוא פי׳ שתי ידות של נייר (שו״ת רשב״א תקמח). ונתחבר עליו ספר נקרא תשובת המינין מחזיק שלשים ידות ניר (התאבקות ר״י עמדין). וכתב וחבר שאלות ותשובות ארוכות ורחבות בעשרה ידות ניר או יותר (הוא, מגי׳ ספר ד).— ״יד השם, שֵׁם רפואה מן הרפואות: וגם הרפואה הלקוחה (לחצץ הכליות והמקוה) בדם התיש הנקראת יד השם לרוממותה (קאנון ג יח ב ז).

(הערה: שמושי יד כל כך רבים ומתחלפי הגונים, שקשה לקבוע לכ״א מהם מקום בדיוק, וקצתם שיכים לשנים שלשה מדורים במדה אחת).

אגרוף.– אחז.– אומן יד, אמן ידו.– אצבע, עי״ש.—אצילי ידיו.– ארבות ידיו.– *בית יד.– גב היד.– זרוע.– חטף.–״חכמת היד.–חֹפֶן, מלא הפניו.—ימין.–יפה, *ידיו יפות.—כף, כפים.–״כפפה.–*כרף ידיו.–כתף.–לקח.–מחא כף.– מַסָּה, מסת ידו.– *משמש בידיו.–משש, חוש המשוש.– ספק בידיו.–*פסת היד.– קֹמֶץ.–קנה.– צִפֹּרֶן.–*שחי, *בית השחי.–שְׂמֹאל.

א. ידד[1], ממנו יְדָדוּת, יָדִיד, *יְדִידוּת, יְדִידֹת, ״יְדִידָה.

ב. ידד, ממנו יָדָה.

יָדַד, קל עב׳ יַד, מ״ר יַדּוּ, יַדֹּתִי [2]), עת׳ אִידּ, תִּידּ, תִּידּוּ, צווי יֹד, יֹדּוּ, יֹדִּי,—יַד גורל, הטיל הגורל: ואת ארצי חלקו ואל עמי יַדּוּ[3]) גורל (יואל ד ב-ג).

[1]) משותף להלשונ׳ המזרח׳. בארמ׳ וסור׳ ידד, בערב׳ ודד a), וגם באשור׳ דומה לזה.

[2]) כך ר״י חיוג בפרוש וכן שאר הנטיות, ועי׳ הערה לקמן.—[3]) אמר ר״י חיוג: פתחות היוד יוכיח כי הוא מעקר זה, ע״כ, וריב״ג בשרש ידה אמר: ואנכר אבו זכריא כונ ידו גורל מנ הד׳א אלאצל לאנפתאח יא׳ה ולאנה ע׳יר מכשור עלי אלמעהוד מנ אנכשאר פא׳ כל פעל ת׳קיל מנ הד׳א אלמת׳אל וג׳עלה מנ ד׳ואת אלמת׳לינ מת׳ל רבו דבריו משמן רבו משערות ראשי ולעמרי אנ אלקיאש משתצחב לקולה אלא (אנ) מ׳ יצחק בן מ׳ שאול רחמה אללה כאנ יעתקדה מנ הד׳א אלאצל וכאנ ענדה פעלא משתקבלא מחד׳ופ יא׳ אלאשתקבאל קאל ואצלה יידו פחד׳פ אליא׳ אשתח׳פאפא והד׳א אלקול ענדי ע׳יר בעיד פיה בל יחשנה ענדי קולה וידו אבן בי אלד׳י אצלה ויידו

a) ودد

ונכרים באו שערו ועל ירושלם ידו גורל (עובד׳ א יא). גם עלליה ירטשו בראש כל חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל גדוליה רתקו בזקים (נחו׳ ג י).

ידדות, ש״נ,—מה שאהוב וחביב לאדם: עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידדות נפשי בכף איביה (ירמ׳ יב ז).—ועי׳ ידידות.

א. ידה[1], ממנו א. ידה.

א. ידה, פ״י, ידיתי, עת׳ אידה, צווי ידו, — כמו ירה, זרק, בפרט חץ: ערכו על בבל סביב כל דרכי קשת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (ירמ׳ נ יד).— וכינ׳ *ודה, ודים, ידי גורל, במשמ׳ אלמים: אל תמנע מטובת יום ובהלקח אח אל תעבר הלא לאחר תעזב חילך ויגיעך ליודי גורל (ב״ס גני׳ יד יה).

—פע׳, ידה, צווי ידו, עת׳ יידה, יידו ויידו, בנפילת היוד הראשנה וידו,—א) ידה אבן בפלוני: צמתו בבור חיי וידו אבן בי (איכ׳ ג נג).—ב) גדע וקטע: אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כפי איש לא נשא ראשו ויבאו אלה להחריד אתם לידות [2]) את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה (זכר׳ ב ד).

פערצ׳ לה מא ערצ׳ לקולה גער בים ויבשהו ולקולה וישרם למטה מערבה אללד׳ינ אצלהמא וייבשהו ויישרם אלא (אנ) אבא זכריא לם יד׳כר וידו אבן בי, ע״כ, ובעבר׳: ולא שם ר׳ יהודה ידו גורל מן השרש הזה בעבור פתח היוד שלו ושאיננה שבורה על המנהג הידוע מפא כל פועל כבד מן הדמיון הזה ושמהו מבעלי הכפל כמו רכו דבריו משמן רבו משערות ראשי ובחיי שההקשה מסייעה לדבריו אלא שמ׳ יצחק בן מר שאול נ״ע היה חושב אותו מן השרש הזה והיה אצלו פועל עתיד מחוסר יוד העתידות אמר ועקרו יידו וחסרה היוד להקל והמאמר הזה אצלי איננו רחוק ומיפהו בעיני אמרם וידו אבן בי שעקרו ויידו וקרה לו מה שקרה לאמרם גוער בים ויבשהו ולאמרם וישרם למטה מערבה שעקרם וייבשהו ויישרם אלא שר׳ יהודה [לא זכר] וידו אבן בי. ע״כ. רד״ק הביא שתי הדעות, ולא הכריע. ורוב החדשים הסכימו לדעת ר״י חיוג כי ידו גורל הוא מן הכפולים, ומפני שהוקשה להם הפתח גזרו שצריך לנקד ידו.

[1]) רק בעבר׳. בערב׳ ודי a) במשמ׳ נזילה וכדומה, רחוק ממשמ׳ בעברית.

[2]) פרשו המפרשים מעקר המשמ׳ של זריקה, אך הענין לפי הכונה היא גדיעה וקטיעה.

a) ودى

ב. ידה[1]), ממנו ב. ידה, תודה, *הודאה, *הודיה, *ודוי.

ב. ידה,—קל לא נהוג.

—הפע׳, הודה, הודינו, אודה, יודה, יודו, יודך, יודך, תודך, יהודנו, יודך,—הודה את פלוני, הלל ושבח אותו בשביל דבר טוב שעשה, loben, preisen; louer; to praise: ותאמר הפעם אודה את יי׳ (בראש׳ כט לה). יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא (ישע׳ כה א). ושבו אליך והודו את שמך (מ״א ח לג). קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אמרים הודו את יי׳ צבאות כי טוב יי׳ כי לעולם חסדו (ירמ׳ לג יא). אודה יי׳ כצדקו ואזמרה שם יי׳ עליון (תהל׳ ז יח). הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך (שם קמב ח). על כן אודך יי׳ בגוים ולשמך אזמר (ש״ב כב נ). יהודה אתה יודוך אחיך (בראש׳ מט ח). וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך (איוב מ יד). כי לא שאול תודך מות יהללך וכו׳ חי חי הוא יודך כמני היום (ישע׳ לח יח-יט). היודך עפר היגיד אמתך (תהל׳ ל י). באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה (שם מד ט). יודוך יי׳ כל מלכי ארץ (שם קלח ד). כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך (שם מט יט). —ובמליצה, גם לדברים לא בע״ח: ויודו שמים פלאך יי׳ (תהל׳ פט ו). יודוך יי׳ כל מעשיך (שם קמה י). — וגם עם ה כתובה: יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי ויעלז לבי ומשירי אהודנו [2]) (תהל׳ כח ז). על כן עמים יהודוך לעלם ועד (שם מה יח).— ואמר הפיטן: נוראותיו ונפלאותיו יהודון דרי נשיה, מלאכים נערכים להקדישו ברום עליה (סכת ב אתה״פ, ארנן).—והודה לפלוני כמו״ב במשמ׳ זו: הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו (ישע׳ יב ד). בשאול מי יודה לך (תהל׳ ו ו). נודה לך לעולם (שם עט יג).

[1]) בארמ׳ כמו בעבר׳. בערב׳ אשתודי a) בחוב, הודה שהוא חיב.

[2]) ואמר דונש: ומפארין העברים מדבריהן דברים כתחילתן מסוכנות ואומרים באודנו אהודנו ועשו ההא הזה באופני הצרוף ואז תאמר אהודנו אהודך אהודה אהודכם אהודכן אהודנה אהודנו אהודם אהודן וכו׳ יהודה לתפלה עמים יהודוך ואומרים ממנו יהודנו יהודך יהודה יהודכם יהודכן יהודנו יהודנה יהודם יהודן יהודונו יהודוכם יהודוכן יהודוה יהודון.

a) استودى

הודינו לך אלהים הודינו וקרוב שמך (שם עה ב). הודו ליי׳ כי טוב (שם קו א). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך (דהי״א כט יג). ויענו בהלל ובהודות ליי׳ כי טוב (עזר׳ ג יא).—ובתו״מ: מיום שברא הקב״ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב״ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את יי׳ (ברכ׳ ז:). וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם (סוטה י:). מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו וכו׳ על שהחייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך (שם מ.). — הודה על דבר, בדבר, אמר כי אמת הוא הדבר, gestehen; avouer; to admit, confess: חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ליי׳ (תהל׳ לב ה). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). — ומצוי מאד בתו״מ ובסהמ״א במשמ׳ זו: ששה דברים עשה חזקיהו המלך על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו (פסח׳ ד ט). העומר שהחזיק בו להוליכו אל העיר ושכחו מודים (ב״ש וב״ה) שאינו שכחה (פאה ו ג). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים (כתוב׳ יג ד). טענו חיטין והודה לו בשעורין (שבוע׳ ו ג). טענו כלים וקרקעות והודה בכלים וכפר בקרקעות (שם). טענו שני מחטים והודה לו על אחת מהן (ירוש׳ קדוש׳ א נח ג). עומד הייתי על אבא בשעת מיתתו וטענך מנה והודיתה לו (שם גיט׳ מ מז.). וכשבאתי אצל חבירי שבדרום על שנים הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי שלא ירבו מחלוקות בישראל (סוט׳ כה.). כיון שהודה (יהודה) ואמר צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה מן האור חייך שאני מציל בזכותך ג׳ מבניך מן האור (שם י:). שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיודה לי במנה (שבוע׳ לא.). לעולם אינו חייב עד שיטעננו בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין ויודה לו (שם מג.). במודה בשטר שכתבו שצריך לקיימו (שבת עח:). הכל מודים בבא על הנדה ועל הסוטה שאין הולד ממזר (יבמ׳ מט.). —ולנק׳ *הודית: אמר לו אביו אמך הודית בך ואת הודית לפיכך אחיך יודו לך (תנחומא ויחי יב). וכדרך שהודית היא כך הודו בניה (מדר׳ שכל טוב, ברא׳ כט לה). כיון שילדה (לאה) בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה (רש״י ברכ׳ ז:). וההודאה שהודית בתחלה בענין ראובן ושמעון לא היתה הודאה שלמה כפי האמונה הנאמנה (רבב״ל דורא׳ן, מגי׳ ספר לד.). לא כשאת סבורה להיות גברתה כי עדיין את שפחה והיא הודית לו מפני שרי גברתי אנכי בורחת (חזקוני, ברא׳ טז ח). — *והודת: שהיה הנער דומה לאותו השכן מיד הודת ואמרת הימנו עיברתי (ר׳ בלמה, תשו׳ מטע׳ סגא׳ פ).—*ומודת: כשם שאם מודת אינה משלמת כך אם כופרת אינה נשבעת (טוחו״מ לו כג, בשם תשו׳ הגא׳). — ובמשמ׳ *הסכים והכיר: ואם לא היו מודים לנו בקושיא הזאת ואמרו אין הדבר וכו׳ (ר״י ברללוני, פי׳ יציר׳ 81).—*הודוהו למלך וכדומה, הסכימו והחליטו אותו: וישמעו גדולי רומי את שמעו וישלחו לו כתר מוכתר במרגליות ויודוהו לאדון ומושל ויקבלוהו בשמחה (יוסיפון ע). ומשם עבר וילך אל ארץ אפריקה ויצא לקראתו שר צבא אדון הארץ ויודהו לאדון (שם).—והודה המלוכה לפלוני: כי לא רצה הקטן להודות המלוכה לגדול (שבט יהוד׳ ז).— ובמשמ׳ *הסכים בכלל: ולא הודינו ג״כ להורידו (את בנימין) לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזב את אביו וכו׳ ולא רצה אבינו לשמוע עד היותנו כלנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה (רמב״ן ברא׳ מד יט). וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב (שם כד).

—התפ׳, התודה, התודו, אתודה, יתודו, מתודה, מתודים, התודות, כהתודות,—התודה בדבר, הודה והגיד את חטאיו, gestehen; confesser; to confess: והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה (ויקר׳ ה ה). וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם (שם יו כא). והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי (שם כו מ). והתודו את חטאתם אשר עשו (במד׳ ה ז). ואתפללה ליי׳ אלהי ואתודה ואמרה אנא אדני וכו׳ חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו (דני׳ ט ד-ה). ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל (שם כ). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל לפניך היום וכו׳ ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך (נחמ׳ א ו). ויעמדו ויתודו

על חטאתיהם ועונות אבתיהם ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים ליי׳ אלהיהם (שם ט ב-ג). וכהתפלל עזרא וּכְהִתְוַדֹּתוֹ בכה ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו מישראל קהל רב מאד (עזר׳ י א).— ובתו״מ: במנחה ביום טוב האחרון היו מתודים כיצד היה הוידוי בערתי הקדש מן הבית וכו׳ אם הקדים מע״ש לראשון אינו יכול להתודות (מע״ש ה י-יא). והכהן עומד במזרח ופניו למערב וסומך שתי ידיו עליו ומתודה וכך היה אומר אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי (יומ׳ ג ח). מצות הוידוי ערב יוה״כ עם חשיכה וכו׳ אע״פ שנתודה בערבית צריך להתודות בשחרית אע״פ שנתודה בשחרית וכו׳ צריך להתודות בנעילה שכל היום כשר לוידוי כיצד הוא מתודה וכו׳ רבוני חטאתי (ירוש׳ שם ח מה ג). מצוה להגריל ולהתודות לא הגריל ולא התודה כשר (בבלי שם מ.). אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופש שרץ בידו שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה (תענ׳ טז.). חייב אדם להתודות קודם אכילה ובאיזה צד מתודה מתפלל שמנה עשרה כדרך כל יום ויום (סדר רע״ג, יוה״כ קיח). חוץ מתפלת נעילה שהוא מתודה אתה נותן יד לפושעים (שם קיט). ותלמדנו להתודות לפניך על כל עונותינו למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך (שם קכט). נטה למות אומרים לו התודה עד שלא תמות הרבה שהתודו ולא מתו והרבה שלא התודו ומתו והרבה שהיו מהלכין בשוק ומתודין שמא בזכות שאתה מתודה אתה חי אם היה יכול להתודות בפיו מתודה ואם לאו מתודה בלבו (מחז׳ רומא, ענין אבלות). — ואמר הפיטן: אם בתשובה ותודה תתרצה הנני שב ומתודה ואומר לפניך חטאתי לך ה׳ ועויתי ופשעתי (סד׳ רע״ג, תפל׳ רסע״ג לר״ה).

א. *יְדוֹד[1], ש״ז, מ״ר יְדוֹדִים, סמי׳ יְדוֹדֵי, — ניצוץ: יראת חזון ארמי בעתתהו אל תיגע בבן עמום מני בטן, ידוד אש לוהט בהאבקו לו כי לא יכול לו ונתחנן בבכי (יוסי בן יוסי, סד׳ עבודה). אשר יראתך בטפסרי ערבות ידודי להבות, כיתי רבבות לאין סוף להרבות (מחז׳ רומ׳, מוס׳ יוה״כ, אשר יראתך).

ב. *יְדוֹד[1], ש״ז, מ״ר יְדוֹדִים, סמי׳ יְדוֹדֵי,— כמו דוּד: וכמו כן ניתן האש בתוך הידוד ומתחתיו וכו׳ ואצל לפידי פיו הזכיר מלאכת הידוד כמו מלאה אש דוגמת כיור (תשו׳ דונש, הכרע׳ ר״ת, ערך כידודי). ונקראים כיורי אש וידודי אש בעת האש בתוכם וכו׳ כמו ידודים מלאים אש יתמלטו מפיו (שם).

*יְדוּדוֹן[2], ש״ז, — כמו יְדוּתוּן: אבובא כלי של נגון ידודון[3] (ר״ד מהתפותים, למה דוד, ערך אבובא). הרדולוס כלי של נגון ידודון (שם, הרדולוס).

*יַדּוּעַ[4], ש״ז, — שם בע״ח דומה לעכבר, ידיו קצרות ושערות וזנבו רבות וארוכות, Springmaus, gerboise; jerboa: ידעוני זה המניח עצם ידוע[5] בפיו והוא מדבר מאיליו (סנה׳ סה:).

יְדוּתוּן[6], ש״ז,— שם כלי זמר: למנצח על יְדוּתוּן[7] לאסף מזמור (תהל׳ עז א). ועמהם (עם המשוררים

---

[1]) מן כידודי אש שבמקרא (איוב מא יא), שראו קצת הקדמונ׳ בכף שבראשיתו כ הדמיון, וכן ריב״ג, אמר וז״ל: כידודי אש כשראר אלנאר וקד קאל קום אנ אלכאף פיה אצל ואנה עלי זנה עתיד לכידור, ע״כ, ובעבר׳: כידודי אש ניצוצי האש ויש מי שאומר שהכף מן השרש ושהוא על משקל לכידור.

[1]) כמו״כ מן כידוד אש שבמקרא, עפ״י פרושו של דונש. אעפ״י שבפרוש המלה כידודי אין פרושו מכריע, הנה שמושו במלת ידוד בכונה שיתם לה נותן לה זכות בלשוננו.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) בערך ידודון בספר הזה בעצמו נאמר: ידודון כלי של נגון אורגאנו בלעז או הוא שם המנגן. ע״כ. והנה בתהל׳ שם כתוב על ידיתון ובס״א ידותון, עכ״פ לא ידודון, ולא ידעתי מאין בא החלוף הזה. ועי׳ ערך ידותון.

[4]) בערב׳ ודע a), ופרשוהו המלונים הערבים ירבוע והיא החיה הרשומה בפנים. — [5]) גרסת הערוך: המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו. וכן פרש רש״י: ידוע שם חיה. ע״כ. והרמב״ם פרש שהוא שם עוף: כיצד מעשה הידעוני מניח עצם עוף ששמו ידוע בפיו ומקטיר ועושה מעשים אחדים עד שיפול כנכפה וידבר בפיו דברים שעתידים להיות (רמב״ם עכו״ם ו ב).

[6]) עי׳ הערה לקמן.— [7]) בכתיב ידיתון כתיב, י אחרי ד, ידותון קרי, ובקצת ספרים גם הכתיב הוא ידותון. והנה ידותון הוא שע״פ של אחד משלשה ראשי הלוים המשוררים של דוד: ויבדל דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים (דהי״א כה א), והלוים המשררים

a) ودع

הנקובים שם) הימן וִידוּתוּן [1]) חצצרות ומצלתים למשמיעים (דהי״א יו מב).

יָדִיד, א) ש״ז, סמי׳ יְדִיד, בכנ׳ יְדִידִי, מ״ר יְדִידִים, יְדִידֶיךָ, — מִי שאוהב לחברו, רוצה בטובו, יש לו נטייה אליו, Freund ; ami ; friend : לבנימן אמר יְדִיד יי׳ ישכן לבטח (דבר׳ לג יב). אשירה נא לִידִידִי שירת דודי לכרמו כרם היה לִידִידִי בקרן בן שמן (ישע׳ ה א). מה לִידִידִי בביתי (ירמ׳ יא יה). כן יתן לִידִידוֹ [2]) שנא (תהל׳ קכז ב). למען יחלצון יְדִידֶיךָ הושיעה ימינך וענגו (שם ס ז).— ובתו״מ : אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה (מכי׳ בשלח ב ה).—ואמר הפיטן : ברעישה ובגעישה כבוד זכרו (המלאכים) יפארו, ועבדיו בני ידידיו למטה הם יספרו, בקול קדוש קדוש קדוש יי׳ צבאות יזמרו (שבת ב׳ אתה״פ, ידודון).— *וכנוי לאברהם : אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.). — *וכנוי לביהמ״ק : יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים (מנח׳ נג.). ויבנה ידיד זה בית המקדש (שם:).—ואמר הפיטן : ידיד אתוי עבר ידעך

בעולם, יחום וקונם העלה לך לכליל, כשה תמים בוחר איש תם (מוס׳ יוה״כ, אמיץ כח). — ב) ת״ז, לנק׳ יְדִידָה, מ״ר יְדִידִים, יְדִידוֹת, — חָבִיב, ראוי לאהבה, lieblich; aimable; lovely : מה-יְדִידוֹת משכנותיך יי׳ צבאות : נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות יי׳ (תהל׳ פד ב-ג).— ועי׳ אוֹהֵב, חָבֵר.—אוֹיֵב, שׂוֹנֵא.

יְדִידָה, ש״נ,—אשה שנוטה חבה לחברה, Freundin, amie ; female-friend , נהוג בדבור העברי ובספרות החדשה.

***יְדִידוּת**, ש״נ,—א) עי׳ יְדִדוּת. — ב) סגולת הידיד, רגשי הידיד : על כן בשכר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שארינו משחת (ירוש׳ ברכ׳ ט יד.).—ומצוי מאד בסהמ״א ובדבור, ואמר המשורר : אשר העניקך בטוב אין ימינך לגמלה יכולה, תנה לו תמורת פעליו ידידות לבבך גמולה (ר״ש הנגיד, בן משלי א מו). ושבתי מזרוע הידידות בקוצר שדפה רוח קציריו (רשב״ג, בורש ען).—ואמר הפיטן : טווי יריעות רקמתך, ידידות שכן רקמתך, זאת קומתך (יוצ׳ ב פסח, אודך).

יְדִידֹת, ש״נ, — כמו יְדִידוּת : משכיל שיר יְדִידֹת (תהל׳ מה א).

***יְדִיעָה**, ש״נ, מ״ר יְדִיעוֹת, — שה״פ מן יָדַע : בשם שאם אכל חלב וחלב בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת כך על לא הודע שלהן אינו מביא אלא אשם אחד אם היתה ידיעה בינתים וכו׳ מביא אשם תלוי על כל אחד ואחד (כרית׳ ד ב). השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו לא שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו (הור׳ ב.). — ימ״ר : ידיעות הטומאה שתים שהן ארבע (שבוע׳ ב א).—ובפרט בסגנון המחקרי, "הידיעה, במשמ׳ הסגולה שיש לו לאדם לדעת הענינים: והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ה ג א). יש מן הקדמונים מי שהכחיש הידיעה ואמר שאי אפשר לאדם שישיג לידע דבר על אמתתו וכו׳ בעבור שכל ידיעה לא תגיע אלא מידיעה קודמת ואותה הידיעה הקודמת כבר היתה דרושה והגיעה ג״כ מידיעה קודמת לה וכן אותה הקודמת כבר היתה דרושה ולא תגיע אלא מידיעה קודמת לה וישתלשל הענין אל

לכלם לאסף להימן לִידִתוּן ולבניהם ולאחיהם מלבשים בוץ במצלתים ובנבלים וכנרות (דהי״ב ה יב). ולכן סוברים החדשים כי גם כאן בראש המזמור הכונה בהשם ידותון להמשורר ידותון ההוא, והוא גם כאן שע״פ. והמלה ע ל יתרה או אולי שאבית מן על ידי איתן. אבל לפי הנוסחה המסורה על ידותון אין ספק כי הכונה בידותון היא שם לכלי שיר, ורגלים לדבר, כי הוא כלי נגינה שבדה והמציא ידותון ונקרא על שמו, וכן נראה כי גם הימן המציא כלי זמר אחד, או לפחות תקן ושכלל אחד מכלי השיר אשר היו מקודם, ונקרא הכלי הזה על שמו של הימן, ועי״ז יתפרש יפה הכתוב בדהי״א שהבאנו בפנים, ועי׳ הערה לקמן.—[1]) דעת רוב המפרשים היא כי הכונה כאן בהשם הימן וידותון היא להשם הפרטי של שני המשוררים. אבל קשה, כי זה כפל דברים בלי שום צרך, ומלבד זה, השמות חצצרות ומצלתים הכתובים אחריהם מעידים על שלפניהם, כי גם השמות הימן וידותון הם שמות לכלי שיר, ולא שמות עצם המשוררים, והוא על פי ההשערה שבהערה הקודמת, שהיו אז בידי הלוים שני כלי זמר שהיו קרואים על שמות שני המשוררים האלה, אם מפני שהם בדאום מעקרם, או שתקנו בהם תקון חשוב. וצריך איפוא להוסיף ב„המלון" ערך הֵימָן, שֵׁם לכלי שיר.

[2]) י״ם לידידיו.

בלתי תכלית ובבלתי תכלית לא תקיף בו ידיעה (העקרים א יו). וידיעותינו בלות ומטולאות קצרו מהשיג איך ידיעותינו עם רחק היחש בינותינו מצדך ומצדנו (כתי"ע יג). — ובזמן החדש השתמשו בשם זה במשמ׳ דבר ומעשה שמודיע אדם על כל מה שמתרחש בעולם.

****ידיעי**, ידיעיי, ת"ז, —מטבע של ידיעה: והנה קצת אלה הענינים אמנם ראוי על הרופא מצד מה שהוא רופא שיציירהו במהות לבד ציור ידיעי, ויאמן בישותו (קאנון א א ב).

א. ידע[1], ממנו דע, דעה, דעת, ידע, ידעוני, מדע, מודע, *ידוע, *ידיעה, *מודעה, **דעתן, **דעתנות, **הודעה, **התודעות, **ידיעי, **ידען, **מדעי.

א. ידע, פ"י, ידעת, ידעת, ידענו, ידעו, ידעתו, ידעתיו, עת׳ אדע, אדעה, אדעה, תדעי, תדעי, תדעין, יידע, אדעך, ידעם, צווי דע, דעה דעי, דעו, דעהו, מקו׳ ידוע, ידע, דעת, דעה, לדעתו, —א) ידע דבר, ידע מהותו ואיכותו של הדבר, ידע מה הוא הדבר ואיך הוא, wissen ; savoir ; to know: ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם (בראש׳ לא לב). כי לא ידע כי כלתו הוא (שם לח יו). ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל (שם לט ו). הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (שם יב יא). אכן יש יי׳ במקום הזה ואנכי לא ידעתי (שם כח יז). ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שמות לד כט). והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר (יהוש׳ ח יד). והעם לא ידע כי הלך יונתן (ש"א יד ג). ויאמר (דוד) ידע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר אל ידע זאת יהונתן (שם כ ג). הלוא ידעתה כי מרה תהיה באחרונה (ש"ב ב כו). הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ"ב ב ג). את ידעת כי לי היתה המלוכה (מ"א ב יה). וארשתיך לי באמונה וידעת את יי׳ (הוש׳ ב כב). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר (הוש׳ ב י). והם לא ידעו כי שמע יוסף (בראש׳ מב כג). כי לא ידעו מה הוא (שמות יו יה). והמה לא ידעו מחשבות יי׳ (מיכ׳ ד יב). ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יי׳ (שמות יד ד). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (בראש׳ מד כז). הידעתם כי לנו רמת גלעד (מ"א כב ג). והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם (שמות ו ז). ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן (בראש׳ לא ו). וידעתן כי אני יי׳ (יחזק׳ יג כא). לא ידענו מי שם כספנו באמתחתינו (בראש׳ מג כב). כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). ואם לא וידענו כי לא ידו נגעה בנו (ש"א ו ט). כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (בראש׳ ג ה). אדני ידע כי הילדים רכים (שם לג יג). כי ידע כל ישראל כי גבור אביך (ש"ב יז י). וילכו להם ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ (ש"א כו יב). כי אמרתי מי יודע יחנני יי׳ וחי הילד (ש"ב יב כב). ומי יודע החכם יהיה או סכל (קהל׳ ב יט). ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות (אסת׳ ד יד). האנשים הידעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים (ירמ׳ מד יה). כי החיים יודעים שימתו והמתים אינם יודעים מאומה (קהל׳ ט ה). כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו׳ אחת דתו להמית (אסת׳ ד יא). נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד (תהל׳ קלט יד). במה אדע כי אירשנה (בראש׳ יה יח). בזאת אדע כי כנים אתם (שם מב לג). ואדע כי דבר יי׳ הוא (ירמ׳ לב ח). ואדעה כי לא מרגלים אתם (בראש׳ מב לד). ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה). ואם לא אדעה (בראש׳ יח כא). ויי׳ הודיעני ואדעה (ירמ׳ יא יח). הטרם תדע כי אבדה מצרים (שמות י ז). ותדע ובחנת את דרכם (ירמ׳ ו כז). אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה"ש א ח). ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע׳ מז יא). שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר (רות ג יח). מה ידעת ולא נדע (איוב יה ט). שאל נא באלהים ונדעה התצלח דרכנו

---

[1]) בארמית, וי"א גם באשור׳. בערב׳ אין צרוף זה משמש להמושג שהוא משמש בו בעברית. עכ"פ אין ספק בדבר ששרשו הקדום היה ודע, ולכן הבנינים נודע, הודיע, התודע. ואמרו החדשים כי צירה אותיות איתן באה מהצטמצמות פתח ושוא, ידע במקום יודע. וכמו גם בערב׳ ולד עת׳ ילד, ואולי היתה זאת פעולת נקודת החירק של הע"פ, שכבר בזמן קדום, בעוד שרוב הפתח שבלשון עוד לא נטה מגונו העקרי, הפתח הזה נשבר קצת ונטה לעומת קול הסגול ונקדוהו בצירה, שהוא הנקוד של הפתח והחירק שנטו מגונם העקרי כבר בזמן קדום. ועי׳ במבוא בחלק הרקדוק, נפ"י.

(שופט׳ יח ה). לכו ונפילה גורלות ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו (יונ׳ א ז). ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (ישע׳ ה יט). למען תדעו כי אני יי׳ אלהיכם (דבר׳ כט ה). הלוא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל (ש״ב ג לח). שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו (ישע׳ ו ט). למען תדעון אשר יפלה יי׳ בין מצרים ובין ישראל (שמות יא ז). ויאמר משה בזאת תדעון כי יי׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה (במד׳ יו כח). ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם (יהוש׳ ג י). למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל (ויקר׳ כג מג). וידעו כי ארון יי׳ בא אל המחנה (ש״א ד ו). היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהוש׳ ג ז). למען ידעון כל עמי הארץ את שמך (מ״א ח מג). — יידע: כי רם יי׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע[1] (תהל׳ קלח ו). — וצווי: ואם אינך משיב (את האשה) דע כי מות תמות (ברא׳ כ ז). ואם חרה יחרה לו דע כי כלתה הרעה מעמו (ש״א כ ז). אל לארך אפך תקחני דע שאתי עליך חרפה (ירמ׳ יה יה). ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהל׳ יא ט). ועתה דעי וראי מה תעשי (ש״א כה יז). ראי דרכך בגיא דעי מה עשית (ירמ׳ ב כג). ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (שם יט). ועתה דעו מה תעשו (שופט׳ יח יד). דעו נא וראו כי רעה זה מבקש (מ״א כ ז). דעו אפוא כי לא יפל מדבר יי׳ ארצה (מ״ב י י). דעו כי יי׳ הוא אלהים הוא עשנו (תהל׳ ק ג). ודעו וראו כי רעתכם רבה (ש״א יב יז). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ׳ ה א). ודעו כי הפלה יי׳ חסיד לו (תהל׳ ד ד). כן דעה חכמה לנפשך (משלי כד יד). למען דעת כל עמי הארץ את יד יי׳ כי חזקה היא (יהוש׳ ד כד). רק למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה (שופט׳ ג ב). והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יי׳ דרכו אם לא (ברא׳ כד כא). אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני יי׳ מקדשכם (שמות לא יג). כי לפתתך בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה (ש״ב ג כה). ליראה אתך בעמך ישראל ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה (מ״א ח מג). מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך (ישע׳ מח ד). כדעתכם ידעתי גם אני (איוב יג ב). — ובמשמ׳ נתברר לו דבר, הרגיש בו: אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע (הוש׳ ז ט). יקשתי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (ירמ׳ נ כד). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (איוב ט ה). תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר טמן תלכדו (תהל׳ לה ח). — ומצא בדעתו מה שנצרך לו לדעת: ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם (רות ג ד). וידע נח כי קלו המים מעל הארץ (ברא׳ ח יא). וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (שם ט כד). ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם (שם ג ז). ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו (שמות ב ד). יצא נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים (ש״א כב ג). מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה (אסת׳ ב יא). ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (שם ד ה). — ב) ידע את פלוני, הכירו, ידע מי הוא, kennen, connaître; become acquainted with: ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח). ושמואל טרם ידע את יי׳ (ש״א ג ז). ידע שור קנהו (ישע׳ א ג). ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך (דבר׳ לג ט). נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם יג ז). גוי אשר לא ידעת אתה ואבתיך (שם כח לו). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם יי׳ אלהיו (מ״א ה יז). ואתה את עבדך ידעת (דהי״א יז יח). לא ידעתי את יי׳ וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה ב). כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום (דבר׳ לא כא). אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך (ש״א יז כח). אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני (הוש׳ ה ג). רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה (עמו׳ ג ב). היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע׳ מד ח). עם לא ידעתי יעבדוני (תהל׳ יח מד). ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי (שם נ יא). ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשם (רות ב יא). ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יי׳ פנים אל

---

[1]) לא נתברר טיבו של כתיב זה, ולא טיבו של הנקוד. הקדמונ׳ החליטוהו להפעיל, ודמוהו לייליל, אך ממליצת הכתוב נראה שזה קל, וכך החליטוהו החדשים ולא מצאו באור מספיק להיוד היתרה, ולכן החליטו קצתם שהוא שבוש פשוט.

פנים (דבר' לד י). ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך (שם כב ב). כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו (בראש' יח יט). אני ידעתיך במדבר (הוש' יג ה). בטרם אצורך בבטן ידעתיך (ירמ' א ה). ואתה יי' ידעתני (שם יב ג). ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתני (ישע' מה ד). נלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם (דבר' יג ג). והכעסתי לב עמים רבים בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם (יחזק' לב ט). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו המה ואבותם (ירמ' ט יה). כי רוח זנונים בקרבם ואת יי' לא ידעו (הוש' ה ד). כי אויל עמי אותי לא ידעו (ירמ' ד כב). ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך (דבר' ח ג). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני (ירמ' ב ח). שפך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות אשר בשמך לא קראו (שם י כה). ולאלוה אשר לא ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף (דני' יא לח). וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם (דבר' כט כה). למען דעת דרות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום (שופט' ג ב). וינכרו את המקום הזה ויקטרו בו לאלהים אחרים אשר לא ידעום המה ואבותיהם (ירמ' יט ד). ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום (זכר' ז יד). ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם (דבר' יא כח). אתם ידעתם את האיש ואת שיחו (מ"ב ט יא). ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו (בראש' כט ה). לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הוש' ח ב). ויהי כל יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה עם נבאים נבא (ש"א י יא). נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו אמרו איכה נשבר מטה עז (ירמ' מח יז). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (איוב יט יג). אזכיר רהב ובבל לידעי (תהל' פז ד). כל יודעיך בעמים שממו עליך (יחזק' כח יט). משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהל' לו יא). מדוע משדי לא נצפנו עתים וידעו לא חזו ימיו (איוב כד א). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו (שם מב יא). ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו (מ"א ח לט). ואלהים זולתי לא תדע (הוש' יג ד). לכן ידע עמי שמי (ישע' נב ו). הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך (שמות לג יג). יי' מה אדם ותדעהו (תהל' קמד ג).—

ופעול ידוע, שהכל יודעים ומכירים אותו, איש חשוב והגון: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם וכו' ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם (דבר' א יג-יה).—ג) ידע ספר, ידע מלאכה, וכדומה, היה בקי בזה, מלמד בזה: ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה (בראש' כה כז). יבקשו איש ידע מנגן בכנור (ש"א יו יו). הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל (שם יח). כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים (מ"א ה כ). ואביו איש צרי יודע לעשות בזהב ובכסף (דהי"ב ב יג). איש חכם וכו' וידע לפתח פתוחים (שם ו). כדברי הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא ונתן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר (ישע' כט יא-יב). וישלח חירם באני את עבדיו אנשי אניות ידעי הים (מ"א ט כז). וקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי (עמו' ה יו). אשרי העם ידעי תרועה (תהל' פט יו). אוניות ועבדים יודעי ים (דהי"ב ח יח). — ידע דבר, כמשמ' קרה לו והיה לו הדבר: שמעי זאת עדינה הישבת לבטח האמרה בלבבה אני ואפסי עוד לא אשב אלמנה ולא אדע שכול (ישע' מז ח). שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהל' ח ה). גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם (שם ט א).—ד) ידע[1] אשה, ידעה איש, הזדוג לאשה, בעלה, נזדוגה לאיש, נבעלה: והאדם ידע את חוה אשתו ותהר ותלד את קין (בראש' ד א). וידע קין את אשתו ותהר ותלד את חנוך (שם יז). וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה יי' (ש"א א יט). והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה (בראש' כד יו). ולא יסף עוד לדעתה (שם לח כו). ותשב (בת יפתח) אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש (שופט' יא לט). ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש למשכב זכר (שם כא יב). והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סכנת ותשרתהו והמלך לא ידעה (מ"א א ד). ויחזק האיש בפילגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה (שופט' יט כה). וכל אשה ידעת איש

---

[1]) — כבר דחה Schwally (ZDMG, 1898,136) השערת Locin כי מליצה זו באה מפני שבעת הזווג ראה האיש את האשה בפעם הראשונה, אבל גם השערת שואלי שם, כי הכונה בזה שידע אם היא בתולה, איננה נכונה.

למשכב זכר הרגו (במד׳ לא יז).—וי׳דַעַת משכב זכר במשמ׳ זו: וכל אשה י׳דַעַת איש משכב זכר תחרימו (שופט׳ כא יא).—ובתו"מ: פצוע דכא וכרות שפכה הן ועבדיהן יאכלו ונשיהן לא יאכלו ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה הרי אלו יאכלו (יבמ׳ ח א).—וגם בענין משכב זכור: ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונֵדְעָה אתם ויצא אלהם לוט הפתחה וכו׳ ויאמר אל נא אחי תרעו (בראש׳ יט ה-ז). ויאמרו (אנשי הגבעה) אל האיש בעל הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונֵדָעֶנּוּ ויצא אליהם האיש בעל הבית ויאמר אלהם אל אחי אל תרעו נא אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי אל תעשו את הנבלה הזאת (שופט׳ יט כב-כג).—ובתו"מ בכל המשמ׳: כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר׳ כה.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (שם). הוו יודעין שכל ימיו של ר׳ יוחנן היה מלמדינו וכו׳ (ר"ה כ.). כיון שראה משה כן לא ידע מה לעשות (מד"ר במד׳ ד). שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים (שם אסת׳, ויקרא סופרי).—ומקור עם ל לֵידַע: לידע להודיע ולהוודע (אבות ד כב). הרוצה לידע סימן ימי החמה שהן יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום ישרוט שריטה בתקופת תמוז וכו׳ (סעו"ר ד). הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה (ערוב׳ מג:). מעשה בחסיד אחד שיצא לטייל בתוך כרמו בשבת לידע מה צריך (פסיק׳ רבתי כג).—וְיָדַע בְּדָבָר: שזה יודע בעיבורו של חדש וזה אינו יודע בעיבורו של חדש (סנה׳ ה ג). לדיין שיודע בחבירו שהוא גזלן וכן עד שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן (הלכ׳ פסוק׳, ממונ׳).—והמליצה תֵּדַע שֶׁ, במשמ׳ מזה תוכל להוכיח, לברר לך: כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (פסח׳ לד.). שאין חמה נכנס ליישוב אלא שעה אחת ביום תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב (שם). עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות ומעלות השחר עד הנץ החמה ארבעת מילין וכו׳ נמצאת עוביו של רקיע אחד מעשרה ביום (שם). תידע לך שכמה פצעים נופלין בראשו של אדם ואינו מת וכיון שקרום מוחו ניקב מיד הוא מת (תשו׳ הגאונ׳, גני׳, גינצבורג 33). שער ד׳ בכמה פנים יתחלק ערב מקבלן תדע שעד שלשה ענינים אתה מוצא חלוקתן הראשון שמו של זה אינו כשמו של זה זה נקרא קבלן וזה נקרא ערב וכו׳ הב׳ תורתו של זה אינו כתורתו של זה ומשפטיהן אינן שוין תדע שהערב היכא שישללוה שעבוד נכסים ממה שיכול וכו׳ המלוה לפרוע את חובו אין למלוה שיפרע מן הערב (הספר׳ לר"י ברצלוני נה). מלח סדומית דקה היא מאד ובטלה ותדע שהסדומית דקה היא דאמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה מפני שמלח סדומית יש שמסמא את העינים אלמא דקה היא מאד ונדבקת ביד ואינה ניכרת (רש"י ביצ׳ לח.). כשאמר תנו מהניא הודאתו בין ליורשין בין ללקוחות בין להקדש תדע שהרי אפילו במקום שאם בא ליפרע מן ההקדש צריך שבועה (התרומות מב ד). — ופָעוּל: התורם חבית של יין ונמצאת של חומץ אם יָדוּעַ שהיתה של חומץ עד שלא תרמה אינה תרומה (תרומ׳ ג א). אמר לו מכור לי צמדך במאתים זוז הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז (ב"ב ה א). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שסופן לינתק בעריות לכך בא עליהם בגזרה (ספרא אחרי קלז). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה (תוספתא אהל׳ יז יב). בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה (כתוב׳ קד.). גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מכבד את אמו יותר מאביו (קדוש׳ ל:). גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי (ב"מ נט:). — ובלשון המחקר, ״הַיָּדוּעַ, מה שאדם משיג בדעתו ושכלו: נמצאת אתה אומר הוא היודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד (רמב"ם יסוה"ת ב ו).—*בְּיָדוּעַ שֶׁ, כמו יָדוּעַ: ומודה ר׳ יהודה במוכר את האם להתן ואת הבת לכלה שצריך להודיע בידוע ששניהם שוחטין ביום אחד (חול׳ ה ג). חזקת בעלי בתים ישראל שבסוריא אין מפרישין עליהם דמאי אם בידוע שרוב פירות שלהן הרי אלו חייבין (תוספתא דמאי א ד). זורעה ומצמחת דבר בידוע שהביאה שליש ואם זורעה ואינה מצמחת דבר בידוע שלא הביאה שליש (שם תרומ׳ ב יד).—ובמשמ׳ זה הוא סימן ברור

שכך הדבר: מצא (את בית הכבוד) נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם (ברכ׳ סב:). כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו (ביצ׳ לב:). נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה (ר״ה כ:). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבו יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר (מו״ק ה:). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים (סוכ׳ מט:). כל אדם שיש לו עזות פנים וכו׳ בידוע שנכשל בעבירה (תענ׳ ז:). קטן אי אתה צריך לחזור אחריו בידוע שאין לו גואלים (ב״ק קט:). נמצא עליה קורט דם בידוע שלפני שחיטה לא נמצא עליה קורט דם בידוע שלאחר שחיטה הגליד פי המכה בידוע ששלשה ימים קודם שחיטה (חול׳ נא.).—ומצוי בסהמ״א: יש שנלקח ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו (ספ׳ חסיד׳, תתתתשיב). כי השם המיוחד עשה שהמטיר ולא היה הכתוב צריך להזכיר השמים כי בידוע שכל מטר מן השמים (ר׳ בחיי, בבלק). — ״ודרך הדבור מִן הַיָּדוּעַ: כי מן הידוע אצל חכמי הכוכבים שראשי הימים שהם חמה לבנה מאדים כוכב צדק נוגה שבתי וכו׳ (ר׳ בחיי, בוא).— ״ודבר יָדוּעַ, במשמ׳ דבר מן הדברים: אם רצו בעת התמורה והזכירו בשעת התמורה סך ידוע באחריות (ספ׳ השטר׳ לר״י ברצלוני 60). ובזמן שפוסקין על אחד מבני המס בסך ידוע כותבין הכי וראינו תקנה זו לכל פורעי המס (שם עג). כגון אחד מד׳ לשונות הללו על ממון ידוע כגון שאמר הלוהו אלף זוז ואני פורע וכו׳ (שם נה). ראובן כתב מתנת בריא לשמעון בסך ידוע ונפטר ראובן (שו״ת הרי״ף טז). והוציא עליו שטר שהלוה סך ידוע ואמר לו ראובן לא הלויתני (שם פ). מי שנדר לצום יום ידוע מן החדש או מן השבוע כגון שאמר הרי עלי נדר שאצום רביעי בחדש או שביעי בחדש (שם רלב). ראובן הסכים עם שמעון למכור לו קרקע ידוע בממון ידוע והקבילו מן הדמים ונותר עליו הנשאר (תשו׳ גאו׳ מו״מ קנז). כי מעות השקלים כשכונסין אותן נותנין אותן בלשכה ידועה (פי׳ המשנ׳ לרמב״ם, שקל׳ ב א). הקהל היו צריכין מעות ובא ראובן ומכר לקהל ולשבעה טובי העיר כך וכך מדות של חטה לזמן ידוע ולסך ידוע והתנה עמהם להיות ידו על העליונה לגבות מהם בזמן הידוע (שו״ת ריב״ש יט). הקהל פורעים למלך דבר ידוע בכל שנה ושנה (שם קלב). כי הרב התיר לעשות צורת אריה שעושין בימים ידועים ובמעלות ידועות יען כי הוא מנוסה ומעולה לחולי הכליות בקמיע מומחה (מנח׳ קנא׳ להבא מארי א). ואתה מוצא שחרור זה שמשחררו רבו על ענינים ידועים פעמים שמשחררין לרצונו וכו׳ ופעמים שאתה מוצא אותו נמי שכופין האדון לשחרר העבד בעל כרחו (השטר׳ לר״י ברצלוני כא). היו עובדים אותם (את הכוכבים) ופונים אל אלילים וצלמים בשעות ידועות מאבנים ידועות יאמר שכחות כוכב מן הכוכבים חלו בזה האבן בזה העת (אמונה רמה ו ג). —יָדוּעַ, כמו יוֹדֵעַ: נבזה וחדל אישים איש מכאבות וִידוּעַ[1] חלי (ישע׳ נג ג). —נפע׳, נוֹדַע, נוֹדָע, נוֹדַעְתִּי, נוֹדָעוּ, נוֹדָעוּ, יִוָּדַע, יִוָּדֵעַ, וְיִוָּדַע, תִּוָּדַע, תִּוָּדֵעַ, הִוָּדַע, הִוָּדְעִי,— א) שידעו אותו, ומשמש במשמ׳ הכל ידעו: ותבאנה (הפרות הטובות) אל קרבנה (של הפרות הרעות) ולא נוֹדַע כי באו אל קרבנה (בראש׳ מא כא). או נוֹדַע כי שור נגח הוא מתמול שלשם (שמות כא לו). כי ימצא חלל באדמה וכו׳ לא נוֹדַע מי הכהו (דבר׳ כא א). אז תרפאו וְנוֹדַע לכם למה לא תסור ידו מכם (ש״א ו ג). שמעו אויבינו כי נוֹדַע לנו (שהם זוממים רעה) ויפר האלהים את עצתם (נחמ׳ ד ט). מה שהיה כבר נקרא שמו וְנוֹדָע אשר הוא אדם (קהל׳ ו י). ובמה יִוָּדַע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך (שמות לג טז). היום יִוָּדַע כי אתה אלהים בישראל (מ״א יח לו). לא למענכם אני עשה נאם אדני יי׳ יִוָּדַע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל (יחזק׳ לו לב). אל תִּוָּדְעִי כי באה האשה הגרן (רות ג יד). — והדבר נוֹדַע: אכן נוֹדַע הדבר (שמות ב יד). וינתק (שמשון) את היתרים וכו׳ ולא נוֹדַע כחו (שופט׳ יו ט). ולא נוֹדַע דבר (ש״ב יז יט). ולא נוֹדַע מקומו (נחו׳ ג יז). וְנוֹדַע יי׳ למצרים וידעו מצרים את יי׳ (ישע׳ יט כא). וְנוֹדַע בגוים זרעם (שם סא ט). נוֹדַע יי׳ משפט עשה (תהל׳ ט יז). נוֹדָע[2] בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג).

—[1]) כך ברט (Barth, NB § 124 b), אך רוב המפרשים הקדמונ׳ וגם האחרונ׳ מפרשים במשמ׳ פעול. וי״מ פעול זה מלשון שבירה. — [2]) כך ברוב הספר׳ ובס״א נוֹדַע

ונודעה החטאת אשר חטאו עליה (ויקר׳ ד יד). ונודעה יד יי׳ את עבדיו (ישע׳ סו יד). ונודעתי[1] בם כאשר אשפטך (יחזק׳ לה יא). והתקדשתי ונודעתי[1] לעיני גוים רבים (שם לח כג). ועקבותיך לא נודעו (תהל׳ עז כ). ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא (בראש׳ מא לא). בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יי׳ באמת (ירמ׳ כח ט). והיה יום אחד הוא יודע ליי׳ (זכר׳ יד ז). ויודע הדבר למרדכי (אסת׳ ב כב). היודע בחשך פלאך (תהל׳ פח יג). הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע (משלי י ט). בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע (שם יד לג). — ב) עשה בעצמו שפלוני ידע: ושמת שמלתיך עליך וירדתי הגרן אל תודעי לאיש עד כלתו לאכל ולשתות (רות ג ג). ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים (יחזק׳ כ ה). אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים (שם ט). —ג) הגיע לידי ידיעה, הדבר נודע לו: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך (ירמ׳ לא יח).—ד) נודע פלוני, נתגלה, נמצא מקומו: וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו (ש״א כב ו).—ובתו״מ: חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת (גיט׳ ה ה). חטאו עד שלא נתמנו ואח״כ נתמנו הרי אלו כהדיוט ר״ש אומר אם נודע להם עד שלא נתמנו חייבין (הור׳ ג ג). כל דבר שהוא בחזקת טומאה לעולם הוא בטומאתו עד שיודע לך טומאה היכן היא (נדה ט ה). חזקת עצמות המכוסין הרי הן של אדם עד שיודע שהן של בהמה מגולין הרי הן של בהמה עד שיודע שהן של אדם (תוספתא אהל׳ יז יג). המהלך מעכו לאכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת במעשרות ובשביעית עד שתיוודע לך שהיא פטורה משמאלו למערב הדרך טמאה משום ארץ העמים ופטורה וכו׳ עד שתיוודע לך שהיא חייבת (ירוש׳ שבי׳ ו לו:). בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה נשחטה בחזקת היתר עומדת עד שיודע לך במה נטרפה (חול׳ ט.). וכן כתבו באותן אגרות שלום לכם עד אין חקר יודע לכם שאדם אחד יש בינינו וכו׳ (מד״ר אסת׳, אם על המלך טוב). לידע להודיע ולהוודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא (אבות ד כב).—ליודע, לודע, במקום להודע: בחטא שאין סופו ליודע

ד פתוחה. — [1]) אולי פה במשמ׳ הודיע את עצמו.

אבל חטא שסופו ליודע במי שיש ידיעה בסוף (כתוב׳ ע:). — ונודע, כמו הודיע: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי׳ לא נודעתי להם (שמות ו ג).

— פע׳, ידע, ידעת, — ידע את פלוני דבר, עשה שפלוני ידע הדבר: המימיך צוית בקר ידעתה[1]) שחר מקמו (איוב לח יב). — ובתו״מ: חייך יש לך לידע ולידע טוב אחריתן של בני מראשית שנתתי להם במצרים (מד״ר קהל׳, כי העושק). — ואמר הפיטן: עקשים בארח מישור מסלול ידע, ועל נאמו במה אדע, נדון בקו ידע תדע (מוס׳ א׳ ר״ה, אמץ אדירי). בטלול ענניו הרכיבן בין סכך לסכך, ויתיצבו תחתיו כבתחתית סכך, ידעם תבנית משכן איך יהי מסוכך, ובתבניתו לבנון מוכן לסכך (כ׳ סכות, אליס כהשעין). יקר נערב כניח׳חים, רחש תחן נאנחים, ידעם בגיא כסלוחים, כשושנה בין החוחים (יוצר שבת חוהמ״פ, אסוכיך). וכחתי צריך לעשן, ידעתיך לאפוד ולחשן (יוצ׳ ב פסח, אודך). הורם (את שלוחי עמך) מה שיאמרו, הבינם מה שידברו, השיבם מה שישאלו, ידעם היך יפארו (מוס׳ א׳ ר״ה, היה עם פיפיות).

—פע׳, ידע, מידע, מידעי, מידעים, מידעיו,—מידעו של פלוני, שפלוני יודע אותו, מכירו, שהוא ידוע לפלוני, ידידו: ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדליו ומידעיו וכהניו (מ״ב י יא). ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדו נמתיק סוד (תהל׳ נה יד-יה). הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (שם פח ט). הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך[2]) (שם יט). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (שם לא יב). חדלו קרובי ומידעי שכחוני (איוב יט יד). — ובדקדוק, מידע, מיודע, כמו ידוע, שצריך לציין אותו בהא הידיעה: כי השוא שקודם היוד סימן למנוכר ואלו היה מלך היה מיודע כמו ביום זבחכם מנוכר כלומר באיזה יום שיהיה ביום ההוא מיודע הפך ים ליבשה מנוכר ביבשה עבר ישראל מיודע וכן ברוב המקרא

—[1]) נמסר: ידעת השחר קרי, וכך הוא הנקוד המסור. — [2]) בקצת ספרים ש ובקצתם שׂ, וראו רוב הקדמונ׳ במלה זו שם מן חשך, במשמ׳ העדר, אך אין המליצה מידעי מחשך מתישבת יפה, ויותר יש כאן מקום לפעל עבר, ולכן הגיהו קצת החדשים חשכת במקום מחשך, ואולי הפעל הוא מחש במשמ׳ דומה למשמ׳ הרחקת מכני והיה כתוב פה מחשת, ועי׳ ערך מחש.

והכתוב צריך למנוכר ו ל מ י ו ד ע לביכך ינקד בשוא כדי שיוכר שהוא מנוכר (הור׳ הקורא, בער ידיע׳ הפוא). — הפע׳, הודיע, הודעת, הודענו, הודעתם, אודיע, אודיעה, תודיע, יודיע, יודיעו, ידיעו, הודיעני, הודיעך, הודעתני, הודעתה, הודעתם, הודעתיך, הודיעם, אודיעך, אודיעם, תודיעני, יודיענו, יודיעם, הודיע, הודע, הודיעני, הודיעם, הודיעו, הודיעונו, — הודיע את פלוני ולפלוני, עשה שידע: אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך (בראש׳ מא לט). עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך (ש״ב ז כא). ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו (שמות יח יו). אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה (הוש׳ ה ט). הודיע יי׳ ישועתו (תהל׳ צח ב). מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדיך (מ״א א כז). הודעת בעמים עזך (תהל׳ עז טו). והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (יהוש׳ ד כב). וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר וידע יי׳ את אשר לו (במד׳ יו ה). בן אדם הודע את ירושלם את תועבתיה (יחזק׳ יו ב). וכל צורתו וכל תורתו הודע אותם (שם מג יא). החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע׳ מז יג). ויי׳ הודיעני ואדעה (ירמ׳ יא יח). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי (שמות לג יב). ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך (שם יג). כמה לי עונות וחטאות פשעי וחטאתי הדיעני (איוב יג כג). ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי (ישע׳ ה ה). בקרב שנים תודיע (חבק׳ ג ב). הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילתיו (ישע׳ יב ד). הודיענו במה נשלחנו למקומו (ש״א ו ב). ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה (איוב לב ז). ואנכי אודיעך את אשר תעשה (ש״א יו ג). בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי (ירמ׳ יו כא). סוד יי׳ ליראיו ובריתו להודיעם (תהל׳ כה יד). ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש״א כח טו). למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דבר׳ ח ג). הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם (דני׳ ח יט). להודיעך קשט אמרי אמת (משלי כב כא). תודיעני ארח חיים שבע שמחות את פניך (תהל׳ יו יא). — הודיע את פלוני דבר, הראהו את כחו, הכהו וכדומה: ויאמרו (הפלשתים ליהונתן ונערו) עלו אלינו ונודיעה אתכם דבר (ש״א יד יב). — והודיע לו: והזהרתה אתהם את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ). פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך (דבר׳ ד ט). שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה (ש״א י ח). תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח (משלי ט ט).

—הפע׳, הודע[1]), הודע, מודע, מודעת,— כמו נודע: או הודע אליו חטאתו אשר חטא (ויקר׳ ד כג). זמרו יי׳ כי גאות עשה מודעת[2]) זאת בכל הארץ (ישע׳ יב ה).

—התפ׳, התודע, אתודע,—התודע אל פלוני, עשה שפלוני ידע מי הוא: ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו (בראש׳ מה א). אם יהיה נביאכם יי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במד׳ יב ו).—ובתו״מ: אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות (אבות א י). כבה מבעוד יום ונתודע לו משחשיכה וכו׳ כבה בשבת זו ונתודע לו בשבת הבאה (ירוש׳ שבת ג ו:). אמר להם משה (לישראל) עד שלא בחר אתכם נתודע שמו על ידכם וכו׳ מאותה שעה נתודע שמו של הקב״ה בכל העולם (אגד׳ בראש׳ עד). אין הקב״ה נתודע בעולמו אלא ע״י שהביא יסורין על הבריות (שם עז).—ואמרו הפיטנים גם נתידע: בטרם הרים הטבעו, זויות עולם בי נוטעו, הררי ישראל בי נתקעו, הרי עד בי נתידעו, הררי אל בי נתודעו (ר״ה קליר, יוצ׳ א שבוע׳, יי׳ קנני).

ב.ידע, כמו יעד, ממנו ב.ידע.

ב.ידע, — קל לא נמצא.

—פוע׳, יודע, יודעתי, — כמו יועדתי: ואת הנערים יודעתי [3]) אל מקום פלני אלמני (ש״א כא ג).

ג.ידע[4]), ממנו ג.ידע.

—[1]) אמרו המדקדקים, כי החולם במקום שורק (ריב״ג ורד״ק), וכן רוב החדשים. —[2]) קרי. הכתיב מידעת, והוא אולי בינוני פע׳ מידע.

[3]) קצת הקדמונ׳ מפרשים פעל זה במשמ׳ א.ידע, במשמ׳ הודעתים שיהיו במקום פלוני, אך זה דחוק, ויותר נכון דעת החדשים כי הוא מסורס מן יעד, או כדעת קצת החדשים שהוא שבוש פשוט.

[4]) דומה לזה בערב׳ עד׳ב a) במשמ׳ יסור וענש.

a) عذب

ג.יָדַע, —קל לא נמצא.

—הִפע׳, הוֹדִיעַ, יוֹדִיעַ, יוֹדַע,— ענש, יִסַר, züchtigen châtier; to chastise: ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים וַיֹּדַע [1]) בהם את אנשי סכות (שופט׳ ח יו). למנות ימינו כן הוֹדַע[2]) ונביא לבב חכמה (תהל׳ צ יב).

—נִפע׳, נוֹדַע, עת׳ יִוָּדַע, יִוָּדֵעַ, — נוסר ביסורים: הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יִוָּדֵעַ (משלי י ט), ר״ל יענש ויכשל.

ד.ידע[3]), ממנו ד.יָדַע.

ד.יָדַע, — קל לא נמצא.

—נִפע׳, נוֹדַע, עת׳ יִוָּדַע, תִּוָּדַע, — הונח, הושם לפקדון, למשמרת במקום מן המקומות[4]), deponiert s; être déposé; be deposited: בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תִּוָּדֵעַ [5]) (משלי יד לג).

---

[1]) פרשו הקדמונ׳ קצתם במשמ׳ א.ידע, וקצתם במשמ׳ שבירה. וכך גם החדשים. אך לפי הענין נראה שהוא במשמ׳ זו, שצרוף קצת דומה לו והוא עד׳ב a), משמש בערב׳ במשמ׳ זו. — [2]) גם פעל זה פרשו הקדמונ׳ והחדשים במשמ׳ א.ידע, אך כבר פרשו ריב״ג במשמ׳ ענש ויסור ואמר: תפשירה עלי מקדאר אעמארנא אדבנא, ע״כ, ובעבר׳: פירושו לפי ימי חיינו יסרנו. ואעפ״י שגם פרוש זה אינו מישב יפה את מליצת הכתוב, עכ״פ גם ריב״ג מיחס משמ׳ יסר לפע׳ ידע.

[3]) בערב׳ ודע b), ועי׳ הערה להערך.

[4]) בערב׳ וַדַע c) במשמ׳ זו.— [5]) פרשו קצת הקדמונ׳ במשמ׳ א.ידע. ת״י: שטותא תתידע, ונראה לפי זה שחסרה פה מלה אולת וכדומה לפני תודע. וקצת המפרשים אמרו שמליצה זו דומה להמשל שבתלמוד אסתירא בלגינא קיש קיש קריא, ר״ל שהכסיל מכריז על החכמה שיש לו. אך זה דחוק מאד. וכבר הרגיש בדחק זה ריב״ג ופרש תודע במשמ׳ אבדה, אמר וז״ל: ומן הד׳א אלמעני עגדי בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע אי אנהא תצ׳יע ענדהם לא יענון בהא, ע״כ, ובעבר׳: שהיא אבדה ביניהם שלא יתעסקו בה. ע״כ. והנה, אם אמנם לפי הענין נאה פרוש זה, אך אין לו מקור במשמ׳ שרש ידע גם לפי המשמעות שיחס לו ריב״ג שם. רק עפ״י משמ׳ השרש ודע b) בערב׳ אפשר לפרש כתוב זה פרוש טבעי ויפה. כי הנה כבר שערו קצת החדשים, שהמלה כסילים נשתבשה קצת וצ״ל כסלים, והוא מקביל להשם לב שבתחלת הפסוק. ועפי״ז נאה מאד משמ׳ השרש ודע b) בערב׳, וגם הפעל תודע יקביל ממש להפעל תנוח שבחציו הראשון של הפסוק, ויהיה כל הפסוק מורכב משני חצאים מקבילים במליצה יפה מאד. ומי שרוצה אינו מוכרח להחליט השבוש בהמלה כסילים, ויוכל להניח משק׳ כסיל דומה למשק׳ כסל.

a) عذب b) ودع c) وَدَعَ

יִדְּעוֹנִי, עי׳ יִדְּעֹנִי.

יִדְּעָן, ש״ז, מ״ר יִדְּעָנִים, — מי שיודע הרבה, מצוי בדבור ובסהמ״א

יִדְּעֹנִי[1]), ש״ז, מ״ר יִדְּעֹנִים, — כמו מכשף, קוֹסֵם, מי שמגיד עתידות, Wahrsager; devin; wizard: ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או יִדְּעֹנִי מות יומתו (ויקר׳ כ כז). וחבר חבר ושאל אוב וְיִדְּעֹנִי ודרש אל המתים (דבר׳ יח יא). אתה ידעת את אשר עשה שאול אשר הכרית את האבות ואת הַיִּדְּעֹנִי מן הארץ (ש״א כח ט). והעביר (מנשה) את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וְיִדְּעֹנִים (מ״ב כא ו). אל תפנו אל האבת ואל הַיִּדְּעֹנִים אל תבקשו לטמאה בהם (ויקר׳ יט לא). ושאול הסיר האבות ואת הַיִּדְּעֹנִים מהארץ (ש״א כח ג). וגם את האבות ואת הַיִּדְּעֹנִים ואת התרפים ואת הגללים ואת כל השקצים אשר נראו בארץ יהודה ובירושלם בער יאשיהו (מ״ב כג כד). וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הַיִּדְּעֹנִים המצפצפים והמהגים הלוא עם אל אלהיו ידרש בעד החיים אל המתים (ישע׳ ח יט). ונבקה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע ודרשו אל האלילים ואל האטים ואל האבות ואל הַיִּדְּעֹנִים (שם יט ג).— ואמר המשורר: תפתה כל חסר לב ביפיה כבעלת אוב וידעונים (רשב״ג, עטה הוד, שירי שלמה ט).

יָהּ, —קצור מהשם יְהוָֹה, בסופי השמות הפרטים המרכבים עם השם יְהוָֹה הנזכר[2]): אֵלִיָּה התשבי (מ״ב א ג), במקום אליהו. גדליה בן אחיקם (ירמ׳ מ ה), במקום גדליהו. גמריה בן חלקיה (שם כט ג), במקום גמריהו, חלקיהו. וימלך זכריה בנו תחתיו (מ״ב יד כט), במקום זכריהו. יאשיה בן צפניה (זכר׳ ו י), במקום יאשיהו, צפניהו. שריה עזריה ירמיה (נחמ׳ י ג), במקום שריהו, עזריהו, ירמיהו. ישעיה בן עתליה (עזר׳ ח ז), במקום ישעיהו,

---

[1]) משרש ידע, ולא נתברר מה היה טיבו של הידעוני ומה היה דרך מלאכתו. אונקלוס תרגם זכורין, עי׳ ערך זכור, השבעים תרגמוהו פעמים epoidos, מכשף, ופעם gnostes, יודע. במשנה אמרו: בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני זה המדבר בפיו (סנה׳ ז ז).

[2]) יש מפקפקים בדבר וסוברים כי אין כאן אלא

עתליהו. מתתיה (שם י מג), במקום מתתיהו. ויוסף ונתניה (דהי"א כה ב), במקום נתניהו. עֹבדיה בן יחיאל (עזר' ח ט), במקום עבדיהו. צדקיה (דהי"א ג יו), במקום צדקיהו. רחביה (שם כג יז), במקום רחביהו. שמעיה איש האלהים (מ"א יב כב), במקום שמעיהו. שמריה (דהי"ב יא יט), במקום שמריהו. שפטיה בן מתן (ירמ' לח א), במקום שפטיהו. — ובקצת מלים: ארץ מאפליה [1] (ירמ' ב לא), גדל העצה ורב העליליה [2] (שם לב יט), רשפי אש שלהבתיה [3] (שה"ש ח ו).

א.**יָהּ** [4], — אחד משמות האלהים: עזי וזמרת [5] יה ויהי לי לישועה (שמות יה ב, תהל' קיח יד). כי עזי וזמרת יה יי' ויהי לי לישועה (ישע' יב ב). כי יד על כס יה [6] מלחמה ליי' בעמלק (שמות יז יו). אמרתי לא אראה יה [7] יה בארץ החיים (ישע' לח יא). אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך (תהל' עז יב). יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך (שם פט ט). ויאמרו לא יראה-יה [8] ולא יבין אלהי יעקב (שם צד ז). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה [8] ומתורתך תלמדנו (שם יב). מן המצר קראתי יה [8] ענני במרחב יה (שם קיח ה). לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה יסר יסרני יה [8] ולמות לא נתנני פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה (שם יז-יט). ועם נברא יהלל יה (שם קב יט). כל

הוספה סופית להשם. — [1]) כך למערבאי, למדנחאי מאפל-יה. ואמר רד"ק (בערך אפל מאפליה): במקצת ספרים מדויקים מאפליה הםם בשוא והאלף בפתח והפא בדגש חזק ובכל הספרים היא מלה אחת וענינה שתי מלות וכן שלהבתיה וסמך מאפל אל השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרוב השלהבת וכן כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו אל השם כמו כהררי אל. ע"כ. אך קצת החדשים מפקפקים בשמוש יה בכונה זו, ורואים בתיבה קטנה זו הוספה סופית בלבד. — [2]) לפי דעת כל המבארים מרכב מן עליל ומן יה. — [3]) כך למערבאי וב"א, למדנחאי וב"נ שלהבת יה, בשתי מלים, וכן בהרבה דפוסים.

[4]) י"ם שזה עקרו של שם האלהים ואחר כך נתרחב ונהיה לשם בן ארבע, וי"א להפך, כי גם זה קצור מן השם בן ארבע, כמו יָהּ שלפני זה. אך לא העירו מדוע קצת יה בהא רפה וקצת יהּ בהא מפיק, ועי' עוד יהו. וי"א כי זה דבר מלאכותי מזמן מאוחר שסברו כי ההוספה יה שבסופי קצת שמות הוא חלק משם המיוחד, כמו שנזכר בהערה הקודמת. — [5]) עי' הערה לערך זמרת. — [6]) כך למדנחאי במקום רפה למערבאי. ונמסר: פליג' אם הוא חד מן מלין דלא מפק' ה'. — [7]) בקצת ספרים ה רפה. וקצת החדשים מגיהים יהוה במקום יה יה. — [8]) י דגושה אחרי ה י נחה בכל אלו הפסוקים כדין דחיק.

הנשמה תהלל יה (שם קנ ו). בטחו ביי' עדי עד כי ביה [1]) יי' צור עולמים (ישע' כו ד). שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרכב בערבות ביה [1]) שמו ועלזו לפניו (תהל' סח ה). — ובתו"מ: ר' אליעזר אומר (בשעת פטירת העם מההקפות בהערבות במקדש היו אומרים) ל י ה ולך מזבח ל י ה ולך מזבח (סוכ' ד ה). ל י ה אנחנו מודים ולך אנו מקלסין (גמ' שם מה:). — ובפרט בהמלה השירית הַלְלוּיָהּ במזמורי התהלים: ברכי נפשי את יי' הַלְלוּיָהּ [2]) (תהל' קד לה). ואמר כל העם אמן הַלְלוּיָהּ (שם קו מח).

ב.*__יָהּ__, — מלת קריאה לצער ולתחנה: כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ומצטער ואומר יה יה די כך אמר יעקב וכו' (מד"ר בראש' לג).

יהב [3]), ממנו יַהַב, ואולי גם השם יְהָב.

יְהָב [4]), ש"ז, ככנ' יְהָבְךָ, יְהָבִי, — מַשָּׂא, ובהשאלה במשמ' מוסרית, משא צרכי האדם, Last; charge burden: השלך על יי' יהבך [5]) והוא יכלכלך לא יתן לעולם מוט לצדיק (תהל' נה כג). — והשתמשו הרבה בסהמ"א במלה זו בזו המשמ': והכהנים והלוים השליך י ה ב ם השם יתעלה על כל שבטי ישורון (מלמ' התלמיד', בהעלותך). את חצני נערתי, ו י ה ב י על בוראי השלכתי, ולחבר החלותי (מ' אלדכי, הקד' ס"א). ששואלים ממני מה שלא מן הדין ואני אל ה' בטחתי ועליו י ה ב י השלכתי הוא יגמור בעדי (שו"ת תורת

—[1]) הסגנון קשה, וקצת החדשים אמרו כי שני הכתובים נשתבשו והם מגיהים בהם הגהות מתחלפות, אך אינן מרפאות את המליצה בדרך טבעי. — [2]) כך בכל הספרים (מ"ש), ובמסורת סוף פר' בשלח חשבו מלה זו מן המלים לא מפיק ה, וכן בכ"י. וכבר נחלקו רב ושמואל בגמ' ירוש' (מגי' א עב.) אם צריך לקרא הללו יה בשתי מלים או לא: הללו יה רב ושמואל חד אמר הללו יה חורנה אמר הללויה.

[3]) עי' הערה להפעל.

[4]) משק' דְּבָר, כן נראה לפי התרוז בפיוטים, ועי' הערה לקמן. — [5]) כבר אמרו בגמ' (ר"ה כו:): לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך אמר רבה בר בר חנה יומא חד הוה אזלינא בהדי ההוא טייעא הוה דרינא טונא ואמר לי שקול י ה ב י ך ושדי אגמלאי. ע"כ. וכבר העירו קצת החכמים ואמרו שזה הטייעא היה תגר מדבר ב א ר מ י ת. ובמשמ' זו פרשו רוב המפרשים הקדמונ' והאחרונ'. וקצת הקדמונ' ראו במלה זו פעל עבר, יהבך כמו נתנך, במשמ' מה שנתן לך.

חסד קטו). — *והיהב, במשמ' החובה: האלופים ממנטובא יצ"ו אשר עליהם הושלך היהב יעברו עליו (על הספר) לראות הטוב הוא אם רע (אגר' מקרימונ' לרמ"ע מפאנו, סג' שלד, REJ 1896, 86). אי אפשר לי לדון על פי האומר לרוב ריחוק המדינות ואי אפשר לדרוש ולחקור כל הצורך ועל רבותיי שבאשכנז הסומכים עליהם השלכתי היהב כי היה להם משפט הגאולה באשר יכלו לדרוש ולחקור תוכן המעשה (תשו' מהר"י קולון א). — ואמר הפיטן: טוהר זכיות, ושאג קול בכיות, טבע צול דכיות, יפן ובם ימלוך, יהב משליכים, עליו בני מלכים, יום זה לו מחכים, בו יבוא למלוך (מוס' א ר"ה, אנסיכה). הבתולות בהקבץ שנית במאהב, כבודה בת מלך השליכה יהב, כי צדיק ה' צדקות אהב (קרוב' לפור', הבתולות). טרחם נשוא ולכלכל יהב, קולי להאזין באהב (סליח' יוס א, אין מי יקרא). — והמליץ אמר: שית יהבך עליו והוא יעשה הטוב והיה שמח בכל אשר ישיגך (אסף טז לח). אשרי איש מצא רעים וכו' יחיה בנעימים כל הימים ישלך עליהם יהבו והם יעשו (שם כב כג). יהב עיר המלוכה על איש מדון השליכו ולשמרה גם צבא רב אתו שם הניחו (יל"ג, מלחמ' דוד בפלשת' א). — ומ"ר: יבוז ידידיך יכנום כלבים, טהורי לב עליך ישליכו יהבים (סליח' יוס ג, תערג אליך). חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים לו הוים, סלו לרוכב בערבות מכלכל יהבים, הודו לזכר קדשו מותץ רהבים (שבת בראש', אתבנה לדעת). —וככ': כי כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו (חו"ה, חשב' הנפש ג). —וכסמי': למיום נגלו על לשונך סעיפי התעודה שורשו בלבך גזעיהם נאלמו דומיד המתחכמים השליכו יהבי החכמה עליך יאו את נפשם במורד ויהודה עם אל ועם קדושים רד (עמנ', מחב' יב).

יָהַב [1], פ"י, לווי הַב, הָבָה [2], הָבִי [2], הָבוּ [2], עת' אֱהַב, תֵּהַב, תֵּהֲבִי [3], —נתן, geben; donner; to give: ויאמר יעקב אל לבן הָבָה את אשתי כי מלאו ימי (בראש' כט כא). ותאמר (רחל) אל יעקב הָבָה לי בנים ואם אין מתה אנכי (שם ל א). ויבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הָבָה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף ויאמר יוסף הָבוּ מקניכם (שם מז יה-יו). ותאמר לו (עכסה לאביה) הָבָה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני (שופט' א יה). אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו הָבָה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם (תהל' ס יב-יג). הָבוּ לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר' א יג). הָבוּ לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם (יהוש' יח ד). הנה כלכם בני ישראל הָבוּ לכם דבר ועצה הלם (שופט' כ ז). ויכתב בספר לאמר הָבוּ את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה (ש"ב יא יה). ויאמר אבשלום אל אחיתפל הָבוּ לכם עצה מה נעשה (שם יו כ). הכי אמרתי הָבוּ לי ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב). ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הָבוּ שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי (זכר' יא יב). ויאמר (בעז לרות) הָבִי המטפחת אשר עליך ואחזי בה (רות ג טו). —ובמשמ' מפשטה, הָבָה לפלוני כבוד וכדומה: הָבוּ ליי' כבוד ועז (דהי"א יו כח). הָבוּ ליי' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לחצרותיו (תהל' צו ח). —ובעת הגרלה, הדבור הָבָה תמים, עי' תמים. —הָבָה, מלת קריאה לזרוז, עי' הָבָה. — הַב, עי' זה הערך. — ואמר הפיטן: רשומות ותתומות, פתוחות וסתומות, לעם אשר אהב, בחבה יהב, והנחיל נחמדים מזהב, לעם לו מאהב (ר"א קליר, א' שבוע', אז בכתב). כוסף זמן כסף בעד זהב יהב צדיק ואביון בעבור נעלים (רי"פ, מתק שפת' 93, קינ' על ר"ם מדינה). —ומקו' *ליהב: טרם כל מפעל חצב, יזם במחשבת צור חוצב, כאחור וקדם בתוך נחצב, ליהב עליו כל המחצב (יוצ' א ר"ה, את תיל).

—התפ', *התיהב: קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב, קורס כרע קרוב ורחוק נסבל להתיהב, הפסל נסך חרש וצורף בזהב (שבת נחמו, אל אל שדי).

***יָהֳבָה**, ש"נ, בכנ' יהבתה, —כמו יְהָב: עיר ויושביה בכשר בחזותה, עלצה ותלך עמה שפחתה, על יי' השליכה יהבתה (שבת א חנכה, אודך).

יהד [1], ממנו השם יְהֻד, שם עיר אחת בנחלת דן.

---

[1]) בארמ' יהב, במשמ' זו. בערב' וهب a). — [2]) במקום הָבָה, הָבִי, הָבוּ, כמו דְּעָה, דְּעִי, דְּעוּ, בכח פעולת ההא והבית וע"ז. — [3]) רד"ק, מכלול שדה"ש.

a) وَهَبَ

---

[1]) בערב' והד a), וממנו והד קרקע נמוך,

a) وهد

יָהַד[1], — קל לא נמצא.

— הִתפ׳, הִתְיַהֵד — עשה את עצמו יהודי: ורבים מעמי הארץ מִתְיַהֲדִים כי נפל פחד היהודים עליהם (אסת׳ ח יז). — ובספהמ״א: בן איש מצרי מ ת י ה ד (רא״כ״ע ויקר׳ כד י). יש אומרים כי זה הבכי (של היפת תאר) על אביה ועל אמה שלא ה ת י ה ד ו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות (הוא, דבר׳ כא יג).

— פע׳, יִיהֵד, — עשה יהודי, נהוג בדבור ובספרות החדשה.

יַהֲדוּת, ש״נ, — סגולת אדם יהודי: וקצתן אומרין גבלות הפה וקצתן מתערבין עם הגוים ואוכלין פיתן ונעשו כהם ואין ביניהם הפרש אלא על שם ה י ה ד ו ת לבדה (הסטר׳ לר״י ברגלוני ג). ואני מבקש מהם שישתדלו להביא לידי גמר עשייה כל אשר אני מצוה בצוואה זו כפי י ה ד ו ת ם הטובה והכל ביראת שמים (בו״ת מים רבים, תו״מ מו). — עַל י ה ד ו ת י, שבועה: והנה על נפשי ועל י ה ד ו ת י כי כמו ב׳ או ג׳ ימים קודם שחלה והוגף הר׳ מצליח הנזכר פגעתי אותו בשוק (בו״ת מוהרש״ך ב קלו). קם הר׳ יצחק די ליאון הנז׳ על רגליו והעיד קדמנא בי דינא בתורת עדות על נפשו ועל י ה ד ו ת ו (שם לד). כדי שיגידו האמת קמו על רגליהם והעידו בתורת עדות על נפשם ועל י ה ד ו ת ם איך הוא דבר אמת וראובן אומר על נפשו ועל י ה ד ו ת ו שמה שאמר ר״ל כמנהג היולדת (בו״ת פרי הארץ, יו״ד יג). והעידו עדות גמורה על נפשם ועל י ה ד ו ת ם כל אחד ואחד מהם העיד על מעשה שהיה בקידושין הללו (שם, אה״ע ג).

יַהֲדְרִיאֵל, ש״ז, — שם מלאך: ואלו שמותם הדריאל י ה ד ר י א ל אהדוריה וכו׳ ואלו הם הממונים על כל צבא השמים עורכי מלחמה (עמה״מ, עולם הבריאה׳ יח).

יְהוֹ[2], — אחת מצורות שם אלהי ישראל, ומשמש בפרט בשמות עצם פרטים מְרֻכבים בתחלת השם: יְהוֹאָחָז, יְהוֹאָשׁ, יְהוֹזָבָד, יְהוֹחָנָן, יְהוֹיָדָע, יְהוֹיָכִין, יְהוֹיָקִים, יְהוֹיָרִיב, יְהוֹנָדָב, יְהוֹנָתָן, יְהוֹסֵף, יְהוֹעַדָּה, יְהוֹעַדָּן, יְהוֹצָדָק, יְהוֹרָם, יְהוֹשֶׁבַע, יְהוֹשׁוּעַ, יְהוֹשָׁפָט.

שפלה. ורגלים לדבר כי ממנו נגזר השם יְהֻד (יהוש׳ יט מה), לאחת הערים בנחלת בנימין, ולא כדעת קצת החכמים שגזרו השם הזה מהשם האד a) בערב׳ במשמ׳ נהדר.

[1]) נגזר מן יהודה, יהודי.

[2]) הצורה יהו לשם אלהי ישראל לא בהרכבת שמות פרטים נמצאת בזמן האחרון בתוך הכתבים בלשון ארמית שגלו בעת החפירות על אדמת האי יב, Elephantine: אנחנא עם נשין ובנין שקקן לבשן הוין וצימין ומצלין ל י ה ו מרא שמיא (מכת׳ א יה). וצדקה יהוה לך קדם י ה ו אלה שמיא (שם כו). חילא יהודיא זי יהב כסף ל י ה ו אלהא (כתב גמא, סימ׳ יח). ולא נתברר מה היתה קריאתו של שם זה בפי היהודים יושבי יב. וסובר ארתור אונגנאד (Arthur Ungnad), בהקד׳ להכתבים הארמיים של יב שפרסם, Aram. Papyrus aus Elephant., שאין זו הצורה יהו שבמקרא אלא שהוא הוא ה ש ם ה מ פ ו ר ש כלו, אלא שבמקרא השם המפורש כתוב בהא נחה בסוף אחרי התנועה, ובהכתבות של יב נהוג הכתיב הקדמון בלי אותיות נחות גם אחרי התנועות הארוכות כמו אמרת בלי הא אחרי הקמץ. זו דעתו של אונגנאד. אך להשערה זו אין ידים, כי הכתיב הכללי של הכתבות הארמיות האלה מעיד כי האותיות הנחות היו רגילות בזמן ההוא, והרבה מאד מלים כתובות כאן מ ל א ו ת ובאותיות נחות, ולכן אין ספק בדבר כי י ה ו הנזכר בכתבות האלה הוא הוא יְ ה ו שבמקרא, שהיה משמש בא״י רק בהרכבת שמות ע״פ, ובמקום שם המפורש קראו אדני, ויהודי יב, שאת השם המפורש לא רצו להוציא מפיהם, ולהסתפק בכתב לנכרי בשם אדני או אלהים לא יכלו מפני שהוא שם כללי לאלהות ואינו מציין ל א י ז ה אלהים הם עובדים, והם רצו דוקא שידעו כי הם עובדים לא ליובים וכדומה, לכן השתמשו בחלק השם, שהיה שגור גם בפיהם בתור חלק משמות העצם הפרטים. והנה בין שתי הצורות יְהוֹ, יָהוּ, קשה להכריע איזו מהן העקרית ואיזו נשתנית בכח טבע התנועות של הלשון. רוב החדשים סוברים כי הצורה העקרית היא יָהוּ, וכשבאה בראש השם נשתנה הקמץ לשוא מפני מרחקו מהנגינה. וסיוע לדעה זו מביאים החדשים מהשמות העברים שנמצאו בכתבי האשורים, בהרכבת החלק יהו, כמו יהונתן, שקריאתו היא Jahunatan, ביוד פתוחה. וכן מהעתק היוני Ιαω. אבל אפשר לאמר להפך, כי הצורה העקרית היא יְהוֹ, אלא שכשהיא באה בסוף השם היה כבד עליהם לאמר למשל יְשַׁעְיְהוֹ, ולהקל אמרו יְשַׁעְיָהוּ. וקריאת השמות עם החלק הזה באשור׳ ביוד פתוחה אינה ראיה, כי אין זה פתח ארוך אלא קצר (כך הגיד לי חכם הלשון האשורית הכהן הדומיניקני ד ו ר ם), ולכן אפשר שהיא באה במקום תנועת השוא נע שלא היתה במציאות באשורית, וכן הוא העתק השם יְהוּדִי באשורית כמו״כ ביוד פתוחה. וכמו״כ אין שום ראיה מהעתק היונים Ιαω, כי התנועה היונ׳ α באה גם במקום שוא, כמו שהם העתיקו המלה יְשׁוּעָתִי ιαςουαθι

a) هاد

יָהוּ[1], — אחת מצורות שם אלהי ישראל, ומשמש בפרט בשמות עצם פרטים מרכבים בסוף השם המרכב: גדליהו, גמריהו, יחזקיהו, יכניהו, ירמיהו, ישעיהו, מתתיהו, נתניהו, עבדיהו, עזריהו, עתליהו, צדקיהו, צפניהו, רחביהו, שמעיהו, שמריהו, שפטיהו שריהו.

***יְהוֹאֵל**, ש"ז, — שם מלאך מהשרפים: והשלישי (המלאך) נקרא שמו יהואל הוא השרף הגדול השורף והמשריף מרוב שהוא משמש בגבורה קשה (כרית מגוחס ג).

יְהוּדִי, ת"ז, לנק' יהודית יהודיה, מ"ר יהודים, יהודיות, — א) משבט יהודה, מארץ יהודה: לעיני אנשים יהודים (ירמ' מג ט). איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי (אסת' ב ה). בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך (שם ה יג). לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמ' לד ט). כי הגיד (מרדכי) להם אשר הוא יהודי (אסת' ג ד). ואשתו היהדיה ילדה את ירד (דהי"א ד יח). — ב) איש משבט יהודה ומארץ יהודה: וינשל את היהודים מאילות (מ"ב טז ו). ויכו את גדליהו וימת ואת היהודים ואת הכשדים אשר היו אתו (שם כה כה). לעיני כל היהודים הישבים בחצר המטרה (ירמ' לב יב). אני דאג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים (שם לח יט). וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום (שם מ יא). ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים (אסת' ג י). ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי (שם ו). להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן (שם יג). ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד (שם ד ג). ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים[2] לאבדם (שם ז). רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר (שם יד). אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (שם ו יג). מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם (שם ח יז). כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם (שם ט כד). ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשארו מן השבי (נחמ' א ב). ויאמר (סנבלט) מה היהודים האמללים עשים (שם ג לד). — ג) תה"פ, יהודית, בלשון שמדברים היהודים: ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שמעים אנחנו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אשר על החמה (מ"ב יח כו). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית וידבר (שם כח). ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית (נחמ' יג כד). — ובתו"מ: שכל הכופר בע"א נקרא יהודי (מגי' יג.). שבעה מנודין לשמים אלו הן יהודי שאין לו אשה וכו' ומי שאין לו תפילין בראשו (פסח' קיג:). ובאומות (החצוף שבהן) ישראל א"ר יצחק בר רדיפא בשם ר"א אתה סבור שהיא לגנאי ואינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב (מד"ר שמות מב). ישראל כל מקום שאחד מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי למה שהוא ניכר (שם שה"ש, אל גינת אגוז). — ותאר: שהאכילה (אחשורוש את אסתר) מאכל יהודי (מגי' יג.). העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתוב' ז ו).

***יְהוּדוּת**, ש"נ, — כמו יהדות: לא שינו (ישראל במצרים) אלהיהם ודתותיהם והחזיקו ביהודותם (מד"ר אסת', בתחלת הפתיחה). ויתבונן (אלעזר) בקדושת כהונתו ובתפארת חכמתו ובגדולת יהודותו ובהוד עבודתו וילעג על דברי פוליפוס (יוסיפון, פרק יח). שהרי לא אמר אלא על יהודותי לא אקנה אותו שזה היה הבטחה בעלמא שאמר להם לסמוך על יהדותו שלא ישנה בדבורו (שערי תשו' למהר"מ מרוטנברג ג קכג). והוא נכבד איש גדול לפני אדוניו ונשוא פנים היה מתכסה בטלית של יהודות וגם שמה אל מלך ישראל שלא היה מקבל אותו (כסא' לבית דוד לב.).

יהוה[1], (יְהוָה, יֱהוִה, ועם בכלם בַּיהוָה, לַיהוָה, מֵיהוָה), — שמו הפרטי של אלהי ישראל, מגן לישראל,

---

(דר' מ"ל מרגוליס, JQR, NS, II, 427). ועי' עוד בהערה להשם המפ'ריש יהוה.

[1]) עי' הערה לערך הקודם.

[2]) כך הכתיב, והקרי ביהודים.

[1]) מלה זו, הנקראת בתו"ם שם בן ארבע ושם

 יהוה

יוצר הכל ושליט על הכל, Eigenname des Gottes Israels ; n. pr. du dieu d'Israel; pr. n. of the supreme god of Israel: וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יהוה וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם (שמות ו ב). כה תאמר אל בני ישראל יהוה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם (שם ג יה). אמר לבני ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה (שם ו ו-ח). ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו (שם ג יח). ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר יהוה אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר ויאמר פרעה

המיוחד ושם המפורש (עי' ערך שם) מנקדה בתנ"ך בשני נקודים, האחד והוא הרוב יהוה והשני, עם אדני אצלה, יהוה. והנה עצם הדבר של שני נקודים מתחלפים למלה אחת נותן מקום לפקפק באמתות שניהם, והנקוד השני מעיד על עצמו כי אינו הנקוד האמתי של מלה זו, יען זה נקוד אי אפשרי בכלל בדקדוק הלשון. והקבלה המסורה מדורי דורות איש מפי איש בדבר קריאת מלה זו בכל אחד משני הנקודים היא מקימת ומאשרת את הנחה זו. כי כל היהודים, בלי שום הבדל, קוראים מלה זו לא באותיות שהיא כתובה אלא באותיות של שתי מלים אחרות, בנקודה הראשון באותיות מלת אדני, ובנקודה השני באותיות מלת אלהים. וקריאה זו עתיקה היא, וכבר הזכירו בעלי התלמוד קריאת אדני במקום שם המיוחד, ואמרו: רבי יעקב בר אחא אמר נכתב (שמו של אלהים) ביוד הא ונקרא באלף דלת (ירוש' סנה' י כח:), אמר רב נחמן בר יצחק לא כעולם הזה העולם הבא העולם הזה נכתב (שמו של אלהים) ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי וכו' רבי אבינא רמי כתיב זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביוד הא ונקרא אני באלף דלת (בבלי פסח' נ.). והדברים מעידים לעצמם כי ר"י בר"א ור"נ בר"י ור"א מדברים על דבר ידוע ונהוג מכבר ולא על דבר שנתחדש בזמנם. ועוד קודם, המשנה מעידה שהעדים שהיו מעידים לפני בית דין על אדם שחרף וגדף את שם אלהים לא היו מוציאים שם המיוחד מפיהם בפרוש ככתבו, אלא היו מעידים בכנוי: המגדף אינו חייב עד שיפרש השם א"ר יהושע בן קרחה בכל יום דנין את העדים בכינוי יכה יוסי את יוסי (סנה' ז ה, ועי' ערך כנוי). אך כאן יש אולי לאמר, כי מפני הגדוף לא היו העדים רשאים להוציא שם המיוחד מפיהם. וכמו"כ במאמרו של אבא שאול (סנה' י א): ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא, יש קצת מקום לפקפק, מפני חלוקי הדעות של המפרשים בכונת מלת ההוגה, שנחלקו בה רש"י ותוספ', וכן יש מקום לפקפוק זה במה שנאמר על רבי חנניה בן תרדיון שנגזר עליו גזר דין של שרפה מפני שהיה הוגה את השם באותיותיו (ע"ז ז:). אך יש מסורה מפורשת כי רק במקדש היה הכהן הגדול קורא את השם ככתבו ורק בקול נמוך ולא היו מוסרים את אופן קריאת השם המיוחד אלא ליחידי סגולה: עשרה פעמים היה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים ששה בפר וג' בשעיר ואחד בגורלות הקרובים היו נופלין על פניהן הרחוקים היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אילו ואילו לא היו זזים משם עד שהוא מתעלם מהן זה שמי לעולם זה שמי לעלם בראשונה היה אומרו בקול גבוה משרבו הפרוצין היה אומרו בקול נמוך א"ר טרפון עומד הייתי בין אחי הכהנים בשורה והטיתי אזני כלפי כהן גדול ושמעתיו מבליעו בנעימת הכהנים בראשונה הוא נמסר לכל אדם משרבו הפרוצים לא היה נמסר אלא לכשירים שמואל הזה עבר שמע פרסייא מקלל לבריה ביה ומית אמר אזל גוברא ומאן דשמע שמע ר' איניני בר סוסי סלק גבי רבי חנינה לציפורין אמר איתא ואנא מסר יתיה לך עאל ליה בריה תחותי ערסא עטש ושמע קליה אמר מה אתון נהיגין גביכון ברמיו אזל לא לך ולא ליה חד אסי בציפורין אמר לרבי פינחס בר חמא איתא ואנא מסר ליה לך א"ל לית אנא יכיל אמר למה א"ל דאנא אכיל מעשר ומאן דרגיל ליה לא יכיל מיכול מבר נש כלום (ירוש' יומ' ג מ ד). אין איפוא כל ספק באמתות עצם הקבלה, כי היהודים, כבר בזמן שלפני המשנה, חדלו מלקרוא את שם המפורש כצורתו, וקראו במקומו אדני או אלהים. והנה התפלפלו החוקרים בדבר סבת המעשה התמוה הזה והמקום והזמן שבהם התחיל מנהג זה בקרב היהודים. קצתם אמרו שהסבה לזה היתה פשוט רגש קדושת השם המפורש וטעות בפרוש הכתוב ונקב שם יי' מות יומת (ויקר' כד יו), וקצתם אמרו כי תחלת הסבה היתה מפני שהגויים שישבו היהודים בתוכם היו מגדפים את שם אלהי ישראל, ולכן סברו קצת החכמים כי המנהג להמנע מלהגות את השם המפורש ככתבו התחיל מחוץ לארץ ישראל, אולי כארבע מאות שנה לפני החרבן השני. על כל פנים, המנהג הזה פשט בכל מקום בין היהודים. ובתרגום השבעים, שבתחלה כתבוהו בקצת מקומות באותיות עבריות, שמו אח"כ במקומו

מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח (שם ה א-ב). ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את עמי ויעבדני (שם ז כו). ויאמר יהוה אל משה בא אל פרעה ודברת אליו כה אמר יהוה אלהי העברים שלח את עמי (שם ט א). ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את יהוה אלהיהם וכו׳ ויאמר אלהם (פרעה אל משה ואהרן) לכו עבדו את יהוה אלהיכם (שם י ז-ח). כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל (יהוש׳ ז יג). אז יבנה יהושע מזבח ליהוה אלהי ישראל (שם ח ל). כי נשבעו להם נשיאי העדה ביהוה אלהי ישראל (שם ט יח). ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש (שופט׳ יא כג-כד). ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע (הוש׳ יג ד). — ויוצר הכל: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים (בראש׳

המלה היונית κύριος, ר״ל אדון. והנה כל זמן שביהמ״ק היה קים והעם היה שומע לפחות פעם אחת בשנה את קריאת השם המיוחד כשהוא יוצא מפרש מפי הכהן הגדול, היתה קריאתו ידועה בקרב העם, ואולי עוד דורות אחדים אחרי כן בא״י אולי גם בין לא ישראל ששמעוהו אולי מפי השמרונים, שהעיד עליהם ר׳ מנא שכשהיו נשבעים היו מזכירים את השם ככתבו: ר׳ מנא אמר (ההוגה את השם באותיותיו) כגון אילין כותאי דמשתבעין (ירוש׳ סנה׳ י כח:), ר״ל כמו אלה הכותים שנשבעים. ובבבל עכ״פ היהודים ידעו עוד קריאת השם, כמו שנראה מהמו״מ בגמ׳ בבלי (סנה׳ ס.): דא״ר חייא השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים ממאן אילימא מישראל מי פקירי כולי האי אלא פשיטא מעכו״ם ואי שם המיוחד מי גמירי, ע״כ, ר״ל ואם אזכרה היא שם המיוחד האם העכו״ם יודעים אותו? מוכח כי ישראל עוד ידעו ההברה בזמן ההוא. אבל, ברבות הימים נשתכחה בודאי קריאתו האמתית של השם הזה בשלמותו, ואין לנו בה שום קבלה ושום עדות כשרה ראויה לסמך עליה בלי פקפוק. רק בקריאת חלק אחד ממנו יש קריאה מסורה בפי היהודים וקצת רמזים חיצונים מהנכרים שעל פיהם נוכל לברר צורתה הראשנה בקצת ודאות. כי דבר ידוע הוא שהרבה שמות פרטים מרכבים בתחלתם או בסופם בחלק מהשם הזה, שהוא האותיות יהו, בנקוד יְהוֹ בתחלת השם ובנקוד יָהוּ בסופו, וכבר נאמר למעלה בהערה לשני הערכים האלה, כי רגלים לדבר שהנקוד העקרי הוא ביוד שואית. ובנקוד ההא בצרוף זה בכל השמות המרכבים האלה, הקריאה המסורה של היהודים והעתק כתיבת השמות האלה בלשון אשורית ויונית מסכימים שהוא חולם או שורק, שהוא הוא. ואין ספק בדבר כי כך היתה קריאת החלק הזה גם בהצרוף השלם של שם הקדש של אלהים, כי אין לערער ולאמר שבשמות החול קראו את הצרוף הזה בנקוד אחר כדי שלא להוציא מהפה את הברת שם הקדש, כי השערה זו מפרכת משני צדדים. ראשית, כי השמות האלה היו שגורים בפי כל העם בקבלה איש מפי איש מזמן שעוד היו הכל הוגים את השם המיוחד כצורתו, ואי אפשר לשנות קריאה מקובלה של שמות. ושנית, כי אין ספק בדבר כי רק את השם בן ארבע כלו בשלמותו היו נמנעים מהגות ככתבו, ולא חצי השם, והרגש הזה היה חי עוד בדעתם של בעלי התלמוד, ואמרו בפרוש: אמר רב אחא בר יעקב אינו חייב עד שיברך שם בן ארבע אותיות לאפוקי בן שתי אותיות (סנה׳ ס.). נוכל איפוא להחליט כמעט בודאות גמורה כי החלק הראשון של השם בן ארבע היה נקרא באמת בנקוד יְהוֹ או יָהוּ, ששניהם באמת קריאה אחת הם. מה שאין אנו יודעים הוא: מה היתה קריאת סופו של השם בן ארבע. בנקודו הרגיל בתנ״ך הוו מונעת פעמים בקמץ ופעמים בחירק, והחלוף הזה בעצמו מעיד, כמו שנזכר בתחלת הערה זו, שאין זה נקודו האמתי של השם המיוחד, אלא נקוד שתי המלים האחרות שנקראות במקומו, והן אדני ואלהים, כמו שכבר הרגישו בזה רוב החכמים, ואין אנו יודעים אם בקריאה האמתית של השם המיוחד היתה הוו מונעת או נחה, וכמו״כ אין אנו יודעים אם היתה ההא הסופית רפה ונחה, כמו שהיא עתה בהנקוד הרגיל, או היתה מופקת ומונעת בתנועה מהתנועות. וכבר נחלקו חכמי אוה״ע מזה מאות בשנים בקריאת שם המיוחד ונשאו ונתנו והתפלפלו הרבה בשאלה זו. במאה השניה למנין הנוצרים כתב אבי הכנסת אירינאיוס (Irenaios) את השם המיוחד ביונית Iαου. במאה השלישית למנינם כתב כלימנס (Clemens) Iαουε. אפיפנים ובפרט תיאודוריט (Theodoret) במאה החמשית, העידו כי השמרונים אומרים Iαβε. בספרו של הרב המומר הכהן הנוצרי רימון מרטיני (Raymon Martini), הנקרא Pugio fidei (אגרוף האמונה), שנתחבר בשנת 1278, נמצא מועתק השם יהוה בעברית בכתב רומי בצורה זו: Jehova, והוא העתק הצורה העבר׳ בהנקוד הרגיל. אפס לא נתברר הדבר אם כך העתיק המחבר בעצמו, או אחד מהמעתיקים אח״כ. בפרט השתמש בצורה זו הכהן פטר׳ גלטינוס בספר השטנה שלו נגד היהודים שפרסם בשנת 1528 ברומא, ומאז נתפשט שמוש זה בספרי אוה״ע, והשתמשו בו גם לותר ואחרים, ובמלונים של הלשון העברית בלשון לטינית בא השם Jehova במלונו של Forster בשנת 1556, וקרוב לשנת 1700 נכנס שמוש זה גם

כ ז). וייצר יהוה אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (שם ז). — ואלהי החסד, המשפט והצדקה: כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם יהוה (ירמ׳ ט כג). — וכל יכול ושליט על כל: אני יהוה דברתי ועשיתי (יחזק׳ כב יד). ועשיתי בם (בפלשתים) נקמות גדלות בתוכחות חמה וידעו כי אני יהוה בתתי את נקמתי בם (שם כה יז). ויודו שמים פלאך יהוה אף אמונתך בקהל קדשים (תהל׳ פט ו).—יהוה אלהי צבאות: קנא קנאתי ליהוה אלהי צבאות (מ״א יט י). ויהוה אלהי

בשירי הכנסת הנוצרית בגרמנית (Dir, dir Jehova will ich singen). הראשון שערער על קריאה זו היה הצרפתי למרסיה (le Mercier, 1570), ואח״כ בפרט דרוזיוס (J. Drusius 1604) ואחרים, ובשנת 1696 בא לקלרק (Le Clerc, Comm. Ex. VI, 3) ואחריו רילנד (Reland de ver. prop. nom. 1707), ויבדאו מלבם קריאה חדשה להשם המיוחד, בעב־ית יהוה ובלעז Jahveh, ואעפ״י שבתחלה לא השגיחו חכמי הנוצרים בהשערה זו הנה החזיקו בה בכל תקף רוב חכמי הנוצרים בפרט מזמן גזניוס (Gesenius) ואואלד (E. Ewald), ושני יסודות עקריים שמו להחלטה זו, והם: עדותו של תיאודוריט בדבר קריאת השמרונים Ιαβε, שנזכרה למעלה, וההכרת הדקדוקי. והנה עד כמה נאמנה עדותו של תיאודוריט בדבר קריאת השמרונים לא עלה בידי לברר. השמרונים בזמננו גם הם נזהרים מאד שלא להגות את שם המיוחד ככתבו, והם מחמירים בזה מאד, והרבה טרח בזה החוקר בהברת הקולות בעברית, האדון אברהם צב״י, להטותם להגות באזניו את השם ככתבו ולא אבו, ובתפלתם וגם בקריאתם בתורה הם א׳מרים במקום הצרוף הכתוב את המלה שימא, לאמר השם. רק הכהן הגדול שלהם בעת התפלה, כשהוא טהור, מוציא את השם המפורש מפיו ככתבו ובקריאה מסורה שלהם, ואת קריאתו של הכהן הגדול לא שמע האדון אברהם צבי עד כה. וכמו״כ האדון דוד ילין, החוקר ובקי בעניני השמרונים, לא שמע מעולם קריאת השם המפרש מפי הכהן הגדול שלהם. ואולם בעצם הדבר דעתו של האדון אברהם צבי היא, כי לעדותו של תיאודוריט יש יסוד, ואעפי״כ אין קריאה זו כלל ראיה להקריאה שבדא לקלרק ושהחזיקו בה במעט כל החדשים. כי להשמרונים אין שוא נע, והם קראים שוא נע בתחלת מאמר כמו פתח, והברת האות ה דומה בפיהם להברת א, ובקצת מלים הם הוגים ו כמו ב, כמו השם לוי הם אמרים לבי, ואעפ״י שהברת החולם שמורה אצלם והם ק׳ראים אותו כמו שורק, אפשר שהקול הזה הוקל קצת בפי הכהן הגדול והוא אומר יאבה במקום יא׳בה. וככר רצה החכם יוסף הלוי בהקבץ הצרפתי לחכמת ישראל (J. Halévy, REJ, IX, 161) למצא סמך לקריאת השמרונים בעצם המשנה (סנה׳ ז ה), במאמר יכה יוסי את יוסי, ששער החכם הנזכר שבמקום יכה צ״ל יבה, ושזו היא הקריאה של השמרונים שהעיד עליה תיאודוריט. אך אין השערה זו יכולה לפרנס לנו את המאמר הסתום הזה. על כל פנים, אין קריאה זו של השמרונים, אפילו אם נאמנה עדותו של תיאודוריט, יכולה להכריע בכלום את הקריאה של שם המיוחד בפי היהודים בחלק הראשון של השם, שיש ידים מוכיחות שהנקוד יהו הוא אמתי, כמובא למעלה. וסגול הבית בקריאת השמרונים, גם אם נאמנה עדותו של תיאודוריט גם בזה, איננו מוכיח כלום בנוגע לקריאת היהודים את החלק השני של השם המיוחד, כי להשמרונים אין קול פתח צלול וטהור, כ״א כל פתח נוטה אצלם קצת לקול הסגול (עדות אברהם צבי ודוד ילין), ובהיות שהם ק׳ראים הכל מלעיל והברת ההא נמחקה אצלם, אפשר ששמע תיאודוריט שהם ק׳ראים את הצרוף —וה שבחלק השני של השם המיוחד כמו בֶ אפילו אם היהודים קראו את הוו בתנועת פתח, או אפילו אם היהודים הפיקו את ההא האחרונה.

מכל האמור למעלה ראינו אפוא, כי היסוד הראשון שעליו כוננו החדשים את הקריאה שבדא לקלרק, היא קריאת השמרונים עפ״י עדותו של תיאודוריט; נזדעזע ונהרס. נשאר עתה היסוד הדקדוקי. אבל, גם הוא איננו חזק כל כך כמו שמחליטים רוב החדשים. החכמים האלה ראו בהשם יהוה פעל בזמן עתיד, וסמכו בזה על השם אהיה שגלה אלהים למשה בתשובה על שאלת משה מה יאמר לבני ישראל כאשר ישאלוהו שמו של האלהים אשר שלחהו אליהם. ואמרו החכמים כי יהוה הוא עתיד מהשרש הארמי הוה, במקום השרש העברי היה, ואין בדקדוק הלשון העברית בנל״י פעל עתיד כמו הצורה יהוה. אבל, גם אם נניח כדבר ודאי שהשם המיוחד נגזר מהפעל הזה, אין הצורה יהוה מהנמנעות, כי הלא אפשר שהוא מבנין פועל, שהעתיד שלו הוא יפועל, שממנו משופטי, ואולי זהו גם בנין השם יהודה, מן הדה, אעפ״י שהכתוב גזרו מן ידה, אולי בדרך מדרש מלים המוני. וגם לקמץ עה״פ אפשר למצא הקש בהצורת תכלה (מ״א יז יד). אך כל עקרה של ההנחה, שהשם המיוחד נגזר מהשרש היה או הוה במשמ׳ זו עודנו מוטל בספק, כמו שכבר שדו חוקרים רבים נגר בהנחה זו. כי הכתוב בעצמו העיד אמנם שזה השם לא היה ידוע כלל לישראל לפני משה, ויש גם ראיה לזה, שבכל השמות העברים הפרטים שקודם משה אין שמות מרכבים עם השם יהו, זולתי יוכבד, אמו של משה, שאולי זו הרכבה אחרת. אעפי״כ לו נ ת ח ד ש עצם השם יהוה או במשמ׳ השם אהיה, לא היתה שום סבה לשנות בו היוד לוו והיתה צורתו יהיה. אלא ודאי שהשם הוא ק ד ו ם, ומה שישראל והאבות לא ידעוהו נותן מקום

הצבאות יהוה זכרו (הוש׳ יב ו). כי הנני מקים עליכם בית ישראל נאם יהוה אלהי הצבאות גוי ולחצו אתכם (עמו׳ ו יד). אולי יחנן יהוה אלהי צבאות שארית יוסף (שם ה יה). יהוה אלהי צבאות שמו (שם כז). כה אמר יהוה אלהי צבאות יען דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש (ירמ׳ ה יד). יהוה אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (תהל׳ פט ט). — אדני יהוה : ויאמר

לפקפק במקורו העברי, וכבר אמרו קצת החוקרים שזה היה שם אלהי המדינים והקנים בני שבטו של יתרו חותן משה. ואם אין מקור השם הזה בלשון העברית אין לתמוה על צורתו גם אם איננה ממש לפי דקדוק הלשון העברית. ואפילו אם נאמר כי מקורו בלשון העברית או בלשון אחרת דומה לעברית, קשה לשער כי בזמן קדום מאד קראו בני אדם להאלהים שם מפשט כל כך כמו המושג של א ה י ה א ש ר א ה י ה. האדם הקדמון קרא לאלהיו שם יותר ממשי, יותר גס, וקרוב לודאי כי גם בהשם יהוה היה בתחלה מושג של איזו פעולה מוחשית של הטבע, כמו קול אדיר וחזק וכיוצא בזה, ומשה העלה אותו למעלת מושג גדול ונעלה של א ה י ה א ש ר א ה י ה וקדשהו בקדושת הרעיון המפשט הזה, אך עצם הצורה הקדומה לא זזה ממקומה. וכבר יחסו קצת החוקרים להשם יהוה מושגים דומים להמושג הנזכר, מטיל רעמים וברקים וכדומה, וגזרוהו מהשרש הערבי הוי a) שמשמש גם במשמ׳ של הטלה. ואולי זו מלת חקוי לקול סואן של רוח וכדומה, והיוד שבתחלתה איננה כלל שמושית אלא שרשית, ויש בערב׳ פעל ושם מרובע דומה ממש להשם בן ארבע, והוא וַהְוַה b), במשמ׳ קול אדיר כמו שאגת הארי וכדומה, ונוכל להניח הנקוד יְהֹוָה ע״מ בַּדֹּלַח, חַנְמַל, סְמָדַר, וכדומה. ואולי יש ללמ״ד את הקריאה האמתית של סוף השם יהוה עפ״י הקש עם השם הכללי שיש בלשון העברית למושג הזה בעצמו, והוא השם אֱלוֹהַ. כי אם נתבונן לשתי המלים האלה נראה כי קריאת החלק הראשון בשתיהן שוה ממש, יְהוֹ כמו אֱלוֹ, והאות הסופית בשתיהן היא ה, והדמיון הזה נותן מקום להשערה כי גם טבעה ונקודה של האות הסופית הזאת היתה שוה בשתיהן, וכמו שבהשם האחד היא אות יוצאת במבטא ונקודה פתח כן גם בהשם בהשני, והיו ק׳ראים יְהוֹהַ כמו אֱלוֹהַ, ובהעתק בלעז Jehoha, וכמו שהאלף של אֱלוֹהַ היא שרשית כן גם היוד של יְהוֹהַ היא אולי שרשית.

זה היה השם בן ארבע, המיוחד, המפ׳רש, שהיו היהודים נמנעים להגותו כלו ככתבו וכקריאתו האמתית. אבל חציו הראשון היו הוגים בהרכבת שמות החול הפרטים בתחלתם ובסופם, וגם בתור שם קדש של אלהים היו הוגים שם זה פעם בשנה במקדש בימי חג הסכות בשעת ההקפות בערבות, ואדות אופן קריאת השם במקדש ביום ההוא נשמרה לנו במשנה מסורה כמעט ודאית, והיא המסורה שמסר רב יהודא במשנ׳ (סוכ׳ ה), ושהובאה בערך והו, וכמו שהוכחתי בהערה שם פרו׳שם האמתי של דברי רבי יהודה, על פי טבע הברת האות יוד וקריאת השוא הנע לפני האותיות הגרוניות. כי אעפ״י שמהעתק השמות המרכבים בהשם יהו באשורית וביונית נראה כי היוד של יהו ברוב השמות האלה היתה נקראת רכה ולא כמו א, בכ״ז הלא אין ספק כי בעצם הדבר היוד היתה נקראת בקצת מלים כמו א, כמו שנתבאר בהערה לערך י, וכמו״כ אין ספק שמה שאמרו המדקדקים הקדמונים בהשוא הנע לפני אותיות גרוניות, שהוא יוצא בקול תנועת האות הגרונית שלאחריה, אינו דבר בדוי או מלאכותי, כי נטייה זו של השוא נע לעומת התנועה שלאחריה היתה גם בלשון הכנענית גם לא לפני אותיות גרונ׳, וכמו״כ בהברת השמות העברים ביונית, כמו סְדֹם Sodom, וכדומה (Schr. Phön. Spr. 38). ואעפ״י שבקריאת שמות החול בדבור הרגיל של העברים לא היתה נטייה זו של השוא נע נהוגה בהשם יְהוֹ, הנה נראה שבקריאה הנגינית והמשוכה בהדרת קדש נטה השוא נע של היוד לעומת החולם של ההא, ובהיות שגם במקדש לא היו הוגים את כל השם בן ארבע בשלמותו זולתי הכהן הגדול ביוה״כ, לכן נשמעה קריאת השם יהוה, שבפסוק אנא יהוה הושיעה נא, שהיה קורא הקהל ביום ההוא, כמו והו. ועי׳ בהערה לזה הערך.

והיוצא מכל המחקר הארוך הזה הוא : בהנקוד יְהוָה רק הקמץ שתחת הוו א׳נה הנקוד האמתי של אות זו, אך הנקוד יְהוֹ הוא בלי ספק הנקוד הקדום העקרי, כמו הנקוד של אֱלוֹ בהשם אֱלוֹהַ, ורגלים לדבר כי כל השם יהוה היה נקרא גם הוא יְהוֹהַ Jehoha. מקור השם לא נתברר בודאות, אך עכ״פ הוא שם קדום מאד, אולי מלת חקוי והד לקול שאון וכדומה מהתנועות המתרחשים בהטבע, ומשה הודיעו לישראל והעלהו וקדשהו בהמושג המפשט והנעלה א ה י ה א ש ר א ה י ה ומאז נהיה להיהודים לשמו הפרטי של אלהי ישראל ואח״כ לשמו של היוצר ובורא הכל והשליט על הכל, והשתמשו בקצור ממנו להרכבת שמות פרטים. מפני קדושת השם הזה התחיל להתגבר מעט מעט בקרב העם הרגש של חשש חלול השם הקדוש על ידי שמוש תמיד בו ולכן יותר ויותר התחילו להזהר מהגות אותו כלו ככתבו וכצורתו עד שהגיע זמן שלא הגוהו כלל ככתבו ואמרו במקומו אדני או אלהים, רק הכהן הגדול בבית המקדש ביום הכפורים היה מוציא אותו מפורש מפיו בקול נמוך ולא היו מוסרים אותו אלא לצנועים, ובימי חג הסכות היו ק׳ראים כל העם במקדש חלק הראשון ממנו בקריאה חגיגית ונגינית והיה נשמע כאלו קוראים והו.

---

a) هوى b) وَهْوَيْ

(אברהם אדני יהוה במה אדע כי אירשנה (בראש׳ יה ח). אדני יהוה אתה החלת להראות את עבדך את גדלך (דבר׳ ג כד). מי אנכי אדני יהוה ומי ביתי כי הבאתני עד הלם (ש״ב ז יח). לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן (ישע׳ כח יו). אדני יהוה נתן לי לשון למודים לדעת (שם נ ד). לכן כה אמר אדני יהוה צר וסביב הארץ (עמו׳ ג יא). אהה אדני יהוה הנה אתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך הגדול (ירמ׳ לב יז). כה אמר אדני יהוה זאת ירושלם בתוך הגוים שמתיה (יחזק׳ ה ה). חי אני נאם אדני יהוה אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה בישראל (שם יח ג). — ואדני יהוה: ואדני יהוה הצבאות הנוגע בארץ ותמוג (עמו׳ ט ה). ואדני יהוה יעזר לי על כן לא נכלמתי (ישע׳ נ ז). ואדני יהוה בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכר׳ ט יד). — שיהוה: אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו (תהל׳ קמד טו). — ועם מ לפני יהוה, מיהוה: היפלא מיהוה דבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן (בראש׳ יח יד). נסתרה דרכי מיהוה ומאלהי משפטי יעבור (ישע׳ מ כז). גם נביאיה לא מצאו חזון מיהוה (איכ׳ ב ט). — ובגד כפת אחריו דגושות כדין אחרי הברת ־ני: הנה חג יהוה בשלו (שופט׳ כא יט). ויתן יהוה דבר בישראל (ש״ב כד יה). על כן חרה אף יהוה בעמו (ישע׳ ה כה). — ומשך הנגינה מלרע לפניו כדין לפני אות גרונית [1]: קומה יהוה ויפצו איביך (במד׳ י לה). קומה יהוה הושיעני אלהי (תהל׳ ג ח). קומה יהוה באפך הנשא בעברות צוררי (שם ז ז). קומה יהוה אל יעז אנוש (שם ט כ). שובה יהוה רבבות אלפי ישראל (במד׳ י לו). שובה יהוה חלצה נפשי (תהל׳ ו ה). שובה יהוה עד מתי (שם צ יג). שובה יהוה את שבותנו (שם קכו ד). — *ובסמיכות למלה אחרת כשמוש אל־הי, יהוה משפט, יהוה תשלומות: תן לעליון כמתנתו לך ובטוב עין כהשגת יד כי י ה ו ה תשלומות הוא ושבעתים ישלם לך, אל תשחד כי לא יקח ואל תבטח על זבח מעשק כי י ה ו ה משפט הוא ואין עמו משוא פנים (ב״ס גני׳ לב יב-יד).

יָהִיר, ש״ז, מ״ר יְהִירִים, — אדם גאה וקשה, übermütig ; outrequidant ; proud: גבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשאול נפשו (חבק׳ ב ה). זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון (משלי כא כד). — ובתו״מ: משרבו

[1]) ר״א בחור בהער׳ להמכלול, שדה״פ, פעל שוב.

היהירים התחילו בנות ישראל להנשא ליהירים לפי שאין דורינו רואין אלא לפנים (תוספתא סוט׳ יד ח). משרבו מושכי הרוק רבו היהירים ונתמעטו התלמידים והתורה חוזרת על לומדיה (גמ׳ שם מז:). — ואמר הפיטן: ולא תקפוץ כפך, ולא תקשה ערפך, ולא תתן כספך, בנשך כיהירים (רשב״ג, אזהר׳, כלל פדי). יהירים קמו בכל דור והאלהים שמרני, עלה אריה תחלה בכל פאות זרני (סליח׳ תענ׳ אסת׳, יסיכיס). — ואמר המשורר: ויעזו ויעלצו ישריו, ויגלו וימלו יהיריו (רשב״ג, כשורש עץ). יהיר שלח עמיתים, טרם יהיו בכוריך נצמתים, הנני נותן מופתים, בשמים ובארץ דם ואש (ר״י הלוי, אל נעלה). האור הבהיר, והזיו המזהיר, אשר הסכימו על שבחיו הנמהר והיהיר, החסיד והבהיר (ר״י חריזי, תחכמ׳ יח). לוחץ לבבו אחרי התאוה לך אחרי שכלך וארחותיו למד, לו חץ תפלת בו בלב האויבים ובעת תהי ערום לך יהיר למד (שם לג).

***יְהִירְאֵל**, ש״ז, — שם מלאך: והמלאך יהיראל עומד לצד מערב והוא משגיח על אותם העוסקים בתורה (עמה״מ, עולם הבריא׳ יח).

***יְהִירוּת**, ש״נ, — סגולת היהיר: לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה שנראה כיהירות (ר״ת תענ׳ י:). ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות בפרשים הללו (רש״י שבת קלט.). אך מרוב כעס ומהירות, מעורב עם יהירות, עברת עליהם, וקראת קריאת עראי ראשי פרקיהם (מכת׳ ר״ז הלוי לר׳ הלל).

יַהֲלֹם[1], ש״ז, מ״ר יַהֲלֹמִים, — שם אבן טובה: ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים וכו׳ והטור השני נפך ספיר ויהלם (שמות כח יז-יח). בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם[2] תרשיש שהם וישפה (יחזק׳ כח יג). — *ואמרו שהוא היה אבנו של זבולון: ראובן אבנו אודם וכו׳ שמעון פטדה וכו׳ לוי ברקת וכו׳ יהודה נפך וכו׳ יששכר ספיר וכו׳ זבולן יהלם (מד״ר במד׳ ב). — והשתמשו ב

[1]) לא נתברר מקורו ומהותו בדיוק ובודאות, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמוהו השבעים וכן ולג׳ באבן הישפה. קצת המפרשים הקדמונ׳ אמרו כי הוא פירוזג׳ בפרס׳. ורוב האחרונים פרשוהו במשמ׳ האבן היקרה הזכה כמו זכוכית וקשה מאד Diamant, ובמשמ׳ זו השתמשו בו המשוררים.

בספרות במשמ׳ האבן היקרה הנוצצת וקשה מאד, Diamant : היהלום הוא אבן יקרה חשובה מכל האבנים ולא שום דבר שולט בו לשוברו כי אם מיניה וביה ביהלום אחר מתקנין אותו (שבט מוסר לר״א לו).—ואמר המשורר: הוי יעלת החן כלילת יפי מיהלם יקרה מיהלם אכן קשת הערף (רמח״ל, מגד׳ עז א).—ומ״כ: אזור נא את חלציך כגבר לבקש מזמן דר יהלומיו, ליום מועד צרור כסף וזהב ובגדודיו תמלא את אסמיו (הקדמ׳ משל הקדמוני׳), לאמר טובות הזמן.

יהץ[1], ממנו השם יַהַץ לאחת ערי מואב.

יהר, ממנו יָהִיר, ״יְהִירוּת, *יָהַר, ∞יֹהַר, *יְוהֲרָא.

***יָהַר**,—קל לא נמצא במקרא ובתו״מ.

—התפ׳, *הִתְיַהֵר,— היה יָהִיר, התנהג ביהירות: אמר רב יהודה אמר רב כל המתיהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו (פסח׳ סו:). כל צדקה וחסד שעכו״ם עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא להתיהר בו וכל המתיהר נופל בגיהנם (כ״כ י:). דיין ומנהיג ישראל שנתנו לו שררה מן השמים צריך להיות דעתו בענוה על ישראל ולהתנהג עמהם בענוה ולא להתיהר עליהם (והזהיר, שמות לח:). ישראל מתייהרים בבלורית ובמלבושי יהירות כפרשים הללו (רש״י שבת קלט.). ואשתו מקבלתם (את המנות) בסבר פנים יפות ומתיהרת בשכנות ראו מעלתי ומעלת הרב הגדול (שבט מוסר לר״א נו).—ואמר הפיטן: טסו אגפיו כנשר למהר, יעצו אביריו בחיל לדהר, כסיל באולת שנה להתיהר, לא ידע להבין ולהזהר (יוצ׳ ז פסח, אותותיך).

—קל, ״יָהַר,—מצא ע״ז בלבו: יהר לץ והעמיד מסלה, טכום בחורי בזמה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה (קרוב׳ פר׳ זכור, תמימים). — ולנק׳: בישימון טפחתה ותרב לשים בך כסלה, יהרה אז ושבה לכסלה (רסע״ג, תרי״ג מצות). — ומ״כ: הטה אלהי אזנך ליהרו והוציאו כרובים ברחובות מחזרים (קינ׳ לת״ב, הטה אלהי).—ובמליצה למים: ישום בגער במעמקים ונלגלם במכנסים, יהרו (המים) עולם להציפה וגבולם חול השים (שבת ג׳ אחה״פ, אמן דר).

[1]) בערב׳ יהצ, והצ׳ a), שניהם במשמ׳ קרקע נמוך ושפל.

a) يهص وهض

∞**יֹהַר**, ש״ז, — כמו יהירות, צורה עברית להצורה הארמית *יוהרא.

יה״ר,— ר״ת: יהי רצון.

***יוֹהֲרָא**[1], ש״נ,—כמו יהירות: אם בא להחמיר על עצמו מחמיר (ואין בזה) משום יוהרא (סוכ׳ כו:).

יוֹ, —צמצום מן יְהוֹ, ישמש בתחלת שמות מֻרכבים: יואחז במקום יהואחז, יוחנן במקום יהוחנן, יוידע במקום יהוידע, יויכין במקום יהויכין, יויקים במקום יהויקים.

יוֹבֵל[2], יֹבֵל, ש״ז, מ״ר יוֹבְלִים,—א) אַיִל, Widder bélier; ram : וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים והכהנים יתקעו בשופרות והיה במשך בקרן היֹבֵל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ד-ה). ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות יוֹבְלִים לפני ארון יי׳ (שם ו). ושבעה הכהנים נשאים שבעה שופרות היֹובְלים לפני יי׳ עברו ותקעו בשופרות (שם ח).—ובהרחבה, עצם קרן היובל, ונרדף עם שופר: במשך היֹבֵל המה יעלו בהר (שמות יט יג).—ב) שנת היֹובֵל, שנת החמשים של עבודה בשדה בארץ ישראל שנועדה להיות שנת שבתון ודרור לכל העם, והיו מכריזים את תחלת השנה הזאת בתקיעה בשופר של יוֹבֵל, Jubeljahr; jubilé; -lee : וספרת לך שבע שבתת שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתת השנים תשע וארבעים שנה והעברת

[1]) צורה ארמית, אך בתוך סגנון עברי.

[2]) בכנענ׳ יובל—איל. וכבר אמרו בגמ׳ (ר״ה כו.): מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדכרא הוא דתניא אמר ר׳ עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא. ע״כ. והנה בערב׳ העתיקה והחדשה אין שם זה להאיל. אבל, שם זה היה נהוג אצל הפונים באפריקה כמו שנראה ברור בהכתבת הפונית על לוח אבן השמורה בבית הנכת במרשליה שרשומים בה כמה צריך אדם לתת להכהן אם רוצה האדם להעלות קרבן או מנחה, וכתוב שם בשורה ז בזה הלשון: ביבל אם בעז כלל אם צועת אם שלם כלל לכהנם כסף שקל, ע״כ, ובעבר׳: בעד יובל (ר״ל איל) או עז אם עולה או זבח או שלמים להכהנים כסף שקל. ואולי הגרסה האמתית היא במקום כשהלכתי לערביא, כשהלכתי לכרכי הים, עי׳ ד״ס, והכונה היא לקרתא חדתא, וכדומה. לפי דעת קניג (Kö. 2,105) יובל פרושו המוליך, ההולך בראש. וקצת קשה למה דוקא בענין השופר השתמשו בהשם יובל ולא בשמות אחרים, אם לא שהיובל הוא מין איל מיוחד שיש לו קרנים מיוחדות עלולות לכלי תקיעה.

שופר תרועה בחדש השבעי בעשר לחדש וכו׳ וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה כי יובל הוא קדש תהיה לכם (ויקר׳ כה ח-יב). ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו (שם נד). — ובתו״מ: שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות (ר״ה ג ה). — ומ״ר *יובלות: באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות (ר״ה א א). ר׳ יהודה אומר בר״ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (שם ג ה). שבעה עשר יובלות מנו ישראל משנכנסו לארץ ועד שיצאו (ערכ׳ יב:). מאימתי פסקו היובלות משעלה פול מלך אשור ותגלת פלנאסר מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי (מס׳ עבדים א). — ואמר המשורר: אהי כעבד לא חפש לא אשאלה עוד יובלי, עד מה יריבו תבעיו מאס לבבי מוסרי (ר״י הלוי, לבי בני אורים).

יוּבַל[1], ש״ז, — פלג, תעלה, canal; Kanal: והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם והיה עלהו רענן (ירמ׳ יז ח), ועי׳ נהר.

***יוֹד**[2], ש״נ, מ״ר יוֹדִים, יוֹדִין, — שֵׁם האות העשירית באלף בית העברית: חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה להלן ביוד הא אף כאן ביוד הא (מכי׳ משפט׳ טו). מם יוד מם מים (ירוש׳ שביע׳ א לג:). בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העולם הזה והעולם הבא אחד בהא ואחד ביוד וכו׳ מה יוד כפוף כך יהיו כל באי העולם כפופין (שם חגי׳ ב עז ג). העולם הזה נכתב (שמו של אלהים) ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הא (פסח׳ נ.). יוד שנטלתי משרי עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו (סנה׳ קז.). אין אנו יודעין אם העוה״ז נברא בהא והעוה״ב ביוד או אם העוה״ז נברא ביוד והעוה״ב בהא (מד״ר ברא׳ יב). אמר ר״י בן קרחה יוד שנטל הקב״ה משרי נחלקו חציו לשרה וחציו לאברהם (שם מז). באותה שעה עלה יוד שבירבה ונשתטחה לפני הקב״ה ואומר רבון העולם לא כך אמרת אין אות בטלה מן התורה לעולם (שם שמות ו). שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויוד ממך אינה בטילה לעולם (שם ויקר׳ יט). אם מתכנשין כל באי עולם לעקור יוד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין (שם שה״ש, ראשו כתם). שכן דרכו של נער להיות כותב יוד (שם איכ׳, לא השמינו). — ובכנ׳: ולא נאמר שיתכן היותו כמו ויבשהו מן ולא ייחל לבני אדם בעבור שהיוד ממנו קמוצה כי אלו היה משפטו מה שזכר ר׳ יהודה היתה יודו פתוחה כמו שהוא ולא ייחל לבני אדם (השרש׳ לריב״ג, חול). — ומ״ר: כתב לאלפים עיינים וכו׳ לווים יודים וליודים ווין לזיינין נונים ולנונים זיינים (ספרי ואתחנן לו). שלא יכתוב אלפין עיינין וכו׳ ווין יודין יודין ווין (שבת קג:). — ומצוי מאד בספרות, ואמר המליץ: והחביר יוד יקר, ויגע עיקר, ולו היטב חקר, מצאם נעדרים, בנאמני עדים, אשר הם מגידים, שניהם היודים, לעת מקרה סרים (תחו׳ תלמ׳ דוגש 82). —ומ״ר יודות: יא יודות שבתורה (אדר״נ נוסח׳ ב לח). יהיה בה שלש יודות יוד העתיד ויוד הפעל ויוד המשיכה (הור׳ הקור׳ 24). —•וראשי האלף: כגון שנגעו יודי הא׳ בגוף האלף בין אותם שלמעלה בין אותם שלמטה (הלבוש או״ח לב כה).

•יוֹדִי[1], ש״ז, מ״ר יוֹדִים, —כמו יהודי: וטוב ונכון הוא שרוקא יודים ישאבו את מי המצות ולא גוים

---

[1]) מן יבל, עי״ש.

[2]) קריאת הספרדים, וסמך לקריאה זו שמה של אות זו ביונית yota. והאשכנזים קוראים יוּד, וכן הסורים (Nö. Syr. Gram. §9). והנה החליטו רוב החדשים, כי משמ׳ השם הזה הוא יָד, ואמרו כי צורתה של אות זו בכתב העברי הקדום היא כצורת יד, ונשתנה קול הפתח הארוך לקול חולם, כנהוג. אך קצת קשה, יען ברוב שמות אותיות האלף בית ראינו כי השם נשאר בפי כל היהודים בצורתו הקדומה וגם הברת התנועה נשארה בקדמותה, עי׳ הערה לשם אות אַלף, בֵּית, ובפרט בשם כל כך רגיל בפי העם כמו יד, קשה להניח, כי הוא נשתנה דוקא בשם האות, אעפ״י שהשם כף נשתנה בפי האשכנז׳ וכמו״כ בפי הסורים לקול החולם (נלד׳ שם). ואולי היו לפנים שני משקלים גם לשם אבר האחיזה, יָד ויוֹד, כמו שאין ספק בדבר שמלבד השם יוֹם היה עוד שם יָם שממנו מ״ר יָמִים, עי׳ זה הערך, ופשט השמוש בה״שם יד ונשאר השם יוד רק בשם האות.

[1]) כדי שלא לכתב צרוף שם יהו.

י(מהרי"ל, הלכ׳ ליבת המלות). משתדל שיהיו כולם נשאבים על ידי יודים (שם). ובא אליהם נכרי אוד ואמר זול"ת אני מכיר יודי זה (שו"ת ר"מ פדוואה לס).

*יוחנא, — עי׳ *יוחנה.

***יוחנה**, יוחנא, ש"נ, —בפרט יוחנה (יוחנא) ירושלמית, מין ממיני החגב, אחד ממיני הסלעם, Name einer Heuschreckenart; nom d'une espèce de sauterelle; name of a sp. of locusts: ציפורת כרמים ויוחנא ירושלמית (ספרא שמיני ה, חול׳ סה.). ומין סלעם והיא יוחנא ירושלמית (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ א כא).

***יוחס**, ש"ז, מ"ר יוחסים, — כמו יחס, יחש, מוצא האדם לפי איכות משפחתו, מולדתו, genealog. Herkunft; origine généalog; genealog. orig. מגלת יוחסים, ספר יוחסים, המגלה, הספר שבו רשומים היוחסים האלה: אמר ר׳ שמעון בן עזאי מצאתי מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש (יבמ׳ ד יג). אמר רבי לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מן דוד (ירוש׳ תעני׳ ד סח. ומד"ר בראש׳ לח). אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כוחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (פסח׳ סב:). — שלשלת יוחסין: כל מי שהמקום מתעסק בו להעמיד ממנו אומה או שלשלת יוחסין היה המקום מתעסק בו בענין הזה לכתוב בו תולדות שבן את מוצא י"ב תולדות בכתובים (מד"ר במד׳ ג). אמר רבי סימון קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להעקר ממקומה (שם שה"ש, קמתי אני).—בכורת יוחסין: בני ראובן בכור ישראל אמור מעתה בכורת ממון ניטלה ממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין (שם בראש׳ פב). — וכל מחלקה של משפחות מאיכות אחת לפי מולדתם, genealg. Klasse; classe généal. geneal. class: עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי ישראלי חללי גירי וחרורי ממזירי נתיני שתוקי ואסופי (קדוש׳ ד א). — יש לו לפלוני יוחסים, יש לו ידיעות אדות מוצא משפחתו: ואף תמר שלקחה יהודה זקניכם לא מפסול משפחה הוא אלא בתו של שם בן נח מה אתם יש לכם יוחסים (מד"ר רות, בסוף).

***יוכני**, בר יוכני, ש"ז, — שם עוף גדול מאד, N. ein. fabelhaft gross. Vogels; n. d'oiseau de grandeur fabuleuse; n. of a fabul. bird: פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ששים כרכים ושברה מאות ארזים (בכור׳ נז:) — והעוף המוכן לסעודת הצדיקים בעוה"ב: בהסתלק האדם מן העוה"ז אם זכתה נפשו תתענג בעולם הנשמות שהוא ג"ע של מטה ומשם תעלה לצרור החיים ותעמוד שם בלי הפסק עד בא זמן התחיה שאז תחזור ותתעלה בהשגה עליונה מאד ותקבל שכרה בגוף ונפש ואז יהנו מן הסעודה המתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שהם מעותדות להם מששת ימי בראשית והם לויתן ובר יוכני ובהמות (מנח׳ קנא׳ לר"י מפיסא 79).

***יולד**[1], ש"ז, ורוב שמושו במ"ר יולדים, יולדיו, — האב והאם יחד: אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו (יוצאת שלא בכתובת) (כתוב׳ ז ו). המקללת את יולדיו בפני יולדיו (ירוש׳ שם זלא:).

יולדה, ש"נ, — אשה יולדת: צירים אחזוני כצירי יולדה נעויתי משמע (ישע׳ כא ג). חבלי יולדה יבאו לו (הוש׳ יג יג). לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל (מיכ׳ ה ב). צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון (ישע׳ יג ח). החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם ואשאף יחד (שם מב יד). צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (שם ל ו). ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה (שם מט כד). המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה חולי וגחי בת ציון כיולדה כי עתה תצאי מקריה (מיכ׳ ד ט-י). רעדה אחזתם שם חיל כיולדה (תהל׳ מח ז). — ומ"ר *יולדות: ששם (בשער המזרח) משקין את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין את המצורעים (סוט׳ א ה). על שלש עבירות נשים מתות יולדות (שבת לב.).

יולדת, ילדת, ש"נ, בכנ׳ יולדתו, — א) כמו יולדה: זאת תורת הילדת לזכר או לנקבה (ויקר׳ יב ז). וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו (ירמ׳ לא ח).—ובתו"מ: כל אותן י"ג שנה שהיה חושש רבי את שיניו לא הפילה עוברה בא"י ולא נצטערה יולדת (מד"ר בראש׳ לג).—ומשל: בין היולדת[2] והמילדת הלך לו בנה של העלובה (מד"ר בראש׳ ס),

---

[1]) בערב׳ ואלד a), האב.

[2]) עצם המשל בארמית: בין חייתא למחבלתא אזל ברא דעלובתא.

---

a) والد

ר"ל עד כה ועד כה, עד שהיולדת שולחת לקרוא המילדת ועד שהמילדת באה, מת הילד.—ב) האם: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה (שה"ש ו ט). בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם (ירמ' נ יב). ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (משלי כג כה). כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (שם יז כה).—ובתו"מ: ר"א בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה ר"י בן חנניה אשרי יולדתו ר' יוסי הכהן חסיד (אבות ב ח).

אָבְנָיִם. – הָרָה. – הֵרָיוֹן. – חבל, חבלים, חבלי יולדה. – *חַיָּה. – *חֲכָמָה. – *חֲרָרַת דם. – *טנוף, *טנף. – ילד, עי' זה. – *כּוּדָה, יציאת דם אחרי הלדה. – מְיַלֶּדֶת. – מַשְׁבֵּר. – *עִבֵּר, *מְעֻבֶּרֶת. – *פָּעָה, וכו', נהפכו צירִיה. – *שליה. – *שפיר.

יוֹם[1], ממנו יום, יוֹמָם, יָמִים, *יוֹמִי.

יוֹם[2], ש"ז, מ"ר יָמִים, יָמִין, סמי' יְמֵי, יְמוֹת, ככי' יוֹמִי, יוֹמְךָ, יומו, יָמַי, יָמֶיךָ, יָמַיִךְ, יָמֵינוּ, יְמֵיכֶם, מ"ז יוֹמַיִם, — הזמן שהשמש מאיר לארץ ולדרים עליה, ההפך מן לילה, day; jour; Tag: ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה (בראש' א ה). ויעש אלהים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים (שם יו). וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו (שם ח כב). גנבתי יום וגנבתי לילה (שם לא לט). ויי' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה (שמות י יג). הם עם יבוס והיום רד מאד (שופט' יט יא). להיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום (מ"א ח כט). יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (יואל ב ב). אני יי' נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה לילה ויום אצרנה (ישע' כז ג). והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה (נחמ' ד יו). לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש (תהל' עד יו). ולילה כיום יאיר (שם קלט יב). — ומדת הזמן של יום לבדו או של יום ולילה יחד: ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראש' א ה). ויהי ערב ויהי בקר יום שני (שם ח).

---

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) מלה משותפה לכל הלשונ' השמיות. בכנענ' ים, בארמ' יום, בערב' יום a), בערב' הדרומ' יום וגם ים. באשור' אמ במשמ' הזמן שהשמש מאיר על הארץ, בנגוד להלילה, ואומ במשמ' הכללית של מדת הזמן. וכבר נתקשו הקדמונ' בדבר הרבים והסמי', שאינם לפי היחיד, אמר ריב"ג וז"ל: ואן יום אנקלבת אלפא לינה פי ימים פי אללפט' וד'לכ אנ אלאצל פי יום אנ יכונ עלי זנה חדש שרש ישי בקר אערך לך ותגזר אמר פאלאנוא אלואו מנה אשתת'קלא מנהם לתחריכהא פלמא אלאנוהא אג'תמע שאכנאנ לינאנ ואו אלמד וואו אלאצל פחד'פוא ואו אלמד ובקי ואו אלאצל וכאנ אלאצל פי ימים איצ'א אנ יכונ יומים עלי אלאצל בתחריכ אלואו בקמץ גדול עלי זנה לבקרים אצמית פלמא אלאנוה פי אלואחד אלאנוה איצ'א פי אלג'מע לא שימא אנ אלג'מע את'קל מנ אלואחד פלמא לאנ ואו יומים נקלת חרכתה והי אלקמצות אלי אליא' ללדלאלה עליה פאנקלב אלואו אלליג אלפא וצאר ימים וכו' ולמא אצ'אפוא ימים אלי אלאשמא' אלט'אהרה ת'אלפוא בה הד'ה אלאלפאט' פאשקטוא מנה אלאלפ אללינה, וקאלוא ימי יעקב כל ימי היות דוד במצודה פאג'חפוא בה כמא תרי ולם יפעלוא כד'לכ פי ראשים ולא פי בתים אד' קאלוא ראשי אלפי ישראל ובתי החצרים וע'ירה, ע"כ, ובעבר': וו יום נהפכה אלף רפה בימים במבטא והעקר בהם להיות על משקל חדש שרש ישי בקר אערך לך ותגזר אמר והרפו הויו ממנו מפני שכבד עליהם להניעה וכאשר הרפוה נקבצו שני נחים רפים ויו השרש וויו המשך וחסרו ויו המשך ונשארה ויו השרש והיה העקר בימים גם כן להיות יומים על השרש בהניע הויו בקמץ גדול על משקל לבקרים אצמית כל רשעי ארץ וכאשר הרפוה באחד הרפוה נמי גם כן בקבוץ כל שכן שקבוצו יותר כבד מן האחד וכיון שרפה ואו יומים העתקה תנועתה והיא הקמצות אל היוד להורות עליה ונהפכה הואו הרפה אלף ושב ימים וכו' ובהסמך ימים להשמות הנראים ישתנה שמושו ותפל ממנו האלף הרפה באמרם ימי יעקב כל ימי היות דוד במצודה ולא עשו כן בראשים ולא בבתים באמרם ראשי אלפי ישראל ובתי החצרים וזולתו. וכן רד"ק: והקבוץ ימים רבים ושב הנח שהיה עם החלם במלת יום קמץ גדול ברבים וכן ראש ראשים אבל בהסמכו יאבד הנח מה שאין כן בראשים כי הוא נכתב בו הנח כל ימי אשר ישכון הענן. ע"כ. אבל רוב החדשים הסכימו כי היו שני משקלים, יום וממנו היה מ"ר יוֹמִים, כמו בארמ' ואולי נשמר ממנו גם בעבר' במדר', בהדבור מה יום מ י ו מ י ם, עי' לקמן, אך בכלל צורה זו של מ"ר יצאה מהשמוש, וגם ים וממנו מ"ר יָמִים, והוא שגבר ופשט בלשון אולי מפני הדמיון עם שנים, ואולי היה גם משקל יָמֶם ביחיד, וכן בכנענ': ב י מ ם ו' לירח בל (CIS № 10), ב י מ ם יד לירח מרפא (שם № 88), ב י מ ם ז' לירח י' (שם № 93), וי"א שמזה גם בעבר' יומם, עי' זה הערך. עכ"פ סמי' מ"ר ימי הוא מן היחיד ים. ורגלים לדבר כי היתה עוד צורה שלישית ימה, וממנה מ"ר וסמי' יְמוֹת.

a) يوم

הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (שם לג יג). ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (שם כב ד). ויום השביעי שבת לייי אלהיך (שמות כ י). — מחצית היום: ויקרא בו (בספר התורה) וכו׳ מן האור עד מחצית היום (נחמ׳ ח ג). ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רבעית היום (שם ט ג).—יום יום, לאמר בכל יום: ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה (ברא׳ לט י). והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום (שמות יו ה). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון (ישע׳ נח ב). ברוך אדני יום יום יעמס לנו (תהל׳ סח כ). ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת (משלי ח ל). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי (שם לד). — יום ויום, כמו״ב במשמ׳ זו: ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים (אסת׳ ב יא). ויהי באמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם (שם ג ד). — ויום ביום: ויעשו את חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר (עזר׳ ג ד). ויקרא בספר תורת האלהים יום ביום מן היום הראשון עד היום האחרון (נחמ׳ ח יח). ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות שבעת ימים בשמחה גדולה ומהללים לייי יום ביום (דהי״ב ל כא). כה עשו ליום ביום ויאספו כסף לרב (שם כד יא). — כיום ביום, כמו בכל יום: ודוד מנגן בידו כיום ביום והחנית ביד שאול (ש״א יח י). — יום ביומו, בכל יום הקבוע, לפי מה שנקבע ליום ההוא: והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר בהיות התבן (שמות ה יג). לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם יט). להקריב אשה לייי עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו (ויקר׳ כג לז). לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מ״א ח נט). וארחתו ארחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חיו (מ״ב כה ל). ואמנה על המשררים דבר יום ביומו (נחמ׳ יא כג). וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמיה נתנים מניות המשררים והשערים דבר יום ביומו (שם יב מז). וימן להם המלך דבר יום ביומו מפתבג המלך (דני׳ א ה). להלל ולשרת נגד הכהנים לדבר יום ביומו (דהי״ב ח יד). — יום אחד, ביום מהימים: ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז א). — ובסמי׳ עם שמות אחרים, לגד״ר טיבו של היום שמדבר בו, יום השבת: זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ ח). — יום כפרים: כי יום כפרים הוא לכפר עליכם (ויקר׳ כג כח). — יום תרועה: כל מלאכת עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם (במד׳ כט א). — יום השלג: והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר ביום השלג (ש״ב כג כ). — יום הקציר: כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (משלי כה יג). — יום קרה: מעדה בגד ביום קרה (שם כ). — יום צרה: כה אמר חזקיהו יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה (מ״ב יט ג). — ובמשמ׳ הזמן שקרה בו דבר: הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי (ברא׳ כז ב). ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלתו (שמות מ לז). לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (יהוש׳ ו י). הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופט׳ יח ל). וישב ירמיהו בחצר המטרה עד יום אשר נלכדה ירושלם (ירמ׳ לח כח). ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה (שמות ט יח). למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר׳ ד לב). למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה (שם ט ז). ביום עשות יי׳ אלהים ארץ ושמים (ברא׳ ב ד). ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים (במד׳ ג יג). ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש׳ ט יב). כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי (תהל׳ נט יז). — יום של פלוני, שפלוני עשה או יעשה בו דבר מהדברים: הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבא (ישע׳ יג ו), היום שאלהים יגלה בו כחו ועזו, שיעשה נסים ונפלאות, וכדומה. הנה יום יי׳ בא אכזרי ועברה וחרון אף לשום הארץ לשמה (שם ט). הוי המתאוים את יום יי׳ למה זה לכם יום יי׳ הוא חשך ולא אור (עמו׳ ה יח). ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יי׳ כי קרוב (יואל ב א). הס מפני אדני יי׳ כי קרוב יום יי׳ כי הכין יי׳ זבח הקדיש קראיו (צפנ׳ א ז). לעמד במלחמה ביום יי׳ (יחזק׳ יג ה). הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי׳ הגדול והנורא (מלאכי ג כג). — יום מדין, היום שהיתה בו המלחמה עם מדין: כי את על סבלו ואת מטה שכמו שבט הנגש בו החתת כיום מדין (ישע׳

ט ג). — יום יזרעאל, היום שיתאסף העם במקום הזה: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל (הושע ב ב). — יום ירושלם: זכר יי׳ לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל׳ קלז ז), ר״ל יום חרבנה שהשתתפו בה. — ויום בלבד, במשמ׳ יום של צרה: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה (עובד׳ א יב). לא נין לו (להרשע) ולא נכד בעמו ואין שריד במגוריו על יומו נשמו אחרנים וקדמנים אחזו שער (איוב יח יט-כ). — ובמשמ׳ היום הקבוע למותו או להענש בו בענש מהענשים: כי קרוב יום אידם (דבר׳ לב לה). ויאמר דוד חי יי׳ כי אם יי׳ יגפנו או יומו יבא ומת (ש״א כו י). יקדמני ביום אידי ויהי יי׳ משען לי (ש״ב כב יט). הוי עליהם כי בא יומם עת פקדתם (ירמ׳ נ כז). ואתה חלל רשע נשיא ישראל אשר בא יומו בעת עון קץ (יחזק׳ כא ל). חללי רשעים אשר בא יומם בעת עון קץ (שם לד). אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (תהל׳ לז יג). — ואמר בן סירא: אל תקנא באיש רשע כי לא תדע מה יומו (כ״ס גני׳ ט יא). — בלא יומו, קודם הזמן הקבוע, הראוי והרגיל להמות וכדומה: בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה (איוב טו לב). — ובמשמ׳ יום מולדו של אדם ובכלל מולדו, גורלו, חייו וכדומה: אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו ויען איוב ויאמר יאבד יום אולד בו (שם ג א-ג). — ויום במשמ׳ מזל: אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון (שם ל כה). — היום, במקום היום הזה, הנכחי, heute aujourd'hui; to day: הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה (בראש׳ ד יד). וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום (שם כא כו). ואבא היום אל העין (שם כד מב). אעבר בכל צאנך היום הסר משם כל שה נקד וטלוא (שם ל לב). הגל הזה עד ביני ובינך היום (שם לא מח). מדוע פניכם רעים היום (שם מ ז). את חטאי אני מזכיר היום (שם מא ט). האחד איננו והקטן היום את אבינו (שם מב לב). הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה (שם מז כג). ויאמר מדוע מהרתן בא היום (שמות ב יח). מדוע לא כליתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום (שם ה יד). היום אתם יצאים בחדש האביב (שם יג ד). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם (שם יד יג). ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום ליי׳ היום לא תמצאהו בשדה (שם טז כה). לך אל העם וקדשתם היום ומחר (שם יט י). כי היום יי׳ נראה אליכם (ויקר׳ ט ד). הן היום הקריבו את חטאתם (שם י יט). יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). אתה עבר היום את גבול מואב (שם ב יח). העידתי בכם היום את השמים ואת הארץ (שם ד כו). שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר באזניכם היום (שם ה א). ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה (שם יא כו). אתם קרבים היום למלחמה על איביכם (שם כ ג). אתם נצבים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם (שם כט ט). ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם ל טו). ויאמר יי׳ אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם (יהוש׳ ה ט). ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמנים שנה עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה (שם יד י-יא). ואתם תשבו היום מאחרי יי׳ והיה אתם תמרדו היום ביי׳ ומחר אל כל עדת ישראל יקצף (שם כב יח). והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ (שם כג יד). למה נגפנו יי׳ היום לפני פלשתים (ש״א ד ג). כי היום בא לעיר כי זבח היום לעם בבמה (שם ט יב). מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם (שם כ כז). ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך (ש״ב יד כב). בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע (שם יט לו). חי יי׳ וכו׳ כי היום יומת אדניהו (מ״א ב כד). הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ״ב ב ג). עוד היום בנב לעמד (ישע׳ י לב). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר (ירמ׳ א יח). הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (שם מ ד). ותאמר לה חמותה (לרות) איפה לקטת היום וכו׳ ותאמר (רות) שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז (רות ב יט). זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי (משלי ז יד). והצליחה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני האיש הזה (נחמ׳ א יא). יבוא המלך והמן היום אל המשתה אשר עשיתי לו (אסת׳ ה ד). — והיום במשמ׳ בזמן שאנו חיים בו: כי לנביא היום יקרא לפנים הראה (ש״א ט ט). מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (שם כה י). — כהיום, עתה, עוד

טעם: כבאכם העיר כן תמצאון אתו וכו׳ כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקראים ועתה עלו כי אתו כְּהַיּוֹם תמצאון אתו (ש"א ט יג). — כַּיּוֹם, במשמ׳ זו: ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא וכו׳ ויאמר יעקב מכרה כַיּוֹם את בכרתך לי וכו׳ ויאמר יעקב השבעה לי כַּיּוֹם וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב (בראש׳ כה ל-לג). גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן וכו׳ ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כַּיּוֹם החלב וקח לך כאשר תאוה נפשך ואמר לו כי עתה תתן (ש"א ב יה-יו). ואתה עמד כַּיּוֹם ואשמיעך את דבר אלהים (שם ט כז). ישבע לי כַיּוֹם המלך שלמה אם ימית את עבדו בחרב (מ"א א נא). ויאמר יהושפט אל מלך ישראל דרש נא כַיּוֹם את דבר יי׳ (שם כב ה). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף רשע לא תצומו כַיּוֹם להשמיע במרום קולכם (ישע׳ נח ד). — כַּיּוֹם הַזֶּה, כמו שהוא עתה: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטבה למען עשה כַּיּוֹם הזה להחית עם רב (בראש׳ נ כ). כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בידך כַּיּוֹם הזה (דבר׳ ב ל). ואתכם לקח יי׳ ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כַּיּוֹם הזה (שם ד כ). כי הקים בני את עבדי עלי לארב כַּיּוֹם הזה (שם כב ח). ותשמר לו (לדוד) את החסד הגדול הזה ותתן לו בן ישב על כסאו כַּיּוֹם הזה (מ"א ג ו). לתת להם ארץ זבת חלב ודבש כַּיּוֹם הזה (ירמ׳ יא ה). לתת אתם לחרבה לשמה לשרקה ולקללה כַּיּוֹם הזה (שם כה יח). לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כַּיּוֹם הזה (דני׳ ט ז). — כְּהַיּוֹם הזה: לטוב לנו כל הימים לחיתנו כְּהַיּוֹם הזה (דבר׳ ו כד). ותהי ארצכם לחרבה ולשמה ולקללה מאין יושב כְּהַיּוֹם הזה (ירמ׳ מד כב). ובעונתינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים כְּהַיּוֹם הזה (עזר׳ ט ז). — וגם במשמ׳ ביום ההוא, בזמן ההוא: ויהי כְּהַיּוֹם הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו (בראש׳ לט יא). — עד הַיּוֹם הזה, עד זמנו של המדבר או הכותב: וישם אתה יוסף לחק עד הַיּוֹם הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש (בראש׳ מז כו). ויירשם וישבו תחתם עד הַיּוֹם הזה (דבר׳ ב כב). ויקרא אתם על שמו את הבשן חות יאיר עד הַיּוֹם הזה (שם ג יד). ואת רחב הזונה ואת בית אביה וכו׳ החיה יהושע ותשב בקרב ישראל עד הַיּוֹם הזה (יהוש׳ ו כה). ויקימו עליו גל אבנים גדול עד הַיּוֹם הזה וישב יי׳ מחרון אפו על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור עד הַיּוֹם הזה (שם ז כו). וישימם תל עולם שממה עד הַיּוֹם הזה (שם ח כח). וישב הכנעני בקרב אפרים עד הַיּוֹם הזה (שם יז י). ויקרא שמה לוז הוא שמה עד הַיּוֹם הזה (שופט׳ א כו). על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי עד הַיּוֹם הזה (שם יה יט). לכן היתה צקלג למלכי יהודה עד הַיּוֹם הזה (ש"א כז ו). וישמה (דוד) לחק ולמשפט לישראל עד הַיּוֹם הזה (שם ל כה). ויקרא לה יד אבשלום עד הַיּוֹם הזה (ש"ב יח יח). ויהיו שם עד הַיּוֹם הזה (מ"א ח ח). ויעלם שלמה למס עבד עד הַיּוֹם הזה (שם ט כא). וארומים באו אילת וישבו שם עד הַיּוֹם הזה (מ"ב יו ו). כאשר עשו אבתם הם עשים עד הַיּוֹם הזה (שם יז מא). הוקם את דברי יהונדב בן רכב אשר צוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד הַיּוֹם הזה כי שמעו את מצות אביהם (ירמ׳ לה יד). ויקרא שמה במה עד הַיּוֹם הזה (יחזק׳ כ כט). — כָּל הַיּוֹם: על חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל הַיּוֹם וכל הלילה תמיד לא יחשו (ישע׳ סב ו). כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל הַיּוֹם (תהל׳ לב ג). — ובמשמ׳ תמיד, בלי הפסק: הכל הַיּוֹם יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו הלוא אם שוה פניה והפיץ קצח וכו׳ (ישע׳ כח כד-כה). אלה עשן באפי אש יקדת כל הַיּוֹם (שם סה ה). מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל הַיּוֹם (תהל׳ נב ג). חנני אלהים כי שאפני אנוש כל הַיּוֹם לחם ילחצני שאפו שוררי כל הַיּוֹם כי רבים לחמים לי (שם נו ב-ג). — וַיְהִי הַיּוֹם, במשמ׳ בא יום מהימים, פתאם, ביום אחד שלא נקוב איזה: ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי׳ וכו׳ וַיְהִי הַיּוֹם ויזבח אלקנה (ש"א א ג-ד), ביום אחד מהימים. ויצא מצב פלשתים אל מעבר מכמש וַיְהִי הַיּוֹם ויאמר יונתן בן שאול אל הנער נשא כליו לכה ונעברה אל מצב פלשתים (שם יג כג-יד א). וַיְהִי הַיּוֹם ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם וכו׳ ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד נעשה נא עלית קיר קטנה וכו׳ והיה בבאו אלינו יסור שמה וַיְהִי הַיּוֹם ויבא שמה ויסר אל העליה (מ"ב ד ח-יא). ויגדל הילד וַיְהִי הַיּוֹם ויצא אל אביו אל הקצרים (שם יח). ככה

יעשה איוב כל הימים ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ (איוב א ה-ו). ויצא השטן מעם פני יי׳ ויהי היום ובניו ובנתיו אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור ומלאך בא אל איוב (שם יב-יד).—ומ״ז יומים, יומים, שני ימים: ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שמות יו כט). אך אם יום או יומים יעמד לא יקם (שם כא כא). לא יום אחד תאכלון (בשר) ולא יומים ולא חמשה ימים (במד׳ יא יט). או יומים [1]) או חדש (שם ט כב). כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים [1]) ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו (הוש׳ ו א-ב). — ומ״ר ימים[2]), להזמן שהשמש מאיר לארץ: כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות (ש״א ל יב). וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות (איוב ב יג). —ומדת הזמן של הימים והלילות יחד: ויחל עוד שבעת ימים אחרים (בראש׳ ח י). ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר (שם יז יב). וישבת עמו ימים אחדים (שם כז מד). ויתאבל על בנו ימים רבים (שם לז לד). שבעת ימים מצות תאכלו (שמות יב יח). ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך (שם כ ט). — וסמי׳ ימי[3]): וימלאו לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה (בראש׳ נ ג-ד). בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה (ויקר׳ יב ד). שבעת ימי המשתה (שופט׳ יד יב). ושבעת ימי החג (יחזק׳ מה כג). ששת ימי המעשה (שם מו א). כימי נדת דותה תטמא (ויקר׳ יב ב). כימי שכיר יהיה עמו (שם כה נ). — וימים בלבד במשמ׳ ימים אחדים: תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך (בראש׳ כד נה).—עול ימים, של ימים אחדים: לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו (ישע׳ סה כ). — ובמשמ׳ זמן מה: ויתן אתם (פרעה את שר המשקים ואת שר האופים) במשמר וכו׳ ויהיו ימים במשמר (בראש׳ מ ג-ד). או ימים או חדש או ימים (במד׳ ט כב). ותאכל הוא והיא וביתה ימים (מ״א יז יה). ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל (נחמ׳ א ד). ואני דניאל נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את מלאכת המלך (דני׳ ח כז). — קץ ימים, אחרי זמן מה: ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי׳ (בראש׳ ד ג). ויהי מקץ ימים וייבש הנחל (מ״א יז ז). בשנת שלשים ושתים לארתחשסתא מלך בבל באתי אל המלך ולקץ ימים נשאלתי מן המלך (נחמ׳ יג ו). — מלאו ימיו, נשלם הזמן הקבוע: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה (בראש׳ כט כא). וימלאו ימיה ללדת (שם כה כד). ולא מלאו הימים ויקם דוד וילך הוא ואנשיו ויך בפלשתים (ש״א יח כו-כז).—וימין כמו ימים: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמד לגרלך לקץ הימין (דני׳ יב יג). — מימים, אחרי ימים פחות או יותר רבים: ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל (שופט׳ יא ד). וישב מימים לקחתה (שם יד ח). ויהי מימים בימי קציר חטים ויפקד שמשון את אשתו (שם יה א). — ומימים רבים: ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח יי׳ לישראל וכו׳ ויקרא יהושע לכל ישראל (יהוש׳ כג א-ב) — לימים: ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ לימים שנים יצאו מעיו (דהי״ב כא יט).—למימים: ולמימים אשר צויתי שפטים על עמי (דהי״א יז י). — ימים במשמ׳ שנה, ומימים ימימה, עי׳ ערך ימים. —ועם חדש, שנה, ירח, שבוע, מועד, תקופה: וישב עמו חדש ימים (בראש׳ כט יד). מקץ שנתים ימים (שם מא א). ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר׳ כא יג). ואתה לא באת למועד הימים (ש״א יג יא). ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן (שם א כ). אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני׳ י ב). — ובכלל ימים במשמ׳ זמן, בימים ההם, בזמן ההוא: הנפלים היו בארץ בימים ההם (בראש׳ ו ד). ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו (שמות ב יא). ובאת אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם (דבר׳ יז ט). בימים ההם אין מלך בישראל (שופט׳ יז ו). בימים ההם חלה חזקיהו למות (ישע׳ לח א). ויהי בימי אמרפל מלך שנער (בראש׳ יד א). הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות (שופט׳ ה ו). והאיש בימי שאול זקן (ש״א יז יב). כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה (מ״א י כא). בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה (ישע׳ א א) בימי עזיה יותם וכו׳ ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל (הוש׳ א א). כי לא נעשה כפסח הזה מימי השפטים (מ״ב

—[1]) יש מפקפקים באמתות נקוד זה, ומשערים כי צריך לקרא ימים ביוד קמוצה. — [2]) עי׳ הערה למעלה. —[3]) כמו בני מן בנים.

כג כב). מימי הגבעה חטאת ישראל (הוש׳ י ט). מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה (ירמ׳ לו ב). כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (איכ׳ א ז). הלא שמעת למרחוק אתה עשיתי למימי קדם (מ״ב יט כה). למימי אבתיכם סרתם מחקי (מלא׳ ג ז). כי יהיה שלום ואמת בימי (ישע׳ לט ח). אך בימיך לא אעשנה (מ״א יא יב). כי בימיו נפלגה הארץ (בראש׳ י כה). בימיו עלה פרעה נכה מלך מצרים על מלך אשור (מ״ב כג כט). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח (ירמ׳ כג ו). ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם (יואל א ב). ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם לא תאמינו כי יספר (חבק׳ א ה). אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם (תהל׳ מד ב). — ימיו של פלוני, זמן חייו: ויכלו בבשת ימי (ירמ׳ כ יח). ימי קלו מני ארג ויכלו באפס תקוה (איוב ז ו). לבלתי שתות יין כל ימינו (ירמ׳ לה ח). כי צל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיך לעולם (דבר׳ כג ז). הכימי אנוש ימיך אם שנותיך כימי גבר (איוב י ה). — קרבו ימיו, מלאו ימיו, הגיע לימי הזקנה, הגיע זמנו למות: ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו ימיך למות (דבר׳ לא יד). כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך (ש״ב ז יב). כי מלאו ימיכם לטבות (ירמ׳ כה לד). — מימיו, בכל ימי חייו: ורעה לא תמצא בך מימיך (ש״א כה כח). ולא עצבו אביו מימיו (מ״א א ו). המימיך צוית בקר (איוב לח יב). לא יחרף לבבי מימי (שם כז ו). — לימים רבים, לזמן ארוך: החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (יחזק׳ יב כז). — לימים, להזמן: היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים אשר אני עשה אותך (שם כב יד). — יום טוב, חג: כי על יום טוב בנו (ש״א כה ח). שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב (אסת׳ ח יז). — צעיר לימים, עי׳ צעיר. — והאריך ימים, חי זמן רב, עי׳ ארך, האריך. — בא בימים, עי׳ בוא. — שבע ימים, זקן מאד, עי׳ שבע. — ובתו״מ בכל השמושים: שכיר יום גובה כל הלילה שכיר לילה גובה כל היום שכיר שעות גובה כל היום וכל הלילה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע יצא ביום גובה כל היום יצא בלילה גובה כל הלילה וכל היום (ב״מ ט יא). רב, טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעה״ב דוחק (אבות ב טו). היום

הולך אחר הלילה (חול׳ ה ה). כוכב אחד (אם נראה ברקיע) ודאי יום שנים לילה (ירוש׳ ברכ׳ א ב:). כל זמן שפני מזרח מאדימות זהו יום הכסיפו זהו בין השמשות השחירו נעשה העליון שוה לתחתון זהו לילה (שם). אילו אחד עשר יום שהחמה עודפת על הלבנה בכל שנה (ירוש׳ ר״ה ב נח:). כנגד שתי פעמים שהיום משתנה על הבריות (שם נדה ב מט ג). תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם אמרו לא באו ימים קלין עד שמת (שם יומ׳ א לט.). — בן יומו, שנעשה ביום ההוא, עי׳ בן. — ומ״ל כסמי׳ ימות: ופוסק על הזבל כל ימות השנה (ב״מ ה ז). המשכיר בית לחבירו בימות הגשמים אינו יכול להוציאו מן החג ועד הפסח בימות החמה שלשים יום ובכרכים אחד ימות החמה ואחד ימות הגשמים שנים עשר חודש (שם ח ו). וזורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים (ע״ז ג ח). ושביל היחיד ושביל הרבים הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (תוספתא פאה א ח). ואלו הן ימות החמה משתיעקר תבואה מתוכה אלו הן ימות הגשמים משתרד רביעה שניה (שם טהר׳ ז ח). אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי לימות המשיח אסרו חג בעבותים לימות גוג ומגוג אלי אתה ואודך לעתיד לבוא (ירוש׳ ברכ׳ ב ד ד). ארץ שמיתיה חיין לימות המשיח (שם כלא׳ ט לב ג). אין בין ימות הנערות לימות הבגרות אלא ששה חדשים בלבד (שם יבמ׳ א ג.). אין בין העוה״ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד (ברכ׳ לד:). ר׳ נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובה של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (פסח׳ צד:). הרי נהר סמבטיון יוכיח שמושך אבנים כל ימות השבת ובשבת הוא נח (מד״ר בראש׳ יא). המלך המרומם לבדו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם (ברכ׳ השח׳, המאיר). — וגם *יומים: ועמד (ירמיה) על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקב״ה אמר לו מה היום מיומים [1]) שאני מבוקש לפני

— [1]) הקריאה הנהוגה מיומים, אך כבר העיר ז׳ בכר (Ag. d. Tan. I, 289) כי יותר נכון לקרוא מיומים לפי הארמ׳ מה יום מיומין (סנה׳ סה:).

הקב"ה (מד"ר איכ׳, פתית׳). — יָמָיו, ימי חייו, חייו של האדם: שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם (ברכ׳ נה.). אין מוסרין את השם לכל אדם ולא לעומד בחצי ימיו אלא למי שיצאו רוב שניו (מד"ר קהל׳, את הכל). — כל יָמַי, כל ימי חיי: א"ר יושוע בן קבסיו כל ימיי הייתי בורח מן השררה (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). —וגם *יָמַי בלבד בלי כָל, במשמ׳ זו: קוראים בלבב שלם, שאלו לשלוֹם שלם, ימי אצעק ואפעה, מבין שרף ואפעה, כי אין מרבץ ומרעה, לעדר בבר חולם, ובשוּב שבותו בחולם (ר"י הלוי, קוראים בלבב). —*בימיו, בימיך: ובימיו (של יוחנן כה"ג) אין אדם צריך לשאול על דמאי (ירוש׳ מע"ש ה נו ד). בחייך ראית בימיך אדם נותן חטים ברחים ואינן נטחנות ויורדות (מד"ר במד׳ ז). — מִיָּמַי, מִיָּמֶיךָ, מִיָּמָיו, וכו׳, בכל ימי חיי: א"ר חנניה סגן הכהנים מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השרפה (זבח׳ יב ד). ר"ש בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער (קדוש׳ ד יד). ר"ח סגן הכהנים אומר מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא וכו׳ הוסיף ר׳ עקיבא ואמר מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל (פסח׳ א ו). קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אעפ"י שלא שלשו מימיהם ר׳ יהודה אומר מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע יי׳ מפני שעמה מועטין (שם ה ז). אמר רבן גמליאל מימיהן של בית אבא לא היו אופין פתין גריצין אלא רקיקין (ביצ׳ ב ו). אמרו לו (לר׳ מאיר) מימיהם של בעלי בתים לא נמנעו מלהיות אוכלין זה אצל זה (תוספתא דמאי ב ב). אמר להן (ר"א לחכמים) מימיי לא קדמני אדם לבית הכנסת (ירוש׳ תענ׳ ג סז.). א"ר אבהו מימי לא שחק בי אדם אלא זה (שם קדוש׳ ג סג ד). ראית מימיך ארי סבל ארי קייץ שועל חנוני זאב מוכר קדירות והן מתפרנסין בלא צער (שם ד סו ד). ומכירך הוא רבן גמליאל מימיך אמר לו לא (שם ע"ז א מ.). לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה רבית (שם ב"מ ה י ד). שלא הכירו אשה מימיהם והיו מענין בו (ביואש) בדרך שמענין את האשה (שם קדוש׳ א סא.). אעפ"י שאני אומר כך וחבירי אומרים כך מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חבירי (שבת קלד.). א"ר אלעזר ב"ר יוסי מימי לא העדתי (כתוב׳ כח:). אמר ר׳ שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד (נדר׳ ט:). אמרו עליו על ר"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו (ברכ׳ לא.). אמרו עליו על הלל מימיו לא מעל אדם בעולתו (פסח׳ סו:). אמרו עליו על ר׳ עקיבא מימיו לא אמר הגיעה עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערב יוה"כ (שם קט.). אמר ר׳ אלעזר ראית מימיך מאחר שאדם מכה את חבירו במקל הוא חוזר ומכה אותו ברצועה (מד"ר בראש׳ כ). לא נכנסה בך רוח חזזית מימיך אמר לו לא (שם במד׳ יט). — וגם בדברים לא בע"ח: ר׳ אומר ניסן לא נתעבר מימיו וכו׳ רב אמר תשרי לא נתעבר מימיו (ירוש׳ שבי׳ ט לט:). מימיה של חמה לא ראתה פגימתה של לבנה (שם ר"ה ב נח.). — לְיָמִים, לאמר אחרי זמן מה: בא לפני הלל א"ל עינוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד (שבת לא.). באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה (כתוב׳ כב.). למלך בשר ודם שהיה לו פרדס נאה והיה בו בכורות נאות והושיב בו שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא א"ל חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב חיגר ע"ג סומא והביאום ואכלום לימים בא בעל פרדס אמר להן בכורות נאות היכן הן (סנה׳ צא:). למה הדבר דומה לשני לגיונות קשין שהיו נלחמין זה עם זה לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהן ועשו שליחות המלך ביחד (מד"ר שמות יב). למלך שכעס על מטרונת וטרדה מתוך פלטין שלו לימים בקש להחזירה אמרה יכפול לי כתובתי ואני חוזרת אצלו (פסיק׳ רבתי כא). והיו מתגנבים אילו בנשותיהם של אילו ואילו בנשותיהם של אילו לימים נפלה קטטה ביניהם זה הרג את אביו וסבור שאינו אביו (שם). למלך שהיה לו אוהב והיה מגים בינו לבין המלך בדברים קשים ולא הקפיד עליו המלך לימים עמד והגים בפני הלגיונות גזר עליו מיתה (תנחומא חקת לא). —ובמשמ׳ *לְפָנִים, בזמנים קדומים: חדלו קרובי ואוהבי, וצעירים היו מלעיבי, לימים מאסתי אבותם לשים עם כלבי (מתק שפת׳ לרע"פ, מכת׳ לר"י פירמו). אמנם ראיתי אחרי רואי, אגרת שלוחה ממך קציני ונשיאי,

וכו׳ ושאלת ממני שירים נעימים, כאשר עשיתים לימים (שם).— *לאחר יָמִים, כמו לימים: למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הליסטים שמע המלך והצילה לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה (מד״ר שמות כא). — עשה ימים הרבה אצל פלוני, שהה אצלו זמן רב, עי׳ עָשׂה. — יום טוֹב, חַג: אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב (שבת ב ב). (נולד) בין השמשות של ערב שבת נמול לעשרה (ואם יש) יום טוב לאחר השבת נמול לאחד עשר שני ימים טובים של ראש השנה נימול לשנים עשר (שם יט ה). תולין את המשמרת ביום טוב ונותנין לתלויה בשבת (שם כ א). אמר רשב״ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים (תענ׳ ד ח). ביצה שנולדה ביום טוב (ביצ׳ א א). אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים (ירוש׳ שבי׳ ג לד ג). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה (פסח׳ לט:). כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח (שם יג.). למלך שהוציא את בנו מבית האסורין אמר עשו אותו יום טוב כל הימים שבו יצא בני מחשך לאור (מד״ר שמות טו). — יום טוב ראשון, יום הראשון של החג, יום טוב אחרון, יומו האחרון של חג: אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהם טעונים חגיגה חולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש (מכי׳ בא ז). — יום טבוח, יום הלֵדה, יום המיתה, עי׳ טבוח, לדה, מיתה. —ויום, יָמִים, במשמ׳ זמן, ובהשאלה °בענין מאורעות החיים: דברים יש בלב ימים מכוסים ובאחרית לשון ימים יחום (ר״ש הנגיד, בן משלי ד קכא). — °ובני יָמִים, בנות יָמִים, ילדי יָמִים, תולדות יָמִים, הכל במשמ׳ מקרי הימים וגורל האדם: ויורוני בנות ימים כאלו אני שערה והם קלעו אבנים (רשב״ג, עטה הוד). זרועי על בנות ימים חשופה, וחרב הזמן עלי שלופה (הוא, זרועי). ילדונו בנות ימים פרודים ובת אהבה ילדתנו תאומים (ר״י הלוי, ידעתיך נדוד). זנח דודים עלי אוכל אהבוך .ועל בגד ועת קמו בני ימים להרע בגדו בגד (רמב״ע תרשיש ז). ומתבל ינדוני בני יום כאלו בזמן אין לי נחלה (עמ׳, מחבר׳ ז). ואיך יוכלו להכניע נדיבה יקרה מפנינים לו חקרתם, אשר תלעג בילדי יום וצוקיו תשחק בם ביום מהם פחדתם (רמב״ע, הללמוד מזמן). אני איש תולדות יום לא יכילון להשפיל לו גאון נפש ונחתם (שם). הנענה והמדוכא מתולדות הימים אשר פגעו בי (הקד׳ זרת׳ הלוי להמאור).—°ויום, ימים, בפרט במשמ׳ יום רע, גורל רע: אבעים בעת ימים ונגדן אצחקה כי צעקות מי זה אשר רכפנו (רמב״ע, מחא״רה a 144, כשם בן סהל). — °קם היום, קרה לו מקרה טוב: בדרך שבני אדם אומרים על מי שיוזדמן לו איזו הצלחה לטובה לו קם היום (המאירי על משלי יא). — *יומו של הקב״ה: ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים (מד״ר ויקר׳ יט).— *יְמֵי בְרֵאשִׁית, ששת ימי בראשית, ששת הימים שהתורה מספרת שנברא בהם העולם, ובהרחבה: אמר הקב״ה לנפש כל מה שבראתי בששת ימי בראשית בשבילך בראתי ואת גוזלת וחוטאת וחומסת (מד״ר קהל׳, והלו חיה). — ובמשמ׳ מתחלת היצירה: זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית רבים שתו רבים ישתו (כתוב׳ ח:). ומדד (המן) את עצמו עליו (על העץ) להראות עבדיו היאך יתלה מרדכי עליו השיבתו בת קול נאה לך העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (מד״ר אסת׳, ויאמר לה). — ובכלל, במשמ׳ הטבע: אין מרובע מששת ימי בראשית (ירוש׳ מעשר׳ ה נב.). — °הַיּוֹם כמו כך וכך, הַיּוֹם כמה שנים, ר״ל עתה כבר עברו כך וכך שנים מהעת שנעשה הדבר: היום כמה שנים בטלה כתובת בנין דכרין בישיבתנו ואין אנו דנין בה (שו״ת ריב״ש קו, בשם ר״ת גאון). רבותי דעו כי מקודם היום כמה שנים נשאתי את אשתי פלונית בת פלוני כהוגן וכתיקון חכמים ז״ל בקידושין ובכתובה (השטר׳ לר״י ברצלוני יט). ואמרת לפנינו ידוע לכם רבותי שהלך פלוני בעלה היום כמה ימים למדינת הים ולא הניח לי שיעור מזון אפי׳ לשלשה חדשים (שם מא). שהיום לו ששה חדשים הוליכה האשה לבית אחד תוך השכונה סריגין לנגבן (שו״ת ריב״ש קח). היום כמו חמשים שנה אירע מעשה (עמר השכח׳, בין סבירים). — ובהרחבה, *יוֹם כנוי להשמש בעצמו: אמר ר׳ לוי ג׳ דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתים ואינם מרגישים ואלו הן היום [1] והגשמים והנפש בשעה

---

[1] — מעצם הענין, וכן ממה שנאמר אח״כ שהוא

שהיא יוצאה מן הגוף היום מנין א"ר יהודה את סבור שהוא שף ברקיע ואינו אלא כמסר הזה שהוא גוסר בעץ (מד"ר כהל' ו).

אור. — *בין השמשות. — בֹקר. — חֹדֶש. — חַמָּה. — יום, יום הראשון בשבוע, יום השני, וכו', יום א', יום ב', וכו', שבת, הוא יום השביעי בכל שבוע. — ״יוֹמִי. — יוֹמָם. — יָמִים. — יָרֵחַ. — *לוּח, שרשומים בו הימים לפי השבועות והשנים. —לַיִל, עי"ש. — מחר, תמול, שִׁלְשֹׁם. — נָטָה, נטה היום. — עֶרֶב, ערב החג וכדומה. — ערבים, בין הערבים. —*ערבית. — עת, *מעת לעת. — צהרים. — ״צפר. — *צַפְרָה. — שָׁבוּעַ. — *שחרית. — שכם, הִשְׁכִּים. — שֶׁמֶשׁ. — שָׁנָה.

״יוֹמִי, ת"ז, לנק' יוֹמִית, מ"ר יוֹמִיִּים, יוֹמִיּוֹת, — של יום, של כל יום ויום: וככב שותף כשהוא מזרחי הוא יומי וכשהוא מערבי הוא לילי (אותות השמים ג). הגלגל התשיעי הוא הגדול והעליון שבגלגלים וכו' חכמי התכונה קראוהו גלגל היומי לפי שעל פיו יהיה היום והלילה כי הוא מקיף העולם פעם בכל יום (מ' אלדבי, ש"א כ ג). שכתבו התכוניים שגלגל היומי בכחו הגדול שנתן לו האל יתברך הוא מושך ומכריע את השמנה גלגלים עמו (נתמ' ונעים א טו). והממהר תנועה מכלם היא תנועת הגלגל המקיף בכל והוא אשר יתנועע התנועה היומית ויניעם כלם עמו (מו"נ א עב). רמז לגלגל היומי המניע תנועה היומית (לב"ע בפרוט, פרד' רמוני לד:). שאז הגיע החמה לתכלית מה שהעמיק בה הרקיע והורידה מטה תחת האדמה ע"פ המסיבה היומית כדי להחביא ולהסתיר אורה (יסו"ע לר"י יבראלי א יז). שיש ללבנה שתי תנועות ר"ל תנועה שנתית ותנועה יומית (מעש' טוביה, העולם ג).

(היום הנזכר למעלה) שף ברקיע וכו', נראה ברור כי הכונה בהשם יום כאן להחמה, וכן בגמ' (יומ' כ:) בפרוש: גלגל חמה שמנסר ברקיע. ומצוי שמוש זה בארמ': אזל אוקמיה להדי יומא בתקופת תמוז א"ל איסתכל ביה א"ל לא מצינא א"ל יומא דחד משמשי דקיימי קמי דקודשא ברוך הוא אמרת לא מצינא לאיסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (חול' ס.), ובעבר': הלך והעמיד אותו בשמש של תקופת תמוז ואמר לו הסתכל בו ענה לו לא אוכל א"ל השמש שהוא אחד משמשיו העומדים לפני הקב"ה אינך יכול להסתכל בו שכינה לא כש"כ.—ועוד: לשייפיה מישחא ולוקמיה להדי יומא (שבת קלד.), ר"ל ויעמידו נגד השמש.

יוֹמָם[1], —א) תה"פ, בַּיּוֹם, bei Tage; pendant le jour; by day: ויי' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (שמות יג כא-כב). כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו (שם מ לח). ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים (ויקר' ח לה). וענן יי' עליהם יומם בנסעם מן המחנה (במד' י לד). ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך (דבר' כח סו). והגית בו (בספר התורה) יומם ולילה (יהוש' א ח). ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שופט' ו כז). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם (ש"א כה טז). ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם ואת חית השדה לילה (ש"ב כא י). וברא יי' על כל מכון הר ציון ועל מקראה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה וכו' וסכה תהיה לצל יומם מחרב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר (ישע' ד ה-ו). על מצפה אדני אנכי עמד תמיד יומם ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (שם כא ח). לילה ויומם לא תכבה לעולם יעלה עשנה (שם לד י). ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו (שם ס יא). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמ' ח כג). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (שם לא לד). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם ואל תדמינה (שם יד יז). הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך (איכ' ב יח). עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם (יחזק' יב ג). יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהל' א ב). אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי (שם כב ג). כי יומם ולילה תכבד עלי ידך (שם לב ד). יומם יצוה יי' חסדו ובלילה שירה עמי (תהל' מב ט). לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם (שם צא ה). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה

[1]) וי"א שהמם האחרונה היא מ המשקל המיוחד לתה"פ שנוספה על השם יום, כמו דומם, חנם, ריקם ,ועוד. וי"ם כי זו צורה שניה של השם יום כמו בכנע' יומם, עי' הערה לערך יום, ומשמש שמוש תה"פ כמו לילה: יומם ולילה. ועי' במבוא, בחלק הדקדוק.

על בני ישראל עבדיך (נחמ׳ א ו). — ב) בהרחבה, כמו יום: אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יוֹמָם ולילה בעתם גם בריתי תפר את דוד (ירמ׳ לג כ-כא). — ועם ב השמוש בְּיוֹמָם: את עמוד הענן לא סר מעליהם בְּיוֹמָם להנחתם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם (נחמ׳ ט יט).—ובמשמ׳ זו השתמשו בשם זה בסהמ״א בפרט במשמ׳ זמן של יום אחד בלי הלילה: והסגולה הזאת היא שגורמת שלא יהיה שום יומם מימות השנה בשום מקום מהאקלימים שוה במדתו ללילה הסמוך לו (יסו״ע לר״י יצחאלי ב יב). וזמן כל יומם ויומם מתחילתו ועד סופו הוא בעצמו זמן הלילה מתחילתו ועד סופו (שם יז). בכל יומם ויומם מימות החמה היה עבר פניו הצפוני לבד מאיר ומזהיר מאור החמה ששופע עליו כמו שבכל יומם ויומם מימות הגשמים (שם). יום תקופת ניסן ויום תקופת תשרי שבהם לבדם הוא היומם מהם שוה במדתו ללילה הסמוך לו בכל מקומות הישוב (שם י). לפיכך הוא היומם של תקופת ניסן ותשרי האמתים שוות בכל מקום ומקום ללילה הסמוך לו (שם יב). וליל שבת כולו של קצה מזרח הוא היומם של יום ששי בשבת בקצה מערב (שם יז). והמשל לזה הוא שהיומם שבו תחול החמה במזל שור שוה ליום שבו תחול החמה במזל אריה (שם יב). איך יתכן שיהיה לוי השוכן בטבור הארץ עומד עתה בחצות יום שבת ויכפור בן יהודה שכננו ויאמר לא כי אלא ביומם של יום אתמול אנו עומדים (פס יז). ויודע איזה רגע ואיזה שעה הוא מהיומם באלכסנדרי׳ ושומר אותה וממתין עד סוף השנה כשיחול הרגע ההוא (שם). עד שתבא וישקע מרכזה על נקודת מערב הגליל ההוא וזה הוא סוף היומם ההוא ותחלת הלילה הסמוך לו וכו׳ עד שתגיע בסוף הלילה לקו המזרח שנית וכו׳ ואז הוא סוף הלילה ותחלת היומם הסמוך לו (מ׳ אלדבי, ב״א ב ג). ואם יהיה אותו חלק הנשאר עם ראש מזל סרטן משני צדדיו על האופק רוחב שעור מזל אחד יהיה להם זמן חדש אחד כולו יומם ואם יהיה החלק ההוא שעור שני מזלות יהיה להם מדת יומם שני חדשים (נתמד ונעים קמד). מניסן ועד תשרי יהיה להם תדיר יומם מפני שכל משך הנזכר השמש לא תשקע למטה מאופקם וכו׳ באופן שלעולם יהיה ליושביה אור יומם זמן חצי שנה ותשכת לילה כמו כן חצי שנה (שם קמו). שכל זמן היות השמש ממעל לאופק שהוא זמן היומם הוא לנו יותר חם מזמן היותה מתחת לאופק (שם קנט).

יָוֵן[1], ב״ז, סמי׳ יְוֵן,— טיט עבה, Schlamm; vase; clay: ויעלני מבור שאון מטיט הַיָּוֵן ויקם על סלע רגלי (תהל׳ מ ג). הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש טבעתי בִּיוֵן מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני (שם סט ג). — ובתו״מ: ובצק שתחת הצפורן והמלמולין וטיט היון וטיט היוצרים וכו׳ איזהו טיט היון זה טיט הבורות (מקוא׳ ט ב). טבעת שנתונה בלבינה של טיט טופח והטבילה טהורה ואם היה טיט היון וחיברו כאלו לא טבלה (תוספתא שם ו יב).—ובהשאלה, ואמר הפיטן: והעורים הטבעו ביון מעשיהם, ולא ראו מות אל נוכח פניהם (מחז׳ אויניון, יוה״כ, עד מתי). — ואמר המליץ: שובה אנוש אל אל בטרם מותך כי טבעה רגלך בטיט היון, תצלח בעת תסיר לך מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און (ר״י חריזי, תחכמ׳ ט). כובד שיחו כשל כחו ביון זוקן ובביצתו, איה מעניו איה רעיוניו איה שכלו ומליצתו (רמב״ע, או״נ ב פ). גם יום חייך אם עמל לך ירב, אל נא ישקע לבך ביון הרפש, כי חיש יחלף היום ובא הערב (יל״ג, הערב).

יָוָן[2],—שם ארץ ועם, וממנו שה״ת יְוָנִי, עי״ש.

יוֹן[3] ממנו יוֹנָה, *יון.

---

[1]) לא נתברר מקורו.

[2]) צורה עברית מהשם של שבט אחד משבטי העם הזה Ἰωνέν. והנה לפי זה, אם לא נניח שנשתנתה תנועת האות הראשונה של השם הזה קצת בפי היהודים, צריך לאמר כי הקמץ שתחת היוד הוא קול החולם, o, וכן באמת העתיקו השבעים את השם Ἰωυαν, אך אין לדעת אם באמת כך היתה הברת השם הזה בפי היהודים בזמן חבור השבעים לפחות, או אולי נשתנה הברתו בפי היונים תחת השפעת צורת השם היוני. ויש מי שהביאו מקור להשם יָוָן בעבר׳ את צורת השם Ἰάφους, שהזכיר הומירוס, וא״כ הקמץ הראשון היה באמת פתוח, והשני אולי היה כמו חולם, o. אבל, גם באשור׳ השם של הארץ הזאת כתוב בשני פתח, וכן גם בסנסקר׳ Javana, ומזה ראיה כי היהודים אמנם הגו השם הזה בשני פתח׳.

[3]) רק עבר׳ וארמ׳, ולא נתברר מקורו.

***יוֹן**[1], ש״ז, — הזכר של היונים: תנא תולה בדעת עצמו ותנא תולה בדעת יונו[2] (סנה׳ כה.).

יוֹנָה, ש״נ, סמי׳ יונת, כנ׳ יונתי, מ״ר יונים, יוני, — עוף ביתי, ה׳גה בקול עמק ועגום, Taube;pigeon;dove וישלח (נח) את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה וכו׳ ויסף שלח את היונה מן התבה ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה (בראש׳ ח ח-יא). יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור (הוש׳ יא יא). כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה (ישע׳ לח יד). והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמ׳ מח כח). כנפי יונה נחפה בכסף ואברתיה בירקרק חרוץ (תהל׳ סח יד). מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה (שם נה ו).— ומשל לאדם נפתה על נקלה: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב (הוש׳ ז יא). — ואמר הפיטן: יונה פותה טועה במדבר, רואה את הבר ואינה רואה את המכמר (פי׳ אבות, מג״א כ״י פריז, בסוף אדר״נ, שכטר). — ואמר המשורר: יונה תפתה לבות כפירים ובני אריות נגדה בקרים, תלך ותהפך ימים ללילות תבא ויהיו לילות בקרים (רמ״ע אבן דנאן, מלאכ׳ השיר 15). — ומ״ר: בקול יונים מתפפות על לבבהן (נחום ב ח). נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נהגה (ישע׳ נט יא). מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבתיהם (שם ס ח). והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות (יחזק׳ ז יז).— ודמיון ליפי עינים, מתחננות ומלטפות: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים (שה״ש א יה). עיניו כיונים על אפיקי מים (שם ה יב).— וכנוי של חבה לאשה: פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי (שה״ש ה ב). אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה (שם ו ט). יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעני את קולך (שם ב יד). — בֶּן יוֹנָה, בני יונה: כבש בן שנתו לעלה ובן יונה או תר לחטאת (ויקר׳ יב ו). והביא את אשמו אשר חטא שתי תרים או שני בני יונה ליי׳ (שם ה ז). — ובתו״מ: באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ (מכי׳ בשלח ב ב). מה יונה כנפיה מגינות עליה אף ישראל

[1]) עי׳ הערה להשרש. — [2]) ושם בתוך דבור בארמ׳: אי תקדמיה יונך ליון.

מצות מגינות עליהן (שבת מט.). ורוח אלהים מרחפת על פני המים כיונה שמרחפת על בניה ואינה נוגעת (חגי׳ טו.). יונה זו אעפ״י שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם (מד״ר שה״ש, הנך יפה). מכר כוורת מכר דבורים מכר שובך מכר יונים (ב״ב ה ג). המשחק בקוביא המלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית (סנה׳ ג ג). אווזין ותרנגולים שקננו בפרדס וכו׳ וכן יוני הרדסיאות (חול׳ יב א). במה דברים אמורים ביוני שובך ויוני עליה וצפרים וכו׳ אבל אווזים ותרנגולים ויוני הרדיסאות וכו׳ (ביצ׳ כה.). יוני שובך ויוני עלייה שקננו בטפיחים ובבירות (חול׳ קלט:).— שגר היונה, עי׳ שֶׁגֶר.— יוֹנַת אלם, שם לבלי נגינה: למנצח על יונת[1] אלם רחקים לדוד מכתם (תהל׳ נו א). — וכנוי לישראל, ואמר הפיטן: קול צפצפה יונת אלם איך בי יבחר, בקול ענות אשר שמעתי חג ליי׳ מחר (ר״א קליר, יוצ׳ ב פסח, אז על כל).

אֲרֻבָּה.—*פרח, מפריחי יונים. — *שׁבך.— *שׂגר, מלא שגר היונה. — תור.

***יְוָנִי**, ת״ז, נקב׳ יְוָנִית, — של יון, griechisch; grec greek: עד אחד עברי ועד אחד יווני כשר (ירוש׳ גיט׳ ט נ ד). לעז יווני לכל כשר (מגי׳ יח.). זמר יווני לא פסק (מפיו של אחר) (חגי׳ יה:). ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמה יוונית וכו׳ אמר רבי בארץ ישראל לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית (ב״ק פ״ב:). אלף ילדים היו בית אבא חמש מאות מהם למדו תורה חמש מאות למדו חכמה יונית (שם פג.). של בית רבן גמליאל התירו להם לספר בחכמה יונית מפני שקרובים למלכות (שם). — ובמשמ׳ ״איש מארץ יון: לא יאדימו פניהם כי אם צבעום בשני, הם כענקים בעינם הם כחגבים בעיני, בשאת משלי יריבון עמי כמו עם יוני, דברו שפת עם ואשמע כי זה לשון אשקלוני (רשב״ג, שירי שלמה א). — *יְוָנִית, תה״פ, בלשון יונית: שאלו ר׳ יהושע מהו שילמד אדם את בנו יוונית אמר להן ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה (ירוש׳ סוט׳ ט כד ג). מותר לאדם ללמד

[1]) פרשו הקדמונ׳ וגם רוב החדשים כי זה כנוי לישראל. אך המליצה, למנצח על, מוכיחה כי יונת אלם הוא שם כלי נגינה. וי״א כי יש כאן שבוש.

את בתו יוונית מפני שהיא תכשיט לה (שם). קראה (את המגלה) גיפטית עברית עילמית מדית יוונית לא יצא (מגי׳ יח.).

***יְוָנִי**, ת״ז, — של יָוָן, מטבע היון: והמלמולין וטיט היון וגץ יוני איזהו טיט היון זה טיט הבורות וכו׳ וגץ יוני אלו יתדות הדרכים שאין טובלין בהן (מקוא׳ ט ב).

****יוֹנִיאֵל**, ש״ז, — שֵׁם מלאך הממונה על הרפואה: והשר הממונה על הרפואה יוניאל שמו (ברית מנוחה ו).

יוֹנֵק, יֹנֵק, ש״ז, מ״ר יוֹנְקִים, יֹנְקִים, — א) ילד קטן בעודנו יֹנֵק חלב אמו, Säugling; nourrisson; suckling: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה יוֹנֵק עם איש שיבה (דבר׳ לב כה). והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יוֹנֵק משור ועד שה (ש״א יה ג). ושעשע יוֹנֵק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע׳ יא ח). דבק לשון יוֹנֵק אל חכו בצמא (איכ׳ ד ד). שאהו בחיקך כאשר ישא האמן את הַיֹּנֵק (במד׳ יא יב). להכרית לכם איש ואשה עולל וְיוֹנֵק מתוך יהודה (ירמ׳ מד ז). בעטף עולל וְיוֹנֵק ברחבות קריה (איכ׳ ב יא). מפי עוללים וְיוֹנְקִים יסדת עז (תהל׳ ח ג). ועי׳ ינק. — ובתו״מ: מי יאמר בתורה לפני ברכו את ה׳ המבורך לא היונקים (מד״ר שה״ב, משכני). — ב) נטע בראשית צמיחתו כשהוא עודנו קטן ורך, Sprössling; pousse; sprout: ויעל כַּיּוֹנֵק לפניו וכשרש מארץ ציה (ישע׳ נג ב).

יוֹנֶקֶת, ש״נ, בכנ׳ יוֹנַקְתּוֹ, מ״ר יוֹנְקוֹת, יוֹנְקֹתָיו, יוֹנְקוֹתֶיהָ, — כמו יוֹנֵק משמ׳ ב, נטע ילד ורך: רטב הוא לפני שמש ועל גנתו יוֹנַקְתּוֹ תצא (איוב ח יו). לא יסור מני חשך יֹנַקְתּוֹ תיבש שלהבת (שם יה ל). אם יכרת (העץ) ועוד יחליף וְיֹנַקְתּוֹ לא תחדל (שם יד ז). ויך שרשיו כלבנון ילכו יוֹנְקוֹתָיו ויהי כזית הודו (הוש׳ יד ו-ז). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש יֹנְקוֹתָיו רך אקטוף ושתלתי (יחזק׳ יז כב). תשלח (הגפן) קציריה עד ים ואל נהר יוֹנְקוֹתֶיהָ (תהל׳ פ יב). — ובתו״מ: אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות אין חייבין על היונקות על ביאת המקדש ר״א אומר אף לא על התמרות אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פרה יא ז). תמרות גבעולין שלא גמרו ויונקות שלא הניצו כל עקר (תוספתא שם יא ז). הכל לפי גודל השדה הנזרעות ולפי רוב העלין ושלות היונקות (רמב״ם כלא׳ ג ח).

***יוֹעֶזֶר**, ש״ז, — שֵׁם צמח דומה קצת לשערות ארוכות, Frauenhaar; adiante; maidenhair: אין אוכלין איזוב יון בשבת לפי שאינו מאכל בריאים אבל אוכל הוא את יועזר [1]) ושותה אבוב רועה (שבת יד ג).

יוֹעֵץ, ש״ז, מ״ר יוֹעֲצִים, — מי שיֹּעֵץ לאדם עצות, ובעל משרה מיוחד בהמלכות, Rath; conseiller; councillor: אחיתפל הגילני יוֹעֵץ דוד (ש״ב יה יב). ואחיתפל יוֹעֵץ למלך (דהי״א כז לג). שר חמשים ונשוא פנים וְיוֹעֵץ וחכם חרשים (ישע׳ ג ג). באין תחבלות יפל עם ותשועה ברב יוֹעֵץ (משלי יא יד). ויאמר לו הַלְיוֹעֵץ למלך נתנוך (דהי״ב כה יו). המלך אין בך אם יוֹעֲצֵךְ אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). וסכרים עליהם יוֹעֲצִים להפר עצתם (עזר׳ ד ה). כי המה היו לו יוֹעֲצִים (דהי״ב כב ד). הפר מחשבות באין סוד וברב יוֹעֲצִים תקום (משלי יה כב). מוליך יוֹעֲצִים שולל ושפטים יהולל (איוב יב יז). אך אולים שרי צען חכמי יֹעֲצֵי פרעה עצה נבערה (ישע׳ יט יא). עם מלכים וְיֹעֲצֵי ארץ (איוב ג יד). מרמה בלב חרשי רע וּלְיֹעֲצֵי שלום שמחה (משלי יב כ). ואשיבה שפטיך כבראשנה וְיֹעֲצַיִךְ כבתחלה (ישע׳ א כו). ועלי הטה חסד לפני המלך וְיוֹעֲצָיו ולכל שרי המלך (עזר׳ ז כח). — ובתפלה: השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה (תפל׳ י״ח, השיבה). — **יוֹעֲצֵי רומא, מורשי העיר רומא: ויאמר להם כה תאמרו לו הנה יועצי רומא וישישיהם מכפרים את פניך במנחה (תולד׳ אלכסנדר 8, י׳ הלוי, קבץ ע״י).

****יוֹף** [2]), ש״ז, — כמו יֹפִי, ואמר הפיטן: כשר חניטי יוף הוצאת מחלציו כלו זרע אמת ואין דופי (ר׳ משולם ב״ר קלוני׳, עבוד׳, אמיץ כח). יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיות, כם ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות (יוצ׳ שבת ור״ח, אמוגתך).

יוֹפִי, — עי׳ יֹפִי.

---

[1]) תרגמו בגמ׳ ירוש׳ בפוליטריכין, ובגמ׳ בבלי אמרו: מאי יועזר פותנק. ע״כ. ואעפ״י שהרמב״ם החליט כמו הבבלי כפי המקובל בהלכה בבבלי נגד הירוש׳, אבל בענין הלשון בדואי פרוש הירוש׳ מכריע. ומקור השם הזה לא נתברר.

[2]) יצירה פיטנית.

**יוֹפִיאֵל[1], ש"ז, — שם המלאך הממונה על התורה והחכמה: כשהייתי בן י"ג שנה והלכתי אצל ר' נחונייא בן הקנה ושאלתיו שרה של תורה מי הוא ואמר לי יופיאל שמו ותיכף עמדתי והוספתי צער על צער כי בתענית הייתי (הקד' ספ' הקנה). אחר מיתתו (של מי שהלך מהעוה"ז בלי ידיעת חכמת הקבלה) יופיאל שר החכמה שואל אותו אם יש לו ידיעה ברזין דאורייתא ומי שלא עסק בחכמה זו בשעת מיתתו אעפ"י שיש בידו כמה תורה ומעשים טובים יופיאל זה דוחה אותו לחוץ והשרפים שתחתיו שהם כולם בעלי שש כנפים שורפים אותו בהבלי כנפיהם (עמה"מ, קרית ארבע נה).

*יוֹצְאָנִית, ש"נ, מ"ר יוֹצְאָנִיּוֹת, — אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה. מה לאה יוצאנית אף זו יוצאנית (תנחומא ויצלח ז). ד' מדות נאמרו בנשים גרגרניות צייתניות וכו' יוצאניות (שנאמר ותצא דינה (מד"ר כרא' מה).

*יוֹצֵאת הַחוּץ, ש"נ, מ"ר יוֹצְאוֹת הַחוּץ, — זונה, שמתהלכת בחוץ למשוך אנשים, feile Dirne; prostituée; -tute: חלוק של יוצאת החוץ העשוי כסבכה (כליס כח ט).

יוֹצֵר, יֹצֵר, ש"ז, מ"ר יוֹצְרִים, — א) אומן עושה כלי חרס, Töpfer; potier; potter: משכב וספות וכלי יוצר והטים ושערים וקמח וקלי (ש"ב יז כח). ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר ירמס טיט (ישע' מא כה). איכה נחשבו (בני ציון) לנבלי חרש מעשה ידי יוצר (איכ' ד ב). תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם (תהל' ב ט). אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני (ישע' כט יו). קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי וארד בית היוצר והנהו עשה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עשה בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמ' יח ב-ד). הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יי' הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל (שם ו). כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יו). הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה ופעלך אין ידים לו (שם מה ט). אנחנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו (שם סד ז). — וגם עושה פסלים בעץ וכדומה: מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק' ב יח).—ובתו"מ: היוצר מוכר ה' כדי שמן וחמשה עשר כדי יין (בבי' ה ז). אבל אם חברה היוצר (את הנר של חרס) מתחילה מותר (שבת ב ד). פוסק עמו על הגדיש ועל העביט של ענבים ועל המעטן של זתים ועל הביצים של יוצר ועל הסיד (ב"מ ה ז). בנוהג שבעולם מה נוח ליוצר הזה לעשות מאה קנקנים או להסתכל בהן (ירוש' ר"ה א נז:). מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע (סוט' יא:). שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית אינה סוכה (סוכ' ח:). היוצר הזה כשהוא בודק את הכבשן שלו אינו בודק את הכלים המרועעים וכו' ומה הוא בודק בקנקנים ברורים (מד"ר ברא' נה). משל לתלמידו של יוצר שגנב ביצת יוצרים ועמד רבו על גניבתו (שם ויקר' כג). הדבר דומה למי שהיה יודע ג' אומניות זהבי ויוצר וזגגי (שם במד' ב). איזה יוצר מבקש שישתברו קנקניו (פסיק' רבתי מ). ביצים של יוצר שהיו מחוסרין לפיפה ויבוש והולכה לכבשן (רמב"ם מלוה ט ב). — מלאכת היוצר, עי' במלואים. — ב) מי שיצר את העולם, אלהים, Schöpfer; créateur; creator: כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו (ישע' כז יא). כה אמר יי' קדוש ישראל ויוצרו האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי (שם מה יא).—ובתו"מ. א"ר ברכיה יוצרן רוצה שיהא ליבן יחיד אליו (ירוש' ר"ה א נז:). אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכ' סא.). התשתם כחו של יוצר וכו' כל ארבעים יום הקב"ה עוסק בצורת הולד ולסוף ארבעים יום היא הולכת ומקלקלת עם אחר מיד רפו ידיו של יוצר אמר של מי אצור של ראשון או של שני (מד"ר ויקר' כג).

---

[1]) נזכר שם זה בתרגום ירוש' (דבר' לד ו).— ובזהר: האי חיותא יופיאל שמיה ואיהו קיימא בכל רזי דחכמתא וכל אינון מפתחאן דחכמתא קיימין ביה (זהר, פקודי). בההיא שעתא קרא ליופיאל רב ממנא ולחמשין ותלת רתיכין קדישין דתחות ידיה דאתמנון בשמושא דאורייתא (שם, ויקהל). וזמינא למתיבתא דיליה ותמן אשתעשע בהו באינון דיליה ברזי עלאין וטעמי אורייתא דהוו סתימין בהאי עלמא ויופיאל רב ממנא אזיל מגו מתיבתא עלאה ותתים סתרין ורזין (שם, תוספ' לספ' שמות).

—ואמר המשורר: ואיכה אעבד יוצרי בעודי אסיר יצרי ועבד תאותי (ר"י הלוי, אדני נגדך). יש לי בסתר יוצרי ובצל כבודו מעמד (הוא, מאורה לש"ת, ישן בכנפי). — ג) שם לפיוטים שאומרים אחרי תפלת יוצר אור: בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה ואופן וזולת וקרובות (מהרי"ל, הלכ' שבה"ג). — ואמר המשורר: ואני בעת אומר קדושה רבה, או יוצר או קרובה, בקעו כל מעינות תהום רבה (עמנ', מחבר' יט). — ומ"ר: ועל זה אנו סומכין לומר פיוטין ויוצרות וזולתות ואופנים (שבלי הלקט, תפלה כח). וכן ביוצר אור יוצרות ואהבה באהבת עולם וזולת באמת ויציב (אבן ירחי, המנהיג, תפל' השחר).

יוקר, — עי' יֹקֶר.

*יוֹרֶדֶת, ש"נ, — פלג יורד מן ההר: ר' יהודה אומר יורדת הצלמון אסורה מפני שכזבה בשעת פולמוס (תוספתא פרה ט ב).

יוֹרֶה[1], ש"ז, — המטר הראשון היורד בארץ ישראל אחרי ימות החמה, בחדש חשון וכסלו, Frühregen, première pluie; early rain: ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש (דבר' יא יד). ולוא אמרו בלבבם נירא נא את יי' אלהינו הנתן גשם ויֹרֶה[2] ומלקוש בעתו (ירמ' ה כד). — ובתו"מ: יורה במרחשון ומלקוש בניסן (ספרי דבר' מב). מה מלקוש לברכה אף יורה לברכה (תענ' ו.). —ואמר הפיטן: הנם ימים המבורכים, יורה ומלקוש באדם פורכים, בת תת באביבים רבים (ראשון אמלת, מוס' לפר' החדש). — ועונת היורה: אם זרעת ביורה אל תעמוד במלקוש (תנחומא חיי שרה ז).

*יוֹרָה[3], ש"נ, מ"ר יוֹרוֹת, — דוד גדול, מחרס או ממתכת, ירתיחו בו מים וכדומה על האש, Kessel; chaudron; kettel: ולא (נותנין) את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין (שבת א ו). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ט ד). מוסף היורה של שולקי זיתים (עדי' ז ח). והוא שתהא היורה עקורה אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי (ירוש' שבת א ד). רב הונא אמר שהקדיחו סממנין אבל הקדיחה יורה אומר לו הרי שלך לפניך (שם ב"ק ט ו ד). בירה קטנה לשפות עליה יורה קטנה (שבת קכ:). (היה עליו) פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא (מו"ק יא:). נפל לתוך כבשן האש מעידין עליו ליורה מלאה יין ושמן מעידין עליו (יבמ' קכא:). וכיצד מגעילן א"ר הונא יורה קטנה בתוך יורה גדולה (ע"ז עו.). כזית בשר שנפל לתוך יורה של חלב (חול' קח.). כגון שנפל לתוך יורה רותחת (שם:). כמה האור שורף בכמה העצים בולעים וכמה יורה בולעת (מד"ר ויקר' י). — ומ"ר: אלו הכלים עיקר עשייתן כדי ליהנות בשברן כגון היורות הגדולות של נחשת שמבשל בהן (התרומ' מט ד, בשם הרמב"ם). — *יורות הערביים: האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופח ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח' ה ט). יורות הערביין שהוא חופר בארץ וטח בטיט (כלים ה י). —ובהשאלה, יוֹרָה של פורענות: אמר הקב"ה שופת אני למואב יורה של פורעניות (מד"ר דבר' ב).

*יוֹרְקָמִי[1], ש"ז, — שם מלאך הממונה על השלג ובפרט הברד: בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש עמד יורקמי[2] שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש (פסח' קיח.).

יוֹרֵשׁ, ש"ז, מ"ר יוֹרְשִׁים, — מי שירש ירושה מאבותיו, Erbe; héritier; heir: הבנים אין לישראל אם יוֹרֵשׁ אין לו מדוע ירש מלכם את גד (ירמ' מט א). תני את מכה אחיו ונמתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש (ש"ב יד ז). לכן אתן את נשיהם לאחרים שדותיהם ליורשים כי מקטן ועד גדול כלה בצע בצע (ירמ' ח י). וירש ישראל את יֹרְשָׁיו (שם מט ב). — ובתו"מ: אם אמר כל מה שתלד אשתי יטול הרי זה יטול ואם אין שם יורש אלא הוא יורש את הכל (ב"ב ט ב). יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב (יבמ' ד ג). נפל הבית עליו ועל

---

1) עי' שרש ירה. ובגמ' (תענ' ו.) אמרו דרך דרש: תנו רבנן יורה שמורה את הבריות להטיח גגותיהן ולהכניס את פירותיהן ולעשות כל צרכיהן דבר אחר שמרוה את הארץ ומשקה עד תהום. — 2) בקצת ספרים יורה.

3) לא נתברר מקורו. לפי דעת קצת מן אור במשמ' אש.

1) לא נתברר מקורו. — 2) כך בב"י ובספרים, ובקצת דפוס' יורקמו.

אשתו יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואח"כ מת הבעל יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון (כ"כ ט ט). אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אע"פ שזה ממון הוא (רמב"ם נחלה ו א). זה הכלל ביורשין כל שני יורשין שאחד מהם יורש ודאי והשני ספק אין לספק כלום ואם היו שניהם ספק שמא זהו היורש או שמא זה היורש חולקין בשוה (שם ה א). — יוֹרֵשׁ עצר, עי' עצר.

***יוֹרֶשֶׁת,** ש"נ, — מי שיורשת ירושה: אם היתה אשתו של מת היא היורשת בכלל אחיותיה או בכלל בנות דודיה והשביחה הנכסים השבח לאמצע (רמב"ם נחלה ט ג).

*יושן, — עי' יֹשֶׁן.

*יושר, — עי' יֹשֶׁר.

יוֹתֵר, יֹתֵר, — א) ש"ז, מה שנותר, das Uebrige, reste ; rest: אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח ליי' אלהיך ואת היּוֹתֵר החרמנו (ש"א יה יה). — ב) כמו יִתְרוֹן: כי מה־יּוֹתֵר לחכם מן הכסיל (קהל' ו ח). כי יש דברים הרבה מרבים הבל מה־יֹּתֵר לאדם (שם יא). — ג) תה"פ, הרבה, רב מן המדה, mehr; plus ; more: ואמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יֹתֵר ודברתי בלבי שגם זה הבל (קהל' ב יה). אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יוֹתֵר למה תשומם (שם ז יו). טובה חכמה עם נחלה וְיֹתֵר לראי השמש (שם יא). וְיֹתֵר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם (שם יב ט). — ואמר בן סירא: טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (כ"ס גני' י כז). קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה ולאחד עשר ושנים עשר לא פחות ולא יותר (שבת יט ה). — ויוֹתֵר מן דבר: וְיֹתֵר מהמה בני הזהר (קהל' יב יב). למי יחפץ המלך לעשות יקר יוֹתֵר ממני (אסת' ו ו). — ובתו"מ: וגולל ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן (יומ' ז א). אמר לו כבית כור עפר (אני מוכר לך) אפילו היו שם נקעים עמוקים יותר מעשרה טפחים או סלעים גבוהין יותר מעשרה טפחים הרי אלו נמדדין עמה (כ"ב ז א). אמר להן המלך יגע זה לשתי שעות יותר ממה שלא יגעתם אתם כל היום כולו (ירוש' ברכ' ב ח ג). לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני (שם ד ז ד). וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת (פסח' סו.) יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (שם קיב.). שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם רחמנים יותר ממני (מו"ק כז:). יותר משהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא (יבמ' קיג.). מחלוקת בבדי חסרונן אבל יותר מכדי חסרונן דברי הכל מוכרן בב"ד (כ"מ לח.). יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בעל הבית (מד"ר ויקר' לד). אבא יודן חרש בחצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם (שם דבר' ד). למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולן (שם ה). — יותר מן: אמר להן היא נאמנת עלי יותר מן הכל (ירוש' כתוב' ה כט ד). שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הצבועין (שבת יט.). — יוֹתֵר מכן, יותר מהאמור למעלה: היוצר מוכר ה' כדי שמן ותמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר (שבי' ה ז). אם אמר הן חסר הן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו יותר מכאן יעשה חשבון (כ"ב ז ג). היה עובר בשוק ושמע קול הסופרים מקרים איש פלוני מגרש את אשתו פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול מלגרש בו יותר[1]) מיכן כתב לגרש את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול מלגרש בו יותר מיכן יש לו שתי נשים ושמותיהן שוין כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה יותר מיכן אמר ללבלר כתוב לאיזה שארצה אגרש פסול מלגרש בו (ירוש' גיט' ג, מכי' א). — ויוֹתֵר על: לא יאכל הפועל יותר על שכרו (ירוש' מעשר' ב ג.). פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעה יותר על כן אמר רשב"ג אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה

---

[1]) במשנ' שבבבלי יתר, חסר ו.

יעשה (מו"ק יח:). — יוֹתֵר מדאי: כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה וכו׳ אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשעור (מו"ק כז:). שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי (כתוב׳ קיא.). שלא להתאבל כל עקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא א"כ רוב ציבור יכולין לעמוד בה (ב"ב ס:). למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי (מד"ר במד׳ יב). למלך שעשה סעודה והיה קורא בכל יום אומניות אומניות והיה לו אוהב אחד שהיה אוהבו יותר מדאי ולא קרא אותו עמהם (תנחומא בהעלותך ג). — בְּיוֹתֵר, הרבה מאד: שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר (נדר׳ כ:). למלך שהיה לו מטרונת והיתה חביבה עליו ביותר (פסיק׳ רבתי לא). והאחד היה צר עין ביותר (והזהיר, ויקר׳ קל.). חריף וסבר היה ביותר ועמוק בשאלותיו (רש"י ערוב׳ סז.). לפי שהיתה יפת תואר ביותר באה אצלו וגילתה שוקה בנגדו (הוא, נדר׳ נ:). לפיכך אמרו חכמים שאפילו הבריא ביותר מכין אותו שלשים ותשע (רמב"ם סנה׳ יז א). —וביותר אם: שהולד הזה כשהוא יוצא יוצא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקים אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר (מד"ר ויקר׳ יד).

יוֹתֶרֶת, — עי׳ יֹתֶרֶת.

יְזִימָה, ש"נ, — שה"פ מן יָזַם: אם יאמר כי יזימת מחשבת האותיות על האופן אשר נפלו עליו בעליית דעתו מזולת דעת (ספ׳ היבר, הערי׳ ליסו׳ הקראי).

א.יזל[1]), ממנו א.יָזַל.

א.יָזַל[2]), פ"ע, עת׳ תֵּזֵל, לנק׳ תֵּזְלִי, — היה מהיר וחרוץ וקל לעשות מעשה מן המעשים: מה תֵּזְלִי[3]) מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור (ירמ׳ ב לו).

ב.יזל[1]), ממנו ב.יָזַל.

ב.יָזַל[2]), קל לא נמצא.

— הִפְעִ׳, הִזִּיל, — הִזִּיל את פלוני, בִּזָּה אותו, זלזל בו, verachten; mépriser; to despise: חטא חטאה ירושלם על כן לנידה היתה כל מכבדיה הִזִּילוּהָ[3]) כי ראו ערותה (איכ׳ א ח).

ג.*יזל[4]), כמו אזל, ממנו ג.*יָזַל.

ג.*יָזַל, פ"ע, עת׳ תֵּזֵל, תֵּזְלִי, —כמו אָזַל במשמ׳ הלך: הלא אם תרדפי הבלי זמך, כי אמת הם כל כשפיו, ותזלי[5]) אחריו לילך ויומך, ותערב לך תנומה מנשפיו, דעי כי אין בידך מאומה (ר"י הלוי, לס"ת, יתידה).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) בערב׳ וַדַ׳ל b), ועי׳ הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמוני׳ ורוב החדשים שהוא במקום תאזלי מן אזל, ופרשוהו למה תלכי. והוא דחוק מאד, כי אין טעם במאמר מה תלכי לשנות דרכך, ובפרט שמוש הפעל אזל במאמר זה הוא זר. וכבר הרגישו קצת החדשים בדחק זה ואמרו כי השבעים תרגמוהו במשמ׳ של בזוי וזלזול, והוא מן זלל וצריך לנקדו תֵּזֵּלִי. אבל, באמת אין כל צרך לשבש הנוסחה, ואדרבה הנקוד המסור הוא הנכון, כי תֵּזְלִי הוא כמו תֵּדְעִי, תֵּשְׁבִי, והוא שרש נפ"י יזל, ובערב׳ וד׳ל a), במשמ׳ הרשומה בפנים, ופרשו המלונים הערבים: וד׳לה מנ אלנשא׳ אלנשיטה אלרשיקה, ע"כ, ובעבר׳: וד׳לה מהנשים היא הזריזה, החרוצה. ואמר אבן בזרג׳: אלוד׳לה אלח׳פיפה מנ אלנאש ואלאבל וע׳ירהא ויקאל ח׳אדם וד׳לה אי ח׳פיפ, ע"כ, ובעבר׳: אלוד׳לה הקל (בפעולתו) מן האנשים והגמלים ואחרים ואומרים משרת וד׳לה ר"ל קל. ומשמ׳ זו נותנת להכתוב כונה נאה מאד ועז המליצה, כי הנביא הוכיח את בת ציון: מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר (שם יח), ר"ל שנטתה פעם אחרי מצרים ופעם אחרי אשור לבקש לה עזרה, ואמר כאן מה את זריזה וקלה וחרוצה לשנות דרכך ממצרים לאשור ומאשור למצרים, אבל כל זה לא יועיל לך כי גם מצרים לא תעזור לך וגם ממנה תבשי כמו מאשור.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) אמרו הקדמוני׳ והחדשים שהוא מן זלל, והנקוד הוא בדרך לשון ארמ׳, אך אין צרך בזה, והוא שרש מיוחד מנפ"י יזל, ובערב׳ ממש במשמ׳ זו ד׳יל b).

[4]) עי׳ הערה לא.יזל.

[5]) לפי פרוש המפרשים להמלה תזלי (ירמ׳ ב לו), עי׳ הערה לערך א.יזל.

---

a) وَذَل

a) وذل b) ذيل

יזם[1], ממנו יָזַם, ∞יְזָמָה.

יָזַם, פ"י, מ"ר יָזְמוּ, עת' איָזֹם, — א) יָזַם לעשות דבר, התחיל לעשות דבר ח ד ש, כבד, unternehmen entreprendre ; undertake : ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ [2]) לעשות (ברא' יא ו). — ואמר הפיטן : ובנסוע מקדם יושבי שנער, בבנין המגדל לבם נבער, וי ז מ ו להגביהו לאין משער (יוצ' ז פסח, אמרו לאלהים). — ב) *כמו זָמַם, ואמר הפיטן : לבם נמס ונמקו גויתם, כלו בבהלות המון שאריתם, י ז מ ו לרדוף ולהסיר כתר, טרח עבודה ונצול חתר (רשב"י, יוצ' ז' פסח, תרגלת). יראה וחלה מתנאה הארץ, י ז מ ה פן תהפך לתהו בהרץ (יוצר ב שבוע', תורת חיים). דללו חכמו וחרבו מלבב כלכל ודרדע, כל אשר י ז מ ו והשבו לא כמו חשב וידע (מאור' לפר' יתרו, אמרות האל). אפיר עצת גוים ומחשבותם אניא, י ז מ ו והערימו עצה ולא מני (שבת א' אחה"פ, אלהי). יי' אויב גבר, על עם קדוש ונבר, בימי אחשורוש, נועדו יחדו לתקן, נער וזקן, משנאיך נשאו ראש, י ז ם צורר הנגעל, הרוני ספ רעל, וישקנו מי ראש (סליח' לו"ג, יי' עד מתי). — ואמר המשורר : מה תתהלל ברעה הגבור, ורעיוניך י ז מ ו השכל לקבור, ויריצוהו מן הבור (ר"י הלוי, מלחמ' התכמ' והעשר). דמי לאט שתו ולא רוו כמו אכלו שאר גופי ולא שבעו, אותי בפצעי הנדוד ענו עדי י ז מ ו להמית אחרי פצעו, אחיו אשר מיום כבודו פקדו לא נזרו משוד ולא נושעו (רמב"ע, קינ' על מות אחיו). —וגם *לא בכונה רעה : אחר הדברים האלה י ו ז ם אני לפרש וכו' (ברכ' הנקדן, פסקה מט).

∞**יְזָמָה**[3]), ש"נ, — שה"פ ועצם המעשה שיזם איש לעשות, Unternehmung ; entreprise ; undertaking, נהוג בדבור העברי בא"י וכבר השתמשו בו גם בספרות.

א.**יזן**[1]), ממנו א.יָזַן.

א.**יָזַן**, — קל לא נמצא.

— פע', יִזֵּן, מְיֻזָּן, — רב התאוה לנקבה, בפרט סוס וכדומה, geil; en rut ; ruttish : סוסים מְיֻזָּנִים [2]) משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ' ה ח). — ואמר הפיטן : צהל כסוס מְיֻזָּן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים השכר, צוארו לצוד שתה וישכר (שבת א' חנכה, אודך). — והשתמשו במשמ' זו גם בספרות החדשה, ואמר בן זאב : אוהב נבל כסוס מְיֻזָּן תחת כל רוכב צהל יצהל (כ"ס, תרג' ב"ז לג ה).

ב.**יָזַן**[3]), — קל לא נמצא.

—פע', יִזֵּן, מְיֻזָּן,—בגד מְיֻזָּן, מקשט ומיפה, geschmückt ; orné; adorned : וילבש שם בגדים לבנים בוץ ומשי כבגדים אשר היו מ י ו ז נ י ם כמשפט הגמוני בבל וכהניה (יוסיפון, פרק ו).

יזע[4]), ממנו זֵעָה, יֶזַע.

יֶזַע[5]), ש"ז, בהספ' יָזַע, — א) חגורה או מטלית רחבה יחגרו על החלצים וכדומה, Schürze ; tablier ; apron : פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו בַּיָּזַע [6]) (יחזק' מד יח).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי' הערה לקמן.

[2]) רוב הקדמונ' וההדשים החליטוהו מן זמם, ואמרו כי הוא במקום יָזֹמּוּ, אבל כבר ראו בו ריב"ג ורד"ק שרש יזם, ודעתם מכרעת לנו, רק שיש ליחס לפעל זה גון קצת אחר מהפעל זמם, והוא התחלת מעשה ח ד ש פחות או יותר קשה. וכבר פרש כך בן זאב, וכך בחלק גרמני עברי בערך אונטערנעהמן.

[3]) משק' חָכְמָה.

[1]) עי' הערה להערך.

[2]) כך הקרי, והכתיב מוזנים, ולמדנחאי גם הכתיב מיזנים, ופרשו הקדמונים קצתם במשמ' כלי זין, וקצתם במשמ' מזון, לאמר ניזונים היטב. אך לפי הענין אין ספק כי הכונה היא במשמ' מיוהדה כרשום בפנים.

[3]) בערב' זין a).

[4]) עי' הערה לערך זעה.

[5]) עי' הערה לקמן. — [6]) פרשו הקדמונים והאחרונ' יזע זה כמו זעה, ואמרו בגמ' (זבח' יח:): מאי לא יחגרו ביזע אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן חוגרין אין חוגרין לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן אלא כנגד אצילי ידיהן. ע"כ. ובמשמ' זו תרגמו התרגום' הקדמונ'. אך אין זו מליצה טבעית לאמר לא יחגרו בזֵעה במקום לאמר פשוט לא יחגרו למעלה מאציליהן וכדומה, ומלבד זה גם עצם הדבר לכנות המקומות הנזכרים בגוף יזע על שם זֵעה אינו טבעי, כי אין המקומות האלה מקום זעה יותר משאר מקומות. ולכן נראה כי הכונה ביזע דבר שחוגרין

---

a) زين

— ב) *כמו זְוָעָה [1]) : עבד לעברית אנכי עד נצח, לה כל חושי בי לצמיתות מכרתי, אדמתה אעבוד ו ב י ז ע על מצח, ובגנה גם אל הפרחים קצרתי (יל״ג, הבאת בכורים).

יחד[2]), ממנו יַחַד, יַחַד, יחדו, יחדיו, יָחִיד, יְחִידָה, יְחִידוּת, *יִחוּד, *הִתְיַחֲדוּת, *מְיֻחָד.

יַחַד, תה״פ, כהפס׳ יָחַד, — שנים או יותר, דברים או אנשים, מקבצים בקבוצה אחת במקום אחד או בזמן אחד, beisammen,zus.;ensemble ; together: בהתאסף ראשי עם יַחַד שבטי ישראל (דבר׳ לג ה). להשמיד אתי ואת בני יַחַד מנחלת אלהים (ש״ב יד יו). ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו בם שנים יַחַד (ש״א יא יא), ר״ל במקום אחד זה אצל זה. תנו לי איש ונלחמה יָחַד (שם יז י), ר״ל זה בזה. ויאספו (אנשי ארם) יָחַד (ש״ב י יה), במקום אחד. ויקיעם (את בני מיכל בת שאול) בהר לפני יי׳ ויפלו שבעתים יָחַד (שם כא ט), בזמן אחד ובמקום אחד. כל קציניך נדדו יַחַד (ישע׳ כב ג). הזכירני נשפטה יָחַד (שם מג כו). יתקבצו כלם יעמדו יפחדו יבשו יָחַד (שם מד יא). כי אנחנו יַחַד נבנה ליי׳ אלהי ישראל (עזר׳ ד ג). שם רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי כח יַחַד אסירים שאננו (איוב ג יז-יח). פערו עלי בפיהם בחרפה הכו. לחיי יַחַד עלי יתמלאון (שם יו י). יַחַד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם (שם יט יב). אם עלי אדמתי תזעק וְיַחַד תלמיה יבכיון (שם לא לח). ורוזנים נוסדו יָחַד על יי׳ ועל משיחו (תהל׳ ב ב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יַחַד עלי לקחת נפשי זממו (שם לא יד). יַחַד עלי יתלחשו כל שנאי (שם מא ח). האזינו כל ישבי חלד גם בני אדם גם בני איש יַחַד עשיר ואביון (שם מט ב-ג). —וקצת במשמ׳ באופן אחד, דומה זה לזה: כי יראה חכמים ימותו יַחַד כסיל ובער יאבדו (תהל׳ מט יא). —ובמשמ׳ בפעם אחת, בבת אחת: מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יָחַד (ישע׳ כז ד). —היה לו על פלוני לב לְיַחַד, להיות אתו בידידות ואהבה: ויצא דויד לפניהם (לפני בני בנימין שבאו אליו) ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב לְיַחַד [1]) ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי״א יב יז).

יָחַד, פ״ע, עת׳ יֵחַד, תֵּחַד, — יָחַד בפלוני, אֵת פלוני, היה יַחַד עם זולתו, sich vereinigen; s'unir; join o. s.: בסדם אל תבא נפשי בקהלם אל תֵּחַד כבדי (בראש׳ מט ו). לא תֵחַד אתם בקבורה (ישע׳ יד כ).
— פעׅ׳, יִחֵד, *י י ח ד, גזרי יֻחַד, — א) יִחֵד את הלב לדבר, עשה אותו אחד, שיהיה כ ל ו בשלמותו להדבר: הורני יי׳ דרכך אהלך באמתך יַחֵד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא) — ב) *עשה שהדבר יהיה רק לדבר זה ולא לזולתו, besonders bestimmen: désigner, spécialiser; designate, specialise: המפקיד חבית אצל חבירו ולא י ח ד ו לה הבעלים מקום (ב״מ ג ט). י ח ד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו (מכי׳ בא ה). סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו נהרוג את כלם יהרגו כלם ולא ימסרו נפש אחת מישראל ואם י י ח ד ו ה ו להם כגון ש י י ח ד ו ה ו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם (תוספתא תרומ׳ ז ב). י י ח ד לו קרקע משמט (ירוש׳ בבי׳ י לט:). כל ש י י ח ד ו לאיסור אסור (שם שבת ג ו:). הפקיד אצלו אסור י י ח ד לו בית מותר (שם פסח׳ א כז ג). א״ר יוסה והוא ש י י ח ד ו (את המקל) לכן (שם מגי׳ ד עה ג). מטה ש י ח ד ה למעות אסור לטלטלה (שבת מד.). לא שנו (שאסור לטלטל את גיזי הצמר) אלא שלא י ח ד ן להטמנה אבל י ח ד ן להטמנה מטלטלין אותן (שם נ.). והוא ש י ח ד לו (להעפר) קרן זוית (שם). י י ח ד לה בית בחצרו (כתוב׳ כז:). בן נח ש י י ח ד שפחה לעבדו ובא עליה נהרג (סנה׳ נח:). חבבו הכתוב לאהרן ו י י ח ד אליו הדבור בפני עצמו (מד״ר ויקר׳ יב). אסור לאדם שישהא מדה חסרה ויתירה בתוך ביתו ואפילו י י ח ד ה לעביט של מימי רגלים (הלכ׳ פסוק׳, ממונ׳). בית שיש לו פתחים רבים מכל רוחותיו יש לו ארבע אמות לכל רוח ואם י י ח ד לו פתח אין לו אלא ארבע אמות כנגד פתחיו (רמב״ם שכנ׳ ב ב). י י ח ד מהן (מהמשקלות) חצאי ליטרין שלישי ליטרין רביעי ליטרין הרי אלו מקבלין טומאה (הוס׳, כלים ט ט).

על הגוף, מין חגורה מיוחדת. — [1]) עי׳ הערה למעלה.
[2]) דומה לאחד, בערב׳ וחד [a]).

[a]) وحد

---

[1]) מליצה קשה, ולכן י״ם כי זה פעל וצריך לקרא ליחד.

העושה כפה מן השאור וייבשה ויתחדה לישיבה (שם כס יב). שקדם מאמרנו ליחד המעשים לאלהים לבדו (חו"ה, הכניעה א). שהבוטח באלהים יביאהו בטחונו לפנות את לבו מעניני העולם וליחד לבבו לעניני העבודה (שם, הבטחון א). בני יחד יחידתך לצורך ביחדך לאל אחד יצרך, חקור ודרוש והתבונן פלאיו ושים שכל ודת צדק אזרך (שם, שיר בסוף).— ויחד על דבר: אמר להם הקב"ה לישראל אלוה אני על כל באי עולם אבל לא יחדתי שמי אלא עליכם איני נקרא אלהי אומות העולם אלא אלהי ישראל (מד"ר שמות כט). אמר ר' אלעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה (שם איכ', ולא זכר). —ג) *יחד שני דברים יחד, חבר אותם יחד במקום לבדם שאין אחר עמם, allein lassen; laisser seuls; to leave persons sole: ביהודה בראשונה היו מיחדין את החתן ואת הכלה שעה אחת כדי שיהא לבו גס בה (תוספתא כתוב' א ד). — ד) *הכריז על דבר שהוא אחד, einzig erklären; proclamer un, -lame one: תשים אנו ואפילו שאנו תשים אנו מקוים לישועתו של הקב"ה ומיחדים שמו בכל יום (מד"ר ברא' כ). הוא אמר לי מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים (שם שה"ש, דודי לי). אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים שמו שתי פעמים (שם, אני לדודי). אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בכל יום תמיד (ברכ' השחר, לפיכך). והוא (אברהם) היה תחלת המיחדים כי אביו תרח לא היה מיחד (ר' נסים, פי' ספ' יציר'). וכן המיחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבא לידי שיתוף (חו"ה, היחוד ב). אחר שביחדהו יחוד גמור בלא הרהור רע (מלמד התלמיד', ואתחנן). — ואמר המשורר: ואשר לא נועדו להיות בעבדיו, מלבבם יחדו אל ואין בלעדיו, אם בפיהם כחדו הן בקרבם עדיו (ר"י הלוי, ישען). יחדוך רעיוני, ונפשי אמרה חלקי יי' (הוא, אדני יום לך). ישראל בחיר האל עבדיך ועדיך, בשיחתם ומלתם מיחדים שם כבודך (הוא, שראל). — *ועשהו אחד: כשם שלבשת בסיני הקרב הקץ ותיחד אלהותך בעולמך והיה ה' למלך על כל הארץ (פסיק' רבתי א).—ועי' עוד בערך ˚מיחד.

—פע', *יחד, מיחד, מיוחד, — שיחדו אותו: כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צריך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה (שבי' ח א). מה שמלה מיוחדת שיש בה סימנים ויש לה תובעים אף כל דבר שיש בו סימנים (ב"מ ב ה). מנחת הסלת שהיא מיוחדת שבמנחות (מנח' יג א). כלים המיוחדין לאחד מן האחין שבבית הרי אלו כרגליו ושאין מיוחדין הרי אלו כמקום שהולכין (ביצ' ה ג). נכסים שאין בהן מעילה נכסים של בני ברית נכסים המיוחדים (לבעלים) (ב"ק א ב). קדשים המיוחדין לה' יש בהן מעילה (ספרא ויקר', חוב' יא ב). גדיש מיוחד לתלוש מן הקרקע (ירוש' ב"ק ו ה ג). זביחה מיוחדת שחייבין עליה בחוץ (שם פסח' ה לב:). תירוש ויצהר שהן מיוחדין שהן שני מיני אילן (שם תרומ' ב מא ג). מה אילו מיוחדין שיש להן קנס יצאו עבדים שאין להן קנס מה אילו מיוחדין שיש להן אונאה יצאו שטרות שאין להן אונאה (שם שבוע' ו לז:). מי שמיוחד לישיבה (שבת נט.). ביתך המיוחד לך פרט לבית התבן ולבית הבקר (יומ' יא.), ומצוי מאד בסהמ"א. —ובכר ˚יוּחַד: ולמה יוחדו ספרים בפני עצמם לנבואות הנביאים האלה ישעיהו וירמיהו וזולתם וכ"ש עובדיה ויונה ושאר הנביאים אשר לא נמצאו מהם כי אם נבואות מועטות ויוחדו אליהם עם כל זה ספרים בפני עצמם ולא יוחדו כן ספרים לנבואות שמואל וגד החוזה ונתן הנביא (הקד' ר"י אברבנאל על נביא' א). במה שייוחדו בו אותיות בגד כפת מבין שאר האותיות (מעשה אפוד לא). — *ומיוחד עם, במשמ' היה עמו יחד במקום לבדם: אמרו רבותינו בזמן שהאשה מיוחדת עם בעלה והיא משמש' עמו ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך ניאוף גדול מזה (מד"ר במד' ט).—ובמשמ' ˚שהכריזו עליו שהוא אחד: אתיו אמונים ביחד, ליחד אל אחד, אלוה לעד מיוחד (ר"י הלוי, אתיו). אשר יצר כל נוצר, וצר כל רוח בידו, והוא אחד ומיוחד, מלא כל הארץ כבודו (תחנון לרמב"ע, סדור רומני).

— נתפ', *נתיחד, — נתיחד עם פלוני, היה אתו יחד במקום לבדם: לא יתיחד איש אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתיחדת עם שני אנשים (קדוש' ד יב). מתיחד אדם עם אמו ועם בתו (שם). כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים (שם

יד). האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה (כתוב׳ א ה). לא תתיחד עמו אלא בפני עדים אפילו עבד אפילו שפחה חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה (גיט׳ ז ד). הרי זה גיטך כל זמן שאעבור מכנגד פניך שלשים יום היה הולך ובא הולך ובא הואיל ולא נתייחד עמה הרי זה גט (שם ז). ואיזהו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה (שם ח ד). ולא תתיחד אשה עמהן מפני שחשודין על העריות ולא יתייחד אדם עמהן מפני שחשודין על שפיכות דמים (ע״ז ב א). נתייחדה עמו בפני שנים צריכה הימנו גט שני וכו׳ נתייחדה עמו כדי בעילה חוששין לה משום בעילה (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). ר׳ חייה בר יוסף שלח (אחרי אשתו אמר יעלו עמה שלשה תלמידים) שאם יפנה אחד מהן לצורכו תתייחד עם שנים (שם סוט׳ א טז ד). שכר לה בית והיה מעלה לה מזונות ולא היה מתיחד עמה אלא בפני בנים (מד״ר במד׳ ט). אל יתיחד אדם עם כל הנשים בפונדק אפילו עם אחותו ואפילו עם בתו ועם חמותו מפני טענת הבריות (שם י). ומוסר את בנו שילמדנו כותי אומנות ומתיחדים ומספרים עמהם בכל מקום מה שאין כן בעכו״ם (מס׳ כותים א). —והתיחד עם פלוני, במשמ׳ התחבר אתו: ולא הייתי מבקש אחרים אלא כדי שיהא בך כח ודעת ותתייחד אתה באותה הגדולה (תנחומא בהעלי׳ כח). התנפלות אדון הנביאים לפני האל הוא התיחדו עם האל התייחדות היותר חזק׳ (ידעי׳ בדרשי, באור תהל׳ ג). כי אמנם צורת הנפסד היא אשר בהתיחדה עם הנושא המיוחד לה יתהווה בעצם איזה מורכב נמצא בפעל (ספורנו, אור עמים מב:).—ואמר המשורר: דם ליל והכבד ואחר שחר מבוא, עד יתרצה עבד בתחנונין אל רבו, וישפך דם לב וכבד ויגיד נגעי לבו, ויתיחד העבד עם המלך במסבו (ר״י הלוי, יעירוני רעיוני). — ונתיחד עליו, נעשה רק לו לבדו: בתחלה היה ראוי הדיבור להתיחד עליו (על משה) בפני עצמו וכו׳ ובשביל זה נתייחד הדיבור עליו ועל אהרן (מד״ר שמות ז). זה אהרן שהיה לבו עצב עליו בשביל בניו שמתו כיון שנתייחד עליו הדבור שמח (שם ויקר׳ יב). — ובמשמ׳ נבדל ונפרש לבדו: והתיחדו בעתו מבלעדי מה שלפניו ומה שלאחריו (כוזרי ה יח). על כן התיחד אתו בעבודתו כאשר התיחד בבריאתך והנהגתך (חו״ה, חשבון הנפ׳ ג). כל אחד מהם שוקד על מקומו המתייחד בו והמוגבל לו (שם, הבחינה ד). שתדע מנפשך שאם היית מתיחד ההיית עושה המעשה ההוא על הענין ההוא (שם, יחוד המעש׳ ה). כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם (שם, עבוד׳ ה׳ ג). ואין בודד במועדיו כלומר אין מתיחד במועדיו וכו׳ אין אחד מהם שיתיחד לעצמו ויפרד וימנע ללכת כי כלם יבואו יחד (פרשי רד״ק, בדד).

—הפע׳, הוּחַד, —כמו יוּחַד: טהור פעל כל אלה, מי ראה כאלה, ישע וזמן הוחד, היוחל ארץ ביום אחד (הושע׳ להושע״ר, אומן יבען).

יַחְדָּו[1], יַחְדָּיו, תה״פ, — כמו יַחַד: ולא נשא אתם הארץ לשבת יַחְדָּו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יַחְדָּו (בראש׳ יג ו). וילכו שניהם יַחְדָּו (שם כב ו). ויענו כל העם יַחְדָּו ויאמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה (שמות יט ח). הטמא והטהור יַחְדָּו יאכלנו (דבר׳ יב כב). לא תחרש בשור ובחמר יַחְדָּו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יַחְדָּו (שם כב י-יא). כי ישבו אחים יַחְדָּו ומת אחד מהם (שם כה ה). כי ינצו אנשים יַחְדָּו איש ואחיו (שם יא). וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יַחְדָּו אפסי ארץ (שם לג יז). ויתקבצו יַחְדָּו להלחם עם יהושע (יהוש׳ ט ב). ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יַחְדָּו אל מי מרום (שם יא ה). וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יַחְדָּו ויעברו ויחנו בעמק יזרעאל (שופט׳ ו לג). וישבו ויאכלו שניהם יַחְדָּו וישתו (שם יט ו). וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל אנשיו ביום ההוא יַחְדָּו (ש״א לא ו). ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יַחְדָּו וישבו אלה על הברכה מזה ואלה על הברכה

[1]) אמר רד״ק וז״ל: וגם זה (יחדו) מענין אחד כי כשיתחברו רבים נראה כאחד ועל דעתי כי וו יחדו הוא סימן הרבים על יחיד כמו עליו אליו ואעפ״י שאין בו יוד ברוב הרי מצאנו עלו בשמים ירעם (ש״א ב י) בלא יוד וכן יחדיו נמצאו ביוד שלשה וכו׳ ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן. ע״כ. והחדשים נחלקו בדבר, קצתם הסכימו לדעתו של הרד״ק, רק שאמרו שהוא כנוי מ״ר מן יחדים, יַחְדַי, כמו אחריו, וקצתם אמרו שזו רק פעולת ההקש של המלות: אחריו, אשריו, תחתיו, וכדומה, וקצתם אמרו שהוו האחרונה היא הוספה סופית קדומה לסי׳ תה״פ של המקום.

מזה (ש״ב ב יג). ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יַחְדָּו (שם יו). ותגדל (הכבשה) עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה (שם יב ג). ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית (מ״א ג יח). ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יי׳ יכלו (ישע׳ א כח). והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה (שם לא). מנשה את אפרים ואפרים את מנשה יחדו המה על יהודה (שם ט כ). ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן (שם יא ז). יעזבו יחדו לעיט הרים ולבהמת הארץ (שם יח ו). כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו (שם כב ג). וראו כל בשר יחדו כי פי יי׳ דבר (שם מ ה). יגשו (הלאמים) אז ידברו יחדו למשפט נקרבה (שם מא א). אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדו (שם יט). ונשתעה ונרא יחדו (שם כג). כל הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים (שם מג ט). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו בל יקומו (שם יז). הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (שם מה כ). קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא (שם מו ב). אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו (שם סו יז). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד (הוש׳ ב ב). והלך מלכם בגולה הוא ושריו יחדו אמר יי׳ (עמו׳ א יה). הילכו שנים יחדו בלתי אם נועדו (שם ג ג). ממנו יצא כל נוגש יחדו (זכר׳ י ד). אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (ירמ׳ ה ה). שפך על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו כי גם איש עם אשה ילכדו (שם ו יא). וכשלו בם אבות ובנים יחדו שכן ורעו יאבדו (שם כא). וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח הרה וילדת יחדו קהל גדול (שם לא ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון (שם יב). וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר (שם כג). יחדו בכפרים ישאגו (שם נא לח). ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכ׳ ב ח). ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם (נחמ׳ ד ב). לכה ונועדה יחדו בכפרים (שם ו ב). ועתה לכה ונועצה יחדו (שם ז). ושלשת בניו וכל ביתו יחדו מתו (דה״א י ו). ויועדו יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא). כי לא איש כמוני אעננו נבוא יחדו במשפט (שם ט לב). גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדו (תהל׳ לד ד). יבשו ויחפרו יחדו שמחי רעתי (שם לה כו). כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו (שם מח ה). אשר יחדו נמתיק סוד (שם נה יה). כי נעים כי תשמרם בבטנך יכנו יחדו על שפתיך (משלי כב יח).—ויַחְדָּו: ויהיו תאמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו (שמות כו כד). וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון (ישע׳ לא ג).—יַחְדָּיו: כי גם המה הפנו נסו יחדיו לא עמדו (ירמ׳ מו כא). כי מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו (שם מט ג).—וקצת במשמ׳ דמיון זה לזה, כמו זה כן זה: כי כחלק הורד במלחמה וכחלק הישב על הכלים יחדו יחלקו (ש״א ל כד). כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים (ישע׳ י ח).

*יִחוּד, ש״ז, מ״ר יִחוּדִים,—א) שה״פ מן יִחֵד דבר בפני עצמו, לבדו, ועם ב *בְּיִחוּד, באופן מיוחד, בדיוק, בודאות, genau; exactement, spécialement exactly: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתו וידעו ב י י ח ו ד ששם הארון נגנז (שקל׳ ו ב). אבל דבר אשר היתה כונתו של שואל לשאל עליו ב י ח ו ד הוא הענין השלישי (רסע״ג, שו״ת גאוני מז״מ ל). —"ויחוד דבר לדבר: לא אמרו בגמ׳ י ח ו ד (פתח) מפקיע שאר הרוחות אלא בחפירה דסופלי ו ה י ח ו ד הוא תיקון כניסה ויציאה אבל בית שיש לו פתחים הרבה מארבע רוחות מה תיקון הם צריכין (ראב״ד, רמב״ם שבת׳ ב ב). י ח ו ד המעשה לאלהים הוא הכונה בנראה ובנסתר במעשה עבודת האלהים (חו״ה, יחוד המעש׳ א). חשבון האדם עם נפשו במה שהוא חייב בו מ י ח ו ד לבו לאלהים יתברך ו י ח ו ד הלב על שני פנים (שם, חשבון הנפ׳ ג). וההקדמות אשר ראוי למאמין להקדים לה בנפשו הם שני י ח ו ד י הלבבות ושתי כניעות ושני חשבונות ושתי בחינות (שם, הכנ׳ ס׳ ג).—ב) *יִחוּד שנים, היותם לבדם בלי אחר אתם, ובפרט איש ואשה וכדומה, d. Alleinsein; tête-à-tête; private meeting: נתייחדה עמו בפני שנים וכו׳ באחד בשחרית ובאחד בין הערבים זה היה מעשה ושאל ר׳ אלעזר בן תרדיון לחכמים ואמרו אין זה י ח ו ד (ירוש׳ גיט׳ ז מח ד). אף היא אינה עושה אותן דברים של י י ח ו ד (שם כתוב׳ יא לד.). באותה שעה (של מעשה אמנון ותמר) גזרו על ה י י ח ו ד ועל הפנויה (סנה׳ כא:).

מלקין על היחוד ואין אוסרין על היחוד (כתוב׳ יג.), לאמר אם נתיחדו איש ואשה נשואה ושהו זמן מה לבדם מלקין אותם אבל אין אוסרין את האשה על בעלה בשביל זה. —*בְּיִחוּד, שאלתי את פלוני ביחודי[1]. —ג) *יִחוּד האל, יִחוּד השם, סגולת האלהים שהוא אחד ויחיד ואין עוד אלהים בלעדו, Einigkeit Gottes; unité de dieux; unity of god: ושם אהיה מתפרש א׳ על יחוד השם ה׳ חמשה חומשי תורה י׳ עשרת הדברות וכו׳ (פסיק׳ זוט׳, שמות ג טו). ולדבקה בו זה יחוד השם (שם, בסוף נלבים). אלוה זה אחד הוא וכו׳ שאין כיחודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם (רמב״ם, יסוה״ת א ז). ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד (הוא, מלכ׳ ז טו). שנאמין כי יש לעולם בורא בראו מאין ושאין כמוהו ושנקבל עלינו יחודו ושנעבדהו בלבנו (הקד׳ חו״ה). כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה מצאנו יחוד האלהים בלב שלם שרשה ויסודה שהוא השער הראשון משער התורה וביחוד יפרד המאמין מן הכופר (שם, היחוד א). מגדר יחוד האלהים בלב שלם הוא שיהיו הלב והלשון שוים ביחוד הבורא יתברך וכו׳ מפני שיחוד האלהים מתחלק במדברים כפי התחלקות הכרתם והבנותם (שם). ויבוא להגשים הבורא ולהמשילהו בצורה ובדמות מפני שאיננו יודע אמתת יחודו וענין מציאותו (שם). דע שכל ענין חכמת הקבלה אינו אלא לברר משפטו יתי״ש ושהוא אחד בתכלית היחוד האמתית ואין בו שנוי (רמח״ל, חוקר ומקובל). —ואמר המשורר: נשמת דגולה ליחוד שמך בראתה, שגיא כח למצוות וחקים יצרתה (ר״י הלוי, נשמת דגולה). דור לדור יחודו יעידון, מעשיו כי יכלון ויאבדון, והוא לבדו ישאר וידון, על מתים בסתר יזידון (הוא, שם אלהים). גם אנחנו אותך לבדך נעבוד כבן אב ונכבדך, והננו על יחודך יומם ולילה עדיך (שהי״ת ליום ב). אף כל טנופת לא תטנפך, אש אוכלה אש לא תשרפך, להויותך אין חסרון, וליחודך אין יתרון (שם, יום ג).—ד) ״בלשון המקובלים, מעשים וכַוָנות להתיחד ולהתחבר עם האלהות: שכך היה דרכו (של האר״י) תמיד כל אימתי שהיה מצטרך לדבר עם נביא או תנא היה הולך על קברו ומשתטח עליו בפישוט הידים והרגלים ושם פיו אל פיו וכו׳ ומקשר נר״ן (נפש רוח ונשמה) שלו עם נר״ן של הצדיק וגורם יחוד העליון וכו׳ וכל אלה היחודים הם אצלי כתובים (מהרח״ו, כתבי שבח יקר האר״י, בספר תעלומ׳ חכמה ליש״ר מקנדיה). ונתן להם (האר״י להחוטאים) כונות ויחודים משונים זה מזה כ״א לפי פגמו וכפי נשמתו (שם). ובזו השנה מסר לי מורי יחוד אחד ושלחני למערת אבי ולמדתי שם ביחוד ההוא ונדבקתי בנפשו ודיבר עמי אותם הדברים שכתבתי בקונטרס אחד (שבחי מהרח״ו, שנת השל״א). גם בזה הזהירני שלא אמנע מליחד היחודים שמסר לי ושאם אלך להשתטח על קברי הצדיקים יהיה בערב ר״ח (שם, שנת הש״מ). וכן פעם אחת אירע מעשה שמסר למהר״ר חיים נר״ן יחוד אחד לילך לכפר עכבוריא ששם קבורים אביי ורבא (עמה״מ, הקד׳ שער תיק׳ התש׳). באותה הפעם שהלכתי להשתטח על ציון אביי ורבא קודם לכן ישבתי בכאן בזה המקום ממש והייתי חוזר על היחוד שמסרת לי כדי שיהיה רגיל בפי (שם). עד שהודו לו על הכל ונתן להם כוונות ויחודים משונים זה מזה (שם). וזה הוא דרך היחוד לאדם שיש לו התעוררות מצד נשמתו המדברת עמו ואין בו כח להוציא הדבור מהכח אל הפועל קודם שיעשה היחוד שרוצה לעשות (משנ׳ חסידים, מס׳ היחוד׳ ג). לגרש החצונים יעשה עוד יחוד לאלפים הידוע ויכוין נוצר חסד (שם, טבת ושבט ב). וכל מעשה המצות שאעשה היום כאלו אתכוין בכל צרופי שמות הקדושים העולים מתוכם ובכל היחודים וזווגי מדות הקדושות העליונות הראויות לבא על ידיהם (שבט מוסר מא). עיקר עבודתו של יעקב אע״ה היה תמיד ביחודים והדבקות (נועם אלימלך, ויצא). וידוע שהלוים כאסף והימן וחבריו היו מזמרים ברוח הקדש בכוונות

[1]) בסגנון ארמי: אמר רב שאילית את רבי ביחוד ומנו רבינו הקדוש מאי פת עבה פת מרובה (פסח׳ לז. בילי׳ כב:), ר״ל ביני לבינו.

עוסקות בסודות יחודים עליונים בכל מה שהיו אומרים בפה בניגון (מאמר׳ יקרים, ברכ׳ חתגים עז).

•יְחוּל, ש״ז, מ״ר יְחוּלִים,—שה״פ מן יִחֵל: ותקנינו לב טוב וחבר טוב ונשכים ונמצא י י ח ו ל לבבינו ותבא לפניך קורת נפשינו לטובה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד ובבלי שם יז:). —ובסהמ״א: ועל כן נוסדו התורות על קטבי ה י ח ו ל והרהות (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ג). כי זה דרך ה י ח ו ל וההפחדה שיהיה כראוי לזמן ולמקום (שם, הבטחון ז). והוא המכון בנבואת זכריה ונבואת שאר הנביאים על ה י ח ו ל הטוב (מלמד התלמ׳, זכור).

•יְחוּם, ש״ז,— שה״פ מן יִחֵם, א) במשמ׳ ח״ם הזווגי שממנו באה תחלת ההתעוררות, ובהשאלה להאדמה בראשית היצירה: פועל בחכמה, פקד אדמה, פלוט ב י ח ו מ ה, פראים ובהמה (יוצ׳ שבת ברא״ש, אל נשא). —ב) במשמ׳ התשוקות של האשה ההרה: וגם יקרה למעוברות להעצר הנדות תאוה נפסדת וכו׳ בחדש הרביעי ימעט המותר הזה ותמעט התאוה הזאת וזה נקרא בערבי אלוחם או אלוהאם ובלשוננו י י ח ו ם (קאנון ג יג ב ו).

•יָחוּם, פעו׳ במשמ׳ ש״ז, מ״ר יְחוּמִים, סמי׳ יְחוּמֵי,— שיחמה אותו אשה, והוא כנוי פיטני לבן: ידיד אתוי עבר ידעך בעולם י ח ו ם וקוניו העלה לך לכליל (עבודה, אמיץ כח). שור ועם י ח ו מ י ארם נהרים, חיבו בתבניתו לשוב אחורים (ר״א קליר, ב פסח, שור). לבד זד יהיר ובאשמורו הכניע, ותכריך י ח ו מ י ו שח זדים הכניע (יוצר לפורים, ויהי לילה).

•יְחוּמָה, ש״נ, —כנוי פיטני לבת: טרף אף וישחת רחם, י ח ו מ ת ו מקלוט בהריון יחם (יוצ׳ זכור, אזכיר סלה). —ובמשמ׳ שה״פ, כמו יחום: בכפות לחשוב משולת שושנה, בעבות לחשוב י ח ו מ ת דינה, בערבה לחשוב באחות מקנאה (יוצ׳ א סכות, אקחה ברא״שון).

***יְחוּס**, ש״ז, מ״ר יְחוּסִים,— כמו יַחַס, א) שיכות חקית למשפחתו: ועבדים יש להן י י ח ו ס (ירוש׳ יבמ׳ ב ד.). כתב לגרש את אשתו ונמלך וכו׳ ר׳ יוחנן בשם רבי ינאי אין בה משום י י ח ו ס כהונה (שם גיט׳ ח מט ג). הראשונים ע״י שהיו מכירים את י י ח ו ס י ה ם היו מוציאין שמן לשם המאורע אבל אנו שאין אנו מכירים את י י ח ו ס י נ ו אנו מוציאין לשם אבותינו (מד״ר ברא״ש׳ לז). לכך מנה ראובן ושמעון ולוי לעצמם שכל השבטים לא שמרו י ח ו ס י ה ם במצרים וראובן ושמעון ולוי שמרו י ח ו ס י ה ם לכך הוא מונה שם י ח ו ס ם (שם במד׳ יג). אברהם שהיה עיקר ה י ח ו ס (שם). —ואמר הפיטן: אמנם ידענו כי אין בנו מעשים, בנפש חשוכה לך נסים, בני ידידיך שלשלת ה י ח ו ס י ם, גם כי פסו בכל אפסים (סלית׳ שחר׳ יוה״כ, ה׳ אלהי). — ובפרט ״מוצא ממשפחה חשובה והגונה: ואמרו כי איש מיוחס בזה חכם אחד בשפלות י ח ו ס ו אמר י ח ו ס י מום עלי ואתה מום על י ח ו ס ך ואחר בזהו ג״כ ב י ח ו ס ו אמר י ח ו ס י החל ממני ו י ח ו ס ך כלה בך (ספר שעשועים לר׳ זכלא 23). —ב) ״במחקר והגיון ותכמת השעור, השיכות והדמיון שבין שני מספרים, שבין שני גופים וכדומה, Verhältnis rapport: וידוע שי ח ו ס אזנים לכפיפה הוא יחס יד לכלי שהוא כדי להחזיק בו וליטלו ולהשתמש בו וליהנות ממנו (הקד׳ מלמד התלמיד׳). מאמר המתי הוא בתארך הגוף ב י י ח ו ס ו לזמן אחר באמרך פלוני שנולד בשנה פלוני וזה המקרה ג״כ משיג לעצם מצד י י ח ו ס ו לזולתו לא שיהיה מקרה נשוא בעצמו (ר״י א״ת, כוח תן י). מאמר האנה הוא בתארך הגוף ב י ח ו ס ו למקומו שהוא שוכן עליו (שם).— ובמשמ׳ ״הערך והמדה: ו כ י ח ו ס הנמלה אל הפיל כן י ח ו ס ידיעתי אל ידיעת אדוני (חזוק אמונ׳ לר״י כר״א, הקד׳ תלמיד המתכר).

***יְחוּף**, ש״ז, —שה״פ מן יחף: מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי י ח ו ף (יומ׳ עז.).

***יְחוּר**[1], ש״ז, מ״ר יְחוּרִים, סמיכ׳ יְחוּרֵי,—ענף רך בפרט של תאנים או זיתים, Reis; pousse; foung shoot: אין נוטעין י ח ו ר של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו (כלא׳ א ח). נוטעין י ח ו ר של ערלה ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי (ערל׳ א ט). י ח ו ר של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה (עוקצ׳ ג ח). עשו אותו כ י י ח ו ר שהוא נוטה לחצר (ירוש׳ מעשר׳ ב מט ד). עמנו היה בשיירה וירד הגיים עלינו ונתלה ב י ח ו ר של זית (שם יבמ׳ יו יה ד). בזמן שאכלה (הבהמה) י י ח ו ר י תאנים וקירטמה

---

[1]) כך נראה לפי הכתיב בקצת מקומות ייחור בשתי יודים, וכן במשנ׳ מנוקד׳ ליבורנו. וכן בוקשר׳ ולוי. ויש קוראים יַחוּר, משק׳ זבוב, כרוב. ולא נתברר מקורו.

לולבי גפנים (שם כ"ק ה ו:). לא היה לו (לנ"ח) ליטע דבר אחר של תקנה לא יחור אחד ולא גירופית אחת אלא ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר ר"א בר כהנא הכנים עמו (אל התיבה) זמורות ונטיעות ויחורים של תאנה וגרופי' לזתים (מד"ר בראש' לו). הנוטע נועץ יחור של אילן בארץ ומתגדל (ר"ח שבת עג:). הנוטע גרעינה או ייחור מן האילן (רמב"ם, מע"ש י יא). המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב ייחור של תפוח באתרוג או אתרוג בתפוח (הוא, כלא' א ה). —ובהשאלה לילדים, ואמר הפיטן: זמֵן זמַן מזמור, יחור עריצים לזמור (רשב"י, יוצ' א פסח, אור ישע).

יְחוּשׁ, ש"ז, —שה"פ מן יחש, כמו יחוס: דע כי היחש יקרא אל אבי האב ואל המשפחה וכו' ויש שיחוש אל זולת המשפחה וכו' ותאמר ביחוש אל חצרון חצרוני וכו' גלעד ונאמר ביחוש אליו הגלעדי (הרקמה, שער כא).

יָחִיד, ש"ז, בכנ' יְחִידְךָ, מ"ר יְחִידִים, —א) אדם אחד שאי לו שני אליו, einziger; unique; only, ובפרט בן יחיד: קח נא את בנך את יְחִידְךָ אשר אהבת את יצחק (בראש' כב ב). ולא חשכת את בנך את יְחִידְךָ ממני (שם יב). יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יְחִידֶךָ (שם יו). התחיל (המלך) מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך (מד"ר שה"ש, תכו ממתקים). —אבל יָחִיד, אֵבֶל על בן יָחִיד לאבותיו: ושמתיה כאבל יָחִיד ואחריתה כיום מר (עמו' ח י). בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יָחִיד עשי לך מספד תמרורים (ירמי' ו כו). —מספד על היָחִיד: וספדו עליו כמספד על היָחִיד והמר עליו כהמר על הבכור (זכר' יב י). — ובמשמ' בדד, שאין לו ידיד ורֵעַ, עוזר ותומך: פנה אלי וחנני כי יָחִיד ועני אני (תהל' כה יו). אלהים מושיב יְחִידִים ביתה מוציא אסירים בכושרות (שם סח ז). —וקצת במשמ' ת"ז: כי בן הייתי לאבי רך וְיָחִיד לפני אמי (משלי ד ג). — ולנק' יְחִידָה: והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות ורק היא יְחִידָה אין לו ממנו בן או בת (שופט' יא לד). —ובת יְחִידָה: למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה יותר מדאי (מד"ר במד' יב). —ובתו"מ ובסהמ"א, במשמ' אדם או דבר אחד לבדו, בנגוד ליותר מאחד: שנים שהתחילו באמצע השורה וכו' את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה יחיד שהתחיל מראש השורה ושכח לפניו ולאחריו שלפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה (פאה ו ד). אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה אפילו ביחיד אלא א"כ היה חכם ומבין מדעתו (חגי' ב א). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד (בסנדל יחיד לרגל אחת) בזמן שאין ברגלו מכה (שבת ו ב). המקיים קלחים לחין לזרע יחידים (כל אחד לבדו, לא מחברים יחד) צריך להפנות להם בית רובע (ירוש' כלא' ג כח ד). לא שנו בין יחיד במקום יחיד בין יחיד במקום רבים (ערוב' מו.). הרבה פורשין לים ורובן חוזרין יחידים הם שהולכים ולא חוזרין כן הרבה נוטלים נשים רובן מצליחין ויחידים נכשלים (מד"ר במד' ט). ומהם (מן הגאונים) שפירש פרקים יחידים (פרק פרק לבדו) שנתקשו בימיו ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים (רמב"ם, הקד' ליד החזקה). —ושאין משלו: הקב"ה יחיד בעולמו והנפש יחידה (בגוף) (מד"ר דבר' ב). מי עשה כן מי צוה כן מי גזר כן לא יחידו של עולם (שם במד' יט). כיחידו של עולם (שם בראש' כא). דבריהם של אלו ושל אלו כלם ניתנו מן משה הרועה מה שקיבל מיחידו של עולם (שם במד' יד). —ויָחִיד בדור: ודם אם בבכי תלוי וקוה הלאתקום ולבקר רננים, ודע כי הנך יחיד בדורך ושיריך בחרוזי צוארונים (רשב"ג, עטה הוד). —ב) *יָחִיד, אדם אחד מהצבור, ההפך מצבור, Einzelner; individu; single: כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ' ד ז). הנחל ושלולית דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). הורו ב"ד לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם (הור' א א). חטאת הצבור והיחיד (זבח' ה ג). בכל צרתם לו צר אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (מכי' בא יד). הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענין ג' תעניות (תעני' א ד). א"ר עילא הראשון ליחיד והשני לציבור (ירוש' ברכ' ב ד.). ר' יהודה אומר היחיד הוזהר והיחיד הותר (שם מגי' א עב ג). א"ר יוחנן מטר (יורד) בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים (תעני' ט.). כל

צרה שהיא של יחיד צרה וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה (מד"ר דבר' ב). לפי שבעולם הזה שכינה נגלית על היחידים אבל לעתיד לבא ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו (שם ויקר' א). אמר רשב"א לפי שהיחיד נידון אחר רובו והעולם נידון אחר רובו בחטא יחידי שחטא זה איבד ממנו ומן העולם טובה הרבה (שם קהל', וכוכי מות). ואפילו עשרה שפירשו מהציבור הרי הם כיחידים שמתפללין לעצמן (רש"י, סדור שכו). לפי שספר בראשית נתיחד לספר המעשים והתלאות שקרו לאנשים יחידים המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם כאדם ונח ושם ועבר (ר"י אברבנאל, הקד' ספר שמות). —ובמשמ' *אדם מהעם, שאינו לא מלך ולא שר, pivot; prive; pivot : הלא תראה מלכי ישראל שאול ודוד ואשר באו אחריהם שלא היו כי אם כשאר האנשים היחידים ובחצריהם ובטירותם לא היה להם הוד מלכות (ר"י אברבנאל, מ"א יא). —*ביחיד, בסוד, שאין איש אחר אתו: אמר לה על מנת שתאמרי לאיש פלוני מה שאמרת לי ביחיד או מה שאמרתי לך ביחיד (ירוש' כתוב' ז לא:). — ובמשמ' איש מציין מהצבור: כל דבר שהוא של צער כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה ותבוא לו ברכה וכל דבר שהוא של שבח לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה אלא א"כ מינו אותו פרנס על הציבור (ירוש' ברכ' ב ה ד). אל יאמר אדם תלמיד אני איני ראוי להיות יחיד אלא כל תלמידי חכמים יחידים איזהו יחיד ואיזהו תלמיד חכם כל שראוי למנותו פרנס על הציבור (תעני' י:).— ובפרט *יחיד בנגוד לרבים, בעניני הלכה ודעות, מי שהוא לבדו מחזיק בסברה מן הסברות, בדעה מן הדעות והכל חולקים עליו: ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו (עדי' א ה). אמר ר' יהודה אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה שאם יאמר האדם כך אני מקובל יאמר לו כדברי איש פלוני שמעת (שם ו). יחיד ורבים הלכה כרבים (שבת קל:). — ג) *כל אחד שהוא שיך להצבור, לחברה מהחברות, -ber; membre; Mitglied : שלשה מבית הכנסת כבית הכנסת כלומר שלשה טובים שלהם ככולם ורשאין למכור בית הכנסת שלהם שהוא של יחידים (רמב"ן, חידושי מגי' כה:). אם יכולים להחרים הקהל שלא בפני כל היחידים (שו"ת רשב"א תשפא). הסכימו לחלק ליחידי הקהל מקומות ישיבה של בית הכנסת (שו"ת ריב"ש רמט). כמו שהוא נהוג בקהל ההוא להסתלק ולהוציא עצמם קצת יחידים לפעמים מן החרמות (שם). ועכשיו נתעוררו קצת ממנהיגי הקהל הממונים על גביית המסים והוצאות העיר ותובעין לגבאי ההקדשות שיפרעו מאותם נכסים מס והוצאות כמו משאר נכסי יחידי הקהל והגבאים טוענין שההקדשות כולן פטורים מכל הוצאת העיר ומכל מס (שו"ת הר"נ גירונדי ב). אמנם בקרוב יגיעוך כתבים מיחידים או מקהלות לבקש על נפשם להסיר המכשולות ולתקן המקולקלות (מנח' קנא' לאבא מארי לד). ובעת קמו הה' ברורים הנזכרים עם קצת יחידי הק"ק לבטל ולהטיל ולהפיל ארצה עצת והסכמת הט' ברורים הנז' בהסכמה הנזכ' בטענותם אלו ראשונה הם טוענים ואומרים כי מעקרא ראשונה הממונים הנזכ' הם מעצמם ומדעתם ומרצונם נמנו להיותם ממונים ופרנסים לא מדעת ורצון כל היחידים (שו"ת מהרב"ך ג מ). והיה פורע המס בעיר שהיה דר שם מקודם באמור יחידי אותו הק"ק יצ"ו כי שם הוא כתוב בפנקס המלך יר"ה וג"כ יחידי הק"ק שבא לשם היו מכריחים אותו לפרוע לשם באמרם שפה הוא מסתחר (שם מג). ועתה בקרוב בימינו קמו והסכימו הסכמה חדשה היפך מהסכמה הראשונה ואסרו איסר על נפשם שלא יוכל שום יחיד ללכת אל עיר אחרת לדור שם כל ימי עולם וקצת מן היחידים הסכימו בדעתם בהסכמה החדשה וקצתם צועקים עליהם לבטלה וכו' וזהו תופס ההסכמה החדשה אנחנו ח"מ בראותינו שאין בנו כח וקיום היות שקצת יחידי קהלותינו שמו בלבם להרחיק נדוד וכו' (שו"ת פרח מטה אהרן כד). ודרו באותם הבתים בשכירות ולפי הנשמע יחידי הק"ק השכירו להם עתה מקרוב (שם קח). וע"ז נתרבו המריבות ביניהם בין היחיד הלזה ובין קצת יחידי הקהל קדוש ועמדו לפני דיין אחד ופשר ביניהם (שם קכג). שהתקינו שישלם כל יחיד מיחידי הקהל היוצא מן העיר ג' ערכים (שו"ת חות יאיר פא). דע שכל צבור וצבור יש להם

רשות על יחידיהם שכל צבור ראשין לגדור ולתקן בעירם כמו שב"ד הגדול יכולין לגדור ולתקן על כל ישראל (שו"ת תמת ישר' ריג). בענין מנהגי בהכ"נ שמחלו היחידים זכותם לנדיב אחד שבנאו מחדש וכו' ובא לשנות איזה מנהגים שהתנהגו בהם היחידים ההמה בבה"כ הישן שהיה לפנים (שו"ת במב לדק', או"ת יא). ובכח השר הרסו חומת התיקון וכמו שנה תמימה יחידי הק"ק לא הוליכו לתיבה אפי' ש"פ (שם, יו"ד כד). ויקר מקרה איזה יחידי פורטיגיזו שיצאו מבית הכנסת שלהם (שו"ת תכם לבי לח). והתאספו אלופים ויחידי ישוב הנ"ל קימו וקבלו עליהם את הרב וכו' להיות להם לנשיא (שו"ת חת"ס, יו"ד רכז). — ג) *בדקדוק הלשון, לשון יָחִיד[1]), כשמדבר על גוף אחד, singular, singulier: כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים וכו' האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו האמורות בלשון רבים כנגד ציבור (פסח' קיז.). הללו (הקללות שבת"כ) בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו (שבמשנה תורה) בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן (מגי' לא:). — ומצוי מאד בספרי הדקדוק: כל תיבה אשר במקרא וכו' ותצא בלשון רבים רפיה היא לעולם וכו' וכל לשון יחיד דגיש (דה"ע, סי' 55).

יְחִידָה, ש"נ, מ"ר יְחִידוֹת, — כנוי להנפש[2]): הצילה מחרב נפשי מיד כלב יְחִידָתִי (תהל' כב כא). השיבה נפשי משאיהם מכפירים יְחִידָתִי (שם לה יז). — ואמר המשורר: מה לך יחידה תשבי דומה כמלך בשבי, דומי יחידתי לאל דומי ואל תתעצבי (רשב"ג, מה לך). שתי לאל יחידה החכמה, ורוצי לעבוד אותו באימה (הוא, שתי לאל). יחידה כיום מהרי לקראת אלהים להכון (ר"י הלוי, סליחה, אלהים בהרתיך). יחידה שחרי האל וספיו, ובקטרת תני שירך באפיו (הוא, לש"ת, יחידה). יגעו בני תבל ויגעת לטוב כי ירדו המה ואתה עלית, אשרי יחידתך אשר שכנה בכס עליון ואותה משאול פדית (ר"י חריזי, תחכמ' נ). — וגם כנוי לאומה הישראלית: נשמת יחידה חשוקה ועדה מאושרת, שבחך נותנת וגדלך משוררת (ר"י הלוי, נשמת, עט).

יְחִידוּת, ש"נ, — סגולת היחיד: וכבר נאמר כי עמוד בר הלבב אהבת הבדידות ובחירות היחידות על כן השמר אחי פן ישיאך היצר וייפה בעיניך החברה והתערובת עם בני אדם ויסיתך לבסוף בעת היחידות והבדידות להם (חו"ה, חשבון הנפ' ג). והענין אשר אנחנו צריכין להעלות על דעתנו מן האחדות הוא יחידות גמורה ובדידות שאין עמה חבור ולא דמיון בשום ענין (שם, היחוד ז). קבל על עצמך אחי תנאי הגרות בעוה"ז מפני שאתה בו גר אמת והראיה על גרותך ויחידותך בו כי בעת צאתך אל גדר ההויה והרכבתך בבטן אמך אילו היו משתדלים כל בני העולם להקדימך קודם לכן ברגע אחד וכו' לא היו יכולים (שם, חשב' הנפ' ג).

***יְחִידִי**, ת"ז, לנק' יְחִידִית, — כמו יחיד, יחידה: הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג ד). אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד (שם ד ח). אשכול שבישל בו אפילו גרגר יחידי כולו חיבור למעשרות (ירוש' מעשר' א מח ד). ששה דברים גנאי לו לת"ח אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים (ברכ' מג:). עץ יחידי רב אמר רוב עביו (שבת כ.). איזהו שוטה היוצא יחידי בלילה והלן בבית הקברות (חגי' ג:). מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי (תעני' ז). יחידי נכנס יחידי יצא (קדוש' כ.). כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי (מד"ר בראש' לט). את מוצא כשפרע הקב"ה מדור המבול לא פרע אלא יחידי שנאמר הנני מביא את המבול (שם במד' יא). אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו (שם איכ', פתיח'). — ולנק': מצינו שזו חמורה מן הגפן שלגפן יחידית נותנין לה עבודתה ששה טפחים ולדלעת יחידית נותנין לה בית רובע (כלא' ג ז). אין עבודה לגפן יחידית (ירוש' שם ב כח.). אמר ר' יוחנן מצבה כל שהיא יחידית מזבח כל שאבניו מרובות (שם ע"ז ד מד.). אשה אחת אשת ישראל רגילה להתייחד בבתי גוים לפעמים בלילה כמו ביום ע"י סרסרות ומשא ומתן וכו' ועי"ב באתה

---

[1]) ובמסורה בארמ': לישן יחיד.

[2]) ונתנו במדרש טעם לדבר: חמשה שמות נקרא לה נפש רוח נשמה יחידה חיה וכו' יחידה שכל האברים משנים שנים והיא יחידה בגוף (מד"ר בראש' יד).

הרבה פעמים לידי תפיסה שנחבשה יחידית בין הגוים ימים ושבועים (כו"ת תרומ' הדבן רמב). —ומ"ר: וכמו פלגות ביחידיות (ירוש' כלא' ה כט ד). היה חורש בינתיים הרי הן כיחידיות ביניהן טהור סביבותיהן טמא (שם סוט' ט כג ג). — וכמו ־תה"פ: מפני שהיא (הברכה) נאמרת יחידית ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות (רמ"י כתוב' ת.). —ובדקדוק: נאמרו עשרת הדברות בלשון יחידי (פסיק' רבתי כא). הנה כי אמרו נשמתן בלשון יחידית ולא אמרו נשמותיהן כמו שאמרו אח"כ ונשמות שעתידין להבראות (תגמ' הנפש ט:).

יָחִיל[1], פת"ז, — מי שמיחל, harrend; espérant hoping: טוב ויחיל ודומם לתשועת יי' (איכ' ג כו).

יְחִימָה, ש"נ, — שה"פ מן יחם: יחימה תערובת זרע האיש עם זרע האשה (המליל' לר"ש כר"ש, יחס).

יְחִישָׁה, ש"נ, —שה"פ מן א.חוש: ענין היחישה פה על התעוררות החפץ והתנועעו לשיעשה הדבר בזריזות וכו' מנתר ביחישה לא רץ בדרך כל הארץ לעקור רגל ולהניח רגל כ"א הכל בקפיצה וניתור (יריע' שלמה א ד).

א.יחל[2], ממנו יָחִיל, א.יַחַל, תוֹחֶלֶת, *יחוּל.

א.יָחַל, — קל לא נמצא במקרא[3]).

—פע', יִחֵל, יִחַלְנוּ, יִחַלְתִּי, יַחֵל, איחל, איחלה, וייחל, ייחלו, ויחלו, ייחלון, מיחל, מיחלים, יחלתני, —א) פ"ע, חִכָּה, קִוָּה, warten, harren; attendre; expect wait: כלתה לתשועתך נפשי לדברך יחלתי (תהל' קיט פא). האמרים נאם יי' ויי' לא שלחם ויחלו[4]) לקים דבר (יחזק' יג ו). ויחלו[4]) כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג). לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי (שם כא). יהי חסדך יי' עלינו באשר יחלנו לך (תהל' לג כב). ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך (שם עא יד). מה כחי כי איחל ומה קצי כי אאריך נפשי (איוב ו יא). כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (שם יד יד). כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל (שם ל כו). לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם (מיכ' ה ו). ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו (ישע' מב ד). אלי איים יקוו ואל זרועי ייחלון (שם נא ה). יחל ישראל אל יי' כי עם יי' החסד (תהל' קל ז). יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל[1]) לאלהי (שם סט ד). חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים ליי' (שם לא כה). הנה עין יי' אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). —ובמדר' וסהמ"א: וכי כל הבריות אינן מיחלים לחסדו של הקב"ה (מד"ר במד' ה). — ואמר הפיטן: המיחל יום טובך מאשפות תרימנו (ר"י הלוי, ימינך נוסא). ואיחל ה' בגלותי נעימות בימינך, ורצתי מעבדתי על עבודות רצונך (הוא, יום להטיב). ופחד מפני אימיו ויחל את ישועותיו (הוא, יען אל תרדם). שארית יוסף ייחלון קץ פלאות, ויותר המועד וחזיוני נבואות (הוא, שחרית). ורעיה דחופה פדות מיחלת, במצות סכה מתהללת (הוא, לנחלי דתך). רחמיו יחלי בקצפו, ואם יסער ים זעפו, כי רגע באפו (רמב"ע, מתו' אויביון, התבוננו). סוב נא והגן מיחלי קץ פלאות, כי שמש ומגן יי' צבאות (ר"ש ב"ר נתנאל, י"ז תמוז, ואכן שפל רומי). — ב) פ"י, יִחֵל, עשה שהוא ייחל: זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני (תהל' קיט מט). —ומצוי במשמ' זו בסהמ"א: יחלת עבדיך בחזיוני כתביהם, לתתם לרחמים לפני כל שוביהם (סלית' תענית אסת', אגגי). והורות בני אדם דרכי טובתו ולחמול ענייהם ולרחם עליהם ולסבול חרפתם כשמעיר אותם אל העבודה ומיחל אותם ומיראם בגמול ובעונש (תו"ה, הבטחון ד). הבורא יתברך יחל עמו והפחידם בגמול ועונש (שם). גנות דעת האומרים באריכות התאוות בעולם ומיחלים נפשותם בקבלת עבודת האלהים כשיגיעו לחפצם בו (שם ה). ואל תיחל נפשך שתגיע אל זה עד שתפנה לבך מדאגות העולם וטרדותיו (שם, אהב' ה' ו). אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו וכו' היא

---

[1]) מן יחל, משק' חסיד. כן גם רד"ק והחדשים, ועי' ד.חיל.

[2]) רק בעברית, ודומה לו ד.חיל, ויחל. ואולי קצת דומה לו בערב' אמל a) במשמ' תוחלת ותקוה, ומהל b) במשמ' עשה דבר לאט לאט. ואין ספק בדבר כי נתמזגו בו שני שרשים האחד פ"ו וחל והשני פ"י יחל וזו סבת שתי הנטיות לפי נפ"ו ולפי נפ"י.

[3]) לפי הנקוד של המסורה, אך אפשר כי וייחל עוד שבעת ימים (בראש' ח יב), וייחל שבעת ימים (ש"א יג ח), שניהם הם עתיד קל וצריך לקרוא וַיַּחֵל כמו וַיֵּיטֶב. — [4]) ב"נ ויחלו.

a) أمل a) مهل

—[1]) כך בס"א כ"י ובקצת דפוס' וברוב הספר' מיחל, אך אינו מתישב יפה.

סותרת הדת מעיקרה ומכזבת לכל אות בהכרח ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה (מו"נ ג כג). לא תיחל נפשך בשקר שיהיה אפשר להיות מדם הנדות ושכבת הזרע בעל חיים שלא ימות ולא יכאב (שם ג יב). וכאשר התאמת הרע על אומתנו כן יתאמת הטוב שיחל לנו וכבר יחל הגאולה במקומות רבים ובהתימת השעה (מלמד התלמידי, ואתחנן). מה הגמול הזה אשר יחל אותם אחר כל התנאים שבקש מהם (שם, כבלת). ואשר יחל בה משה רבינו לאבותינו היה גם כן לפי השגתם בדור ההוא (שם, תולדות). כי כאשר ייחל איש את בנו בתוחלת שוא למצא אחרית אמת כן ה׳ אלהים מיחלך למען תלך בדרך טובה (אסף ב, סא יז-יח). שים דעת האמת מחוז חפצך ישר מהלך בדרך קצרה ואל תיחל נפשך בשקר וללכת מעקשים (שם, מו ב). אל תיחלהו (את הילד) בגדולות ובנפלאות ממנו (שם מ כב).

—נפע׳, נוחל, עת׳ ייחל, —כמו פעל: וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה (בראש׳ ח יב).

—הפע׳, הוחיל, הוחלתי, הוחלתי, עת׳ אוחיל, אחיל, אוחילה, תוחיל, תוחל יוחיל, ויוחל, —כמו פע׳: וירדת לפני הגלגל והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות לזבח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה (ש"א י ח). ושאול עודנו בגלגל וכל העם חרדו אחריו ויוחל[1]) שבעת ימים למועד אשר (אמר) שמואל ולא בא שמואל הגלגל (שם יג ז-ח). זאת הרעה מאת יי׳ מה אוחיל ליי׳ עוד (מ"ב ו לג). חלקי יי׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכ׳ ג כד). ואני ביי׳ אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי (מיכ׳ ז ז). הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונתיכם עד תחקרון מלין ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוכיח (איוב לב יא-יב). והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד (שם יו). כי לך יי׳ הוחלתי אתה תענה אדני אלהי (תהל׳ לח יו). קויתי יי׳ קותה נפשי ולדברו הוחלתי (שם קל ה). מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי[2]) לאלהים כי עוד אודנו (שם מב יב, מג ה). — ואמר המשורר: הנני אוחיל לישעך עדי תביט גם תפנה (ר"י הלוי, אדוני יום). בנגעו גרשתו (את החוטא) ושמתו מחוץ למחניו, יוחיל מרפא בכל יום ונגעו עומד בעיניו (הוא, יום לר). יחילו מזעמך ויוחילו לרחמיך (שם). —וכינ׳ מוחיל: מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנה ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל (ראב"ע מבלי יג יב).

— [1]) כך הקריא, והכתיב וייחל. — [2]) שם, בפסוק ו הוחלי, חסר י.

ב. יחל[1]) ממנו ב. יחל.

ב. יחל[2]), —קל לא נמצא.

—נפע׳ נוחל, נוחלה, עת׳ תוחל, —נוחלה התקוה, בטלה, לא נתקיימה, לא יצאה לפעל, getäuscht s. (die Hoffnung); être deçu (l'espérance); be deceived ותעל (הלביא) אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף אדם אכל וישמעו אליו גוים בשחתם נתפש ויבאהו בחחים אל ארץ מצרים ותרא (הלביא) כי נוחלה[3]) אבדה תקותה ותקח אחד מגריה כפיר שמתהו (יחזק׳ יט ג-ה).

ג.*יחל, כמו ב. חול, ממנו ג.*יחל.

ג.*יחל, —קל לא נמצא.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) פרשו הקדמוני׳ וגם רוב החדשים מן א. יחל במשמ׳ המתנה ותקוה. אמר ריב"ג: ומן הד׳א אלאצל והד׳א אלמעני ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותרג׳מה אללפט׳ למא ראת ענד מא אצטברת אנ רג׳א׳הא ד׳אהב תאלף פעלת בית ובית, ע"כ, ובעבר׳: ומזה השרש וזו המשמ׳ ותרא כי נוחלה ופרוש הדבור הזה הוא וכאשר ראתה כשחכתה וסבלה כי אבדה תקותה עשתה כך וכך. וכן הרד"ק: כשעמדה ימים רבים בתוחלת ואבדה תקותה. ע"כ. אך מליצה זו קשה, ולכה"פ היה צריך להיות ו לפני אבדה: ותרא כי נוחלה ואבדה תקותה. ומפני קושי זה החליטו קצת החדשים כי הכתוב משובש והגיהו נואלה במקום נוחלה. אך לא מצאנו שרש נואל בדברים לא בע"ח במשמ׳ זו, ולכן עדיף לקבל הנוסחה המסורה ולהחליט כי זה שרש אחר, במשמ׳ מיוחדה בענין תקוה שלא נתמלאה ולא נתקימה. והנה בעצם משמ׳ זו אין לו לשרש זה חבר בערב׳, אך אולי אינו רחוק ביותר לאמר כי נסתעפה משמ׳ זו מן השרש וחל a) הערבי במשמ׳ טיט ורפש, ותפעל תוחל b) נשקע בטיט ורפש, ונשמרה אולי בעבר׳ רק בהשאלה מליצית במשמ׳ נאבד ובטל. ואולי הוא השרש והל c) בערב׳ שמשמש במשמ׳ פחד ובהלה, וגם במשמ׳ שגה וטעה, ויהיה פרוש נוחלה הוטעה, ר"ל שזו היתה תקוה של טעות, ודומה להשמוש בלשונות המערביות שמשתמשות למושג זה בהשרשים המשמשים בלשונות ההן במושג של טעות.

a) وحل b) توحل c) وهل

—פע׳ *יחל, —יחל דבר על דבר, עשה שיפול וינוח דבר על דבר: בבכר אחד מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו כנבילה מיכן ואילך כמיחל שבועות על האיסרין ואין שבועות חלות על האסרין (ירוש׳ נדר׳ ה לו ד).—ובהשאלה: יגיעו אותו כל אלו הייסורים אם עומד בהם ולא קורא תגר מיחל אני שמי עליו כשם שיחלתי על האבות (פסיק׳ רבתי מז).

יחם[1], ממנו יחם, *יחום, *יחום, *יחומה, *יחימה.

יחם[2], פ״ע, עת׳ נסתר׳ רבים יחמו[3], ויחמו, ולנק׳ או זו״נ יחד ויחמנה, עב׳ מ״נ יחמתי[4], עת׳ איחם[5], וגם אחם, יחם, לווי יחם, יחמו, יחמי, יחמנה, —יחם הזכר ויחמה הנקבה, בערה בהם תאוה עזה להזדוג זו״נ, brünstig s.; être en rut; to rut: אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה[6] בבאן לשתות (בראש׳ ל לח). —יחם, יחמה אל דבר, בערה בהם התאוה להזדוג בהסתכלם בדבר: ויצג (יעקב) את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים וכו׳ ויחמנו[1] הצאן אל המקלות (שם לח-לט).

—פע׳, יחם, מקו׳ יחם, יחמנה, עב׳ נקב׳ נסתר׳ יחמה, ועם כנוי יחמתני, —א) פ״ע, כמו קל: ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים (בראש׳ לא י). —ב) פ״י, יחם אותה, עשה שיחמה: ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה[2] במקלות (שם ל מא). — ובסהמ״א: שלא היה נותן המקלות אלא למבכרות בלבד אבל הלקישות לא היה מיתמן (מה״ג, כ״י תימנ׳, ויצלח). בוא וראה כמה גדול כוחו של יעקב אבינו שניתן לו מעין גבורה של מעלה שהיה מיתם את הצאן כמו שירצה מה שאין כל

---

1) בערב׳ וחם a) במשמ׳ של תאוה ותשוקה, בפרט של האשה בימי הריונה למטעמים מיוחדים, וגם במשמ׳ תאות המשגל, והשם וחאם b), ופרשו המלונים הערבים: שהוה לאלנכאח, ר״ל תאוה למשגל.

2) עי׳ הערה להשרש.—3) עי׳ הערה לצורה זו להלן. — 4) ר״י חיוג. — 5) רד״ק, זה והשאר. — 6) כבר הביאו ר״א בחור (מכלול, שדה״פ, חכן לב) ומ״ש באן המסורה ג׳ מלין אדרוגינוס וסי׳ ויחמנה וישרנה יעמדנה (אכלה ואכלה, סי׳ קלג), ר״ל שבשלשתן בתחלתן סימן זכר ובסופן סימן נקבה. וכן ר״י חיוג: והיה ראוי ותיחמנה כמו ותבלענה ותקרבנה אך מצאתי דמיונו וישרנה הפרות מגוי יעמדנה. ע״כ. ואמרו החדשים כי זו שארית הצורה הקדומה של נסתרות כמו בארמ׳ ובערב׳ יפעלנה. ובטכר (Bö. § 931) אמר כי זה מספר זוגי מיני, ר״ל כלל זכרים ונקבות יחד, והכונה בויתמנה להזכרים והנקבות מהצאן, בעוד שבהפעל תבאן שקודם לכן הכונה להנקבות לבדן ובהפעל ויחמו שאח״כ להזכרים לבדם. וכן וישרנה הפרות הכונה הזכרים והנקבות יחד, וזו צורה אמתית שהיתה נהוגה בלשון בחייה. ואעפ״י שזו סברה מחודדה בכ״ז אין לה סמך לא מהלשונות האחיות ואף לא ממקורות הלשון העברית בעצמה שבידינו, כי אלמלא היה זה מנהג הלשון אי אפשר היה שלא יזדמן שמוש זה עוד פעמים רבות בתוך המקומות הרבים בתנ״ך שהדבור בהם בזו״נ יחד. ואולם, אפשר שרשות בידינו על סמך מציאות צורה זו לפחות פעמים (כי בהמלה יעמדנה יש מפקפקים באמתותה) להשתמש בה גם אנו ואולי באמת ליחדה למ״ז של זו״נ יחד.—1) במקום ויחמו, שנתקימו עוד החירק והפתח זמן רב בטהרתן ולא נשתנה קול החירק הזה לקול צירה בזמן שנעשה שנוי זה ברוב פעלי פ״י, כמו ידע, מפני סבה שיסודה אולי בטבע אות החית, אעפ״י שכבר אמרו ויחמנה ולא ויחמנה, רק אח״כ גברה הנטיה הכללית של העברים והתחילו לגון את חירק היוד ופתח החית בגון קול תנועת הצירה, ונקדון מניחי הנקוד הטברני בסגול, שהוא הסימן של שנוי גון הקול שנתהוה בזמן קצת יותר מאוחר. והחליט ר״י חיוג צורה זו מבנין הקל, אמר: ויש בעקר זה פועל קל ויחמו הצאן ויפעלו. ע״כ. וכבר נתפלפל ריב״ג בספר ההשואה (כתאב אלתבויה, דף 534 ועוד) עם איש ריבו בדבר מלה זו והניח ריב״ג האפשרות שתהיה גם מבנין הכבד. אך רוב המדקדקים אחריו הסכימו לדעת ר״י חיוג. אמר ראב״ע: ובאה מלה זו משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכול. ע״כ. וכן רד״ק: ויחמו הצאן בפלס וירדו אבל ויחמו בסגול היוד בעבור שהחית נקודה בחטף סגול. ע״כ. וגם החדשים החליטוה קל, ולשנוי הנקוד הביאו דמיון אחרו פעמי מרכבותיו, במקום אחרו.—2) כך ברוב הספרים, ח בשוא פשוטה ומם סגולה. ויש ספרים שהחית חטופה בחטף פתח, ויש שהמם צרויה, ורד״ק (מכלול, שער דה״פ, שרש יחם): ליחמנה, ח בשוא פשוטה מ צרויה, וכן העיד מ״ש בשם ספרי ספרד כ״י ודפוס קדמון. ואמר רד״ק: ליחמנה במקלות מקור מן הדגוש ונון הא סימן הנקבה הפעולה כמו נון הא תשמטנה ונטשתה ויראנה ואעפ״י שמם ליחמנה צרי ואינו כן מנהג האות אשר על נון הא הנקבה כי אם בסגול ואעפ״י שאין המנהג לבוא (הסוף -נה של נסתרת) כי אם באותיות איתן (אבל לא במקור) או יהיה נון הא ליחמנה סימן הנקבות

a) وحم b) وحام

בריה יכולה לעשות (שם). — ג) יחמה האשה את הילד, חבלתהו, נתעברה תחלת העבור, empfangen concevoir; conceive: הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני[1]) אמי (תהל׳ נא ז).

—נפע׳, נחם [2]), נחמים, עת׳ יוחם[3]),— נחם הולד, יחמתהו האם: הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר הנחמים[4]) באלים תחת כל עץ רענן (ישע׳ נז ד-ה).

—נתפ׳, *נתיחם, מתיחם, מתיחמת,—כמו יחם משמ׳ א: כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן ואם תמה אתה בדבר למוד מצאנו של יעקב אבינו שמן המקלות היו מתיחמות (מד״ר במד׳ ט). שכל המתיחם בדבר עולה הולד על צורת אותו דבר (מה״ג, כ״י תימני׳, ויצלת). פעמים מתיחמות ופעמים אין מתיחמות (שם). מתעטפות בעורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע״י הזכרים (רש״י בראש׳ ל מב). בכל עתות השנה הם מתיחמים ובאים זכר על נקבה (ר״י הדסי, האשכול בעו). למה לא נתיחמו יהדו (הזכר והנקבה של תולעת המשי) טרם עשותם שש (שם). — וגם נשים: מלמד שהיתה אשה רואה אחד מהם (מן הנפילים) ומיד מתייחמת בנגדו ויולדת כיוצא בו (תנחומא בראש׳ מ). — ושדות: שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו (רש״י ש״ב ז יד).

—פע׳, *יוחם, מיוחם: אדם אפר דם מרה הוא, בשר בושה סרוחה רמה הוא, מיוחם בחטא הוא,

---

הפעולות רוצה לומר ליחם אותן ונוספה ההא (ליחמנה במקום ליחמן) כמו אותנה בחכמה ובא המם בצירי כמו שהיה בלי תוספת הא ליחמן כמו לשמרם לזכרם ואעפ״י שהמקור בא בקמץ כמו בשמרם עקב רב אחר שהצווי בא בצירי ;בא גם המקור בצירי או בא בצירי ומשפטו בקמץ כי התנועות משתנות וכו׳ ונדגשה הנון שלא כמשפט כמו תראינה בה (מיכ׳ ז׳) שלא היה משפטה להדגש ובא כן לתפארת הקריאה. ע״כ. ורוב החדשים החליטו ליחמנה לנסתרות פעולות והביאו דמיון לצורה זו אל קרבנה (בראש׳ מא כא). ולפי דעת ברט (Barth AJSL, XVII, 200) על פי הקש עם כנוי לנסתרת -ה. ובדבר שוא החית שהוא לפי רוב הספרים שוא פשוט, יש דמיון לזה בהתיחשם, מתיחשים, שכמו״כ רוב הספרים בשוא פשוט. —[1]) במקום יחמתני עי׳ הערה ליחמנ.—[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) רד״ק.—[4]) כך ר״י חיוג: הנחמים באלים הנפעלים, בין הנון והחית פא הפעל והוא הנח שהוא במקום יוד יחם. ע״כ. והשיג ע״ז ריב״ג בספר ההשלמה (מתלחק דף 28) ואמר: והד׳א קול עי׳ר מ׳תחשנ פיה ענדי לאנ אלאנפעאל ממא פא׳ה יא׳ אנמא ג׳א פי אכת׳ר כלאמהם עלי קלב אליא ואוא מצ׳מומא מא קבלה באלחלם מת׳ל נושע ונורא וג׳רי בעצ׳ כלאמהם עלי אדע׳אם אליא פימא בעדה מת׳ל נצב לריב ולם יאת מנ אנפעאל הד׳א אלצ׳רב אעני מא כאנ מנ אלאפעאל פאהא יא מא לאנת פאה בין נונ אלאנפעאל ובינ עינ אלפעל עלי מא זעם א״ז פי הנחמים פלד׳לכ אקול אנ אלוג׳ה פיה אנ כאנ מנ הד׳א אלאצל אנ תכונ אליא אלתי הי פא אלפעל מנדע׳מה פי אלחא עלי וזנ הנצבים האלה אלא אנ אלתשדיד לא יט׳הר פי אלחא. ע״כ. ובעברית: זה מאמר אינו טוב בעיני כי הנפעל ממה שפאיהם יוד בא ברוב דבריהם בהבלעת היוד בהאות שאחריה כמו נצב לריב ולא יבוא לעולם נפעל מהמין הזה, ר״ל מפעלים שפאיהם יוד שהונחה הפא בין נון נפעל ובין עין הפעל כמו שחשב אבו זכריה (ר״י חיוג) בהנחמים ולכן א״מר שהפנים בו אם הנחמים הוא מזה השרש היוד שהיא פה״פ מובלעת על משקל הנצבים אלא שהדגש לא יראה בהחית. וכעין זה רד״ק: והנפעל ממנו בא על דרך חסרי יוד הרגושים הנחמים באלים בפלם הנצבים לולי החית שאינה מקבלת דגש ותאמר נחם נחמת בצירי או בחירק וכו׳ גם יתכן שבא הנחמים ע״ד נחי היוד כחביריו וכו׳ עמדה היוד נחה אחר קמץ קטן (צירי) ולא הומרה בוו והיוד לא נכתבה אלא עמדה בנשימה. ע״כ. וריב״ג בספר השרשים הביא הנחמים בשער חמם, אמר וז״ל: ויג׳וז אנ יכונ מנ הד׳א אלאצל ופי עי׳ר הד׳א אלמעני הנחמים באלים עלי וזנ במארה אתם נארים וכו׳ ותרב תשדיד מים הנחמים אשתח׳פאפא ואמא מענאה פמג׳אנש למעני קול אלאואיל כל המחמם עצמו לבטלה. ע״כ. ובעברית: ויתכן להיות מן השרש הזה ובענין אחר הנחמים באלים על משקל במארה אתם נארים וכו׳ והונח דגשות המם בהנחמים להקל וענינו דומה לדברי רבותינו כל המחמם עצמו לבטלה וכו׳. וכן החדשים. אבל לפי הענין בודאי יותר נאות לשימו מן יחם, ודעתם של ר״י חיוג ורד״ק מכרעת כאן נגד פקפוקי ריב״ג. ואעפ״י שהשגתו של ריב״ג נכונה בעצם, כי יחם הוא פ״ו בעקרו וחם, ובעלי פ״ו מניחים בהנפעל את הוו הקדומה כמו נודע, אפשר שכמו שבררתי בשרש יחל שהיו להם שני שרשים, פ״ו ופ״י, כן אולי גם כאן היו שרשים פ״ו ופ״י ונתמזגו יחד ונשאר הנפעל מן פ״י. וצריך לפרש המלה באלים שלאחרי הפעל הנחמים במשמ׳ בעמקים, כמו שתרגם אונק׳ איל פארן מישר פארן, וכבר השתמשו קצת המשוררים בהשם אל במשמ׳ זו, ואמר רמב״ע: אמנם כי הוא נהר גדול שם חוק עליו לשקות אליו, בנה לו על אשיות חסד בית צדק על דעים אליו (התרשיש א כז-כח), ורצה בלשקות אליו להשקות את העמקים שלו. וצריך להוסיף ערך ב.אל במשמ׳ זו, ועי׳ הערה לערך איל.

מחולל בעון הוא (יוצ׳ יוה״כ, מי יתנה). אמליך מוחל וסולח לאשמי, אשר בו יוחמתי משדי אמי, ועיני ראו ועצמי (קרובץ לרג״יל, ד׳ מרחשון, למליך).

יַחְמוּר[1]), ש״ז, — חית היער ממין הצבי והאיל, Antilopenart; espèce d'antilope; sp. of ant. : איל וצבי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר (דבר׳ יד ה). ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח עשרה בקר בראים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברברים אבוסים (מ״א ה ב-ג). — ומ״ר *יחמורים : כיון שחמה זורחת עליו (על המן) היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם ואחר כן באין האומות וצדין מהם ואוכלין אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל (מכי׳ בשלח, ויסע מסה). — ואמר המליץ : בתרפם אגרו צידה לדרכם ורצים כצבי עם יחמורים (כ״י כתי הנפ׳ והלחמ׳). — והשתמשו בו לכנוי לבקר הבר, Buffel; befle : בשר היחמור הוא בופאלו (קלונ״ג יג ג ב). ויחמור הם בופאלוש (ר״י אברבנאל, מ״א ה).

יַחְמוּרָה, ש״נ, מ״ר יחמורות, — הנקבה של היחמור : ועד שהוא הולך אחריה סובל בגופו שכבת זרעו ומתבשל בגופו הרבה וכשבא על היחמורה אגב שנתקרש הזרע הרבה אינו נבלע בגופה ומוציאתו לחוץ (רגמ״ה בכור׳ ז:). — ומ״ר : בעין ביצי זכר שהיחמורות מוציאות מרחמן (רש״י שם).

א. יחן[2]), ממנו א. יָחַן.

א. יָחַן[3]), — קל לא נמצא.

— הפע׳, הוּחַן, יֻחַן במקום יוּחַן, — הוּחַן פלוני, היה בלבו עליו שנאה ומשטמה עזה, היה שנוא ובזוי, gehasst s.; être haï; be hated : כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יֻחַן[1]) רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי׳ (ישע׳ כו ט-י).

ב. יחן[2]), ממנו ב. יָחַן.

ב. יָחַן[3]), — קל לא נמצא.

— נפע׳ נֵחַן, נֵחַנְתְּ, נֶחַנְתְּ, ובצורה קדומה נחנתי לנכחת, — כמו נֶאֱנַח, seufzen; gémir; to sigh : ישבתי בלבנון מקננתי בארזים מה-נחנת[4]) בבא לך חבלים חיל

---

[1]) משק׳ יַלְקוּט, וסברו החכמים כי נגזר מן חמר במשמ׳ אדמימות. אך לא נתברר מהותו בדיוק. ונהוג. שם זה גם בארמ׳ יחמורא, וגם בערב׳ יחמור a), וגם בלשון זו אין ודאות גמורה לאיזו חיה קוראים בשם זה, כי הוא משמש במשמ׳ כללית של אדמימות, ושם כללי לחיה מן החיות, וביחוד לפרא, חמור הבר.

[2]) בערב׳ וחנb). ואין חכמי הלשון מודים בשרש זה בעברית, ועי׳ הערה להפעל.

[3]) עי׳ הערה לקמן.

a) يحمور b) وحن

— [1]) ראו כל הקדמונים והחדשים במלה זו פע׳ או הפע׳ מן חנן במשמ׳ חן וחסד. אמר ר״י חיוג : והפועל שלא הוזכר פועלו יוחן רשע והיה ראוי להיותו יוחנן ועמדה הנון במקום שתים ותאמר לרבים יוחנו בדגשות הנון להבליע הראשונה בה. ע״כ. והסכים לזה גם ריב״ג, וכן רד״ק. והחדשים ראו בו הפע׳ או פעול מן קל, עכ״פ גם הם מן שרש חנן במשמ׳ חן וחסד. אבל, אין מושג זה במקומו כאן לפי הענין והכונה הכללית של הכתוב, ודחוק מאד כל מה שאמרו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים לישב מליצה זו, ולכן רצו קצת החדשים להוסיף כאן המלה בל, בל יוחן רשע. אך אין צרך גם בזה, כי יחן איננו כלל מן חנן אלא מן יחן, ובערב׳ וַחַן a), שאמרו המלונים כי הוא השרש אחנ b) ופרשוהו : חקד וע׳צ׳ב, ר״ל שנאה וקצף וזעם עליו, והשם ממנו אחנה c), שנאה ומשטמה, והביא לשאן אלערב חדית׳ : ופי צדרה עלי אחנה, ר״ל בלבו עלי שנאה ומשטמה. ובחדית׳ אחר : ופי קלובכם אלבע׳צ׳א ואלאחנ, ר״ל ובלבותיכם המשטמה והאיבה. והנפע׳ תוחנ d) ר״ל נתבזה ונאבד.

[2]) כמו בעבר׳ אנח, ובערב׳ נאח e), וגם בשרש זה אין חכמי הלשון מודים, ועי׳ הערה להפעל.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) אחת המלים שנתפלפלו בה הרבה הקדמונ׳ וגם החדשים. ר״י קריש פרשה מלשון הנאה, והשיב עליו מנחם ואמר : פתר (ר״י קריש) בו מה נחנת מלשון הנאה החליף חית בהא ויוציא המלה מיסודתה מהעמידה על שרשה אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסודתה מאין תמורות ומבלי חליפות וכה מראה פתרונה יושבת בלבנון וכו׳ מה נחנת וכו׳ בהרסי קנת ארזיך איפה תהיה חנוי. ע״כ. והשיג ע״ז דונש : ופתרת מה נחנת בבא לך חבלים איפה תהיה חנוי ואין לנו במקרא מה במקום איפוא ולא יאות לקרות לאיש חנוי והוא הפועל ולא לאשה חנויה והיא הפועלת כי אם חונה וחונה ולא יתכן לומר מה נחנת לזכר מה נחנת לנקבה כי אם אפוא חנית לזכר וכו׳ ותנית לנקבה. ע״כ.

a) وحن b) احن c) حنة d) توحن e) ناح

בילדה (ירמ׳ כב כג).

***יַחְנוּן**[1], ש״ז, —מין אילן שעֵצו גורם עטוש חזק אם נותנים קיסם ממנו בנחירים: אמר רב הונא עץ אחד יש בכרכי הים ויחנון[2]) שמו ומביאין קיסם ומניחין לה (להרחל) בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו דרני ראשה (שבת נד:).

***יַחְנוּנָה**, ש״נ,—כמו יחנון: ר״י בשם ר׳ חמא בר״ח עיקר הוא ושמיה יחנונה (ירוש׳ שבת ה ז ג).

***יחס**, כמו יחש, ממנו *יוּחָס, *יִחוּס, *יַחֵס, *יַחַס, *הִתְיַחֲסוּת, *יַחֲסִי.

***יַחַס**, ש״ז, מ״ר יְחָסִים,—כמו יִחוּס, יוּחָס, א) שיכות משפחה של אדם לאבותיו בדרך חקי, legitime Abstammung ; origine généal. légitime; legal pedigree : גוי שבא על גויה וילדה ר״י אמר גוים יש להם יחסים ר״ש בן לקיש אמר גוים אין להן יחסים (ירוש׳ יבמ׳ ב ד).—ובמשמ׳ מוצא משפחה

ויענו ע״ז תלמידי מנחם כי אפשר לאמר חנוני כמו בטוּת במקום בוטח ושכוני במקום שוכני (תלמ׳ מנח׳, ערך חנויה), וע״ז קראו תגר תלמידי דונש ויקראו לתלמידי מנחם : ודעו כי פרצה גדולה פרצתם כי תאמרו משפט חכמתכם האמור כאומר השמור כשומר והקרוא כקורא יכרת יי׳ שרשכם אשר ראש פרח (תלמ׳ דונש 38). וכבר דחה דעתו של מנחם גם ר״י חיוג, אמר וז״ל : ואמא מה נחנת פבעיד מנ הד׳א אלאצל פאעלמה אד׳ לם יכנ נחנת עלי זנה נגלית נלאית נבנית (גוף העברי בהוצאת במשתלחק 143). ובעבר׳ : אך מה נחנת רחוק להיותו מעקר זה (מן חנה) כי לא היה נחנת כמו נגלית נבנית נלאית. ע״כ. וריב״ג בעצמו (משתלחק כס) הניח אפשרות היות נחנת מן חנה, ואעפי״כ בחר לשימו מן חנן, ואמר : ימכנ אנ יכונ מנ חנן ויכונ אלוג׳ה פיה נחננת עלי מא שאבינה פי מא בעד ומא יבעד ענדי איצ׳א אנ יכונ מנ הד׳א אלאצל עלי אלקיאש אלד׳י אתית בה פי ילדת ופי ישבת ופי שכנת אעני אנ אצלה כאנ נחנת עלי זנה נלאית נבנית פאשקטוא חרכה אלנונ אשתח׳פאפא ואדארג׳א ללכלאם וחרכוא אלתא׳ באלפתח פכאנ ד׳לכ אח׳פ עליהם ורבמא כאנ הו מנ הד׳א אלאצל פי מעני נחננת מן ד׳ואת אלמת׳ליג עלי אנ תכון אלהא אללינה אלתי הי לאם פי אצל נחנת בדלא מנ נונ חנן. ע״כ. ובעבר׳ : אפשר שיהיה מן חנן ויהיה הדרך בו נחננת כמו שאבאר אח״כ ואינו רחוק אצלי כמו״כ שיהיה מן זה השרש (מן חנה) לפי מה שאמרתי בילדת ובישבת ובשכנת והוא כי עקרו היה נחנת כמו נלאית נבנית והפילו את תנועת הנון להקל על הדבור והניעו את החית בפתח והיה זה יותר קל עליהם ואעפ״י שהוא מזה השרש אעפי״כ הוא במשמ׳ נחננת מהכפולים וההא הנחה שהיא לה״פ בנחנת במקום נון חנן. והכריע ריב״ג בספר השרשים שהוא מזה השרש ואמר : וג׳וזנא נחנ פי אלמשתלחק כונ מה נחנת מנה (מן חנן) ואלמעני פיה מה ד׳א חט׳ית ומא ד׳א אשפק עליכ לשדה מה טרקכ מנ אלאוצאב. ע״כ. ובעבר׳ : והנחנו אנו בהמשתלחק אפשרות היות מה נחנת ממנו ועניננו מה יקרת ומה אחמל עליך לחזקת המכאובים שהגיעוך. וכן בעצם הדבר גם רד״ק, אמר בחלק הדקדוק (מכלול מדה״פ קכט:) וז״ל : ובא (נפע׳ מהכפולים) מוקל מה נֵּחַנְתְּ (במקום נֶחֱנַנְתְּ) ובא בדרך תשלומו שהיה תשלומו נֶחֱנַנְתְּ וצירי הנון תשלום הדגש כי פעמים יבא נח תמורת דגש. ע״כ. וכן בהשרשים : והנפע׳ (מן חנן) נֵחַנְתְּ עקר נחננת. ע״כ. וכן רוב החדשים לפי הנוסחה המקובלה, ודוחקים א״ע לישב מליצה זו במשמ׳ כמה את ראויה לחן וחסד. אך השבעי׳ והירונ׳ וכן הפשיט׳ תרגמו כלם נחנת במשמ׳ אנחה, ולכן התליטו קצת החדשים כי הנוסחה משובשה וצ״ל נאנחת במקום נחנת, וקצתם אמרו כי אין זה שבוש פשוט של הספר אלא שבאמת בדבור החי הונחה בתחלה האלף של נֶאֱנַחְתְּ ואמרו נֶנַחְתְּ, ואח״כ מפני הקושי של שתי נונים זו אחרי זו נסתרסה המלה ואמרו נֵחַנְתְּ. ואחרים טוענים כי המדברים עברית לא חשו קושי בשתי נונים זאח״ז וראיה לדבר ננוס וכיוצא בזה (Bö. § 1114). והנה אין ספק בדבר כי לפי הענין ומליצת הכתוב הכונה נאנחת היא היותר נאותה כאן, אך חלופי הצורות מן נאנחת לנחנת הם יותר מדי מלאכותיים, ובהיות שגם ההנחה של שבוש פשוט אינה נאותה אלא במקום שאין שום ברֵרה אחרת, לכן עדיף להניח כי זה שרש נרדף עם השרש אנח, וכמו שהסכימו המדקדקים כי נֵחָמים הוא מן יחם כן יתכן נחנת מן יחן, ואולי היה כך דרך הדבור של בני ענתות, אעפ״י שבמג׳ איכה באה המלה נאנחה, ואולי רק לאשה מצרה בבוא לה חבלי לידה אמרו שם כך, וכמו שבמקום אנח בעבר׳ אומרים בערב׳ נוח כן אפשר שבענתות היו אומרים ינח במקום אנח. ואולי היה שרש יחן נהוג אצל העברים בכלל או אצל אנשי ענתות והיה משמש כמו״כ במשמ׳ אנחה או אולי במושג של אחת הפעולות האחרות של היולדה בבוא לה הבלי לדה.

[1]) משק׳ יַחְמוּר, יַלְקוּט, אך לא נתברר לא מקורו האמתי ולא מהותו בדיוק. — [2]) כך בכ״י וכן ברי״ף ובראש״ש ובס׳ העתים ובפרוש המשנ׳ להרמב״ם (ד״ס), ובנוסח׳ ותגון שמו. וכבר הביא עמנ׳ לו בספרו על הצמחים (Pfln. § 159) בשם ויזנר בבן חנניא שהביא בשם אחד מסופרי הרומאים דברים דומים לעדותו של רב הונא שהיו עושים בעץ cunela לציאן חולה. אעפי״כ כבר דחה לו השערתו של ויזנר כי יחנון הוא הוא cunela.

חשובה, edle Abstammung; origine noble; noble origine: מודה רבי שמעון שאם הטעה לשבת יחסים אינה מקודשת (ירוש׳ קדוש׳ ג סג ג). זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה (שם ד סו.).—ואמר המשורר: ילד בלי שם אם יהי רך אחרי בין והוא לו יהיה יחס טוב מוליד שר אחרי עיניו יתור (רמב״ע, תרשיש י).—ואמר החכם: המוסר יחס למי שאין לו יחס (מבחר פנינים, דרך טובים). המוסר טוב לך מן היחס כי היחס צריך למוסר ואין המוסר צריך ליחס (ר״י חריזי, תחכמ׳ מד). והשם טוב הוא הגדול שביחסים (מעל׳ המדות מז:). בני כשתראו בעל מוסר אל תשאלו על אבותיו ועל ייחוסו כי המוסר הוא היחס הגדול ואם אין מוסר אין יחס (כית מדות, מעל׳ החכמ׳).—ובכלל שלשלת המשפחה: שנעשה (שלמה) ראש ליחסים (פסיק׳ רבתי ו). וכבר שם השם יתעלה הקנאה בגברים לשמירת היחסים והמשפחות (מאזני צדק, אלגזלי 140).—ב) בדקדוק, ״שם היחס, שם המורה כי הדבר שמצין בשם זה הוא נולד ויצא מהדבר שהשם הזה בצורתו העקרית מורה עליו, כמו ראובני, שיצא מראובן, וכן שמעוני, גדעוני וכדומה: ואם בסופו הא רפה לנקבה תהיה במקומה יוד היחס ברוב דבריהם כאשר אמרו ביחס אל בריעה הבריעי (הרקמה, שער כא). הראובני והגדי ודומיהם כלם הם שמות היחס לשבטו ולמשפחתו כמו יהודים משבט יהודה ישראלים על שם יעקב אבינו שנקרא ישראל (ראב״ע, צחות, שער השמות). וזה היוד שהוא יוד היחס ברוב השמות שתבא בהם לא יתכן המלה זולתה (רד״ק, מכלול שדה״ב). — ג) ״במחקר והגיון, יחס דבר לדבר, השיכות והערך וחבור וצרוף שיש בין הדברים, Verhältnis; relation: אמנם זה סותר הפילוסוף בהראותו היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף (מאמר הנפש לרשב״ג). ההצטרפות והוא יחס בין שני דברים בם בעצם יאמר כל אחד מהם בהיקש אל חבירו כאב והבן והאדון והעבד והחצי והכפל (אמונ׳ רמה א א). מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר גם כן יהיה מיוחס אליו באותו היחס שבין שניהם ויהיה לכל א׳ משניהם שם יורה על הצטרפותו מבלי זכרון המצטרף כאמרך האדון והעבד (ר״י א״ת, רות תן י). ההויות הטבעיות אשר הם מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א לט). והוא יתברך ידע יחסי העברות עם יחסי ההפסדים (גזר פיבון, פר׳ זכור). ואין למזגם יחס עם מזגך (שם). מי האיש החפץ להוציא במספר צבא היחסים המתחדשים במערכות אלהים חיים (קול יהוד׳, כוזרי א יב).—ובתשברת וחשבון ומלאכת הנגינה: המספרי יעיין ביחס הכפל והמוסיף חלק מאשר הוא יחס מספר ובעל חכמת המוסיקא יעיין בהם מאשר הם יחס׳ קולות מסכימות בחוש או בלתי מסכימות (כל מלאכ׳ הגיון, מופת). דע כי היחס הוא הכמות הצרופיי והכמות הוא סוג כולל לשני מיני הכמה שהם הצרופיי וזולתו וכו׳ ולכן ראוי שנגדור שם היחס בגדר פרטיו והוא שנאמר שהיחס הוא המספר הצרופיי (חכמת המספר לר״א מזרחי ב ג ב). כי כל יחס הוא מחובר משני שעורים באשר קדם ולכן יחויב שיהיה שם שיעור שלישי בהכרח עד שיתחייבו מהם שני יחסים יחס השיעור הראשון אל השיעור השני ויחס השיעור השני אל השיעור הג׳ (שם). — ובמלאכת השיר, יחס החרוז: שיר קשור הוא השיר שאינו שומר יחס החרוז כי אם בסוף הסוגר שיר חרוזי הוא השיר שסוף הדלת וסוף הסוגר שומרים יחס החרוז (ערוג׳ הבשם לב).

*יָחַס, פ״י,—כמו יחש, קל לא נמצא.

—פִּעֵ׳, *יִחֵס, אִיחֵס,—א) יִחֵס את פלוני, הודיע מוצאו ומולדתו מאבותיו, seine Abst. nachweisen; stater sa généalogie; state his geneal.: שלא שנו (היהודים במצרים) שמם כשם שמיחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה כך מייחסן בעלייתן (מכי׳ בא ה). התחילו שבטים מבזים אותו (את פינחס) ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע״א והרג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן (סנה׳ פב:). פנחס בן עלי כהן ה׳ וגו׳ אפשר חטא בא לידו והכתוב מייחסו (שבת נה:). מה ראה הכתוב לייחס תולדותיו של רשע כאן (מד״ר ברא׳ סב). מצינו בקרבנות של נשיאים מה שהקריב זה הקריב זה וכו׳ למה שכולם שלמים ושוין כאחד ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי וכו׳ (שם שה״ב, כולך

יפה). אמר הקב"ה לדוד מה צורך היה לי ליחס פרץ חצרון רם עמינדב וכו׳ ישי לא בשבילך מצאתי דוד עבדי (שם, רות בסוף). נחשון בן עמינדב וגו׳ ייחסו הכתוב על שם שבטו (שם במד׳ יג). אין מיחסין (את הבכורה) ליוסף אלא לראובן (שם ברא׳ פב).—ויִחֵס את פלוני, בקש לברר יחוסו: כיון שהלך אהרן ליחס אמרו לו ישראל עד שאתה מיחסנו יחס אלעזר בנך למי הוא נושא לא לבתו של פוטיאל (מד"ר במד׳ ג).—ובהשאלה יִחֵס שנותיו וכדומה, עשה חשבון שנותיו: למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב (יבמ׳ סד.).—ב) ״יִחֵס דבר לדבר, החליט שהדבר ישנו בהדבר, או שהדבר השני עשה את הדבר הראשון וכדומה, zuchreiben;attribuer;to attribut: ומתנאי יחוד האלהים שלא יהיה לו אלהים זולתו ולא ייחס אליו צורה ולא תכונה ולא תנועה ולא העתקה (חו"ה, חשב׳ הנפש ג). וא"א לפי זה ליחס אליו יתברך הצד כמו שלא ניחס אליו המקום ומה שייחס אליו הכתוב צד המעלה באמרו היושבי בשמים יושב בשמים ישחק ודומיהם אפשר כי בעבור שהכח האלהי יראה יותר בתנועת הגלגלים וכו׳ ואולי כי יחס אליו הכתוב הצד כדרך שייחס המקום ושאר התארים הגשמיים על דרך שאמרו דברה תורה כלשון בני אדם (העקר׳ ב יז). כדי שלא ליחס עול לאל יתברך (הקד׳ אוהב משפט לאיוב). כי רבו הדעות על אדות שם המחבר את הספר הנז׳ (ספר איוב) וזמנו עד כי רבים יחסוהו למשה רבינו ע"ה ורבים לזולתו (שם). שהקדמונים היו מיחסים כחות כל הנמצאות לז׳ כוכבי לכת והיו מיחסים ז׳ חלקי הישוב אליהם כל חלק לכל כוכב מֵהם וקצתם היו מיחסים לימי השבוע (מגוה"מ ג א דה).

—פע׳, *יֻחַס, מְיֻחָס, מְיֻחֶסֶת,—א) שיש לו יחס, שידוע מוצאו מאבותיו: ישראל קודם לממזר שזה מיוחס וזה אינו מיוחס (הור׳ יג.). — מיוחס אחרי פלוני, שנודע שמוצאו ומולדו הוא מפלוני: מי שזרעו מיוחס אחריו יצא זה (שתוקי) שאין זרעו מיוחס אחריו (כתוב׳ יג:).—ובפרט מי שנולד ממשפחה הגונה, רמת המעלה וכדומה: יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי מיוחסות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם למשפחה (תעני׳ לא.). כשהקב"ה משרה שכינתו אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל (קדוש׳ ע:).—ובהשאלה בדברים רוחניים, ״מדות מיוחסות וכדומה, חשובות, נעלות: ואתם בני שימו כונתכם על אלו המדות אשר אני זוכר עתה מפני שהן מדות חמודות ומיוחסות אשר יאותו על כל משכיל להתנהג בהם (בית מדות, מעל׳ החכמה).—ובמשמ׳ כנוי, ואמר הפיטן: מיוחס שמו (של חדש תשרי) בשם איתנים, נס להתנוסס עליונים ותחתונים (מוס׳ א ר"ה, אפד מאז). —ב) ״מיוחס לדבר, יש לו יחס וחבור וערך להדבר: מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר גם כן יהיה מיוחס אליו באותו היחס שבין שניהם (ר"י א"ת, רוח חן י).—ויוחס דבר לפלוני, החליטו שהדבר יש בו בפלוני, או שפלוני עשהו: אותו (מין הירקון) אשר זכרו אבוקרט בקצת (הספרים) מה שייוחס אליו (קאנון ג יט א ג). כי לכללות האומה ייוחס הכבוד שיפגעו פרטיה להיותם גוי בארץ (קול יהודה, כוזרי א קט).

—התפ׳, *הִתְיַחֵס עם פלוני, לפלוני,—א) אמר או אמרו עליו שמוצאו ומולדתו מפלוני: בית נבלטא היתה בירושלם היתה מתיחסת עם ארונן היבוסי (תוספתא פסח ד יא). על ידי שכיבד (מרודך בלאדן) זקינו זכה להתיחס (ירוש׳ יבמ׳ ב ד.). ולא עוד אלא שנתייחס (שלמה) לשלשת יוחסין (מד"ר בס"ב א א). ולפי שקבלו (ראובן שמעון ולוי) תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן (שם, כולך יפה). ועל שנזדרזו (שלמה) במקדש לא נתייחס עמהם שימנה עם אלו מלכים החשוכים ירבעם ואחאב ומנשה אלא זכה להתייחס עם מלכים הצדיקים (פסיק׳ רבתי ו). ר׳ ישמעאל אומר מִשֵּׁם עלו ונתייחסו כל דורות הצדיקים ומקין עלו ונתייחסו כל דורות הרשעים המורדים והפושעים (פרקי דר"א כא). —ב) ״מתיחס אל הדבר, שיש לו יחס להדבר, שהוא שיך לו, שיש צרוף וחבור וערך בינו ובין הדבר: חכמה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים עצמיים ומתיחסים לה (רלב"ג משלי א ב). כי כשהדרוש גדול הערך ראוי שישתדל האדם השתדלות חזק להשיגו וכשאינו גדול הערך אין ראוי להשתדל בהשגתו השתדלות חזק אבל השתדלות מתיחס אל הדבר המושג (הקדמ׳ העקרים). אמנם שאר הנבואות אשר נבאו הנביאים במה שאינם מתיחסות לספורי המלכים ואינם הכרחיות להכתב שמה לא

באו בתוכם והושמו ספרים בפני עצמם בין שיהיו נבואות רבות או מועטות להיותם הגדת העתידות או ענינים מתיחסים לנביאים ההם עצמם (ר"י אברבנאל, הקד' נביא' א). שאלו השלשת ימים מן השבוע מתיחסים לשבת שעבר (שו"ת ריב"ש יז). וכשמדברים ביחוס שביניהם מצד מה כמו שאמרו שכל כח מוציא תולדה המתיחסת לו (רמח"ל, חוקר ומקובל 17). —ובמשמ' שיחסו אותו לפלוני, שאמרו על הדבר שהוא לפלוני: שמשה רבינו ע"ה חבר המזמורים שהתיחסו עליו כשבנה המשכן להעיר על הענין הזה (מלמד התלמ', תרומה). כי שמה (בספר שופטים) לא כתב רק הדברים המתיחסים אל כל שופט ושופט (ר"י דון יחייא, הקד' רות). — ובדקדוק, °התיחס השם, היה שם יחס: וכאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתיחסים לא תמצא שהם כולם על דרך סברא כמו לשפופם אמרו השופמי (ראב"ע, צחות, ספר השמות).

°יַחֲסִי, ת"ז, לנק' יַחֲסִית, מ"ר יַחֲסִיִּים, יַחֲסִיּוֹת,—של יחס, מטבע היחס: והמאורע הלז אף כי קרה בימי השופטים לא היה ענין יחסיי (ר"י דון יחייא, הקד' רות). ולא כאחד המנייני ולא כאחד היחסי ולא כאחד המיני (ספע מוסר ז). אהבה היחסית והיא ג' מינים האחד האהבה שבין המלך והעם או המנהיג והמונהגים ממנו (מרפא לנפש, רפאל מנורלי כב).

יחף[1], ממנו יָחֵף, *יִחוּף, א.*יַחַף, °יְחֵפוּת.

יָחֵף, ת"ז, לנק' יְחֵפָה, מ"ר יְחֵפִים, יְחֵפוֹת, — א) שרגליו ערמות בלי כל כסות, barfuss; nu-pied; bar-foot: ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יָחֵף וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו (ש"ב יה ל). לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך ויעש כן הלך ערום ויָחֵף (ישע' כ ב). כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויָחֵף שלש שנים וכו' כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויָחֵף וחשופי שת (שם ג-ד).—ובתו"מ: וישכב (אחאב) בשק ויתהלך אט וכו' שהיה מהלך יחף (ירוש' סנה' י כח:). — ולנק': לשעבר היתה מהלכת באיסקפטיאות ועכשיו היא מהלכת יחיפה (מד"ר רות, ותלכנה). —ומ"ר: על ידי שהיו הכהנים מהלכין יחיפים על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים היו באין לידי חולי מעיים (ירוש' שקל' ה מח ד). שבטו של לוי שהיו טעונין בכלי המשכן היו מהלכין יחפים (מד"ר במד' ה). —ב) ב"ז: מנעי רגלך מִיָּחֵף וגורנך מצמאה (ירמ' ב כה).—ג) °שם כנוי לכ"א מכתה אחת של כומרי הנוצרים: ר' אברהם ב"ר אברהם אבינו מצרפת שהיה ראש לכל היחפים שמאס צלמים ובא לחסות בצל כנפי חי עולמים ונשרף על יחוד השם (ספ' הזכרון של מגנצה, REJ 1882, I, 13).

א.*יַחַף, ש"ז,—שם המפשט של היות הרגל בלי כסות, ובהרחבה, עיפות רגלי הבהמה מרוב הליכה: המוריד בהמה לשתות המים העולים בפיה בכי יותן וברגליה אינן בכי יותן אם חשב שידוחו רגליה אף העולין ברגליה בכי יותן בשעת הדיש והיחף[1]) לעולם טמא (מכשיר' ג ח). —ובמשמ' העקרית: ותלכנה בדרך הוצרה עליהם הדרך שהלכו ביחף (מד"ר רות, ותלכ'). מנע עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחף[2]) (ילקוט ירמ' רסו).

ב.*יַחַף, ש"ז, מ"ר יְחָפִים[3]),—כמו *חָף, עי"ש.

*יָחַף, פ"ע,—קל לא נמצא.

—נתפ', *נִתְיַחֵף,—נִתְיַחֲפָה רגלו, נהיתה יְחֵפָה: הציעו לו (לחזקיהו) טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכל כך למה כדי שלא יתיחפו רגליהם אעפי"כ נתייחפו רגליהם אמר להם ירמיה מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתיחפו רגליכם לכשיתנגפו רגליכם על

---

[1]) בערב' חפי a).

a) حفي

---

[1]) כך גרס' הערוך, וברוב הספר' היחף והדיש, ובקצת ספרים האף, וכך ר"ש, ופרש: שהחום גדול ביותר ועל שם שהאף מוציא חום והבל קורא לשעה שהחום מרובה שעת האף. ע"כ. ודחק פרוש זה גלוי. והעקר כמו שפרש הרמב"ם בחוש הלשון הדק שלו, אמר וז"ל: בשעת היחף כשיגעה הבהמה מן ההליכה והשיגה עיפות ויגיעה וזה החולי מחולי הבהמות נקרא בערב אלחפא ופירושו יחפות. ע"כ. ובאמת בערב' אלחפא' מן חפי במשמ' יחף הוא חולשת רגלי הבהמה מרוב הליכה.—[2]) בגמ' (יומ' עז.) הגרסה: לידי יחוף.

[3]) כך גרס' משנ' מנוק' כ"י פרמה, ובנוסח' חף, עי' הערה לזה הערך.

הרי נשף על אחת כמה וכמה (מד"ר איכ׳, פתיח׳).

יחש[1], ממנו יחש, יחש, ״יחוש.

יחש, ש"ז, — סדר מוצא אדם מאבותיו ורשימת השלשלות הדורות שלו, Abstammungsregister généalagie: ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא כתוב בו אלה בני המדינה העלים משבי הגולה וכו׳ (נחמ׳ ז ה-ו). — ובדקדוק, ״יוד היחש, היוד הנוספה בסוף השמות לסימן היחס: ואפשר שימירו ההא בנון ויביאו עליה יוד היחש כאשר אמרו ביחש אל שלה השלני (הרקמה, שער כא). ובכלם נפל יוד היחש מהם לפגישת שני יודין כאחת לכובד קריאתם (רד"ק, מכלול שדה"ש).

יחש, —קל לא נמצא במקרא.

—התפ׳, התיחש, התיחשם, —הודיע יחשו, אמר שמוצאו הוא מאבות כך וכך, והודיע מספר נפשות ביתו לכל פרטיהם, ורשם א"ע בספר היחש: ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם[2]) העלים עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל (עזר׳ ח א). ואקבצה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש ואמצא ספר היחש (נחמ׳ ז ה). ואחיו למשפחתיו בהתיחש לתלדותם הראש יעיאל וכו׳ (דהי"א ה ז). ואת התיחש הכהנים לבית אבותיהם (דהי"ב לא יז). ולהתיחש בכל טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם (שם יח). מלבד התיחשם[1]) לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה (שם יז). ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים שמונים ושבעה אלף התיחשם[1]) לכל (דהי"א ז ה). זאת מושבתם והתיחשם[1]) להם (שם ד לג). ראשי בית אבות גבורי חילים והתיחשם[1]) עשרים ושנים אלף ושלשים וארבעה (שם ז ז). כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתיחשם[1]) בצבא במלחמה מספרם אנשים עשרים וששה אלף (שם מ).

—קל, ״יחש, —בדקדוק: ופעם גרעו השם הראשון להקל ויחשו אל השני מהם בלבד וכו׳ ויחשו אל השני ואמרו ברזלי המחלתי (הרקמה, שער כא). אמרו ביחש אל שפופם השופמי כאלו יחשו אל שופם (שם).

—פע׳, ״יחש, — כמו יחש בדקדוק: וכאשר תיחש אל שם נפרד תוסיף באחריתו יוד וכו׳ ואם יהיה בשם הנפרד מאומה מאותיות התוספות תשארהו כאשר הוא ותיחש אל הכל ותאמר ביחוש אל תצרון תצרוני וכו׳ ואם תהיה התוספת ההיא דומה לסמן הקבוץ תגרענה ותיחש אל שאר השם כאשר אמרו ביחש אל מצרים מצרי וכו׳ כאשר רצו ליחש אל תרומה חסרו הא הנקבה וכו׳ ואלו היו מיחשים אל תמנה או אל מעכה היו אומרים התמניה והמעכיה (הרקמה, שער כא). —וכמשמ׳ אמר שהדבר הוא לפלוני: וראיתי מאמר שמיחשים אל ראש הישיבה רבינו סעדיה הפיתומי (שם כב).

—פע׳, ״יחש, יוחש, מיוחש, בדקדוק: ואם יהיה השם אשר ייוחש אליו מורכב משני שמות וכו׳ כאשר נאמר ביחש אל בית לחם בית הלחמי ויוחש אל שני השמות והובאה ההודעה על השני מהם וכו׳ ואם תקבץ השם המיוחש תביא עליו סימן הקבוץ ר"ל ים לזכרים ות לנקבות (הרקמה, שער כא).

יטב[1]), כמו טוב, ממנו יטב, מיטב.

יטב, פ"ע, עב׳ קל לא נהוג[2]), ובמקומו משמש טוב, עת׳ ייטב, וייטב, תיטב, ייטבו, —כמו טוב, בפרט בדרך פעל סתמי, ייטב לך, יהיה לך טוב: אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך (ברא׳ יב יג). כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (שם מ יד). אשר ייטב לך ולבניך אחריך (דבר׳ ד מ). למען יאריכן ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר יי׳ אלהיך נתן לך (שם ה יו). והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם (ירמ׳ ז כג). למען אשר ייטב לנו כי נשמע בקול יי׳ אלהינו (שם מב ו). שמע נא בקול יי׳ לאשר אני דבר אליך וייטב לך ותחי נפשך (שם לח כ). שבו בארץ ועבדו את מלך בבל וייטב לכם (שם מ ט). — ובהדבור ייטב הדבר בעיניו, הדבר יהיה לרצון לו, ימצא שהוא טוב: וייטב הדבר בעיני פרעה (ברא׳ מא לז). וייטב בעיני הדבר (דבר׳ א כג). וייטב הדבר בעיני בני ישראל (יהוש׳ כב לג). וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה (מ"א ג י). וייטב

[1]) רק עבר׳ וארמ׳, ובתו"מ יחם בסמך.
[2]) בס"א ת חטופה.

[1]) בערב׳ טיב a)
[2]) ואעפי"כ דעת קצת המדקדקים שרשאים אנו לאמר יטבו יטבת וכו׳ (הכרע׳ ר"ת נגד דונש 39).

a) طيب

הדבר בעיני המלך והשרים (אסת׳ א כא). וייטבו דבריהם בעיני חמור ובעיני שכם (בראש׳ לד יח). — והדבר ייטב לפני פלוני: וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ (אסת׳ ה יד). — ובלי הדבר, ייטב בעיניו, וייטב בעיניו: והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה (בראש׳ מה יו). וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו את חטאתם וכו׳ הייטב בעיני יי׳ וישמע משה וייטב בעיניו (ויקר׳ י יט-כ). וישמע פינחס הכהן ונשיאי העדה וכו׳ את הדברים אשר דברו בני ראובן ובני גד ובני מנשה וייטב בעיניהם (יהוש׳ כב ל). וישמהו שאול (את דוד) על אנשי המלחמה וייטב בעיני כל העם (ש״א יח ה). ועשית לו כאשר יטב בעיניך (שם כד ד). וכל העם הכירו (מה שעשה דוד) וייטב בעיניהם (ש״ב ג לו). ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה (שם יח ד). — וכמו״כ וייטב לפניו: וייטב לפני המלך וישלחני (נחמ׳ ב ו). — ייטב לבו של פלוני, יהיה שמח, מלא רצון: הואל נא ולין ויטב לבך (שופט׳ יט ו). הנה חנות היום לין פה וייטב לבבך (שם ט). קום אכל לחם ויטב לבך (מ״א כא ז). ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך ולך עמנו וכו׳ וייטב לב הכהן ויקח את האפוד ואת התרפים וכו׳ (שופט׳ יח יט-כ). ויאכל בעז וישת וייטב לבו ויבא לשכב בקצה הערמה (רות ג ז). — פלוני ייטב בעיניו, ימצא חן בעיניו: והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי (אסת׳ ב ד). ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו (שם ט).— התודה וכדומה תיטב לו, תהיה לרצון לו: ותיטב (התודה) ליי׳ משור פר (תהל׳ סט לב).

— הפע׳, היטיב, היטב, היטבת, היטבת, היטבנו, הטבנו, איטיב, איטיבה, תיטיב, תטיב, תיטיבי, תיטבי, ייטיב, ייטב, יטב, ייטיב, ויטב, ותטב, תיטיבו, ייטיבו, מיטיב, מטיב, מיטיבים, מטבים, מיטיבי, מטיבי, היטב, להיטיב, היטיבי, היטיבך, ויטיבך, היטיבו, היטיבה, היטיבי, היטיבו, — היטיב לפלוני, עשה לו טובה: ולאברם היטיב (פרעה) בעבורה ויהי לו צאן ובקר וחמרים (בראש׳ יב יו). ושב והרע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם (יהוש׳ כד כ). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר וכו׳ והיטב יי׳ לאדני וזכרת את אמתך (ש״א כה ל-לא). נסעים אנחנו וכו׳ לכה אתנו והטבנו לך (במד׳ י כט). ויאמר מיכה עתה ידעתי כי ייטיב יי׳ לי (שופט׳ יז יג). וייטב אלהים למילדת (שמות א כ). כי נפשו בחייו יברך ויודך כי תיטיב לך (תהל׳ מט יט). היטיבה יי׳ לטובים (שם קכה ד).—והיטיב עם פלוני כמו לפלוני: שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה[1]) עמך (בראש׳ לב י). ואתה אמרת היטב איטיב עמך (שם יג). הטוב ההוא אשר ייטיב יי׳ עמנו (במד׳ י לב). הלוא דברי ייטיבו עם הישר הלך (מיכ׳ ב ז). —והיטיב את פלוני, כמו כן: והיה כאשר שש יי׳ עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי׳ עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (דבר׳ כח סג). ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו (ירמ׳ יח י). וששתי עליהם להטיב אותם ונטעתים בארץ הזאת באמת (שם לב מא). כן שבתי וזמתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה אל תיראו (זכר׳ ח יה). והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל (ש״א ב לב). ייטב אלהיך את שם שלמה משמך (מ״א א מז). היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלם (תהל׳ נא כ). וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להיטיבי אותם (ירמ׳ לב מ). רעה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב[2]) (איוב כד כא). — ועם כנוי הפעול: למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחריתך (דבר׳ ח יו). והביאך יי׳ אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשתה והיטבך והרבך מאבתיך (שם ל ה).—ובלי הפעול אחריו במשמ׳ זו: או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה (ויקר׳ ה ד). אל תיראו מהם (מהעצבים) כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם (ירמ׳ י ה). האמרים בלבבם לא ייטיב יי׳ ולא ירע (צפנ׳ א יב). טוב אתה ומטיב למדני חקיך (תהל׳ קיט סח). —והיטיב בדרך מחלט, הלך בדרך טוב, התנהג לפי מה שהוא ראוי, מבחינת הישר והצדק או מבחינת הדת: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ (בראש׳ ד ז). רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע למדו היטב דרשו משפט (ישע׳ א יו-יז). חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו (ירמ׳ ד כב). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (שם יג כג). חדל להשכיל להיטיב און יחשב על משכבו (תהל׳ לו ד-ה). —ולפני פעל אחר, במקור עם ל אחריו או בלי ל,

[1]) בס״א חסר יוד.— [2]) כמו יידע, ייליל, ועי׳ הערה ליידע.

היטיב לפע"ל, היטיב פע"ל, עשה הפעולה בדרך טוב ונאה, כמו שצריך, כמו שראוי: ויאמר שאול אל עבדיו ראו נא לי איש מיטיב לנגן (ש"א יו יז). קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר (ישע' כג יו). והנך להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק' לג לב). שירו לו שיר חדש היטיבו נגן בתרועה (תהל' לג ג). ויהי דבר יו' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה ויאמר יו' אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשתו (ירמ' א יא-יב).—ולפני עבר: שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו (דבר' ה כה). ויאמר יו' אלי היטיבו (העם) אשר דברו (שם יח יז).— ולפני שם: ברוכה את ליו' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מטבי לכת (משלי ל כט).—והמקור היטב אחרי פעל אחר: ואכת אתו טחון היטב עד אשר דק לעפר (דבר' ט כא). ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יג יה). והגד לך ושמעת ודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר (שם יז ד). ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד (שם יט יח). וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב (שם כז ח). ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו (מ"ב יא יח). — ובמשמ' במדה רבה: ויאמר אלהים אל יונה ההיטב חרה לך על הקיקיון ויאמר היטב חרה לי עד מות (יונ' ד ט). — ומשמש הפעל הטיב עוד בקצת משמ' מיוחדות, הטיב מצבות וכדומה, הקימן היטב: כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (הוש' י א).—הטיב את דרכיו, מעשיו, התחיל ללכת בדרך יותר טוב, תקן את מעשיו ומנהגיו שיהיו יותר טובים: כה אמר יו' צבאות אלהי ישראל היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה וכו' כי אם היטיב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רעהו (ירמ' ז ג-ה).—והיטיב דרכו במשמ' השתדל למצא חן בעיני פלוני: מה-תיטבי דרכך לבקש אהבה (ירמ' ב לג).—היטיב את לבו, עשה לעצמו נחת רוח ושמחה במאכל ומשתה וכדומה: וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו המה מיטיבים את לבם והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו את הבית (שופט' יט כא-כב).—והיטיבו לבו, הניח דעתו, גרם שיהיה שמח וטוב לב, שלא ידאג: שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך (קהל' יא ט). —היטיב פנים, עשה שהפנים יהיו טובי מראה: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי יה יג). לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (שם יז כב).—היטיב את ראשו, תקן וסדר שערות הראש: ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה ותשקף בעד החלון (מ"ב ט ל). — היטיב את הנר, תקן הפתילה שתדלק יפה: בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת (שמות ל ז).

יו', ר"ת במקום שם המפורש.

ויין[1], ממנו יין, ייני.

יין, יין, ס"ז, היין ביין, ביין, ליין, מיין, מיין, סמי' יין, ביין, ייני, יינך, יינך, יינו, מיינו, יינה, מיינה, יינם, מ"ר *יינות, — משקה משכר הנעשה מתמצית ענבים, Wein; vin; wine: לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו (בראש' יט לב). ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר (שופט' יג ד). ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר (בראש' ט כ-כא). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (ישע' ה יא). הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם כב). והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם (שם יב). השתים במזרקי יין וראשית שמנים ימשחו (עמו' ו ו). זנות ויין ותירוש יקח לב (הוש' ד יא). למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכים עינו (משלי כג ל-לא). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (שם לא ו). ויין ישמח לבב אנוש (תהל' קד יה). ויין ישמח חיים (קהל' י יט). לץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יחכם (משלי כ א). — וגם בסמי' יין: אשקך מיין הרקח מעסים רמני (שה"ש ח ב). השקיתנו יין תרעלה (תהל' ס ה). — וסמי' יין: אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם (דבר' לב לח). ויין ענושים ישתו בית אלהיהם (עמו' ב ח). כי לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו (משלי ד יז). יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון (הוש' יד ח).—ושארית השמוש הקדום של צורה זו גם במוכרת: וחכך כיין הטוב (שה"ש ז י).— וככי':

---

[1]) בערב' ון a), במשמ' גפן. ובאה מלה שמית זו גם בלשונות האריות כלן, במו בעברית להמשקה היוצא מהגפן.

a) وين

אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א). אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך (קהל׳ ט ז). טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה (משלי ט ב). כוס זהב בבל ביד יי׳ משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים (ירמ׳ נא ז). חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר׳ לב לג). — ובמשמ׳ שכרון היין: וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן (בראש׳ ט כד). וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכרה ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך (ש"א א יג-יד).— ואמר ב"ס: אל תטש אוהב ישן כי חדש לא ידועיך יין חדש אוהב חדש וישן אחר תשתינו (ב"ס גני׳ ט י). על היין אל תתגבר כי רבים הכשיל תירוש (שם לא כ). כמי חיים היין לאנוש אם ישתנו במתכנתו מה חיי מחסר היין שהוא מבראשית לשמחה נוצר שמחת לב וששון עדי יין נשתה במתכנתו כאב ראש לענה וקלון יין נשתה בתחרה וכעס (שם כז-כט). — ובתו"מ: היין שקרם ופירות שהרקיבו (מע"ש ד ב). ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה צחוק עושה (סוט׳ א ד). הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין חדש (אבות ד כ). כל החלומות הולכין אחר פתרוניהן חוץ מן היין יש שותה יין וטוב לו יש שותה יין ורע לו (ירוש׳ מע"ש ה נה ג). וכיון שהיה נכנס היה שם צרצור מלא יין מן היין העמוני שהוא קשה וכו׳ והיתה אומרת לו רצונך לשתות כוס יין והוא אומר לה הין והיא נותנת לו והוא שותה וכיון שהיה שותה היה היין בוער בו (שם סנה׳ י כח ד). פעם אחת ערב יוה"כ עם חשיכה שתה יין הרבה ונשתכר (שם ע"ז ב מא). שני חלקי מים ואחד יין מן היין השירוני (שבת עז.). נכנס יין יצא סוד (ערוב׳ סה.). אמר ר"ח בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה (שם). אוכל הוא בשר טלית ושותה יין מגיתו (תעני׳ ל.). יין קרוש הבא משניר הדומה לעיגולי דבילה (סוכ׳ יב.). שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין (סנה׳ ע:). אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים (שבוע׳ ו.). אדם הראשון היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדים בגן עדן לקראתו וצולין לו בשר ומצננין לו יין (אדר"נ א). בכל מקום שיין הגוים מצוי יין של ישראל נמכר בזול (מד"ר בראש׳ לט). היין הזה כל מי ששותה ממנו פניו מאירות (שם ויקר׳ לו). כל הנהרגים בבית דין היו משקין אותו יין חי כדי שתטרף דעתו עליו (שם במד׳ י). היה מאכילו (נבוכדנצר את צדקיהו) פת חמה של שעורים ומשקה אותו יין מן הגת חדש וכל כך למה כדי שיתחללו מעיו (שם אסתר, והפתיח כדת). מי שהיה יינו בתוך הבור (מו"ק ב ב). מי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנות אלא א"כ הודיעו (ב"מ ד יא). אמר (ר"ג) לשואל טייל עמנו עד שנפיג את יינינו (ירוש׳ ע"ז א מ.). השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן א"ל לא אמרו בכוסך קטן ויינך מתוק וכריסי רחבה (פסח׳ פו:). תן לי ייני שאני רוצה למוכרו וליקח בו שמן (ב"מ סג.).—*יין תפוחים וכדומה: הנודר מן היין מותר ביין תפוחים (נדר׳ ו ט). פעם אחת חש אבא במעיו והביאו לו יין תפוחים של נכרי של ע׳ שנה ושתה ונתרפא (ע"ז מ:). והקב"ה אומר להם מיין תפוחים אתם רוצים לשתות או מיין רמונים או מיין ענבים והצדיקים אומרים הרשות בידך לעשות כל מה שאתה מבקש (מדר׳ אליהו ומבית, ביה"מ ילינק ג). יין תפוחים ויין רמונים וכיוצא בהן מותר לשתותן בכל מקום (רמב"ם, מאכ׳ אסור׳ יז יא.). ור׳ קלונימוס אוסר לשתות יין תותים של גוים (תשו׳ מעשה הגא׳ פח).— ומ"ר *יינות: המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין ע"ג המזבח יינות שמנים ועופות (שקל׳ ד ח). פרכילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות (ע"ז ד ב). אין פוסקין יינות לאשה (כתוב׳ סה.). — והרבו המשוררים לשבח את היין ולגנותו: רעי שתו עמי עלי ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, יין כמו אודם בכום שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (רמב"ע, תרשיש ב יז). פשטו ימותי וזמן סות אבלים והנם במדי חתנים הדורים, ועל כן ביינִי אגדע בריחי יגוני ובלב אישר הדורים (שם כה). ישלג ביין רקח ימי החום גופי ויחם בו ימי צנה, מגן אשן זה מפני קרח גם מחמת חום זה יהי צנה (שם לה). יין כאור עין אשר תמיד יתחדשו גיליו והוא נושן, הוא אש אבל יערב ולא יבער כאש ולא ישרוף ולא יעשן (ר"י חריזי, תחכמ׳ מט).—ומשל: היין והשכל שונאים זה את זה (ר"א בדרשי, חות"ב, גכר). — ובהשאלה במליצה, *יין עדנים, יין דודים, וכדומה: גשו אחים

לגן שכלי ארו את עצי תום מפרי חיים טעונים, וסבו אל חדר דעתי שתו מן כלי בינה מלאתים יין עדנים (ר"ש הנגיד, בן משלי ג לט). נפת שפתים ויין שינים או ציץ לחיים ומור אפיים (רמב"ע, מתחלרה, בכס מבורר כלי בס). עפר בית אשר שמם לנוד גריו אני לוחך, תמורת יין שפת עופר אשר ממור וצוף לו חך (הוא, תרביש ד ג). ויפחד פן ימצאהו אשר מצאנו, וישכירהו ביין התרעלה הזמן אשר השכירנו, ויעבור עליו כוס היגון אשר עברנו (ר"י חריזי, תחכמ׳ כט). אנחנו עבדיו ומקנת חסדיו השכורים ביין דודיו (מכת׳ ר"י בן תנחום לר"ד נכד רמב"ס).— ומ"ר ־יינים, סמי׳ ייני: יין הלבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ירושלם ויין הרי שומרון ויין כפתור ויין מצרים שבעת היינים האלה הם עליונים על כל מיני יין ויתר היינים הבל המה לעומת אלה (אסף הרופא 34). —ואמר הפיטן: ואיה עדנים ואיה שמנים וייני רננים וסלת נקיה (סלית׳ שבת שמעו, אשחר). — ואמר המשורר בהשאלה: הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי שיחים, ובכום אהב ייני דודים נשתה על טוב מגד שיחים (רמב"ע, תרביש כ פס). — ־יין שרוף, יין שרף, (יי"ש): ואח"כ בקש הסנדק כל הקהל כמנהג המדינה על יין שרוף ומיני מתיקה (מעשיות, כיה"מ ילינק ו). נתן לכל אחד ואחד כוס יין שרוף לשתות כמנהג ששותין משקה זה לפני אכילת מרקחות (שו"ת גינת ורד׳ ז). אך לפי מה ששמעתי מכמה וכמה אנשים העוסקים במלאכת יין שרף וכו׳ טוחין אותו (הנקב) בטיט ואין מגיע הפסד בזה להיין שרף כידוע לעוסקי במלאכה זו (שו"ת גבעת שאול ג). יין שרף הנעשה מחמץ דגן גמור מהו דינו בפסח (שו"ת חכם צבי כ). ואחר הפסח הרגיש ונודע לו שנשכח בתיבתו ב׳ מדות יין שרף שלא נתנם בחדר הנכרי (שו"ת ר"ע איגר א כג). ראובן שקנה עשרים ושׂשה חביות יי"ש משמעון כל מדה ומדה בעד כ"ב פגים (שו"ת חתם סופר, חו"מ לט). כי אשתקד עת שסילקו חותנו בסך נדן שלו הסכים ליקח ממנו יי"ש במחיר הנדן (שם, יו"ד קלז). יין התרעלה הנקרא מים חיים או יי"ש הארורה המשכרת בינת נבוגים וחכמת חכמים תבלע (שכי"ע א, אפריקה).

בית היין.— גביע, לשתות יין.—גפן. — גת.— דורך, דורכי הענבים.—דרך, דרך הענבים.—הידד, קול קריאה של שמחה של דורכי הענבים.—הלם, הלום יין.— המה. — *חבית. — חי, *יין חי. — חמץ, החמיץ. — חמר. — חריף, יין חריף, יין קשה, יין מתוק.— *חרם אדרייני. — כד. —יקב. — מהול. — ־מוזג, מוכר יין. —מזג, מזג יין במים.—־מסבאה, בית שבאים שם לשתות יין. —מסך יין.—*מרתף.—משתה.— נסך, *יין נסך. נסך יין לע"ז וכדומה.— סבא יין.—*עמוני, יין עמוני, יין קשה. — ענבים. — *פוג, הפיג יינו. — פורה. — פורים, חג הפורים, מצוה לשתות הרבה יין. — *פטם את היין. — *פכח, פכח יינו. — *קסם, יין שקיסם, יין ישן. — *קפיץ, בענין קלקול היין. — רקח, יין הרקח. — *שנר, בענין קלקול היין. — *שירוני, יין שירוני, יין מתוק. שכור.— שכורה.—שכר.— שמרים. *שפה את היין.— שקק.— *שתוי.— תירוש.— *תסס.

־ייני, ת"ז, לנק׳ יינית, מ"ר ייניים, ייניות, — מטבע היין: אך המראה היינִי והנוטה אל הירקות יתערבו והנה יראה בין המראה הייני ובין המראה הנוטה אל הירקות אדמומית (ר"ש א"ת, אות׳ השמים, כ"י כיה"ס כזנתנסי). שיהיה אל דבר אחד יחס מתחלף כאמרך ענב ייני ומראה ייני ואלו המינים לבד המינים הראשונים יודעו בשמות (כל מלאכ׳ הגיון, מבוא). קדחת יום ייִנית הוא שיתחדש מן היין קדחת יום (קאנון ד א מכ). המראה הא׳ הסמוכה לניצוץ (בהקשת) הוא מראה אדום וקורין לו הייני (רשב"ל דורן, מג"א ג).

־יכה[1], —קל לא נמצא.

—התפ׳, ־התוכה,—התוכה לתוך דבר, דחק א"ע ונכנס בכח אל תוך הדבר: התוכו[2]) לתוך מרגלותיך (רס"י דבר׳ לג ג).

יכח,

ממנו יכח, תוכחה, תוכחת.

יכח, — קל לא נמצא.

— הפע׳ הוכיח, הוכח, הוכיח, הוכחת, הוכחתיו, הוכח, הוכח, אוכיח, אוכיחך, אוכיחך, תוכיח תוכח, תוכיחני, יוכיח, יוכח, יוכיחני, יוכיחך, יוכיחנו, תוכיחו, תוכחך, יוכיחו, מוכיח, מוכיחים, —א) הוכיח דבר לפלוני, יעד וקצב את הדבר שיהיה לפלוני, bestimmen; destiner; adjudge: הוא האשה אשר הכיח יי׳

---

[1]) פעל בנאו רש"י, ועי׳ הערה לקמן.—[2]) בנה רש"י התפע׳ זה מן המלה תכו (דבר׳ לג ג), שסבר שהוא מן יכה, ואעפ"י שבפרוש מלה זו לא כון להאמת, אך הפעל התוכה יש לו זכות אזרח בלשוננו.

לבן אדני (בראש' כד מד). אתה הֹכַחְתָּ לעבדך ליצחק (שם יד). —ב) הוֹכִיחַ את פלוני, דבר לו דברי תרעומות, שאל אותו וטען עליו למה עשה כזאת, Jem. Vorwürfe machen; réprocher qqn.; reprove: וְהוֹכִחַ אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה (בראש' כא כה-כו). — והוֹכִיחַ את פלוני ולפלוני, בפרט במשמ' יִסֵּר אותו בדברים, אמר לו כי אינו ראוי והגון לעשות כך וכך, zurück-weisen, rügen; réprimander; admonish: לא תשנא את אחיך בלבבך הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ את עמיתך ולא תשא עליו חטא (ויקר' יט יז). אל תּוֹכַח לץ פן ישנאך הוֹכַח לחכם ויאהבך (משלי ט ח). לא יאהב לץ הוֹכֵחַ לו אל חכמים לא ילך (שם יה יב). מוֹכִיחַ אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (שם כח כג). יֹסֵר לץ לֹקֵחַ לו קלון ומוֹכִיחַ לרשע מומו (שם ט ז). הוֹכֵחַ יוֹכִיחַ אתכם אם בסתר פנים תשאון (איוב יג י). — ובהחלט בלי הפעול אחריו: אך איש אל ירב ואל יוֹכַח איש (הוש' ד ד). ולא תהיה להם לאיש מוֹכִיחַ כי בית מרי המה (יחזק' ג כו). —ומצוי במשמ' זו בתו"מ: מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). א"ר אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח (ערכ' יו:). הוכיחו (את חברו) ולא קבל מניין שיחזור ויוכיחנו (שם). ראויות היו התוכחות לומר מפי בלעם והברכות מפי משה אלא אלו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו ואלו ברכם משה היו אוה"ע אומרים אוהבן ברכן אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכן בלעם ששונאן (מד"ר דבר' א). בשביל שאת שרוי בביתו של קצין מפני מה אין אתה מוכיחן (שם איכ', ולא זכר). —*מוכיחני, מוכיח אני: כך אמר משה אם מוכיחני את ישראל תחילה עכשיו יאמרו עלי בשביל שאין בו כח להכניסנו לארץ ולהפיל סיחון ועוג לפנינו הוא מוכיחנו הוא לא עשה כן אלא לאחר שנכנסו לארץ והפיל סיחון ועוג לפניהם אחר כך הוכיחם (ספרי דבר' ג). —ג) שפט, דן, הכריע הכף לצד אחד, entscheiden; juger, décider; to judge, decide: ושפט בין הגוים וְהוֹכִיחַ לעמים רבים (ישע' ב ד). ושפט בצדק דלים וְהוֹכִיחַ במישור לענוי ארץ (שם יא ד). ושפט בין עמים רבים וְהוֹכִיחַ לגוים עצמים עד רחוק (מיכ' ד ג). את עניי ואת

יגיע כפי ראה אלהים וַיּוֹכַח אמש (בראש' לא מב). והריחו ביראת יי' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוֹכִיחַ (ישע' יא ג). המיראתך יֹכִיחֶךָ יבוא עמך במשפט (איוב כב ד). ירא אלהי אבותינו וְיוֹכַח (דהי"א יב יז). —והוֹכִיחַ בין, כמו שפט בין, אך קצת במשמ' הכריע ביניהם: כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך שים כה נגד אחי ואחיך וְיוֹכִיחוּ בין שנינו (בראש' לא לז). — ד) יִסֵּר, עָנַשׁ בשביל עון וחטא וכדומה, züchtigen; punir; correct: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו וְהֹכַחְתִּיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם (ש"ב ז יד). יי' למשפט שמתו וצור לְהוֹכִיחַ יסדתו (חבק' א יב). היסר גוים הלא יוֹכִיחַ (תהל' צד י). כי את אשר יאהב יי' יוֹכִיחַ (משלי ג יב). לץ תכה ופתי יערם וְהוֹכִיחַ לנבון יבין דעת (שם יט כה). לא הניח אדם לעשקם וַיּוֹכַח עליהם מלכים (תהל' קה יד). יי' אל באפך תוֹכִיחֵנִי ואל בחמתך תיסרני (שם ו ב). יי' אל בקצפך תוֹכִיחֵנִי ובחמתך תיסרני (שם לח ב). אשרי אנוש יוֹכִחֶנּוּ אלוה ומוסר שדי אל תמאס (איוב ה יז). תיסרך רעתך ומשבותיך תּוֹכִחֻךְ ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' (ירמ' ב יט). — ה) הראה צדקו, הביא ראיות חזקות מבריחות להודות כי צדק, טען על דבר בראיות, rechtfertigen, den Beweis antreten, bestreiten; justifier, prouver, contradicter; to justify, prove: אולם אני אל שדי אדבר וְהוֹכֵחַ אל אל אחפץ (איוב יג ג). ועדיכם אתבונן והנה אין לאיוב מוֹכִיחַ עונה אמריו מכם (שם לב יב). מה נמרצו אמרי ישר ומה־יוֹכִיחַ[1] הוֹכֵחַ מכם הַלְהוֹכַח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (שם ו כה-כו). —והוֹכִיחַ בְּדָבָר, שהשתמש בדבר להוכיח, לטעון ולהראות מה שהוא רוצה: החכם יענה דעת רוח וימלא קדים בטנו הוֹכֵחַ בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם (איוב טו ב-ג). — ומצוי הרבה בתו"מ ובסהמ"א בבע"ח וגם בלא בע"ח: אמר ר"א והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת אמר לו ר' יהושע יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות אמר לו ר"א מה זה יהושע מה ראיה רשות למצוה השיב ר' עקיבה ואמר הזאה תוכיח שהיא מצוה (פסח' ו ב). אמר לו

[1]) הם ליצה קשה, וי"ם כי הנוסחה משובשה.

ר"א (לר"י) נהרי קדשי קדשים ששחטן בדרום ושחטן לשם קדשים קלים יוכיחו שכן שינה את שמן לדבר שאין בו מעילה ומועלים בהן (זבח' ז ד). כוסמין ושיבולת שועל והשיפון שלא כשרו לשאר כל המנחות אינו דין שלא יכשרו למנחת העומר השעורין יוכיחו שלא כשרו לשאר כל המנחות וכשרו למנחת העומר (ירוש' חלה א נז:). אמרו לו סלי זיתים וענבים יוכיחו שהמשקין היוצאין מהן לרצון טמאין שלא לרצון טהורים (שבת קמד.). ויבלו מוכיח עליו (מו"ק ד:). דנין דבר שמצותו כל היום מדבר שמצותו כל היום ואל יוכיח דבר שמצותו שעה אחת (סוכ' מג.). הוכיח סופו על תחילתו (נדר' מח.). מה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו וכו' אש תוכיח מה לאש שכן דרכו לילך ולהזיק בור תוכיח (ב"ק ו.). וימת אהרן שם בראש ההר הפסוקים מוכיחים שהן שבע מסעות לאחו' ללמדך שחזרו לאחוריהם (מד"ר במד' יט). — והרבה בסהמ"א: ובקש מאת האפיפיור שיצוה ויבאו לפניו ראשי חכמי היהודים כי רצונו להוכיח מתלמוד שלנו שהמשיח כבר בא ואמר אל האפיפיור שכאשר יוכיח זה ראוי להכריחם לדת ישו (שבט יהוד' מ).

—נפע', נוכח, עת' אוּכח, תּוּכח, — נוכח עם פלוני, טען עמו ונלחם עמו במלחמת דברים להראות צדקו, :rechten,disputieren;disputer;dispute,altercate לכו נא ונוכחה יאמר יי' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישע' א יח). שם ישר נוכח [1]) עמו ואפלטה לנצח משפטי (איוב כג ז). — וכינ' נוכחת: ולשרה אמר (אבימלך מלך פלשתים שלקחה אליו בחשבו שהיא אחותו של אברהם) הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת[2]) (בראש' כ יו).—ומקו' *הוּכח, *להוּכח, ליוּכח: ומי יוכל ליוכח עם בוראו עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם (מד"ר סה"ש, תכו). — ובמשמ' "שהוכיחוהו ולמדוהו לאיזה דבר: כל זמן שהפרש משכיל וסוסו מלומד ומורגל וכלבו מיוסר ונוכח הוא ראוי ונכון להצליח (מאזני צדק, אלגזלי 68). קאטו אמר אם אוהבך הנוכח מאתך ירבה לפשוע אתה תרבה להוכיח (א' מודינא, צמח צדיק טז). ואל יאמר המוכיח מי אני שאקח בעצמי להוכיח לזולתי כי קטן ודל אני וכן אל יאמר הנוכח מי זה הוא. ואיזהו אשר מלא לבו לגשת אל מלאכת התוכחה (חובי ויטעי, שער התשו').

—הפע', הוּכח, —א) שהוכיחו אותו, העגישוהו: יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח והוכח במכאוב על משכבו (איוב לג יח-יט). — ואמר הפיטן: צורריהם יפיל בשוחות, ונפשותם תהיינה שחות, בכל רע מוכחות (יוצ' שבת החדש, אות זה). — ב) "שהוכיחוהו בדברים, התרעמו עליו: ולאל החנון והרחום אתפלל ואתחנן לתת לנו שנינו שכרנו די שכר המוכיחים ולך שכר המוכחים (הקד' דונש על מנחם). הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם (רד"ק, זכר' א ה). שיודע המוכח במעשה המוכיח וכו' ולא כן המוכח שהוא עושה רשעה שרואה בו המוכיח (חובי ויטעי, שער התשו'). — ג) "שהראה וברר בראיות שכן הוא: להיות שהוכח ונתאמת זה אצלנו מבלי ספק כלל שחייבים אנו לעשות רצון מלכנו ואלהינו בלבב שלם (ר"א תגיז, אורח מישור א).

—[1]) גם כאן קשה וצ"ל נוּכח, ויש משבשים הנוסחה. וכבר אמר ר"י חיוג: נוכח עמו הכף קמוצה לפי שם בעל תוכחות ואיננו לשעבר כמו שהזכרתי קודם לכן (ר"י חיוג, בעל הנפע'). —[2]) החליטו רוב הקדמונ' שהוא נפע' מן יכח. אמר ריב"ג ז"ל: ואמא ואת כל ונוכחת פתפשירה זאלכל ואעדת ואחצ'רת אי אנהא אעדת ואחצ'רת ג'מיע מא אמרהא בה מנ אלכשוהו הו אנפעאל מתעד אלי כל מת'ל אשר נשברתי את לבם הזונה (מתלתק דף 6), ע"כ, ובעבר': ואולם ואת כל ונוכחת פרושו ואת הכל הבינה וערכה, ר"ל היא הבינה וערכה כל מה שצוה לה מן הלבושים והוא נפעל מתעבר לכל כמו אשר נשברתי. ובהשרשים: וקד פשרנא הד'ה אלאלפאט' פי אלמקאלה אלאולי מנ כתאב אלתשויר בע'איה אלתפשיר וביגת פיה כונ ונוכחת בניה מתעדיה עלי בניה אלאנפעאל מת'ל אשר נשברתי את לבם וע'ירה, ע"כ, ובעבר': וכבר פרשנו המלות האל במאמר הראשון מספר ההכלמה ובארנום היטב ובארנו בו היות ונוכחת בנין מהנפעל כמו אשר נשברתי את לבם. וכן רש"י: ונוכחת יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכ"מ ברור דברים. ע"כ. ורד"ק אמר: ואת כל ונכחת פירוש הם דברי משה אמר כי עם כל אלה הדברים שארעו לה באמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחה שרה ונוסרה מאמור אחי הוא. ע"כ. וכן רוב החדשים כמו"כ, קצתם אומרים כי הוא בינ' וי"א שהוא נוכחת וצריך להיות ונוֹכחת, אך כל זה אינו מרפא הכתוב הקשה הזה. ויש משבשים הנוסחה ומגיהים הגהות מתחלפות. וכבר פרש רסע"ג ונכחת מן נכח ותרגם: והודא אלכל חיאלך. ועי' עוד ערך כסות ושרש נכח.

—התפ׳, התוכח,—התוכח עם פלוני, טען אתו והשיב על דבריו, disputieren; -ter; -tate : שמעו הרים את ריב יי׳ והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליי׳ עם עמו ועם ישראל יתוכח עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי (מיכ׳ ו ב-ג). —ובתו"מ : בג׳ מקומות בא הקב"ה ל ה ת ו כ ח עם ישראל ושמחו אומות העולם ואמרו כלום אינן יכולין ל ה ת ו כ ח עם בוראן עכשיו הוא מכלן מן העולם (מד"ר ויקר׳ כז). שאדם הדן עם חבירו ו מ ת ו ו כ ח ומשיבו יש לו נחת רוח ואם אינו משיבו יש לו צער (שם במד׳ יח). — ובספהמ"א : ואתה אל ת ת ו כ ח אל בעל ההגיון פן יפסיד עליך האמת וימהר לתפסך על הטעות (ידעי׳ בדרשי, פרדס ה). החזיר האפיפיור פניו נגד מאישטרי גירונימו ואמר התחיל אתה ל ה ת ו כ ח וישיבו הם (שבט יהוד׳ מ). ומתוך הדברים נתרעם (האפיפיור) על גירונימו כי הבא ל ה ת ו כ ח אין ראוי שיכנס במשטמה (שם). אמר המלך גם אני שמעתי שכשהם מ ת ו כ ח י ם פוגעים זה עם זה כמו שעושים השורים כשמתקוטטים (שם סב). — ואמר הפיטן : ועמלק וטפסריו הוכחת, ואתם במשפט נ ת ו כ ח ת, ויזכרו עם אשר זכרת, כי לטובה אותם הזכרת (סלוק פר׳ זכור, אלהים אל דמי).

—פע׳, ־וכח, מוכח, — כמו מתוכח : ואין זה כי אם שהיתה עליו קושיא גדולה והוא אשר העמיק הרחיב מדורתה ב ו ו כ ח ו עם אלהים במענה הלז (ר"מ אלשיך, איוב כג יה). הקבצו ברצון טוב ולא כדרך ה מ ו ו כ ח י ם אוהבי הנצות כי אם פנו והביטו בי (שם ו כח). כמה פעמים אמרתם כי לא צדיק אני וחרפה היא ל מ ו ו כ ח י ם לאמר פעמים הרבה ענין אחד (שם כח ב).

יכל[1], ממנו יכ׳ל, יכ׳לת.

יכ׳ל, יכל, פ"ע, יכלה[2], יכ׳לתי, יכלתיו, יכלת, יכלו, יכ׳לו, אוכל[3], אוכל, תוכל, תוכל, תוכלו, יוכל, יכל,

[1]) בארמ׳ י כ ל ודומה לו כ ה ל, בערבית וכל a) קצת דומה לו.

[2]) ממשקל פעל (רד"ק). —[3]) אמר רד"ק : השרק בהם תמורת חלם שלא יתחלף עם ששרשם אבל. ע"כ. וכבר השיג ע"ז רא"ב ואמר : ולשון רבים יכולים בחולם על משקל רחוקים והאומרים יכולים בשורק טועים. ע"כ. ויש כמו זה גם בערב׳ בפרט בלשון ההמונ׳ יוצל b) מן וצל c), והוא מצומם מן יוצל, וכן יוכל במקום יוכל.

a) وكل b) يوصل c) وصل

נוכל, נוכלה, תוכלו, יוכלו, יכלו, יוכלו, יכלו, יוכלון׳ —יכ׳ל, היה לו כח לעשות דבר, vermögen, können : être capable, pouvoir; to be able, can : נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי גם יכ׳לתי (בראש׳ ל ח). כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (שם לב כט). גם עשה תעשה וגם יכ׳ל תוכל (ש"א כו כה). תפתה וגם תוכל (מ"א כב כב). וישר אל מלאך ויכל (הוש׳ יב ה). ותעשי הרעות ותוכל (ירמ׳ ג ה). פתיתני יי׳ ואפת חזקתני ותוכל (שם כ ז), עלה בידך לעשות מה שרצית. — ויכ׳ל לפלוני, גבר על פלוני : ויאבק איש עמו עד עלות השחר וירא כי לא יכ׳ל לו ויגע בכף ירכו (בראש׳ לב כה-כו). עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (במד׳ יג ל). במה כחו גדול ובמה נוכל לו ואסרנוהו (שופט׳ יו ה). ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים (ש"א יז ט). ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני (ירמ׳ א יט). אולי יפתה ונוכלה לו (שם כ י). הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך (שם לח כב). פלאיה[1]) דעת ממני נשגבה לא אוכל לה (תהל׳ קלט ו). רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (שם קכט ב). אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (אסת׳ ו יג). — לא יוכל את פלוני דבר, אין בכחו לעשות אתו כלום : כי אין המלך יוכל אתכם דבר (ירמ׳ לח ה). — ועם פעול : פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט (תהל׳ יג ה). — ובפרט לפני פעלים אחרים במקור, יכול לעשות או לא לעשות בכח הגוף או בסבה רוחנית ומוסרית : ולא יכ׳ל יוסף להתאפק (בראש׳ מה א). ולא יכ׳ל משה לבוא אל אהל מועד (שמות מ לה). ועיניו (של עלי) קמה ולא יכול לראות (ש"א ד יס). ולא יכ׳ל עוד להשיב את אבנר דבר (ש"ב ג יא). ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם (בראש׳ לו ז). ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ג). ומה־יכ׳לתי עשות ככם (שופט׳ ח ג). השיגוני עונתי ולא יכ׳לתי לראות (תהל׳ מ יג). כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו (בראש׳ יג ו). וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם (שם לז ד). ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין (שמות ט יא). ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים (שופט׳ יד יד), ר"ל לא ידעוה, לא מצאו כונתה. ולא יכלו להגיד בית אבתם וזרעם אם מישראל הם (עזר׳ ב נט),

— [1]) כך הכתוב, והקרי פליאה.

מפני שלא ידעו. ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו (שמות ח יד). ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו (מ״ב ג כו). ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכלו (יונ׳ א יג). ואנכי לא אוכל להמלט ההרה (ברא׳ יט יט). כי לא אוכל לעשות דבר עד באך שמה (שם כב). לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה (במד׳ יא יד). אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ (שם כב ג). עתה היכל אוכל דבר מאומה (שם לח). האמנם לא אוכל כבדך (שם לז). בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא (דבר׳ לא ב). הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל (ירמ׳ יח ו). נתנני אדני בידי לא אוכל קום (איכ׳ א יד). הספר החתום אשר יתנו אתו אל יודע הספר לאמר קרא נא זה ואמר לא אוכל כי חתום הוא (ישע׳ כט יא). ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמ׳ כ ט). הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם (ברא׳ יה ה). לא תוכל לראת את פני (שמות לג כ). לא תוכל כלתם מהר (דבר׳ ז כב). כי לא תוכל שאתו (שם יד כד). אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (ישע׳ לו ח). אם תוכל השיבני (איוב לג ה). ידעת כי כל תוכל (שם מב ב). והביט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). ותפל עליך הוה לא תוכלי כפרה (ישע׳ מז יא). עמדי נא בחבריך וכו׳ אולי תוכלי הועיל (שם יב). לא יוכל הנער לעזב את אביו (ברא׳ מד כב). לא יוכל העם לעלת אל הר סיני (שמות יט כג). לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (דבר׳ כד ד). ועלי שכב במקומו ועינו החלו כהות לא יוכל לראות (ש״א ג ב). מי יוכל לעמד לפני יי׳ (שם ו כ). אל ישא לכם הזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם מידו (מ״ב יח כט). והוא לא יוכל לרפא לכם (הוש׳ ה יג). למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ט). והיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני (דני׳ י יז). כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר (קהל׳ א ח). מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות (שם יה). ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו (שם ו י). כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש (שם ח יז). וידברו באלהים אמרו היוכל אל לערך שלחן במדבר (תהל׳ עח יט). ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישע׳ יו יב). והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל (שם נז כ). כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל (ירמ׳ מט י). ועצר במלין מי יוכל (איוב ד ב). לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמו׳ ז י). כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע׳ נט יד). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (משלי ל כא). מיי׳ יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב (ברא׳ כד נ). ויאמרו (הרועים שאמר להם יעקב להשקות הצאן וללכת לרעותם) לא נוכל (לעשות זאת) עד אשר יאספו כל העדרים (שם כט ח). ויאמרו אליהם (אחי דינה אל שכם וחמור) לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו (שם לד יד). לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (שם מד כו). לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו (במד׳ יג לא). אנחנו נשבענו להם ביי׳ אלהי ישראל ועתה לא נוכל לנגע בהם (יהוש׳ ט יט). ואנחנו לא נוכל לתת להם נשים מבנותינו כי נשבעו בני ישראל ארור נתן אשה לבנימן (שופט׳ כא יח). ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה (נחמ׳ ד ד). ויאמר יהושע אל העם לא תוכלו לעבד את יי׳ כי אלהים קדשים הוא אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם (יהוש׳ כד יט). אם הגד תגידו אותה (את החידה) לי שבעת ימי המשתה ומצאתם ונתתי לכם שלשים סדינים ושלשים חלפת בגדים ואם לא תוכלו להגיד לי ונתתם אתם לי שלשים סדינים (שופט׳ יד יב-יג). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע (ירמ׳ יג כג). ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם (יהוש׳ ז יב), מפני העדר כח גופני ומוסרי. כי לא יוכלו להראות לבוא העירה (ש״ב יז יז), מפני יראה. הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמ׳ ו י). הנני מביא אליהם רעה אשר לא יוכלו לצאת ממנה (שם יא יא). חרה אפי בם עד מתי לא יוכלו נקין (הוש׳ ח ה). כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה״ש ח ו-ז). כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח (ישע׳ נו י). ויתגעשו (גלי הים) ולא יוכלו (ירמ׳ ה כב). על כן רדפי יכשלו ולא יכלו (שם כ יא). כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל׳ כא יב). — ובהוספת ן בסוף: כי לא יוכלון המצרים לאכל את העברים לחם כי תועבה הוא למצרים (ברא׳ מג לב).

מלא את אמתחת האנשים אכל כאשר יוּכְלוּן שאת (שם מד א). —ג) לא יָכוֹל אותו, לא יכול לשאת ולסבול אותו, לא יכול שיהיה אצלו: גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוּכָל (תהל' קא ה). — לא יָכוֹל מדבר, מפני הדבר לא יָכוֹל לעשות מה שוזמם: ומשאתו[1] לא אוּכָל (איוב לא כג). —ובתו"מ, מצוי מאד ברוב השמושים בפועל ובפעול, במשמ' יכלת גופנית וחמרית ובמשמ' יכלת רוחנית ומוסרית: מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבים ואל יעשנה בטומאה (חלה ב ג). החיגר והסומא והחולה והזקן ומי שאינו יכול לעלות ברגליו איזהו קטן כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית (חגי' א א). זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו (כתוב' יג ח). בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות (אבות ה א). הקונה שדה בסוריא סמוכה לא"י אם יכול להכנס לה בטהרה טהורה וחייבת במעשרות ובשביעית ואם אינו יכול להכנס לה בטהרה טמאה וחייבת במעשרות ובשביעית (אהל' יח ז). סומא ומי שאין יכול לכוין את הרוחות מכונין לבם לפני המקום ומתפללין (תוספתא ברכ' ג ח). כאן ביכול ללובשן כאן בשאינו יכול ללובשן (ירוש' שם ב ד ג). ואם (מלך ב"ו) אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון (בבלי שם כח:). זה יכול להכניסו לחורין ולסדקין וזה אינו יכול להכניסו לחורין ולסדקין (פסח' ח.). איזה הוא דרך רחוקה כל שאין יכול ליכנס בשעת שחיטה (שם צג:). אמר להם הקב"ה לישראל יכול הייתי לבראות לכם ארץ חדשה (מד"ר שמות כג).— ולנק': אמת המים שאינה יכולה להקצר כאחת (פאה ב ב). האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה מפני שהיא יכולה לכסות עצמה אבל לא האיש (חלה ב ג). אמר לה שמא יכולה (המכה) להגלע ולהוציא דם (נדה ח ג). מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור (ירוש' כתוב' יג לו). — ומ"ר: ר' טרפון אומר יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר נשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא בן חורין (יבמ' עח.). ומודה חזקיה בעדים האחרונים של בן סורר ומורה שהוזמו שנהרגין מתוך שיכולים לומר הראשונים להלקותו באנו (סנה' פו.). אין אנו יכולין לעמוד על אפו של דוד פעמים שקורא עצמו עני פעמים שקורא עצמו מלך (מד"ר ויקר' ל). הלהן תשברנה יכולות אתן יושבות עד אשר יגדלו הלהן תעגנה יכולות אתן יושבות עגונות (שם רות, מגלה כנתי).—ובמשמ' רשאי, מותר: מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכו' לישא שפחה אינו יכול שכבר חציו בן חורין בת חורין אינו יכול שכבר חציו עבד (גיט' ד ה). אמר קונם פירות העולם עלי הרי זה יכול להפר (נדר' יא ב). היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך ר"מ אומר יכול לחזור בו וחכמ"א אינו יכול לחזור בו (סנה' ג ב). יכול הרב לומר לעבד עשה עמי ואיני זנך (כתוב' נח:). מתוך שיכול לכופה למעשה ידיה (שם).—ולנק': קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר ויכולה היא ליהנות בלקט ובשכחה ובפאה (נדר' יא ג). יכולה אשה לומר לבעלה איני ניזונית ואיני עושה (כתוב' נח:). אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך (כתוב' יב ג).—וְיָכוֹלְנִי, במקום יכול אני: אמר ר' יוסי סח לי אלעזר בני אם על ידי עירוב יכולני לעשות אפילו שתי סוכות (יומ' סז.). אמר שמואל יכולני לבעול כמה בעילות בלא דם (נדה סד:). —וְיָכוֹל שיאמר: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן (כתוב' ו ב). מעשה בצידון בבורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (שם ז י). אדמון אומר יכולה היא שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין ראשי (שם יג ה). אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה (שם ח). יכולה היא שתאמר נחת רוח עשיתי לבעלי (כ"ק נט:). יכולה היא שתאמר תנו לי בעלי ואשמח עמו (כ"ב קמד:). אמר הקב"ה אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלום אין זה שבחו יכולין החרטומים שיאמרו לו אילו שאלת אותנו כבר פתרנו לך (מד"ר בראש' פט). — ועבר: מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמד בציוויך אפילו שעה אחת (מד"ר בראש' כא)). שמא יבא הכלב להזדווג לבני יאמר בני לארי

—[1]) יש מפקפקים באמתת נוסח' זה הכתוב.

י כ ל ת י ולכלב איני יכול (שם בה"ש, מי זאת).—יָכוֹל לו: בשעה שאוה"ע באים להזדווג לישראל הקב"ה אומר להם שר שלכם לא יכול לעמוד באביהם ואתם י כ ו ל י ן להם (שם). אילו לא מסרנו הקב"ה בידכם אין אתם י כ ו ל י ם לנו (פסיק' רבתי ל). — *אינו יָכול בהחלט, במשמ' אין לו כח גבר: מטר על חמור ונר לאור השמש ובתולה נשאת למי שאינו י כ ו ל ומטעמים הושם לפני שכור (ספ' שעשוע' לר' זכדא 29). — *יָכוֹל עַל דָּבָר, יש לו כח לעשות הדבר: שאנו מתקשטים במבחר מה ש נ ו כ ל עליו מן המלבושים בצאתנו לקראת מלכינו ושרינו (חו"ה, תשב' הנפש ג). אין הדעת נוחה להודות שיש לבורא הכרה עם בשר ודם כי אם במופת שמהפך בו טבע הדברים כדי שיודע כי זה לא י ו כ ל עליו אלא מי שברא הדברים מאין (כוזרי א ח). ההשתדלות בדבר קודם הצורך כשיפחד שלא י ו כ ל עליו בעת הצורך (מלמד התלמ', שופט'). וזה מפני שהוא היה מספר גבורתו וראוי שיספר תכלית מה שהיה י כ ו ל עליו ולזה היה ראוי שיתארהו שהוא היה עורר את חניתו על שמנה מאות חלל בפעם אחת (באורי רלב"ג לדה"י, או"ה כ). והיאך אפשר שמי שיש לו יכולת בלתי בעל תכלית לא יהיה י כ ו ל על מה שהאדם י כ ו ל עליו (העקרים כ ג). זו היא אמתת הפנה והאמונה הזאת שהאדם בחיריי ו י כ ו ל על מעשיו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). ואם היה י כ ו ל עליו כי אז היה עושה אותו כן (מפע' ה' ת ח). שכל מה שהוא י כ ו ל על דבר כשיארך בו הזמן ישוב בפעל הדבר ההוא אשר י כ ו ל עליו (בער הסמים יב). — *יָכוֹל, במשמ' אפשר היה להשב כך וכך, man könnte denken; on pourrait croire; You might think: למה נאמר נפש תחת נפש י כ ו ל משעה שקבלו עדותן יהרגו ת"ל נפש תחת נפש הא אינן נהרגין עד שיגמר הדין (מכות א ו). כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך י כ ו ל אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (אבות ג ח). י כ ו ל יתפלל אדם כל היום כולו פירש דניאל וזימנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי י כ ו ל משבא לגולה הוחל תלמוד לומר כל קבל די הוה עביד מן קדמת דנא י כ ו ל יהא משמיע קולו לאזניו פירש בחנה וחנה היא מדברת וגו' י כ ו ל יהא כוללן כולן בבת אחת פירש דוד ערב ובקר וצהרים וגו' י כ ו ל יהא שואל צרכיו ומסתלק פירש בשלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה (תוספתא ברכ' ג ח-ט). תענו את נפשותיכם י כ ו ל ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער (ספרא אחרי עב). והדרת (פני זקן) י כ ו ל יהדרנו בממון ת"ל תקום (שם קדוש' פ). י כ ו ל אמר לו אביו ואמו לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם ת"ל ואת שבתותי תשמרו אני ה' כולכם חייבים בכבודי (שם ה). (אמר לו יתרו למשה) הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה י כ ו ל שהלך ולא עשה תלמוד לומר ובני קני חותן עלו מעיר התמרים (מכי' יתרו ב). ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם י כ ו ל הכל יעלו ת"ל והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בם י כ ו ל אף הכהנים יעלו עמך ת"ל ועלית אתה (שם ד). הלכו ישראל אל משה אמרו לו בקש עלינו מלפני המקום י כ ו ל שעיכב משה בידו ת"ל ויצעק משה אל יי' י כ ו ל שעיכב בידו המקום תלמוד לומר ותשקע האש (ספרי במד' פו). שהיה יורד (המן) על האיסקופים ועל המזוזות י כ ו ל יהיו אוכלים מטונף ומלוכלך ת"ל והנה על פני המדבר וכו' והמן יורד עליו ומשם היו ישראל מלקטים ואוכלים הרי למטה אבל למעלה י כ ו ל יהיו השקצים והזבובים שוכבים עליו ת"ל ותעל שכבת הטל (שם פט). וגם ערב רב עלה אתם וצאן בקר י כ ו ל שאכלום במדבר ת"ל ומקנה רב היה לבני גד ולבני ראובן (שם לה). קדש יהיה לך מה ת"ל ש י כ ו ל אין לי אלא דבר הראוי לאכילה שיתנהג בקדושה שאין ראוי לאכילה מנין ת"ל קודש יהיה לך מכל מקום (שם קיז). ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה י כ ו ל אתה פודה את החיה ואת המתה ת"ל פדה תפדה וגו' פודה אתה את החיה ואין אתה פודה את המתה (שם קיח). מה ת"ל על כן אמרתי ש י כ ו ל אין לי אלא בשעת חלוק הארץ אבל משיתחלקו שומע אני יקצה לו כל שבט ושבט בפני עצמו ת"ל על כן אמרתי (שם קיט). ובשכבך י כ ו ל אפילו שכב בחצי היום תלמוד לומר ובקומך י כ ו ל אפילו עמד בחצי הלילה תלמוד לומר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך (שם דבר' לד). י כ ו ל אפילו עובדים ההרים והגבעות אתה מצוה לאבדם ת"ל אלהיהם על ההרים הרמים וכו' ולא ההרים אלהיהם

(שם פ). יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים ת"ל מורע הארץ ולא כל זרע הארץ (שם קה). ודברו השוטרים יכול דברים אחרים כשהוא אומר ויספו השוטרים לדבר אל העם מלמד שהם הדברים (שם קלג). והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים יכול שאני מוציא אווזים ותרנגולים שקננו בפרדס ת"ל לפניך (שם רכז). מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחדוש כל הדברים הללו או יכול תהיה לכם ירושה שלישית ת"ל וירשתה ראשונה ושניה יש לכם שלישית אין לכם (סעו"ר ל). לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא על בית המקדש יכול בחרבן בית המקדש חתם ת"ל עד הנה דברי ירמיהו במפולת של מחריביו חתם (ירוש' ברכ' ה ה ד). מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך יכול פעם אחת בשבוע את חייב להוציא את המעשרות וכו' ת"ל מקצה שלש שנים אחת לשלש שנים (שם מע"ב ה נו:). ודבש אלו התמרים יכול דבש ממש וכו' כתיב וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש ודבש חייב במעשרות אלא אלו התמרים שהן חייבין במעשרות (שם ביכור' א סג ד). עד עצם היום הזה מלמד שהיום מתיר יכול אפי' בשעת הקרבן ת"ל עד הביאכם את קרבן אלהיכם יכול הבאה ממש ת"ל עד עצם היום הזה (שם חלה א נז:). מלא קומצו יכול מלוא קומצו מבורץ תלמוד לומר בקמצו אי בקמצו יכול יקמוץ בראשי אצבעותיו תלמוד לומר מלא קומצו (שם יומ' ה מב:). זאת עולת חדש בחרשו יכול תהא תורם בכל חדש וחדש ת"ל בחודש ולחדשי בחדש אחד הוא תורם לכל חדשי השנה יכול באיזה חדש שירצה נאמר כאן חדשי ונאמר להלן חדשי וכו' אין מונין אלא מניסן (שם בקג' א מה ד). הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כונה ת"ל האלה עד כאן צריכה כונה (ברכ' יג.). לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ (שם לה:). וכל כלי אשר ישב עליו וגו' יכול כפה סאה וישב עליה כפה תרקב וישב עליה יהא טמא ת"ל אשר ישב עליו הזב מי שמיוחד לישיבה (שבת נט.). לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה יכול יטמין

ויקבל פקדונות מן הנכרים ת"ל לא ימצא (פסח' ה:). ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלם ת"ל לחם עוני מי שנאכל באנינות (שם לו.). יכול אכל כזית נא מבעוד יום יהא חייב וכו' ת"ל אל תאכלו ממנו נא וכו' (שם מא:). יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים וכו' ת"ל שדך לא תזרע וכו' כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם (מו"ק ג.). ואוצרות יין ואוצרות שמן חייבין במזוזה יכול שאני מרבה אף בית שער אכסדרה ומרפסת ת"ל בית מה בית מיוחד לדירה יצאו אלו שאין מיוחדין לדירה יכול שאני מרבה אף בית הכסא וכו' ובית הטבילה ת"ל בית מה בית העשוי לכבוד אף כל העשוי לכבוד יצאו אלו שאין עשויין לכבוד יכול שאני מרבה אף הר הבית והלשכות והעזרות ת"ל בית מה בית שהוא חול אף כל שהוא חול יצאו אלו שהן קדש (יומ' יא:). ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורלות של כל דבר יכול יתן שנים על זה ושנים על זה תלמוד לומר גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל אין כאן לשם אלא גורל אחד ואין כאן לעזאזל אלא אחד יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה ושל שם ושל עזאזל על זה תלמוד לומר גורל אחד (שם לז.). השורף זה המסייע בשעת שריפה יכול אף משנעשו אפר מטמאין בגדים תלמוד לומר אותם אותם מטמאין בגדים ולא משנעשו אפר (שם סח:). ה' עושה חזיזים ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה יכול לכל תלמוד לומר לאיש ותניא אי לאיש יכול לכל שדותיו ת"ל שדה אי שדה יכול לכל השדה ת"ל עשב (תענ' ט:). ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול על כל ברכות כולן לא תהא אלא תהלה אחת ת"ל ומרומם וכו' על כל ברכה תן לו תהלה (שם טז:). חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן הייבום עד סוף העולם יכול שאני מרבה אף שש עריות חמורות מאלו שיהו צרותיהם אסורות (יבמ' ג:). לפני ה' יכול במערב ת"ל אל פני המזבח אי אל פני המזבח יכול בדרום ת"ל לפני ה' הא כיצד מגישה בקרן דרומית מערבית כנגד חודה של קרן ודיו (סוט' יד:). יכול ימכור אדם את בתו כשהיא נערה אמרת קל וחומר מכורה כבר יוצאה אינה מכורה אינו דין שלא תימכר (נדר' ע.). ר"ע אומר כמשפט הזה כתחתון ולא כעליון

 יכל

יכול משלם מן העלייה ת"ל יעשה לו מגופו משלם ואינו משלם מן העלייה (ב"ק לג.). יכול סימא את עינו מסמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו שיבר את רגלו משבר את רגלו ת"ל מכה אדם ומכה בהמה וכו' (שם פג:). וסמכו זקני יכול זקני השוק ת"ל עדה אי עדה יכול קטני עדה ת"ל העדה מיוחדין שבעדה (סנה' יג:). הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא יכול כשם שאינו מטמא לאחותו כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו (שם לה:). כי לא תשתחוה לאל אחר יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמנעיל. ת"ל זובח זביחה בכלל וכו' (שם ס:). לפי שיצאת עכו"ם לדון בעצמה יכול יהו חייבין אפי' על דבר שאין זדונו כרת ושגגתו חטאת נאמר כאן מעיני וכו' (הור' ח.). בערכך ערך כולו הוא נותן ולא ערך איברים יכול שאני מוציא אף דבר שהנשמה תלויה בו ת"ל נפשות נפשות ולא המת (ערכ' ד.). נפשות לרבות מנוול ומוכה שחין שיכול נדר בערכך כל שישנו בדמים ישנו בערכין וכו' ת"ל נפשות (שם:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו (שם כא.). יכול האומר רגלה של זו עולה תהיה כולה עולה ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש ממנו לה' ולא כולו לה' (תמור' יא:). ואת כל דמה ישפך יכול נתן ארבע מתנות מכוס אחד יהו כולן נשפכין ליסוד ת"ל ואת דמו (זבח' לד:). לפי שמצינו עומד בצפון ומקבל בצפון ואם עמד בדרום וקיבל בצפון פסול יכול אף זה כן ת"ל אותו אותו בצפון ואין השוחט בצפון (שם מח:). והסיר את מוראתה בנוצתה זו זפק יכול יקדיר בסכין ויטלנו ת"ל בנוצתה נוטל את הנוצה (שם סה.). יכול שאני מרבה הרובע והנרבע וכו' וטרפה ויוצא דופן ת"ל זאת (שם פד.). ר"ע אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות ובימים טובים ת"ל והיה לאות על ידך וכו' יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות (מנח' לו:). תאכלו מכל אשר במים מה ת"ל שיכול הואיל והתיר במפורש והתיר בסתם וכו' לא התיר אלא בכלים (חול' סו:). למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון יכול יקח אדם מן השוק ויאכל ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך יכול יזבח כל בקרו ויאכל כל צאנו ויאכל ת"ל מבקרך ולא כל בקרך (שם פד.). שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן ת"ל כי יקרא במאורע (שם קלט:). בכל הקדשים הכתוב מדבר יכול יהו חייבין עליהן מיד ת"ל אשר יקרב וכו' (מעי' י:). ועבר עליו רוח קנאה רשות יכול כשם שעד שלא קנא לה רשות אף כן משקנא לה רשות ת"ל אשר תעבור עליו (מד"ר כמד' ט). להזיר יכול שיזיר את אחרים תלמוד לומר נזיר את עצמו מזיר ואין מזיר את אחרים (שם י). שלא תמרוד על צוויו (של המלך) יכול אפילו יאמר לך לעבור על דברי המקום ת"ל ועל דברי שבעות אלהים (שם יד). ביום המשח אותו יכול קודם שנמשח הקריב נחשון ת"ל זאת חנכת המזבח אחרי המשח אותו (שם). וישמע את הקול מדבר אליו יכול שהיה קול נמוך ת"ל את הקול וכו' הקול המתפרש בכתובים קול ה' בכח (שם). יכול אם יאמר לך המלך לך עבוד עבודה זרה שתשמע לו תלמוד לומר ירא את ה' (שם טו). איש ואביו ילכו אל הנערה יכול לתאוה ת"ל למען חלל את שם קדשי (שם דבר' כ). ברחו אוה"ע משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה יכול אף ישראל כן ת"ל בצלו חמדתי וישבתי (שם שה"ש, כתפוח). מה המים אין משמחין את הלב יכול אף דברי תורה כן ת"ל יין מה יין משמח את הלב וכו' כך דברי תורה משמחין הלב וכו' מה היין פעמים שהוא רע לראש ולגוף יכול אף דברי תורה כן ת"ל שמן מה שמן מעדן הראש והגוף כך דברי תורה מעדנין הראש והגוף (שם, כי טובים). טוב ה' לקויו יכול לכל תלמוד לומר לנפש תדרשנו (שם איכ', טוב ה'). קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת (שם). והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וכו' יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה (הגד' של פסח, ואלינו יודע).

—*כִּבְיָכוֹל[1], כמו בדבר שאפשר, כאלו היה אפשר, מלה נהוגה בפרט כשמיחסים להאלהות דבר שאינו נאה אלא לבשר ודם: אמר ר' מאיר בזמן שאדם

---

[1]) כך אומרים ספרדים ואשכנזים ותימנים, וגם הספרדים מטעימים ביחוד את היוד ואמרים כביכול כאלו היתה עליה הנגינה. וכבר קרא תגר על קריאת הספרדים והאשכנזים בכף פתוחה ובית שואית ר"א בחור בהתשבי וז"ל: כביכול שמשו בו הרבה באגדות בדברים שאינם כבוד כלפי מעלה כמו כי חזק הוא ממנו כביכול

מצטער שכינה מה הלשון אומרת כ ב י כ ו ל[1]) קלני מראשי קלני מזרועי (סנה׳ ו ה), ר׳ עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כ ב י כ ו ל אמרו ישראל לפני הקב״ה עצמך פדית (מכי׳ כא יד). ר״י אומר כבבת עין אינו אומר אלא כבבת עינו כתוב כ ב י כ ו ל כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב (שם כבלח, שירה ו). שכשברא הקב״ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וכשבא לבנות בית המקדש כ ב י כ ו ל בשתי ידיו שנאמר מקדש יי׳ כוננו ידיך (שם, שירה י). לססתי ברכבי פרעה רכב פרעה על סוס זכר כ ב י כ ו ל נגלה הקב״ה על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך וגו׳ רכב פרעה על סוס נקבה כ ב י כ ו ל נגלה על סוס נקבה (שם ג ו). ומה תלמוד לומר וינח אלא כ ב י כ ו ל הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי (שם יתלו ז ח). הגזלן השוה כבוד העבד לקונו והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו כ ב י כ ו ל הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינו רואה ואת האוזן כאלו אינו שומע (שם מבפט׳ טו). ומה ת״ל ויקץ כישן אלא כ ב י כ ו ל כאלו לפניו שינה (ירוש׳ מע״ש ה נו ד). הקב״ה אין לפניו שכחה כ ב י כ ו ל הא בשביל ישראל נעשה שכחן (שם סנה׳ י כז ג). א״ר יהושע בן לוי אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כ ב י כ ו ל כאדם שנושא משוי על פניו ומבקש להשליכו ממנו (ערוכ׳ כג.). בזמן שאין בית המקדש קיים כ ב י כ ו ל שנתמעטה פמליא של מעלה (חגי׳ יג:). ואתה פה עמד עמדי ואמר ר׳ אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כ ב י כ ו ל אף הקב״ה בעמידה (מגי׳ כא.). מלוה ה׳ חונן דל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כ ב י כ ו ל עבד לוה לאיש מלוה (ב״ב י.). ויעמד פנחס ויפלל א״ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד כ ב י כ ו ל שעשה פלילות עם קונו בקשו מלאכי השבת לדחפו אמר להן הניחו לו (סנה׳ פב:). דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו וכו׳ כ ב י כ ו ל אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם (סוט׳ לה.). גדול השלום שאפילו ישראל עע״ז ושלום ביניהם אמר המקום כ ב י כ ו ל איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם (מד״ר ברא״ב׳ לח). היה יורד הקב״ה בכבודו כ ב י כ ו ל וחותך טיבורן ומרחיצן וסכן (שם שמות כג). כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה ומשבראת אותו אתה הוא אלא כ ב י כ ו ל עומד (שם). משל לדניסטום שמלא כיסו זהובים והיה עומד וצוות מי שהוא מבקש יבא וישאל והיו הכל שומעים ובורחים לומר כשיבא ליפרע ממי שלוה מי יוכל לעמוד כך כ ב י כ ו ל ירד הקב״ה לסיני ליתן הדברות שלא יהיה העולם מתמוטט (שם כט). אמר להם הקב״ה לישראל אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה כ ב י כ ו ל כל ימים שאתם שם בצרה אני עמכם (שם ל). אשרי האזנים ששמעו עד היכן חבבן (הקב״ה את ישראל) עד היכן שומרן עד היכן נצרן כ ב י כ ו ל עד כאישון עינו בא וראה היאך שומרן היאך נצרן שאמר האלהים למשה אמור להם שיעשו משכן ביניהם כ ב י כ ו ל אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם (שם במד׳ ב). כ ב י כ ו ל ישראל נגאלים כאלו הוא נגאל (שם). אמר הקב״ה ליעקב יעקב הרבה את יקר בעיני שכ ב י כ ו ל קבעתי איקונים שלך בכסאי (שם ד). משל לאדם שהיה לו פרגמטוטין של אבנים של זכוכית והיה מוציאן לשוק ולא היה מבחין במנין וכו׳ והיה לו פרגמטים אחת של מרגליות נאות והיה נוטלה ומוציאה במנין ומניחה במנין כך כ ב י כ ו ל אמר הקב״ה לאו״ה לא נתתי מנין למה שאין חשובין לפני כלום (שם). שאפילו ישראל עובדין עבודה זרה ושלום ביניהם כ ב י כ ו ל אמר הקב״ה אין השטן נוגע ביניהם (שם יא). אמר רבי אבין כ ב י כ ו ל הקב״ה אומר ווי (שם יב). הבונה בשמים מעלותיו כ ב י כ ו ל כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עושין אגודה אחת (שם טו). אמר הקב״ה כ ב י כ ו ל אדם קונה לו עבד שיהא העבד נוטל

כלפי מעלה אמרו ויש קורין אותו כְּבְיָכוֹל ופירשו התורה שנתנה בכ״ב אותיות יכולה לומר כן אבל לנו אי אפשר לאומרו ולזה הפירוש אין טעם וריח. מפני כמה דברים האחד שיותר נכון היה לומר בְּבְיָכוֹל כמו שאמרו במדרש נגילה ונשמחה בך בתורה שנתנה בכ״ב אותיות והשני שהיה ראוי להכתב בשתי תיבות כַּב יָכוֹל השלישי שהיה ראוי לומר כְּבְיָכוֹלָה כי התורה לשון נקבה לכן אני אומר כי הכף והבית משמשין כאחד כמו שנמצא שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה כך כְּבְיָכוֹל הכף בשוא והבית בפתח רוצה לומר התורה דברה כלפי מעלה כמו ביכול פירוש כמו במי שיוכל לקבל המאמר ההוא. ע״כ. אך הקריאה המקובלה מכרעת. —[1]) כך במשנ׳ שבמשנ׳, ובמשנ׳ שבגמ׳ וכן במשנ׳ שבירוש׳ חסרה המלה כביכול.

הפנם ומאיר לקונה ואני לא עשיתי כן וכו׳ (שם טז). בשעה שאמר הקב״ה אי הבל אחיך בקש להטעות כביכול היה צריך לומר רבש״ע הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי (שם כ). למלך שהיה לו עבדים ושפחות והיה משיא לעבדיו שפחות מן אוסיא אחרת ולשפחותיו עבדים מן אוסיא אחרת עמד המלך וחשב בדעתו אמר העבדים שלי והשפחות שלי מוטב שאשיא עבדי לשפחותי שלי לשלי כך כביכול אמר הקב״ה הארץ שלי וכו׳ וישראל שלי הם וכו׳ מוטב שאנחיל ארצי לעבדי (שם כב). אדם אם יהא לו קרוב עשיר הוא מודה בו ואם עני הוא כופר בו ואומר שאינו קרובו אבל הקב״ה כביכול ישראל נתונים במצרים בשעבוד הקב״ה אומר קרוביהן אני (שם דבר׳ ב). אמר משה נכי תופס אני בידו של הקב״ה כביכול אינו מבקש אלא מי שילמד עליהן סניגוריא (שם ג). יצא פרעה הרשע בשריון וכובע כביכול הקב״ה כן שנא׳ וילבש צדקה כשריון (שם בה״ב, לסופתי). מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראש חבירו מרגיש כך כביכול אמר הקב״ה עמו אנכי בצרה (שם, אני ישנה). אם שימש אדם עם האשה נדה בשביעי הולד לוקה בן שבעים שנה שלא יצא מן העולם עד שרואה פירותיו מקולקלין כביכול אין המרדות הללו משלי כבר העדתי בך ואמרתי לך זאת תהיה תורת המצורע (תנחומא מצורע ג). ר׳ יהודה אומר כביכול תהה הקב״ה על שעשה את האדם (שם נח ד). כל הארבעים יום עסק הקב״ה בצורת הוולד לסוף ארבעים יום הולכת ומקלקלת עם אחר כביכול רפו ידיו של מקום (פסיק׳ רבתי כד). באותה שעה נשבע הקב״ה לישראל שבועה שלימה כביכול הוציא על עצמו אם לא אעשה שבועתי שנאמר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני נטל הקב״ה ידו והחזירה לאחוריו בשעה שגלה ישראל וכו׳ כביכול לא החזירה הקב״ה למקומה (שם כח). היה הקב״ה כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח מי יקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (שם לג).—וגם בשמיחסים להאומה הישראלית דבר לא נאה לה: קצפתי על עמי חללתי נחלתי כביכול מחוללים על הכל (ספרי במד׳ לב). ומה ת״ל קח לך כביכול משלך אני רוצה יותר משלהם (יומ׳ ג:). ואפס עצור ועזוב כביכול אין סומך ועוזר לישראל (סנה׳ לז.). עתה אקום בל זמן שהיא מוכפשת באפר כביכול אלא לכשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר וכו׳ באותה שעה הס כל בשר מפני יי׳ (מד״ר בראש׳ עה). אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע בשעה שיש לישראל זכות הנח להם ובשעה שאין להם זכות כביכול הנשא להם פעם אחת בשנה כדי שיבוא יוה״כ ויכפר עליהם (פסיק׳ דר״כ, שקל׳).—וגם ביחס לדבר אי אפשרי, שלא נאה לאמר זאת: אם אכלת וברכת כביכול כאילו משלך אכלת (ירוש׳ ברכ׳ ו ע ד). אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם אם אין עולם כביכול כך היה אחז סבור בדעתו לומר אם אין קטנים אין גדולים וכו׳ אם אין רוח הקדש אין בתי כנסיות ובתי מדרשות כביכול אין הקב״ה משרה שכינתו על ישראל (שם סנהד׳ י כח:). — ואמר הפיטן: וברב גאונך משנאיך תהרם מול פניך מתגברים, כאלו לנגדך כביכול[1] לעזרתם מתחברים, באו לעזרת יי׳ בגבורים (שבת א׳ אחה״פ, ויושע).—ומצוי בספרות המאחרת.

יְכֹלֶת, ש״נ, בכנ׳ יכלתו,—הכח שעושה שאדם יכול לעשות דבר, power ;pouvoir ;d. Vermögen :

ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכֹלת יי׳ להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר (במד׳ יד יה-יו). פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכֹלת יי׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמתם במדבר (דבר׳ ט כח).— ובספהמ״א: אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה (רמב״ם תפלה א ג). וכן כשהוא מעיין במרוצת הגלגלים החלוקים בתנועות משתנים והמאורים החלוקים לסדר ענין הכל בהם יראה מסימני היכולת והחכמה מה שלא תכילהו מחשבת אדם (חו״ה, הבחינ׳ ה). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה וכו׳ וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך והענות בעת הכעס ומעוט הנקמה אחר היכולת עליה (שם הכניעה א). ואין דבר שנלוה אל דבר טוב מן הענוה

---

[1]) בקצת מחזורים מנוקדים מלה זו מנוקדה כ בשואית פתוחה, אך זה נקוד חדש עפ״י דעת ר״א בחור.

אל החכמה ומן המחילה אל היכולת (מכת׳ הפניני׳ לרשב״ג, החכמ׳). אין למי שאין לו יכולת טוב מן הסבל (שם, הסבל). וכן הישמעאלים יניחו הגזרה והיכולת הנקרא בערבי אלקצ׳א ואלקדר תחת ההשגחה (העקרים ח כו). ונאמר שהנמנעות שני מינים אם נמנעות קיימות בעצמם שלא יתואר השם ביכולת על חלופן כמו שהכל יותר גדול מן החלק או שקוטר המרובע גדול מצלעיו כי לא יתואר השם ביכלת על שיהיה החלק שוה אל הכל (שם כג). כי אם היו בוראים רבים במספר לא ימלט אם שיהיו שוים במעלת היכולת על הבריאה ואם שהם בלתי שוים (ספורנו, אור עמים ל:).—על דרך יכֹלֶת, כמו כביכול: או אפשר שהזכירו השיעור על דרך יכולת ששיערה הב״ה בכך (פי׳ יציר׳ לר״י ברצלוני 67).—והשתמשו קצתם גם במשמ׳ עשר ורכוש, כמו בגרמנית Vermögen: ונדרשנו לאשר שאלונו ועשינו מהיום ומעלה לחוק שהיתומים לא יתנו כי אם משני שלישים מערך ויכולת שלהם (פנק׳ ק״ק במברג 2).

יכת[1], ממנו יָכַת.

יָכַת[2], קל לא נמצא.

—פע׳, יִכֵּת, עת׳ יְיַכֵּת, יְיַכְּתוּ, יְיַכְּתֵם, וַיְכַּתּוּם, — יִכֵּת את פלוני, הכהו מכה רבה מאד, הכריעהו, ובפרט במלחמה, יִכְּתוּ את האויב, הכוהו והכריעוהו והפכוהו ערף והשמידוהו, gänzlich schlagen; défaire; rout: ויעפלו (בני ישראל) לעלות אל ראש ההר וכו׳ וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום וַיַּכְּתוּם[3] עד החרמה (במד׳ יד מד-מה).—ועי׳ כתת.

[1]) רק בעבר׳, והוא שרש קבעהו ריב״ג להפעל ויכתום, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) אמר ר״י חיוג (בכפולים כתת) וז״ל: אך ויכום ויכתום איננו מעקר זה ואלהים יודע. ע״כ. וכתב ע״ז ריב״ג בספר הקרוב והישור (רבאלאת אלתקריב ואלתסהיל, בברב זה), אמר וז״ל: הד׳ה אלכלמה בעידה אלע׳ור ח׳פיה אלט׳הור וקד כאנ ילזמ א״ז שרח אצלהא ולמ יפעל פהא אנא מורד עליכ מא ענדי פיהא פאקול אנ ויכתום יחתמל אנ יכונ ענדי פעלא שאלמא או פעלא פא׳הא יא׳ פאנ כאנ שאלמא פהו מנ ד׳ואת אלנונ וכו׳ ואנ כאנ ויכתום מנ פעל פאה יא׳ פפיה וג׳האנ מנ אלקיאש אחדהמא אנ יכונ אלאצל פיה וייכתום פאמת׳לוא פיה פעלהמ פי ויישרם ויבשהו ואלאח׳ר אנ יכונ אלאצל פיה ויכיתום מת׳ל ויציקם לפני יי׳ פחד׳פוא אליא׳ אשתח׳פאפא, ע״כ, ובעבר׳: מלה זו עמוקה וגזרתה נעלמת, והיה ר׳ יהודה צריך לאמר מה שרשה והוא לא עשה כזאת, והנה אבאר לך מה דעתי בה ואמר כי ויכתום יכשר בעיני שתהיה מהשלמים או מפעלי בעלי פ״י, ואם הוא מהשלמים הוא מבעלי הנון והיה עקרה ויכיתום כמו ויפילום וכו׳ ואם היתה ויכתום מן בעלי פ״י יש בה שתי פנים של הקש האחת שעקרה היה וייכתום ונהגו (העברים) בה כמו שנהגו בויישרם ויבשהו, והשנית שהיה עקרו ויכיתום כמו ויציקום לפני יי׳ והפילו את היוד להקלה. והביא ריב״ג שרש זה בפרוש גם בחלק השרשים שלו, ופרשו במשמ׳ הכה לפי חרב, אך הניח גם אפשרות היות ויכתום משרש נכת, עי׳ זה. וגם רד״ק הביא שרש יכת, לפי דעת ריב״ג, אלא שהוא נטה לשים ויכתום משרש כתת ואמר: ואל יקשה בעיניך שהוסב הדגש בפה״פ כי כן קרה למלת הזילוה שהיא משרש זלל וכן ויתמו ידמו, שרשם תמם דמם. ע״כ. וכן דעת החדשים כלם, אעפ״י שאינם מוצאים טעם לזרות הצורה. ובהיות שגם אם נשים ויכתום מן הכפולים לא נמלט מזרות, ובהיות שיש לנו בהמלים ויבשהו ויישרם דמיון שאין לפקפק בו לצורה זו בנפ״י, דעתו של ריב״ג מכרעת להניח מציאות שרש יכת בלשוננו במשמ׳ מיוחדה בענין הבאת האויב מכה גדולה ושלמה.

ילד[1], ממנו יוֹלֵדָה, יוֹלֶדֶת, יֶלֶד, יַלְדָּה, יְלָד, יָלוּד, יַלְדוּת, יָלִיד, מוֹלָד, מוֹלֶדֶת, מְיַלֶּדֶת, תּוֹלָדָה, *יוֹלֵד, *הוֹלָדָה, *הִתְיַלְּדוּת, *יְלִידָה, — ועי׳ ו ל ד.

יֶלֶד[2], ש״ז, כהפס׳ יָלֶד, מ״ר יְלָדִים, וִילָדִים, הַיְלָדִים, יַלְדֵי, (יַלְ·דֵי[3]) ולא יַ·לְדֵי), יְלָדַי, (יַלְ·דֵי ולא יַ·לְדֵי[4]), יַלְדֵי, יְלָדָיו, יְלָדֶיהָ, יַלְדֵיהֶם, (יַלְ·דֵיהֶם), —א) הקטן של האדם מיד בצאתו מרחם אמו ובמשך השנים הראשנות אחרי כן, Knabe; enfant; child: ויגדל הַיֶּלֶד ויגמל (ברא׳ כא ח). ותאמר לה בת פרעה (לאם משה) היליכי את הַיֶּלֶד הזה והינקהו לי (שמות ב ט). ותקח נעמי את הַיֶּלֶד (שילדה רות) ותשתהו בחיקה ותהי לו לאמנת (רות ד יו). ויגדל הַיָּלֶד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים (מ״ב ד יח). השלום לַיָּלֶד ותאמר שלום (שם כו). הבן יקיר לי אפרים אם יֶלֶד

[1]) משותף לכל הלשונ׳ השמיות. בערב׳ ולד a).

[2]) במקום הצורה הקדומה יַלְדְּ במקום וַלְדְּ, בערב׳ ולד b).—[3]) כך רד״ק בפרוש בהמלים עבדי, מלכי (בדה״ש, כהלכ׳ בוא), ועי׳ הערה לערך אבדן.— [4]) כך הביא שטדה מלה זו בין המלים בעלי שלש תנועות (St.§ 80 c) וכך העתיק קניג בפרוש jilede (Kö. 2,507).

a) وَلَد b) وِلْد

שעשועים (ירמ׳ לא יט). — ומ״ל לזו״נ: ותחיין (המילדות העבריות) את הילדים (שמות א יז). וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה (שם כא כב). ותאמר מילדי העברים זה (שם ב ז). ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון (איוב כא יא).—וגם לבעלי חיים: תכרענה (האילות) ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה (איוב לט ג). ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן (ישע׳ יא ז).— וגם לנער בשנות עלומיו: וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא (בראש׳ לז כט-ל). ויען ראובן אתם (את אחיו) לאמר הלוא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד (ביוסף) ולא שמעתם (שם מב כב). טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל (קהל׳ ד יג). ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד[1]) עד יום מותה (ש״ב ו כג). — ילד זקנים, שנולד לאדם בימי זקנתו: יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן (בראש׳ מד כ). — ומ״ל ילדים לזו״נ, במשמ׳ בניו ובנותיו של אדם אם הם קטנים או גדולים: תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אתך בהן (בראש׳ ל כו). וישא (עשו) את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר (יעקב אלה הם) הילדים אשר חנן אלהים את עבדך (שם לג ה). והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ״ב ד א). ויקח את שתי נשיו וכו׳ ואת אחד עשר ילדיו (בראש׳ לב כג). וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים (שם לג ב). האשה וילדיה תהיה לאדניה (שמות כא ד). ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים (ש״א א ב). — ונערים ונערות: ותצאנה שתים דבים מן היער ותבקענה מהם ארבעים ושני ילדים (מ״ב ב כד). —ובחורים: ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה (דני׳ א ג-ד). — וגם במשמ׳ לא זקנים, אנשים צעירים לימים: ויעזב (המלך רחבעם) את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו וכו׳ וידבר אליהם (אל העם) כעצת הילדים (מ״א יב ח-יד). — ובתו״מ, באותן המשמעות: אמר רב יהודה א״ר ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו (קדוש׳ עו:), ר״ל בנים ובנות. הוא

[1]) כך למערבאי, למדנחאי ולד כתיב.

ילד וקולו כנער (סוט׳ יב:). — ובמשמ׳ לא זקן: שאם היה הוא ילד והיא זקנה וכו׳ אומרים לו וכו׳ מה לך אצל זקנה (יבמ׳ מד.). רשב״א אומר אם יאמרו לך ילדים בנה וזקנים סתור שמע לזקנים ואל תשמע לילדים שבנין ילדים סתירה וסתירת זקנים בנין (נדר׳ מ.). ואפילו החכם שהוא ילד עומד בפני הזקן המופלג בזקנה (רמב״ם ת״ת ו ט).—ובמשמ׳ לא זקן גם בדברים לא בע״ח, כגון צמח ילד, ר״ל נטע רך שעוד לא הזקין: גדל זה הילד שהבריך ועשה פירות ואח״כ פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן (רמב״ם מע״ש י טו). — ילדי אדם, כמו בני אדם, ואמר המשורר: אחי התרע אל דוב שכול או דור בטקום חבר אמנה, ורחק מכל ילדי אדם כי לא נמצא בהם אמנה (רמב״ע, תרשיש ה). — ובהשאלה, ילד הזמן, ילדי הזמן, ר״ל המקרים והמאורעות שיקרו בעולם: ואתי הזמן הטיב והוא ידעני אבל כי ביגונים, ולא ידעו ילדיו כי לבבי מאד חזק והיה כאבנים (רשב״ג, ענק הוד). ילדי זמן תמיד לעולם סובבים זה יעלו וזה ישפילו (ר״י מיגש, שיר בהלופה להמגיד תרכח לט). הררים יחשבו נפשם מלכים ברוב חילם ועל ארץ מצוקים, וילד הזמן הפך כרגע ותחתם יעמיד הרי מצוקים (רמב״ע, תרשיש ח). יהא האדם חזק ואמיץ לשאת כובד צרותיו, ורחב לב להכיל קורותיו, ולסבול עול ילדי הזמן, לא ילכד ברשת הדאגה אשר לו טמן (רב״ע פלקיירא, לרי היגון 4). הלאה יגון שמח ונטוש יגונך ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו היה כצור לכלכל ים שאונך (שם). ילדי הזמן סבוני סבבוני כטיט חוצות ידיקוני יבקיעוני וירעצו וירוצצו שעפי (אגר׳ אחוז לר״י דלמידינו).—וילדי יום: מילדי יום אל תבהל כי ילדי יום לא ירגעו, אל תשמח בם אם ייטיבו גם אל תחת אם ירעו, כי הטובות גם הרעות כאשר יחנו כן יסעו (ראב״ע, לקו״ק נה). ילדי ימים על פוך שערי שהם טהו כיום טח, לא הלבינו מאפל ראשי עד השחירו לבנת טח (רמב״ע, תרשיש ה). עולם כמו מעבר לילדי יום אך הנפשות לקחים מכבם (ר״י חריזי, הענק ג). אין לבטח בילדי הימים ובמתנות הזמן (תולד׳ אלכסנדר 23).

ילד[1]), ש״ז, מ״ר ילדים, סמי׳ ילדי (יל-די), — כמו ילד: על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם

[1]) עי׳ הערה לקמן.

ילדי[1]) פשע זרע שקר (ישע׳ נז ד).

אומן.–אומנת.–*דדה את הילד, למדו ללכת. –זחל על ידיו ורגליו. – טף.–יונק.– ילד. – ילדות. – ילוד. – ינק, היניק. – מינקת.–*נדנד את הילד. –עויל. – עולל. *עריסה. – ערש. – צו לצו, קו לקו, מלים שאומרת האם להילד כשהיא מדדה אותו להרגילו ללכת.—רגע, ילד מרגיע.— *שבש, השביש את הילד שלא יבכה, שעשע את הילד על הברכים וכו׳, ילד שעשועים. —תינוק. –תרגל.

ילד, פ״י, ילד, ילדה, ילדה, ילדתי, ילדת, ילדת, ילדך, ילדך, ילדו, ילדתני, ילדתך, ילדתו, ילדתיך, ילדתני, ילדתיהו, ילדנו, ילדו, ילדנו, ילד, ילדה, ילדיו, ילדת, ילדות, ילוד, ילוד, יל״ד, לדת, ללדת, לדת, לדתי, לדתה, לדתנה, אלד, ילד, תלדי, תלדי, תלד, ותלד, ילדו, תלדנו, ילדו, ילדון, תלדנה, ותלדן, — א) ילדה האשה בן או בת, המליטה מבטנה את הולד שהיתה הרה בו, gebären; enfanter, accoucher; to bear : וצלה גם הוא ילדה את תובל קין (ברא׳ ד כב). אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי (שם מד כז). ואשתו עקרה ולא ילדה (שופט׳ יג ב). כי ילדתי בן לזקניו (ברא׳ כא ז). והנה לא היה בני אשר ילדתי (מ״א ג כא). הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט׳ יג ג). אל תיראי כי בן ילדת (ש״א ד כ). ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדת לי ותזבחים להם לאכול (יחזק׳ יו כ). הנך הרה וילדת[2]) בן (ברא׳ יו יא, שופט׳ יג ה-ז).

שרה אשתך ילדת לך בן (ברא׳ יז יט). אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה (ירמ׳ יה ט). הנה העלמה הרה וילדת בן (ישע׳ ז יד). ועל אמתם היולדות אותם (ירמ׳ יז ג). האף אמנם אלד ואני זקנתי (ברא׳ יח יג). אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית (מ״א ג יז). בעצב תלדי בנים (ברא׳ ג יו). ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (שם יז יז). רעה עקרה לא תלד (איוב כד כא). ותהר ותלד את קין (ברא׳ ד א). ותהר בלהה ותלד ליעקב בן (שם ל ה). ואת בנותיכם תנו לאנשים ותלדנה בנים ובנות (ירמ׳ כט ו). ותהיינה לי (אהלה ואהליבה) ותלדנה בנים ובנות (יחזק׳ כג ד). יום אשר ילדתני אמי אל יהי ברוך (ירמ׳ כ יד). והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת (שם כב כו). תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך (שה״ש ח ה). כי כלתך אשר אהבתך ילדתו (רות ד יה). אוי לי אמי

— [1]) הקדמונ׳ לא בקשו טעם לשנוי נקוד זה. אמר רד״ק : ובא בחירק היוד הלא אתם ילדי פשע. ע״כ. וגם רוב החדשים מי שהזכירו צורה זו הסתפקו בהזכרה בלבד. רק קניג (Kö. 2,509) נתן טעם לדבר שזו פעולת האות י. אבל, לו היתה זאת באמת פעולת היוד היה מקום לתמוה מדוע פעולה זו לא פעלה גם על שאר המלים ילדי וילדיהן שבכלן נשמר הפתח. ולכן יותר נראה כי סמי׳ זו היא לא מן ילד הסגול, שהוא במקום ילד הפתוח הקדום, אלא מן ילד הצרוי שהוא במקום ילד החרוק הקדום, וכמו שגם בערב׳ משמש השם ולד בשתי הצורות ולד וגם ולד. ואולי חדלו מהשתמש בהצורה ילד במוכרת מפני הדמיון עם העתיד של הפעל, אך נשאר עוד השמוש בהסמי׳ שאין מקום לחשש טעות.

[2]) אמר ר״י חיו״ג : אך הנך הרה ויולדת בן בנין נתערב מן יולדת וילדת לפי שיאות בלשונם להרכיב מלה אחת משתי מלים וכמוהו משתחויתם מן בנין משתחוים והשתחויתם ועתודותיהם שוסתי שנבנה מן שוסה ושסיתי וכו׳ וכן שוכנת על מים רבים נבנה מן שוכנת ושכנת וישבת בלבנון מן יושבת וישבת מקוננת בארזים מחובר מן מקוננת וקננת והן מלים מועטות אין ללמוד מהן על אחרות וגם יתכן להיות הנך הרה ויולדת בן שוכנת על מים רבים יושבת בלבנון מקוננת בארזים פעלים עוברים לנקבות על משקל פועלת וגם שוסתי פועלתי אלא שלמד הפועל שהיא היוד היא נחה נסתרת והדומה להם שופטתי הנגזר מגזרת למשופטי אתחנן ועל פי מה שפרשתי בואת הנערים יודעתי. ע״כ. וריב״ג במשלחק (דף 30) אחרי הביאו דעת זו של ר״י חיוג אמר וז״ל : ואנא אג׳וז פיהא כלהא מת׳ל מא ג׳וזה הו פי אל תוסף על דבריו אד׳ קאל פיה אשקטת חרכה אלשינ מנ תוסף אשתח׳פאפא ואדראג׳א ללכלאם פכד׳לכ אקול אנא אנהם אשקטוא חרכה אלנונ אלת׳אניה מנ מקוננת וחרכה נונ שוכנת וחרכה אלדאל מנ ויולדת וחרכה אלבא מן יושבת אשתח׳פאפא ואדראג׳א ללכלאם פהד׳א אלוג׳ה ענדי אולי מא יעתקד פיה אלא אנהם ע׳ירוא חרכה מא קבל הד׳ה אלאחרפ אלשאכנה מנ אלסגל אלי אלפתח אד׳ כאנ ד׳לכ אח׳פ עליהם, ע״כ, ובעבר׳ : ואני אנית האפשרות בכלן כמו שהניח הוא האפשרות באל תוסף על דבריו כשאמר שנפלה תנועת הסמך מן תוסף להקל ולהריץ את המלה וכן אומר אני שהם הפילו את תנועת הנון השניה מן מקוננת ותנועת נונ שוכנת ותנועת הדלת מן ויולדת ותנועת הבית מן יושבת להקל ולהריץ המלה וזו הפנים אצלי היותר מתקבל אלא שהם החליפו התנועה של האות שלפני האותיות השוכנות האלה מן סגל לפתח מפני שזה היה

כי ילדתני[1]) איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ׳ יה י). אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו[2]) כי פנו אלי ערף (כס כ כז). האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו[1]) (במד׳ יא יב). אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך[1]) (תהל׳ ב ז). ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם (בראש׳ טז טז). ותסף ללדת את אחיו את הבל (כס ד ב). כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה (ישע׳ כו יז). הנה נא עצרני יי׳ מלדת (בראש׳ טז ב).

ותלד רחל ותקש בלדתה: ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי (כס לה טז-יז). ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת (מ״א ג יח). — ובהשמטת הדלת: וכלתו אשת פינחס הרה ללת[1]) ותשמע את השמועה וכו׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט). — ובע״ח: אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים (בראש׳ לא ח). ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים (כס ל לט). ותחת פארתיו (של הארז) ילדו כל חית השדה (יחזק׳ לא ו). הידעת עת לדת יעלי סלע וכו׳ וידעת עת לדתנה (איוב לט א-ב). — וגם לזכר: ועירד ילד את מחויאל ומחייאל ילד את מתושאל ומתושאל ילד את למך (בראש׳ ד יח). קרא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט (ירמ׳ יז יא). שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג כב). ילד כסיל לתוגה לו (כס יז כא). — ובמשמ׳ מיוחדה של יציאת הולד מבטן אמו שאל הנביא: שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (ירמ׳ ל ו). — וזכרים ונקבות יחד: וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (בראש׳ כ יז). גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם (הוש׳ ט יז). לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה (ישע׳ סה כג). אביו ואמו ילדיו (זכר׳ יג ג). —ובהשאלה, ילד דבר, גרם שיתהוה הדבר שלא היה קודם: תהרו חשש תלדו קש (ישע׳ לג יא). יחבל און והרה עמל וילד שקר (תהל׳ ז טו). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (ישע׳ כו יח). הרה עמל וילד און (איוב טו לה). מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (כס לח כט). בטרם לדת חק כמוץ עבר יום (צפנ׳ ב ב). אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה-ילד יום (משלי כז א). —ומצוי בתו״מ. —ומקו׳

יתר קל עליהם. וכן רד״ק בהמכלול (בדה״פ): ומצאנו בטור הזה שהוא בנין הקל שזכרנו מלה מורכבת מעבר ובינוני ישבת בלבנון שהיא מורכבת מן יושבת וישבת ר״ל שישבה ויושבת עדיין וכמו מקננת בארזים שהיא כמו כן מורכבת מםקננת וקוננת ר״ל שקננה ומקננת עדין וכן שכנתי על מים רבים וכן ויולדת בן כי ללשון שזכר הנך הרה יפול לשון יולדת הנך הרה ויולדת בן והרכיב בו לשון וילדת כי הלידה על העתיד כי עדיין לא ילדה ויש אומרים כי אלה המלות שזכרנו אינם מורכבים אלא שהם פעל עבר מבנין פועל הכבד ורבי יונה המדקדק אמר כי השוא להריץ המלה ואינם כי אם בינונים והיה ראוי להיות יושבת ויולדת ולהריץ המלה אל אשר לפניה ההליפו הסגול בשוא. ע״כ. וגם החדשים התלבטו בנקוד מוזר זה ולא באו לכלל הסכמה. במעט כלם סוברים כי אין זה נקוד אמתי, ר״ל, כי בחיי הלשון לא אמרו מעולם כך, אלא שזה נקוד מלאכותי של מניחי הנקוד ור׳אים קצתם בזה רק פ ק פ ו ק של המנקדים, שהיה הדבר רופף בידם אם צריך לאמר בבינ׳ או בעבר, ושמו שני הנקודים להורות ספקם בזה. וקצתם (שטדה ואחרים) מחליטים פשוט כי זה שבוש. אולסה׳ (Olsh. § 109 a) מודה באמתות צורה זו, וא׳מר כי זו היא הצורה הקדומה של הבינוני י׳לדת, ואעפ״י שכבר אמרו י׳לדת בכ״ז נשאר בפי המדברים עברית גם השמוש בהצורה הקודמת, וכעין זה גם גזנ׳ קויץ. רק ממה שצורה זו באה שלש פעמים במקרא ובכל שלש הפעמים ב נ ו כ ח ת נראה, כי זה אופן הדבור היה נהוג רק כשדברו לאשה נוכחת, מפני סבה מונחת בחושם של המדברים, שקשה לנו עתה לעמוד עליה. עכ״פ אנו צריכים לאמר, כי המדברים עברית אמרו באמת כך לאשה נוכחת הנך הרה וי׳לדת, אעפ״י שבנסתרת אמרו היא הרה וי׳לדת. ויש לשער כי וי׳לדת הוא באמת עבר עם ו המהפכת לעתיד, ובדבור זה כבר התחילו המדברים עברית להטות את קול הפתח של הפ״פ לקול חולם. —[1]) כמו, התגדלתי, וירשתם, התקדשתם. ואמרו קצת החדשים כי זו פעולת הלמד והשין. אך לא נתברר מדוע זה רק במקומות האלה בלבד. — [2]) כך הקרי, והכתיב ילדתני.

—[1]) התרגומים הקדמונ׳, השבעים, ת״י, ולג׳ והפשיטא תרגמו מלה זו במשמ׳ מקור מן ילד. ת״י: מעדיא למילד. פשיטא: קריבא למילד. וכן רוב המפרשים הקדמונ׳. רק מנחם אמר שהוא מן יללה, וריב״ג הניח שרש מיוחד ללה. אבל, לפי הענין והכונה היותר נכון הוא באמת שהוא מקור מן ילד, וכמו שאמר רש״י: על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון, ע״כ, והוא איפוא צמצום של לדת, שצורתו הקדומה היתה לדת, ואעפ״י שאנו רואים כי ההברה לדת בעבר ילדת לא נצטמצמה ולא אמרו ילת, בכ״ז אולי בהדבור הרה ללדת שהיה דבור רגיל אצלם נצטמצם ואמרו ללת אעפ״י שאמרו ויקרבו ימיה ללדת בלי צמצום.

*לִילֵד: קטנות שאינן ראויות לילד מחזירין אותן מיד (יבמ׳ ג י). בהמה המקשה לילד והוציא העובר את ידו והחזירו (חול׳ ד א). בשעה שכורעת (האשה) לילד ידיכותיה מצטננות (סוט׳ יא:). בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תיזקק לבעלה (נדה לא:).— ופעול יָלוּד, שנולד: אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז (איוב יד א). מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם יה יד). ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה (שם כה ד).—ואמר בן סירא: לא נחלק לאנוש זדון ועזות אף לילוד אשה (כ״ס גני׳ י ח). — ומצוי דבור זה בתו״מ: עמדו ואשמעה באדם שאומר אשמע דבר מפי רבי אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו (ספרי במד׳ סח). ועתה נפשנו יבשה אין כל אמרו עתיד מן זה שתיפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא (יומ׳ עה:). אעפ״י שזרעו ובניו הם מבקשים לחם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב״ה א״ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך שומע מפי בוראו (מד״ר ויקר׳ לה). והנה יי׳ נצב עליו וגו׳ א״ר הושעיא אשרי ילוד אשה שכך ראה המלך ופמליא שלו נצבים עליו ומשמרים אותו (שם במד׳ ד). גער (קמואל המלאך) במשה ואמר מה לך בקדושי עליון אתה ממקום הטנופת באת ומהלך במקום טהרה ילוד אשה מהלך במקום אש (פסיק׳ רבתי כ).—ובמוברת *ילוד: הוציא (העובר) את ראשו אע״פ שהחזירו הרי הוא כילוד (חול׳ ד א). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד (נדה ג ה). יוצא דופן אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה ואין חייבין עליו קרבן ר״ש אומר הרי זה כילוד (מד״ר ויקר׳ כז). בת ישראל שנשאת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה בשביל העובר שהילוד הוא שמאכיל שאינו ילוד אינו מאכיל (רמב״ם תרומ׳ ח ד). שהרי לא הניח יעקב בנים ילודים אלא ראובן ושמעון (רבב״ס ב״ב קמב:). —נפע׳, נוֹלַד, נוֹלָד, נולדו, נולדים, הוּלַד, הוּלֶּד, הוּלָּדוּ, אוּלַד, אוּלֵּד, תוּלַד, יוּלַד, יוּלְדוּ, יוּלֵּדוּ, — א) שילדה אותו אשה: הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ״א יג ב). ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו אשר ילדה לו שרה יצחק (ברא׳ כא ג). שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים (שם מח ה). בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הכנענית (דהי״א ב ג). ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו (ברא׳ כא ה). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש׳ ב ה). טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו (קהל׳ ז א). יאבד יום אולד בו (איוב ג ג). הראשון אדם תולד ולפני גבעות חוללת (שם יה ז). הלבן מאה שנה יולד (ברא׳ יז יז). שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקר׳ כב כז). ויולד לחנוך את עירד (ברא׳ ד יח). ויולד ליוסף בארץ מצרים וכו׳ את מנשה ואת אפרים (שם מו כ). בנים אשר יולדו להם דור שלישי (דבר׳ כג ט). למען ידעו דור אחרון בנים יולדו יקמו ויספרו לבניהם (תהל׳ עח ו). בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול (ברא׳ י א). — ובא גם נולדו: ואלה נולדו[1]) לו בירושלם (דהי״א ג ה). אל נולדו[1]) להרפא בגת (שם כ ח).—ובתו״מ כמו״כ. — *וביצה: ביצה שנולדה ביום טוב (ביל׳ א א). — ובהשאלה, *נולדה הירח, נראתה שנית להשוכנים על הארץ אחרי שהיתה נסתרה מעיניהם: נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה (ר״ה כ:).— ובמשמ׳ דבר שנתהוה פתאם: היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (כתוב׳ ז ח). האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא (שם ט). ולאחר מכאן נולד להם מום קבוע (בכור׳ ב ג). נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל שנים עשר חדש (שם ד ג). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית דברי ר״א וחכ״א כשיולד לו מום אחר ישחט עליו (שם ה ג). במומין שאין דרכן להיוולד אבל במומין שדרכן להיוולד אפילו משכנסה לרשות הבעל הבעל צריך להביא ראיה (ירוש׳ כתוב׳ ז לא ד). כל בהמה או עוף שנולד בהן ספק טרפות (רמב״ם בתי׳ יא א). כל בהמה חיה ועוף וכו׳ הרי הן בחזקת היתר עד שיולד להן דבר שחוששין לו (שם ג). —ובמשמ׳ דבר שיתהוה אחר כך: איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם ר״א אומר עין טובה וכו׳ ר׳ שמעון אומר הרואה את הנולד (אבות ב ט). אמר ר׳ אליעזר פותחין בנולד וחכמים אוסרין (נדר׳ ט ב). ר״א אומר יש דברים שהם כנולד ואינן כנולד (שם ג). איזהו חכם

---

[1]—לא נתברר גם להחדשים מה סבת נקוד זה.

הרואה את הנולד (תמיד לב.). שישנו חכם לב רואה את הנולד ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (מד"ר במד' יד).

—פע', ילד, — עשה שילד, ילדה את היולדת, עזרה לה ללדת: ויאמר (פרעה למילדות העבריות) בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה (שמות א יו).— ובתו"מ: אין מילדין את הבהמה ביום טוב אבל מסעדין ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום (שבת יח ג). החכמה הבאה ליל ד והבא להציל מן הדליקה ומן הגיים (ר"ה ב ה). בת ישראל לא תילד את העובדת אלילים מפני שמילדת בן לע"א אבל נכרית מילדת בת ישראל (ע"ז ב א). מיילדה מבחוץ אבל לא מבפנים לא תכנים ידה לפנים שלא תמיק את העובר במעיה (ירוש' שם ב מ ג). —ובהשאלה, יִלֵּד סברות מדבר וכדומה, למד מהדבר סברה: וכאשר תתחזק בינתו ויתמיד עליה יורהו הבורא שרשי המלאכה וכלליה ומילד מהם תולדות שלא למדם מזולתו מבני אדם (חו"ה, חבב' הנפש ג). קחהו (את הספר) אליך לזכרון ודון על נפשך דין אמת והפך בו ויילדהו והדבק אותו אל לבך ומצפונך (שם, הקדמ').

—פע', יֻלַּד[1]), יֻלַּד, יוּלַּד,—כמו נפע', שנולד: ולשת גם הוא ילד בן (בראש' ד כו). ולעבר ילד שני בנים (שם י כה). אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם (שם לה כו). אלה בני רחל אשר ילד ליעקב (שם מו כב). ובני יוסף אשר ילד לו במצרים נפש שנים (שם כז). ילד בן לנעמי (רות ד יז). כי ילד ילד לנו בן נתן לנו (ישע' ט ה). האיש אשר בשר את אבי לאמר ילד לך בן זכר (ירמ' כ טו).—ומלא ו יוּלַּד, יוּלָּד: ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם אשר יולד לישראל (שופט' יח כט). כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז). מה נעשה לנער היולד (שופט' יג ח). —ולנק' יֻלְּדָה: והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה (בראש' כד טו). —ומ"ר ילדו: ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה (בראש' ו א-ב). אלה בני עשו אשר ילדו לו בארץ כנען (שם לו ה). גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף שם נ כג). אלה ילדו בחברון (ד"ה ג ה). ואת ארבעת אלה ילדו להרפה בגת (שם כא כב). —ומד"ב: ארור היום אשר ילדתי בו (ירמ' כ יד).—ונכחים: והטלתי אתך ואת אמך אשר ילדתך על הארץ אחרת אשר לא ילדתם שם ושם תמותו (ירמ' כב כו).—ובהשאלה, נהיה, יצא מן האין אל היש: בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל (תהל' צ ב). — ובהשאלה בלשון החקירה, תולדה מיֻלֶּדֶת, שעל פי ההגיון תולדה זו מוכרחת ממה שקדם: כי כפי ברור ההקדמות ורוב מספרם ויושר סדורם תהיה התולדה המיולדת מהם בבירורה וחשיבות מעלתה וכן הרכבת המרקחת במלאכת הרפואות כי תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבה מהם המרקחת (חו"ה, חבב' הנפש ד).

—פע"ל וכינ', יִלּוֹד[1]), יִלּוֹדִים, יִלֹּדִים,—כמו נולד, נולדים, geboren; né; born: ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן

---

[1]) כבר אמר ריב"ג (מבתלחק 48), כי זה פעול מן ילד הקל, אמר וזה לשונו: כמא קאלוא אשר ילד לו במצרים ילדו על ברכי יוסף והמא מא לם ישם פאעלה מן ילד אלח׳פיפ ומת׳ל הד׳א ימים יצרו והו מא לם ישם פאעלה מן יצר ח׳פיפ פאן קאל קאהל קד ימכן אן יכון אשר ילד לו ילדו על ברכי יוסף מן בניה אלת׳קיל אעני מן ותקח המילדת קלנא לה אן ד׳לך ישתחיל מן קבל אן אלמילדת ע׳יר אליולדת ואן פעל אלמילדת לא יתג׳אוז ען אליולדת אלי אלילוד, ע"כ, ובעבר': כמו שאמרו אשר ילד לו במצרים ילדו על ברכי יוסף והמה שניהם מה שלא נזכר פועלו (פעול) מן ילד הקל ודומה לזה ימים יצרו והוא מה שלא נזכר פועלו מן יצר הקל ואם יאמר אומר כבר אפשר שיהיה אשר ילד לו ילדו על ברכי יוסף מן בנין הכבד והוא מן ותקח המילדת נאמר לו כי זה אי אפשר מפני שהמילדת היא זולת היולדת ופעל המילדת אינו עובר מן היולדת להילוד. וכן בהשרשים: וד׳כרנא הנאך איצ׳ אן לנער הילד עלי זנה והסנה איננו אכל וג׳עלנא הד׳ה אללפט׳ה ח׳אמשה ללארבע אלאלפאט׳ אלתי אחצ׳רהא אבו זכריא׳ וקאל פיהא אנהא פעול עלי מת׳אל פעל, ע"כ, ובעבר': וזכרנו שם כמו"כ כי לנער היולד על משקל והסנה איננו אכל ושמנו המלה הזאת חמשית לארבע המלות אשר הביאם ר' יהודה ואמר בהם שהם פעול ע"מ פועל. ומהחדשים הרגיש בזה בטב' (Bö. § 904), וחשב ומנה שם הרבה פעולים באלה להקל, ואמר שם כי עד כה איש לא עמד על טבע אלה הפעולים מן הקל. ולא ידע כי כבר קדמוהו בזה מדקדקים יהודים. רק לא היה צריך שתבוא עה"פ דגושה, והאריך בזה ברט במחקר מיוחד (Barth, d. poss. Kal, בספר היובל של הלדסה'). —

[1]) כבר אמר רד"ק כי הוא כמו ילד: והתאר לנולד לנער היולד ומשקל אחר כל הבן הילוד. ע"כ. אך לא באר טעם הצורה הזאת. ורוב החדשים שקלו מלה זו

הילוד היארה תשליכהו (שמות א כב). גם הבן הילוד לך מות ימות (ש"ב יב יד). וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו (יהוש' ה ה). ואלה שמות הילדים לו בירושלם (ש"ב ה יד). על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה (ירמ' יו יג). — ובמשנה: הנודר מן הילודים [1]) מותר בנולדים (נדר' ג ט). הוא (ר"א הקפר) היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון (אבות ד כב).

—הפע', הוליד, הליד, הולידה, הולדת, הולידו, הולדו, מוליד, מולידים, מולדים, אוליד, תוליד, יוליד, ויולד, ויּלד, הוליד, —הוליד האב את הילד, גרם בהזדוגות להאם שיולד הילד: ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה מאת שנה (בראש' ה ד). ויחי שת אחרי הולידו את אנוש שבע שנים (שם ז). תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט (שם יא כז). אברהם הוליד את יצחק (שם כה יט). ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם (שם מח ו). וממשפחתם אשר עמכם אשר הולידו בארצכם (ויקר' כה מה). ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולדו בנים בתוככם (יחזק' מז כב). האני אשביר ולא אוליד יאמר יי' אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך (ישע' סו ט). ועל אמתם הילדות אותם ועל אבותם המולדים אותם בארץ הזאת (ירמ' יו ג). קחו נשים והולידו בנים ובנות (שם כט ו). כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ (דבר' ד כה). בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי (שם כח מא). שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול (בראש' יז כ). אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה (קהל' ו ג). ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו (בראש' ה ג). ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת (שם ו י). ויולד גלעד את יפתח (שופט' יא א). —והוליד אשה, דומה לפעל, עשה שהאשה תלד, ובמליצה הוליד את הארץ, עשה שהארץ תלד, שתתן פרי: כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזרע ולחם לאכל (ישע' נה י). —ובהשאלה, הוליד דבר, עשה שהדבר יהיה אחרי שלא היה, ויצא מאין ליש: היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (איוב לח כח). —ובדברים רוחניים, מפשטים: הרו עמל והוליד און (ישע' לט ד). — ובתו"מ ובסהמ"א כמו"כ בכל המשמעות: לא נתכוון זה אלא במי שדרכו להוליד (נדר' ג ט). ניקב (הגיד) מלמטה פסול מפני ששופך נסתם כשר מפני שמוליד וזה הוא פסול שחוזר להכשרו (תוספתא יבמ' י ד). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט (בכור' ז:). כל שזכרותו מבחוץ מוליד מבפנים מטיל ביצים כל שתשמישו ביום יוליד ביום בלילה יוליד בלילה כל שתשמישו בין ביום בין בלילה יוליד בין ביום בין בלילה (שם ח.). את מוצא צדיק מוליד צדיק רשע מוליד רשע (מד"ר בה"ש א א). —והוליד אשה: מי שירצה לעזור להוליד אשה שיש בה מחלה שתמנענה מההריון יש לו שני דרכים (מאזני צדק, אלגזלי 43). —ובכלל על הזכרים והנקבות יחד, במשמ' הביא לעולם בנים ובנות: והוא (פרעה) חשב למעטן מפריה ורביה אמר מתוך שאינן ישינין בבתיהן אינן מולידין (מד"ר שמות א). — ובלשון המחקר, כח המוליד, הכח הטבעי שיש בצמחים ובע"ח שיולד מהם בדמותם וצלמם: (כח) הזן והמוליד והמצייר (ראב"ע קהל' יב ג). הנפש הצומחת אשר ממנו שלשה כחות והם כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה (ר"י א"ת, רות חן א). דע כי פעולת נפש הצומח אף בבעלי חיים היא בטבע לא בכונה ורצון הלא תראה כי היא גם כן באילנות על כן יש שקראוה נפש טבעית וממנה כח הזן וכח המגדל וכח המוליד בדומה וכו' וכח המוליד בדומה הוא הכח הצריך להתמדת המין והוא הכח אשר בטפת הזרע לחדש גוף דומה למולידו בעצם (שם ג), ומצוי מאד בספרות המחקרית.—

במשקל גבור, כנור, אבל אלה הם שמות, אך הילדים הוא בינוני, ואין הקש בעבר' לבינוני פעול בצורה זו. והיותר נכון הוא מה שאמר ברט (Barth, NB § 26 g, 2) כי זה בינוני פעול קל מן ילד, והיתה צורתו ילוד, במקום ילאד, והודק השרק לחירק. — [1]) מזה נראה ברור, כי בזמן ההוא היה לפחות בלשון הדבור ההמוני הבדל במשמ' בין ילוד ובין נולד, ומהמו"מ של ההלכה שם נראה כי ילוד היה יותר במשמ' שכבר יצא לאויר העולם, ובנפע' נולד השתמשו יותר למי שעתיד להולד, אמרו בגמ' שם (ל:): אמר ליה רב פפא לאביי למימרא דנולדים דמתיילדן משמע אלא מעתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ה"נ דאיתיילדן הוא ואלה מאי דיילידו משמע אלא מעתה דכתיב הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו הכי נמי דהוה והא עדיין מנשה לא בא אלא משמע הכי ומשמע הכי ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

ובהגיון, הוליד סברה מסברה: כל גשם לו מקום ואין מקום לבורא ותוליד הגשם איננו הבורא עוד יתהפך זה ויוליד הבורא איננו גשם (כל מלאכ׳ ההגיון, הקש). ממה שאמר לו אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך מזה הוליד כי כמו שמשה נקרע לו ים סוף כך יקרע ליהושע מי הירדן (ר״י אברבנאל, יהוש׳ ג). ומזה הוליד שאם היתה הכונה האלהית וכו׳ (שם). האל יתברך לי נתנו ולא נתן הנער לאלקנה אישי ומזה הולידה תולדה המחוייבת והיא גם אנכי השאילתיהו לה׳ (הוא, ש״א א כז). יבקשו ההקדמות ואח״כ יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם (דרך אמונ׳ לר״א ביכאגו א ג). ולולא האור ההוא לא היו נראים אליו ואז יוליד שאין הראות באמת מבלתי האורה (שם א א). ואותם המופתים שיקדמו יקראו גם הקדמות ומהם יבנה מופת מוליד ר״ל שיוליד גזרה אמתית אשר נקראת ארגומינטו (פי׳ כ״ה הקד׳ של מורה לר׳ הלל, בסוף תגמ׳ הנפ׳). —ובדקדוק, הוליד נח וכדומה, עשה שישמע קול אות נחה: ואם למד הפעל גרונית יוליד נח בקריאה בין העין והלמד (רד״ק מכלול, שדה״פ י).

—הפע׳, הולד, הולֶדֶת, הֻלֶּדֶת: ויהי ביום השלישי יום הֻלֶּדֶת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו (בראש׳ מ כ). ביום הוּלֶּדֶת אותך לא כרת שרך וכו׳ ותשלכי אל פני השדה בגעל נפשך ביום הֻלֶּדֶת אתך (יחזק׳ יו ד-ה).

—התפ׳, התילד, —א) התילד על משפחה מן המשפחות, אמר או הראה או כתב את עצמו למשפחה פלונית: ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני ויתילדו על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה (במד׳ א יח). —ב) כמו נולד, ובהשאלה לדברים חמריים במשמ׳ מתהוה: וכן המים המתילדים תוך הארץ הם נובעים ובוקעים ועולים למעלה (ר״י א״ת, רוח חן ז). המים בהיותם על האויר או בהתילדם שם מן העבים ישובו דרך ישרה לארץ ולימים (שם). וכן הקשת כי יתילד באד הלא באמצעות אור השמש ומן הדין היה כפי טבע המציאות שיכסו המים היבשה ואז לא יהיה איך כי הוא יתילד מהתהפכות הניצוץ בדבר הקשה (רב״ט ספרוט, פרד׳ רמונ׳, סדר מועד). המים הנוזלים בעין או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המתילד עליו (אמונה רמה ב ג). — וביחס להלבנה, התחדשה ונגלתה: כי הוא (בטלמיוס) העיד ואמר כי בכל שהיה מעיין את הירח בכל ימי החדש וכו׳ ומצא כל אחד מזוויות חלופו עודפת על המדה הראויה לה לפי חלופו הפשוט והיה מוצא רבוי הזוויות הזה מתחיל להתיילד מעת הקבוץ והולך ומתגדל עד עת הרביע הראשון לחדש ומאז הוא הולך ומתמעט במדתו עד שיכלה ויתום בעת ההקבלה האמצעית ומאז ואילך יחזור לו רבוי הזויות הזה להתיילד ולהתגדל מעט מעט עד הרביע השני (יסו״ע לר״י ישראלי ג טז). ואתה יכול להכיר המסיבה המזרחית הזאת בירח וכו׳ כבר התחיל להתילד בה ולהראות בעין קשת דקה של זוהר (שם ב ז). —ובדברים מפשטים והגיוניים: ואמרתי שמא המין הזה מן המצות איננו מתילד למצות רבות ועל כן הניחו אותם ולא חברו בהם ספר מיוחד וכאשר חקרתי על מספרם ופרקיהם מצאתים לרוב מאד בהתילדם (הקד׳ חו״ה). ואז אחי תתילד בנפשך תולדה מעולה ורמה (שם, חשב׳ הנפש ד). אלו הארבעה הקדמות נתילדו על ארבעה הקשים (כל מלאכת ההגיון, הקש). המקרים מתילדים ממנו (מקור חיים לרשב״ג ד ג). נמנע עצמינו מלהביא ראיותיהם בהיתר הספקות אשר אפשר שיתילדו בשאלה הזאת (אוהב משפט על איוב יא). כמנהג הנער בהתחילו לקרוא ספר גדול שמעיין בסופו כמה הוא ארוך ומתילד בתוכו התרשלות וקוצר רוח לאריכותו (המאירי משלי יז). מה שהוא יוצא מהן היה רק קלקולים גדולים ומיני דברים רעים שהיו יוצאים ומתילדים בעולם אם הם היו הפועלים ועושים הבריאה (רמח״ל, חוקר ומקובל 19).

יַלְדָּה, ש״נ, מ״ר יְלָדוֹת, —נקבה קטנה, נערה: קח לי את הַיַּלְדָּה הזאת לאשה (בראש׳ לד ד). ויתנו הילד בזונה וְהַיַּלְדָּה מכרו ביין וישתו (יואל ד ג). ורחבות העיר ימלאו ילדים וִילָדוֹת משחקים ברחבתיה (זכרי׳ ח ה). —ובתו״מ כמו״כ במשמ׳ אשה לא זקנה: שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך למה לך להכנים קטטה לביתך (ספרי דבר׳ רל). ובלבד שלא תצא (האשה בחוטי שער) לא ילדה בשל זקינה ולא זקינה בשל ילדה (ירוש׳ שבת ו א:). שלא יתן לה לא (הכסות) של ילדה לזקינה ולא של זקינה לילדה (כתוב׳ מח.). לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו לבנות זקינה מלקטת לו שחורות (ב״ק ס:). בווא.

ואשיאך עצה עשה להן קלעים והושיב בהן זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להן כלי פשתן וכו׳ ובשעה שישראל אוכלין ושותין ושמחין ויוצאין לטייל בשוק אומרת לו הזקינה אי אתה מבקש כלי פשתן זקינה אומרת לו בשוה וילדה אומרת לו בפחות (סנה׳ קו). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות (מד״ר כרא״ב׳ מח). האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים (שם). — ומ״ר: רבי אלעזר אומר (על שלש עברות) נשים מתות ילדות (שבת לב.).— ובמשמ׳ ב״ת, נשים יְלָדוֹת, לא זקנות: וחז״ל חשו לנשים ילדות שמא תצאן לתרבות רעה (בו״ת בנימין זאב קכו). — וגם בדברים לא בע״ח, גפן יַלְדָּה וכדומה, לא זקנה: אמר ר׳ יוחנן ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות (נדר׳ נז:). ילדה שסיבכה בזקינה בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה (סוט׳ מג:). ילדה פחותה מטפח חייבת בערלה כל שנותיה (שם). ילדה הפחותה מטפח אינה מקדשת את הזרעים (שם).—ובהשאלה, *יַלְדַּת העב, ר״ל הגשם, ואמר המשורר: קמתי בגן נשף העת ילדת העב עלי חולה, וישא אל אפי רוח ריח מחלים נפש חולה, וברק שחק באש ושאון רעמו ידמה אל קול הולה (רמב״ע, תרבי״ב ג טו).

יַלְדוּת, ש״נ, — השנים שהאדם הוא ילד, Kindheit, childhood; enfance: והסר כעס והעבר רעה מבשרך כי הַיַּלְדוּת והשחרות הבל (קהל׳ יא י). שמח בחור בְּיַלְדוּתֶךָ ויטיבך לבך בימי בחורותיך (שם ט). —ובתו״מ: ואומרים לה (להסוטה) בתי הרבה יין עושה הרבה ילדות עושה (סוט׳ א ד). יש מהן שהיו אומרים אשריך ילדותי שלא ביישה את זקנותי אלו אנשי מעשה ויש מהן אומרים אשריך זקנותי שתכפר על ילדותי אילו בעלי תשובה (תוספתא סוכ׳ ד ב). דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו לעת זקנתו (שבת קנב.). כששמעו חכמים בדבר אמרו מה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה (ערוב׳ כא:). ופרקו נאה אמר אביי זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו (תענ׳ טז:). ר״ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו (יבמ׳ סב:). שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו אבל בימי זקנתו הרי הוא מוטל ברעב אבל תורה אינה כן עומדת לו לאדם בעת ילדותו ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו (קדוש׳ פב:). על מה נטמאת (הסוטה) על עסקי שחוק וילדות (סוט׳ לב:). רבי שנית לנו בילדותיך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך הזהב קונה את הכסף (ב״מ מד.). שנית לנו בילדותיך עכו״ם מבטל ע״א שלו ושל ישראל (ע״ז נב:). אמר רבי חנינא חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן עמדו לי בעת זקנותי (חול׳ כד:). אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו (סוכ׳ נג.). אם זקנים הן חביבין הם אם נערים הם נטפלה להן ילדות (מד״ר ויקר׳ יא). — ובמשמ׳ *תכונת האדם ומדותיו בילדותו: ואמר רבי ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי (ב״ב קלא.).—ומשל: אוי להלאחת ההולכת ואינה שבה ומה היא א״ר חסדא הילדות[1] (שבת קנב.). רב דימי אמר הילדות היא עטרת של וורד והזקנה עטרת של חלף[2] (שם).— ובהשאלה, *יַלְדוּת הלבנה, מולדה, הזמן הראשון להגלותה, ואמר הפיטן: ילדות הרם וסהר בו ביום חשבון מצאו, ובתחלת בריתם בחלון אחד נמצאו (שבת החדש, אבי כל חוזה).

יִלּוֹד, ש״ז, מ״ר יִלּוֹדִים, — כמו יֶלֶד, בפרט מיד בהולדו: ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך וכו׳ בי אדני תנו לה את הַיִּלּוֹד החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו). ואלה שמות הַיִּלּוֹדִים אשר היו לו (לדוד) בירושלם שמוע ושובב נתן ושלמה (דהי״א יד ד).— ובתו״מ: עשה עובר כילוד לענין ייבום וכו׳ נעשה עובר כילוד לענין תרומה (יבמ׳ פז.).—ובסהמ״א: השד הוא אבר אשר נברא להתהוות בו החלב לזון בו הילוד (קאנון ג יב א). בתחלה כשיצא הילוד מבטן אמו יתחכו טבורו למעלה (מ׳ אלדכי, ש״א ה). — ואמר הפיטן: זממו פן ירבה יועצי תולליטו, זדו בפרך והכבידו עלימו, זדון מחשבותם נהפך עלימו, וזורקי ילוד במים תהומות יכסימו (אחרון פסח, אתה הארת).

יָלִיד, ש״ז, סמי׳ יְלִיד, מ״ר יְלִידִים, יְלִידֵי,—יליד מקום פלוני או משפחה פלונית, שהוא נולד במקום ההוא או במשפחה ההיא: אחימן ששי ותלמי יְלִידֵי הענק (במד׳ יג כב). ספ אשר בִּילִדֵי הרפה (ש״ב כא יח). אז הכה סבכי החשתי את ספי מִילִדֵי הרפה (דהי״א כ ד).

---

[1] גוף המשל בארמ׳: ווי לה לחדא דאזלא ולא אתיא מאי היא א״ר חסדא ינקותא.—[2] בארמ׳ שם: כי אתא רב דימי אמ׳ ינקותא כלילא דוורדא סבותא כלילא דחילפא.

— ואמר המשורר: ילד בלי שם אם יהי רץ אחרי בין והוא לו יהיה יחס, טוב מוליד שר אחרי עיניו יתור ובכסל לבד יחס (רמב"ע, תרשיש י). — יליד בית, עבד שנולד בבית אדוניו: יליד בית ומקנת כסף (בראש׳ יז יב). המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך (שם יג). וכהן כי יקנה נפש קנין כספו הוא יאכל בו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו (ויקר׳ כב יא). העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע היה לבז (ירמ׳ ב יד). וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו (בראש׳ יד יד). ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואת כל מקנת כספו (שם יז כג). — ואמר הפיטן: שניך הרחק כאור חמודים, קשוט לשון למודים, כחוט השני טעם זין ילידים, נגדו שלם לילדים (יוצ׳ א׳ פסח, לאינס). — ובמליצה, יליד גפן וכדומה, ואמר המשורר: זנח רופא וצרי שבגלעד לאיש גדל מאד עלין מזורו, והשקהו בכף עופר אהבים יליד שורק ובו יהיה מזורו (רמב"ע, תרשיש ב).

ילידה, ש"נ, — שה"פ מן ילד: והחל מן האשה היולדת כי הילידה היא תחלה (ראב"ע ויקר׳ יב ב).

א. ילך[1], ממנו א. ילך.

א. ילך[2], פ"ע, עת׳ אלך, וכו׳, כמו הלך, עי"ש בכל הפעל.

ב. ילך[3], ממנו ב. ילך.

ב. ילך[4], פ"ע, עת׳ ילך, — ילך הנטע, הצמח, הענף, גדל וארך והיה רענן ורטב, üppig wachsen (Pflanze); croitre luxurieusement; to grow luxuriously: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון ילכו[5] יונקותיו ויהי כזית הודו (הוש׳ יד ו-ז). נטעתם גם שרשו ילכו גם עשו פרי (ירמ׳ יב ב).

ילל[1], ממנו ילל, יֵלל, יללה.

ילל, פ"ע, — קל לא נהוג.

— הפע׳, הילִיל, יְהֵילִיל, יְהֵילִילוּ, איליל, ויליל, וילילו, אילילה, הילל, הילילי, הילילו, — זעק בקול עז של בכי ושבר, jammern, heulen; gémir, hurler; to howl: הילילו כי קרוב יום יי׳ כשד משדי יבוא (ישע׳ יג ו). הילילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן (שם כג יד). הילילו הרעים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (ירמ׳ כה לד). איך חתה הילילו איך הפנה ערף מואב (שם מח לט). הקיצו שכורים ובכו והיללו[2] כל שתי יין (יוא׳ א ה). חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח (שם יג). הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל עם כנען (צפנ׳ א יא). הילילי שער זעקי עיר (ישע׳ יד לא). הילילי חשבון כי שדדה עי (ירמ׳ מט ג). כה אמר יי׳ הילילו הה ליום (יחזק׳ ל ב). זעק והילל[3] בן אדם (שם כא יז). — ובמליצה ללא בע"ח: הילל ברוש כי נפל ארז וכו׳ הילילו אלוני בשן (זכר׳ יא ב). — ועת׳: ולא זעקו אלי בלבם כי ייללו[4] על משכבותם

---

[1]) כמו הלך, ועי׳ הערה לקמן.

[2]) לא נשאר מצרוף זה עבר קל ילכתי, וכו׳, ובמקומו השתמשו בצרוף הלך. ובעתיד היה להפך, כי לא השתמשו בצרוף הלך אהלך אלא קצת, ורוב שמושם בעתיד היה בצרוף ילך. ושני הצרופים הלך וגם ילך יצאו מצרוף קדום ו ל ך. ובערב׳ משמש במשמ׳ זו הצרוף של"כ a), במשמ׳ הלך בדרך. באשור׳ אלכ.

[3]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להפעל.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בפעל מיוחד זה, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) פרשו כל המפרשים הקדמונ׳ והחדשים ילכו זה, וכמו"כ בפסוק שבירמיהו שלהלן, במשמ׳ הרגילה של הליכה בכונה של גדול ושגשוג. אבל, אין זו מליצה טבעית כלל לאמר ילכו במקום יגדלו, ועוד יותר קשה הדבר בפסוק שבירמ׳, כי שלשה הפעלים שלפניו ושלאחריו, נטעתם שרשו ועשו, הם בעבר, והפעל ילכו בעתיד, וזה מקלקל כל המליצה. ולכן סברו קצת החדשים כי יש כאן שבוש והגיהו ילדו במקום ילכו. אבל, זה מקלקל את יפי המליצה המדברת כאן אדות צמח, ולכן נראה כי זה פעל מיוחד ילך בענין הצמח כשהוא גדל ומתפשט ונהיה רענן ורטב, ובפסוק בירמיה לא היתה הכונה לפעל עתיד ילכו, אלא לפעל עבר ילכו, ר"ל גדלו והגיעו לגמר בשולם ועשו פרי. ויש בערב׳ פעל דומה לצרוף זה, והוא כהל, תכהל a), וז"ל המלונים הערבים: תכהל אלנבת תם טולה, ואכתהל אלנבת תם טולה וט׳הר נורה ושמלה, ר"ל גדל וארך ונגלתה נצתו.

[1]) חקוי קול טבעי לזעקה של צרה ושבר וכאב. ודומה לו בארמ׳ וסור׳ באפע׳ איליל, ובערב׳ ולול b). וגם בלשונ׳ הארִיות יש צרופים דומים לו, כמו ברומ׳ ulula, קול הכלב והזאב וכדומה.

[2]) בס"א והלילו, וס"א והילילו. — [3]) ס"א והיליל מלא. — [4]) כך ב"א. ב"נ ייליל.

---

a) ملك

a) كهل تكهل b) ولول

(הוש׳ ז יד). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע׳ סה יד). לקח עמי חנם משלו יהילילו נאם יי׳ (שם נב ה). — ועבר שנהפך לעתיד: הנה מים עלים מצפון והיו לנחל שוטף וישטפו ארץ ומלואה עיר וישבי בה וזעקו האדם והילילו[1]) כל יושב הארץ (ירמ׳ מז ב). — והיליל על דבר ולדבר: על נבו ועל מידבא מואב ייליל (ישע׳ יה ב). לכן ייליל למואב כלה ייליל (שם יו ז). על זאת חגרו שקים ספדו והילילו כי לא שב חרון אף יי׳ ממנו (ירמ׳ ד ח). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא (שם נא ח). על כן על מואב איליל ולמואב כלה אזעק (שם מח לא). על זאת אספדה ואילילה[2]) אילכה שילל וערום (מיכ׳ א ח). — ואמר הפיטן: הנכאה והצמאה אשר תמיד לך תיליל, סמוך ידה בבן דודה הנקרא שמו חכליל (שבת א חנכה, שני ותיס).

— פע׳, *ילל, ילּלת, מילל, מיללת, — כמו הפע׳ היליל: אמר רבי אבין לא בקשה (חוה) אלא לבכות ולייל על עליו בקולה ואכל ממנו (מד״ר דבר׳ ז). היה הקב״ה כביכול צועק ומילל בפני עצמו את מי אשלח (פסיק׳ רבתי לג). התחילה מיללת עליו בקולה (מד״ר ברא׳ יט). — ובהשאלה, קרא בקול רם, חד: בשעה שמיללין ההלכה אלו עם אלו כגון רבי אבא בר מימי וחבריו (מד״ר שה״ש, נוהרך).

ילל, ש״ז, — קול זעקה ובכי מצער וכאב, Jammer gémissement; howl: ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל[3]) ישמן (דבר׳ לב י). — ואמר הפיטן: ובמר יגוני ועצבי ילל אתבירה, קהלות הקדש הריגתם היום בזכרה (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, מי יתן). השלימו נפשם באהבה קשורה, אהימה עליהם בבכי ילל לחשרה (שם).

— [1]) והיליל קרי. — [2]) ס״א ואלילה חסר יוד קדמ׳.

[3]) אמר ר״י חיוג: ומעני אח״ר ילל ישימן, ר״ל ומשמ׳ אחרת היא ילל ישימן. וכתב ע״ז ריב״ג: קאל הנאכ ומעני אח״ר ילל ישימון ומא הו ענדי בעיד מנ אלמעני אלאול לאנ מעני יללה דוי צות בתוג׳ע ומעני ילל ישמון דוי אלשמאוה וד׳לכ לאנ אלארצ׳ אלדויה הי אלצחרא׳ אלתי תתתרקהא אלריאח פישמע להא צות ויקאל להא דויה ודאויה, ע״כ, ובעבר׳: אמר שמה וענין אחר ילל ישמון ואיננו רחוק אצלי מן הענין הראשון כי ענין יללה השמעת קול בהצטער וענין ילל ישמון קול הישימון או הארץ המשמעת קול הוא המדבר השמם אשר ינשבו בו הרוחות וישמעו להם בו קולות.

יללה, ש״נ, סמי׳ יללת, יללת, — כמו ילל: והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צפנ׳ א י). קול יללת[1]) הרעים כי שדדה אדרתם (זכר׳ יא ג). קול צעקת הרעים ויללת[2]) אדירי הצאן כי שדד יי׳ את מרעיתם (ירמ׳ כה לו). כי הקיפה הזעקה את גבול מואב עד אגלים יללתה ובאר אלים יללתה (ישע׳ יה ח). — ובתו״מ שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין (ברכ׳ מ., סנה׳ ע:). יין שמביא יללה לעולם תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש (יומ׳ עו:). — ומ״ר: התחילה (שרה) בוכה ומיללת בכתה שלש בכיות כנגד שלש תקיעות שלש יללות כנגד שלש יבבות ופרחה נשמתה ומתה (פדר״א לב). — ואמר הפיטן: ממך אבודים ילדים חמודים כפז על זאת במרר בכי יללת מרודיך (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, ציון נפירת).

ילע[3]), ממנו ילע.

ילע[4]), פ״ע, — ילע דבר, משתוקק לדבר, מבקש ומחפש הדבר ורוצה בו ודבק בו: מוקש אדם ילע[5]) קדש ואחר נדרים לבקר (משלי כ כה).

ילף[6]), ממנו ילפת.

[1]) כך ברוב הספר׳ ובקצת ספרים יללת, ל ראשונה הטופה. — [2]) כך ב״א, ב״נ ויללת.

[3]) אין חכמי הלשון מודים בשרש זה, ועי׳ הערה להפעל.

[4]) אין חכמי הלשון מודים בפעל זה, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) ראו רוב הקדמונ׳ והחדש׳ במלה זו עתיד מן שרש לוע או לעע, ופרשוה במשמ׳ בליעה או השתתה או דבור בלי ישוב הדעת. אבל, כל הפרושים שפרשו הקדמונ׳ והאחרונים אינם מתישבים היטב לפי המליצה הטבעית, וכבר שער ברט (Barth, WU) כי זה שרש ילע דומה לשרש הערבי ולע a) שמשמש במשמ׳ כזב ושקר. אבל גם משמ׳ זו אינה מתישבת היטב. ואולם שרש זה משמש בערב׳ עוד בשתי משמעות, במשמ׳ דבק בדבר והשתוקק לו והתאוה לו כמעט כמו בשגעון, ועוד במשמ׳ הקל בדבר, וזלזל בו. והנה לשתי המשמ׳ האלה יש מקום בכתוב זה, אך המשמ׳ הראשונה, שהיא העקרית, היא יותר מתאמת לחצי השני של הכתוב, ועי׳ בערך בקר.

[6]) שרש משמש גם בערב׳ אך לא במשמ׳ שיהיה אפשר לחשב כי ממנה נגזר השם ילפת.

a) ولع

יַלֶּפֶת[1], ש"נ, — מין מִמיני השחין על העור, חזזית מצרית, äg. Flechte; dartre ég.; eg. lichen: או גבן או דק או תבלל בעינו או גרב או יַלֶּפֶת[2] או מרוח אשך (ויקר' כא כ). עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או יַלֶּפֶת לא תקריבו אלה ליי' (שם כב כב). — והשתמשו קצת סופרי הרפואה במלה זו ללקוי עור הראש שנפרשים ממנו כעין סובים: י ל פ ת והוא כעין סובין שמתילד בשרשי השער מליחה לבנה (מ' הלדכי, ש"א ד א). מי ההדם יחזק השער ושרשו כי ימנעהו מלהמרט גם יועיל ל י ל פ ת ולנגעים הלחים (שם).

ילק[3], ממנו יֶלֶק.

יֶלֶק[4], ש"ז, כִּכִנּ' יַלְקִ, — מין ממיני הארבה, Heu-schreckenart; esp. de sauterelle; sp. of locust: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הַיָּלֶק ויתר הַיֶּלֶק אכל החסיל (יואל א ד). נשבע יי' צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כַּיֶּלֶק וענו עליך הידד (ירמ' נא יד). שם תאכלך אש תכריתך חרב תאכלך כַּיָּלֶק התכבד כַּיֶּלֶק התכבדי כארבה הרבית רכליך מכוכבי השמים יֶלֶק פשט ויעף (נחו' ג טו-טז). אמר (אלהים) ויבא (במצרים) ארבה וְיֶלֶק ואין מספר ויאכל כל עשב בארצם (תהל' קה לד-לה). — יֶלֶק סָמָר: פקדו עליה טפסר העלו סוס כְּיֶלֶק סָמָר (ירמ' נא כז), ועי' סָמָר.

[1]) משק' יבלת, צרעת, ואמרו בספרא (אמור קיד): ילפת זה ח ז ז י ת מצרית. ובאין לנו יסוד נכון ליחס לשם זה משמ' מדויקה אחרת עדות התלמוד מכרעת. — [2]) רסע"ג: ח ז א ז, ריב"ג א ל ק ו ב א, והיא המחלה הרשומה בפנים.

[3]) אולי בערב' ולק a), הלק b), במשמ' הליכה מהירה. ואולי וקל c) במשמ' עלה והתנשא והרים רגל אחת והניח רגל שנית.

[4]) לא נתברר בודאות מקור שם זה. אולי ממושג המהירות או העליה שבהשרשים הערבים ולק, וקל, שהובאו בהערה להשרש. וכמו"כ אין לברר בודאות לאיזה מין ממיני הארבה קראו לפנים בשם זה. המסורה היהודית אינה נותנת לנו דבר ברור. השבעים תרגמו ביונית, מין ארבה בלי כנפים. הירונ' תרגם attelabus, שהיא אחת מהצורות שלובשת הארבה קודם שהיא מגעת לשלמותה. ת"י: ז ח ל י א, וגם פרוש מלה זו לא ידוע בדיוק.

a) ولق b) هلق c) وقل

— ואמר הפיטן: טסו חרגלי י ל ק, זמורי הבקק והבלק, כנץ על צפור דולק, גוזלי בתר והמלק (שבת א חנכה, אי נור). זכור חנט מנו עמלקי, טס כ י ל ק לאבד חלקי (שבת פר' זכור, זכור את). — ומ"ר יְלָקִים: סחי שמתנו מכים ולקים, עצומי גזם ואכולי י ל ק י ם (טלית' יוס כ, אויתין). — ואמר המשורר: כבר היה תמול קרוב לנפשי והיום גבהו מני שחקיו, והיום זרחה שמש ונודד ולא היה ידידי מ י ל ק י ו (רבב"ג, כאין נבאו).

יַלְקוּט, ש"ז, מ"ר יַלְקוּטִים; — א) כיס הרועה, הצַּיָּד, וכדומה, שנותן בו כליו וצרכיו, Tasche; bourse; purse: ויקח (דוד) מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובַיַּלְקוּט וקלעו בידו (ש"א יז מ). — ב) השתמשו בו במשמ' שם לספר שנקבצו בו דברים מספרים הרבה, או מענינים רבים, Sammlung; recueil; compilation: ספר ה י ל ק ו ט. ויש לי י ל ק ו ט גדול שמועות טובות שמעתי ובשם אומרם נזכרים קראתיו שמע שלמה (יב"ל מקדיה, כהקד' נובלות חכמה). זה נמצא ב י ל ק ו ט ישן נושן (פרדס רמ"י, הכתים ע"ש רב"י, אפשטיין).

יָם[1], ש"ז, סמי' יָם, יַם, נכנ' יַמָּהּ, ועם ה המקום יָמָּה, מ"ר יַמִּים, סמי' יַמֵּי, — א) מקוה המים הרבים שעל פני האדמה, Meer, See; mer, grand lac; sea: וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים קפאו תהמת בלב יָם (שמות טו ח). נשפת ברוחך כסמו יָם צללו כעופרת במים אדירים (שם י). וינהם עליו ביום ההוא כנהמת יָם (ישע' ה ל). הלוא את היא המחרבת יָם מי תהום רבה השמה מעמקי יָם דרך לעבר גאולים (שם נא י). ותשליך במצלות יָם כל חטאתם (מיכ' ז יט). וירדו בדגת הַיָּם ובעוף השמים (ברא' א כו). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הַיָּם (שמות יד ל). והיה מספר בני ישראל כחול הַיָּם אשר לא ימד ולא יספר (הוש' ב א). ויי' הטיל רוח גדולה אל הַיָּם ויהי סער גדול בַּיָּם (יונ' א ד). כל אניות הַיָּם ומלחיהם היו בך (יחזק' כז ט). יורדי הַיָּם באניות עשי מלאכה במים רבים המה ראו מעשי יי' ונפלאותיו במצולה ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (תהל' קז כג-כה).

[1]) גם בכנענ', בארמ' יַמָּא, וגם בערב' יַם a), וממנו גם פעל, אך כבר אמרו החכמים כי מלה זו שאולה בערב' מארמ'. וי"א כי גם באשור' היתה מלה

a) يمّ

כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם (מ״א י כב). קולם כים יהמה (ירמ׳ ו כג). אשר שמתי חול גבול לים (שם ה כב).-- וסמי׳: עמק השדים הוא ים המלח (בראש׳ יד ג). על כתף ים כנרת קדמה (במד׳ לד יא). והירדים על ים הערבה ים המלח (יהוש׳ ג יו). דרך המדבר ים סוף (שמות יג יח). ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים (שם כג לא). — וכנ׳: והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה (ירמ׳ נא לו). — ועם ה המקום ימה, להים: וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף (שמות י יט).— ומ״ר ימים: ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים (בראש׳ א י). אשר ישב לחוף ימים ועל מפרציו ישכון (שופט׳ ה יז). פרו ורבו ומלאו את המים בימים (בראש׳ א כב). בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים (יחזק׳ כג לג).—ובמליצה למשל הגדל והעמק: מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ׳ ב יג).—ומעבר לים, לענין המרחק: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו (דבר׳ ל יג). — ים הגדול, הים אשר על חוף ארץ ישראל מערבה: מהמדבר והלבנון וכו׳ כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם (יהוש׳ א ד). — וכמו״כ ים האחרון: כל ארץ יהודה עד הים האחרון (דבר׳ לד ב). — הים הקדמוני, הוא ים המלח שאצל יריחו: והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכר׳ יד ח). --ב) כלי גדול עשוי למקוה מים מלאכותי, Reservoir: ויעש (שלמה במקדש) את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגל סביב וכו׳ עמד על שני עשר בקר וכו׳ ושלשה פנים מזרחה והים עליהם מלמעלה (מ״א ז כג-כה). ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וכו׳ ואת הים נתן מכתף הבית הימנית קדמה (שם לט). ואת המכנות ואת ים הנחשת אשר בבית יי׳ שברו כשדים (מ״ב כה יג). העמודים שנים הים האחד והמכנות אשר עשה שלמה לבית יי׳ (שם יו). —ג) נרדף להשם מערב, מפני שהים הגדול הוא מערבה לא״י, Westen, ouest; west: ויהפך יי׳ רוח ים [1]) חזק מאד וישא את הארבה (שמות י יט). ורחב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה (שם כז יב).—ימה, לפאת ים, לפאת מערב: והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (בראש׳ כח יד). שא נא עיניך וראה וכו׳ צפנה ונגבה וקדמה וימה (שם יג יד). ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים (שמות כו כב). וחמשה בריחם לקרשי המשכן לירכתים ימה (שם לו לב). דגל מחנה אפרים לצבאתם ימה (במד׳ ב יח). משפחת הגרשני אחרי המשכן יחנו ימה (שם ג כג). עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה ותימנה ומזרחה (דבר׳ ג כז). כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה (יהוש׳ ה א). מעקרון וימה כל אשר על יד אשדוד וחצריהן (שם יה מו). מפאת קדימה עד פאת ימה (יחזק׳ מח כג). ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה (זכר׳ יד ד). —ועם שני סימני המקום לימה: ועלה גבולם לימה ומרעלה ופגע בדבשת (יהוש׳ יט יא). — ובתוה״מ: מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול, גלים קטנים כך בין כל דבר ודבר דיקדוקיה ואותותיה של תורה (ירוש׳ סוט׳ ח כב ד). שבעה ימים סובבין את ארץ ישראל (שם כלא׳ ט לב ג). — ומשל, פלוני יודע למתק את הים, ר״ל הוא אדם גדול, חכם, חריף: א״ל (רבי יוחנן לר״י בר בא) מה מעשה אירע לידך א״ל (מצאתי) לר׳ מנא בר תנחום שהתיר תורמוסין שלהן א״ל ולא פגעת בו א״ל אדם גדול הוא והוא יודע למתק את הים הגדול (ירוש׳ ע״ז ג מב.).—ושמות ימים: ים המלח, כבר נזכר למעלה, ודבור רגיל: *ילך הדבר לים המלח: המפריש מעות לחטאת ונאבדו והקריב חטאת תחתיהן ואח״כ נמצאו המעות ילכו לים המלח (תמור׳ ד ב). אונקלוס הגר חלק מאחיו החמיר על עצמו והוליך חלקו לים המלח (תוספתא דמאי ו יז). חד אמר דמי ע״ז הוליך לים המלח וחרנה אמר דמי חלקו של ע״ז הוליך לים המלח וחרנה אמר ע״ז עצמה הוליך לים המלח (ירוש׳ שם ו כה ד).—ים הגדול: והמפרש בים הגדול (ירוש׳ שבת ב ה:). וים אספמיא וים הגדול (ב״ב עד:). — *ים המות: לכך נקרא אוקייגוס ים המות ועתיד האלהים לרפאתו (מד״ר שמות טו) הים הנקרא ים המת בארץ הגוז ובצד בית המקדש והוא אשר יצא ממנו החמר בכל שנה (ר״ב א״ת, אותות השמים, כ״י ביה״ס כונתנסי).—*ים פלשתים [1]) : וכבר

זו נהוגה. — [1]) במקום הזה אפשר עוד כי הכונה פשוטה רוח הבא מן הים, וכן לקמן לפאת ים, הפאה ששם הים.— [1]) בודאי בטעות הסב שם ים התיכון לים המלח.

זכרו ים פלשתים מר מאד ומלוח ואם ילקח אדם או בהמה ויאסרו ידיו ורגליו וישליכוהו בו יצוף (שם). —*ים הסובב: הגוף השלישי יתחיל מן המזרח וכו׳ ודמשק ואשקלון וירושלם ועבו עד הים הסובב (מ׳ אלדכי, ס״א כ כ). —*ים האמצעי, הוא ים יפו: ולסבוב את האיטאליאע ויכנסו בים האמצעי באורך הקלאבריא (ארח׳ עולם יב). כנגד זה לצד הצפוני מעבר לים האמצעי (שם ה). —*ים השחור, *ים הלבן, *ים הקרח: וירד מים השחור עד ים הלבן הוא ים הקרח ומלשון ים בלטי על כתף אירפה עד הים הקדמוני קדמת אזיה בואכה אמריקה (יל״ג, פרק׳ מקוטע׳ ממגל׳ אלכסנדר). — *ים התיכון, הוא ים האמצעי: אם הים התיכון יאיר אחרי שקיעת השמש הוא ג״כ סימן ברור על הסער (למודי הטבע סו). — והשתמשו הסופרים במליצה ים החכמות, ים הדאגות, ים המחשבות, וכו׳: ורק אשחה בים הבין לבדי ללקט כל בדולחיו ודריו (רשכ״ג, בשורש ען). ונהגתו (את החוטא) בכבדות בים גלות ושאוניו, היום כמה שנים אפפוהו מי זדוניו (ר״י הלוי, סליחה, יום כל). וכשתשקע נפשו בים המחשבות והעצות יכה על מגינו אשר בין ידיו ושרביטו ויחריש המנגן (מוסרי הפלסופ׳ א יט). אני משה בן מיימון הספרדי בניתיהו, ומים קדמונינו משיתיהו (רמב״ם, הקד׳ לסד׳ זרעים). ואימות מות נפלו עלי, וסוף ים הדאגות חבוש לראשי, וכמעט שכנה דומה נפשי (ספ׳ המוסר לר״ז אלג׳אהרי מה). אני ישן ולבי ער, ובים התשוקה סוער ובוער (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמ׳). הוא ים התעודות, ולו בכל חכמה עשר ידות, וכלו מלא חמודות (שם מו). ורבי יהודה בן שושן יועץ גדיבות, וים נדבות, וכו׳ ומהם רבי יוסף הדיין ים התעודות, ואיש חמודות (שם). ובעודי בין גלי ים המחשבות, עורך עם קרבי קרבות, וחוצב מן האהבות להבות (שם ו). כי בו תהי משקיט שאון ים התאוה בעת רפש וטיט גרש (הוא, הענק ג מח). —*ים התלמוד: הגאון המובהק מוהר״ר ישעיה ברלין ז״ל אשר דלה לנו ממעמקי ים התלמוד זהב ורב פנינים (הקד׳ להגה׳ בעל הלבוש). יודעים לירד לעומק של כל הלכה והלכה ולשוט בים הגדול הוא ים התלמוד (הקד׳ מעדני יו״ט ודכרי חמוד׳). המה פרשו השמלה על כל ים התלמוד ועשאוהו ככברה בסולת נפה ומנופה בשלש עשרה נפה (הקד׳ שדה צופים על הש״ם). אמר הצעיר זה ים התלמוד גדול ורחב ידים אין מספר לענינים הרמים ונשגבים אשר נדברו באו שמה (הקד׳ לכי חיות, הגה׳ על הש״ם). —*שר של יָם, עי׳ שַׂר. —*מדינות הַיָּם, עי׳ מדינה. —ג) בהשאלה, *יָם של בית הבד, בית קבול כעין בור שיורד שמה השמן: המוכר את בית הבד מכר את הים ואת הממל (ב״ב ד ה). — *יָם של נפה, קרקעית הנפה: ים נפה של סילתין טמא ושל בעלי בתים טהור (כלים טו ג). —ד) *כנוי לכ״א ממיני משקלי התרוזים: והערבים שקלו שיריהם על ט״ו (סוגים) יקראו כל סוג מהם ים (בחר) (כס״ע אבן דנאן, פרק כתרז, מלאכ׳ השיר).

אי, איים.—אניה.—גַּל.—דכי.—דְּמָה.—*זוט, זוטו של ים.—זעף הים.—זרוע הים.—חול הים.—חוף.—יַמִּיָּה.—לשון ים.— מבוא, מבואים.— מחוז. —מַיִם.—מַלָּח.—מפרץ.—מצולות.— *מֵצר הים. — משברים. — נהם, נהמה. — *נחשול של ים. —*נמל.— ספינה. — פלג, *הפליג בים.—צי.—קצף, קצף שעל פני הים. — *רהב, שרו של ים. — שפת הים. — שר של ים. — תהום.

יֵם[1], ש״ז, מ״ר יֵמִם, יֵמִים,—א) יונת הבר, wilde Taube, pigeon sauvage, ramier; wild dove: ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הַיֵּמִם[2] במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו (בראש׳ לו כד).—

---

[1]) אולי בערב׳ יַם a), ימאם b), ועי׳ הערה לקמן.

—[2]) אונק׳ תרגם במשמ׳ הענקים, כאלו היה כתוב האימים, וכך הוא בנוסח׳ השמרונים. השבעים כתבו המלה כצורתה, ולא תרגמוה. חכמי התלמוד אמרו שהכונה בשם זה היא להפרד, וז״ל: רשב״ג אומר פרד בימי ענה היה שנאמר הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם וכו׳ מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה (פסח׳ נד.), א״ר יהושע בן לוי למה נקרא שמן (של הפרדות שנזכרו שם) ימים שאימתם מוטלת על הבריות (חול׳ ז:). והנה דבר ברור הוא שמשמ׳ זו להשם ימים לא היתה להם במסורה הואיל ואונק׳ תרגם בדרך אחר, ולא נתברר על מה סמכו רשב״ג וריב״ל בפרושם זה אם לא שנאמר ישזו השערה פשוטה לפי מה שספר הכתוב כי ענה היה רועה חמורים. הירוני׳ בתרגומו העיד כי בלשון כנענ׳ השם ימים משמש במשמ׳ מים חמים

---

a) يَمّ b) يمام

ב) בקבלה, ״מין בריות משונות הגדיות: בריות משונות שנבראו בע״ש בין השמשות ונקראים י מ ם חסר יוד כי לא המה מיום ו׳ ולא מיום השבת ובכל יום מתלבשים בגופא והולכים על הרים גדולים ורמים מקום שאין שם ישוב וכשרואין בן אדם מדבקים בו ומפתים אותו להוליד ממזרים (אור היקר, כסדר תפלה למשה לר״מ קורדוכירו, עמוד התור׳ יא).

ימה[1], כמו יום, ממנו יְמוֹת, עי׳ יום.

יָמָּה, ש״נ,—כמו יַם: נגלינו אף אחרינו בכל שערי ארץ ואיי הימה (רסע״ג, הקד׳ האגרון).

יַמִּי, ת״ז, מ״ר יַמִּיִּים, יַמִּיּוֹת, — של הַיָּם, מטבע הים: ושאר מה שספר בו ממיני החיות המדבריות והימיות (חו״ה, הכניעה ד). לאברי הגרון שיוקח חוטים וכש״ב הצבועים בארגמן ימיי ותחניק בהם האפעה וכו׳ (קאנון ג ע ו), כי ההתכה בצד הצפון פתותה ואינה עוברת על מימות נוזלים ימיים (שם א כ כ ח). המשכנים הימיים הארצות האלה ישתוה קורם וחומם (שם יא). וכמו שמתו הבעלי חיים הימיים המועילים להם וכו׳ (ר״י אברבנאל, זבח פסח, ביד חזקה). וההפך בבע״ח הימיים והארציים שעשאם הרב מדרגה אחת (הוא, כראש׳ א). ומהדגים יאותו הימיים או ממים מתוקים נוזלים בלתי נחים או אגמים אלא אם תהיה מצולתו חוליית או שיתהוה ממרוצת איזה נהר (ספ׳ הקדחת ג ב, כ״י ברלין). יש מהם (מהצמחים) גגיי ויש מהם מדברי ויש מהם פרדסי ויש הרריי ויש ימיי ויש אגמיי (רבכ״ל דורן,

הנובעים מהאדמה, כמו חמי טבריה וכדומה, והעיד הכתוב כי ענה מצא מעינות המים במדבר. והנה אעפ״י שעד כה לא נמצא בהכתבות הכנעניות מלה ימם במשמ׳ זו, בכ״ז בעצם הדבר אין זה מן הנמנעות, הואיל ואנו רואים בלשון הערב׳ כי אמנם יש קרבה בין שני השרשים חמם וימם, כמו שנראה לקמן. ואעפי״כ קשה לחשב כי זו היתה הכונה שענה מצא מעינות חמים במדבר. רסע״ג תרגם לפי דעת ר״ש בן גמליאל: רכאב אלבע׳אל, וכן רב שרירא גאון, הביא זאת ריב״ג בשמו, וז״ל: אשר מצא את הימים במדבר פשר פיה רב סעדיה זצ״ל אלד׳י רכב אלבע׳אל וראית לרב שרירא ג״ע ופירוש כודניאתא ימים ובלשון ערב׳ בגאל. ע״כ. ובמשמ׳ זו פרשו רוב המפרשים הקדמונ׳. והחדש׳ קצתם נוטים לדעה הירונ׳ וקצתם מניחים מלה זו בלי פרוש. והנה בערב׳ יש מלה זו ממש, ים a), ימאם b), וגם חכמי הלשון הערבית בעצמם מפקפקים קצת במשמ׳ המלה. ים קצתם מפרשים נחש, וקצתם מפרשים יונת הבר, וקצתם זה וזה, ובפרוש ימאם יש כמו״כ חלוקי דעות. אלג׳והרי הביא בשם אלאצמעי וז״ל: אלימאם אלחמאם אלוחשי אלואחדה ימאמה וקאל אלכשאי הי אלתי תאלף אלביות, ע״כ, והובאו הדברים האלה בלשונם גם בהסצבאח, ובעברית: ימאם הוא חמאם (בערב׳, יונה בעברית) המדברי והיחיד הוא ימאמה, ואמר אלכשאי היא האולפת ומתרגלת אל הבתים. והביא אבן סידה בשם אבו חאתם וז״ל: ואלימאם אלואחדה ימאמה אלחמאם אלברי וקאל חמאם מכה אג׳מע ימאם ועמוא וקאלוא אלפרק בין אלחמאם אלד׳י ענדנא ואלימאם אן אשפל ד׳נב אלחמאמה ממא ילי ט׳הרה אלי אלביאצ׳ וכד׳לכ חמאם אלאמצאר ואשפל ד׳נב אלימאמה לא ביאצ׳ בה, ע״כ, ובעבר׳: ימאם הוא יונת הבר וכו׳ ושערו ואמרו כי ההבדל בין היונה שאצלינו והימאם הוא שהיונה שאצלינו שפל זנבה נוטה ללבן והימאם אין בו לבן כלל. ויותר בפרטים בלשאן אלערב, וז״ל: ואלימאם טא׳ר קיל הו אעם מנ אלחמאם וקיל הוא צ׳רב מנה וקיל אלימאם אלד׳י ישתפרח ואלחמאם הו אלברי אלד׳י לא יאלף אלביות וקיל אלימאם אלברי מנ אלחמאם אלד׳י לא טוק לה ואלחמאם כל מטוק כאלקמרי ואלדבשי ואלפאח׳תה ולמא פשר בנ דריד קולה צבה כאלימאם תהוי שראעא׳ נעדי במת׳ל שיר אלטריק קאל אלימאם טא׳ר פלא אדרי אעני הד׳א אלנוע מנ אלטיר אמ נועא׳ אח׳ר, ע״כ, ובעבר׳: אלימאם עוף אומרים הוא יותר כללי מן חמאם (יונה) וי״א הוא מין ממנו (מן היונות) וי״א ימאם הוא שמגדלים ממנו אפרוחים וחמאם הוא מדברי לא יתרגל להבית וי״א ימאם הוא המדברי מן היונות שאין לו ענק (מן נוצות על צוארו) וחמאם לכלם יש ענק כמו קמרי ודבשי ופאח׳תה, וכאשר פרש בן דריד מה שאמר (המשורר): צבה כאלימאם תהוי שראעא׳ וכו׳ (חיל האויב כמו ימאם מתנפלים זה על זה חיש מהר) אמר אינני יודע אם הכונה (במלה זו) מין מן העופות או מין אחר. והביא אח״כ הלשאן דברי אלג׳והרי שהובאו למעלה, והביא עוד השם יאמום a) ואמר שהוא אפרוח היונה וי״א שהוא אפרת בת היענה. עכ״פ מכל אלה הדברים והפרושים והפקפוקים אנו רואים כי עצם השם ים והצורה השלמה ימאם ישנה גם בערב׳ ועכ״פ הוא שם בע״ת, וכמעט הכל מסכימים כי היא יונת הבר. ומשמ׳ זו היא היותר נאותה להשם ימם שלנו, שבזה נשמרה לנו מסורה הגדית ארות הראשון שהביא את היונה בין עופות הביתיים של ד׳ידם.

[1]) עי׳ הערה לערך יום.

a) يَمّ b) يَمَام

a) يَامُوم

מג"א, חלק יעקב ב). ובכלל הנה זה המין מורכב טבעו בין הימיי והארציי (בס ד). ולזה הספוג הימי אשר בו פחות שבמיני החיות (בס ה). ואחר שהזכיר חלק הימיי הזכיר חלק האוירי (בס, חלק בוסינו א). שוכני האיים מאריכים ימים יותר מזולתם והחי הימי מאריך יותר מהמדברי והנהרי (מ׳ אלדבי, ב"א ה י). וזה מרוב המימות טבעו עם היותו ימיי שהקור גובר עליו בטבע (אוהב משפט על איוב מא יב). וכל המעברות הימיות הנם כתובים בקלף הבעלי מלחים לאות ולזכרון ליודעים (ארח׳ עולם יא). וכל ארץ ישראל הימיית אשר לזבולן וירד הגבול עד כל ארץ פלשתים הימיית הנקראת צידונים וירד הגבול אל מחוז מצרים הימיית (בס ו). שהיתה ארץ ישראל מסוגלת למסחר הימיי (תעוד׳ ביברא׳ ג ס).

ימיה, ב"נ, — כלל הספינות והמלחים וכו׳ של מדינה, ובפרט ימיה של מלחמה, כח הים של מדינה, Marine.

ימים[1], ב"ז, ובהוס׳ ה הגבול בסוף ימימה, — כמו שנה, Jahr ; année ; year : ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו ימים תהיה גאלתו (ויקר׳ כה כט). או חדש או ימים בהאריך הענן על המשכן לשכן עליו יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלתו יסעו (במד׳ ט כב). ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים (ש"א כז ז). והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו (ש"ב יד כו). שבה עמדי והיה לי לאב ולכהן ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך בגדים ומחיתך (שופט׳ יז י). ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה (שמות יג י), לאמר משנה לשנה. מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה (שופט׳ יא מ). הנה חג יי׳ בשלו מימים ימימה (בס כא יט). ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי׳ צבאות בשלה (ש"א א ג). ומעיל קטן תעשה לו אמו והעלתה לו מימים ימימה בעלותה את אישה לזבח את זבח הימים (בס ב יט).

[1]) מן ימם, משקל תמים, כך ריב"ג, ודעתו כי מ"ר ממנו ימימים כמו תמימים, אמר ז"ל: מימים ימימה פי כל עאם ומת׳לה ויהי לימים מימים אי אלי עאם בעד עאם מתקדם לה ואלדליל עלי אן ימים שנה קולה ימים תהיה גאלתו ת׳ם קאל אם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה ואמא קולה בעת צאת הקץ לימים שנים פמהד׳וף מנ ימימים לאנ ימים עלי זנה תמים פכמא אנ ג׳מע תמים תמימים כד׳לכ יג׳ב אנ יכונ ג׳מע ימים ימימים, ע"כ, ובעבר׳: מימים ימימה בכל שנה וכמהו ויהי לימים מימים כלומר לשנה אחר שנה והראיה על ימים שהוא שנה אמרו ימים תהיה גאלתו ואמר אח"כ ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה אבל אמרו ובעת צאת הקץ לימים שנים הוא מחוסר מן ימימים כי ימים ע"מ תמים וכמו שקבוץ תמים תמימים כן ראוי להיות קבוץ ימים ימימים. ורוב המדקדקים הקדמונ׳ והחדשים אמרו שזה מ"ר הרגיל של יום, ומשמש במשמ׳ שנה. ובקצת מקומות במקרא קשה להכריע אם הכונה היא למ"ר מן יום, או לשנה, כך לשלשת ימים מעשרתיכם (עמו׳ ד ד), אולי כמו שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך, ועוד בקצת מקומות (ברבי רד"ק, יוס).

ימין[1], ב"נ, סמי׳ ימין, בימין, לימין, מימין; ככי׳ ימיני, בימיני, לימיני, מימיני, ימינו, ימינה, בימינה, ימינך, ימינך, מימינך, — א) הצד בבע"ח שממול הצד שבו הלב, שהוא צד שמאל, rechte Seite; côté droit; right side: ולקחת מן האיל החלב והאליה וכו׳ ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן ואת שוק הימין (שמות כט כב). ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן וכו׳ לו תהיה שוק הימין למנה (ויקר׳ ז לב-לג). ותחז יד ימין יואב בזקן עמשא לנשק לו (ש"ב כ ט). וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים (ברא׳ מח יז). אהוד בן גרא וכו׳ איש אטר יד ימינו (שופט׳ ג יה). ויחגר אותה (את החרב) מתחת למדיו על ירך ימינו (בס יו). חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכר׳ יא יז). חותם על יד ימיני (ירמ׳ כב כד). ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני (תהל׳ עג כג). וחציך מיד ימינך אפיל (יחזק׳ לט ג). יי׳ צלך על יד ימינך (תהל׳ קכא ה). ויחזיקו ביד שמאולם בלפדים וביד ימינם השופרות (שופט׳ ז כ). — ב) ביחוד היד הימנית, du rechte Hand; main droit; right hand: וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים (ברא׳ מח יד). וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דני׳ יב ז). שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ב ו). וילפת שמשון את שני עמודי התוך וכו׳ אחד בימינו ואחד בשמאלו (שופט׳ יו כט). בימינו היה הקסם (יחזק׳ כא

[1]) בארמ׳ ימינא, בערב׳ ימינ a).

a) يمين

כו). ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שופט׳ ה כו). ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד (משלי ג יו). שים ימינך על ראשו (בראש׳ מח יח). נטית ימינך תבלעמו ארץ (שמות יה יב).—אינו יודע בין ימינו לשמאלו, אינו יודע כלום, אפילו להבדיל בין ידו הימנית לידו השמאלית: נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו (יונ׳ ד יא).—ובמדרש: והיה רבי מאיר בחור יפה ונשאה בו עיניה ושיכרתו ולא ידע בין ימינו לשמאלו והציעה לו המטה ושכב עליו ר׳ מאיר נרדם וישן (מדר׳ י׳ הדברות ז).—ומליצה נהוגה ימינו של פלוני חזקה, ימינו עשתה, ימינו השיגה, וכיוצא בזה: ימינך יי׳ נאדרי בכח ימינך יי׳ תרעץ אויב (שמות יה ו). ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני (תהל׳ יח לו). תמצא ידך לכל איביך ימינך תמצא שנאיך (שם כא ט). דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך (שם סג ט). אם אלך בקרב צרה תחיני על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (שם קלח ז). יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו (שם כ ז). הר זה קנתה ימינו (שם עח נד). ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו (שם פט כו), ר״ל כחו ושלטונו. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישע׳ מח יג). אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי (שם מא י).—והחזיק ימינו של פלוני, תמך בו, עזר לו, נתן לו כח ועז: כי אני יי׳ אלהיך מחזיק ימינך האמר לך אל תירא אני עזרתיך (ישע׳ מא יג). כה אמר יי׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (ישע׳ מה א). — וכמו״כ הרים ימין פלוני, נתן לו כח ועז: הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (תהל׳ פט מג). — ולהפך השיב ימינו מפלוני, נמנע לעזר לו: גדע בחרי אף כל קרן ישראל השיב אחור ימינו מפני אויב (איכ׳ ב ג).—ונשבע בימינו: נשבע יי׳ בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך (ישע׳ סב ח).—וימינו של פלוני שקר, ר״ל שגם שבועתו שקר ואין לסמוך על דבריו: אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר (תהל׳ קמד ח). —ימין, במשמ׳ תה״פ, מצד היד הימנית, rechts; a droit, on, at: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש׳ יג ט).—והמליצה לא נטה או לא סר ימין ושמאל: נעברה נא בארצך לא נעבר בשדה ובכרם ולא נשתה מי באר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאול עד אשר נעבר גבלך (במד׳ כ יז). ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול (שם כב כו). אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע (משלי ד כז). אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול (דבר׳ ב כז). במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב). —ובמשמ׳ מוסרית, לא סר מדבריו ימין ושמאל, עשה ככל מה שאמר לו: ושמרתם לעשות כאשר צוה יי׳ אלהיכם אתכם לא תסרו ימין ושמאל (דבר׳ ה כט). לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (שם יז יא). ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם כ). רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל (יהוש׳ א ז). וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאול (מ״ב כב ב).—ועם פעלים אחרים, עטף, הביט, וכיוצא בהם: שמאול בעשתו ולא אחז יעטף ימין ולא אראה (איוב כג ט). הביט ימין וראה ואין לי מכיר (תהל׳ קמב ה). כי ימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש (ישע׳ נד ג). — ועל ימין כמו״כ: ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל (בראש׳ כד מט). וירדף עשהאל אחרי אבנר ולא נטה ללכת על הימין ועל השמאל מאחרי אבנר (ש״ב ב יט). ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו (ישע׳ ט יט). ואכלו על ימין ועל שמאול את כל העמים סביב (זכר׳ יב ו).—מימין פלוני, מצד ימינו: ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו (בראש׳ מח יג). הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אשדת למו (דבר׳ לג ב). וכל העם וכל הגברים מימינו (של דוד) ומשמאלו (ש״ב יו ו). ראיתי את יי׳ ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ״א כב יט). ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד כב). יפל מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש (תהל׳ צא ז). ואחותך הקטנה ממך היושבת מימינך סדם ובנותיה (יחזק׳ יו מו). —ובדברים לא בע״ח: ויתן את המכנות חמש על כתף הבית מימין וחמש על כתף הבית משמאלו (מ״א ז נט). ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח מימין[1] (מ״ב יב י). ואעמידה שתי תודת גדולת ותהלכת לימין מעל לחומה (נחמ׳

---

[1]) כך הקרי, והכתיב בימין.

יב לה). מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה (זכר׳ ד יא). בגבעת החכילה אשר מימין הישימון (ש״א כג יט). הבמות אשר על פני ירושלם אשר מימין להר המשחית (מ״ב כג יג). והכרבים עמדים מימין לבית בבאו האיש (יחזק׳ י ג). ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה (זכר׳ ד ג). — ישב לימינו של פלוני, לאות כבוד וחבה: וישם (שלמה) כסא לאם המלך ותשב לימינו (מ״א ב יט). נאם יי׳ לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (תהל׳ קי א). נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (שם מה י). — ולאות חשיבות וכח: הפקד עליו רשע ושטן יעמד על ימינו (תהל׳ קט ו). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי׳ והשטן עמד על ימינו לשטנו (זכר׳ ג א). — ובכונת עזרה: כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו (תהל׳ קט לא). על ימין פרחח יקומו (איוב ל יב). הימן המשורר וכו׳ ואחיו אסף העמד על ימינו (דהי״א ו יח-כד). — ג) נרדף עם השם דרום, מפני שהעומד בפניו מול השמש צד דרום הוא מימינו: והלך הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח (יהוש׳ יז ז). ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון (ש״א כג כד). ויעברו את הירדן ויחנו בערועער ימין העיר (ש״ב כד ה). צפון וימין אתה בראתם (תהל׳ פט יג). — ובתו״מ, כמו כן בכל השמושים: הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו (יומ׳ ד א). אקפח את בניי שלא הטיתה ימין ושמאל (ירוש׳ הור׳ ג מז ד). יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת .(סנה׳ קז:). הימין שהיא שולטת במצות הרבה (מד״ר במד׳ יב). וכיון שבאו הגייסות לשם א״ל ימיני חששה לי (פסיק׳ דר״כ, ותאמר ציון). — וימין בלבד לשבועה[1]: האומר ימין ה״ז שבועה (נזיר ג:). — והשתמשו המשוררים והמליצים הרבה בשם זה במליצתם: היעמוד לבבי ותחזק ימיני ומרבץ צבאים כהיום לבער, עליהם דמעי כימים וגלי לבבי ירוצון יגוני לבער (רמב״ע, תרשיש ד). לבבי למאד יכבד ביום בוז ויתכבד הגו פידו ביום ריש, ויום חיל תהי קונה ימינו לכל דוד נעצב יאמר עלי רש (שם ט). אשר לפני נבונים שת ימינו על כסיל רמה, ומתגאה בים כסל זמן אותו בעוז רמה (שם י). אשר יקפוץ ימינו יאסוף הון ויהיה לו ביום צרה לעזרה (ר״י חריזי, תחכמ׳ מב). ימינך מנהר פישון רחבה, ולך ברא אלהים הנדבה (שם ג). — ומליצה, הוא חשב שמאל פלוני ימינו, הוא אויל אינו מבחין בין שמאל וימין: איך תחשוב כי אני חי על דעתך דאבוני, המעט היותי בתוך עם יחשוב שמאלי ימיני (תלונה לרשב״ג, נחר בקראי). — ומשל: אדם מבלי חברים כשמאל בלי ימין (מבחר הפנינ׳ כ).

ימיני, ת״ז, — של ימין: ושכבת על צדך הימיני[1]) שנית (יחזק׳ ד ו). ויקם את העמודים על פני ההיכל אחד מימין ואחד מהשמאול ויקרא שם הימיני[1]) יכין ושם השמאלי בעז (דהי״ב ג יז).

ימך, — עי׳ תמך.

א. ימם, ממנו יומם, ימים.

ב. ימם, ממנו ים, ימי, ימימה.

ג. ימם, ממנו ים.

ימם, — עי׳ ים.

א. ימן[2]), ממנו ימין, ימיני, א. ימן, ימני.

א. ימן, — קל לא נמצא.

— הפע׳, הימין, אימין, אימנה, תימין, וגם תאמין, הימין, המין, הימיני, מימינים, מימינים, — א) פנה לימין, sich zur Rechten wenden; tourner à droite; turn to the right: הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה (בראש׳ יג ט). חי נפשך אדני המלך אם אש להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדני המלך (ש״ב יד יט). זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו (ישע׳ ל כא). התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מעדות (יחזק׳ כא כא). — ב) השתמש ביד ימינו ועשה בה מלאכה: נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי״א יב ב). — ובתו״מ: למיימינין בה (בהתורה יש להם) אורך ימים וכו׳ וכ״ש עושר וכבוד למשמאילים בה (יש להם) עושר

---

[1]) בערב׳ חלף ימינ a).

a) حلف يمين

[1]) כך הכתיב, והקרי ימני.

[2]) משותף בלשונ׳ השמיות. בערב׳ ימנ a).

a) يمن

וכבוד וכו' ואין להם אורך ימים (שבת סג.). אלו מ י מ י נ י ם ואלו משמאילים אלו מכריעין לכף זכות ואלו מכריעין לכף חובה (מד"ר בה"ב, לסוסתי).

—פע', *יִמֵּן, מְיַמֵּן, מ י ו מ ן, מיומנת,—היה של יָמִין, של צד ימין, ובהשאלה חשוב: אחימן מ י ו מ ן שבאחים (יומ' י.). הזרוע ה מ י ו מ ן שבזרוע (חול' קלד:). המשית ה מ י ו מ ן שבמשוחים (הור' יב.).—ולנק': מה אצבע האמורה להלן הימנית המיומנת שבימין אף אצבע האמורה כאן ה מ י ו מ נ ת שבימין (ספרא ויקר', תוב' ג ג). הירך ה מ י ו מ נ ת שבירך (קדוש' כא:). ובא לו לקרן דרומית מזרחית וטובל באצבעו ה מ י ו מ נ ת שבימין מן הדם שבמזרק (זבח' נג). — ואמר הפיטן: וגבעות עולם תמך בהוד אגודלו, גיא וכל עפרה בצרדה הכילו, לחולל תגין מיומנת הכין לו (שבת פר' שקל', אז ראית). — ובמשמ' היה הדבר בידו והיה בקיא בו: מלמד שהיו דברי תורה מ י ו מ נ י ן לדוד והיו מביאין לו נפלים והיה בודקן ואומר זה זכר וזו נקבה (מדר' תהל', שוח"ט עו ט).

ב.**ימן**[1], ממנו ב.יִמֵּן.

ב.**יָמַן**, — קל לא נמצא.

—פע', *יִמֵּן, פ"י,—זִמֵּן והכין, vorbereiten; préparer to prepare: שור ימן מעשה שור בו להציל, כונו במלואים פסוחים בו להציל, להגן למלט לפסוח ולהציל, כמו בחם ואת בתינו הציל (ר"א קליר, יוצ' ב פסח, שור). יצא מלובש על יד קובץ, ירש מתן שאלות יעבץ, זהב י מ ן לאסוף נדחים מקבץ (קרובץ לפורים, הכתולות כהקבן). יצר פוצחים, יחודו לנצחים, י מ ן קרוחים, יסר נדחים (שבת כרא"ש, אל נשא). י מ ן תדשא הארץ אלנות ועשבים, כונו רמז למינהו בלי צאת מעורבים (שבת ד' אתה"פ, אביתה). אנשי אמונה אבדו ואין טהור לצפצף בשפתים, בדוד אשר מיבוסי קנה מקום מקדש בירושלם, י מ ן לפניך אנכי חטאתי כפלים (סלית' מנח' יוה"כ, אנשי אמונה). יחיד ונשא שוכן שמים. י מ ן לכלם מקואות מים, יען חסידיו מיחדיו פעמים (יוצר שבת א' חנוכה, כאו אכן). יושר דברו בשמעם יחד, יקוו המים אל מקום אחד, י י מ ן המועט במרובה להאחד (ר"ש כר"י, אייחד, מתו' ויערי תעת). בהארות דת מפאר, כחתן יכהן פאר, על כל

[1]) שרש בנו הפיטנים מן שרש ב.מנה, מן העתיד ו י מ ן.

כבוד חופה לפאר, דעת השקה ברווי מי באר, יִמְּנָהּ בחזק להשתעשעה, בהוד קניני נתונה משבעה (ר"א קליר, ארק הכניפה זמר). נשואי רחם זבד טוב הזביד, וארגמן יִמְּנָם לכונן עיר דוד (קרוב' לפורים, ויאהב אומן).

—ועם ה הידיעה, הַיִּמֵּן, אשר יִמֵּן: הנותן יורה ומלקוש בעתם להרביכם, ה י מ ן סליחה לשובבים להשיבם (יוצ' יוה"כ, האמן).

—פע', *יֻמַּן, מְיֻמָּן, מיומן,—מזמן: יעלה ויבוא הקץ הסתום ה מ י ו מ ן, יגיע יראה וירצה הציר הנאמן (ר"י הלוי, אתה כוננת). ויצא (שור הבר) לקראתו מ י ו מ ן, וילפתו שנית בו בזמן (מחז' רומ', קינות, ויכון עולם).

—התפ', *הִתְיַמֵּן, נִתְיַמֵּן, יִתְיַמֵּן,—יזדמן: ויתמרמר אליו מוכמן, ויסביבו בקרניו באומן, ודג לעומתו י ת י מ ן, וסנפיריו ישחיז לזמן, ולשחטו בם יתאמן (מחז' רומ', קינות לת"ב, ויכון עולס).

יְמָנִי, ת"ז, לנק' יְמָנִית,—של יָמִין: ויקם את העמוד הימני ויקרא את שמו יכין (מ"א ז כא). ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (שמות כט כ). אל כתף הבית הימנית (מ"א ו ח). — ובתו"מ: האשה כעורכת וכמניקה את בנה כאורגת בעומדין לשחי ליד ה י מ נ י ת (נגע' ב ד).

א.**ימר**[1]), ממנו א.יָמַר.

א.**יָמַר**[2]),—קל לא נמצא.

—התפ', התימר,—התימר בדבר, נאות מדבר והתפנק והתענג בו, geniessen; jouir de qqch.; to enjoy: חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו[3]) (ישעי' סא ו).

[1]) רק בעברית, ועי' הערה להערך.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) ת"י תתפנקון. והסכים לזה גם ריב"ג, והוא בודאי הפרוש היותר נאה לפי הענין, אעפ"י שאין בשאר הלשונות צרוף זה ממש במשמ' זו. ואולם יש צרוף מסרס מ ר י גם בעבר' וגם בערבית במשמ' קצת דומה לזה, בעבר' במשמ' פטם את הבהמות, ובערב' תמרי a) במשמ' התקשט. ובפסיק' רבתי (סוף פר' כט) פרשו תתימרו במשמ' חלוף, ואמרו: מהו תתיימרו חילוף אם המר ימירנו, ע"כ, וכן קצת המפרשים מהקדמונ' וגם מהחדשים. ואולם פרוש זה איננו מפרנס מליצת הכתוב היטב, וכמו"כ פרוש רוב הקדמונ' במשמ' התפאר איננו מישב המליצה יפה. וקצת החדשים פרשו התימר כמו הפע' הערבי מור b) במשמ' עשה לו צידה, ויש מהחדשים.

a) تمرى b) مور

—ואמר המשורר: יבכו רעביה עלי שלחן אשר יתעדנו נגדו ויתימרו, יבכו צמאיה עלי ענן אשר פיהם למלקוש יערוף פערו (רסכ"ג, כימי יקותיאל). אמרתי אעלה על תמר, ובצוף מעדניו אתימר, עת אטעם אותו אתעדן עד נפת צוף נגדו ימר (ר"י חריזי, תחכמ' מט).

ב.ימר, ממנו ב.יָמַר, כמו מור.

ב.יָמַר,—קל לא נמצא.

—הִפע', הֵימִיר,—כמו הֵמִיר, עי' ערך מור.

ימש, ממנו יָמַשׁ, כמו משש.

יָמַשׁ,—קל לא נמצא.

—הִפע', הֵימִישׁ, — הֵימִישׁ את פלוני, עשה שֶׁיְּמַשֵּׁשׁ: ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני[1]) את העמדים אשר הבית נכון עליהם ואשען עליהם (שופט' יו כו).

א.ינה[2]), ממנו א.יָנָה.

א.יָנָה, פ"י, בינ' יֹנֶה, יוֹנֶה,—יָנָה את פלוני, הציק לו, חמס אותו, bedrücken, gewalttätig s.; oppresser; to oppress: הוי מוראה ונגאלה העיר הַיּוֹנָה לא לקחה מוסר ביי' לא בטחה (צפנ' ג א-ב). קומה ונשבה אל עמנו ואל ארץ מולדתנו מפני חרב הַיּוֹנָה (ירמ' מו יו, נ יו).

—הִפע', הוֹנֶה, עת' יוֹנֶה, תּוֹנֶה, תֹּנוּ, תּוֹנֻנוּ,— לחץ וחמס וצער אותו: וגר לא תוֹנֶה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים (שמות כב כ). וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך (ויקר' יט לג-לד). כה אמר יי' עשו משפט וצדקה והצילו גזול מיד עשוק וגר יתום ואלמנה אל תֹּנוּ אל תחמסו (ירמ' כב ג). ולא יונו עוד נשיאי את עמי (יחזק' מה ח). עני ואביון הוֹנָה גזלות גזל חבל לא ישיב (שם יח יב). ואיש לא הוֹנָה

שהגיהו תטעמו, שהוא דומה קצת לפרוש התרגום תתפנקון.

[1]) כך הכתיב, והקרי והמישני.

[2]) מדמים קצת החכמים לשרש העברי הזה את השרש וני a) בערב' אעפ"י שהשרש הערבי הזה משמש לא באותה המשמ' שמשמש השרש העברי ינה, אלא במשמ' של חלשה ורפיון כח.

a) وني

חבל לא חבל וגזלה לא גזל (שם יו). אב ואם הקלו בך לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך (שם כב ז). עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו בלא משפט (שם כט). ואיש לא יוֹנֶה חבלתו חוב ישיב (שם יח ז). עמך ישב (העבד שנמלט אליך מאדוניו) בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תּוֹנֶנּוּ (דבר' כג יז). והאכלתי את מוֹנַיִךְ את בשרם (ישע' מט כו). ולא יקח הנשיא מנחלת העם לְהוֹנֹתָם מאחזתם (יחזק' מו יח).—ובעניני מקח וממכר, הוֹנָה אותו, רִמָּה אותו, לקח ממנו יותר מהראוי, übervorteilen; frustrer; to overreach: וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקר' כה יד). כי מספר תבואת הוא מכר לך ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך (שם יו-יז). — ובתו"מ: רצה (הלוקח) אומר לו תן לי את מעותי או תן לי מה שהוניתני[1]) (ב"מ ד ד).—ובספרות: ומה אם המלך שהונה את המלך כמהו ניגף הדיוט שהוא מונה את הדיוט על אחת כו"כ (מד"ר ברא' עג). שאין אוה"ע יכולין להונות את ישראל (שם עט). ומה אם המלך על ידי שהונה מלך כמוהו ענשו הכתוב מי שהונה את חבירו על אחת כמה וכמה (שם ויקר' לג). כך הן האומות לפי שהיו מונין לישראל ואומרים ויעבידו מצרים את בני ישראל וכו' (שם שה"ש, גן נעול). לפי שהיו אוה"ע מונים את ישראל ואומרים להם אתם עשיתם את העגל ובדק הקב"ה בדברים ולא מצא בהם ממש (פסיק' דר"כ, שור או כשב). והניחה (המלך את אשתו) והלך לו למדינת הים ושהה שם שנים הרבה והיו חברותיה מונות לה ואומרות לה עד אימתי את (יושבת קחי לך בעל עד שאת ילדה) (שם, אנכי אנכי). והיה יהונתן הסופר מחרפו (את ירמיהו) ומונה אותו ואומר לו הרבין ראשך על הטיט שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' רבתי כו). בשביל שהוניתני מתחלה מן המקח שאלמלא הייתי מוכרו שוה בשוה והוקר ברשותי לא היית יכול לחזור בך (רגמ"ה ב"ב פד.). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש במכר זה הונייה חייב לשלם (רמב"ם מכיר' יב א). שהרי אומר לו המוכר ללוקח לא מפני שהוניתנ

[1]) כך במשנ' שבגמ' ירוש', ובמשנ' שבמשנ' שאוניתני.

תחזור בך (שם יד). וכן אם לחצהו (את הגר) ו ה ו נ ה ו במִמון עובר בשלשה לאוין (שם יד טו). כאשר ה ו נ ה למי שקדמך בן י ו נ ך (מוסרי הפלסופ׳ ב א). —ואמר הפיטן: ה ו נ ו נ י מ ו נ י בתלאה, וטנפוני ברכת חלאה, ואמרו הנה מתלאה (שבת ב אחה״פ, אל אל חי). תשובותיכם נשארה מעל, ה ו נ ו נ י עובדי הבעל, עד ישקיף ממעל, מוריד שאול ויעל (קינ׳ לת״ב, איך תנחמוני).

ב. ינה[1], ממנו ב. יִנָּה.

ב. יָנָה[2], פ״י, עת׳ אינֶה, נִינֶה, נִינֵם, נִינָם, —החריב, עשה כָּלָה בדבר, zerstören ; ruiner; destruct :
שלחו באש מקדשך לארץ חללו משכן שמך אמרו בלבם נִינָם[3]) יחד שרפו כל מועדי אל (תהל׳ עד ז-ח).

***יִנּוֹן**, ש״ז, —אחד משמותיו של המשיח[4]) המקוה: לי עוד תגנון, בפסות וגנון, בגוננך לבנון, במגנת י נ ו ן (שבת החדש, אתית עת). לגויי הארצות תחיש שאת נס, י נ ו ן תגבר ומתניו תשנס, עדרי תאסוף ונפוצי תכנס (שבת ג אחה״פ, שדודים). אז ישיר י נ ו ן, בנפול עבד מנון, גאות גאה אשר פסת פסות וגנון (ז׳ פסח, אז יפיל). נעים שמו לפני שמש י נ ו ן מונהו, נכתר בשש מדות בהוד והדר קונהו (שבת נחמו, אל אל שדי). חזק ימיני להכריע את קמי וראה ארמוני כי יהל שם ערבי, חד בלי שני אני קראתיך אל כי תענני ושלח י נ ו ן ותשבי (ר״י נגארה, לך לוף גאוני). לו איחל כל צבאי, עד ישלח שר צבאי, י נ ו ן שמו תשבי עמו הן המה ינחמוני (הוא, יכסוף לבי). —ואמר המשורר: ויהיה הוא וישראל בטוב אֵל ובמשוש לב סמוכים עוד רפודים, ויזכו לחזות י נ ו ן ותשבי אשר לקבץ נפוצינו עתידים (ר״מ דרעי, לקו״ק נד). — ומצוי גם במליצה פשוטה: כתבתי לכבודכם שתתבשרו כי בשורות טובות מלפני שוכן ערבות וישמחנו בביאת י נ ו ן ינחמנו בנחמת ציון (אגר׳ הרמב״ם לר׳ יצחק בר נתן). אליהו נביאו ו י נ ו ן משיח צדקו כי יגלו ביום ישועתו, אשר היא תלויה באותות שתים לבוא אל צאן מרעיתו (ר״י הדסי, האשכל שעט).

ינח, ממנו יָנַח, נַחַת, *הַנָּחָה, ״הֲנָחִי, ‏‏מֻנָּח.

יָנַח, —קל לא נמצא.

—הפע׳, הֵנִיחַ, הֵנִיחוּ הֵנִיחָם, הִנַּחְתָּ, הִנַּחְתִּיו, הִנַּחְתּוּ, הִנַּחְתֶּם, הֵנִיחוּ, הִנִּיחוּךָ, הִנַּחְתֶּם, יַנִּיחַ, וַיַּנַּח, וַתַּנַּח, מַנִּיחַ, אַנִּיחֶנּוּ תַּנִּיחֵנִי, וַיַּנִּיחֵהוּ, וַיַּנִּיחוּ, וַיַּנִּיחוּם, וַיַּנִּיחֻהוּ, הַנַּח, הַנִּיחוּ, הַנִּיחַ, לְהַנִּיחַ, לְהַנִּיחוֹ, —א) הֵנִיחַ דבר במקום מן המקומות, שָׂם אותו שם, wohin unterbringen; mettre ; to set down :
ואסף איש טהור את אפר הפרה וְהִנִּיחַ מחוץ למחנה במקום טהור (במד׳ יט ט). אין בארון רק שני לחות האבנים אשר הִנִּחַ שם משה בחרב (מ״א ח ט). ולקח הכהן הטנא מידך וְהִנִּיחוֹ לפני מזבח יי׳ אלהיך (דבר׳ כו ד). ופשט (אהרן) את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש וְהִנִּיחָם שם ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו (ויקר׳ טז כג-כד). ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יי׳ וְהִנַּחְתּוֹ לפני יי׳ אלהיך (דבר׳ כו י). דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב וכו׳ וְהִנַּחְתָּם באהל מועד לפני העדות (במד׳ יז יז-יט). והוצאתי את מנחתי וְהִנַּחְתִּי לפניך (שופט׳ ו יח). והעברתם אותם (את האבנים) עמכם וְהִנַּחְתֶּם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה (יהוש׳ ד ג). וַיַּנַּח משה את המטת לפני יי׳ (במד׳ יז כב). וידבר שמואל אל העם את משפט המלכה ויכתב בספר וַיַּנַּח לפני יי׳ (ש״א י כה). ויעש שלחנות עשרה וַיַּנַּח בהיכל חמש מימין וחמש משמאול (דהי״ב ד ח). וישא הנביא את נבלת איש האלהים וַיַּנִּחֵהוּ על החמור וישיבהו (מ״א יג כט). קח את הבשר ואת המצות וְהַנַּח אל הסלע

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן.—[3]) לפי סדר מליצת הכתוב צריך שיהיה פה פעל עתיד למדברים בעדם, וכבר הרגיש בזה ריב״ג, אלא שהוא שמו עתיד מן א. ינה, אמר וז״ל: ומנ הד׳א אלמעני ענדי נינם יחד והו פעל משתקבל ת׳פיפ עלי זנה וגירם, ע״כ, ובעבר׳: ומן הענין הזה אצלי נינם יחד והוא פעל עתיד קל ע״מ ונירם אבד חשבון. אבל שתי תשובות יש על גזרה זו, האחת היא, כי משמ׳ הפעל א. ינה היא רפה יותר מדי לפי הכונה כאן. והשנית, כי א. ינה הוא נפ״ו, והראיה על זה ההפעיל הונה ולא הינה, וא״כ צ״ל עתיד קל נֵנֶה כמו נֵדַע ולא נינה. ולכן עדיף להניח שרש מיוחד ב. ינה מנפ״י, במשמ׳ מיוחדה לפי הענין. והנה לפי ההקש צריך נִינֵם בריש צרויה, וקצת החדשים מנקדים כך. וקצתם מגיהים נוגם מלשון יגון.

[4]) מקור הדבר בגמ׳ (סנה׳ צח:): מה שמו (של המשיח) דבי ר׳ שילא אמרי שילה שמו שנאמר עד כי יבא שילה דבי ר׳ ינאי אמרי י נ ו ן שמו שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו.

הלז (שופט׳ ו כ). אצל עצמתיו הניחו את עצמתי (מ"א יג לא).—ב) הניח את פלוני, או את דבר פלוני במקום מן המקומות, עזב אותו שם לזמן מה, lassen; laisser; to let: אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו (בראש׳ מב לג). ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד הבקר (שמות יו כג). ואלה הגוים אשר הניח יי׳ לנסות בם את ישראל (שופט׳ ג א). פלגשי אביך אשר הניח לשמור הבית (ש"ב יו כא). ואת כל הנפש אשר הניח נבוזראדן רב טבחים את גדליהו בן אחיקם (ירמ׳ מג ו). והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו נאם יי׳ ועבדה וישב בה (שם כז יא). אשר הניחו עליה את ארון יי׳ עד היום הזה (ש"א ו יח). יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים (יחזק׳ מד יט). ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל׳ יז יד). ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה (יחזק׳ יו לט). והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעי׳ סה יה). ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר (ויקר׳ ז יט). וינח יי׳ את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר (שופט׳ ב כג). ויבא באר שבע אשר ליהודה וינח את נערו שם (מ"א יט ג). ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו (בראש׳ לט יו). ויניחו אתו עד הבקר (שמות יו כד). ויסף עוד להניחו במדבר (במד׳ לב יה). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי (קהל׳ ב יח). ולמלך אין שוה להניחם (אסת׳ ג ח). ושמך עלינו נקרא אל תניחנו (ירמ׳ יד ט), ר"ל אל תעזבנו. עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעשקי (תהל׳ קיט קכא). אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח (קהל׳ י ד). —הניח ידו מדבר, עזב את הדבר, נמנע מעשותו: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך (קהל׳ ז יח). בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך (שם יא ו). — ג) הניח לפלוני, הרפה ממנו, הסתלק ממנו, עזבו לנפשו: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם (שמות לב י). חבור עצבים אפרים הנח לו (הוש׳ ד יז). הניחו לו ויקלל כי אמר לו יי׳ (ש"ב יו יא). ויאמר הניחו לו איש אל יגע עצמתיו (מ"ב כג יח).—וגם הניח אותו במשמ׳ זו: ויאמר שמשון אל הנער המחזיק בידו הניחה אותי והימשני את העמדים (שופט׳ יו כו). לא הניח לאיש לעשקם (דהי"א יו כא). לא הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם מלכים (תהל׳ קה יד). — ובתו"מ, באותן המשמ׳: המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר ה"ז גוזל את העניים (פאה ז ג). לא ילעום אדם חיטין ויניח על מכתו בפסח (פסח׳ ב ז). מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני מבוי (ערוב׳ ז ו). נטל את המחתה ועלה לראש המזבח וכו׳ וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ׳ ד ג). המניח את הכד בר"ה ובא אחר ונתקל בה ושברה (ב"ק ג א). מניחין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופיץ (סנה׳ ז ג). לא יקרא עד שיכסנו או עד שיניחנו תחת המטה (ירוש׳ ברכ׳ ג ו ד). בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה (ברכ׳ שם ז.). אמר ר"א משיניח מעפורו׳ של ספרין על ברכיו (שבת ט:). נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לר"ה ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו (שם כא:). המניח כלים תחת הצינור לקבל בהן מי גשמים (שם טז:). מביא אדם קיתון מים ומניחו כנגד המדורה לא בשביל שיחמו אלא בשביל שתפיג צינתן (שם מ:). לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק (מו"ק כו:). חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק לטלטלו (שבת ל:). שהניחו ס"ת על מטתו (של חזקיהו) ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה (ב"ק יז.). שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו (חול׳ נא:).—ובמשמ׳ עזב: ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר השבת (שבת כג א). שמור לי ואמר לו הנח לפני שומר חנם (ב"מ ו ו). המניח יינו בקרון או בספינה והלך לו (ע"ז ה ד). וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת (ברכ׳ לא.). נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחן בבית הסמוך לו (פסח׳ נה:). שיכול לומר לו הנחתי לך מקום לגבות הימנו (כתוב׳ לה.). כשבא גבריאל וחבטן (את נערות בת פרעה) בקרקע הניח לה אחת מהן (מד"ל שמות א). משל לישראל וכהן שנכפו נמסר להן רופא מומחה והיה מצוה את ישראל ומניח את הכהן אמר לו הכהן מפני מה את מצוה את ישראל ואתה

מניחני (שם ויקר׳ כו). מי גרם למקום ליחרב שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודה זרה (שם איכ׳, פתיח׳). וביון שנעור משנתו ביקש להרוג את כל עבדיו אמר להם הנחתם אותי ישן כל היום וכל הלילה (שם אסת׳, והפתיה כדת). אמר המלך לעבדיו לכו בצרו את כרמי וטלו את חלקי והניחו חלק הארים במקומו (שם קהל׳, כרכות הטובה). ביקש ליתן להם ולא נמצא בידו דבר לשעה הניחוהו והלכו להם (שם ה). ושרה כשבאו המלאכים לבשרה והניחה כל שפחותיה ולשה ועשתה עוגות (פסיק׳ רכתי לה). — ובדברים מפשטים, רוחניים: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה (שבת לג:). — ובפרט הניח ירושה ליורשיו: הניח להן אביהן פרה שאולה (כתוב׳ לד:). הניח להם אביהם מעות של רבית (ב״ק לד:). הניח להן אביהם פרה וטלית וכל דבר המסויים (ב״מ סכ.).—ובמשמ׳ נתן לו אפשרות לעשות דבר: מי שאינו מניח את העניים ללקוט או שהוא מניח את אחד ואחד לא (פאה ה ו). בעל העליה מבקש לעשות לו דיוטא אחרת ואין בעל הבית מניחו (תוספתא ב״מ יא ב). אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו (מד״ר שה״ש, עד׳ ביפות). אמר לו אם אין אתה מניח לי לבכות עכשיו אכנס למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה (שם איכ׳, פתיח׳). הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו והוא אומר הניחיני שאראה את חברי בכבודי (שם רות, בהבר תמותי). אמר להם הניחוני שאלך לעשות תשובה (שם). המתין להם שיבאו אצלו ולא באו בקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו (שם קהל׳, כי העושק).—והניח לו, במשמ׳ הרפה ממנו שיעשה מה שהוא רוצה: הניחו לישראל אם אינן נביאים בני נביאים הן (ירוש׳ פסח׳ ו לג.). אמר רשב״ג הניחו לי סופרים ואומר במין חומר (ספרי נשא ח). אמר לו הקב״ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך (ברכ׳ ז.). ואמר לפניו רבש״ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם (שם לב.). הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצ׳ ל.). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת (מד״ר בראש׳ לא).—ודבר לא בע״ח, עזבו מידו ולא טפל בו: א״ר נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד (ע״ז ו:). ונניח החקירה מזה הדרוש כי אין זה מקומה (מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 23).—ובלשון המחקר, הניח עקר, סברה, וכדומה, אמר כי לעקר פלוני, לסברה פלונית יש מקום בענין מהענינים: כי התכוני יניח שני שרשים שעליהם יבנו כל מופתי החכמה ההיא (העקרים ד ב). וזה הקש תנאי מתדבק הנחנו בו שהמניע הראשון גשם (אמונה רמה ב א). אמנם כשיאמר זה בהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגזרם הדעת (ר״י ערמאה, תזות קשה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז״ל כי יש להנחותיו טעם (הקד׳ זרח׳ הלוי להמאור).

—הפע׳, הֻנַּח, הֻנְּחָה, מֻנָּח, — שהניחו אותו: והוכן והֻנִּיחָה[1]) שם על מכנתה (זכר׳ ה יא). ואשר מֻנָּח בית צלעות אשר לבית (יחזק׳ מא ט).—ובתו״מ: נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). קלוטה כמי שהונחה (שבת ד.). התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור וכו׳ ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחים (שם לה:). — ובסגנון מחקרי: שבכל חכמה יונחו בתחלתה הדברים וההתחלות שעליהם תסוב החכמה ההיא (העקרים א יא). ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א כו). שהפסוקים התוריים מהם מה שהונחו כפי פשוטיהם ומהם מה שהונחו במלות אין מנוס לבלתי עשות להם ביאור (אמונ׳ רמה א א). וקצתם יושמו שרשים מונחים בחכמת התשבורת וקצת בחכמות אחרות (שם א ז).

יַנִּיק[2]), ת״ז, לנק׳ יַנִּיקָה, מ״ר יַנִּיקִים, יַנִּיקוֹת, — רך בשנים, בחור, נער, jung ; jeune, young : הנה זאת העלמה שהיא יניקה ובחורה ואין ידוע אם היא עקרה אם לא תהר מיד (גאון יבן). (פרוש עלמה) אשה יניקה (שם). והחתן והכלה עדיין יניקים ואינם יודעים עדיין לישא וליתן בשלה׳ יפה (שו״ת תשוב׳ הגבן ב).

יְנִיקָה, ש״נ, מ״ר יְנִיקוֹת, — א) כמו יוֹנֶקֶת במשמ׳ ענף רך מהגזע: הנשר הגדול וכו׳ בא אל הלבנון ויקח את צמרת הארז את ראש יניקותיו קטף (יחזק׳ יז ג-ד).—ב) בלשון המקובלים, קבלת שפע וכח: שכל

---

[1]) כך הצורה בכל הספרים, רק שבקצתם הנון דגושה ובקצתם רפה. ולא עמדו המדקדקים על טעם זרות צורה זו בנון חרוקה ויוד אחריה במקום נון קמוצה. קצת החדשים רואים בזה השפעת הלשון הארמית, וקצתם סוברים כי הכונה היתה במלה זו והֻנִּיחָה.

[2]) בארמ׳ יניק: יניק וחכים (קדוש׳ לב:).

שליטת ו י נ י ק ת החצונים בנוק' הוא (ע"ח למהרח"ו, היכ' ז"ה ה ו כ). לא יספיקו למנוע י נ י ק ת הקליפות ואחיזת החיצונים בגבורות התקיפין (עמה"מ, קרית ארבע קיד). ויש ג"כ פסול וטמא שהן י נ י ק ת החיצונים דקליפת נגה (מאמ' יקר', כרכ' חתנ' א).

***ינן**, פ"י, עת' ינון, — ינן את הישן משנתו, זעזעו והעירו, aufrütteln ; réveiller en secouant ; stir up, awake : ולמה נקרא שמו ינון שהוא עתיד ליגון [1]) ישני עפר (פרקי דר"א לג).

—פע', *יִנֵּן, — כמו קל בחזק הפעולה: ינון שמו שהוא עתיד לייגן [2]) רשעי ארץ (ילקו' שמעוני, מלכ' א יג).

ינק, ממנו יונק, יונקת, יניקה, ינק, מינקת, *מניקה, *תינוק, *תינוקת, ־ינִק, ־ינקות.

יָנַק, פ"י, אינק, ינקתם, וינקתם, תינקו, — ינק הילד החלב משדי אמו, מצץ בשפתיו את הדד והוציא החלב ושתה, saugen; téter; to suck : למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע מדוע קדמוני ברכים ומה שדים כי אינק (איוב ג יא-יב). — ובהשאלה: ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (שם כ יו).—ובמליצה: וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי (ישע' ס יו). למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה (שם סו יא). הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם (שם יב). שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול (דבר' לג יט). — ובתו"מ: תינוק י ו נ ק והולך עשרים וארבע חודש מכאן ואילך כ י ו נ ק שקץ (תוספתא נדה ב ג). י ו נ ק תינוק מהנכרי ומן הבהמה טמאה ומכולן הוא י ו נ ק ואפילו בשבת וכו' אבא שאול אומר י ו נ ק י ן היינו מבהמה טהורה ביום טוב (שם ה). שאם היה (התינוק) מושך ו י ו נ ק ארבע או חמש שנים אסור (ירוש' שם א מט:). משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק י ו נ ק משדי אמו (ברכ' ג.). שעשה לה דדים במקום בינה וכו' כדי שלא י י נ ק ממקום הטנופת (שם י.). מלמד שהחזירוהו למשה על כל המצריות כולן ולא י נ ק אמר פה שעתיד לדבר עם השכינה י י נ ק דבר טמא (סוט' יב:). עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק י ו נ ק משדי אמו (שם ל:). מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד ש י י נ ק חלב רותח שחרית והביאו עז וקשרו לו בכרעי מטתו והיה י ו נ ק ממנה חלב (תמור' טו:). שמא י נ ק (הגדי) מן הטרפה (חול' קטז:). וכמה עגל הרך עולא אמר בן שנתו ר' יוחנן אמר כל זמן ש י ו נ ק (שם קכב.). מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן ל י נ ק ולא היה לו שכר מניקה ליתן (שבת נג:). יותר ממה שהעגל רוצה ל י נ ק פרה רוצה להניק (פסח' קיב.). — ובהשאלה: א"ר הושעיא עד ירבעם היו ישראל י ו נ ק י ם מעגל אחד מכאן ואילך משנים ושלשה עגלים (סנה' קב.). — ואמר המשורר : נא נחמו נוקש בפח אהבת עולה בשורש חן כמו יונק, השקו במי נעם לחיין כי מיום ליום שד היפי י ו נ ק (רמב"ע, תרשיש ד). דבש מוסר רדה לך משפת כל נבון לחש ושיר פתי וריק דד, ומפיהו י נ ק חלבי תעודה בעוד ישים לשונו לך כמו דד (שם י). — ואמר החכם : זכרו זאת מיחלי הזמן ו י ו נ ק י שוד תנחומיו (רמ"ע פלקיירא, לרי היגון 9). — ובהשאלה, הצמח מהאדמה: המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה מפני ש י ו נ ק י ן משל הקדש (ירוש' ב"ב ד יד ד). דבר שאין י ו נ ק מן הארץ (ברכ' מ:).—והאברים : רב אמר איברים י ו נ ק י ן זה מזה עולא בר"י אמר אין איברים י ו נ ק י ן זה מזה (ירוש' ערוב' ג כא ב).

—הִפע', הֵינִיקָה, הֵינִיקוּ, תֵּינִיק, תֵּינִק, וַתֵּינֶק, וַתְּנִיקֵהוּ, הֵינִיק, לְהֵינִיק, הֵינִיקִי, הֵינִקְהוּ,—הֵינִיקָה האם את הילד, נתנה לו את שדיה ועשתה שיינק, säugen nourrir;to suckle : מי מלל לאברהם הֵינִיקָה בנים שרה (ברא' כא ז). גם תנין חלצו שד הֵינִיקוּ גוריהן (איכ' ד ג). ואקם בבקר לְהֵינִיק את בני והנה מת (מ"א ג כא). האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות וְתֵינִק לך את הילד וכו' היליכי את הילד הזה וְהֵינִקְהוּ לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד וַתְּנִיקֵהוּ (שמות ב ז-ט). ותשב האשה וַתֵּינֶק את בנה עד גמלה אתו (ש"א א כג).—ובהשאלה מליצית: ויאכל תנובת שדי וַיֵּנִקֵהוּ דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דבר' לב יג).—ובתו"מ: אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ו מ נ י ק ה את בנה (כתוב' ה ה). הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא על מנת ש ת נ י ק י את

---

[1]) כך גם בערוך, ובקצת ספר' לייגן. ולא נתברר מקורו, אך בכונתו אין לפקפק.—[2]) והמפרש שם פרש: ילחץ מלשון ניגם יחד. ע"כ. ואולי אין גם זה אלא במשמ' זעזע, בכונה של הציק ולחץ.

בני כמה היא מניקתו שתי שנים (גיט׳ ז ו). בת ישראל לא תניק בנה של עובדת אלילים אבל עובדת אלילים מניקה בנה של בת ישראל ברשותה (ע״ז כ א). נדרה מלהניק את בנה בית שמאי אומרים שומטת את דדיה וב״ה אומרים כופה אותה להניק (תוספתא כתוב׳ ה ה). האיש כופה את אשתו להניק את בן חברו ואין האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה (שם). האשה שניתן לה בן להניק לא תעשה עמו מלאכה ולא תניק עמו תינוק אחר (שם נדה ב ד). כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות וכו׳ דדים להניק בהם דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן (ברכ׳ לא:). ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו (שבת נג:). יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק (פסח׳ קיב.). אני ראיתי ערביא אחת שהפשילה דדיה לאחוריה והניקה את בנה (כתוב׳ עה.). הלך (אברהם ביום אשר גמל את יצחק) וזימן כל גדולי הדור ושרה אמנו זימנה את נשותיהם וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה ונעשה נס בשרה ונפתחו דדיה כשני מעיינות והניקה את כולן (ב״מ פז.). כל המוליד מניק וכל המטיל ביצים מלקט חוץ מעטלף שאע״פ שמטיל ביצים מניק (בכור׳ ז:). בן שמנה הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו אבל אמו שוחה ומניקתו מפני הסכנה (שבת קלה.). שמשתו יום אחד הניקתו יום אחד ה״ז גט (גיט׳ עה:). יכולה היא שתאמר לו תן לי אביך ואשמשנו תן לי בנך ואניקנו (שם עו.). —ובהשאלה מליצית, ״הענן הניק את האדמה וכדומה, ואמר המשורר: הנה העב הניק הגן ותלמיו שת באבק שחק, עד כי שתקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (רמב״ע, תרבים ג).

ינקות[1], ש״נ,—השנים שהאדם יונק, ובהרחבה הילדות בכלל: שיהיה מתיחד בהנהגת הבוטח עליו מתחלת הויתו וגדולתו וינקותו ונערותו ובחרותו וישישותו וזקנתו עד תכלית ענינו (תו״ה, הבטחון ב).

---

[1]) בארמ׳ ינקותא: גירסא דינקותא (שבת כא:), ווי לה להדא דאזלא ולא אתיא מאי היא א״ר חסדא ינקותא (שם קנב.).

ינשוף[1], ש״ז,— שם עוף, N. ein. Vogels; n. d'un oiseau; n. of bird: וירשוה קאת וקפוד וינשוף[2] ועורב ישכנו בה (ישע׳ לד יא).

יסד[3], ממנו יסד, יסד, יסוד, יסודה, מוסד, מוסד, מוסדה, מסד, ״יסודי.

א. יסד, פ״י, יסד, יסדת, יסדתו ויסדתיך, ליסוד, יסדי, —יסד הבית וכדומה, שם לו האשיות שעליהן מתכונן הבנין, gründen; fonder; to found: ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול (עזר׳ ג יב). הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים (ישעי׳ כג יג). הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (שם נד יא). בחדש השלשי החלו הערמות ליסוד ובחדש השביעי כלו (דהי״ב לא ז).—ובמליצה, יסד הארץ וכדומה, כוננה, כאלו היא עומדת על אשיות ויסודות: יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד (תהל׳ קד ה). יי׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג יט). הבונה בשמים מעלותו ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט ו). ליי׳ הארץ ומלואה תבל וישבי בה כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה (תהל׳ כד ב). ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם (שם עח סט). אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישע׳ מח יג). לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים (תהל׳ קב כו). לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם (שם פט יב). איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה (איוב לח ד). ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי אתה (ישע׳ נא יו). —יסד לפלוני מקום וכדומה, קבע לו: יעלו (המים) הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם (תהל׳ קד ח). יי׳ למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו (חבק׳ א יב).— ואמר בן סירא: שופט חכם יוסד עמו וממשלת מבין סדורה (כ״ס גני׳ ט א), ר״ל עושה אותו חזק, שיוכל

---

[1]) מן נשף, משק׳ יחמור, וכמו״כ *יבחוש, ומצוי משקל זה לשמות בע״ח גם בערב׳ ירבוע, ירחום, ועוד, וכן לשמות דברים בעבר׳ ילקוט, ובערב׳ ינבות. ולא נתברר טעם השם ינשוף להעוף, קצת החכמים גוזרים אותו מהשם נשף ואומרים שהוא עוף הלילה, וקצתם מהפעל נשף. ועי׳ ערך עוף, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) תרגמו הקדמונ׳ ibis, ורסע״ג אלבאשק, והביאו ריב״ג: פשר פיהא אלבאשק.

[3]) רק עבר׳ וארמ׳ יהוד׳.

לְהתקיים.—וּפָעוּל *יָסוּד, קָבוּעַ: בשם אחד יסוד כל האחדים, קרא סודות בסוד השם י ס ו ד י ם (רמב"ע, ברמב ספר השם). — ובתו"מ בהשאלה, יִסֵּד אותיות וכדומה, קבע אותן: שכחום (את אותיות מ נ צ פ ך) וחזרו ו י ס ד ו ם (שבת קד.). שיעורים של עונשין הלכה למשה מסיני אחרים אומרים בית דינו של יעבץ תיקנום וכו' אלא שכחום וחזרו ו י ס ד ו ם (יומ' פ.). —* יסד חשבון וכדומה, קבע: וכל אצבע היא חומש טפח שכן יסדנו החשבון חמש אצבעות בטפח (ר"ח שבת ח.). וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני אדם היו סופרים הימים כאשר י ס ד אותם אדם (כוזרי ב כ). והרבה טרחו בזה בעלי החכמה הזאת עד שבררו אותו ו י ס ד ו לו חשבונות מדוייקים וערכו לו לוחות מתוקנים (יסו"ע לר"י ישראלי ג י). — ובדקדוק, *יִסֵּד אות פלונית במלה, שם אותה שרשית, החליט אותה שרשית: ואנשי השם מהשרים הראשונים י ס ד ו מם מזה באמרם בשיריהם אמזיחה ואמזח ונמזח (דונש על מנח', ומזח). ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו (רש"י משפט' כד יב). על כן י ס ד הפייט מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי (הות, איכ' א ו).—*יִסֵּד פיוט וכדומה, חבר וסדר וקבע: וזהו ש י ס ד הקלירי בסילוק של יוצר פרשת זכור לרוב ימים להמנות לחשוב להם חשבונות (רש"י ישע' כד כב). עשרה נסיונות נתנסה א"א מפורשים בפרקי ר"א וכולם יסדם רבי שמעון הגדול בקרוב"ץ אמרת ה' צרופה (הות, אבות ה ג). משלות כובסין ומשלות שועלים ש י ס ד ו קדמונים (הות, סוכה כח.). והחשבון הזה אינו שוה לחשבון ש י ס ד רבי אליעזר קליר ובשלשים קנים הוא קצב הרים וכו' וגם רבי אליעזר קליר י ס ד כן בפיוט ארחץ בנקיון כפות (הות, יומ' סז.). יש מגיהין בקדושתא ש י ס ד הקליר וחיות אשר הנה מרובעות לכסא וכו' שמעולם לא י ס ד רק קרובץ מיום ראשון (תוספות חגי' יג.). כמו ש י ס ד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה היות במלך ערד (הס, ר"ה ג.). וכן י ס ד רבינו אליהו הזקן באזהרת אמת יהגה חכי (הס, סוכ' מט.). ור"ת י ס ד ם שניהם במערב שפייט קודש ללינה ושלשים ידחם כאשר אבלים ינחם (תוספ' ישנים, יומ' ג:). וכן י ס ד הפייט אחר גמר מיצוי אכול דצוי ורצוי (סמ"ג מ"ע סט). לכן י ס ד הקלירי נעלה שופר עם תחנון (הרוקח, הלכ' ר"ה כח). וכמו"כ לא י ס ד ו הפיטנים לומר בר"ה וביוה"כ חי וקים (הס). ודוגמת זה י ס ד הפייט ואף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים (מרדכי, יומ' תשכ"ז). רבי אבין הגדול אשר יצא מזרעו של הרב רבי יוסף בן רבינו שמעון ממדינת מגש ש י ס ד אזהרת אתה הנחלת (מנהגי וירמייזא, אפשטיין ח). אומרים בו את יום הזכרון הזה יום תרועה וכן י ס ד הפייט בקרובץ של ראש השנה (תוקוני, אמור כג כד).—*וחבר ספר: אין אדם זוכה לשם ולזרע אלא או זה או זה אע"פ שדוד זכה לכך הראשונים לא גילו על ש י ס ד ו ספר פן יהנו וזרעם יתמעטו (ספ' חסידים תתרנג).

—נִפע', נוֹסַד, הוּסַד, הוּסְדָה, —שיסדו אותו: ברד כבד מאד אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הִוָּסְדָה ועד עתה (שמות ט יח). ולאמר לירושלם תבנה והיכל תִּוָּסֵד (ישע' מד כח).

—פִּע', יִסֵּד, יִסַּד, יִסֵּד, יְיַסֵּד, יְיַסְּדֶנָּה, —כמו קל: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יקרות לְיַסֵּד הבית אבני גזית (מ"א ה לא). ידי זרבבל יִסְּדוּ הבית הזה (זכר' ד ט). וְיִסְּדוּ הבנים את היכל יי' (עזר' ג י). ארור האיש לפני יי' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו יְיַסְּדֶנָּה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש' ו כו). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יִסְּדָהּ ובשגיב צעירו הציב דלתיה (מ"א יו לד). כי יי' יִסַּד ציון ובה יחסו עניי עמו (ישע' יד לב). הנני יִסַּד[1] בציון אבן (שם כח יו). — *ויִסֵּד שרש: בני במאמר ובמעשה כבד אביך עבור ישיגוך כל ברכות ברכת אב ת י ס ד שרש וקללת אב תנתש נטע (ב"ס גני' ג ח-ט). —ובתו"מ: ובשעה שהוא בונה והיתה למעלה מחצירו של חבירו לא יאמר לו הריני מ י י ס ד עמו מכנגד חצירי ולמעלה אלא מ י י ס ד עמו מלמטה ועולה (תוספתא ב"מ יא ד). היתה חורבתו סמוכה לכותל חצר חבירו לא יאמר לו הריני מ י י ס ד עמך כותל חצירי (ירוש' שם י יב ג). — ב) בהשאלה, קבע, einsetzen, établir ; appoint: המה יִסַּד דויד ושמואל הראה באמונתם (דהי"א ט כב).—ובמשמ' חִזֵּק: מפי עוללים ויונקים יִסַּדְתָּ עז (תהל' ח ג).—ג) צוה, גזר, anordnen, décréter ; ordain: והשתיה כדת אין אנס כי כן יִסַּד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסת'

—[1]) אמר רד"ק שהוא תאר. ואמרו קצת החדשים שהוא עתיד קל, ורוב החדשים אומרים שצריך לקרא יִסֵּד, כמו

א ח). — ובתו"מ: שער היסוד ששם היו מ י י ס ד י ן את ההלכה (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). אתה קורא כי טובים דודיך מיין או דודייך מיין אמר לו אין הדבר כך שהרי חבירו בא ל י ס ד עליו כך לריח שמניך טובים (מד"ר שה"ש, כי טובים). — "ויסד פיוט וכדומה, חבר וסדר: ומחמת חידוש הפרשה וחיוב המעשר י י ס ד ו לה בפיוטין קרובה מיוחדת (רש"י סדור שו). החבר רבי יודא בר יוסף משה עבור ש י י ס ד מנהגים מקהלתנו פה ווירמישא גם נתן עשרה זהו׳ (מנהגי וירמייזא, אפשטיין ו). מצאתי במחזור ישן שרבינו אליהו הזקן מפריז נתארח אצל ר׳ שמעון הגדול וכשהתחיל ר׳ שמעון ל י י ס ד סדר זה אז בקש רבינו אליהו הזקן מרבי שמעון ל י י ס ד תרוזה אחת בשמו ורבינו שמעון הגדול נוהג בו כבוד והקדים את שמו שי׳ אליהו לפני שמו ומתחיל סדרו אילי הצדק (שם ח).

—פע׳, יסד, — שיסדו אותו: בשנה הרבעית יסד בית יי׳ בירח זו (מ"א ו לז). החלו להעלות עלות ליי׳ והיכל יי׳ לא יסד (עזר׳ ג ו). למן היום אשר יסד היכל יי׳ (חגי ב יח). ביום יסד בית יי׳ צבאות (זכר׳ ח ט). — וכינ׳ מיסד: ומיסד אבנים יקרות אבנים גדלות (מ"א ז י). — ובמליצה: שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז (שה"ש ה יה). — ובתו"מ: שער התווך שהוא מ י ו ס ד בין שני שערים (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). — "אדם מיסד, חזק בדעותיו: שאז האדם מ י ו ס ד ועשה יסודותיו מהתלמוד ושוב לא יבלבלהו העיון הפילוסופי (ר"י פרוביגיאלו, שו"ת בלמוד החכמ׳).

—הפע׳, הוסד, מוסד, — כמו נפעל: וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי׳ על הוסד בית יי׳ (עזר׳ ג יא). — וכינ׳ מוסד: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד[1]) המאמין לא יחיש (ישע׳ כח יז). —

ופלוני הוסד, הוחלט אצלו: ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה וכו׳ (דהי"ב ג ג). — ובמשמ׳ "נתחבר, נתנסח, בענין ספר או פיוט וכדומה: וזה הוסד מפי רבינו תנות נפשו בצרור החיים (סדור רש"י שמד).

—נתפ׳, *נתיסד: שהעולם לא נ ת י ס ד אלא על התורה (תנחומא, בראש׳ א). — ובסהמ"א: כבר נ ת י ס ד דעת הפילוסופים האמתיים על שסבת המציאות כלו והתחלתו הראשונה ית׳ וית׳ הוא אחד (אמונה רמה ד ג). ואחר ש נ ת י י ס ד זה עתה הוי יודע כי שנוי מראה הירח ההיא במדת גבהו על האופק שבררנו טעמו הוא גורם שנוי מראה אחד במקומו האמיתי (יסו"ע לר"י ישראלי ג י).

ב. יסד, ממנו ב. יסד, כמו סוד.

ג. יסד, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נוסד, הוסד, — נוסדו יחד, נתאספו ובאו בסוד יחד: יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יי׳ ועל משיחו (תהל׳ ב ב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב בהוסדם יחד עלי לקחת נפשי זממו (שם לא יד). — ועי׳ סוד.

יסד, ש"ז, — כמו יסוד, ובהשאלה ההתחלה והעבר: כי באחד לחדש הראשון הוא יסד המעלה מבבל (עזר׳ ז ט).

יסוד, ש"ז, מ"ר יסודים, יסודיה, יסודות, יסודותיה, יסדותיה, יסדתיה, — א) אבנים וכדומה שנותנים בעמק אדמה תחת בנין כדי שיעמד עליו חזק ולא ישקע בתוך האדמה, Grund; fondement; base: ואת כל הדם תשפך אל יסוד המזבח (שמות כט יב). זכר יי׳ לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה (תהל׳ קלז ז). מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר (חבק׳ ג יג). ורב המשא עליו ויסוד בית האלהים הנם כתובים על מדרש ספר המלכים (דהי"ב כד כז). והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסדו (יחזק׳ יג-יד). שכני בתי חמר אשר בעפר יסודם (איוב ד יט). והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה (מיכ׳ א ו). ויצת אש בציון ותאכל

שקראו הצבעים. — [1]) אולי הדגוש להבדילו מן מוסד הראשון שהוא שם. ואמר ריב"ג ז"ל: קלנא הנאך אנ מוסד מוסד אעני אלמשדד מפעול מנ בניה הפעיל ואלקיאש קלת עליה הוסד פי אלמאצי ויסד פי אלמשתקבל ואלמפעול מוסד עלי זנה והצב גלתה יצב עם אלון מצב, ע"ב, ובעבר׳: שאמרנו שמה (בהמשתלחק) שמוסד מוסד ר"ל הדגוש פעול מבנין הפעיל והבאתי ההקשה עליו שהוא הוסד בעבר יסד בעתיד והפעיל מוסד ע"מ והצב גלתה העלתה יצב עם אלון מצב. ורד"ק בהשרשים: והפעול מהפעל הנוסף מוסד מוסד הראשון רפה והוא שם והשני פעול והוא דגוש או יהיה הראשון פעול והשני הדגוש שם כמו שכתב ר׳ יהודה ואין טעם למה שהשיג עליו רבי יונה לומר ששניהם פעולים ומה טעם לשני פעולים באחד רק הנכון כי האחד פעול והשני שם וכן פני הלוט הלוט האחד שם והשני פעול.

יסֹדֹתֶיהָ (איכ׳ ד יא). והיתה חלחלה בכוש בנפל חלל במצרים ולקחו המונה ונהרסו יְסֹדוֹתֶיהָ (יחזק׳ ל ד). — ובמליצה: כעבור סופה ואין רשע וצדיק יְסוֹד עולם (משלי י כה).—ובתו״מ: שחט ישראל וקבל הכהן וכו׳ הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד (פסח׳ ה ו). ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון (יומ׳ ה ו). עלה אמה וכנס אמה זה היסוד (מדות ג א). והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב (שם). ובקרן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין ב׳ חוטמין דקים שהדמים הניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן (שם ב). אביו (של שלמה) בנה את היסודות והוא בנה את העליונות (מד״ר שה״ש א). — ובהשאלה, *קביעת דבר בתחלתו: ערבה וניסוך המים ועשר נטיעות מיסוד[1] הנביאים הראשונים הם (ירוש׳ שבי׳ א לג:). א״ר יוחנן ערבה יסוד נביאים הוא (סוכ׳ מד.). משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ארבע מאלעזר וארבע מאיתמר וכו׳ מיסודו של דוד ושמואל הרמתי העמידם על עשרים וארבע (תענ׳ כז.). אמר ר״ל פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה (מנח׳ לט:). — ובמשמ׳ *מוצא ותחלת דבר, ואמר המשורר: השתונן והכונן והתבונן בסודך, והבטת מה אתה ומאין יסודך, ומי הכינך ומי הבינך וכח מי ינידך (ר״י הלוי, יה שמך). קיץ בלה וקציר עבר ולא נושענו אנחנו, יסודנו עפר ובעפר נקברים, ומה יתרון להתגאות במשכיות הדרים (הוא, אבל אשמים). ברכי ועודה השלוחה לחכֵם לבות בני אדם, את שם ותיק השולחך למחית בשר ודם, והמקדירים בהלקחך ושבו ליסודם, ועליך יזרח אדני (הוא, מנח׳ יוה״כ, ברכי). כי הוא יסוד כל חכמה כי השם לבדו בורא הכל ויודע חלקי הכל בדרך כל (ראב״ע, יסוד מורא י). בשם אחד יסוּד כל האחדים קרא סודות בסוד השם יסוּדים (הוא, ברא׳ ספ׳ השם). החכמה הנראה בשרשי העולם ויסודותיו בראותנו עמידת הארץ באמצע והמים סמוכים לה למעלה (חו״ה, הבחינ׳ ד). ויאמר לה מלאך ה׳ עזבי יסודך אשר משם חצבתיך, ושכחי עמך ובית אביך, והיי לגוף שפחה נחרפת לו (ר״י חריזי, הקד׳ תחכמוני). — ואמר הפיטן: למה ולמה נפש נדהמה, תלבשי שממה עלי תבל אדמה, בצאת הנשמה גויה נאלמה, בשובך אל יסודך (סמא״ל, קינ׳ על המתים, שכחי יגונך).—ובאמונה וחכמות וכדומה, *למוד עקרי, שממנו מסתעפים שאר הלמודים, או שבלעדו לא יוכל הדבר להתקיים: להשתדל לדעת עקרי אותה החכמה ויסודותיה אשר עמדו מגדליה עליה עד שיהיו בכל עת שמורים בלבו (ספ׳ המוסר לר״י בן יהודה, אבות ב יח). נכתבו בפרשת בראשית ג׳ ענינים חלוקים זה מזה יתבאר בכל אחד מהן עקר מאלו העקרים להורות כי אלו הם שרשים ויסודות לתורה אלהית שעליהם תסוב היא וכל ענייניה (העקרים א יא). ובעבור שהן דברים הכרחיים באמונת המשכילים אמתיים קראתים יסודות המשכיל (י״ג יסוד׳ לר״ד בן בילא). ואף אמנם אביא עליהם ראיות מן התורה והנביאים והכתובים לעורר נפשות המעיינים בהם כדי שלא יהיו היסודות האלה רפויים בידיהם (שם). בהצעת העקרים והיסודות שצריכין לידיעת מנהג תהלוכת הירח ותוכן גלגליו (יסו״ע לר״י ישראלי ג י). והם ד׳ יסודות היסוד הראשון כשיצא לך מולד יום א׳ או יום ד׳ או יום ו׳ יהיה ראש השנה באותה שנה נדחית ביום שלאחריו (רמב״ם, תכון העבור ה).— ב) בדקדוק, *שרש המלה, האותיות העקריות במלה, בנגוד למשרת: ואמצא את מלת כל גבר על אחת משתי פנים אם יסוד אם תוספת תמצאנה (הקד׳ רסע״ג להאגרון בעבר׳). ועלינו מדין החכמה לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה (דונש על מנחם, תט). ונאמר כי המ״ם מיסוד מזח כמ״ם מעיקר מלח (שם, ומזח). פעלים מן השמות הנפעלים אשר פתרונם אחד ויסודיהם שנים כמו ציץ המטה הנצו הרמונים (שם, נע ונד). וכאשר שפטת עלי מלתעות ומגבעות בסור המ״ם מיסודיהם כן ישפטוך להסיר מ״ם מסכן (שם, מסכן). וכידור היא תיבה מחומשת יסודיה ה׳ אותיות וכו׳ ואילו היה הכל מן יסוד המלה היו אומרים ככדור (דונש על רסע״ג 101). לפי שהיוד בה (בהמלה יתרון) מיסודיה והוא שם (שם 38). תיבה שתחלת יסודה יוד כגון יסד ילד ידע יסר (רש״י ואר״א ט יח). והמם נקוד כלו קמץ לפי שאין מם אחרונה מן היסוד (הוא, דבר׳ ז כג). שאין יסוד בתיבה אלא טית ותית (הוא, עוכד׳ א ג). כל תיבה שתחלת יסודה

[1]) לוי ואחריו קוה׳ ויסטר׳ ראו במלה זו מקור פע׳ ונקדו יסוּד, אך הכתיב יסוד ולא ייסוד מעיד שזו היא המלה יְסוֹד.

צדי (הוא, ברא״ב׳ מד טז).—יְסוֹד נוֹפֵל, אות שרשית שפעמים נ ִפלת מן המלה: מ׳ של מרך יסוד נופל הוא כמו מם של מועד ושל מוקש (רב״י ויקר׳ כו לו). — ג) ״כמו חבּוּר, ספר, פֵּרוּש וכדומה: כך ראיתי ביסודו של רבי סעדיה ז״ל (רב״י ר״ה כ:). כן מצאתי ביסודו של רבינו יעקב (הוא, סוכ׳ מה:). ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט (הוא, סדור ט). מצאתי בתוספת תמיד יסוד רבינו רבי ברוך זצ״ל (תוספ׳ יומ׳ יז:). אבל ביסודו של רבינו אברהם ב״ר דוד זצ״ל מצאתי בספר בעלי הנפש שכתב להיתר (שם יח:). ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן וכו׳ (ר״מ הדרשן מנרבונה, פי׳ לתנ״ך). והדרשן פרש ביסוד שלו כל אלו שבעת המינין (שם). זה יסוד רבינו מדנפירא בר אברהם (הרוקח, סי׳ רפד).— ובמשמ׳ עצם החבור במקורו, בלשון שנכתב בה: וביסוד הערבי של מורה הנבוכים לחרמב״ם ב סוף פרק י נמצא הנוסחא עד שלא עשו שליחותן אנשים (הער׳ קופמן כספ׳ מנח׳ קנא׳ לר״י מפיסא 34).—ד) בחכמת הטבע, ״העצמים העקריים שאינם מתחלקים, שמהם מרכבים הגופים[1], Element: אנא הבורא עולמו ביסודות ארבעה (רסע״ג, הושע׳ ליוס ד). וכל חבר בארבעה יסודות, בעת אינם בצדק אך פרודות, וככבים וגלגלים ערוגים, בצדק על מסילותם נהוגים (שערי דיני ממונ׳ לרה״ג י). כי הגוף נכון על ארבעת יסודותיו לפי ארבעת תקופות השנה (אסף הרופא 9). קניניך ארבע יסודות, לפנים פרודות, באונך מכל תמודות, ובכל צמודות (ר׳ ינאי גיאת). ואלו הארבעה נקראו יסודות ולפעמים האחד ישתנה אל חבירו ויתהוו ויפסדו והיסודות הם גשמים פשוטים והם חלקים ראשונים לגוף האדם וזולתו (ר״א ב״ר חייא הגביא, אספירא א). בעשותך כדור הארץ נחלק לשנים, חציו יבשה וחציו מים, והקפת על המים גלגל הרוח וכו׳ והקפת על הרוח גלגל האש והיסודות האלה ארבעתם להם יסוד אחד ומוצאם אחד (רשב״ג, כתר מלכות). הן בהיותי אדבר נכבדות, בך אילותי בעוד יהו נצמדות, בגויתי ארבע יסודות, ואנעים שיחי וארוממך במעני (ר״י הלוי, לש״ת, אערך שבחי). לך דרי אדמה הבנוים מארבע יסודות, תתיכם בחלב וכגבינה תקפיאם בבית הפקדות (הוא, לך אדר). וראשית לכל נברא יסודות אשר ברא ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו, והם אש והרוח ומים והעפר בהתחברם עולם אזי בם ותלדותיו (ראב״ע, בשם א:). יש אדם שיש לו יתרון על אדם אחר בלי ספק וכו׳ אעפ״י שהם מיסוד אחד והרכבה אחת (ר״י א״ת, תקון מדות הנפש). האלהים ברא את העולם הגדול ההולך על ארבעה טבעים להיות הזויית תחילתו מארבע היסודות הידועים (שם). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב״ם, יסוה״ת ד א). ובל המחובר מארבעה יסודות אלו הוא נפרד בסוף וכו׳ אפילו הזהב והאודם אי אפשר שלא יפרד ויחזור ליסודותיו (שם ג). עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן (הוא, עכו״ם ב א). הסכימו חכמים שיש ארבע יסודות מתחת גלגל הירח וטבע כל אחד ואחד מהם מקיף את חבירו וכולל אותו מכל צד הראשון הוא האש והוא חם ויבש בטבעו ואחריו יסוד האויר והוא חם ולח בטבעו ואחריו יסוד המים והוא קר ולח בטבעו ואחריו יסוד העפר והוא קר ויבש בטבעו (ר״ב א״ת, רוח חן ז). וחומר בע״ח הוא עירוב הארבע היסודות (שם ח). כי התבאר במופת שאלו הד׳ היסודות ישתנו קצתם אל קצתם ויתהוו קצתם מקצתם (מלות הגיון ט). אבל הוציא (הקב״ה) מן האפס הגמור יסוד דק מאד אין בו ממש (רמב״ן ברא״ב׳ א א). ולפי דעתי כי השלש יסודות אשר על הארץ קרא אגודה לפי שהם אגודה אחת זו על זו על הארץ (ברב״י רד״ק, אגד). כי היסוד על דעת הפלוסוף הוא הדבר שתעלה אליו במחשבתך מהגשמות הגמור המורכב הרכבה גמורה ותתירהו ברעיוניך אל מה שהוא יותר פשוט ופחות ממנו הרכבה וממנו כמו כן אל מה שהוא יותר פשוט ופחות הרכבה תתמיד זה ברעיוניך ומחשבותיך עד שתגיע אל הפשוט האמתי שלא קדמהו דבר שנתהווה ממנו

—[1]) לפי השם הערבי ע ִנצר[a]) שמשמ׳ העקרית היא שרש הדבר ויסודו.

a) عنصر

(ר״י יצחלי, ספ׳ יסודות). ואמר (גאלינוס) שהיסוד הוא המעט שבחלקי הדבר שהוא יסוד לו (שם). היסודות הם גשמים פשוטים וכו׳ ויקבל במסרת הרופא מן הטבעי שהם ארבעה ואין עוד שנים מהם קלים ושנים מהם יבשים (קלגון א ה ג). שיש בהם (בהצמחים) שתי יסודות פונות למעלה והם האש והאויר (שבט יהודה לב). לפי שאין דבר שאין בו מארבע יסודות והיו מבקשים להוציא מן הזהב כל חלק העפר אשר בו עד שהיה נשאר בו יסוד האש והמים לבד (שם סד). ותמת שרה זה הגוף בקרית ארבע אלו הארבע יסודות היא חברון שהיו מחוברים בגופו בחייו (מדר׳ הנעלם, זהר, חיי שרה). דע כי הדבר הראשון אשר ברא הבורא יתברך מן האפס הגמור היה יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפעל והוא החמר הראשון שנקרא בלשון יוני היולי (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). העולם השפל שיש בו חומר אחד מקבל ארבע צורות כי משם יפרד והיה לארבעה ראשים והם הנקראים ארבע יסודות שהם האש והאויר והמים והעפר וארבע יסודות אלו לובשין צורה ומפשיטין צורה כפי תנועת הגלגל על ידי עולם השכל שמשם הצורות נשפעות בעולם השפל באמצע תנועת הגלגל (שם). ונקראים יסודות לפי שהם יסודות לכל ההויות כי כל מתהוה מהתחתונים מהם מתהווה (רשב״ל דוכן, מג״א א). — ה) ״בסגנון הקבלה, חלק המיני של הזו״נ: אמנם הם לוקחין עמהם שורש שהוא מן היסוד דאמא עצמה ומתלבשין בו וכו׳ והנה לקיחת לבוש זה כך כי הנה פי היסוד דאמא אינו פתוח לגמרי (מהרח״ו, ע״ח, היכ׳ ז״א טז ז ח). והוא בחי׳ בשר התפוח כעין עטרה בסיום היסוד שבה והנה היסוד עצמו שלה הוא מתלבש למעלה בדעת של ז״א בראשו (שם טו ב ג). ב׳ חיבורים לזווג נשיקין ; יסודות נשיקין בראש וזיווגם כפול רוחו של זכר בפיה של נקבה ורוחה של נקבה בפיו של זכר נמצאו שתי רוחות מחוברים כאחד וזווגם של יסודות אחר שנתחברו משפיע הזכר לנקבה והנקבה לעולם (רמח״ל, תוקר ומקובל ו). — ו) ״בקבלה, אחת מהספירות: כתר חכמה בינה חסד ת״ת גבורה נצח יסוד הוד מלכות (רמח״ל, תוקר ומקובל ו). כי תחלה יצאה בחינת מלכותו ותקרא בשם נוקבא ואחריה יצאו מספירותיו אחרות מיסוד ועד החסד ויקראו כלם כאחד זעיר ואחריה יצאה בינה ותקרא אמא ואחריה יצא חכמה ויקרא אבא וכו׳ (משנ׳ חסיד׳, תורות הטעמ׳ ג).

יְסוּדָה, ש״נ, —כמו יְסוֹד: לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש (תהל׳ פז א).

״יְסוֹדִי, ת״ז, לנק׳ יְסוֹדִית, מ״ר יְסוֹדִיִּים, יְסוֹדִיּוֹת, —א) אות יסודית, שרשית: בנין הקל והוא יסוד הפעלים ונקרא כן כי לא נוסף בו אות על האותיות היסודיות כי אם לשמש לצורך בנינו (רד״ק, מכלול, בה״פ). — ב) של יסודי הגופות: והמלאך יש שהיה נברא לעתו מן הגופים היסודיים הדקים (כוזרי ד ג). מה יאמרו הפילוסופים במים היסודיים שאינם מקיפים כל הארץ (ר״ש א״ת, יקוו המים א). ונחלקו החכמים אם האש היסודי שורף או אינו שורף (שער השמים א). שהאש היסודית היא חשכה (רמב״ן בראש׳ א א). וראוי תחלה לעיין ששה מיני גשמים גשם שמימיי וגשם יסודיי וגשם מחצבי וגשם חיוני בלתי מדבר (אמונה רמה 64). ואמנם באה האש היסודית בזה השם להיותה בלתי מאירה אבל ספירית (ר׳ עמנו׳ מרומא, פרוש התורה, Merx 374). — ובמשמ׳ עִקָּרִי: אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודית וראשיית לבעלי ידיעה זו (א׳ מודינא, ארי נוהם יא).

יָסוּר[1], ש״ז, מ״ר יְסוּרִים, יְסוּרֵי, —מי שסר מדבר, מאדם, Abtrünniger; renégat; unfaithful: מקוה ישראל יי׳ כל עזביך יבשו יְסוּרַי[2]) בארץ יכתבו כי עזבו מקור מים חיים את יי׳ (ירמ׳ יז יג).

***יִסּוּר,** ש״ז, שה״פ מן יִסֵּר: ונוסרו כל הנשים וכו׳ אין לך יסור גדול מזה (סנה׳ מה.). והעברה כפי מציאותה צריכה ייסור גדול (רמב״ן שמות כא טו). וקצתם יספיק להם התוכחה והגערה בקצתם וקצתם הייסור והעונשים (אמונה רמה 97).

***יְסוּר,** ש״ז, מ״ר יְסוּרִים, —צער ומכאוב קשה, חמרי או רוחני, מפני מחלה או מכות וכדומה, Schmerz

---

[1]) מן סור, משק׳ יָפוּל, אעפ״י שלא חשבו המדקדקים משקל יפול בין משקלי השמות, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי וסורי, ובקצת ספרים וסורי כתיב וקרי. ותרגמו ופרשו הקדמונ׳ במשמ׳ סור מהדרך וכדומה, והוא איפוא לפי הכתיב משק׳ יפול. עכ״פ אין הנוסחה הנכחית של הכתיב מתישבת היטב, ונראה שהיא לקויה, ויש מגיהים: וסורים מארץ יכרתו, וכדומה.

suffering; souffrance; מגעל נפשו מטעמי זבד ולאיש יודע יסור מעים (כ"ס גגי׳ מ כט). כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב (קדוש׳ ד יד). והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד וכו׳ בלב טוב באמונת חכמים ובקבלת היסורין (אבות ו ה). ר׳ ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים (שם ד טו). עבר על כריתות ומיתות בית דין במזיד התשובה ויוה"כ מכפרין מחצה והייסורין מכפרין מחצה וכו׳ אבל מי שנתחלל שם שמים על ידו אין כח לא לתשובה לתלות ולא ליוה"כ לכפר ולא ליסורין למרק אלא תשובה ויוה"כ תולין ומיתה ממרקת עם היסורין (ירוש׳ שבוע׳ א לג:). כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו (ברכ׳ ה.). כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין (שם). אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו (שם). רשב"י אומר ג׳ מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא (שם). אמר ר׳ יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה (שם:). ר׳ חייא בר אבא חלש (נכנס אליו) ר׳ יוחנן א"ל חביבין עליך יסורין אמר לו לא הן ולא שכרן (שם). מה עשה הקב"ה הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה (שם י.). אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון (שבת נה.). ג׳ חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלין בגופו (ביצ׳ לב:). אמר ריב"ל כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם (תענ׳ ח.). יה"ר מלפניך שלא אחטא ומה שחטאתי מחוק ברחמיך אבל לא ע"י יסורין (יומ׳ פז:). שישראל בזמן הזה דוויים דחופים מחופים ומטורפין ויסורין באין עליהם (יבמ׳ מז.). מפני מה גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח (שם מח:). הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שירשו העולם הבא (קדוש׳ מ:). יי׳ ישמרהו מיצר הרע ויחייהו מן היסורין (נדר׳ מ.). שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון ביסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית (סוט׳ יא.). חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו הביא הקב"ה עליו יסורין התחיל מחרף ומגדף (ב"ב טו:). אמר הקב"ה אני אמרתי איסרם ביסורין בעוה"ז כדי שיחזקו זרועותם לעוה"ב (ע"ז ד.). א"ר אליעזר כל המתלוצץ יסורין באין עליו (שם יח:). כל הנותן פיתו למי שאין בו דיעה יסורין באין עליו (סנה׳ צב.). נענה ר"ע ואמר חביבין יסורין (שם קא.). וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא יסורין (שם:). להגן עליו מן היסורין (שבוע׳ ח:). ישראל אין חוזרין למוטב אלא על ידי יסורין (מנח׳ נג:). כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (ערכ׳ טז:). עד היכן תכלית יסורין א"ר אלעזר כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (שם). מדת יסורין טוב מאד וכו׳ שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא וכן שלמה אומר ודרך חיים תוכחות מוסר אמר צא וראה איזוהי דרך מביאה את האדם לחיי העוה"ב הוי אומר זו מדת יסורין (מד"ר בראב׳ ט). אם באו עליך יסורין לא תהא מקפיד ולא קורא קטיגור (שם לב). אין לך אדם בלא יסורין אשריו לאדם שיסורין באים עליו (שם). אמר ריב"ל כל יסורים שהם באים על האדם ומבטלין אותו מדברי תורה יסורים של תוכחת הם אבל יסורים שהן באים על האדם ואין מבטלין אותו מדברי תורה יסורים של אהבה הן (שם). אמרו רבותינו כל היסורין לצד אחד והעניות לצד אחד רצונך לידע בא וראה וכו׳ אמר לו הקב"ה (לאיוב) מה אתה רוצה עניות או יסורין אמר לו איוב רבון העולם מקבל אני עלי כל יסורין שבעולם ולא עניות (שם שמות לא). שכל מי שהוא מדוקדק בעניות באלו דבוקים בו כל יסורים שבעולם (שם). אותו המלאך שמלמד עליו זכות אמר להקב"ה פדעהו ביסורים ואתה מביאו לתשובה (פסיק׳ רבתי י). אמר ר׳ חייא בר אבא כל היסורים קשים ויסורים של עוני קשה מכולם כל יסורים באין והולכין למקומם ומתחדש הגוף לכמות שהיה אבל יסורים של עוני מכהין עיניו של אדם (מד"ז רות, בובר 49). כל אלו הבנים הילודים

מהם הם המורדים והפושעים שיסורי הגלות בוררין אותן (רמב"ס, איסורי ביאה כא יג).—ומ"י: שלא חייבו ביסורי הצדיקים תמור רק שכר והתמור עניינו שישוה בענין הכאב והשכר יותיר משויון היסור בהועלה יתרה (ע"ת לר"א הקראי ל). — ובמשמ' ענוי קשה של הגוף בכלי מענים, Folter; torture: ואחד מיסורי מלכי פורטוגל שישימו המורד סמוך למדורה של אש ולא יניחו אותו לישן (שבט יהודה סד). אמר המלך לאמתלאה כזו ראוי להכותו ביסורין וכו' אז השיב ההגמון היסורין ומעשה השרים אין בהם אמונה ולא בטחון אמר היהודי אדוננו המלך לא שוטה אנכי ולא הייתי שוטה אבל הוציאוני מדעתי בבח היסורין כי אבדה החנינה מן הנוצרים (שם כט). ורבים מהיהודים הנתפסים בבולניא הודו לדבריהם ע"י יסורין וכאשר תקרני החוקר על זה וכו' מסרתי מודעה והתראה וכו' איך אני מתרה אל החוקר שלא יתן לי יסורין וכו' והדבר אשר יוכל להתאמת בלי יסורין איני מאמין שהדיין יוכל לתת עליו היסורין אחרי כי הדתות המציאו המצאת היסורין במה שאי אפשר למצוא האמת כי אם באמצעותם (ר"י תנינא בן מרדכי הרופא, הסתר ג).

יְסִיכָה, ש"נ, — שה"פ מן יָסַךְ: יוה"כ אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה[1]) ובנעילת הסנדל (יומ' ח א).

יסך[2]), כמו סוך, ממנו יָסַךְ, *יְסִיכָה.

יָסַךְ[3]), פ"י,—כמו סוך, ייסך שמן, כמו יָסוּךְ: שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם על בשר אדם לא ייסך[4]) ובמתכנתו לא תעשו כמהו (שמות ל לא-לב).— ועי' סוך.

יסף[1]), ממנו יָסַף, מוּסָף, תּוֹסֶפֶת, *הוֹסָפָה.

יָסַף[2]), פ"ע, יָסַף, יָסְפָה, יָסַפְתָּ, יָסְפוּ, יֹסְפוּ, סְפוּ, יֹסְפִים, —א) יָסַף פלוני לעשות דבר, לא חדל מלעשותו, עשה עוד ועוד, fortfahren; continuer; to continue: ולא יָסַף עוד לדעתה (ברא' לח כו). כי תשובן מאחריו ויסף עוד להניחו במדבר (במד' לב יה). ולא יָסַף עוד מלאך יי' להראה אל מנוח ואל אשתו (שופט' יג כא). ולא יָסַף שמואל לראות את שאול עד יום מותו (ש

---

[1]) כך במתניתא דבני מערבא, וכך הביא ריב"ג בשרש יסך.

[2]) שרש קבעהו ריב"ג והסכים עליו רד"ק, אך אין החדשים מודים בו, ועי' הערה להפעל.

[3]) עי' הערה לקמן.—[4]) אמר ריב"ג (מסתלחק 31): יסך לם יד'כר על בשר אדם לא ייסך עלי וזנה לא ייעף ולא ייגע ואעלם עלמכ אללה אלח'יר אנ הד'ה אללפט'ה ממכנ אנ תכונ לע'ה קאהמה בנפשהא אעני אצלא קאהמא בנפשה וממכנ איצ'א אנ תכונ מקלובה מנ וסוך לא סכתי אד' מענאהמא ואחד וממכנ איצ'א אנ יכונ לא ייסך במעני יוסך אעני מא לם ישם פאעלה מעתל אלעינ עלי בניה אלת'קיל מן וירחץ ויסך אלד'י הו מעתל אלעינ ת'קיל ומת'לה מא לם ישם פאעלה מעתל אלעינ ת'קיל באלכשר מכאנ אלצ'ם ויישם בארון פאנ אלוג'ה פיה ויושם באלצ'ם, ע"כ, ובעבר': לא הזכיר אבו זכריה על בשר אדם לא ייסך על משקל לא ייעף ולא ייגע ודע ידעך אלהים הטוב כי זה הדבור יוכל שיהיה לשון קיימת בעצמה, ר"ל שרש מתקיים בעצמו, ואפשר כמו"כ שתהיה הפוכה מן וסוך לא סכת, הואיל ומשמ' שתיהן שוה, ואפשר עוד שיהיה לא ייסך במשמ' יוסך, ר"ל מה שלא נזכר פועלו, נח העין, על בנין הכבד, מן וירחץ ויסך שהוא נח העין כבד ודמיונו מה שלא נזכר פועלו נח העין כבד בחירק במקום שורק ויישם בארון אעפ"י שהצורה הנאותה היא ויושם בשורק. והתפלפל ריב"ג עוד בזה בספר ההשואה (תשויה 369), וגם בהשרשים, אמר וז"ל: קד ד'כרנאה ועללנאה פי כתאב אלמשתלחק ואידנא מד'הבנא פיה פי תג'ויז כונה מא לם ישם פאעלה פי כתאב אלתשויה ואשתשהדנא עלי ד'לכ באלשואהד אלקאהמה ואלבראהינ אלואצ'חה, ע"כ, ובעבר': כבר זכרנוהו וזכרנו עלותיו בספר ההשגה והחזקנו דעתנו בו באמרנו כי יתכן להיות פועל שלא נזכר פועלו בספר ההשואה והבאנו על זה ראיות נגלות ומופתים נראים. והרד"ק: לא ייסך חסר הפועל כלומר הסך השמן על בשרו לא ייסך מזה השמן וכן ויישם בארון חסר המשים ויהיה יסך וסוך בענין אחד ועוד אמרו המדקדקים שהוא כמו יוּסך והוא שלא נזכר פועלו משרש סוך וכן פירושו ויישם בארון כמו ויוּשם. ע"כ. והחדשים, קצתם נוטים לדעת ריב"ג, וקצתם אומרים כי הוא הפעל מן סוך, וי"א שזה במקום יוּסך ואומרים כי לא היה יסך בעבר' ואין שום דבר מכריח לקבע שרש זה מפני הצורה וייסך. ואולם, שה"פ *יסיכה שנמצא בתלמוד ושהבאנו בערך הקודם, הוא מעיד כי אמנם היה נהוג בלשון זה השרש.

[1]) גם מואב', כנענ', ועי' הערה להערך.

[2]) במואבית יסף: אשר יספתי על הארץ (מלכ' מישע, שורה כט). וגם בערב' הדרומ' וספ[a]).

---

[a]) وسف

יס לה). ויגד לשאול כי ברח דוד גת ולא יסף[1]) עוד לבקשו (שם כז ד). את הדברים האלה דבר יי׳ אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף [2]) (דבר׳ ה יט). אם יספים אנחנו לשמע את קול יי׳ אלהינו עוד ומתנו (שם כב). ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה (מ״ב יט ל). ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא וכו׳ (שם כ ה). ויכנע מדין לפני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שופט׳ ח כח). ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל (ש״א ז יג). ויעמדו כל העם ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם (ש״ב ב כח). ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל (מ״ב ו כג). ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו יח). ויספו ענוים ביי׳ שמחה (ישע׳ כט יט). ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו [2]) (במד׳ יא כה). — וכינ׳ עם עה״פ חרוקה בשמירת התנועה הקדומה: לכן הנני יוסף[3]) להפליא את העם הזה (ישע׳ כט יד). — ב) יסף על דבר, חבר דבר, עשה שיהיה יותר מקודם, hinzufügen; ajouter; to add: ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמשיתו עליו ונתן לכהן (ויקר׳ כב יד). ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך (שם כז יג). ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישית כסף ערכך עליו (שם יח). ופדה בערכך ויסף חמשתו עליו (שם כז). התפלל בעד עבדיך אל יי׳ אלהיך ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה (ש״א יב יט). הנני יוסף[4]) על ימיך חמש עשרה שנה (ישע׳ לח יה). ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם (ויקר׳ כו כא).

לא הגד לי חצי מרבית חכמתך יספת על השמועה אשר שמעתי (דהי״ב ט ו). — ועם ל: יספת לגוי יי׳ יספת לגוי נכבדת (ישע׳ כו יה).

— נפע׳, נוסף, נוסף, נוספה, נוספות, — שיספו עליו: הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו (שמות א י). ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם (במד׳ לו ג). ויכתב עליה מפי ירמיהו את כל דברי הספר אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (ירמ׳ לו לב). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). ואם יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם (במד׳ לו ד). כי אשית על דימון נוספות (ישע׳ יה יט).

— הפע׳, הוסיף, הסיף, הוספתי, הספתי, אוסיף, אסיף, אסף, אסף, אספה, תוסיף, תוסף, תסף, תוסף, תוסף, ותוסף, תסף, תוסיפי, תוספי, יוסיף, יסיף, יוסף, יסף, ויוסף, ויוסף, ויסף, ויאסף, תוסף, ותוסף, תוסיפו, תספו, תוספון, יוסיפו, יסיפו, ויוסיפו, ויסיפו, ויספו, יוסיפון, — א) כמו יסף קל, הוסיף לעשות דבר: לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם וכו׳ ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי (בראש׳ ח כא). ויאמר לו פרעה לך מעלי השמר לך אל תסף ראות פני וכו׳ ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כח-כט). לא אסף לשמע את קול יי׳ אלהי (דבר׳ יח יו). לא אוסיף להיות עמכם (יהוש׳ ז יב). גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם (שופט׳ ב כא). לכן לא אוסיף להושיע אתכם (שם י יג). ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ״ב כא ח). לא אוסיף עוד עבור לו (עמו׳ ז ח). אך אוסיף להביט אל היכל קדשך (יונ׳ ב ה). האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן (שופט׳ כ כג). האוסף עוד לצאת למלחמה (שם כח). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו (מ״ב כד ז). רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר׳ ג כו). בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה (שם כח סח). ובית אל לא תוסיף עוד להנבא (עמו׳ ז יג). ולא תוסף עוד לשכלם (יחזק׳ לו יב). לא תוסיפי עוד לעלוז (ישע׳ כג יב). את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם נא כב). אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי (צפנ׳

— [1]) כך קרי, כתיב יוסף. — [2]) אונק׳ תרגם ולא פסק, ולא פסקן, ואעפ״י שאין ספק בדבר כי יש מלים בעבר׳ שמשמשות במשמ׳ הפכיות, כמו גם בערב׳, בכ״ז כאן יותר נראה שהכונה היא כמשמ׳ הרגילה של יסף. וכך אמרו בגמ׳ (סנה׳ יז.) בענין אלדד ומידד, שלא התנבאו אלא אותו יום בלבד. וכן החליטו ריב״ג ורד״ק, וכן החדשים. — [3]) ס״א יוסיף מלא, ויש חושבים אותו הפעיל. — [4]) אמר דונש: הנני יוסיף על ימיך אוסיף (דונ׳ על רסע״ג 150). והשיג ע״ז ראב״ע (שפת יתר קכא), ואמר: אמר ר׳ אדונים הנכון אוסיף ולפי דעתי הוא מבנין הקל מגזרת ויספתי ליסרה ובמשקלו אתה תומך גורלי, ע״כ, וכן החדשים חלוקים בזה. ונראה כי זו שארית ההברה הקדומה בקול החירק קודם שנטה לקול הצירה.

ג יח). ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך (דבר' כה ג). ידוע תדעו כי לא יוסיף יי' אלהיכם להוריש את הגוים האלה מלפניכם (יהוש' כג יג). ומה-יוסיף דוד עוד לדבר אליך (ש"ב ז כ). ולא יסיף עוד לגעת בך (שם יד י). והיה ביום ההוא לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב להשען על מכהו (ישע' י כ). פני יי' חלקם לא יוסיף להביטם (איכ' ד יו). תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (שם כב). חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל (נחום ב א). לשפט יתום ודך בל יוסיף עוד לערץ אנוש מן הארץ (תהל' י יח). ואשר שכב לא יוסיף לקום (שם מא ט). הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד (שם עז ח). אל יסף פרעה התל לבלתי שלח את העם לזבח ליי' (שמות ח כה). מה-יסף יי' דבר עמי (במד' כב יט). ויחל עוד שבעת ימים אחרים ויסף שלח את היונה (בראש' ח י). ויסף עוד לדבר אליו (שם יח כט). וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא (שמות ט לד). ויסף עוד בלק שלח שרים רבים (במד' כב יה). ותלחץ (האתון) את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה ויוסף מלאך יי' עבור (שם כה-כו). ויסף עוד געל לדבר (שופט' ט לז). ויסף יי' קרא עוד שמואל (ש"א ג ו). ויסף יי' להראה בשלה (שם כא). ויסף הנער לענות את שאול (שם ט ח). ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו (שם כ יז). ויוסף עוד דוד לשאול ביי' (שם כג ד). ויסף עוד אבנר לאמר אל עשהאל סור לך מאחרי (ש"ב ב כב). ויסף אף יי' לחרות בישראל (שם כד א). ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את יי' (מ"א יו לג). ויוסף יי' דבר אל אחז (ישע' ז י). ויסף איוב שאת משלו (איוב כז א). ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד (ש"א יח כט). והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף (שמות יא ו). וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תסיף קום (ישע' כד כ). נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל (עמו' ה ב). עין שזפתו ולא תוסיף (איוב כ ט). כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (בראש' ד יב). ותסף ללדת את אחיו את הבל (שם ב). ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד וילחם בפלשתים (ש"א יט ח). שים עליו כפך זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ לב). כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם (שמות יד יג). לא תוסיפו הביא מנחת שוא (ישע' א יג). אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני (בראש' מד כג). ואשלחה אתכם ולא תספון לעמד (שמות ט כח). ויי' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד (דבר' יז יו). לא תאספון לתת תבן לעם (שמות ה ז). וכל ישראל ישמעו ויראון ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה (דבר' יג יב). והנשארים ישמעו ויראו ולא יספו לעשות עוד (שם יט כ). ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה (ש"ב ז י). ועתה יוספו לחטא (הוש' יג ב). והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד (ירמ' לא יא). אמרו בגוים לא יוספו לגור (איכ' ד יה). וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלום ויחלם יוסף חלום ויגד לאחיו ויוספו עוד שנא אתו (בראש' לז ד-ה). ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי' (שופט' ג יב). ויתחזק העם איש ישראל ויספו לערך מלחמה (שם כ כב). ויספו כל העם לבכות (ש"ב ג לד). ויספו עוד פלשתים לעלות (שם ה כב). ויוסיפו עוד לחטא לו (תהל' עח יז).—ועם פעל עתיד אחריו: לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). מתי אקיץ אוסיף אבקשנו עוד (משלי כג לה). לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה (ישע' מז א). שבי דומם ובאי בחשך בת כשדים כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות (שם ה). כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא (שם נב א).—ועם שה"פ: מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם כל שריהם סוררים (הוש' ט יה). — ובהחלט, הוסיף, לא הוסיף, בלי הפעל אחריו: אתה הרני אם עול פעלתי לא אסיף (איוב לד לב). אחת דברתי ולא אענה ושתים ולא אוסיף ויען יי' את איוב (שם מ ה-ו). עד פה תבוא ולא תסיף (שם לח יא). כי אם תציל ועוד תוסף (משלי יט יט).—ב) הוסיף אל, על, כמו יסף על, במשמ' עשה שיהיה יותר מקודם: הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי (מ"א י ז). והספתי על ימיך חמש עשרה שנה (מ"ב כ ו). הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלם (קהל' א יו). ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך (תהל' עא יד). אבי העמים עליכם עול כבד ואני אסיף על עלכם (מ"א יב יא). ורעב אסף[1] עליכם (יחזק' ה יו). ואם מעט ואספה[2]) לך כהנה וכהנה (ש"ב יב ח). לא תסף עליו ולא תגרע ממנו

—[1]) בקצת ספרים אסיף וגם אוסיף.—[2]) ס"א

(דבר׳ יג א). ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דר ודור (תהל׳ סא ז). ועצים ואבנים הכינותי ועליהם תוסיף (דהי״א כב יד). אל תוסף[1]) על דבריו (משלי ל ו). יסף יי׳ לי בן אחר (בראש׳ ל כד). ואת חמישתו יוסף עליו (ויקר׳ ה טז). יי׳ אלהי אבותיכם יסף עליכם ככם אלף פעמים (דבר׳ א יא). ויאמר יואב אל המלך ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים (ש״ב כד ג). כי יסיף על חטאתו פשע (איוב לד לז). ותוסף אל תזנותיה (יחזק׳ כג יד). לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם (דבר׳ ד ב). כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך (משלי ג ב). כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא). להוסיף לכם תבואתו (ויקר׳ יט כה). ותשיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל (עזר׳ י י). עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע (קהל׳ ג יד). אתם אמרים להסיף על חטאתנו ועל אשמתנו (דהי״ב כח יג).— ובלי אל ועל אחריו: ויאחז צדיק דרכו וטהר ידים יסיף אמץ (איוב יז ט). מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה (תהל׳ קכ ג). ברכת יי׳ היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה (משלי י כב). לחכם לב יקרא נבון ומתק שפתים יסיף לקח (שם טז כא). הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד (שם יט ד). כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (קהל׳ א יח). ישמע חכם ויוסף לקח (משלי א ה). יראת יי׳ תוסף ימים (שם י כז). אף היא כחתף תארב ובוגדים באדם תוסיף (שם כג כח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה (ישע׳ א ה). ואתם מוסיפים חרון על ישראל (נחמ׳ יג יח).—ושבועה, כה יעשה יי׳ לי וכה יוסיף: מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר (ש״א ג יז). ויאמר שאול כה יעשה אלהים[2]) וכה יוסיף כי מות ימות יונתן (שם יד מד). כה יעשה יי ליהונתן וכה יסיף כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך וגליתי את אזנך ושלחתיך (שם כ יג). כה יעשה אלהים לאיבי[3]) דוד וכה יסיף אם אשאיר מכל אשר לו (שם כה כב). כה יעשה אלהים לאבנר וכה יסיף לו כי כאשר נשבע יי׳ לדוד כי כן אעשה לו (ש״ב ג ט). וישבע דוד לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יסיף כי אם לפני בוא השמש אטעם לחם או כל מאומה (שם לה), ר״ל שלא יאכל. ולעמשא תמרו הלוא עצמי ובשרי אתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (שם יט יד), ר״ל שיהיה שר צבא. וישבע המלך שלמה ביי׳ לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר אדניהו את הדבר הזה (מ״א ב כג). ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר כה יעשון אלהים וכה יוספון כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (שם יט ב). וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (שם כ י), ר״ל שלא ישפק. ויאמר (המלך) כה יעשה לי אלהים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום (מ״ב ו לא), ר״ל שלא יעמד. באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יי׳ לי וכה יסיף כי המות יפריד ביני ובינך (רות א יז).—ואמר המשורר: כה יעשה לי אל וכה יוסיף אם אהיה מזין לקול מזהיר, לעזוב צבי החן אשר פניו דומים לעין הכוס והוא מזהיר (רמב״ע, תרשיש ב).—ומצוי השמוש הוסיף הרבה בתו״מ: היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך (בכו׳ ג ג). הפודה מעשר שני שלו מוסיף עליו חמישית (מע״ש ד ג). היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלה אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל (נדר׳ ג א). אין פוחתין מכ״א תקיעות במקדש ואין מוסיפין על מ״ח וכו׳ ובע״ש היו מוסיפין עוד ג׳ להבטיל העם ממלאכה (סוכ׳ ה ה). אין פוחתין משני נבלים (במקדש) ולא מוסיפין על ששה אין פוחתין משני חלילין ולא מוסיפין על שנים עשר (ערכ׳ ב ג). ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן (מגי׳ ד א). המשכיר בית לחבירו וכו׳ לא יפחות מהחלונות ולא יוסיף עליהן אלא מדעת שניהם (ב״מ ח ט). אמר ריב״ל עתיד הקב״ה להוסיף על ירושלם עד שהסום רץ ומציל (פסח׳ נ.). מוסיפין מחול על הקדש (ר״ה ט.). — והוסיף לו: הנסיף לו עוד רצועה אחת ומת הרי זה גולה על ידו (מכות ג יד). בכל יום היו שם שתי מערכות והיום שלש אחת מערכה גדולה ואחת מערכה שנייה ואחת שמוסיפין

ואסיפה מלא יוד.—[1]) כך למדנח׳, למערבאי תֹּסֵף. והזכיר רד״ק צורה זו ואמר אל תוסף בשני שואין, אך לא באר טעם הדבר, וכן גם החדשים, גם מי שהזכיר צורה זו ביותר אולסה׳ לא באר כלום. — [2]) בקצת ספרים יעשה לי.—[3]) לפי ת״ע יעשה אלהים׳ לדוד.

לקטורת שלפניי לפנים (תוספת׳ יוה״כ ג ג). כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יוה״כ חוץ מהוצאת שבתות וכו׳ שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו (ביצ׳ טז.). את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות וכו׳ זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (יבמ׳ ג.). יוסף שקדש ש״ש בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב״ה (סוט׳ י:). — ובהחלט: שום הדיינין שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל (כתוב׳ יא ח). אעפ״י שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (בס ה א). אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו (יומ׳ ג ז). בכל יום מקריב פרם בשחרית ופרם בין הערבים והיום מוסיף מלא הפניו (בס ד ד). שנים מזכין או שנים מחייבין ואחד אומר אינו יודע יוסיפו הדיינין (סנה׳ ג ו). גורעין ומוסיפין ודורשין (יבמ׳ מח.). כל עריות שבתורה אין צריכות הימנו גט חוץ מאשת איש שנישאת על פי ב״ד ור״ע מוסיף אף אשת אח ואחות האשה (יבמ׳ לד:).—וקצת במשמ׳ פ״ע, הוסיף עליו, היה יותר ממנו, היה במדרגה יותר גדולה: שעירי ראשי חדשים מכפרין על הטהור שאכל את הטמא מוסיף עליהן של רגלים שמכפרין על הטהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף מוסיף עליהן של יוה״כ שהן מכפרין על הטהור שאכל את הטמא ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף (שבוע׳ א ה). המפתה נותן בושת ופגם וקנס מוסיף עליו אונס שנותן את הצער לאביה (כתוב׳ מב.).—הוסיף הצמח, גדל יותר: שיבולת שהביאה שליש קודם לעומר ועקרה ושתלה לאחר העומר והוסיפה מהו (מנח׳ סט:). ילדה שסיבכה בזקינה ובה פירות אע״פ שהוסיפה מאתים אסור (נדר׳ נז:).—ובמשמ׳ הוסיף גבורה, גדלה וחזקה גבורתו: שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג ונחש וחזיר (שבת עז:). —וסתם הוסיף, התמיד לעשות: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע (ערוב׳ ז ז). עד שלא קרבה חטאתו יוסיף ויביא חטאתו משקרבה חטאתו ילכו לים המלח (מעי׳ ט:).

—נתפ׳, *נתוסף, נתוספה, נתוספת, נתוספו, יתוספו, מתוספת,—כמו נוסף: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע נתוספו עליהן מוסיף ומזכה וצריך להודיע (ערוב׳ ז ז). הראשון נתקיים השני נתוסף לו (מכי׳ בא טז). הרי שמדד להם בארץ וניתוספו אחרים עליהם (ספרי במד׳ ג). תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין חכמה ניתוספת בהם וכו׳ ועמי הארץ כל זמן שמזקינין טפשות ניתוספת בהן (שבת קנב.). לא הגלה הקב״ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים (פסח׳ פז:). מיד ניתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף (יבמ׳ עט.). לא היה יוסף ראוי לינתן בבית האסורין אלא י׳ שנים מפני שהוציא דבה על י׳ אחיו ועל ידי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני אתך והזכרתני אל פרעה ניתוסף לו עוד שתי שנים (מד״ר שמות ז). וידע אדם עוד את אשתו מה עוד שנתוסף תאוה על תאותו (פסיק׳ רבתי טו). נקרא אברם מתחילה וניתוסף לו ה׳ ונקרא אברהם ולמה ה׳ נתוסף לו שקיים ה׳ חומשי תורה עד שלא ניתנו (אגד׳ בראש׳ נה). לפי שבמקום אמה הכניסה נתוספה אמה מבחוץ (תוספ׳ יומ׳ נב.). ואלו לא למד אלא דף אחד כבר הועיל לעצמו בידיעת הדף ההוא וימשך ממנו להיות ידיעתו מתוספת מעט עד שישיגנה (המאירי על משלי יז). — וגם *מתנוסף: כי אין טי״ת מתנוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל (רב״י אבן לג כה).

א.יסר[1], ממנו א.יסר, מוסר, *יסור, יסור, *מוסרי.

א.יסר[2], פ״י, יסר, עת׳ ככנ׳ אסרם[3], איסר[4], ייסר, או אסר, יסר,—יסר את פלוני, העָנישו, במעשה או בדברים, züchtigen; punir; correct, chastise: יסר לץ לקח לו קלון (משלי ט ז). היסר גוים הלא יוכיח (תהל׳ צד י). באותי ואסרם[5] ואספו עליהם עמים (הוש׳ י י).—ובמדר׳: אתה מוצא שאברהם יסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו וכו׳ כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק

---

[1]) רק עבר׳ וארמ׳. ברט (Barth, ES 55) מדמה לשרש העברי הזה את השרש הערבי שאר a), שהוא משמש בלשון זו גם במשמ׳ נתינת עצה.

[2]) עי׳ הערה להשרש. — [3]) עי׳ הערה 5. — [4]) כך ר״י חיוג ורד״ק. — [5]) כך הנוסחה המסורה, וראו

a) شار

תורה ויסרו בבית תלמודו וכו׳ ואף יעקב אבינו יסר את בנוו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת (מד״ר שמות א).

—נפע׳, נוסר, נוסרו, הוסר, הוסרי, אוסר, יוסר, תוסרו, —הטיב דרכו ע״י המוסר: ואם באלה (בכל התוכחות שתבואנה עליהם) לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי והכיתי אתכם (ויקר׳ כו כג-כד). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך (ירמ׳ו ח). בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין מענה (מִשלי כט יט). ועתה מלכים השכילו הוסרו שפטי ארץ (תהל׳ ב י).

—פע׳, יסר, יסרתי, יסרת, יסרו יס׳ר, יסרה, יסר, איסר, ייסר, יסרני, יסרני, יסרו, יסרתו, יסרתיך, יסרתני, יסרוני, יסרך, יסרני, תיסרנו, תיסרך,— — כמו יסר קל בנהץ הפעולה: ועתה אבי העמים עליכם על כבד ואני אסיף על עלכם אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים (מ״א יב יא). והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו כח). כי יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אתו ולא ישמע אליהם (דבר׳ כא יח). ולקחו זקני העיר ההיא את האיש ויסרו אתו וענשו אתו מאה כסף (שם כב יח-יט). כי כה אמר יי׳ אלי בחזקת היד ויסרני[1]) מלכת בדרך העם הזה (ישע׳ ח יא). ויסרו למשפט אלהיו יורנו (שם כח כו). וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי׳ אלהיך מיסרך (דבר׳ ח ה). ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקר׳ כו יח). יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך (משלי יט יח). יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך (שם כט יז). יסרני יי׳ אך במשפט אל באפך פן תמעטני (ירמ׳ י כד).

יי׳ אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני (תהל׳ ו ב) תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך (ירמ׳ ב יט). אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהל׳ צד יב). אתך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך (ירמ׳ ל יא). אברך את יי׳ אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי (תהל׳ טז ז). יס׳ר יסרני יה ולמות לא נתנני (שם קיח יח). —ואמר בן סירא: יסר בנך והכבד עולו פן באולתו יתלע בך (ב״ס גנ׳ ל יג). —ובתו״מ: מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה וכו׳ אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר הגדולים שבהן בייסורין אף כך הקב״ה מייסר את יחזקאל כדי למרק עונותיהן של ישראל (סנה׳ לט.). אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצר הרע שולט בנו אמר להם יסרו יצריכם אמרו לו אלהיו יורנו (שם קה.). וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו (מד״ר שמות א). דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו יצא לתרבות רעה ובקש להרוג את אביו (שם). במה מייסרים את הכסיל במטה (שם ט).

—פעו׳, יסור, במקום יסר[1]), — כמו נוסר: ויען יי׳ את איוב ויאמר הרב עם שדי יסור[2]) מוכיח אלוה יעננה ויען איוב את יי׳ ויאמר הן קלתי מה אשיבך ידי שמתי למו פי (איוב מ א-ד).

במלה זו רוב הקדמונ׳ והחדשים עתיד מן יסר קל, והתלבטו גם הקדמונ׳ וגם החדשים במהות צורה זו. ריב״ג לא הביאה, רד״ק הביאה בעתיד קל ואמר כי זה ע״מ חסרי פ״י (מכלול). וכן רוב החדשים. ולא מצאו טעם מספיק בפרט להקמץ חטף, וקצת החדשים החליטו כי הכתוב משבש.— [1]) אמר ריב״ג בהשרשים: ואעלם אנ אלאחשנ ענדי פי ויסרני מלכת בדרך העם הזה אנ יכונ פעלא משתקבלא אנדע׳מת אליא׳ אלתי הי פ׳אה פי אלשינ פאשתדת לד׳לכ כמא ערצ׳ פי ובמקבות יצרהו לאנה מנ יצר וכאנ אלוג׳ה אנ יכונ יצרהו בתוקיפ אליא׳ אלתי ללאשתקבאל ללדלאלה עלי פא׳ אלפעל אללינה פאנדע׳מת הד׳ה אליא׳ פי אלצאד פאשתדת לד׳לכ ואנמא כאנ אלאחשנ ענדי כונה משתקבלא לכונ אלרא׳ אלר׳י הו לאמה בצרי עלי מא הי עליה לאמאת אלאפ׳עאל אלמשתקבלה ולם יכנ בקמץ עלי מא עליה לאמאת אלאפעאל אלמאצ׳יה מנ הד׳א אלמת׳אל, ע״כ, ובעבר׳: ודע כי הטוב בעיני במלת ויסרני מלכת בדרך העם הזה שיהיה פעל עתיד נבלעה היוד שהיא פאו בסמך ונדגשה בעבור זה כמו שקרה במלת ובמקבות יצרהו כי הוא מן יצר והיה משפטו להיות יצרהו בהעמדת היוד אשר לעתידות על פא הפעל הרפה ונבלעה היוד הזאת בצדי ונדגשה בעבור זה והיה הטוב בעיני היותו עתיד בעבור היות הרש אשר היא הלמד שלו בצרי כאשר הם רוב למדי הפעלים העתידים ולא היה בקמץ כאשר הם למדי הפעלים החולפים. ורד״ק פקפק: ובא למד הפועל בצרי שלא כדרך חביריו ואפשר שיהיה ויסרני מהקל ויוד הכתובה יוד אית״ן ויוד הפעל נבלעת בדגש הסמך כמו ובמקבות יצרהו. — [1]) כמו ילוד במקום ילד, אם כדעת הקדמונ׳ שהוא פע׳, או כדעת החדשים שהוא פעול קל, עי׳ הערה שם, ועי׳ עוד הערה לקמן. — [2]) הזכיר ר״י חיוג מלה זו בין המלים של ה פ ו על הכבד,

—פע', *יִסֵּר, מִיסֵּר, מְיוּסָּר,—שיסרוּ אותו, שקבל מוסר: הכל אומרים שהשם מתחלל על ידי כמות זה שהוא מיסר אחרים והוא אינו מ י ו ס ר (תשו' גאו' מו"מ קלב)· —ובמשמ' *נכאב וסובל: יצאתי היום ונפשי שוקקה וידי ריקה, ואויתי לאכול בשר, ולבי בשוט רעב מ י ו ס ר, ואין בידי אגורת כסף, למצוא אשר אני כוסף (ר"י חריזי, תחכמ' כח). ומכל חיי האדם הוא שיהיה יד ה' טובה עליו שלא יהא מ י ו ס ר לא ביסורי הגוף ולא ביסורי ממון (ספר החיים כה:).

—נתפ', נִוַּסֵּר, נִוַּסְּרוּ,—לקח מוסר מדבר: והשבתי זמה מן הארץ וְנִוַּסְּרוּ[1]) כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה (יחזק' כג מח). — ובתו"מ, *נִתְיַסֵּר, כמו נוסר: מפני שנ ת י י ס ר (אחז) בבנו הבכור (ירוש' סנה' י, כז ד). אמר ר' יהודה חסידים הראשונים היו מ ת י י ס ר י ן בחולי מעיים כעשרים יום קודם מיתתן כדי למרק את הכל (מס' שמחות ג י). אתה למד מאיוב שנ ת י י ס ר בעולם הזה ושלם לו הקב"ה כפלים (מד"ר שמות לח). איוב נ ת י ס ר בעה"ז ושלם לו כפלי כפלים (תנחומא משפט' ט). כ ש נ ת י ס ר איוב היה אליפז בכור עשו אוהבו וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב אלא בחזון (אגד' ברא' נה). אמרו רבותינו אין סוף לומר מה ייסורים מ ת י י ס ר בכל דור ודור לפי עונות הדור (פסיק' רבתי לא). ממתים בחולי מעים ש מ ת י י ס ר י ן בייסורין ומתמרקין עונותיהן (רש"י שבת קיח:). בהיותה חזקה ונמשכת אחר השכל ה מ ת י ס ר מצד הדת בהקדמה והתאחרה (מאזני צדק לאלגזלי 94). הקפיד בזה איוב יותר מאבדן בניו וקנייניו כי זה מר ממות אל ה מ ת י י ס ר בייסוריו כאמרו וישמח עליך אויב הרים קרן צריך (אוהב משפט לאיוב ל א). אל תתן דאגה בלבך ולא תת י ס ר ברעיון רוח (כ"ס, תרג' כ"ז ל כא).

ב. יסר[1]), כמו אסר, ממנו ב. יָסַר, מוֹסֵר.

ב. יָסַר[2]), פ"י, עתי' אֶסֹּר, אֶסֳּרֵם,—כמו אָסַר, במשמ' קשר: באותי וְאֶסֳּרֵם[3]) ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עינתם (הוש' י י).

—פע', יִסֵּר,—יִסֵּר זרועות פלוני, קשר אותם, ובהשאלה חזק אותם, to fortify; fortifier; kräftigen:

ואני יִסַּרְתִּי[4]) חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש' ז יה). הנה יִסַּרְתָּ[5]) רבים וידים רפות תחזק (איוב ד ג).

ג. יָסַר, — קל לא נמצא.

— הִפע', הֵיסִיר, עת' אֵיסִיר, אֵיסִירֵם, — הֵיסִירוּ לפלוני,

והעיר על זה ריב"ג (מבתלחק 311), וז"ל: ולם ילח'צ ביפיה כונ עם שדי יסור מנ אלת'קיל וכו' פאקול אנ יסור מצדר ללת'קיל וכאנ יג'ב אנ יכונ מפתוח אליא מת'ל יסר יסרני יה לכנה ג'א עלי מת'אל החלו הערמות ל י ס ו ד אלד'י הו מצדר ללת'קיל ותרג'מה אללפט' הל מת'אצמה אדב, ע"כ, ובעבר': ולא באר איך יהיה עם שדי יסור מהכבד וכו' ואמר אני כי יסור הוא מקור להכבד והיה צריך להיות פתוחה היוד, כמו יסר יסרני יה, אך בא כמו החלו הערמות ליסוד שהוא מקור להכבד, ופרוש הדברים האלה הוא: האם נאה לריב עם אלוה. וכן רד"ק בקצור: יסור מקור ואעפ"י שהיוד בהירק, ע"כ, והביא עוד דעת אביו שהוא שם כמו מוסר, ופרשו כמו ריב"ג. ולזה נוטה גם דעת רוב החדשים. אבל, אין פרוש זה מתישב היטב לפי כונת הענין, כי הלא מתשובתו של איוב שהוא אומר כי אינו י כ ו ל לענות, נראה ברור כי טענת אלהים עליו היתה דוקא מ ד ו ע א י נ נ ו עונה, והשאלה היתה וכי מי שרב עם אלהים הוא יבהל ותשתתקנה טענותיו? ולכן נראה, כי יסור אינו פועל אלא פעול, במשמ' נתפעל מן דבר ונפל לבו בקרבו. וכך היתה דעתו של ת"י שתרגם י ת ר ד י: אפשר דנצי עם שדי י ת ר ד י, מן רדי כמו רדה בעבר' במשמ' יסר. ודקדוק המלה הוא כמו יִלּוֹד. — [1]) כמו נִכַּפֵּר, ואלה הן הצורות המעטות של נתפע' בתנ"ך. אך קצת החדשים סוברים כי צ"ל פה וְנִוְּסְרוּ.

[1]) אין החדשים בחכמי הלשון מודים בשרש זה, אך הקדמונ', מנחם, ר"י חיוג, ריב"ג ורד"ק החליטוהו, והביא ריב"ג לזה דמיון בארמ', ועי' הערה להפעל.

[2]) עי' הערה לקמן — [3]) כבר הובא פעל זה בערך א.יסר, לפי דעת רוב המפרשים הקדמונ' והחדשים, אך כבר נזכר שם כי אין משמ' זו מתישבת יפה לפי הענין. ובהיות שהחליטו הקדמונ' שרש יסר כמו אסר, במשמ' קשר, לא רחוק הוא שגם ואסרם זה הוא במשמ' הנזכרת. — [4]) אמר ריב"ג: ואני יסרתי חזקתי זרועותם אי שדדת וקוית והו ממא צ'יעה אבו זכריא' וממא פאתנא נחנ אשתלחאקה פי אלמשתלחק ותרגום ובאבנט בד יתגר י י ס ר, ע"כ, ובעברית: ואני יסרתי חזקתי זרועותם כלומר קשרתי וחזקתי זרועותם וזה ממה שלא זכרו ר' יהודה ושכחנו אנחנו להזכירו בספר ההשגה, ותרגום ובאבנט בד יתגר ייסר. והסכים לזה רד"ק ואמר בהשרשים: וכבד אחר ואני יסרתי חזקתי זרועותם והשם מוסר מלכים פתח וכו' ענין הכל ק ש י ר ה. ע"כ. ואמר עוד בפרושו להושע: יסרתי וכו' ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר. ע"כ. ועי' כאן הערה לערך אגד הקרבה בלשונ' השמיות בין המושגים קשירה וכח. — [5]) פעל זה פרשו הכל במשמ' א.יסר, וגם מושג זה מתישב בדחק בכתוב זה. אבל, מן הכפל וידים רפות תאמץ נראה כי גם בהפעל יסרת רבים היתה הכונה לזו המשמעה.

הסגירו, מסרו לידיו, ausliefern; délivrer; to hand over: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם[1]) כשמע לעדתם (הוש׳ ז יא-יב).

יָעָ[2]), — עי׳ יָעֶה.

יעד[3]), ממנו יַעַד, עֵדָה, מוֹעֵד, *יְעוּד, *יְעִידָה, ״יַעַד, ״יְעָדָה.

יִעֵד, פ״י, יְעָדוֹ, יְעָדָהּ, יִיעָדֶנָּה, — א) יִעֵד דָּבָר, קבע אותו ואמר שיהיה הדבר לפלוני, במקום פלוני, וכדומה, bestimmen; destiner; to appoint, destine: אם רעה (השפחה) בעיני אדניה אשר לא יְעָדָהּ והפדה וכו׳ ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה (שמות כא ח-ט). הוי חרב ליי׳ וכו׳ איך תשקטי ויי׳ צוה לה, אל אשקלון ואל חוף הים שם יְעָדָהּ (ירמ׳ מז ו-ז). שמעו מטה ומי יְעָדָהּ (מיכ׳ ו ט). — ב) ״יִעֵד לו דבר, יִעֵד אותו בדבר, וִיִעֵד אותו על דבר, הבטיח ואמר שיעשה הדבר, versprechen; promettre; promise: וצוה אותם (את בני לוי) בתורות יתרות משאר האומה ויעד אותם בגמול הגדול לעולם הבא (חו״ה, עבוד׳ ה׳ ו). לפי שיעדם כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם נתתיו (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א). לפי שראה (אחאב) שמיכיהו יעדו רע על אשר שלח את בן הדד (הוא, מ״א כב). שראוי שנאמין שמלך המשיח אשר יעדו הנביאים עליו בוא יבוא בלי ספק (הוא, ראש אמנה ח). שכאשר נשאל דבר יבקש הוא לשואל מה שהיה כבר יעדו בו כדי שידחה מנפשו השאלה (נופת צופים ג ח). — ופֻעַל ״יְעוּד, יְעוּדָה: כי הגמול הטוב והג״ע היעוד לצדיקים אוננו גשמי ולא חמרי אך הוא צוריי לבד (תגמולי הנפש כ:). הלא כי נפתה הוא ונתן לך תהלה יעודת אדוניך לאשה (הקדמ׳ ליבריס תהלה).

— נִפע׳, נוֹעַד, נוֹעַדְתִּי, נוֹעֲדוּ, נוֹעָדִים, נֹעָדִים, אִוָּעֵד, נִוָּעֵד, נוֹעָדָה, וַיִּוָּעֲדוּ, — א) נוֹעַד במקום פלוני, בא למקום שיעד לבא, sich an ein. bestimt. Orte einstellen; se rendre à un lieu convenu; meet at an appointed pl.: ואל הארן תתן את העדת אשר אתן אליך וְנוֹעַדְתִּי לך שם ודברתי אתך (שמות כה כא-כב). פתח אהל מועד לפני יי׳ אשר אִוָּעֵד לכם שמה לדבר אליך שם וְנֹעַדְתִּי שמה לבני ישראל (שם כט מב-מג). ותקעו בהן (בהחצוצרות) וְנוֹעֲדוּ אליך כל העדה אל פתח אהל מועד ואם באחת יתקעו וְנוֹעֲדוּ אליך הנשיאים (במד׳ י ג-ד). באהל מועד אשר אִוָּעֵד לך שמה (שמות ל לו). — ב) נוֹעֲדוּ שנים או יותר אנשים יחד, באו יחד למקום שיעדו, בזמן שיעדו, וכדומה, sich verabreden; concerter, se rencontrer; to agree upon, to come together: העדה הרעה הזאת, הַנּוֹעָדִים עלי (במד׳ יד לה). אתה וכל עדתך הַנֹּעָדִים על יי׳ (שם יו יא). כי הנה המלכים נוֹעֲדוּ עברו יחדו (תהל׳ מח ה). וַיִּוָּעֲדוּ כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל (יהוש׳ יא ה). — וגם לא בכונה רעה: והמלך

---

[1]) בקצת כ״י אוסירם, אסירם, אסירים. אך ברוב הספרים גם המדויקים כתובה מלה זו בצורה המקובלה. ואמרו רוב הקדמונ׳ וגם החדשים כי זה הפע׳ מן יסר, כמו הֵישַׁר מן ישר, והכונה בו היא משמ׳ מוסר. כך השבעים, שתרגמו איסירם במשמ׳ חנוך ומוסר הילד, ת״י במשמ׳ יסורים, הרומי והפשיטא במשמ׳ מוסר. אך מנחם חבר מלה זו עם ומוסרותיך אנתק, ואמר ענין קשר הם, ואחריו גם ר״י חיוג, אמר: ויש בלשון זה ענין אחר (לא ענין המוסר והענש) איסירם כשמע לעדתם וגם תהפך היוד הזאת לוו ומוסרות ערוד. מוסר מלכים פתח מוסרות ומוטה. ע״כ. וכך ריב״ג, שהביא דברי ר״י חיוג והסכים עליהם, והביא ראיה למשמ׳ זו מהתרגום שתרגם ובאבנט בד יתחגר ייסר. וכבר הובא זאת למעלה. וכן גם רד״ק: וענין אחר איסירם כשמע לעדתם וכו׳ ענין הכל ענין קשירה. ע״כ. ורוב החדשים פרשו כמו הקדמונ׳ במשמ׳ מוסר וענש, אלא שקצתם הגיהו ואַיְסִרֵם במקום איסירם. אבל, כל זה אינו מישב כלל את מליצת הכתוב, לפי הענין המספר כאן שהם הולכים למצרים ולאשור לבקש עזרה מאויביהם אך כל זה לשוא, והשתמש בהמשל היפה שיפרש עליהם רשתו ויורידם כעוף השמים, וטבע הענין מחיב פה רק הרעיון שהוא יסגירם בידי האויב שממנו הם מבקשים להם עזרת מצרים ואשור, והרעיון הזה מונח בהמלים איסירם כשמע לעדתם. ואולי המלה איסירם היא באמת שבוש במקום אסגירם או אמסרם. אך לפי הנוסחה המסורה, צריך לקבע פעל מיוחד יסר בהפע׳ בהראות פא הפעל, במשמ׳ מיוחדה זו, שהיתה אולי באמת בלשון והשתמש בה רק הושע כמו שהוא מצטיין בשמושים מיוחדים הרבה לא כשאר הנביאים. ועי׳ עוד ערך שמע וערך עדה.

[2]) כך גזנ׳ בהאוצר (Ges. Thes.), כמו דג, דם. והניח אפשרות זו גם אולסה׳ (Olsh. 309), וכן בטכ׳ (Bö. § 465). אבל, כל הקדמונ׳ שלנו הגיהוהו ממשק׳ יָעֶה, עי״ש.

[3]) בערב׳ ועדa).

---

a) وعد

שלמה: וכל עדת ישראל הַנּוֹעָדִים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר (מ״א ח ה). הילכו שנים יחדו בלתי אם נוֹעָדוּ (עמו׳ ג ג). וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו וכו׳ וַיִּוָּעֲדוּ יחדו לבוא לנוד לו ולנחמו (איוב ב יא). וישלח סנבלט וגשם אלי לאמר לכה וְנִוָּעֲדָה יחדו בכפרים (נחמ׳ ו ב). ויאמר (שמעיה) נִוָּעֵד אל בית האלהים אל תוך ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל (שם י).

—הִפע׳, הוֹעִיד, פ״י, יוֹעִיד, יוֹעִידֵנִי, יֹעִידֵנִי,—עשה שיוָּעֵד למקום מן המקומות, או לזמן מן הזמנים, לדבר מן הדברים: כי מי כמוני ומי יֹעִידֵנִי ומי זה רעה אשר יעמד לפני (ירמ׳ מט יט). אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יוֹעִידֵנִי (איוב ט יט).

—הָפע׳, הוּעַד, מוּעָד, מוּעָדִים, מוּעָדָה, מוּעָדוֹת, מְעָדוֹת: הראני יי׳ והנה שני דודאי תאנים מוּעָדִים לפני היכל יי׳ (ירמ׳ כד א). התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מְעֻדוֹת[1] (יחזק׳ כא כא).

—פִּע׳, *יִעֵד, מְיַעֵד,— א) כמו קל בחזק הפעולה: ואם שלש אלה לא יעשה לה ייעד לך או לבנך או פרה (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ ג). ומה הבן שאינו נכנס תחתיו ליבום הרי הוא ייעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שייעד (שם). מלמד שאינו מייעדה לו עד שיהא ביום כדי לפדותה וכו׳ וחכמים אומרים מייעד והולך עד דימדומי חמה (ירוש׳ קדוש׳ א נט:). לבנו הוא מייעדה ואינו מייעדה לאחיו (שם). המוכר את בתו ופסק על מנת שלא לייעד נתקיים התנאי דברי ר״מ וחכ״א אם רצה לייעד מייעד מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה (בבלי שם יט:). האב לייעד והבן לייעד האב קודם הבן לייעד והאב לפדות הבן קודם (מס׳ עבדים א). אין מיעדין שתים כאחת (שם). — ב) במשמ׳ ״הבטחה: כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על תורתו מְיעדים בגמול הטוב לשומרה ועונש הקשה לממרה אותה (כוזרי א יא). וייחדנו הבורא יתעלה משאר האומות בעבודה חייבנו בה להודות לו וייעד אותנו על קבלתה מהגמול בעולם הזה ובבא (תו״ה, עבוד׳ אלה׳ ג). ובשביל ענין זה היה מיעד משה רבינו ע״ה לעמו היעודים הגופיים (מלמ׳ התלמיד׳, ואתחנן). וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם (שם, כוא). ולפי שעדיין לא נתקיים יעוד: (של מיכיהו) אמר (אחאב) שהוא מעצמו לשנאתו אותו היה מיעדו רעות (ר״י אברבנאל, מ״א כב). כאדם הרואה את חברו עושה גוזמות גדולות ומיעד בגבורות אשר יעשה והוא יודע שביום ההוא ימות (הוא, מ״ב יט). הזרע שהיה (האלהים) מיעדו (את אברהם) עליו (הוא, זבח פסח, ברוך שומר). ומהדבר שראוי להתבייש האדם הוא וכו׳ שייעד האדם בדבר מה וכאשר יבקש ממנו אותו הדבר ישאלנו הוא גם כן דבר מה כדי שידחהו בזה לבלתי עשות מה שייעדהו (נופת צופים ג ח). אברהם אבינו ע״ה מן היום אשר השכיל ונדבה רוחו אותו לקרא בשם ה׳ היה מוכיחם ומיעדם על הגמול הטוב כמעשיהם הטובים (הקד׳ לידה לדרך לר״מ בן זרח). והפסוק הערה מיעדת גמול ועונש כמשפטו תמיד (המאירי משלי יה). דבר שייעד האדם לעשות לזמן ויעבר המועד (ר״א בדרשי, חות״ב, און).

—פֻּע׳, *יֻעַד, מְיֻעָד, מְיוּעָד,— שיעדו אותו: כיצד הוא מייעדה אומר לה בפני שנים הרי את מיוּעדת לי (ירוש׳ קידוש׳ א נט:). ייעד בסוף השנים אם יש לו רשות עליה מיוּעדת כדברי רשב״א ואם לאו אינה מיוּעדת וחכמים אומרים כל זמן שהיא ברשותו מיוּעדת שעל מנת כן נתן את הכסף תחילה (מס׳ עבדים א).—ובמשמ׳ ״כַּלָּה המיעדת להיות אשה לפלוני: וקנו ממני על כל זה ותנו לו לפלוני חתני ולפלונית׳ המיוּעדת (השטר׳ לר״י ברצלוני עב). מעכשיו הקניתי לה לפלונית (זו) מיוּעדת לי ולפלוני חותני (שם).

—נִתפ׳, ״נִתְיַעֵד, — שיעדו לו, הבטיחו לו: כי חייבו הכתוב (את האדון) במזונותיה (של השפחה) ולעמד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד (רמב״ן שמות כא ז). ואם כבר נתיעד יעוד טוב וכו׳ ואם כבר נתיעד בהגעת דבר מה (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ב ד ב).

״יַעַד, ש״ז, מ״ר יְעָדִים, —מה שיעד אדם, הבטחה: כי לא יפקוד האל עליהם ולא ביעדיהם הטובים והרעים (הקד׳ רמב״ן לאיוב). וישמור אותנו ויקיים לנו את כל היעדים הטובים אשר בתורה (שם). גם זה מדרכי היעדים וההבטחות (המאירי משלי יא). והוא אמרו ביעדי הגאולה ואת הצולעה אקבץ (מ׳ אלדבי, ש״א ח).

״יְעָדָה, ש״נ, —שה״פ והמעשה שיעד שפחה לפלוני: שבן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה מה

[1]) ס״א מועדות.

שאין כן כבת וכו׳ דאי משום יעדה אינו קרוב יותר אלא מפני שהבת אינה בת יעדה שא״א לאשה לינשא לאשה אחרת (רש״י ב״ב קי:).

יעה, ממנו יעה, יעה.

יעה[1], ש״ז, מ״ר יעים, — כלי לגרף בו את האפר מהמוקד, Schaufel; pelle; shovel: ויעש את כל כלי המזבח את הסירת ואת היעים[2] ואת המזרקת (שמות לח ג). ונתנו עליו (על המזבח) את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם את המחתת את המזלגת ואת היעים ואת המזרקת כל כלי המזבח (במדב׳ ד יד). ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקתיו (שמות כז ג).

יעה[3], פ״י, יעיתי[4], ייעה[4], איעה[5], יעה, יעו, ובחסרון ההא איע, ייע, תיע, ניע, —יעה הברד את הדבר, עקר שרשו, שברו ורצצו, ausreissen, zerstören; extirper, détruire: ויעה[6] ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו (ישע׳ כח יז).

—פע׳, יעה, יועה, —שיעו אותו: אהלי אשר כוננת מול מכון לשבתך לחופף לחפו, למה לנצח יועה ביד יהירים (ר״א קליר, ת״ב, אהלי אשר).

***יעוד,** ש״ז, מ״ר יעודים, —א) שה״פ מן יעד: ואקרב אליה פרט ליעודין לקחתי פרט לשומרת יבם (ירוש׳ כתוב׳ ד כח:). ייעודין שיש לו קנין בה עו״ה אלמנה לכ״ג (שם יבמ׳ י יא:). משעה ראשונה ניתן כסף ליעודים (שם קדוש׳ א נט:). ייעוד נישואין עושה או אירוסין עושה (בבלי שם יח:). אין יעוד אלא בגדול לפי שאין יעוד אלא מדעת (שם יט.).

[1]) משק׳ עלה, קנה, ועי׳ הערה לקמן — [2]) תרגם אונק׳ מגרפיתא. וכן רסע״ג מג׳ארף, וכן רד״ק מגרפות, וכן ר״י אברבנאל: והיעים הם מגרפות של נחשת לדשן בהם את המזבח. ע״כ. וכן שאר המפרשים הקדמונ׳ וגם החדשים. השבעים וגם ולג׳ תרגמו במשמ׳ אחרת, הראש׳ במשמ׳ מכסה, והשני במשמ׳ צבת, ואעפ״י שגם השם ועיa) בערב׳ שהוא בודאי השם יעה שלנו, משמש במשמ׳ של כלי קבול בכלל ולא במשמ׳ של מגרפה, בכ״ז, הסכמת כל הקדמונ׳ שלנו מכרעת וקובעת גם השמוש במלה זו.

[3]) בערב׳ ועי a), אשתועי b), עקר מהשרש. — [4]) ר״י חיוג. — [5]) רד״ק, זה והבאים אחריו הכל במכלול. — [6]) פשיטא: ונחבוט.

a) وعى b) استوعى

שמצות ייעוד קודמת למצות פדיה (ז׳ מסכ׳ קטנ׳ ירוש׳, מסכ׳ עבד׳). אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד (רמב״ם מלכ׳ ד ד).
—ב) כמו יעד: אמר הכוזרי אני רואה שיעודי זולתכם שמנים ודשנים מיעודיכם (כוזרי א קד). השבת נותן ידיעה אמתית על מציאות השם ועל היעודים שבתורה (מלמד התלמ׳, יתרו). וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם והפכו (שם, בוא). שיאמין פתיחת פי הארץ במחלוקת קרח ובירידת האש מן השמים וכיוצא בהן מן הנסים או מן היעודים שנזכרו בתורה שהם אמתיים (העקרים א ב). ומזה תדע שלא נאמר זה על צד העונש כ״א על צד הייעוד והודעה מה שיהיה (ר״י אברבנאל, ברא׳). והתכלית המיוחד בספר יהושע הוא להעיד שכל הייעודים האלקיים אשר ייעד הקב״ה ע״י האבות הקדושים אברהם וכו׳ כלם נתקיימו ויצאו לפועל לא חסר דבר (הוא, הקדמ׳ על נביאים ראשונים). שאמרו חז״ל כל יעוד שיצא מפי הקב״ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר (הוא, מפע׳ ה׳ י יב). שכל אלה היעודים מאת הש״י ב״ה לנפשות הצדיקים אחר המות (תגמ׳ הנפש ב.).

יעור, ש״ז, מ״ר יעורים, —כמו יער: וכרתי להם ברית שלום והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביעורים[1]) (יחזק׳ לד כה).

יעז, כמו עזז, ממנו יעז.

יעז[2]), —קל לא נמצא.

—נפע׳, נועז, נועז, — מי שהוא עז פנים, חצוף, frech, arrogant; impudent: את עם נועז[3]) לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה (ישע׳ לג יט).

יעט, כמו עטה ממנו יעט.

יעט, פ״י, יעטני, איעט, ייעט, יועט, —יעט את פלוני מעיל, כמו עטה, עטף אותו, העטה עליו, עשה שיתעטף במעיל, ובהשאלה מעיל צדקה: כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (ישע׳ סא י). — ואמר הפיטן: אלהים אלי אתה יועט צדקה ללבוש, יריאיך הרשוני וארוץ

[1]) כך כתיב, וקרי ביערים. ובס״א ביערים קרי וכתיב. [2]) עי׳ הערה לקמן. — [3]) יש מפרשים נועז כמו לועז, עם לועז, עי׳ לעז.

ואין בוש (רכפ"ג, רבות לנבמת, אלהים אלי). — ואמר המליץ: למה ידיך אתה יועט, המבלי העט, רקמת הכתב אין לרקום, והרבה פתחים למקום, ואם יאורי הדיו חרבו ודללו, וקנה וסוף קמלו, הלוה חדלו פרזות בישראל חדלו (מעב׳ דון ב"ט כר"י אלדוטיל, כספ׳ ד"ת).

***יְעִידָה**, ש"נ, מ"ר יְעִידוֹת, — בס"פ מן יעד: מצות יעידה קודמת למצות פדייה שנאמר אשר לא יעדה והפדה (בכור׳ א ז). אינו אומר אלא ליתן להם יעידה לדברות (מל"ר במד׳ יד). ונועדתי לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכל ישראל (בס). אשר אועד לך לך היתה יעידה ולא היתה יעידה לכלם אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות (בס). יעידת גייסות לבא עליך (רב"י היכ׳ א טו). ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד (הוא, במד׳ י ד).

א. יעל[1], ממנו יָעֵל, יַעֲלָה.

יָעֵל[2], ש"ז, מ"ר יְעֵלִים, יַעֲלֵי, — בע"ח ממיני האיל והצבי, Gemse ; antilope ; chamois: הרים הגבהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים (תהל׳ קד יח). — וגם הנקבה של המין הזה: הידעת עת לדת יעלי סלע (איוב לט א). — ובתו"מ: העזים והצבאים היעלים והרחלים הסוס והפרד וכו׳ אעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא׳ א ו). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב (ר"ה ג ג). רבי יהודה אומר בר"ה תוקעין בשל זכרים וביובלות בשל יעלים (שם ה). — ומין ממיני הכנים: ארבע עשרה מיני כינים הביא הקב"ה על המצריים ואילו הן ירקובין קפוזין קפיזות כפונין וכפבדרין יעלי בתים יעלי שדות נמלה אבי עצל נמלה אבי כנים עכשים (סדר אליהו רבא ח).

ב. יעל[3], ממנו יָעַל, תּוֹעֶלֶת.

[1]) בערב׳ ועלa).—[2]) בערב׳ ועל.

[3]) בערב׳ ועלa), במשמ׳ של גבה ורם וכבוד, ואומרים החכמים כי מזה נסתעף בעבר׳ המושג של תועלת, וזה קצת רחוק. ואולי יעל זה העברי, שהוא בעקרו ועל, הוא הוא השרש העברי נפעb), שהוא השרש המיוחד למשמ׳ זו.

a) وعل b) نفع

יָעַל, — קל לא נמצא.

— הפע׳, הוֹעִיל, אוֹעִיל, יוֹעִיל, יוֹעִילוּ, יוֹעִלוּ, יוֹעִלוּ, יֹעִילוּ, נוֹעִיל, הוֹעֵל, יוֹעִילֶךָ, — הוֹעִיל לו, הביא לו תועלת, הנאה, טובה, be useful ; nützen; profiter à qqn.: ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה (ש"א יב כא). על עם לא יועילו למו (ישע׳ ל ה). יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בל יועילו (שם מד ט). והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו (ירמ׳ ב ח). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (משלי י ב). ועמי המיר כבודו בלוא יועיל (ירמ׳ ב יא). לא יועיל הון ביום עברה (משלי יא ד). הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בם (איוב טו ג). מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם כא טו). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו (חבק׳ ב יח). ויאמרו (הגוים) אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל (ירמ׳ טז יט). מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע׳ מד י). עמדי נא בחבריך וכו׳ אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי (שם מז יב). הנה אתם בטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל (ירמ׳ ז ח). ויתעו (נביאי השקר) את עמי בשקריהם ובפחזותם ואנכי לא שלחתים ולא צויתים והועיל[1]) לא יועילו לעם הזה (שם כג לב). לא לעזר ולא להועיל כי לבשת וגם לחרפה (ישע׳ ל ה). אני יי׳ אלהיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך (שם מח יז). — הועיל את פלוני: אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך (ישע׳ נז יב). — הועיל מדבר: כי תאמר מה יסכן לך מה אעיל מחטאתי (איוב לה ג. — והועיל לרעת פלוני, עזר בדבר: על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אידם נתסו נתיבתי להיתי[2]) יעילו[3]) לא עזר למו (איוב ל יב-יג). — ובתו"מ: אמר אותו

[1]) כך הכתיב, הועל קרי.—[2]) כך הכתיב, והקרי להותי.—[3]) כבר אמר ריב"ג: וליש מן הד׳א אלמעני להותי יועילו בל מענאה ישעונ וירומונ ויתא׳ולונ ופאתנא אשתלחאקה פי אלמשתלתק ואלדליל עלי אנה מעני את׳ר קולה ולא עוזר למו אי ירומונ תעשי ויתא׳ולונה פלא תענהם עליה ולו אנ מענאה אנהם יפידונ בתעשי למא כאנ לקולה ולו עוזר למו מעני ג׳יד, ע"כ, ובעבר׳: ואין מן הענין הזה להותי יועילו אך ענינו ישתדלו ויבקשו להותי ושכחנו להוסיפו בספר התוספת והראיה על שהוא מענין אחר אמרו לא עוזר למו כלומר שהם משתדלים ומקוים ואינך עוזר אותם ואילו היה ענינו שהם מועילים (בהותי) לא היה לאמרו

הבן בסבור אבא שהועיל כלום שמסרני לפדגוג (ספרי דבר׳ כו). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום כיון שראו שלא הועילו כלום אמרו לאותו יהודי בני קום קרא אל אלהיך (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). א״ר אלעזר בר״ש נמיתי לסופרי כותים זייפתן תורתכם ולא הועלתם לעצמיכם כלום (שם סוט׳ ז כא ג). הרבה עשו כן (כמו האשה קמחית) ולא הועילו (יומ׳ מז.). כל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום (מגי׳ ו.). אין לך תפלה שמועלת שאין בה מזרעו של יעקב (גיט׳ נז:). שהזכיר משה שבעים ושבעה צדיקים חיים ולא הועיל כלום (מד״ר דבר׳ ג). הביאו לוז אחד של שדרה נתנו במים ולא נמחת באור ולא נשרף בריחים ולא נטחן נתנו על הסדן והכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל כלום (שם קהל׳, גם מגכוה).—ודבור רגיל: א״כ מה הועילו חכמים בתקנתם (כתוב׳ י.). — ובהלכה: לחי מועיל לשביל של כרמים (ערוב׳ כד:). העושה מחיצה על גבי מחיצה אמר רב חסדא בשבת תועיל (ערוב׳ כה.). אמר רב חסדא ומודה לי רב ששת שאם עשה מחיצה על התל שהועיל (שם). (האומר) גט זה לא יועיל לא יתיר וכו׳ אינו מועיל אינו מתיר (גיט׳ נב:). הלך בה לאורכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי ר״א וחכמים אומרים אינו הילוך מועיל כלום עד שיחזיק (ב״ב ק.). ק״ו אם הועיל לו סימן ראשון לסימן שני להתירו באכילה לא יועיל לו לטהרו מידי נבילה (חול׳ סט.). אמר רב חסדא ק״ו אם הועילה אמו להתירו באכילה לא תועיל לו לטהרו מידי נבילה (שם ע:).

לא עוזר למו טעם הגון. והעיר הרד״ק: וחלק רבי יונה להותי יועילו לענין אחר כלומר ישתדלו ויבקשו להותי ואין צריך להוציאו מענינו ופירוש להותי יועילו לנפשותם כלומר שמחים להותי כאילו ימצאו תועלת גדולה להותי ולא עוזר למו כלומר זה התועלת לא עוזר למו והם שמחים ללא דבר לתועלת שלא יהיה בה להם עזר. ע״כ. ובמשמ׳ זו פרשו רוב הקדמונ׳ וגם קצת החדשים. אבל אין זו מליצה טבעית ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות, יגילו במקום יעילו וכיוצא בזה. ועי׳ נתיבה.

יַעֲלָה, ש״נ, סמי׳ יַעֲלַת, — נקבת הַיָּעֵל, ובהשאלה במליצה אשת חן: אילת אהבים וְיַעֲלַת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט).— ובתלמוד: לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן (כתוב׳ יז. וסנה׳ יד.) — ואמר הפיטן בבנוי מליצי להאומה: אימתי יונה יעלת חן מה לך כי תבכי, משיחך יבא לך קומי לך ולכי, כי אני מושיעך וגואלך אשר תחכי (בכת לפני בכוע׳, אימתי).—והרבה השתמשו המשוררים בבנוי זה לאשת חן: שבי פה יעלת חן לנגדי והעירי לדודך הששונים (רשב״ג, כבורב עץ). יעלת יפי אל תקצפי ונדוד ספו ותני בפי לחיך כפי תאותי (ר״מ דרעי, לקו״ק פה). בי רגלו עיני ליעלה בי מימם עלי ראשי מאד צפו, ותענה תמיד אבכה האומרים אשר הוד תארי צפו (רמב״ע, תרשיש ג). רוק יעלת חן כברד השיק לבבי ושרף, לחיה כשושן ותלתל שער לשמרו כשרף (שם). נפשי בילדת גפנים אתן וניני כרמים, רשים תגבר בראשים ותשו שפלים כרמים, בנפשי יעלות ביופי כלולות בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בהיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (שם ב). יעלה אשר לבי כחוט משכתהו, ובגחלי חשקה ביום שרפתהו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ). תדמה ליעלת אהבים דלה, בצירי חשק מחולה, וצועקת קול כחולה, ויורדת ועולה, וממעין אהבים דמעות דולה (שם לב). חשקתיך יעלה ברה ותמה, ואת שומעה ואזנך לא סתומה, פני אלי בעין רצון וחמלה, ומשכרתך תהי מאל שלמה (שם מה). וכפגעי יעלת חן אומר, זאת קומתך דמתה לתמר (שם מט). יעלה הביאתני לבית אהבה ברה ותמה באביגיל, ובסור צעיפה גלתה תאר החפיר ביפיו בת אביחיל (שם נ). יעלה בפיך נפת אבל חץ שנון בעיניך למולי (רס״ע אבן דנאן, פרק כבירים). שבי יעלת חן לפני שבי, הלא לך לבבי בו ונפשי שבי, ועד יעבר אביך לחדרי עלי, ועד תעבר אמך בחיקי חבי (שם). ראו יעלה אשר שמש וסהר שחות הולכות נגדה וקודרות, ולכן לא לאור חמה לבד אף לאורה אומרה יוצר מאורות (עמנ׳, מחב׳ ב). וכל יעלה עפר רגלה אלחך ובמות אחונן את עפרה (שם ח). ולכוכבי שחק כהיום תאוה ביעלה למשול במכמניך (שם). כל היעלות מן הרקק נבראו בין השמשות על ידי הרחק, על כן כמה מדלי וכשחק הם

המה במחתרת זמן נמצאו (שם ב). אמיר בנות החן ואשיר ארחות יעלות ואשקה הושקות סף רעל, אבין אליהם את אשר לא בנו אומר לי יעלות חן רגזה בוטחות אם נחטא לאל ונמעל מעל (שם ג). מה לי ולחשק יעלות חן ולהבק עוד חיק נבריה, ופני יעלות אחשוב כיום בפני פרס. או עזניה (שם ד). שכל זמן ידיו בתתו יעלות החן לכל סכל ומשתגע, לילה ויומם להיות יגע (שם ז). צבית חן הלבי, ועוז יעלות דרכי, והמים שפכי, דמי יעלה תרהב, וסובבי סבות, והשקיטי ריבות, וכבי מלבות, צבאים חן הלהב (שם).

יַעַן[1], — מִלַּת הַטַּעַם, להורות סבת הדבר, שבשביל זה נעשה הדבר, ומשמש: weil; parce que; because, א) עם פעל עבר אחריו, והפעולה המסבבה אחר כך עם לכן לפניה: ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן יַעַן לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם (במד׳ כ יב). יַעַן שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו (מ״א כ מב). יַעַן רך לבבך ותכנע מפני יי׳ וכו׳ לכן הנני אספך על אבתיך (מ״ב כב יט). יַעַן קראתי ולא עניתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו (ישע׳ סה יב-יג). יַעַן את מקדשי טמאת בכל שקוציך ובכל תועבתיך וגם אני אגרע ולא תחוס עיני (יחזק׳ ה יא). יַעַן משפטי לא עשו וחקותי מאסו וכו׳ וגם אני נתתי להם חקים לא טובים (שם כ כד-כה). יַעַן שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי גוך וגם את שאי זמתך ואת תזנותיך (שם כג לה). יַעַן טהרתיך ולא טהרת מטמאתך לא תטהרי עוד (שם כד יג). יַעַן גבה לבך ותאמר אל אני וכו׳ לכן הנני מביא עליך זרים (שם כח ב-ז). יַעַן אמר יאר לי ואני עשיתי לכן הנני אליך ואל יאריך (שם כט ט). יַעַן אמר האויב עליכם האח ובמות עולם למורשה היתה לנו לכן הנבא ואמרת (שם לו ב). יַעַן בלמת גוים נשאתם לכן כה אמר אדני יי׳ אני נשאתי את ידי (שם ו-ז). יַעַן קראתי ותמאני נטיתי ידי ואין מקשיב ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם גם אני באידכם אשחק (משלי א כד-כה). — ועם הפעולה המסבבה קודם: אל חכך שופר כנשר על בית יי׳ יַעַן עברו בריתי ועל תורתי פשעו (הוש׳ ח א). רוח אדני יי׳ עלי יַעַן משח יי׳ אתי לבשר ענוים (ישע׳ סא א). הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה אשר דברתי עליהם יַעַן דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו (ירמ׳ לה יז). ונתתי את הארץ שממה יַעַן מעלו מעל (יחזק׳ יה ח). וגם אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אתם אל הארץ אשר נתתי וכו׳ יַעַן במשפטי מאסו ואת חקותי לא הלכו בהם (יחזק׳ כ יה-יו). — ועם מקור אחריו: יַעַן התמכרך לעשות הרע בעיני יי׳ הנני מבי אליך רעה (מ״א כא כ). יַעַן מאסכם בדבר הזה ותבטחו בעשק ונלוז ותשענו עליו לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יב-יג). יַעַן התרגזך[1] אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך (שם לז כט). יַעַן בושסכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם ולא תשבו בם (עמו׳ ה יא). יַעַן דברכם את הדבר הזה הנני נתן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם (ירמ׳ ה יד). ועתה יַעַן עשותכם את כל המעשים האלה נאם יי׳ ואדבר אליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו וכו׳ כאשר עשיתי לשלו (שם ז יג-יד). יַעַן אמרכם את הדבר הזה משא יי׳ ואשלח אליכם לאמר לא תאמרו משא יי׳ לכן הנני ונשיתי אתכם נשא (שם כג לח-לט). כי יַעַן בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם את תלכדי (שם מח ז). יַעַן המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך גם אני (יחזק׳ ה ז-ח). יַעַן דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני עליכם נאם אדני יי׳ והיתה ידי אל הנביאים (שם יג ח-ט). יַעַן הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו וכו׳ לכן שוא לא תחזינה וכו׳ (שם כב-כג). יַעַן השפך נחשתך ותגלה ערותך וכו׳ לכן הנני מקבץ את כל מאהביך (שם יו לו-לז). יַעַן הזכרכם עונכם וכו׳ בכל עלילותיכם יַעַן הזכרכם בכף תתפשו (שם כא כט). יַעַן היות כלכם לסגים לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם (שם כב יט). יַעַן אמרך האח אל מקדשי כי נחל וכו׳ לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה (שם כה ג-ד). יַעַן מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח וכו׳ לכן הנני נטיתי את ידי עליך ונתתיך לבג לגוים (שם ו-ז).

[1]) רק בעברית. והנה היתה דעת הקדמוני׳ שזה שרש מיוחד י ע ן, ששמש במשמ׳ סבה. ושד״ל (הערי׳ להרקמה דף ב), אמר כי הוא עתיד מן ענה, וכך הסכימו רוב החדשים. — [1]) ואולי הכונה היא יען עלה באזני התרגזך ושאננך, ואז המשל הוא לדרך א.

יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ ונטתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה (שם יב-יג). יען עשות פלשתים בנקמה וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני נוטה ידי על פלשתים (שם יה-יו). כה אמר אדני יי׳ יען תתך את לבבך כלב אלהים לכן הנני מביא עליך זרים (שם כח ו-ז). יען היותם משענת קנה לבית ישראל בתפשם בך בכפך תרוץ (שם כט ו-ז). יען היות צאני לבז וכו׳ לכן הרעים שמעו דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ הנני אל הרעים ודרשתי את צאני מידם (שם לד ח-י). יען היות לך איבת עולם וכו׳ לכן חי אני נאם אדני יי׳ כי לדם אעשך (שם לה ה-ו). יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וכו׳ לכן חי אני נאם אדני יי׳ ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה (שם י-יא).—ועם בינוני: יען אמרים לכם אכלת אדם אתי ומשכלת גויך היית לכן אדם לא תאכלי עוד (יחזק׳ לו יג-יד). —ועם שם אחריה: ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואת אשר לא אעשה כמהו עוד יען כל תועבתיך (יחזק׳ ה ט). יען כלמת גוים נשאתם לכן כה אמר אדני יי׳ וכו׳ הגוים אשר לכם מסביב המה כלמתם ישאו (שם לו ו). — ועם אשר אחריה: יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך (בראש׳ כב טז-יז). זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יי׳ (דבר׳ א לו). יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם ולא שמעו לקולי גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם (שופט׳ ב כ). יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו (ש״א ל כב). יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים וכו׳ הנה עשיתי כדברך (מ״א ג יא-יב). יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וכו׳ קרע אקרע את הממלכה מעליך (שם יא יא). הנני קרע את הממלכה מיד שלמה וכו׳ יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת (שם לא-לג). יען אשר הרמתיך מתוך העם וכו׳ ואתי השלכת אחרי גוך לכן הנני מביא רעה אל בית ירבעם (שם יד ז-י). ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה הזאת וכו׳ יען אשר עשו את אשריהם (שם יה). יען אשר אמרו ארם אלהי הרים יי׳ ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הגדול הזה בידך (שם כ כח). יען אשר לא שמעת בקול יי׳ הנך הולך מאתי והכך האריה (שם לו). יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון וכו׳ לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות (מ״ב א יו). יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו׳ בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (שם י ל). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה וכו׳ לכן כה אמר יי׳ אלהי ישראל הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה (שם כא יא-יב). והיו לבז ולמשסה לכל איביהם יען אשר עשו את הרע בעיני (שם יד-יה). הנני מביא רעה על המקום הזה אשר כל שמעה תצלנה אזניו יען אשר עזבני וינכרו את המקום הזה (ירמ׳ יט ג-ד). יען אשר לא שמעתם את דברי הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צפון (שם כה ח-ט). הנני נתן אתם ביד נבוכדראצר מלך בבל וכו׳ יען אשר עשו נבלה בישראל (שם כט כא-כג). יען אשר נבא לכם שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח אתכם על שקר לכן כה אמר יי׳ הנני פקד על שמעיה הנחלמי ועל זרעו (שם לא-לב). יען אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם ותשמרו את כל מצותיו ותעשו ככל אשר צוה אתכם לכן כה אמר יי׳ צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים (שם לה יח-יט). פניו יכסה יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ (יחזק׳ יב יב). יען אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי (שם יו מג). יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר (שם כא ט). יען אשר אמרה צר על ירושלם האת נשברה דלתות העמים וכו׳ לכן כה אמר אדני יי׳ הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים (שם כו ב-ג). יען אשר גבהת בקומה וכו׳ ואתנהו ביד אל גוים (שם לא י-יא). יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו לבית ישראל למכשול עון על כן נשאתי ידי עליהם (שם מד יב). יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם וכו׳ יען אשר לא זכר עשות חסד (תהל׳ קט יג-יו). —יען כי, עם עבר אחריו: לא יום אחד תאכלון וכו׳ עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא יען כי מאסתם את יי׳ אשר בקרבכם (במד׳ יא יט-כ). כה אמר יי׳ יען כי מרית פי יי׳ לא תבוא נבלתך אל קבר אבתיך (מ״א יג כא-כב). יען כי נכנע (אחאב) מפני לא אבי הרעה בימיו (שם כא כט). ויאמר יי׳ יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפוף

תלכנה ובריגליהם תעכסנה ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישע׳ ג יו-יז). יַעַן כי יעץ עליך ארם רעה וכו׳ כה אמר אדני יי׳ לא תקום ולא תהיה (שם ז ה-ז). יַעַן כי מאס העם הזה את מי השלח ההלכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ו-ז). יַעַן כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (שם כט יג). — וכפל, יַעַן וּבְיַעַן, לנחץ הטעם: והארץ תעזב מהם וכו׳ והם ירצו את עונם יַעַן וּבְיַעַן במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם (ויקר׳ כו מג). והיתה ידי אל הנביאים החזים שוא והקסמים כזב וכו׳ יַעַן וּבְיַעַן הטעו את עמי לאמר שלום ואין שלום (יחזק׳ יג ט-י). — יַעַן בְּיַעַן: כה אמר אדני יי׳ יַעַן בְּיַעַן שמות ושאף אתכם מסביב וכו׳ לכן הרי ישראל שמעו דבר אדני יי׳ (שם לו ג-ד). — ב) יַעַן אֲשֶׁר, במשמ׳ בִּהְיוֹת שֶׁ, da, étant que; while: ויאמר יי׳ אל דוד אבי יַעַן אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם לבבך רק אתה לא תבנה הבית (מ״א ח יח-יט). — ״ועם שֵׁם אחריו במשמ׳ בגלל: י ע ן שרירות לבבי, דאגתי במחשבי, כי איך אעלה אל אבי (סדור רע״ג, ערב׳ יוה״כ). — והשתמשו המליצים והמשוררים בשמוש המלה בְּיַעַן: והנהיג כל במשפטיו וחקיו, בפלס מאזני צדק ובקו, ב י ע ן כי בצדק יעמד כל, גבול עולם אשר תלה באשכול (שערי ד״מ וש״ש לרס״ג ח-ט). ידידים סמכו לבי ב י ע ן בסלי מלאו נקלה ועצמי, עדי לא נמצאו חולים בעולם לבד עיני צבי החן ועצמי (רמב״ע תרכ״ב ד). ויתקעו אהל ימי שיבה לבל יצעון עדי מות ב יע ן נמאסו (שם ה). ב י ע ן שניהם יקרים בעין אל במקריב לפניו מלאה ודמעה (ר״י חריזי, הענק ג). ואתמרמר בלב נשבר ב י ע ן מגלת חושקים שמתי לשירה (עמנ׳, מחבר׳ ח). חדל אחי ונחדל ממליצות ושירי חשק יבואון בעברה, ב י ע ן ישחקו אישים עליהם ואחר ישלחו לנו מארה (שם).

יָעֵן[1], ש״ז, מ״ר יְעֵנִים, — שֵׁם העוף הגדול בכל העופות, קצר הכנפים ואינו יכול לעוף, Strauss, autruche; ostrich: בת עמי לאכזר כַּיְעֵנִים[1]) במדבר (איכ׳ ד ג). — ״ויחיד בכנוי מדב״ע: נחשב כמו גר ותושב יושב בשבת י ע נ י[2]), בין כל פתלתול וסכל לבו כלב תחכמוני (רס״ג, ש׳יר תלונה, נחר כקרחי). — ובמוכרת: קיפוד וי ע ן המלומדים נהי הי ילמדו מני בעת ינאקו (לכי מודת לר״ע ועמנ׳ פרנסים 108). — ואמרו שהוא להוט מאד אחרי תאוות: איש בער ופתי אין ידיעה לו ואינו חושש לשום דבר ולא יראה הנאה נאה ולא המגונה מגונה והוא להוט אחר תאותיו להיטת ה י ע נ י ם (אמונה רמה ו ב).

יַעֲנָה, ש״נ, — נקבת הַיָּעֵן, ורוב שמושו עם השם בַּת, בַּת הַיַּעֲנָה, ומ״ר בְּנוֹת יַעֲנָה: ואת בַּת הַיַּעֲנָה ואת התחמס ואת השחף (ויקר׳ יא יו). ורבצו שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בְּנוֹת יַעֲנָה ושעירים ירקדו שם (ישע׳ יג כא). והיתה נוה תנים חציר לִבְנוֹת יַעֲנָה (שם לד יג). תכבדני חית השדה תנים וּבְנוֹת יַעֲנָה כי נתתי במדבר מים נהרות בישימן (שם מג כ). על זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד כתנים ואבל כִּבְנוֹת יַעֲנָה (מיכ׳ א ח). וישבו בה בְּנוֹת יַעֲנָה ולא תשב עוד לנצח (ירמ׳ נ לט). — ובתלמוד: כ י ע נ ה זו המתאבלת על בניה (חול, סד:). כ י ע נ ה זו ששוכנת עם בניה (שם). — ואמר הפיטן: וקפוד תקונן, ועורב יקנן, וי ע נ ו ת ותנות, מתנות אניה (שכת שמעו, אבחר עדתי). — ״וקול בת היענה מבשר מיתה: אמרו המנחשים והקוסמים כי קול הכוס וּב ת ה י ע נ ה יורו על מיתת האדם (מוסרי הפלסופים א יח). — ובהשאלה, ״כנוי לאשה: זכור מעשה אגג מעדנות, נשים כשבלה חרבו לענות,

---

[1]) לא נתברר מקור שם זה. קצת החדשים אמרו כי בערב׳ וענה[a]) הוא מדבר, ובת היענה ר״ל בת המדבר. אבל, המשמ׳ האמתית של יענה בערב׳ אינה מדבר, אלא אדמה קשה שאינה מצמחת כלום בכל מקום שהיא ואפילו בישוב, ולכן אין לגזר השם יָעֵן ויענה ממושג זה. והנה, במקורות התלמודים נקרא העוף הזה נעמית, וזהו שמו גם בערב׳ נעאמה[a]), ואין ספק בדבר כי אלה שני השמות אחד הם, ורגלים לדבר כי עקר השם הוא נעמה, ועי׳ בזה הערך בדבר מקורו. — [1]) הכתיב כי ענים. — [2]) המו״ל דוקס אמר שם כי הוא ת״ז, אך אלו היה תאר ל„בשבת״ היה צריך התאר להיות נקבה, ולכן אולי יותר נכון להניח שהוא כנוי, כמו שהסכינו המשוררים בזמן ההוא לכתוב שמות הדברים בכנוי מדב״ע בפרט בשביל החרוז, והכונה בשבת יעני, במדבר.

a) وعنة

a) نعمة

סורם שארו לשסוף י ע נ ו ת (קרוב׳ לפ׳ זכור, זכור א״ב).

יַעֲנִי, ת״ז, — של יָעֵן, מטבע הַיָעֵן: אבל יום גיל לחיל אוהיל ואחיל ולבי יעשה מספד יַעֲנִי (ר״ב דפיירה).

יעף[1], ממנו א. יָעֵף, ב. יָעֵף, יְעָף, יָעַף.

א. יָעֵף, ת״ז, מ״ר יְעֵפִים, — חלש ורפה כח, בפרט מפני צמא וכדומה, ermüdet, schmachtend; fatigué, épuisé; tired: ויאמר ציבא החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם[2]) והקיץ לאכול הנערים והיין לשתות הַיָּעֵף במדבר (ש״ב יו ב). נתן לַיָּעֵף כח ולאין אונים עצמה ירבה (ישע׳ מ כט). אדני יי׳ נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יָעֵף דבר יעיר בבקר בבקר (שם נ ד).

ב. יָעֵף, פ״ע, יָעֵפוּ, יִיעַף, וַיִּעַף, יִעֲפוּ, יִעָפוּ, — היה יָעֵף, מפני יגיעה, ובפרט מצמא, ermüdet w.; devenir fatigué; become tired: ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש וְיָעֵפוּ (ירמ׳ נא נח). ככה תשקע בבל ולא תקום מפני רעה אשר אנכי מביא עליה וְיָעֵפוּ (שם סד). אלהי עולם יי׳ בורא קצות הארץ לא יִיעַף ולא ייגע (ישע׳ מ כח). גם רעב ואין כח לא שתה מים וַיִּיעַף (שם מד יב). ויעפו נערים ויגעו ובחורים כשול יכשלו וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא יִיעָפוּ (שם מ ל-לא). כל מבקשיה לא ייעפו בחדשה ימצאונה (ירמ׳ ב כד). וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי ריק יִעָפוּ[3]) (חבק׳ ב יג).

יְעָף[4]), ש״ז, — כמו עוּף: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מֻעָף בִּיעָף[5]) נגע אלי (דני׳ ט כא).

[1]) בערב׳ ועפ a), היה חלש, בפרט ראות עיניו.

[3]) והלחם קרי.

[2]) בקצת כ״י ויעפו (K).

[4]) עי׳ הערה לקמן. — [5]) כך הקדמונים, ואמרו שנתוספה יוד על יעף. כך התרגומים הקדמונים, וכן ריב״ג, אמר וז״ל: ומעני מועף ביעף מעלו פי אלעלו יעני אנה רא׳ה משתעליא פי אלג׳ו אמא לארתפאעה פיה עלי שביל אלטיראנ ואמא לאשתעלא׳ ג׳שמה וכו׳ ווזנ ביעף ואדם ב י ק ר, ע״כ, ובעבר׳: וענין מועף ביעף מתעלה למעלה ר״ל שראה אותו מתעלה באויר יכול שיהיה להתעלותו בו לעוף או מפני גובה גופו וכו׳ ומשקל ביעף ואדם ביקר. וכך גם רש״י, רד״ק וקצת החדשים. רק ראב״ע אמר: וטעם ביעף כי הוא עיף מרוב המרוצה. וכך רוב החדשים.

a) وعف

יָעַף[1]), פ״ע, — כמו עוּף, קל לא נמצא במקרא.

—הפע׳ הוּעַף, מוּעָף, מֻעָף: והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מֻעָף[2]) ביעף נגע אלי (דני׳ ט כא).

—קל, יָעַף, —כמו עָף: שלח יד בחמוקי ירך, ועל כל ראש דרך, זנב כל עוברי דרך, יָעַף ועף וחש, ומחור פתן רחש, ונודע כי הוחש (בכת זכור, א״ן קולן).

א. יעץ[3]), ממנו יוֹעֵץ, א. יָעַץ, עֵצָה, מוֹעֵצָה, הִתְיַעֲצוּת.

א. יָעַץ, פ״י, יָעַץ, יָעַצְתָּ, יָעֲצוּ, יִעַץ, יְעָצָה, יְעָצַנִי, יְעָצֻהוּ, אִיעַץ, אִיעָצְךָ, אִיעָצְךָ, יְעוּצָה, עוּץ, עֻצוּ, — יעצו עֵצָה, אמר לו מה טוב לו לעשות או לא לעשות בדבר מהדברים, איך יתנהג, איזה דרך יבחר לו, raten; conseiller; advise: ויאמר חושי אל אבשלום לא טובה העצה אשר יָעַץ אחיתפל בפעם הזאת וכו׳ כי יָעַצְתִּי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע וכו׳ ונחנו עליו כאשר יפל הטל על האדמה (ש״ב יז ז-יב). ויאמר חושי אל צדוק ואל אביתר הכהנים כזאת וכזאת יָעַץ אחיתפל את אבשלם ואת זקני ישראל וכזאת וכזאת יָעַצְתִּי אני (שם יה). ויעזב את עצת הזקנים אשר יְעָצֻהוּ (מ״א יב ח). וכלי כיליו רעים הוא זמות יָעָץ לחבל ענוים וכו׳ ונדיב נדיבות יָעָץ (ישע׳ לב ז-ח). יָעַצְתָּ בשת לביתך קצות עמים רבים (חבק׳ ב י). מה יָעַצְתָּ ללא חכמה ותשיה לרב הודעת (איוב כו ג). אברך את יי׳ אשר יְעָצָנִי אף לילות יסרוני כליותי (תהל׳ יו ז). עתה שמע בקלי אִיעָצְךָ ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים (שמות יח יט). ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי אִיעָצְךָ לא תשמע אלי (ירמ׳ לח יה). ועתה לכי אִיעָצֵךְ נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה לכי ובאי אל המלך דוד ואמרת אליו וכו׳ (מ״א א יב-יג). שימו לכם עליה עֻצוּ ודברו (שופט׳ יט ל). עֻצוּ עצה ותפר דברו דבר ולא יקום (ישע׳ ח י). אלה האנשים החשבים און והיֹעֲצִים עצת רע בעיר הזאת

[1]) פעל נגזר מן יְעָף. — [2]) כך הקדמונ׳, והחדש׳ מפרשים במשמ׳ עיפות, אך זה דחוק מאד.

[3]) בארמית יעט, בערבית שרש ועט׳ a) אינו משמש במשמ׳ עצה, אבל במשמ׳ קרובה לזו, והיא התרה בו ודבר על לבו ללכת בדרך ישר, וכדומה.

a) وعظ

(יחזק' יא ב). — ויעץ על פלוני, עפי"ר בכונה רעה, במשמ' החליט לעשות רעה לפלוני: יען כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו לאמר נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקענה אלינו (ישע' ז ה-ו). אים אפוא חכמיך ויגידו נא לך וידעו מה-יעץ יי' צבאות על מצרים (שם יט יב). והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכו' מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט יז). מי יעץ זאת על צר המעטירה אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ יי' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ (שם כג ח-ט). לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל[1]) אדום ומחשבותיו אשר חשב אל ישבי תימן (ירמ' מט כ). נסו נדו מאד העמיקו לשבת ישבי חצור נאם יי' כי יעץ עליכם נבוכדראצר מלך בבל עצה וחשב עליהם מחשבה קומו עלו אל גוי שליו יושב לבטח (שם ל-לא). — ופעול: זאת העצה היעוצה על כל הארץ וזאת היד הנטויה על כל הגוים (ישע' יד כו). — וגם בלי על במשמ' זו: עמי זכר נא מה-יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אתו בלעם בן בעור (מיכ' ו ה). כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום (ישע' יד כד). כי יי' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה (שם כז). — ובתו"מ: אמר להם (דוד לישראל) לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים (ברכ' ג:). אמר ר"ע בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא ע"ג השלחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה (שם ח:). שני גדודי רומי יעצו עליך רעה ומתו (שם נו:). שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון בייסורין יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית (סוט' יא.). הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו (סנה' עו.). יעבץ שיעץ וריבץ תורה בישראל (תמור' טז:). שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה (ברכ' סא.). אמר רבי לוי ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך (מד"ר אסת', ויקרא). שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו (שם, אס על המלך טוב).

— נפע', נועץ, נועצו נועצים, יועץ, נועץ, נועצה, יועצו, — א) נועץ עם פלוני, נועצו יחדו, שאל עצה מפלוני, שאלו עצה זא"ז, נשאו ונתנו יחד והחליטו איך יעשו, sich beraten; tenir conseil, délibérer: hold consultation, deliberate: ויועץ המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים את פני שלמה אביו בהיתו חי (מ"א יב ו). ויעזב את עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו (שם ח). ויועץ דויד עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד ויאמר דויד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב ומן יי' אלהינו נפרצה נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם ויקבצו אלינו (דהי"א יג א-ב). ויועץ עם שריו וגבריו לסתום את מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרהו (דהי"ב לב ג). את מי נועץ ויבינהו וילמדהו בארח משפט (ישע' מ יד). — ועם אל: ומלך ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני תחנתי (מ"ב ו ח). ויועץ אל העם ויעמד משררים ליי' ומהללים להדרת קדש (דהי"ב כ כא). — ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך וממקנא העלים סוד עם אשה על צרתה ומזר על מלחמתו (כ"ס גני' לז י-יא). — ובלי עם או אל: ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב (מ"א יב כח). ויועץ אמציהו מלך יהודה וישלח אל יואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל לאמר לך נתראה פנים (דהי"ב כה יז). הגידו והגישו אף יועצו יחדו מי השמיע זאת מקדם (ישע' מה כא). כי אמרו אויבי לי ושמרי נפשי נועצו יחדו לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו (תהל' עא י-יא). ועתה לכה ונועצה יחדו (נחמ' ו ז). — ועם לב: כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו (תהל' פג ו). — ב) יעץ והחליט עצה, beschliessen; décider; decide: איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר (מ"א יב ו). ויאמר אלהם מה אתם נועצים ונשיב את העם הזה (שם ט). ויועצו כל הקהל לעשות שבעת ימים אחרים (דהי"ב ל כג). — ובמשמ' שאל עצה: רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה (משלי יג י).

— התפ', התיעץ, יתיעצו, — כמו נועץ: על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך אמרו לכו ונכחידם מגוי (תהל' פג ד-ה). — ובתו"מ: המדינים שהיו מתיעצים על ישראל (ספרי במד' קנו). א"ל חכמים לר' אלעאי הצפיננו היכן ר' אבהו צפון אמר להן נתייעץ

---

[1]) ס"א על אדום.

במכתיר והנגיב למפיבשת (ערוב׳ נג:), ביום ראש השנה בשעה ראשונה עלה במחשבה (לברא את האדם) בשנייה נתייעץ עם מלאכי השרת (מד״ר ויקר׳ כט). וכן אתה מוצא באלישע הנביא כשבא מלך ארם להלחם בישראל נתייעץ בעבדיו (תנחומא תזריע יב).

ב. יעץ[1]), ממנו ב. יעץ.

ב. יעץ[2]), פ״י, עת׳ איעץ, איעצה,—יעץ עינו על פלוני, השגיח עליו וטפל בו ולמד אותו הדרך הטוב: אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה[3]) עליך עיני אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום (תהל׳ לב ח-ט).

יעקב, —שם פרטי, יעקב בן יצחק. —ובקבלה *כנוי קבלי להחצי התחתון מהגוף ממתנים ולמטה: וגם הוא (השם יעקב) מרמז על ז״א ממראה מתניו ולמטה נקרא יעקב וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל (עמה״מ, ריבא דז״א מא).

א. יער[4]), ממנו יעור, א. יער, *יער, *יערי.

א. יער, יער, ש״ז, בהא המקום יערה, ר״ל להיער, מ״ר יערים, יערות, —א) מקום פחות או יותר גדול צומח אילנות עומדים צפופים, Wald; forêt; wood: כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו (יהוש׳ יז יח). וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישע׳ ז ב). פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו (שם מד כג). אז ירננו כל עצי יער (תהל׳ צו יב). עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל׳ ב ו). ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז). ונקף סבכי היער בברזל (שם י לד). ואשר יבא את רעהו

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי׳ הערה להערך.

[2]) עי׳ הערה לקמן. —[3]) אמרו הקדמונ׳ והחדשים שזה עתיד מהפעל יעץ הקודם במשמ׳ עצה. אך המליצה אינה טבעית במושג זה, ולכן אמרו קצתם כי הכונה איעצך בעיני. אבל זה דחוק ולא טבעי. וקצתם הגיהו הכתוב. אך לפי הנוסחה המסורה צריך לקבע שרש מיוחד במשמ׳ הרשומה בפנים.

[4]) בערב׳ וע׳ר a), אדמה קשה, לא שות הפנים, שקשה ללכת עליה, ובכלל דרך שקשה לעבר בו. ואמרו החכמים כי ממושג זה נגזר השם יער בעברית. בערב׳ משמשת מלה אחרת לשם מושג זה.

a) وعر

ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ (דבר׳ יט ה). הישאג אריה ביער וטרף אין לו (עמו׳ ג ד). אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי (יהוש׳ יז טו). ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (ישע׳ י יט). כרתו יערה נאם יי׳ (ירמ׳ מו כג). והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה (שם כא יד). ולא ישאו עצים מן השדה ולא יחטבו מן היערים (יחזק׳ לט י). והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו במדבר לבטח וישנו ביערים[1]) (שם לד כה). קול יי׳ יחולל אילות ויחשף יערות[2]) (תהל׳ כט ט). —ובמשמ׳ מקום הבר, בנגוד לשדה זרוע ועבוד: ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב (ישע׳ כט יז). והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי מאהבי ושמתים ליער ואכלתם חית השדה (הוש׳ ב יד). —ואמר המשורר: אמת עולם כמו יער ואתה בו כתפוח, ואך געים נעים וזרך עדי גנים ותפוח (רמב״ע, תרביש א). רעי שתו עמי על ארץ גשמה ועל יער אשר ברד, *יין כמו אודם בכוס שהם או אש מלוקחה בתוך ברד (שם ב). —ועצי היער, שאין נשאים פרי: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים (שה״ש ב ג). הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזק׳ יט ב). כי עץ מיער כרתו (ירמ׳ י ג). — וסמי׳ יערי, ואמר הפיטן: ראה יראו יערי שיחים, אם אש אחזה בלחים, אז ינועו יבשים כסותים (מוס׳ א כ״ה, אומן אדירי). —*תפוחים של יער, תפוחי הבר, שאינם ראוים לאכילה כמו שהם: בתפוחים של יער דצריך למתקן (תוספ׳ ערוב׳ כז:). ויצא ביום השני וימצא תפוחי יער ויאכל גם המה ולא ערבו לפיו כמו הראשונות (אורי וישעי, שער התפלה י). — חית היער, בנגוד לבהמות הביתיות, במשמ׳ חיות טרף: כל חיתו שדי אתיו לאכל כל חיתו ביער (ישע׳ נו ט). תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער (תהל׳ קד כ). יכרסמנה חזיר מיער (שם פ יד), בנגוד לחזיר הביתי.

****יער**, פ״י, יעור, יעורים, יעורות, —נטוע יער: קצובות בדי שתים, כמו עפיפות שתים, ומוצעות בנתים, יעורות[1]) באבי הנחל, להעריב בם מחל, ליערי רתומי גחל (ר״א קליר, א׳ סכות, אקחה פרי עץ).

[1]) כך הקרי, הכתיב ביעורים, עי׳ יעור. —[2]) יש מגיהים יעלות.

[1]) כבר העיר ע״ז מ׳ זקש: מה שפי׳ הרו״ה יעורות מל׳ מתערה לא יתכן כלל ונראה כי בנה הפיטן בינוני

ב.יער¹), ממנו ב.יער, יערה.

ב.יער²), ש"ז, ככנ' יערי,—דבש, בפרט דבש הרך הנוזל, Honigseim; miel vierge; liquid honey: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי³) עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי (שה"ש ה א). —ואמר המשורר: מגוזלי פיהם תזל חמת עכשוב אך מדבר פיהו בואה רדה י ע ר (רמב"ע, תרשיש א קיג).

יערה, ש"נ, סמי' יערת,— חלת הדבש, Honigwabe; gâteau de miel; honeycomb: ויבא העם אל היער והנה הלך דבש וכו' וישלח את קצה המטה אשר בידו ויטבל אותה ביערת הדבש (ש"א יד כו-כז). —והשתמשו במלה זו בסהמ"א: דבש טוב. כגון מה שיזול מן ה י ע ר ו ת (פרקי משה כג).—ואמר המשורר: תאב לכבי את חלב פיהו גם י ע ר ת רקו יהי רודם, היה מאד בילי בתתם לי עד כי ינקתימו והוא רודם (רמב"ע, תרשיש ד).

יערי, ת"ז, לנק' יערית, מ"ר יעריים, יעריות,—של היער: והם מלאים ליחה דומה לדבש ה י ע ר י (פרקי משה כג). אדם יעריי או חיה דומה לאדם (צמח דוד, ערך אדן). תרמוס י ע ר י י או חרובין י ע ר י י ם (שם, כמרש א).

יפה¹), ממנו יפה, יפה, יפהפיה, יפי, יפי, יפיפה, *יפוי, *יפיות, *יפיפה, *יפיפות, *יפיפיה, *התיפות.

יפה, ת"ז, סמי' יפה, לנק' יפה, סמי' יפת, ככנ' יפתי, מ"ר יפים, סמי' יפי, לנק' יפות, סמי' יפות,—א) שמוצא חן בצורתו, טוב במראהו, schön; beau; fair: ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד (בראש' יב יד). ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר ויאהבה אמנון בן דוד (ש"ב יג א). וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (שם יד כה). ויבקשו נערה יפה בכל גבול ישראל וימצאו את אבישג השונמית ויבאו אתה למלך והנערה יפה עד מאד (מ"א א ג-ד). הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים הנך יפה דודי אף נעים (שה"ש א יה-יו). כלך יפה רעיתי ומום אין בך (שם ד ז). מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה (שם ו י). נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (משלי יא כב). מה דודך מדוד היפה בנשים (שה"ש ה ט). ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה (בראש' לט ו). והוא (הנער דוד) אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי (ש"א יז יב). כי אשה יפת מראה את (בראש' יב יא). ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה (שם כט יז). וראית בשביה אשת יפת תאר וחשקת בה (דבר' כא יא). היא (תמר) היתה אשה יפת מראה (ש"ב יד כז). והנערה יפת תאר וטובת מראה (אסת' ב ז). והאשה טובת שכל ויפת תאר (ש"א כה ג). קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (שה"ש ב י). ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמוס ח יג). ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ (איוב מב יה). שבע פרות יפות מראה (בראש' מא ב). בריאות בשר ויפת תאר (שם יח). —ודברים לא בע"ח: יפה עשיתיו (את הארז) ברב דליותיו (יחזק' לא ט). את הכל עשה יפה בעתו (קהל' ג יא). זית רענן יפה פרי תאר (ירמ' יא יו). ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל (יחזק' לא ג). יפה קול ומטב נגן (שם לג לב). יפה נוף

פעול משם יער ומ"ש יעורות באבי הנחל ר"ל אשר הם צומחים סבוכים כמו יער (כאלר מיכל 21).

¹) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה להערך.

²) גזרו קצת החדשים את השם הזה מן שרש יער הקודם, ואמרו קצתם שנסתעף ממושג הנפיחה והרתיחה שהם מיחסים לעצם השרש יער ואומרים שממנו נגזר השם יער של עצים, וקצתם אומרים שנסתעף ממושג אדמה קשה שיש לו לשרש זה בערב', אבל, שתי הגזרות האלה דחוקות ורחוקות מאד. ולכן נראה כי שם זה נגזר משרש אחר, שממנו יש שם לדבש גם בערב', והוא א ר י a), שהוא אחד משמות הנרדפים של השם הערבי עשל לדבש, אלא שחולקים קצת במשמ' המיוחדה של השם ארי: וקיל א ל א ר י מא תג'מעה מן אלעשל פי אג'ואפה ת'ם תלפט'ה וקיל א ל א ר י עמל אלנחל והו איצ'א מא אלתזק מן אלעשל פי ג'ואנב אלעשאלה וקיל עשלהא חין תרמי בה מן אפואהא (לסאן אלערב). ובעבר': י"א אלארי הוא מה שנאסף מן הדבש בגופה (של הדבורה) ואח"כ תפלטהו, וי"א אלארי הוא מעשה הדבורה, והוא ג"כ מה שנדבק מן הדבש בכתלי הכורת, וי"א שהוא הדבש כשהיא פולטת אותו מפיה. ואמרו אחרים שהוא דבש הבר. — ³) כבר פרשו הקדמונ' מלה זו במשמ' חלת הדבש.

a) ارى

¹) רק בעבר', בסור' דומה לו פאי, בערב' בהי a).

a) بهى

משוש כל הארץ הר ציון (תהל׳ מח ג). — וכתה״פ: הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יָפֶה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל׳ ה יז). — ובתו״מ, באותה המשמע׳: תינוק אחד יש בבית האסורים יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים (גיט׳ נח.). — וגם בקצת התול לדבר של כעור: קונם שאי את נהנת לי עד שתראי מום[1] יפה שביך לר׳ ישמעאל בר יוסי (נדר׳ סו:). — *יפת תאר, ביחוד לאשה שבויה במלחמה: כל הנושא יְפַת תואר יש לו בן סורר ומורה (סנה׳ קז.). — ב) *כמו טוב: כל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים (תרומ׳ ב ד). זה הכלל כל שהוא כלאים בחברו לא יתרום מזה על זה אפילו מן היפה על הרע וכל שאינו כלאים בחברו תורם מן היפה על הרע אבל לא מן הרע על היפה (שם ו). סלע של מעשר שני ושל חולין שנתערבו מביא בסלע מעות וכו׳ ובורר את היפה שבהן ומחללן עליה (מע״ש ב ו). ויביא בדמי היפה שבהן ממין זה ובדמי היפה שבהן ממין זה (פסח׳ ט ח). שהחטים של חולין יפות משל תרומה (תרומ׳ ה ט). ואת המים היפים (נותנים) ברעים בשביל שיצנו (שבת כב ד). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (ב״מ ד א). המקבל שדה מחבירו בעשרה כור חטים לשנה לקתה נותן לו מתוכה היו חטים יפות לא יאמר לו הריני לוקח לך מן השוק אלא נותן לו מתוכה (שם ט ז). אין מוכרין ברחוק ליקח בקרוב ברע ליקח ביפה (תוספתא תרומ׳ א יא). הרי שבא בעל הבית ומצאו ואמר לו כלך אצל יפות אם היו יפות אינו חושש משום גזל (שם ה). ממלא אדם תנור פת שהפת יפה כל זמן שהתנור מלא (שם יו״ט ב ה). היה עושה בענבים לא יאכל בתאנים (היה עושה) בתאנים לא יאכל בענבים אבל מונע עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל (ספרי דבר׳ רסו). שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו (ירוש׳ גיט׳ ה מו ג). היתה עידית שלו יפה משל כל אדם עידית היא בינונית שלו יפה משל כל אדם בינונית היא זיבורית שלו יפה משל כל אדם זיבורית היא (שם). ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה (פסח׳ קח:), לאמר כוס גדולה, נאה. המוכר חבית יין לחבירו נותן לו יין שכולו יפה (ב״ב לה.), ר״ל משובח, לא מקולקל. כאן בשנמצאת סכינו יפה כאן בשלא נמצאת סכינו יפה (חול׳ יח.), ר״ל לא פגומה, כשרה, לפי הדין. לאדם שנשברה רגלו והיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין (מו״ק כח:). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת (מד״ר בראש׳ לב). היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם אפילו כמה פעמים אינם נשברים (שם). אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת אם נטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה (שם שה״ש, אל גנת). והלך ר״א בן ערך אצל אשתו לאמאום מקום מים יפים ונוה יפה המתין להם שיבאו אצלו ולא באו (שם קהל׳, כי העושק). אבל אם היה חלק אחד ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל (רמב״ם שכנ׳ יב א). — וגם בדברים מפשטים: רבן גמליאל בנו של ר׳ יהודא הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון (אבות ב ב). יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה״ב מכל חיי העוה״ז (שם ד יז). ר״ע אומר אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו (תוספתא ברכ׳ ג ד). בן עזאי אומר כל שלקה גופו מפני חכמתו סימן יפה לו חכמתו מפני גופו סימן רע לו (שם ה). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטפשים (ירוש׳ פסח׳ ט לז.). המתעטש בתפלתו סימן יפה לו (ברכ׳ כד:). — ויפה במשמ׳ זו כמו תה״פ. ואם אמר (המסית) כך היא חובתינו וכך יָפֶה לנו העומדין מאחורי הגדר מביאין אותו לב״ד וסוקלין אותו (סנה׳ ז י). לאדם שמגבל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה אם יש לו מים מועטין מים כלין והטיט אינו מתגבל יפה (תענ׳ יט:). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה (פסח׳ מט.). שמא לא נתהפכה יפה יפה (יבמ׳ לה.). לא ניער

[1]) קצת המפרשים הגיהו מאום במקום מום, אך העקר בהגרסה של כל הספרים.

יפה יפה ולא כיסה יפה יפה (חול׳ קט.). אמר שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א״כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה (שם קיג.). אמר לו יצחק לאביו אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך ושמא תפסל השחיטה ולא תעלה לך לקרבן אלא כפתני יפה יפה מיד ויעקד את יצחק (מד״ר בראש׳ נו). אמרו למלך הצבי הזה גלוה עם הצאן והוא רועה עמהם כל יום ויום יוצא עמהם ונכנס עמהם היה המלך אוהבו בזמן שהוא יוצא לשדה היה מפקיד ירעה יפה לרצונו לא יכה אדם אותו הזהרו בו (שם במד׳ ח). אדוני המלך כה יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי (שם איכ׳, אני הגבר). —*יפה אמר, יפה דן, יפה עשה: אמר ריב״ז יפה אמר חנן לא תשבע אלא בסוף (כתוב׳ יג א). יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (שם ב). וכשבאתי והרציתי דברים לפני רבי יהושע אמר לי יפה אמרת (נזיר ז ג). ויאמר משה כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת (מכי׳ בא יג). ויאמר יי׳ אל משה כן בנות צלפחד דוברות יפה תבעו בנות צלפחד (ספרי במד׳ קלד). הוא מצדיק את הדין ואומר יפה דנתוני (שם דבר׳ שז). מעשה באחד שבא להעיד לפני ר״ט על האשה שנשאת אמר לו בני היאך אתה מעיד על האשה שתנשא אמר לו רבי עמנו היה בשיירה וירר הגיים עלינו ונתלה ביהור של זית ופשחו ורדף הגיים וחזר נומתי לו בני משבחך אני בארי נומה לי יפה כיוונת לשמי אני נקרא בעירי יוחנן בן יונתן אריה מכפר שיחלה אמרתי לו בני יפה אמרת (ירוש׳ יבמ׳ יו יה ד). שמענו [ש]אמר ר׳ יוחנן יפה לימדני ר׳ יהושע בן לוי (שם גיט׳ ד מה ד). כלמה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבושת רבי יפה דנתי יפה הייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי (ברכ׳ ד.). אילמלי לא היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זוגות׳ מפרכסות זו את זו (שבת לד.). אמר להן יפה עשיתם ששכרתם רבי חנינא (ערוב׳ סה:). אמרו לו לרבי מאיר יפה אמרת שאין חולצין (יבמ׳ קיט.). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרה״ר ומצאו חסיד אחד אמר לו ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך ליגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד וכו׳ (ב״ק נ:). והלא משמך אמרו יפה ערערו בני משפחה (ב״ב קנד:). לא יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ (סנה׳ קח.). לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב״ה למשה מה למעלה מה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות (מד״ר שמות ג). אמר להם משה אילו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו (שם במד׳ יח). שלח עבדו להוציא ולא רצה הפונדקי לשלחו אמר יפה עשה הפונדקי שאני אמרתי לו אני מוציאו ולא פקדתיו שאני משלח את עבדי (שם שמות טו). א״ר יוחנן יפה אמרת יפה דנת׳ יפה טהרת יפה טמאת יפה חייבת יפה למדת יפה הורית (שם ז). אמר ריש לקיש יפה למדני ר׳ יוחנן שאין גרנה של תורה אלא בלילה (שם שה״ש, ראשו). אמרה לו אמת היא תורתכם נאה ומשובחת היא כל מה שאמרת יפה אמרת (פסיק׳ דר״כ, שקל׳). אמר לו הקב״ה משה מה שעשית יפה עשית (פדר״א לז). —ובקצת הוכחה והתול בכונה שלא טוב עשה: בשעה שברח דוד לנוב עיר הכהנים וקבלו (אחימלך) הרגיש שאול וכינס כל עבדיו ואמר להם יפה אתם עושים לי כי דוד עשה כל מה שהוא מבקש ואין אחד מכם גולה את אזני (תנחומא מצורע א). — *עין יפה, נדיבות לב: שיעור תרומה עין יפה אחת מארבעים בש״א משלשים והבינונית מחמשים והרעה מששים (תרומ׳ ד ג). השובלין שבקשין ושבשורות הרי אלו של בעל הבית אמר ר״ע בזו נהגו בעלי בתים עין יפה (תוספתא פאה ב כא). אמר רשב״ג נהגו כהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין (שם ד ג). שיהיה אדם מצוי ליתן לבתו בעין יפה (ירוש׳ כתוב׳ ד כט.). למלך שעשה סעודה והזמין אורחים והיתה עינו יפה באורחיו והיה מחזר עליהם ואומר להם יערב לכם יבסם לכם (מד״ר במד׳ יג). — *דעתו יפה, תבונה חזקה, לא אנין: קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמרו כהן שדעתו יפה שורפה חיה (ע״ז כ ה). שעיר של יוה״כ נאכל לערב הבבליין אוכלין אותו כשהוא חי מפני שדעתן יפה (מנח׳ יא ז). — *נפש יפה: השוחט את הבהמה ומצא בה שליא נפש היפה תאכלנה ואינה מטמאה (חול׳ ד ז). ביצים מוזרות נפש היפה תאכל (תוספתא תרומ׳ ט ה). מי שאכל הרבה ואין נפשו יפה לאכול שלש סעודות

אם יכול לאכול כביצה ואין מצטער יאכל ויקיים שלש סעודות (אכודרהם, הלכ׳ שבת). — *ידיו יפות, עי׳ יד. — *דבר פלוני יָפֶה לדבר פלוני, טוב ומועיל לו: עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית ב״ש אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי ובה״א עד העצרת (שבי׳ א א). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעיים אמרו לו והלא המיושן יפה למעים וכו׳ קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב (נדר׳ ט ח). מביא קופתו ותולה בצוארי בהמה ונותנין לתוכה מאותו המין ר״ש אומר נותן לתוכה כרשינין והן יפות להן מהכל (תוספתא תרומ׳ ח ג). מה שמן יפה לראש ויפה לגוף אף ד״ת יפים לראש ויפים לגוף (ספרי דבר׳ מח). (רוח) צפונית יפה לחטים בשעה שמכנים שליש וקשה לזיתים בשעה שחונטין (שם טו). טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים (שם לט.). אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעיים והרגיל בו יפה לכל גופו (שם נא.). כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר (שבת כג.). כל השרפין יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולם (שם). בא וראה שלא כמידת הקב״ה מידת ב״ו מידת ב״ו אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה אבל הקב״ה אינו כן נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו (ערוב׳ נד.). א״ר יהושע בן חנניא אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל (שם נח.). מפני שאור הנר יפה לבדיקה (פסח׳ ח.). תמרים שחרית וערבית יפות במנהה רעות בצהרים אין כמותן (כתוב׳ י:). מוסיפין לה (להמינקת) יין שהיין יפה להלב (שם סה:). סם פלוני יפה לה סם פלוני רע לה (נדר׳ מא:). ערסן יפה לחולה לרפואתו (שם). כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה (נדה ת:). חמין רובן קשה לגוף ומיעוטן יפה יין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה (דא״ר ז). הנר הזה בשעה שהוא כבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ובשעה שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה (מד״ר בראש׳ סג). — ואמר המשורר: פורה דרכתי לבדי משקה עושה פלא, יפה הוא לשכחה מכל תחבולות אלה (יל״ג, רפואה בדוקה). — ובדברים מפשטים: כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף (ברכ׳ נו:). אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת (שבת יא.). א״ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין (ר״ה טז.). — ועם השם כֹּחַ, *יפה כחו של פלוני, יש לו הכח והיכלת והרשות לעשות דבר: יפה כח בית דין שפוטרת מן הקרבן (יבמ׳ י ב). ר״ש אומר מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה ביציאתה (כתוב׳ ח ד). שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רשב״ג אומר מכרן קיים אם כן מה כח ב״ד יפה (שם יא ס). מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים למזבח ואין בהם לכהנים בזה יפה כח המזבח מכהנים שתי הלחם ולחם הפנים לכהנים ואין בהם למזבח ובזה יפה כח הכהנים מכח המזבח (מנח׳ ו ב). בתי החצרים נותנים להם כח היפה שבבתי ערי חומה וכח היפה שבשדות (ערכ׳ ט ז). עבר ותרם ר׳ ברכיה אומר יפה כחו ר׳ מנא אומר לא יפה כחו אותה התרומה שהוא מפריש טובלה למעשר (ירוש׳ מעשר׳ ה נא ד). בזה יפה כח הבן מכח האב שהבן גובה שלא בשבועה ואב אינו גובה אלא בשבועה (שם כתוב׳ ט לג:). אחד אומר שמעתי מפי שנים ושנים אומרים שמענו מפי אחד יפה כח האחד ששמע מפי שנים מכח השנים ששמעו מפי אחד (שם נדה א מט.). מה איש ואשה שכן הורע כחם בנזקין לא חלקת בו בין תם למועד בן ובת שיפה כחם בנזקין אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד (ב״ק מד.). וכי יפה כח מתנה ממכר (ב״מ טו.). (בן) פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק וכו׳ בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק (ב״ב קל:). לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעלים (ערכ׳ ל:). — ג) *יָפֶה כך וכך, שָׁוֶה, ראוי לתת בעדו כך וכך, worth; vaut; wert: רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת כמה היתה יפה וכמה היא יפה (כתוב׳ ג ז). אמר ר״מ שמין אותן (את הקרקעות) כמה הן יפין בפירות וכמה הן יפין בלא פירות (שם ח ג). היתה כתובתה ארבע מאות זוז ומכרה לזה במנה ולזה במנה ולאחרון יפה מנה ודינר במנה (שם יא ז). שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים ואין הנבילה יפה כלום (ב״ק ג ט). כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רשב״ג א״כ משהאשה

יולדת משבחת אלא שמין את הולדות כמה הן יפין ונותן לבעל (שם ה ד). סימא את עינו קטע את את ידו שיבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה (שם ח א). שטף נהר חמורו וחמור חבירו שלו יפה מנה ושל חבירו מאתים (שם י ד). שני כלים אחד יפה מנה ואחד יפה אלף זוז (ב"מ ג ה). לקח בהן שני אילים לחולין אחד יפה שתי סלעים ואחד יפה עשרה זוז הי יפה שתי סלעים יקרב לאשמו והשני למעילתו (כרית' ו ו). המבביר כרמו של חבירו סמדר רואין אותו כמה היתה יפה קודם לכן וכמה היא יפה לאחר מכאן (ב"ק נח:). הרי שהיו חמריו ופועליו תובעים אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בבית (ב"מ מו.). (קבלו) בגד לארוג בשני סלעים ארגו חציו והניחו חציו שמין להם את מה שעשו היה יפה ו' דינרים נותן להן סלע או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים (שם עו:). נטל את הטבלא מלפנינו שהיתה יפה כששה ככרי זהב ושברה (פסיק' רבתי טז). כמה האשה יפה בשביל ולדות הללו עד שלא ילדה וכמה היא יפה עכשיו כשנתרוקנה ונפתחו דמיה (רב"י ב"ק מט.).

יָפָה, פ"ע, יָפִית, יָפִית, יָפוּ, עת' אִיף, תִּיף, יִיף, וַיִּיף, וַתִּיף, וַתִּיפִי, — היה יָפֶה, schön s.; être beau: be beautiful: ותעדי זהב וכסף ומלבושך ששי ומשי ורקמה סלת ודבש ושמן אכלתי וַתִּיפִי במאד מאד (יחזק' יו יג). — ודברים לא בע"ח: בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים וכו' ובצלו ישבו כל גוים רבים וַיִּיף[1]) בגדלו בארך דליותיו כי היה שרשו אל מים רבים (שם לא ו-ז). מה-יָּפוּ פעמיך בנעלים בת נדיב (שה"ש ז ב). — ובדברים מפשטים, במשמ' היה טוב ונעים: מה-יָּפִית ומה נעמת אהבה בתענוגים (שה"ש ז ז). מה-יָּפוּ דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים (שם ד י). —*יָפַת, היתה יפה: בוא וראה מה יפית[2]) סרסרותן של דודאים לפני מי שאמר והיה העולם ב"ה שבשכר הדודאים הללו עמדו שני שבטים גדולים מסוימים בישראל (מה"ג, כ"י תימנ', ויצא).

—פע', יִפָּה, עת' יְיַפֶּה, יְיַפֵּהוּ,—יִפָּה הדבר, עשהו יָפֶה: כי עץ מיער כרתו (את הפסל) מעשה ידי חרש במעצד בכסף ובזהב יְיַפֵּהוּ במסמרות ובמקבות יחזקום ולוא יפיק (ירמ' י ג-ד). —ובתו"מ: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית ר' ישמעאל וייפוה אמר לו ר"י בני לזו נדרת אמר לו לאו והתירו ר' ישמעאל (נדר' ט י). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר ואינו חייב משום מייפה את הקרקע (ירוש' שבת ז).). קצר לייפות את הקרקע מהו שיהא חייב משום קוצר ומשום שהוא מייפה את הקרקע (שם כיל' א ס:). מלמד שכל אחד ואחד ייפה לו הקב"ה אומנתו בפניו (ברכ' מג:). מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה שעל בשרו בשביל צערו אם בשביל ליפות אסור (שבת נ:). התולש עולשין וכו' אם להיסק כדי לבשל ביצה קלה אם לייפות את הקרקע כל שהן (שם קג.). מדלין לירקות בדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור (מו"ק ד.). למה צוה הקב"ה לנזיר שלא יגלח ראשו לפי שהגילוח מתארו ומיפהו (מד"ר במד' י). ויתאו המלך יפיך ליפותיך בעולם (שם ברא' לט). ומצוה מן המובחר להזק את הבנין (של המקדש) ולהגביהו וכו' ומפארין אותו ומייפין כפי כחן (רמב"ם בית הבחיר' א יא). ממרח זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר (הוא, מעשר' ג יג). מפרכסין (הכלים) החדשים כגון שישוף ויגהץ וייפה כל צרכיו (הוא, מכי' יח ב). וכאשר נשמע אליו (אל היצר) במזון אשר לא יתכן לעמוד בלתו ייפה לנו המותרים שהם טפלה למזונות ויחבב לנו השמחה והתענוג (חו"ה, יחוד המעש' ה). ואמר מה טוב המעשה תיפהו החכמה ומה טובה החכמה תיפהו המעשה (מבח' הפנינ' א). — ואמר הפיטן: יִפָּה לו (האלהים לאדה"ר) בנין צלע לענין קולע לענין ברכו, כתר הכלה כבודה וכלולה זכה לכילה ברכו (פיוט לברכו, קונט' הפיוט' ד). חסרו סלע ובנה עזר לו לנועם, יפתה ולו הביאה ודין עלי תרועם, ויאמר האדם זאת הפעם, ובדני אלהים (שם ס). חלפו כצל ימי עלומותי, וקלו מנשרים שנותי, זמן הבלי, ימי סבלי, יִפָּה ללבי שקריו, זכום פעלי, ביד אלי, השקה אותו שמריו

[1]) כך ב"א, ב"נ וַיִּיף. והעיר הרד"ק: וַיִּיף בגדלו בחירק היוד הראשונה ונוח השניה בקריאת בן נפתלי ובקריאת בן אשר וַיְיִף בשוא הראשונה וחירק השניה ובמקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ושוא השניה לבן אשר וזו היא הקריאה הנכונה על משקל וַיֵּשֶׁב. —[2]) אולי צ"ל יפה.

(רמב"ע, זמן הכלי). — ובהשאלה, *יפה כחו של פלוני, נתן לו כח מוסרי וזכות לדבר מהדברים: ולמה אמרו מחזיר לו מעות ליפות כחו של מוכר (ב"ב ז ג). מה אם מוקשה בין המוקשיות שיפית ה כוחו להציל בשמונה נחבש בשמונה מוקשה בין הבצלים שהורעת כוחו להציל בשתים עשרה לא כל שכן שלא יחבש אלא בשמונה (ירוש' כלא' ג כח ד). מה אם היחיד שהורעת כחו בטומאה ידועה ייפית ה כוחו בספק קבר התהום ציבור שייפית ה כוחו בטומאה ידועה אינו דין שייפית ה כוחו בספק קבר התהום (שם פסח' ז לד ד). מת ונפלה לפני היבם אפי' חרש אוכלת בזה ייפה כח היבם מכח הבעל שהיבם חרש מאכיל והבעל חרש אינו מאכיל (שם יבמ' יד יד ג). אם אתה רואה קמה קצורה את מייפה כוחה של אשה שדה שלא נזרעה את מייפה כוחו של איש (שם כתוב' ח לב.). לפי שהירעתה כחה של אשה שלא תהא כתובתה אלא על ניכסי בעלה הראשון ייפית ה כוחה בדבר הזה שאם קדם היורש ותפש מוציאין מידו (שם לב:). מה אם הבת שהורעתה כוחה בניכסי האב ייפית ה כוחה בניכסי האם בן שייפית ה כוחו בניכסי האב אינו דין שנייפה כוחו בניכסי האם (שם ב"ב ח טו). שני שטרות היוצאין בזה אחר זה וכו' ראשון במכר ושני במתנה ליפות כחו (כתוב' מד.). במתנה בקש ליתנו לו ולמה כתב לו בלשון מכר בדי לייפות כחו (ב"ב נא.). שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת רואין אם כמיפה את כוחו כותבין ואם לאו אין כותבין (שם קלה:). שכיב מרע שכתב כל נכסיו מתנה סתם ולא שייר כלום אם עמד חוזר ואפילו קנו מידו כדי ליפות את כחו (רמב"ם מתנה ח יד). נתן כל נכסיו לראשון וקנו מידו כדי ליפות את כחו וחזר ונתן מקצתן לאחר וקנו מידו כדי ליפות את כחו השני קנה (שם ט יז). ואם היה בה קנין לא קנה אלא אם כן היה מייפה כחו (סמ"ג, מ"ע פד). שהרי גם הראשון לא קנה השדה באותו שטר והיאך נייפה כח השני לקנותו באותו שטר (טחו"מ סו, בשם הרא"ש). וזה שתיקנו חכמים לכתוב מהיום ולאחר מיתה ליפות כחו של נותן מתנה שלא יזכה בה אלא לאחר מיתה (תשו' גאו', JQR, XX 104).

—התפ', התיפה, תתיפי, — עשה את עצמו יפה, הראה את עצמו יפה: ואתי שדוד מה תעשי כי תלבשי שני כי תעדי עדי זהב כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי מאסו בך עגבים נפשך יבקשו (ירמ' ד ל). — ובתו"מ: א"ל מה שמה חנה תתיפי חנה ונתייפתה[1] (תענ' כג:). — ונוכ' נתיפית: נתייפית ה בעליונים שנאמר הן אראלים צעקו חוצה נתייפית ה בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו (מד"ר בראש' נט). — ומקו': שהיא מיוחדת לשרתו ולעמוד לפניו והיא משתדלת להתיפות לפניו ולהפיק רצונו בכל כחה (מלמד התלמיד', מטות). — ואמר הפיטן: תתני נתייפה בתוך כיפה וחופה עשויה כמין כילה (מחז' ויטרי תלו). — וגם תתיף: יפו בך ימים כמו כלה אשר תתיף בחח, אך מתנך תשים עלי אפם וימשכו בחח (רמב"ע, תרשיש א מה). לענה צוף חכה וראש פתן שפתה, ואם תתיף ותעד נזמה ותליתה, שפתיה חמאות, חמת תנין מקיאות (הוא, מוס' יוה"כ, התרשים במעו). אתיף ואתפאר באהבתו כמו כלה אשר תגאה ותתיף בעדי (ר"י חריזי, הענק ג מה).

— פע', *יפה, מיפה, — שיפה אותו, בפרט בהשאלה, כחו מיופה: חתימה בשנים כחה מיופה וכתיבה בשנים אין כחה מיופה (ירוש' גיט' ג מד.). — ובמשמ' העקרית, בנין מיפה: שהיה (שלמה) זריז בבנין ביהמ"ק הה"ד ויבנהו שבע שנים וכתוב אומר ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בית המקדש אלא כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין ביהמ"ק היה זריז ולא נתעצל (מד"ר בה"ב א). — ואשה מיפה: נשא אדם אשה טובה ומיופה הוא שמח בה נשתנה יפיה או מבקש לישא אחרת עליה (תד"א ט).

— הפע', היפה, — כמו יפה: קלים הטו אחריו אזנן מוצא פיהו, ועד מצוי נפש מעשיו היפיהו, רוח שפתיו הפצה מפיהו, צדיק הוא ה' כי מריתי פיהו (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה אלי).

יפה-פה, — עי' יפהפיה.

יְפֵהפִיָּה[2], יפה-פיה, ת"נ, — יפה מאד: עגלה יפה-פיה[3] מצרים קרץ מצפון בא בא (ירמ' מו כ). —ובסתי' יפה-פית, ואמר המשורר: שלמית שחרחרת

---

[1]) כך בכ"י, ובנוסח' נתייפת.

[2]) כמו חלקלק, פקח קוח. — [3]) והעיר ריב"ג (הרקמה יח), וז"ל: פעלעיל עגלה יפה-יפיה והיא גם כן מלה חלוקה במכתב ועל כן לא נהפכה בה ההא אשר היא למד הפעל ביוד על ההקשה אך נשארה במכתב ובדבור

בתוך עלמות תתהלל, מרחוק קראתיך למה תתחולל, התיצבי בת נדיב יפה־פית מכלל, ונות בית תחלק שלל (רבנ"ג, עלמית עתרתרת).

***יִפּוּי**, ש"ז, מ"ר יִפּוּיִים, — שה"פ מן יָפָה, במשמ' יתרון זכות וכדומה: אמר לו (אברהם להקב"ה) אי זה היפוי שלי אני ובני נכנסין לעיר ואין בני אדם מכירין בין האב לבן מפני שהיה אדם חי מאה ומאתים שנה ולא היה מזקין (תנחומא חיי שרה א). — *יפוי כח, יתרון זכות וכדומה: ולא היה בנו כח להשהות אותן השטרות עד שיגדלו היתומים מפני יפוי כח דינם (השטר' לר"י ברצלוני ט). אם אמר כתובו ולא אמר בלשון יפוי כח כגון שאמר אף כתבו ותנו לו אין צוואתו מבוטלת (שם יז). בצוואתו שאמר כתבו ותנו פירש שיכתבו בשטר ההוא יפוי כח (רשב"ם ב"ב קנב.). מתנת ש"מ בכל הנכסים בלא יפוי כח בשטר אם עמד חוזר (שם קנג.). ואם כתב לאחד והקנה לו וחזר וכתב גם לשני והקנה לו כתב הר"מ מרוטנבורק שהשני קונה אף בלא יפוי כח ואפילו אם לא הגיע השטר לידו מחייב (טוחו"מ רנ לב). — *יפוי לשון, דברים שבאים לחזק כח המאמר: ואמרתי מנהג כזה שהוא לעבור על דברי תורה ולהוציא ממון שלא כדין אין לילך אחריו ואמרו לי כי הרבה יפוי לשון רגילין לכתוב בשטרות שהן מורין על זה שלא תהא שביעית משמטתו ודקדקתי ולא מצאתי שום תנאי ויפוי לשון שיורה על דרך זה (תשוב' הרא"ש עת, מובא בטוחו"מ סז ו). — וסתם יפוי, *דברים שיש בהם חזוק: ושכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת וכו' בלא יפוי לא קנה דאין שטר לאחר מיתה (רשב"ם ב"ב קנג.). אך העדים המיוחדים אנחנו קדם זכרנו ולנו נתן רשות לחתום וליפות החתימה בכל מיני היפויים על האופן היותר טוב (רבימ' כ"י קמברידש 199). וייפה מתנתו בכל היפויים הצריכים (שו"ת כה"ר עשק קח). — ובכלל *יפוי דבר מהדברים, פעולה להראותו יפה: שיש בדבר זה מזכות המצפונים וכר הלבבות מן הערבוב המפסיד אותם וההצלה ממיני היפוי המביא אל החונף (חו"ס, יחוד המעש' ה א). שתאמר לו כל אלו הפיתויים ומיני היפויים כדי להביאו לביתה (פי' מבלי ל' רת' הלוי ז יג). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מהיפויים ההלציים ר"ל ההעתקה (גופ' לופים ת ז). והנה התמצע חי נפשך בין חי ה' והושע נפשך לך והוא מן היפויים ההלציים הנקרא הבלבול (שם).

יחד ועקרה שתהיה מלה אחת כי היא כפילת העין והלמד והיא תאר ויוד המשך מובלעת בלמד הכפולה.

א.יפח[1], ממנו יָפֵחַ.

יָפַח[2], — קל לא נמצא.

—התפ', הִתְיַפֵּחַ, הִתְיַפֵּחַ, —הכה בידו על קדקדו, מפני צער ואבל וכדומה: כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה קול בת ציון תִּתְיַפֵּחַ[3] תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא). —ואמר הפיטן: שיחו לאמי כי ששונה פנה, הבן אשר ילדה לתשעים שנה היה לאש ולמאכלת מנה, אנא אבקש לה מנחם אנה, צר לי לאם תבכה ותתיפח, עוקד והנעקד והמזבח (סלית' לר"ה, עת שערי). בתולת בת יהודה רבת תאניה ואניה, מתיפחת ופורשת כף בעמקי שביה (סלית' יוס ו, בתולת). —ובמשמ' *צעק: ותתיפח גרון בעל זבוב בקול צורת, זבובי מות בואו בנקרת סלע (ניר דוד לשלום הכהן א ד). תחת יד זכרונותי עת בי התיפחתי אל פורה שר של שבהה את כפי שלחתי ואתחנן אליו (יל"ג, רפואה בדוקה). עוד תתיפח נפשי עיני תבכינה, עוד רגשות לביכהמות ים תהמינה (הוא, הוי את).

ב.יפח[4], ממנו יָפֵחַ, יָפִיחַ.

יָפֵחַ[5], ש"ז, סמי' יְפֵחַ, וִיפֵחַ, — א) מה שמספר ונועד אדות דבר מהדברים, Verkündigung ; predic- tion: כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו כי עוד חזון למועד ויפח[6]) לקץ ולא יכזב אם

---

[1]) בערב' יפה' a).

[2]) עי' הערה לקמן. — [3]) פרשו הקדמונים והחדשים במשמ' צעקה ונשימה וכדומה, מענין יפח חמס, או מענין פוח, נפח. אך בכל אלה השרשים אין משמ' של זעקה ונשימה של צער. ולכן נראה יותר שזה פעל מיוחד ששמש בעבר' כמו שהוא משמש בערב' תיפח' b), במשמ' הכה על היפוּת, ר"ל מוקדם הקדקד, והוא מנהג הנשים המקוננות במזרח שהן מטפחות בידיהן על ראשן.

[4]) עיין הערה להערך.

[5]) משק' גֵזֶל, יֵחֶף, אֵבֶל. — [6]) אמר ריב"ג: ומנ

---

a) ـخ d) تيفخ

יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבק' ב ב-ג). — ב) מי שמספר דבר, מי שמגיד מה שהוא ידע, Verkündiger ; rapporteur ; reporter : אל תתנני בנפש צרי כי קמו בי עדי שקר ויפח חמס (תהל' כז יב).

יֳפִי[1], ש"ז, ככנ' יפיו, יפיה, יפיך, יפיך, — סגולת דבר יפה, Schönheit ; beauté ; —ty : והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה וכו' ותחת פתיגיל מחגרת שק כי תחת יֹפי (ישע' ג כד). הזאת העיר שיאמרו כלילת יֹפי משוש לכל הארץ (איכ' ב יה). צור את אמרת אני כלילת יֹפי בלב ימים גבוליך (יחזק' כז ג-ד). אתה (מלך צור) חותם תכנית מלא חכמה וכליל יֹפי (שם כח יב). מציון מכלל יֹפי אלהים הופיע (תהל' נ ב). שקר החן והבל היֹפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). מלך ביפיו תחזינה עיניך (ישע' לג יז). ויצא לך שם בגוים ביפיך (יחזק' טז יד). ותבטחי ביפיך ותזני על שמך (שם טו). אל כל ראש דרך בנית רמתך ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר (שם כה). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך (שם כח יז). ויתאו המלך יפיך (תהל' מה יב). אל תחמד יפיה בלבבך ואל תקחך בעפעפיה (משלי ו כה). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא (אסת' א יא). —ודבר לא בע"ת : כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות (זכר' ט יז). צור את אמרת אני כלילת יפי בלב ימים גבוליך בניך כללו יפיך (יחזק' כז ד). שלטיהם תלו על חומותיך סביב המה כללו יפיך (שם יא). —ובתו"מ : יש לך (אשה) נוחה ביופיה ולא במעשיה (ויש נוחה) במעשיה ולא ביופיה (ספרי במד' לט). שכל מי שהוא רואה אותה היה מודה בנויה וכו' שהכל סוכים ביופיה (שם). ושמואל אמר (הנערות הרבו לדבר עם שאול) כדי להסתכל ביפיו של שאול (ברכ' מח:). ממנו (מציון) מוכלל יופיו של עולם (יומ' נד:). יפיפיות שבהן מה היו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי (תענ' לא.). כדי שלא תתעבר יכחיש יופיה (יבמ' לד:). אין אשה אלא ליופי אין אשה אלא לבנים (כתוב' נט:). עשרה קבים יופי ירדו לעולם תשעה נטלה ירושלם ואחד כל העולם כולו (קדוש' מט:). מעשה באשה אחת וצפנת בת פניאל שמה צפנת שהכל צופין ביופיה בת פניאל בתו של כהן גדול ששימש לפניי ולפנים שנתעלל בה שבאי כל הלילה למחר הלבישה שבעה חלוקים והוציאה למוכרה בא אדם אחד שהיה מכוער ביותר אמר לו הראני את יופיה אמר לו ריקא אם אתה רוצה ליקח קח שאין כיופיה בכל העולם כולו (גיט' נח.). זה אומר יש לי עבד שאין כיפיו בכל העולם וזה אומר יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כיופיה (שם). נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר יופי למקומו (ב"מ פו.). שבשעה שהגלה נבוכדנצר הרשע את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין את החמה ביופיין והיו כשדיות רואות אותם ושופעות זבות (סנה' צב:). ואין לך חכמה כחכמה של דרך ארץ ואין לך יופי כיופי של ירושלם (אדר"נ כג). משגזלת והמסת ונטלת יפיה ממנה אתה משלחה (מד"ר ברא' יח). לבן מלכים שיצא למדברה של עיר וקפחתו החמה על ראשו ונתכרכמו פניו נכנס למדינה במעט מים ומעט מרחץ מן המרחציות נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה (שם שה"ב, אל תראוני). רבי שמעון אומר מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו מביאין לנשיהם משחקות ומרקדות לפניהם כדי לראות ביופי תארן (פדר"א מט). אל תקח אשה לעשר או ליופי, כי הכל ילך וישאר דופי

הד'א אלמעני ויפח לקץ עלי זנה מנעי רגלדם יחף ועלי זנה ירח פלמא אצ'יפ קיל ויפח חמס כמא (קיל) וירחך לא יאסף עוד, ע"כ, ובעבר' : ומן הענין הזה ויפח לקץ והוא שם על משקל מנעי רגלך מיחף ועל משקל ירח וכאשר סמכו אותו אמרו ויפח חמס כמו שאמרו וירחך לא יאסף. ודעת זו, שהמלה יפח גם כאן היא שם היא היתר נאותה למליצת הכתוב, כי בזה יקביל החלק הזה של הפסוק יפה מאד להחלק הראשון, והשם יפח הוא הקבלה להשם חזון. ובדבר משמ' המלה הנה רוב הקדמונ' פרשוה מלשון דבור והגדה, כמו שנראה מן ויפח חמס וגם מן יפיח כזבים שבמשלי, אעפ"י שיש רואים במלה יפיח עתיד מן פוח או פיח. וכבר העיר ברט (Barth ES 24), כי יש בערב' חבר לשרש זה במשמ' זו, והוא באח[a]), שהוא משמש במשמ' הודיע דבר לחבירו, גלה סוד, וכדומה : באח ט'הר ואשתהר, ר"ל נגלה ונתפרסם, ואבאח אלשר אט'הרה ואעלנה, אבאח הסוד גלה והודיעהו. ואעפ"י שהשיג ש' פרנקל על ברט על דמיון זה וטען עליו, בכ"ז האמת היא כדעת ברט.

[1]) עי' שרש יפה.

[a]) باح

(המאירי מִשְׁלֵי יד).— ואמר הפיטן: הוחבל גוינו ונפרע פארנו, זכו מקדשנו נדב בעונינו, טירתנו היתה לשמה, יופי אדמתנו לזרים, כחנו לנכרים ועדיין לא שבנו מתעותנו (סדור רע"ג, סליח' עי"ת, אזמנו).— והמשורר אמר: נפשי בילדת גפנים אתן וניני כרמים, רשים תגבר כראשים ותשו שפלים כרמים, בנפשי יעלות ביופי כלולות, בשער כלילות ובפני לבנות, באמנן לכנור ועוגב בהיקן תדמם לאמות מניקות לבנות (רמב"ע, תרשיש ג). ובה כל הוד וכל כבוד מחובר וכל יופי ואין קץ לתבונה, ואיכה תדרשו ערך ליפיה והוא נעדר בכל עיר גם מדינה (ר"י חריזי, תחכמ' כ). כסף וזהב חן כבוד ויפי, אם מבלי תרמית יעמדו רגע, פז רב לטיט ישוב יפי לנגע, חן טוב למאום אף כבוד לדפי (רמח"ל, ליבר' תהלה א).— *הוד יפיה של אשה, השדים: א"ר יוסי ב"ר חנינא שאחזה (גחזי את השונמית) בהוד יפיה (ברכ' י.). — ומאמר הפלסוף על היפי: שכן אמרו מביני מדע זהם בעלי ברית אפלטון שהיופי אינו זולת ריח הטוביות (כפולות יהודה ז).— *יפי כח: אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים יופי [1]) כח של בעה"ב או הורע כחו אמרו לו יופי כחו (פאה ו ו).

יְפִי[2]), ב"ז,— כמו יֹפִי: לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יְפִי חכמתך וחללו יפעתך (יחזק' כח ז).—ואמר בן סירא: העלים עין מאשת חן ואל תביט אל יפי לא לך (כ"ס גני' ט ח).—ואמר המשורר: צהובת שער תמימת יְפִי, צביה ואיך כארי תטרפי (ר"י הלוי, בלוס גלביה). יעלת יְפִי, אל תקצפי, ונדוד ספי, ותני בפי, לחיך כפי תאותי (מבה דלעי, לקו"ק פה). נא נחמו נוקש בפח אהבת עולה בשורש חן כמו יונק, השקו במי נעם לחיו כי מיום ליום שד הַיְּפִי יונק (רמב"ע, תרשיש ד). קצת החן לבד לקחו עלמות, ולה כל הַיְּפִי היה למנה (ר"י חריזי, תחכמ' כ). והיה הַיְּפִי נודד וגולה עדי פגע מעונו בה והנה (שם).

***יְפִיוּת**, ב"נ,—כמו יֹפִי: יפיותו של יפת יהא באהלי שם (מגי' ט:). מספרין ומכבסין קודם שיכנסו למשמרתם כשהן מנוולין הואיל ומשמרות מתחדשות שיראו אותו ביפיותו (רמב"ם תפלי' יז:).— ואמר הפיטן: יסודות משמרת מראות נגעים שאת או ספחת או בהרת נדרשים, יפיותם משלמשלו בם לשני מלכים מראות הנגעשתים מפורשים (אזהר' ר"י ברצלוני, אדכרה). ובריתות ברית ליושב הארץ רחקתיהו, יפיותם לא תחון ונכרי לא תוכל לשום עליך מלך כי לא בחרתיהו (שם, אחוה).

יְפִיחַ[1]), ש"ז, מ"ר יפיחים,— כמו יָפֵחַ משמ' ב, מי שמגיד ומספר דברים: יָפִיחַ אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (מִשְׁלֵי יב יז). מציל נפשות עד אמת ויפח כזבים מרמה (שם יד כה). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט (שם יט ה). עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים יאבד (שם ט).

יְפֵהפֶה[2]), פ"ע, נקב' יפיפית,—כמו יפה: יפיפית [3]) מבני אדם הוצק חן בשפתותיך (תהל' מה ג).— ואמר הפיטן: יפיפית נמשלת, ועתה קדורנית בעון כי כשלת, ולבך אחורנית זגבוך ונהשלת (סדור רע"ג, סליח' י'

---

[1]) במשנה כ"י הגרסה יפה כחו.

[2]) בהמלונים החדשים הובאה גם צורה זו בערך יֹפִי הקודם, והחליטוה לצורה של סמיכ' בלבד, אך גדולי המשוררים שלנו השתמשו בה גם במוכרת, כמו שנראה ממשקל הבתים.

[1]) בערב' בָּאִיח a), מי שמספר ומגלה דברים.

[2]) עי' הערה לקמן. —[3]) אמר ר"י חיוג: ומעקר זה (של יפה) יפיפית מבני אדם אך נשנו בו פעם שנית הפא והיוד כמו אדמדם סחרחר. ע"כ. ונראה מזה כי הוא סובר כי היוד השניה אינה אלא במקום הל"פ של יפה. אבל א"כ היה צריך לאמר יְפִיפִית ולא ולא יפיפית, יוד השניה קמוצה. וראב"ע השיג ע"ז מטעם אחר ואמר: יפיפית יש אומרים כי הוא כפול כמו שחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי אינה אדומה אם כן איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן שהם כפולים הם באים ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי. ע"כ. ואעפ"י שהשגת הראב"ע מטעם משמ' ההמעטה שיש במשק' פעלעל אינה מכרעת, כי י"א שפעלעל הוא לרבוי ולא למעט, עכ"פ דעת ראב"ע היא שנשנו ביפיפית לא העין והלמד אלא הפא והעין. וכן רד"ק, והעיד עוד שהיוד הראשנה קמוצה בק"ת, אמר בהשרשים וז"ל: ובהכפל היוד והפא יפיפית ופא הפעל חטף קמץ, ע"כ, וכן במכלול, ואמר עוד שאין זו צורה פועלת אלא פעולה: ופא הפעל נקרא בקמץ חטף והוא פעל שלא נזכר שם פועלו. ע"כ. והסכימו לדעה זו גם קצת החדשים, אך אולד (Ew. § 120 a) ערער על זה מפני שאין לנו יותר משלים לכפילת הפא והעין, והחליט כי בתחלה היה באמת יפיפית, ואח"כ נתהוה מזה יפיפית.

a) بائح

טכת, אכותי). כלך יפה יפיפית להיות גברת, אתי מלבנון כלה צעדי טוטפת מקשרת (רסב"י, סכת חוהמ"פ, אהינה). — ולנסתרים: כתבך הבהיר, אשר בכל קצוות הזהיר, מה נעמו לשמע אזני, ויפיפו טוריו בעיני, ואשתעשע בעניניו רעיוני, ואפרש אותו לפני (אגר׳ הרמב"ם ח).— ולנסתרת: והאשה טובת מראה מאד בבנות יפיפה, הרהב לב המלך ואש התאוה נשקה (ניר דוד לבלום הכהן ג יה).

***יְפֵיפֶה**, ת"ז, לנק׳ יפיפה, מ"ר יפיפים, יפיפות,— כמו יפהפה: שאלו את אימא שלום מפני מה בניך יפיפין ביותר (נדר׳ כ:).— ואמר הפיטן: שלחת בצרים חרי וזעם, שמרת באברתך יפיפי פעם (רסב"י, ז׳ פסח, אותותיך). והוכן ראש לאבלנו ברוטינגן הפינה ונהרגו יפיפי עם כמו נפכים (קינה, אככה לקבה יוס, QGJD, III 341).

***יְפֵיפוּת**, ש"נ,— כמו יפיות: אמר הקב"ה אני הוא שעשיתיו (את המקדש) תלבעוה"ז ואני הוא שעתיד לעשותו יפיפות לעוה"ב (מד"ר שה"ש, כמגדל דוד).

***יְפֵיפִיָּה**, ת"ז, לנק׳ ·פיה, מ"ר יפיפיים, יפיפיות,— כמו הקודם: ארבע נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר (מגי׳ טו.). יפיפיות שבהן מה הוו אומרות תנו עיניכם ליופי שאין האשה אלא ליופי (תעני׳ לא.). שתי נשים היו בירושלם והיו יפיפיות ביותר (מד"ז איכ׳ א יב).— *מלאכה יפיפיה: כדרך שנותנין עור לאדם כשהוא מעבדו ממתקו וממתחו ומביאו לידי מלאכה יפיפיה (סד׳ אליהו רבה ג).— ואמר הפיטן: למו השיבה יפיפיה, לי איך תיסרוני ברמיה, לערל וטמא תשגילוני עריה (שבת חנכה, אודך).

יָפַךְ, פ"י, בינ׳ יופך, יופֵך,— כמו הפך, *אפך: והם (בעלי המשנה) הבקיאים בלשון הקודש אפשר שהיה אצלם זה הלשון שהיו אומרים הופך ויופך ועניינם אחד וזה אינו חידוש בלשוננו שהרי יאמר ילך והלך והם ב׳ עיקרים משתנים והענין אחד (פי׳ המשנ׳ לרמב"ם, כלא׳ ב ג).

וקצת החדשים אמרו פשוט כי זה שבוש וצריך לקרוא יפיפית. ואולי העקר כדעת בטכר (Bö. § 907) שבעצם הדבר היא גם סברת קניג (Kö. 1, 584) שזה פעל מרכב מן השם יפי והפעל יפה, כמו יבוש תיבש וכמו קדש קדשים, ועב"פ אין זה פעול, כדעת רד"ק, כמו שכבר השיג ע"ז בטכר שם כי בפעול היה צריך להיות הסוף ·פית ולא ·פית.

יפע[1], ממנו יֶפַע, יִפְעָה.

יָפַע,— קל לא נמצא.

—הִפעִ׳, הוֹפִיעַ, הוֹפַעְתָּ, תּוֹפַע, הוֹפִיעָה, — א) פ"ע, הופיע האור וכדומה, נגלה ונראה בזהר מבהיק, ובהשאלה הופיע פלוני, נגלה באור ונראה בזהר תפארה, erscheinen; aparaître; appeare: יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש (דבר׳ לג ב). מציון מכלל יפי אלהים הופיע (תהל׳ נ ב). אל נקמות יי׳ אל נקמות הופיע הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים (שם לד א-ב). ישב הכרבים הופיעה לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך (שם פ ב-ג).— ובמשמ׳ העקרית, בענין האור: היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד).— ואמר הפיטן: מלאכות אלהים נורא, קמתי לעשות במורא, ועד לא תופע נהרה, הקצותי באשמורה (רמב"ע, תחנ׳ לעי"ת, ממכוס).— והופיע על דבר, הסכים, התיחס אליו ברצון, עזר לו: הטוב לך כי תעשק כי תמאס יגיע כפיך ועל עצת רשעים הופעת (איוב י ג). —ב) פ"י, הופיע מטר, עשה שירד המטר[2]: התדע בשום אלוה עליהם והופיע אור[3] עננו (איוב לז טו). — ובתו"ם, במשמ׳ הראשנה: כמלקטי תאנים הן כל א׳ ואחד (מצבא השמים והארץ) הופיע בזמנו (מד"ר בראש׳ יב). —ורוח הקדש: בג׳ מקומות הופיע רוה"ק בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה (מכות כג:).— *הופיע דבר טמון וכדומה, עשה שיגלה: אמר ר׳ יוחנן צפונות (היה יוסף) מופיע ונחות לו לאמרם ר׳ חזקיה אמר צפונות מופיע בדעת מניח רוחן של בריות בהן (מד"ר בראש׳ צ). —*הופיע ריח, עשה שיהיה נודף: מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשומי גן עדן (מד"ר שה"ש, עד שהמלך). —*הופיע את פלוני לדבר, הרים אותו, במשמ׳

[1]) רק עברית.

[2]) בערב׳ ופע a), ענן שיתן מטר.— [3]) כבר ת"י גם אור זה במשמ׳ מטר: ענני מטריה, והוא הפרוש היותר נאה לפי ענין הכתוב, וא"כ הפעל הופיע הקודם מוסב לענין המטר שבענן, ובהיות שהשם ופע בערב׳ משמש במשמ׳ ענן שיתן מטר, נראה כי יש בשרש יפע גם משמ׳ ירידת מטר.

a) وفع

רוחנית: פועה שהופיעה את ישראל לאלהים (מד"ר שמות א). — *הופיע פנים נגד פלוני, העיז פניו נגדו: פועה שהופיעה פנים כנגד פרעה וזקפה חוטמה בו (מד"ר שמות א). פועה שהופיעה פנים כנגד אביה שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה כיון שגזר פרעה ואמר כל הילוד אמר עמרם ולריק ישראל מולידים מיד הוציא את יוכבד ופירש עצמו מתשמיש המטה וגרש את אשתו כשהיא מעוברת מג' חדשים עמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהן אמרה לו בתו גזרתך קשה משל פרעה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה על הזכרים ונקבות פרעה רשע הוא וגזרתו ספק מתקיימת ספק אינה מתקיימת אבל אתה צדיק וגזירתך מתקיימת עמד הוא והחזיר את אשתו עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם הוי פועה שהופיעה פנים כנגד אביה (שם). — ג) *חקר ובדק כדי לבאר דבר, erforschen scruter; to enquite: דרכי חמה ושבילי לבנה ברקיע הופענו, ומולדות ירחים ותקופות קבענו, ירח גאולתנו לא מצאנו ולא ידענו (ר"י הלוי, תחנה, ה' אלהי). — והשתמשו הסופרים בזמן החדש בפעל זה בענין יציאת ספר או עתון, *יופיע הספר או העתון ביום פלוני: היום אשר בו הופיע החזיון הראשון לשעקספיר בשפת עבר (פ' סמולנסקי, הקד' איתיאל הכושי).

ב.יפע, ממנו ב. יפע, מפיעה, עי' נפע.

יפעה, ש"נ, מ"ר יפעות, ככנ' יפעתך, יפעתו, —

הגלות זהר ואור, ובמשמ' אור של יפי: לכן הנני מביא עליך זרים עריצי גוים והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך [1]) לשחת יורדוך (יחזק' כח ז-ח). גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך [1]) על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לראוה בך (שם יז). — ואמר המשורר: ומחשבתו במגדלות הזקות ויפעתו בנדגלות איומה (ר"ש הנגיד, בן משלי א ג). אמרתי מה יפית עפרה יפעת הודך מי זה מנה (עמנ', מחבר, ד). ראשה עליה ככרמל ושפתיה מן תשופנה, מאורי אור בשמים קודרים מול זוהר יפעתה (שם).

יפת[2]), ממנו מופת, עי' זה.

[1]) בשני המקומות תרגמו השבעים במשמ' יפי במלה קלים, ואחרים משערים כי השבעים קראו בגוף הכתיב יפי במקום יפעה.

[2]) שרש זה קבעו הקדמונ' ריב"ג ורד"ק להשם מופת, ואעפ"י שאין בלשונות האחיות שרש זה, בכ"ז

יצא[1]), ממנו יצא, יציא, מוצא, מוצאה, צואה, תוצאה, *הוצאה, *יוצאנית, *יוצאת החוץ, *יצאנית, *יציאה.

יצא, פ"י, יצאת, יצאתי, וכמו"כ יצתי, יצאני, יצאתם, ויצאתם, יצאה, יצאו, יצאו, יצא יוצא, יוצא, יצאים, יוצאים, יצאות, יוצאות, יצא, ויצא, יצאו, ויצאו, יצאו, תצאו, תצאנה, ותצאנה, ותצאן, צא, צאה, צאו, צאו, צאינה, יצא, יצוא, צאת, לצאת, צאתי, בצאתי, צאתך, בצאתך, צאתו, צאתנו, צאתכם, צאתם, — א) יצא מבית, מעיר, מארץ וכדומה, הלך מפנים הבית וכדומה החוצה, herausgehn; sortir; to go out: הנה עם יצא ממצרים (במד' כב ה). וחיל פרעה יצא ממצרים (ירמ' לז ה). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו (שמות טז ד). ויצא הכהן אל מחוץ למחנה (ויקר' יד ג). ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר (דבר' כד ב). אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם (בראש' כד ה). אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמ' יד יח). ערם יצתי מבטן אמי (איוב א כא). כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה (בראש' ח יט). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו (יהוש' ב ה). זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים (שמות יג ג). ויצאתם מן הכרמים (שופט' כא כא). למה זה יצאנו ממצרים (במד' יא כ). הנה יצא המימה (שמות ז יה). ויראו השמרים איש יוצא מן העיר (שופט' א כד). ואני יוצא והנה שר יון בא (דני' י כ). הנה העם היצא ממצרים (במד' כב יא). היום אתם יצאים בחדש האביב (שמות יג ד). בני נח היצאים מן התבה (בראש' ט יח). מכל יצאי התבה (שם י). כל יצאי שער עירו (שם לד כד). והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל (שם כד יה). העלמה היצאת לשאב (שם מג). ובשליתה היוצת מבין רגליה (דבר' כח נז). ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים (שם יג). ואשא עיני וארא והנה

עלינו לקבלו עפ"י הנחת הקדמונים.

[1]) רק בעברית. וקצת דומה לו גם באשור' אצו, אך בארמ' וערב' משמשים למושג זה שרשים אחרים רחוקים מזה: נפק בארמ' וח'רג' בערב', וזה אחד מהמושגים הטבעיים והרגילים מאד בדברי בני אדם, שנבדלו לשונות האחיות בהם הבדל גדול בהשרשים שיצרו להן לאלה המושגים.

שתים נשים יוצאות (זכר׳ ה ט). לעת ערב לעת צאת השאבת (בראש׳ כד יא). ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית יי׳ (מ״א ח י). והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם (שמות לג ח). בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים (שם יט א). ולא הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו (מ״ב כד ז). ואם מאן אתה לצאת זה הדבר אשר הראני יי (ירמ׳ לח כא). בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים (שמות יג ח). בצאתי שער עלי קרת (איוב כט ז). זה לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם (יהוש׳ ט יב). מועד צאתך ממצרים (דבר׳ טז ו). ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך (שם כח ו). אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים (שם כג ה). ובבא משה לפני יי׳ לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו (שמות לד לד). ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראש׳ יב ד). בבאו אל הקדש לפני יי׳ ובצאתו ולא ימות (שמות כח לה). כל אנשי המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם ממצרים (יהוש׳ ה ד). בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים (שמות טז א). צא מן התבה אתה ואשתך (בראש׳ ח טז). קום צא אל הבקעה (יחזק׳ ג כב). וכה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים (ש״ב טז ז). ויאמר (געל) לאבימלך רבה צבאך וצאה (שופט׳ ט כט). קומו צאו מן המקום הזה (בראש׳ יט יד). קומו צאו מתוך עמי (שמות יב לא). צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רנה (ישע׳ מח כ). עשו אתי ברכה וצאו אלי (שם לו טז). לאמר לאסורים צאו לאשר בחשך הגלו (שם מט ט). היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן (שה״ש א ח). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה (שם ג יא). וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא (שמות יא ח). ואני אצא ועמדתי ליד אבי בשדה (ש״א יט ג). ואקום ואצא אל הבקעה (יחזק׳ ג כג). ואצאה בשער הגיא לילה (נחמ׳ ב יג). בדרך אחד תצא אליו (דבר׳ כח כה). כי עתה תצאי מקריה (מיכ׳ ד י). אל יצא איש ממקמו ביום השביעי (שמות טז כט). והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו (יהוש׳ ב יט). ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו וכו׳ יצאו מן התבה (בראש׳ ח יח-יט). וכי ימכר איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים (שמות כא ז). ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו (בראש׳ ל טז). ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב לראות בבנות הארץ (שם לד א). לכה דודי נצא השדה (שה״ש ז יב). ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שמות יב כב). כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון (ישע׳ נב יב). בדרך אחד יצאו אליך (דבר׳ כח ז). מהרסיך ומחריביך ממך יצאו (ישע׳ מט יז). ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען (בראש׳ יא לא). פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ׳ ב יג). ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו (בראש׳ לד כו). ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמו׳ ד ג). ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחלות (שמות טו כ). בשוב דוד מהכות את הפלשתי ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשור והמחלות לקראת שאול (ש״א יח ו). —ועם את אחריו: הם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראש׳ מד ד), כמו יצאו מן.— ועם כנוי יצאוני, יצאו ממני: בני יצאני ואינם (ירמ׳ י כ).— ואמר המשורר: והאמינו בך והנאוך, כי רק בקרבם מצאוך, ודבקו בך ולא יצאוך, ועל כנפי שיר נשאוך (רמב״ע, תחנון לעי״ת, ממרום). אמר המגיד וכאשר באתי אל החצר הפנימית, וראיתי הגברת השולמית, לחדרה קראתני, וכמעט נפשי י צ א ת נ י, ונבהלו רעיוני, מאשר ראו עיני (ר״י חריזי, אגר׳ לשון הזהב).— יצא לפני העם, הלך בראשו, הנהיגו למלחמה וכדומה: ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו (ש״א ח כ).— יצא ובא לפני העם, היה מנהיג העם: יפקד ה׳ וכו׳ איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם (במד׳ כז טז-יז). ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא (יהוש׳ יד יא).— יצא עם פלוני, התרועע אתו: טוב בתי כי תצאי עם נערותיו (רות ב כב). — יצא מעם פלוני: ויצא משה מעם פרעה (שמות ח כו).—יצא מאת פני פלוני: אך יצא יצא יעקב מאת פ נ י יצחק אביו (בראש׳ כז ל). — יצא מלפני פלוני: ויצא יוסף מ ל פ נ י פרעה (בראש׳ מא מו). — יצא אחרי פלוני, לחפשו, לרדפו: ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי א ח ר י ו והכתיו והצלתי מפיו (ש״א יז לד-לה). א ח ר י מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת (שם כד יד). — יצא לקראת פלוני, הלך לקבל פניו: ויצא משה ל ק ר א ת חתנו וישתחו וישק לו (שמות יח ז). וישמע בלק כי בא בלעם ויצא ל ק ר א ת ו אל עיר מואב (במד׳ כב לו). ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה

בתו יוצאת לקראתו בתפים ובמחלות (שופט׳ יא לד) ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדני (שם ד יח). ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל (ש״ב ו כ). על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך (משלי ז יה). — ובכונת איבה, הלך לעשות אתו מלחמה: ויצא אדום לקראתו (של ישראל) בעם כבד וביד חזקה (במדב׳ כ כ). ויאסף סיחן את כל עמו ויצא לקראת ישראל המדברה (שם כא כג). ויקרבו בני ישראל אל בני בנימן ביום השני ויצא בנימן לקראתם מן הגבעה (שופט׳ כ כד-כה) ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה (ש״א ד א). — יצא חפשי, לחפשי, עי׳ חפש. — יצא מחלצי פלוני, עי׳ חלץ. — יצא ממעי פלוני, עי׳ מעי. — וכמו כן יצא ירכו, עי׳ ירך. — יצא במחול, התחיל לחול ולרקד: עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים (ירמ׳ לא ג). — ודברים לא בע״ח, יצא השמש, זרח: השמש יצא על הארץ (בראש׳ יט כג). כן יאבדו כל אויביך יי׳ ואהביו כצאת השמש בגברתו (שופט׳ ה לא). חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). מעלות השחר עד צאת הכוכבים (נחמ׳ ד יה). ויצא החצי מלבו (מ״ב ט כד). — יצאה אש, התחילה לבער: כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחן (במד׳ כא כח). — וצמח, יצא מהארץ, צץ, צמח: מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר (מ״א ה יג). ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (ישע׳ יא א). — ונהר, יצא הנהר ממקום פלוני, שם מקורו: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן (בראש׳ ב י). ויך (משה) את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים (במד׳ כ יא). והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכר׳ יד ח). — ויצא הנהר אל מקום, מימיו משכים ונכנסים אל מקום פלוני: המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה (יחזק׳ מז ח). — ומעין: אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית יי׳ יצא והשקה את נחל השטים (יואל׳ ד יח). — וקרח: מבטן מי יצא הקרח וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כט). — והנפש, יצאה נפשו, עי׳ נפש. — והרוח, עי׳ רוח. — והנשמה, עי׳ נשמה. — והיד, יצאה בו יד פלוני, פלוני הביא עליו רעה: כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד יי׳ (רות א יג). — יצא היין מפלוני, נתפכח פלוני, איננו שכור כמו שהיה קודם: ויהי בבקר בצאת היין מנבל ותגד לו אשתו את הדברים האלה (ש״א כה לז). — וגם דברים מפשטים: כי יצא הקצף מלפני יי׳ (במד׳ יז יא). הנה סערת יי׳ חמה יצאה וסער מתחולל (ירמ׳ כג יט). פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה (שם ד ד). לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה (במד׳ ל ג). תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם (ש״א ב ג). כשגגה שיצא [1]) מלפני השליט (קהל׳ י ה). הנה רעה יוצאת מגוי אל גוי (ירמ׳ כה לב). כי מציון תצא תורה (ישע׳ ב ג). — יצא דבר מפלוני, פלוני הוא המקור, פלוני עשה הדבר: מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל (שופט׳ יג יד). — ודברים מפשטים: ויען לבן ובתואל ויאמרו מיי׳ יצא הדבר (בראש׳ כד נ). גם זאת מעם-יי׳ צבאות יצאה הפלא עצה (ישע׳ כח כט). כי מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה לכל הארץ (ירמ׳ כג יה). — ובמשמ׳ חדל, נפסק: ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכ׳ א ו). גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י). — יצא משפט, נעשה, נתפרסם, נפסק הדין: על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק׳ א ד). מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהל׳ יז ב). — יצאה השנה וכדומה, כלתה, הגיעה עם סופה: וחג האסף בצאת השנה (שמות כג יו). — יצא הגבול למקום פלוני, פונה שם, תם שם: ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה וכו׳ ויצא חצר אדר ועבר עצמנה (במד׳ לד ד). ותאר הגבול מראש ההר אל מעין מי נפתוח ויצא אל ערי הר עפרון (יהוש׳ יה ט). ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה (שם יא). — והכסף על דבר, ניתן במחיר דבר: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב וכו׳ ולכל אשר יצא על הבית לחזקה (מ״ב יב יג). — ובתו״מ באותן המשמ׳: במה אשה יוצאה ובמה אינה יוצאה לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן (שבת ו א). לא יצא האיש בסנדל המסומר (שם ב). האשה היוצאה ליהרג (ערכ׳ ז.). — ומקו׳ *לצאת[2]): לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית (מכי׳ בשלח ד). ובקש לצאת למדבר ציה ותהו ואין בו כלום (שם יתרו א). — וצווי *צא: צא והבא לי דג מן השוק (מכי׳ בשלח א). — ודבור קבוע, *צא ובקש, *צא וחשוב, *צא

---

[1]) במקום שיצאה. — [2]) ולא ליצוא, כמנהג נפ״י בעת ההיא.

ולמד, *צא וראה, וכדומה: עשה ואינו יודע מה עשה אבל ספק לא עשה צא ובקש מנין שיביא אשם תלוי (ספרי ויקר׳, חובה ה כ). צא ולמד משלש עשרה מדות (מכי׳ יתרו ח). ר׳ יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבא צא ולמד מאדם הקדמוני שלא נצטוה אלא מצוה אחת בלא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו (ספרא ויקר׳, חובה ה כ). ר׳ נתן אומר אין כל מצוה ומצוה שאין מתן שכרה בצדה צא ולמד ממצות ציצית (ספרי במד׳ קטו). צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל (הגדה לפסח, צא ולמד). צא וראה אי זה חדש שיש בו אסיף ותקופה ושנה וכו׳ אי אתה מוצא אלא תשרי (מכי׳ בא, פסח׳ א). צא וראה מי קרוי חתן תינוק או משה הוי אומר תינוק (שם יתרו א). צא וראה ביצד היה המן יורד לישראל: יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם (שם בשלח ד ג). צא וחשוב מיום שירדו אבותינו למצרים עד יום שנולד משה הן ק״ל שנה (מד״ר במד׳ יג). —יצאה האשה מבעלה, נתגרשה: ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית (כתוב׳ ז ו). העיד ר״י בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט (גיט׳ ה ה). היה במזרח וכתב במערב וכתב במזרח תצא מזה ומזה (שם ח ה). —ויצא לנקביו: בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק (ברכ׳ סב.). לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו (מד״ר שמות ט). אזי מרגיש חכוך בפי הטבעת עם כאב ועצור עד שיחשוב החולה כי הוא צריך לצאת ואינו כן (מ׳ אלדכי, פ״א ד). — יצאה גלות, נגזרה: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת תהא גלותנו למקומה של תורה (ירוש׳ יומ׳ ה מב ג). — ולנסתרת עבר *יצאת, *יצאתה[1], *יצתה: האשה שיוצאת ומצאת את חברתה חותה גחלים תחת קדרה של תרומה (טהר׳ ז ט). שכיון שיצאת טיפה הראשונה נטמאת בבביצה (שם ג ב). עד שלא גבהרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות משנבחרה ירושלם יצאת ארץ ישראל (מכי׳ בא א). שביון שיצאת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה אחת בבעלים פטור (שם משפט׳ יו). מכלל קרבן יצאת מכלל מלקות לא יצאת (שם יתרו ז). יצאת עליהן כתובת אשה ובעל חוב כולן נותנין בשוה (תוספתא כ״ב ט ו). הקיש עליה בקורנס ויצאת אש ושרפתו (ירוש׳ שקל׳ ו מט ג). היתה גדורה משלש רוחותיו ופרוצה מרוח אחת ויצאת ממקום הפרצה (שם ב״ק ו ה:). שילייא שיצאת מקצתה היום ומקצתה למחר (שם קדוש׳ א ס:). פשע בה ויצאת לאגם ומתה בדרכה (ב״מ לו:). שלא מצינו בשמשון שיצאת נזירות מפיו (נזיר ד:). יצאת האש מלמעלה וליהטה פני רקיע (מד״ר בראש׳ ד). החמור נהק ושמעה קולו ויצאת לקראתו (שם ק). נכנסה הצאן לדיר נכנס עמהם יצאת לרעות יצא עמהם (שם במד׳ ח). יצאת אש מבית קדשי הקדשים וליהטה סביבותיהם ולא השגיחו עליה (שם יד). את מוצא משעה שגלתה גלותו של צדקיה יצאת גלות יכניה לקראתם (שם קהל׳, וישב העפר). אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל גדתה תהא רואה אותה כאילו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה (שם בה״ם, הנה מטתו). ואמר אשה שיצאת עמי היא זו ואלו בניה (רמב״ם, אסורי ביאה כ ו). ולא (תצא האשה בשבת) במחט שאינה נקובה ואם יצאתה אינה חייבת חטאת (שבת ו א). ולא (תצא) בצלוחית של פלייטון ואם יצאתה חייבת חטאת (שם ג). הזורק ונזכר לאחר שיצאתה מידו (שם יא ו). אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור (ב״מ פו.). וכי לא יצאתה משם אלא היא והלא כמה גמלים יצאו כמה חמרים יצאו (מד״ר רות, ותלך מן המקום). ולא הספיקה לגמור את הדבר עד שיצאתה נשמתה (שם קהל׳, לך אכול). יצתה בת ראשונה ונכנסה בת שניה יצתה שניה נכנסה שלישית (פסח׳ ה ז). זכור אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע (כתוב׳ ב י). כיון שיצתה (האשה) לפתחה של מדינה אמרה לו המתן (ספרי במד׳ קלא). מטרונה שאלה את ר״א מפני מה חט׳ אחת במעשה העגל והן מתים בה שלש מיתות אמר לה אין חכמתה של אשה אלא בפילכה וכו׳ וכשיצתה אמרו לו תלמידיו רבי לזו דחית לנו מה אתה משיב

—[1]) בכח הנטיה לשרש שלשי שלם.

(ירוש׳ סוט׳ י יט.). מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב״ה וחזר בה לרעה (שבת נה.). כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב״ה יצתה נשמתן של ישראל (שם פח:). לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצתה נשמתו (תעני׳ כא.). וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן (שם כט.). ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו (יומ׳ נד.). כנערה המאורסה שמקטנותה יצתה לבגר (יבמ׳ פ.). הניחה בחמה או שמסרה להרש שוטה וקטן ויצתה והזיקה חייב (ב״ק נו.). פרט לשיצתה מתחת יד העדים (שם ל:). יצתה בלת רבי חנינא לקראתו (נדה כד:). מה הועיל זה שיצתה נשמתו בחוצה לארץ ובא להקבר בארץ ישראל (מד״ר בראש׳ לו). רבון העולמים אני לא חטאתי נשמה היא שחטאת משעה שיצתה ממני כאבן שהושלך ע״ג קרקע אני נשלך (שם ויקר׳ ד). א״ר הונא בג׳ מקומות יצתה רוח שלא במשקל וכבר היה לה להחריב את העולם (שם ויקר׳ יה). אשריך בן דמא שיצתה נשמתך בטהרה (שם קהל׳, כל הדברים). תפסו אותו (את הכה״ג) שונאים ושחטו אותו אצל המזבח מקום שהיה מקריב את התמיד יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (פסיק׳ רבתי כו). — ועם בת קול: ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמרה וכו׳ (מכי׳ יתרו ב). יצאת בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים אבל הלכה כדברי בית הלל (ירוש׳ ברכ׳ א ג:). מעשה שנכנסו זקנים לעליית בית גדייא ביריחו יצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש (שם ע״ז ג מב ג). מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצתה בת קול ואמרה לו נצא בר נצא (שבת נו:). בשעה שאמר (נבוכדנצר) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע (פסח׳ לד.). יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו (תעני׳ כה:). חזר (ר׳ אליעזר) ואמר אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר״א שהלכה כמותו (ב״מ נט:). יצאת ב״ק ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור (שם פו.). יצתה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי וכו׳ תתנו שילוחים לבניו (סנה׳ קכ.). יצאת בת קול (כששאל שמואל את ישראל אם עשק איש) ואמרה אני עד בדבר הזה (מכו׳ כג:). ועדיין אהרן היה דואג שמא

משה לא מעל ואני מעלתי יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (כרית׳ ה:). יצתה בת קול ואמר להן כולכם מבני העה״ב (מד״ר בראש׳ לה). יצאת בת קול ואמר להן חזית איש מהיר במלאכתו (שם במד׳ יד). סוף רגע (של משה) יצתה בת קול ואמרה הגיע סוף מיתתך (שם דבר׳ יא). שיצתה בת קול ואמרה אל תגעו במשיחי (תנחומא מצורע א). באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם (פסיק׳ רבתי כ), ועי׳ *בת-קול. — ואשה בגט: כל שיצתה הימנו בגט אסורה לחזור לו (יבמ׳ קח:). — יָצָא הזמן, השנה, העונה, כלה ונגמר: כיון שיצת שבת התחיל משמש החושך ובא (ירוש׳ ברכ׳ ח יב:). אם יצאת מקצת עונה הראשונה משלימין לה מקצת עונה ששית (שם שבת ט יב.). בזמן שיצתה רביעה ראשונה ושנייה ושלישית ולא ירדו גשמים (תעני׳ יט.). ולא יצאת אותה השנה ולא שינתה ולא שילש עד שמת אותו האיש (מד״ר במד׳ ד). — פלוני יָצָא שנתו, שבתו, חי כל השנה, כל השבוע: מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר״א רבו אמר לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו ולא יצא שבתו עד שמת (ירוש׳ שבי׳ ו לו ג). — יָצָא לחירות, יצא בן חורין, עי׳ ב.ח״ר, חֵרוּת. — *יָצָא ידי חובתו, עשה מה שהיה חיב לעשות, עי׳ *חובה, יד. — ויָצָא בלבד בלי השם יד, במשמ׳ זו: היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא (ברכ׳ ב א). הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר׳ יוסי אומר לא יצא קרא ולא דקדק באותיותיה ר׳ יוסי אמר יצא ר׳ יהודה אומר לא יצא הקורא למפרע לא יצא (שם ב ב). הקורא את המגילה למפרע לא יצא קראה על פה קראה תרגום בכל לשון לא יצא וכו׳ והלועז ששמע אשורית יצא (מגי׳ ב א). קראה סירוגין ומתנמנם יצא היה כותבה דורשה ומגהה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא (שם ב). בקרבנו הוא יוצא ואינו יוצא בקרבן אביו (ספרא ויקר׳, חובה ד ז). א״ר יוחנן הלל אם שמען בבית הכנסת יצא (ירוש׳ שקל׳ ג מז:). ארבעה כוסות שאמרו יוצאין בהן בין חיין ובין מזוגין ובלבד שיהא בהן טעם ומראה יין אמר ר׳ ירמיה מצוה לצאת ביין אדום (שם). קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו ושאין צריך

לאמו אין יוצא בעירוב אמו (ערוב׳ פב.). אמר ר׳ אילעאי שאלתי את ר׳ אליעזר מהו שיצא אדם בחלת תודה ורקיקי נזיר (פסח׳ לח:). שתאן (ארבע הכוסות) חי יצא שתאן בבת אחת יצא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא (שם קח:). תפילה של יד כותבה על עור אחד ואם כתבה בארבע עורות והניח בבית אחד יצא (מנח׳ לד:). — *יֹצֵא מן הכלל, שהיה קודם כלול בתוך שאר דברים ואח״כ נאמר בפרוש לבדו: השביעי הזה היה בכלל יצא מן הכלל ללמד על הכלל (מכי׳ כא, פסח׳ יז). אף השמלה היתה בכלל כל אלה ולמה יצאה להקיש אליה (ב״מ ב ה). יריחו היתה בכלל ולמה יצתה שהיתה קשה כנגד כולם (ספרי דבר׳ נב). הבערה לצורך יצאת ללמד על בתי דינים (ירוש׳ שבת ז ט ג). מפני שיצת זמורה להחמיר על עצמה (שם י.). לפי שיצאת עכו״ם לדון בעצמה (הור׳ ח.). יצתה מכלל חיה ולכלל מתה לא באת (חול׳ קכח:). — יֹצֵא דבר פלוני, חוץ מדבר פלוני, ausgenommen; excetpé; excluded: אבא שאול אומר (ההורג בשוגג גולה אם עסק בדבר של רשות) מה חטבת עצים רשות אף כל רשות יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו (שאם מתו הבן או התלמיד פטורים האב והרב) (מכות ב ב). מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכו׳ יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל (מכי׳ בא י). בחלב אמו (אסור) יצא עוף שאין לו חלב אם יצאת בהמה טמאה (שם משפט׳ כ). את שאין לו טומאה אלא אכילתה יצתה נבלת בהמה שהיא מטמאה עד שלא יאכלנה (ספרא אמור פא). מה יער רשות לניזק ולמזיק להכנס שם אף כל שהוא רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם (חייב) יצאת חצר של בעל הבית שאין רשות לניזק ולמזיק ליכנס שם (ספרי דבר׳ קפב). מה אפרוחים שיש בהם צורך יצאו מתים שאין בהם צורך כך ביצים שיש בהם צורך יצאו ביצים מוזרות שאין בם צורך (שם רכח). ממה שיש לך ואין לואת חייב ליתן לו יצא לקט שירדך וידו שוין בו (ירוש׳ מעשר׳ ה מח ג). כל שהוא בתלוש יצא המגבש בשום ובבצלים (שם ב ג.). כל דבר שגידוליו מן הארץ יצא החולב והמגבן והמחבץ (שם). את שאינה ראויה לחזור לבית אביה יצאת זו שהיא ראויה לחזור לבית אביה (שם תרומ׳ ז מד ד). ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצתה זו שאינה משתמרת לשם מצה (פסח׳ לח:). כל מלאכת עבודה לא תעשו יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (ר״ה כט:). כל דבר המטלטל וגופו ממון יצאו קרקעות שאינן מטלטלין יצאו עבדים שהקשו לקרקעות יצאו שטרות שאעפ״י שמטלטלין אין גופן ממון יצא הקדש רעהו כתיב (ב״ק סב:). מי שאבודה הימנו ומצויה אצל כל אדם יצאתה זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם (ב״מ כב:). כל דבר שלא נגמרה מלאכתו לחלה פועל אוכל בו יצא הלש והמקטף והאופה שנגמרה מלאכתו לחלה [ש]אין פועל אוכל בו (שם פט.). מי שאינו מחוסר אלא קבורה יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה (סנה׳ מו:). והיו לבשר אחד מי שנעשין בשר אחד יצאו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד (שם נח.). מי שאינה קריבה לה׳ כל עיקר יצתה זו שאינה קריבה היום וקריבה למחר (מנח׳ קח.). מי שגידו אסור ובשרו מותר יצתה זו שגידו אסור ובשרו אסור (חול׳ קח.). כל שהן קדשי מזבח חייבין עליהן יצאו קדשי בדק הבית (כרית׳ ב:). יש בעוברין שהן אסורין בן ארבעה לדקה בן שמנה לגסה הימנו ולמטה אסור יצא מי שיש לו שני גבי ושני שדראות (נדה כד.).

— *כְּיוֹצֵא[1]) בּוֹ, בָּהּ, בָּהֶם, א) כמו שנאה לו: בני בענוה כבד נפשך ותן לה ט[עם] כיוצא בה (ב״ס גני׳ י כח). בני על המת הזב דמעה התמרר ונהה קינה כמשפטו אסוף שארו ואל תתעלם בגויעתו המר בכי והחם מספד ושית אבלו כיוצא[2]) בו (שם לח יו-יז). — ב) *דומה לזה, ויבוא בראשית המאמר: והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה וכו׳ כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים עד

— [1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) במשמ׳ דבור זה אין ספק, לפי הענין ולפי תרגום הסורי: היך מא דמתבעא לה, וכעין זה היוני. ולא נתברר טעם דבור זה במשמעתו כאן ולא בתו״מ. י׳ לוי אמר כי הכונה העקרית היא מה שיוצא לו, אבל אין זה אלא פרוש המלים ואינו מבאר כלום. פלישר בהערות ללוי אומר כי הכונה היא כמו עם היוצא, וגם פרוש זה אינו מבאר כלום. וגם באורו של ז׳ בכר בפרוש המלים של המפרשים הקדמונים (die älteste Terminol. d. jüd. Schriftausl.) בערך זה, שכיוצא בו הוא החבר היוצא עם חברו למלחמה, ומזה נסתעף המושג של הדמיון, גם זה רחוק ואינו נותן באור טבעי להדבור הזה. אך שמושו אצל בן סירא הוא אולי החוליה המתחברת בין שמוש יצא בכלל ובין

שתרד רביעה שניה (בבי׳ ע. ו-ז). המחזיר הוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אע״פ כן יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמטה כ י ו צ א בו רוצה שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אע״פ כן יקבל מהם (בס י ח). באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים אבל הוא לא יקרא כ י ו צ א בו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה (שבת א ג). ההולך ממקום שעושין (מלאכה בערב פסח) למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת כ י ו צ א בו המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער (פסח׳ ד א-ב). אפשר לתחתון לבא עד שלא בא העליון אבל אי אפשר לעליון לבא עד שלא בא התחתון כ י ו צ א בו כל כלי חרס שהוא מכנים מוציא ויש שמוציא ואינו מכנים (נדה ו א-ב). והקרנים והטלפים מצטרפים לטמא טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות כ י ו צ א בו השוחט בהמה טמאה לעכו״ם והיא מפרכסת מטמאה טומאת אוכלין אבל לא טומאת נבלות (טהר׳ א ד). פרעה התחיל בעבירה שנאמר כל הבן הילוד ממנו התחילה הפורענות טבע הוא וכל חילו כ י ו צ א בו וימח את כל היקום מי שהתחיל וכו׳ כ י ו צ א בו ואת האנשים אשר פתח הבית מי שהתחיל בעבירה (מכי׳ בשלח ב א). ויעל עשנו כעשן הכבשן וכו׳ ומה תלמוד לומר כבשן לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע כ י ו צ א בו אריה שאג מי לא יירא מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן כ י ו צ א בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן (בס יתרו, בחדש ד). כ י ו צ א בו (כמו הדרש הקודם) אם זרחה השמש עליו וכי השמש בלבד עליו זרחה והלא על כל העולם זרחה אלא מה שמש זה שלום בעולם אף זה אם ידוע בו שבשלום נהרג הרי זה חייב (בס משפט׳ ו). כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב כ י ו צ א בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא אלא שכינה הכתוב כ י ו צ א בו והנם שולחים את הזמורה אל אפם (ספרי במד׳ פד). על מה שאירע נקרא שמו כ י ו צ א בו ויקרא שם המקום ההוא קברות התאוה (בס פו). יחיד היתה בכלל ולמה יצתה שהיתה קשה כנגד כולם כ י ו צ א בו אתה אומר ויפקדו מאנשי דוד י״ט איש ועשאל והלא עשאל היה בכלל ולמה יצא מגיד הכתוב שהיה קשה כנגד כולם (בס דבר׳ נב). לא שתיעקר יציאת מצרים מהם אלא שתהא מצרים מוסיף על מלכיות מלכיות עקר ומצרים טפילה כ י ו צ א בו לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא שיעקר שם יעקב הימנו וכו׳ כ י ו צ א בו שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה בתחלה הרי היא שרה על עמה עכשיו הרי היא שרה על אוה״ע (תוספתא ברכ׳ א יב-יד). הלוקח פירות לאכילה ונמלך למוכרן לא ימכרם לגוי וכו׳ אלא א״ב עישר כ י ו צ א בו מי שנפל לו פירות בירושה או שניתנו לו במתנה לא ימכרם לגוי (בס דמאי א כ-כא). אמר פירות תלושין אילו עשויין תרומה ומעשרות על פירות מחוברין אלו לכשיתלשו ה״ז אוכל מהן עראי ועושה אותן תרומה ומעשרות על מקום אחר כ י ו צ א בו מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת אומר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר (בס תרומ׳ ב ח). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה כ י ו צ א בו לא יטייל אדם על פתח מדינה כדי שיכנס למרחץ מיד (ערוב׳ לח:). אין מרביעין בהמה בחולו של מועד כ י ו צ א בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין (מו״ק יב.). ר״א אומר בחול דבריו קיימין מפני שיכול לכתוב אבל לא בשבת ר׳ יהושע אומר בחול אמרו וקל וחומר לשבת כ י ו צ א בו זכין לגדול ואין זכין לקטן דברי ר״א ר׳ יהושע אומר בגדול אמרו קל וחומר לקטן (ב״ב קנו.). שטף נהר את זיתיו ושתלם בתוך שדה חבירו וכו׳ לא נעקרו בגושיהן הכל לבעל הקרקע מיד כ י ו צ א בו המוכר זיתיו לעצים אם פסק עמו לקוץ מיד כל הפירות שיעשו הרי הן לבעל הקרקע

שמושו בתו״מ בדבור זה, כי במשמ׳ נאה ויאות לפלוני משמש גם הפעל ח׳רג׳ a) הערבי, שהוא מכון להפעל יצא העברי, בפרט בלשון ההמונית, ואומרים ח׳רג׳ b) במשמ׳ מה שנאה ויאות לפלוני, והדבור הד׳א ח׳רג׳ב c), זהו מה שראוי ונאות לך, ות׳רג׳ אלמשנקה, ראו לתליה. ומשמוש זה במשמ׳ נאה וראוי נסתעף אחר כך השמוש במשמ׳ ד ו מ ה.

---

a) خرج b) خَرَج c) خرجك

(רמב"ם בכו' ד יא). הא למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה ואע"פ שאותו הזרע פסול וכו' הרי אמה אוכלת בשביל הבת הפסולה. כיוצא בו הבהנת שאינה אוכלת מפני זרעה שמישראל אע"פ שאותו הזרע כהנים וכו' ה"ז ראוי להיות כה"ג מאכיל את אמו (הוא, תרומ' ו טו). הקצה (של החצוצרת) שמניחין הפה עליו בשעת תקיעה מקבל טומאה בפני עצמו והקצה האחר הרחב אינו מקבל טומאה בפני עצמו ובשעת חיבור הכל טמא כיוצא בו קני מנורה בפני עצמן אינן מקבלין טומאה (הוא, כליס י טו).— כיוצא בזה, כיוצא בדבר, אתה אומר: והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגומר וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין כיוצא בדבר אתה אומר עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה וכו' היו מתרפאים ואם לאו היו נימוקים (ר"ה ג ח). כשהוא אומר הוא אהרן ומשה מגיד ששניהם שקולין זה כזה כיוצא בזה אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכו' מגיד ששניהם שקולין כאחד כיוצא בדבר אתה אומר אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו' מגיד ששלשתן שקולין זה בזה כיוצא בדבר אתה אומר כבד את אביך ואת אמך וכו' מגיד ששניהם שקולין זה כזה (מכי' בא, פתיח'). כאשר דבר והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי' שבתון והיכן דבר והיה ביום הששי וגו' כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל (שם יב). כשישראל עושין רצונו של מקום אויביהן אין עומדין לפניהם אלא כסוס אחד ורכבו כיוצא בו אתה אומר כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא אלא כשישראל עושין רצונו של מקום וכו' (שם, בשלח ב). אבר שהתחיל בעבירה ממנו יתחיל הפורענות כיוצא בו אתה אומר וימח את כל היקום וכו' מאדם ועד בהמה מי שהתחיל בעבירה ממנו התחיל הפורענות (ספרי במד' יח). מיין ושכר יזיר והרי יין הוא שכר ושכר הוא יין אלא שדברה תורה שתי לשונות כיוצא בו אתה אומר שחיטה היא זביחה וזביחה היא שחיטה (שם כג). מלמד ששניהם (מרים ואהרן) דברו בו (במשה) אלא שמרים פתחה בדבר שלא היתה מרים רגילה לדבר בפני אהרן אלא מפני צורך השעה כיוצא בו אתה אומר ובאת אתה וקראת את המגילה אשר כתבת אתה מפי ירמיהו ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה (שם לט). הזקנים אומרים ידינו לא שפכו את הדם הזה וכו' כהנים אומרים כפר לעמך וכו' רוח הקדש אומרת ונכפר להם הדם שלשה דברים זה בצד זה מה שאמר זה לא אמר זה כיוצא בו אתה אומר ותאמר הכר נא אמרה תמר צדקה ממני אמר יהודה ולא יסף עוד לדעתה אמרה רוח הקדש כיוצא בו אתה אומר באנו אל הארץ אשר שלחתנו אמר יהושע עלה נעלה אמר כלב אפס כי עז העם אמרו מרגלים (תוספתא סוט' ט ג). כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר על אדות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה כיוצא בדבר אתה אומר וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו וכו' (מו"ק יו:). מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל כיוצא בו אתה אומר וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה (מד"ר במד' יד).—כיוצא בזה אתה מוצא: מי שעשה זה חכם סוף יעשהו טפש ומי שעשה לזה טפש סוף יעשהו חכם כיוצא בו אתה מוצא בנותני צדקה וכו' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו (מכי' יתרו, עמלק ב).— ובסוף המאמר: ואין מזמנין בשם פחות מעשרה ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן (מגי' ד ג). העיד רבי יוחנן בן גודגדה על החרשת השיאה אביה שהיא יוצאת בגט אמרו לו אף זו כיוצא בה (יבמ' יד ג). אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבדה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהן (ב"ק ה ז). מטפחת של זפתין ושל יוצרין ושל מפסלי אילנות אין חוצצין ר' יהודה אומר אף של קייצין כיוצא בהן (מקוא' ט ו). אין חייבין על שמיעת הקול ועל ביטוי [illegible]את

מקדש וקדשיו והנשיא כיוצא בהם (הור׳ ב ה). לא יאחז אדם תפילין בידו וס״ת בזרועו ויתפלל וכו׳ אמר שמואל סכין ומעות וקערה וככר הרי אלו כיוצא בהן (ברכ׳ כג:). קשר הגמלין וקשר הספנין וקשרי רצועות מנעל וסנדל שקושרין הרצענין בשעת עשייתן וכן כל כיוצא בזה (רמב״ם שבתי א). ובשעת כתיבה שורהו (את הדיו) במי עפצים וכיוצא בו וכותב בו (הוא, תפילין א ד). והאמת והשקר וכל כיוצא בהם (ספ׳ היבר, הפרי׳ ליבועה הקרא׳ 12). — ובאמצע המאמר, כיוצא בו נעשה, וכדומה: והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר וכו׳ ר״ש אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירקות שדה (שבי׳ ט א). מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים מפני שכיוצא בהן נעבד (ע״ז ג ב). אמר לו זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי (ב״ק קז:). וכל כיוצא בהבאת הטומאה (רמב״ם, טומא׳ מת יז א). — יש כיוצא בו, אין כיוצא בו: אמר לו רבי יש לי כיוצא בך (מכי׳ בא, פתיח׳). דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו (ספרא ויקר׳, חובה ד ח). ששלח עליהם המקום מכה קשה שלא היה כיוצא בזו מיום שיצאו ממצרים (ספרי, במד׳ לח). אמר לו יהושע (למשה) בך אני מקנא לואי אתה כיוצא בי ולואי כל ישראל כיוצא בך (שם לו). ג׳ מאות וששים וחמש לא תעשה בתורה ואין בכל המצות כיוצא בזו (שם דבר׳ עו). הכב שמת אין לנו כיוצא בו (ירוש׳ הור׳ ג מח:). אמר לה הקב״ה שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל מן התורה (מד״ר שמות ו). אין אומה בעולם כיוצא בהם הרי הן ישנים מן התורה ומן המצות (שם במד׳ ב). אמר ריב״ל כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש״ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם (שם דבר׳ ז). ויהי משמש צרה ושמחה אם צרה אין כיוצא בה אם שמחה אין כיוצא בה (שם, רות א). — ובענין הלשון, °יצאה הלשון כך, כך הדרך להאמר, כך מנהג הלשון: אם יהיה ביניהם שוא על זה הדרך יצא כי שוא אינה מנויה עם המלכים (דס״ע, סי׳ מ). על זה המקרא כולו יצא (שם). דע כי כל תיבה אשר במקרא היוצאת על ינה כאשר תלמד ו תצא בלשון רבים רפיה היא לעולם כמו ירדו תביאינה (שם, סי׳ נה). — ובדקדוק, °פעל יוֹצֵא, שפעולתו עוברת על גוף אחר, transitif: בנין הקל פעמים שהוא עומד בעצמו ופעמים שהוא יוצא לזולתו וכו׳ כמו אכל פעל וחביריהם שהם פועלים יוצאים וכו׳ וכאשר תמצאם עומדים אעפ״י שלא תמצאם יוצאים ותרצה לבנות מהם פועל יוצא תעשה (רד״ק, מכלול, בדה״פ). ושערך צמח שהוא פועל עומד אם תצרך לעשותו יוצא נעשהו (שם). ולכן אמרו כל המדקדקים כי אכל ובנה הם פעלים בודדים ויוצאים והלך ויצא ועמד וישב בודדים ועומדים (ר״א בלמשי, מסלת הפעל). פעל יוצא הוא הפעל אשר תצא פעולת הפועל אל גוף אחר זולת המקבל אותה (מסלול, מסל׳ הבנ׳ א). אם הנשוא הוא מקרה ממאמר השנוי והתנועה והיא פעולה אשר יש לה גוף אחר מקבל הפעולה זולת הפועל נקרא פועל יוצא (תל״ע ג א). — ובענין הרפסת ספרים, עתונים וכדומה, °יָצָא לאור: המכתב הזה אשר בידיך הוא הקדמה ופתיחת מכתב אחר אשר יצא לאור בעוד ימים אחדים אי״ה מדי חדש בחדשו (המאסף, בנ׳ התקמ״ד), ועי׳ אור. — ובמשמ׳ פ״י, *צֵא מדבר פלוני, חַסֵּר ממנו, נכה ממנו: הגע עצמך שחל יום טוב הראשון ויום טוב האחרון להיות בשבת מעתה צא מהם שני ימים הרי ששה (ירוש׳ חגי׳ א עו ג). וחגותם אותו חג ליי׳ שבעת ימים וכי שבעה הם והלא שמנה הם אלא צא שבת מהם (שם). — ואמר הפיטן: רב מסעיהם המה ארבעים ושנים, צא מהם מנין יד בצאת ממצרים (ר״י גנאלה, יסע כלאן).

— הִפע׳, הוֹצִיא, הוֹצֵאתָ, הוֹצֵאת, הוֹצֵאתִי, הוֹצִיאוּ, הוֹצֵאתֶם, מוֹצִיא, מוֹצֵא, מוֹצִיאִים, הוֹצֵא, הַיְצֵא, הוֹצִיאָה, אוֹצִיא, אוֹצִיאָה, וְאוֹצִיא, וָאוֹצֵא, תּוֹצִיא, וַתּוֹצֵא, הַתְ׳צִיא, יוֹצִיא, וַיּוֹצֵא, תּוֹצִיא, תּוֹצֵא, וַתּוֹצֵא, נוֹצִיא, תּוֹצִיאוּ, יוֹצִיאוּ, יוֹצְאוּ, יְ׳צְאוּ, וַיּוֹצִיאוּ, וַיְ׳צִיאוּ, וַיְ׳צְאוּ, הוֹצִיאִי, הוֹצִיאוֹ, הוֹצִיאָם, הוֹצִיאֵנִי, -אֵנִי, הוֹצִיאָנוּ, הוֹצִיאֲךָ, הוֹצִיאָם, הוֹצֵאתַנִי, -תְנִי, הוֹצֵאתוֹ, הוֹצֵאתִיךָ, הוֹצֵאתִיהָ, הוֹצֵאתִים, הוֹצִיאָהּ, מוֹצִיאִי, מוֹצִיאוֹ, מוֹצִיאֲךָ, מוֹצִיאָם, הוֹצִיאֵנוּ, הוֹצִיאֵהוּ, אוֹצִיאֵם, וְאוֹצִיאֵם, תּוֹצִיאֵנִי, יוֹצִיאֵנִי, וַיּוֹצִיאֵנִי, יוֹצִיאֲךָ, וַיְ׳צִיאֲךָ, וַיּוֹצִיאָהּ, יוֹצִיאֵם, וַיּוֹצִיאוּהָ, וַיְ׳צִיאֵהוּ, יוֹצִיאוּם, — הוֹצִיא את פלוני מהבית וכדומה, עשה שיצא משם: בעצם היום הזה הוציא יי׳ את בני ישראל מארץ מצרים (שמות יב נא). בחזק יד הוציאנו יי׳ ממצרים מבית

עבדים (שם יג יד). והוציאני דרך השער (יחזק' מב
יה). פן תשכח את יי' אשר הוציאך מארץ מצרים
(דבר' ו יב). כי ביד חזקה הוציאך יי' ממצרים (שמות
יג ט). ברעה הוציאם להרג אתם בהרים (שם לב
יב). למה יי' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ
מצרים (שם יא). והוצאת את האיש ההוא וכו' אל
שעריך (דבר' יז ה). והזכרתני אל פרעה והוצאתני
מן הבית הזה (בראש' מ יד). אשר בחרת באברם
והוצאתו מאור כשדים (נחמ' ט ז). הארץ אשר
הוצאתנו משם (דבר' ט כח). כי בעצם היום הזה
הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים (שמות יב יז). אמר
לבני ישראל אני יי' והוצאתי אתכם מתחת סבלת
מצרים (שם ו ו). אני יי' אשר הוצאתיך מאור כשדים
(בראש' יה ז). והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות
(יחזק' לד יג). והוציאהו וסקלהו וימת (מ"א כא י).
אני יי' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים
(שמות ו ז). המוציא אתכם מארץ מצרים (ויקר' כב
לג). אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים
בכושרות (תהל' סח ז). ואת כל נשיך ואת בניך
מוצאים אל הכשדים (ירמ' לח כג). ומוציאים סוסים
ממצרים לשלמה ומכל הארצות (דהי"ב ט כח). — המוציא
והמביא, מי שהולך בראש העם למלחמה: בהיות שאול
מלך עלינו אתה היתה מוציא והמבי את ישראל
(ב"ש ה ב). יי' אלהיך המוציאך מארץ מצרים (דבר' ח יד).
ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני (ב"ש כב מט). אל מוציאם
ממצרים (במד' כג כב). ואפרים להוציא אל הורג בניו
(הוש' ט יג). הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר
בהוציאי אתכם מארץ מצרים (שמות יו לב). אנכי כרתי
ברית את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים
(ירמ' לד יג). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים
(שמות יד יא). כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך
את אבתינו ממצרים (מ"א ח נג). עזבו את ברית יי'
אלהי אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ
מצרים (דבר' כט כד). ויתנו אתו אל גדליהו בן אחיקם
בן שפן להוצאהו אל הבית (ירמ' לט יד). ויהי בהוציאם
אתם החוצה (בראש' יט יז). ליל שמרים הוא ליי'
להוציאם מארץ מצרים (שמות יב מב). הוציא עם עור
ועינים יש (ישע' מג ח). וכל אשר לך בעיר הוצא מן
המקום (בראש' יט יב). ועתה לכה ואשלחך אל פרעה
והוצא את עמי בני ישראל ממצרים (שמות ג י). וידבר
יי' אל משה לאמר הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה
(ויקר' כד יג-יד). ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא
את בנך וימת (שופט' ו ל). ויאמרו אל האיש בעל
הבית הזקן לאמר הוצא את האיש אשר בא אל ביתך
(שם יט כב). הפך ידיך והוציאני מן המחנה (מ"א כב
לד). איה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם
אלינו (בראש' יט ה). ויקרא הוציאו כל איש מעלי
(שם מה א). ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף (שם לח כד).
הוציאי האנשים הבאים אליך (יהוש' ב ג). מי
אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל
ממצרים (שמות ג יא). אוציאה נא אתהן אליכם (בראש'
יט ח). ואוציא את אבותיכם ממצרים (יהוש' כד ו).
ואוציאם מארץ מצרים (יחזק' כ י). ותוצא את עמך
את ישראל מארץ מצרים (ירמ' לב כא). תוציאני מרשת
זו טמנו לי (תהל' לא ה). באנו באש ובמים ותוציאנו
לרויה (שם סו יב). ויוצא אתו החוצה (בראש' יה ה).
ויוצא אלהם את שמעון (שם מג כג). ויצא אותה
משרתו החוץ (ב"ש יג יח). ויחזק האיש בפילגשו
ויצא אליהם החוץ (שופט' יט כה). ואתכם לקח יי'
ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים (דבר' ד כ). ועשה
משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו (מיכ' ז ט).
ויוציאני למרחב יחלצני כי חפץ בי (תהל' יח כ).
וישלח מלאך ויצאנו ממצרים (במד' כ יו). ויוצאך
בפניו בכחו הגדל ממצרים (דבר' ד לז). כי עבד היית
בארץ מצרים ויצאך יי' אלהיך משם (שם ה יה).
ואשר יוציאם ואשר יביאם (במד' כז יז). ויוציאם
(את ישראל) בכסף וזהב (תהל' קה לז). ויוציאו את
המקלל אל מחוץ למחנה (ויקר' כד כג). ויציאו אתו
כל העדה אל מחוץ למחנה (במד' יה לו). ויצאהו
וינחהו מחוץ לעיר (בראש' יט יו). — ודברים לא
בע"ח, העתיק את הדבר מתוך דבר החוצה: ומלכי
צדק מלך שלם הוציא לחם ויין (בראש' יד יח). והוציא
את הדשן אל מחוץ למחנה (ויקר' ו ד). ומים מסלע
הוצאת להם לצמאם (נחמ' ט יה). והוצאת להם מים
מן הסלע (במד' כ ח). והוצאת כליך ככלי גולה (יחזק'
יב ד). עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי
ולך (מ"א יז יג). כלי הוצאתי ככלי גולה יומם וכו'
בעלטה הוצאתי על כתף נשאתי (יחזק' יב ז). אני יי'
הוצאתי חרבי מתערה (שם כא י). אל נא תמש מזה
עד באי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך
(שופט' ו יח). והצאתי את בלעו מפיו (ירמ' נא מד).
ואת האלה היוצאת על פני כל הארץ וכו' הוצאתיה

נאם יי׳ צבאות ובאה (זכר׳ ה ג-ד). ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות (שמות יב לט). מוצא רוח מאוצרותיו (תהל׳ קלה ז). המוציא לך מים מצור החלמיש (דבר׳ ח יה). ודברי היו מוציאים לו (נחמ׳ ו יט). להוציא עצמים מן הבית (עמו׳ ו י). ובהוציאם את הכסף המובא בית יי׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת יי׳ (דהי״ב לד יד). הוצא לבוש לכל עבדי הבעל (מ״ב י כב). הוציאה ממסגר נפשי (תהל׳ קמב ח). לנתחיה הוציאה לא נפל עליה גורל (יחזק׳ כד ו). — ולבע״ח, לחיה ועוף ורמש, היצא במקום הוצא: כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ היצא[1]) אתך ושרצו בארץ (כרא׳ ח יז). — ועתי׳: לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה (שמות יב מו). זרע רב תוציא השדה (דבר׳ כח לח). התציא מזרות בעתו (איוב לח לב). והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה (דבר׳ כד יא). ויוצא משם את כל אוצרות בית יי׳ (מ״ב כד יג). פתח יי׳ את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמ׳ נ כה). ויציא להם המלבוש (מ״ב י כב). ויצא את האשרה מבית יי׳ (שם כג ו). ויוצא נוזלים מסלע (תהל׳ עח יו). ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג (שמות ד ו). המן הסלע הזה נוציא לכם מים (במד׳ כ י). וישן מפני חדש תוציאו (ויקר׳ כו י). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו׳ מקבריהם (ירמ׳ ח א). ויצאו את מצבות בית הבעל ((מ״ב י כו). כי במספר יביאום (את הכלים וכדומה) ובמספר יוציאום (דהי״א ט כח). — והצמיח מן האדמה: ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה (כרא׳ א כד). ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו (שם יב). כי בארץ תוציא צמחה ובגנה זרועיה תצמיח (ישע׳ סא יא). מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ (תהל׳ קד יד). — הוציא פרח: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ (במד׳ יז כג). — ואש: חללת מקדשיך ואוצא אש מתוכך היא אכלתך (יחזק׳ כח יח). — וגרם שיתהוה: ואם תוציא יקר מזולל (ירמ׳ יה יט). כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב

[1]) כך הקרי, והכתיב הוצא. והנה הקדמונ׳ לא התפלפלו הרבה בזרות צורה זו. ריב״ג לא העיר על זה כלום. רד״ק הזכירה רק ולא באר טעמה. אמר במכלול (בדה״פ): ובא הצווי בהראות היוד הישר לפני דרכך היצא אתך. ע״כ. ובשרשים הזכיר: ובהראות היוד היצא. ע״כ. והחדשים שבקשו אמנם לתת טעם להקרי הזה לא מצאו דבר מתקבל. קצתם (Olsh. §256) אמרו פשוט שלא נתברר מה טעם קבעו בעלי המסורה קרי זה, וקצתם, כמו קניג ועוד, ראו בה השפעת הלשון הארמית. אך אין זה טעם מספיק, וגם אין לדמות צורה זו להצורה הישר, אעפ״י שגם שם הכתיב הוא ה ו ש ר, ויש הבדל גדול בין שתי המלים האלה. מהפעל ישר לא היה ההפעיל רגיל, ולכן במקום שבא ההפעיל לפי הדין הדקדוקי ה ו ש ר לא נתן להשומע מיד הרשם שהוא הפע׳ מן ישר במשמ׳ עשר ישר, וע״כ יש לחשב כי גם בדבור אמרו אולי הישר, ואם נחשד את בעלי המסורה כי הם הרשו לעצמם לפעמים תקון קרי לפי דעתם, התקון כאן הוא באמת תקון נאות, מפני שהוא מבאר את הכונה, בעוד שהכתיב ה ו ש ר מסתירה. אבל, בפעל יצא שההפעיל הוציא וגם הצווי הוצא הוא כל כך רגיל ושמש כל כך הרבה, וכונת הוצא היתה כל כך ידועה ומובנה לכל, וגם במקרא בעצמו יש שש פעמים, הצווי הוצא, למה פתאם, פעם אחת דוקא במקום הזה אמרו היצא? ומי אמר היצא הזר במקום הוצא הפשוט? אם באמת זו היתה קריאה מסורה מקודם, תמוה הוא למה התחילו כך לקרוא במקום המלה הפשוטה והברורה הוצא, ואם בעלי המסורת בדו קרי זה עוד יותר תמוה הדבר למה בדו קריאה משונה במקום כתיב נכון ומובן? ואי אפשר ליחס תקון זה להשפעת הלשון הארמית, כי השפעה זו אפשרית ומובנה רק במלה לא רגילה בעברית ורגילה מאד בצורה קבועה בארמית, או אם הדברים נכתבו בזמן מאוחר, בזמן שליטת הלשון הארמית. אבל כאן, במלה זו, הוצא, במקום הזה, לא זה ולא זה אין. וכמו״כ דחוקה מאד ההשערה כי הקרי איננו היצא אלא יצא כדי להשוותו עם פסוק יט (REJ 1892, Janv. 138). ועל כרחנו עלינו להניח, כי גם בדבור החי היה נהוג, לפחות בזמן קצת מאוחר, גם צווי היצא במקום הוצא, והצווי הזה שמש במשמ׳ קצת מיוחדה, אולי לענין קצת מיוחד. והנה הצווי ה ו צ א, שהוא הצורה שהדין הדקדוקי מחייב, נמצא במקרא עוד בששה מקומות המובאים בפנים, ומבחינת המשמ׳ והענין אין שום הבדל ביניהם ובין הצווי שבמקום הזה שנשתנה הקרי שלו, זולתי מה שבכל המקומות ההם ה מ ו צ א י ם הם אנשים או דבר לא בע״ח, וכאן המוצאים הם בע״ח, בהמה ועוף ושרץ. ולכן עלינו לאמר, כי בזמן מן הזמנים התחילו המדברים עברית לאמר הצווי מן הפעיל יצא ביחס לבע״ח לא הוצא אלא היצא, וע״כ התחילו גם לקרא כך הצווי הזה בתוך המקרא במקום שהמוצאים הם בהמות וחיות, ואת הקרי הזה, שהיה נהוג באמת עפ״י מנהג לשון הדבור באותו זמן, מסרו לנו בעלי המסורת כמנהגם למסור הקריאה וההברה של זמנם.

(מִשְׁלֵי ל לג). — הוֹצִיא מִשְׁפָּט, עָשָׂה מִשְׁפָּט, פסק הדין, פרסם אותו: מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא וכו׳ לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט (יִשַׁעְ׳ מב א-ג). — ורוח, אור, וכדומה: בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו (יִרְמְ׳ י יג). —ורוח האדם: כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל (מִשְׁלֵי כט יא), לא ימשול ברוחו. מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת (אִיּוֹב יב כב). וְתַעֲלֻמָה יֹצִא אוֹר (שָׁם כח יא). — הוֹצִיא מִלִּים מִלִּבּוֹ, הִמְצִיא: הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים (אִיּוֹב ח י). — הוֹצִיא כֶּסֶף, נתן כסף במחיר דבר: וְנָתְנוּ אֶת הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַפְּקֻדִים בֵּית יי׳ וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יי׳ (מ״ב יב יב). וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת הַכֶּסֶף עַל יִשְׂרָאֵל עַל כָּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל לָתֵת לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים כֶּסֶף לְאִישׁ אֶחָד (שָׁם יה כ). — ובתו״מ, באותן המשמ׳. —והוציא דבר מן הכלל, לקח אותו לבדו, שלא יהיה יותר עם שאר הדברים: אף שבועת שוא היתה בכלל וכו׳ והרי הכתוב מוציאה מכללה ומחמיר עליה (מכי׳ יתרו ז). — והוציא את עצמו מן, הדל מלהיות יחד עם: זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה׳ לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (מכי׳ בא, פסח׳ יז). אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ברכ׳ מט:). —*הוֹצִיא את אשתו, נתן לה גט: מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה (סוט׳ ו א). — הוֹצִיא מֵחֲבֵרוֹ, תבע כסף ממנו: המוציא מחבירו עליו הראיה (ב״ק ג א). — והוציא מפלוני, לקח ממנו: מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך השנייה מוציאה מהלוקח (כתוב׳ י ו). — הוֹצִיא האילן נִצָּה וכדומה: מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית ב״ש אומרים כל האילן משיוציא וכו׳ והזיתים משיניצו ושאר כל אילן משיוציא (שבי׳ ד י). —הוֹצִיא כך וכך על דבר, נתן כך וכך: אומר אדם לחבירו כך וכך פועלים הוצאתי על שדה זו כך וכך דינרין הוצאתי על דירה זו אבל לא יאמר לו כך וכך הוצאתי וכך וכך אני עתיד להוציא (שבת קנ:). כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע״ש ה ד). המוציא הוצאות על נכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא קימעא ואכל הרבה מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל הוציא ולא אכל ישבע כמה הוציא ויטול (כתוב׳ ח ה). משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו (מד״ר בראש׳ כו). יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנה כמה יציאות (שם ויקר׳ לה). —הוֹצִיא שם רע על פלוני: האונס והמפתה והמוציא שם רע (סנה׳ א א). — והוציא לעז: אתה מוציא לעז על אותו צדיק (שבת נו:). שלא להוציא לעז על צדיקים הראשונים (כתוב׳ קג.), ועי׳ לעז. — *הוֹצִיא שטר חוב על פלוני, הראה כי יש לו שט״ח עליו ותבע חובו ממנו: בעל חוב שהוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו (כתוב׳ ט ט). ב׳ שהוציאו שטר חוב זה על זה וכו׳ זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר חובו (שם יג ט). שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון אין יכולין להוציא שטר חוב זה על זה (ב״ב י ז) המוציא שטר חוב על חבירו מלוה אומר לא נפרעתי כלום ולוה אומר פרעתי מחצה (רמב״ם, מלוה ולוה יד ד). ראובן הוציא שטר מאלף זהובים על שבעה אנשים מהקהל (טוחו״מ סא יו, בשם הרא״ש).—ב) *הוֹצִיא את פלוני ידי חובתו, עשה שפלוני יָצָא ידי חובתו: כהנים לויים וישראלים וכו׳ חייבין (בברכת המזון) ומוציאין את הרבים ידי חובתן טומטום ואנדרוגינוס חייבין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן (תוספתא ברכ׳ ה יד). כל מצות שאדם פטור אדם מוציא את הרבים ידי חובתן (ירוש׳ שם ג ו:). בן עיר מהו שיוציא בן כרך ידי חובתו (שם מגי׳ ב עג:). —והוציא בלבד בלי השם יד, במשמ׳ זו: אנדרוגינוס מוציא את מינו ואינו מוציא שאינו מינו טומטום אינו מוציא לא מינו ולא שאינו מינו מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו (תוספתא ברכ׳ ה יה-יו). למה שליח ציבור יורד לפני התיבה אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי (ר״ה לד:). —ג) *הוֹצִיא דבר פלוני, עשה שדבר פלוני יָצָא, לא יהיה כלל בתוך הדבר: תמים להוציא בעל מום זכר להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה (מכי׳ בא,

פסח׳ ז), שטומטום ואנדרוגינוס ונקבה פסולים למובח. אשר יהיה לך להוציא את המוכר עובר בהמתו לגוי וכו׳ מוציא אני את המוכר עובר בהמתו לגוי ומביא אני את הלוקח עובר בהמתו של גוי (שם יח). אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו עמו להוציא ארוסה שאינה עמו (שם מכפע׳ ה). אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה (שם ג). יראה להוציא הסומין זכורך להוציא הנשים (שם כ). אוציא את ישראל שלא כשרו לעלות בהר ולא אוציא את הזקנים שכשרו לעלות בהר אוציא את הזקנים שלא נראו בדבור עם משה ולא אוציא את בני אהרן שנראו בדבור עם משה וכו׳ או אוציאם מן היעידה ולא אוציאם מן הדברות (ספרא ויקר׳, נדבה ה ג). אוציא את הפסח שאין תדיר ולא אוציא את המילה שהיא תדירה ת״ל אשר לא תעשינה או יכול שאני מוציא את מ״ע שבנדה ת״ל מכל מצות ה׳ ריבה מה ראית להוציא את כל המצות ולהביא מ״ע שבנדה אחר שריבה הכתוב ומיעט מכל מקום אני מוציא את כל המצות שאין בהם בל״ת ומביא את מ״ע שבנדה שיש בל״ת (שם, חובה ד ה). לכם לרבות את הנטוע לרבים ר׳ יהודה אומר להוציא את הנטוע לרבים (פסח׳ כג.). האזרח להוציא את הנשים (סוכ׳ כח.). מכם ולא כולכם להוציא את המומר (חול׳ ה.).—*הוֹציא לו כך וכך מן החשבון וכדומה, פִּחֵת לו, נִכָּה לו, to :abrechnen; déduire ; deduct: המפקיד פירות אצל חבירו ה״ז יוציא לו חסרונות לחטין ולאורז תשעה חצאי קבין לכור וכו׳ ר׳ יהודה אומר אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות יוציא לו שתות ליין ר׳ יהודה אומר חומש יוציא לו שלשת לוגין שמן למאה לוג ומחצה שמרים לוג ומחצה בלע אם היה שמן מזוקק אינו מוציא לו שמרים אם היו קנקנים ישנים אינו מוציא לו בלע (ב״מ ג ז-ח).—ה) *הוֹציא את שנתו וכדומה, חי כל השנה: ותלמיד אחד היה לו לר׳ אליעזר שהורה הלכה בפניו אמר ר״א לאימא שלום אשתו תמיה אני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו (ערוב׳ סג.). — *הוֹציא שֵׁם, קרא לפלוני שֵׁם: אמר ר׳ נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים מלה ראשון ומת וכו׳ אמרתי להם המתינו והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית וכו׳ והניחו אותו ומלו אותו ונמצא הבן של חיים והוציאו שמו נתן בשמי (מד״ר שה״ש, מה יפו).— *הוֹציא את פלוני חלק, לא ענה לו על שאלתו, השיבו ריקם, דחה אותו: שאל גוי אחד את ר״י בן קרחה מה ראה הקב״ה לדבר עם משה מתוך הסנה א״ל אלו מתוך חרוב או מתוך שקמה כך הייתה שואלני אלא להוציאך חלק א״א אלא למה מתוך הסנה ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה (מד״ר שמות ב). פילוסופוס שאל את רבי אם חביבה המילה למה לא ניתנה לאדם הראשון וכו׳ אמר לו להוציאך חלק אי אפשר אלא כל מה שברא בששת ימי בראשית צריך תיקון (פסיק׳ רבתי כג).—הוֹציא מַעֲשֶׂה, עשה, קיים אותו: בשעת הדין הכל נושאים ונותנין בהלכה להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להן בין ירכותיהן וגיהנם פתוחה לפניהם וכו׳ היו מתפחדין היאך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם (מד״ר במד׳ יא).— ״והוציא מכת אל הפעל, עי׳ ב׳ה. — ו) *הוֹציא דבור וכדומה, הבר אותו בכלי המבטא, aussprechen ; prononcer ; pronounce: למוציאיהם (את דברי התורה) בפה (ערוב׳ נד.). ר״א בן יעקב אומר אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו (דא״ר ג). — והאותיות: כל האותיות כשאדם מוציאן מפיו הוא מרגיש בהן בשפתיו (אות׳ דר״ע, הא). — ובחכמת החשבון, ״הוציא שרש: נשוב להוציא זה השרש מכ׳ אלף (רא״ע, המספר, שער בהוצא׳ השרש׳), ועי׳ שרש.—״הוציא ספר או עתון לאור, הדפיס אותו, פרסם אותו: ובעת גמרו במועצותם להוציאם לאור על ידי הדפוס ולהוסיף עליהם אשר בבית גנזם כבר ואשר יבואון עוד שמה (המאסף, שנ׳ תקמד), ועי׳ אור.

—הָפְעַ׳, הוּצָא, הוּצְאָה, מוּצֵאת, מוּצָאִים, מוּצָאוֹת. — שהוציאו אותו: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף הוא מוּצֵאת והיא שלחה אל חמיה לאמר (בראש׳ לח כד-כה). והנה כל הנשים אשר נשארו בבית מלך יהודה מוּצָאוֹת אל שרי מלך בבל (ירמ׳ לח כב). והנה נותרה בה פלטה הַמּוּצָאִים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם (יחזק׳ יד כב).—ומים וכדומה: המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו הימה אל הימה הַמּוּצָאִים ונרפאו המים (יחזק׳ מז ח). — *מוּצָא מהכלל: יחיד מוצא מכלל צבור ונשיא

מוצא מכלל צבור וכו׳ משיח מוצא מכלל יחיד ונשיא מוצא מכלל יחיד (ספרא ויקר׳, נדבה 7 ה). [נשמט מן הקל:

—עיר יצאת מאה, אלף, שכך וכך אנשים יוצאים ממנה למלחמה: נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה כי כה אמר אדני יי׳ העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל (עמו׳ ה ג-ד). —יצא את דבר, עשה מה שהיה ראוי לעשות בדבר: טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי ירא אלהים יצא את כלם (קהל׳ ז יח).]

יַצְאָנִית, ת״נ, — אשה שדרכה לצאת הרבה החוצה: שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית [1] (קב״י ברא׳ ה כח). ע״ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה (שם לד א). כמה יצאנית ודברנית היתה אמנו חוה אשר ביום הבראה יצאה לאויר העולם ושמה למדבר פניה ללכת לקראת נחשים (זכות אדם 4).

א. יצב [2], ממנו יצב, מצב, מצב, מצבה, מצבה, מצבת, *יציב, *יציבה, *יצוב, *התיצבות.

א. יָצַב, — קל לא נמצא.

—נפע׳, נצב, נצבה, נצבה, נצבת, נצבו, נצב, נצבים, נצבה, נצבת, נצבות, —נצב פלוני, קם ועמד זקוף, sich stellen; se mettre debout; set oneself: הנה אנכי נצב על עין המים (ברא׳ כד יג). מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שמות יז ט). והכהן נצב פתח השער (שופט׳ יח יז). ועל משמרתי אנכי נצב כל הלילות (ישע׳ כא ח). והנה יי׳ נצב על חומת אנך (עמו׳ ז ז). אתם נצבים היום כלכם לפני יי׳ אלהיכם (דבר׳ כט ט). ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם נצבים פתח השער (שופט׳ יח יו). אני האשה הנצבת עמכה בזה (ש״א א כו). — ונצב על פלוני, עומד קרוב אצלו, מסביב לו, להמתין לו, לדבר אתו: והנה יי׳ נצב עליו ויאמר אני יי׳ (ברא׳ כח יג). מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב (שמות יח יד). וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם (ברא׳ יח ב). ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו (שם מה א). ושאול יושב בגבעה וכו׳ וחניתו בידו וכל עבדיו נצבים עליו (ש״א כב ו). ויאמר שאול לעבדיו הנצבים עליו שמעו נא בני ימיני (שם ז). ותדברנה הנצבות עליה אל תיראי כי בן ילדת (שם ד כ). — ונצב על דבר מה, עומד לשמור על הדבר, לטפל בו: וישב אליו (בלק אל בלעם) והנה נצב על עלתו הוא וכל שרי מואב (במד׳ כג ו). — ונצב על פלוני, במשמ׳ עומד להשגיח עליו, לצוות לו: וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש״א יט כ). ויען דאג האדמי והוא נצב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נבה (שם כב ט). ויאמר בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת (רות ב ה). —ונצב לקראתו, לפגשו: לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך (במד׳ כב לד). ויפגעו (שוטרי ישראל) את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה (שמות ה כ). — וקצת במשמ׳ נגוד ואיבה: ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (במד׳ יו כז). נצב לרב יי׳ ועמד לדין עמים (ישע׳ ג יג). —ודבר לא בע״ח, נצב במשמ׳ עומד ומתקים: לעולם יי׳ דברך נצב בשמים (תהל׳ קיט פט). —ועכר: והנה קמה אלמתי וגם נצבה (ברא׳ לז ז). הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה בראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה (משלי ח א-ב). נצבה שגל לימינך בכתם אופיר (תהל׳ מה י). הנה מקום אתי ונצבת על הצור (שמות לג כא). ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר (שם לד ב). לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו על שפת היאר (שם ז יה). יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו (שם לג ח). — ובדברים לא בע״ח: וברוח אפך נערמו מים נצבו כמו נד נזלים (שמות יה ח). —ועי׳ נצב.

— הפע׳, הציב, הצבת, הציבו, מציב, להציב, הציבי, יציב, יצב, ויצב, יציבני, ויציבני, תציב, תציבני, יציבו, ויציבו — הציב אותו, עשה שיהיה נצב, העמידו, stellen; legen; mettre; to set: ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה (ברא׳ כא כח-כט). דרך קשתו ויציבני כמטרא לחץ (איכ׳ ג יב). תמכת בי ותציבני לפניך לעולם (תהל׳ מא יג).— ודברים לא בע״ח: באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלתיה (מ״א יו לד). כי נמצאו בעמי רשעים

[1] כך בהרבה דפוסים, ובקצתם יוצאנית.

[2] בערב׳ וצב a), נצב b), במשמ׳ דומות למשמ׳ השרש יצב בעברית.

a) وصب b) نصب

ישור כשך יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). אתה הצבת כל גבולות ארץ (תהל׳ עד יז). בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד (ש״א יה יב). ויך דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת (דהי״א יח ג). והיתה הפצירה פים למחרשות וכו׳ ולהקרדמים ולהציב הדרבן (ש״א יג כא). הציבי לך צינים שמי לך תמרורים (ירמ׳ לא כ). בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהוש׳ ו כו). ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר (אלהים) אתו (בראש׳ לה יד). ויצב שם מזבח (שם לג כ). בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד (תהל׳ עח יג). ויציבו עליו גל אבנים גדול מאד (ש״ב יח יז). — והציב גבול: יצב גבלת עמים (דבר׳ לב ח). בית גאים יסח יי׳ ויצב גבול אלמנה (משלי יה כה).

— הפע׳, הצב, מצב, — שהציבוהו: והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראש׳ כח יב).

— התפ׳, התיצב, התיצבו, התיצבה, אתיצב, אתיצבה, תתיצב, יתיצב, יתיצבו, — התיצב האדם, קם ועמד זקוף: ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת יי׳ (שמות יד יג). ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי׳ (ש״א יב ז). ויתיצבו בתחתית ההר (שמות יט יז). ויתיצב מלאך יי׳ בדרך (במד׳ כב כב). ויקחהו (את שאול) משם ויתיצב בתוך העם ויגבה מכל העם (ש״א י כג). ויאמר המלך סב התיצב כה (ש״ב יח ל). און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב (תהל׳ לו ה). אם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה (איוב לג ה). על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור ואצפה לראות מה ידבר בי (חבק׳ ב א). — והתיצב לפני פלוני, לדבר אתו, לשמע מה בפיו, לקבל פניו: השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ואמרת אליו (שמות ח יו). ועתה התיצבו לפני יי׳ לשבטיכם ולאלפיכם (ש״א י יט), כדי לעמד לגורל. חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשכים (משלי כב כט). לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך (תהל׳ ה ו). — ובמשמ׳ של איבה: לא יתיצב איש בפניך עד השמדך אתם (דבר׳ ז כד). מי יתיצב לפני בני ענק (שם ט ב). לא יתיצב איש בפניכם (שם יא כה). לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך (יהוש׳ א ה). ומי הוא לפני יתיצב (איוב מא ב). — ואמר בן סירא: מה נהדר בנטותו יד בהניפו כידון על עיר מי הוא לפניו יתיצב כי מלחמות יי׳ נלחם (ב״ס גני׳ מו ב-ג). — והתיצב עם פלוני, אצלו: וירד יי׳ בענן ויתיצב עמו שם (שמות לד ה). ולקחת אתם (את שבעים הזקנים) אל אהל מועד והתיצבו שם עמך (במד׳ יא יו). — והתיצב לו עם פלוני, עזר לו נגד פלוני: מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פעלי און (תהל׳ צד יו). — והתיצב על פלוני, כמו נצב על: ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על יי׳ (איוב א ו).

— הפתע׳[1], התצב, תתצב, — כמו התיצב, תתיצב: ותתצב[2] אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו (שמות ב ד).

— פע׳, יצב, — כמו הציב: מאין כמוך בטכסך מוצא דשא וזרדים, מאין כמוך ב י צ ב ך גן להצמיח מגדים (יוצ׳ יוה״כ, מאין כמוך). וימין האל י צ ב י גבורתך לתלפיות, ונדחי אפסים שובבי מבין פריצי חיות (ר״י הלוי, סליחה, אלהים בחרתיך).

---

[1]) כך ר״י חיוג, ועי׳ הערה לקמן. — [2]) אמר ר״י חיוג: ותתצב אחותו ומשקלו ותפתעל מפני שהיוד פא הפועל מוקדמת לתיו השנית והיא נחה בין שתי התוין ויורה עליה משך התיו הראשונה והנעתה בצרי ותיו התפעל בפעלים על שני פנים יש כשתהיה מוקדמת לפא הפועל ויש כשתהיה מאוחרת ממנה לפי מה שיקל בלשונם או יכבד אך אם יהיה פא הפועל סמך או צדי או שין תהיה מוקדמת על התיו לעולם כמו ויסתבל החגב וכו׳ על הסדר הזה נסדר לשון עברית שתהיה התיו מוקדמת לפא הפועל כשלא תהיה סמך או צדי או שין חוץ מן ותתצב, ע״כ, וריב״ג בהמשתלחק ובהשרשים לא השיג כלום על דעתו זו של ר״י חיוג, ושתיקתו זו כהודאה דומה, שגם הוא מסכים כי זה הפתעל, ואין בה במלה זו שום זרות, רק שהיא ה ה פ ת ע ל היחיד שנשאר לנו מהבנין הזה שהיה נהוג גם בלשוננו כמו שהוא נהוג בערב׳ ומשמש בה כמעט באותה המשמ׳ שמשמש בנין התפע׳. ולא כן דעתו של רד״ק, אמר וז״ל: ובאה מלה אחת בזה השרש קשה מעט בבנין התפעל ממנו והיא ותתצב אחותו ודע כי נחי הפ״א לא תמצא נחותם בפעל הדגוש ובהתפעל מפני דגש עי״ן הפעל שלא יתכן דגש חזק באות אם לא תקדמנה אות אחרת מונעת באחת המלכים וכשרצו לחסר היו״ד מן ותתצב שהיה משפטו ותתיצב הקדימו הנח שהיא מקום היו״ד בין שני התוי״ן ודגש הצד״י לא היה מורה על היו״ד כי הוא להוראת הבנין וגם נח לא יתכן בין התי״ו והצד״י מפני דגש הצדי לכן הקדימו הנח ושניהם קיימים הנח ודגש הבנין והנה משקל ותתצב ותתפעל (מכלול פדה״פ). ולא נתקררה דעתם של החדשים בבאורו זה של רד״ק, שכבר אמר עליו קניג שאין זה באור אלא ספור המעשה כמו שהוא, ורצו קצתם לבאר צורה זו בפנים אחרים, בחלוף ב מ ק ר ה של מקום פ״י במקום תו התפעל, ואחרים שזו השפעת לשון ארמית, כמו איתמר, ואחרים שפשוט זו טעות סופר שנשמטה היוד בין שתי התוין, ויש מביאים דמיון

ב.יצב[1], ממנו ב.יצב, נצבה.

ב.יצב, —עי' נצב.

יצג[2], ממנו יצג.

יצג, —קל לא נמצא.

—הפע', הציג, הצג, מציג, הציגו, אציגה, תציג, ויצג, ויציגם, והציגני, והצגתיו, והצגתיה, —הציג אותו, העמידו והניחו במקום, stellen, lassen; mettre, laisser; to set, let: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי (בראש' לג יה). פן אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש' ב ה). אכלנו הממנו נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (ירמ' נא לד). והציגני למשל עמים (איוב יז ו). כל אשר ילק בלשונו מן המים באשר ילק הכלב תציג אותו לבד (שופט' ז ה). — והציגו לפני פלוני, העמידו לפניו: אנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאתיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לך כל הימים (בראש' מג ט). ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה (שם מז ב). —ודברים לא בע"ח: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (דבר' כח נו). הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן (שופט' ו לז). ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים (בראש' ל לח). ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה (שופט' ח כז). ויבאו אתו (את ארון האלהים) בית דגון ויציגו אתו אצל דגון (ש"א ה ב). ויבאו את ארון יי' ויצגו אתו במקומו (ש"ב ו יז). ויביאו את ארון האלהים ויציגו אתו בתוך האהל (דהי"א יו א). —ודבר מפשט: שנאו רע ואהבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (עמו' ה יה), הקימו את

לזה הרון במקום הריון. ורוב החדשים (Olsh., GeK., Kö.) החליטו כי אין תקנה לצורה זו ואיננה כלל מחיי הלשון ומעולם לא היתה במציאות, ואין לה מקום באמת במלון הלשון. אבל, דרך זה של באור הצורות לא הרגילות במקרא הוא נוח וקל אמנם, אך איננו מתאים עם ההכרה האמתית של מהות הנוסח המסור, עפ"י מה שכבר נתברר עד כמה אנו חייבים להכיר טובה להמסורה בעד מה ששמרה לנו את הצורות העתיקות והקדומות, שאלמלא הן לא היינו יודעים כעת את דה"י של הלשון. ודבר טבעי הוא כי בנוסח קדום כמו זה נשארה לנו צורה קדומה של פעל מהפעלים.

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ועי' הערה לשרש נצב.

[2]) רק בעברית.

המשפט, שיהיה חזק וקים. —ובזמן החדש התחילו הסופרים והמדברים עברית להשתמש בפעל זה בענין הראות מחזות בבית חזיון, וכדומה.

—הפע', הצג, יצג, —שהציגו אותו, במשמ' הניחו אותו במקום: לכו עבדו את יי' רק צאנכם ובקרכם יצג גם טפכם ילך עמכם (שמות י כד). —ודבר לא בע"ח: טובה שפוכה על פה סתום תנופה מצגת[1]) לפני גלול (כ"ס גני' ל יח). אש ומים הצג לפניך שלח ידך באשר תרצה (כ"ז, תרג' כ"ס טו טז). —ובענין הראות חזיון: אתמול הוצג פה וכו' בתיאטר העיר לטובת החברה ציון פה המחזה (המגיד א אד"ב, תרס).

—פֻע', יֻצַג, —כמו הפעל: טרם היה לי מכפר פנים מנחה הולכת כשוחד לזכרון, טרף נרד וסמים לממסב תדריו דם וחלב לניחח ולחם הפנים לזכרון, יצגתי על גחלי ריקה כי לא אלמן שתי לזכרון (ככת ר"ה, אפתח כמעבי).

יצהר[2]), ש"ז, כנו' יצהרך, —שמן חדש, מיד בצאתו מהזיתים הנעצרים, frisches Oel; huile fraiche; fresh oil: ונהרו אל טוב יי' על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר (ירמ' לא יא). שדד שדה אבלה אדמה כי שדד דגן הוביש תירוש אמלל יצהר (יוא' א י). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (שם ב כד). והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה (הוש' ב י). הנני שלח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אתו (יוא' ב יט). ומאת הכסף והדגן התירוש והיצהר אשר אתם נשים בהם (נחמ' ה יא). ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירושך ויצהרך (דבר' יא יד). — זית יצהר, עי' זית. — חלב יצהר, עי' חלב. — ואמר בן סירא: ראשית כל צרך לחיי אדם מים ואש וברזל ומלח חלב חטה חלב ודבש דם ענב יצהר ובגד (כ"ס גני' לט כו). —ומ"ר: ובאש כפל מלה, לצחנה העולה, ולא פעל עולה, מנחם ביצהרים (ר"ת נגד דוגם, ערך נתגה).

יצה"ר, —ר"ת: יצר הרע.

יצוב, ש"ז, מ"ר יצובים, — בה"פ מן יצב, במשמ' עמידה קבועה וחזקה: כשביבים יעודים ומשורשים

[1]) כך, חסר, בגוף הכ"י, ואעפ"י שהכתיב הרגיל של גוף הכ"י הוא בכ"ם מ ל א, בכ"ז לפי הדקדוק ולפי התרגומים אין ספק שהכונה פה היא לפעול. תרגום הסורי: מאכלתא דסימן על קברא.

[2]) מן שרש צהר, עי"ש.

פני יושב הכרובים, כסא היה מונח ברקיע ביצובים, למושב מלך ונורא על סביבים (רפ"י, סליח' לו"ג, אז טרם).

***יצול[1]**, ש"ז, — חלק מהמחרשה, העץ הארוך שבקצהו האחד הוא מחבר בבית האחיזה, Pflugdeichsel : timon de la charrue; beam of a plough הנוגע בעול ובקטרב וכו' בחרב ובבורך וביצולו[2]) (כלים כא ב).

יצוע[3], ש"ז, ככנ' יצועי, מ"ר יצועי, סמי' יצועי, — א) משכב : פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה (ברא' מט ד). ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף (דהי"א ה א). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך (תהל' סג ז). אשר נשבע ליי' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום ליי' משכנות לאביר יעקב (שם קלב ב-ה). אם אקוה שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי (איוב יז

[1]) בערב' יאצול a).— [2]) פרש רה"ג : יש מפרשין בית ידא בארמית עץ של מחרישה שתופש אותו בידו האיש החורש ומטה המחרישה ומצלי לה להכא ולהכא כדתרגם לא תטה משפט אבל אני אומר שזה חרב של מחרישה שמו אבלי. ע"כ. וכעין זה רמב"ם : הוא בית יד המרכב במחרישה אשר יטה בה המחרישה כאשר ירצה והוא נגזר מתרגום לא תטה אשר הוא לא תצלי. ע"כ. והנה מדברי רה"ג בעצמו נראה ברור שלא היתה לו קבלה ודאית בפרוש מלה זו, אלא יש אומרים ופרושו הוא סברת עצמו. וגם רמב"ם אינו מביא, כדרכו, סמך משמוש השם הזה בערב', וא"כ גם פרושו כי"א שהביא רה"ג אינו אלא סברה שלו. ולכן אין ספק בדבר, כי העקר הוא כמו שכבר העיר וצשטון והביאו לוי בערך ברך, שהשם יצול שבמשנה הוא השם יאצול הנהוג בערב' אצל הפלחים בסוריה וא"י, והוא העץ הארוך המחבר בקצהו האחד להברך ובקצהו השני להעול, כרשום בפנים. ואולם, בלשון הערב' הספרותית ובשאר המקומות אין מלה זו נהוגה, ולכן רגלים לדבר כי זה שם עברי מקורי, ונשמר אצל הפלחים העברים, כמו שנשמר אצלם עוד הרבה מלים עבריות שהיו נהוגות בלשון האכרים בא"י, עוד מימים קדומים בהיות ישראל על אדמתם. ואולי נגזרה מלה זו מהשרש שנגזר ממנו בכנענ' השם יצלת שנזכר פעמים הרבה בתעריף הקרבנות בכתבת שנמצאה במרשליה: ובצועת קצרת ויצלת וכן הערת והשלבם, ע"כ, ופרשו קצת החכמים במשמ' אציל. [3]) מן יצע.

a) يَصول

יג). — ואמר בן סירא : ותתן לנשים כסליך ותמשילם בגויתך ו[ת]תן מום בכבודך ותחלל את יצועיך ל[הבי]א אף על צאצאיך ואנחה על משכבך (כ"ס גני' מז יט-כ). — ומ"ר *יצועים : כיון שמתה רחל נטל יעקב אבינו מטתה של בלהה ונתנה אצל מטתו אמר (ראובן) לא דיה לאימא להתקנא בחיי אחותה אלא אף לאחר מותה עלה וקלקל את היצועין (מד"ר ברא"ר צח). — ואמר הפיטן : וסוף שברו בבית קברו יצוע גוש וסות רמה, ויתגבר ללא דבר וישמח ובל ידע מה (ר"י הלוי, סליחה, יצו האל). יום ליום רופא כל בשר מקים מתים מיצועים, ומתיר גוף כדור נקשר ושם אבריו נעים (ר"י נגארה, זמרו לאל). — ב) כמו יציע : היצוע[1]) התחתונה חמש באמה רחבה (מ"א ו ו).

***יצוק**, ש"ז, מ"ר יצוקים, — כמו *מצוק : יצוקים ואראלים תפוסין בלוחות הברית (ירוש' כלא' ט לב:), ועי' ערך מצוק. — וגם כנוי להשמים, ואמר הפיטן : מי נטע ביריעה שחקיו, נסתר מפני, מי נטע על פני ארץ יצוקיו, נראה לרעיוני, מי נטה עליה קו, מי אלוה מבלעדי יי' (רמב"ע, כתר' יוה"כ, מי אל נסתר).

***יצור[2]**, ש"ז, מ"ר יצורים, — מה שנוצר, מה שיצר אלהים, בריה, Geschöpf ; créature; creat- : קודם עד שלא נוצר יצור מחשבתו גלויה לפניך (מד"ר ברא"ר ט). הוא היה אחד מארבעה בני אדם שנקראו יצורים (פסיק' רבתי כו). — ואמר הפיטן : והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו (כתר' ר"ה, אלהינו). אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך (שם מוסף, אתה זוכר). כי זכר כל היצור לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם (שם, ועל המדינות). במקהלות רבבות עמך בית ישראל שכן חובת כל היצורים לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל ולשבח (תפל' נשמת). אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם (מוס' ר"ה, אתה זוכר). היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם (שם, היום הרת עולם). מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים (שם, מי כמוך). יצורים וצפון חבם כחמר בימינך, רוח חדש בקרבם להשיג את רצונך (ר"י הלוי, יצורים).

[1]) כך הכתיב, הקרי יציע.
[2]) מן יצר.

***יְצוֹרִי**, ת״ז, מ״ר יְצוֹרִיִּים, — כמו דמיוני: וצריך לקבוע כח יצורי[1]) לשמור צורות המורגשות והיא ההרגשה המשתתפת (כוזרי ה יב). כל אשר נתן בנו אלהים מן הכח הטבעי והיצורי ונבקש מעלות המעשים (תולדות אלכסנדר, י׳ לוי 40).

יְצִיא, ש״ז, מ״ר יְצִיאִים, סמי׳ יְצִיאֵי, — מי שיצא ממקום, יציא מעיו של פלוני, בנו: ויבא (מלך אשור) בית אלהיו ומִיצִיאֵו[2]) מעיו שם הפילהו בחרב (דהי״ב לב כא).

***יְצִיאָה**, ש״נ, מ״ר יְצִיאוֹת, — א) שה״פ מן יָצָא: שני שערי חולדה מן הדרום משמשין כניסה ויציאה קיפונוס מן המערב משמש כניסה ויציאה (מדות א ג). הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו (ברכ׳ ט א). יציאות השבת שתים שהן ארבע בפנים (שבת א א). מקיש יציאתו לביאתו מה ביאתו משיתכסה מן הבריות אף יציאתו לכשיתודע לבריות (ירוש׳ ברכ׳ א ב ג). כלים שהיו שם בשעת יציאה (שם נדה ד נא.). אמר קרא ויצאה והיתה מקיש הויה ליציאה מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדוש׳ ה.). העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע (מו״ק כה.). שתי יציאות יצא אותו צדיק וכתבן הקב״ה זו אחר זו (מד״ר שמות א). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע׳ יז:). לעולם תהא נאה בכניסתך ונאה ביציאתך ותהא ממעט בעסק ועסוק בתורה (דא״ר ד). — יציאת מצרים: מזכירין יציאת מצרים בלילות (ברכ׳ א ה). מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקב״ה לישראל (מכי׳ יתרו א). — ובמשמ׳ מוצא, מקום לצאת: אכסדרה שהיא לפנים מן הבתים ואין לה יציאה ממקום אחר נותן דרך יציאתו מן האכסדרה לבתים (ז׳ מסכ׳ ירוש׳, מזוזה ב). —*יציאת המרכז, עי׳ מרכז. — וביחוד *יְצִיאָה לנקביו: אמר שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא יציאה[3]) בעה״ש כאסטמא לפרזלא (ברכ׳ סב:). — ב) *מעות שאדם מוציא על דבר מהדברים, **Ausgabe; dépense; expense**: כמה אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת להוציא יציאות מביתו (מע״ש ה ד). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו צבע כאור אם השבח יתר על היציאה נותן לו את היציאה ואם היציאה יתירה על השבח נותן לו את השבח (ב״ק ט ד). הבית והעליה של שנים שנפלו ואמר בעל העליה לבעל הבית לבנות והוא אינו רוצה לבנות הרי בעל העליה בונה את הבית ודר בתוכו עד שיתן לו את יציאותיו (ב״מ י ג). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו אם משקבל עליו אמר לו הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי אין שומעין (שם ה). המוציא יציאות[1]) על ניכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא (ירוש׳ כתוב׳, מסכ׳ ח ח). משהאדם משיא את בתו ומוציא יציאותיו הוא אומר לה לא יהי ליך מחזורי להכא (מד״ר ברא׳ כו). בנוהג שבעולם אדם צריך לטרוח ולבקש יציאות ביתו (שם סד). יש אדם פורט זהוב אחד והוא מוציא ממנה כמה יציאות (שם ויקר׳ לה). ואיש הוציא בשל אשתו יציאות, ואכל בין מעט בין רב תבואות, אשר הוציא כבר יצא במאכלו, אשר אכל ולא יוכל לנטלו, ואם הוציא יהי נשבע וגובה, יציאותיו (הנה) מעט הנה בהרבה (בעל ד״מ ופ״ש לרה״ג קמב-קמה). כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהא נזון משם קצוב לו (לאדם מר״ה) כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו (רש״י ביצ׳ טז.). לפי שאחרים מתעסקין בהן ויודעין היציאה משל מי (הוא, סוכ׳ מט:). מותר להרהר בלבו כך וכך יציאות אני צריך להוציא על שדה זו (הוא, שבת קיג:). גפנים צריכין יציאה מרובה לזמר ולתקן הכרם דאל״כ מתקלקל (תוספ׳ כתוב׳ עט.). המקבל שדה או פרדס כדי לעבוד אותו ולהוציא עליו יציאות ויתן לבעל הקרקע שליש התבואות או רביע או מה שהתנו ביניהן והוא הנקרא מקבל (רמב״ם שכיר׳ ח ג). — ולהפך, הכנסה[2]) שיש לו ממתונו ומעסקיו: לפי שהדרך גורמת

---

[1]) תרגום המלה הערב׳ ח׳יאל a).

[2]) כך הכתיב, הקרי מיציאי.

[3]) ופרש רש״י יציאה להפנות.

a) حيال

---

[1]) במשנ׳ שבבבלי הוצאות. — [2]) כך גם בערב׳ ח׳רג a׳)

a) خرج

לאדם לג׳ דברים ממעטת פריה ורביה ממעטת את היציאה [1]) וממעטת את השם לכך נאמר לו ואעשך לגוי גדול שאין הדרך ממעטת לך פריה ורביה ואברכך שלא תמעט לך הדרך את היציאה ואגדלה שמך שלא תמעט לך את השם (מד״ר במד׳ יא). לאשה כשרה שהנית לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם (שם שה״ש, הדודאים). בשעה שהיה אחד מהן נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות (שם איכ׳, בני ציון). בראשונה היה אדם עולה לירושלם לדין עם חבירו והיה הדיין אומר לו בקע לי שני בקעיות עצים מלא לי שתי חביות של מים והיו יציאותיו כלין והיה יוצא משם בפחי נפש והיתה אלמנה פוגעת בו ואומרה לו מה נעשה בדינך והוא אומר לה כלו יציאותי ולא העליתי כלום (פסיק׳ דר״כ, איכה). —ג) מה שיוצא מן הגוף, צואה: לפעמים יקרה לדבר כשיתעכל באצטומכא עכול טוב ויגמר עכולו שתהיה היציאה יבשה מפני חום סביבות האצטומכא (פרקי משה ו). היציאה המורה על הפסד העכול הוא שתהיה גסה בלתי שחוקה (שם). החולי הרע כשתראה בו בקיא ירוק או יציאה ירוקה או שתן ירוק (שם). וגם כן יעויין היציאה האם מררית ואם תהיה מררית תורה שהסבה חום האצטומכא (קאנון ג יג א יד). ולקיחת הראיה עליהם (על התליים) מן היציאה האם היא שחורה או ברכומית (שם א כ כ א). — ד) כעין שחין או בועה בעור הגוף [2]), Geschwür, ulcère, abcès; ulcer: וכשתאכל המוגלא חלקי הבשר וזולתו ויהיה שם עומק תתקבץ המוגלא או תקרא יציאה וכשיהיו אותם הליחות אשר ביציאות בתוך קרום יקפם למחק דומה אז יקרא דבילה (פרקי משה כג). המורסות הנקראות יציאות כשיכרתו וימצאו מהם מינים שונים לפעמים ימצא בהם דברים דומים לרפש וטיט (שם). ביציאות החדות היציאות הם מכלל הדבלות והוא מה שיקובץ מוגלא מן המורסא התחה (קאנון ד ג א כ). כי היציאות אשר יהיה בהם הגבול יהיו ממינים רבים כדאממיל ודבילות וטעון ונמלה וגחלת ואש פרסי ואכול וגדרי וחצבה (שם ד כ א כ). נקראת (מחלת הסרטן) כן לפי שהחיה הנקראת סרטן יש לו רגלים הרבה וזו היציאה יש לה סביבה גידים מלאים מן התערובות המילדות אותה (מ׳ אגלדכי, ש״א ד). והחבורות והיציאות יקרו באצטומכא מן המרה הירוקה המתחדשת והלחה הלבנה הנושב׳ (שם). או בסבת נגע באחד מכלי הנשימה או יציאות יצאו באלו המקומות או מוגלא תתקבץ בחזה (שם). —ה) כמו מסקנה: שאם יהיה העיקר צדק ושמו המוקדמות המושכלות בעצמם על תנאי המבטא יצאה משתיהם בהכרת יציאה תדמה אל המוקדמות בצדק ובאמת (ריב״ל, עולם הקטן א).—ו) יְצִיאַת האותיות מכלי הדבור: ודע שיש לבני ארץ ישראל באות ריש דרך אחרת ביציאתו פעם מחוזקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם (הור׳ הקורא 81). ועל דרך זו כל שמות הטעמים הכל לפי נעימתם ולפי יציאתם (שם 90).— ז) במלאכת השיר, יציאת החרוז, סופו: ובנביאי ארבל ראיתי שערורה, כי איש ממשורריהם לקח יציאות הענק אשר לרבי משה בן עזרא, ויחבר על כל יציאה מיציאות חרוזיו שורה ערוכה, כדמן באשפה דרוכה (ר״י חריזי, תחכ׳ יח).

***יַצִּיב,** ת״ז,—נכון וְקַיָּם, feststehend, wahr; ferme, vrai; firm, true: אמת ויציב ונכון וקים וכו׳ ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו (תפלת שחרית, אמת). אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה וכו׳ בין ויאמר לאמת ויציב ר׳ יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק (ברכ׳ ב א). וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים (גמ׳ שם יב.). כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו (שם). קרב אתה ושמע את אשר אחשבהו יציב ונכון בדרוש זה (ערוג׳ הבשם כו).

גם במשמ׳ הכנסה, ויש עוד השם ח׳רג׳יה a), האמצעים להחיים, פרנסה, מה שיש לאדם להוצאות ביתו. —[1]) והביא רש״י (בראש׳ יב א) דרוש זה רק בקצת שנוי לשון ממעט את הממון, ורצו קצת החכמים (בית תלמוד ה 98) לשבש הנוסחה כאן ולגרום לרבות היציאה, מפני שרוב שמושה של יציאה הוא במשמ׳ הכסף שמוציאים, אבל אין ספק בדבר כי שמשה מלה זו גם במשמ׳ של הכנסה, כמו שמוכח מכל המאמרים המובאים כאן בפנים, וכמו שהוכיח כבר שם א׳ אפשטין. —[2]) בערב׳ ח׳ראג׳ b).

a) خرجية b) خراج

***יְצִיבָה**, ש"נ, —בה"פ מן יָצַב: שאין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש (מכי' בשלח ג). יציבה היא להתיצב (Monatschr. 1906, 593).

***יְצִיגָה**, ש"נ, — בה"פ מן יָצַג: טפיה וישישיה בענוי עיפים, יציגתם שור ביתף יתפים, כלם צגים ולובן מוצעפים, לאדרך בקדש בשרפים עפים (כתר' יוה"כ, תפלת מוסף).

*יְצִיד, ש"ז, מ"ר יְצִידִים, —עי' ב.*יציר.

יָצִיעַ, שזו"נ, מ"ר יְצִיעִים, —א) בנין בולט מכותל הבית בפנים או בחוץ, Galerie ; -llery : ויבן על קיר הבית יָצוּעַ[1]) סביב את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב הַיָּצוּעַ[1]) התחתנה חמש באמה רחבה וכו' והשלישית שבע באמה רחבה (מ"א ו ה-ו). ויבן את הַיָּצוּעַ[1]) על כל הבית חמש אמות קומתו (שם י). —*וכמו עֲלִיָּה: מדור כל בהמה וחיה ביציע התחתון (שבתיבה) מדור לכל העופות ביציע השנייה מדור שקצים ורמשים ובני אדם ביציע השלישית (פדר"א כג). —ומ"ר: ההיכל היה בבניינו רחב מלפניו וצר מאחוריו כמו ארי ויציעים היו מקיפין לבית כולו מסביב (רמב"ם ביה"ב ד ט). —ב) *בנין קטן נוסף ונשען על הבנין הגדול והעקרי, לדירה או לשמוש אחר, לשמור בו כלים וכדומה, Anbau ; aile wing : המוכר את הבית לא מכר היציע[2]) ואעפ"י שהיא פתוחה לתוכו ולא את החדר שלפנים ממנו (ב"ב ד א). ר' שמעון בן אלעזר אומר היציע והאבוס והמגירה אין מטמאין בנגעים (תוספתא נגע' ו ה). ואע"פ שאמר לו (המוכר להקונה) הוא (הבית) וכל מה שבתוכו אני מוכר לך לא מכר לא את הבאר ולא את השיח ולא את היציעין ולא את הדותיות ולא את המערות שבתוכו (תוספתא ב"ב ג א). (ציר) של בור ושל דות ושל יציע לא יחזיר (ערוב' קב:). חורי בית העליונים ותחתונים וגג היציע וגג המגדל (פסח' ח.). ודרך האב לעשות לבנו יציע קטן סמוך לביתו שאין דרך חתן לדור אצל חמיו משום חשד חמותו (רש"י ב"ב לח:). —ג) *מפרש, שטיח שפורשים ושוטחים על הארץ: ומנעל של זרד הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלוך בה על היציעים והכסתות (פי' המשנ' לרמב"ם, כלה' ט ז).

***יְצִיקָה**, ש"נ, מ"ר יְצִיקוֹת, —בה"פ מן יָצַק: שמן יציקה ובלילה (מנח' ו ג). ויצקת משמן מנחה לרבות המנחות ליציקה (ירוש' נזיר ה נג ד). מצות כהונה לימד על יציקה ובלילה שכשירה בזר (מנח' ט.). בכל שעה ושעה הן נראין כשעת יציקתן (ירוש' ברכ' א ב ד). —ומ"ר: זריקת דם והקטר חלבים וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז). —ובהשאלה: אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים שהם נוסדים על קשט וביציקת מדע מוצקים (ראב"ע איכ' א).

א.*יְצִיר, ש"ז, מ"ר יְצִירִים, —כמו יֵצֶר: שמח תשמח ריעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם (כתוב' ח.). —יציר כפיו: שמא אתה גדול מן האדם יציר כפיו (פסיק' רבתי מז). —ואמר הפיטן: אדון עולם

---

[1]) יציע קרי. —[2]) אמרו בגמ' שם (סח.): מאי יציע הכא תרגמו אפתא רב יוסף אמר בדקא חלילה. כך בנוסח' הדפוסים שלנו, ובכ"י וכן בה"ג ורי"ף וערוך ברקא במקום בדקא. והנה מה שאנו רואים מזה בברור הוא, שכבר בימי הגמרא לא ידעו בודאות מהו יציע, יען אז כבר יצאה מלה זו מהשמוש הרגיל, והיו שני מיני חלקי בנין שידעו בעלי הגמרא שאפשר שלאחד מהם קראו קודם יציע, ולאלה שני התלקים קראו בימים ההם אפתא וברקא. אבל, לנו גם ידיעה זו אינה מועילה כלום, יען אין אנו יודעים גם פרושם המדויק של שני השמות האלה. השם אפתא נזכר עוד במקום אחר בגמ' (שם ס.), ובו תרגם רב הונא את השם עלייה: ומאי עלייה. אפתא. ע"כ. ובהיות שפרוש השם עלייה ידוע לנו כמעט בודאות נראה כי אפתא הוא השטח העליון של הבית. ואם כן אין ספק בדבר כי מי שתרגמו יציע באפתא טעו, כי הלא מה שקראו בארמ' אפתא קראו בעברית עלייה, וגם במשנה השתמשו במלה זו, הבית והעלייה. ועוד, למה השתמשו כאן בהשם יציע, ולמה בבלל היה גם השם יציע בעברית למה שקראו עלייה? ר"ח לא אמר בפרוש מהו אפתא, אעפ"י שנראה כי הוא ידע מהו, שאמר: בית שהוא פתוח לתצר השותפין חולקו לשנים וסותם ביניהם כגובה הבית שנעשה כמו אפתא. ע"כ. אבל, כנראה לא היה זה פרוש מקובל בודאות מחלטה, הואיל והערוך הביא שם פרוש אחר: אפתא הוא שמקרין באמצע הבית תחת הקירוי של מעלה וטחין אותו ומשתמשין בו. ע"כ. רגמ"ה לעז אפתא בסוף הזקת הבתים אפלדיץ, ואמר שהוא חלק הפנימי. אבל כאן אמר כי אפתא זו אינה אפתא ההיא. רש"י לעז אפתא אפנטמן. וכן לא ידוע בודאות מהו ברקא חלילה. בה"ג פרש: כגון גזוזטרא שאחורי הכותל ופתוח לבית והוא כגון היציע שהיה סביב בית המקדש. והביא הערוך פרוש זה. אבל, גם זה אינו פרוש מקובל, אלא עפ"י הפרוש של רב יוסף שתרגם בשם זה את השם יציע; ולכן אין אנו יודעים למה קראו יציע בימי המשנה, ועלינו ליתם להשם הזה המושג שיתסו לו רוב המפרשים.

אשר מלך בטרם כל יציר נברא, לעת נעשה כחפצו כל אזי מלך שמו נקרא (בקשות, אדון עולם). אין יציר זולת יצירתך, ואין בריאה כי אם בריאתך (שהי"ח ליום ה). —ואמר המשורר: האזנתי והאמנתי לא אשאל ולא אנסה, ואיך יאמר יציר חומר אלי יוצרו מה תעשה (ר"י הלוי, אופן לר"ה, יה שמך).

ב. *יְצִיר[1], ש"ז, מ"ר יְצִירִים, — אחד מכלי בית הבד: המוכר את בית הבד מכר את היצירין[2] ואת היקבים ואת המפריכות (תוספתא ב"ב ג ג).

*יְצִירָה, ש"נ, מ"ר יְצִירוֹת, — א) שפ"פ מן יָצַר: שאין כתיב בהן יצירה מתחילת ברייתו של עולם (ירוש' נדה ג נ ג). וממזר בידי שמים יצירתו בידי שמים (שם יבמ' מ ט:). דנין יצירה מיצירה ואין דנין בריאה מיצירה (נדה, כב:) וייצר שני יצירות יצירה לאדם ויצירה לחוה יצירה לשבעה ויצירה לתשעה (מד"ר בראש' יד). א"ר שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אחר בהמה חיה ועוף (שם ויקר' יד). — יצירת הולד: ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני (סוט' ב.). לא כשם שיצירת הולד בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא (מד"ר ויקר' יד). — "והדבר הנוצר: שיתבונן ערכו בין העליונים והתחתונים ויתבאר לו קטנותו וזעירותו בין יצירות הבורא יתברך (חו"ה, חשבון הנפ' ג). — ב) *מלאכת היוצר, עושה כלי חרס: השוכר חנות מחבירו אין פחות משנים עשר חודש וכו' גת כל שעת הגת בד כל שעת הבד ויצירה אין פחות משנים עשר חודש (תוספתא ב"מ ח כז). חזקת חרסין הנמצאין בכל מקום טהורין חוץ מן הנמצאין בבית היצירה מפני שרובן מן הגסטראות (שם כלים ב"ק ג ח). — ג) "טבע הדברים: וכל כח וטבע שיש בו שלא תמצא כמוהו בבני אדם על פי חלוף יצירותם ושנוי תמונתם (רמב"ע, ערוג' הבשם, ליון ב). — "חכמת היצירה, הכמת הטבע: והחכמה מתחלקת לשלשת חלקים החלק הראשון חכמת היצירות שקורין לה בלשון ערב אלעלם אלטבע והיא חכמת טבעי הגופות ומקריהן (סקד' תו"ה). — ד) בחכמת הקבלה, "המדרגה השלישית של השתלשלות העולמות: עולם היצירה שם חיות הקודש שראה יחזקאל (גנזי הקבלה, מס' אצילות ה). האצילות והבריאה היצירה והעשיה יאמר להם גם כן רשימה חקיקה חציבה עשיה (פלח הרמון טז א). הא למדתה שהבריאה היא קודמת ליצירה אבל לא בזמן והעשיה היא מתאחרת לשתיהן (יסו"ע לר"י יברלאי א ב). הנה נתברר אצלינו כי ד' עולמות אבי"ע (אצילות בריאה יצירה עשייה) כלולים בהויה (מהרח"ו, ע"ח, היכ' אבי"ע יא). כי לעת עתה לא דברתי רק בענין האצילות לבד ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח"ל, חוקר ומקובל 3). וכל גלוי נכלל מעשרה מדריגות והן הן העשר ספירות דבריאה יצירה ועשיה (שם 13).

*יְצִירִי, ת"ז, לנק' יְצִירִית, מ"ר יְצִירִיִּים, יְצִירִיּוֹת, — של יצירה: ואמר אריסטו השלמות על שני פנים יש ממנו שכלי ויש ממנו יצירי והחכמה והשכל והבינה שלמות שכלי והענוה והנדיבות שלמות יצירי וכו' והשלמות השכלי הויתו וגדולו יהיה על הרוב בלמוד ועל כן צריך להרגל גדול ואורך מהזמן והשלמות היצירי יהיה בהרגל ומזה יתבאר שלא יהיה דבר מהשלמויות היציריים בנו בטבע (המעל' לרב"ע פלקיירא ב). ראה והסתכל היאך רמז לאמצעות המעלות היציריות באל תהי צדיק הרבה ורמז לאמצעות המעלות השכליות באל תתחכם יותר (שם א). והמדות היציריות אין להם קיום אלא בגופות והנפשות במה שהוא חוץ מהם אבל החסיד החכם המצליח הוא משתמש בחכמה ובשכל ובעוד שהוא משתמש במדות היציריות תמנענה אותו מעשות עצתו על האמת (שם). וראה והסתכל היאך כללו כל אלו המדות בזה המאמר היציריות והשכליות כי שם חכמה פעם נאמר על חלק אחד מהחכמות ופעם נאמר על כל החכמות כולם וגבור ועשיר כוללים כל המדות היציריות (שם). שיהיה שלמותך במדות היציריות ואז תהיה מנהיג זולתך ממה שצריך אל מנהיג (שם ב). מי שקנה כל המעלות הטובות היציריות ולא הגיע אל הצלחת האדם האמתי ותכליתו (שם).

---

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) כך בנוסח' הדפוס, ובכ"י אר"פ (הוצ' צוק"מ) יצידים, בדלת. והרשב"ם (ב"ב סז:) הביא תוספתא זו בגרסת יצרים במקום יצירים, ואמר שצ"ל נצרים, ובגוף הגמ' הובאה ברייתא זו ובמקום יצירים כתוב נסרים, ובכ"י כתוב סירים, ולא נתברר בודאות מה מהותו של כלי זה. ועי' עוד נסר.

יצע[1]), ממנו יצוע, יציע, יצע, מצע.

יצע, — קל לא נהוג.

—הפע׳, הציע, פת׳ אציע, אציעה,—א) פ״ע, הציע, ירד למטה, sich herunterlassen; descendre; to go down : אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (תהל׳ קלט ח).—ב) פ״י, הציע דבר, שם אותו, niederlegen poser; to set : הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה׳ (ישע׳ נח ה). —*והציע את עצמו לפלוני, הכניע א״ע : אל תצע לנבל נפשך ואל תשא פני מושלים (ב״ס גני׳ ד כו). —ובתו״מ, *הציע מצע, סדין, וכדומה, שם את המצע, פשט אותו, עשה את המטה : אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה ומציעת לו המטה ועושה בצמר (כתוב׳ ה ה). מקפלין את הכלים אפילו ארבעה וחמשה פעמים ומציעין את המטות מלילי שבת לשבת (שבת טו ג). התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת (מכי׳ בשלח ב א). דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן (שם). יכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני ת״ל כי מן השמים מלמד שהרכין הקב״ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציען על הר סיני כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה (שם יתרו, בחדש ד). לא יקנב את הירק ולא יציע את המטות ולא ידיח את הכוסות (ספרא אחרי עג). יתום (שהוא) מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואחר כך משיאין לו אשה (תוספתא כתוב׳ ו ח). סדין של פשתן הציעה (השונמית) על מטתו (של אלישע) ולא ראתה קרי עליו (ברכ׳ י.). לא יעלה עליך (בגד שעטנז) אבל אתה יכול להציעו תחתיך (ביצ׳ לד:). (קונם) שלא אציע לך מטתך ושלא אמזוג לך את הכוס (נדר׳ פא:). המציע מצעות בנכסי הגר קנה (ב״ב נג:). נכנס (אצל הזונה) הציעה לו ז׳ מטות שש של כסף ואחת של זהב (מנח׳ מד.). תפש (טיטוס) זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה (גיט׳ נו:), למלך שנטל אשה וכו׳ ואמר כבדי את פלטין שלי והציעי את המטות שביום פלוני אבא אצלך (מד״ר שמות נג). הציעו לו (לחזקיהו) טפטיות מפתח בתיהם עד קברי בני דוד וכו׳ אמר להם ירמיהו מה אם בשעה שהצעתם טפטיות מפתח בתיכם עד קברי בני דוד נתייחפו רגליכם (שם איכ׳, פתית׳). ונוהגין כל ישראל בספרד ובמערב בשנער ובארץ הצבי להדליק עששיות בבתי כנסיות ול׳ הציע בקרקען מחצלאות כדי לישב עליהן (רמב״ם תפלה יא ה). —ועם ו ההפוך ויצע : ויצע בכל ארץ ארם מצע גדולה של פגרים מתים (יוסיפון, פרק סג). — וגם במשמ׳ מרח : מרקחת שמציעין על רקיקין דקין (הלכות, או״ח ריב ג).— ג) בהשאלה, *הציע ענין, הציע דבר למודי, קרא אותו לפני השומע, vortragen; exposer; pose : ר׳ יוסי אומר שונה הוא (הבעל קרי) ברגיליות ובלבד שלא יציע את המשנה ר׳. יונתן בן יוסף אומר מציע הוא את המשנה ואינו מציע את הגמרא ר׳ נתן בן אבשלום אומר אף מציע את הגמ׳ ובלבד שלא יאמר אזכרות שבו (ברכ׳ כב.). — והשתמשו הסופרים הרבה במלה זו במשמ׳ זו : אבל המשפט בהציע דברי השותפות שאמור בהם כי יטיל שמעון לאמצע ק״נ וכו׳ (רסע״ג, תשו׳ גאוני מז״מ ל). ואנחנו מציעים בתשובה זו הצעה ונאמר כי החושים אינם משיגים מן המוחשים כ״א מקריהם (כוזרי ד ג). וכלל ההצעה היא כאשר נציע בקצור מה שנרצה להוכיח (נופת צופים ב י). ואציע כל ההקדמות וההצעות הראויות לאותו דבר כפי דעתי הצרה ולשוני הקצרה (יסו״ע לר״י יצחקי א א). — ובמשמ׳ הניח כאלו היה, setzen, annehmen ; sup-pose ; poser : נציע שמרכז העגולה הזאת הוא נעלם ממנו ונרצה להכירו (יסו״ע לר״י יצחקי א ב). ואציע להיות העגולה הנוכחית הזאת שאחוג אותה היא העוברת בשטחה על מרכז הירח (שם ג י). ועתה נציע משולש אב״ג שזויות ג׳ ממנו היא ניצבת (עמודי השמים על קדוה״ת כז). וכדי לבאר את זה נציע מרובע אבג״ד ומרובע הדב״ג בנוי על צלע אחת (שם טו).—והשתמשו הסופרים בזמן החדש בפעל זה במשמ׳ ערך דבר בעצה או בבקשה שיעינו

[1]) בערב׳ וצ׳ע a) במשמ׳ הניח שם וכדומה.

a) وضع

בו ויבדקוהו ויסכימו על הדבר, vorschlagen proposer ; -pose.

—הפע׳, *הצע, הוצע, מוצע, מוצעת,—שהציעו אותו: אעפ״י שאמרו חייבי ערכין ממשכנין אותן נותנין לו מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש ומטה מ ו צ ע ת וסנדלין ותפילין (ערכ׳ ו ג). ויצאה בת קול ואמרה להן הרי המקום פנוי לכם והטריקלין מ ו צ ע לכם אתם ותלמידיכם מזומנין לכת שלישית (ירוש׳ חגי׳ ב טז). וכשבא (האדם) לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מ ו צ ע ת מלאך טוב אומר יה״ר שתהא לשבת אחרת כך (שבת קיט:). אני ואתם בחלומי מסובין היינו על הר סיני וכו׳ ומצעות נאות מ ו צ ע ו ת לכם (חגי׳ יד:). ומעשה באיש אחד שנגנבה טליתו ובא לקבול עליה לדיין ומצאה מ ו צ ע ת על גבי מטתו (פסיק׳ דר״כ, ח׳יכס). הקורות ה מ ו צ ע ו ת על הקרקע (רגמ״ה ב״ב כ:). ויהיה שלחנו ערוך ומטה מ ו צ ע ת יפה ומפה פרוסה על הפת כמו בסעודת הלילה (טור א״ח, שבת רפט).—ובהשאלה לענין למודי: נרצה להקי׳ על קו זה ה מ ו צ ע ולעשות משולש (יסו״ע לר״י ישראלי א ב).

*יצף, ממנו א.*יצף.

א.*יצף[1]),—קל לא נמצא.

—פע׳, *יצף, פ״י,—יצף את פלוני, צער אותו, בלבל אותו בדבר מצער, beunruhigen, quellen; troubler, affliger; trouble, afflict: עם שהן הולכין בא השטן מימינו של יצחק ואמר אי עלוב בנה של עלובה כמה תעניות נתענה אמך עד שתבא והזקן בזקנתו והרי הוא הולך לשחוט אותך חזר יצחק ואמר לאביו ראה מה זה אומר לי אמר לו הוא בא ל י צ ף אותך אבל הקב״ה אל י צ ף לנו (תנחומא וירא מו).

ב.*יצף, פ״ע,—כמו צוף: שהעץ שהוא קל צלף במים והברזל שהיה כבד י צ ף למעלה (הכרכנאל, מ״ב ו).

יצק[2]), ממנו יצק, יצקה, מוצק, מוצקה, *יציקה.

א.יצק, יצקת, יצקת, אצק, אצק, תצק, יצק, יצקו, יצק, צק, יצקם, צקת, לצקת, יצוק, יצוקים, יצקים,— א) פ״י, יצק מים וכיוצא בזה לתוך כלי, עשה שיעברו המים מהכלי שהיו בו לתוך הדבר הנצרך, giessen; verser; to pour: ואת הדם יצק אל יסוד המזבח (ויקר׳ ח יה). ויצק עליה (על המנחה) שמן (שם ב א). פתות אתה פתים ויצקת עליה שמן (שם ו). ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו (מ״ב ט ג). ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת (מאסוך השמן שיש לך) על כל הכלים האלה (שם ד ד). שפת הסיר. שפת וגם יצק בו מים (יחזק׳ כד ג). ומן השמן יצק הכהן על כף הכהן (ויקר׳ יד כו). וישם אתה (את האבן) מצבה ויצק שמן על ראשה (בראש׳ כח יח). ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו (ש״א י א). מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים (מ״א יח לד).—והתבשיל מהסיר לתוך הקערה וכדומה: ותקח (תמר) את המשרת ותצק (מהלביבות שעשתה) לפניו וימאן לאכול (ש״ב יג ט). ויצקו לאנשים לאכול וכו׳ ויאמר צק לעם ויאכלו (מ״ב ד מ-מא). וצור יצוק עמדי[1]) פלגי שמן (איוב כט ו).—יצק מים על ידי פלוני, היה משרתו, תלמידו: אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו (מ״ב ג יא).—ובהשאלה במליצה, יצק את רוחו או את ברכתו על פלוני: כי אצק-מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך (ישע׳ מד ג).—יצוק בו דבר רע, זומם מזמה רעה: דבר בליעל יצוק בו ואשר שכב לא יוסיף לקום (תהל׳ מא ט).—ב) יצק מתכת, כסף, זהב, התיך אותו בחם, באש, cast ; fondre ; giessen: ויצקת לו ארבע טבעת זהב (שמות כה יב). ויצקת להם חמשה אדני נחשת (שם כו לז). ויצק להם ארבעה אדני כסף (שם לו לו). בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה (מ״א ז מו). ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש (שמות לח כז). ברזל מעפר יקח ואבן יצוק נחושה (איוב כח ב). שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו (מ״א ז כד). שנים טורים הבקר יצוקים במצקתו (דהי״ב ד ג). וארבעה פעמתיו כתפת להם מתחת לכיר הכתפות יצקות מעבר איש ליות (מ״א ז ל). — והעפר: בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו (איוב לח לח). — ובהשאלה: לבו יצוק כמו אבן ויצוק כפלח תחתית (שם מא טז). — צקת לחש לאלהים, התפלל: ותישן את לבך ב צ ק ת ך הלחש התרנגול הזה יהיה כפרתי ואני אוכלנו ואטהר מחטאתי (יל״ג, קוצו של יוד).—ג) פ״ע, יצק הדם, עת׳ יצק, ויצק, נשפך:

---

[1]) בארמ׳ יצף במשמ׳ של דאגה וצער. ית מן י צ פ ת (ת״י ישע׳ נז יא), תרגום את מי דאגתי ותיראי.

[2]) רק עברית. בערב׳ אין שרש זה במציאות.

---

[1]) המליצה קצת קשה, ועי׳ צור.

ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל וכו' ויצק דם המכה אל חיק הרכב (מ"א כב לד-לה). — ובתו"מ: לא יצק לא בלל לא פתת (מנח' ג. ב). היוצק והבולל והפותת (ספרא אחרי קד). לא יצק כהן אלא זר (מנח' יח.). — ואמר המשורר: בכוס שהם יצק יין בעין הדם אשר בספו, אשר יחזיק לבב חלש יבא בקרב עם ספו (רמב"ע, תרכים ב. פס). — ועי' שפך.

—הפע', היציק, מיציק, מיצקת, מוצקת,—כמו יצק: ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגישים אליה (את הכלים) והיא מיצקת [1] (מ"ב ד ה).—ובתו"מ, כמו הפ"י: בתחלה מציק שמן על ראשו (כרית' ה:). בתחלה נותנין לו שמן בין ריסי עיניו ואח"כ מציקין [2] לו שמן על ראשו (הור' יב.).

ב. יצק[3], ממנו ב. יצק.

ב. יצק[4], —קל לא נמצא.

—הפע', הוציק [5], מוציק, יוציק,— לא נמצא.

—הפע', הוצק, מוצק, — שיצקו אותו, א) שמן וכדומה: והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה (ויקר' כא י). — ונהר: אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (איוב כב טז), עי' נהר.—ואמר בן סירא: מוצק לפניך אש ומים באשר תחפץ שלח ידיך (ב"ס גני' יה יז). — ובהשאלה, הוצק חן וכדומה: יפיפית מבני אדם הוצק [6] חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם (תהל' מה ג). — ב) מתכת: ושתי כתרת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת (מ"א ז טז). ויעש את הים מוצק עשר באמה (שם כג). ידותם (של האופנים) וגביהם וחשקיהם וחשריהם הכל מוצק (שם לג). — ובהשאלה: במשמ' חזק: והיית מצק ולא תירא (איוב יא טו). תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (שם לז יח).

ג. יצק, כמו יצג,— קל לא נמצא.

—[1]) כך הכתיב והקרי מוצקת. — [2]) כך בכ"י, ובנוסח' מוצקין, ועי' מצק.

[3]) אין רוב המדקדקים מודים בשרש מיוחד זה.

[4]) שרש נפ"י, במקום יצק הקדום, ועי' לקמן.—

[5]) כך ר"י חיוג, ועי' הערה לקמן. — [6]) אמר ר"י חיוג ז"ל: הוצק חן נהפכה בו היוד לוו נחה מונע אשר לפניה בשרק להוכיח עליה והוא נגזר מפועל כבד שהוא הוציק יוציק מוציק. ע"כ. ואין ספק בדבר, כי פעל זה אינו מן פ"י קדום אלא מן פ"ו קדום.

—הפע', הציק, הציקו, יציקו, ויציקו, ויציקם: צדוק וכל הלוים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויציקו את ארון האלהים (ש"ב יה כד). ויקחום מתוך האהל ויבאום אל יהושע ואל כל בני ישראל ויצקם לפני יי' (יהוש' ז כג).

יצקה, ש"נ, ככנ' יצקתו,— בה"פ מן יצק: שני טורים הפקעים יצקים ביצקתו (מ"א ז כד).

יצר[1], ממנו יוצר, יצר, יצר, יצר, יצר, *יצור, א.*יציר, *יצירה, *יצורי, *יצירי.

יצר, פ"י, יצרת, יצרו, יצרו, יצר, יוצר, יוצר, יצרים, איצר, ייצר, ויצר, יצרה, יצרתיך, יצרתיה, יצרתיו, יצרם, אצרך, אצורך, יצרך, יצרו, יצרהו,—א) יצר אלהים את האדם, תבל ומלאה, וכדומה, בראהו, עשהו אחר שלא היה, נתן לו צורה, schaffen, bilden: créer, former; to create, form: וייצר יי' אלהים את האדם עפר מן האדמה וכו' וישם שם (בגן העדן) את האדם אשר יצר (בראש' ב ז-ח). ויצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים (שם יט). כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וכו' יי' אלהי צבאות שמו (עמו' ד יג). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יי' עשה כל אלה (ישע' מה ז). לויתן זה יצרת לשחק בו (תהל' קד כו). אשר לו הים והוא עשהו ויבשת ידיו יצרו (שם צה ה). כה הראני אדני יי' והנה יוצר [2] גבי בתחלת עלות הלקש (עמוס ז א). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם (תהל' לג טו). הנטע אזן הלא ישמע אם יצר עין הלא יביט (שם צד ט). בטרם אצורך [3] בבטן ידעתיך (ירמ' א ה). כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישע' מג ז). ועתה אמר יי' יצרי מבטן לעבד לו (שם מט ה). — ובתו"מ: הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם

[1]) דומה לו בערב' צור a).

[2]) לפי תרגום היוני זה שם, יצר, וכן ת"י: בריות, וריב"ג פרש עדה של גבי, אבל, פסוק ד: כה הראני אדני יי' והנה קרא לרב באש, מעיד כי גם בפסוק א' צריך להיות פעל בינ' ולא שם. — [3]) כך כתיב, אצרך קרי.

a) صور

בדין וכלבל אתכם בדין ואסף אתכם בדין (ברכ׳ נח:). ברוך אשר יצר את האדם בחכמה (שם ס:). אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי (שם). אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו (כתוב׳ ח.). — ובדברים רוחניים, מפשטים: הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה עתה הבאתיה (ישע׳ לז כו). דברתי אף אביאנה (את עצתי) יצרתי אף אעשנה (שם מו יא). היחברך כסא הוות יצר עמל עלי חק (תהל׳ לד כ). — ויצר על פלוני רעה וכדומה, זמם וחשב ועשה: כה אמר יי׳ הנה אנכי יוצר עליכם רעה וחשב עליכם מחשבה (ירמ׳ יח יא). — ובהשאלה גם לדבר עשוי ונמצא, במשמ׳ פעל בו פעולה חדשה, הלבישהו צורה חדשה, יעדו לאיזה דבר: עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישע׳ מג כא). זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה יצרתיך עבד לי (שם מד כא). — והשם יוצר, עי׳ ערך יוצר, משמ׳ א. — ב) עשה במלאכה, בפרט כלי חרם מחמר, וגם מדברים אחרים, מעץ, ממתכת: מי יצר אל ופסל נסך לבלתי הועיל (ישע׳ מד י). חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו (שם יב). יצרי פסל כלם תהו (שם ט). — והשם יוצר לעושה כלי חרם, עי׳ ערך יוצר, משמ׳ ב.

— נפע׳, נוצר, — שיצרו אותו: למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה (ישע׳ מג ג). — ואמר בן סירא: הוי יצר רע מדוע כן נוצרת למלא פני תבל תרמית (כ״ס גני׳ לז ג). והוא (ירמיהו) מרחם נוצר נביא (שם מט ו). — ובתו״מ: שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת (אבות ד כב). אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (שם ב ח). נוצר לז׳ ונולד לשמונה חיי כל שכן לתשעה נוצר לתשעה ונולד לשמונה אינו חי (ירוש׳ יבמ׳ ד ס ד). אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי (ברכ׳ יז.). מהיכן הולד נוצר מראשו (יומ׳ פה.). קודם עד שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם כבר היא גלויה לפניך (מד״ר בראש׳ ט). עד שלא נוצר יצור כבר מחשבתו גלויה לפניך (שם). א״ר אבהו הכל לא נוצר אלא בזכות יעקב (שם ויקר׳ לו).

— פע׳, יצר, — כמו נוצר: גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו [1]) ולא אחד בהם (תהל׳ קלט יו).

— הפע׳, הוצר, יוצר, — כמו הקודם: כל כלי יוצר עליך לא יצלח (ישע׳ נד יז).

— נתפ׳, נתיצר, — כמו נוצר: כי באותה שעה (של הקנין) מתיצר החטא במחשבתו ובעת המכירה יולד (המאירי משלי כ כג).

יֵצֶר, ש״ז, מ״ר יצרים, — א) מה שיצר היוצר, הכלי שעשה: אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע׳ כט יו). מה הועיל פסל כי פסלו יצרו מסכה ומורה שקר כי בטח יצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים (חבק׳ ב יח). — ושה״פ, כמו יצירה: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו (תהל׳ קג יד), ר״ל הוא יודע איך ומהיכן נוצרנו. — ב) הדמיונות והמחשבות שנוצרות ברוחו של אדם ונטיית נפשו לדבר מהדברים, das Sinnen, die Neigung; méditation, inclination tought: וירא יי׳ כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום (בראש׳ ו ה). כי יצר לב האדם רע מנעריו (שם ח כא). כי כל לבבות דורש יי׳ וכל יצר מחשבות מבין (דהי״א כח ט). שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך (שם כט יח). כי ידעתי את יצרו אשר הוא עשה היום [2]) בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי (דבר׳ לא כא). — ובמדרש: אתה יודע מחשבותיו של אדם ומה שהלבבות והכליות יועצות ויצרי בריותיך אתה מבין ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא מי מרד ומי לא מרד (מד״ר במד׳ יח). — ואמר המשורר: קח לך שירים מתקו מצוף לא נשמעו מפי יצר, ירחיבו את צעד פתי יום סלכת בבין יצר, מנחה המה מפי רעיון ותשורת בין מאת יצר (רמב״ע, תרשיש י לה). — ואמר מתקן התפלות: כי זכר כל המעשים לפניך בא מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש (מוס׳ לר״ה, ועל המדינות). — ומצוי בבן סירא ותו״מ ובסהמ״א בפרט במשמ׳ הנטיה הטבעית של נפש האדם ותאותו לטובה או לרעה, שנמסרה להקדמונים כשתי בריות רוחניות חיות בקרב האדם, יצר טוב ויצר רע, gute und schlechte Neigung, Leidenschaft; bonne et mauvaise inclination; good a. bad passion: אלהים מבראשית

---

[1]) המליצה קשה, וי״א כי הכתוב משבש.

[2]) י״ם כי ארבע המלים האלה יתרות.

ברא האדם ויתנהו ביד יצרו אם תחפץ תשמר מצוה ואמונה לעשות רצונו (כ"ס גגי' יה יד-יה). איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות ד א). ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך (שם כב). שלא דיברה תורה (במה שאמרה כי תראה חמור אחיך אע"פ שגם לחמור השונא צריך לעזור) אלא בנגד היצר (ספרי דבר' רכה). והיה יצרו (של דוד כשהיה משכים לקום) מקטרגו ואומר לו דוד דרכן של מלכים להיות השחר מעוררן (ירוש' ברכ' א ב ד). חס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירוש' תעני' ב סה ד). כל השומע ליצרו כאילו עובד עבודה זרה (שם נדר' ט מא:). אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (ברכ' סא:). אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא (מו"ק יז.). אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום וכו' ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו וכו' (קדוש' ל:). רועה הייתי לאבי בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי ובקש לטורדני מן העולם (נזיר ד:). אמר רשב"ג יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת (סנה' קז:). א"ר אבין כל מי שמפנק את יצרו בנערותו סופו להיות מגון עליו בזקנותו וכו' ר"ח בר פפא אמר אם בא יצרך להשחיתך דחהו בדברי תורה וכו' רבי סימון אמר אם בא יצרך להשחיתך שמחהו בדברי תורה (מד"ר בראש' כב). א"ר אבא היצר הזה דומה ללסטים שפוף שהיה יושב בפרשת דרכים (שם). א"ר יוסי שלשה הן שתקף יצרן עליהם ונשבעו לו יוסף דוד ובועז יוסף וכו' נשבע ליצרו ואמר לאלהים אני חוטא ואיני עושה הרעה הגדולה וכו' ר' יודן אומר כל אותו הלילה היה יצרו (של בעז) מפתהו בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש (שם ויקר' כג). את מוצא בדוד שנפל שאול בידו וכו' בא יצרו ואמר לו אלו נפלת אתה בידו לא היה מרחם עליך והרגך (שם במד' טו). שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ז ויצר זנות יצר ע"ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים וכו' אמר כל מי שעומד ביצר זנות מעלים לו כאילו עמד בשתיהן (שם שה"ש, זאת קומתך). ועבד תפשי מאדוניו זה הוא שעושה רצון יוצרו ומכעיס את יצרו (שם רות, באתר תמותי). והלא דברים קל וחומר מה לפרתו אדם עושה דרבן ליצרו שמסיתו מן העולם הזה ומן העולם הבא עאכ"ו (שם קהל', דברי חכמים).—ואמר המשורר: ומה אמר ויצרי ירדפני כאויב מנעורי עד כלותי (ר"י הלוי, בקשה ליוה"כ, אדוני נגדך). מבשרי אחזה, יוצרי בלי עין, וארע כי נבזה, אני וסופי אין, וכידעי רזה, ויצרי חגור זין (רמב"ע, האל התולה).—ויצר טוב ויצר רע: הוי יצר רע מדוע כן נוצרת למלא פני תבל תרמית (כ"ס גגי' לז ג). רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם (אבות ב יא). כל כך רדף הקב"ה אחרי יצר הרע שלא ליתן פתחון פה למצוא לו מקום התר (מכי' יתרו ו). יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתתן לי לב טוב יצר טוב סבר טוב שם טוב (ירוש' ברכ' ד ז ד). יהי רצון מלפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שתשבור ותשבית עולו של יצר הרע מלבינו (שם). אברהם אבינו עשה יצר הרע טוב וכו' אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו (שם ט יד:). שאין היצר הרע תאב אלא דבר שאסור לו (שם נדר' ט מא:). שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע (ברכ' סא.). לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה (שם ה.). ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך (שם יו:). שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מיצר רע מחבר רע משכן רע (שם). ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע (שם ס:). וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב (שם). יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב (שם סא.). ת"ר קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע (קדוש' ל:). דאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות (סוט' ח.). ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין (ב"ב טז.). א"ר אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של כוביא ולבסוף דומה לעבות העגלה (סנה' לט:). אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצר הרע שולט בנו אמר להם יסרו יצריכם (שם קה.). אמר ר' אמי אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא (מד"ר בראש' כב).

אתה מוצא יצר הרע הוא מרגיל את האדם לחטוא והוא הורגו (שם שמות ל). ליצרו הרע נשבע חי ה׳ ולאשה אמר שכבי עד הבקר (שם ויקר׳ כג). אמר הקב״ה אחר שזה הנזיר אסר עצמו מן היין כדי להרחיק עצמו מן הזמה יגדל שערו שיתנבל ויצטער כדי שלא יהא יצר הרע קופץ עליו (שם במד׳ י). בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר יצר הרע מלבם באו אצל משה אמרו לו משה רבינו וכו׳ ומה הנייה יש באהבה שלנו מיד חזר יצר הרע למקומו (שם שה״ש, יבקני). והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע וכי יצר הרע טוב מאד אלא ללמדך שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים (שם קהל׳, את הכל). מלך גדול זה יצר הרע ולמה הוא קורא ליצר הרע גדול שהוא גדול מיצר טוב שלש עשרה שנה (שם, ומלא בה). אמר הקב״ה בני לא יטעה אותך יצרך הרע לומר אינו מצוה אותנו כל שעה על הקרבנות אלא שיש אכילה (פסיק׳ רבתי, שור או כשב). שלשה מדות טובות ברא הקב״ה בעולמו ואלו הן יצר הרע וקנאה ורחמים אם אין יצר הרע אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה אם אין הרחמים אין העולם עומד (מעשה תורה). וכה יאמר לו (ליצר הרע) מה לך יצרי תרדפני ולאויב לך תחשבני וכו׳ ואם תרצה עוד איעצך לטוב לך שתתחבר ביצרי הטוב להיותכם שותפים כשבת אחים גם יחד לעבוד לבוראנו (שבט מוסר יח). — וגם ״כח התאוה החמרי: ויעורר (הורד) היצר לשכבת הנשים (אסף הרופא 62). — ומ״ר: במה שהתיר לו מהשתמש באבריו והרשהו מהעברת מחשבותיו ביצריו הטובים והרעים (חו״ה, תשכ׳ הנפ׳ ג). זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר היצרים הטובים אשר בו וכו׳ ולא יאבה ולא ישמע להם אבל הוא מחזיק ברשעתו לעשות חפצו וללכת אחר תאוותיו ויצריו הרעים (זרח׳ הלוי, פי׳ משלי ו). וזה טבע רוב היצרים הרעים כי המרגיל בהם הוא מתאוה להם יותר עד שהוא קשה עליו לפרוש מהם (שם כה).

יצר[1], ש״ז, מ״ר יצרים, יצרי, — אבר, Glied; membre; member: ותכה מכעש עיני ויצרי[2] כצל כלם (איוב יז ז).

יצרי, ת״ז, — של היצר: והכח הזוכר השומר לשמור בו הענינים המושגים מהמורגשות והכח היצרי להקריב בו מה שנמנע מהזכרון והכח המחשבי לעמוד בו על בירור מה שיחדשהו היצרי (כוזרי ה יב). והמניע הוא עושה בממשלת המחשבי בהשתמש ביצרי והוא התכלית מהחי הבהמי וכו׳ אך החוש היצרי נקבע לו לתקן סבות התנועה (שם). בטל רצונך היצרי והתאוני מפני רצונו וקיום תורתו (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ב). ואין לאחד ממנו יתרון על חברו בגבול היצרי (תולד׳ אלכסנדר, י׳ לוי 38). ואחרי שקנית (ההצעות) היצריות קנה השכליות כי חיים הם למוצאיהן (המבקש לרש״ט פלקיירא).

יצת[1], ממנו יצת, *הצתה.

יצת, פ״ע, עת׳ תצת, ותצת, יצתו, תצתנה, — א) יצתה האש בהעץ, נדלקה, התחילה לבער בו, anzünden; s'allumer; to kindle: כי בערה כאש רשעה שמיר ושית תאכל ותצת בסבכי היער ויתאבכו גאות עשן (ישע׳ ט יז). — ובתו״מ: הקומץ מאימתי מתיר שיריים באכילה וכו׳ משתיצת האור ברובו (סוט׳ טו). — ב) יצת דבר פלוני באש, נשרף, verbrennen; brûler; to burn: כה אמר יי׳ צבאות חמות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבהים באש יצתו ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ׳ נא נח). נהיתה (רבה) לתל שממה ובנתיה באש תצתנה (שם מט ב).

— נפע׳, נצת, נצתה, נצתו, — כמו קל משמע׳ א, ובהשאלה, החמה, התרון: כי גדולה חמת יי׳ אשר היא נצתה בנו (מ״ב כב יג). אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים למען הכעסני בכל מעשה ידיהם ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה (שם יז). — ובמשמ׳ העקרית, נשרף: וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו באש (נחמ׳ א ג). — ואמר בן סירא: בעדת רשעים יוקדת אש ובגוי חנף נצתה חמה (ב״ס גני׳ יו ו).

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) לא הסכימו המפרש׳ בפרוש מלה זו. התרגום היוני תרגמו כאלו היה פה. פעל במשמ׳ יצירה או קשירה. ת״י קלסתורי, צורתי. פשיטא תרעיתי, ר״ל רעיוני, כאלו קרא יצרי. ולגתה במשמ׳ אבר, רסע״ג: מח׳אלקי, רש״י וראב״ע ורד״ק כמו ולגתה, אבר, רלב״ג: מחשבותי, וכן קצת החדשים. ובספרות השתמשו בו במשמ׳ אבר עפ״י רש״י, ראב״ע ורד״ק.

[1]) רק בעברית.

—הפע׳, יהצית, הצתי, הציתו, מצית, יצית, ויצת, תציתו, ויציתו, הציתוהו,—א) הצית דבר באש, שרפו: והיה כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (יהוש׳ ח ח). ויבאו העיר וילכדוה וימהרו ויציתו את העיר באש (שם יט). ויציתו עליהם את הצרית באש (שופט׳ ט מט). לכו והוציתיה[1]) באש ויצתו עבדי אבשלום את החלקה באש ויקם יואב ויבא אל אבשלום הביתה ויאמר אליו למה הציתו עבדיך את החלקה באש (ש״ב יד ל-לא). הציתו משכנתיה נשברו בריחיה (ירמ׳ נא ל). ובאו הכשדים הנלחמים על העיר הזאת והציתו את העיר הזאת באש ושרפוה (שם לב כט).—ואמר בן סירא: ויעזבו תורת עליון מלכי יהודה עד תמם ויתנו קרנם לאחר וכבודם לגוי נכרי ויציתו קרית קדש וישמו ארחתיה (כ״ס גני׳ מט ד-ו). —ואמר הפיטן: שמע יה יודעיך השליכו אך בך יהבם, יחי לבבם לעד וחבוש שבר מכאובם, הצת סלון ממאירם וכלה קוץ מכאיבם, וידעו הכל כי אתה אל חי בקרבם (סליח׳ יול׳ יוה״כ, אנא הטא). שמע מכסת פסחים, אשר כסו פסוחים, היא צמתה בסלוחים, להציתם בקוצים כסוחים (קרוב׳ שבת החדש, קיתת עלית). — ב) הצית אש בדבר, על דבר, הדליק בו האש: לקול המולה גדלה הצית אש עליה (ירמ׳ יא יו). והצתי אש בחומת רבה ואכלה ארמנותיה (עמו׳ א יד). והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם ולא תכבה (ירמ׳ יז כז). והצתי אש ביערה ואכלה כל סביביה (שם כא יד). והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושרפם (שם מג יב). והצתי אש בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן הדד (שם מט כז). כלה יי׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסדתיה (איכ׳ ד יא). הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש (יחזק׳ כא ג).—ובתו״מ: ר״ש אומר משיצית האור ברובן (יומ׳ ו ז). ורוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב ד). ירד (הכהן) והצית את האש באליתות (פרה ג ט). המצית גדישו של חבירו ביום טוב (ירוש׳ תרומ׳ ז מד ד). המצית את האור בחישת קנים (שם שבת ז י.). במצית את האור על כל שיבולת ושיבולת (שם ב״ק ב ג.). בשבעה (לחדש אב) נכנסו נכרים להיכל וכו׳ ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו (תעני׳ כט.). כגון שהצית (האש) בגופו של עבד (ב״ק מג:). עכו״ם שהצית את האור באגם (ע״ז לח.). אלו שהציתו את האור בחורבן בית המקדש (מד״ר קהל׳, כי כא התלוש).—ואמר הפיטן: סדר עצים והצית עליהם אש (סליח׳ ג׳ עפי״ת, איתן למד). — ובהשאלה להכעס: כלה כעסו והצית להבו, ובתכלית ששה מאורי אור כבו, כי לא ענה מלבו (ר״א קליר, קינ׳ לת״ב, איכה אספתו).—ובהשאלה, הצית אש בקרבו, העיר תאותו: והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי, והשנים אשר קפאו טורותם מבדלת דמעי (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

[1]) כך כתיב, הציתוה קרי.

יקב[1]), ממנו יקב.

יקב[2]), ש״ז, נהפס׳ יקב, דכנ׳ יקבך, מ״ר יקבים, יקביך, סמי׳ יקבי [3]), המקום, הבית שידרכו בו הענבים ויעשו בו היין, Kelter; pressoir; winepress: כרם היה לידידי וכו׳ ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו (ישע׳ ה א-ב). גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בה (הוש׳ ט ב). ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב (במד׳ יח כז). בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב יו). העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך [4]) (דבר׳ יה יד). יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישע׳ יו י). ונאספה שמחה וגיל מכרמל ומארץ מואב ויין מיקבים השבתי (ירמ׳ מח לג). ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יוא׳ ב כד). באו רדו כי מלאה גת השיקו היקבים (שם ד יג). בין שורתם יצהירו יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). עד יקבי המלך (זכר׳ יד י). וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרצו (משלי ג י).— ודבור, המן הגרן או מן היקב: מאין אושיעך המן הגרן או מן היקב (מ״ב ו כז).— ובתו״מ: המוכר את בית הבד מכר את היצידין

[1]) בערב׳ וקב a), במשמ׳ עשיית נקרה.

[2]) בערב׳ וקבה b), נקרה בסלע יקוו בה המים, ובכלל נקרה בגוף מהגופים. —[3]) במקום יקבי. —[4]) לפי דעת החדשים השוא של הקוף הוא נע, וראיה לדבר כי הבית רפה, ואומרים כי זו פעולת האות החכית, כמו בהשם בגד כמו״כ פעולת האות החכית, ולכן בגדו בדלת רפה. אבל, ההכרה המסורה של הספרדים גם בהמלה בגד וגם בהמלה יקב היא בשוא נח, וכמו שכבר נזכר בכמה הערות בספר זה כי אין בגד כפת ראיה גמורה להשוא שלפניהן שהוא נע.

a) وقب   b) وقبة

ואת ה י ק ב י ם[1]) ואת המפריכות (תוספתא ב"ב ג ב). כל מעשיהן של ישראל משונין מאוה"ע בחרישתן בזריעתן וכו' בדישן בגרניהן ביקביהן (מד"ר בה"ב, תכו).—ואמר המליץ: כעולל אחר הבוצר קמתי ובחסד אלהי כבוצר י ק ב י מלאתי (כ"ו, תרג' כ"ס לג טז).

***יָקַב**, פ"י, — עשה ביקב: עד היקבין שיקבן מלך מלכי המלכים הקב"ה (מד"ר בה"ב, גואלרן). יקבים ש י ק ב ם המלך שלמה (פסיק' דר"כ, רני עקרה).

יקד[2]), ממנו יָקַד, יְקֹד, יָקוֹד, מוֹקֵד, מוֹקְדָה, *יְקִידָה.

יָקַד, פ"ע, יֹקֵד, יֹקֶדֶת, עת' יֵקַד, תִּיקַד, — יָקְדָה האש, בָּערה, דָּלקה, to burn; brûler; brennen: עלה עשן באפי אש יֹקֶדֶת כל היום (ישע' סה ה). ותחת כבדו יֵקַד יקד כיקוד אש (בס י יו). כי אש קדחה באפי וַתִּיקַד עד שאול תחתית (דבר' לב כב). — ואמר בן סירא: בעדת רשעים י ו ק ד ת אש ובגוי חנף נצתה חמה (כ"ס גני' יו ו). — ועב' *יִקְדוּ: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אתמול י ק ד ו גדישי ואתם באים להוסיף צרה (ילקוט דבר' תתח).—ואמר הפיטן: שקדו ויקדו גויל דת משנאי אוי איך נמשלת לפטיש תעודיך (ר"א קליר, קינ' לת"ב, ציון לפירת). פירוש שרפה דלתותי תשקוד, את מי ומי בדינה תפקוד, צוק אבר רותח ל י ק ו ד (הזכר' ר"א הזקן, קמ"ג 62). טלאיך הזהרת שקליהם להקדים, ידעת העתידות ודרשת נשקדים, כבוי להמציא ללהב י ו ק ד י ם, לקוחים למות לתתי נפקדים (סלית' לתענית אסתר, אתה האל).— ופעול *יָקוּד, יְקוּדָה, כמו יֹקֵד: מצות עשה להיות אש י ק ו ד ה על המזבח תמיד (רמב"ם, תמיד' ומוספ' ב א). — ואמר המשורר: ואם קדה וקנמון וקנת עלי מהתות בבית משתה י ק ו ד י ם, ואם ריח לבונות ואהלים וריח אשכלות כופר חמודים (ר"מ דרעי, נקו"ק נג).

— הפע', הוּקַד, יוּקַד, תּוּקַד,— כמו יָקַד: והאש על המזבח תּוּקַד בו לא תכבה (ויקר' ו ה). כי אש קדחה באפי עליכם תּוּקָד[3]) (ירמ' יה יד). כי אש קדחתם באפי עד עולם תּוּקָד (בס יז 7).— וכינו': האש ה מ ו ק ד על המזבח (תנחומא צו יד). המזבח היה מ ו ק ד באש (ילקוט דבר' תתח).

— פע', *יִקֵּד, פ"י,— יִקֵּד את האש: תויכת בתרי שקד, רשפי לוד ל י ק ד, רחש ישנים בערב, דם תבוסה בעורב, קץ חש וקרב (שבת פרש' החדש, קיתת עלית).

— נתפע', *נִתְוַקַּד: קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מ ת ו ק ד ת בו (בהמזבח) עצו לא נשרף ונחשתו לא ניתך (מד"ר ויקר' ז).

— נפע', *נוֹקַד, נוֹקְדָה,— כמו הִפעל: מיקוד מעצבי נ ו ק ד ו הצלעות, ומדמי הלבבות ארמו הדמעות (מטמוני המבורג, פזמ' לגו"ג, המגיד יו 425).

יְקֹד, ש"ז, סמי' יְקוֹד,— פעולת הבערה והשרפה, Brand, embrasement; burning: לכן ישלח האדון יי' צבאות במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יְקֹד כִּיקוֹד אש (ישע' י יו).— ואמר הפיטן: זהרי גן מחוץ ומגו י ק ו ד י להבי רשפים, חקוקי הוד בלב ומאד תהלתך מטיפים (שבת א אחה"פ, אלוגי עוז). י ק ו ד י אש כידודי אש יצורי צור כרובים דר, עיניהם ומראיהם בעין סוחרת ובעין דר (בס, שבת ה, יקודי אש). צדיקים נכתבים לחיי עד שקודים, ורשעים נכתבים לתבערת י ק ו ד י ם, ובינונים עד יום כפור תלוים ועומדים (יוצ' ב ר"ה, אבל מי יעצה).—ואמר המשורר: כלם אצילים ונגידים, יפיצו מלשונם אמרי נגידים, ומליצותם כרשפי יקודים, בוערות במראה הלפידים (ר"י חריזי, תחכמ' ה).— ובהשאלה, יְקֹד האהבה, החרון ובדומה, ואמר המשורר: אריב י ק ו ד אישי ואוכיח המון דמעי הכי בי משלוט נמנעו, ויענו גבר מאד השוד עדי חקם אשר לו נבראו פרעו (רמב"ע, קינ' על מות אחיו). והעפעפים אשר ירדו ולא יחטיאו אל צלעי, והלחיים אשר י ק ו ד גחליהם יצית אש במעי (ר"י חריזי, תחכמ' כ). והשופט לא יכבה י ק ו ד ו, על המתנה אשר יצאה מידו, ולא יחדל שאונו, מעת הריעף עננו (הוא, איתיאל ת, הענך והספתה).— ויְקֹד הדברים, המליצות: נאם גבר אשר עלה וירד, בחוג השיר ואם שיאו במורד, והתלקח יְקֹד מליו בספרו כהתלקח י ק ו ד להב בברד (הוא, הקד' תחכמ'). ותלך (הנשמה) ותשב לה מנגד, עד נברא הגוף ותלבש אותו כבגד, והפיצה חום י ק ו ד ה בבשר ובגלד, ויחם בשר הילד (בס). ומזהר עיניה לפידים יהלוכו, ומנצוצי ניביה תשלח ברקים וילכו, ומלהט יקודיה אוחזת לבבות ובבות, בניבות ערבות, מלהבות חצובות (בס א). ואז התחילו העברים, להגיל

---

[1]) ופרשו המפרשים כי כאן הכונה להסלים שמביאים בהם הזיתים מן השדה.

[2]) בערב' וקדa) ממש במשמ' זו.

[3]) כך למערבאי, למנדחאי תיקד כתיב, תוקד קרי.

a) وقد

לשונם בדרכי השירים, והתחילו יקודי המליצות את לבם להבעיר (שם יח).

יקה[1], ממנו יְקָהָה.

א. יְקָהָה[2], ש"נ, סמי' יִקְהַת, — משמעת ועשייה במצות פלוני, Gehorsamkeit; obéissance; obedience: לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יִקְּהַת [3]) עמים (ברא' מט י). עין תלעג לאב ותבז לִיקְּהַת[4]) אם יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר (משלי ל יז).

יְקָהָה, ב"נ, — כמו יְקָהָה, עי' זה.

ב. יְקָהָה, ב"נ, — אספה, חברה [1]) : אם ביקהת פראים עמדה רגלך נהק, ואם בלהקת חמורים נער (אסף מח כז).

ג. יְקָהָה, ש"נ, — זקנה[2]) : אל תבוז ליקהת[3]) אביך כי לא לכבוד הוא לך (ב"ז, תרג' ב"ס ג ח). —ובמשמ' קמטי הפנים[4]) : עוד יתליצו עצמותי היבשות יצהילו יפתחו יקהת פני אשר קמטו בלא עת (ר"ב בלון, הקד' בבי"ע, מכת' לרנ"ק). אך פארור ויקהת באה בשנים פני קבצו לכן עם חללים כמו שוכני קבר שאול רפידתי (אתר, ביתה באלא' החיים, בכה"ע תקפו). — ואמר המשורר: אלה מרשע כסל יתקוטטו, אלה למצוא כבוד והון יחלו, אלה חיק נבריות חבק החלו, ויקהת פניך יבזו כי קמטו (יל"ג, אחרי מות בד"ל).

יָקוֹד, ב"ז, — כמו מוֹקֵד, המקום ששם יוקדת האש: ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מִיָּקוּד ולחשוף מים מגבא (ישע' ל יד). —ואמר הפיטן: דלג במחתה עד יעצר נגף בגשת זר מבהן יָקוּד לזכרון (מוס' כ ר"ה, אפתד במעשי).

יְקוּם, ש"ז, — כל מה שעומד וקים בעולם, כל הנמצא בעולם, Bestand, Wesen; existant: כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה (ברא' ז ז). וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים (שם כג). אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם בקרב כל ישראל (דבר' יא ו). —ואמר הפיטן: יען כאשר מדו מדד והטל, יקומם מתה וזכרם בטל (ר"א קליר, תפל' טל, אאגרה). — ואמר המשורר: אמת יום הבינותו (את ראש השנה) ואל דין היקום יעדתו, אדני למשפט שמתו, וצור להוכיח יסדתו (ר"י הלוי, יוצר, אסיר מסתר). שתת כמו מבלא ומות כמו רועה וכל היקום כשבים, לאט אותם יהי נוהג לשחת וישים תעלולים בם כשבים (רמב"ע, תרשיש ח עה).

---

[1]) בערב' וקה [a]) במשמ' שמיעה בקולו של פלוני ועשות כרצונו וכמצותו.

[2]) משק' דִּבְרָה, כך רד"ק. והחדשים קבעו צורה יְקָהָה, ועי' הערה לקמן. — [3]) ת"א: וליה ישתמעון עממיא. ע"כ. ואמר ריב"ג (הרקמה כב): ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה כדגשותם קוף ונתקנוהו מן העיר מיראתם שתדמה לכף וקוף ביקרותיך וקוף ולו יקהת עמים וקוף עקשות פה וקוף ועקבותיך לא נודעו וקוף אם יקרך עון וקוף מקדש ה' מיראתם בזה גם כן. ע"כ. ובהשרשים אמר: וקלנא אנ תרג'מה יקהת יקהה אי טאעה והו מג'אנס לקול אלערב איקה אלרג'ל עלי זנה את'רג' במעני אטאע ותרג'מה קולה ותבוז ליקהת אם ותזדרי ביקהה אלאם אי תשתח'פ בטאעתהא ואשכנת יא' ליקהת אם וחולת חרכתהא עלי אללאם כמא צנע פי יא' בנות מלכים ביקרותך פי קרא'ה בן נפתלי וכו' ואמא אשתדאד קאף יקהת עמים ליקהת אם פליקוי אלאעתמאד עליהא כילא תשתבה באלכאף, ע"כ, ובעבר': ואמרנו שפירש יקהת עמים יקהה בערבי כלומר משמעת וקבול עבודה ומצוה והוא דומה למה שאומרים הערבים איקה אלרג'ל על צורת את'רג' במשמ' עשה במצותו ופרוש ותבוז ליקהת אם תבוז למשמעתה ועבודתה והונח יוד ליקהת אם והטילו את תנועתה על הלמד כאשר עשו ביוד בנות מלכים ביקרותך בגרסת בן נפתלי וכו' אבל דגשות קוף יקהת עמים ליקהת אם כדי שתחזק ההשענות עליה שלא תדמה לכף. וכן ראב"ע ורד"ק בפרוש המלה. וגם בדבר דגישות הקוף אמר רד"ק: וכן דרכם (של העברים) לחזק קריאת האותיות בדגש לתפארת הקריאה גם בלא הפסק והוא שתהיה האות שואית כמו מקדש וכו' ולו יקהת עמים אם יקרך עון (מכלול, סדה"פ), ורק רש"י פרש במשמ' אחרת, בענין קבוץ ואספה: יקהת עמים אסיפת עמים. — [4]) כך ברוב הספרים דפוס' וכ"י, ובקצת ספרים לִיקֲהַת, ובירוש' (פאה א י ה ד) לקהת בלי יוד, וכן בקצת כ"י לקחת. ות"י: לקשישותא דאמא, ר"ל זקנה, וכן פשיטא: סיבותא, וכן רש"י. אבל ריב"ג ורד"ק והחדשים במשמ' יקהת עמים. ועי' ג.יקהה.

[a]) وقة

[1]) עפ"י פרוש רש"י לא.יקהה.

[2]) עי' הערה לא.יקהה. — [3]) ופרש שם ב"ז בעצמו זקנה. — [4]) עפ"י פרוש רש"י לא.יקהה.

איך יצפה, ברוח פה, ברא את העולם, ואיך תבל, בפיו סובל, ואת כל היקום כלם (הוש, כלב כר). שאול ואבדון דפקום, כי הם למחסה ליקום, ואחרון על עפר יקום (הוש, אס תסדיך).— ואמר המליץ: וכאשר השלימה המלכה דברי חכמתה תמהו כל העומדים לעומתה, ואמהר לקום, ובאתי בתוך היקום, ועמדתי לפניה (ר״י חריזי, אגר׳ לשון הזהב). — ומ״ר: בחון מעשה כל יום, גישת יקומים פני איום, דינם בו לפלם לפדיום (ר״א קליר, מוס׳ א ר״ה, אפד מאז). אל מלא רחמים, לפי מעשיו העצומים, יתהלל בצדקו בתמים, המתקן מזון לכל יקומים (בכת ה אחה״פ, אגורה). וסטרות עז שפך עליהם, וימח את כל יקומיהם, רמה רוח יושבי שנער, ולעלות לשחק לבם נבער (יוצ׳ אחרון פסח, מה מועיל).

יָקוֹשׁ[1], ש״ת, — כמו יוקש, המניח מוקש: נביא פח יקוש על כל דרכיו (הוש׳ ט ח).

יָקוּשׁ, ש״ת, מ״ר יְקוּשִׁים, — א) כמו יָקוֹשׁ: כי הוא יצילך מפח יָקוּשׁ מדבר הוות (תהל׳ צא ג). הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יָקוּשׁ (משלי ו ה).—ומ״ר: כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יְקוּשִׁים הציבו משחית אנשים ילכדו (ירמ׳ ה כו). —ב) ״כמו מוקש: שהפח נקשר ותופס העוף וכן יקוש שפושטים לחיות ללוכדן ברגלים כשנוגעין בו קופץ ומתחבר מאליו ולוכד (רש״י שבת יח.).

*יקז, עי׳ ״יקיזה.

***יְקִידָה**, ש״נ, מ״ר יְקִידוֹת,— שה״פ מן יָקַד: לחתות אש מיקידה גדולה (שבת פב.). מלאכי חבלה יורדין מפני הגבורה ונוטלין אותן ומשליכין אותן לתוך יקידת גיהנם (סדר אליהו רבה יח). והאש על המזבח תוקד בו רבה כאן יקידות הרבה (רש״י ויקר׳ ו ה). ואחרים הוסיפו (במעלות המרחץ) שישער המבעיר יקידתו בשעור מזג מי שירצה לבא בו (קאנון א כ כ יט). ורובם (של הדמעות) ומיעוטם כפי יקידת הלב (מוכרי הפלסופ׳ ג יז).

״יְקִיזָה[2], ש״נ,—שה״פ מן הקיז: אך בחור חזק טוב לו יקיזת דם וגאלינוס אסר יקיזת דם קודם י״ד שנה ואחר ע׳ שנה וזה יתאמת ביקיזה רחבה כמו שנהג בזמנו (ר״י לחלון, אולה״ת ו ג ג). וכן נלמד שעור יקיזת דם מסיבות פנימיות או חיצוניות לחולה א׳ ממזגו (שם שם ג).

״יְקִיצָה, ש״נ,—שה״פ מן יָקַץ, במשמ׳ הויה בלי שנה, Wachen; veille; wakefulness: הכת השלישית יתחדשו להם דמיונות נפלאות והלומות וטרופים בעת היקיצה כדמות מראה הנבואה (מו״נ ב לו). השינה דומה מאד למנוחה והיקיצה דומה מאד לתנועה (קאנון א ב ב יג). כי בשתי דרכים תבטל הרגשת האדם בעת היקיצה כמו בחולים ובזקנים וכו׳ אנורואים כי אלו הכחות יפעלו בעת השינה יותר מעת היקיצה (שער השמים י). שכאשר יישן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט (רלב״ג משלי ו). ראה (עלי) ששמואל שמע הקול פעמים שלש והיה כבר ער וביקיצה שלימה היה שומע אותו (ר״י אברבנאל, ש״א ג). ומהשינה והיקיצה ראוי להרגילו השינה הרגילה אצלו (ספ׳ הקדחת, כ״י כרלין). יקיצה אשר היא באמצע גדרה מניעה לחושים וכחם מעירה (תרוזי אבן סינא, כ״י כרלין). והדברים הגורמים היקיצה הם הדברים החמים והיבשים (מ׳ אלדכי, ש״א ס). מהנטיה אל השינה תבהל הנפש ומהנטיה אל היקיצה תפסיד הכחות הטבעיות (רשב״ל דוכן, מג״א, ת״י ד). הרופאים אמרו כי זמן השינה הטבעית שמנה שעות והוא שליש היום והיקיצה שני שלישים (שם). וישמור עצמו מן (המאכלים) הגסים וכו׳ ומן הקור והחום והשינה והיקיצה יותר מדאי (א׳ מודינא, לב האריה א ו). ורק הדמיון לבדו יפעל וילך וידמה ויצייר ענינים כפי מה שיזדמנו לו משארית מה שנצטייר בו בעת היקיצה (רמח״ל, דרך ה׳ ג א).—ובהשאלה: לפי שכמו שיושאל לשון שינה על הגוף בקבר ככה תאמר יקיצה על הנשמה בגן עדנה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ו). שאותו העולם הוא עולם היקיצה הטובה עם היות הנפש בו בפועל (מ׳ אלדכי, ש״א ט).

יַקִּיר, ת״ז, מ״ר יַקִּירִים, יַקִּירֵי,— כמו יָקָר: הבן יַקִּיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו (ירמ׳ לא יט). —ובתו״מ: מסרו (את שעיר המשתלח) למי שהיה מוליכו וכו׳

---

[1]) הקדמונ׳ וגם קצת החדשים אמרו כי זה שם להכלי, או ש״ת להכלי, אך יותר נכון בדעת קצת החדשים כי הוא שת״ז להמניח המוקש.

[2]) מן יקז, שהניחוהו קצת הסופרים שרש להפעל הקיז דם, אך דעת רוב חכמי הלשון, כי עקר השרש הוא נקז, עי׳ במקומו.

מיקירי ירושלם היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (יומ׳ ו ג-ד). מעשה ביקירי ירושלם שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (סוכ׳ לז.). לבש (שמעון הצדיק) בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהן (יומ׳ סט.).—ואמר הפיטן: ישראל בנך יקירך בכורך. צעצועי שעשועיך זכור בזכרך (סליח׳ ג עי״ת, אזוב). אין כמוך בטהורי מעלה ואין כמעשיך ביקירי מטה (יוצ׳ יוה״כ, אין כמוך).

***יְקָם**[1], ש״ז, מ״ר יְקָמִים, — מכלי המרחץ, כמין ספל שנוטלים בו מים רותחים לרחיצה: המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרין ואת בית היקמין ואת בית הספלין ואת בית הוילאות אבל לא את נסרין עצמן ולא יקמין[2]) עצמן ולא ספלים עצמן ולא וילאות עצמן (ב״ב סז:). המוכר את המרחץ מכר את בית הנסרים שיושבין עליהן כשהן ערומים ואת בית היקמים שנוטלין בהן המים (רמב״ם מכיר׳ כה ט).

א.יקע[3]), ממנו א.יָקַע.

א.יָקַע, פ״ע, עת׳ יֵקַע, תֵּקַע,—א) יָקַע הדבר ממקומו, נשמט ויצא ממקומו, למשל האבר ממקום הפרק, sich verrenken; se disloquer; be dislocated: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וכו׳ וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו וַתֵּקַע כף ירך יעקב בהאבקו עמו (בראש׳ לב כה-כו). —ב) בהשאלה, יָקְעָה הנפש מפלוני, נטתה ממנו, התרחקה ממנו, לא רצתה בו, sich v. jem. entfremden; se détourner de qqn. be alienated: הוסרי ירושלם פן תֵּקַע נפשי ממך (ירמ׳ ו ח). ויבאו אליה בני בבל למשכב דדים ויטמאו אותה בתזנותם ותטמא בם וַתֵּקַע נפשה מהם ותגל תזנותיה ותגל את ערותה וַתֵּקַע נפשי מעליה (יחזק׳ כג יז-יח).—ועי׳ נקע.

ב.יקע[1]), ממנו ב.יָקַע, *הוֹקָעָה.

ב.יָקַע, —קל לא נמצא.

— הִפע׳, הוֹקִיעַ, צווי הוֹקַע, הוֹקַעֲנוּם, וַיֹּקִיעֻם,— הוֹקִיעוֹ, תלה אותו, צלב אותו, kreuzigen; crucifier; crucify: קח את כל ראשי העם (שחטאו בבעל פעור) וְהוֹקַע אותם ליי׳ נגד השמש (במד׳ כה ד). ינתן לנו שבעה אנשים מבניו וְהוֹקַעֲנוּם ליי׳ בגבעת שאול (ש״ב כא ו). ויתנם (דוד את ילדי רצפה) ביד הגבענים וַיֹּקִיעֻם בהר לפני יי׳ ויפלו שבעתים יחד (שם ט). למלך שעשה סעודה והיה לו שני שונאים וזימן אותם וכו׳ הוציאם והוקיעם זה בנגד זה (פסיק׳ דר״כ, זכור).

—הָפע׳, הוּקַע, מוּקָע, מוּקָעִים,—שהוקיעו אותו: ויאספו את עצמות הַמּוּקָעִים (ש״ב כא יג).

א.יקף,—עי׳ נקף.

ב.*יקף, ממנו *יָקַף.

***יָקַף**,— קל לא נמצא.

—פע׳, *יִקֵּף,—כמו הקפיא: ירדו על מחנות צבא מחרפיך, יען כי רדפו אחר עם מצפיך, יקפת תהום כקרח ובירות אפיך (יוצ׳ אחר׳ פסח, אתה הארת).

יקץ[2]), ממנו יָקַץ, *יָקֵץ, *יְקִיצָה.

יָקַץ, פ״ע, עת׳ אִיקַץ, יִיקַץ, וָאִיקָץ, וַיִּיקַץ, וַיִּקַץ, וַיִּיקֶץ, בהפס׳ יָקָץ, מ״ר יָקְצוּ,—יָקַץ מִשְּׁנָתוֹ, עזבתהו השֵּׁנה, שב להיות עֵר, erwachen; se réveiller; to awake: בחלמי הנני עמד על שפת היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות וכו׳ ותאכלנה הפרות הרקות והרעות וכו׳ ומראיהן רע כאשר בתחלה וָאִיקָץ (בראש׳ מא יז-כא). וַיִּיקֶץ נח מיינו (שם ט כד). וַיִּיקַץ יעקב משנתו (שם כח יו). וַיִּיקַץ פרעה והנה חלום (שם מא ז). וַיִּיקַץ משנתו ויסע את היתד (שופט׳ יו יד). וַיִּקַץ משנתו (שם כ).

---

[1]) לא נתברר מקורו, ועי׳ הערה לקמן.—

[2]) פרש הגאון: קידרא דמרתחין בה מיא למרחץ (תשוב׳ הגא׳, הרכבי קפט). והרמב״ם: ויקמים הם ספלאות של עץ שמשתמשין בהן בבית המרחץ ונותנין בהן מים לפני כל אחד ואחד. ע״כ. ורה״ג פרש: יקמים אלו בגדים שמעטפין ראשיהם במרחץ מפני החום שלא יזיק להם בראשם. ע״כ. אך פרושם של הגאונ׳ ושמושו של הרמב״ם מכריע. ולא נמצא לו דמיון בלשונ׳ האחיות.

[3]) בערב׳ וקע a) במשמ׳ נפל, אך משמ׳ זו רחוקה מהמשמ׳ שמשמש בה שרש זה בעברית.

a) وقع

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה, ומביאים את שמוש הפעל הוקע בתוך שמושי השרש א.יקע, אך שני המושגים האלה כ״כ רחוקים שעל כרחנו אנו צריכים להניח שרש מיוחד, אעפ״י שגם לשמוש זה אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות האחיות.

[2]) בערב׳ יקט a), כמו קוץ, קיץ.

a) يقظ

וַיִּקַץ שלמה והנה חלום (מ"א ג טו). אולי ישן הוא וְיִקָץ (שם יח כז). —ובסהמ"א: בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו (רמב"ם תפלה ז ג). —ובהשאל׳: וַיִּקַץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל׳ עח סה), לאמר התעורר לעשות דבר. הלוא פתע יקומו נשכיך וְיִקְצוּ[1] מזעזעיך והיית למשסות למו (חבק׳ ב ז). —ואמר הפיטן: כגבור מתרונן מיין, יקץ והריק זין (יוצ׳ ב פסח, אפיק רנן). —ועי׳ קוץ, קיץ.

יֵקֵץ, ת"ז, מ"ר יְקֵצִים, — עֵר, שאינו יָשֵׁן: א"כ היקיצה יותר מבשלת ומועלת משינה וזהו שהיקץ בלילה יתשוק יותר לאכול (ר"י לחלון, חולה"ת ח ג). ע"י שינה החום הולך למקום פרטי כמו לכבד ולב ואינו מתפשט בכל האיברים כמו היקץ (שם). ואם היקצים יהיו בלבד הצדיקים מישראל באמת מספר יהיו ונער יכתבם ואיך יאמר עליהם ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (ר"י אברבנאל, נחל׳ אבות ד). שהתלמידים הגורסים שם (בבתי המדרש) קצתם גורסים וקצתם ישנים וכו׳ ולא הטריחו לשאר היקיצים להמתין עד שיכלה הרית (הכוזרי, תו"ת עט ט).

יקר[2], ממנו יָקָר, יָקַר, יְקָר, יִקְרַת, *יֹקֶר, *יַקְרוּת, *יְקָרָה, *יַקְרָן.

יָקָר, ת"ז, סמי׳ יְקַר, לנק׳ יְקָרָה, סמי׳ יִקְרַת, מ"ר יְקָרִים, יְקָרוֹת — א) אבן יקרה וכדומה, שצריך לשלם בעדה מחיר רב, theuer, edel; cher, précieux; dear precious: ותבא (מלכת שבא) ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יְקָרָה (מ"א י ב). וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יְקָרָה (שם יא). בעדן גן אלהים היית כל אבן יְקָרָה מסכתך אדם פטדה ויהלם (יחזק׳ כח יג). לא תסלה בכתם אופיר בשהם יָקָר וספיר (איוב כח טז). —וגם שמלאכתם עולה במחיר רב: ויצו המלך ויסעו אבנים גדלות אבנים יְקָרוֹת ליסד הבית (מ"א ה לא). ומלמעלה אבנים יְקָרוֹת כמדות גזית וארז (שם ז יא). — להון יָקָר, שמחירו רב: כל הון יָקָר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). ובדעת חדרים ימלאו כל הון יָקָר ונעים (שם כד ד). — ב) אדם יָקָר, טוב, יפה, נכבד, חשוב: בני ציון היקרים המסלאים בפז (איכ׳ ד ב). —ומ"ר לנק׳ יְקָרוֹת, יִקְּרוֹתֶיךָ: בנות מלכים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ[1] (תהל׳ מה י). — ולנק׳ בסמי׳ *יִקְרַת: היה ירמיה הולך ובוכה וכך אמר חבל עליך יקרת המדינות (פסיק׳ רבתי כו). —יְקַר רוח, שרוחו יָקָר, טוב ומשבח: יְקַר[2] רוח איש תבונה (משלי יז כז). — וכמו שֵׁם, יָקָר, דבר יָקָר: ואם תוציא יָקָר מזולל (ירמ׳ יה יט). — ודבר יָקָר, גם מפשט, נחמד, חשוב, טוב מאד: יָקָר מחכמה מכבוד (קהל׳ י א). מה-יָּקָר[3] חסדך אלהים (תהל׳ לו ח). יָקָר בעיני יי׳ המותה לחסידיו (שם קטז טו). יְקָרָה היא (החכמה) מפניים (משלי ג טו). ואשת איש נפש יְקָרָה תצוד (שם ו כו). — ובמשמ׳ יפה ונהדר: וירח יָקָר הלך (איוב לא כו). — ג) דבר לא מצוי, לא תדיר, selten; rare; scarce: ודבר יי׳ היה יָקָר בימים ההם אין חזון נפרץ (ש"א ג א). —ובתו"מ, במשמ׳ שמחירו רב: פרה דדמיה יקרין (שבת נב.). וכדמו (של החלזון) צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים (מנח׳ מד.). — ואדם יָקָר, במשמ׳ נכבד וחשוב: ואינו דומה המתבייש מן היקר למתבייש מן הפגום (תוספתא ב"ק ט יב). עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו (מגי׳ כג:). נשים יקרות שבירושלם היו מתנדבות ומביאות אותן

---

[1]) אמר ריב"ג: קד ד׳כר פי כתאב חרוף אללין פי וייקצו מזעזעיך אליא׳ פי וייקצו מוקפה דאלה עלי אנ בעדהא יא׳ והי פא׳ אלפעל קאל אבו אלוליד ואליא׳ ענדנה ע׳יר מוקפה ואלמסורת עליה לית כותיה והטף, ע"כ, ובעבר׳: כבר נזכר בספר אותות הרפיון ואמר ר׳ יהודה בויקצו מזעזעיך היוד בויקצו מעמדת מורה שאחריה יוד והיא פא הפעל ואני אומר כי היוד אצלינו איננה מעמדת והמסרת עליו לית דכותיה וחטף. ורד"ק במכלול (בדה"פ), אמר וז"ל: והיוד בו מועמדת בגעיא להורות היוד פא הפעל כמו ויצקו על העולה. ע"כ. ובעין זה כתב גם בהשרשים. והביא מנחת שי: אפשר שיהיה בלא מאריך כמו שנמצא במקצת ספרים וכו׳ וכן נמצא במקצת ספרים בשני יודין.

[2]) בארמ׳ יקר. בערב׳ וקר a), במשמ׳ כבד. וגם באשור׳ אקר כמו בעברית.

---

a) وقر

---

[1]) כך פרשו רוב המפרשים, אך עי׳ בערך בִּקֹּרֶת, ובהערה שם בענין מלה זו. — [2]) כתיב וקר. — [3]) אמר ריב"ג: ואעלם אנ מה יקר חסדך קמוץ אליא׳ ואלקאף פאלאקרב ענדי אנ יכונ צפה וכו׳ אלא אנה ענד אבי זכריא פעל מאצ׳, ע"כ, ובעבר׳: ודע כי מה יקר היוד והקוף בקמץ, והוא לפי דעתי תאר, אלא שהוא אצל אבי זכריה (ר"י חיוג) פעל עבר. ורצה ריב"ג להוכית מזה שבספרו של ר"י חיוג היה יקר פתוחה הקוף, אעפ"י שאפשר גם פעל עבר בשני קמצים.

לא התנדבו נשים יקרות משל מי וכו׳ משל צבור (סנה׳ מג.). וכן הנשים היקרות לא ויתר להם בדין זה רב אלפס אלא לשגר להם סופרי הדיינין ולטעון בפניהם (טוחו״מ קכד א). — וכנוי של כבוד לאיש ולאשה: באותה שעה בא היקר ה״ר שם טוב וכו׳ (כו״ת תמת ישרים א). היקרה מרת יוטא אשת מנדלין וכו׳ (פנק׳ הקהלה דק״ק וירמייזא 14). בפנינו עדים התומי מטה באו היקרה מ׳ קלארה אלמנת ה״ר יוסף וארון ובנותיה וכו׳ והגיסים היקרים הר׳ שמואל לוי והר׳ שלמה ארזיק ונתפשרו ביניהם (כו״ת פרת מטה אהרן ז). באה היקרה דינה שמחה ובעלה וכו׳ והיקרה דונה (שם יג). נכנסנו לבקר את היקרה מ׳ ריינה (שם קכא). —ובמשמ׳ תבובה ואהובה: כי עתה הנה אשתי אהובתי יקרתי עמכם ואשת נעורים היא (יוסיפון, פרק ק).

יָקַר, פ״ע, יָקְרָה, יָקְרָה, עת׳ אֵיקַר, תֵּיקַר, וַיֵּיקַר, וַיֵּקַר, — א) יקר בעיניו הדבר, היה הדבר יקר בעיניו, חשוב ונכבד ואהוב, teuer, wert s.; être cher, précieux; be dear, precious: לא ארע לך עוד תחת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה (ש״א כו כא). ויתחנן אליו וידבר אליו איש האלהים תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (מ״ב א יג), ר״ל תחוס נא עלינו. מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך (ישע׳ מג ד). מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו (תהל׳ עב יד). — ואמר המשורר: ועוד אם תאחרנה עתים מזומנות, יבואון ותיקרנה קהלות הבחונות, ועולות תכשרנה וימחו עונות (ר״י הלוי, לבית ישראל). — ויקר לו במשמ׳ זו: ולי מה יקרו רעיך אל (תהל׳ קלט יז). — ושמו יקר, היה גדול וחשוב ונכבד: ויהי מדי צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול וייקר שמו מאד (ש״א יח ל). — יקר מעל פלוני, הרויח ממנו, to gain; gagner; verdienen: ואמר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר יי׳ אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם ואקחה שלשים הכסף ואשליך אתו בית יי׳ אל היוצר (זכר׳ יא יב-יג). — ב) יקר הפדיון וכדומה, יהיה יקר, יעלה בדמים רבים: ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם (תהל׳ מט ט). — ג) *יקר הדבר, היה כבד, schwer s. peser; to weigh: אמרו יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין לו כדין של מים (מכי׳ בשלח, עמלק ב). — ד) *יקר פלוני, חשב את עצמו יקר, נכבד, התנהג בכבוד: אשר יקר וימנע לבקש לנפשו מבני איש מאויים, משבח מאשר ישאל אנשים אשר אינם לשלתו ראוים (ר״ש הנגיד, בן משלי א יב).

—הפע׳, הוֹקִיר אוֹקִיר, הֹקַר, — א) פ״י, עשה יקר, שיהיה רב המחיר: אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר (ישע׳ יג יב). — ב) עשה שיהיה לא מצוי, לא תדיר: הקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (משלי כה יז). — ואמר המשורר: ומבית את שמור רגל והוקר, וסור מבעלי כזב ושקר (רה״ג, שירי מוסר השכל). — ג) פ״ע, *הוקירה הסחורה וכדומה, נעשתה יקרה, עלה מחירה: שהוקיר המקח (ירוש׳ כתוב׳ יא לד:). היו בזול והוקירו בין שהוא גרם בין שהיא גרמה נותנין בזול (שם יב לד ד). ומי שהלוה את חבירו דינר ולאח״כ הוקירו (הדינרים) אסור ליטול ממנו דינר (הלכ׳ פסוק׳, ממונות). רב כהנא נתן מעות על פשתן לבסוף הוקיר פשתן מכרוהו לו בעליו (שם). המשיכו להן פירות ליתומים הוקירו לא יהא כח הדיוט חמור מן ההקדש הזילו זו היא של רב נהילאי בר אידי (שם).

—הפע׳, *הוּקַר, —כמו הוקיר, נעשה יקר, המקח, המחיר: שהיה רבן גמליאל מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע וכו׳ בזול והוקרו ונוטל מהן כשער הזול (ב״מ ה ח). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנו דמים שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי רבית (שם ט). המוכר יין ושמן לחבירו והוקרו או שהוזלו (ב״ב ה ח). בין ביוקר והוזלו בין בזול והוקרו מוכרו בזול (ירוש׳ מע״ש ד נד ד). אומר אדם לחבירו הלויני כור חיטין וקוצץ לו דמים הוזלו נותן לו חיטים הוקרו נותן דמיהם (ב״מ עה.). א״ר חסדא מכר לו שוה חמש בשש והוקר ועמד על שמנה מי נתאנה לוקח (ב״ב פג:). שהוקר השמן ובאת לשאול אם תמכור (מד״ר ברא׳ לה). ר׳ יצחק אמר שמא הוקר השער (שם לב). אפילו שתק עד שהוקר השער (תוספ׳ גיט׳ ל.). ולעולם אינו משלם אלא לפי דמים שהיתה שוה בשעת אכילה בין שהוזלה בשעת תשלומין בין שהוקרה (רמב״ם תרומ׳ י כו). המוכר לחבירו שוה ארבע בחמש וכו׳ ולא הספיק להראות לתגר או לקרובו עד שהוקר ועמד בשבע (הוא, מכיר׳ יב יג).

— פע', *יִקֵּר את פלוני, — כִּבֵּד אותו: הגבירה הזאת אדם מיקר אותה (מד"ר במד' כג). אמר להם הקב"ה בני חייכם כשם שגידלתי אתכם בעולם הזה כך אני מגדיל ומייקר אתכם לעתיד לבא (שם דבר' ז). אמר רבי חנינא בר יצחק יקר עצמך ויקר אבותיך לא נכנסתם למלכות אלא ע"י שכיבד זקנך לזקנו (שם אסת' ג, רב פתח). כי האדם הזריז מכסה הדעת ומיקרה והכסיל יפרוש האולת ומפרסמה (תרג' דונש על רסע"ג 39). וכדי ליקר מאד ולהגדיל ענין יצחק אמר ותלד שרה אשת אדוני בן וכו' רך ויחיד לבני אמו (ר"י אברבנאל, חיי שרה). — ואמר החכם: ירא יי' בכל לבך וכבד כהניו יַקֵּר אל זה בראך ולא תעזוב משרתיו (כ"ז, תרג' ב"ש ז כח). — ואמר הפיטן: ספרו בקרת, קצבו חקרת, נזלו הקרת, פלאו סקרת, מועדו יְקֻרַּת (יוצ' שבת החדש, רבות עשית). רואיו לבקר, עדיו לחקר, מאמיריו ליקר, ממיריו לעקר (שם, חי וקים). חשבני מבול שוחחים, יקרני בגיא צחיחים, כשושנה בין החוחים (יוצ' ב פסח, אפיק רנן). — ובמשמ' גאוה: אמר לא אברא אותה מן הראש שלא תהא מיקרת ראשה לא מן העין שלא תהא סקרנית (מד"ר ברא' יח).

—נתפ' *נִתְיַקֵּר, — א) נעשה כבד: ולמה היו הקנים עשויים כחצי קנה חלול כדי שלא יתיקרו על הלחם (מד"ר במד' ד). וידי משה כבדים בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו (רש"י שמות יז יב). — ב) "נהג כבוד בעצמו: והוא (הנולד במזל שבתאי) עניו ומתיקר וחזק (ראב"ע, ראש' חכמה ד). ואלו עשה (אבי הכלה) מעשה ולא אמר בפני הבריות שלא היה חפץ בו (בהחתן) אלא היה מבטל הדבר בינו לבינו היה מתיקר החתן לומר שהוא אינו חפץ בה (שו"ת מהרי"ט, חו"מ ג שלט). — ואמר הפיטן: מועדו יקרת, ובו יקרת ונתיקרת (שבת החדש, רבות עשית). גבורותיו אשנן בלי שפת שקר, גבהי דוק מתת ורקע תבל להתיקר, עשה גדולות עד אין חקר (שבת ב אחה"פ, ארנן). — ג) "התיקר בחפץ פלוני, נתן בו מחיר רב: אדם חשוב שאנו יודעין בו שאם צריך לאותו דבר היה נותן ומתיקר בו עד כדי סך זה (ר"א מלוניל, ארח' חיים, פדיון הבן ב). — ד) "נתיקר הדבר, עלה מחירו, כמו הוקיר, הוקר: שאין האחד (מן השותפים) יכול למכור שלא מדעת חבירו וכו' ואם מכר ונתייקר השער לאחר זמן אין עליו כלום (רש"י גיט' לה:). אם האפוטרופוס מכר פירות משל יתומים ומשכן הלוקח ועדין לא נתן המעות ונתייקרו חוזרין בהם היתומים וכו' קבלו היתומים הדמים ולא משך הלוקח הפירות ונתייקרו חוזרין בהם כשאר כל אדם (טוחו"מ קלט ג).

— פע', *יֻקַּר, מְיֻקָּר, — נעשה יקר, מכבד: קשר אותו בקורבין שלו מיוקר (מד"ר במדב' כג). משובחת ומיוקרת (סאוה"ד לרסע"ג, תרג' ממחכר קדוש). — ואמר הפיטן: קפאון חק אלפת היקר, לוטה באור יקר, חשוף לעם מיקר, לעמוד על עקר (יוצ' שבת פרה, קפאון). גם סביבות ההרה, עמדה אום מיוקרה, דת מפנינים יקרה (סמא"ג, פיוט' לש"ת, אל עליון).

יְקָר, ש"ז, הַיְקָר, וִיקָר, בכנ' יְקָרָהּ, יְקָרוֹ, — א) דבר יָקָר, Kostbarkeit; chose précieuse; precious thing: ונתתי את כל חסן העיר הזאת ואת כל יגיעה ואת כל יקרה ואת כל אוצרות מלכי יהודה אתן ביד איביהם (ירמ' כ ה). כארי שואג טרף טרף נפש אכלו חסן ויקר יקחו (יחזק' כב כה). בצורות יארים בקע וכל יקר ראתה עינו (איוב כח י). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (משלי כ יה). — ובמשמ' שכר רב: אדר היקר אשר יקרתי מעליהם (זכר' יא יג). — ב) פְּאֵר, Pracht; munificence: בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (אסת' א ד). — ג) כָּבוֹד, Ehre; honneur; honour: וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן (אסת' א כ). ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (שם ו ג). ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני ויאמר המן אל המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וכו' והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו וכו' (שם ו-ט). ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהל' מט יג). — ואמר הפיטן: בשורי מעשהו זר מעשהו, לא שמר צווי ויפירהו, ביקר לא לן ויגרשהו (יוצ' ב שבוע', בשורי מעשהו). — יְקַר דבר, החלק היותר טוב ומובחר בו, יקר כבשים וכדומה, החלב שבהם: כי רשעים יאבדו ואיבי יי' כִּיקַר [1] כרים כלו בעשן כלו (תהל' לז כ). — ובתו"מ וסהמ"א:

---

[1]) ת"י: היך יקר פלגיסין, והביא ראב"ע בשם הגאון: לחלות העמקים, ובשם ר"א: חלב הכבשים (שפת יתר לז), וכן ראב"ע בפרושו: כחלב הכבשים. ובן רד"ק: כמשובח שבכבשים והוא החלב

הצדיקים שאינן נוטלים מן יקרם שלעתיד לבוא בעולם הזה (מד"ר כרא"ב' סו). חרבה עירנו וגלה יקרנו ושמם מקדשנו וניטל כבוד מבית חיינו (סדור רע"ג, מוס' ר"ח). זה שמוסר את נפשו ואת יקרו עליהם (על המצות) יש לו בושת שמביישין אותו עליהם ואעפי"כ מקיימם (ספ' חסידים, תתלח).

*יֹקֶר, ש"ז, — מחיר גדול, מקח רב בעד איזה דבר, Teurung ; cherté ; dearth : המוליך פירות מעשר שני ממקום היוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר פודהו כשער מקומו (מע"ש ד א). בעקבות משיחא חוצפא יסגי ויוקר יאמיר הגפן תתן פריה והיין ביוקר (סוט' ט יה). שהיה ר"ג מלוה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו (ב"מ ה ח). מפרישין תרומת מעשר ממקום יוקר למקום הזול או ממקום הזול למקום היוקר (תוספתא דמאי ה יו). פודין מעשר שני בשעת הזול ולא בשעת היוקר (ירוש' מע"ש ד נד ד). בשן של זהב שעמדה לה ביוקר לא תצא (בס שבת ו ת ג). זנה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול היו ביוקר והזילו אם הוא גרם נותן ביוקר (בס כתוב' יב לד ד). ריש לקיש אמר נעשה כמשכיר לו שדה ביוקר (בס ב"מ ה י ג). מים בזול ויין ביוקר איפשר לעולם לחיות בלא יין אי איפשר לעולם לחיות בלא מים וכו' מלח בזול פילפלין ביוקר איפשר לעולם לחיות בלא פלפילין אי איפשר לעולם בלא מלח (בס הור' ג מח ג). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר פרנסתם ואין מגיעין (שבת לב:). לוקחין פירות בזול ומוכרין אותם ביוקר והשכר מקיצין בו את המזבח (כתוב' קו:). והחמרין מעלים במקום היוקר כבמקום הזול (ב"מ עג.). מעות בזול ופירות ביוקר (ב"ב נא:). למחר שנת בצורת באה זה אוכל ביוקר וזה אוכל בזול (מד"ר קהל', והמרתי).—ובסהמ"א: וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (תו"ה, חשב' הנפ' ג). מה שנראה שהוא ביוקר הוא באמת בזול (דרך חיים, אבות כח).—ובהשאלה, במשמ' רוחנית: שאי אפשר לי להשיג (הדעות והמחשבות) מצד יוקר מעלתם (העקרים ב כה).

א.*יָקָר, ש"ז, מ"ר יְקָרִים,—כעין ספל לבשל בו זפת להספינות: כלי חרס שטיפלו להיות מבשל בו הרי זה אינו חיבור היקרין[1]) שטפלן להיות זופת בהן הרי אלו חבור (תוספתא כל' ב"ק ג ב).

ב.*יָקָר, ש"ז, — כמו יְקָר: שחר והשכים להלך בבקר, ושני נעריו ממתי השקר, יום השלישי נגעו אל חקר, וירא דמות כבוד והוד וִיקָר, עמד והתבונן להמשח (סלית' לר"ה, עת שערי רצון).

א.יִקְרָה[2]), ש"נ, מ"ר יְקָרוֹת, — ענגה טעונה כבדה, :schwere Wolke; nuage chargé; laden clouds והיה ביום ההוא לא יהיה אור יְקָרוֹת [3]) יקפאון והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ו-ז).

---

[1]) כך בר"ש (כלים ג ה), ובגוף התוספתא בנוסח' היקירן. ולא נתברר מקור מלה זו.

[2]) עי' הערה לקמן.—[3]) נתחלפו הקדמונים במשמ' מלה זו. השבעים תרגמו במשמ' ק"ר, וכן ת"י: לא יהי נהורא אלהין עדי וגליד, ע"כ, וכבר העיר לוי כי במקום עדי צ"ל ערי, כמו בהפשיטא, והוא ק"ר. ורש"י פרש יקרות במשמ' אור כהה: יקרות ל' ביקר כרים הוא כמין אור הנראה שחרית על ההרים וכלה והולך, ע"כ, וגם מבאר שהכונה היא לא יהיה אור גדול אלא יקרות, בכונה של אור כהה. אבל, לפי כונה זו חסרות מלות כי אם בין אור ובין יקרות. ורוב שאר המפרשים הקדמונ' פרשו יקרות מלשון יקר הרגיל, ובמשמ' מיוחדת של מבהיק, כמו ירח יקר, ואמרו כי המלה יקרות מוסבה לאור ור"ל אור של יקרות, אור צלול ומבהיק. כך רד"ק, אמר וז"ל: לא יהיה אור יקרות שהוא אור הבהיר ולא אור קפאון שהוא אור עבות אלא כך בינוני. ע"כ. ובמשמ' דומה לזו גם רוב החדשים. אבל, כבר הרגישו החדשים כל הקושי שבמליצה זו, ולכן הסכימו קצתם להגיה וקרות במקום יקרות, וקצתם הגיהו עוד ח"ם במקום אור, ופרשו שלא יהיה ביום ההוא לא ח"ם ולא ק"ר. אבל זו מליצה קשה מאד. וקצת החדשים ראו בהמלה יקרות כנוי מליצי להכוכבים, ואין זה יותר מרפא הכתוב מהמפרשים הקודמים, רק ריב"ג יחס למלה זו משמ' שנותנת מקום לפרש את הכתוב בדרך נאה. וז"ל: ומנ

שהיה כלה על המזבח. ע"כ. ורש"י הביא גם הוא פרוש זה, ופרש מדעת עצמו: כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים, כרים מישור כמו כר נרחב, כיקר לשון אור יקרות. ע"כ. והביא פרוש זה גם ראב"ע: ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקים. ע"כ. וגם החדשים פרשו קצתם כפרוש ראשון וקצתם כפרוש השני. אך כל זה אינו מישב את המליצה, ולכן י"א כי יש כאן שבוש ומגיהים הגהות מתחלפות: ביקר הרים וכדומה.

ב. ״יְקָרָה, ש״נ, סמי׳ יְקָרַת, — דבר יקר: ויבואו לפשט החללים וימצאו זהב ואבני יקרה וארגמן לרוב (יוסיפון, פרק כד). — ובהשאלה ברוחניות, יְקָרַת הנפש, מעלתה וטובה: וגבהותה (של הנפש) מהדמות במדות פחותי בני אדם ביתרון חכמה ויקרת נפשו וידיעה ברורה במדות הטובות והמגונות (חו״ס, הכניעה ג). ויזרנו על חזקת גופם ויקרת נפשם לעשותם מבצר חזק לעצמם (שם, הכתיבה ה). — ״יְקָרַת רוח, התנשאות וכבוד: וכן צריך (הת״ח) לעטר עצמם במדת השירה ויקרת רוח מעט כדי שלא יהיה כבודם נקל בעיני ההמון (המאירי משלי יד כד).

***יַקְרוּת,** ש״נ, — א) סגולת דבר יָקָר, נכבד: מה היתה יקרותן (של בני ציון) עירוני שנשא ירושלמית היה נותן לה משקלה זהב וכן ירושלמי שנשא עירונית היו נותנין לו משקלו זהב (מד״ר איכ׳, כני ליון). דבר אחר מה היתה יקרותן שלא היה אחד מהן הולך לסעודה עד שהיה יודע עם מי סועד וכו׳ דבר אחר מה היתה יקרותן שהיו מוסרין הסעודה לטבח אם נתקלקל דבר בסעודה היו עונשין את הטבח (שם). — ב) ״כמו יֹקֶר: וכן היה שבאותה השנה היו חולשות גדולות ר״ל כשהי׳ יקרות בעולם בשנה אחת ואח״כ בימי הקיץ בעת גידול התבואה היה נראה להעולם שיהיה זול (מגיד ביאות קכט).

״יַקְרָן, ש״ז, — מי שלוקח בעד סחורתו ביֹקר, נהוג בדבור העברי.

יִקְרַת, ש״נ, — סגולת דבר יָקָר: הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יִקְרַת [1] מוסד מוסד (ישע׳ כח יו).

יקש [2], ממנו יָקוּשׁ, יָקוֹשׁ, יָקֹשׁ, מוֹקֵשׁ, ״יֹקֶשׁ, ״יֹקֶשׁ, ״יַקְשׁוּת, ״יַקְשָׁן.

יָקֹשׁ, פ״ע, עב׳ יָקֹשְׁתִּי, יָקְשׁוּ, יִקְשׁוּן, — יָקֹשׁ לפלוני, שָׂם לו מוֹקֵשׁ: יָקֹשְׁתִּי לך וגם נלכדת בבל ואת לא ידעת (ירמ׳ נ כד). מחטיא אדם בדבר ולמוכיח בשער יְקֹשׁוּן ויטו בתהו צדיק (ישע׳ כט כא). שמרני מידי פח יָקְשׁוּ לי (תהל׳ קמא ט). — והשתמש בו הפיטן גם במשמ׳ נפעל: יקשו צרי עין בבצע, ומאנו פרוסה לרעב לבצע, והאריכו וקצרו את המצע (יול׳ אחרון פסח, מה מועיל). — וכמו פ״י, ״גרם לו שיוּקַשׁ: מרדונו עונות, יקשונו זדונות, כסתנו כלימה, לכן קצרו לשונות (סמא״ל, נעי׳ יוה״כ, אשר לו). — ופָעוּל יוּקָשׁ: כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוּקָשִׁים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם (קהל׳ ט יב). — ובמליצה, ״יוקֵשׁ, כנוי ליצר הרע: יום יוקשי תכבוש ועצבי תחבוש, יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (רסב״ג, רשות לנשמת, אלהים אלי). — ופָעוּל, ״יָקוּשׁ, יְקוּשָׁה: אמללנו

הד׳א קיל ללשחאב אלמת׳קל באלמא׳ אלמתראכם יקרות וקפאון והו צפה מקאם אלמוצוף כאנה קאל עבות יקרות ואמא וקפאון פהו אלמא׳ אלג׳אמד פי אלשחאב אעני אלברד ותלת׳יצ אלמעני לם יכנ צ׳יא׳ ונור בל ט׳למה אלשחאב אלמתראכם אלמת׳קל באלמא׳ וג׳מודה, ע״כ, ובעבר׳: ומזה יאמרו לעננים כבדים במים נערמים יקרות וקפאון והוא תאר כאלו אמר עבות יקרות, וקפאון הוא המים הנגמדים בעבים והוא הברד, ותמצית פרוש הדברים הוא לא יהיה אור אבל יהיה אופל העננים הכבדים הטעונים מים. והסכים לפרוש זה בעקרו גם ראב״ע אלא בקצת שנוי ואמר: לא יהיה ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהיה עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה. ע״כ. והנה גם לפרושו של ריב״ג הקושי במקומו עומד שחסרות המלים כי אם, ותקונו של ראב״ע הוא דחוק ואינו מתקן כלום. אבל, בעצם פרוש המלה יקרות בענין עננים כבדים יש לו על מה לסמך, כי אעפ״י שלא הזכיר זאת ריב״ג אין ספק כי פרש כך עפ״י הלשון הערבית, שהשרש וקר משמש בה, כמו בעבר׳, במשמ׳ של כבדות ושל כבוד וחשיבות, והשם וִקר a) פרשוהו המלונים הערבים: אלשחאב יחמל אלמא׳ אלד׳י אוקרהא, ע״כ, ובעבר׳: וקר הוא הענן הטעון מים המכבידים אותו. ואין יקרות מוסב לאור, שהפסיקו בעל הטעמים בטעם מפסיק, אלא הוא מוסב ליקפאון, והעקר בנוסח הכתוב לא הקרי וקפאון בוו בראש, אלא דוקא הכתיב יקפאון ביוד בראש, והוא עתיד קל רבים מהפעל קפא, והוא ספור ליקרות, ור״ל שהיקרות, שהם העננים הכבדים והחשכים, יקפאון ויקדירו את השמים, ולכן יהיה לא יום ולא לילה. והנה אין ספק בדבר כי הנביא תאר יום רעש, כמו שנאמר שם למעלה: ונבקע הר הזיתים וכו׳ ומש׳ חצי ההר צפונה וחציו נגבה וכו׳ ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה, והתכון בהיקרות להעננים והאדים הממלאים את חלל האויר עפי״ר בעת הרעש.

[1] אמר רד״ק: או יהיה יקרת שם בלי סמוך ואעפ״י שהוא פתוח כמו עגלת שלשיה, אל תתני פוגת לך והדומים להם.

[2] רק בעברית. דומה לשרש זה השרש נקש בעברית, עין שם.

a) وِقْر

בנפש יקושה, נאנחנו מעבודה קשה (רמב"ע, מוס' יוה"כ, אמללנו). יקוש בעניו, ולכוד בפח הבלו, וצבי עדיו, הורד ועגילו (שבת ה' אחה"פ, יקוש בעניו). קומי יונה יקושה, עורי אבן הראשה (ספ' פזמונ', תימנ' כט). —ואמר המליץ: תמול שאלוני ידועי זמני למי אוי ואבוי ואל מי פצעים, עניתים לטפשים אנושים יקושים בפח איש תככים ולשוא יגעים (שלמה בונאפיד, דברי חכמ' פז). שמע זעקת דל אסיר זקן ומחלה אשר רגלו בפח קלון יקושה (משלי ערב, דרך טובים).— ובהשאלה, במשמ' זומם: יקש לץ לחרף צבאות, התתומי ברית בצבא ואות (שבת זכור, אזילי).

—נפע', נוקש, נוקשת, נוקשו, תוקש,—שיקשו לו, שנלכד במוקש: בפעל כפיו נוקש רשע (תהל' ט יז). והיה וכו' לפח ולמוקש ליושב ירושלם וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' ח יד-יה). — ובהשאלה, נוקש בדבר, נכשל בו: לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו (דבר' ז כה). — ונוקש בדבריו, נאחז בענין ע"י דבריו: בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו א-ג). — ואמר בן סירא: בבתולה אל תתבונן פן תוקש בעונשיה (כ"ס גני' ט ה). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים כי תקלה הוא לאויל וכל פותה יוקש בו (שם לד ו-ז). דורש תורה יפיקנה ומתלהלה יוקש בה (שם לה יה). —ובסהמ"א: וכשתוקש הנפש אל רדיפת התאות אז תגלה תפארת גדלתה (מאזני צדק, אלגזלי 46).

***יָקֹשׁ**, ש"ז, — ש"מ, בה"פ של מי שנוקש: יתרעשו אופן וגלגל, יוקש עם זו להאפין ולגלגל, כרוב וחיה רופפים, בכנפי נשר מעופפים (ר"א קליר, מוס' יוה"כ, אז מלפני). בניך יחוסיך לקוחים לך לסגלה, יוקש מרים יוצלל במצולה, נצח להללך בכל מיני תהלה (סליח' צו"ג, אמנת).

***יָקוּשׁ**, ש"ז, — כמו הקודם: טמאים טבועי טמון תטליל טניפתם, יבשים ירודי יקש תיישר יציאתם (מחז' רומני, סליח' לר"ה, אסופים).

***יַקְשׁוּת**, ש"נ, — כמו יקש: ידענו רשענו מרבנים וסלונים, יקשות ערפנו חסון כאלונים, כרם נטענו סגסג נצנים, כסו פניו חרולים קמשונים (סליח' פר"ה, ה' אלהי).

***יַקְשָׁן**, ש"ז, — מי שמקשה תמיד קושיות: אם יחלוק בזה אקרא אותו יקשן או יקטן כי מי שאין לו פלפול בדבריו הוא הולך על דרך בלבול (ר"י פרובינצלו, בו"ת בלמוד התכמות).

יקת[1], ממנו אולי השמות הפרטיים יקותיאל ויקתאל.

י"ר,—ר"ת: יהי רצון.

א.ירא[2], ממנו א.ירא, ב.ירא, יראה, מורא, *יראוּי.

א.יָרֵא, ת"ז, סמי' ירא, לנק' יראה, מ"ר יראים, סמי' יראי, בכנ' יראיך, ליראיך, יראיו, ליראיו,—מי שמפחד, שיחוש רגש של אימה שבגללו הוא נרתע לאחור, אינו מוצא את לבו לעשות דבר, fürchtend craintif; fearing: ויספו השטרים לדבר אל העם (היוצא למלחמה) ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו (דבר' כ ח).— ובפרט ירא אלהים, מי שירא מהאל ושומר מצותיו ומקיים אותן, Gottesfürchtig, fromm; craignant dieu, pieu; godferaring, pious: כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (ברא' כב יב). מי בכם ירא יי' שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו יבטח בשם יי' וישען באלהיו (ישע' נ י). הולך בישרו ירא יי' ונלוז דרכיו בוזהו (משלי יד ב). אשרי כל ירא יי' ההלך בדרכיו (תהל' קכח א). כי ירא אלהים יצא את כלם (קהל' ז יח). והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע (איוב א א). אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת (שמות יח כא). אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו ויקשב יי' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי' ולחשבי שמו (מלא' ג יו). לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי (תהל' סו יו). נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יי' יכבד (שם יה ד). כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (קהל' ח יב). שקר החן והבל היפי אשה יראת יי' היא תתהלל (משלי לא ל). — ירא מצוה: בז לדבר יחבל לו וירא

---

[1] בערב' וקת a) במשמ' עת, זמן, והפעל וקת יעד לו זמן, והשם יקותיאל ויקתאל יהיה כמו יעדיה וכדומה.

[2] בערב' ורע b), רוע c).

a) وقت b) ورع c) روع

מצות הוא ישלם (משלי יג יג). — ויֵרא ש״ז : וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלא׳ ג כ). כי אתה אלהים שמעת לנדרי נתת ירשת יראי שמך (תהל׳ כא ו). — וגם ירא בלבד, מ״ר יראים, וככנוי : יראיך יראוני וישמחו כי לדברך יחלתי (תהל׳ קיט עד). ישובו לי יראיך וידעו עדתיך (שם עט). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך (שם לא כ). הנה עין יי׳ אל יראיו למיחלים לחסדו (שם לג יח). סוד יי׳ ליראיו ובריתו להודיעם (שם כה יד). אך קרוב ליראיו ישעו (שם פה י). — ובתו״מ : עשה מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט (ירוש׳ ברכ׳ ט יד:). שהוא חולק ל י ר י א י ו מכבודו (מד״ר במד׳ טו). —*ירא חטא : אין בור י ר א חטא ולא עם הארץ חסיד (אבות ב ה). ר׳ יוסי הכהן חסיד ר״ש בן נתנאל י ר א חטא ור״א בן ערך כמעין המתגבר (שם ח). ברוך שלא עשני בור שאין בור י ר א חטא (תוספתא ברכ׳ ז יח). כל מי שהיה כשר ו י ר א חט באותו הדור היה מביא את בכוריו ונותנן לתוך הסל ומחפ׳ אותן (ירוש׳ תענ׳ ד סח :). — ומ״ר : לשבת חשאים י ר א י חטא נותנים לתוכה בחשאי (שקל׳ ה ו). וחכמות סופרים תסרח ו י ר א י חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת (סוט׳ ט טו). —ואמר הפיטן : יר א י חטא נמאסו ונפסקו העוגן, נבזזו חנויות מיוזנות ואין מגין, פרחי ורבי ביד צרם מגן (סלית׳ מוס׳ יוה״כ, כרית כלותה). —*י ר א שמים : לעולם יהא אדם י ר א שמים בסתר כבגלוי ומודה על האמת (ברכות השחר, לעולם). גדול הנהנה מיגיעו יותר מ י ר א שמים (ברכ׳ ח.). למי שהוא י ר א שמים בכל כחו (שם נו:). כל אדם שיש עליו חן בידוע שהוא י ר א שמים (סוכ׳ מט:). הכל יודעים שאביך י ר א שמים הוא עכשיו יאמרו אמו גרמה לו (סנה׳ ע:). ש״מ י ר א שמים הוא (נדה לג:). שהיה אברהם אבינו מתפחד ואומר תאמר אותן אוכלסין שהרגתי שהיה בהם צדיק אחד ו י ר א שמים אחד (מד״ר ברא׳ מד). גוי שחייב כרת ובזכות מי ניצל בזכות י ר א שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה (שם בה״ב, מככי). ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של הקב״ה רואה איזה צדיק ישר וכשר ו י ר א שמים יש בהם ומסלקו מתוכן (שם, דוד׳ יכד). כדרך כל י ר א שמים שלא להשחית מדברי הקב״ה אפילו אות אחת (תשו׳ דונש על רסע״ג סא). — ואמר המליץ :

ומשם באתי ארם נהרים, וממטוביהם רבי יפת ה י ר א שמים, וההזן רבי יוסף תאוה לעינים (ר״י חריזי, תתכמ׳ מו). —ולנק׳ : זה שעוזב צנועה או בת טובים ו י ר א ת שמים ולוקח אחרת בעבור ממון או בעבור יופי או כבוד משפחה (ספר חסידים, תתרלו). — ומ״ר : שכן אפילו י ר י א י שמים יוצאין בכך (ירוש׳ מגי׳ ג עד.). כיון ששמע אהרן שבניו י ר א י שמים הן שתק וקבל שכר על שתיקתו (מד״ר ויקר׳ יב). וכן בימי אליהו הנביא היו ישראל י ר א י שמים לאמיתם (תד״א יז). — ואמר המליץ : ומשם הלכתי לכלנה, ושם קהלה טובה, כלם חסידים ו י ר א י שמים, אלו היו פורשי כנפים (ר״י חריזי, תתכמ׳ מו). —*י ר א י ה ש ם : כי ידוע ידעתי שהיו חכמים ו י ר א י ה ש ם ממני (ראב״ע, יסוד מורא ג).

ב. **יָרֵא**, פ״ע, יראה, יראה, יראת, יראתי, יראו, יראתם, יראתם, יראנו, ירא, לרא, יראה, ליראה, ירא, יראו, אירא, תירא, תיראי, יירא, ויירא, וירא, נירא, תיראו, תיראו, תיראון, ייראו, ייראו, יראון, תיראנה, יראוני, יראוך, יראוהו, איראנו, ייראני, ייראך, תיראום, תיראם, ייראוך, —ירא לעשות דבר, היה ירא, to fear ; craindre ; fürchten : ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער (ברא׳ יט ל). ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום (שם כו ז). איך לא יראת לשלח ידך לשחת את משיח יי׳ (ש״ב א יד). ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה (במד׳ ח יב). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך (שופט׳ ז י). ויראו ארם להושיע עוד את בני עמון (ש״ב י יט). —וירא מעשות דבר : ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים (שמות ג ו). ושמואל ירא מהגיד את המראה אל עלי (ש״א ג יה). אל תירא מרדה מצרימה (ברא׳ מו ג). אל תיראו מעבוד הכשדים (ירמ׳ מ ט). וייראו מגשת אליו (שמות לד ל). — וירא מפלוני, מפני פלוני, מלפני פלוני, מדבר פלוני : כן יעשה יי׳ אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם (דבר׳ ז יט). ואדניהו ירא מפני שלמה (מ״א א נ). וטוב לא יהיה לרשע וכו׳ אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהל׳ ח יג). מלך בבל אשר אתם יראים מפניו (ירמ׳ מב יא). ויראת מאלהיך (ויקר׳ יט יד). סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי (תהל׳ קיט קכ). ויבאו מצרים כי יראו מפני כשדים (מ״ב כה כו). ויראו ממך (דבר׳ כח י). כי יראתם

מפני האש (שם ה ה). ויאסף שאול לרא מפני דוד עוד (ש"א יח כט). לא אירא מרבבות עם (תהל׳ ג ז). יי׳ אורי וישעי ממי אירא (שם כז א). לא תירא מהם (דבר׳ ז יח). אל תירא מפניהם (יהוש׳ יא ו). אל תירא מפני הדברים אשר שמעת (מ"ב יט ו). ולא תירא משוד כי יבוא (איוב ה כא). לא תירא מפחד לילה (תהל׳ צא ה). מי את ותיראי מאנוש ימות (ישע׳ נא יב). משמועה רעה לא יירא (תהל׳ קיב ז). וירא שאול מלפני דוד (ש"א יח יב). אל תיראו מעבדי הכשדים (מ"ב כה כד). אל תיראו מהם כי לא ירעו (ירמ׳ י ה). אל תיראו מפניהם (נחמ׳ ד ח). ידעתי כי טרם תיראון מפני יי׳ אלהים (שמות ט ל). לא תערצון ולא תיראון מהם (דבר׳ א כט). ייראו מיי׳ כל הארץ (תהל׳ לג ח). אשר יהיה טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו (קהל׳ ח יב). גם מגבוה ייראו (שם יב ה). אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם (דבר׳ ב ד). יפחדו ויראו ממך (מיכ׳ ז יז). וישמעו בני ישראל ויראו מפני פלשתים (ש"א ז ז). ויראו מפני המלך (מ"א ג כח). וייראו העם מפני יי׳ (חגי א יב). והאלהים עשה שייראו מלפניו (קהל׳ ג יד).— ירא לדבר, מדבר, ירא פן ירע להדבר מדבר: לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים (משלי לא כא). — ירא את פלוני, את דבר פלוני: ויאמר אלהם יוסף וכו׳ את האלהים אני ירא (ברא׳ מב יח). כי ירא העם את השבעה (ש"א יד כו). הנה אדניהו ירא את המלך שלמה (מ"א א נא). ועבדיהו היה ירא את יי׳ מאד (שם יח ג). אשרי איש ירא את יי׳ (תהל׳ קיב א). ירא אני את אדני המלך (דני׳ א י). כאיש אמת וירא את האלהים מרבים (נחמ׳ ז ב). אינם יראים את יי׳ ואינם עושים כחקתם וכמשפטם (מ"ב יז לד). כי יראתי את העם (ש"א טו כד). כי יראו המילדת את האלהים (שמות א כא). ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו (יהוש׳ ד יד). לא יראו את יי׳ (מ"ב יז כה). ולמען ילמדו ויראו את יי׳ אלהיכם (דבר׳ לא יב). למען יראתם את יי׳ אלהיכם (יהוש׳ ד כד). כי לא יראנו את יי׳ (הוש׳ י ג). אשר ילמדון ליראה אתי כל הימים (דבר׳ ד י). ליראה את השם הנכבד והנורא (דבר׳ כח נח). ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי (ירמ׳ לב לט). עבדיך החפצים ליראה את שמך (נחמ׳ א יא). ללכת בדרכיו וליראה אתו (דבר׳ ח ו). ירא את יי׳ וסור מרע (משלי ג ז). את האלהים ירא (קהל׳ ה ו). ועתה יראו[1]) את יי׳ ועבדו אתו (יהוש׳ כד יד). אך יראו[1]) את יי׳ ועבדתם אתו באמת (ש"א יב כד). יראו[1]) את יי׳ קדשיו (תהל׳ לד י). אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו (במד׳ כא לד). למען תירא את יי׳ אלהיך (דבר׳ ו ב). לא תירא אותם (יחזק׳ ג ט). ואותי לא תיראי (ישע׳ נז יא). ויירא כל העם מאד את יי׳ ואת שמואל (ש"א יב יח). ויירא דויד את האלהים (דהי"א יג יב). ואתם אל תיראו את עם הארץ (במד׳ יד ט). לא תיראו את אלהי האמרי (שופט׳ ו י). את יי׳ אלהיכם תיראו (מ"ב יז לט). האותי לא תיראו נאם יי׳ (ירמ׳ ה כב). איך ייראו את יי׳ (מ"ב יז כח). יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ (תהל׳ סז ח). ותיראן המילדת את האלהים (שמות א יז).— וירא את פלוני מעשות דבר: ויהי כאשר ירא את בית אביו ואת אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה (שופט׳ ו כז). — וירא דבר: החנם ירא איוב אלהים (איוב א ט). ולא יראו אלהים (תהל׳ נה כ). חרב יראתם וחרב אביא עליכם (יחזק׳ יא ח). יחד לבבי ליראה שמך (תהל׳ פו יא). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי (שם כג ד). לא תיראו אלהים אחרים (מ"ב יז לה). אל תיראו חרפת אנוש (ישע׳ נא ז). איש אמו ואביו תיראו (ויקר׳ יט ג). ומקדשי תיראו (שם ל). — ובהחלט, ירא: מי ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד (שופט׳ ז ג). ולא שלף הנער חרבו כי ירא כי עודנו נער (שם ח כ). ולא אבה נשא כליו (של שאול להרגו) כי ירא מאד (ש"א לא ד). ולא יראה בגדה יהודה אחותה (ירמ׳ ג ח). ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה (ברא׳ יח טו). ויען יעקב ויאמר ללבן (לכן ברחתי בסתר) כי יראתי כי אמרתי פן תגזל את בנותיך מעמי (שם לא לא). לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא הלכו בתורתי (ירמ׳ מד י). שכור הוא למען אירא ואעשה כן וחטאתי (נחמ׳

[1]) אמר רד"ק: אך יראו את יי׳ משפטו יראו אלא שנחה בו האלף כדי שלא ידמה למלת יראו מן ראה, ע"כ. והוסיף ע"ז ר"א בחור: משום שנאמר כי לא יראני האדם וחי לפיכך נחה האלף וכן היא נחה במלת לראובני השורק שבאלף קורין בריש ואין לריש נקודה וקורין אותו לראובני הלמד קמוצה והריש אינה נקודה, ע"כ, ואין טעמו של הרד"ק בנקוד יראו מספיק, כי כמו שיראו דומה לעתיד מן ראה, כן בדבור דומה יראו לצווי מן ירה. ואמרו החדשים כי סבת הנקוד הזה היא הנביה לקרוא נל"א כמו נל"ה.

ו יג). באלהים בטחתי לא אירא מה יעשה בשר לי (תהל׳ נו ה). לא תירא ולא תחת (דבר׳ לא ח). סורה אלי אל תירא (שופט׳ ד יח). שבה אתי אל תירא (ש״א כב כג). אל תירא כי יעשר איש (תהל׳ מט יז). אל תירא כי עמך אני (ישע׳ מג י). ואתה אל תירא עבדי יעקב (ירמ׳ ל י). מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער (בראש׳ כא יז). אל תיראי כי גם זה לך בן (שם לה יז). מבשרת ירושלם הרימי (קולך) אל תיראי (ישע׳ מ ט). ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך (צפנ׳ ג יז). אריה שאג מי לא יירא (עמו׳ ג ח). ויירא יעקב מאד (בראש׳ לב ח). וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא ויחרד לבו מאד (ש״א כח ה). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (זכר׳ ט ה). לא נירא בהמיר ארץ (תהל׳ מו ג). תראו חתת ותיראו (איוב ו כא). ולא ייראו עוד ולא יחתו (ירמ׳ כג ד). וכל העם ישמעו ויראו (דבר׳ יז יג). יראו רבים וייראו (תהל׳ מ ד). וייראו מאד ויצעקו (שמות יד י). ויחתו ויראו מאד (ש״א יז יא). ויראו את צררות כספיהם המה ואביהם וייראו (בראש׳ מב לה). וכל ישראל ישמעו ויראון (דבר׳ יג יב). — וככנ׳: ולא יראוני אמר יי׳ צבאות (מלא׳ ג ה). חבר אני לכל אשר יראוך ולשמרי פקודיך (תהל׳ קיט סג). לכן יראוהו אנשים (איוב לז כד). ולא יכל עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אתו (ש״ב ג יא). מי לא יראך מלך הגוים (ירמ׳ י ז). ואתנם לו מורא וייראני (מלא׳ ב ה). לא תיראום כי יי׳ אלהיכם הוא הנלחם לכם (דבר׳ ג כב). ויי׳ אתנו אל תיראם (במד׳ יד ט). למען יראוך כל הימים (מ״א ח מ). גוים עריצים ייראוך (ישע׳ כה ג). ייראוך עם שמש (תהל׳ עב ה). — ובמליצה לדברים לא בע״ח: ארץ יראה ושקטה (תהל׳ עו ט). אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל יי׳ לעשות (יוא׳ ב כא).

—נפע׳, נורא, נוראה, נוראות, נורא׳ת, תורא, —שיראו ממנו, שאפשר לירא ממנו, שהכל יראים ממנו: ויאמר מה-נורא המקום הזה (בראש׳ כח יז). אל גדול ונורא (דבר׳ ז כא). נורא יי׳ עליהם כי רזה את כל אלהי הארץ (צפנ׳ ב יא). כי עמך הסליחה למען תורא (תהל׳ קל ד).—ועי׳ עוד ערך נורא.

—פע׳, ירא, יראני, מיראים, ליראני, ליראם, — ירא אותו, הטיל עליו אימה ופחד, in Furcht setzen: faire craindre; to put in fear: ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה כי יראני העם (שימיתו את בנה) ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה המלך את דבר אמתו (ש״ב יד יה). כי כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן המלאכה (נחמ׳ ו ט). אגרות שלח טוביה ליראני (שם יט). ויקראו בקול גדול יהודית על עם ירושלם אשר על החומה ליראם ולבהלם למען ילכדו את העיר (דהי״ב לב יח).—ובתו״מ: יעקב היה מזכיר לעשו שמו של הקב״ה ליראו ולבהלו (מד״ר בראש׳ עה). כך הם ישראל כשהם חוטאים אין הקב״ה מעלה עליהם תדע לך שהוא כן שכן בימי הושע הכעיסו להקב״ה התחיל הקב״ה מייראן כי בני זנונים וגו׳ כי היא לא אשתי וגו׳ (שם במד׳ ב). אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו (רש״י דבר׳ כח ס). כאשר אמר אדון הנביאים ע״ה על המצות המעשיות ויראת מאלקיך אני יי׳ שעל המצות המעשיות הוצרך ליראם מעונשי השם (ר״י א״ת, כות תן ג). יזלזל במצוה מן המצות המיראות האדם (מלמ׳ התלמיד׳, עקב).

— התפע׳, *התירא, *נתירא, — היה ירא, התחיל פתאם לירא: אל תהי כאריה בביתך ומוזר ומתירא בעבודתך (ב״ס גני׳ ד ל). וגם אם ישמע לך (השונא) ויהלך בנחת תן לבך להתירא ממנו (שם יב יא). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עכו״ם מפני לסטים מפני רוח רעה (שבת ב ה). וכשהגיע (אגריפס) ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה (סוט׳ ז ח). שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ (מכי׳ יתרו, בחדש ב). שהייתי סבור שהוא יום הדין ונתייראתי (ירוש׳ חגי׳ ב עז.). אם שמואל רבן של נביאים וכו׳ נתיירא מיום הדין אנו על אחת כמה וכמה (שם). ואמר לי היה לך להתפלל בדרך ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (ברכ׳ ג.). היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים (שם יח.). ומה במקום חיותנו אנו מתייראים במקום מיתתנו עאכ״ו (שם סא:). שאלות הרבה יש לי לשאול ומתייראני שמא תכעום (שבת לא.). אמר (משה) לפניו רבש״ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שם פח:). אמר להם מפני מה אתם מכניסין ראשי בין ב׳ הרים גדולים בין ב׳

מחלוקות גדולות בין בית שמאי ובין בית הלל מתירא אני שמא ירוצו גלגלתי (יבמ׳ טו:). אחינו בית ישראל שמעו אחינו פלוני נשא אשה שאינה הוגנת לו ו מתייראים אנו שמא יתערב זרעו בזרעינו (כתוב׳ כח:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ו מתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה (סוט׳ כא.). עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת (מכות כד:). היה משכים לצאת לדרך ו מתיירא שמא יאבדו (מנח׳ לו.). ויאמר שלחני כי עלה השחר אמר לו גנב אתה או קוביוסטוס אתה ש מתיירא מן השחר (חול׳ צא:). אמרה לו אעפ״י שאנשי צדוקים הן (נשותיהם) מתיראות מן הפרושים ומראות דם להכמים (נדה לג:). זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה (מד״ר בראש׳ מד). והגר שפחת שרי רואה ה׳ מלאכים בזה אחר זה ולא נתייראה מהם (שם מה). לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ו נתיירא מהם וישב לו ביניהם (שם פד). שני בני אדם הבטיחן הקב״ה ו נתייראו הבחור שבאבות והבחור שבנביאים (שם עו). אותה שעה נתברר משה על עסקיו ש נתיירא אם ישאלו לו מה שמו מה יאמר להם (שם שמות ג). אמר לו הקב״ה למשה לך אמור לו לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן (שם במד׳ טו). בשעה שהיו הנביאים הולכים בשליחותו של הקב״ה רוח הקדש שהיתה שורה עליהם היתה נותנת להם אימה בעיני רואיהם שהכל מתיראים מהם שהיו דומין למלאכים (שם י). אותה שעה (שראה משה את עוג) נתיירא משה אמר הקב״ה אל תתיירא שאני מפילו לפניך (שם דבר׳ א). עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדיבור עומד על רגליו ולא היה מתיירא כיון שחטא כששמע קול הדיבור נתיירא ונתחבא (שם שה״ש, הנה מטתו). למלך שדיבר כנגד בנו ו נתירא ונשמטה נפשו ממנו (שם, תכו). באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלקה ממני (שם, יפה את). הלך ירמיה למערת המכפלה ואמר לאבות העולם עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקדוש ברוך הוא אמרו לו למה אמר להם איני יודע

מפני שהיה מתירא שלא יאמרו בימיך היתה לבנינו זאת (שם איכ׳, פתית׳). שלחו (כל בני הגולה למרדכי ואסתר) ואמרו לא דיינו צרותיו של המן אלא שאתם מטריחין עלינו לעשות שני הימים האלה ואמר להם אם מדבר זה אתם מתייראין והרי היא כתובה בין הכרכי׳ (שם רות, והנה בועז). אין את בתו של אברהם וכו׳ ואת מתיירא מן ברייה ומן אנוש שהיום הוא חי למחר הוא מת (פסיק׳ רבתי לג). אתם רואים את השמים במקומם ואת הארץ במקומה ואתם מתייראים (שם).

בהלה.– *דחליל. – זְוָעָה. – זחל.– חגא.– חִתָּה. – חתת. – ירא.– יראה. – מגור. – מורא.– ערץ.–פחד.

ב. **ירא**, עי׳ ירה.

יִרְאָה, ש״נ, סמי׳ יראת, בכנ׳ יראתי, יראתך, יראתך, יראתו, יראתם — א) שה״פ מן ירא, Furcht; crainte, fear: וייראו האנשים יראה גדולה (יונ׳ א י). ונתתי יראה בארץ מצרים והשמתי את פתרם (יחזק׳ ל יג-יד). יראה ורעד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו). וגבה להם ויראה להם וגבתם מלאת עינים (יחזק׳ א יח). עבדו את יי׳ ביראה וגילו ברעדה (תהל׳ ב יא). וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית (ישע׳ ז כה). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים (דבר׳ ב כה). המיראתך יכיחך יבוא עמך במשפט (איוב כב ד). — ובתו״מ: בפרקים שואל (אדם בשלום חברו) מפני הכבוד ומשיב ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב (ברכ׳ ב א). נאמנת אשה וקטן לומר מיכן יצא נחיל זה וכו׳ אימתי בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו וחזרו אין נאמנין שלא אמרו מתוך הפיתוי אלא מתוך היראה (תוספתא כתוב׳ ג ג). כשם שניתנה (התורה) באימה וביראה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה ו יראה (ירוש׳ מגי׳ ד עד ד). עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאם באתה לשנוא דע שאת אוהב ואין אוהב שונא עשה מיראה שאם באתה לבעט אין ירא מבעט (שם סוט׳ ה כ ג). נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי (ברכ׳ יז.). מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה ו ביראה וברתת ובזיע (שם כב.). פסק מהמת יראה (מו״ק יח:). גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה

 יראה

שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור (סוט׳ לא.). העובד עכו״ם מאהבה ומיראה (סנה׳ סא:). הדר חכמה ענוה הדר ענוה יראה הדר יראה מצוה (דא״ז ה). אעפ״י שזרעו ובניו הם מבקשים להם לא ראיתי לאותו צדיק אביהם נעזב מיראתו של הקב״ה (מד״ר ויקר׳ לה). אמר רשב״י עד שלא יחטא אדם נותנים לו אימה ויראה משהוא חוטא נותנים עליו אימה ויראה (שם במד׳ יא). כל המתגייר משום אשה אהבה משום יראה אין זה גר (מסכ׳ גרים א ז). — ובפרט יראת אלהים: כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (ברא׳ כ יא). חסן ישועת חכמת ודעת יראת יי׳ היא אוצרו (ישע׳ לג ו). ונחה עליו רוח יי׳ וכו׳ רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳ (שם יא ב). והריחו ביראת יי׳ ולא למראה עיניו ישפוט (שם ג). יראת יי׳ ראשית דעת (משלי א ז). תחלת חכמה יראת יי׳ (שם ט י). הן יראת אדני היא חכמה (איוב כח כח). למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב (שם ו יד). ביראת יי׳ מבטח עז (משלי יד כו). — ובכנ׳, במשמ׳ יראת יי׳: ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי (ירמ׳ לב מ). כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ כ). הלא יראתך כסלתך (איוב ד ו). הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך (תהל׳ קיט לח). למה תתענו יי׳ מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישע׳ סג יז). ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה (שם כט יג). — ואמר בן סירא: חיל וכח יגוללו לב ומשניהם יראת אלהים אין ביראת יי׳ מחסור ואין לבקש עמה משען יראת אלהים כעדן ברכה ועל כל כבוד חפתה (כ״ס גני׳ מ כו-כז). — ובתו״מ, *יראת חטא: משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא (סוט׳ ט טו). וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות (שם). ר״ח בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת (אבות ג ט). א״ר יהודה חס ושלום שעקביא נתנדה שאין העזרה ננעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל (עדי׳ ה ו). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום וכו׳ חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה (ברכ׳ טז:). למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה (סוט׳ כב.). אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום (מ״דר שמות ל). — *יראת שמים: שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים (ברכ׳ טז:). הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (שם לג:). אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (שם). כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו (שבת לא:). כל המגדל כלב רע בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו וכו׳ אף פורק ממנו יראת שמים (שם סג:). אוי לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים (יומ׳ עב:). כל המונע תלמידו מלשמשו וכו׳ פורק ממנו יראת שמים (כתוב׳ צו.). — ב) *כנוי לאלהות, בפרט לעבודה זרה: אמר לו (המסית) יש יראה במקום פלוני כך אוכלת כך שותה. כך מטיבה כך מריעה (סנה׳ ז י). שלא יהו השבויים אומרים יראתנו הביאה עליו את הפורענות קשה יראתן שעמדה על עצמן קשה יראתנו שלא שלטה בנו הפורענות (מכי׳ בא, פסח׳ יג). ובשם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תשבע לגוי ביראתו (שם משפט׳, כספ׳ כ). מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת מים הגדול והיה בה תינוק אחד יהודי עמד עליהן סער גדול בים ועמד כל אחד ואחד מהן והתחיל נוטל יראתו בידו וקורא ולא הועיל כלום (ירוש׳ ברכ׳ ט יג:). ואבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו (שם פאה א טו ג). מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה (שבת פג:). אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלם פעם אחת מצא תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה וכו׳ אמר לו אמור בכל יום שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד אמר לו הס שלא להזכיר בשם ה׳ שלא לימדו אביו ואמו מיד הוציא יראתו מחיקו ומחבקו ומנשקו עד שנבקעה כריסו ונפלה יראתו לארץ ונפל הוא עליה (סנה׳ סד.). כיון ששתה (היין) בער בו אמר לה השמיעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה (שם קו.). כיון שדברה (האתון) מתה שלא יהיו אומרים זו שדיברה ועושין אותה יראה (מד״ר במד׳ כ). כי לא שם היהודי ההוא כל כך נפשו בכפו אלא מטעם הדת והוא לבזות יראתנו ולהתיכה באש

(שבט יהודה סד). ואמר שולוני לאנשי אטיני שמינירבה יראתם נתנה אותם (את החקים) אליו כדי להכניסם בלב ההמון (יוסף הכהן, מליב גבול' ג ב יו). — ואמר הפיטן: לבטה יראתם (של מצרים) ולקה, בוקה ומבוקה ומבולקה (מעריב ב פסח, ליל שמרים). לפני בעל צפון הנשאר מכל אלילי פחזותם, ולמה נשאר הוא כדי להשיאם ולהטעותם, שיאמרו קשה יראתם שלא לקתה כמותם (יוצ' ז פסח, חסדי יי'). שחו גברים וזרים כמות יראתם ויגועו, שדי חלק יעקב חלקם בחיים נודעו (שבת נחמו, אל אל שדי). — ומ"ר *יראות[1]: בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהן להטעותן שהוא הציל את עצמו (מכי' בשלח ב א).

***יראוי[2]**, ש"ז, — מי שהכל יראים ממנו: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז ויראוי החזק והאמיץ (ברכ' לג:). כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים (רש"י תהל' ל יא). ע"י שראיתם אותו (את הבורא) יראוי ומאוים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו (הוא, שמות כ יז). ומתוך כך (שתהא פרנסתו של הת"ח בריוח) יהיה גדול ויראוי ומאויים בעיניהם (רע"ב אבות ד ה). והיראה הראשונה היא יראת ההגדלה ליראוי והתבייש ממנו והכיר הירא חסרונו בהקש היראוי (אמונה רמה 100).

ירב[3], ממנו לפי דעת קצת יריב.

***ירבוז[4]**, ש"ז, מ"ר ירבוזים, — מין ירק גני, נאכל, Erdbeerspinat; blette; blite: ואין מרכיבין כשות על גבי האיזמא ולא תרד על גבי ירבוז מפני שירק בירק (תוספתא כלא' א יא). — ומ"ר: הפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגות (שבי' ט א).

---

[1]) כך נראה מהכתיב בשתי יודים בתחלה.

[2]) במקום ירוא, עפ"י הנטיה לשלשות מוחשית של המלים ועפ"י הקש נפ"י.

[3]) אמר רד"ק: כי כן דרך העברים לאמר בענין אחד הפעל שידמו אותיותיו לאותיות פעל אחר אע"פ שהם הפוכים בסדר אותיותיהם יאמרו שניהם בענין אחד יבש בוש יטב טוב וכו' ירב רוב ירש רוש ישב שוב (מכלול, שדה"פ).

[4]) בסור' זרבוזא, ובערב' נקרא בקלה ימאניה, ירק תימני, אבל גם ארבוז, ג'רבוז, וגם ירבוז a). ומקור השם בלשון פרסית.

a) يربوز

א.ירד[1], ממנו א.ירד, מורד, *ירידה, *ירוד, *יריד.

א.ירד, וגם ירד[2]), פ"ע, בהפס' ירד, לנק' ירדה, ירדה, ירדת, ירדת, ירדתי (לנכחת), ירדתי (למדב"ע), ירדנו, ירדו, ירדתם, ירד, יורד, יורדה, יורדת, יורדים, יורדי, יורדות, יורדות, ירד, ירדי, מירדי, רדה (מקור), רדת, רדתי, רד, רדה, רדה, רדו, רדי, ארד, ארדה, תרד, ירד, וירד, וירד, תרד, תרד, תרד, ותרד, ותרד, נרד, ונרד, נרדה, ירדו, תרדנה, — ירד ממקום למקום נמוך, נעתק מלמעלה למטה, herab- steigen; descendre; to go down: אשר ירד עליו (מהשמים על הר סיני) יי' (שמות יט יח). והוא ירד והכה את האריה בתוך הבאר (ש"ב כג כ). ועל הר סיני ירדת (נחמ' ט יג). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים (יחזק' כו יו). הנה עם יורד מראשי ההרים (שופט' ט לו). והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו (בראש' כח יב). היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר (שמות לד כט). לך רד כי שחת עמך (שם לב ז). אסר ורד ולא יעצרכה הגשם (מ"א יח מד). וידבר אליו (אל אליהו אשר ישב על ההר) איש האלהים כה אמר המלך מהרה רדה (מ"ב א יא). רדי ושבי על עפר (ישע' מז א). ואפן וארד מן ההר (דבר' ט יה). ארדה נא (משכים ארץ) ואראה (בראש' יח כא). המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה (מ"ב א ד). יי' הט שמיך ותרד (תהל' קמד ה). וירד ברק מהר תבור (שופט' ד יד). ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (ש"ב כב י). ותרד העינה ותמלא כדה ותעל (בראש' כד יו). ותמהר ותרד מעל החמור (ש"א כה כג). הבה נרדה (ארצה) ונבלה שם שפתם (בראש' יא ז). וישבו שני האנשים וירדו מההר (יהוש' ב כג). — והלך לארץ שהיא שפלה מהארץ שהיה בה: מצרים ירד עמי

---

[1]) בערב' משמש שרש ורד a) במשמ' הליכת הבהמה להבאר שמשקים אותה שם. ואמרו החכמים, כי זהו בעצם השרש ירד העברי, שנתיחד לענין הליכה מלמעלה למטה, אולי מפני שעכ"ר הבארות להשקות הבהמות וכדומה הן בעמק, בשפל הכפר. ויש בערב' עוד שרש אחד, שלפחות שנים מיסודותיו הם דלת וריש, כמו בהשרש ירד, והוא השרש חדר b), שמשמש במשמ' המיוחדה של ירידה.

[2]) עי' הערה לקמן.

a) ورد b) حدر

בראשנה לגור שם (ישע׳ נב ד). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה (דבר׳ י כב). הוי הירדים מצרים לעזרה (ישע׳ לא א). אל תירא מרדה מצרימה (בראש׳ מו ג). ירד ירדנו (מצרימה) בתחלה לשבר אכל (שם מג כ). לא נוכל לרדת (מצרימה) אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו (ישע׳ ל ב). כה אמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד (בראש׳ מה ט). הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם (שם מב ב). ולכו משם חמת רבה ורדו גת פלשתים (עמו׳ ו ב). אנכי ארד עמך מצרימה (בראש׳ מו ד). לא ירד בני עמכם (שם מב לח). אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל ואם אינך משלח לא נרד (שם מג ה). וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים (שם מב ג). —ולבית, לכרם, לגן, להמחנה, למלחמה, וכדומה: ולא ירד (אוריה) אל ביתו (ש״ב יא י). ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך (שם יט כה). כי ירד היום (אדניהו אל עין רגל) ויזבח שור ומריא (מ״א א כה). בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (שם כא יח). ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל (מ״ב ח כט). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם (שה״ש ו ב). ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת וכו׳ למען ראות המלחמה ירדת (ש״א יז כח). תחזקנה ידיך וירדת במחנה (שופט׳ ז יא). ושמת שמלתיך עליך וירדתי [1]) הגרן (רות ג ג). אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל (שה״ש ו יא). אז ירדו לשערים עם יי׳ (שופט׳ ה יא). מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן משכים בשבט ספר (שם יד). ואם ירא אתה לרדת רד אתה ופרה נערך אל המחנה (שם ז י). ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך (ש״ב יא ח). באו רדו כי מלאה גת (יואל ד יג). וארד בית היוצר (ירמ׳ יח ג). וישאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים (ש״א יד לז). השב את האיש וכו׳ ולא ירד עמנו במלחמה (שם כט ד). ויקם שאול וירד אל מדבר זיף (שם כו ב). עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל (שם יג יב).— ירד במצולות, ירד אל הקבר, הבור, השאול, וכדומה: ירדו במצולת כמו אבן (שמות טו ה). וירדו חיים שאלה (במד׳ טז ל). ירדו שאול חיים (תהל׳ נה טז). יעלו שמים ירדו תהומות (שם קז כו). מטעני חרב יורדי אל אבני בור כפגר

—[1]) הצורה הקדומה לנכחת.

מובס (ישע׳ יד יט). יי׳ העלית מן שאול נפשי חייתני, מיורדי [1]) בור (תהל׳ ל ד). לא המתים יהללו יה ולא כל ירדי דומה (שם קטו יז). בדי שאל תרדנה (איוב יז טז). פרעהו מרדת שחת (שם לג כד). מה בצע בדמי ברדתי אל שחת (תהל׳ ל י). ביום רדתו שאלה האבלתי (יחזק׳ לא טו). רדה והשכבה את ערלים (שם לב יט).— ודברים לא בע״ח, ברד, גשם, שלג: וירד עלהם הברד ומתו (שמות ט יט). כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים (ישע׳ נה י). ירד כמטר על גז (תהל׳ עב ו). ויעמדו המים הירדים מלמעלה וכו׳ והירדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (יהוש׳ ג טז). וברדת הטל על המחנה לילה (במד׳ יא ט). כטל חרמון שירד על הררי ציון (תהל׳ קלג ג).—ואש וכדומה: הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים (מ״ב א יד). אם איש האלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אתך ואת חמשיך ותרד אש אלהים מן השמים ותאכל אתו ואת חמשיו (שם י). וכל בני ישראל ראים ברדת האש וכבוד יי׳ על הבית (דהי״ב ז ג). והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל (שמות לג ט). — והחרב: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד ועל עם חרמי (ישע׳ לד ה).— ודברים מפשטים, הדר, גאון, רעה, חמס, וכדומה: וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע׳ ה יד). ונפלו סמכי מצרים וירד גאון עזה (יחזק׳ ל ו). כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א יב). ועל קדקדו חמסו ירד (תהל׳ ז יז). — והרוח: מי יודע רוח בני האדם וכו׳ ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ (קהל׳ ג כא). — ירדה העין דמעה, נתכו הדמעות מהעינים: פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי (איכ׳ ג מח). פלגי מים ירדו עיני (תהל׳ קיט קלו). תרדנה עיני דמעה לילה ויומם (ירמ׳ יד יז). — והיום ירד, וגם רד, קרב הערב: הם עם יבוס והיום רד [2])

— [1]) כך הכתיב, ונראה כי הכונה היתה מיורדי, אך הקרי הוא מירדי, מקור כנוי, קמץ מתוג, ודעת רד״ק היא שזו קמץ ארוכה, אמר וז״ל: ונמשך הקמץ בטעם במלת תחת רדופי טוב וכן מירדי בור (מכלול, שדה״פ). אך החדשים אומרים כי הוא קמ״ח. — [2]) ת״י: ויומא מאך לחדא, ע״כ, והוא במשמ׳ ירידה. וכן גם שאר התרגומים הקדמונ׳ במשמ׳ ירידה ונטייה. ואמרו רוב הקדמונ׳ כי הוא משרש ירד ונחסרה י״פ, וכבר הביא ריב״ג עוד מלים אחדות שנחסרו מהם פ״פ בעבר: קח על מים רבים, תתה לי ערף (רקמה

 ירד

מאד (שופט׳ יט יא). — וכבר השתמשו הפיטנים והמשוררים בעבר חסר זה גם לא לענין אור היום: אתה אהבת עמך, בעבורם רדת ממרומך, גזרת להם ימך, דבקתם באהב לשמך (סכת סקל׳, אתה אהבת). אשכון והודי רד מאד דומם בלב זועף וסר (ר״י הלוי, לב״ת, יונה בכנפי). — והגבול, ירד הגבול, נמתח קו הגבול מהר אל העמק: וירד הגבול הירדנה (במד׳ לד יב). וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק רפאים צפונה וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה וירד עין רגל (יהוש׳ יח יז). — ובהשאלה, ירד פלוני, נהיה דל, שפל, נבזה: הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה הוא ילוך ואתה לא תלונו (דבר׳ כח מג-מד). — ובענין מלחמה, במשמ׳ נלחם גם בלי המושג של ירידה ממשית או אפילו דמיונית: אז ירד [1]) שריד לאדירים עם יי׳ ירד [1]) לי בגבורים (שופט׳ ה יג). —

וכתו״מ: פשט וקדש ידיו ורגליו ירד וטבל עלה ונסתפג (יומ׳ ג ו). בכל יום כהנים עולין במזרחו של

157), ואעפי״כ פקפקו החדשים אם זו צורה אמתית מהלשון החיה, הואיל והעבר ירד בא הרבה פעמים שלם ולא נפלה ממנו יפ״פ. בטכ׳ (Bö. § 435 f) מניח אפשרות זו כשלפני יוד פ״פ באה יוד אחרת כמו כאן במלת היום שלפני רד. אבל הלא אמרו ויונה ירד (יונ׳ א ה). ולכן החליטו רוב החדשים כי זה פשוט שבוש, וצריך לאמר היום ירד. וכבר העיר ריב״ג כי אולי רד זה משרש רוד. ואולי היה פעל רדד ששמש במשמ׳ זו. עכ״פ, אנו, שהתנ״ך הוא יסוד לשוננו, המליצה היום רד כשרה. — [1]) רוב המדקדקים והמפרשים הקדמונים שלנו ראו במלה זו עתיד מן רדה, כמו יצו מן צוה. מנחם חבר אותו במחברת עם וירדו בדגת הים, רדה באף גוים, ועוד. ר״י חיוג אמר בערך רדה: אז ירד שריד ירד לי בגבורים עקרו ירדה. ע״כ. וכן הביאה ריב״ג בערך רדה ואמר: וליש ימתנע אן יכונ מנ הד׳א אלמעני ירד לי בגבורים אי אנה יכשר האולא׳ אלג׳באברה אלמחארבינ לנא ויחטמהם, ע״כ, ובעבר׳: ואין מן הנמנעות שיהיה מזה הענין ירד לי בגבורים, ר״ל שהוא ישבר אלה הגבורים הנלחמים בנו וישמידם. וכך גם רש״י, שהוא מן רדה, אלא במשמ׳ שליטה: ירד (כמו) ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי העובדי גלולים יי׳ ירד לי בגבורים ירדה לי את גבורי העובדי אלילים. ע״כ. וכך גם רד״ק בהשרשים ובפרוש, מענין ממשלה. אבל ת״י ראה בצורה זו עבר ופרש ירד ראשון גם בלשון ירידה וגם בלשון שבירה וירד השני בלשון שבירה: בכן נחת חד ממשרית ישראל ותבר תקוף גברי עממיא וכו׳ יי׳ תבר קדם עמיה תקוף גברי סנאיהון. וגם היוני והסורי והירונ׳ ראו בה עבר ותרגמו היוני והסורי במשמ׳ ירידה, והירונ׳ הראשון במשמ׳ הצלה והשני במשמ׳ מלחמה. והחדשים נתלבטו הרבה בצורה זו. קצתם (גזנ׳ ואחרים) ראו בו צווי, וקצתם אומרים, כי מליצת הכתוב דורשת פה עבר ולכן הם סוברים כי הנקוד ביוד שואית וריש פתוחה הוא שבוש, אולי בכונה מבעלי המסורה מפני שהם חשבו באמת כי הוא עתיד מן רדה, או שבוש פשוט של הסופרים. ויש סוברים שכל הכתוב משובש. ודר׳ א״ש יהודה (Dr. A. S. Jahouda, bibl. Exeg. 17) הגיה הנקוד בירד הראשון יֵרֵד, והשני יוֹרִיד, ופרש את המליצה עפ״י מנהגי הערבים במלחמה כי הרודף אחרי המנוצח קורא לו מרחוק לרדת מעל סוסו. והנה כבר העירותי כמה פעמים כי חזקה על בעלי המסורה שמסרו לנו את הקריאה כמו שהיתה שגורה בפיהם ומסורה בקבלה מדור דור, ורק במקום שאין שום ספק בדבר רשאים אנו להחליט שהם המציאו דבר מדעתם על פי סברתם. ובשירה קדומה זו שנשמרה בה הרבה מלים קדומות וגם צורות קדומות, לא רחוק הוא שנשמרה בה גם צורה קדומה של עבר פעל כמו בארמ׳, שהיתה אולי נהוגה בזמן קדום גם בעבר׳, אולי במשמ׳ מיוחדה. ויש עוד ראיה לדבר כי ירד זה הוא עבר ולא עתיד, והוא דרך השמוש של המלה אז בשירה זו, שהפעל בא אחריו בעבר ולא בעתיד, כמו פסוק יט: אז נלחמו מלכי כנען, וכן פסוק כב: אז הלמו עקבי סוס, וכן פסוק יא: אז ירדו, עפ״י הנקוד המסור. ולכן גם אז ירד הוא עבר. ובמשמ׳ הפעל הזה, אעפ״י שהוא הוא הפעל ירד המשמש במשמ׳ ירידה גם להליכה למלחמה, הנה נראה כי כאן, בפרט ירד השני, משמש במשמ׳ נרדפת להפעל ערך מלחמה, בלי שום שתוף של ירידה אפילו דמיונית, וסמך לזה היא שמוש הפעל הערבי נזל a) שהוא הפעל הרגיל למושג הירידה ומשמש בכל השמושים של ירידה שמשמש בהם הפעל ירד העברי, ומלבד זה משמש הבנין נאזל b) והשם מנאזלה c) במשמ׳ נלחם ומלחמה, גם בלי הכונה של ירידה, וכבר הוכיח דבר זה אבו ברי בראיות מדברי המשורר שתאר את טיב סוסו ואמר: ועלאם ארכבה אד׳א לם אנזל, שאין ספק בדבר, כי כונת המשורר באנזל היתה אלחם עליו, כי אם נאמר שהכונה באנזל היא ארד, מה הוא משמיענו שירכב עליו אם לא ירד ממנו, כי הלא הוא פשוט שאם איננו יורד מעליו הוא רוכב עליו. והביא עוד בתי משוררים אחרים שמכלם נראה, כי הפעל נזל משמש במשמ׳ של מלחמה בלי משמ׳ ירידה: במעני אלמנאזלה (מערכות מלחמה) דונ אלנזול אלי אלארצ׳.

a) نزل b) نازل c) منازلة

כבש ויורדים במערבו והיום כה"ג עולה באמצע ויורד באמצע (פסד ה). כשהלכו להם ירד לחרוש בתוך חצי שדהו (ירוש' הור' ג מח.). ורבותינו היורדין מארץ ישראל (ברכ' לח:). כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה (יבמ' קטו.). — ומקו' לירד: עשה עובד כוכבים כבש לירד בו יורד אחריו ישראל (שבת יו ח). משהתחילו הגשמים לירד (סעו"ר ד). עלה אדם על מיטתו אין מטריחין אותו לירד (ירוש' ברכ' ד ז ג). כך היה יעקב אבינו ראוי לירד למצרים בשלשלאות (מד"ר ברא' פו). המתין לירד ולא ירד (שם קהל', לבחוק). — וירד אצל פלוני, בא אליו להתארח אצלו: והיה לו (לר' יהונתן) קרוב בעיר ירד אצלו (ילק' תהל' יב). — ודברים לא בע"ח: אמר קונם היורד לקדירה שאיני טועם (נדר' ו ב). נטף (הם) הענבים המחוברות בשדרה ויורדות (תוספתא פאה ג יח). כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון (מד"ר ברא' לז). חכה יורדת לגרונו של דג וחונקתו (שם קהל', כי גס). — ופשט השמוש בפעל ירד בפעולות רבות בין אם יש בהן ירידה ממשית מלמעלה למטה או רק ירידה דמיונית וכדומה: ירדו להספד (תוספתא ברכ' ב יח). מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה ירד ר"ע אחריו ואמר אבינו מלכנו וכו' (תעני' כה.). שלשה שירדו לשום (ב"ב קז.). — וירד לנכסי פלוני ליקח ברשותו: היורד לנכסי שבויין ושמע עליהן שהן משמשין ובאין (ירוש' יבמ' יה טו.). מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו וזנים ומפרנסים את אשתו (כתוב' מח.). מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות ב"ד יורדים לנכסיו וזנין ומפרנסין לאשתו (שם קז.). — ירד הארים למחצה לשליש וכדומה, קבל עליו לעבד את השדה בכך ויך: האריס אומר למחצה ירדתי ובעל הבית אומר לשליש הורדתיו (ב"מ קי.). — ירד מנכסיו, נדלדל, נעשה עני: אמר ר"ע אפילו עניים שבישראל רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב (ב"ק ח ו). כשהיה (ר' יונה) רואה בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע (ירוש' שקל' ה מט:). פעם אחת ירד (אבא יהודה) מנכסיו וראה רבותינו ונתייאש מהן (שם הור' ג מח.). כי מתו כל האנשים וכו' אמר ר"ל שירדו מנכסיהן (נדר' סד:). ארבעה חשובים כמתים מצורע וסומא ומי שאין לו בנים ומי שירד מנכסיו (מד"ר ברא' עא). אלו בעלי בתים שירדו מכבודם ומנכסיהם (שם ויקר' לד). — וירד מגדולתו: אמר ר"י בן פרחיה בתחילה כל האומר עלה לה (להנשיאות) אני כופתו ונותנו לפני הארי עתה כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין (מנח' קט:). — ירד לחייו של פלוני, התחיל להזיק לו בחייו, בפרנסתו: בנוהג שבעולם אדם שאומר לו חבירו פלוני הכה לבנך יורד עמו עד לחייו (מד"ר שמות ה). — ירד לו בדבר, הכהו בו: אמר ר"י בן קבסיו כל ימיי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שהוא בא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו מה הקומקום הזה כווה ומפציעו מפחם בו כך אני יורד לו (ירוש' פסח' ו לג.). — וירד דבר, הוזל, נתמעט מחירו: ואח"כ באו סוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות ירידה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתמסכן (שו"ת תורת חסד רנו). — *ירוד, עי' ערך *ירוד. — ואמר הפיטן: טמאים טבועי טמון תטליל טניפתם, יבשים ירודי יקש תיישר יציאתם (מחז' רומ', סליח' ר"ה, תסופים).

— הפע', הוריד, הורד, הורדתי, הורידו, הורדו, הורדנו, הורדתם, מוריד, להוריד, הורד, הורידי, אוריד, תורד, ויורד, ותורד, ותרד, יורידו, ירדו, הורדתיך, הורדתנו, הורדתים, הורדהו, בהורידי, הורידהו, אורידך, אורידם, תורידני, תורידם, תורדם, יורדהו, ירדם, יורידוך, ירדהו, ירידום, — הוריד את פלוני, עשה שירד: את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו[1]) בו (יהוש' ב יח). וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט (יוא' ד ב). הישמעאלים אשר הורדהו (את יוסף) שמה (ברא' לט א). ומהרתם והורדתם את אבי הנה (שם מה יג). עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך שם (שופט' ז ד). הורדהו (את בנימין) אלי ואשימה עיני עליו (ברא' מד כא). כעוף השמים אורידם (הוש' ז יב). כי תגביה כנשר קנך משם אורידך נאם יי' (ירמ' מט יו). ויאמר אליו דוד התורדני אל הגדוד הזה (ש"א ל טו).

— [1]) אמר רד"ק: אשר הורדתנו בו הצירי תחת חיריק כי הצירי והחיריק קרובים (מכלול, בדה"פ). ולא מצאו גם החדשים טעם לנקוד זה.

ויורד את העם אל המים (שופט׳ ז ה). אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד׳ א ג). ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה (מ״א יז כג). ויתפשום (את נביאי הבעל) ויורדם אליהו אל נחל קישון (שם יח מ). ותרד מיכל את דוד בעד החלון (ש״א יט יב). ותורדם בחבל בעד החלון (יהוש׳ ב יח). וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה (שופט׳ יו כא). וירידו את המלך מבית יי׳ (מ״ב יא יט). וישלח המלך שלמה וירדהו (את אדניהו) מעל המזבח (מ״א א נג).—והוריד אל הקבר, לשאול, לשחת, וכדומה: יי׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש״א ב ו). מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורדי אתו שאלה (יחזק׳ לא יו). והורדתיך את יורדי בור אל עם עולם (שם כו כ). לשחת יורדוך ומתה (שם כח ח). ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (תהל׳ נה כד). — הוריד דמעה, בכה: בת ציון הורידי כנחל דמעה יומם ולילה (איכ׳ ב יח). — ודברים לא בע״ח: ואת הים הורד מעל הבקר (מ״ב יו יז). והלוים הורידו את ארון יי׳ ואת הארגז אשר אתו (ש״א ו יח). והורדו את פרכת המסך וכסו בה את ארן העדת (במד׳ ד ה). וכסף אחר הורדנו בידנו לשבר אכל (בראש׳ מג כב), ר״ל הבאנו אתנו מביתנו למצרים. והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה (שם לז כה). ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג ה), פשוט אותו. קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה (בראש׳ מג יא), הביאו אתכם מכאן להאיש במצרים. ותמהר ותרד כדה (מראשה) על ידה (שם כד יח). ובנסע המשכן יורידו אתו הלוים (במד׳ א נא). עבדי ירדו (עצי ארזים וברושים) מן הלבנון ימה (מ״א ה כג). ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו אלינו (דבר׳ א כה). צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (יהוש׳ ח כט). ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום (את חמשת המלכים) מעל העצים (שם י כז). — וגשם וכדומה: ויורד לכם גשם מורה ומלקוש (יואל ב כג). ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (תהל׳ עח יו). והורדתי הגשם בעתו (יחזק׳ לד כו). — ודם, ריר, וכדומה: ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי ואוריד לארץ נצחם (ישע׳ סג ו). ויורד רירו אל זקנו (ש״א כא יד).—ודברים מפשטים: כה אמר אדני יי׳ צר וסביב הארץ והורד ממך עזך (עמו׳ ג יא), יקחנו ממך. וירד עז מבטחה (משלי כא כב).—הוריד את שיבת פלוני וכו׳ שאולה, גרם לאיש זקן שימות: כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה והורדתם את שיבתי ביגון שאולה (בראש׳ מב לח).—והוריד את שיבתו בדם שאול, הרג אותו בזקנתו: ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו בדם שאול (מ״א ב ט).—הוריד את פלוני, ברוחני׳, השפיל אותו, הכניע אותו: האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני (ש״ב כב מח). ואסיר גבלות עמים ועתידתיהם שושתי ואוריד כאביר יושבים (ישע׳ י יג). באף עמים הורד אלהים (תהל׳ נו ח). הניעמו בחילך והורידמו (שם נט יב). — ובתו״מ: נטל (אברהם את יצחק והעלהו הרים והורידו גבעות והעלהו לראש הר אחד גבוה ותלול (מד״ר קהל׳, לך אכול). — הוריד מטר: בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד טל ומטר דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת (תעני׳ ח.).—הורידו לנכסי פלוני, נתן לו רשות לשלט בהם: מורידין קרוב לנכסי שבוי (כ״מ לח:).—הורידו מגדולתו: אעפי״כ לא הורידו אותו מגדולתו אלא מינו אותו אב בית דין (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). ושלח רבן גמליאל והורידוהו מגדולתו (ר״ה כה.). ר״א אומר אף מורידין אותו מגדולתו (סוט׳ יג:). שהוריד (יוסף) איצטגניני פרעה מגדולתן (שם). משפיל (הקב״ה) לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה (מד״ר בראש׳ סח). —ודברים לא בע״ח: מעלין בקודש ואין מורידין (ברכ׳ כח.). —הורידו מנכסיו, עשהו עני ודל: ר״י בן חנינה אמר הורידן (את אוה״ע) מנכסיהן (ירוש׳ ב״ק ד ד:).—*לא מעלה ולא מוריד, אין הדבר פועל שום פעולה חשובה: מות זה אינו מעלה ואינו מוריד (חול׳ מה:). שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (תוספתא מע״ש ה ט). — *הוריד כחות הכוכבים, עשה שכחות הכוכבים יפעלו פעולתם פה מתחת: ואחר כך נתבודד הוא בביתו להשקיף בחכמתו במוריד כחות הכוכבים לדעת האמת כמשפטו (יוסיפון, פרק ו).

— הפע׳, הורד, הורדת, תורד,—שהורידו אותו: ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סרים פרעה (בראש׳ לט א). והורד המשכן ונסעו בני גרשון (במד׳ י יז). אל מי דמית ככה בכבוד ובגדל בעצי עדן והורדת את עצי עדן אל ארץ תחתית (יחזק׳ לא יח). — והורד

שאול: אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישע׳ יד יה). — והגאון: הורד שאול גאונך המית נבליך (ישע׳ יד יא). והבישו כל מצולות יאור והורד גאון אשור ושבט מצרים יסור (זכר׳ י יא).— וכמו שלמים ״יהורד: וששה בצפון מול אחיהם בנגב זה למטה י ה ו ר ד[1]) בעלות זה במעלותיו (ר״ש הנגיד, בסס אל).

ב.**ירד**[2]), ממנו ב.ירד.

ב.**ירד**[3]), פ״ע, — כמו ר ו ד, התהלך הנה והנה, herumgehen ; rôder ; to walk : הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי[4]) על ההרים ואבכה על בתולי (שופט׳ יא לז). כבהמה בבקעה תרד (ישע׳ סג יד).

א.**ירה**[5]), ממנו א.ירה, א.מורה, ״יריה.

א.**ירה**, פ״י, יריתי, ירה, יורים, נירה, ירה, לירוא[6]), לירות, ירה, — ירה גוף לתוך מים וכדומה, זרק אותו, הטיל מידו בכח, schleudern; jeter; to cast : מרכבת פרעה וחילו ירה בים (שמות יט 7). ונירם[7]) אבד חשבון עד דיבן (במד׳ כא ל).—ואמר המשורר: נרוץ להלחם בצבאות חטא תמיד ואל נחדל עדי נ י ר ם (ר״י חריזי, הענק ג). — וליחיד ״אירהו: ואם לא נאמנה רוחו בי א י ר ה ו ואמוגגנו ביד אולתו לכלותו (כ״ו, תרג׳ ב״ס ד יט).—וחץ, ואבן, וכדומה: הנער רץ והוא ירה החצי להעברו ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן (ש״א כ לו-לז). ויאמר אלישע ירה (מ״ב יג יז). כמתלהלה היורה זקים חצים ומות (משלי כו יח). ותכבד המלחמה על שאול וימצאהו המורים בקשת ויחל מן היורים (דהי״א י ג). וירו היורים למלך יאשיהו (דהי״ב לה כג). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). דרכו חצם דבר מר לירות[1]) במסתרים תם (שם סד ה). להיות על המגדלים ועל הפנות לירוא בחצים ובאבנים גדלות (דהי״ב כו יה). — ירה מצבה: הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך (בראש׳ לא נא).—וירה אבן היסוד וכדומה: על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה (איוב לח ו). — וירה גורל: ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה (יהוש׳ יח ו). — ובתו״מ: יו ר ה בחץ (יבמ׳ סה. נדר׳ לא.). באותה שעה י ר ה בהן חיצים וחניתות (נדר׳ לט:). ולוי אחיו הגיע ובא ועמד אצלו וי ר ה בחץ והרג לאילן מלך עש וכו׳ וי ר ה יעקב חצים והרג לפרעתין מלך חצר (ילקוט וישלח קלג). והיה נוטל קשת וחצים והיה י ו ר ה אחרי העופות (פרקי ר״א ל).—ומקור: כי היה גבור בכוחו ל י ר ו ת בשתי ידיו (ילקוט וישלח קלג). ויתר לטיטוס על י ר ו ת היהודים חצים בשלישו (יוסיפון, פרק פב). והיה כי יבקשו הנלחמים להפיל את החומה יורו בחוזק את קורת האיל כ יר ו ת רמח קטן (שם ע). כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם ב י ר ו ת ו שלא יהרג (רד״ק ירמ׳ נ ט). וראה סוקרט מלמד ילמד לנערה הכתיבה אמר הוי המלמד לא ישקו החץ אלא ל י ר ו ת בו (מוסרי הפלסופ׳ ב א). —ופעול ״ירוי: ודרך המבקש חץ הי ר ו י הולך עד מקום שרואה החץ (רש״י ש״א כ כא). כאשר תראה מן החץ היר ו י אם יש בו עופרת שמרוב תנועת מרוצתו יתחמם העופרת ויותך (השמים והעולם לאבן סיני יג). — ולנוי לנקב׳ ״ירי: כי לא פני גדול פני רב תשאי לא תחניפי את גבול ארצמו, לא תחליקי לשונך חץ ירי תוך מורשי לבם ובליותמו (רע״פ, הקד׳ מתק שפת׳).

—[1]) כמו יהודה בהפעיל.

[2]) אין חכמי הלשון מודים בשרש מיוחד זה.

[3]) עי׳ הערה לקמן. — [4]) כבר העיר ריב״ג כי ירד זה איננו מלשון ירידה, כי אין יורדים על הר. אמר וז״ל: ומנ אשתעמאל אלעבראניינ אנ יצרפוא הד׳ה אללע׳ה פי ע׳יר אלהבוט איצ׳א בקולהם ואלכה וירדתי על ההרים במעני ועליתי וכו׳ וימכנ אנ יכונ וירדתי על ההרים פי מעני והלכתי אי אתג׳ול עלי אלג׳באל מג׳אנשא לקולהם כבהמה בבקעה ת ר ד אלד׳י הו במעני תהלך, ע״כ, ובעבר׳: וממנהג העברים שישתמשו בלשון הזה גם כן בזולת הירידה הידועה כאמרו ואלכה וירדתי על ההרים במשמ׳ ועליתי וכו׳ ויתכן להיות וירדתי על ההרים במשמ׳ והלכתי כלומר אשוט על ההרים דומה לאמרם כבהמה בבקעה תרד אשר הוא הענין תהלך.

[5]) אין לו חבר לא בארמ׳ ולא בערב׳ הכללית, רק בערב׳ הדרום׳ נהוג פעל ורה [a]) במשמ׳ דומה לזה, וכן באתאפ׳.

[6]) עפ״י הקש נל״א. — [7]) נתלבטו המתרגמים והמפרשים הקדמונ׳ והחדשים בפרוש מלה זו. קצתם ראו בה את השם ניר בבנוי ופרשוה במשמ׳ ניר לבית דוד, וכן ת״א פסקת מלכותא, וקצתם ראו בה עתיד בבנ׳ מן ירה, וכך גם ריב״ג, רד״ק, ואחרים. ובמשמ׳ זו השתמשו קצת המשוררים במלה זו. אבל, כל זה דחוק מאד, ורגלים לדבר כי הכתוב משבש.

[a]) ورى

— [1]) ס״א לירות, מלא.

—הפע׳, הורה, מורה, עת׳ אורה[1]), יורה, ויור, יורו, ויורו, הורני, הרני, וירם, — הורה חץ וכדומה, כמו ירה: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה (ש״א כ כ). ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה (שם לו). וימצאהו המורים אנשים[2]) בקשת ויחל מאד מהמורים (שם לא ג). מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ (ישע׳ לז לג). ויפתח (את החלון) וכו׳ ויור ויאמר חץ תשועה ליי׳ (מ״ב יג יז). הלוא ידעתם את אשר ירו מעל החומה (ש״ב יא כ). ויראו[3]) המוראים אל עבדיך מעל החומה (שם כד). לירות במסתרים תם פתאם ירהו ולא ייראו (תהל׳ סד ה).—הורהו לטיט וכדומה, הטילהו לתוכו: הורני לחמר ואתמשל כעפר ואפר (איוב ל יט). — ובתו״מ: ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך וכו׳ נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו את כל החלונות והתחיל המלך מורה בו בחצים (מכי׳ בשלח ב ו). שלש מאות חצים הורו בו (ביאשיהו) עד שנעשה גופו ככברה (מד״ר איכ׳, לדיק הוא). והיה רוכב על הסוס והיה מורה חניתו בשתי ידיו מעל הסוס לפניו ולאחריו וכו׳ והוא היה בא לקראת יהודה מקושט בכלי ברזל ומורה חניתות (ילקוט וישלח קלג).—ובהשאלה: ר׳ אבהו אמר מורה אני דברי לתוך פיך כמו חץ (מד״ר שמות ג).— ואמר המשורר: הורו בחץ לשון סגור לבות אבל הורזם ידי האל להחטיאנו (רמב״ע, על אף). והעפעפים אשר יורו ולא יחטיאו אל צלעי, והלחיים אשר יקוד גחליהם יצית אש במעי (ר״י חריזי, תחכמ׳ כ).

—נפע׳ עת׳, יירה, —יירו אותו, יוטל, ישלך: סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט יג).

ב. ירה[4]), ממנו ב. ירה, ב. מורה, תורה, *הוראה, *תורי, *תורני, *מורה, *מורות.

ב. ירה,—קל לא נהוג.

—הפע׳, הורה, הוריתי, הורתי, מורה, אורה, יורה, יורו, הורת, הורהו, הורתני, הורתיך, הורוני, הורני, הרני, אורך, תורם, יורני, יורנו, יורנו, יורהו, יורם, ירם,

תורך, תרך, יורוך,—א) הורה את פלוני דבר, עשה לו אות באצבע וכדומה שיראה הדבר, Zeichen geben zeigen;indiquer, marquer;to indicate: ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים (שמות יט כה). קורץ בעינו מולל ברגלו מרה באצבעתיו (משלי ו יג). ותורך נוראות ימינך (תהל׳ מה ה). — ובפרט הורה לפני פלוני או את פלוני את הדרך, או בהדרך, הראה לו אנה ילך, נהגו, הוליכו בדרך, אם במשמ׳ הפשוטה או במליצה בענין מוסרי: ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו ארצה גשן (בראש׳ מו כח). והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש״א יב כג). כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה (מ״א ח לו), ר״ל איך להתנהג בחיים. אשכילך ואורך בדרך זו תלך (תהל׳ לב ח). הורני יי׳ דרכך ונחני בארח מישור (שם כז יא). טוב וישר יי׳ על כן יורה חטאים בדרך (שם כה ח). מי זה האיש ירא יי׳ יורנו בדרך יבחר (שם יב). הורני יי׳ דרך חקיך (שם קיט לג). בדרך חכמה הרתיך הדרכתיך במעגלי ישר (משלי ד יא). — והורהו מדרכו: לכו ונעלה אל הר יי׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו (ישע׳ ב ג). —ובמנהגי האדם באכילה ושתיה וכדומה: כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו עד שיזקין (רמב״ם, דעות ד כ).—ב) הורה את פלוני, אמר לו מה לעשות, למד אותו, unterweisen, unterrichten; enseigner; to instruct: ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר (שמות ד יב). ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון (שם יה). לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים (דבר׳ כד ח). ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (שם יז י-יא). יבוא נא (המלאך) עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד (שופט׳ יג ח). — ובמדרש: מיד קפץ הדיבור על משה והורהו מה לעשות (מד״ר במד׳ ז). — ואמר המשורר: ולאל אשא עיני כשביר יקוה פעלו, ויורוני רעיוני להסתופף בצל אהלו (רמב״ע, מדי ימי). — ג) למד את פלוני מלאכה או חכמה וכדומה, lehren; enseigne; to teach: וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה וכו׳ ולהורת נתן בלבו (שמות לה לא-לד). ולהורת את בני ישראל את כל החקים אשר דבר יי׳ אליהם (ויקר׳ י יא).

---

[1]) כבר העיר למבר (Lambert, REJ 1898,142) כי אפשר שזה עתיד קל בקיום הוו, כמו אוכל, יוכל, ועפ״י טעות הלשון נתהווה אח״כ הפע׳ מזה מורה בחצים.—[2]) יש מגיהים: אנשים המורים בקשת.—[3]) כך הכתיב, כמו נל״א, וירו קרי.

[4]) גם בארמ׳ משמש שרש זה קצת כמו בעבר׳, וי״א כי כך גם באשור׳ בבנין שפע׳.

ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי לְהוֹרֹתָם (שמות כד יב). יוֹרוּ משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (דבר׳ לג י). הֹליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וכו׳ וְיֹרֵם את משפט אלהי הארץ ויבא אחד מהכהנים וכו׳ ויהי מוֹרֶה אתם איך ייראו את יי׳ (מ״ב יז כז-כח). את מי יוֹרֶה דעה ואת מי יבין שמועה (ישע׳ כח ט). למשפט אלהיו יוֹרֶנּוּ (שם כו). הוי אמר לעץ הקיצה וכו׳ הוא יוֹרֶה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק׳ ב יט). ויעש יהואש הישר בעיני יי׳ כל ימיו אשר הוֹרָהוּ יהוידע הכהן (מ״ב יב ג). ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יוֹרוּ ונביאיה בכסף יקסמו (מיכ׳ ג יא). ואת עמי יוֹרוּ בין קדש לחל (יחזק׳ מד כג). ממשפטיך לא סרתי כי אתה הוֹרֵתָנִי (תהל׳ קיט קב). — ד) הודיע לאדם מה שלא ידע, באר לו מה שלא הבין, belehren, instruire; enleighten: בלעדי אחזה אתה הֹרֵנִי אם עול פעלתי לא אסיף (איוב לד לב). הוֹרוּנִי ואני אחריש ומה שגיתי הבינו לי (שם ו כד). הלא הם יוֹרוּךָ יאמרו לך (שם ח י). ואולם שאל נא בהמות וְתֹרֶךָּ ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ וְתֹרֶךָּ ויספרו לך דגי הים (שם יב ז-ח).—ה) *הוֹרָה כך וכך, בעניני הלכה ופסקי דינים, החליט כי כך הוא הדין: הורו ב״ד לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה (הור׳ א א). הורו בית דין וידעו שטעו וחזרו בהן (שם ב). הורה כהן משיח לעצמו (שם ב א). הורות ב״ד לינשא והלכה וקלקלה (יבמ׳ י ב). חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה (אבות ה ח). אמרו לו (לר׳ יוסי) אתר שהוריתה לנו על אוצר יבנה שלפנים-מן החומה שהוא דמאי (תוספתא דמאי א יג). תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין כשירין וכו׳ מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הורייה (ירוש׳ שבי׳ ו לו ג). תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הורייה וכו׳ מעשה בתלמיד אחד שהורה לפני ר״א רבו אמר לאימא שלום אשתו אינו יוצא שבתו וכו׳ אסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל (שם). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ׳ לא:). הורה רבי יוסי בר חנינא כרבי ישמעאל (שבת יט:). לא מתו בני אהרן עד שהורו הלכה בפני משה רבן (ערוב׳ סג.). כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש (שם). זה ת״ח שהגיע להוראה ואינו מורה (סוט׳ כב.). אר״א בר׳ יוסי דבר זה הוריתי בעיר רומי לאיסור וכשבאתי אצל חכמים שבדרום אמרו לי יפה הוריתה (ניד׳ נח.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד״ר שמות מג).—ובמשמ׳ *סימן ואות: היוד בויקצו מעמרת מורה שאחריה יוד והיא פא הפועל (השרש׳ לריב״ג, יקץ). השמים בהא הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר (ראב״ע ברא׳ א א). והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו (שם יד). גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיהיה לעולם (שם ג כד). ויורה על אמתת זה הפרוש הפסוק הבא אחריו (שם ד יג). אם יוחש (הנפח) ירחיי התבנית מורה שהוא בכבד עצמו והיותו ארוך או על תבנית אחרת מורה שהוא בזולתי הכבד (קאנון ג יד א א).— ובחכמת הלשון, *מלה מורה כך וכך, כונתה של המלה היא כך: סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרות אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו״נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר (שם ב כט). כי לא מצא מהלשון הזה מה שיורהו על מהות פאו (ר״י א״ת, הקד׳ השרשים לריב״ג). זה הוא אשר יורה עליו הדבור ושמוש הלשון (שם, או). ויורה על זה אמרו אחרי זה הנה אתם בטחים וכו׳ (שם, אלם). ויש מלה אחרת בזה השרש מורה על הודעת הרבים (שרשי רד״ק, אלה). מלה מורה על המרבר בעדו (שם, אן).

*יְרוֹאָר[1], ירואֵר, ש״ז, — שם צמח, שמשתמשים במיץ החלבי שלו לרפואה, Ferula spec: ר׳

---

[1]) כך נקוד בוקשר׳. וכך הקריאה הרגילה של הספרדים והאשכנזים, ועמנ׳ לו נקד ירואֵר. בסור׳ ירורא, ואמר בר עלי: ירורא אילנא הו דאית להו חלבא דמתחשת באסותא ואית לה עקרא ומתקרא עקרא דירורא והו (בערבית) אלגאקשיר[a], ע״כ, והנה מלה ערבית זו שאולה מפרסית ומבארים המלונים

---

a) جاقشیر

מאיר אומר אף עסווס וטורא ומר ירואר [1]) א"ל ר' יוסי עסווס וטורא אחד הוא ומר זה הוא ירואר [1]) (פסח' לט.).

א.*יָרוּד, ת"ז, לנק' ירוּדָה, מ"ר ירוּדִים, ירוּדוֹת,—מי שירד ממדרגתו, במושג רוחני ומוסרי, שָׁפָל, קל הערך, méprisable, bas ; niedrig, wertlos: low, common: שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל (מכי' בשלח, פיר' ו). שכל אחד ירוד מחבירו (מד"ר ברא' סח). אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות (שם שמות מ). מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם כך היו ישראל שפלים ירודים למצרים לפיכך נגלה אליהם הקב"ה וגאלם (שם ב). פעם אחת אמר לו עקילס לאדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל אמר לו וכו' לירודה שבאומות אתה מבקש להתערב מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר (שם ל). בשעה שהיה אחד מהן (מבני ציון) נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן היציאות ירודה ממנו היה עושה הוצאות יותר מן השלחנות (שם איכ', בני ציון). אמר הקב"ה לא מן הבנים הגדולים של יעקב אלא מן הבנים הירודים של יעקב מי היה ירוד מכל השבטים וקטן מכלם זה יוסף ובנימן אמר הקב"ה ביד הירודים וביד הקטנים של יעקב אני מוסר את המלכות הרשעה (פסיק' רבתי יג). א"ר אליעזר הגדול הירוד שבישראל הוציא ממצרים תשעים חמורים טעונים כסף וזהב (ילקוט תהל' קה). הירוד שביעקב מאבד את כולם והירוד שבבניך מזדווג כנגד עשו אף עובדיה הירוד שבכל הנביאים נפרע ממנו (אגד' ברא' נת). שאין דרך החכמים לצאת עם עמי הארץ ירודים ונבזים (ערוך, ערך אוכלסא).—ואמר הפיטן: ענה ירודים ממעש ומהגיון שיח, משולים בערבה לא טעם ולא ריח (רסע"ג, הושענ', ענה). טובת חן שאמרתם מצאתיה ערומה, ירודה עד עפר פרועה פרומה (יוצ' בכה"ג, אזכארבת). שלטון בידך ירודיך להקים, תקפך בשחק וממשלתך בארקים (סליח' יוס ב, אויתיך). — וגם לדברים לא בע"ח: אין לך אומנות ירודה אלא גרדי ואין לך מקום בזוי בירושלם כשער האשפות (תוספתא עדי' א ג). הכסף קונה את הזהב וכו' זהו כללו של דבר כל הירוד מחבירו קונה את חבירו (ירוש' ב"מ ד ט ג). ומה מים אינם מתקיימים בכלי כסף ובכלי זהב אלא בירוד שבכלים כך תורה וכו' אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס (ילקוט תהל' קה).

ב.*יָרוּד [1]), ש"ז,—חלי בעין, קרום שעלה על העין, Ulcus cornae [2]): את עין עבדו שומע אני אפילו העלת ירוד [3]) תלמוד לומר ושחתה לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה (מכי' משפט', מס' נזיק' ט). דם כדי לכחול בו עין אחת שכן כוחלין לירוד [4]) (שבת פח.).—ועין עין.

ג.*יָרוּד,— עי' *יָרוּר.

א.יָרוֹק, ש"ז, — דבר יָרֹק, דשא עשב, וכיוצא בזה, Grünes; verdure: יתור הרים מרעהו ואחר כל יָרוֹק ידרוש (איוב לט ח).

הערבים כי משמעתו בפרסית היא חלב הבקר, וקראו הצמח הזה כך ע"ש לבנת מיצו. ולא נתברר הדבר, אם גם השם הסורי והתלמודי מקורו בפרסית, או ממקור אחר יצא. ולכן אין לברר גם משקלו, ואין במה"ש דמיונו אלא בהשמות המורכבים כמו ירואל וכדומה. — [2]) כך בנוסח' הדפוס שלפנינו, ובכ"י ובדפוסים ישנים נוסח' מתחלפות, ובקצתם מר וירואר, ובקצתם במקום ירואר ירוואר, ובקצתם ורור, ובקצתם אלאי (ד"ס).

[1]) לא נתברר מקורו. ועי' הערה לקמן.— [2]) תרגום ד"ר מזיא. — [3]) כך הגרסה כאן בכל הדפוס'. ובילקוט הביא הלכה זו בגרסת חוורד, אך אפשר שהוא שנוי בכונה על פי התוספתא בשבת שהביא רש"י בגמ' שבת במקום המובא בפנים. ועי' עוד הערה לקמן. — [4]) בנוסח' הדפוס יארוד, ובקצת כ"י יירוד (ד"ס), ובערוך ברוב הדפוס' וגם בכ"י ירוד. ובקצת דפוסי הערוך וכ"י ירור בריש בסוף, ויש עוד שנויי נוסח'. והנה הביא רש"י כאן גרסת התוספתא לחורור, ובנוסח' הדפוס' של התוספתא הרוד, ובכ"י א"פ הוצ' צוק"מ חוורואר, והוא מום העין שנזכר בבכור' לח:, ושם הגרסה חורוור. וגם בר"ח כאן כתוב חוורוור שמלבין שחור שבעין, ע"כ, אך לא ידוע אם המלה חוורוור שבכאן היא מעצם נוסח' הגמ' או אין זו אלא פרוש השם ירוד. והנה, אם לא נשבש את כל הספרים, המכי' התלמוד והערוך לגרוס גם כאן כמו בבכור' חרור ונניח פה הגרסה ירוד או יארוד או ירור כמו שהוא במכי' ובספרי התלמוד כאן ובערוך, אין ספק בדבר שאין ירוד וחורור שבבכור' דבר אחד, הואיל והם בעצמם השתמשו בשני שמות מתחלפים זה מזה. ומלשון המכי' העלת ירוד נראה, כי הכונה היא לדבר העולה על העין, וזה מה שפרש הערוך: שעלתה קרמית על גב עינו.

ב. יָרוֹק, — עי׳ יָרֹק.

***יְרוֹקָה**, ש״נ, — א) כעין צמח יָרֹק שעולה על פני מים עומדים: אין מדליקין לא בלכשולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בפתילת המדבר ולא בירוקה[1]) שעל פני המים (שבת ב א). — ב) כמו יֵרָקוֹן: אוכל אדם לרפואה ובל המשקין שותה חוץ ממי דקלים וכוס עיקרים מפני שהן לירוקה (שבת יד ג). — ג) ב״מ, מראה הירק: אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן יהושע שיעור ירוקתן (של בני מעים שנחמרו באש) כשיעור נקובתן מה נקובתן במשהו אף ירוקתן במשהו (חול׳ נו:). — ד) *מרה ירוקה: והמרבה להקיץ מגדיל הירוקה והמפליג מגדיל השחורה (ר״י עמדין, ביר׳ מגד׳ עוז לז.). מיעוט הצטערות ורוב התענוג מוליד ירוקה ומיעוט תענוג ובפרט בהיותו בלי הפעלות מצער יוליד הלבנה ובתענית תגבר הירוקה וכו׳ וכל טעם מר חם ויבש מוסיף בירוקה וכו׳ ושמועות רעות וקול עצב יעוררו הירוקה (שם:). — *ירוקת[2]) חמור, מין ירק: האירוס והקיסוס וירוקת[3]) חמור ודלעת יונית (אהל׳ ח א). — ועי׳ קשוא.

*ירוקות, — עי׳ *ירקות.

*ירוקי, — עי׳ *ירקי.

***יָרוֹר[4])**, ש״ז, מ״ר יְרוֹרִים, — עוף דומה ליַעֲנָה: כלב כופרי מין חיה הירורין[5]) והנעמיות הרי הן בעופות (תוספתא כלא׳ ה ח).

---

[1]) ופרש הרמב״ם: כמין צמר המתהווה בצדי הספינות כשמאריכים ימים במים. — [2]) ופרש רה״ג: קשואי חמורים. אבל כבר הטיל ספק בפרוש זה ע׳ לֵו, ואמר אולי זו השערה בלבד עפ״י השם חמור. — [3]) כך גרסת רה״ג, ובנוסח׳ ירקות.

[4]) בסור׳ ירורא, ועי׳ הערה לקמן. — [5]) כך בתוספתא. ובירוש׳ (כלא׳ ח לא ג) הגרסה ירודות, אך בקצת דפוסי הירוש׳ ירורות. ובארמ׳ נמצא בתרגום (מיכ׳ א ח, איוב ל כט) ירודין או ירורין תרגום להשם העברי תנים וציים, וכבר ברר פלישר (הער׳ ללוי, ג, 446), כי העקר הוא ירור, ירורין, בריש בסוף, וכן הוא בסורית ירורא, ותרגמו המלונים הסורים, ב״ב וב״ע, באבנ אוי a) בערב׳, והוא שועל הבר. אבל אין ספק, כי בהתוספתא ובירוש׳ הכונה למין עוף גדול דומה ליענה שאינו יכול להשתמש בכנפיו לעוף ודומה קצת לגמל, ואעפי״כ הם בענין כלאים כעוף לכל דבר, מפני שבאמת הם מין עוף

---

a) ابن اوى

יְרוּשָׁה, ש״נ, — עי׳ יְרֻשָּׁה.

יָרַח[1]), ממנו יָרֵחַ, יָרֵחַ, *יַרְחִי, *יַרְחוֹן.

יָרֵחַ[2]), ש״ז, בכנ׳ ירחו, ירחך, — המאור הסובב סביב הארץ ברקיע בלילה וצורתו מתחלפת ומאורו הולך ופוחת והולך ומרבה בכל ארבעה שבעות, Mond; lune moon: השמש והירח ואחד עשר כוכבים (ברא׳ לז ט). שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהוש׳ י יב). חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע׳ יג י). יי׳ נתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה (ירמ׳ לא לד). לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם (יוא׳ ב י). שמש בענן אכסנו וירח לא יאיר אורו (יחזק׳ לב ז). לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך (ישע׳ ס יט). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה (תהל׳ ח ד). את השמש (עשה) לממשלת ביום וכו׳ את הירח וכוכבים לממשלות בלילה (שם קלו ח-ט). יומם השמש לא יככה וירח בלילה (שם קכא ו). זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם (שם פט לז-לח). הן עד ירח ולא יאהיל וכוכבים לא זכו בעיניו (איוב כה ה). אם אראה אור

ולא מין חיה.

[1]) בערב׳ ארח׳ a), ורח׳ b), במשמ׳ צין הזמן של דבר מהדברים, אך יש סוברים כי אין זה אלא פעל נגזר מהשם ירח להלבנה, אעפ״י שזה השם להלבנה אינו נהוג בלשון הערב׳. ועי׳ עוד בהערה להערך.

[2]) בערב׳ קמר c), וזה אחד מהמושגים הקדומים הטבעיים שהלשונות השמיות לא הסכימו בהם כלן בקריאת שמם, בעוד שלמאור היום כל הלשונות השמיות השתמשו בשם האחד שמש. אבל, הפעל ארח׳, ורח׳, שמשתמשת בו הלשון הערב׳ לצין הזמן של דבר, שהכל מסכימים כי הוא נגזר מהשם ירח, ירח, מעיד, כי היו נהוגים השמות האלה גם בערב׳. וכבר נתקשו חכמי הערבים בעצמם בשאלה זו מאין בא ללשונם הפעל הזה ארח׳, ורח׳, והשם תאריח׳ d), תוריח׳ e), שאין להם מקור באוצר המלים של הלשון הערבית בעת, ומפני הרחק אמרו קצתם, כי השם תאריח׳ נגזר מן השם ארח׳ לולד בקר היערי, ממושג החדוש כאלו נולד הדבר בזמן הקבוע. אבל, גזרה זו דחוקה מאד, ואין ספק, כי עקר מקורו הוא מן השם ירח העברי והארמי. ואמרו חכמי הערבים כי הירח נקרא בערב׳ קמר ע״ש גון הלבן של אור הירח, והוא איפוא כמו השם לבנה בעבר׳,

---

a) ارخ b) ورخ c) قمر d) تاريخ e) توريخ

כי יהל וירח יקר הלך (שם לא כו), עי' יָקָר. לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף (ישע' ס כ).— ובהו"מ: אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח (שבוע' ט.). אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך וכו' (חול' ס:). — ובכנ' ירחי, ואמר המליץ: מה ארכו רגעי לילי אשר לא נקבע בם שחר גם ירחי הועם בעבי מאפל וכוכבי נשפי אספו נגהם (אגר' מנח' ב"ס לאסגן הסדאי).— ומ"ר ירחים: ובאצבע אלהים תפרטי בנבל, תוציאי קול בהדד קול בחיל, וירחים ושמשות במבוסת תבל, אל עיני יעברון כרסיסי ליל (יל"ג, חנה).— והירח המתחלף שלפיהו מונים זמנים ומועדים: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהל' כד יט).— ואמר בן סירא: מה נהדר בהשגיחו מאהל בצאתו מבית הפרכת בכוכב אור מבין עבים וכירח מלא בימי מועד (כ"ס גני' נ ה-ו), ועי' לְבָנָה.— ובמליצה, ביחס לגוף האדם: וזכר את בוראך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים (קהל' יב א-ב).— ירח בן יומו, צורת אחת הנגינות המשרתות: ירח בן יומו נקרא כן כי הוא חצי עגול כדמות ירח בלתי שלמה ונגינתו כנגינת השופר ישר לשרת קרני פרה (מקנ"א, בער בטעמי המקר').

יֶרַח[1], ש"ז, מ"ר יְרָחִים, סמי' יַרְחֵי,— חֹדֶשׁ, מדת זמן שבו הירח משלים תקופתו, Monat; mois; month: בשנה הרביעית יסד בית יי' בירח זו ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית (מ"א ו לז-לח). ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי (שם ח ב). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד (זכר' יא ח).— וירח ימים: ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים (דבר' כא יג). וימלך ירח ימים בשמרון (מ"ב יה יג).—ומ"ר: ותצפנהו שלשה ירחים ולא יכלה עוד הצפינו (שמות ב ב-ג). הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא (איוב ג ו). תספור ירחים תמלאנה (שם לט ב). כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מנו לי (שם ז ג). מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני (שם כט ב). — ועי' חֹדֶשׁ. — ובמשמ' זמן השנה: וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים [1] (דבר' לג יד).

יַרְחוֹן[2], ש"ז, — ספר או עתון יוצא לאור פעם בחדש, נהוג בדבור העברי בא"י והשתמשו בו גם בספרות החדשה.

יַרְחִי, יַרְחִי, ת"ז, לנק' יַרְחִית, מ"ר יַרְחִיִּים יַרְחִיּוֹת,— א) של הירח, lunar; lunaire; mond-: מה שתחת הגלגל הירחי (העקרים ב יב). אם יונחש (הנפח) ירחיי התבנית מורה שהוא בכבד עצמו (קאנון ג יד א א). שהירח כדורי התמונה בעבור שאורו יצמח בתמונה הירחית (כל מלאכ' ההגיון, מופת). החדש הירחי (מקור חיים, תרגום לרבב"ג ה ט). ובסבובים הירחיים (שם א). הלקויות הירחיים (שם יג). הירח יגדל אורו בתמונה ירחית ומי שיגדל אורו בתמונה ירחית הנה הוא כדורי התמונה (ר"א כיבאגו, דרך אמונה ד). ואין להם (להנוצרים המחשבים לחמה) חדש ירחי וכו' והישמעאלים חדשיהם הם ירחיים ואין להם שנה שמשית (רשב"ל דורן, מגן אבות, חלק טוסינו ג). — ב) נפעל

ולכן רגלים לדבר כי גם בלשון השמית הקדומה היו שני שמות למאור הלילה הזה, שם קדום ירח, ע"ש דבר שלא נתברר לנו, ושם משנה, ע"ש גון הלבן של אורו, ונשמר בעבר' גם השם הקדום וגם השם המשנה, ובערב' נאבד השם הקדום ולא נשאר אלא השם המשנה לפי הגון.

[1]) מן יָרֵחַ. גם בכנענ' ירח: בירח בל בשנת עשר וארבע למלכו מלך אשמנעזר מלך צדנים (כתב' אשמנעזר). ובארמ' ירחא. וגם במושג זה נבדלה הלשון הערבית מהן, והשתמשה בשם אחר, שהר [a]), ונראה כי גם למושג זה השתמשו הלשונות השמיות בשני שמות, האחד העקרי ע"ש הירח והשני ע"ש מושג אחר, בעבר' חֹדֶשׁ, ע"ש התחדשות הירח, או התחדשות הזמן, ובערב' ע"ש מושג שלא נתברר לנכון.

[a]) شهر

— [1]) ת"א ורוב הקדמונ' פרשו ירחים זה במשמ' חדש, וכן גם החדשים. וקצת הקדמונ' פרשו ירחים רבוי מהשם יָרֵחַ, בהקבלה לשמש שבחציו הראשון של הכתוב. ואמר רד"ק: ולפי שהירח מתחדש פעמים רבות קראו בלשון רבים ואעפ"י שאינו אלא אחד ואמר גרש ירחים פירוש כי הירח יבשל הפירות. ע"כ. ולפי"ז היה צריך להיות יְרֵחִים, ריש צרויה. אך י"א כי משקל יֶרַח היה נרדף עם יָרֵחַ.

[2]) יצר שם זה דר' קלויזנר במחברתו שפה עברית שפה חיה.

מהירח, mondsüchtig ; lunatique ; -tic : למה קוראים לאיזה סוג מוג ירחיי רצונם לומר שטבע הירח הוא קר ולח וכל אדם או בע"ח שנמצא בהם הרבה רטיבות וקרירות מתיחסים אל הירח (מעשה טוביה, העולם ח). החולאים הירחיים כמו חולי השקוי והשתוק והדומה להם כלם יכבד חליים בסוף החדש וכו' מפנימה חולאים הירחיים עיקר סבת תחלואיהם מרגישים בירח לפי שכבר הם חלושי המוח (שם). ואני אומר שהדמיונות הירחיים בעת שנתם נמשלו לבהמות וכו' (שם).

ירט[1]), ממנו א. יָרַט, ירִיטָה.

א. יָרַט[2]), פ"ע, פת' ירט [3]), לווי יָרֻט[4]), — א) יָרַט הדרך, היה הדרך נשחת, מקלקל, שאי אפשר ללכת בו, ובהשאלה יָרַט הדרך לנגדו, היה לא רצוי בעיניו, verdriesslich sein; déplaire ; be vexatious : הנה אנכי יצאתי לשטן כי יָרַט [5]) הדרך לנגדי (במד' כב לב). — ואמר המשורר : וממי הה הר כסל נבוכים ועיני ירטו נגדם דרכים, ומה יתרון באור שמש בעיני ולבי יהלוך נגדו חשוכים (רשב"ג, זממי). — ירטני, עי' ר ט ה. — ובסהמ"א, במשמ' העקרית : ופרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך אינו עובר עליהן משום בל תחסום (רמב"ם שכיר' יג ז). — ואמר המשורר : אבל ירט לי דרכי בית המון אלכה (אדם, או"א, מחזה ז). הבט מסביביך חַפֵּש חַפֵּש, איפה המכשול מה ירט דרכך, הרם

[1]) בערב' ורט a).

[2]) בערב' ו ר ט, במשמ' השלכה והשחתה, ועי' לקמן. — [3]) פקפק ריב"ג (במשתלחק) אם העתיד הוא יירט כמו ייבש, או יֵרט כמו יֵרד, וכן רד"ק. ובשרשים אמר ריב"ג, כי אפשר עוד שיהיה ירוט כמו יאות. — [4]) רד"ק. — [5]) ת"א לא תרגם אלא פרש : ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי. ע"כ. השבעים תרגמו במשמ' נאה ורצוי, וכעין זה הפשיטא : דתרצת אורחא, היתה ישרה ; ולג' pervers, נשחתה. רסע"ג תרגם במלה הערב' הדומה לזו : אד' תורטת אלטריק. וריב"ג ורד"ק פרשו במשמ' שטה, אמר רד"ק : פרושו (של ירט) שטה ופרוש הפסוק כן אמר המלאך הנה אנכי יצאתי לשטן כי אמרתי האיש הזה ירט הדרך ובלבו לקלל ואינו הולך בדרך ישרה. ע"כ. ונראה כי בכונה זו פרש גם רשב"ג, ובמשמ' זו השתמש בשירו בהבית המובא בפנים.

a) ورط

החמר הסירה הרפש, האוחזים כמשמרות את גלגליך (יל"ג, משל' ג יס). — ב) יָרַט פלוני הדרך, נטה מהדרך : בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירט הדרך והלך בשדה לעומתם (רמב"ן ברא' כד סס). דעו מי הוא אשר זמה אחוז מסלול ולא ירט, ולשון לו כעט סופר אדונים הוא בנו לברט (הקד' ספ' הגלוי לרי"ק). ובמעשה בראשית והמרכבה והנבואה והמלאכים בכל פרט ופרט, מן הדרך לא ירט, והמקצרים תלו סרחונם באחרים (אגר' אחוז לר"א דלמדיגו). — ואמר הפיטן : איש איש חלקו בתר, ולדרכו חיש ירט (רני ושמחי, פיוט', מסגית ומופיע). — ובמשמ' נטה מן דבר, התרחק ממנו, נמנע מלעשותו : ידי השבתי מכתוב דת ותפלין קשור, ירטתי שופר סוכה לולב וצום העשור (כנף רננ', וידוי ליוה"כ). — ג) פ"י, השחית וקלקל הדרך : בהשתחותו (תגלת פלאסר) לנסרוך דרכו ירט, ובניו הכוהו בזין ממורט, והמה נמלטו ארץ אררט (רשב"י, ז' פסח, אמרו לאלהים). — יָרַט את פלוני, השחיתו, הפילו : ושועטי ובועטי ושותטי ומורטי ויורטי וחורטי ושולטי (רשב"ג, מנח' יוה"כ, שופי). אהבתיהו ואם ענה לבבי ואמש על ידי פרוד יְרָטוּ, הלא שב מעונו לי ונפלת ומדת היצור מצא וחטא (ר"י הלוי, אבל פזר כדולת).

ב. יָרַט[1]), פ"י, — יָרַט דבר, רצה ורדף אחרי הדבר : גביר בן לברט, אשר חכמות ירט [2]), ודרכו לא ירט, כדרך הסרים (תבו' תלמידי דונש 4).

יָרִיב[3]), ש"ז, מ"ר יריבים, בכנ' יְרִיבֶךָ, — אויב, שונא, Feind; ennemi; foe : ואת יְרִיבֵךְ אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע' מט כה). ריבה יי' את יריבי לחם את לחמי (תהל' לה א). — ואמר הפיטן : ולעפה אחזה ציון והיכליה, חרדה רותה נמוגו חיליה, טורף לבה עת קרוא אליה, אסוף נתתיה אליה, יריביה אעניק שבי ומלקוח, כהניה ומרקחיה אשר רקחה רקוח, לשבי עולם מאין פקח קוח, מבחר הצאן לקוח (סלית' י' טבת, אז בכוח).

[1]) עי' הערה לקמן. — [2]) אין ספק כי הכונה בירט חכמות היא רצה והשיג החכמות, ונראה כי הוא עפ"י קצת התרגו' הקדמונ' שתרגמו ירט הדרך במשמ' של רצון.

[3]) י"א שהוא מן שרש ירב כמו רוב, וי"א משקל יפיל, וי"א במקום רִיב.

***יָרִיד**[1], ש"ז, מ"ר יְרִידִים,—שוק גדול, שמתקבצים שמה מוכרים וקונים מסביב, Jahrmarkt ; foire ; fair: הולכין ליריד של גוים ומתרפאין מהן (תוספתא ע"ז א ח). תגרין שהקדימו זמנו של יריד או שאיחרו זמנו של יריד (שם ט). בפרגמטיא שנכנסה קודם ליריד (ירוש' שם א לט ד). הולכין ליריד של נכרים ולוקחים בהמה עבדים ושפחות (מו"ק יא.). עכו"ם ההולך ליריד בין בהליכה בין בחזרה (ע"ז לג.). — ומ"ר: ג' ירידין הן יריד עזה יריד עכו ירידה של בוטנה והמחוור שבכולן יריד בוטנה (ירוש' ע"ז א לט ד). את יש לך ירידים [שווקים] והוא יש לו שווקים (מד"ר בראש' סז).—ובספהמ"א: שהיריד עשוי למכור ולקנות תשמישי ע"ז (התרומה, ע"ז קלו). ראובן הלך ליריד ואמר לשמעון הולך לי עמך אלו המנעלים (טותו"מ רלא ג, בשם הרא"ש). על מה שנוהגין בעיר לובלין שיש שם יריד גדול והעיר מוקפת חומה ומתקבצים שם הרבה ישראלים ג' פעמים בשנה (ש"ת רמ"א קיט). שאתם רואים ושותקים ולא תגערו בבנות ישראל נשים יוצאניות שביניכם היוצאות יחידות לשווקים ולכל יריד ויריד כרוכלי העיירות (שו"ת הר"י מינץ כו). בירידים בלובלין וביערסלאב ושאר ירידים אם יהיו שם שני רבנים מקהילתנו יהיה נעשה בפניהם כנ"ל (פנק' קראקא, שנת שסד). וגם גוזרים אנחנו בחרם גם על פרנס יריד שמחויב להחזיק הפסק ההוא (פנק' ליטא, האסיף תרנ"ד).—ובכנ' "ירידו: וההמון ללקחו שח באגמון ואליו רץ כסוחר אל ירידו (ר"י ור"ע פרנסים, לבי מולת 106).

***יְרִידָה**, ש"נ, מ"ר יְרִידוֹת,—א) פה"פ מן יָרַד: היה יורד בסולם ונפל עליו והרגו וכו' כל שבדרך ירידתו גולה ושלא בדרך ירידתו אינו גולה (מכות ז א). ילמד ירידתו מן הכבש ליציאתו מן ההיכל מה יציאתו מן ההיכל בסמוך לו אף ירידתו מן הכבש בסמוך לו (זבח' נג.). ירידה שהיא צורך עלייה (מכות ז:). — וירידת גשמים: וצדקה תצמיח יחד זו ירידת הגשמים (ירוש' ברכ' ט יד.). כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם (שם תענ' א סג ג). יחזקאל אבא (היה) מברך על ירידת גשמים (שם סד:). — — ובהשאלה, ברוחניות ומוסריות, ירידת האדם ממעלתו וכדומה, שנהיה ירוד, נבזה: אפילו ישראל נתונין בירידה התחתונה הוא קורא אותם אחי וריעי (ירוש' ברכ' ט יג:). כהן משיח שחטא מלקין אותו בבית דין של ג' נמצא עלייתו ירידה לו (שם הור' ג מז.). ירידה היא לו שנשא לגויה ירידה היא לו שקבר את אשתו ובניו (מד"ר בראש' פה). ירידה היא לנו בארצינו היינו מפרנסים לאחרים עכשיו צריכין אנו לפרנסותך (שם לג). כל זמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים (שם שמות א). כשיהיו בניך צדיקים הם מתרוממים בעולם ועולים וכן שלוחיהם מתעלים עמהם וכשהם יורדים הם ושלוחיהם בירידה (שם מב). באותה שעה נתיירא יעקב אבינו ואמר שמא חס ושלום כשם שלאלו ירידה אף לי כן אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית (שם ויקר' כט). שמעלתן של צדיקים מעלה שאין לה ירידה אבל מעלתו של עשו מעלה שבולה ירידה היא (שם במד' טו). ג' ירידות ירד שלמה ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל וכו' ירידה שנייה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלם וכו' ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלם נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו (שם שה"ש א א). — ובספהמ"א: העלייה אל הגדולה קשה והירידה אל הבוז קלה (מוסרי הפלסופ' א י). בעתים הללו קשה מאד שיהיה מעות לאיש כשר כי צריך שיהיה לו ירידה גדולה מאד ח"ו עד שישיג מעות (מגיד מישרים מה). ירידה המיועדת לנפשות הרעות כי יחטאו (אוה"ת, בראש' כו).— ב) ברפואה, "יְרִידַת החולה, שכחותיו הולכים ופוחתים: ועת הירידה היא אשר יתחיל בו החסרון ויתחיל הדפק ישתוה ויתישר (קאנון ד א ד). עתות החולי הכללים הם ד' התחלה ותוספת ועמידה שנקרא תכלית והירידה (פרקי משה יא). ידוע הוא שהמות הזה פתאום בלתי בחראן אי אפשר שיהיה בעת ירידת

---

[1]) לא נתברר מהו מקור שם זה. הגזרה מן ירד, במשמ' ירד ממעלה למטה, דחוקה. ואולי מקורו בהפעל הערבי ורד a) במשמ' בא למקום, ובפרט באו לעיר חבורות חבורות.

---

a) وِرْد

החולה (שם ג). — ג) ״לחות היורדות מהראש וכדומה: היותר רע שבמיני השעול והיותר מסוכן הוא מה שמתחדש בסבת ירידות שיורד מן הראש או בסבת נגע באחד מכלי הנשימה (מ׳ אלדכי, ש״א ד). ופעמים יהיה (נזילת הדם מהנחירים) לטוב כמו עריפה שתקרה בקדחת שורפת וחולי מורסת הראש על הנקיון או מהכאת הראש ולבעלי הירידות החמות וזה יהיה מתנועת הדם שידחנו הטבע (שם). — ד) במסחר, ״ירידת השער והמקחים: וצופה עניני השער וחוקר אל יוקר הסחורות וזלותם עולתם וירידתם בכל קצוי הארץ (תו״ח, תכון הנפש ג). הן אמת כי בדבר זה שאירע שנת השמ״ב בירידת חשיבות הגרושוש והזהובים נמשכו מריבות וקטטות וכו׳ כי מי שנתחייב לחברו גרושוש או זהובים בזמן העליה בין דרך מקח וממכר ובין דרך הלואה יפרע עתה בעת הירידה אותו סכום מגרושוש או מזהובים ולא יותר (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ עה). ואחר כך באו סוחרים אחרים ואמרו לו שגם באותו מקום ירדו האידרות ירידה גדולה באופן שאם יתעסק בעשייתם יתמסכן ולא ירויח בהם כמו שחשב (שו״ת תורת חסד רכו). הנה באמת בענין חלוף המטבעות וירידתן ועלייתן יש לשאת ולתת הרבה (שו״ת תורת אמת נ).

ירטה, ש״נ, — שה״פ מן ירט: וכל אויל יתגלע ענינו הירטה[1] (ר״י א״ת, הפרש׳ לריב״ג, גלע).

***יריה**, ש״נ, מ״ר יריות, — שה״פ מן ירה חצים: והשמש חשך עליהם מפני קליעת אבנים ויריית חצים ובלסטריאות שהיו משליכים עליהם (ילקו׳ שמעוני, וישלח קלג). הלכלבים תחשבונו כי נירא מיריית אבניכם וחציכם (יוסיפון, פרק פו).

יריעה[2], ש״נ, מ״ר יריעות, יריעֹת, ככנ׳ יריעותי, יריעֹתי, יריעותיהם, — א) חתיכה ארוכה וצרה של עור, של בגד, וכדומה, לעשות בזה אהל, בגד, וכדומה, Blatt eines Zeuges; lé, pan; width: ואת המשכן תעשה עשר יריעֹת שש משזר ותכלת וארגמן וכו׳ מעשה חשב תעשה אתם ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעֹת חמש היריעֹת תהיין חברת אשה אל אחתה וכו׳ ועשית ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה (שמות כו א-ד). ועשית יריעֹת עזים לאהל על המשכן (שם ז). וסרח העדף ביריעֹת האהל חצי היריעה העדפת תסרח על אחרי המשכן (שם יב). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי (ישע׳ נד ב). כאהלי קדר כיריעות שלמה (שה״ש א ה). פתאום שדדו אהלי רגע יריעֹתי (ירמ׳ ד כ). אין נטה עוד אהלי ומקים יריעותי (שם י כ). אהליהם וצאנם יקחו יריעותיהם וכל כליהם וגמליהם ישאו להם (שם מט כט). — ובתו״מ, בכלל אריג שלם של צמר: הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה (נדר׳ ז ג). תנור שחצצו בנסרים או ביריעות (כלים ח א). א״ר פינחס מתופרי יריעות למדו נפסק היה קושרו (ירוש׳ שבת ז יג). יריעה שנפל בה דרנא קורעין בה ותופרין אותה (בבלי שם עה.). שכן אורגי יריעות שנפסקה להן נימא קושרין אותה (שם עד:). שכן אורגי יריעות זורקין מחטיהן זה לזה (שם צו:). לא היתה שם תקרה אלא אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן (זבח׳ קיח.). — ובכלל ״ארג: נתן לו מאה יריעות במאה דינרים (רמב״ם שלוח׳ ז ג). בטליתות שלהם שלא היו אלא יריעה אחת מרובעת (הלכות א״ח בה לא). — ויריעות של נוי, כמו שטיח: ראובן שאמר לשמעון קנה לי יריעה אחת של צמר מהנוצרי שאני חייב אותה לישמעאלי אחד (תשב״ץ ח״ד ג ה). וחייב לנאותה (את הסוכה) ויפה מנהג אשכנז שפורסין יריעות לנוי (מהרי״ל, הלכ׳ סוכה). הרבה בתי מלאכות שמה יעשו היריעות היותר יפות (שבי״ע ג, תורקיה בארץ). יריעה ירוקה היתה פרושה על רצפת בהט ושש (גוטלבר ממצרים 37). — ובהרחבה, יריעה במקום כל האהל: ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש״ב ז ב). עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהל׳ קד ב). תחת און ראיתי אהלי כושן ירגזון יריעות ארץ מדין (חבק׳ ג ז). — ב) *יריעה של מגלה, של ספר, קלף או ניר ארוך וצר, יכתבו עליו עמודים אחדים: יריעה של ששה חולקין אותה לשנים (מס׳ סופר׳ א יב). אין פוחתין ביריעה פחות משלשה דפין ולא מוסיפין על שמנה (שם ב ו). אם סיים כל הספר ושייר בה דף אחד עושה יריעה קטנה (שם ג טו). אבל אם יש

---

[1] בנוף הערבי אלתורט, ור״ל נפילה פתאמית בבת, למעמקים.

[2] מן א. ירע.

לכם יכולת להחזיר את **יריעות** לבתי מיתות ולהעביר עליהם מעט סיד לשמה הרי יצאתם לידי עיבוד לשמה (תשו׳ הגא׳, הרכבי תלג). — ובמליצה: אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים **יריעות** וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין לכתוב חללה של רשות (שבת יא.). אמרו עליו (על ריב"ז) שאמר אם יהיו כל השמים **יריעות** וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי (מס׳ סופרים יו ח).—°ודף אחד גדול של נייר, Bogen ; feuille ; sheet: שהרי"א ז"ל מלא **יריעות** רבות ותקר על הידיעה ועל הבחירה והביא דעות שונות שנמצאו למחברים ז"ל בענין זה (הקד׳ יין לבנון על אבות).

*יְרִיקָה, ש"נ, — כמו יֶרֶק. —***יריקת חמור**, עי׳ *ירוקת חמור.

ירך[1], ממנו יָרֵךְ, יֶרֶךְ, יַרְכָה.

יָרֵךְ[2], ש"נ, בכנ׳ יְרֵכִי, יְרֵכוֹ, יְרֵכָהּ, מ"ז יְרֵכַיִם, יְרֵכֶיךָ, — החלק העליון הבשרי של השוק העליון, באדם ובבע"ח, Hüfte ; hanche ; haunch, באדם: שים נא ידך תחת יְרֵכִי (בראש׳ כד ב). ויגע בכף יְרֵכוֹ (שם לב כו). והוא צלע על יְרֵכוֹ (שם לב). בתת יי׳ את יְרֵכֵךְ נפלת ואת בטנך צבה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל יָרֵךְ (במד׳ ה כא-כב). וצבתה בטנה ונפלה יְרֵכָהּ (שם כז). ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד יְרֵכַיִם יהיו (שמות כח מב). חמוקי יְרֵכַיִךְ כמו חלאים (שה"ש ז ב). — ומקום חגירת החרב: שימו איש חרבו על יְרֵכוֹ (שמות לב כז). הגור חרבך על יָרֵךְ גבור (תהל׳ מה ד). — ובתו"מ: במדה שאדם מודד בה מודדין לו וכו׳ היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה **בירך** התחילה בעבירה תחלה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה **ירך** תחילה ואחר כך הבטן (סוט׳ א ז). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם שלשים בפיסת הרגל וכו׳ כ׳ בשוק חמשה בארכובה אחד **בירך** וכו׳ וד׳ בכתף (אהל׳ א ח). ואיזהו בגיינו (של מת) השוקים **והירכים** והצלעות והשדרה וכו׳ (תוספתא שם ג ד). אשה **ירך** מכאן **וירך** מכאן והולד באמצע (סוט׳ יא:). בדקה בעד הבדוק לה וטתתו **בירכה** ולמחר מצאה עליה דם (נדה יד.).—ומשל: אין אשה מתקנאת אלא **בירך** חבירתה (מגי׳ יג.), ר"ל אלא אם היא חוששת שבעלה יחשק בחברתה. — ומ"ר *יַרְכוֹת: יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין **ירכותיו** וגיהנם פתוחה לו מתחתיו (יבמ׳ קט:). כגון שהיתה קלתה מונחת לה בין **יריכותיה** (כ"ב פה:). בשעה שכורעת (האשה) לילד **יריכותיה** מצטננות כאבנים (מד"ר שמות א).—ואמר המשורר: צביה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי **ירך** מאדעב (רמב"ע, תרשיש ד). ותמוקי **הירכים** ודלות המתנים (ר"י חריזי, איתיא׳ י).—°נתן יְרֵכוֹתָיו על פניו, התאמץ התאמצות גדולה מאד: עם תתם (הנשים המכשפות הזקנות) **ירכותיהם** על פניהם (ספ׳ התמר, שטינשניידר). — הכה את האויב שוק על יָרֵךְ, הכהו מכה שלמה, גדולה: ויך אותם שוק על יָרֵךְ מכה גדולה (שופט׳ יה ח).—ספק על יָרֵךְ ואל יָרֵךְ, לסימן של חרטה וצער: כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על יָרֵךְ בשתי וגם נכלמתי (ירמ׳ לא יח). זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי וכו׳ לכן ספק אל יָרֵךְ (יחזק׳ כא יז). — °יֹצְאֵי יְרֵכוֹ של פלוני, ילדיו וילדי ילדיו: כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה **יצאי** יְרֵכוֹ מלבד נשי בני יעקב כל נפש ששים ושש (בראש׳ מו כו). ולגדעון היו שבעים בנים **יצאי** יְרֵכוֹ כי נשים רבות היו לו (שופט׳ ח ל).—ובמשנה: בן קודם לבת וכל יוצאי **יריכו** של בן קודמין לבת בת קודמת לאחין וכל יוצאי **ירכה** של בת קודמין לאחין וכו׳ זה הכלל כל הקודם בנחלה יוצאי **יריכו** קודמין והאב קודם לכל יוצאי **יריכו** (כ"ב ח ב).—ובבע"ח: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הַיָּרֵךְ עד היום הזה (בראש׳ לב לג). אסף נתחיה אליה כל נתח טוב יָרֵךְ וכתף (יחזק׳ כד ד).—ובתו"מ: ונוהג (גיד הנשה) בבהמה ובחיה **בירך** של ימין **ובירך** של שמאל (חול׳ ז א). שולח אדם לנכרי **ירך** שגיד הנשה בתוכו מפני שמקומו ניכר (שם ב). שרוע שנשמטה **יריכו** פוקה יוצא מגודלו (ספרא אמור מט). סימני כלב שוטה פיו פתוח רירו יורד אזניו סרוחות זנבו נתון בין שתי **יריכותיו** מהלך לצדדין (ירוש׳ יומ׳ ח מח:). (הולך אדם) אצל טבח הרגיל אצלו ואומר לו

---

[1]) בערב׳ ורכ a), כמו בעברית.

[2]) בערב׳ וַרִכ b).

---

a) ورك b) وَرِك

תן לי כף אחת או יר ך אחת (כיל׳ כט:). אבל שני גידין משתי י ר כ ו ת משתי בהמות (חול׳ פג.). — ומשל: י ר ך מהוכה מסרחת (שלטי הגבורים מג). — כף הי ר ך, עי׳ כף — *קרדום הירך, עי׳ קרדום. — ובדברים לא בע״ח, בכלים, חלק דומה לירך בע״ח: מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה (שמות כה לא). וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא (במד׳ ח ד). — ובתו״מ: בירה שנשמטה אחת מ י ר כ ו ת י ה מותר לטלטלה (שבת קלח:). — ובהאבנים של היוצר: יוצר זה ירך מכאן ו יר ך מכאן וסדן באמצע (סוט׳ יא:). — ו י ר ך של סכין: א״ר חמא בר חנינא אין סכין מתחדדה אלא ב י ר ך של חבירתה (מד״ר ברא׳ סט). —ובאותיות, *רגל האות: ניקב נקב ב ירכ ו של הא אם גרדו ונשתייר שם י ר ך קטנה כשר (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). היה הג׳ מכלה את הגויל אם גורדו ונשתייר שם י ר ך קטנה וכו׳ הדיו אוכל הגויל ומכלה את ה י ר ך של תבה (ר״י ברצלוני, הלכ׳ ס״ת כג). ודינר זהב ה י ר יכ ו ת (של הכתב) בולטות ותוכן חקוקות (ערוך, ערך תך).

ירך, ש״נ, סמי׳ ירך,—כמו ירך: וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו (ברא׳ כד ט). ותקע כף ירך יעקב (שם לב כו). ויחגר אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שופט׳ ג יז). — ויצאי ירך: ויהי כל נפש י צ א י ירך יעקב שבעים נפש (שמות א ה).—ובדברים לא בע״ח, בבנין, ירך המשכן, קצהו: ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צפנה (שמות מ כב). נכח השלחן על ירך המשכן נגבה (שם כד). ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי׳ (ויקר׳ א יא).

ירכה[1], ש״נ, כנו׳ ירכתו, מ״ז ירכתים, סמי׳ ירכתי, — כמו ירך, ובהשאלה לארץ, להר, לבית, וכדומה, קצה הארץ, רגלי ההר וקצהו, קצה הבית ואחוריו, עמק הבור: זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית וירכתו על צידן (ברא׳ מט יג). הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (ירמ׳ ו כב). וקבצתים מירכתי ארץ (שם לא ז). ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישע׳ יד יג). ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים (שופט׳ יט א). אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון (מ״ב יט כג).—וירכתי הבית: ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן בירכתים (שמות כו כג). לקרשי צלע המשכן לירכתים ימה (שם כז). והנה שם מקום בירכתים ימה (יחזק׳ מו יט). ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים (שמות כו כב). ויבן את עשרים אמה מירכתי [1]) הבית בצלעות ארזים (מ״א ו טז). ואמר לאשר בירכתי הבית העוד עמך (עמו׳ ו י). אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך (תהל׳ קכח ג). ודוד ואנשיו בירכתי המערה ישבים (ש״א כד ד). אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (ישע׳ יד טו).—ובתו״מ: משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה (ירוש׳ מו״ק ג פא ג).

ירם[2]), ממנו שמות הפרטים ירמות וירמות.

א. ירע[3]), ממנו יריעה.

---

[1]) המדקדקים הקדמונ׳ וגם רד״ק לא גלו דעתם בדבר היחיד במוכרת מה צורתו. הראשון במדקדקינו שכתב שם צורתו בפרוש הוא רח״ק בעל המסלול: וכן לירכתים ימה מהנפרד ירכה. ע״כ. וכן בן זאב בתל״ע: וכן ירכתים מן ירכה אף שלא נמצא (תל״ע קפה), והעיר שם בעל ההערות בפרוש: הכף רפויה כמו ירכתים הכף רפויה. ע״כ. גזנ׳ Thesaurus הניח צורת היחיד ירכה, נקב׳ מן ירך, ובמלון הקצר ירכה, וערער בטכר (Bö. §331, 783, 809) על שתי הצורות האלה, על ירכה בכף דגושה מפני ירכתו בכף רפויה, ועל ירכה בכף רפויה מפני שלפי הדקדוק צריך להיות בכף דגושה כמו מלכה, אעפ״י שהוא בעצמו הניח שם צורת ענבה ולא עגבה. וכן דחה את הצורה ירכה גם בעל תה״ש, והחליט כי ירכתו הוא מן ירכה, כמו נבלתו מן נבלה, וכן קניג (Kö. II, 174), וקויץ (Gesk. § 122 u) הניח אפשרות שתי הצורות. ובדבר השוא שתחת הריש של ירכה, ירכתו, ירכתים, לא אמרו הקדמונים בפרוש אם הוא נח או נע, אך לפי הקריאה המסורה של מלכי שהעיד הרד״ק בפרוש שהוא מל-כי ולא מ-לכי, אין ספק בדבר, כי גם כאן השוא נח וצריך לקרא יר-כה יר-כתו, אעפ״י שהכף רפה. בטכר (במקום המובא למעלה) העתיק השוא כמו נע, וכן דעת בעל תה״ש, וקניג (467) אומר, כי הצרוף רכ נהגה היטב בלשון. — [1]) כך הקרי, והכתיב מירכותי, כמו זרוע׳תים.

[2]) בערב׳ משמש שרש ורם a) במשמ׳ נפח וצביית הבשר, וגם בענין התרוממות והתגאות, וגם בענין התאדמות הצמח, ורגלים לדבר כי על שם אחד מאלה המושגים נקראו המקומות ירמות וירמות, ואולי גם השם ירמיהו.

[3]) אין בשאר הלשונות האחיות שרש דומה לזה.

---

a) ورم

ב.ירע[1], ממנו א.ירע.

א.ירע[2], פ"ע, עת' אירע[3], תירע,—ירעה לו נפשו, היתה מלאה פחד וחרדה, לא היה בה יותר שום כח, verzagen; être abbatu; to despond: ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו (ישע' יה ד). — ובהשאלה, °במשמ' רעד ורעש, גם להארץ וכדומה: ירעה[4]) הארץ ותחץ לשונות במספר לאמיה לא נשאר לשון הקודש רק בפי בני עבר לבדם (רסע"ג, הקד' עברית להאגרון, הוצ' הרכבי).

ג.ירע, כמו רוע, ממנו ב.ירע.

ב.ירע, עת' ירע, — היה רע: וירע בעיני יי' אשר עשה (אונן) וימת גם אתו (בראש' לח י). — ירע הדבר בעיניו: וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראש' כא יא).—וירע בעיניו על הדבר: אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך (שם יב).— ירע לבבו בדבר, הצטער עליו: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (דבר' יה י).—ירעה לו רעה, הצטער על דבר: וירע להם רעה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמ' ב י).—ותרעה עינו בפלוני, קנא בפלוני, הצטער שיש לו לפלוני דבר: האיש הרך בך והענג מאד תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר (דבר' כח נד).—ירע הדבר לפלוני, הזיק לו הדבר: ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי (שמרד בדוד) מן אבשלום (ש"ב כ ו). — ופעל סתמי, ירע לפלוני, באה עליו רעה: ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם (תהל' קו לב). — ירעו פניו, היו פניו רעים, דלים, כחושים: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה וכו' ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ' ב ב-ג). — ירע שריד, עי' ב.רעה.

***ירענה**[1], ש"נ, מ"ר ירענים,—שם צמח ממין האהל וכדומה, שמשתמשים בו לכבוס: הלשישית והלביצין והירענה והבורית והאהל (תוספתא שבי' ח ו). היירענין והבורית והאהל (ירוש' שם ז לז:). — ועי' צמח.

א.ירק[2], ממנו ירוק, ירק, ירק, ירקון, ירקרק, *ירוקה, *ירק, א.*ירק, *ירקרקת, °ירקוני, °ירקות, °ירקי, °ירקי, °ירקרק.

ירק[3], ש"ז, סמי' ירק, וגם ירק, מ"ר ירקים, ירקות,—א) עלה רך ירק של הצמחים, של העשבים, האילנות, grün. Blatt; feuille verte; green leave: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ וכו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (שמות י יה). כי יבש חציר כלה דשא ירק לא היה (ישע' יה ו). עתה ילחכו הקהל את כל סביבתינו כלחך השור את ירק השדה (במד' כב ד). כירק עשב נתתי לכם את כל (בראש' ט ג). כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון (תהל' לז ב). היו עשב שדה וירק דשא חציר גגות ושדמה לפני קמה (ישע' לז כז).— ובתו"מ, כמו ירק: אין מביאין אילן באילן ירק[4]) בירק ולא אילן בירק ולא ירק באילן (כלא' א ז). חרדל ואפונים השופים מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (שם ג ב). וכן אגודה של ירק (שנטמאה) וכן ערימה (תרומ' ב א). הנודר מן הירק מותר בדלועין ור"ע אוסר אמרו לו לר"ע והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין וכו' שהדלועין בכלל ירק וקטנית אינו בכלל ירק (נדר' ז א). שתי גנות זו על גבי זו והירק בינתים וכו' אמרר' מאיר אם ירצה העליון ליקח את עפרו אין כאן ירק אמר ר"י

שמשמש במשמ' שיהיה אפשר להניח שממנה נסתעף המושג שבו משמש השם יריעה, וגם בעברית אין מקור נכון לשם זה.

[1]) בערב' ירע a), במשמ' פחד ומרך לב.

[2]) עי' הערה להשרש, ועי' הערה לקמן.— [3]) כך ר"י חיוג, וזו ראיה שלפי דעתו הוא מן פ"י ולא פ"ו. ורד"ק הניח עתיד ירע, מפני שסבר כי זה שרש פ"ו והכנים הנה גם הפעל ירע לכם, ובאמת זה שרש אחר. ואולם גם משמ' שרש ורע b) בערב' דומה קצת למשמ' שרש ירע, ועקר משמ' היא ירא השם וכדומה. —[4]) ובהערה שם: עפ"י פרוש רסע"ג בישע' פרוש מלת ירע היא חרדה.

---

a) يرع b) ورع

[1]) לא נתברר מקורו ומשמעתו בדיוק.

[2]) בארמ' כמו בעבר', ובערב' ורק a) בקצת משמ' דומה למשמ' בעברית.

[3]) בערב' ורק b) עלי האילן והצמח. —[4]) כך הקריאה המקובלה בשש נקודות.

---

a) ورق b) وَرَق

אם ירצה התחתון למלאת את גינתו עפר אין כאן ירק אמר ר"מ מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מהיכן ירק זה חי (ב"מ י ו). אני ראיתי את ר' מאיר לוקח ירק מן הגינה בשביעית (ירוש' דמאי ב כב ג). כל הירק את יכול לעמוד עליו אם חדש הוא אם ישן הוא (שם שבי' ט לח ד). שאמר ליקח לו ירק מן השוק (שם ב"מ ה יד). כל ירק חי מוריק (ברכ' מד:). כל ירק מר יש לו שרף (פסח' לט.). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (מד"ר ויקר' יח). — וככנ': מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (תוספתא שבי' ב ו). מעשרין מזרען על ירקן ומירקן על זרען (שם ז). משל לגנת ירק שהמעין לתוכה כל זמן שהמעין לתוכה ירקה משחיר פסק המעיין הלבין ירקה (מד"ר ויקר' טו). — ומ"ר *ירקות: שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה (ברכ' ו א). כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה (כלא' ג ב). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן חובתו בפסח בחזרת בעולשין ובתמכא ובחרחבינה ובמרור (פסח' ב ו). וזורעין תחתיה (תחת האשרה) ירקות בימות הגשמים (ע"ז ג ח). לא יהא לוקט ירקות ומוכרן לשוק (תוספתא שבי' ה י). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית ולא עוד אלא אפילו בשביעית מרביצין אותן כדי שתעלה ירקות למוצאי שביעית (שם ב א). חמשה ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כולם מותרין ליזרע בערוגה (ירוש' כלא' א כז.). יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה (ר"ה יד.). מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן יש בהן משום גזל (ב"ק קיט:). — *ירקות השדה: ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק (שבי' ז ג). (הנודר) מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי (נדר' ו ט). החציר וירקות שדה שליקטן להטיל בהן רשאי להטיל בהן (תוספתא שבי' ה יו). ושאר ירקות וירקות הגינה מין במינו אינן כלאים זה בזה (שם כלא' א א). הנודר מן הירק בשאר שני שבוע אסור בירקות הגינה ומותר בירקות השדה (נדר' נג.). באומר ירקי קדירה עלי (שם נד.). — ומשל: לעיר[1] של ירק ירק הביאה (מד"ר שמות ט). — ואמר המליץ: אכול עם קנך ירק ואזור שק היה חוגר, ותעב פת נקיה עם חגור משי ואתה גר (ר"ש הנגיד, בן משלי א לח). אכול ירק במבטחים ולא בשר בסכנה, וקח אחת בחק מקח ולא אלף במתנה (שם לט).

יָרָק, ש"ז, — שם כללי למיני פרי אדמה כמו בצלים, קשואים, וכיוצא בהם, Gemüse; légume; greens: תנה לי את כרמך ויהי לי לגן יָרָק כי הוא קרוב אצל ביתי (מ"א כא ב). והשקית (את הארץ) ברגלך כגן הַיָּרָק (דבר' י יא). — ומשל: טוב ארחת יָרָק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו (משלי יה יז).

***יָרֹק**[1], ירוק, ת"ז, לנק' יְרֻקָּה, ירוקה, מ"ר יְרֻקִּים, ירוקים, יְרֻקּוֹת, ירוקות, — שיש לו צבע של יֶרֶק, של עשב, של דשא, green; vert; grün: אתרוג הכושי וכו' והירוק ככרתי (סוכ' ג ו). — וגם הגון הנוטה קצת לגון החלמוני, yellow; jaune; gelb: הוא היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק (עדי' ה ו). כתם ירוק (נדה יט:). — ולנק': היתה (הסוטה) מלובנת עושין אותה (המים) שחורה (היתה) אדמת עושין אותה ירוקה (מד"ר במד' ט). — ומ"ר: נפלה (העוף) לאור ונתמרו בני מעיה אם ירוקים פסולים אם אדומים כשרין (חול' ג ג). הבגדים מטמאין בירקרק שבירוקים ובאדמדם שבאדומים (נגע' יא ד). פניו (של המת) ירוקין סימן רע לו פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו (כתוב' קג:).

א. ***יָרַק**, פ"ע, מקו' לִירַק, — היה יָרֹק: לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ אימתי נקרא יבש משעה שמתחיל לירק (נדה סז.).

— הפע', *הוֹרִיק, — א) פ"ע, הוֹרִיקוּ הפנים, נהיו יְרוּקִים: אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלא גידין (סוט' ג ד). העבירום (את הבתולות) לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה ליבעל כל שאין פניה מוריקות בידוע שאינה ראויה ליבעל (יבמ' ס:). היא קשתה לו פניה לפיכך פניה מוריקות היא כחלה לו עיניה לפיכך עיניה בולטות (סוט' ט.). לשעבר היו פניה מאדימות מכח מאכל ומשתה ועכשיו פניה מוריקות מן רעבון (מד"ר רות, ותלכנה). זה שמיסב ואינו אוכל צערו כפול ומכופל ופניו

---

[1]) גוף המשל בארמ': למתא ירקא ירקא שקול.

[1]) כמו אָדֹם, אדמה.

מוריקות (שם קהל', ככל עת). — והלב והקרקבן וכדומה: אדומין שהוריקו וירוקין שהאדימו טרפה (חול' נו:). אדומים שהוריקו ושלקן וחזרו והאדימו (שם). עוף שנפל לאור והוריק לבו או כבדו או קרקבנו (רמב"ם שחיט' ז כ).—והצמח, העשב, וכדומה, נעשה יר'ק ככרתי, או קצת נוטה לחלמוני: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו העלין שלהן שחורין אסורין הוריקו הרי אלו מותרין (שבי' ו ג). לאחד שהיתה לו ערוגת ירק מלאה השכים בבקר ומצאה שהוריקה (מד"ר ויקר' יח). —והלֵחה וכדומה: לפלוף שבעין אם היה יבש והוא שהתחיל להוריק חוצץ בנדה (רמב"ם מקוא' ב כ).— ב) פ"י, הפך אותו יר'ק: כל ירק חי מוריק (ברכ' מד:), עושה את פני אוכליו קצת ירקים. תקופת טבת שהיא מורקת את פירותיה (מד"ר ברא' יג).

—נתפ', *נתירק,—כמו הוריק: וידיו ורגליו (של הנשוך) יזיעו ואחר יתירקו (ר"י תריזי, אסור הקבורה לגלינוס).

ב. ירק, כמו רקק, ממנו ב.ירק.

ב. ירק, פ"ע, לנק' ירקה, מקו' יר'ק,—כמו רקק: ואביה יר'ק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במד' יב יד). וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו (דבר' כה ט).

ג. *ירק, פ"י,— כמו רוק: אמרו אותו מלאך שיצא לסעד את אברהם לילה שמו ובמה ירק אותם (את חניכיו) בכסף וזהב ובאבנים טובות (סה"ר ו).

*ירקוד[1], ש"ז,— מין עוף דומה לקורא. וגם אחד ממיני היתושים (המליצה לר"ש בר"ש 60).

ירקון, ש"ז,— א) לקוי הצמחים, שנהפכים ליר'ק כמו עלה נ'בל: רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל (מ"א ח לז). הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו' ד ט).— ובתו"מ: על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון ועל הירקון על הארבה ועל החסיל ועל החיה רעה (תענ' ג ה). הושע עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הביזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם (כתוב' ח:). כל העולם כולו (לקה) בשדפון ושלו בירקון (ב"מ קו.).—ב) השתנות גון

[1]) משק' יעקב, כנראה מן רקד, הביא שב"ש מלה זו בספ' המליצה שם ותרגמה בפרסית בשתי המשמ' שבפנים, אך לא נודע איה מצא מלה זו.

הפנים מפחד ומורא וכדומה: מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ' ל ו). ומזה (מעליות המרה למעלה) יהפך מראה האדם לירקון (אסף הרופא 25).— וגם *מחלה שמשנה גון פני האדם ליר'ק: סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון (ברכ' כה.). סימן לשנאת חנם ירקון (שבת לג.). מי שאחזו ירקון מאכילין אותו בשר המור (יומ' פד.). שהירקון האדומיי אם שתהיה לרוב הולדו האדומה או להמנע הרקתה (קאנון ג טו א ג). האזוב יש לו סגולה להועיל מן הירקון ההווה בפתימה (פרקי משה כ). ומרבוי המרה יקרה הירקון (מ' אלדני, ש"א ד). — ואמר המליץ: ותתהפך כמו חולה בירקון ודלקת, כאלו היא גליל כסף ובזהב מחושקת (רשב"ג, חידה על התפוח, אכול גזה).

*ירקוני, ת"ז,— של ירקון: כי ההרקה יעזור אותה בת רצוני כמו שיקרה בקולנג הירקוני (קאנון א ב כ יז).— ובמשמ' נוטה ליר'ק: ואם יהיה השתן ירקוני בקדחת יורה זה על מורסא (שם ד א כ ז).

*ירקוע[1], ש"ז,— מכלי מלאכת האופה, כעין מקל שמשוה בו פני הקמח (המליצה לשב"ש 60).

*ירקות, ש"נ,— סגולת דבר יר'ק: ודע שאין אנו משגיחין בשינוי מראות האברים הפנימיים מן העוף המשתנה מן האדמימות אל הירקות זולתי בלב ובכבד ובקורקבן בלבד (פי' המשנ' לרמב"ם, חול' ג ג). ירקות דכבד להורות על לקות בני מעיים שכנגדן (הרא"ש, חול' סי' מט). שאין ירקות פוסל אלא מטעם נקב ונקב אינו פוסל בכבד וכו' שהרי הירקות מצוי תמיד בכבד מחמת חולי (ר"נ על הרי"ף, חול' יח.). בין האדמימות בין הירקות ניכר ע"י שלק (שם). הוריקה כבד והגיעה ירקותה כירקות בני מעים (מ"מ, רמב"ם שחי' ז כא). שהעשן עושה לירוקים אדומים וכשנשלקו יצא העשן מהם וחזרו לירקותם (שם כ).

*ירקי, ירוקי, ת"ז,— קצת יר'ק: וכל הגולה ונודד ממקומו אפילו אינו נודד ללחם הוא ירוקיי שהוריי בערך השקט על שמריו (ר"י עמדין, ביר' מגד' עז לז). מראהו (של בשר הדגים) שחרחר וכו' וצוארו ירוקי[2]) בפצלות שחרחרי כהה ולבנות עליהם (תוה"א לשינסק, העוף קיד). השחור ארכו כששית האמה

[1]) משק' ילקוט וכדומה, כנראה מן רקע, הביאו שב"ש בספר המליצה ולא נודע איה מצא מלה זו.

[2]) ותרגם שם: געלבליך.

דאשו גבו וצוארו ירוקי כהה (שם קכז). גרגירו שחרחר ירוקי ונאכל למרקחת (הוא, הצמח' בלב).

***יַרְקִי**, ת"ז,— של יֶרֶק, מטבע הירק: צמח ירקי בשרשים עבים ויפים אשר יקחום לרפאות בם נשוך נחש (תוה"א לביזהק, הצמח' קלו). לשבלתו הירקי ריח נעים וטוב בטעם מרירי (שם עד).

***יַרְקִיק**[1], ש"ז,—מכלי מלאכת האופה, מערוך שבו הוא מרקק הבצק (המליצה לר"ש כר"ש 60).

יְרַקְרַק, ת"ז, לנק' יְרַקְרַקָּה, ־רֶקֶת, מ"ר יְרַקְרַקּוֹת,—שגונו קצת יָרֹק, greenish, verdâtre ; grünlich : והיה הנגע יְרַקְרַק או אדמדם (ויקר' יג מט). והנה הנגע בקירות הבית שקערורת יְרַקְרַקֹּת או אדמדמת (שם יד לז).— ולמראה הזהב: כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהל' סח יד).— ובתו"מ: הבגדים מיטמאים בשני שבועות ובשלשה סימנין בירקרק ובאדמדם ובפסיון (נגע' ג ח). היה ירקרק ופשה אדמדם (או שהיה) אדמדם ופשה ירקרק (שם יא ז).— ובסהמ"א לגון ירק הצמחים: ומעבר יריחו והלאה שבה הטבע ורפאה לה לבשו הרריה ירקרק התאנה תתן חילה למחית בני הכפר (מא"ג, דכיר, מבא כמדבר ערכ). —ואמר המליץ: אכול גזה משחקת כמו ברק וברקת, אשר תראה אדומה עת ועת אחר ירקרקת (רבכ"ג, חידה על התפות, אכול גזה).

***יַרְקְרֵק**, פ"ע,— יהפך לירקרק: ודע כי הצואה השחורה ההוה בשביל שרפה אם תטה ותפנה להוריק הנה התחיל הטבע לפגוע ויירקרק ואחר יכרכם ואחר יעמד (קאנון ג יו א כ).

***יְרַקְרֹקֶת**, ־רוֹקֶת,— א) ת"נ, כמו ירקרקה: אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה (מגי' יג.).— ב) ש"נ, "כמו ירוקה שעל פני המים: (המים) הנקוים יחד וגדל עליהם ירקרוקת עבה ונוחה כשמן (רש"י שבת קמ:). — וכמו יֵרָקוֹן: עצלות האיברים והתהפך האיברים לירקרוקת מעורב עם לובן (מ' אלדבי, ש"א ד).

יָרַשׁ[2]), ממנו יוֹרֵשׁ, יֶרֶשׁ, יְרֻשָּׁה, יְרֵשָׁה, מוֹרָשָׁה, "יַרְשִׁי.

יָרַשׁ[1]), פ"ע, וגם יָרֵשׁ, יָרַשְׁתָּ, יְרֵשְׁנוּ, יָרְשׁוּ, וִירִשְׁתֶּם, יֹרֵשׁ, יוֹרֵשׁ, יֹרְשִׁים, יֹרֶשֶׁת, אִירַשׁ, תִּירַשׁ יִירַשׁ, יִרַשׁ, נִירַשׁ, נִירָשֶׁהָ, תִּירָשׁוּ, תִּירְשׁוּ, תִּירָשׁוּן, יִירְשׁוּ, רֵשׁ, רְשׁוּ, וִירִשְׁתָּהּ, וִירִשְׁתֶּם, אִירָשֶׁנּוּ, תִּירָשֶׁנּוּ, יִירָשְׁךָ, יִירָשֶׁךָּ, יִירָשֵׁם, יְרָשׁוּהָ, וִירֵשׁוּהָ, וִירֵשׁוּךָ, יִירָשׁוּם, יִירָשֵׁם, יָרֹשׁ, רֶשֶׁת, לְרִשְׁתּוֹ, לְרִשְׁתְּךָ, לְרִשְׁתָּהּ, יְרֵשָׁה,— יָרַשׁ את פלוני, היה יוֹרְשׁוֹ, לקח הרכוש שהניח לו פלוני במותו, inherit, hériter; erben : ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יוֹרֵשׁ אתי (ברא' יס ג).— וירַשׁ את הרכוש: איש כי ימות ובן אין לו וכו' ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו וְיָרַשׁ אתה (במד' כז ח-יא). וכל בת יֹרֶשֶׁת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה (שם לו ח). ויהי כשמע איזבל כי סקל נבות וימת ותאמר איזבל אל אחאב קום רֵשׁ את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף וכו' ויהי דבר יי' אל אליהו התשבי לאמר קום רד לקראת אחאב וכו' ודברת אליו לאמר כה אמר יי' הרצחת וגם יָרָשְׁתָּ (מ"א כא טו-יט). גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יִירַשׁ בן האמה הזאת עם בני עם יצחק (ברא' כא י). למען יִירְשׁוּ בני ישראל איש נחלת אבתיו (במד' לו ח). לא יִירָשְׁךָ זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יִירָשֶׁךָ (ברא' יס ד).—ובתו"מ: מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות (כתוב' יג ג). הבנים יירשו והבנות יזונו (שם ד ו). האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום (כ"ב ח ה). האומר איש פלוני ירשני במקום שיש בת בתי תירשני במקום שיש בן לא אמר כלום (שם). האומר לבנו קונם אי אתה נהנה משלי אם מת ירשנו בחייו ובמותו אם מת לא ירשנו ויחזיר לבניו או לאחיו (כ"ק ט י). מה בין הנותן מיד לנותן אחר זמן שהנותן מיד אם מתה אביה יורשה

---

[1]) משק' יפעיל, הביאו שב"ש בספר המליצה וכנראה נגזר מן רקיק במשמ' דק, ואינו אומר מאין לקח מלה זו.

[2]) בערב' ורת' a), במשמ' מה שאדם מניח אחר מותו לזרעו וכדומה.

a) ورث

[1]) בערב' וַרִתַ' a), ואין ספק בדבר, כי נתמזגו בפעל זה שני פעלים משני שרשים ומשתי צורות קדומות, יָרַשׁ במקום וָרִת', וְיָרֵשׁ במקום וָרִת', וממנו הצורות וִירִשְׁתֶּם בריש חרוקה, רֵשׁ, ועוד ירש משרש קדום ירת', וממנו הצורות תירש, יירש, כמו נפ"י, וכמו"כ יְרֻשָּׁה.

a) وَرِثَ

והנותן לאחר זמן אם מתה בעלה י ו ר ש ה (תוספתא כתוב׳ ג ו). אמר יואב מוטב שאיהרג בבית דין ו י ר ש ו נ י בני ואל יהרגני המלך ו י י ר ש נ י (ירוש׳ מכות ב לא ד). כל מי שאינו מניח בן ל י ו ר ש ו הקב״ה מלא עליו עברה (ב״ב קטז.). זה לוט שנפשו שוקקה עליו ל י ו ר ש נ י (מד״ר בראש׳ מד). — ובהרחבה, ירש ארץ וכדומה, לקחה מידי מי שהיו אדוניה קודם: ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע יי׳ לאבתיך להדף את כל איביך מפניך (דבר׳ ו יח-יט). עד אשר יניח יי׳ לאחיכם ככם וירשו גם המה את הארץ אשר יי׳ אלהיכם נתן להם (יהוש׳ א יה). הכינו לבניו מטבח בעון אבתם בל יקמו וירשו ארץ (ישע׳ יד כא). ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא מערער אשר על נחל ארנן (דבר׳ ג יב). למען תחיו ובאתם וירשתם [1] את הארץ אשר יי׳ אלהי אבתיכם נתן לכם (דבר׳ ד א). ושבתם לארץ ירשתכם וירשתם אותה (יהוש׳ א יה). וירשתם את ארצם כאשר דבר יי׳ אלהיכם לכם (שם כג ה). את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו (בראש׳ כד ס). ויכהו ישראל לפי חרב ויירש את ארצו מארנן עד יבק (במד׳ כא כד). אתם תירשו את אדמתם (ויקר׳ כ כד). שמרו ודרשו כל מצות יי׳ אלהיכם למען תירשו את הארץ הטובה (דהי״א כח ח). וילחמו אתכם ואתן אותם בידכם ותירשו את ארצם (יהוש׳ כד ח). ודם תשפכו והארץ תירשו (יחזק׳ לג כה). והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (דבר׳ ה ל). ויבאו ויירשו את הארץ (שם י יא). ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישע׳ ס כא). וקוי יי׳ המה יירשו ארץ (תהל׳ לז ט). וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב (עובד׳ א כ). ויכו אתו ואת בניו וכו׳ ויירשו את ארצו (במד׳ כא לה). וילך ויך את ישראל ויירשו את עיר התמרים (שופט׳ ג יג). וילכדו ערים בצורת ואדמה שמנה ויירשו בתים מלאים כל טוב (נחמ׳ ט כה). מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל ויירשו את ארצם (יהוש׳ יב א). ויבאו וירשו אתה ולא שמעו בקולך (ירמ׳ לב כג). אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים (תהל׳ פג יג). ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו (יהוש׳ כד ד). הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו (חבק׳ א ו). ותאמר להם לבוא לרשת את הארץ אשר נשאת את ידך לתת להם (נחמ׳ ט יה). ותביאם אל הארץ אשר אמרת לאבתיהם לבוא לרשת (שם כג). ראה נתן יי׳ אלהיך לפניך את הארץ עלה רש כאשר דבר יי׳ אלהי אבתיך לך (דבר׳ א כא). ואת ארצו (של סיחון) החל רש והתגר בו מלחמה (שם ב כד). ראה החלתי תת לפניך את סיחן ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו (שם לא). — וצווי שלם ירש, ירשה: ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת יי׳ ים ודרום ירשה (דבר׳ לג כג). — ומ״ר: באו ורשו את הארץ אשר נשבע יי׳ לאבתיכם (שם א ח). — ובכנ׳ רשתו את הארץ, שהוא יירש אותה: לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך (בראש׳ כח ד). — ובכנוי הדבר: אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ויאמר (אברהם) ארני יי׳ במה אדע כי אירשנה (בראש׳ יה ז-ח). המה יבאו שמה (לארץ ישראל) ולהם אתננה והם יירשוה (דבר׳ א לט). ויתן יי׳ לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה (יהוש׳ כא מא). אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה (שם יג א). ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעלי לרשתו (מ״א כא יו). — ובתו״מ: העיר האבילה והחריבה וההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה ביד עריצים ו י י ר ש ו ה לגיונות ויחללוה עובדי פסילים (ירוש׳ ברכ׳ ד ח.). — וירש גוי במשמ׳ זו, לקח את ארצו: מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב (ירמ׳ מט א). וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם (דבר׳ יא כג). הגוים האלה אשר אתה יורש אותם (שם יח יד). אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם (שם יב ב). ובשעיר ישבו החרים לפנים ובני עשו יירשום [1] וישמידום מפניהם וישבו תחתם (שם ב יב). וישמירם יי׳ מפניהם ויירשם וישבו תחתם (שם כא). — ובמליצה: ושפחה כי תירש גברתה (משלי ל כג), תקח את מקומה. — ובהשאלה, לקוצים שצמחו בשדה: קימוש יירשם [2] חוח באהליהם (הוש׳ ט ו).

— פע׳, ירש, עת׳ יירש. — כמו קל ירש, ובהשאלה: כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל (דבר׳ כח מב).

— הפע׳, הוריש, הורשת, הורישו, הורשתם, מוריש, הורש, להוריש, אוריש, תוריש, יוריש, ויורש, הורשתים,

---

[1]) מן ירש, שהוא במקום ירש הקדום, ובאה צורה זו בספר דברים עוד חמש פעמים (ד כב, ח א, יא ח, שם כג, שם לא). — [1]) לפי המליצה צריך להיות ירשום. — [2]) בקצת ספרים ירשם, חסר.

מורישם, הורישו, הורישם, אורישנו, תורישני, יורישך, יורישנו, יורישם, תורישמו, — א) הוריש אחזת נחלה וכדומה, כמו ירש, בן מאבותיו: והביאתיו (את כלב) אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה (במד׳ יד כד). —ובכלל הוריש עיר, לקח אותה ברשותו: ולא הוריש מנשה את בית שאן ואת בנותיה ואת תענך ואת בנותיה (שופט׳ א כז). ואתם תקמו מהאורב והורשתם את העיר ונתנה יי׳ אלהיכם בידכם (יהוש׳ ח ז). ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת (שם יז יב). ויהי יי׳ את יהודה וירש את ההר (שופט׳ א יט). אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי (שמות יה ט). — ב) פ״י, הוריש את פלוני, נתן לו דבר, מסרו לו ברשותו: הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש (שופט׳ יא כד). לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו (דהי״ב כ יא). —ובתו״מ: ולישראל עמך נתתה (את ארץ ישראל) נחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה כי באש היצתה ובאש אתה עתיד לבנותה (ירוש׳ ברכ׳ ד ח.). — ואבות לבניהם, עשום ליורשיהם: למען תחזקו ואכלתם את טוב הארץ והורשתם לבניכם עד עולם (עזר׳ ט יב). — ובתו״מ, רוב שמושו במשמ׳ זו: נפל הבית עליו ועל אביו או עליו ועל מורישיו והיתה עליו כתובת אשה ובעל חוב (ב״ב ט ח). מלמד שנשא אלעזר אשה ומתה בחיי מורישיה ומתו מורישיה וירשה פנחס (גמ׳ שם קיג.). ירושה לכם מאבותיכם ומורישין ואינן יורשין (שם קיט:). — ודברים מפשטים: שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו (כתוב׳ מג.). מת לוה בחיי מלוה כבר נתחייב מלוה לבני לוה שבועה ואין אדם מוריש שבועה לבניו (שבוע׳ מז.). —ובמליצה: כי תכתב עלי מררות ותורישני עונות נעורי (איוב יג כו). —ואמר בן סירא: שם רע חרפה וקלון תוריש כן איש רע בעל שתים (ב״ס גני׳ ו א). ורוממתהו (החכמה) מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו ששון ושמחה ימצא ושם עולם תורישנו (שם יה ה-ו). — ג) הוריש גוי מארצו וכדומה, עשה שלא יהיה יותר בארץ, השמידו מן הארץ, vertreiben, vertilgen; expulser, exterminer; expulse, exterminate: והוריש יי׳ את כל הגוים האלה מלפניכם (דבר׳ יא כג). ובגלל התועבת האלה יי׳ אלהיך מוריש אותם מפניך (שם יח יב). ויי׳ אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש׳ כג ה). הלא אתה אלהינו הורשת את ישבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל (דהי״ב כ ז). ולא הורישו בני ישראל את הגשורי ואת המעכתי וישב גשור ומעכת בקרב ישראל (יהוש׳ יג יג). ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים (שם יו י). ואת היבוסי ישב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי את בנימן בירושלם (שופט׳ א כא). כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבלך (שמות לד כד). כי תוריש את הכנעני (יהוש׳ יז יח). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד׳ לג נה). כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את הכנעני (יהוש׳ ג י). ויורש יי׳ מפניכם גוים גדלים ועצומים (שם כג ט). להוריש גוים גדלים ועצמים ממך מפניך (דבר׳ ד לח). כי לא להוריש את ישבי העמק (שופט׳ א יט). לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת (שם ב כא). —ואמר בן סירא: בן ועמו גוים יוריש ויהפך למלחמה משקה (ב״ס גני׳ לט כג). — ובכנ׳: עד הורישו את איביו מפניו (במד׳ לב כא). הוא ישמידם (את הגוים) והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר (דבר׳ ט ג). כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וכו׳ והורשתים כאשר דבר יי׳ (יהוש׳ יד יב). כל ישבי ההר וכו׳ אנכי אורישם מפני בני ישראל (שם יג ו). וברשעת הגוים האלה יי׳ מורישם מפניך (דבר׳ ט ד). ויתנו (בני ישראל) את הכנעני למס והורש לא הורישו (יהוש׳ יז יג). רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם (דבר׳ ז יז). ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם (יהוש׳ יה סג). ויכם משה (את הרפאים) וירשם (שם יג יב). —ובתו״מ: הוא (דוד) לא עשה כן אלא חזר וכיבש ארם נהרים וארם צובה ואת היבוסי שהיה סמוך לירושלם לא הוריש אמר לו הקב״ה סמוך לפלטירי׳ שלך לא הורשת היאך אתה חוזר ומכבש ארם נהרים וארם צובה (ספרי דבר׳ נא). — ובהרחבה, הוריש דבר, גרש אותו ממקומו: חיל בלע ויקאנו מבטנו יורשנו[1] אל (איוב כ יה).

— נפע׳, *נורש, נורשים, — שהורישו אותו, שגרשוהו, אבדוהו: ולא חמל על גוי חרם הנורשים[2]

— [1]) בס״א יורשנו, ובס״א יורישנו. — [2]) בגוף

בעונם (ב"ס גני' יו ט).

ב. ירש, כמו רוש, ממנו ב. ירש.

ב. ירש,— קל לא נמצא.

— נפע', נורש, עת' אורש, תורש, — נהיה רש, עני ודל: וכלכלתי אתך שם כי עוד חמש שנים רעב פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך (בראש' מה יא). אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם (משלי כ יג). הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי' ופן אורש וגנבתי (שם ל ט). כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (שם כג כא).

— הפע', הוריש, מוריש,— עשהו רש: יי' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ש"א ב ז). ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות והנה אדני יורישנה והכה בים חילה (זכר' ט ג-ד).

יר"ש,— ר"ת: ירא שמים.

ירשה, *ירושה, ש"נ, סמי' ירשת, בכנ' ירשתו, ירשתכם, — מה שאדם מניח במותו לזרעו וכדומה, Erbe héritage; inheritance: קנה נא את שדי אשר בענתות אשר בארץ בנימין כי לך משפט הירשה ולך הגאלה (ירמ' לב ח). — ובהרחבה, מה שנתן לאדם להיות ברשותו, שיהיה רכושו ונחלתו, Besitz; possession: כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר (דבר' ב ה). כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט נתתי את ער ירשה (שם ט). ויתנה משה עבד יי' ירשה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה (יהוש' יב ו). כאשר עשה ישראל לארץ ירשתו אשר נתן יי' להם (דבר' ב יב). ושבתם איש לירשתו אשר נתתי לכם (שם ג כ). ושבתם לארץ ירשתכם (יהוש' א ה). לבוא לגרשנו מירשתך אשר הורשתנו (דהי"ב כ יא).— ובהרחבה, כמו שארית: ויאמרו (כל הקהל צריך לתת) ירשת[1]) פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל (שופט' כא יז). — ובתו"מ, במשמ' העקרית, מה שהאבות מורישים לילדיהם: המחלק נכסיו לבניו על פיו ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה את הבכור דבריו קיימין ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום (ב"ב ח ה). כשם שבודקין אותו (את העד) בגיטין ג' פעמים כך בודקין אותו בירושות ובמקח וממכר ובמתנות (ירוש' גיט' ז מת ד). נכסי לך ואחריך לפלוני וראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום שאין זה לשון מתנה אלא לשון ירושה וירושה אין לה הפסק (ב"ב קכט:). בכל מקום אין לנקבה עם הזכר ירושה אם אין לו בנים יירשנו אביו (רמב"ם נחלה א א). והבעל יורש את כל נכסי אשתו מדברי סופרים והוא קודם לכל בירושתה (שם ח). ובעלי חובות אומרים האב מת תחלה וזכה הבן בירושתו ויש לנו לגבות מחלקו (שם ה ח). העכו"ם יורש את אביו דבר תורה אבל שאר ירושותיהן מניחין אותו לפי מנהגם (שם ו ט).—ובדברים מפשטים: והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך (אבות ב יב). ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן א"ר יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא להם (נדר' פא.). —ולקיחת ארץ וכדומה: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך בחידוש כל הדברים הללו (סדר עו"ר ל). ולישראל עמך נתתה (את ציון) נחלה ולזרע ישורון ירושה הורשתה (ירוש' ברכ' ד א.). ללמדך שכל מקום שנאמר בו מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה (קדוש' לז.). —ובטבעים ותכונות הנפש, "באה לו תכונה מהתכונות בירושת אבות, ר"ל מפני שהיתה תכונה זו לאבותיו ומהם באה בטבע גם לזרעם: אולם סבות המזג בטבע ובתולדה הם על כמה פנים הרוב בא מירושת אבות המתלקים לזרעם טבעם (ר"י עמדין, מגד' עוז ק:).— ובהשאלה, כמו מסורה, קבלה: וכן כתב רבינו האיי גאון זצ"ל ירושה לנו מאבותינו שלא ישיח עד שיגמור כדי שלא יסיח דעתו כי כשהוא נמנע מן השיחה לבו מובן למעשה (שבלי הלקט, פסח סו).

ירשה, ש"נ, —כמו ירשה: והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו (במד' כד יח), שעם אחר יירש את ארץ אדום.

ירשי, ירושי, ת"ז, לנקב' ירושית, מ"ר ירושיים, ירושיות, — של ירשה, שבא בירשה: שהחולאים הבאים על האדם הוא לא' משלש סבות א' ירושה שהוא חולי ירושיי מאב לבן כחולי פודגרה כמו שאמרו חכמי הטבע וכו' כנגד הא' אמר בת בתואל שהוא חולי ירושיי (תולד' יצחק לר"י קארו, חיי שרה).—

הכ"י נודשים, ד במקום ר, והיה אפשר לאמר כי הוא מן דוש, וצ"ל נרושים, אך הנוסחה היונית מעידה, כי היתה הכונה במשמ' של גרוש. והסכימו החכמים כי זה נפעל מן ירש במקום הפעל.

[1]) יש מגיהים בכתוב זה הגהות מתחלפות.

ומ"ר: ויש מהם חליים י ר ו ש י י ם מהזרע כמו הנתק הטבעי (קאנון א כ-א ח). — ולנק׳: וחכמות אלו היו י ר ו ש י ו ת אצלם מאבותם (ר"י הכהן, מגלת גבולות, אסור ומדותם).

יֵשׁ[1]), ובקצת מקומות אמרו גם אִשׁ, בשאלה הֲיֵשׁ, בסמי׳ יֶשׁ-, וגם יֵשׁ-, בכנ׳ יֶשְׁךָ, יֶשְׁכֶם, יֶשְׁכֶם, יֶשְׁנוֹ, — מלה מורה המציאות, שהדבר נמצא בעולם בזמן הנכחי כמו היה, יהיה לזמן העבר והעתיד, ומשמשת א) בעצם משמ׳ זו, ההפך מן אין, there is; il y a; es gibt: אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר (בראש׳ יח כד). אכן יש יי׳ במקום הזה (שם כח יו). וירא יעקב כי יש-שבר במצרים (שם מב א). אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו (שם מד כו). ואם ידעת ויש-בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי (שם מז ו). לו יש-חרב בידי כי עתה הרגתיך (במד׳ כב כט). פן יש בכם איש או אשה וכו׳ אשר לבבו פנה היום מעם יי׳ אלהינו וכו׳ פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (דבר׳ כט יז). הידעתם כי יש בבתים האלה אפוד ותרפים (שופט׳ יח יד). וגם תבן גם מספוא יש לחמורינו וגם לחם ויין יש-לי (שם יט יט). וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל (ש"א יז מו). ואם יש-בי עון המיתני אתה (שם כ ח). ועתה מה-יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי (שם כא ד). ויאמר דוד לאחימלך ואין יש-פה תחת ידך חנית או חרב (שם ט). ויאמר דוד הכי יש-עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט א). ומה-יש-לי עוד צדקה ולזעק עוד אל המלך (שם יט כט). חי יי׳ אלהיך אם יש-גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך (מ"א יח י). הנה נא יש-את עבדיך חמשים אנשים בני חיל (מ"ב ב יו). יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל (שם ה ח). חפשו וראו פן יש-פה עמכם מעבדי יי׳ (שם י כג). כי אמרתי יש-לי תקוה (רות א יב). וגם יש גאל קרוב ממני (שם ג יב). שוטטו בחוצות ירושלם וכו׳ אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה (ירמ׳ ה א). ואם נבאים הם ואם יש דבר יי׳ אתם יפגעו נא ביי׳ צבאות (שם כז יח). מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלתך וכו׳ ויש תקוה לאחריתך (שם לא יה-יו). הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאבי (איכ׳ א יב). יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה (שם ג כט). וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לארני (מלא׳ א יד). אם עשיתי זאת אם יש-עול בכפי (תהל׳ ז ד). אך יש-אלהים שפטים בארץ (שם נח יב). איכה ידע אל ויש דעה בעליון (שם עג יא). אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך (משלי ג כח). יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (שם יד יב). יסר בנך כי יש תקוה (שם יט יח). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ יה). היאכל תפל מבלי מלח אם יש-טעם בריר חלמות (איוב ו ו). ובטחת כי יש תקוה (שם יא יח). גם אנכי ככם אדברה לו יש נפשכם תחת נפשי (שם יו ד). כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזקו (שם כח א). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (שם לג כג). אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לב). נינוה העיר הגדולה אשר יש-בה הרבה משתים עשרה רבו אדם (יונ׳ ד יא). אנחנו מעלנו באלהינו וכו׳ ועתה יש-מקוה לישראל על זאת (עזר׳ י ב). כי מעתה יש עמך מלחמות (דהי"ב יו ט). ויאמר איש האלהים יש ליי׳ לתת לך הרבה מזה (שם כה ח). וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות (קהל׳ ב יג). יש רעה אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על האדם (שם ו א). כי יש-דברים הרבה מרבים הבל (שם יא). כי לכל חפץ יש עת ומשפט (שם ח ו). כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון (שם ט ד). — ובתו"מ: כל מקום ש י ש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין (ברכ׳ ד ז). המעמר לגדיש י ש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה (פאה ה ה). כל מיתה ש י ש בה שריפה י ש בה ע"א ושאין בה שריפה אין בה ע"א (ע"ז א ג). אין מוכרין להן דובין ואריות וכל דבר ש י ש בו נזק לרבים (שם ז). אמרה נשביתי וטהורה אני י ש לי עדים שאני טהורה (תוספתא כתוב׳ ב ב). אין ממון אצל מיתה ו י ש ממון אצל מכות (ירוש׳ שם ג כז:). י ש לי חמור שאני נותן לך (ב"מ מז.). י ש דחוי אצל מצות או אין דחוי (ע"ז מז.). — ובשאלה: הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין (בראש׳ כד כג). שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי היש לכם אח (שם מג ז). ארני שאל את

---

[1]) במקום יש הקדום, ונשמרה הברה זו עוד בהמלה אִשׁ, והוסיפו עוד לאמר בסמי׳ יִשׁ-, ובכנוי יִשְׁכֶם וכו׳ ביוד חרוקה גם כאשר כבר אמרו יֵשׁ במוכרת, ובזמן מאוחר נטה קול החירק גם בסמי׳ וכנוי מגונו הקדום, ונקדוהו בסגול. והנה לפי דעת החדשים בעקרו הוא שם ונגזר מהשרש ישה, אשו, באשורית המשמש שם

עבדיו לאמר היש לכם אב או אח (שם מד יט). מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא (מ"ב ד יג). היש בהבלי הגוים מגשמים (ירמ' יד כב). היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי (ישע' מד ח). קרא נא היש עונך ואל מי מקדשים תפנה (איוב ה א). היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות (שם ו ל). היש מספר לגדודיו (שם כה ג). היש למטר אב או מי הוליד אגלי טל (שם לח כח). יי' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (תהל' יד ב).— ושאלה היש, ובתשובה יש: ויאמרו להן (להנערות) היש בזה הראה ותעניננה אותם ותאמרנה יש הנה לפניך (ש"א ט יא-יב). וישאלהו המלך בביתו בסתר ויאמר היש דבר מאת יי' ויאמר ירמיהו יש (ירמ' לז יז).— ובשאלת היש ותשובת הנגודים: היש יי' בקרבנו אם אין (שמות יז ז). ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין (במד' יג כ). אם איש יבא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין (שופט' ד כ).— והמלה יש אחרי הדבר: אין לחם חל אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש (ש"א כא ה). הוציא עם עור ועינים יש (ישע' מג ח).— ועם מלת השלילה לא, לא יש, במקום אין; לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו (איוב ט לג).— ובתו"מ: בבקשה ממך תן דעתך עליה ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לי אחרת כיוצא בה (מד"ר דבר' ח). והכל רואין את כליו (של המצורע) כשהן גוררין ומוציאין לחוץ ומפרסמין את כליו והכל אומרים לא היה אומר לא יש לי מגל לא יש לי קרדום הרי יש לו חפץ פלוני ופלוני (תנחומא מצורע י). אי אפשר שלא יש אלא שתי חלוקות או ינצלו הרשעים עם הצדיקים או ימותו הצדיקים עם הרשעים (תולד' יצחק לר"י קארו, וירא). והטעם שלא יש חלוקה שלישית (שם).— וגם אחרי אין, אין יש: אף אין יש-רוח בפיהם (תהל' קלה יז).— יש לפלוני דבר, הדבר הזה הוא שלו, er hat; il a; he has: ויאמר עשו יש-לי רב (ברא' לג ט). כי חנני אלהים וכי יש-לי כל (שם יא). ויפקדהו על ביתו וכל יש-לו נתן בידו (שם לט ד). הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש-לו נתן בידי (שם ח). ונאמר אל אדני יש-לנו אב זקן (שם מד כ). חי יי' אלהיך אם יש-לי מעוג (מ"א יז יב). הגידי לי מה-יש-לכי בבית (מ"ב ד ב). אל תמתנו כי יש-לנו מטמנים בשדה (ירמ' מא ח). יש-לי סגלה זהב וכסף (דהי"א כט ג).— יש לאל ידו, עי' אל. — יש את נפשו לעשות דבר, הוא רוצה לעשות: אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני (ברא' כג ח). ויאמר יהוא אם יש נפשכם אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט טו).— ועם כנוי ישנו[1], הוא יש, ישך, אתה יש: כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני יי' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום (דבר' כט יד). חי יי' המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות (ש"א יד לט). והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שם כג כג).— ועם הדבר אחריו: ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים (אסת' ג ח). — ובתו"מ: כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא (קדוש' א י). כל שישנו בביאה ישנו בהבאה וכל שאינו בביאה אינו בהבאה (חגי' ד:). (אמר) משה לישראל ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ (כ"כ טו.). — ועם ל אחריו: ישנה לשבירות מתחלה ועד סוף (קדוש' מח:). אמר רבי יצחק עדיין ישנה לאותה משפחה בין גדולי רומי (חול' פז.). ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף (כ"ק עג.).— ב) יש, במשמ' לפעמים: ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן וכו' ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר (במד' ט כ-כא). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). יש בוטה כמדקרות חרב (שם יב יח). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (שם יג ז). רב אכל ניר ראשים ויש נספה בלא

במשמ' הויה, ואש, אשו משמש כמו יש בעבר': לא אש ו, לא היה לי, בשה שנב לא אשו, אנשים שלא יש מספר להם.— [1]) נתקשו החדשים בצורה זו במקום ישנו שהיה ראוי להיות לפי הדין, וכבר גזר שטדה, כדרכו, כי גם זה הוא ממה שבדו בעלי הנקוד לפי סברתם, וגזר שצריך לקרא ישנו (St. § 370 b). והסכים לזה גם גזנ' קויץ (GesK. § 100 o), רק קניג (Kö. II, 444) הניח אפשרות אמתות צורה זו בדבור החי, אלא שאין זו הצורה הקדומה, כ"א שנית בזמן (secundär). אבל, כבר העיר הוא בעצמו בחלק השלישי (§ 325 i) על המלה איתני בארמ' וכן ליתני. עכ"פ, אין שום ספק בדבר, כי בדבור החי אמרו ישנו, אף שלא נתברר סבת הנטייה הזאת מהדין הדקדוקי, וכבר דמו קצת המדקדקים לצורה זו את הצורה קבנו, ועי' ערך קבב. וסבר רד"ק כי אפשר לאמר גם ישו, וגם ישו, ישי, ע"מ בן (מכלול, בער דה"פ קעט:).

משפט (שם כג). איש רעים להתרועע ויש אהב דבק מאח (שם יח כד). יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעלמים אשר היה מלפנינו (קהל׳ א י). כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (שם ב כא). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (שם ז יה). יש-הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אלהם כמעשה הצדיקים (שם ח יד).— ובמשמ׳ קצת: ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים ויש אשר אמרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב ויש אשר אמרים לוינו כסף למדת המלך וכו׳ והנה אנחנו כבשים את בנינו ואת בנתינו לעבדים ויש מבנתינו נכבשות ואין לאל ידנו (נחמ׳ ה א-ה). כל אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים וישימו בנים (עזר׳ י מד). — ובתו״מ: יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו (ב״ק ג י). יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן (יבמ׳ ט א). יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין (מכות ג ט). יש שותה יין וטוב לו יש שותה יין ורע לו (ירוש׳ מע״ש ד נה ג).—ועם לך: יש לך קשרים שאין חייבין עליהן כקשר הגמלין וכקשר הספנין (שבת יה ב).— ויש ש: ויש שאמרו במדה דקה מדות הלח והיבש שיעורן באיטלקי זו מדברית ויש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם וכו׳ ויש שאמרו במדה גסה (כלים יז יא-יב). א״ר יודן יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב יש שהוא נוטל כגרוגרת ומיד מתחייב (ירוש׳ שבת ז י:). עד שאדם הראשון מוטל גולם הראה לו הקב״ה כל צדיק וצדיק שעתיד לעמוד ממנו יש שהוא תלוי בראשו של אדם ויש שהוא תלוי בשערו ויש שהוא תלוי במצחו (מד״ר שמות מ). —*יש לו על פלוני, פלוני חייב לו סכום: עובד אלילים שנמצא עומד בצד הבור של יין אם יש לו עליו מלוה אסור (ע״ז ד י). בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר אמר לו יש לי עליך כך וכך מן הבשר שאכלת (מד״ר במד׳ כ). ונמצא בחשבונו ופנקס שלו שיש לי על פלוני כך וכך ויש לפלוני עלי כך וכך (רה״ג, תשו׳ גאו׳ מו״מ ב).— ובמשמ׳ יש לו טענה לטעון עליו או תרעומת: אמר לו הקב״ה משה אבות העולם מה יש להם עלי אם באתי לדקדק אחריהם אני יש לי עליהם אברהם יש לי עליו שאמר במה אדע כי אירשנה יצחק יש לי עליו שנאמר ויאהב יצחק את עשו ואני שנאתיו וכו׳ יעקב יש לי עליו שאמר נסתרה דרכי מה׳ (מד״ר קהל׳, וטוב מסניהם). למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד על מי יש לו להתרעם לא על הסרסור (שם ברא׳ כז).— ויש לו לעשות וכדומה, יכול לעשות, או צריך לעשות: אמר לו הקב״ה הא משה מפיג חמתך בלוחות הברית מבקש את שאפיג את חמתי ואת רואה שאין העולם יכול לעמוד אפי׳ שעה אחת אמר לו ומה יש לי לעשות אמר לו לתת עליך קטריקי (מד״ר דבר׳ ג). כיון שעמד לילך אמר לאילן מה לי לברכך ומה יש לי לומר לך (שם במד׳ ב).— ובמשמ׳ ראוי שיעשה כך וכך, או חייב שיעשה כך וכך: ומטריד (היצר) לבך בדברי העולם בסחורות ומקח וממכר וריוח והפסד ויאמר לך אח״כ יש לך לקבל עת הפנאי הזה בשמחה ושעת הבטלה הזאת וכו׳ (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). יש לו להלך למחר מאותו מקום אלפים אמה לכל רוח (רמב״ם ערוב׳ ז א).—ושאלה, *מה יש לך, במשמ׳ מה קרה לך: כביכול מסלק שכינתו ועולה לשמים והמלאכים אומרים לו רבון העולם מה יש לך והוא אומר להם ראיתי את הדיין שהוא נושא פנים (מד״ר שמות ל).— ג) עם שם ותאר אחריו משמשת המלה יש כמו מלת הקשר: ויאמר אליו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב יש ויש (מ״ב י יה).— וגם בכנוי עם פעל בזמן בינוני, ישך עשה, אתה עשה: אם ישך משלח את אחינו אתנו נרדה ונשברה לך אכל (ברא׳ מג ד). ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת וכו׳ (שופט׳ ו לו). ועתה אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (ברא׳ כד מט). לדעת הישכם[1]) אהבים את יי׳ אלהיכם (דבר׳ יג ד).—ועם נא אחריו: יי׳ אלהי אדני אברהם אם ישך-נא מצליח דרכי אשר אנכי הלך עליה (ברא׳ כד מב).— איש, במקום יש, עי׳ איש.—ד) כמו שם, במשמ׳ הון, רכוש: להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא (משלי ח כא). —ואמר בן סירא: על חשבון חובר וארח ועל מחלקות נחלה ויש[2]) על שחק מאזנים ופלס ועל תמהות איפה ואבן

—[1]) היוד בחירק, עי׳ הערה למעלה בראש הערך.
—[2]) כך בגוף הכ״י, ויש מפקפקים ומגיהים לפי תרגום

(כ"ס גני׳ מב ג-ד).—ה) בלשון המחקר, כמו עצם, °דבר הנמצא במציאות, ההויה, העולם ומלואו: אתה חכם ומחכמתך אצלת חפץ מזומן כפועל ואומן למשך משך ה י ש מן האין כהמשך האור היוצא מן העין (רשב"ג, כתר מלכות). כי מאש הנשמה נברא הגוף ויצא מאין ל י ש (שם). שהבריאה להוציא י ש מאין (ראב"ע ברא׳ א א). אמר אברהם המחבר כל י ש על שני דרכים האחד י ש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק וכו׳ ויש י ש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושים וכו׳ ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף אף י ש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה י ש ויש דבר סמוך על י ש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה (הוא, שמות כה מ). כל י ש על ב׳ חלקים האחד י ש שאיננו עומד בעצמו כי אם על עצם וכו׳ והנה כל העצמים והמקרים צריכים למעמידו ושיהי׳ לנצח ככה בלא שנוי כי הוא ה י ש באמת וכל זולתו הוא י ש בעבורו וכו׳ ובעבור היות כל י ש זולתו בעבורו הנה הוא כדמות פועל או תואר השם (הוא, ספר השם א). כי בתום הנשמה יצא האדם מאין ויהי י ש (ר"י חריזי, תחכמ׳). גבהת מכל י ש התרוממת מכל נמצא (כתי׳ עולם יג). ואולם כל יצא אל ה י ש אתה יצרתו וכל אשר אתה רואה לך הולך (שם). מי שלא יאמין בחדוש העולם חדוש מוחלט שהוא הוצאת היש מן האין המוחלט אין לו חלק כלל בתורת משה וכופר בעקר (מגת׳ קנא׳ לר"י מפיסא 100). ואולם מי שהניח העולם הווה י ש מאין יש לו גם בן פנים מן ההראות (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ ו א ג). כי כל הנסים והנפלאות שבאו בתורה בשינוי טבעו ומנהגו של עולם לא היו יצירה י ש מאין אלא י ש מ י ש (העקרים א יב). שאין לומר שלא יפול תחת היכולת לברוא י ש מאין אלא יש מ י ש וכו׳ ואיך יהיה השכל הנבדל עלה למציאות החומר אם אי אפשר להמצא י ש מאין אין לך י ש מאין גדול מזה (שם א כג). ובועז נשבע להוציא הדבר אל ה י ש (ר"י דון יחייא, הקד׳ בה"ש). ההפרש העיוני שבין י ש למצוי יש בו עיון דק (ר"י אבן לטיף, רב פעל׳ מד). אחרי הדברים והאמת האלה כל משכיל על דבר יבין לאשורו איך שכל נברא ו י ש הוא באמת נחשב לאין ואפס ממש לגבי כח הפועל (בעה"ש לר"א אירירו, מבוא).—ואמר הפיטן: אשר זרחת שבינת אל כפניו ומשפטיו עלי לבו תרושים, אשר עבר באותיות אל לפרעה והוא גבור על כל י ש בלי שים (סמא"ל, פומ׳ לפסח, אהלל).—ובכנ׳ יֶשְׁךָ, מציאותך, מהותך: דמו אותך ולא כפי י ש ךָ, וישווך לפי מעשיך (שיר הכבוד, אנעים).—ומ"ר יֶשִׁים: כי כל ה י ש י ם יחסרו ויחזרו לאין והתורה והחכמה תעמד בישותה כל ימי עד (רד"ק, שרש ישה). יולד מזה שאותם הצורות אינימו י י ש י ם בעצמם באמת אך יאמר שאליהם יבוא שום יש (תגמ׳ הנפש יז:).

י"ש,— ר"ת: ירא שמים, יין שרף.

יָשַׁב[1]), ממנו יָשַׁב, מוֹשָׁב, תּוֹשָׁב, שֶׁבֶת, *יִשּׁוּב, *יִשּׁוּב, *יְשִׁיבָה, °יִשּׁוּבִי, °הִתְיַשְּׁבוּת, °מוֹשָׁבָה.

יָשַׁב, פ"ע, בהפס׳ יָשָׁב, יָשַׁבְתִּי וכו׳, יְשַׁבְתֶּם, וִישַׁבְתֶּם, יֹשֵׁב, יוֹשֵׁב, יֹשְׁבָה, יֹשֶׁבֶת, יוֹשֶׁבֶת, יֹשַׁבְתְּ, יֹשַׁבְתִּי, יֹשְׁבֵי, יֹשְׁבוֹת, יֹשְׁבַת, יְשֹׁב, שֶׁבֶת, שִׁבְתָּ, לָשֶׁבֶת, *לֵישֵׁב, שֵׁב, שֶׁב-, שְׁבָה, שְׁבוּ, שֵׁבוּ, שְׁבִי, אֵשֵׁב, אֵשְׁבָה, אֵשְׁבָה, תֵּשֵׁב, תֵּשְׁבִי, תֵּשְׁבִי, יֵשֵׁב, יֵשֶׁב, וַיֵּשֶׁב, וַיֵּשֶׁב, תֵּשֵׁב, תֵּשֶׁב, נֵשֵׁב, נֵשֶׁב, תֵּשְׁבוּ, תֵּשֵׁבוּ, יֵשְׁבוּ, יֵשֵׁבוּ, תֵּשַׁבְנָה, תֵּישַׁבְנָה, — א) יָשַׁב עַל כסא, על מִטָּה, היה על הכסא בישיבה, גשען ונסמך על הכסא בנגיעת שֵׁתוֹ, sitzen ; être assis ; to sit: והוא יֹשֵׁב פתח האהל (ברא׳ יח א). מדוע אתה יוֹשֵׁב לבדך וכל העם נצב עליך (שמות יח יד). ועלי הכהן יֹשֵׁב על הכסא על מזוזת היכל יי׳ (ש"א א ט). ולכל העם הגידו לאמר הנה המלך יוֹשֵׁב בשער ויבא כל העם לפני המלך (ש"ב יט ט). וילך אחרי איש האלהים וימצאהו יֹשֵׁב תחת האלה (מ"א יג יד). והוא יֹשֵׁב בתוך האפר (איוב ב ח). ודוד ואנשיו בירכתי המערה יֹשְׁבִים (ש"א כד ג). והנה שם כל השרים יוֹשְׁבִים (ירמ׳ לו יב). שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הַיֹּשְׁבִים לפניך (זכר׳ ג ח). הכלי אשר הוא יֹשֶׁבֶת עליו (ויקר׳ יט כג). והיא יוֹשֶׁבֶת

היוני נחלת איש, אבל הגהה זו מקלקלת משקל הפסוק שהוא מרכב מבית וסוגר וכ"א מרכב משני חצאים מקבילים שבכ"א מהם שני דברים: חובר וארח, מאזנים ופלס, איפה ואבן, ולכן צ"ל גם כאן נחלה ועוד דבר.

[1]) גם בכנענית ומואבית. בארמית יתב. בערב׳ ות׳ב a), שרוב שמושו בלשון זו הוא בענין קפיצה ודלוג, משמש גם בענין ישיבה על מטה, על כסת. בערב׳ הדרומ׳ משמש שרש ותב כמו ישב בעברית.

a) وثب

תחת תמר דבורה (שופט׳ ד ה). היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך (שה״ש ח יג). והנה שם הנשים ישבות מבכות את התמוז (יחזק׳ ח יד). וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת (משלי ט יד). וישבת על מטה כבודה (יחזק׳ כג מא). על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהל׳ קלז א). ויאמרו אליו שב נא וקראנה (את המגלה) באזנינו (ירמ׳ לו יה). קום נא שבה ואכלה מצידי (בראש׳ כז יט). רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ אין כסא (ישע׳ מז א). כי תשב ללחום את מושל (משלי כג א). וכל הכלי אשר ישב עליו (הזב) יטמא (ויקר׳ יה ד). ישב בדד וידם (איכ׳ ג כח). וישב על הבאר (שמות ב יה). וישב משה לשפט את העם (שם יח יג). וישב העם לאכל ושתו (שם לב ו). ויקם מהארץ וישב אל המטה (ש״א כח כג). ויקם המלך וישב בשער (ש״ב יט ט). וישאהו (את הילד החולה) ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה (מ״ב ד כ). וכל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה (ויקר׳ יה ו). ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (בראש׳ כא יו). ותשב מצד הקצרים (רות ב יד). ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכ׳ ב י). וישבו לאכל לחם (בראש׳ לז כה). וישבו לפניו הבכר כבכרתו (שם מג לג). וישבו ויאכלו שניהם יחדו וישתו (שופט׳ יט ו). וישבו אתו לארץ שבעת ימים (איוב ב יג). על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק׳ כו יו). טוב שבת על פנת גג (משלי כה כד). אתה ידעת שבתי וקומי (תהל׳ קלט ב). ושבתך וצאתך ובאך ידעתי (ישע׳ לז כח). נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ (משלי לא כג). שבתם וקימתם הביטה (איכ׳ ג סג). — ומקו׳ *לישב: כשהנשיא נכנס כל העם עומדין מפניו ואין רשות לאחד מהן לישב עד שיאמר להם שבו (ירוש׳ ביכור׳ ג סה ג). נכנס (בסוכה) לישב בה אומר ברוך אקב״ו לישב בסוכה (שם סוכ׳ א נג:). השבים לישב בקרון או בספינה (ברכ׳ ל). שהם מבקשים לישב בשלוה בעולם הזה (מד״ר בראש׳ פד). — וגם לדברים לא בע״ח: שולי קורפיות ושולי קוסים הצדונים אע״פ שאינם יכולים לישב שלא מסומכין (כלים ד ג). ולא היו לבזיכין שוליים רהבין מלמטה אלא חדין תחתיהם כדי שלא יוכלו לישב על הקרקע (רש״י פסח׳ סד.). — ובפרט ישב המלך על הכסא, מלך: ושלמה ישב על כסא דוד אביו (מ״א ב יב). ואקם תחת דוד אבי ואשב על כסא ישראל (שם ח כ). שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסאי (שם א יג). וישב על כסא המלכים (מ״ב יא יט). בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (שם י ל). ותתן לו בן ישב על כסאו כיום הזה (מ״א ג ו). לא יכרת לך איש מלפני ישב על כסא ישראל (שם ח כה). ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד (ירמ׳ יז כה), ועי׳ כסא. — ועל כסא משפט: מלך יושב על כסא דין (משלי כ ח). ישבת לכסא שופט צדק (תהל׳ ט ה). — ישב בצלו: בצלו חמדתי וישבתי (שה״ש ב ג). וזרעו ישבו בצלו (יחזק׳ לא יז). — ובתו״מ: לא ישב בצילה (של האשרה) ואם ישב טהור (ע״ז ג ח). שכל מי שהוא עוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לישב בצילו של הקב״ה (ירוש׳ מגי׳ ג עד:). התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב ולמה כן לפי שאין לו צל לישב בצילו (מד״ר שה״ש, כתפוח), ועי׳ צל. — ישב תחת גפנו ותאנתו: וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכ׳ ד ד), ועי׳ גפן, תאנה. — ישב במארב: ישב במארב חצרים במסתרים יהרג נקי (תהל׳ י ח). ישבו בסכה למו ארב (איוב לח מ). — וישב לו במשמ׳ זו, גם בלי השם מארב: והארב ישב לה בחדר (שופט׳ יו ט). — ואשה ישבה בפתח עינים, לזנות: ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (בראש׳ לח יד-יה). שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת על דרכים ישבת להם כערבי במדבר ותחניפי ארץ בזנותיך (ירמ׳ ג ב). — וישב במקום, שהה שם מבלי לעשות דבר: למה ישבת בין המשפתים לשמע שריקות עדרים (שופט׳ ה יו). על מה אנחנו ישבים האספו ונבוא אל ערי המבצר (ירמ׳ ח יד). — ושהה זמן: ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה (ויקר׳ יב ד). וישבת עמו ימים אחדים (בראש׳ כז מד). שבי עד גמלך אתו וכו׳ ותשב האשה ותינק את בנה עד גמלה אתו (ש״א א כג). הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה (מ״ב יד י). ואבוא אל הגולה וכו׳ ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם (יחזק׳ ג טו). — ישב לפלוני, המתין לו: ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הוש׳ ג ג). — ישב עם פלוני, היה במגע ומשא אתו, התחבר אליו: לא ישבתי עם מתי שוא ועם נעלמים לא אבוא שנאתי קהל מרעים ועם רשעים

לא אשב (תהל׳ כו ד-ה). — ישב בסוד משחקים וכדומה, היה עמהם: לא ישבתי בסוד משחקים ואעלז (ירמ׳ יה יז). ובמושב לצים לא ישב (תהל׳ א א). — ב) ישב בבית, בארץ, דר בו, גר שם: wohnen; demeurer; to dwell, inhabit : אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הככר (ברא׳ יג יב). וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני העדה למשפט (יהוש׳ כ ו). והביאותיו (את הנער אל המשכן) ונראה את פני יי׳ וישב שם עד עולם (ש״א א כב). והסירה את שמלת שביה מעליה וישבה בביתך (דבר׳ כא יג). רדה אלי אל תעמד וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי (ברא׳ מה ט-י). וירשת אתם וישבת בארצם (דבר׳ יב כט). וירשתם (את הגוים) וישבת בעריהם ובבתיהם (שם יט א). ובתים טבים תבנה וישבת (שם ח יב). וירשתה (את הארץ) וישבתה בה (שם יז יד). האמים לפנים ישבו בה (שם ב י). בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (יהוש׳ כד ב). ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו פרים (ישע׳ סה כא). וישבו על אדמתם (ירמ׳ כג ח). ארץ מצרים אשר ישבתם בה (ויקר׳ יח ג). וישבתם על הארץ לבטח ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשבע וישבתם לבטח עליה (שם כה יח-יט). אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים (דבר׳ כט טו). והכנעני והפרזי אז ישב בארץ (ברא׳ יג ז). והוא ישב בסדם (שם יד יב). עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן (במד׳ יג כט). ולא תטמא את הארץ אשר אתם ישבים בה (שם לה לד). וישמעו כי קרבים הם אליו ובקרבו הם ישבים (יהוש׳ ט טז). בית ישראל ישבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם (יחזק׳ לו יז). בני עשו הישבים בשעיר (דבר׳ ב ד). מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען (ברא׳ טז ג). כי ירא לשבת בצוער (שם יט ל). כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יי׳ לאבתיך (דבר׳ ל כ). ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם (שופט׳ ט מא). כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם (ש״ב טו ח). ולבלתי בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה וזרע לא יהיה לנו (ירמ׳ לה ט). אשר לא שבתה (הארץ) בשבתתיכם בשבתכם עליה (ויקר׳ כו לה). ויהי בתחלת שבתם לא יראו את יי׳ (מ״ב יז כה). כל מעלם אשר מעלו בי בשבתם על אדמתם לבטח (יחזק׳ לט כו). הנה ארצי לפניך

בטוב בעיניך שב (ברא׳ כ טו). אל תיראו מעבדי הכשדים שבו בארץ ועבדו את מלך בבל (מ״ב כה כד). שובו נא איש מדרכו הרעה ומרע מעלליכם ושבו על האדמה אשר נתן יי׳ לכם (ירמ׳ כה ה). בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין (שם כט ה). יתנו לי מקום באחת ערי השדה ואשבה שם ולמה ישב עבדך בעיר הממלכה עמך (ש״א כז ה). בית תבנה ולא תשב בו (דבר׳ כח ל). עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שעריך (שם כג יז). כי עם בציון ישב (ישע׳ ל יט). לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל (שם סה כב). לא ישב שם (באדום) איש ולא יגור בה בן אדם (ירמ׳ מט יח). וישב בארץ נוד (ברא׳ ד טז). ויבא (אברם) וישב באלני ממרא אשר בחברון (שם יג יח). וישב ישראל בכל ערי האמרי (במדב׳ כא כה). אמרים אתם לא נשב בארץ הזאת (ירמ׳ מב יג). ונשב במצרים ימים רבים (במד׳ כ טו). ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן (יהוש׳ ז ז). ואת בנתינו תקחו לכם ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם (ברא׳ לד ט-י). בעבור תשבו בארץ גשן (שם מו לד). לא ישבו (הגוים) בארצך פן יחטיאו אתך לי (שמות כג לג). האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה (ברא׳ לד כא). ויבנו את הערים וישבו בהם (שופט׳ כא כג). וישבו בערי חברון (ש״ב ב ג). ותאמר (האשה השונמית) בתוך עמי אנכי ישבת (מ״ב ד יג).—ישב, ישבים, מי שישב בארץ, Einwohner; habitant; inhabitant, ויחיד במשמ׳ שם הקבוץ לרבים, יושב הארץ, כל היושבים בה: וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים (ברא׳ נ יא). ועתה יושב ירושלם ואיש יהודה שפטו נא ביני ובין כרמי (ישע׳ ה ג). פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ (שם כד יז). ואת ערי יהודה אתן שממה מאין ישב (ירמ׳ לד כב). וזעקו האדם והילל כל יושב הארץ (שם מז ב). שמעו עמים ירגזון חיל אחז ישבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמגו כל ישבי כנען (שמות טו יד-טו). השלימו ישבי גבעון את ישראל (יהוש׳ י א). וישב האשרי בקרב הכנעני ישבי הארץ כי לא הורישו נפתלי לא הוריש את ישבי בית שמש ואת ישבי בית ענת וישב בקרב הכנעני ישבי הארץ וישבי בית שמש ובית ענת היו להם למס (שופט׳ א לב-לג). כל ישבי תבל ושכני ארץ (ישע׳ יח ג). דמו ישבי אי סחר צידון (שם כג ב). נתך

אפי וחמתי על יֹשְׁבֵי ירושלם (ירמ׳ מב יח). הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יֹשְׁבָיו (מ״ב כב יו). ארץ אכלת יֹשְׁבֶיהָ הוא (במד׳ יג לב). והארץ חנפה תחת יֹשְׁבֶיהָ (ישע׳ כד ה). היו לי כלם כסדם וְיֹשְׁבֶיהָ כעמרה (ירמ׳ כג יד). וְיֹשְׁבֵיהֶן קצרי יד חתו ובשו (ישע׳ לז כז). צהלי ורני יוֹשֶׁבֶת ציון (שם יב ו). כלי גולה עשי לך יוֹשֶׁבֶת בת מצרים (ירמ׳ מו יט). כי הנה יֹשְׁבוֹת הארץ אשר מעולם (ש״א כז ח).— ג) יָשְׁבָה הארץ, היתה הארץ מלאה יוֹשְׁבִים, לא תהיה חרבה ושממה: ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים וכו׳ וְיָשְׁבָה העיר הזאת לעולם (ירמ׳ יז כה). וחרם לא יהיה עוד וְיָשְׁבָה ירושלם לבטח (זכר׳ יד יא). בהיות ירושלם יֹשֶׁבֶת ושלוה ועריה סביבתיה והנגב והשפלה יֹשֵׁב (שם ז ז). לא תֵשֵׁב (בבל) לנצח ולא תשכון עד דור ודור (ישע׳ יג כ). מקצף יי׳ לא תֵשֵׁב (בבל) והיתה שממה כלה (ירמ׳ נ יג). ולא תֵשֵׁב עוד לנצח (שם לט). לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה ולא תֵשֵׁב ארבעים שנה (יחזק׳ כט יא). ויהודה לעולם תֵּשֵׁב וירושלם לדור ודור (יואל ד כ). ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תֵשֵׁב (זכר׳ ט ה). יוֹשֶׁבֶת לבטח כמשפט (שופט׳ יח ז). זאת העיר העליזה הַיּוֹשֶׁבֶת לבטח (צפנ׳ ב טו).— ד) העיר וכדומה יֹשֶׁבֶת במקום פלוני, היא נמצאת שם: ואמרת לצור הַיֹּשֶׁבֶת[1] על מבואות ים רכלת העמים אל איים רבים (יחזק׳ כז ג). — ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת (תרומ׳ יא ו). לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה (שבת א ב). יצאת בת הראשונה וישבה לה בהר הבית (פסח׳ ה י). ישב לו בתוך ביתו חייב הלך לו למדינת הים פטור (הור׳ א ב). כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ולא ישבו עד שיאמר להם שבו וכו׳ חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס ויושב במקומו (תוספתא סנה׳ ז ח). הוציאה לו מטה אמרה לו שב אמר לה איני יושב עד שתגביהי את המטה (ברכ׳ ח:). עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו (ב״ב ק:). למלך שקנה לו שתי שפחות וכו׳ על אחת גזר שלא תזוז מפלטין ועל אחת גזר טירודין ישבה לה אותה השפחה תוהא ובוהא (מד״ר בראש׳ ב).— וְיָשַׁב בישיבה: אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (ספרי דבר׳ יג). הבא לקבל עליו (להיות חבר) אפילו ת״ח צריך לקבל עליו אבל חכם שישב בישיבה אין צריך לקבל עליו (תוספתא דמאי ב יג). מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש (ברכ׳ כח:). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה (יומ׳ כח:). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות (מו״ק טז:). שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנניא בר חמא ישב בראש (כתוב׳ קג:). מלמד שישב להן (משה לבנות יתרו) בדין אמר דרך אנשים דולים ונשים משקות וכאן נשים דולות ואנשים משקים (מד״ר שמות א).— *ישב בתענית, התענה: כיון שראה (אדה״ר) שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה (ערוב׳ יח:). — יָשַׁב בתחבולות וכדומה, שהה שם לראות את החזיון: שלא ישב בתחבולות (ע״ז יח:).— ודברים לא בע״ח: חבית שהיא יושבת על שוליה באויר (אהל׳ ט טו). חביות שהן יושבות על שוליהן או מוטות על צידיהן באויר (שם יה ג). הדקין שבכלי חרס וקרקרותיהן ודפנותיהן יושבין שלא מסומכין (כלים ג ב). עיר שיושבת על שפת הנחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל (ערוב׳ סא.). כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב (פסח׳ לד.). כגון כסא של ברזל והקדירה יושבת עליה (ר״ח שבת לז.). כי רגלים היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ (ראב״ע תרומ׳ כה יב). ומסדר ג׳ (קנים) על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים (רש״י שמות כה כט).—יָשַׁב לו קוץ, נתחב הקוץ בבשר: ישב לו קוץ בוושט אין חוששין שמא הבריא (חול׳ מג:). ישב לו קוץ בפני ע״א לא ישחה ויטלנה מפני שנראה כמשתחוה לע״א (ע״ז יב.). ישב לו קוץ בכריסו לא יטלנו (נדה יג:). — וְיָשַׁב במשמ׳ לא עשה דבר, ודבור רגיל שֵׁב ואל תעשה בנגוד לקום ועשה: שב ואל תעשה שאני (ברכ׳ כ.) שב ואל תעשה עדיף (ערוב׳ ק.).— ובחכמת הכוכבים, יוֹשֶׁבֶת על הכסא, שם לאחת הצורות של הכוכבים: היושבת על הכסא וכוכביה י״ג (ראב״ע, ראש׳ חכמה). והנה הי״ב מזלות כבר הם מבוארים וע״כ ראיתי לבאר במקום הזה שמות השלשים וששה צורות הנוספות ואוציא במספר צבאם ואלו הן

[1]) כך הקרי, הכתיב הישבתי.

היושבת על כסא הדוב הק׳ן וכו׳ (נחמ׳ וגעיס כה). — ובחכמת החשבון, ״עמוד ישב וכדומה: וזה דבר ברור הוא כי העמוד אשר הוצאנו והוא עמוד ט״ם הוא יושב על מחצית קו א״ד אחרי שהוא יוצא מקו א״ד על זוית נצבה (ספ׳ התבורת לר״א בר״ת הנשיא א לג).

—נפע׳, נושב, נושבה, נושבת, נושבת, נושבו, נושבות, — ארץ נושבה, שישבו בה אנשים, bewohnt; habité, inhabited: ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען (שמות יו לה). הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שממה ארץ לוא נושבה (ירמ׳ ו ח). גלעד אתה לי ראש הלבנון אם לא אשיתך מדבר ערים לא נושבה [1]) (שם כב ו). בתתי אתך עיר נחרבת בערים אשר לא נושבו (יחזק׳ כו יט). והרביתי עליכם אדם כל בית ישראל כלו ונושבו הערים והחרבות תבנינה (שם לו י). למען תשם ארצה ממלאה מחמס כל הישבים בה והערים הנושבות תחרבנה והארץ שממה תהיה (שם יב יט-כ). להשיב ידך על חרבות נושבות [1]) ואל עם מאסף מגוים (שם לח יב). — ואמר בן סירא: בשופט עם בן מליציו וכראש עיר כן יושביה מלך פרוע ישחית עמו ועיר נושבת בשביל שריה (כ״ס גני׳ י ב-ג). —עיר נושבה מימים, עיר עתיקה: ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים [3]) העיר ההללה (יחזק׳ כו יז).

—הפע׳, הושיב, הושבתי, מושיב, מושיבי, הושב, אושיב, יושב, ויושב, וישב, הושבתיך, אושיבך, תושיבני, יושיבני, יושיבום, וישיבם, — הושיב את פלוני, עשה שישב: קראו צום והושיבו את נבות בראש העם והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו (מ״א כא ט-י). — הושיבו על כסא, בפרט נתן לו את המלוכה: חי יי׳ אשר הכינני ויושיבני על כסא דוד אבי (מ״א ב כד). ויושיבו את המלך על כסא המלוכה (דהי״ב כג כ). לא יגרע מצדיק עיניו ואת מלכים לכסא וישבם לנצח ויגבהו (איוב לו ז). —הושיבו במקום, עשה שישהה שם: אלהים מושיב יחידים ביתה (תהל׳ סח ז). מושיבי עקרת הבית (שם קיג ט). במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכ׳ ג ו). — והושיבו עם פלוני, שיהיה אצלו, יחד אתו: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים (ש״א ב ח). להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו (תהל׳ קיג ח). — ואמר בן סירא: סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (ירוש׳ ברכ׳ ז יא: בשם ב״ס). — הושיבו במקום, הניחו שם לזמן מה: ויבא דוד אל מאתים האנשים אשר פגרו מלכת אחרי דוד וישיבם בנחל הבשור (ש״א ל כא). — הושיבו באהל, בסכה וכדומה, עשה שידור בו: כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקר׳ כג מג). עד אושיבך באהלים כימי מועד (הוש׳ יב י). — והושיבו בארץ, עשה שיגור בה, שיחיה בה: ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך (בראש׳ מז ו). ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים (שם יא). ויגל (מלך אשור) את ישראל אשורה וישב אותם בחלח ובחבור (מ״ב יז ו). וישב (את הכותים) בערי שמרון (שם כד). והערים אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אותם ויושב שם את בני ישראל (דהי״ב ח ב). ישם מדבר לאגם מים וארץ ציה למצאי מים ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב (תהל׳ קז לה-לו). והושבתי אתכם בקדמותיכם (יחזק׳ לו יא). הנני מקבצם מכל הארצות וכו׳ והשבתים אל המקום הזה והשבתים לבטח (ירמ׳ לב לז). יחרדו כצפור ממצרים וכו׳ והושבתים על בתיהם נאם יי׳ (הוש׳ יא יא). הגוים אשר הגלית ותושב בערי שמרון (מ״ב יז כו). וישלח יי׳ את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים וישיבום במקום הזה (ש״א יב ח). —הושיב ארץ, עיר, עשה שיהיו בה יושבים: וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו (ישע׳ נד ג). והושבתי את הערים ונבנו החרבות (יחזק׳ לו לג). — ובהשאלה, הושיב אשה, נשאה לו לאשה: וימצא מבני הכהנים אשר השיבו נשים נכריות (עזר׳ י יח). גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות (נחמ׳ יג כג). וכל אשר בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים מזמנים (עזר׳ י יד). ויכלו בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד לחדש הראשון (שם יז). אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ (שם ב). אתם מעלתם ותשיבו נשים נכריות להוסיף

—[1]) כך הכתיב, והקרי נושבו. —[2]) על ערים חרבות שנושבו מחדש. — [3]) נקוד מלה זו עפ״י המסורה הוא מימים, כאלו היה זה מ״ר מן ים, ולכן התקשו המפרשים הקדמונ׳ והחדשים בבאור כתוב זה מפני קושי מליצת עיר נושבה מהים, וקצת החדשים הגיהו נשבת מים, אך אולי צריך לנקד מימים והוא מ״ר מן יום, ור״ל עיר עתיקה, נושבה מימים קדמונים.

על אשמת ישראל (בס י).—ובתו"מ, במשמ' העקרית: אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם (סנה' ה ד). פרקוהו (את הלל מתחת השלג) והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה (יומ' לה:). אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך ומשלך יתנו לך (בס לח.).— והושיבו בישיבה, בבית דין: מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו ראב"ע בישיבה (זבח' יא ג). א"ר יוחנן אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה ובעלי חכמה (סנה' יז.). וכבוד עשו לו (לחזקיהו) במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו (ב"ק טז:). אמר להן (רבי לחכמי ישראל) אל תספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר שלשים יום (כתוב' קג.).—והושיב חנוני וכדומה, שם אותו בחנות לעסק בה: אין מושיבין חנוני למחצית שכר (ב"מ ה ד). — והושיב מלמד: התקינו שיהיו מושיבין מלמדים תינוקות בירושלם וכו' מי שאין לו אב לא היה עולה ולמד התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך וכו' ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר (ב"ב כא.). —ובע"ח, הושיב תרנגלת, שתהא ישבת ודוגרת על הביצים לחממם ולהוציא אפרוחים: ותרנגולת שברחה מחזירין אותה למקומה ואם מתה מושיבין אחרת תחתיה (פסח' ד ז). המושבת אפרוחים אמרה איני מושבתן אלא בתרי וכו' (תוספתא שבת ז יז). —ודבורים בכורת וכדומה, שיעשו שם דבשם: ועור שחוסמין בו פי הבהמה ועור שמושיבין בו הדבורים בשעה שלוקחין הדבש (רמב"ם כלים ז כ).—ודברים לא בע"ח, קבע שם: מושיבין שובכין לתרנגולים בארבעה עשר (פסח' ד ז). ערים הללו אין עושין אותן לא טירים קטנים ולא כרכין גדולים אלא עיירות בינונית ואין מושיבין אותן אלא במקום מים וכו' ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין (מכות י.). ביצים גסות הנתונות ע"פ כלי חלול וכו' אין מושיבין את הכלי תחלה ואח"כ יסדר עליו אלא יאחזנו בידו ויושיב הביצה עליו ואח"כ יושיב הכלי על הגחלים וכן קדרה שמושיבין על ב' חביות לא יקיפנה תחלה ואח"כ יושיב הקדרה עליהם (רמ"י כיל' לג.). וישמוט ידיו בנחת מתחת המחתה ויושיב המחתה על הרצפה (תוספ' יומ' מו.). שכן דרך להושיב קורות מעמוד לעמוד לבנות עליהם תקרת האכסדרה (הס, סוכ' יח:).

—פע', ישב, ישבו,— א) ישב אהלו במקום פלוני, נטהו, קבע אותו, כונן אותו, aufstellen (ein Zelt); établir (tente); establish (tents): לכן הנני נתנך לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך ונתנו בך משכניהם (יחזק' כה ד).— *ישב העולם, הרבה בו יושבים, עשה שיהיה מתקן: וכי מבלי עולם הן והלא מיישבי עולם הן (סוט' כב.). אמר דוד רבון העולם ישב עולמך (מד"ר שמות לא). ואולם הרשעים הגמורים כגון המינים והמלשינים אינם מיישבי העולם (ספ' תגון, יתרו לד). — *ישב מקום, עשהו נושב ומתקן: מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו וליישבו[1] אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן וליישבן[1] (ברכ' נח:).—*ישב את הארץ, עשה שתהיה נושבת, bevölkern; peupler; to people, ובפרט כונן בה ישובים, kolonisieren; coloniser; -nise.—*ויִשֵּׁב עם, הניחו במקום, ואמר המשורר: ועד אן בשבין תישב, עם את רגעיו יחשב, שמע צעקתו והקשב (ר"י הלוי, סליחה, חדרי לב).—*ישב בית, הרבה בו יושבים: אדם יחיד ואשה יחידה והוא מזווג יחד ומיישב מהם בית (רב"י סוט' ב.).— ואת הכורת בדבורים: נוטל נחיל ומניח נחיל כדי ליישב את הכוורת (רמב"ם מכיר' כג יג). — והשבך ביונים: מפני שהאמהות בורחות נמצא שהחריב כל השובך אלא מניח מהן כדי ליישב השובך (בס יא).— ב) *ישב עצמו, סדר דעתו: אמר ר"א בר נגרי ויישב עצמו לתפילה (ירוש' פסח' ה לב ד).—ודברים לא בע"ח, ישב אבן וכדומה, קבע אותה היטב: הבנאי שיישב את האבן בראש הדימוס (ירוש' שבת ז י ד). שעשו את המשכן ולא היו יודעין ליישבו מה עשו נטלו כל אחד ואחד מלאכתו ובאו להם אצל משה ואומרים הרי קרשים הרי בריחים וכו' (מד"ר שמות נב). נסתלק הענן והיו כולם מתקינין ליסע ומישבין כליהם מי שהיה לו בהמה ואם לא היה לו הענן נוטל את השאר (תנחומא במד' יג).—ובמלאכת האריגה, ישב החוטים

—[1]) כך בכ"י, ובדפוס' לישובו, לישובן.

בתוך האריג, שיהיו קבועים: השובט והמקטקט על האריג הרי זה חייב מפני שהוא כמיישב בידו (ירוש׳ שבת יג יג ג).— ויִשֵּׁב בין אנשים, סדר ביניהם מה שצריך: יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו (מד״ר בראש׳ סה).— ישב את הקמטים, תקן אותם שיהיו כראוי: כשמקפלין אותן (את הבגדים) אז מיישבין את קמטיהן (רש״י ירו״נ על הרי״ף, שבת מה.).—ובדברים מפשטים, *ישב הלב, הדעת, הנפש, הניח אותם, עשה שיהיו במנוחה: שהחומץ מיישב את הנפש (ירוש׳ שבת יד ד). וידבר על לב הנערה וגו׳ דברים שמיישבים את הלב (מד״ר בראש׳ פ). וענייני ארבעה פרקים אלו וכו׳ ראויין הן להקדימן שהן מיישבין דעתו של אדם תחלה (רמב״ם יסוה״ת ד יג). מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב (הוא, שבת כט כח). מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו (הוא, עכו״ם יא יא).—ודבר מפשט, קבע, באר: אמר לו הקב״ה (למשה) את ישבת לבני סבלותם הייך שאתה עתיד ליישב ולפרש לבני נדריהם (מד״ר ויקר׳ לו). הנני מקדים הקדמה שצריכה מאד להישיר אל הענין העצום והמופלג שאנו עתידים להעיר עליו בפרקים אלו וליישב דעת המעיין הזך בו (מעה״ב לאבן נטיף ג ג).—יִשֵּׁב את הדברים, פרש וסדר אותם כראוי: שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי ואעפ״כ עלי ליישב הדברים (מד״ר רות, ויהי בבכנו). ואני אומר ליישבו (את הפסוק) על אפניו כפשוטו (רב״י במות כג ב). שאינו מיישב בדין אלא עושה פשרה ברצון (הוא, אבות ז ו). ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת ונוחין זה לזה כשמן ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין (הוא, ב״מ פה.). אלא בא לומר שיש ליישב הברייתא בע״א (תוספ׳ ב״ק יח.). ומה שאמרתי ליישב התוספ׳ איני צריך לכך (תשו׳ מהר״י קולון קעב). מי יתן והיה שתוכל להשלים דבריך בכל הדברים הקשים והזרים שמצאתי על זה היסוד וליישבם כי עדיין איני רואה להם פתח להכניסם בו (רמח״ל, חוקר ומקובל 10). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו וליישבו על אופנו כ״א בדרך ה׳ סלולה היא החכמה הנאמנה (עבוה״ק לר״מ גבאי, סתרי תורה יט).— ויש לְיַשֵּׁב, דבור רגיל במפרשי התלמוד מהרש״א וכדומה, אפשר לפרש את הדבר שלא יהיה בו קושיה. — יַשֵּׁב הבגד, שיהיה מונח כהגן: המקום המתוקן לבית צואר שממנו יוכל אדם ללבוש את המלבוש ועל ידי הכנסת ראשו בפי הבגד יתכן לו ליישבו על עצמו (נפולות יהודה יח).— ישב עצמו, חשב בדעתו מה ואיך לעשות צריך לזה זכיה גדולה שיזכה ליישב עצמו שעה אחת ביום (מגיד ביתות סד.)

—פע׳, *ישב, מישב, מיושב,— שישבו אותו, א) במשמ׳ העקרית, מְיוּשָּׁב, במשמ׳ בישיבה: אדם מעיד עדותו מיושב (ירוש׳ גיט׳ ומח ד). דבר צניעות ראה בה (בועז ברות, שבלים) עומדות (לוקטת) מעומד (היו) נופלות (לוקטת) מיושב (שבת קיג:). לא יפרע עצמו מעומד אלא מיושב (תדר״נ מ). בשעה שהקב״ה דן את ישראל דן אותם מעומד מקצר בדין ומפשר בדין אבל כשהוא דן את אוה״ע דן מיושב מדקדק בדין ומאריך בדין (מד״ר בראש׳ פג). ונופלים על פניהם ומתחנן ומגביה ראשו הוא והם ומתחנן מעט מיושב כדרך שעושה בשחרית ועומד ואומר קדיש (רמב״ם תפלה ט ח).— ב) *בית מיושב, לא חרב: שהראהו (הקב״ה למשה) בית המקדש מיושב על שלוותו (ספרי דבר׳ כז). — וארץ מיושבת: שהראה ארץ ישראל מיושבת על שלוותה (שם). אם מוקפת (העיר) חומה ואינה מיושבת כולה כשבא למדור תחומה לא ימדוד לה מן החומה אלא מן הבתים (רב״י ערוב׳ כו.).— ואדם מְיוּשָׁב, שמעמדו טוב, שלא נחרב ביתו: וכן איוב ראה א״ע מיושב וחרב ומיושב (רב״י יחזק׳ יד יד).— ובהשאלה, *אדם מיושב, מתון, לא בהול: למדינה שמרדה על המלך שלח המלך לפולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו הריני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה (ספרי במד׳ קנא). שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין (תדר״נ א). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה היומנה אין משובחת היומנה אין מיושבת היומנה (מד״ר במד׳ ג).— ובסהמ״א: מואס בגדולה ושונא השררה מיושב זכרן מודה (תו״ה, הפרישות ז). מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי שאינו מיושב כל כך ואינו

יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה עומד (תוספ' ברכ' יג:).— ולבו מיושב, בטוח, אינו מפחד: היה רכוב על החמור אם יש לו מי לאחוז בחמורו ירד ומתפלל למטן ואם לאו מתפלל במקומו רבי אומר בין כך ובין כך מתפלל במקומו שכך לבו מיושב (ירוש' ברכ' ד ח:).— ודעתו מיושבת, במשמ' זו: האומנים קורין בראש האילן וכו' ובעה"ב בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו (ברכ' יו.). אפילו אוכל (הנחש) כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר (יומ' עה.). בזמן שאדם ענוותן ובני ביתו ענוותנין והלך לו למדינת הים וכו' לבו אין מתפחד עליו ודעתו מיושבת במקומו עד שעה שיחזור (אדר"נ ז). כשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מיושבת עלי (מד"ר במד' יא). הולה מוטל במטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ודבורו מכוונים בפיו (תמו' הגה', הרכבי 186). לפי שמחמת אפי ולא מדעת מיושבת נשבעתי (רש"י חגי' י.). — *חלום מיושב, לא מבהיל: חלומותיו מיושבים עליו (ברכ' סב.). —*פרוש מיושב, נאה לפי הענין: ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על שיטות דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל (רש"י קהל' ח יד).—*טעם מיושב על הלב, שמתקבל: יש בפסיקתא ישנה דואג ואינו מיושב על לבי (רש"י ש"ב א ג). אף הטעמים המיושבים על הלב אינם חשובים עליו (הוא, משלי כו).— ג)*בנגינה, נעימה מיושבת, בקול בינוני: ושופר מורס ושופר מכרכר ולשון מיושב שהמלה תצא בו בנעימה מיושבת לא למעלה ולא למטה (הוד' הקורא 87). ואם היה בין המארכה והטפחה שני מלכים אחד במלת המארכה ואחד במלת הטפחה תצא נעימת המארכה מיושבת בלא התזה (שם 102).— *שופר מישב, עי' שופר, ועי' *מִישָּׁב.

—נתפע', |*נִתְיַשֵּׁב, — א) נתישב פלוני במקום, קבע מושבו במקום, sich niederlassen ; s'établir ; to establish o. s.: שמעשיהם של כנענים מקולקלים מכל האומות ואותו המקום שנתישבו בו ישראל מקולקל מכולם (ספרא אחרי קלח). — ובמשמ' נח: כיון שנתיישבו תקעו בחצוצרות ונסע יהודה ודגלו תחלה (תנחומא במד' יג). — ונתישבה הארץ, נעבדה ונבנו בה ערים וכדומה: כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה"ר לישוב לא נתישבה (ברכ' לא.).— ב) *נתישב דבר, נתחזק, נתקים: אמר רבי ברכיה בשם ר"א אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה (מד"ר שמות כג). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הופר ברית של אברהם אביהם שעל ידו מתיישב העולם ועל ידו הכירוך בעולם (שם איכ', פתיח').— ג) בהשאלה, נתישב לבו, נתישבה דעתו, נתחזק, נח, שקט מעצבו ורגזו: מעמידו על האמת מעמידו על השלום מתישב לבו בתלמודו שואל ומשיב (אבות ו ו). לאחר שנתיישבה דעתו (של ר"א) אמר יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו (חגי' ג:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ברוטב ומניחין לה על פיה אם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמו ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (יומ' פג.). בכל עת הייתי אומר אימתי אראה אותה שעה שאכנס באחרונה ועכשיו שנכנסתי מיד נתישבה דעתי עלי (מד"ר במד' יד). ועשו סעודה גדולה ושברתו יותר מדאי כיון שנתיישבה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך (שם שה"ש, נגילה). וכיון שיצאו הכתבים והבולדרין נתישבה דעתו עליו ואמר הכבוד הזה שחלקתי לחזקיהו לא חלקתי לו אלא בשביל אלהיו (שם אסת', והשתיה). אפי' סומה מחללין עליה את השבת לפי שתתישב דעתה בכך שאומרת חברותיי רואות ועושות כל צורכי (והזהיר, שמות קכז.). אין שואלין את הרב כשיכנס למדרש עד שתתישב דעתו עליו (רמב"ם ת"ת ד ו). מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו (הוא, תפלה ד טו). אין צרין על עיירות של עכו"ם פחות משלשה ימים קודם השבת כדי שתתישב דעת אנשי המלחמה עליהן ולא יהיו מבוהלין וטרודים בשבת (הוא, שבת ל יג). מפני שדעתו (של הילד) נוחה אחר המעות ועדיין לא נתיישבה דעתו בדרכי העולם (הוא, מכיר' כט יג).—ונתישבה הנפש: עד כמה מתישבת נפש ר' אומר ככותבת ר' חנניה אומר כגרוגרת (מד"ר איכ', כל עמה). כללו

של דבר יענה גופו וייגע כל יום בבקר עד שיתחיל גופו לחום וישקוט מעט עד שתתישב נפשו ואוכל (רמב"ם, דעות ד ב). וישהא אחר שיצא עד שתתישב נפשו וינוח גופו ותסור החמימות ואח"כ יאכל (שם יז). — "נִתְיַשֵּׁב הדבר, נקבע בסדר נכון, התפירה ובדומה: שאין הבגד שוה ובולט בבגד כמין כים וצריך לקרוע הבגד למטה ומולל לפניו והתפירה מתיישבת (רש"י שבת קה:). שמתוך כך הוא (הסנדל) מתקצר ומתיישב למדת רגלו (תוספ' יומ' עח:). — ודברים מפשטים: כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבת הבורא בלבינו עם התישב אהבת העולם בנו וכאשר יהיה לב המאמין ריק מאהבת העולם וכו' תתישב אהבת הבורא בלבו ותהיה תקועה בנפשו (חו"ה, אהב' ה', פתח השער). שתחשוב עם נפשך ותתבעיה על כל ענין שנתישב אצלה מעניני ידיעת האלהים ותורתו (שם, חשב' הנפ' ג). וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות אשר סבב להיות הימים האלה מיוחדים לימי תשובה והקדים לנו דברים עד שהתישב בלב העם שהוא זמן תשובה (מלמד התלמיד', שבת שובה). תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת בלב ותפול האמונה בו בתכלית החוזק (העקרים א ב). חכמת הילד לא נתישבה כל צרכה ואין דבריו מתקבלים ומתישבים על הלב (רע"ב אבות ד כ).— והתישב בדבר, נתחזק בו, נהיה לו הדבר ברור ונכון: ומה שיתברר אצלך תזכרנו ותתישב בו ומה שתסתפק בבירור תחקור עליו מחכמי דורך (חו"ה, חשב' הנפ' ג). הכניעה היא שפלות הנפש ושחותה ומעוט ערכה אצלה והיא מדה ממדות הנפש וכאשר תתישב בה יראו אותותיה על האברים מהם הלשון הרכה והקול הנמוך וכו' (שם, הכניעה, פתח השער). טובים דבריך ומתיישב אני בזה הענין ומה גם שאפילו ההקדמות האלו מוכרחות הן ודאי שאי אפשר להכחישם (רמח"ל, חוקר ומקובל 10).— והִתְיַשֵּׁב הלב, הסכים, התרצה: ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן (רש"י תהל' עח סג). —"נִתְיַשֵּׁב הדבר, נעשה נאות לפי הענין והכונה: ויונתן תרגם על ששאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העבריות (רש"י הוש' י ט). הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת (רלב"ג משלי כ יח).

אמר טומאש יוכל אדוננו לנסותו יקראו לפניו שלשה מהם מהיותר טפשים ויראה תשובתם מתישבת בכל דבר (שבט יהודה סד). ועל זה באו שתי תשובות וכו' והתשובה השנית והיא עקר ויותר מתישבת (מגת' קנא' גר"י מפיסא 95). עתה נתישבו שני הכתובים של אולם שנראים שסותרים זה את זה (ר"א מבלגנצי, יחזק' מ ט).—ד) נִתְיַשֵּׁב על דבר, בדבר, נמלך בלבו, נתיעץ: וכיון שיצאו הכתבים נתישב (מרודך) על דעתו אמר לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו (מד"ר בה"ש, מלאוני). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן הפטרות (מעש' הגאו', תשו' ר' משולם נז). בית דין שנראה להן לגזור גזירה או לתקן תקנה או להנהיג מנהג צריכין להתיישב בדבר ולידע תחלה אם רוב הצבור יכולין לעמוד (רמב"ם, ממרים ב ה). צריכין בית דין להתיישב בדיני נפשות ולהמתין ולא יאיצו (הוא, סנה' יד י). הנכפה בעת כפייתו פסול (לעדות) ובעת שהוא בריא כשר וכו' וצריך להתיישב בעדות הנכפין הרבה (הוא, עדות ט ט). ואף במטלטלין לא יתקיימו מעשיו (של החֵרש) עד שבודקין אותו בדיקות רבות ומתישבין בדבר (הוא, מכיר' כט ג). וכתב רבינו משה שם שמענו וקבלנו מזקנינו שלא יניח פחות מארבע שערות ואומר אני שיש להתיישב בדבר משום דתניא בתוספתא דמכות יש תולש שתי שערות וחייב משום נזיר (סמ"ג, סי' נא). ולמעלה הבאנו דבר זה מלא תחום עיניך וצריך להתיישב בדבר כי לפי הנראה יש כאן שני לאוין בדבר זה (שם קסה). יש לכל ב"ד וכו' להתיישב בדבר ולתקור הרבה ולתת לב בכל איסורין שיראה שהדור נוהג בו שלא לפרוץ ולהורות עליו להקל (ספ' התנוך תלה). החכם המתישב בדעתו ובלתי נמהר להשיב יניח רגזו (המאירי, משלי יח). ומתחלה היה רצונו להנהיג את העולם במדת זהב אח"כ התיישב כביכול ברצונו וראה שטוב לפני עולמו שיתנהג במדת הכסף (קדושת לוי, פקודי). ועת לו להתיישב ולבור את בחירי אפני הדבור ולהרחיק את אשר איננו נעים ומתקבל העולה על רוחו (מא"ג, הקד' קרית ספר).— "נִתְיַשְּׁבוּ זה עם זה, באו לכלל פשרה ביניהם, השלימו: שנים שהיה להם מריבה זה עם זה ואח"כ נתיישבו יחד אין לשום אחד מהם לדבר אתה עשית לי כך ולכן עשיתי לך כך (רא"ב' תכמה, שע' הקדושה יא).

ישה[1]), ממנו אולי יֵש, *יֵשוּת, *יֶשְנִית, ואולי גם תושיה. יש"ו,— ר"ת: ימח שמו וזכרו.

***יִשּוּב**, ש"ז, מ"ר יִשּוּבִים,—א) מקום שיושבים עליו בני אדם וע'בדים אדמתם וע'סקים במקנה וקנין, bewohnt. Land; pays habité; inhabited land: הגוזל את חבירו או שלוה הימנו או שהפקיד לו ביישוב לא יחזיר לו במדבר (ב"ק י ו). אלו שעורותיהן כבשרן עור האדם ועור חזיר של ישוב ר"י אומר אף עור חזיר הבר (חול' ט ב). לעזאזל למקום הקשה בהרים יכול (שהמקום הוא) בישוב ת"ל המדברה (ספרא אחרי קנט:). כל (חיה) שיש בישוב יש במדבר הרבה יש במדבר שאין ביישוב (תוספתא כלא' ה ט). אין מביאין תרומה מן הגורן לעיר ולא מן המדבר ליישוב (ירוש' דמאי א כא ד). לא בא הכתוב אלא להשוות להן את הדרך ולומר בדרך ילכו ולא בשדות ביישוב ילכו ולא במדבר בערבה ילכו ולא בהרים (שם סוט' ז כא ג). כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדה"ר לישוב לא נתישבה (ברכ' לא.). אמר רב אמי ביישוב אסור (לעשות מלאכה ביו"ט שני) במדבר מותר (פסח' נב.). רבי נתן אומר כל היישוב כולו תחת כוכב אחד יושב וכו' עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב וכל היישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום שאין חמה נכנס ליישוב אלא שעה אחת ביום (שם לד.). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין תמוז אב ואלול מהלכת ביישוב כדי לבשל את הפירות (שם:). ע"י שהיה זבולן מפרש מיישוב ועוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר נותן לו שכר בעמלו (מד"ר ויקר' כה). הצביים במדבר הם ישנים אין דרכם ליכנס לישוב בני אדם (שם במד' ת). המדבר שהוא חוץ לישוב (שם בה"ב, מייתב). העולם הזה (שאחרי המות) דומה למדבר ועולם שבאת ממנו דומה ליישוב אם אין אדם מתקן בישוב מה יאכל במדבר (שם רות, באשר תמותי). חייך אני פורע לבניך במדבר ובישוב ולעתיד לבא (שם קהל', בלא לחמך). ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובית המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ (ראב"ע בראש' א א). — ואמר הפיטן: אתנו במדבר נלחמו, ואתך בישוב נתלחמו (שבת זכור, אלהים אל דמי).— יִשּוּב כרמים, יִשּוּב שבכים: רב יוסף אמר בישוב כרמים רבה אמר בישוב שובכין (ב"ק פג.).— ב) ש"מ, *ישוּב העולם, שה"פ, לעשות את העולם מישב ומתקן בכל הצריך לבני אדם: אני ה' בראתיו לכך בראתיו לתיקונו ולייישובו של עולם (ירוש' תעני' א סד:). משיב רבי יוסי לחכמים (כמו שיש לכם) יישוב העולם בבורות (אף אני יש) לי יישוב העולם באילנות (שם ב"ב ב יג ג). לפי שאין (המשחקים בקוביא) עסוקין ביישובו של עולם (סנה' כד:). אמר הלה זיתיי אני נוטל אין שומעין לו מ"ט א"ר יוחנן משום ישוב א"י (ב"מ קא.). הטובה הגדולה שהשפיע הקב"ה ליישוב העולם הזה כדי לנחול חיי העוה"ב (רמב"ם, יסודה"ת ד יג). ונטע הבורא יתברך בנפשו מדות וכחות יכסוף בהם לדברים כאשר יתנהג בם האדם יגדל בהם גופו ויתחזק על ישוב העולם הזה וישאר המין האנושי על עניננו (תו"ה, עבוד' ה' ג). והעניינים שנעזרים בהם קצת בני אדם בקצתם על ישוב העולם שיאהב להם מה שיאהב לנפשו מהם וישנא להם מה שישנא לו מהם (שם, תש' הנפ' ג). ואין תקנת העולם שיהיו כל אנשיו נוהגים בפרישות כי זה מביא לעזיבת ישוב העולם ולהפסק הזרע (שם, הפריש' א). וכל אשר נוסף העולם יישוב נוסף שכלם חורבן עד אשר חשבו דרכו הרעה כי היא הטובה (שם ב). שלא נאמרו אלו הדברים אלא בתגרים לתיקון העולם וליישובי הארצות (ספ' התנוך בלז).— *אין פלוני מן הַיִשּוּב, איננו אדם של תרבות: וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב (קדוש' א י).—יִשּוּבוֹ של בית וכדומה, ההפך מחרבן: הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה (ראה אותם) בחורבנן אומר ברוך דיין האמת (ברכ' נח:). מיום שחרב ביהמ"ק נגזרה גזרה על בתיהן של צדיקים שיחרבו וכו' וא"ר יוחנן עתיד הקב"ה להחזירן לישובן (שם). וכשם שנוהגין בהן (בבתי הכנסיות) כבוד ביישובן כך נוהגין בהן בחורבנם (רמב"ם תפלה יא יא).— *יִשּוּבָהּ של עיר פלונית, קיומה ועשרה: לפי שישובה (של צור) היה מסחורת הים ודרך הים היה בא אליה כל הטוב

---

[1]) עי' הערה לערך יש.

(מרדכי רד"ק, יסג).— ג) *מספר מועט של בני אדם שישבים במקום אחד, ובפרט יהודים מועטים שדרים בכפרים של לא יהודים: מעשה בא לידינו על עסק ראובן ושמעון היה תקוע במקומו ובא ראובן לשוכרו ולהביאו ביישובו ללמד לבניו נתיישב שמעון עם ראובן ועסק עם בניו חמש שנים ועוד לבסוף נתקוטטו ביניהם וכו׳ אמר ראובן לשמעון צא מיישובי אשר דרשתי ותיקנתי לעצמי השיב לו שמעון אתה לא תיקנת את היישוב אחרים תקנוהו וכו׳ ועוד מה כחך יפה ביישוב יותר ממני אין חרם ביישוב לכל הרוצה להתיישב בו וכו׳ ונגמר הדין ונפסק והחזקנו שמעון ביישוב (תשו׳ ר"ת, ספ׳ הישר עח). מעשה היה והלכו היהודים מישוב אחד למניין ביוה"כ והניחה יהודית מפתח המרתף ביד שכינתה גויה (סמ"ג, סי׳ קמח). דודי מה אעשה וביישובינו אין עדים כשרים אך שני נכרים אביא שם מישוב אחר (שערי תשו׳ למהר"מ מרוטנ׳ ג מח). ראובן הדר בישוב מרשות הקהל מתירים לו מזמן לזמן וכבר דר בישוב כמה שנים (שם רמד). אדם ההולך מישובו ויש לו חובות בעיר (שם ד רמ). והיכא ששנים דרים ביישוב ואין להם עדים (ובא) אחד וצווח על חבירו (שמסרו) לכותים והלה אומר להד"מ (מרדכי ב"ק קפח). ואל יסמוך על השליח ציבור כי הוא אינו מוציא רק עמי הארצות ובני הכפרים ויישובים שאינם יודעים להתפלל (מהרי"ל, הלכ׳ ר"ה). בני אדם הדרים ביישוב ואחד יכול להתפרנס באותו יישוב (ספר חסידים, תתתקה). בני אדם שמהלכין בארץ למצוא מקום לגור שם יעיינו ביישובי הארץ באותה העיר מה עניין הגוים אם גדורים בערוה (שם תתתקח). שהיו שם כבר יהודים אחרים דרים שם ועד היום היה להם כח ביישוב כמו ראובן וכו׳ שזכה ראובן ביישוב מכח קניינו מן השר לדחות כל יהודים מעליו וכו׳ שמאחר שהוחזק ראובן ביישוב תחילה ויעקב ובנו שמעון באו בגבולו (תשו׳ מהר"י קולון קפז). כל ראשי ב"ד מחויבים להתעסק ולטרוח בגביית המסים והנתינות מהישובים (תקנות ליטה, סי׳ תלו, האסיף תרמד). לאשר כמה קהלות וישובים אף שיש להם רבנים ואף שיש לאל ידם לעשות מונעים א"ע מלהחזיק ישיבות (שם, סי׳ תכב). הפנקס הזה מיוחד להמשולחים הנזכרים בגוף כתב הבקשה מקהילות וישובים ומדינות לבקש סיועה לצורך בנין ק"ק ווירמש החריבה (שם, מער פנק׳ ק"ק וירמייזא, סי׳ תנח). והנה נפשו היפה בשאלתו אדות ישוב אחד חוץ לגליל שלו אשר כמה שנים הילו פניו וכו׳ שיהיה להם לאב ולרב ולצרפם עם שאר ישובים אשר הם תחת דגלו (שו"ת חת"ס, יו"ד רכז). הגיעני שאלת חכם תשובה שלימה היא כי ישוב שצריכות הנשים לידע מהלך ג׳ שעות לטבול במקוה טהורה (שם קלז). בני היישובים שאין להם מנין בעיר ורצונם ללכת אל הקהילות הסמוכות להם לימי הפורים (שו"ת תרומ׳ הדשן קח). ומה יעשה היחיד הדר ביישוב (דרך ישרה, הנהג׳ הנקר).— ובמשמ׳ הרשות לדור במקום: והנה מימי קדם קדמתה הסכימו קצת מהיהודים לבקש מאת שר המלך בזמן ההוא בעיר מנטובא שיתן להם היישוב ושיתן להם רשות לשמור תורת מרע"ה בפרהסיא ולדון דיני ישראל (שאלת יעבץ א עת).— ד) *ישוב, דעת צלולה, לא מבלבלה: והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בלימוד בשמיעת האוזן וכו׳ ובפלפול התלמידים בישוב במקרא (אבות ו ה). חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות אפילו בו ביום הכניסן הרי אלו בחזקת מתוקנים ואיפשר שלא נטרפה דעתו שעה אחת א"ר בון בר"ח תיפתר שמת מתוך יישוב (ירוש׳ מעשר׳ ג כ ג). בני אדם מתוך הקפדתן הן נודרין וכו׳ וזה מתוך יישוב נדר ופיו ולבו שוין (שם נזיר א נא ג). מת מתוך היישוב סימן יפה לו מתוך הטירוף סימן רע לו (אדר"נ כה).— ובסהמ"א: מי שבעסו במחשבה ייראה עליו היישוב וההדר ומי שבעסו שלא במחשבה תיראה עליו השטות (תקון מדות הנפ׳ מ). גדר הגבורה האומץ והיישוב כפי מה שמחייבת החכמה (שם מו). המתון והיישוב והמדות הולכות אחרי המזג (כוזרי ה י). וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהבלתי צודק בחקירה שלמה וביישוב רב (רלב"ג מבלי כ יח). ושינהגו עם יהושע הלורקי וכן עם ההגמונים ביישוב ומוסר ולא יתקצף שום אחד מהם אף אם יחרפוהו (שבט יהודה סד). אמר המלך אעפ"י שיש קצת ישוב בדבריך טומאש מכל מקום לבי נבהל לכן נלכה נא אל הפרדס הגדול ונטייל ונשמח (שם). למה לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם (שם ז).— *ישוב הדעת, מחשבה ועיון ועצה: רבי שמלאי אומר בישוב הדעת באת

עליו אמרה לו מה את סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך (מד"ר בראש' כ). ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו (רמב"ם ת"ת א יב). ונקראת זאת המלאכה נחמת הנפש וישוב הדעת (ספ' מוסר לר"י בן עקנין, אבות ב טז). עתה אני צריך ישוב הדעת שאני עוסק לשום ספרים וכו' ובעל הספרים עני שמא אומר בפחות משוויין ונמצא העני יפסיד על ידי (ספ' חסידים, תתתכו). מי שעוסק ברצון בדינין שהוא מבית דין ועוסק בדין בישוב הדעת אל ישאל לו אדם בדברי תורה באותה שעה (שם, תתתקי). ויהי הם היו הולכים הלוך ודבר בלי ישוב הדעת ועל רגל אחת עלו לביתו והתפללו בו (הקד' ספ' תכרה דק"ק רומא, כספ' סריד מעיר).— ה) ישוב עיוני, באורו ותקונו, שיהיה מכון לפי הענין: ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא (רש"י בראש' ד ח). אבל לפי ישוב המקראות הראשון הוא פשוטו של מקרא (הוא, ש"ב כג ג). כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקרא משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחריב (הוא, ישע' לח יז). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם וישוביהם ואבנים טפח ואפרש פירוש ממוצע מביניהם (הקד' אור החיים על התורה).

*ישוב, ת"ז, מ"ר ישובים,— לא חרב: לא מכר לו את מחיצת הקנים וכו' ולא את הבור ולא את הגת ולא את השובך בין חרבין בין ישובין [1] (ב"ב ד ט).

*ישובי, ת"ז,— מן הישוב, לא מהמדבר: מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה (רמב"ם כלא' ט ה). וכל שהן מין אחד אעפ"י שהאחד מדברי והאחד ישובי מותרין אבל אווז ישובי ואווז הבר אינו בהיתר זה לפי שהן שני מינין שהישובי ביציו מבפנים והמדברי ביציו מבחוץ (ספ' החינוך רמד). בהמה הם מאוכלים עשב בין ישובי בין מדברי (תולד' יצחק לר"י קארו, בראש').

*ישון, ש"ז,— שם"פ מן ישן: העקלין של נצרין וכו' ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן וכמה ישונן שנים עשר חודש (תוספתא ע"ז ח ג).— ובספה"א: יש מי

[1]) כך בקצת כ"י, וכן במשנ' שבגמ'. ובקצת כ"י ובמשנ' נאפולי שלמין, וכן בירוש' ובריף.

שהורה שצריך להתיר קשרים ויש מי שהורה להקל ונראין דבריו שהישון מכלה לחלוחית כל מקום שהיא (רשב"א, תורת הבית ה ו). אעפ"י שישון מועיל אפילו לכלים המכניסן לקיום (בו"ת ריב"ש תלג).

*ישוע, ש"ז,— משמש בפרט בהדבור ישוע הבן, כנוי לפדיון הבן[1]: ומיום שפשטה מלכות שגוזרת עלינו גזירות קשות ומבטלות ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס לשבוע הבן ואמרי לה לישוע הבן[2] דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים (ב"ב ס:).— ועי' *שבוע הבן.

ישועה, ש"נ, בישועה, לישועה, בכנ' ישועתי, ישעתי, ישועתך, ישעתך, ישועתך, ישועתו, ישעתו, בישועתו, מ"ר ישועות, ישעות,— עזרה שחולצת את האדם מצרתו, נצחון במלחמה וכדומה, Hilfe, Sieg: aide, triomphe; help, victory: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות טו ב). אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה (ש"ב י יא). ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל (ש"א יד מה). בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך (ישע' מט ח). וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבשת (שם נט יז). התיצבו וראו את ישועת יי' אשר יעשה לכם היום (שמות יד יג). חשף יי' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (ישע' נב י). הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד (שם יב ב). יי' חננו לך קוינו היה זרעם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה (שם לג ב). לישועתך קויתי יי' (בראש' מט יח). רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). יי' בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגיל מאד (תהל' כא ב). והרק חנית וסגר לקראת רדפי אמר לנפשי ישעתך אני (שם לה ג). ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (דבר' לב יה). זה יי' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (ישע' כה ט).— ועזרה לאדם בצרתו: גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבוא (איוב יג טז). אך אל אלהים דומיה נפשי ממנו ישועתי אך הוא צורי וישועתי

[1]) כך פרשו הגאונים: מאי פירושה ומאי הוא ישוע הבן ושבוע הבן ישוע פדיון הבן ושבוע הבן המילה (תשו' הגאו', הרכבי 138). והובא פרוש זה בהערוך, ולא נתברר מה מקור שם זה ולמה קראו זה כך.— [2]) ובסגנון ארמי: רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן (ב"ק פ.).

משגבי לא אמוט (תהל׳ סב ב-ג). ואני עני וכואב ישועתך אלהים תשגבני (שם סט ל).— ובכלל דבר עזרה שמביא לאדם אשר וגדולה וכדומה, Heil; salut; welfare: מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך (ישע׳ נב ז). נקוה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו (שם נט יא). רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו (תהל׳ קיט קנה). קול רנה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח יה). שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (ישע׳ נו א). ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי (תהל׳ צא יו). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (ישע׳ סב א). מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו (ש״ב כב נא). אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב בך צרינו ננגח (תהל׳ מד ה-ו). מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו (שם נג ז).— ובמליצה, מעיני ישועה, כוס ישועה: ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (ישע׳ יב ג). כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא (תהל׳ קיו יג).— ובמשמ׳ מעשה גדול: ישוע׳ת בל נעשה ארץ (ישע׳ כו יח). ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות בקרב הארץ אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים (תהל׳ עד יב-יג).

ישועתה[1], ש״נ,— כמו ישועה: ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה ליי׳ (יונ׳ ב י). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל׳ ג ג). עוררה את גבורתך ולכה לישעתה לנו (שם פ ג).

ישור, ש״ז, מ״ר ישורים,— שם״פ מן ישר: וראיתי מהשלמת התועלת והישור לך אחי שאקבץ ראשי עניני ספרי זה בעשרה בתים עבריים (תו״ה, הקד׳ ה׳ ז).

ישות, ש״נ, מ״ר ישויות,— סגולת דבר יש, שישנו במציאות: שהאחד המספרי שהוא במחיקה הוא יותר אמתי מכל שאר האחדים הגרמיים שזכרו אך מפני שאינו נופל תחת גדר הישות ואינו יכול לעשות מעשה וכו׳ לכן אין אחדותו אמתית (כהל בן תמים, פי׳ יצירה). וב׳ חקירות האלה מעידים על ישותו ועל המצאו (שם). היות לנפש יחס מה עצמי אל הגוף להיותה נותנת ישות עצמי ומיניי לגוף (מאמ׳ הנפש לרשב״ג). כל מה שאינו תולה מדבר אחר לפי ישותו אפשר התחלתו בהעדר התחלת אותו הדבר (שם). קצר השכל מהשיג ישות הראשונה כי אין קוצר השכל להשיג הבורא מפני חסרון מציאות הבורא (רמב״ע, ערוג׳ הבשם, ליון ב). כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא (החכמה) לפיכך נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם (רד״ק מיכ׳ ו ט). ונקרא הזקן ישיש לפי שעמד הישות בו זמן רב (הוא, שרש ישש). נמצא חבור האדם לאשתו כשהוא כראוי שהוא סוד בנין העולם וישותו ובו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (רמב״ן, אגר׳ הקדש ב). אשר יתאר כל דבר בסגולותיו וכפי ישותו (כאור ספ׳ הביריס לאריסטו). אבל מהותה (של הנפש) או ענייני ישותה הם מאמינים בדרך קבלה (שער השמים יא). הנמנע יתיחס אל ההעדר כשההעדר הוא נמנע מבוא אל ישות מן הצד שהוא בו העדר (מ׳ אלדבי, ש״א ב ב). ולכן ראוי לנו לחקור ולבקש בדרך המחקר ישות נפשנו ונחקור תחלה אם היא גוף או בגוף או חוץ לגוף (שם ו). כי הכלי להמצאת ההויות היא החכמה היינו לערך היות להם גילוי וישות אמנם מקום צביעתם להיות להם גוונים שהם סוד ההנהגות (אילימה לרמ״ק עין כולי ו כה). תהו מורה על דבר שאין ניכר בו לא ממש ולא צורה ובהו מורה על יישות אף כי שניהם רוחניים (הריקנטי, ברא׳ א). דבר שיש לו ישות ר״ל נצחיות (המאירי, משלי יו). ירמוז שישות התורה ועצמותה והוא הצפון ליחידים בכוונותיה ובטעמי מצוותיה (שם ג). הבל יקרא דבר שיש בו ישות ואין בו תועלת (ר״א כדרבי, תות״כ, הבל). ויורה שם העצם על ישותו (רבב״ל דורן, מג״א, אלוה ממעל ה). כי מציאותו (של האדם) וישותו בלעדי המעשה הוא ישות בכח (יוסף כספי, ספ׳ מוסר ט, כ״י וטיקן). וישיג כל הכם שם ליאותו (של הבורא) בהשקיפו מדע דרך ישכון אור מהותו אשר הוא ישותו (מ׳ ריאטי, מקדש מעט ב). וההתפעלות בהשכלה זו אינו כך מצד ישות השכל הזה בנפשו (מאמ׳ יקר׳, ברכ׳ תתג׳ א). ואולם המתהווה על דרך היצירה הוא הויית הישויות מאין (ר״א תסדאי, תרג׳ ספ׳ יסודות לר״י ישראלי). כי מחויב שיהיה לדברים ההוים ישות קודמת יחויב מאותם הישויות יציאתם בלי ספק אל הפועל (ר״מ נרבוני, המאמ׳ בבחירה).

---

[1]) מלעיל, בנגינה תחת העין, ואמרו החדשים כי זו צורת יחס הפעול הקדום, ונהיה אח״כ לשם ישר.

ישח[1]), ממנו ישח, *ישה.

ישח[2]). ש"ז, בכנ' ישחך, — חלי של חלשה וקלקול הגוף, Schwäche; débilité; debility: אתה תאכל ולא תשבע וישחך[3]) בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן (מיכ' ו יד).

---

[1]) בערב' ושח' a), במשמ' חלשה וקלקול.

[2]) עי' הערה לקמן.— [3]) כבר החליט ריב"ג שהוא שם משרש ישח, אמר וז"ל: ואלאשם וישחך בקרבך עלי זנה וישעך תתן לנו ותפשירהא וד'ליכ ואנח'פאצ'כ פי ד'אתכ אי באד עליכ ט'אהר פיכ מתמכנ מנכ ע'יר מפארק לכ (מסתלחק 52), — ובעבר': והשם (מן השרש ישח) וישחך על משקל וישעך, ופרושו זלותך ושפלותך בך בעצמך, ר"ל נראה עליך, ניכר בך, ולא נפסק ממך. והביא שם ריב"ג דעת אחרים שראו במלה זו, וישחך, פעל עתיד משרש שחה, ואמרו שבאה בהמלה וישחך היוד סגולה במקום יוד פתוחה, והביא ראיה לזה אל תמחי, שהתו סגולה והיתה צריכה להיות פתוחה, והתפלפל שם ריב"ג בדעה זו ואמר כי אעפ"י שאינה רחוקה מאד, אעפ"י כן הוא רואה יותר הסברה הראשנה. וכן רד"ק בהשרשים: וישחך בקרבך שם בפלס וישעך תתן לנו ועניגו והכנעתך וכו' ויש אומרים כי שרש אלו שחה וישחך פעל ולא שם ומשפטו וישחך בפלס ויפרך. ע"כ. השבעים תרגמו מלה זו במשמ' חשך, כנראה עפ"י נוסחה מוטעה או עפ"י סברה. הירונ' כמו ריב"ג humiliatio. וכל זה אינו מישב מליצת הכתוב יפה. קצת המפרשים הקדמונ' והחדשים מפרשים וישחך לפי ענין הכתוב במשמ' רעב, אך כבר העירו קצת החדשים שלפי פרוש זה אין טעם להכנוי, ומלבד זה, להשם רעב אין כאן שום צרך והוא מחליש את המליצה, כי הלא זה פשוט שאם לא ישבע ירעב. פרוש יותר נאות גם לפי הענין וגם לפי חקרי הלשון פרש דוד ילין עפ"י השם הערבי ושח' b) במשמ' לכלוך וטנפת, ואמר כי הכונה כאן שהמזון ישאר בגופו של האוכל. ואעפי"כ, יותר נראה לפרש ישחך עפ"י המלה הערבית ושח', שהובאה בהערה להשרש, מפני שהוא נאות לפי הענין ויש לו גם סמך מהקדמונים, תרגום יונתן ותרגום הסורי, ששניהם תרגמו ישחך במשמ' מחלה. יונתן תרגם: ויהא למרע במעך. והפשיטא תרגמה: ועברתא תהוא בגוך. שני התרגומים האלה פרשו איפוא ישחך במשמ' מחלה. יונתן במשמ' מחלה סתם, מרע, והפשיטא במשמ' מחלה מיוחדה, עברתא, שהוא חלי השלשול בדם, dysenteria. עכ"פ, שני התרגומים מסכימים בפרוש המלה ישחך במשמ' מחלה, והמקור האחד שאפשר למצא למשמ' זו בערב' היא

a) وشّخ b) وسخ

***ישח**[1]), פ"ע, עתי' ישח, צווי שח, לנק' שחי, — פעל נגזר מן השם ישח הקדום.

ישט, ממנו, ישט, *הושטה.

ישט, — קל לא נהוג.

— הפע', הושיט, עתי' יושיט, — הושיט את ידו לפלוני, וכדומה, פשט ידו לעומת פלוני, ausstrecken, étendre; stretch out: כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה (אסת' ד יא). ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט (שם ה ב).— ואמר בן סירא: וגם לאביון הושיט יד למען תשלם ברכתך (כ"ס גני' ז לב). רעה רעך כנפשך ובכל ששנאת התבונן מקום יביט אל תושיט יד ואל תיחד עמו בטנא (שם לד יד). וגם אם בין רבים ישבת לפני רע אל תושט יד (שם יח).— ובתו"מ: בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו ונגע בו (חול' ד ג). שתי גזוזטראות זו כנגד זו ברשות הרבים המושיט והזורק מזו לזו פטור היו שתיהן בדיוטא אחת המושיט חייב והזורק פטור (שבת יא ב). שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין הקרשים מזו לזו אבל לא זורקין (שם). כאדם שמושיט אצבעו לתוך עינו ומחטטה (ספרי במד' פד). לא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו (תוספתא דמאי ב כד). כדי שתושיט ידיה ותטול העד מתחת הכר וכו' (שם נדה ג ו). אבל אסור להושיט אצבעו בחמין (תעני' יג.). והלא אדם מושיט אצבעו באור בעולם הזה מיד נכוה (סנה' ק:). הושיט ידו לקן ושחט מיעוט סימנים (חול' קמ:). כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטו לי בקנה אחד (מד"ר ברא' כ). היו מכסין השלחן וכל הכלים

המלה ושח' הנ"ל, במשמ' חלשה ורפיון כח. ואעפ"י שעפי"ר להשין הערבי מקבלת בעברית שין שמאלית, בכ"ז יש מלים שבשתי הלשונות יש אותה השין, ומלבד זה בערב' יש גם שרש ות'ח כמו ושח, ולהת' הערב' מקבלת עפי"ר בעברית ש.

[1]) פעל קבע ריב"ג (מסתלחק 52), וכן הזמנים עתיד וצווי.

אשר עליו בכיסוי עור תחש והיו מושיטין בדיו לישא אותו בהם (בס במד׳ ד). ולמה את מושיטו בקנה (בס קהל׳, טוב אחרית). לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק׳ דר״כ, סליחות). לאחד שהיה מושלך לתוך המים הושיט הקברניט את החבל אמר לו תפוש את החבל הזה בידך ואל תניחהו שאם תניחהו אין לך חיים (תנחומא, שלח לא).

—הָפעָ׳, *הוּשַׁט, מוּשָׁט, מוּשֶׁטֶת,— שהושיטו אותו, ידו מושטת: אל תהי ידך מושטת לקחת ובעת השב קפוצה (כ״ס גני׳ ד לא).

***יְשִׁיבָה**, ש״נ, מ״ר יְשִׁיבוֹת,— א) עצם שה״פ: מקום ישיבת הבלן מקום ישיבת הצובע מקום ישיבה של שולקי זיתים (כלים ח ח). לא היתה ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וא״ר אמי בשם רשב״ל אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה בעזרה (ירוש׳ יומ׳ ג מ:). אל תרבה בישיבה שישיבה קשה לתחתוניות ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב (כתוב׳ קיא.).— וישיבה בארץ: אמרו ישיבת א״י שקולה כנגד כל המצות שבתורה (ספרי דבר׳ פ). למדנו שאין ישיבת חוצה לארץ עולה להן מן המנין (תוספתא יבמ׳ ח ד).— ובמשמ׳ הויה יחד עם אדם: כי ישבו אחים יחדו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו (יבמ׳ יז:).— ואמר החכם: ירא מישיבת הכסיל כאשר תבטח בישיבת הדעתן (מבחר הפני׳ לרשב״ג 60). הזהר מישיבת אצל מי שלא תלמוד ממנו טוב ואמר (החכם) ישיבת חבורה רעה מקנה המדות הרעות (בס 36).— *ואיש יְשִׁיבָתוֹ של פלוני, שהוא יֹשֵׁב אתו במסבה, בחברה: כשתשב שב עם הנדיבים כי אין כבודו של אדם וקלונו אלא באיש ישיבתו (בס).—ב) מקום ישיבת החכמים לדרש ולחקר בדברי חכמה, Academie: שמעו למודי במספר ורב כסף וזהב תקנו בו תשמח נפשי בישיבתי ולא תבושו בשירתי (כ״ס גני׳ נא כח-כט). אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו רבי אלעזר בן עזריה בישיבה (זבח׳ א ג). מרבה תורה מרבה חיים מרבה ישיבה מרבה חכמה מרבה עצה מרבה תבונה (אבות ב ז). רשב״ג אומר אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב ומה ראה איש פלוני שלא לישב (ספרי דבר׳ יג). חכם שישב בישיבה אין צריך לקבל עליו (תוספתא דמאי ב יג). הלכו ומינו את ר״א בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד). שאל ר׳ מתיה בן חרש את ראב״ע בישיבה אמר לו שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר׳ ישמעאל דורש (בס יומ׳ ח מה:). והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל (ברכ׳ כז:). מלמד שחלה חזקיה והלך ישעיהו והושיב ישיבה על פתחו מכאן לת״ח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו (ערוב׳ כו.). זה המכיר מקום חבירו בישיבה וכו׳ זה המקבל פני חבירו בישיבה (פסח׳ קיט.). אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור (חגי׳ יד.). מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם היו במצרים ישיבה עמהם וכו׳ היו במדבר ישיבה עמהם (יומ׳ כח:). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה וכו׳ יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה (בס). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו וכו׳ ירבה בישיבה (תעני׳ ח.). בשעה שהיה (דוד) יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות (מו״ק טז:). בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה (ב״ב קכ.). הלך אחר חכמים לישיבה אחר ר״א ללוד אחר ריב״ז לברור חיל (סנה׳ לב:). א״ר יוחנן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו (מכות י.).—ובסהמ״א: שאלה זו יצאה לפנינו אל שער הישיבה שבגולה לפני ארוננו האיי ראש ישיבת גאון יעקב חמודו (תמו׳ הגא׳, הרכבי קלח). אלו השאלות ששאלו בני ואדי אלקרי מלפני אדוננו שהירא ראש הישיבה זצ״ל (בס רא). וכך מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל (סדר רע״ג, שבת ד). עד שחוזרין למוטב ומקבלין עליהם שנוהגים מנהג של שתי ישיבות שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו (בס, סדר פסח פ). מעשה בדיין שעשה כר׳ אלעזר היה תלמיד חכם בעירו אמר לו אלך לישיבה ואביא איגרת שאין הלכה כר׳ אלעזר (הלכ׳ פסוק׳ 96). נסמכתי בישיבה להקרות רב ובזה השם אני ידוע (ר״ת פסח׳ פו:). מנהג שתי ישיבות (שבבבל) שאע״פ שאין גובין

קנס בבבל מנדין אותו (הרי"ף, ב"ק לו:). שאין האשה נזונת ממטלטלין אלא בתקנת ישיבות אבל לא מן התלמוד ואין בתקנת הישיבות כח להוציא ממון מתחת יד יורשים (הוא, שו"ת מו). מנהג הישיבות בחוצה לארץ אעפ"י שאין גובין שם קנס מנדין אותו (רמב"ם סנה' ה יז).—°ומקום ללמודי חכמות חיצוניות: ויש כתות גדולות של תלמידים ההולכים אחרי עקבותיו (של אפלטון) כידוע למי ששמש האקדמיצי ונכנס בישיבות שיש בכל מדינה מהם (יש"ר מקנדיה, מלרף לחכמה כח.). — ואמר המליץ: בשבת חכמים בישיבה וזה ישאל וזה ישיב תשובה, לשונותם תעוררנה פליאות כמו שנאה מעוררת מריבה (ר"ש הנגיד, בן משלי ב מה). פניתי מכל מעשי לשבת עם המבינים בבתי ישיבתם, ולשמע דברי חכמים וחידותם (ר"י חריזי, תחכמ' ט). — *יְשִׁיבָה של מעלה, מסבת המלאכים והאלהים: המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה (פסח' נג:). רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה (כ"מ פו.), נקרא השמימה.

°°יְשִׁימָה, ש"נ, מ"ר יְשִׁימוֹת,—כמו יְשִׁימוֹן: אני גבר אשר צלח ישימות בחזק יד ואזרוע נטויה, והיו לי שני רעים בעירי יהושע ויתיו בן אחיה (ר"ש הנגיד, הרכבי א 7).

יְשִׁימוֹן[1], ש"ז,— מדבר, שממה, Wüste; désert; waste: ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הַיְשִׁימֹן (במד' כא כ). בגבעת החכילה אשר מימין הַיְשִׁימוֹן (ש"א כג יט). אף אשים במדבר דרך בִּישִׁימוֹן נהרות תכבדני חית השדה תנים ובנות יענה כי נתתי במדבר מים נהרות בִּישִׁימֹן להשקות עמי בחירי (ישע' מג יט-כ). אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בִּישִׁימוֹן סלה ארץ רעשה אף שמים נטפו (תהל' סח ח-ט). כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בִּישִׁימוֹן (שם עח מ). ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בִּישִׁימוֹן (שם קו יד). תעו במדבר בִּישִׁימוֹן דרך עיר מושב לא מצאו (שם קז ד).

יָשִׁישׁ, ש"ז, מ"ר יְשִׁישִׁים,—א) אדם זָקֵן מאד, Greis; vieillard; old man: גם שב גם יָשִׁישׁ בנו כביר מאביך ימים (איוב טו י). צעיר אני לימים ואתם יְשִׁישִׁים על כן זחלתי ואירא מחות דעי אתכם (שם לב ו) ראוני נערים ונחבאו וִישִׁישִׁים קמו עמדו (שם כט ח). בִּישִׁישִׁים חכמה וארך ימים תבונה (שם יב יב).— ובתו"מ: גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות (מו"ק כה:). ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה (מד"ר שה"ש, קמתי אני).— ובספה"א: וגם אמרו לנו ישישי הדור קדמוני (מכת' ר' חסדאי להכוזרי). והישישים אשר עברו שנות הזקנה הנה הם הפכי למדות הבחורים (נופ' צופים ג יז).— ואמר המשורר: נטוי גרון אחי שכל מהלך ואט עבר ברגל בין וגם טף, עדי קמו לפניו כל ישישים ונחבאו אחי נער וכל טף (רמב"ע, תרשיש י).— ואמר הפיטן: בחדש זה בחדש הגאולה אשר נקרא שמו ראש החדשים, בחדש נעשו בו הפלאות לישראל קטנים עם ישישים (סמא"ל, פזמ' לפסח, אהלל).—ובכנ': וישטום שטימת ישישו המחובא, החל לבא מראש במחבא (שבת זכור, תמימים). מה אעידך ישישך עם גוריך בוססו, אומרים על סוס נגום על כן נסו (ר"א קליר, קינות, איכ' תפארתי).— ולנק' °°יְשִׁישָׁה: ובת האשישה, היא ביפיה נערה ובאורך ימיה ישישה, ואקח אותה לי לאשה (ר"י חריזי, תחכמ' ה). — ב) °°שם תאר כבור לראש יועצי רומא לפנים, Senatus: ויקיימו היהודים כל אשר גזר ובקש הישיש ושלש מאות ועשרים יועציו (יוסיפון, פרק כג). ואלה דברי האגרת ששלח הורקנוס מלך יהודה אל הישיש המושל ברומא (שם כח). והם דברי ברית שלום ואמת כאשר גזר ישישנו עם ש"כ יועציו (שם). הישיש שמפורש בספר יוסיפון שנשבעו רומיים שלא להמליך עליהם עוד מלך בשביל אחד שלקח אשה אחת בחזקה אלא שהיו ממנים ישיש אחד ולו שלש מאות יועצים (תוספ' ע"ז י:).

°°יְשִׁישׁוּת, ש"נ,— סגולת אדם ישיש: ומפלאות תכונותיהם שטבעיהם לא ימהרו אותם אל הזקנה והישישות (ראב"ע, אגר' חי בן מקיץ). כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישישות אשר יאובר עמהם יגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה (רלב"ג משלי טז). שלרוב הישישות וחולשת הכח תתבטל פעולתם (הוא, קהל' יב). מה זה שהתפארת בישישות וזקנה האם נבראת קודם אדם הראשון וכו, שאם תטען כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים

---

[1]) מן ישם, עי"ש.

מאביך (הות, איוב טו). לפי ששם זקנה חומר על התחלת הישישות והזוקן (ר"י אברבנאל, ויקא). אחר כך היו שנות הזקנה עם השארות הכח ושבע שנים האחרונים היו ימי הישישות ואלו הם גבולי חי' האדם (שם, חיי שרה א). והסתיו הוא כנגד הישישות וחולשת הכח ואפיסתו (הות, כסוף זכח פסח). ימי האדם ו' ימי הטפות נערות בחרות זקנה שיבה ישישות (נוה שלום י ח). רבוי האחים והבנים והעושר והאותות הפעל והכבוד והישישות המשובחת ומעלות הגוף כמו הבריאות והיופי והאמיצות והעריצות (נופ' צופים ב יה). כי הישישות המשובחת הוא התמדה הגדולה בהעדר התוגה (שם). וגם ימי האדם הם נחלקים לאלה הזמנים והם זמן הילדות וזמן הבחרות וזמן הישישות וזמן הזקנה וכו' זמן הישישות הוא מארבעים שנה עד ששים (מ' אלדבי, ש"א ד א).

°ישישי, ת"ז, לנק' ישישיה,— כמו ישיש, ישישה: בכו בכה לרב האי אשר היה כלא חיה, וכו' ועל דעת שלישיה ומחשבה ישישיה, ועל תלמוד ועניניו ועל קושיא ועל סוגיא (ר"ש הנגיד, הכמות פליליה).

ישם, כמו שמם, ממנו ישימון, ישם, °ישימה.

ישם, פ"ע, עת' תישם, לרבות נסתר' תישמנה, כהפס' תיש-,—כמו שמם: ותן זרע ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם (ברא' מז יט). לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון ישתו למען תשם ארצה ממלאה (יחזק' יב יט). וידע אלמנותיו ועריהם החריב ותשם ארץ ומלאה מקול שאגתו (שם יט ז). בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם (יחזק' ו ו).

א.°ישן[1], ממנו ישן, ישן, *ישון, *ישן.

ישן, א) ש"ז, מ"ר ישנים, — דבר לא חדש, בפרט תבואה מהשנה שעברה, vorjährige Früchte fruit de l'année passée ; fruits of the past year : וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו ישן (ויקר' כה כב). וישן מפני חדש תוציאו (שם כו י).— ב) ת"ז, לנק' ישנה, מ"ר ישנים, ישנות, שאינו חדש, שאינו מזמן קרוב, alt; ancien; ancient: ומקוה עשיתם בין החמתים למי הברכה הישנה (ישע' כב יא). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד).— ובתו"מ: החמרים שנכנסו לעיר אמר אחד שלי חדש ושל חבירי ישן שלי אינו מתוקן ושל חבירי מתוקן (דמאי ד ז). וורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הוורד (שבי' ז ז). חרובין חדשים שכבשן ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור (שם). הפיים השלישי חדשים לקטורת בואו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים (יומ' ב ד). על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים (כתוב' ח א). אמר לו יין מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת וישן משל אשתקד (ב"ב ו ג). הסיק בהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע"ז ג ט). אמר לו נטלתים (את הפירות) והנחתי לך ישנים תחתיהם (תוספתא דמאי ד כב). כל הירק את יכול לעמוד עליו אם חדש הוא אם ישן הוא (ירוש' שבי' ט לח ד). כתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו הא כיצד ששה מן החדש ושבעה מן הישן (שם פסח' ו לג.). חצי שמינית טברנית הישנה (שם שבת ח יא.). המקדיש את השדה לא הקדיש החרוב המורכב ושקמה הישנה (שם ב"ב ד יד ד). עד כאן הן מתמצות לילד מן הישנות מכאן ואילך הן מתחילות לילד מן החדשות (שם שקל' ג מז:). ראו דברים ישנים מפי זקן חדש (מד"ר ברא' סג).

ישן, פ"ע, — קל לא נהוג.

—נפע', נושן, נושן, נושנת, נושנתם, — נהיה ישן: ואכלתם ישן נושן (ויקר' כו י). צרעת נושנת הוא בעור בשרו (שם יג יא).— נושן בארץ, חי בה שנים רבות, זמן רב: כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ (דבר' ד כה).

—פע', *ישן,— עשה ישן: העקלין של נצרין וכו' ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן וכמה ישונן שנים עשר חודש (תוספתא ע"ז ח ג). (עקל) של חוטין של גמי מישנן כל שנים עשר חדש (ירוש' שם ה מה:). ואין לי אלא דברים שדרכן ליישנן דברים שאין דרכן ליישנן מניין (ב"ב לא:). מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני (מד"ר דבר' ט). גזל מעות חדשים וישנם קנה שאם יתחדשם פנים חדשות הן (רמב"ם גזלה ב יג).

—פע', *ישן, מישן, מיושן,— היה ישן מאד: אמר לו יין

[1]) רק בעברית במשמ' זו.

מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת וישן משל אשתקד ומיושן משל שלש שנים (כ"ב ו ג). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעים אמרו לו והלא המיושן יפה למעים (נדר' ט ח). מלמד שכל המיושן מחבירו הוא יפה מחבירו (כ"כ לה:). — נתפ', *נתישן, — נתישן פלוני בדבר, שהה בדבר זמן רב: בני עמוד בחוקך ובו התהלך ובמלאכתך התישן (ב"ס גני' יא כ). — והיין וכדומה, נהיה ישן: ומה יין אתה טועם טעם יין מתחילתו וכל זמן שהוא מתיישן בקנקן סופו להשבית אף ד"ת כל זמן שהם מתיישנים בגוף סופם להשבית (ספרי דבר' מח). מתיישן חייב באחריותו עד החג (ירוש' גיט' ג מה:). ולמה נקרא שם הצרעת נושנת שגרמו עונותיו שנתישנה הצרעת זמן מרובה (מדר' תדבא יג). צריך שיהא (היין) של ג' שנים שלימות ושיתקיים ויתיישן עד גמר שנה שלישית (רש"י ב"ב לח:). הגוזל מעות ישנות ושפן וחדשן לא קנה שהרי מתיישנין וחוזרין כשהיו (רמב"ם גזלה כ יג).

*ישן, פ"ו, בכנ' ישנו, יושנו, — סגולת דבר ישן, מעמד קדום של דבר מהדברים: ריבה (השוק של הפירות) ונתמעט חוזר השוק ליושנו אמר ר' יוסי מעשה שנכנסה גרן אחת של פול במירון ובאו ושאלו את ר"ע והתיר להן את השוק אמר להן נתמעט וחזר השוק ליושנו (תוספתא דמאי ד יג). אמר ר' חנינא בראשונה היו משפחות עומדות ואבלים עוברין משרבת תחרות בציפורין התקין ר"י בן חלפתא שיהו המשפחות עוברות והאבלים עומדין א"ר שמעון דתוספתא' חזרו הדברים ליושנן (ירוש' ברכ' ג ו:). למה נקרו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה ליושנה (שם ז יא ג). שהחזירו (אנשי כנה"ג) עטרה ליושנה (יומ' סט:). י' כוסות תקנו חכמים בבית האבל וכו' הוסיפו עליהם ארבעה וכו' התחילו היו שותין ומשתכרין החזירו הדבר ליושנה (כתוב' ח:). ויהרגו כל הכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה (קדוש' סו.). כל ימיו של ר' אליעזר היו עושין כרבי יהושע לאחר פטירתו של ר' אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו (נדה ז:). המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה (רמב"ם מלכ' יא א). — ואמר המליץ: דבקי לב שנים הם ביושנם להחליפם באחר אל תשחר (ר"ש הנגיד, בן משלי 123).

ב. ישן, ממנו ישן, שנה.

ישן, פ"ע, ישנתי, ישנו, אישן, אישן, אישנה, תישן, יישן, ויישן, ישנו, לישן, לישון, ובינ' ישן, ישנה, ישנים, ישנות, — ישן, נח בשנה, בפסיקה לזמן קצר של התנועה והחושים של האברים, schlafen dormir; to slup: ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן (בראש' ב כא). ויישן ויחלם שנית (שם מא ה). וישכב ויישן תחת רתם אחד (מ"א יט ה). אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן (ישע' ה כז). בשלום יחדו אשכבה ואישן (תהל' ד ט). אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי' יסמכני (שם ג ו). כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשולו (משלי ד יו). והנה שאול שכב ישן במעגל (ש"א כ"ו ז). קראו בקול גדול וכו' אולי ישן הוא ויקץ (מ"א יח כז). ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחיקה (שם ג כ). אני ישנה ולבי ער (שה"ש ה ב). ואין ראה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים (ש"א כו יב). וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים (שה"ש ז י). והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהל' ה יא). — ובהשאלה למות: וישנו שנת עולם ולא יקיצו (ירמ' נא לט). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע וכו' כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי (איוב ג יא-יג). האירה עיני פן אישן המות (תהל' יג ד). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (דני' יב ב). — ובמליצה: עורה למה תישן אדני הקיצה (תהל' מד כד), למה אינך עושה מה שצריך לעשות. ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין ויך צריו אחור (שם עח סה-סו). — ובתו"מ, במשמ' העקרית: הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו אמר ר' יהודה נוהגין היינו שהיינו ישנים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר (סוכ' ב א). אמר שבועה שאתן לאיש פלוני ושלא אתן שנתתי ושלא נתתי שאישן ושלא אישן שישנתי ושלא ישנתי (שבוע' ג ה). וכל משמר שאינו עומד אומר לו איש הר הבית שלום עליך ניכר שהוא ישן חובטו במקלו וכו' ובגדיו נשרפין שישן לו על משמרו ר"א בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו (מדות א ב). דרכן של מלכים להיות ישינין עד שלש שעות (ירוש' ברכ' א ב ד). בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש לא אוכלין ולא שותין בהן ולא מטיילין בהן ולא ישינים בהן (שם

וגי׳ ג עד.). והבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים (מד״ר ויקר׳ כח).— ומקו׳ *לִישַׁן: חנות שבחצר יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן מקול הנכנסין ומקול היוצאין וכו׳ אבל אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הריחיים (ב״ב כ ב). אם היה אחד מהן ישן ובא חבירו לישן אצלו זה שבא לישן אצלו הוא המועד (ירוש׳ ב״ק א ג.). אמר שמואל מותר לישן בכילת חתנים בסוכה לפי שאין לה גג (סוכ׳ יא.). א״ר יהודה נוהגין היינו לישן תחת המטה בפני הזקנים (שם). כך היא דרכה (של הצאן) לרעות בשדה כל היום ולערב לבוא לישן בתוך הדיר (מד״ר במד׳ ח).— ולִישׁוֹן: אין מניחין אותו לישון אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר (מד״ר קהל׳, מתוקה בנת).—*יָשֵׁן לו: הקב״ה מראה להן לצדיקים מתן שכרן בעולם הזה ונפשם שביעה והן ישנין להן (ירוש׳ ע״ז ג מב ג). למלך שעשה סעודה וצר כל מיני סעודה במפה כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה וישנו להן (שם). למחר אני מכנים לכם את אמת המים ישן לו ולא עמד (תנחומא חקת ה).— ובכנ׳ *יְשֵׁנֵיכֶם, כמו שֵׁם: הלא מיום באתי בצל קורתכם, עבדתי בכל לב אתכם, וכל הלילה אעיר ישניכם, להתפלל לאלהיכם (ר״י חריזי, תחכ׳ י).— ומשל: אל תפיתי את הישן (ילקוט תהל׳ ג).— ובהשאלה, *יָשֵׁן לו מדבר, אינו עושה הדבר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות וכו׳ ועכשיו שישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות (מד״ר שה״ש, על משכבי). דן אותם בלילה אימתי כשהם ישנים מן העבירות שביום הם עוברים עבירות וגוזלים וחומסים לפיכך הוא דנם בלילה בזמן שהם ישנים באותה השעה שהם בטלים מן העבירות (פסיק׳ רבתי מ).— ובמליצה, יָשֵׁן, בכונה שקוע בהבלים: ישן מתי תקיץ מחשק נשפך, הלא תדע כי נגשים מאד אצים להדפך (ר״י הלוי, סליחה, ישן). ישן בכנפי הנדוד נרדם בפאתי מאסר, אשכון והודי רד מאד דומם בלב זועף וסר (הנ״ל, מאור׳ לש״ת, ישן בכנפי).— *יְשֵׁנֵי בִּין, יְשֵׁנֵי דֵּעָה, ובדומה, שאינם עוסקים בדעת: עלם משכיל יתור אחר חכמה עד כי אותה יקיץ, ובכל רגע יוסיף לקח עד קץ חתום רעו יקיץ, אז ימית כל שונא שכל וישני בין פיהו יקיץ (רמב״ע, תרשיש י מה).

מתי ישני דעה יעורו משנתם, מתי שוכחי נסיעה יבינו לאחריתם (הנ״ל, תוכחה, מתי).

— פִּעֵ׳, יִשֵּׁן, פ״י, תְּיַשְּׁנֵהוּ, — יִשֵּׁן את פלוני, עשה שיישן: וַתְּיַשְּׁנֵהוּ (דלילה את שמשון) על ברכיה ותקרא לאיש ותגלח את שבע מחלפות ראשו (שופט׳ טז יט).

— נִתְפ׳, *נִתְיַשֵּׁן,—נשקע בשֵׁנה: קומי בעוד ליל ואל תתישני ותתעצלי (רסב״ג, שה״ש, ג).

*יֵשְׁנִית, ש״נ, מ״ר יֵשְׁנִיּוֹת,—דבר שישנו במציאות, עצם, Substance: ואם אתה מדמה תבורם לשמש ולצל שהם מחוברים בלי מפריש ביניהם ואינם דבר אומר לך אינך מדמה זה על נכון כי שני היוצאים שאתה רוצה למצוא צריך שיהיה שני ישניות יכולים לעשות מעשה ולברוא בריות והצל והאויר אינם ישניות יכולין לעשות מעשה אך הם מקרים יוצאים מכח גלגלם (סהל בן תמים, פי׳ ספ׳ יצירה).

ישע[1], ממנו יְשׁוּעָה, א.יֶשַׁע, יֵשַׁע, תְּשׁוּעָה, מוֹשִׁיעַ, מוֹשָׁעָה, *הוֹשָׁעָה, *הוֹשַׁעְנָא.

א.יֶשַׁע, יֵשַׁע, ש״ז, בכנ׳ יִשְׁעִי, יִשְׁעֲךָ, — כמו ישועה: יצאת לְיֵשַׁע עמך לְיֵשַׁע את משיחך (חבק׳ ג יג). עתה ידעתי כי הושיע יי׳ משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות יֵשַׁע ימינו (תהל׳ כ ז). אראנו בְּיֵשַׁע אלהים (שם נ כג). ירחקו בניו מִיֶּשַׁע וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה ד). לשום שפלים למרום וקדרים שגבו יֶשַׁע (שם יא). תפתח ארץ ויפרו יֶשַׁע וצדקה תצמיח יחד (ישעי׳ מה ח). קרוב צדקי יצא יִשְׁעִי וזרעי עמים ישפטו (שם נא ה). יי׳ אורי וְיִשְׁעִי ממי אירא (תהל׳ כז א). אך קרוב ליראיו יִשְׁעוֹ לשכן כבוד בארצנו (שם פה י). אמרו לבת ציון הנה יִשְׁעֵךְ בא (ישע׳ סב יא). השיבה לי ששון יִשְׁעֶךָ ורוח נדיבה תסמכני (תהל׳ נא יד). הראנו יי׳ חסדך וְיֶשְׁעֲךָ תתן לנו (שם פה ח).—אלהי יִשְׁעִי: ואני ביי׳ אצפה אוחילה לאלהי יִשְׁעִי ישמעני אלהי (מיכ׳ ז ז). ביי׳ אעלוזה אגילה באלהי יִשְׁעִי (חבק׳ ג יח). כי שכחת אלהי יִשְׁעֵךְ וצור מעזך לא זכרת (ישע׳ יז י). ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי יִשְׁעוֹ (תהל׳ כד ה). שובנו אלהי יִשְׁעֵנוּ והפר כעסך עמנו (שם פה ה).

---

[1]) בערב׳ وسع[a]), במשמ׳ רחב, ומזה בהשאלה בעבר׳ המושג של יציאה מצרה, לאמר ממעמד צר ומעיק.

---

a) وسع

הושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים (דהי״א יו לה). — צור ישעי: חי יי׳ וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (ש״ב כב מז). לכו נרננה ליי׳ נריעה לצור ישענו (תהל׳ צה א). — בגדי ישע: שוש אשיש ביי׳ תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישע׳ סא י). אביוניה אשביע לחם וכהניה אלביש ישע (תהל׳ קלב טו-טז). ותתן לי מגן ישעך (ש״ב כב לו). — קרן ישע: אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי (שם ג). — אשית בישע, עי׳ שות. — כל ישעי וכל חפץ (ש״ב כג ה), עי׳ הערה לערך ב. ישע.

ב. ישע[1], ש״ז, בכנ׳ ישעו, — נרדף עם חפץ, תשוקה, ומשמש רק בצרוף עם השם חפץ בהדבור כל ישעו [2]) וכל חפצו של פלוני הוא זה וזה, בכונה לחזק את המושג של חפץ: שכל ישעו וכל חפצו של דוד הוא שלא יצמח מלכותו כי הצמיחה תבא אחרי ההפסד ולכן היה ישעו וחפצו כי לא יצמיח מלכותו (ר״י אברבנאל, ש״ב כג). והיא (הנשמה) עומדת בתוך הגוף כמוכרחת לעשות רצון יוצרה אמנם כל ישעה וחפצה תמיד לעלות למקום שחוצבה (רמב׳ דעת לר״מ אלכילה קלג). הייתי כשכיר שלא יעבוד לתקות שכר פעולתו רק כשכיר שכל ישעו וכל חפץ לעבוד העבודה במה שהיא מבעליה (ר״מ אלשיך, איוב ז ב). אשר ידבר בו איש את רעהו אשר כערכו או את הגדול ממנו כי אם כל ישעם וכל חפצם היה להראות את ידם ואת כחם בלה״ק (מה״ג, הקד׳ קרית ספר). — ואמר המשורר: עריריר תלך אם מתים הולדת, כי תוליד חיים חייך קפדת, מה ישעי מה חפצי ולמי אעמולה, הורי במליצה ושיר לא יחפוצו, אחי ובני הה חטאו לשאולה, את עמם עזבו ושפתו ינאצו (יל״ג, כרכ׳ יברים).

ישע, — קל לא נהוג.

— הפע׳, הושיע, הושע, הושע, הושע, הושיעה, הושעתי, הושעת, הושעתם, אושיע, אושיעה, תושיע, יושיע, יהושיע, יושע, ויושע, ישע, וישע, תושע, תושיעו, תושיעון, יושיעו, מושיע, להושיע, הושיעו, הושיעם, הושעתיך, הושעתים, הושעתנו, אושיעך, תושיענו, יושיענו, ישיענו, יושיעך, ישיעכם, יושיעם, יושעך, תושיעני, יושיעוך, יושיעך, ישעכם, יושיעום, — הושיע את פלוני ולפלוני מאויביו, מצרתו, הביא לו ישועה: כי יי׳ אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איביכם להושיע אתכם (דבר׳ כ ד). ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל תולע בן פואה (שופט׳ י א). כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט (ש״א יד ו). למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע (ירמ׳ יד ט). הן לא קצרה יד יי׳ מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע (ישע׳ נט א). ויאמרו אליו זקני יביש הרף לנו שבעת ימים ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין מושיע אתנו ויצאנו אליך (ש״א יא ג). חי יי׳ המושיע את ישראל (שם יד לט). לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה (שם כג ב). ותפל על אפיה ארצה ותשתחו ותאמר הושעה המלך (ש״ב יד ד). אנא יי׳ הושיעה נא (תהל׳ קיח כה). הושיעה את עמך וברך את נחלתך (שם כח ט). הללו ואמרו הושע יי׳ את עמך את שארית ישראל (ירמ׳ לא ו). הושע עבדך אתה אלהי (תהל׳ פו ב). במה אושיע את ישראל (שופט׳ ו טו). בשלש מאות האיש המלקקים אושיע אתכם ונתתי את מדין בידך (שם ז ז). ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כה). ואת עם עני תושיע (ש״ב כב כח). בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושע (איכ׳ ד יז). כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה (תהל׳ סט לו). ושח עינים יושע (איוב כב כט). ויך (שמגר) את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר ויושע גם הוא את ישראל (שופט׳ ג לא). ויושע יי׳ ביום ההוא את ישראל (ש״א יד כג). ויושע יי׳ את דוד בכל אשר הלך (ש״ב ח ו). ויכו את פלשתים ויושע יי׳ תשועה גדולה (דהי״א יא יד). האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו (שופט׳ ו לא). — ובכנ׳: ומלאך פניו הושיעם (ישע׳ סג ט). והושיעם יי׳ אלהיהם ביום ההוא (זכר׳ ט טז). ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביי׳ אלהיהם (הושע א ז). ואם בני עמון יחזקו ממך והושעתיך (דהי״א יט יב). כי אתך אני להושיעך ולהצילך (ירמ׳ טו כ). כי אתך

---

[1]) עי׳ הערה לקמן. — [2]) עפ״י מליצת הכתוב: כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח (ש״ב כג ה), שהתלבטו בה כל המפרש׳ הקדמונ׳ והחדשים ולא מצאו לה פרוש אמתי. ובעצם משמ׳ המלה ישעי, קצת הקדמונ׳ ורוב החדשים פרשוה במשמ׳ ישועה רק ת״י תרגם צרכי, והפשיטא תרגמה צביני, ר״ל חפצי. רש״י פרש כמו ת״י צרכי. ולא נתברר לי מי היה הראשון שהשתמש במליצה ישע וחפץ במשמ׳ רצון וחפץ, עכ״פ, זו מליצה שנתקבלה בלשון בספרות המאוחרת בכונת חזוק מושג הרצון והתשוקה.

אני נאם יי׳ להושיעך כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הפצותיך שם (שם ל יא). אל יושעך יי׳ מאין אושיעך (מ״ב ו כז). אם במרד ואם במעל ביי׳ (עשינו) אל תושיענו היום הזה (יהוש׳ כב כב). אשור אל יושיענו על סוס לא נרכב (הוש׳ יד ד). יי׳ מלכנו הוא יושיענו (ישע׳ לג כב). ובני בליעל אמרו (על שאול) מה־ישענו זה ויבזהו (ש״א י כז). אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל עריך (הוש׳ יג י). הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם (ישע׳ לה ד). ויקם יי׳ מושיע לבני ישראל ויושיעם (שופט׳ ג ט). ויבאו הרעים ויגרשום (את בנות יתרו) ויקם משה ויושען וישק את צאנם (שמות ב יז). ויקם יי׳ שפטים ויושיעום מיד שסיהם (שופט׳ ב יו). ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו אם יושיעוך בעת רעתך (ירמ׳ ב כח). יעמדו נא (יועציך) ויושיעך (ישע׳ מז יג). ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו (ירמ׳ ב כז).— הושיעו מיד פלוני ומפלוני: והיה יי׳ עם השפט והושיעם מיד איביהם (שופט׳ ב יח). לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין (שם ו יד). כי הושעתנו מיד מדין (שם ח כב). ואזעק אתכם ולא הושעתם אותי מידם (שם יב ב). עלה והושעני מכף מלך ארם (מ״ב יו ז). ועתה יי׳ אלהינו הושיענו נא מידו (שם יט יט). יי׳ אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (תהל׳ ז ב). הושיעני מפי אריה (שם כב כב). הצילני מפעלי און ומאנשי דמים הושיעני (שם נט ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שופט׳ י יב). וישע מחרב מפיהם ומיד חזק אביון (איוב ה יה). אל תחרש ממנו מזעק אל יי׳ אלהינו וישענו מיד פלשתים (ש״א ז ח). ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב (תהל׳ קו י).— והושיעו מדבר, ממקום, מצרה: מחמס תשעני (ש״ב כב ג). מצרתו לא יושיענו (ישע׳ מו ז). זה עני קרא ויי׳ שמע ומכל צרותיו הושיעו (תהל׳ לד ז). ממצוקותיהם יושיעם (שם קז יג). והושעתי אתכם מכל טמאותיכם (יחזק׳ לו כט). הנני מושיע את עמי מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש (זכר׳ ח ז).— והושיעו ביד פלוני, שפלוני היה כמו השליח לדבר להצילו: ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (מ״ב יד כז). אם ישך מושיע בידי את ישראל (שופט׳ ו לו). וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כאשר דברת (שם לז).— והושיע לפלוני: צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר׳ כב כז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צרתכם (שופט׳ י יד). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וצרתיכם (ש״א י יט). וזעקו אל האלהים אשר הם מקטרים להם והושע לא יושיעו להם בעת רעתם (ירמ׳ יא יב). ואם בני עמון יחזקו ממך והלכתי להושיע לך (ש״ב י יא). עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו (יהוש׳ י ו). תנה עזך לעבדך והושיעה לבן אמתך (תהל׳ פו יו). ישפט עניי עם יושיע לבני אביון (שם עב ד). קוה ליי׳ וישע לך (משלי כ כב). ויושע יי׳ לדויד בכל אשר הלך (דהי״א יח ו).— והיד, הימין, הזרוע: אשר מנעך יי׳ מבוא בדמים והושע ידך לך (ש״א כה כו). ותושע לו זרעו (ישע׳ נט יו). וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך (איוב מ יד). על אף איבי תשלח ידך ותושיעני ימינך (תהל׳ קלח ז).— והחרב: כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל׳ מד ז).— והושיע את העיר וכדומה: וגנותי על העיר הזאת להושיעה (ישע׳ לז לה). וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע (זכר׳ י ו).— והושיע בע״ח: והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז (יחזק׳ לד כב). אדם ובהמה תושיע יי׳ (תהל׳ לו ז).— יהושיע: כי לא בחרב ובחנית יהושיע יי׳ כי ליי׳ המלחמה (ש״א יז מז). שמר פתאים יי׳ דלתי ולי יהושיע (תהל׳ קיו ו).
—נפע׳, נושע, נושעתם, נושענו, עת׳ אושע, אושעה, תושע, תושעי, יושע, יושע, נושע, נושע, נושעה, תושעון,— שהושיעו אותו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ (דבר׳ לג כט). ישראל נושע ביי׳ תשועת עולמים (ישע׳ מה יז). הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא (זכר׳ ט ט). אין המלך נושע ברב חיל (תהל׳ לג יו). ונזכרתם לפני יי׳ אלהיכם ונושעתם מאיביכם (במד׳ י ט). עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמ׳ ח כ). מהלל אקרא יי׳ ומאיבי אושע (ש״ב כב ד). רפאני יי׳ וארפא הושיעני ואושעה (ירמ׳ יז יד). סעדני ואושעה ואשעה בחקיך תמיד (תהל׳ קיט קיז). כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי (ירמ׳ ד יד). ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת (משלי כח יח). בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח (ירמ׳ כג ו). בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע (ישע׳ סד ד). אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל׳ פ ד). בשובה ונחת תושעון (ישע׳ ל יה). פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ (שם מה כב).

ישפה[1], ·פה, ש"נ,—שם אבן יקרה, kostb. Stein : pierre précieuse ; precious stone : תרשיש ושהם וישפה[2] (שמות כח כ). כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת (יחזק׳ כח יג).— ובתו"מ : פעם אחת אבדה י ש פ ה של בנימין (ירוש׳ פאה א טו ג). בנימין (אבנו) י ש פ ה וצבע מפה שלו דומה לי"ב הצבעים (מד"ר במד׳ ב).— ופשט המנהג להשתמש בשם זה להאבן שקוראים לה גם בלעז בשם זה, Jaspis : jaspe ; jasper : י ש פ ה והיא כלולה מגוונים הרבה אדומה שחורה ירוקה וסגולתה לעצור הדם (תולד׳ יצחק לר"י קארו, תצוה). שלפי ש י ש פ ה ירוקה ושחורה ואדומה (שם).

ישפה פ"ע,— לא נמצא.

—פע׳, ישפה, מישפה, מיושפה,— עשוי בישפה: תעדה עדי זהב ומיני ברולחים ובכל יקר אבן ספיר מעולפה, כסהר במולדו כתרה עלי ראשה שהיא משוהמת כלה ומיושפה, כי נראתה לי מרחוק חשבתיה יונה תדלג על שדה והיא עפה (רשב"ג, מי זאת).

ישפי, ת"ז,— של ישפה : כי תאוה נפשך לשיר שיר ערב וזמר נעים לזמר לה׳ אלהי ישראל ואפדת לו בחשב אפודי ונופך ספירי תרשישי וישפי (דרכי נעם א).

ישר[3], ממנו ישר, ישר, ישר, ישרה, מישור מישר, *ישרות, *הישרה, *התישרות, *ישור, *ישרון, *ישרי, *ישרן, *ישרנות.

---

[1]) הקריאה המקובלה של הספרדים יוד בקמץ רחב, וכבר העיד על זה רד"ק: אבל בשר הקרבן ולהציב הדרבן כדרבונות וישפה וברקת וזהב ושהדי במרומים יזל מים מדליו קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקות (מכלול, דה"ם קלז:). ונמצא שם זה גם באשור׳ במכתבי תל אלעמרנה, ותרגמו השבעים ויוסף בן מתתיה onyx, והירונ׳ beril, ובקצת נוסח׳ jaspis. —[2]) הפא בסגול, כך רד"ק במכלול ובהשרשים, וכן הביא מנחת שי, ובקצת ספרים ישפה, פא צרויה.

[3]) גם בארמ׳ וסורית. וכעין זה גם באשור׳ אשר. בערב׳ יש אמנם השרש ישר a), אך אינו משמש במשמ׳ שהוא משמש בה בעברית.

---

a) يسر

ישר, ת"ז, סמי׳ ישר, לנק׳ ישרה, מ"ר ישרים, סמי׳ ישרי, לנק׳ ישרות,— א) שאינו עקם, שאינו כפוף, שאינו נטוי, eben, gerade ; droit; straight, even : כחדק ישר ממסוכה (מיכ׳ ז ד). ורגליהם רגל ישרה (יחזק׳ א ז). כנפיהם ישרות אשה אל אחותה (שם כג). אוליכם אל נחלי מים בדרך ישר לא יכשלו בה (ירמ׳ לא ח). יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי יד יב). וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב (תהל׳ קז ז). להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו (עזר׳ ח כא). —ב) בהשאלה, במוסריות, מה שנאה וכשר לפי הצדק, recht, richtig ; droit, juste; right, correct : דרך ישר : והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה (ש"א יב כג). כל דרך איש ישר בעיניו (משלי כא ב). ישר מעגל צדיק (ישע׳ כו ז). כי ישרים דרכי יי׳ וצדקים ילכו בם (הוש׳ יד י).—ישר-דרך, שהולך בדרך ישר : תועבת צדיקים איש עול ותועבת רשע ישר-דרך (משלי כט כז). להפיל עני ואביון לטבוח ישרי-דרך (תהל׳ לז יד). — ואדם ישר : חי יי׳ כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובאך אתי במחנה כי לא מצאתי בך רעה (ש"א כט ו). וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם ושמתם על כסא אביו (מ"ב י ג). והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים (איוב א א). אם זך וישר אתה כי עתה יעיר עליך (שם ח ו). אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יצודו חרם (מיכ׳ ז ב). עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים (קהל׳ ז כט).—ודבר ישר, פעל ישר : כי ישר דבר יי׳ וכל מעשהו באמונה (תהל׳ לג ד). וזך ישר פעלו (משלי כא ח). בצדק כל אמרי פי וכו׳ נכחים למבין וישרים למצאי דעת (שם ח ט). פקודי יי׳ ישרים משמחי לב (תהל׳ יט ט). ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת (נחמ׳ ט יג).— והלב : היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מ"ב י טו). היטיבה יי׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהל׳ קכה ד).—ישר-לב, ישרי-לב, שיש לו לב ישר : כי הלוים ישרי לבב (דהי"ב כט לד). אלהים מושיע ישרי לב (תהל׳ ז יא).— עשה הישר בעיני פלוני, מה שטוב בעיניו : ועשית הישר והטוב בעיני יי׳ (דבר׳ ו יח). איש הישר בעיניו יעשה (שופט׳ יז ו). ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הישר בעיניך ללכת שמה לך (ירמ׳ מ ד). ועתה הננו בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש׳ ט כה). ואני הנני בידכם עשו

לי כטוב וכישר בעיניכם (ירמ׳ כו יד). — וכמו תה״פ: דברי ייטיבו עם הישר [1]) הלך (מיכ׳ ב ז). — וכמו שם, אדם ישר: תמֹת נפשי מות ישרים (במד׳ כג י). זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (איוב ד ז). ישמו ישרים על זאת (שם יז ח). כי ישרים ישכנו ארץ (משלי ב כא). תמת ישרים תנחם (שם יא ג). בברכת ישרים תרום קרת (שם יא). יראו ישרים וישמחו (תהל׳ קז מב). לישרים נאוה תהלה (שם לג א). זרח בחשך אור לישרים (שם קיב ד). — ולנק׳ ישרה, במשמ׳ דבר ישר: שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו (מיכ׳ ג ט). — ספר הישר [1]), ספר שהיו כתובים בו שירי הגבורה של עם ישראל: ויאמר (יהושע) לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר (יהוש׳ י יב-יג). ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יז-יח). — ובתו״מ, דרך ישרה, בהשאלה במוסריות: רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב א). — משקל ישר, לא פחות ולא יותר מהראוי: שקלי הדיוט אם שוקל אחד אחד חוזר ושוקל כולן כאחד או יוסיף או יגרע אבל שקלי הקדש ישרים שקלן כל אחד ואחד וחוזר ושקלן כולן כאחד לא ריבה ולא מיעט (מד״ר במד׳ ד). והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אוקיא למשקל הישר של קלוניא (רש״י שמות כא לב). — ובתשברת, °קו ישר, שטח ישר: אם אפשר לימצא שטח ישר הקוים שוה לשטח העגולה וכו׳ שאי אפשר שישוה שטח ישר הקוים לשטח העגול (רובע הקו, כ״י). — ובדקדוק והגיון, °שם ישר, הצורה העקרית בלי נטיות: ונקרא האות מלה והשם ממנו מה שנקראהו שם ישר וממנו אשר נקראהו שם נוטה וכו׳ שכל שם שנקודו חולם הוא אשר יקראוהו אנשי מלאכת ההגיון השם הישר והשם שנקודו חירק או פתח הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון השם הנוטה (מלות הגיון יג).

---

[1]) יש מפקפקים בדיוק הנוסחה. — [2]) לא נתבררה הכונה האמתית של כנוי זה לספר שירי הגבורה. קצת החדשים רצו, על סמך תרגום השבעים, להגיה השיר במקום הישר, אך אין הגהה זו מתקבלת על הדעת.

יֹשֶׁר, ש״ז, בכנ׳ ישרו, סגולת מה שהוא ישר: ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובישר לעשות ככל אשר צויתיך (מ״א ט ד). העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי חשך (משלי ב יג). בדרך חכמה הרתיך הדרכתיך במעגלי ישר (שם ד יא). מה נמרצו אמרי ישר (איוב ו כה). תם וישר יצרוני (תהל׳ כה כא). וכתוב ישר דברי אמת (קהל׳ יב י). אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (איוב לג כג). הולך בישרו ירא יי׳ (משלי יד ב). — ישר לבב: לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם (דבר׳ ט ה). אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה (דהי״א כט יז). אודך בישר לבב (תהל׳ קיט ז). — ובמדרש: זה הקב״ה שנוהג עמהם במדת יושר בעולם הזה ונותן שכרם שלם לעתיד (מד״ר רות א). — ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ואפני היושר בבטחון על האלהים בכל ענין (חו״ה, הבטחון ד). — ומשל: אין עניות כפתיות ואין עושר כמו שכל ויושר (פניני המליצ׳, גנזי פט״ב, מחב׳ ד). — ובמשמ׳ העקרית, במעמד לא נטוי: ביושר עומדים השמים והארץ (תמונה למה 99). — ובמשמ׳ כמו שנאות וצריך: אבל החלק הזן והמדמה לא יאמר בו לא מעלה ולא פחיתות אך יאמר שהוא זן על יושר או על בלתי יושר כמו שיאמר איש פלוני עכולו טוב או בטל עכולו או נפסד דמיונו או הוא מדמה על יושר אין בזו לא מעלה ולא פחיתות (ח׳ פרק׳ לרמב״ם ב). — °ישר הכתיבה, הכתיבה לפי חקי הלשון: ידיעת המכתב והיא צורות האותיות וצרופן במלות והברתן ותקונן וכו׳ והלמוד הזה נקרא אצל בעלי הלשון יושר הכתיבה (כ״ז, הקד׳ תל״ע).

יָשַׁר, פ״ע, ישרה, עת׳ יישר, ויישר, תישר, — א) ישר הדבר בעיניו, היה ישר, היה רצוי לו, חשבו שהוא טוב ונכון: ויעשהו כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר לעשות (ירמ׳ יח ד). אנכי עשיתי את הארץ וכו׳ ונתתיה לאשר ישר בעיני (שם כז ה). ויאמרו כל הקהל לעשות כן כי ישר הדבר בעיני כל העם (דהי״א יג ד). ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני (שופט׳ יד ג). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו (מ״א ט יב). לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם (במד׳ כג כז). ויישר הדבר בעיני אבשלם (ש״ב יז ד). וידבר לאשה ותישר בעיני שמשון (שופט׳ יד ז). — ויישר הדבר, היה

ישר במשמ׳ המוסרית, במשמ׳ של צדק וישר: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבק׳ ב ד).— ב) ישר בדרך, הלך בדרך ישר: וישרנה [1]) הפרות בדרך על דרך בית שמש במסלה אחת הלכו הלך וגעו ולא סרו ימין ושמאול (ש״א ו יב).— *יישר [2]), דבור של הסכמה, במשמ׳ כך הוא, טוב, יפה: (כשעלה רבי זירא מצא ר׳ בנימין בר יפת שיושב ואומר משמו של ר׳ יוחנן) נותנין מרדעת על גבי חמור בשבת א״ל י י ש ר וכן תרגמה אריוך בבבל (שבת נג.). אמר לו (רב חסדא) לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מן בעל הבית אין לו עליו אונאה א״ל רב דימי י ש ר [3]) וכן אמר ר׳ אלעזר י ש ר (ב״מ נא.). (ישב ר׳ ירמיה לפני ר׳ זירא ואמר) עתיד הקב״ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים וכו׳ אמר לו ההוא סבא י י ש ר וכן א״ר יוחנן (סנה׳ ק.). אמר רב נחמן אמר שמואל לא שנו אלא ששכרו בעדים אבל שכרו שלא בעדים מתוך שיכול לומר לו לא שכרתיך מעולם יכול לומר לו שכרתיך ונתתי לך שכרך א״ל רבי יצחק י י ש ר וכן אמר ר׳ יוחנן (שבוע׳ מה:). רבינא ורב אחא בריה דרבא היו יושבין לפני רב אשי באת סכין לפניהם אמר לו לרב אחא בריה דרבא טול ובדוק ובדקה על הצפרן ועל שני רוחות ואמר לו י י ש ר [4]) (הלכ׳ פסוק׳, שחיט׳).—*יישר כחך, דבור הכרת טובה בשביל מעשה טוב: מעשה בשנים שהיו רצין אחר הגיים נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגיים וחזרו ואמר לו חבירו י י ש ר כ ח ך אריה (תוספתא יבמ׳ יד ט). אמר לו הקב״ה למשה (כששבר את הלוחות) י י ש ר כחך ששברת (ב״ב יד:). אמרו בנות יתרו למשה יי שר כחך שהצלתנו מיד הרועים (מד״ר שמות א) — ובסהמ״א: (ואם טרח שמעון בממון אחרים והרויח ובא הוא מעצמו ונתן לראובן) י י ש ר כחו והרשות בידו (שערי צדק, תשו׳ הגא׳ ח א). ו י י ש ר כחך שהקשית לפי סברתך (תשו׳ ר״ת ד). י י ש ר כח רבינו ומצאתי כדבריו בספר ישן (שם כז). י י ש ר כחו ותבות נפשו כמה יפה כיוון (שם קא). ו י י ש ר כח האנשים אשר בידם למחות ומוחים ביד העושים כן (שבלי הלקט, תפל׳ מח). — וכמו״כ *יישר חילך, במשמ׳ זו: כמה יגיעה יגע בו בן עמרם עד שלימד שירה ללוים ואתם אומרות שירה מאליכם י י שר חילכם (מד״ר ברא׳ נד).

—פע׳, ישר, ישרתי, אישר, יישר, ויישר, תישר, ישרו, ויישרם,— ישר הדרך, עשה שיהיה הדרך ישר, לא מעקל: קול קורא במדבר פנו דרך יי׳ ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישע׳ מ ג). אני לפניך אלך והדורים אישר [1]) (שם מה ב). — ובמליצה, ישר הדרך לפלוני, עשה שיצלית על נקלה: אנכי העירתהו בצדק וכל דרכיו אישר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישע׳ מה יג). — ובהשאלה במוסריות: וישבה לפתח ביתה וכו׳ לקרא לעברי דרך המישרים ארחותם (משלי ט יד-טו). צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע (שם יא ה). — ישר הדבר למקום פלוני, עשה שילך שמה, richten; diriger; to direct: יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון ויישרם [2]) למטה מערבה לעיר דויד (דהי״ב לב ל). — ישר הפקודות וכדומה, עשה אותם בישר: כל פקודי כל ישרתי כל ארח שקר שנאתי (תהל׳ קיט קכח). — ובתו״מ: זה כלב שיישר את עצמו (מד״ר שמות א). שכל המיישר ארחותיו הוא מכבד להקב״ה (שם במד׳ ח). — ואמר המליץ: לא אהבני אדם שלא היתה לו אהבתי זכה כל ימי ולא שנאני אדם שלא התפללתי בעדו שייישרהו הבורא (מבח׳ הפנינ׳ לרשב״ג 34).— ובמשמ׳ העקרית: ותולה עיניו כנגדה (כנגד הירח) ומיישר את רגליו ומברך (מס׳ סופר׳ כ א).

—פע׳, ישר, מישר, — שעשוהו ישר: וקלע כרובים ותמרות ופטרי צצים וצפה זהב מישר על המחקה (מ״א ו לה). — ובתו״מ: אלו דברי תורה (שכתוב בהם) התעיף עיניך בו ואיננו ואפילו הכי מיושרין הן אצל ר׳ מאיר (מגי׳ יח:). — ובסהמ״א: והנוסחא

[1]) צורת עתיד לנסתרות כמו ויחמנה, עי׳ ערך יחם, והיא הצורה הקבועה לעתיד נסתרות בערב׳, וכמו״כ באשורית. — [2]) בירוש׳ בתוך דבור ארמי: מאן דאמר חרוש בה טבאות ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא י י ש ר (כך צ״ל, וכך מוגה בפרוש הגליון בדפוס קורוטשין) (ירוש׳ גיט׳ ה מז ג). ובבבלי בתוך דבור ארמי: רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון א״ל י י ש ר (ברכ׳ מב:). ונמצא עוד בהרבה מקומות בבבלי (שבת סג:, ערוב׳ לד:, פסח׳ נג:, חול׳ עה:, שבוע׳ מ:), ובקצת מקומות ישר ביוד אחת. — והעיד ר׳ יוחנן על דבור זה: א״ר יוחנן בשם ר״א בנו של ר״י הגלילי אמרין לפעלא טבא י י ש ר (פסיק׳ רבתי יט). — [3]) והגיה שם הב״ח י י ש ר, כצ״ל. — [4]) תרגום עברי מגוף המאמר בארמ׳ בחולין דף יז.

— [1]) כך הקרי, הכתיב אושר. — [2]) כך לפי הכתיב, הקרי וישרם בהבלעת היוד, כמו ויבשהו, עי׳ ערך יבש.

שכתב אינה משֻׁנָּה עם התוספתא גם בעצמה אינה מיושרת (רמב"ם טומא׳ מת ח ה). וגם תראה בגירסת ר"ח תלמיד רב האי ובגירסת רבינו ר׳ יצחק אלפס תלמידו כי גרסתם נכונה ומיושרת (תבו׳ ר"ת פט).— *מסלה מישרה, במוסריות: ועתה השבעתיך באמונת הצדק אשר היא נתיבתך הסלולה המיושרת ובתפארת האמונה אשר היא אזור חלציך (מכת׳ מגח׳ בן סרוק לחסדאי).— ואמר המליץ: טוב ישר ממיושר ורע משניהם עקש (אסף ב נה). — ובמשמ׳ העקרית: ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף (ראב"ע קהל׳ ז כז). המאזנים צריך שיהיו מיושרים כל אחד לפי מה שהוא (בו"ע חו"מ רלא).

—הִפע׳, הֵיְשִׁיר, עת׳ יֵיְשִׁיר, יֵיְשִׁירוּ, צווי הַיְשֵׁר,—א) פ"ע, יישירו העינים, תבטנה ישר: עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יַיְשִׁרוּ [1]) נגדך (משלי ד כה).—ב) הֵיְשִׁיר הדרך, עשהו ישר: יי׳ נחני בצדקתך למען שוררי הַיְשַׁר [2]) לפני דרכך (תהל׳ ה ט).— ובסהמ"א: עד כאן הנה הישרתיך והורתיך למה שתעיין בו (אגר׳ הרמב"ם, קובץ בוקסדורף 381). שיעיין בכל המקומות שהישירוהו אל זה הטעות (רלב"ג משלי ב). שהנביאים כולם יתכוונו להישיר כלל האנשים לעבודת השם ואהבתו (העקרים ב יד). דע שהדרך המישירה לחקירת ידיעתו היא חקירת ההתבוננות במלאכתו ומעשה ידיו (מאזני צדק, אלגזלי 41). שהשפע האלהי הזה הוא בא על אדם שלם בתורה ובמצותיה. אשר ירצה בו ה׳ יתברך להנהיג ולהיישיר את העם לקיום מאמריו וצוויו (מגח׳ קנא׳ כ"י מפיסא 39). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל כי הוא המישיר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משכיל (דרך אמונ׳ לר"א ביבאגו א א). הנני מקדים הקדמה שצריכה מאד להישיר אל הענין העצום המופלג שאנו עתידין להעיר עליו בפרקים אלו (פעה"ם לאבן לטיף ג ג).

—נתפ׳, *נִתְיַשֵּׁר,— א) נתיַשר הדבר בעיניו, נהיה ישר בעיניו: והודה לו על דבר זה בשביל שנתיישר בעיניו ונהנה ממנו (ר"ת ע"ז יז.). משה רבינו כשבא לכתוב את המצות נתיישר בעיניו לכתוב איך קבלו ישראל את התורה (סדר התנ׳ וקור׳ העתים 163).

—ב) נִתְיַשֵּׁר לדבר, פנה לעומת הדבר הזה, במשמ׳ העקריה או בהשאלה: כל איש אשר ימות במלחמה על ה׳ ועל מקדשו ועל תורתו יהיה בגורל ה׳ חלקו ויתיישר ללכת אל האור הגדול ולא יראה החשך חמחשיך הנפשות (יוסיפון, פרק עא). כי פרישת הרשת יהיה עקר הכונה בה ללכוד העוף ובשנית יתישר בה להאכיל העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה להמית בעליה על הכונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברים הרעים יתישרו מאד לרציחה כאילו היתה הרציחה היא המכוונת בהם (רלב"ג משלי א). כי לפי זה יתיישרו לשפוט בדברים לפי מה שיאות מהמסודר מהגרמים השמימיים (הוא, אסת׳ א). שבחו לו (להבורא) בשירים ובזמירות ודברו בספורי כל נפלאותיו כדי שיתפרסמו לכל ויתישרו לאמונתו (הוא, דה"י טז ח). וע"כ צריך שנבאר התכלית הזה מה הוא כדי שיתישר האדם להשיגו (העקרים ג ג). הזקן אשר ישמעו בני אדם לקולו אשר הוא נכון לרפא נפשות השבים המתישרים הראוי עליו שלא יהיה קופץ עליהם להטריחם ולהנהיגם בדבר מיוחד כל זמן שאינו יודע מדותם (מאזני צדק, אלגזלי 88). כשנתישרה הנפש האנושית למשוך אליה מברכותיו הושפעו עליה (אמונה רמה ד ב).— ג) *במשמ׳ העקרית, נעשה ישר, ההפך מן כפוף: אנחנו מוצאין הנרפאים מהחולי שלא יוכלו לעמוד על רגליהם מרוב חולשתם וכשישען אחד מהם על דבר נתישרה קומתו אע"פ שבלכתו חלוש יותר מחולשת גופי הזקנים (מ׳ אלדבי, ב"א ה).— ד) *נעשה טוב ויפה: והנשארים (בי׳ הדברות) הנהגות מדיניות בהם תקון עולם וכבר נהתמו בדבור כאשר יעשה בשלמות כבר נתישר סדור העולם (אמונה רמה ג א).

יְשָׁרָה, ש"נ,— כמו יֹשֶׁר: הלך לפניך באמת ובצדקה וּבְיִשְׁרַת לבב עמך (מ"א ג ו).— ובסהמ"א, גם במשמ׳ דעת ישרה, לפי אמתת הדברים: לפי שהקב"ה נותן לו לב ישר דין ישר לכך היה מודה להקב"ה שנתן לו ישרת לב שהלכה כמותו שאינו טועה בדבר הלכה (ספ׳ חסידים, תתתבסח).

יְשֻׁרוּן, ש"ז, כמו ישֶׁר: בצועה בדי הארון יז אחת ושב וישעה, צגו בבן בישרון ולשחוט שעי

—[1]) כך הקרי, הכתיב הושר. —[2]) יש סוברים שזה קל, יושרו.

מיהר צועה (רסע"ג, עבודה). והאחד משני עניינים האלה אפשר שיראה לעין האדם והוא ישרון המעשים אעפ"י שאפשר בו צד חונף (ר"ב א"ת, יקוו המים יד). בן תרמה שני אנשים עומדים על שני קצות הקוטר עד שיהיה הנחת רגליהם על ישרון הקוטר וישוב הקוטר והרגלים בקו אחד ישר (שעה"ש, מיות' לרלב"ג יא).

יְשֻׁרוּן, ש"ז, — שם עם ישראל, ובקבלה, *חלק התחתון של גוף האדם, עי' ישראל.

***יַשְׁרוּת**, ש"נ, — כמו יֹשֶׁר: צדיק וישר הוא שהוא מתנהג בישרות עם כל באי העולם (ספרי דבר' שז). אתה כוננת ישרות לאוהבים שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום (מד"ר שמות ל). וזך זה הקב"ה שהוא נוהג עמו במדת ישרות ונותן לו שכרו בעולם הזה כפועל העושה מלאכה עם בעה"ב באמונה (שם רות א). אמר ר' חנינא היא (התורה) וכל כלי אומנותה ניתנה עינותנותה צידקה וישרותה ומתן שכרה (שם דבר' ח). אמר רבי לוי דן אותם בישרות דן אותם בלילה אימתי כשהם ישנים מן העבירות (פסיק' רבתי מ). כששופטי ישראל וגדולי הדור ומנהיגם הולכים בישרות ובתמימות ומתרחקין מן החטא ומן הביעור (והזהיר, שמות לח.). — ובסהס"א: והשם שהוא נתגלה למשה בסנה מתוך אהבה מתוך הרחמים ומתוך הענוה ומתוך הישרות ומתוך השפלות (אותי' דר"ע ו ז). שהיה די באמרו כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרות לבב (ר"י אברבנאל, מ"א ג). והיה כל זה לדוד בסבת חסידותו וישרותו (סוא, ש"א כד). אעפ"י שמתו בניו ובנותיו ואבדו כל נכסיו עודנו מחזיק בתומתו וישרותו ותסיתני בו לבלעו חנם (מעין גניס לאיוב ב ח). ראובן שהיה מוחזק בכשרות ובישרות כל ימיו ותמיד היה יושב ועוסק בתורה ובמצות (בו"ת חות יאיר לב). — ואמר הפיטן: אל כליות בוחן ושבילי לב, כשרות ישרות ושרירות הלב (סלית' יום ז, אם עונינו). ששון ושמחה וגילה וישועה, בימי גמול עם ישראל, חסידות וישרות בו ידועה, יבורך בברכת אבותינו (סמא"ל, פזמ' למילה, יגל בחק). יודע אני בעצמי שאין בי לא תורה ולא חכמה לא דעת ולא תבונה לא צדקה ולא ישרות ולא גמילות חסדים (וידוי ליוה"כ, רכש"ע).

***יִשְׁרִי**, ת"ז, — מטבע דבר ישר, לא עקום: התנועה הפשוטה היא שני מינים לבד הסבובי והישרי והסבה בזה שהגשמים הפשוטים הם שני מינים הישרי והסבובי ולפי מספר הגשמים יהיה מספר התנועות (שעה"ש, מיות' לרלב"ג יג).

***יַשְׁרָן**, ש"ז, מ"ר יַשְׁרָנִים, — מי שטבעו להתנהג ביֹשֶׁר: שאם יונחו האנשים ישרנים אין רע ביניהם כמעט לא היו צריכים לחכמת הדינין (אמונה רמה ב א). חכם ואיש ישרן נבון ובר סברן (בו"ת רמ"א כה).

***יַשְׁרָנוּת**, ש"ז, — סגולת דבר ישר: שנתחיל מהמדה והמעלה הנקראת ישרנות וצדקנות (יוסף ש"ט, כבוד אלהים ט.).

ישש[1]), ממנו יָשִׁישׁ, *יְשִׁישׁוּת, *יְשִׁישִׁי, *יָשֵׁשׁ.

***יָשַׁשׁ**, פ"ע, — יָשַׁשׁ פלוני, היה יָשִׁישׁ, וְיָשְׁשׁוּ הימים: וידי כתששה וימי כישׁשו ועיני כעששה מאורה (רס"ג לר"א בן עטא, JQR 1,2, 234).

— פע', *יִשֵּׁשׁ, — עשה ישיש, ובהשאלה, יִשֵּׁשׁ דבר, עשה שהדבר יתקיים לארך ימים: שוקיו קומות עמודי שש, יסוד עולם להתאושש, בשביעי למעלה משש, יפה כסאו לישש[2]) (יוצר שבת תוהמ"פ, דודי שליט).

יִשְׂרָאֵל, ש"ז, — א) שם עצם פרטי, כנוי ליעקב ושם כללי לעשרת השבטים ולממלכת עשרת השבטים. — ב) *שֵׁם, כמו יהודי: עכו"ם שהדליק את הנר משתמש לאורו ישראל ואם בשביל ישראל אסור (שבת טז ח). עכו"ם שהיה מעביר עם ישראל כדי יין ממקום למקום (ע"ז ס ג). גוי שמכר קמתו לישראל ליקצר חייב בפאה ישראל שמכר קמתו לגוי לקצור פטור וכו' ישראל וגוי שהיו שותפין בקמת חלקו של ישראל חייב וחלקו של גוי פטור (תוספתא פאה ב ט). גוי שאמר לו לישראל תן שמן על גבי מכתי (שם דמאי א יח). חמור גזל הגוי מגזל ישראל (שם ב"ק י יה). ישראל שלוה מעות מן הגוי וכו' וגוי שלוה מעות מישראל ומבקש להחזירם לו מצאו ישראל אחר ואמר לו תנם לי (שם ב"מ ה יו-יז). בן גוי שבא על בת ישראל וילדה וכו' בנך מישראל קרוי בנך ואין בנך מגויה קרוי בנך (ירוש' יבמ' ב ד.).

---

[1]) אין חבר לשרש זה בשאר הלשונות האחיות זולתי קשש בארמ' וסורית.

[2]) פרשו המפרשים מלשון ישיש, ויש מי שפרש במשמ' אשש.

ישראל שלקח שדה מנכרי ובא ישראל אחר והחזיק בה (כ"ב נה.).— ובסהמ"א: גויה אחת נכנסה לביתו של ישראל לשתות (שו"ת ריב"ש רמה). אם בא הישראל לאחר שהחזיק הנכסים במשפט למכור לישראל חבירו כל כוחו וזכותו שיש לו (שו"ת תרומ' הדשן כלט).— ומ"ר: אומנין ישראלים ששלח להם עכו"ם חביות של יין נסך בשכרן (ע"ז ס ז). אם דר עובד כוכבים בפנימית ושני ישראלים בחיצונה אוסרת דריסת רגלו עליהן (רש"י ערוב' עה:). אפילו יש הרבה ישראלים באותו בית (תוספ' שם עד:). הרי כל נכסי משועבדין לעכו"ם ואם יטלו אותן הישראלים בחובם יאסרו אותי העכו"ם (רמב"ם, מלוה ולוה ח ו). —ג) *אדם מישראל שאינו כהן ואינו משבט לוי: כהן ולוי שקבלו שדה מישראל בשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי ו ג). ישראל שקבל מכהן ומלוי המעשרות לבעלים (שם ד). תלתן של תרומה שחיפת בה בת כהן את ראשה אין בת ישראל רשאי לחוף אחריה (תוספתא תרומ' י ד). ישראל שהיו לו עשרה ספק פטרי חמורים (בכור' יח.). —ד) בקבלה, *שם לחצי הגוף העליון של האדם, עד המתנים: כי עד החזה נקרא ישראל ומשם ולמטה עד רגליו נקרא ישורון (מהרח"ו, ע"ח, היכ' ז"א טו א). הוא (יעקב) מרמז על ז"א ממראה מתניו ולמטה נקרא יעקב וממראה מתניו ולמעלה נקרא ישראל (עמה"מ, ריש‎א דז"א מא).

יִשְׂרְאֵלִי, ת"ז, לנק' יִשְׂרְאֵלִית, — של ישראל: ויצא בן אשה יִשְׂרְאֵלִית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה בן הַיִּשְׂרְאֵלִית ואיש הַיִּשְׂרְאֵלִי ויקב בן האשה הַיִּשְׂרְאֵלִית את השם ויקלל (ויקר' כד י-יא).— ובתו"מ: בזונה נכרית וכו' בזונה ישראלית (ע"ז סג.).— ובסהמ"א: מה גדלה מעלת האומה הישראלית על כל בני אדם (גופ' גופים כ יז). שכפי הוראות המערכה ומשפטי הכוכבים יתחייבו השפלה ואיבוד אל כללות האומה הישראלית (תמה"י כ, פורים ד). ולכן הוצרך המתוכח המשיב הישראלי לפרש אותם המאמרים באופן מסכים לשרשי הדת הישראלית ולכן היו שתי אלו הדעות משותפים (קובץ ויכוח ד).

יִשְׂרְאֵלִית, ש"נ,— אשה לא אשת כהן: מיכן אמרו אשה שהיא מצנעת עצמה אפילו היא ישראלית ראויה היא שתנשא לכהן ותעמיד כהנים גדולים (מד"ר במד' א). ישראלית שיש לה זרע מכהן (רמב"ם תרומ' ו יב). כהנת שחפפה ראשה בתלתן של תרומה אין הישראלית מותרת לחוף אחריה (שם יא ט).

יתד, ממנו יָתֵד, *יִתְדָּה.

יָתֵד[1], ש"נ, סמי' יְתַד, מ"ר יְתֵדוֹת, סמי' יִתְדוֹת, בכנ' יְתֵדֹתֶיךָ, יְתֵדֹתָיו, יְתֵדֹתֶיהָ, יְתֵדֹתָם,—א) חתיכת עץ או מתכת חד מקצהו האחת, יחפרו בו באדמה, ויתקעוהו בכתל לתלות עליו דברים, Pflock; pieu; pin: ותקח יעל אשת חבר את יְתַד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את הַיָּתֵד ברקתו (שופט' ד כא). וכל הַיְתֵדֹת למשכן (שמות לח כ). וכל יְתֵדֹתָיו (של המשכן) וכל יִתְדֹת החצר נחשת (שם כז יט). אהל בל יצען בל יסע יְתֵדֹתָיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישע' לג כ). את מיתריו (של שער החצר) ויְתֵדֹתֶיהָ (שמות לט מ). ואדניהם וִיתֵדֹתָם ומיתריהם (במד' ג לז). הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך וִיתֵדֹתַיִךְ חזקי (ישע' נד ב). —ובמליצה: ממנו פנה ממנו יָתֵד ממנו קשת מלחמה (זכר' י ד). — ותקועה בכתל לתלות עליו דברים: אם יקחו ממנו (מעץ הגפן) יָתֵד לתלות עליו כל כלי (יחזק' טו ג). — ובמליצה: ותקעתיו יָתֵד במקום נאמן וכו' ותלו עליו כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים ביום ההוא נאם יי' צבאות תמוש הַיָּתֵד התקועה במקום נאמן ונגדעה ונפלה ונכרת המשא אשר עליה (ישע' כב כג-כה).— ואמר המשורר: וכאשר העביר הנדוד שופר תרועה, להמיש היתד התקועה, שנסתי מתני באזור הנסיעה (ר"י חריזי, תחכמ' ג).— ובהשאלה במשמ' מדור קבוע: כמעט רגע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה ולתת לנו יָתֵד במקום קדשו (עזר' ט ח). — ולחפר בו האדמה:

---

[1]) בערב' וַתִד a), ואומר המשל: אד'א כנת ותד אצבר אלצ'רב ואד'א כנת רזמה אצ'רב (Marok. Sprw. XXVI, MSO Lüd.). ובעבר': אם היית יתד סבל המכה (של המקבת) ואם היית מקבת הכה. ויש בערב' עוד שתי צורות וַתַד b) שהוא בעבר' יָתָד, ועוד

---

a) وِتد b) وَتد

ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרתה בה (דבר׳ כג יד).— ב) במלאכת האריגה, יְתַד הארג, העץ שבו שובטים הארג לקרב החוטים זה לזה: אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת ותתקע ביָּתֵד ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וייקץ משנתו ויסע את היְתַד הארג ואת המסכת (שופט׳ יו יג-יד).— ובתו״מ, במשמ׳ העקרית, *יתד של אהל, של מחרשה, של משוחות: המסר הגדול ויתד של מחרישה (שבת יז ד). יתדות אהלים ויתדות המשוחות טמאות (כלים יד ג). אצבעותיו של אדם דומות ליתדות (כתוב׳ ה:). ראשי המיתרים האחד היה קשור ביריעות וראשיהם השני היה קשור ביתדות והיו נועצים היתדות בארץ כדי שלא יגלול הרוח ליריעות (מד״ר במד׳ יב).— *והבולטים מכותלים: יתידות היוצאות מכותלי המבוי אדם נותן עליהן את הקורה (ירוש׳ ערוב׳ א יח ד). היו שתי יתידות יוצאות וסיכך על גביהן (שם סוכ׳ ב נג.). נעץ יתד באילן ותלה בה בלכלה למעלה מעשרה טפחים (שבת קנה.). כגון שנעץ שתי יתידות עקומות על שני כותלי מבוי (ערוב׳ ט.). בשעה שהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח״כ היה תולה את קופתו (מד״ר בראש׳ מ). היה כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה וכיתד הנמוכה שהכל תולין בה (דא״ז א).— ומשל, יש לו יָתֵד להתלות בה, ר״ל יש לו אדם גדול במשפחתו, יש לו על מי לסמוך: אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד במי להתלות בה (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד).— ובמליצה: שלש יתידות גדולות בעולם אברהם יצחק ויעקב (מד״ר בראש׳ מג). ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהן יתידות הארץ (שם סב).— ומליצה, *יָתֵד היא שלא תמוט, דבר קבוע, שאין לשנותו: (והלא פעמים לא אמרת לנו כן) א״ל יתד היא שלא תמוט (גיט׳ יז.). כל מדת חכמים כן העמידוה יתד ולא תמוט (רש״י כתוב׳ קד.). — *יִתְדוֹת הכנור, שהניגונים מתמתחים על ידיהם: כמו האצבעות והיתדות אשר ישתנו בכל מיתרי הכנור (מוסר הפלסופ׳ א כ). בכלי ההוא הנקרא מנים שעליו ינוחו

זתד a) שהוא בעברית יָתֵד, ואין ספק שהיו לפנים

a) وتد

חמשים יתידות וכו׳ יתד אחד לכל נקב (שלטי הגבור׳ ו). ואל יפול לב אדם לאמר כנורו של משה שלם היה במיתריו ויתדותיו משוערים במדה ערוכה בכל ושמורה (נפול׳ יהודה א).— ג) בהשאלה, *יְתֵדוֹת דרכים, טיט קשה בולט חד [1]: וגץ יוני אלו יתדות הדרכים שאין טובלין בהן (מקוא׳ ט ב). ואלו הן יתידות הדרכים אלו שמהלכין עליהן בימות הגשמים והן מתמעטין (תוספתא שם ו יד). מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו (מהלכין) בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים (ירוש׳ ברכ׳ ב ה ד).— ד) *בגוף בע״ח, כעין שֵׁנַיִם בולטות מעצם כף הירך, Ligamentum teres femoris [2]): היתדות שבעצם הכף שיוצאת על העצם הזכר ואוחזות אותו (רמב״ם שחיט׳ י ג). — וכמו״כ בחלקי אברים אחרים: תבנית האצטומכא היא ארוכה ועגולה והיא ממה שהיא מול חוט השדרה שטוחה ותחתונה יותר רחב מעליונה והכבד מקיף עליה ודבק בה ביתדותיה כמו שיאחז האדם באצבעו (פרקי משה א). — *יְתַד הארץ, כנוי להקטב: כל כוכב מן המזרח לצד אמצע השמים ואחר מאמצע השמים לצד המערב ואחר מן המערב לצד יתד הארץ ואחר מיתד הארץ לצד המזרח (אמונה רמה 62).— ה) *במלאכת השיר, יָתֵד, שוא מחבר לתנועה שלאחריה [3]): והשוא המתנועע עם התנועה שהיא אחריו קורין [4]) אותו יתד ושוה הם בעיניהם במשקל גְּבָרִים כמו חֲמוֹרִים כי הפתח החטף לא הוסיף על השוא המתנועע רק יקרא ג״כ יתד וכו׳ כמו נִדּוֹד הֵסִיר אָזְנִי, וְהִבְהִיל רַעְיוֹנַי, וְשָׂם פִּי וּלְשׁוֹנִי, אֲסוּרִים בַּזִּקִּים, והנה עקר כל אחד יתד וארבע תנועות (ראב״ע, צחות, שער מה״פ והשמות). ובעבור היות זה המשקל כבד בלשון הקודש ובעבור היתידות הוצרך בעל החרוזים להפסיק מלת

1) אלה הצורות בעברית, ולכן הסמי׳ יְתַד מן יָתֵד.— 2) בערב׳ אותאד אלארצ׳, ההרים.— 3) תרגום דר׳ מזיא.— 4) בערב׳ ותד במלאכת השירה שלש אותיות שאחת מהן נחה, האמצעית, כמו קוֹל a), או האחרנה כמו עֲלֵי b).— 4) מלשון זה נראה ברור, כי כבר לפני ראב״ע היה נהוג שמוש השם יתד במשמ׳ זו, ובודאי כבר השתמשו בו גם רשב״ג ור״י הלוי, ואולי כבר דונש שהיה הראשון שהתחיל לשקול השירים העברים במשקל הערבים. אך לא מצאתי השמוש הזה בפרוש קודם ראב״ע.

a) قول b) على

כגבור וכו׳ כי חרוז אחד הוא (שם). והיתד (בשיר) הוא כל שוא מונע עם איזו תנועה מהתנועות עמו כמו מלת שמור עד״ם (ר״י קמחי, שקל הקדש יה). וצריך לדעת עוד כי המשוררים יקראו יתד לעבד ומלך יחד ולמלך לבדו יקראו תנועה דמיון זה דְבָרִים הוא מורכב מיתד ותנועה כי שוא הדלת וקמץ הבית הוא היתד וחירק הריש היא התנועה (רמב״ת, דרכי נעם ט:). הדרך הראשון הם המרובעים הפשוטים ונתיבות זה הדרך שלשה נתיב החרז ונתיב ההלצה ונתיב היתדות והתנועות (שם י:). המרובעים הפשוטים אשר לא יסכימו חרוזיהם וכו׳ ונקראו פשוטים להיותם בלתי בעל יתדות (שם). הנתיב הראשון בבחינת תנועותיו ויתדותיו (שם כד:). וכשנדביק השבא איזו שבא שתהיה פשוטה או מורכבת אל אחת מהז׳ תנועות שהם הז׳ מלכים נקרא המורכב משניהם יתד כמו מְעַט צרי (רס״ע אבן דנאן, פרק כתרו). שיר פשוט הוא שיר שאין בו שום יתד אבל כלו תנועות ונראה שגם השיר שאין בו שום תנועה אלא כלו יתד ראוי להקרא שיר פשוט (ערוג׳ הבשם לב).— ו) בחכמת הכוכבים, כ״א מארבע נקודות מגלגל המזלות: בכל עגול יש לו שני אלכסונים הנה יתחלק הגלגל לארבעה חלקים שנים בכל חלק בקצר האלכסון ואלה הם נקראים יתדות כאשר אפרש (ראב״ע, ספ׳ הטעמים ג). ובעבור זה חלקו כל נקודה מד׳ הנקודות (של הגלגל) על ג׳ חלקים וקראו הד׳ נקודות יתדות וכו׳ והיתד הראשון שהיא המעלה הצומחת (הוא, ראש׳ חכמה ב). הבית הראשון והד׳ והז׳ והי׳ ארבעתם יקראו יתדות (שם ג). שתדע מולד האדם ותדע יתדות מזלו ומקום הטובים והרעים (הוא, המבחרים, כ״י ברלין). בעת שהוא (הירח) ביתד מזרח או זולתו מן היתדות (מו״נ ג לז). בהיות הירח במעלה פלונית בעת שהוא ביתד הכבוד או מזולתו מן היתדות (מנח׳ קנא׳ אגרת מארי ה, בשם רמב״ם).— ואמר המליץ: ושקל השמש במעגלותיו, והושיב הצומח על ארבע יתדותיו, וחקק כל כוכב איש על דגלו באותיותיו (ר״י חריזי, תחכמ׳ כב).

*יִתְדָה, ש״נ, בכנ׳ יְתֵדָתוֹ,— כמו יָתֵד: וכי מה היתה יתדתו של רבי אלעזר בן עזריה שהיה דור עשירי לעזרא (ירוש׳ ברכ׳ ד ז ד).

יָתוֹם[1], ש״ז, מ״ר יְתוֹמִים, יְתֹמִים, בכנ׳ יְתֹמֶיךָ, יְתֹמָיו,— איש שמת אביו או אמו, Waise; orphélin orphan: כל אלמנה ויתום לא תענון (שמות כב כא). עשה משפט יתום ואלמנה (דבר׳ י יח). ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה (שם כז יט). ובא הלוי וכו׳ והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו (שם יד כט). כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה (שם כד יט). שפטו יתום ריבו אלמנה (ישע׳ א יז). כלו אהב שחד ורדף שלמונים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם (שם כג). גר יתום ואלמנה לא תעשקו (ירמ׳ ז ו). לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הונו בך (יחזק׳ כב ז). ובעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר (מלא׳ ג ה). עליך יעזב חלכה יתום אתה היית עוזר (תהל׳ י יד). אם אמנע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה ואכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנה וכו׳ אם הנפתי על יתום ידי וכו׳ כתפי משכמה תפול (איוב לא יו-כב).— ומ״ר: והיו נשיכם אלמנות ובניכם יְתֹמִים (שמות כב כג). להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו (ישע׳ י ב). אבי יתומים ודין אלמנות אלהים במעון קדשו (תהל׳ סח ו). יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה (שם קט ט). אל תסג גבול עולם ובשדי יתומים אל תבא (משלי כג י). אלמנות שלחת ריקם וזרעות יתמים ידכא (איוב כב ט). חמור יתומים ינהגו יחבלו שור אלמנה (שם כד ג). אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו (תהל׳ צד ו). על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע׳ ט יו). עזבה יתמיך אני אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמ׳ מט יא). אל יהי לו משך חסד ואל יהי חונן ליתומיו (תהל׳ קט יב). — ואמר בן סירא: היה כאב ליתומים ותמור בעל לאלמנות (כ״ס גני׳ ד י).— ובהשאלה למי שאין מי שיגן עליו: יתומים היינו אין אב אמתינו כאלמנות (איכ׳ ה ג).— ובתו״מ, במשמ׳ העקרית: יתום מבקש לישא שוכרין לו בית ומציעין לו מטה ואח״כ משיאין לו אשה (תוספתא כתוב׳ ו ח). כאן ביתום גדול כאן ביתום קטון (ירוש׳ שם ט לג:). הודו לה׳ שגובה חובתו של אדם

[1]) בכנענ׳ יתם: אזרם יתם בן אלמת (כתב׳ אשמנעזר). בארמ׳ יתמא. בערב׳ יתים a).

a) يَتِيم

בטובתו עשיר בשורו ואת עני בשיו י ת ו ם כביצתו אלמנה בתרנגולתה (פסח׳ קיח.). לבעל הבית שגדל י ת ו ם בתוך ביתו לימים העשיר אותו י ת ו ם ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי (ב״ב קכג.). שכל המגדל י ת ו ם בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (סנה׳ יט:).— ומ״ר: מת והניח נכסיו ליתומים והיא נפרעת מן ה י ת ו מ י ם לא תפרע אלא בשבועה (כתוב׳ ט ח). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים יתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין (שבת לג.). ארבעה פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר כותבין ושכר מתורגמנין ושכר י ת ו מ י ם ומעות הבאות ממדינת הים (פסח׳ נ:). שטר חוב היוצא על ה י ת ו מ י ם אעפ״י שכתוב בו שבח אינו גובה אלא מן הזיבורית (גיט׳ נ.). אמר שמואל מעות של י ת ו מ י ם מותר להלוותן בריבית (ב״מ ע.). — וגם בבע״ח: הכל נכנסים לדיר להתעשר חוץ מן הכלאים והטריפה ויוצא דופן ומחוסר זמן וי ת ו ם איזהו י ת ו ם כל שמתה אמו או שנשחטה (בכור׳ ט ד). כל אשר יעבור תחת השבט שומע אני אף ה י ת ו ם במשמע והדין נותן ומה אם בעל מום שאינו כשר לגבי מזבח נכנס לדיר להתעשר י ת ו ם שהוא כשר לגבי מזבח לא יהא נכנס (מכי׳ כח, פסח׳ יח). תחת אמו (יהיה העגל שבעה ימים) פרט לי ת ו ם (ספרא אמור ח). מעשר בהמה של י ת ו מ י ן מוכרין אותו (תוספתא בכור׳ ז יה). אפי׳ שחט את אמו והשלח קיים אין זה י ת ו ם (גמ׳ שם נו:).— ובהשאלה, דור י ת ו ם, שאין לו אנשים גדולים: אין הדור י ת ו ם שראב״ע שרוי בתוכו (מכי׳ כח טז).

***יְתוֹמָה**, ש״נ, מ״ר יְתוֹמוֹת, — אשה שמת עליה אביה או אמה: המגרש את היתומה והחזירה מותרת ליבם (יבמ׳ יג ו). י ת ו מ ה שהשיאוה אמה או אחיה מדעתה (כתוב׳ ו ו). נערה שלא בגרה והיא י ת ו מ ה (נדר׳ יא י). המשיא את היתומה לא יפחתו לה מחמשים זוז (תוספתא כתוב׳ ו ז). שכל המגדל יתום וי ת ו מ ה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (מגי׳ יג.). וירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן לצער ה י ת ו מ ה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך (מד״ר אסת׳, ויהי ביום).— ומ״ר: שני אחין נשואין לשתי אחיות י ת ו מ ו ת קטנות (יבמ׳ יג ז). —ובהשאלה, אמן יְתוֹמָה, שלא שמע הברכה: אין עונין אמן יתומה ולא אמן קטופה (ירוש׳ מגי׳ ד עב.). כל העונה אמן י ת ו מ ה יהיו בניו יתומים (ברכ׳ מז.). — ובמליצה בהשאלה, ״שירה יתומה: ורבי יוסף בן חסדאי הוא אבי השירה ה י ת ו מ ה, אשר תחלתה „הלצבי חן גבורת און ועצמה״, אשר אחת היא לאמה, ואין כמוה בבני עמה (ר״י חריזי, תחכמ׳ ח).

״יַתּוּעַ[1], ש״ז, — שם צמח שיש בו מיץ לבן: וממה שישמר בריאות השנים שימצמץ בחדש פעמים ביין שיתבשל בו שרש י ת ו ע (קאנון ג ו א). שלשול בטנם (יבוא) משתיית חלב עז שהיה מרעה שלה ענפי עשב אשקמוניא או י ת ו ע (פרקי משה יג).

***יִתּוּר**, ש״ז, — מה״פ מן יִתֵּר: לא אמרו י ת ו ר בגדים אלא במקום בגדים אבל שלא במקום בגדים לא הוי י ת ו ר בגדים (ערוב׳ כג:). צילצול קטן הוי י ת ו ר בגדים (זבח׳ יט.). — ובדבור הרגיל, בפרט מה שנותר להחייט מהאריג שנותנים לו לתפור בגד, וכנוי למה שהוא לוקח לו בעצמו מהאריג בלי דעת בעל הבגד: שם חנויות ואין מספר קטנות עם גדולות שידות תיבות וארונות מלאים פרקמטיא ואף ארונות גנביא אלו שהחייטים מוכרים לבעליהם. שם את ה י ת ו ר שיורי בגדי צמר ופשתן (הפרדס, מסע׳ בנימין השליש׳). כי נתפש בגנבה וענשו אותו לעמוד אל עמוד הקלון כל ימי חייו ולהתגלגל בעשה יתור לאחר מותו (יל״ג, עם עקש).

א. **״יְתוּר**, ש״ז, — כמו יֶתֶר: ואני אומר כי י ת ו ר (שכתוב באיוב) מלשון יתרון[2] שהיותר מן ההרים והגדול בהן מרעהו לפי שהיוד בה מיסודיה והוא שם כמות והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד וי ת ו ר ויתר במשקל רכוש ורכש (תשו׳ דונש על רסע״ג 38).

ב. **״יְתוּר**, ש״ז, — שם מן תּוּר, מקום שתרים אותו: ומזה (מן שרש תור) יְתוּר הרים מרעהו שם[3] בפלם יקום יבול (רד״ק, שרש תור).

---

[1]) בערב׳ יתוע a).

[2]) וכן גם הפשיטא וקצת החרשים. ואעפ״י שיותר נראה כי בכתוב באיוב לא היתה הכונה בהמלה יתור לשם אלא לפעל עתיד מן הפעל תור, עי׳ זה הערך, בכל זאת דעת דונש ושאר המפרשים נותנת להשם יְתוּר זכות בלשון.

[3]) כך גם דעת רוב החדש׳, ועי׳ הערה הקודמת.

---

a) يتوع

***יַתּוּשׁ[1])**, יַתּוּשׁ, יִתּוּשׁ, ס״ז, מ״ר יַתּוּשִׁים, יְתוּשִׁים, יִתּוּשִׁים, — מין זבוב קטן דק עוקץ בפרט בארצות החמות, mosquito ; moustique ; Mücke : אם מתכנשים כל באי העולם לבראות י ת ו ש אחד ולהכנים בו נשמה אינן יכולים לבראותו (ספרי דבר׳ לג). כל מה שברא הקב״ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה וכו׳ ברא זבוב לצירעה י ת ו ש לנחש ונחש לחפפית (שבת עז:). חמשה אימות הן אימת חלש על גבור אימת מפגיע על ארי אימת י ת ו ש על הפיל אימת סממית על העקרב (שם). יצתה בת קול ואמרה לו (לטיטוס) רשע וכו׳ בריה קלה יש לי בעולמי ו י ת ו ש שמה וכו׳ עלה ליבשה ותעשה עמה מלחמה עלה ליבשה בא י ת ו ש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו שבע שנים (גיט׳ נו.). שאם תזוח דעתו עליו אומר לו י ת ו ש קדמך במעשה בראשית (סנה׳ לח.). אבל פרעוש אחד או י ת ו ש אחד ה״ז מומר (הור׳ יא.). ובכל הקב״ה עושה שליחתו אפילו ע״י נחש אפילו ע״י י ת ו ש אפילו ע״י צפרדע (מד״ר בראש׳ י).— ומ״ר: הצד זבובין ו י ת ו ש י ן חייב (תוספתא שבת יב ד). כשם שמפנין מפני הגשמים כך מפני השרב ומפני ה י ת ו ש י ן (ירוש׳ סוכ׳ ב נג:). זבוב וצירעה ו י ת ו ש י ן ושילות נחשים ועקרבים לא היו מתריעין (תענ׳ יד.). אפילו דברים שאתה רואה אותן שהן יתירה בעולם כגון זבובין ופרעושין ו י ת ו ש י ן אף הן בכלל ברייתו של עולם הן (מד״ר בראש׳ י). ארורה האדמה בעבורך שתהא מעלה לך דברים ארורים כגון י ת ו ש י ם ופרעושין וזבובין (שם כ). גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון י ת ו ש י ם ופרעושים וזבובים (שם נד).— ובסהמ״א: רב התיר לו לרב אחא בר דלא לישן בכילה בסוכה מפני י ת ו ש י ן (הלכ׳ פסוק׳, מועד). מפני מה נבראו י ת ו ש י ן בעולם שאינן מתקיימין בעולם אלא יום אחד בלבד (אלפבית׳ של ב״ס כד.). ובזה הדרך נחלש כחם והיה רבויים רבוי ה י ת ו ש י ם לא לעזר ולא להועיל (שבט יהודה ז). —ואמר הפיטן : לפניך אני נחשב כאין יְתוּשׁ קטן קדמני תחלה (פזמ׳ תימנ׳, שמע הא״ל). — וכעין זבוב קטן שבקצת פֵּרוֹת : וכל השרץ השורץ על הארץ להוציא את ה י ת ו ש י ן שבכליסין ואת הזיזים שבעדשים (ספרא שמיני י יב). האוכל את הדירה ואת הנמלה ואת הכנה שבתבואה וכו׳ ואת ה י ת ו ש י ן שבכליסים (תוספתא תרומ׳ ז יא).

יְתִיב[1]), ס״ז, מ״ר יְתִיבִים, — שֵׁם משתף לנגינות אחדות, לפשטא, טרחא : אזלא פשטא פזרא וכו׳ י ת י ב רביע זקף גדול מאריך (דה״ט יו). ומיני ההעמדה ג׳ והם י ת י ב וזקף ואתנח (ר״י חיוג, שער טעמי המקרא). הרביעי נקרא פשטה, והוא ה י ת י ב בחיך ובלשון מבטה, ובשני פעמים פשוטה (הור׳ הקורא 72). שופר הפוך לא יסמך לו לעולם אלא ה י ת י ב עצמו בלבד (שם 89). תלישא תביר טפחא רביע י ת י ב פשיטא (ר״א כחול, טוב טעם).— ומ״ר : ואם היה במלה שני י ת י ב י ן מבליעים בנעימתה ולא מאריכים כמו היתה תהו ובהו (הור׳ הקורא 95).

***יַתִּיךְ[2])**, ס״ז, מ״ר יַתִּיכִים,—כלי מכלי בית התבשיל, כלי של ברזל שאוחזים בו את הקדרה שעל האש: ה י י ת י כ י ן[3]) טמאים והפרכין טהורין (כליס יב ג). ואלו הן ה י ת י כ י ן[3]) אלו שהחנוני מנער בהן את הקדרה (תוספתא שם ב״מ ב י).

יתם[4]), ממנו יָתוֹם, *יְתוֹמָה, *יַתְּמָן.

---

[1]) כך נקוד בתשבי, בוקשד׳, צמח דוד ולוי, והתימנ׳ קוראים יתּוּש, כמו שנראה מהפזמון המובא בפנים. ובדבור נהוג לקרוא גם יִתּוּשׁ, ולא נתברר מקור שם זה. לוי רצה לגזרו מן המלה תאשי a) בערב׳, אך כבר דחה פלישר גזרה זו. אבל גם גזרת פלישר מן הפעל נתש b) בערב׳ אינה מחורת ביותר, כי אין בעצם פֹּעַל נתש משמ׳ שיסתעף ממנו בדרך טבעי השם יתוש. ואולי מקורו בשרש ו ת ש c) בערב׳, במשמ׳ קל וחלש מאד, ו ה י ת ו ש נחשב לבריה ק ל ה מאד, כמו שקראוהו בגיטין : בריה ק ל ה יש לי בעולמי ויתוש שמה.

a) تاشي b) نتش c) وتش

[1]) מן יתב, כמו ישב, ובטעמי אמת המיוח׳ לבן בלעם : א ל י ת י ב הו מנ אלאלחאנ אלד׳י יתגייר שכלה, ע״כ, ר״ל היתיב הוא מן הנגינות שמתחלפות צורתן.

[2]) משק׳ סַכִּין. ובמשנ׳ מנוק׳ כ״י פרמה נקוד ייתיכים, יוד קמוצה, אך זה הנקוד עכ״פ אינו נכון, כי אם היחיד הוא יָתִיךְ הרבים צריך להיות יְתִיכִין, ביוד שואית. ולכן יותר נראה הנקוד ע״מ סכין. ופרוש מלה זו אנו רואים מהתוספתא, שהרמב״ם פרש אותו : ברזלים יהזיקו בהם את הקדרה. —[3]) בנוסח׳ היתוכין.

[4]) משתף לשאר הלשונ׳ השמיות. בערב׳ יתם a).

a) يتم

יָתַם, —קל לא נמצא.

—פע׳, *יִתֵּם, מְיַתֵּם,— יִתֵּם את פלוני, עשהו יָתוֹם: כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו (פסח׳ מט).

—נתפ׳, *נִתְיַתֵּם, נִתְיַתְּמָה,— נעשה יתום: בבא עליה ואח״כ נתיתמה (כתוב׳ מד:).

א.יתר[1]), ממנו א.יֶתֶר, מֵיתָר.

א.יֶתֶר[2]), ש״ז, ככנ׳ יִתְרִי, מ״ר יְתָרִים,—א) חבל, Sehne, corde; cord: ויאמר אליה שמשון אם יאסרני בשבעה יְתָרִים לחים אשר לא חרבו וחליתי (שופט׳ יו ז). וינתק (שמשון) את היְתָרִים כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש (שם ט). —ובפרט יֶתֶר הקשת, החבל האוחז בשני קצוות הקשת ומותח אותה: כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יֶתֶר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). כי יִתְרוֹ[3]) פתח ויענני ורסן מפני שלחו (איוב ל יא). — ובתו״מ, במשמ׳ זו: הנוגע ביתר ובקשת אעפ״י שהיא מתוחה (כלים כא ג). —ובהשאלה, קו מדמה שבין שני קצות עיר בנויה בצורת קשת: עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר ואם לאו מודדין לה מן הקשת (ערוב׳ נה.). — ובציור תשברת: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן המרבעת והמשלשת והעגלה והקשותה וכו׳ והקשותה בד׳ פנים בקשת וביתר ובחץ ובגג וכו׳ היתר זה המחזיק בפי הקשת והחץ הוא המשוך מאמצע הקשת לאמצע היתר (משנת המדות א). הקשותה כיצד נותן החץ על היתר שניהם בבת אחת וכו׳ ותוזר ולוקח חצי היתר וצורפו בתוך עצמו (שם ב). דע כי יש בעגול דברים רבים האחד קו העגול והשני האלכסון והשלישי הכפל והרביעי היתר והחמישי החץ והששי השברים (ראב״ע, ספ׳ המספר ז). נחשוב עגול אלכסוני י׳ וחצי היתר ד׳ והחץ ב׳ (שם). ואין כח במשכיל לדעת קדרות המאורות אם לא ילמד זה השער ויתרי קשתי העגול יצאו מהשער הזה (שם א). וכאשר נוציא יתר בשלישית האלכסון יהיה מרובע היתר עם מרובע החץ כמו מרובע אלכסון העגול (הוא, יסוד מורא יא). ואם נשים עגול שיהיה אלכסונו עשרה ונעשה יתר בשלישית החץ מפאת הנקודה משתי הפאות אז נמצא מרובע שיהיו שבריו כמדת קו העגול (הוא, ספ׳ השם ו). והנה אם היה מחץ השלישית י׳ שהוא ג׳ מעלות ושלישית מעלה יהיה מרובע חצי היתר כ״ב מעלות (שם). וכל הקוים הישרים הנמשכים בעגולה משפה אל שפה כ״א מהם נקרא יתר (יסו״ע לר״י ישראלי ז). — ב) *נים כלי הנגינה כמו הכנור והנבל וכדומה: תנועות העט רסן על תנועת יתרי הכנור (מוסרי הפלסופ׳ ב א). הימין מניעה יתרי הכנור (רד״ק, שרש שכת). —ואמר המשורר: אם הניפו קומות תמר לרקוד כלו ייני אובות, או הניעו יתרי כנור הובישו כל בעלי אובות (רמב״ע, תרשיש ב ו). — ג) *העצבים של גוף בע״ח: שהוא סבת התנועה החפצית הנקראת בלשון ערב עצל ובלעז מוסקול׳ באברי הבש׳ והתלכד׳ ונטיית יתרותיו ומקום דבוקם ולפיפת קשוריו (הגר׳ תימן לרמב״ס). הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יתרי העין כי יגבר עליו היובש ותחלש הראות (רד״ק, שרש כהה). כאשר תכהינה עיני האדם לעת הזוקן יתקמטו יתרי העין ותקום העין ותכנס למעלה (שם, שרש קום). הליחות אין להם כח ככח העצבים והיתרים (פי׳ משלי לר״ז הלוי ג כח).

ב.יתר[1]), ממנו יוֹתֵר, ב.יֶתֶר, יָתַר, יִתְרָה, יִתְרוֹן, יֹתֶרֶת, יִתְרַת, מוֹתָר, *יָתֵר, *יִתְרֶת.

***יָתֵר**, ת״ז, לנק׳ יְתֵרָה, מ״ר יְתֵרִים, יְתֵרוֹת, — א) יָתֵר בדבר, שיש לו דבר יותר מבזולתו או מהרגיל: יתר בידיו ורגליו שש ושש (בכור׳ ז ו). מעשה באדם אחד שבא לפני ר׳ טרפון יתר בידיו וברגליו שש ושש עשרים וארבע אמר לו כמותך ירבה בישראל (גמ׳ שם מה:). — ודבר יָתֵר, שהוא יותר מזולתו בכמות או באיכות, או יותר מהראוי והרגיל: אם אמר (המוכר בית כור אני מוכר לך) הן חסר הן יתר (כ״ב ז ב). שלש עשרה השתחויות היו במקדש של בית ר״ג ושל בית ר״ח סגן הכהנים היו משתחוין ארבעה עשר והיכן היתה יתירה כנגד דיר העצים (יומ׳

[1]) בערב׳ ותר a).

[2]) בערב׳ גם וִתר b).— [3]) כך הכתיב, יתרי קרי.

a) وتر b) وِتر

[1]) בעברית וארמית בלבד

ו א). כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף טהור (חול׳ ג ו). חבה יתירה נודעת להם (לישראל) שנקראו בנים למקום (אבות ג יד). ומעלה יתירה היתה בבית העולמים (ירוש׳ ערוב׳ ה כב ג). לא נתן לתוכה מלח או שנתן לתוכה מעלה עשן נתחייב מיתה אמר ר׳ זעירה ועובר משום הכנסה יתירה (שם יומ׳ ד מא ד). קדירה זו חסירה מלח יתירה מלת חסירה תבלין יתירה תבלין (ע״ז סו.). כיון שנגעה (בת פרעה) בתיבה נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה (מד״ר שמות א). שתוספתו של הקב״ה יתירה מן העיקר (שם דבר׳ א). לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתרה (שם שה״ש, מי זאת). באחד לחדש השני הוא מוצא אותם יתירים שלשת אלפים וחמש מאות ואין אנו יודעים אלו היתרים אם מונה להם עשרים מראש חדש ניסן של שנה שנייה ליציאתם ממצרים (שם במד׳ א). —ויתר על דבר: ושתי אמות היו בשושן הבירה אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על קרן מזרחית דרומית שעל קרן מזרחית צפונית היתה יתרה על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע (כלים יז ט). מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלבנה אחד עשר יום (סעו״ר ד). סאה ירושלמית יתירה על מדברית שתות ושל ציפורית יתירה על ירושלמית שתות נמצאת של ציפורית יתירה על מדברית שליש (ערוב׳ פג.). חמשת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי ס״ת יתר עליו תהלים שמונה חסר ממנו דברי הימים שמונה (קדוש׳ ל.). — *יתר על פלוני, יש לו חשיבות יותר: עבד עברי נקנה בכסף ובשטר וכו׳ יתירה עליו האמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין (קדוש׳ א ב). —יתר על בן כך וכך, שהוא בן יותר שנים: הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו יתרות על בנות שלש שנים ויום אחד (כתוב׳ א ד). —ובדברים מפשטים: אין מעמידין חזנין אלא חסירי כח ויתירי מדע (מכות כג.). האיש המכה צריך להיות יתר בדעה וחסר בכח (רמב״ם סנה׳ טז ט). —ב) בחכמת הלשון, *מלה יתרה, שיש בה אות יתרה מהראוי: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה

וכו׳ (והיו בקיאים) בחסירות ויתרות (קדוש׳ ל.).— ואמר המליץ: אשר הכין בנין, ופתר כל ענין, ועמד על מנין, חסרים ויתרים (תחכ׳ תלמידי מנחם).— ובהשאלה, *יתר, תאר לאדם בעל כח, תקיף, עליון: אל תלוה איש חזק ממך ואם הלוית כמאבד, אל תערב יתר ממך ואם ערבת כמשלם (ב״ס גני׳ ח יב-יג).— ג) בדקדוק, *אותיות נוספות על עקר המלה, כמו בכלמש: ויש להם טפל בתחלה ובסוף וששה יתרים על כל דבר (דה״ט 71).

ב.**יֶתֶר**, יֶתֶר[1]) ש״ז, ככנ׳ יתרו, יתרם, —א) מה שנשאר מן דבר, Rest ; reste: ואכל את יתר הפלטה (שמות י ה). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף (במד׳ לא לב). ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית (ויקר׳ יד יז). כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים (דבר׳ ג יא). והגבענים לא מבני ישראל המה כי אם מיתר האמרי (ש״ב כא ב). ודבקתם ביתר הגוים האלה הנשארים האלה אתכם (יהוש׳ כג יב). ויתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו בער (יהושפט) מן הארץ (מ״א כב מז). ואת יתר העם הנשארים בעיר וכו׳ ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן (מ״ב כה יא). אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי (ישע׳ לח י). ויתר אחיו ישובון על בני ישראל (מיכ׳ ה ב). המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם (יחזק׳ לד יח). שארית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום (צפנ׳ ב ט). ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר (זכר׳ יד ב). חציו שרפתי במו אש וכו׳ ויתרו לתועבה אעשה (ישע׳ מד יט). נכחד קימנו ויתרם אכלה אש (איוב כב כ).— ומה שהוא הניח והשאיר: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל (יואל א ד). ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה (שמות כג יא). — והיתר, במשמ׳ חוץ ממה שנזכר למעלה: ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש וכל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתות מים (שופט׳ ז ו). ויבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל וכו׳ ויתר העם שלח איש לאהליו (ש״א יג ב). ויבחר מכל בחורי בישראל ויערך לקראת ארם ואת יתר העם נתן ביד אבשי אחיו (ש״ב י ט-י). ועתה אסף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה (שם יב כח). אמר אל רחבעם בן שלמה מלך

[1]) וממנו הנטיות יתרו וכו׳.

יהודה ואל כל בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר (מ"א יב כג). ויתר השבטים מפאת קדימה עד פאת ימה (יחזק' מח כג). וליהודים ולכהנים ולחרים ולסגנים וליתר עשה המלאכה (נחמ' ב יו). כאשר נשמע לסנבלט וטוביה ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את החומה (שם ו א). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הנם כתובים על ספר דברי הימים (מ"א יד יט). ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה (שם יה כג). — ב) תה"פ: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז (בראש' מט ג). אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד (ישע' נו יב). יצא קרן אחת מצעירה ותגדל יתר אל הנגב (דני' ח ט). — ומצוי שמוש זה בתו"מ, יתר[1]) על: אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן (גיט' ד ו). שאם היה שבח יתר על הוצאה נוטל את ההוצאה (כתוב' פ.). — ודבור, *יתר מכן: היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו יתר מכן כתב לגרש בו את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול לגרש בו יתר מכן היו לו שתי נשים ושמותיהן שוין כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה (גיט' ג א). — ויתר על כן: מי שבא בדרך והיתה בידו כלכלה של פירות שאינה מתוקנת אומר הרי זו עשויה תרומה ומעשר על פירות שיש לי בתוך ביתי לכשאגיע לעיר וכו' נאכלו פירות או נגנבו או שאבדו עד שלא הגיע לעיר כלכלה בטיבלה משהגיע לעיר דבריו קיימין יתר על כן אמר ר' אליעזר בן יעקב פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר עשויין תרומה ומעשרות על פירות ערוגה זו לכשתביא שליש ותיעקר (תוספתא תרומ' ב ח). אי זהו מיאון אמרה אי אפשי בפלוני בעלי אי אפשי בקידושין שקידשני אמי ואחי יתר על כן אמר ר' יהודה אפילו יושבת באפריון והולכת מבית אביה לבית בעלה ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי זהו מיאון יתר על כן אמר ר' יוסי בר יהודה אפילו שיגרה בעלה אצל חנווני להביא לו חפץ משלו ואמרה אי איפשי בפלוני בעלי אין לך מיאון גדול מזה (יבמ' קח.). האוכל כמדה זו ה"ז בריא ומבורך יתר על כן רעבתן פחות מכאן

[1]) הספרדים קוראים יתֶר.

מקולקל במעיו (ערוב' פג:). — על־יתר, במדה מרבה מאד: ומשלם על־יתר עשה גאוה (תהל' לא כד). — ג) שם, דבר גדול, חשוב: לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר (משלי יז ז). — ואמר המשורר: הן תאות כל לב כל עדנה בל יתר, והדר העמקים ופאר הרי בתר, מידך הם לנו (יל"ג, חג לאדני). — ד) הון, רכושו של אדם: ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל' יז יד).

יָתַר[1]), — קל לא נהוג.

— נפע', נותר, נותרה, נותרתי, יותר, ויותר, יותרו, נותר, נותרים, נותרות, — שנשאר מן דבר, übrig bleiben; rester, to remain: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ וכו' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים (שמות י טו). כי אמר יי' להם מות ימתו במדבר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון (במד' כו סה). ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרם לא נותר כל נשמה (יהוש' יא יא). לא נותר ענקים בארץ בני ישראל (שם כב). אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר (ש"א כה לד). הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול ואעשה עמו חסד (ש"ב ט א). הכה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד (שם יג ל). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (תהל' קו יא). בניתי את החומה ולא נותר בה פרץ (נחמ' ו א). חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה והנה נותרה בה פלטה (יחזק' יד כא-כב). ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי נביא ליי' לבדי (מ"א יח כב). בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם (שם ט כא). מפני גערת חמשה תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר (ישע' ל יז). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו (ש"א ב לו). כל העם הנותר מן האמרי (מ"א ט כ). כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (ישע' ז כב). כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם (זכר' יד טז). והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף (ויקר' ז יז). לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיכי ואת בניכי תחיי בנותר (מ"ב ד ז). ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים (ויקר' י טז). כל הנותרים מכל מחנה בני קדם (שופט' ח י). מה נעשה להם לנותרים לנשים

[1]) עי' הערה להשרש.

(שם כא ז). ויקח אסא את כל הכסף והזהב הנותרים באוצרות בית יי׳ (מ״א טו יח). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי ביום אחד וינסו הנותרים אפקה אל העיר ותפל החומה על עשרים ושבעה אלף איש הנותרים (שם כ כט-ל). קחו את המנחה הנותרת מאשי יי׳ ואכלוה (ויקר׳ י יב). והקטיר הכהן את אזכרתה המזבחה אשה ריח ניחח ליי׳ והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו (שם ב ב-ג). ויסר (לבן) ביום ההוא את התישים העקדים וכו׳ ויעקב רעה את צאן לבן הנותרת (בראש׳ ל לה-לו). ואם אחר היבל יקדיש שדהו וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרת עד שנת היבל (ויקר׳ כז כח). ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי (מ״א יט י). ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל וכו׳ ואם יותר מבשר המלאים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש (שמות כט לב-לד). הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבתיך עד היום הזה בבלה לא יותר דבר (מ״ב כ יז). והיה בכל הארץ נאם יי׳ פי שנים בה יכרתו יגועו והשלשית יותר בה (זכר׳ יג יח). ויעבר את אשר לו ויותר יעקב לבדו (בראש׳ לב כד-כה). ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו (שם מד כ). ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נחבא (שופט׳ ט ה). והסגרתי עיר ומלאה והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמו׳ ו ח-ט). ויותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים (יהוש׳ יח ב).—ב) במשמ׳ היה עוד, לא נותר, לא היה עוד: ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה (מ״א יז יז). ונותרה בת ציון כסכה בכרם (ישע׳ א ח). ואני נותרתי אצל מלכי פרס (דני׳ י יג). כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה (משלי ב כ).—ובמדרש: יצתה בת קול ואמרה לו (למשה) אין לך חיים בעוה״ז אלא שעה אחת אמר לפניו רבש״ע הנה א ו ו ת ר ואפרח בעוף הפורח בד׳ רוחות העולם ומלקט מזונותיו על הארץ ושותה מים מהנהרות ולערב חוזר לקנו (מדר׳ פטיר׳ משה).

—הפע׳, הותיר, הותרתי, אותיר, יותיר, יותר ויותר, ותותר, תותירו, יותירו ויותירו, הותר— א) פ״י, הותיר דבר, הניח קצת מהרבה, übrig lassen; laisser (de reste); let remain: ויאכל (הארבה) את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה (שמות י טו). לולי יי׳ צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע׳ א ט). ותתן לה את אשר הותרה משבעה (רות ב יח). והותרתי מהם אנשי מספר מחרב מרעב ומדבר (יחזק׳ יב טז). וכנסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם (שם לט כח). תרע עינו באחיו ובאשת חיקו וביתר בניו אשר יותיר (דבר׳ כח נד). איש אל יותר ממנו עד בקר (שמות טז יט). ויעקר דוד את כל הרכב ויותר ממנו מאה רכב (ש״ב ח ד). ותאכל ותשבע ותתר (רות ב יד). ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו׳ ולא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב ח-י). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד׳ לג נה). ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו (מן המן) עד בקר (שמות טז כ). תן לעם ויאכלו כי כה אמר יי׳ אכול והותר ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו כדבר יי׳ (מ״ב ד מג-מד). להכרית לכם איש ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית (ירמ׳ מד ז).— הותירו בדבר, עשהו יתר בדבר ההוא, שיהיה לו מהדבר ההוא הרבה: והותרך יי׳ לטובה בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה (דבר׳ כח יא). והותירך יי׳ אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה (שם ל ט).— ב) פ״ע, הותיר, היה יתר, היה יותר טוב מזולתו: ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך (בראש׳ מט ג-ד).—ג) תה״פ: והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אתה והותר (שמות לו ז).—ובתו״מ: עבדי מלוג אם מתו מתו לה ואם ה ו ת י ר ו ה ו ת י ר ו לה (יבמ׳ ז א). טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן ו ה ו ת י ר ה״ז מותר (מו״ק יב:). מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעיינות מים ו ה ו ת י ר ו (תעני׳ כ.).—ובמשמ׳ נתן יותר: פיחת שבעת קבין ומחצה לכור או ה ו ת י ר שבעת קבין ומחצה לכור הגיעו (כ״ב קד.). אמר להן העבודה לא חיסרתם ולא ה ו ת ר ת ם אלא כך היה מעשה (ברכ׳ לד:).—ובמשמ׳ היה יתר: המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות וכו׳ ר״י אומר אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני ש מ ו ת י ר ו ת (ב״מ ג ז).

—פִּע׳, *יִתֵּר, — עשה שיהיה יותר: רשב״י אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו יתרו על שם שיִתֵּר פרשה אחת בתורה (ספרי במד׳ עח). שמא אתה מְחסר אות אחת או מְיַתֵּר אות אחת נמצא מחריב את כל העולם כולו (ערוב׳ יג.). כותבי ספרים (אינם רואים סימן ברכה) משום מחסרין ומשום מְיַתְּרִין (כלה רבתי י). שיהו מצמצמין משבט זה ומשבט זה ומְיַתְּרִין לו בשיעור חלק אחד שלהן (רגמ״ה ב״ב קכב.).

—פֻּע׳, *יֻתַּר, מְיֻתָּר, מְיוּתָּר, — שהוא יותר מהראוי: דברים שתראה הן מְיוּתָּרִין בתורה כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר׳ נתן הלכות גרים ועבדים אף הם נתנו למשה מסיני (מד״ר קהל׳, ויתרון). אפילו דברים שאת רואה בעולם מְיוּתָּרִין כגון זבובים ופרעושים ויתושים אף הם בכלל בריותו של עולם (שם).

יִתְרָה, ש״נ, — כמו בּ.יֶתֶר משמ׳ ד, הון, רכוש שאדם עושה: על כן יִתְרָה עשה ופקדתם על נחל הערבים ישאום (ישע׳ יה ז).

יִתְרוֹן, ש״ז, מ״ר יִתְרוֹנִים, יִתְרוֹנוֹת, — א) דבר יֶתֶר, הנאה, תועלת, Vorteil, Gewinn; utilité, profit; gain: מה־יִתְרוֹן לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש (קהל׳ א ג). הכל הבל ורעות רוח ואין יִתְרוֹן תחת השמש (שם ב יא). מה־יִתְרוֹן העושה באשר הוא עמל (שם ג ט). וגם זה רעה חולה כל־עמת שבא כן ילך ומה־יִתְרוֹן לו שיעמל לרוח (שם ה יה). —ובסהמ״א: שהוא סוחר כדרך שהזריזין עושין שאין פושטין ואין קונין אלא מה שנראה להן כי יש בו יִתְרוֹן (תשו׳ הגא׳, הרכבי קעח). כללו של דין הזה להביט בראש הדבר ובסופו ולעשות מה שהוא טוב ליתומים ומה שיש להן בו יִתְרוֹן (שם רכד). — ב) מַעֲלָה יתרה, Vorzug; supériorité; -ty: וראיתי אני שיש יִתְרוֹן לחכמה מן הסכלות כִּיתְרוֹן האור מן החשך (קהל׳ ב יג). כי בצל החכמה בצל הכסף ויִתְרוֹן דעת החכמה תחיה בעליה (שם ז יב). — ומצוי במשמ׳ זו בסהמ״א: ואתה יחיד בדורך ואחד באנשי זמנך וראוי לך להראות יִתְרוֹנְךָ עליהם במאום אותם (חו״ה, יחוד המעש׳ ה). ובשמעירים את בעלי הטובות להכיר אופני יִתְרוֹנָם ומגלים להם מה שנעלם מדעתם מהם יגדל שבחם (שם, הכניע׳, פתח השער). —והשתמשו במ״ר גם בסימן זכר יִתְרוֹנִים, וגם בסימן נקבה יִתְרוֹנוֹת: הגיעו אל המעלות הגדולות בסבל ימים מעטים והרויחו שני העולמים וקבצו שתי הטובות ותשלימו שני היתרונים כמ״ש במזמור אשרי איש ירא את ה׳ עד סופו (חו״ה, בסוף אהבת ה׳). שביאר המשורר אלו הששה יתרונות שיש לדת האלהית על הנימוסית (העקרים א ח). —ואמר הפיטן: ולא אומר לפניך נקי אני ולא חטאתי, כי מה יועיל שפתי שקר ואין יִתְרוֹן לבעל הלשון לומר זך לקחי ואון לא פעלתי (רסע״ג, וידוי, אלהי נבמה). —ובמשמ׳ העקרית, דבר יתר: ומחזירין הטעות בין אם טעה הלוקח ונתן לו יִתְרוֹן בין אם טעה המוכר וקבל פחות וכן אם טעה במנין המעות שנמצא חסרון או יִתְרוֹן על המנין שפסקו חוזרין לעולם לתבוע היִתְרוֹן או החסרון ואפילו אם לא תבעו היִתְרוֹן אם הוא בכדי שהדעת טועה כגון לפי המנהג שרגילין למנות (טוחו״מ, אונאה רלב). המקבל מעות מחבירו בין שהם במכר בין בהלואה בין בפרעון ומצא יִתְרוֹן במעות אפילו אם לא תבעו חייב להחזיר אם הוא בכדי שהדעת טועה (שו״ע חו״מ שם). — ובחכמת החשבון והתשברת: ויש לך להשמר לדעת היִתְרוֹנִים ואומר לך כלל שתוכל לדעת ממנו כמה מספר היִתְרוֹנִים הסר לעולם אחד ממספר המרובעים (ראב״ע, המספר 69). גם יעשה ככה במעלות נכת הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא קשת היִתְרוֹן וידע מקום ראש התלי וזנבו (הוא, אגר׳ השבת השלוש ב). — ג) יִתְרוֹנוֹת, מה שיותר מהצריך לאדם באמת, Überfluss; superflu; superfluity: בקש תחלה שתהיה השגחת השם בו להשלימו ולשמור גופו ולתת לו חקו בלבד לא היִתְרוֹנוֹת כדבר החכם ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי (מלמד התלמיד׳, וילא). לא שיכוין להשיג היִתְרוֹנוֹת אבל כל אשר יצטרך הגוף להשתמש בחושיו להנאת הגוף (שם, בלק). כרוב מאכל וכרוב משתה ורב שחוק ושאר יִתְרוֹנוֹת (שם). ולכן ראוי לאדם לשמח בחלקו בימי הבלו ולא יבקש יִתְרוֹנוֹת (מ׳ אלדבי, ש״א ה ט). דרך החכמים שמסתפקין בהכרח ומודים ומשבחים למי שנתנו והרשעים בהיפך שהם זאבי ערב שהם רעבים ואינם מסתפקין בהכרחי ומבקשים יִתְרוֹנוֹת (דרך ישרה, שע׳ הפרנסה).

יִתְרָן[1], ש״ז, — כמו יִתְרוֹן, במשמ׳ רוב טוב: יוני גאיות הזמוח בפחדן, גלה מחמדן ונקלה

---

[1]) במקרא הוא שם פרטי לאחד מבני שעיר, והשתמש המשורר בצורה זו במשמ׳ רוב טוב ובהשם

נכבדן, יתרן וחמדן ליתרן והמדן, להרג ואבדן הוצבו לבדן (ר"י הלוי, יוני גליות). ומשם הלכתי לחרן, ולא מצאתי שם המדן ויתרן, רק פגעיאל בן עברן (ר"י חריזי, תחכמ' מו).

***יתרנות**, ש"נ,— הסגולה לבקש יתרונות: שלא היה ממון בעבור שגנבו לו או שאנסו המלך או פזרו ע"י יתרנות (הוספ' לתגמ' הנפש מט).

יתרת, ש"נ,— כמו יתרה: על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה על כן יתרת עשה אבדו (ירמ' מח לו).

יתרת[1], יותר, ש"נ,— יתרת הכבד, הוא חצר הכבד[2], עי' כבד: ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית (שמות כט כב). ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת הכבד ואת שתי הכלית ואת חלבהן (ויקר' ח יז).— יתרת על הכבד: את הקרב ואת היתרת על הכבד (שמות כט יג). ואת שתי הכלית ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה (ויקר' ג ד, ד ט, ז ד).— היתרת מן הכבד: ואת הכלית ואת היתרת מן הכבד מן החטאת הקטיר המזבחה (ויקר' ט י).

***יתרת**[1], ש"נ,— כל חלק נוסף על אבר מהאברים, אצבע יתרה וכדומה: היתה בה יתרת וחתכה אם יש בה עצם פסול (בכור' ז ו). יתרת שיש בה עצם ואין בה צפורן מטמא במגע ומשא (גמ' פס מח). — ובפהמ"א: שהיה יוצא מן הדקין כמין יתרת נפות ועב (פו"ת בפב לדק' ל). מעשה ביתרת קטנה כמין אוזן שנמצאת בין ערוגות האונות לצד הימין ואינה כלל בשורות האונות ויש לה כמו כיס בפני עצמה (סמ"ג, מ"ע סג).

הפרטי יתרן כנוי לבני אדום בכלל, ועשה מזה מליצה בלשון נופל על הלשון.

1) בערב' זיאדה אלכבד a).— 2) כך תרגם אונקלוס מלה זו בכל מקום, ופרש רש"י (ויקר' ג ד): הוא דופן המסך שקורין אי רביש.

a) زيادة الكبد

1) רגלים לדבר כי כך צורת מלה זו ולא כמו המלה הקדומה, כיון שהוא כתוב חסר.

תם כרך רביעי